

A VILÁG TÖRTÉNELME

A NAGY KÖZÖNSÉG SZÁMÁRA

ÍRTA

ENDREI ZALÁN

A világ minden részében levő gyűjtemények híres műemlékeinek eredeti fényképeivel, eredeti adatok, képek, romok után újjáalkotott szemléltető képekkel, hiteles arc képekkel, okmányok utázmataival, korhű jelmez-képekkel, többszínű szövegközti képekkel. Sokszínű műmellékletekkel, térképekkel, származási táblákkal.

I. KÖTET: AZ ÓKOR KELETI NÉPEI

KIADJA
GLOBUS MŰINTÉZET ÉS KIADÓVÁLLALAT R.-T. BUDAPESTEN
1905

A VILÁG TÖRTÉNELME

A KELETI
NÉPEK

EGYPTOM
ELŐ-ÁZSIA — IZRAEL NÉPE — ASSZÍRIA ÉS BABILÓNIA
A LÍDIÁI KIRÁLYSÁG
A MÉD KIRÁLYSÁG — A PERZSA BIRODALOM
INDIA

AZ ÓKOR TÖRTÉNELMÉNEK I. RÉSZE

26 MŰVÉSZIES, SOKSZÍNŰ MŰMELLÉKLETTEL
530 SZÖVEGKÖZTI FEKETE ÉS 30 SZÍNES KÉPPSEL, MŰEMLÉKEKKEL, JELENETEKSEL
6 TÉRKÉPPSEL

KIADJA

«GLOBUS» MŰINTÉZET ÉS KIADÓVÁLLALAT R.-T. BUDAPESTEN
1905

Szedték és nyomták ezt a könyvet a „G l o b u s”
műintézet és kiadóvállalat részvénytársaságnak
nyo m d a i gyárépületében, B u d a p e s t
VI. kerületében, Terézvárosban, az Aradi-
utca n y o l c z a d i k száma alatt,
a kereszt jelének h u s z a d i k
százában, az egyezer-
kilencszáz és ötödik
esztendejében.

TARTALOMJEGYZÉK.

Bevezetés 1

EGYPTOM.

Előhang 7

1. Egyiptom a Nílus ajándéka. A horszeszük. — Mena, Egyiptom első királya. — Egyiptom isteneiről. Ozirisz, Írisz, Horusz. — Ses királyné. — Mena halála. — Hogyan készült a múmia. — A temetés. — A lélek az alvilágban. — Betau-Kagan. — Szentá király. — Sznefru király. — A sírlakások. — A gizehi sírok. — Sznefru fia, Khufu. — A legmagasabb gúla. — Khufu gúlája. — Khufu király. — Khufu király és a főpap. — Rudeddet három fia. — A hivatalnokok. — A királyi udvar. — Menkaura. — Azeszkaf. — Ptah-hotep bölcs tanácsai. — A képzőművészet virágkora. — Az V. uralkodóház. — Pepi király. — Hathor istennő. — Una győzelmei. — II. Pepi király. — Nitakrit királyné. — A memfiszi forradalom 9
2. A Thebei korszak. Az idegenjárom. A XI. uralkodóház. —
 1. Uzirteszen. — A beni-hasszani sírok. — III. Uzirteszen. — III. Amenemhat. — A labirintus. — Sziut városa. — Az írástudó és a mesterségekről. — Bördal. — Szalati hiksosz király. — A hiksosz szfinkszek. — József története. — József letelepíti fivéreit. 97

ELŐ-ÁZSIA.

- A népek bölcsője. Khaldea istenei. — A Nimrod-rege. — Khaldeai leírása a vízözönről. — Szargon. — Guida. — Ős-Khaldeai sírok. — Asszíria. — Szemirámisz. — Fönikia. — A holt-tenger. — Kánán föld. — Az arabok. — A szémíták..... 135

EGYPTOM MEGÚJHODÁSÁNAK KORA.

- Szabadságharcz. Hódító fáraók. A szabadságharcz. — Ahmosz király. — Ahotep királyné. — I. Amenhotep. — Thutmosz király. — II. Thutmosz. — Hatsepszu királyné. — Utazás Punt vidékére. — Punt vidéke. — III. Thutmosz. — 111. Thutmosz dicsőítése. — Levelek III. Thutmoszhoz. — II. Amenhotep. — Téj királyné. — III. Amenhotep. — A zengő szobrok. — IV. Amenhotep. — Haremhab király. — XVIII. uralkodóház 177

VI

- A XIX. uralkodóház. Anagyhirü fáraók. I. Ramzesz. — I. Széti.
Széti király hódolatának táblája. — II. Ramzesz hősiességéről. — A hehita király békét kér. — Abu-Szinbel. — II. Ramzesz. — Mózes a fáraó előtt. — A zsidók kivonulása Egyiptomból. — II. Ramzesz gyermekei. — Merneptah.
II. Széti — Szetnakt 254.
- A XX. uralkodóház és a megújított Egyiptom vége.
A második harc a lidiaiakkal. — A kincsesház tolvaja. — Összeesküvés
III. Ramzesz ellen. — A medinet habui templom. — III. Ramzesz utódai. —
A sírrablók. — A sírrablás póré. — A királyi múmiák rejteke 289
- Idegen nemzetiségű fáraók. Etiópiái királyok. — Pianki király. —
Az utolsó idők 315

IZRAEL NÉPE.

- A zsidók Kánán földjén. A bírák és a királyok kora.
Sámson. — Dávid menekülése. — Salamon király. — Salamon temploma. —
Salamon Ítélete. — Rehabeám-Omri király, — Jehu felkenetése. — Joasz és
gyámja Jehojada. — Azarja. — Hozea 323
- Iudakirálysága Jeruzsálem pusztulásáig. A törvények
könyve. — A törvények könyvéből. — Juda helyzete. — Jeremiás fogsága 373

ASSZÍRIA ÉS BABILÓNIA.

- Ős-Babilonia és Ős-Asszíria. Kammurabi törvényei. — A koszszeusok. — Asszíria első királyai. — Asszurballit. — I. Asszurdán. — I. Tiglatpilezár. — Asszur-bel-kála. — Az őskor hanyatlásának napjai 397
- Az asszíriai nagy királyok kora. Asszumazirpál. — II. Szalmanaszár. II. Szalmanaszár végnapjai. — VI. Szamszirammen. — Gyenge királyok. — III. Tiglatpilezár. — IV. Szalmanaszár. — VII. Szalmanaszár 421
- Asszíria fénykora. Szargon. — A Szargon-palota. — Szenakerib. — Asszurhadon. — Asszurbanipál könyvtára. — Asszírok Egyiptomban. — Szamasz-szamuken. — Asszurbanipál 451
- Asszíria végnapjai. Ninive pusztulása 499
- A babilóniai királyság megújítása. Amuhia. — Bél temploma. — Babilon. — Nebukadnezár. — Nirgál-Saruszur. — Babilon ostroma. Babilon bevétele — 503

A LÍDIAI KIRÁLYSÁG.

- Az aranyváros országának története. Omfale, Alkeosz, Kanduálesz. — Ardisz, Aliattesz. — Krózus. — Szólón Krózusnál. — Átisz királyfi. — Szardesz ostroma, — Szardesz elfoglalása. — A jósdá magyarázata. — Lidia vége 523

A MÉD KIRÁLYSÁG.

- Élt két emberlőn át. Ekbatána. — Kiaxaresz. — A Kirosz-monda.
— Harpagosz levele. — Méd-perzsa ütközet. — A méd szokások 555

VII

PERZSA BIRODALOM.

A birodalom atyja. A perzsa vallásról. — Kirósz. — A maszagéták elleni hadjárat. — Kirósz halála. — Kambizesz. — Kambizesz Egyiptomban. — Összesküvés a hamis Bardija ellen. — A hamis Bárdija halála. — Király-választás. — Lázadások. — Zopirosz. — A lázadások leverése. — A behisztán tábla. Büntetések. — A Dárius-palota. — A szkíták. — A szkíta háború. — Trákország. — Arisztagorasz. — Dárius esküje — Xerxesz serege. — Eszter története. — I. Artaxerxesz. — II. Dárius. — II. Artaxerxes. — III. Artaxerxes.	
III. Dárius	
A nagy birodalom összeomlása utáni idők. Ardesis. —	
A perzsa nép vége	665

INDIA.

A kincsek földje. Hindu istenek. — Hindu államok. — Manu. —	
Méruit. — Buddha. — Buddha tanai	671
Országok és királyok. Brindizara, Adsaszatiria, Csadragupta, Kalszoka, Virduzára, Aszitka	663
Induszokások. Lakodalom. Özvegyetetés. Hindu élet	725

MŰMELLÉKLETEK.

Templomének Egyiptomban, 6000 év előtt	384
A három magas piramis a Nílus áradásakor	72
Nitakrit királynő (akire egyszer rámosolygott, az olthatatlan szerelemre gyuladt iránta)	96
A szerencsen földről Egyiptomba rabszolgaságba behozták a nőt	113
Amenhotep óriási szobrai (Amemnon szobrok, v. zengő szobrok.)	236
József megfejt Fáraó álmát	130
Zsidó család bevándorlása Egyiptomba (Béni Hasszáni sírból való színes falikép)	118
A Fáraó leánya megtalálja a kis Mózeszt a Nílusban	282
Hagár és fia Izmáéi a sivatagban	172
Egyiptomi királyleány	260
Hatszepszu királyné	192
II. Széti, Egyiptom Fáraójának múmiája	262
II. Ramzesz és felesége a hehita (khéta) királyleány	280
Hárem tánczosnők II. Ramzesz	272
Múmiák egyik thébei templomban	312
A karnaki templom oszlopcarnoka	228
III. Ramzesz fia, a bírák előtt, a háremhölgyekkel és a feleségével, aki védi és menteni akarja férjét. III. Ramzesz az oldalszoba függönyét félre huzva figyelő tárgyalást	296
A karnaki templomváros romjai a mai állapotukban	320
Judit és Holofernesz	380
Az asszír katonák kegyetlensége	464
Babilon	542
Aszurbanipál és neje a királyi kert egyik lugasában	496

VIII

Eszter Xerxes előtt	656
Nebukadnecár őrültsége	504
Indus barlangtemplom Elefánta szigetén	688

TÉRKÉPEK.

Egyptom	10
Szíria	160
A Tigris és Eufrat köze, Asszíria és Babilónia és szomszédsága	405
Perzsia	640
India	672

Én a bíbor hajnal vagyok,
 Aki hozom az életet,
 Aki jelentem egyre folyton
 Az ős, legelső kezdetet.
 Jeképezem az Ur diadalát,
 Hogy lett: a semmi-ködből a világ!

Az élet hajnala a földtekén:
 Az első megteremtett földi lény,
 S az ő történelmének hajnala:
 Az ember első, kőbe írt szava.
 Es nézd tovább a megtörtéteket,
 Szünetlen ott találhatsz engemet,
 Ezer alakban élek földön, égen,
 Ott támadok a férfi lángeszében
 S új eszmét hirdetek vagy új hitet,
 Ami embert megint tovább vihet;

Alakom sokszor egy-egy gondolat,
 Melyből aztán sok más, ezer fakad...
 S amig be nem telt ember, végzeted,
 Folyton hozok neked új kezdetet
 S míg a végromlás nem győzhet le engem,
 Örökké újul a történelem!

A hajnal érkezése. — Festette: Guido Réni.

Ha étlen-szomjan kell is vándorolnom a napsütötte sivatag pusztában s megmásznom kell a kopár, vad, bérezés hegyeket, melyeknek kietlen ormai között sziklás ösvényeken véresre horzsolom fel lábamat és a túlsó oldalon a vad rengetegnek vérengző vadjai elől kell lopva, bújva szöknöm, hogy célomat elérjem, én elmegyek; fel akarom találni a szülőimét, hogy megláthassam az anyámat, az atyámat! .. Megyek . . . megyek a még alig járt utón is, hadd ismerem meg őket ... fel kell lelnem őket! . . .

Árva leány kiált fel így, aki nem ismerte az anyját, akit csecsemő korban ragadtak el szülőitől s mikor megtudja, hogy merre keresse atyját, anyját, akiket soha sem ismert, nincs más vágya, más gondolata, minthogy fellelje, felkutassa őket...

Ahogy a természetnek ez a hatalmas ereje: a gyermeki szeretet, érdeklődés, vágy a szülők iránt, kiveszhetlenül él az egyes emberben, úgy lobog örökös lángként az egész embe-

riségben a szeretet, az érdeklődés, a megismerés érdeklődése, vágya és kíváncsisága az atyái, nagyatyái, elődei és messze, a világ kezdete idejében élt ősei iránt.

Hát nem tapasztaljuk-é mindennap, hogy az egyik ember kérdezi a másiktól: vájjon, milyen volt a világ kezdete? vagy: milyen volt a világ, a mikor még semmi sem volt? Hogyan jöttek ide a legelső emberek?

Az első emberek!

Ó, minő gondolatok támadnak bennünk, a mikor ezt ki* mondjuk, amikor elgondoljuk, hogy voltak első lények, első emberek, akiktől az egész föld minden népe származik!

O, hányszor kérdezzük, vájjon milyenek voltak az első emberek? Hasonlítunk-e reájuk? Hogyan beszéltek, mit csináltak, mikép éltek; mit éreztek, tudtak-e szeretni, tudtak-e gyűlölni, voltak-e szenvedélyeik? Oly nagy hatalma volt-e a szerelemnek már akkor is és olyan nagyon gyarló volt-e az ember már a földi idők kezdetében is? Mik voltak az első emberek bűnei, mik az erényei? — Azután tömörülnek a kérdések; jön egyik a másik után: vájjon az első emberek hogyan fejlődtek; hogyan művelődtek; hogyan tanultak meg szántani, vetni, házakat építeni, színes ruhát szőni; hogyan jutott el a nagy emberiség fokról-fokra oda, ahol ma van? Hogyan vezette őt a végtelen Gondviselés, hogy oly nagygyá tudott lenni, mint a minő ma? Mi minden történt vele az idők végtelen folyamában; mikor, mikép gondolkozott? Milyen dolgokért tudtak az emberek milliói élni, lelkesülni és meghalni? Mikép változtak meg időről-időre teljesen; mikép jelentek meg egyszerre egészen ismeretlen népek, melyekről azt sem tudták, honnan jöttek; majd mikép tűntek el a semmiségbe birodalmak, melyektől egy-egy fél világ remegett azelőtt? Hogyan támadtak egyes emberek, akik hatalmasabbak tudtak lenni másoknál és akik uralkodtak százezreken, amíg a százezrek végre megunták az egyet, feltámadtak ellene és elpusztították.

Óriási, hatalmas, érdekfeszítő regény az emberiség élete, méltán érdekelhet tehát mindenkit!

Az emberiség érdeklődik is az ősei élete iránt s a legrégibb idők óta gyűjtötte, feljegyezte, összeírta mindazt, amit megtudhatott ősei történetéből, arról könyveket írt és elnevezte *A világ történelmének*.

A világ történelme!... Ez az a könyv, mely minden embert érdekel, ami minden regénynél érdekesebb történeteket mond el, mert ebben szerepelnek a legnagyobb hősök, a legderekabb vitézek, a legszebb nők, a legérdekesebb asszonyok, a legfurfangosabb gonosztevők; ebben olvashatjuk a legbájosabb szerelmi történeteket, a legpusztítóbb szenvedélyek lángolását, a legérdekesebb cselszövényeket, a véres eseményeket, a legigazságosabb bűnhódéseket, a diadalmas ünnepeket.

Hát van-e ember, akit mindez nem érdekel, aki nem szeretne ezekről tudni? Aki nem akarna szívesen vetni egy pillantást a messze múltba s mindarra, ami eddig a világon történt? Ó, mindenki, csak nyújtsunk neki módot, hogy könnyen, mulatva, szórakozva juthasson hozzá. Nos, mi vállalkozunk erre; oly érdekes leírásban, oly könnyű előadásban, hogy mindenki szórakozva olvashassa, elmondjuk a világ történetét. Elmondunk mindent, ami abból, ami az ősidőktől a inai napig a világon történt, érdekli az embereket. Nem száraz tudományt adunk elő, hanem élénk képekben feltárjuk, elevenné teszszük a múlt idők történetét, szinte feltámasztjuk a porló hősöket, felidézzük a lezajlott időket, úgy, hogy aki olvasni fogja lapjainkat, az úgy fogja érezni, hogy ott benne él a száz, az ezer év előtti időkbén.

Szinte hallani fogja a gúlákat építő rabszolgák jajgatását, a zsidók felszabadulásának hozsannáját, a szépséges Kleopátra szerelmi suttogását, a keresztény vértanúk halálzsoltosmáját, a római nábobok orgiáinak kurjongatásait, a csaták harci kürtjeit, az inkvizíciók rémsikoltásait, a rokozó világ szerelmes lovagjainak udvarlásait, a népszabadság első szónokait, a forradalmak böszült tömegének vad ordítását, s a szabadság riadó harsonáját!

Aki végig fogja olvasni a világ történelmének ezt az egyes és tarka krónikáját s megnézi képeit, amikor leteszi

majd a könyvet, úgy fogja érezni, mintha ő maga élte volna át a világ folyását, mintha mindabban, ami e földön történt, ő is részt vett volna; mint varázsos, bűvös álomban sok ezredet fog végig élni s utána azt fogja érezni, hogy valami oly nagy lelki kincsre tett szert, mely nemcsak nemesebbé, értékesebb emberré teszi őt, de ami büszkeséggel és örömmel fogja eltölteni.

Most pedig fordíts, olvasó, hadd lebbenjen szét a bűvös függöny, hogy lejátsozhassék előtted az egész világ történelme.

Klió, a történet-
írás múzsája.

Kaufmann Hugó
szoborműve.

Örök időktől kezdve írom én,
Mi történt, folyt le itt a földszínen,
Márvány lapomra feljegyezve áll :
A születés, az élet, a halál;
Népeknek érkezése, pusztulása,
Hogy kél, tolu egy nép a más nyomába;
Hogyan támadnak hősök s buknak el,
Hogy tört ez emberszellem égre fel;
Hogy az ember minő csodás teremtmény,
Hogy fér meg benne együtt bűn, erény,
Mint volt egyszerre báb és hősi férfi,

S hogyan tud egy kebelben összeférni
Silányító gyarlóság és akarat,
Hogy sorvad fényes elme bűn miatt,
Hogy szárnyal ember lelke szédítően,
S hogy botlik el hitvány útszéli kőben ..
Mindezt rovom . . . táblámra sorról-sorra
S mit én írok, nem veszhet el soha.
Az én táblámon ott az ember képe
És okulásra tartom azt eléje ;
Mert égi, szent, örök könyv ez a tábla,
Az én művem V i l á g
h i s t ó r i á j a !

Ó-KOR

A képeket Kaulbach Vilmos híres festőművész festette meg.

A két kép magyarázata.

A felső kép a bibliai Babel torony építése. Háttérben látszik az épülőben levő Babel torony, melyet építői az égig akartak emelni. Az épületre villámos felhők borulnak és azokban megjelenik az Ur két angyal kíséretében.

„Nosza, szálljunk le és zavarjuk ott össze a nyelveket, hogy egymásnak nyelvét meg ne értsék.“ (Mózes I. 11. 7.)

Az épületben dolgozók megijednek az égi jelenség láttára, kiabálnak, átkozódnak, káromkodnak, de már nem értik többé meg egymást. A torony alatt ül trónján a zord király, aki a tornyot építtetni akarta; szétzilált népe körülzajongja. A trónusa oszlopain bálvány-képek voltak; azokat az Úr villámai ledöntötték és zuhanásukban lesújtották az istentelen uralkodóház fiatal tagjait. A zsarnok tehetetlenül ül trónján, népe elvonul a világ minden irányba felé. A képen elől Noé három fia és mindegyiknek törzse válik külön és indul más-más irányba.

Baloldalt a tisztességes Szem ökrös kocsin vonul el, mögötte nyugodtan vidáman jönnek övéi. A birkanyáj jelképezi, hogy a szemita pásztornépek ősei ebből a törzsből erednek és a dús szőlőfürt pedig jelképezi Izraelnek boldog életét, mely reá a tejjel-mézzel folyó Kánaánban várt. A közepén látjuk Khamot, az észak-afrikai törzsek őseit. oivaiyon nyargal s ugv követi törzse; az ő és övéi zord arca, barna bőre, a bálványkép, amit Kham féltve rejt fehér köpenye alatt, jelképezi a bálványimádó törzseket. A «ép baloldalán tüzes paripán száguld el] af et és vele harcias törzse; ő jelképezi a harcias európai törzsek ősei.

Az alsó kép már az európai történetek fényes kezdetének népét a görögöket ábrázolja. A görögöket legkiválóbban halhatatlan költőjükkel akarta a festő ábrázolni és így a kép központját Homér foglalja el. Homér körülbelül Kr. e. ezer évvel megénekelte a görögök hadjáratát Trója ellen és azóta Homér két könyve lett a görögöknek legszentebb könyve. A képen mint regélő dalmokot látjuk a nagy költőt, amint az egész görög népnek dalol, egy bárka végén áll, mögötte ül a M o n d a, körülötte vízi tündérek hallgatják, a parton áhítatos csoport figyel szavára. Baloldalt a szobrászokat látjuk alkotni, hátú a harcosok járnak harci toborzójukat, a háttérben Szálamisz magaslatai látszanak, ott aratta a görög harciasság és dicsőség az egyik leghíresebb, legnagyobb diadalát. Fenn pedig a felszálló tőmjénfűst felhőjében látszanak a görögök istenei. Elöl a három grácia, utánuk Apollo a világosság és a múzsák istene, utána jön kilenc múzsa, melynek mindegyike egy-egy művészet égi gondviselője volt, utánuk látjuk trónján a görögök legfőbb istenét, Zeust és nejét Hérát, az ő madarával a pávával; a trón után egész sora az isteneknek következik. (Schultz dr. nyomán.)

Csodálatos, megkapó, érdekes világ tárul fel előttünk ... az ősrégi Egyiptom élete. Megismerkedünk egy csodálatos országgal, érdekes néppel, mely már több, mint öt és fél ezer esztendővel Krisztus születése előtt királyt választott, s már akkor tudott írni, számolni; értett tudományokhoz; tudott építeni; volt ipara; szőtt ékes szöveteket, bíborpalástot; szabott pompás ruhákat; készített ékszereket, s asszonyai ép oly hiúak és kaczerak voltak, mint a mai nők. Azok is festették magukat, használtak illatosítókat; gyöngyöket fűztek hajukba, ékszerekkel ékesítették magukat, karcsúra fűzték derekukat.

A férfiak vitézek, harciasak, bölcsék voltak és királyaikkal bölcs törvényeket alkottak; voltak szolgák, urak, földművesek, iparosok, hivatalnokok, katonák, államférfiak, papok, művészek; oly rendes állami élet pezsgett ott majdnem hatezer évvel Krisztus születése előtt, hogy bámulva tekintünk vissza az eltűnt dicsőséges korra.

Am, amily érdekes az, hogy mikép éltek, mit tettek az ős egyiptomiak, ép oly érdekes az, hogy mi ma, majdnem 8000 évvel később, teljes képet alkothatunk magunknak arról az időről; pedig alkothatunk, mert írva, vésve, faragva, építve megtaláltuk az elmúlt idők emlékeit, történeti feljegyzéseit; el tudtuk olvasni és egyszerre feltárult előttünk' a majdnem nyolcezer év előtti élet.

Nemrég múlt száz éve annak, hogy az egyiptomiak rejtélyesnek látszó írását megfejtették. Egy francia tiszt Rossette mellett egy kőtáblát talált, amelyen kétféle egyiptomi íráson kívül ugyanaz a szöveg görögül is meg

volt. Egy francia tudós, Champillon Ferencz észrevette, hogy az egyiptomi felírásban néhány szó keretben van, ekkor az a gondolata támadt, hogy az bizonyosan valami királynak vagy híres férfiúnak a neve lesz és megkereste ugyanazt a szót a görög szövegben. Csakugyan igaza volt, tulajdonneveket talált ott. Az egyik név Ptolomaeus volt, Egyiptom egyik uralkodója, másik meg Kleopatra, Egyiptom királynője és a harmadik név Alexandros (Nagy Sándor).

Így azután sikerült a három nevet az egyiptomi írásban megfejtenie, ekkor tovább ment és más neveket is keresett; egy ideig a feliratokban csak a neveket fejtette meg.

Mihelyt azonban a tudósok ennek az óriási fontosságú felfedezésnek a birtokába jutottak, elkezdték az ősi egyiptomi nyelvet kutatni és szerencsére a koptok nyelvében megtalálták a régen elfelejtett egyiptomi nyelv maradványait és végül sikerült az egyiptomiak írását, nyelvét teljesen megfejteni és ma már az egyiptomi feliratokat, írásokat ép úgy tudjuk olvasni, mint akár az ó-görög írást vagy valami középkori okmányt.

Az egyiptomiak pedig felírták történeteiket fára, kőre, márványra, papírra s olyan elpusztulhatatlan örök épületekre, hogy fennmaradjon a véges idők utolsó napjáig.

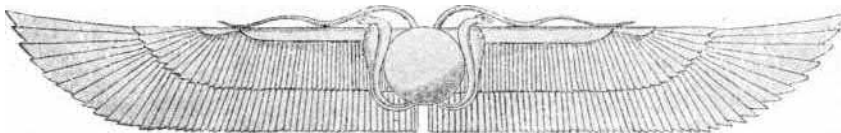
Ezekről a műemlékekről, hat-hétezer éves feljegyzésekről leolvastuk érdekes történetüket.

Mintha minden kő, minden oszlop, valamennyi égis nyúló pirámis megszólalna, mintha a bebalzsamozott halottak: a múmiák beszélni kezdték volna; egyszerre megélnék a nyolczezer év előtti világ és mi úgy érezzük, hogy ott járunk az egyiptomi királyoknak, a fáraóknak az oldala mellett a Nílus partján és gyönyörködünk ősi Egyiptom pompájában. Látjuk, hogy kiváló népe volt, amely műveltségénél fogva ép úgy kimagaslott más nép közül, mint ahogy égre emelkedőn felülmúl minden földi épületet a legnagyobb épített emberi alkotás: a legnagyobb egyiptomi gúla.

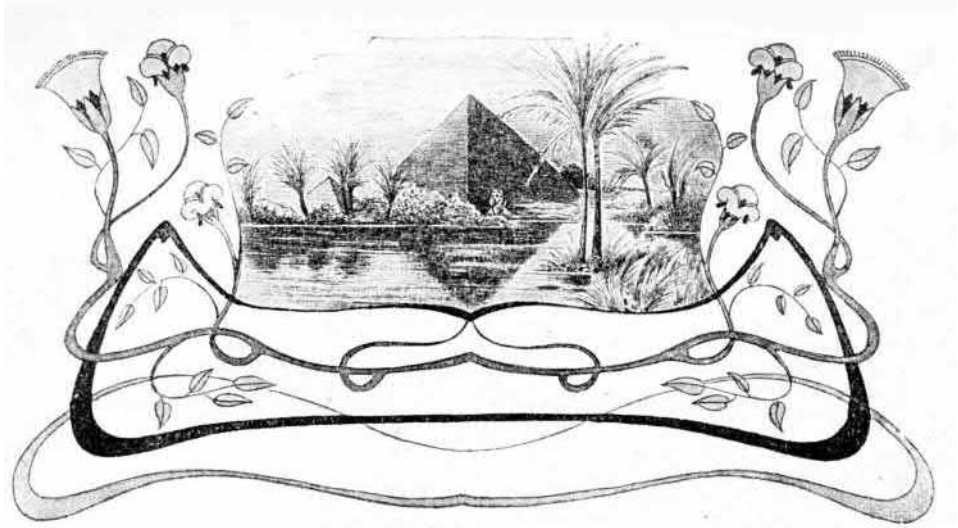
Az egyiptomi királyok ideje az emberiség egyik büszkesége.

Szólni fogunk ugyan 12.000 év előtti időkről is, de igazán feltárni az egyiptomi életet csak az első királytól kezdődőleg fogjuk, az első király pedig Krisztus előtt 5700 évvel élt.

Ezeket akartuk még előrebocsátani, most pedig kezdődjék az óegyiptomi történelem.

Egyiptomi istenség jelképe: a szárnyas napkorong a két ureusz kígyóval.

EGYPTOM A N Í L U S AJÁNDÉKA...

Kerodotos.

Nyugvóra száll a nap, de a leáldozó sugarak aranytüze nem bíborra festi a tájat, nem vérpiros színt ölt a vidék; egészen más, szokatlan, de megragadó színek tündökölnék, a merre csak ellát a szem. Egyetlen felhőske sincs az égen; hanem ott, ahol a föld és az ég összeér, édes, lágy, halvány-rózsaszín sáv emelkedik és sok száz meg száz lábnyi magasra terjed fölfelé az égboltozaton, majd tejes, fehères kékbe megy át; minő édes halvány színek! Hanem annál élénkebb a színpompa lent a vidéken. A síkság narancssárga színt ölt egy-egy piros folttal; ahol pedig hegy és domb emelkedik, ott a sárga szín sötétebbre válik és ibolyás kékbe csap át; ám ezek a színek sem unalmasan egy területen húzódnak el, hanem tarkák a saját árnyalatuk száz meg százféleségével és olyan káprázatos pompát nyújtanak, hogy szinte mesevilággá változtatják a vidéket.

A tarka színvilágot még érdekesebbé teszi egy hol ezüstös, hol arany, hol tűzvörös színű, hosszú, színes csík, amely messze halad és csak ott ér véget, ahol a föld az éggel összeér, ahol a szem már nem lát tovább.

Az egyik rózsás-ibolyás színben úszó hegytetőn két férfi áll. Az egyik kinyújtott karral mutat a távol déli határra; mutatja merre megy az a szép, széles csík.

Az a szép, színes, széles csík, Afrika legnagyobb folyója: a N í l u s .

Az egyik férfi ott a hegytetőn, amint ismét kinyújtja karját és messze dél

Zuhatag a Nílus folyam vadregényes eredetének tó-vidékén.

felé int, elmondja
a másíknak, hogy
honnan jön, milyen
útat tesz meg ez a
fényes csík: a
Nílus.

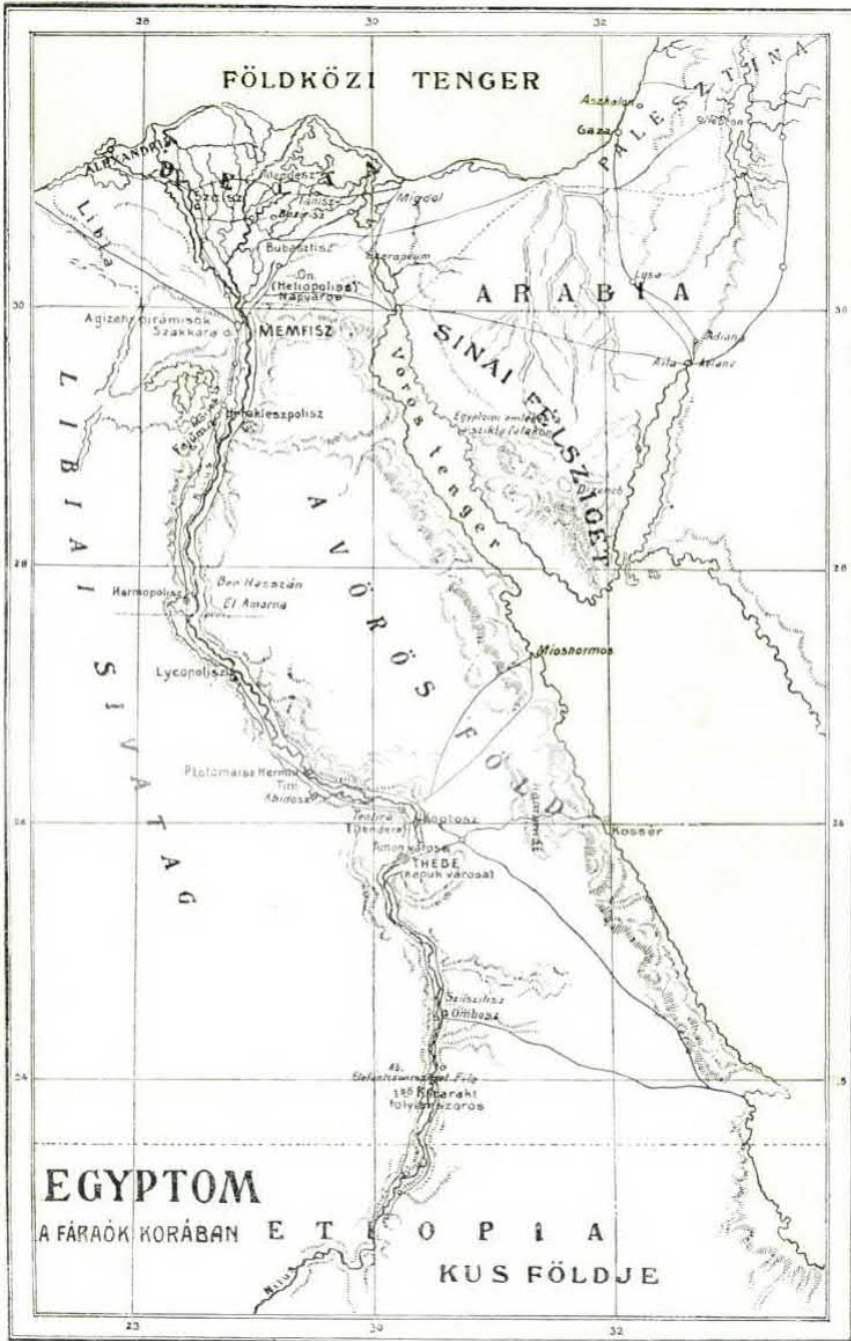
Elmondja neki,
hogy messze-mesz-
sze, Afrika közepén
ismeretlenül, óriási
tavakból ered egy
folyó, nagy erővel
törtet le a hegyek-
ről, ott tavakról-ta-
vakra halad szé-
dületes magasságú
vízesésekkel és vad-
don, ösrengetegek
közt zúg tovább.
Partjaihoz jönnek
a rengeteg vadjai:
a zebrák, a hiénák,
a zergék s óvatosan
iszszák a hűsítő
folyó vizet; óvato-
san figyelnek a par-
ton, mert a vízben
vad ellenségek ta-
nyáznak, a vízilo-

vak, vagy a part mentén a bozotban leselkedő borzalmas kígyók.

Ez a folyó hosszú út után találkozik egy másik széles, hatalmas folyóval, a Fehér Nílussal, majd a Kék Nílussal, mindkettő szintén vadregényes, bérezés fensíkról ered. Ezekből a folyókból lesz a hatalmas, nagy Nílus.

Az egyik férfi tovább folytatja leírását; elmondja, hogy tőlük messzire, délen egy helyen nagy pálmaerdők vannak és ott óriási sziklák között zúgva rohan tovább az a nagy folyó, ott, mint az egész Nílus útjában több helyen, félelmes zuhatagok vannak; de mihelyt az utolsón is túl van, lassan hömpölyög tovább a tenger felé két hegylancz között, amely közt alig félnapi járóföldnyi szélességű völgy van.*

* 2—3 mértföld.

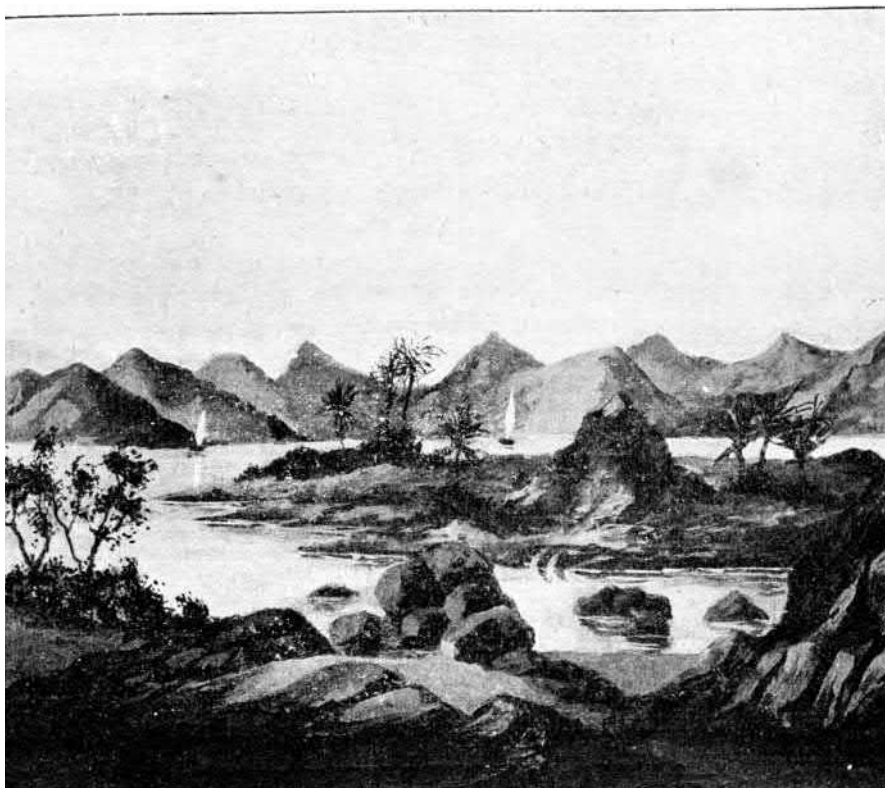

Ez a két hegyláncz nagy áldása a völgynek, mert egyik felől megvédi a Vöröstenger homokpartjaitól, a másik felén pedig a nagy sivatag homokjától és a méltóságos folyó nyugodtan haladhat a szép völgyben a tengerig; amíg odaér, úgy megszereti azt a földet, hogy szinte meg sem akar tőle válni, hanem mintha ki akarná nyújtani karjait és megölelni azt a földet és úgy búcsúzni el tőle. A hatalmas folyó a tengernél hét ágra szakad és hét ágból ömlik a tengerbe.

Mialatt a két férfi elmerült a táj gyönyörködésébe, leszállt az est.

Az, aki — úgylátszik — már jól ismerte azt a földet, azt a vidéket, egyszerre szólt társának, hogy figyeljen, nem hall-e valami tompa, morajló zúgást, majd a hold világánál egy szép, karcsú, magas, fekete nyakú, hosszú lábú madárra mutatott.

Azután elmondta, hogy az a távoli, tompa morajlás a legédesebb zene ezen a tájon és ez a madár: az íbisz, a legkedvesebb hímök. A moraj és ez a szép karcsú madár egyet jeleznek, azt, hogy a Nílus rövid idő múlva ura lesz az egész völgynek, hogy nemsokára a két hegyláncz aljáig víz alatt lesz az egész nagy, hosszú völgy ... és ez annak a vidéknek a leg-

nagyobb áldása, mert a kiáradó Nílus megáztatja, termékenyítő iszappal megtrágyázza a földet s azután ismét leapad s utána mintegy magától buja tenyészet, virulás, gazdag termés ékesíti az egész völgyet. Ha a Nílus nem áradna ki, itt egyetlen fűszál sem élne, mert eső e tájon nincs; ámde a Nílus szereti a völgyét, kárpótolja, termővé teszi, „ez a föld az ő ajándéka“.

A két férfi alakja azután eltűnt a sötétben, leszállott az éj.

Az a tompa, távoli moraj egyre közelebb jött, a hosszú lábú, szép, karcsú madaraknak egyre több társuk érkezett. *

Mikor a sötétséget a pirkadás oszlatni kezdte, a hegytetőn ismét megjelent a két férfi és az egyik bámulva szemlélte, hogy a hosszú völgy, amely tegnap lábai alatt terült el, mára egészen eltűnt, helyette víztenger lepte el az egész vidéket, ameddig a szem a völgyet hosszant láthatta, víz alatt volt minden.

A másik férfi a hegytetőn elmondta, hogy ez el fog tartani sokáig, körülbelül, amíg a hold háromszor megújul.

Úgy is lett; három hónap múlva apadni kezdett az áradás és a Nílus visszament medrébe. A megtermékenyített föld -pedig, csodásán zöldelésnek indult és buja virulást hozott.

Íl két férfi pedig eltűnt a tájról; mintha idegenek lettek volna s visszatértek volna hazájukba, valamerre kelet felé.

Történt azután, hogy kelet felől idegen, ismeretlen nép érkezett a Nílus földjére. Harcias, hódító nép volt, amely elűzte azt a népet, amely elszórt csoportokban, törzsekben élt ott. A hódítók elfoglalták a Nílus mentét, az egész területet és letelepedtek ott feleségeikkel, gyermekeikkel, atyáikkal.

Ez a nép valahonnan Ázsiából jött, a kaukázusi népfajhoz tartozott; napbarnította testű, de a fehérbőrűekhez tartozó nép volt.

A Nílus völgyében törzsenként egy-egy kiválasztott területen letelepedtek és hazát alapítottak, amelyből hatalmas, dicsőséges emlékü ország lett: a híres E g y p t o m.

Ők voltak az egyiptusiak ősei.

A férfiak szép, magas, szikár, nyúlánk természetűek voltak, de válluk széles és erős, mellük domború, kar- és lábizmaik kifejlődtek, aczélosak. A nyúlánk, karcsú termethez szinte kissé nagyon is erős fejük volt, arcukban azonban szelídség, melankólia ült. Az orruk rövid, kissé lekerekített,

* Ezek a szent íbisz madarak.

Tűkép a Nílusról. A víz tükörén lótvészvirág ring. A partokon a víz felé hajlong a papirusz-sás, melynek rostjából az egyiptomi papírt, a papiruszt csinálták.

szemük ellenben nagy, nyílt; az orcájuk gömbölyded, az ajkuk kissé húsos, de nem kifordult, mint a szerecsené. A szájuk metszése hosszú, a szájgödrukben pedig mindig valami melankolikus, mosolygós kifejezés ült.

A nők szépek voltak, érdekesek és az egyiptomi szépségek voltak talán a legszebb női jelenségek. Az egyiptomi leányok szépségében a finom

Egyiptomi férfi.

vonások, a karcsú, szép, sugár alak gyönyörűen párosult az idomok teltségével. A finom arcbőr és a pezsgő élet egyszerre tudott érvényesülni az arcon. A láb keskeny, szép, formás; az egész alak idomai gyönyörködtetően teltek, de azért az egész alak maga könnyed, sugár. Különösen szép szemük volt, sűrű szemöldökük, hosszú szempillájuk, mely alól a mandula alakú szemekből csillogó tekintetek villantak az ifjakra; szép, szeretni való és vágyakat keltő volt az egyiptomi leány, amihez még egy nagy ereje járult, hogy okos volt; az Ég megáldotta élénk, természetes észszel.

Ilyen nép foglalta el a Nílus völgyét, amelyhez ép olyan szorgalmas, észbeli tehetségekkel megáldott, ismeretekkel dicsekvő nép kellett, hogy a területet lakhatóvá és a lakosokra igazán áldásossá tegye. Mert azzal, hogy a Nílus áldásos áradását meghozta, még nem történt meg minden. Voltak a völgyben egyes helyek, ahová az ár nem jutott el, ott terméketlen maradt a föld; a Nílus hétágu tengerbeömlésénél a nagy vidék csupa mocsár volt, a folyónak nem volt rendes, tökéletes lefolyása.

A meglelepült nép azonban vasszorgalommal megmunkálta az egész vidéket és a 12.000 év előtti emberek csatornákat építettek, melyekkel az áradást mindenféle egyenletessé tették, idővel szabályozták a folyam futását, a mocsaras helyeket lecsapolták, kiszárították és lakhatóvá, művelhetővé tették Egyiptom földjét.

Az egyiptomiak őseinek bevándorlásától az első egyiptomi királyig heted-félezer esztendő telt el. Ez idő alatt a nép nagy törzsekre osztva élt és minden törzsnek volt egy feje. Ez a fő egyúttal a nép főpapja is volt. Így éltek a törzsek testvéri békében egymás mellett a maguk külön-külön főnökükkel. Csak amikor külellenség ellen harcoltak, akkor egy közös vezér vezette a katonaságot. Egyszer azután egy ilyen vezér, aki diadalmas csatákat vívott az ellenséggel és általános népszerűségnek örvendett, magához ragadta a vezéri hatalom mellé az összes törzsek fölötti uralkodást és megalapította az egyiptomi királyságot.

Azt a hosszú időszakot, ami a föld elfoglalásától a királyság megalapításáig eltelt, a melynek történetét legendákban, mondákban, isteni hitregékben adták tovább apáról fiúra, a későbbi egyiptomiak a *horszeszuk*

korának nevezték. Ez a szó onnan származik, hogy a későbbi egyiptomiak a hagyományokból és feljegyzésekből tudták, hogy minő jámbor, szent életet éltek őseik s azért elnevezték őket Horusz isten jámbor szolgáinak, vagyis H o r s z e s z u k n a k . A királyságok korabeli egyiptomiak, mindig nagy hálával gondoltak a horszeszokra, mert azoknak a szorgalma, műveltsége vetette meg az alapját az ő későbbi nagy műveltségüknek. Amikor az első királyt megválasztották az egyiptomiak, már műveltséggel, tudással, ismerettel, művészettel dicsekedhettek. Ezt a műveltséget fejlesztette tovább a királyság. Különösen a vallási dolgokat őrizték meg a legrégebb időktől fogva sértetlenül, legfőlegbb toldották és kiegészítették, gazdagították.

A Nílus partján volt egy kis városka: T i n i .

Támadt a városban egy derék, fiatal harcos, aki nemcsak jól értett a katonáskodáshoz, hanem bölcs és tanult is volt és ezért Tini város kerülete őt

Egyiptomi nő.

választotta meg főnökévé. Ezt a fiatal hőst M e n á -nak hívták. Abban az időben, mikor Mena az ő kerületének már törzsfeje volt, történt, hogy az afrikai sivatagokról betört Egyiptom földre a vad törzsek egyike hatalmas sereggel, mire az egyiptomiak minden kerülete katonákat küldött ellenük. Menának már akkor nagy híre volt a többi kerületben; (a kerületek neve egyiptomi köznyelven: p t o s volt) tudták, hogy kitűnő hős, bölcs, jó kormányzó, hát őt választották meg fővezérnek.

Mena lelkesülten vezette az egyesült egyiptomi sereget az ellenségre és dicsőséges győzelmet ült rajta.

Az ellenség eltisztult Egyiptom földről, és Mena diadalmasan fordult vissza, mikor a határokon túl kergetett ellenség üldözését abbahagyta.

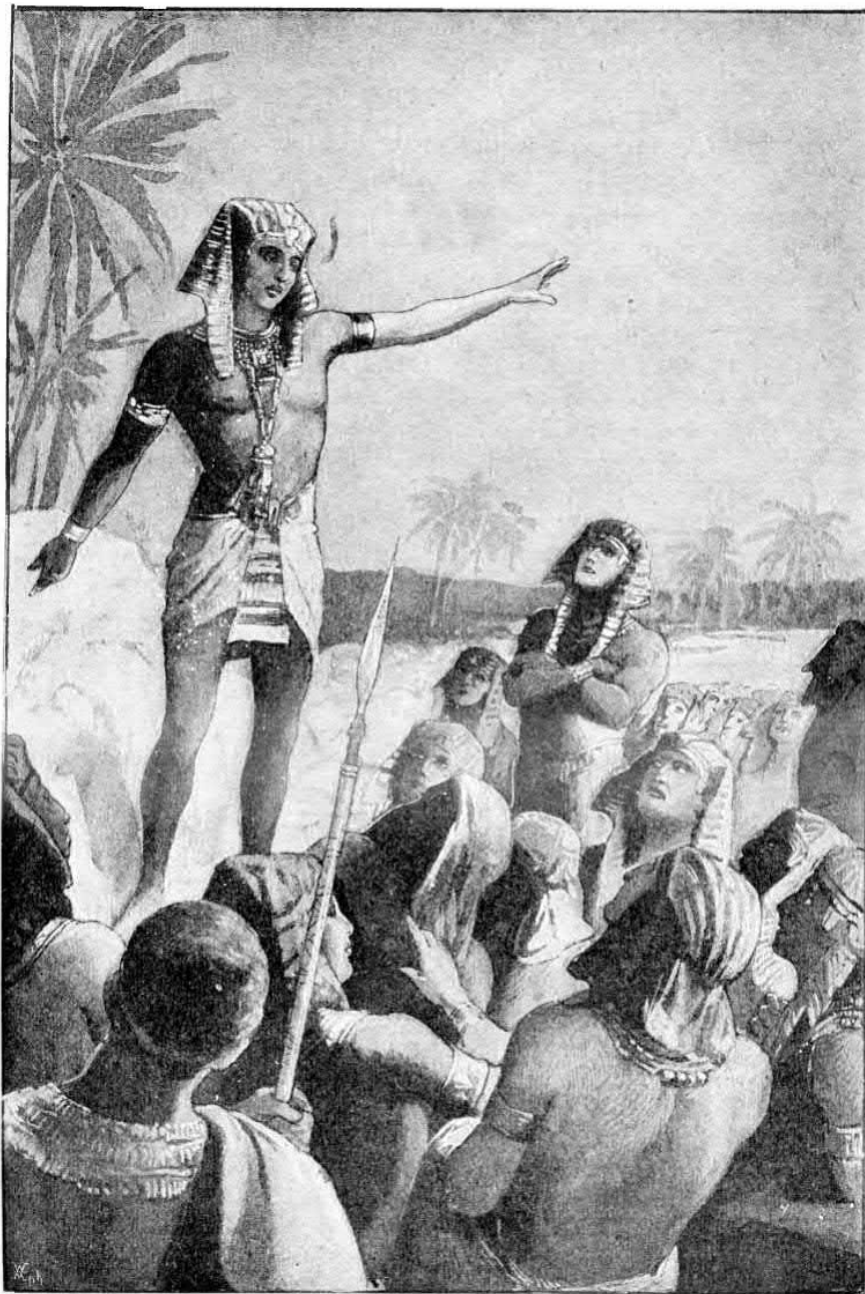
A bölcs Mena fejében ekkor támadt a gondolat, hogy ők egyiptomiak nagyon is elegen vannak arra, hogy a szép országot megvédelmezzék és ne csak őket ne merje senki bántani, hanem még tőlük féljenek és az egyiptomi legyen saját földjén meg a közel és távoli szomszédságban a leghatalmasabb nép. Ámde ez csak úgy volna lehetséges, hogy ha az a sok kerület nem volna mind külön törzs a maga külön főnökével, hanem ha mind egyetlen ember kormányzása alatt állana. Ám a ptosok-ban legtöbb helyen főpapok voltak a törzsek kormányzói, azok nem fognak beleegyezni abba, hogy az ő kormányzó hatalmuk megszűnjék, hogy azontúl ne ők parancsoljanak, hanem létezzék valaki, aki nekik is parancsol. Átlátta ezt a bölcs Mena, de azt is kitalálta, hogyan lehet ennek az állapotnak végét vetnie. Most, mikor az ő földjükre betörő ellenséget diadalmasan megverte, elűzte és még kezén van az egész sereg, most ráteheti kezét valamennyi p t o s r a egész Egyiptomban, ha katonái vele tartanak.

Hozzájuk fordult, rámutatott a mostani példára: hogyha egységesen együtt állanak, nem győzheti le őket senki, míg mint külön vált törzsek őket is ép úgy elűzheti egyszer nagy erős nép, mint ahogy ők foglalták el egykor, sok ezer év előtt ezt a földet. Mena bölcsessége, lelkesítő beszéde teljesen meghódította a sereget, az kikáltotta őt minden p t o s közös főnökének, Egyptom királyának; hisz megtehetette, mert minden p t o s-ból ott voltak a legderekabbak. A lelkes sereg megindult kikiáltott királyával és végig járta az összes kerületeket, a törzsfőnököknek mindenütt megkellett hajolniuk a hadsereg előtt és Mena egy csapásra megalapította az egyiptomi királyságot, ő maga lett az első egyiptomi király.

Katonai forradalomnak mondhatjuk Mena szereplését; de az népére áldást hozó volt, mert nagygyá, erőssé, egységessé tette; nemcsak az apró kerületeket egyesítette, de összeolvasztotta Egyptomnak a két, nagyon is különszakadt, területi egységét is Alsó- és Felső-Egyptomot.

Mena, a legelső egyiptomi király, rendkívül érdekes ember volt, az ó-világnak egyik legcsodálatosabb, legkiválóbb eszű, évszázadokra, sőt évezredekre előrelátó bölcs férfi; mikor dicsőséges hadserege élén végig járta Egyptom földjét és királyi méltóságát, hatalmát minden kerületnek kormányzó főpapjával s alattvalóival elismertette, útjában gondosan szemlélte a vidékeket, úgy, hogy mikor ez újáról visszatért, szeme előtt lebegett egész Egyptom képe; behunyt szemekkel is látta egész hazája földjét, a Nílus folyását, a városok fekvését, a ptosok területét és erre nagy szüksége volt azonnal. Ezzel az ismeretével megakadályozta azt, hogy ellenségei ellene ármányokat szöghessenek; mert ennek a dicsőséges hősnek, aki megmentette az egyiptomiakat a betörő ellenségtől, azonnal ellenségei támadtak, mihelyt katonái kikiáltották királynak. Ellenségei voltak a papok, a ptosok papi főnökei, akik elvesztették független hatalmukat, bár nyíltan nem tehetnek semmit, mert Mena kezében volt a hatalom és azzal a papság nem dacolhatott; hanem igen kényes kérdés támadt azonnal; maguk a papok hirdették: ha már megválasztották Menát királynak, akkor válaszszon magának királyi székhelyet. Habár Tini volt Menának szülővárosa, mégsem lehetett székvárosul választania, mert hisz igen kis városka és nagyon sok város, gazdag ptos volt, amelyiket megillette az, hogy Egyptom királya székhelyül válaszsza.

Mena az előtt a veszedelem előtt állott, hogy bármelyik várost választja is székhelyül, a többi megnehezted; a neheztelő városok közt az ellenségei könnyen szöghetnek összeesküvést és az alig alapított királyságot könnyen megdönthetik. Mena nem azért volt bölcs, előrelátó lángeszű király, hogy ne talált volna módot, ezt a veszedelmet elhárítani. A sok város közül mely igényelhetne volna, hogy a király ott lakjék, egyet sem választott, hanem hírül adta: Egyptom földjének érdeke az, hogy a királyi város, az ország fővezére és hadserege az egységessé tömörült Egyptom kapujánál örökös-

Mena megnyeri az egyesült egyiptomi csapatokat a királyság eszméjének.

djék Egyiptom sorsa felett. Ez a kapu Mena szerint ott fent van északon, jlahol a Nílus szétágazik és hét ágból ömlik a tengerbe.

Ott van a veszedelem, mert hisz áradáskor, tengerdagályllyal valamely ellenség egész sereg hajóval nyomúlhat Egyiptom földéig és partra szállva csakhamar ura lehet Egyiptom északi részének, ahonnan azután lejjebb nyomulva (mint az egyiptomiak ősei tették valamikor) kiűzheti őket. Ott kell tehát állania az ország őrének és feltartóztatni az ellenséget, amely Egyiptom szabad, szorgalmas népét leakarná igázni és földjét elvenni.

Tehát ott, hol hét ágra szakadoz a Nílus, ott tette le Mena Egyiptom kormányzó királyi városának alapkövét és a várost elnevezte: Jó helynek, aminek az egyiptomi nevéből lett azután: M e m f i s z, az egyiptomiak legdicsőségesebb városa.

Mihelyt Mena letette Memfisz városának alapkövét, egy másik, Egyiptomra. mai napig kiható áldásos, munkába fogott. Mena hatalmas erélye érezte: ha ő az emberek százezreinek ura és parancsolója, akkor parancsolhat egy folyónak is, és kényszerítheti, hogy a folyó ott folyjék, ahol ő, a hatalmas király parancsolja.

Akkor a Nílus folyam egészen az egyik hegyláncz lábánál, a líbiai hegyek aljában folyt és azzal kél veszedelmet rejtett magában. Először: ha megjön a Nílus áradása előnti a királyi várost, mert jóval felette folyik, .másodsor: idővel az a sok iszap, amit a folyó hoz, úgy fog lerakódni, hogy nem az egész völgy kap a Nílus áradásából, csak az egyik oldal. Mena tehát onnan, ahol Memfisz akarta felépíteni, délfelé számított körülbelül 60.000 lábnyira új medret ásott a Nílusnak és a régi folyása elé hatalmas kőtöltést építtetett. A hömpölygő Nílus áradat hullámai visszaverődtek az eléjük épített gát kövein és kénytelenek voltak arra fordúlni, amerre Mena mutatta az utat, a két hegység közötti völgy kellő közepén. Ott folyik a Nílus mai napig. A líbiai hegyek aljában pedig még most is ott fehérük a töltés fala, iamellyel az első egyiptomi király megszabályozta a Nílust.

A várostól északnyugatra pedig egy óriási tavat ásott, melyet a Nílusból töltött meg vízzel; a város déli oldalán pedig gátat építtetett, mely egyaránt megvédte az új várost a Nílus áradása, valamint esetleges ellenség támadása elől. A város keleti határa maga a Nílus volt.

Most már meg volt védve Memfisz attól, hogy a Nílus eláraszthassa, Mena király tehát hozzá fogott a város felépítéséhez. Ő maga is értett az építészethez, szerette az építő művészetet és így az ő parancsainak megfelelően épült Memfiszben az első, de egész Egyiptomban legnagyobb tekintélyben állott templom: Ptáh istennek temploma.

Mikor a fényes templom elkészült és Mena király fölavattatta Ptáh isten tiszteletére, fényes templomi czeremónia gyönyörködtette a minden ptos-ból összegyűlt egyiptomiakat és áhítatos gitár, hárfá és pásztorsípból álló tem-

Mena király. Az egyiptomi királyság megalapítója. Évezredekkel előzte meg korát és az óvilág egyik lángelméjü államalkotója volt. Eredeti. 7000 év előtti egyiptomi műemlék után.

plomi zene emelte a jelenlevők vallásos érzetét és az istenség dicséretére szólt az ének: „Dicsőség neked a Nagy istennek, istenek legelsőjének, az igazság urának, az istenek atyjának, az emberek alkotójának, az állatok teremtőjének! Üdv neked, aki a fűvet növeszted, a nyájat legelteted, te jóltevő hatalom, föld megvilágítója, aki fenségesen vonulsz tova az egek magasságosságán; aki ellenségeidre tüzeket bocsátasz s tekintetteddel megfélemez a gonoszt, aki meghallgatod a nyomorban senyedőt s jószágos vagy, amikor hozzád kiált; aki a gyengét kiszabadítod az erőszakosnak kezéből s igazságot szolgáltatasz szegénynek, elnyomottnak. Üdv! Üdv neked! kiáltja

minden: az egész teremtés; üdv száll feléd minden országokból; zengjen is a te dicsőséged a föld messzeségein át az egek magasságáig és le a tenger feneketlen örvényébe. A te felségedet imádják az istenek, téged dicsérnek a szellemek, amelyeket létre-szólítottál és ott ujjongnak alkotójuk lábainál s hozzád kiáltnak: Üdvözlégy istenek atyáinak atyja, aki emelted az eget, szilárddá tetted a földet, aki teremtője vagy mindennek, ami életben van, te ura az életnek; neked köszönünk, mert te szólítottál életre, téged dicsőítünk, mert köztünk időzöl.

Így szólt az egyiptomiak istendicsérő éneke, amit még több követett az új templom illő felszenteléseiül.

Ekkor az ünnepélyes alkalommal, az összegyűlteket szent hangulatában hirdette ki Mena király, hogy ő miképp szabja meg jövőre az istenek tiszteletét. Mit, mikor kell áldozni az egyiptominak, de viszont mit nem kívánhat meg tőle valamelyik isten papja.

Mena elmondta népének, hogy az istenség iránti tisztelet a legszigo-

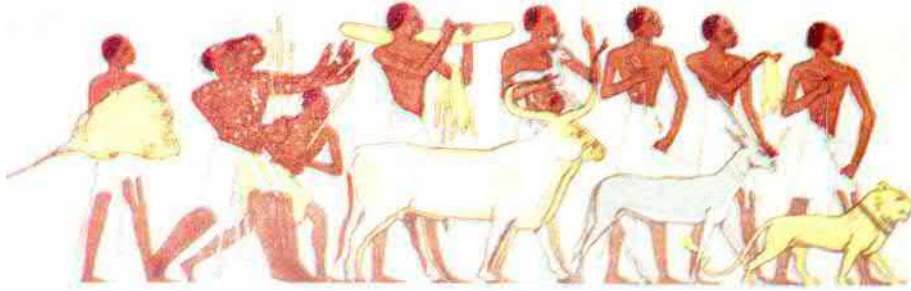

Az egyik kannopusznak emberfeje volt, abba tették a halott gyomrát.

rúbb törvény, amelylyel együtt jár az emberek dolgáról szóló szabály és a királyság-alkotó, város-építő, templomemelő király Egyiptomnak első, nagy törvényhozója is lett. Azontúl azokból a törvényekből fejlődött ki Egyiptom virulása, fénykora. Mena törvényei azonban nagyon megnyirbálták a papok hatalmát, de annál szélesebbé tették a királyét és ez a papok közt még ellenségesebb érzést keltett.

A régi egyiptomiak vallása, gondolkozása, meg sokféle vallási szertartása rendkívül érdekes; ha a későbbi történeteket, leírásokat élvezni akarjuk, meg kell ismernünk az ősi egyiptomiak vallását és istent-tisztelő szokásait. Az egyiptomi nép mindig fölötté vallásos volt. Nemcsak templomaiban hódolt az istenségnek, de palotái falait is vallásos képekkel díszítette. Az egyiptomiak vallása azt tanította, hogy minden kezdet kezdete a végtelen, az égi őstenger volt, egyiptomi néven:

N u t, amiből ennek a földi világnak minden életcsirája, mint egy alaktalan, folyó tömeg, köd, zűrzavar (kaósz) vált ki.

A szerecsen népek földjére betörő egyiptomiak gazdag zsákmánnyal, különösen ritka állatokkal térnek haza.

A szerecsen földekre való betörést Mena király uralkodása alatt kezdték az egyiptomiak.

A másik kannopuszon majomfej volt, abba a szívet és a tüdőt tették.

Ezt a káoszt egészen áthatotta az öröktől való istenség lény. Ez az isteni lény öröktől való, mindent tudó, végtelenül bölcs és az emberek számára fölfoghatatlan, megérthetetlen lény. Ő teremtette az egész mindenséget, az eget és földet és csak őt nem teremtette senki; ő kezdettől fogva mindig ugyanaz volt és marad is mindvégig, ő ott van mindig és mindenütt az egész mindenségben; az ember mindenütt folyton érzi jelenlétét.

Ó, Isten! — így fohászokott egyik egyiptomi király, — te világ építője, neked nincsen atyád, te magadból vagy, neked nincsen anyád!... Te tartod fenn és mozgatod mindazt, amit teremtettél, magad azonban tenmagadból, magad

erejéből működöl ... Te szabta a törvényeket a földnek és az égnek, a mely parancsaidnak engedelmeskedik! . . .

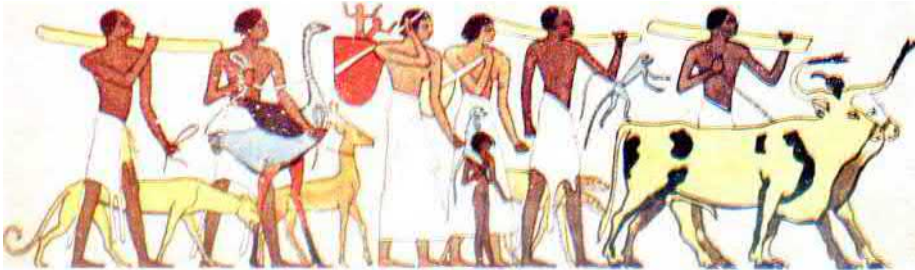
Azután a népéhez fordul és folytatja szavait:

— Ó, dicsérjük az Istent, aki az égboltozatot, a vidékeket, a tájakat, a nagy tengert az egyetlen igéjével alkotta; legyen a föld! *

Az isten egy és egyetlen, ezt tanította az egyiptomi vallás^ és azzal a tannal nem ellenkezett azért az semmit, hogy több néven tisztelték az istent és több különféle képet emeltek a tiszteletére; mert azért v a l a m e n n y i isten, akihez az egyiptomi foháskodott, azért csak ugyanaz az e g y e t l e n isteni lény volt. Az öröktől való isten ő magában atya, anya meg fiú és önmagából új tagokat hoz létre; azok ismét istenek és aszerint, a mint az isteni gondviselés a természetben különbözően nyilatkozik meg, aszerint más és más nevet adtak az isteni

Ebbe a kano-
puszba, melynek
karvalyfeje volt,
kerültek a kisebb
belek.

A túlsó kép folytatása. Párducot, struccot, gazellát, majmot, elefántcsontot visznek haza Egyptombá. A hódító hadjáratok később egyre nagyobbak lettek; a diadal más hazatérés emlékére dombor emlékképet állítottak.

lénynek. Amikor valami teremtetést hoz létre az Isten: A m o n a neve, amikor azt szépen, helyesen és bölcsen, művészien megalkotja: P t a h - n a k nevezik, amikor oedig jóságát, jótékonyágát érezteti az emberekkel, akkor O z i r i s z a neve.

A nap — a volt az egyiptomi nép számára az istenség eleven, látható teste, de azért napkeltekor, délben, alkonyaikor és éjjel is más-más volt a neve. így napkelte előtt: A t u m, délben: R a - S u, éjjel: O z i r i s z.

A nap és az éjszaka két ellenséges istenség küzdelméből származik, — így szó! az egyiptomi hitrege, a napnak örökös ellensége az elátkozott S z é t.

* A papiruszt, melyen ez a szöveg áll, a turini múzeumban őrzik.

Papirusznak nevezzük az egyiptomiak régi írásait, melyeknek papirosa a papirusz nevű növény rostjaiból készült. (L. 13. old.)

Ennek a kano-
pusznak
feje volt, ebbe
tették a halott
nagyobb beleit

Mena királynak egykorú elefántcsont szobrocskája, melyet nem régen találtak több apró elefántcsont dísz tárgyaikkal. Ez a szobrocska a faragónak ritka művészetét hirdeti, melylyel egyszerűen, természetesen faragta az arcot s az visszatükrözi a király lelkét, jellemét.

tovább Oziriszt megkeresni; a Nílusban már nem találta.

(A 25. oldalon bemutatunk oly Izisz szobrot, mely ezt az istennőt, még mint e hitregebéli, földi életet élő és uralkodó királynőt mutatja be; nincs is fején az isteni fejdísz; a két felfelé álló karcsú tehén szarv és a napkorong; az egész mez rajta; csak a fátyola s láthatók a szép telt idomok a művészien faragott kebel s ilyen alakjában méltó megszemélyesítése a tápláló anyaföldnek; kezében ott van az élet jele: a Nílus kulcsa. A szobrot a művész nemes, fekete gránitból faragta és az alakban megörökítette az egyiptomi nő-szépségek termetét és magasságát. Az alak 172 cm. magas.)

A Nílus partjain, amerre Izisz

A régi időkben, melyekre az egyiptomiak már csak mondákban emlékeztek vissza, a csillagos ég istene és a szépséges kék égbolt istennője két testvérpárt szült, Oziriszt és Iziszt, Szet-et és Nebthá-t. Oziriszt és Iziszt, az idősb testvérpár isten volt, még pedig egyidejűleg testvér és házaspár.

Oziriszt lett az ősz egyiptomiak istene és királya; uralkodása alatt sok bölcs törvényt hozott, ő tanította meg az egyiptomiakat a földművelésre, az imádkozásra. Az átkos S z e t azonban megirigyelte bátyja dicsőségét és összeesküdött hetvenkét férfival Oziriszt élete ellen.

Egyik este, alkonyában hirtelen megtámadták a pihenni térő Oziriszt, megragadták, gyorsan koporsóba nyomták, erősen bezárták és levitték azt a Nílus partjára, ahol a vízbe lökték. A Nílus pedig vitte a koporsót, vitte a tengerhez, amely azt el is nyelte.

Oziriszt húga és felesége: Izisz épen akkor távoli városban járt, ott hallotta meg mi történt Oziriszszel.

Izisz jajongva tépte le fényes ruháját, gyászmezt öltött magára és úgy ment a Nílus partján

Egy darab Mena király vázájából, rajt Mena király neve.

járt, hangos panasz és siránkozás, gyászdal, hívó szózat töltötte be a léget. Izisz síró dala szünetlenül tartott s rezgő hangja tova zengett s hívta, kereste Oziriszt:

Ó jere, szép ifjú, jere vissza,
Ó jaj, nem látlak többet én;
Szívem úgy bánkódik utánad,
Szemem szünetlenül keres!

Érted zokogok én, s az égre indulok,
Hogy meghallhassad hívó hangomat.

Mert én vagyok a húgod, ki a földön szeretett,
Te sem szerettél soha mást, csak engemet.

Izisz folytatta az útját és a tengerparton keresett; így jutott föl messze, az ázsiai partokhoz, ahol nagy hajós nép lakott, amelynek földjét Fönikiának hívták. Ott hirtelen nőtt tamariszk-fa alatt találta meg a boldogtalan Izisz a keresett koporsót. A szomorú özvegy visszavitte férje holttestét Egyiptomba és nagy ünnepséggel eltemette.

Gyorsan nőtt fel azonban Ozirisz és Izisz fia: Hórusz, aki elhatározta, hogy megboszulja atyja szomorú halálát és meg is küzdött Szet-tel.

Mint szárnyas napkorong szállt szembe a gyűlölt Szettel. Szetnek a társai, mindannyi ellensége Hórusznak, mint krokodilusok és vízi lovak indultak Horusz ellen. Ám Hórusz is hozott maga mellé segítséget és Alsó” meg Felső-Egyiptom istennőit vette magához Ureusz kigyóalakjában, hogy lángeheletükkel elpusztítsák, elégessék az ellenséget.

A viadal megkezdődött.

Napokon át tartott az elkeseredett küzdelem, de végre is Hórusz győzött és leverte Szet-et. Amikor Horusz a boszú büntető művét befejezte, akkor Horuszt és Iziszt nagy öröm érte, meri akkor tudták meg, hogy Ozirisz nem halt meg, hanem leszállóit az alvilágba, ahol új élet, új birodalom várt reá.

Ozirisz átvette az alvilág birodalmát, ott uralkodott és mondott ítéletet a földön meghalt embereknek az alvilágba megérkező lelke fölött; aki a földön tisztán élt és kiérdemelte az örökéletet, annak lelke Ozirisz birodalmában tovább élt.

Izisz volt valójában az egyiptomi termőföld istennője, Ozirisz pedig magtermékenyítője. Ozirisz és Izisz lett az egyiptomiak legáltalánosabban mindenütt tisztelt két istene. Oziriszt elnevezték az „élet királyának“, a „királyok királyának“, az „istenek királyának“, Iziszt pedig a „nagy istennőnek“, a „királyi feleségnek“ nevezték, de e két elnevezésen kívül a nép szeretete még vagy tízezer dicsőítő névvel magasztalta.

Így szól a hitrege Egyptomnak két legnépszerűb istenségéről és fiáról.

Most pedig fogjuk föl újra a történelem fonalát és folytassuk.

Mikor az első királynak már volt székvárosa pompás templommal, már voltak törvényei, akkor még csak arra volt szüksége, hogy olyan osztályt teremtsen, amelynek tagjai kedveljék a királyi hatalmat, azért, hogy ők méltóságokhoz, tisztségekhez, ranghoz jussanak; akik kedveljék a szépet, a pompát, hogy a fényükkel az ő fényét is emeljék és örvendjenek uraságuknak, jólétüknek, pompájuknak, féltsek azt az idegenektől és így a királylyal tartanak. Erre legalkalmasabbnak tartotta Mena, hogy megismertesse a gazdagabbakkal a kényelmes, kellemes, pompakedvelő életet és megtanította őket a lakomázásra, a fényűzésre, kényelemre.

Mena egymásután hívta meg a leggazdagabb egyiptomiakat és lakomákat rendezett, ahol asztalok állottak körül, az asztalok mellett pedig puha kerevetek,

^a Elmondta vendégeinek, hogy az embernek nemcsak mint az állatnak, ennie kell, hanem örömet kell keresnie az együtt, társaságban való étkezésben, mert akkor az egész testnek szolgálatot tesznek. A szem gyönyörködik a szép tálakban, edényekben, a felszolgálásban, a lakomázó vendégekben, a fül gyönyörrel hallgatja a kellemes társalgást, az ebéd alatt szóló hárfazenét, a test pihen kényelmes kereveten; a levegő megtelik kellemes illattal és szívjuk azt; a száj pedig az ételekben talál élvezetet. így tanulták meg tőle a gazdagok a fényűzést, a pompakeresést és lakomázást, ami hamar terjedt az egész országban. Mena elérte célját, mert már az ő idejében kibontakozott az egyiptomi előkelő urak osztálya, mely persze rajongott a királyért és ez a papok tekintélyét és hatalmát még jobban korlátozta. Mena király nem állott egyedül nagy, ország- meg népátalakító és nevelő munkájában, hanem volt igen hatalmas társa: a felesége, Ses királyné.

Ez a szép asszony nem csak királyné és feleség volt, hanem Egyiptomnak akkor legkiválóbb orvosa, aki értett a sebészethez, a gyógyításhoz. A tudós királynénak két fia volt, a kettő közül az idősebb volt a trónörökös, az atyja kormányzói tudományát tanulta, míg a fiatalabbat, Tetát, anyja az orvosi tudományokban képezte ki és kiváló orvost nevelt belőle.

A királyné, aki bölcs asszony volt és átértette férjének, Mena királynak nagy terveit az ő ismereteivel a nők révén akarta férje elősegíteni. Amíg a király a férfiakkal

Ra, a Napisten. Karvalyfejjel, mellén gazdag dísszel, finom szövésű vászon-lepellel, bal kezében az élet jele: a neve: a Nílus kulcsának nevezett jelvény

ismertette és kedveltette meg a pompát és fényűzést, addig a királyné a nőekkel. A nők hiúk voltak már akkor is és a királyné megtanította őket, hogyan ápolják szépségüket, arcukat, hajukat.

Mai napig fennmaradt egy írott recept, mely Ses királynétól származik és felirata így szól: „Szer, amivel a haját kell mosni, készítette Ses asszony, ő felségének Alsó- és Felső-Egyiptom királyának, Tetának az anyja.

A királyné arczenőcsöket készített az előkelőknek és megtanította őket arra, hogyan lesz az arcuk színe szép, világos. Csakhamar el is terjedt a divat és Egyiptom szépei mind sokkal világosabb arczbőrűek voltak, mint a férfiak. A szép, gondozott arczhoz annál szebb fejdísz, ékszer, szép szövet, finom fátyol, ékes ruha kellett, az egyiptomi szépek azután versenyt igyekeztek megszerezni azt és ékessé tenni magukat.

Már Mena király korában fejlett ékszer-, díszmű- és csecsebecse-ipar volt Egyiptomban. A legváltozatosabb anyagból készültek a szebbnél-szebb apró műtárgyak, csecsebecsék, emléktárgyak. Márvány-, alabástrom-, gránit-, kristály-, obsidián-, üveg- (amit az egyiptomiak már tudtak csinálni), zománczott anyag- és elefántcsontból. Faragtak, készítettek ezekből az anyagokból istenszobrocskákat, férfi és női mellképeket, gyermekeket, rabszolgákat, ülő, álló és tánczó alakokat, szent bogarat, vázákat, állati alakokat s mindent, ami a szemnek kedves volt.

A fényűzéssel, melyet az uralkodó divatba hozott, az iparágak is mind fellendültek és egyre tökéletesebb tárgyakat termeltek.*

Múlt az idő és Mena király elégedetten látta, hogy fényes udvari nép támad körülötte és a megalapított királysággal megteremtette a királyi udvart, a királyságért lelkesülő főrangúak osztályát. Az udvari élet, amelyben az uraknak és szép asszonyoknak módjukban volt csillogni, tündökölni, kedvelté tette előttük a királyságot és Mena ebben biztosítékát látta a megalapított királyi méltóság fennmaradásának.

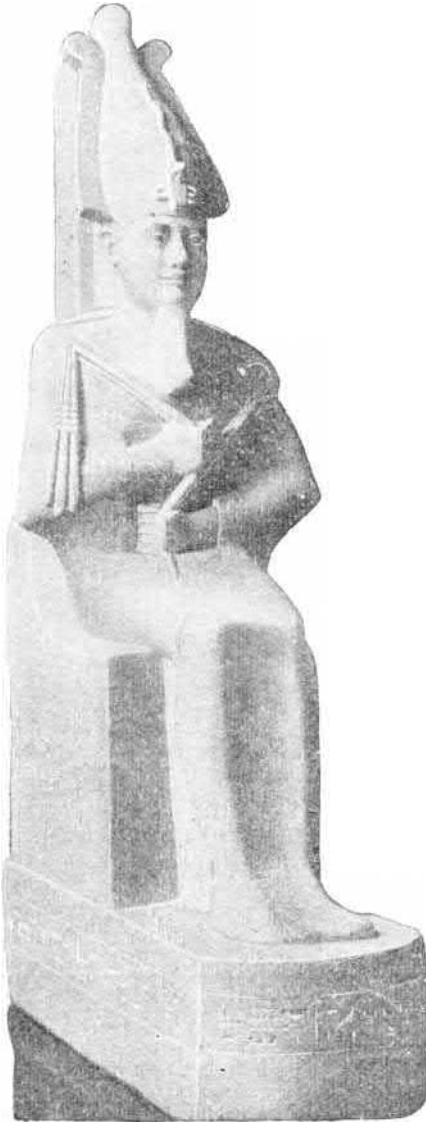
Igazi teljes öröme Mena királynak azonban abban volt, hogy idősebb

Izisz fátyolban,
mint Oziriszt gyászoló
özvegy.

* Egy szerencsés ásatás alkalmával a legelső uralkodók idejéből való egész tömeg ilyen tárgyra bukkantunk és a napfényre hozott tárgyak fényesen hirdették az akkori díszműipar haladottságát, képességét és nagyszerűségét. A díszmű-iparművészet fén es emlékeként bemutatjuk Mena elefántcsont arcképét és egy részét egy pompás zöld üveg-vázának, melybe vörössel beleégették a király nevét, a 22. oldalon.

fiában méltó utódot látott, akit a nép máris szeretett; a fiatal trónörökös nagyon népszerű, kedvelt ifjú volt, aminek persze Mena ellenségei nem igen örültek. A királyfi születésekor Mena kedveskedni akart az ő szülővárosának, Tininek és fiának a Tini-királyfi címet adta. Sajnos, a derék királynak ezt az örömét megzavarta elsőszülött fiának hirtelen halála.

Ozirisz, mint isten, trónján, két-két kezében a királyság jelvényei, a korbács és a bot.

Az erős, egészséges ifjút egészen váratlanul, egyszerre ragadta el a halál.

Nem volt-e a fiú Mena ellenségeinek az áldozata, nem tudjuk, ez iránt nincsenk adataink; de tudjuk, hogy a nép a szomorú esetet gyászdalokba foglalta és gyászzene mellett énekelt. Ez az elsirató ének és zene századokon át megmaradt a nép emlékezetében és száz meg száz év múlva is énekelték még ezt a gyászdalt, mely az első király fájdalmas veszteségéről szólt.

A dicső emlékü Mena királynak az egyiptomi királyság alapítójának, az előrelátó, bölcs, hadban hősiess, építészet és művészetet kedvelő törvényhozó királynak szomorú, szerencsétlen vége lett.

Uralkodásának hatvanadik évében történt, hogy vadászat alkalmával a Nílus partján viziló tépte szét.

A papság ezt felhasználta, legalább felakarta használni Mena jóemlékének megrontására s azt mondta, hogy az istenek büntetésből juttattak neki ily halált, amiért a papságnak ellensége volt. Ámde hiábavaló mesterkedés volt; a nép érezte, mily nagy ember volt királya és az emléke iránti tisztelet egész Egyiptomban általános lett; neve holta után is kedves maradt a nép előtt és századokon át kegyelettel adóztak emlékének s mint szentet tisztelték. Mena halála után a művészet és iparművészet festményekben, szobrokban, apró műtárgyakban örökölte meg a nagy király érdekes arczát. Ezek közül a műtárgyak közül egyiken szép képe maradt reánk; szép kis elefántcsontszobrocska az, melyre ha ránézünk, magunk előtt látjuk a hatalmas eszű királyt, tekintetében ott van a bölcs előrelátás kifejezése, ajkai körül ott ül az erély, de amellet jószágos szívről beszél az az egész arcz. (L. 22. o.)

A szomorú véget ért királynak csa-

holttestét lehetett megmenteni. Gyászba borult Egyiptom nagy királya halálán. Nagy, ünnepélyes végbúcsút rendeztek tiszteletére, királyhoz méltóan gyászolták és nemcsak jajongásokkal fejezték ki a gyászolók fájdalmukat, hanem levetették szép ruháikat, ócska köntöst vettek magukra, böjtöltek, még a fürdőtől is megtartóztatták magukat. Ez volt az egyiptomiaknak legnagyobb önmegtartóztatásuk, mert egyik ókori nép sem szerette annyira a fürdést, atisztaságot, a ragyogó fehérségű ruhákat, mint az egyiptomi.

A sirató nők a királynéval együtt port, hamut szórtaak fejükre, ruhájukra és tamburinon gyászoló panaszdalokat énekeltek.

Az egyiptomiak hite azt tartotta, hogy az emberi test és lélek a halál után is összefügg, tehát a testnek nem szabad elenyésznie, azért be kell a halottakat balzsamozni.

A szomorú véget ért nagy király tetemét is elszállították a bebalzsamozókhoz.

A bebalzsamozóknak fából készült minta-múmiáik voltak, és a halott hozzátartozói aszerint válogathatták ki és rendelhetek díszesebb bebalzsamozást, amint gazdagabb vagy szegényebb módú emberek voltak.

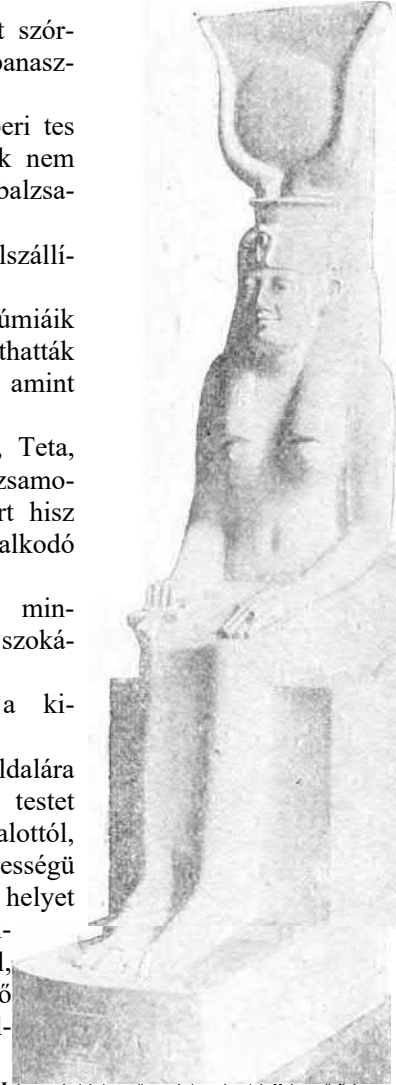
Most azonban a meghalt Mena királynak fia, Teta, minden létező mintánál szebb, pompásabb bebalzsamozást rendelt, amihez minta még nem is volt, mert hisz ilyen nagy halottat, egész Egyiptom felett uralkodó királyt még nem temettek.

Egyébként a bebalzsamozás szertartása mindenben szigorúan az általános szabályok és szokások szerint történt.

A bebalzsamozás czeremóniája Teta és a királyi rokonok jelenlétében kezdődött.

Előlépett a Jelrajzoló, ez a halott baloldalára kis jelet rajzolt, azon a helyen kellett a testet felbontani. Mikor a jelrajzoló távozott a halottól, oda lépett a Bemetsző, aki egy beretva élességű ethiopiai kővel felvágta a jelzett helyet és azután a szokás szerint gyorsan elmenekült a bebalzsamozás csarnokából, ahonnan nyomon követték őt a jelenlevő rokonok és átkozódásokat, szitkokat kiáltottak utána és köveket hajigáltak feléje.

Ezalatt a balzsamozók megkezdték munkájukat a halotton. A halott mellé oda

Izisz, mint istennő, az istenséget jelképező fejdíszű és a mellig lefőgő fejkendővel.

állítottak négy, agyagból készült, köcsög alakú, díszesen zománcozott fedeles edényt, de mindenik fedél másmilyen volt és jelképezte a halálnem-töket. Az ilyen agyag-edény neve kanopusz.

A balzsamozók legelőször kivették a testből Mena tüdejét meg szívét, mint a test legnemesebb részeit és az első kanopuszba tették, annak a kanopusznak a fedője majomfejet ábrázolt, azután kivették a gyomrát, ezt a második kanopuszba helyezték, annak a fedele emberfej volt, végül a belekre került a sor. A nagy belek a harmadik kanopuszba kerültek és annak a fedele egy sakályfej volt, végül a kis belek a negyedik kanopuszba futottak, annak a fedele karvalyfej volt; a négy fej a négy női-istenségre* a halál nemtőire vonatkozott. (1. 21, 22. old.)

Mind a négy kanopuszon rajta volt Mena király neve piros, kék és fekete ékírással.

A négy kanopuszt most illendően elhelyezték és hozzáfogtak a király testének bebalzsamozásához. (1. 21, 22. old.)

A legdrágább illatokkal, cserző tulajdonságú balzsamokkal erősen bedörzsölték az egész testet; nem maradt az egész testnek, a bőrnek csak egy pontnyi helye sem, amit a balzsamozó anyaggal jól be ne dörzsöltek volna. Ezt a bedörzsölést négy hétig folyton' megismételték, a test belső részeit pedig kitöltötték megolvasztott, drága, illatos gyantákkal, finom balzsamokkal.

Most elbúcsúztak a nagy király testétől, mert megkezdődött a begöngyölés. Tizenötezer lábnyi hosszú, finom erős vászon-szalaggal részenként egészen szorosan körülcsavarták a testet.

Azt a vászonszalagot előbb gummioldatba áztatták s azután kezdték el a begöngyölést. Először a király ujjait, azután a kezeit, utána a karját és így tovább mindegyik testrészét, csak az arcját hagyták szabadon,

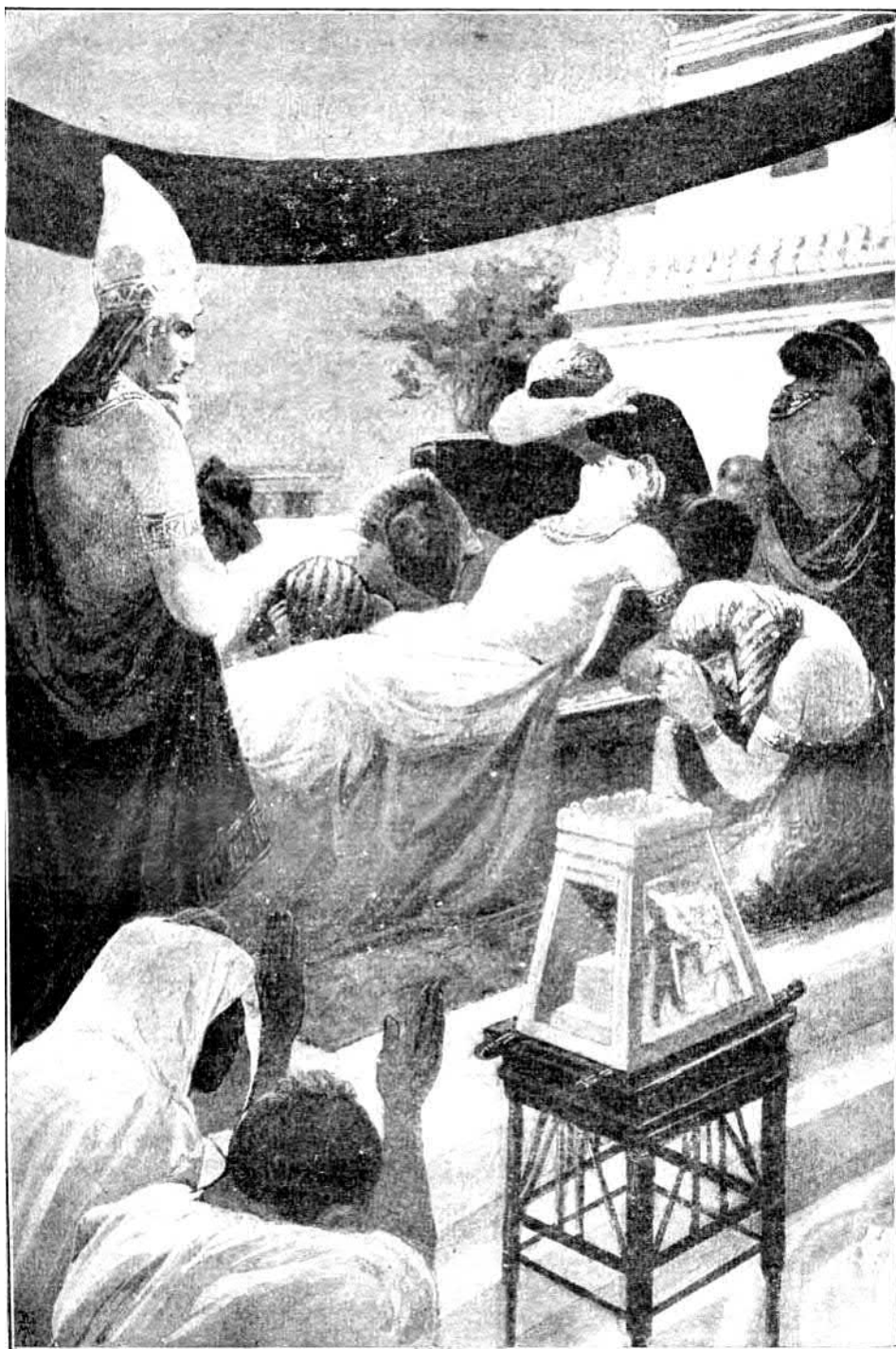
Mialatt a begöngyölés történt, a göngyölés közben a vászonrétegek közé bekötötték a királyi pálezát és a királyi jelvényeket, annak jeléül, hogy a halott: király volt; kardot is kötöztek hozzá, mert nagy hős, hadvezér volt.* Melle középre helyezték zománcos ékszer alakjában az egyiptomiak szent bogarát, a skarabeusz bogarat.

A skarabeusz bogárról azt hitték az egyiptomiak, hogy az egyik teremő istenség földön járó alakja, mert azt tartották, hogy ez a bogár önmagát hozza újra- meg újra létre, mert fiát, amelyet önmaga hozott világra, ott hajtja maga előtt nagy golyóban. A skarabeusz jelképe a feltámadásnak.

Mikor mind a tizenötezer lábnyi vászonszalagot rágöngyölték a király testére, be volt fejezve a test bebalzsamozása.

A királynak így bebalzsamozott tetemét, múmiáját, igen díszesen éke-

* Szokás volt a halottakhoz hozzágöngyölni azokat a tárgyakat, amelyeket életében különösen használt. Pl. a szabók múmiáiban ollót találtunk, a kis gyermekek múmiáiban a játékszereiket leltük fel.

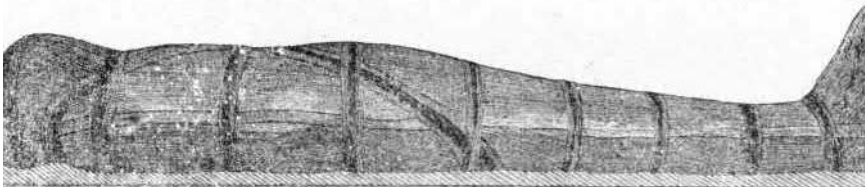

Mena király és családja siratják a hirtelen meghalt első szülött királyt.

sített kőkoporsóba helyezték és annak négy sarkába beállították a négy kanopuszt. A bebalzsamozás egész ideje alatt a vallás szabásainak megfelelő halotti imákat mondtak és gyászdanákat énekeltek.

Az utolsó szertartás a nyitott koporsónál az útravalók és emlékek berakása volt.

A koporsóban legelőször is nagy papirusz tekercset helyeztek el, amit a halottak könyvének* neveztek, azután sorra következtek Mena király kardja, királyi jelvényei, gyűrűi s a szent amulettek és ereklyék. Majd újra drága, zománczott agyagból készült, színes skarabeusz bogár, mint a halhatatlanság jelképe, Horusz istenszobra s azután egész sereg apró, fából, kőből, elefántcsontból készült szobrocska, amiket *usepitsenek* hívtak; ezeknek volt a kötelességük, hogy a halottat útjában, amíg az alvilági istenének színe elé ér, segítsék és az alvilági isten elé érte szóljanak. Ekkor rátették a koporsóra a fedelet, amelyet már előzőleg tarka, gazdagon színezett rajzokkal díszítettek; a fej-rész felett pedig valódi arany háttérre ráfestették a király arcát. (Minden jómódú egyiptominak a múmia-koporsóján rajta volt az arcának hű festménye.)

A múmia teljesen begöngyölve, mielőtt a múmia-tartóba (koporsó) helyezték.

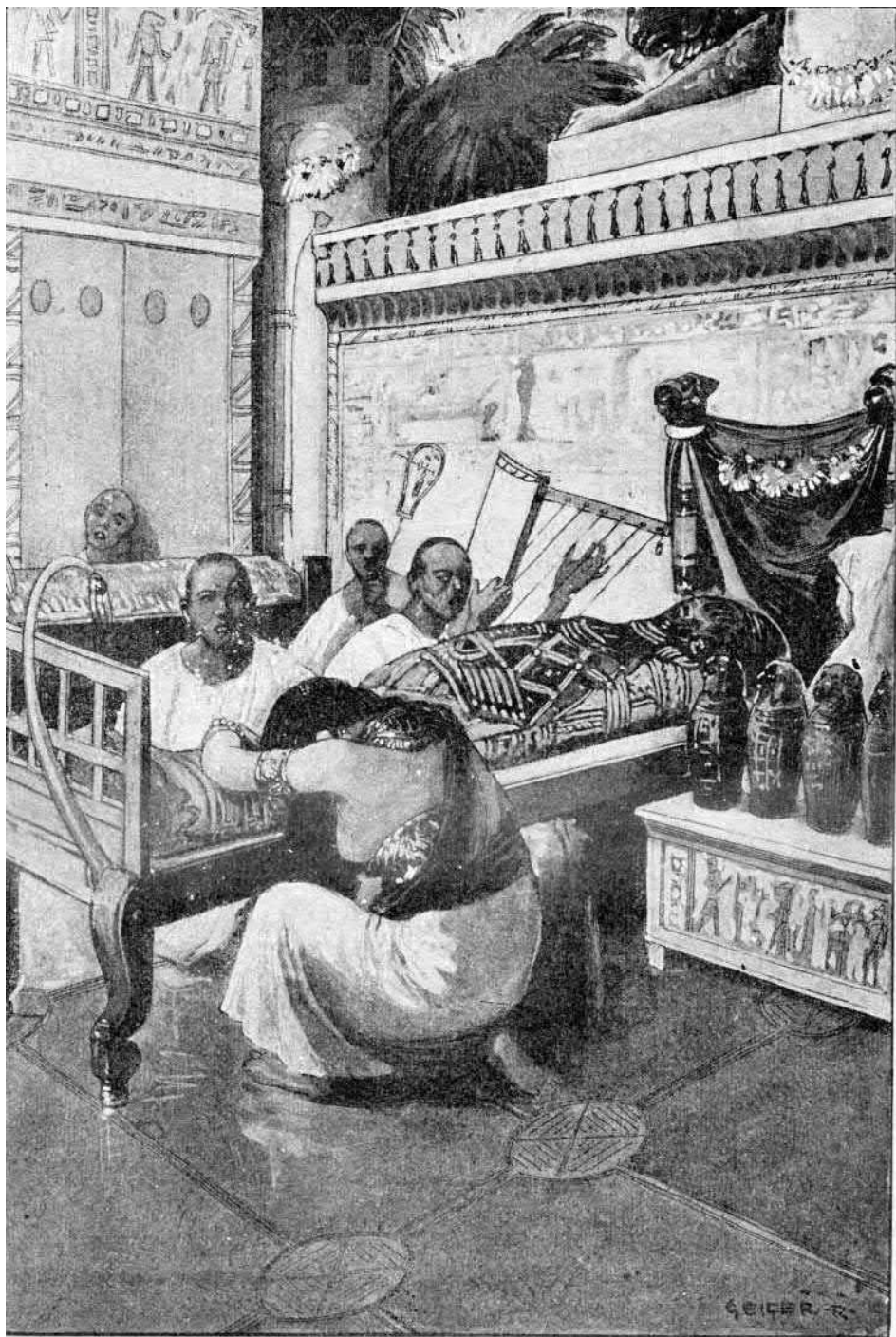
A fedél díszítményei közt feljegyezték Menának minden dicsőséges tettét, le írták élete, uralkodása történetét.

Mena király fia, Teta, ekkor összehívta a rokonokat, a bírákat, a főtisztviselőket és velük közösen megállapította a napot, melyen dicsőséges atyját eltemessék.

^temetés napján a királyi palota előtt megjelent a „szent bárka“, amely alacsony, négy ökörtől vont csúsztatón állott. Levitték a koporsót, rátették a szent bárkára s azután elindult az elrendezett gyászmenet.

Elöl a menet élén lótosz virágokat vittek, mint a halhatatlanság jelképét, azután jöttek a halotti áldozatot vivők Egyiptom minden gyümölcsével, áldozati állataival; azok után következtek az emlékhordók, azok vitték a

* A halottak könyvét minden múmia koporsójában megtaláljuk. Abban a könyvben írták le az egész bebalzsamozást és az az alatt mondandó minden imát, a vallás titkainak magyarázatát, az egyiptomi hitregék egyes részét a halott útját és megérkezését az alvilágba, a védbeszédet, amelyet az alvilágban folytatnia kell és mindazt, ami az egyiptomiak hite szerint az alvilágban a halottal történik, amíg az alvilági életbe beléphet.

Az özvegy királyné férje múmiájánál.

nagy király különböző kedves tárgyait, a trónszékét, végül mellszobrát s utána egy roppant nagy faragott skarabeusz bogarat, a feltámadás jelét.

A mellszobor után jött a menet egyházi része: itt következnek az istenség különféle alakjai, melyket papok vittek. Utánuk jöttek a sirató nők s nyomukban a párducz kacagányos papok.

Most jött a halottal a szent bárka, mely tele volt lótosz-virágokkal; elől Izis képe, hátul Nebtha, hogy a Kezdetet és a Véget jelezzék.

A bárka után ment a gyászoló királyné, Teta királyfi és az egész királyi rokonság, hosszú fehér ruhákban; utánuk következtek a főrangúak, a tisztviselők s az egész nagy gyászmenet.

Minden egyiptomi temetkezőhely előtt kis szent tó volt s így, mikor a temetkezési menet megérkezett a temető helyre, ahol Menát átadták

Kép az egyiptomi halotti menetből,
négy ökör által vont szánon áll a halotti bárka, rajta a halott. (Folytatása szemközt.)

az örök nyugalomnak, az addig ökröktől vont szent bárkát rábocsátották a szent tóra. Ott állott tehát a halott az utolsó útja előtt.

Az egyiptomi temetkezés szokása szerint ott magas emelvényen helyet foglalt negyven bíró és ekkor bárkinek jogában volt a halottat vádolni, amely vádat a bírák megvizsgálták s ha alaptalan ráaalmas volt, akkor a negyven bíró a vádlót ítélte el és szigorú büntetésnek vetette alá.

Most is fölhangzott a kérdés, van-e valaki, aki a nagy halottat megvádolná? Egyetlen vádló sem jelentkezett, aki Egyiptom nagy királyá váddal merte volna illetni. Abban a pillanatban véget ért a gyász, a király rokonsága levetette gyászmeztét és fölzendült a halott dicséneke és elindulhatott az örök életbe.

Meggyultak a tömjén s a mirhatartók és illatos füst gomolygása közben átért a bárka a tavon, akkor leemelték a koporsót és bevitték az első király számára épített kriptába, ahol azt fölállították, hogy a halott ép oly egyenesen állott, mint életében.

A koporsó körül újra ömlött a tömjénfüst s azalatt a koporsó mellé raktak vízzel telt korsókat és áldozati ételeket.

A gyászolók leborulnak és lelki szemük követi Mena lelkét azon az úton, amelyet az egyiptomi hitrege szerint minden halott meg tesz.

A gyászolók szinte látni vélték, mint fogta kézen Menat a lelkek vezetője, Apnat. A hosszú úton, melyen Mena lelkének mennie kellett, megtámadják őt. Szét szolgálai, a krokodilusok, a kígyók, a tisztátlan állatok, de Mena kísérő társai és a vele levő hívei legyőzik az ellenségeket; megállapodik, hogy kipihenje fáradalmait, hogy éhségét és szomjúságát csillapítsa, azután nagy pusztaságon kell áthaladnia, amíg végre megérkezik az alvilág kapuja elé, melytől egy folyó választja el, de azon is átkel. A kapunál az igazság és igazságosság istennője veszi át és kíséri tovább Menát, így megjelenik az alvilág kormányzó istenének Ozirisznak az ítélőszéke előtt.

Magas emelvényen álló trónuson ül Ozirisz; a csarnok közepén áll egy óriási mérleg, melynek a tetején az ebfejű Hapi ül, a mérleg őre. A mérleg

Kép az egyiptomi halotti szertartásból.

A halott-vezető isten, átveszi a halottat. (Ez a kép Mena halála után 3000 évvel későbbi korból való.)

előtt lótvuszvirágokban a halál négy nemtője foglal helyet, körül a csarnokban negyvenkét bíró ül, mindenik a fején viseli az igazság tollát. Minden bíró más bűn felett ítélkezik.

Mena üdvözli az alvilág isteneit.

„Üdv nektek igazmondás és igazság istenei, üdv teneked nagy Isten, igazságosság és igazmondás Ura, eléd jöttem, hogy szemlélhessem a te tökéletességedet“.

Most megszólal az Ozirisz előtt ülő víziló, az elnyelő A m á n, aki a halottak vádlója, ám az Íbisz fejű Thot, védelmébe veszi a királyt és felszólítja, hogy adja elő élete történetét, érdemeit és védekezze Amánnak, meg a negyvenkét bűnnek vádjá ellen.

Mena király lelke védekezik a vádak ellen, visszautasítja valamennyit és méltóságosan szól:

— Kettős istenség, az igazság és igazságosságnak ura, én ismerlek téged, ismerem a nevedet, ismerem a negyvenkét vádló ítélő istenség nevét, ismerlek benneteket igazságnak és igazságosságnak urai, én igazsággal

érkezem elétek; én kiirtottam érettetek a hazugságot. Igaz voltam mindig, nem csaltam, nem sanyargattam az özvegyeket, nem hazudtam soha, nem ismerem a hamis esküt, nem követtem el semmi tiltott dolgot; nem kívántam a munkástól több dolgot, mint amennyit végeznie kellett... de én sem voltam hanyag, nem voltam dologtalan, nem voltam erőszakoskodó, nem tettem semmit, ami az istenek előtt gyűlöletes. Nem éheztettem senkit, nem okoztam fájdalmat senkinek; nem öltem és nem fogadtam bérgyilkosokat; nem sikkasztottam el a templomok kenyereit, az istenek számára készített áldozatokat; nem loptam el a holtak ételeit, a halottak pólyáit, nem szereztem hamisan nyereséget, nem hamisítottam mérleget, nem vettem el a csecsemők tejét; az istenekkel szeretetben éltem, csak örömet okoztam mindenütt, tetteimről az emberek beszélnek, s az isteneknek is örömük telik benne. Ételet adtam az éhezőknek, italt a szomjuzóknak, ruhát a mezíteleneknek, nem vadásztam a szentelt állatokra legelőiken, nem fogdostam az istenek madarait, nem halásztam a szentelt halak tavaiban; nem oltottam el a szent tüzet, amikor lobognia kellett; nem sértettem meg az isteneket, az istenek szertartásait, az ünnepi körmeneteket; tiszta vagyok, tiszta, tiszta vagyok.

Thot jegyezte a halott vallomását.

Horusz most az ítélet mérlegének egyik serpenyőjébe tette Mena szívét, Anpat pedig a mérleg másik serpenyőjébe az igazság tollát helyezte. Ám a SZÍV nem volt nehezebb az igazság tollánál, nem volt benne vétek.

Egyenként megszólalt a negyvenkét bíró s kimondta ítéletét.

„Nem volt istentelen.“

„Nem volt erkölcstelen.“

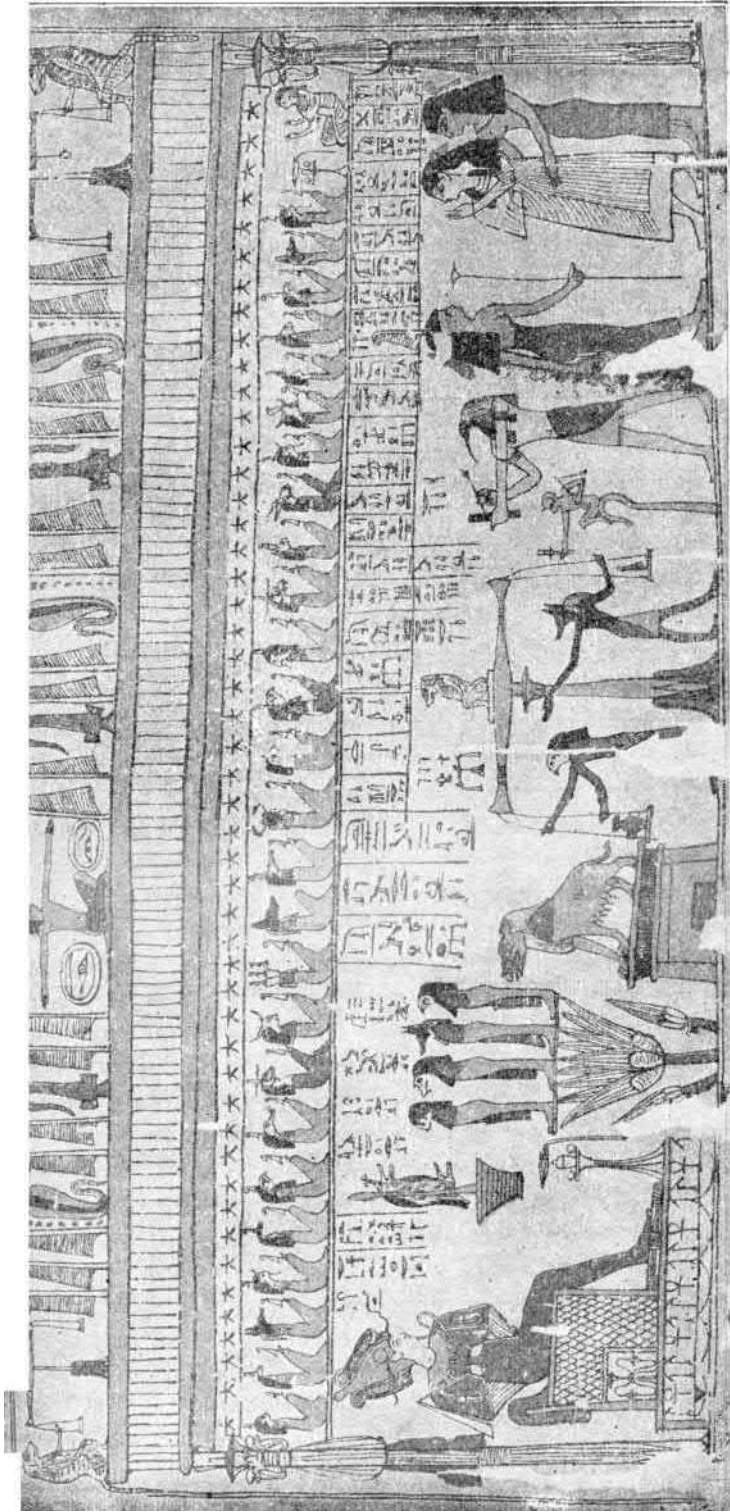
„Nem volt hazug.“

Így mondja el felmentő ítéletét, mind a negyvenkét bíró, aki mind-egyike bírása egy-egy olyan bűnnek, mely miatt a halott nem üdvözölhetne. Végül Ozirisz kimondja a döntő ítéletet:

„Nem megy a büntetés helyére.“

Ó, mert jaj annak, aki a büntetés helyére kerül. A büntetés helye hetvenkét rettenetes, roppant nagy börtönből áll, amelynek mindegyikében bűnhődő lelkek vannak, akik soha sem látják többé a Napisten sugárzó fényét. A borzalmas börtönök előtt egy-egy rémítő szellem áll, pallossal a kezében. A börtönök felett meg van írva a bűnhődés rettentő módja, amely arra vár, aki az egyikbe, vagy másikba bejut.

A bűnhődés helyére kerülők lelke fekete; teljesen vörös örök és büntetés végrehajtók kínozzák az elkárhozottakat. Van bűn, amelyért büntetésül a lelkeket nagy karóhoz kötik és szétvagdalják; más bűnért levágják a fejüket és azt hónuk alá kell fogniuk s így járniuk örökké fel s alá; vannak nagy bűnök, a melyekért a lábuknál fogva akasztják fel a bűnös lelket, ismét másokat nagy katlanokba nyomnak bele a vörösök és ott főzik őket.

A halott telke megjelenik Ozirisz előtt az alvilágban. (Egyiptomi rajz.)

Ez másolata egyik egyiptomi papirusznak, a h a l o t t a k k ö n y v é n e k, melyet 5000 év előtti sírban találtak. Trónján ül Oz í r i s z, előtte állanak a halál nemtői, utánuk A m a n, az elnyelő viziló következik, azután az élet mérlege, egyik serpenyőben a szív, a másikban az igazság tolla. Az első H o r u s z, a másikat A p n a t teszi a serpenyőbe. Azután látjuk, amint az ibiszfejű T h o t jegyzi az eredményt. A halott felkét fehér ruhában az igazság és igazságosság istennője vezeti be. Fent ülnek a bűnök bírái. Ezt a papiruszt jelenleg a berlini múzeumban őrzik. Ez a negyedrésze az eredeti nagyságnak.

Ám mindezekből Mena nem fog látni semmit, mert mihelyt Ozirisz kimondta az üdvözítő ítéletet: „nem megy a bűnhődés helyére“, azonnal megkap! a az igazság struczollát, Hathor és Nut istennők pedig az ő élet-fáikról reá öntötték az örök élet vizét.

Most már elindulhat a boldogság, az elizium földére, az üdvözöltek birodalmába.

Apnat ismét tovább vezeti a király lelkét és elhaladnak az alvilág szörnyetegei előtt; ott mennek el a nílusi ló mellett, amely után sorba következnek rémítő krokodilusok, óriáskígyók és szörnyetegek. Ám azok meghunyászkodottan tekintenek a tiszta lelkére, aki csakhamar elér az alvilág keleti kapujához, s ott kilép a Napisten sugaras, paradicsomi viruló mezőire. Az üdvözülő lelket eltölti a boldogság s az öröm, hogy a boldogság országában van és megkezdí útját a paradicsom négy szigetére/

Először a béke és nyugalom szigetére ér, ott leveti magáról mindazt, ami földi izgalom, ott kipihení földi fáradalmait.

Mikor a lélek a négy szigeten a szükséges próbákat kiállotta, lelke teljesen megtisztult a földi élet nyomaitól, nincs többé rajta a gyarlóság, tehát engedelmet kap, hogy felvehesse a szent állatok valamelyikének alakját, lehet szent karvaly, íbisz, daru, fecsker skarabeusz bogár, amint akarja.

Most azután a lélek, míg teste örökösén pihen a sírban, szabadon járhat-keíhet Ismét a földön, megjelenhetik ott, ahol életében járt, megláthatja őket, habár a léleknek önmagának is még sok küzdelme van.

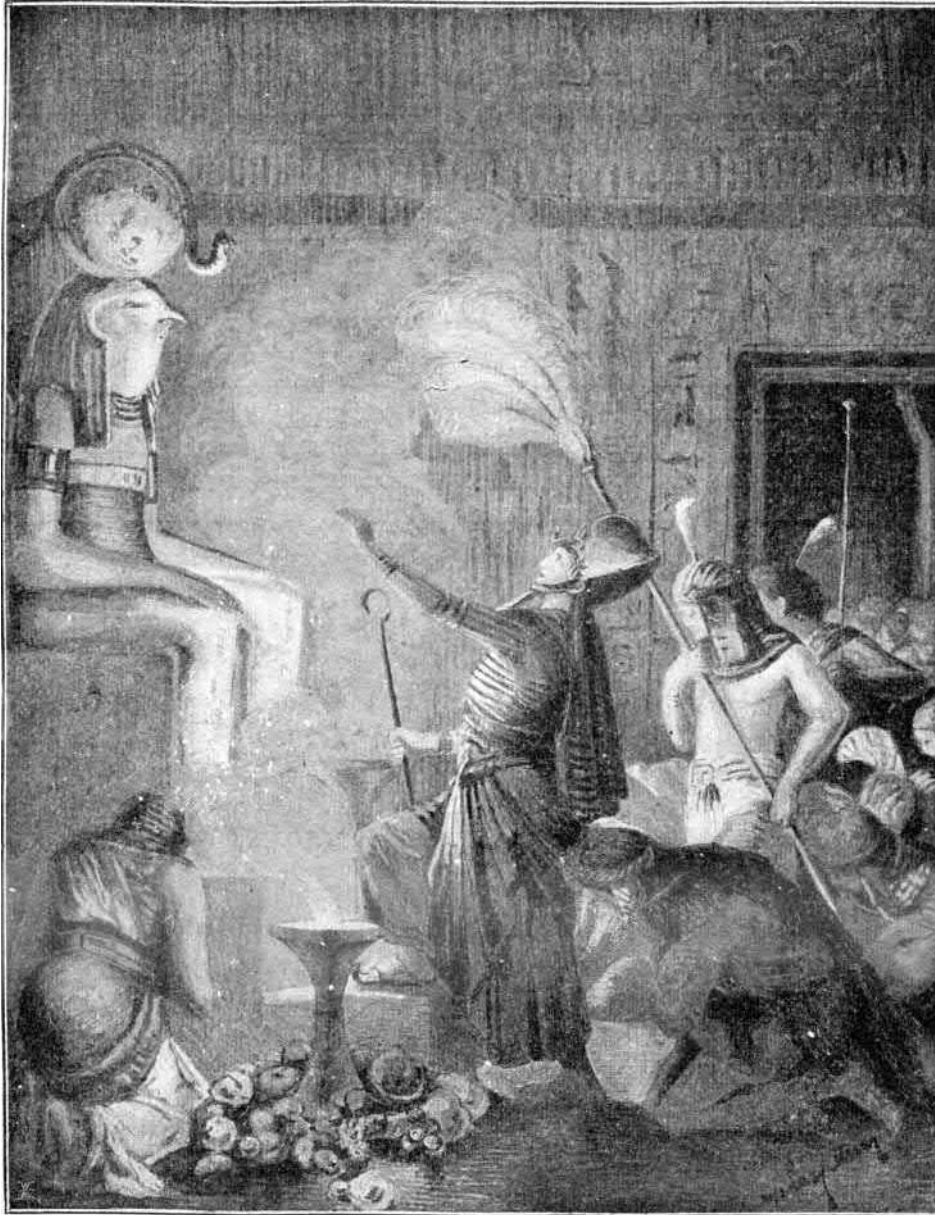
Szét és társai a jóknak és az isteneknek ellenségei folyton üldözík a megtisztulás, az istenség felé haladó lelket. Mert a lélek, miután ilyen tetszés szerinti alakban bejá:« «földön mindazokat a helyeket, amelyben életében járt, ha újra örült mindannak, ami a földi életben örömet nyújtott, akkor visszatér a boldogok országába és ott végűi színről-színre látja a hatalmas Napistent és teljesen belé olvad s örökre egyesül vele és az ő és a Napisten ellenségei ismét elbuknak.

Mert Szét, aki egykor megölte Oziriszt, örökös ellensége marad az életnek, az élet újra-támadásának és ezért ellensége a jóknak, az új életre kelőknek.

Ám Mena lelke, aki minden próbát diadalmasan állott ki, aki a szent állatok képében újra megjelent Memfisben, amelyet ő épített, újra láthatta a trónt, melyet ő alapított, újra hallhatta a Ptah isten dicsérésére szóló himnuszt a nagy templomban, amelyet ő emelt és újra gyönyörködhetett fiában, aki az ő alkotásait folytatta; a nagy Mena lelke győzelmet ült Szét ellenségein és megjelent a Napisten előtt, hogy egyesüljön vele és fel is olvadt lényébe.

Így tért meg Mena urához, küldőjéhez.*

* Az egyptomi hit szerint minden halott lelkének át kell esnie az alvilági szertartáson és így jut a teljes üdvözüléshez.

Az új király első áldozata a trón elfoglalásakor mindig a Nap-istennek szólt, hogy áraszsa reá, az új faraóra az ő isteni fényességét, hogy Ra fényességének sugaraiban tündökölve istenségnek és embereknek tetsző uralkodása legyen.

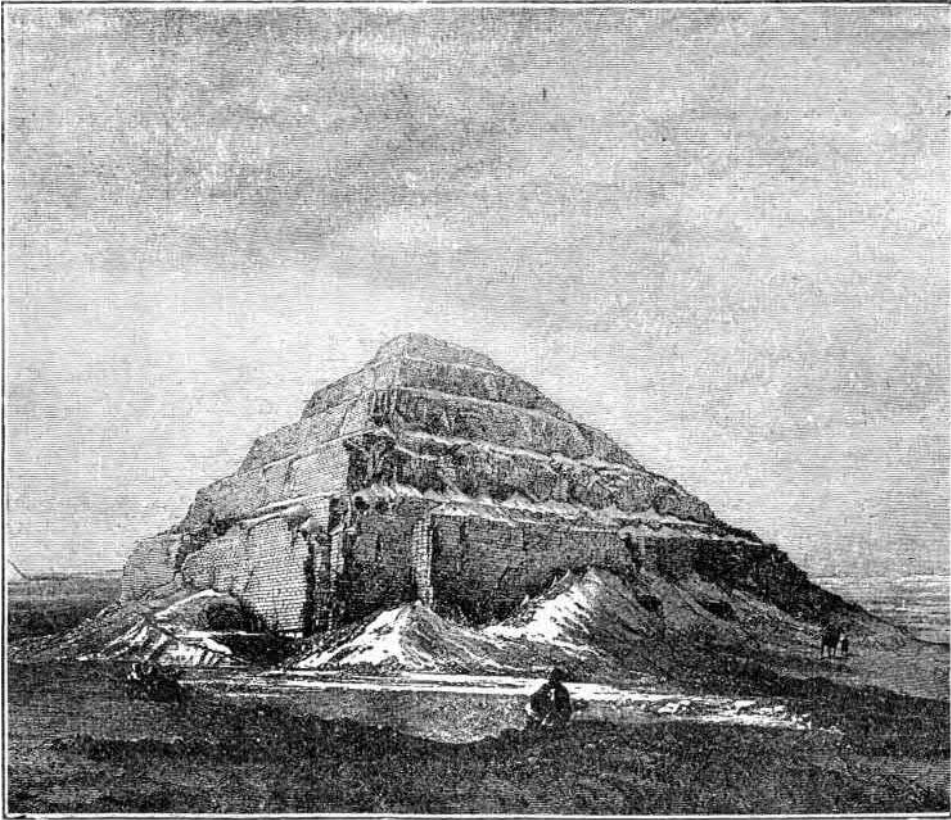
(A kép eredeti műemlékek nyomán készült.)

A képen Ra nap-isten szobrát látjuk, karvalyfejjel, fején a napkoronggal s azon a szent Ureusz kígyóval. Előtte áll az új király a kormánypálczával. Fején Alsó- és Felső-Egyiptom egyesített koronájával, oldalt térdel a pap, a király mögött a kíséret. Az isten szobra előtt tömjén és mirha füst száll föl a magasba.

A megüresedett trónt Mena fia, Teta foglalta el és méltó utóda volt atyjának; nemcsak az uralkodás művészetét tanulta el atyjától, hanem tovább folytatta tudományos ismeretei művelését.

Atyja hagyományához híven, a királyság és a királyi ház megszilárdításán dolgozott és hogy láthatóvá tegye az összes egyiptomiak urának méltóságát, a királyi fenség nagyságát, fényes, pompás királyi palotát építtetett, melynek szépségéről, nagyságáról évezredek múlva is beszéltek. Ám ugyanakkor a tudományt is művelte és mind azt, amit az orvosi tudás terén anyjától tanult, azt összefoglalta és orvosi könyvet írt, főleg a sebészetről. Micsoda hatalmas módon gyarapszik meg előttünk amaz egyiptomi királyok koronájának tekintélye, ha elgondoljuk, hogy közel 8000 év előtt, a király orvosi könyveket ír, tudománnyal foglalkozik, ért a művészetekhez és építészeti műremekkel, pompás királyi palotával teszi nevét halhatatlanná.

Mikor a királyi palota díszes oszlopai már gyönyörködtették Memfisz lakóit és az oda kerülő egyiptomiakat, egyszerre az a csodás hír járta be

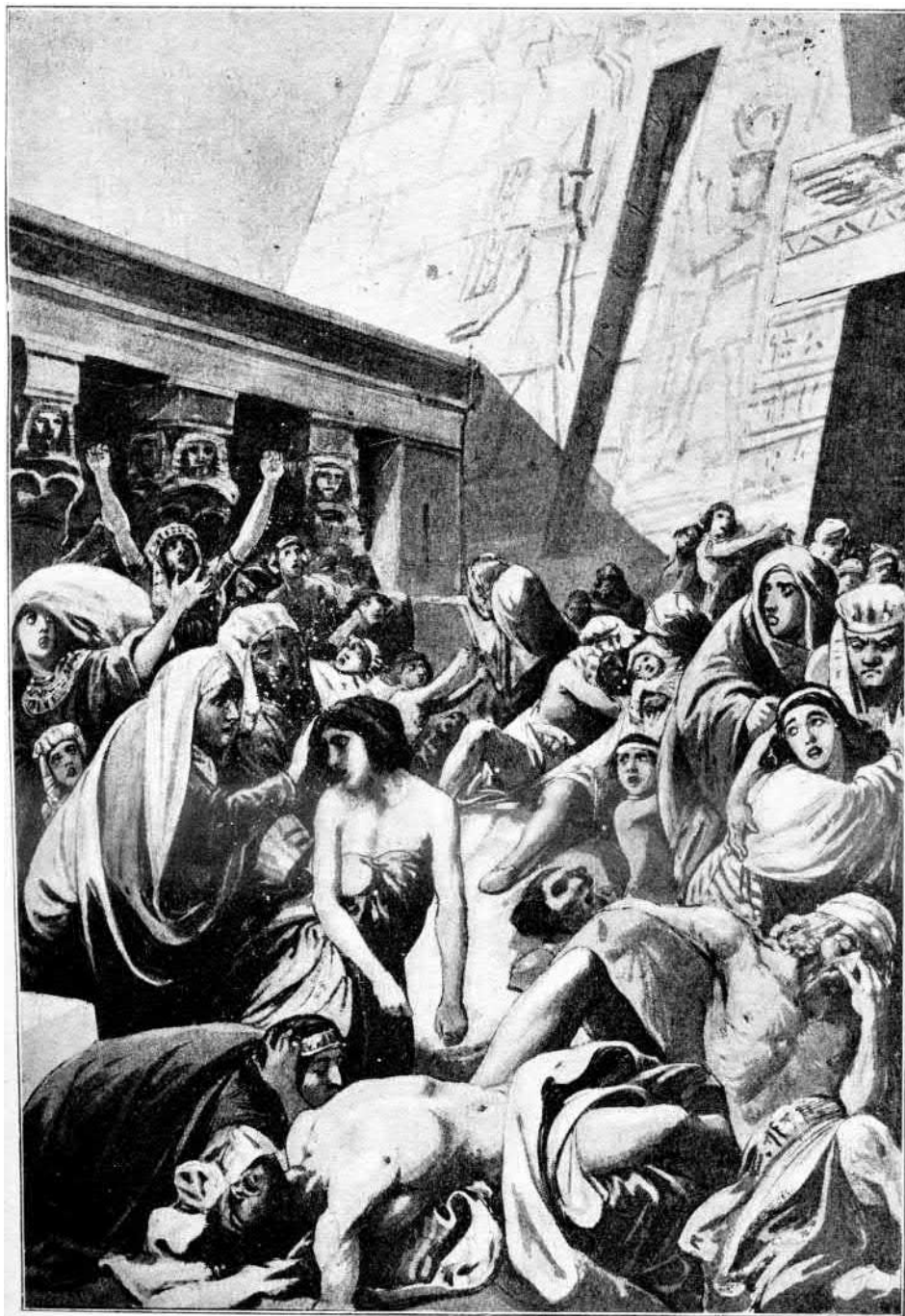

Az első magasabb piramis, a lépcsőzetes piramis Szakkaránál, amely azután a legnagyobb gúla építéséhez adta meg a gondolatot (Szövege a 42. oldalon.)

Templomének Egyiptomban 3000 év előtt
Endrei Zsolt: A Világ Történelme, I.

„Globus” műintézet Budapest.

Szemenptah idejében, a borzasztó dögvész alatt kétségbeesettekből, szenvedőkből, haldoklókból álló csoportok népesítették be a templomok előtti helyeket. (L. 40. old.)

az egész országot, hogy Egyiptom földjén, a Nílus árja áztatta mezőségeken egy kétféjű darumadár jelent meg.

Ezt boldog előjelnek vette az ország és megjövendölték Tetának, hogy Egyiptom földje, Egyiptom királysága virulásnak fog indulni, dicsőséges és nagy lesz. Ez azután, mint monda, szájról-szájra járt és még évezredek után is mesélték. Teta királyról már senki se tudott többet, mint hogy élt, az első nagy király fia volt s a királyi palotát építette, de a kétféjű daruról még mindig regéltek.

Hogy meddig élt Teta, az első király fia, azt nem tudjuk, több emléket róla máig nem fedeztek fel.

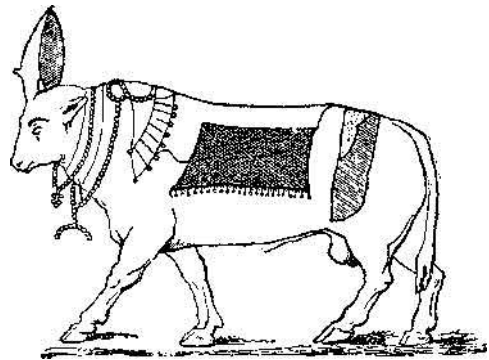
Ám a dicsőséges királyi háznak tovább plántálója volt, mert atyja uralkodásától hosszú századokon át mindig Mena király ivadékai ültek Egyiptom trónusán és pedig 302 év alatt 7 ivadék* volt Egyiptom ura.

Már Teta utódairól nem találtunk annyi emléket és nem tudhatjuk életük folyását, ámde Mena király ükk-unokájáról, Heszepiről már tudjuk, hogy rendkívül buzgó, szent életű, igaz szívű, őszinte lelkű, jóságos király volt, aki a halotti könyv több pontját írta és szabályait megalkotta. Az ő idejében találták meg a halottak könyvének egyes fejezetét, amit azután ő újra életbe léptetett.

Amennyire jó viszonyok, jó napok jártak Egyiptomra Heszepi idejében, oly borzasztó idők következtek el az unokájának, Szemenptahnak uralkodása alatt.

Szemenptah idejében borzasztó dögvész támadt Egyiptomban és rettenetes pusztításokat vitt végbe. A rémület és kétségbeesés idejében elvesztették az emberek a fejüket és felbomlott minden rend. A törvényeket megszegették, borzalmas büntetéseket követtek el. Az elégtelen, kétségbeesett nép az utcákon, tereken, templomok és középületek előtt csoportosult; egy-egy csoport lázadásba is tört ki. Még e zűrzavaros időkben lépett trónra Szemenptah fia, Quebhü, de annak uralkodásáról nem tudunk semmit, csak egy szomorú ténnyt, hogy vele megszakadt a dicsőséges Mena királynak uralkodó királyi családja.

Ám az ősök érdeme ragyogó fényt vetett még a késő unokák rokonágára is, mert az egyiptomiak a Mena királyi családjával rokonságban álló másik család legidősebb tagját helyezték a trónra. Ez a család is Tiniből szá-

Apiszhapi, szent bika. Kaquoa király hite szerint ez volt az istenség legtükéletesebb ábrázolása.

* 1. Teta, 2. Atet, 3. Ata, 4. Heszepi, 5. Merbapa, 6. Szem-en-ptah, 7. Quebhü.

mázott, a jogos trónörökös Betau volt. Betau megalapította a második királyi családot, tőle is öt egyiptomi király származott és összesen 302 évig uralkodott.

Betau uralkodásának idejéhez szintén szomorú emlék fűződik, nagy szerencsétlenség történt Bubasztu városában, amely Memfisztől északra tizenegy mértföldnyire feküdt.

A föld mélyén valami változás történt, talán földrengés okozta, de egyszerre óriási üreg, föld-besülyedés támadt; a város egy nagy része eltűnt és a romok tömérdek embert temettek maguk alá.

A Betau királylyal kezdődő uralkodó család volt Egyptom második királyi háza, ezt nevezték második memfiszi dinasztiának. A második uralkodóház méltó volt az elsőhöz és szintén jeles királyokkal dicsekedett.

Mindjárt Betau fia, Kaqau, Menához hasonlóan, új vallási törvényeket és szabályokat hozott s azokkal a mindennapi életre vonatkozó törvényeket is átalakította.

Kaqau király legnevezetesebb és legemlékezetesebb intézkedése volt annak az istenségnek a tisztelete, amely bika- vagy néha kos-alakot ölt, amelyet tehát a bika alakjában kell tisztelni vagy a koséban.

Elrendelte tehát, hogy Memfiszből fekete bikát, a napisten városában, On-ban fehér vagy sárga bikát, Mendes városában pedig egy kos tiszteljenek.

Maga Kaqau király írta meg, hogy kitől, honnan származik az a szent bika és hogy az az istenségnek legteljesebb kifejezése, mert az Ozirisz és Ptah istenektől származik, Ozirisznak lelke és Ptahnak második élete.

A Memfiszből őrzött Hapinak feketének kellett lennie és hátán a papok gyakorlott szeme láthatta a kiterjesztett szárnyú karvalyt, a homlokán a három szöveget, nyelvén a skarabeusz jelet; a farkának az alvilági istenség és Ptah isten kifejezéséül mindég fehérnek és feketének kellett lennie; teljes neve Apiszhapi volt.

Ezt a bikát Memfiszből Ptah temploma mellett egy külön szentélyben őrizték; ott tisztelték őt és ott vették jóslatait azok, akik jóslatokért hozzá fordultak.

Ám amikor az ájtatosak az Apiszhapi előtt leborultak, nem az állatot imádták, hanem azt a mindenekfeletti lényt, amelyet ilyen alakban jelképeztek; a jóslatot nem az állattól, hanem az általa megnyilatkozó istenségtől kérték.

Kaqau király megállapította az Apiszhapi bikának az életkorát: huszonöt évnél nem volt szabad tovább élnie.

Mikor azután az Apiszhapi kimúlt vagy a papok ünnepélyesen megfosztották életétől, akkor a földön tett szolgálataiért a másvilágon isteni lényé változott. Az Apiszhapi testét ép úgy bebalzsamozták, mint az emberét és teljes szertartás mellett külön sírboltba temették.

Kaqau király ezekkel a rendeletekkel rendkívül nagy szolgálatot tett a tör-

ténelemnek, ugyanis, a király megparancsolta, hogy minden Apiszhapi sírjára fel kell írni, melyik király idejében avatták fel azt a bikát Apiszhapivá, mennyi ideig élt és melyik király uralkodása alatt és az illető király uralkodásának hányadik évében múlt ki.

Az Apiszhapiknak* egész temetőjét találtuk meg. Mikor évezredek után kiásták ezeknek az Apiszhapiknak a múmiáit, a sir-irataikból leolvashatta a tudomány az évezredek előtti történetek pontos adatait.

Kaqaq a bikát tartotta a férfias istenség kifejezésére legméltóbb állatnak és annyira szerette, hogy a saját királyi czimébe is felvette és czime így kezdődött: „Kaqaq király, Alsó-és Felső-Egyiptom ura és királya, a bikák bikája (vagyis) a férfiak férfja stb.“ Ez a czimválasztás a királynak vallásos érzületét mutatta és Kaqaq hite szerint az ő istennek tetsző életét jelezte.

Kaqaq király volt az első, aki mindenütt, ahova nevét írta, azt hirdette, hogy ő isteni vérnek a leszármazottja és hogy benne tovább él az istenség, amely az első királyokban a földre szállott; az ő ereiben isteni vér folyik és elsősorban ez biztosítja számára a királyi hatalmat.

Kaqaq, aki maga szentül hitte ezt, aki vallási rajongásában még volt arról győződve, hogy az ereiben a nagy istenség vére folyik, úgy találta, hogy az egyiptomi királynak nem illik egyszerű rendes sírboltban nyugodnia, hanem istenségéhez méltó házban.

Memfisztől nem messzire állott Szakkara falva, amellett építette Kaqaq az első gúlát. Annak a gúlának még nem volt olyan alakja mint a későbbi nagy Faraok korabeli gúláknak, hanem lépcsőzetes építmény volt (-L. 38. o.)

A gúla, széleiben megrongálva ugyan, de még ma is ott áll és az arra menő arabok, mikor tevéikkel a gúla árnyékában megpihennek nem is tudják, hogy az a gúla nyolczadfélezerév történetének tanúja és annyi idő óta veti árnyékát a földre.

Kaqaq utódai később, mikor a királyi családhoz tartozó vagy királyt híven szolgáló, előkelő férfiak haltak meg, kitüntetésül megengedték, hogy a Kaqaq király piramisának oldalában temethessék el az illetőket, vagy családjuk ott csináltathasson magának kriptát.

Ilyen sírokat találtunk és egyikben az oda temetett főurnak és két fiának szobra is meg volt. Szepának hívták és előkelő udvari ember volt.

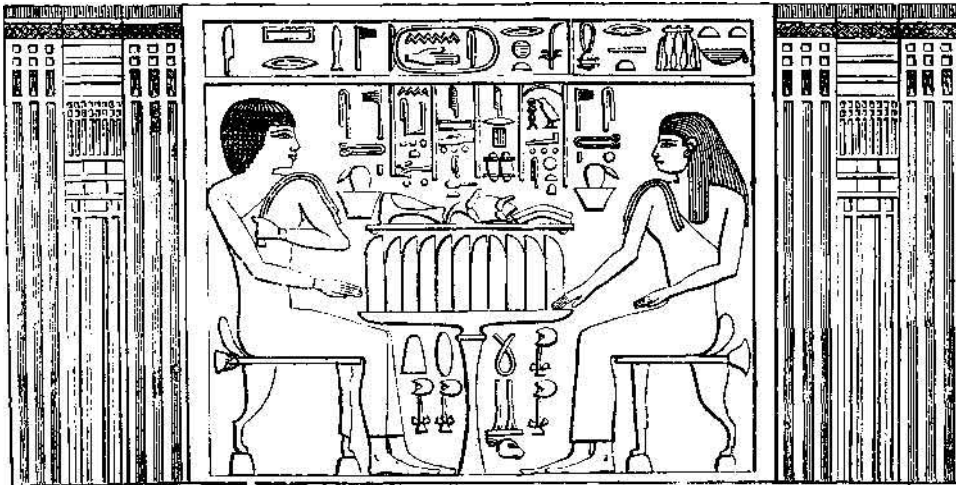
Kaqaq király halála után fia Ba-en-neter került a trónra. Méltó utóda volt az atyjának és a királyi családban élő hagyományt: hogy a trónt a vérbeli utódokra vigye át, híven őrizte, mert amikor látta, hogy fiúörökös nélkül fog meghalni, új törvényt hozott és annak a törvénynek az értelmében a leány is örökölhette atyja királyi trónját. így történt, hogy halála után az ő leányának fia, a király unokája, Uatnesz, került a trónra.

* Az Apiszhapi temetőknek neve a tudományos világban: Szerapeum.

Azontúl törvény maradt, hogy ha a király fiúörökös nélkül hal meg, leányát és annak örököseit illeti a trón, sőt az isteni származás is átszáll rájuk, mert a királyokat akkor már Ra napisten fiainak tekintették.

Ez mutatta legjobban, hogy mily szilárd alapokra fektette le századokkal azelőtt a trónt Mena király, hogy már a hetedik király idejében, mert Ba-en-neter Menától számítva, a hetedik király volt, a királyok tekintélye és tisztelete már oly nagy volt, hogy istentől származott lényeknek tekintették, akikben az isteni eredet utódról-utódra tovább szállt. Utódja Uatnesz volt.

Uatnesz fia, Senta szintén elődei rajongó vallási szellemében nevelkedett, szent életű király volt és vallási buzgalmát még csak fokozta az,

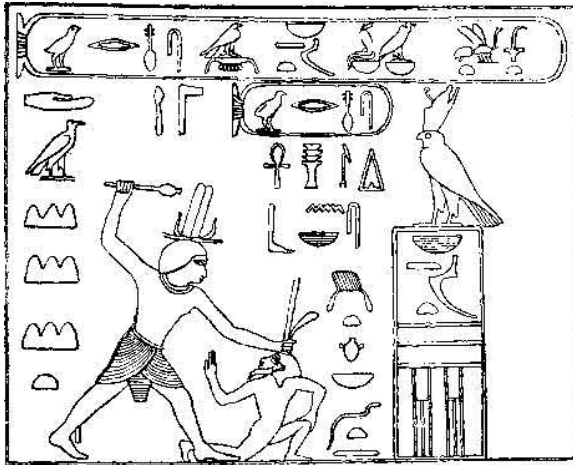
A jámbor Senta királynak és feleségének az emléktáblája, melyet a Senta tiszteletére emelt templom falában találtak.

hogy az ő uralkodása alatt találták meg a sok század év óta elveszett és nem használt részeit a halotti könyvnek. Senta szintén foglalkozott a halotti szertartás szabályaival; azokat javította, szigorította.

Áldásos lehetett uralkodása, a nép szerethette, mert már röviddel halála után, mint szentet tisztelte. Senta tiszteletére szertartásokat rendeltek el, külön áldozó papokra bízták a boldog emlékü király iránti istentisztelet vezetését, áldozatainak bemutatását.

Mai napig fennmaradt egy kőlap, melyet a király halála után készítettek az ő tiszteletére épített áldozó-templom falára. A képen ott ül Senta király és a felesége; a kővön feljegyezték a papnak a nevét, aki a szent emlékü király tiszteletére az egyházi szertartásokat végezte.

Senta király halálával megszakadt ez a királyi család és mellékágak vetekedtek a trónért. Négy király következett így egymásután, amíg végre

Szenefru emléktáblája a sinai hegyoldalban. Megörökíti Szneiru diadalát a nomád törzseken. Szenefru lesújtja a törzsek főnökét. (Sz. 1. 46. o.)

ismét egy Tini városából származó, Memfiszben élő, az előbbi uralkodóházból való rokon család került a trónra. Azontúl egész sor királyi-ház uralkodott Egyiptom fölött, de mert mind Memfiszből származott, a történelem a memfisi időknek nevezi az ő uralmukat; tartama alatt fényes, érdekes, dicsőséges élet volt Egyiptomban s hatalmas uralkodók ültek a trónon.

A harmadik uralkodóház idejében a királynak

már isteni tekintélye volt és farao-nak nevezték, ami annyit tesz: nagy házból való, a nép ura, kormányzó isten.

A harmadik uralkodóház első királya Neferkara volt, ez sem volt az előbbi uralkodóházból származó uralkodó, de hatalmas családból való volt és magához ragadta az uralmat, de, hogy bitorlónak ne tekinthessék, hogy az egyiptomi királyok isteni származása reá is átszálljon, feleségül vette az előbbi családból származó hercegnőt.

Hősi, vitéz király volt, akit már faraonak hívnak és mihelyt hire járt, hogy elfoglalta a trónt, a nép teljes hódolattal hajolt meg előtte.

Neferkara királyi öntudattal jelent meg a királyi palotában s láttára a nép a földre borult és a földet érintette a homlokával.

Az új farao nagyon kegyes akart lenni és egyeseknek, mint kiváló kegyelmet, megengedte, hogy térdét megcsókolhassák.

A királyi méltóság pompájában alig telt gyönyörűsége a királynak, amikor egymásután érkeztek a vészhireshírek.

Libia lakói, akiket századok előtt a királyságalapító Mena király megfékezett, levért, hírt vették, hogy a trónöröklés körül villongások támadtak, hogy trónbitorló ragadta magához a hatalmat, ezt a zavaros időt fölakarták használni és Egyiptom földjére törtek. A hírnökök rémülten jelentették a királynak, hogy a líbiaiak betörő hada pusztítva száguld végig a vidéken.

Neferkara azonban nem késedelmezett; harcias fejedelem volt és az egyiptomi sereg élén gyorsan rajtűtött a betörő ellenségnek, diadalmasan visszaverte és kiűzte Egyiptom földéről. Ámde Neferkara nem elégedett meg ezzel, büntetést is kellett osztania; üzőbe vette a menekülő sereget, betört a líbiaiak földjére, földjeik egy részét elfoglalta és Egyiptomhoz csatolta.

Neferkara dicsőségét a hír még nagyobbá akarta tenni azzal, hogy olyan mondát költött a döntő csata győzelméről, mely azt mutatta, hogy még az istenség is Neferkarával küzdött. Természetes, hogy az oly győzelem, amihez még az istenek is segítettek, csak nagyobbá, tekintélyesebbé tette Neferkara diadalát.

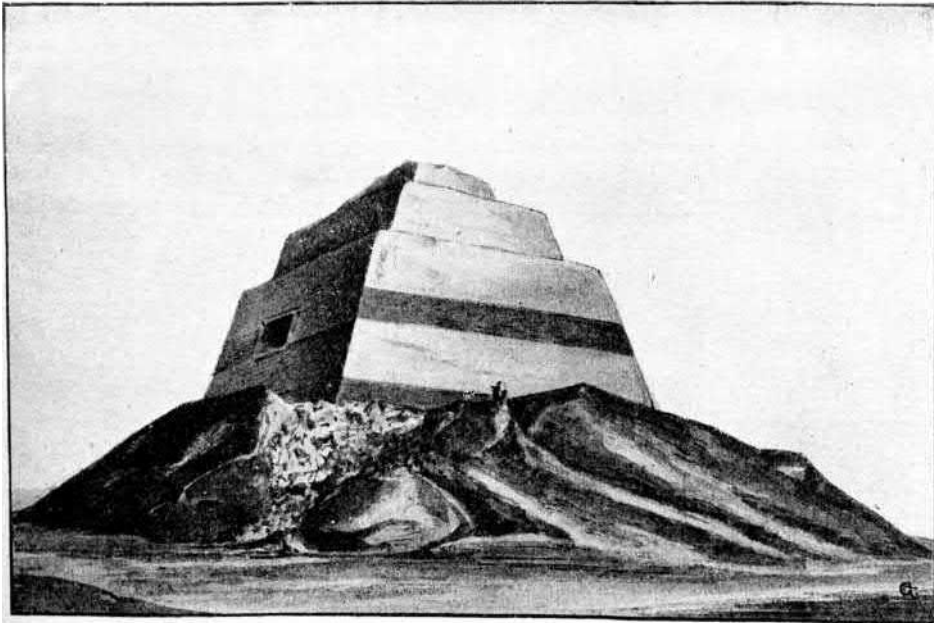
Ez a hír azt mondta, hogy a döntő ütközet előtt, amikor az ellenség is végső elszánt tusára készült, a hold hirtelen felbukkant az ég peremén s egyszerre ijesztően nőni kezdett, egyre nagyobb és nagyobb lett; az ellenséget félelem szállotta meg, látta, hogy az istenek az egyiptomiak segítségére jönnek s rémületében meghódolt Neferkara előtt.

Neferkara dicsőséges hadjárata általános harczy hangulatot keltett Egyiptomban és úgy alatta, mint az utána következő királyok alatt, folyton tartott és erősödött, míg végre a Neferkara után következő negyedik király (tehát a harmadik uralkodó ház ötödik faraója) Sznefru, igazi katona király volt, aki harczy kedvvel támadott az arab szomszédságra.

Sznefru király a régi királyi családból származott, vele ismét az igazi királyi család került a trónra, s ezért őt a harmadik ház utolsó és a negyedik uralkodó ház első királyának nevezik.

Egyiptomtól keletre fekszik egy óriási félsziget, Köves-Arábiának hívják. Sznefru király oda vezette hadait és az ott lakó nomád törzseket támadta meg.

Sznefru tudta, hogy Köves-Arábiában igen értékes bányák vannak és

Sznefru egyik pirámisa Meidumnál ebben a piramisban temették el Sznefrut.

Ráhotep hercegnek, On városa főpapijának sir-szobra. Mészkö-szobor. (L. 49. oldalt.)

főleg ez vezérelte, hogy a földet meghódítsa.

A kóbor beduin törzseket az ő jól szervezett hadseregével egymásután meghódításra kényszerítette és a földet, amelyen hadaival végigment, már meghódított területnek tekintette és Egyiptomhoz csatolta; de Sznefru meg akarta tartani a meghódított területet és annak határain várakat épített, azután pedig bányászatot létesített és nemsokára voltak bányái, melyekben rezet, mások, amelyekben gránitot, dioritot bányásztak. Sznefru azonban emléket is akart

Nefert hercegnő szobra. A két szobrot a „Meidumi házaspárnak” nevezik. (L. 49. oldal.)

emelni az ő diadalmas hadjáratának, amelyből nem csak gazdag zsákmánnyal, de Egyiptom gazdagodásával tért vissza.

A sinai hegy oldalában egyik roppant sziklafalba nagy emléktáblát vésetett, melyre fölírta, hogy mily diadalmas volt hadjárata; nagy kőkép mutatja a harcias királyt, amint leveri a nomád törzsek főnökét. (L. 44. o.)

A békés egyiptomiak ettől a vállalattól kezdve kaptak kedvet arra, hogy hódító hadjáratokat indítsanak messze idegen földre.

Sznefru diadalmámosan tért haza és otthon nagy építkezéseket kezdett. Két gúlát is emelt a dicsőségére. Egyiket Meidum mellett sírjául.

Sznefru idejében már nagy volt az építkezési fényűzés, a lakóházak, paloták díszítése; főleg a sírok és a sírlakások ünnepélyes pompája fejlesztette az építő- és képzőművészetet.

Az előkelők már életükben megépítették sírboltjaikat. A királyi hercegek és a kiváltságos, kitüntetett főurak kis piramisokat építettek, az ilyen kitüntetésben nem részesült előkelők pedig halotti lakásokat építettek maguknak, amelyek három részből állottak. A föld felett állott a négyszög-

letes kövekből épült kápolna, a sír maga a földbe levezető leereszkedőbői, a földalatti folyosóból és kamrából állott. A kápolnában, mely rendszeren csak egy helyiség volt, a keleti oldal a szent oldal, mert az néz a felkelő nap felé. Ott, a szent oldalban szöveges négyszögletes kőlap (sztéla) díszelgett, talapzatánál pedig egy alacsony asztal állott, rendszerint mészkőből, alabástromból, néha gránitból, arra az asztalra kerültek a szokásos halotti eleségek: szent kenyér és gyümölcsök. Az asztaltól jobbra-balra kis oltárok és obeliszkok állottak.

A halottat az aknán lebocsátották a szűk folyosóig és azután azon át a föld alatti kamrába vitték, melyet már a hegyoldal sziklafalába vájtak. Ott állott egy kőkoporsó, melybe a halott nevét és címét vésték be. Ezt a koporsót vöröses gránitból, fekete bazaltból, vagy finom szemcséjű mészkőből faragták. Ide helyezték a halottat, azután befalazták a hozzá vezető utat, majd megtöltötték a levezető aknát törmelékkel, betemették földdel és vizet öntöttek reá, hogy az egész a halott nyugalma igazán zavartalan volt.

A rokonok azonban meghatározott napokon meglátogatták az elköltöződet, de persze csak a kápolna helyiségben és azt erre a célra különösen, szabályszerűen díszítették.

A belépő rokonok első tekintete a sír mélyén nyugvó halottnak faragott, hű kőszobrára esett; ez a kőszobor képmása volt a halottnak és ő helyette ez fogadta a rokonok kegyeletes látogatását.

Néha azonban a kápolnában a halottnak nemcsak egy szobra volt, hanem több, néha 10—20 is.

Az egyiptomiak szent hite volt, hogy csak az lehet hallhatatlan a másvilágon, akinek a testi alakja a földön is megmaradt, ezért balzsamozták be a halottat és hogy még jobban biztosítsák az örökéletét, kőbe faragták, még pedig híven, minden arcvonását. Az előkelők és gazdagok, már életükben maguk megcsináltatták halotti szobraikat, hogy a képfaragó művész annál jobban,

Előkelő házaspárnak a síremlék-szobra; az olvasótól jobbra ül a férfi, róla a nő, aki átfogja férje derekát. (Ez a szobor nem a Sznefru korából való, több ezer évvel későbbi szobor, de mert a Sznefru idejében különösen szokássá vált síremlék-szobrok készítésének tovább épült szokása hozta létre, itt mutatjuk be.) A szobrok fehér mészkőből készültek. A vésett felirásokat pirossal és kézzel festették be.

hűbben készíthesse el a képet; a gazdagok tehát maguk ültek modellett halotti szobraikhoz.

Gyakran volt olyan halott is, akinek rokonai annyira szerették őt, hogy mindegyik egy-egy szoborral kedveskedett neki és azzal akarta még biztosabbá, szilárdabbá tenni az elköltöződnek örök életét, halhatatlanságát. Minthogy már az életében elkészítette valaki a szobrát, sőt néha a családfő az egész család szobrait elkészítette, nem kerültek a sírkápolnába öreg, töpörödött alakok, hanem az élet teljességében levő férfiak, nők, sőt az utóbbiak igen gyakran leánykori szobraikkal voltak megörökítve. Az egyiptomiak a halotti szobroknak szerepet tulajdonítottak, azt tekintették az elhaltnak további földi életéül, ezért a falon kivésték a halott életének szokásos mozzanatait: vele volt a felesége, ott voltak gyermekei, szolgálói.

A gazdag egyiptus sír-kápolnájának falán ott volt a halott a feleségével, amint étkezett, ott volt a vadászat, ott volt a termése behordásánál, ott volt emberei, munkásai, szolgálói között és ez azt jelentette, hogy az a kőszobor ott tovább éli földi életét; boldogan megosztja tehát feleségével, együtt ül vele az asztalnál, mint egykor, mikor még ragyogott rá a nap;

megy vadászni, utána lát a gazdaságnak, szolgálói neki, munkásai

dolgoznak neki.

Amikor pedig meghatározott napokon a halott iránti kegyeletes emlékek napjain a rokonok meglátogatták a halottat, az egyiptomiak hite szerint maga a halott fogadta őket.

A kápolna azonban nemcsak a halott elmúlt életét elevenítette fel újra domborképekben vagy vészetekben, hanem megörökítette annak nevét, címét, rangját, tetteit is. Az a négyszögletes kőlap, mely a keleti oldalon állott, volt az emléklap.

A kőlap felső részére Apnathoz és a

Halotti emléktábla. Elöl ül egy főúr és a felesége, előttük gazdag áldozati asztal, mely felé egy férfi közeledik állati czombbal, egy másik egy libával, azután jön két nő hódolata jelül. A második sorban a házaspár-ismét ott van és az áldozati asztalhoz egy fiú, öt férfi és egy hódoló nő közelednek, legalul rabszolgák és rabszolganők vannak egy sorban. A férfi előkelő úr volt, városi előljáró, a királyi építkezések felügyelője és az ifjászok parancsnoka.

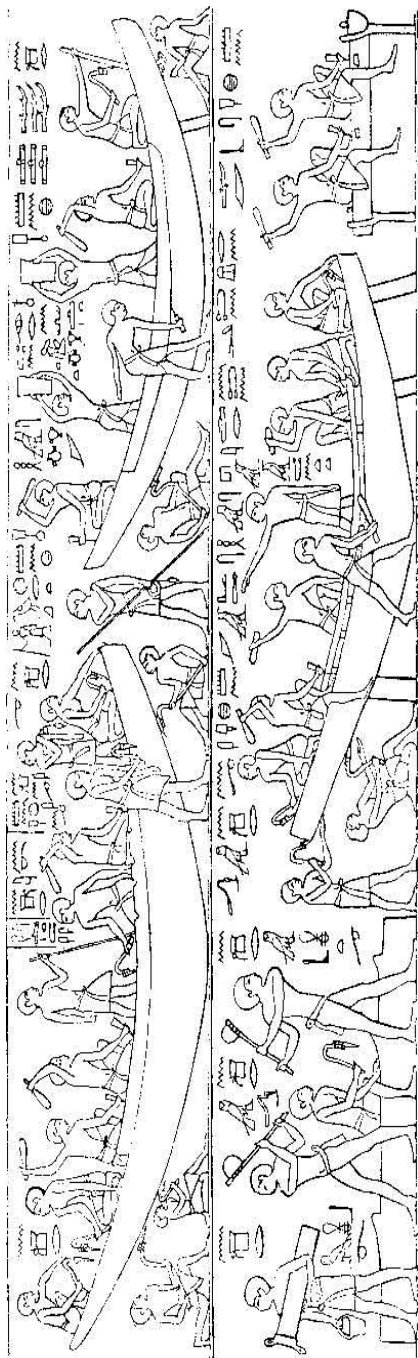
Ez a sírkő is a későbbi időkből, Kr. e. 2000_évből való.

többi istenséghez szóló imát véstek, azalatt következett azután a meghaltnak az élettörténete, az ő czíme és hogy mely faraók alatt szolgált, „akik őt, minden más szolgájuknál jobban szerették“ — ez szokásos sztélafelírat volt, amelyet minden ilyen oszlopra felvéstek.

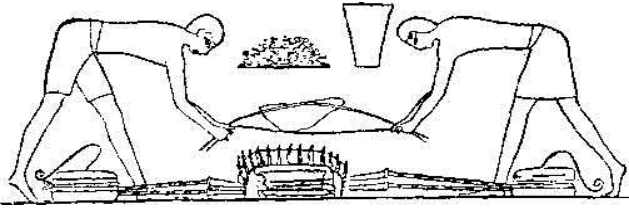
Ilyen sírokat a legszebb rendben, mint valami temető-várost, Gizehnél építettek az egyiptomiak. Meidumnál szintén ilyen temető volt, de ott elszórva, össze-vissza állottak a sírkápolnák. Gizehnél, mintha a halottak városa állott volna, szép sorban, utezákra osztva sorakoztak ezek a pompás sírok; mélyükben a városi, a zajongó, nyüzsgő életből örökös csendes pihenésre ide tértek az élet fáradalmaiban kimerültek, a nyugodni térők. Ott, abban a síri városban ütöttek örökös tanyát és örökké élték a földi életet annak baja, annak szenvedése nélkül, csak édes emlékeivel. Egyes sírok valóban örök időkre megőrizték az akkori életet. A derék Sznefru király utáni időből, amikor ez a Gizehi sír-város benépesült, a faraók egész udvartartásainak a nyilvántartását összeállíthatjuk.

A Sznefru király korában virult halottiszobor-művészetnek egyik híres műemléke Ráhotep herceg és Nefert hercegnő halotti szobra, melyet a meidumi sírok egyikében találtak és azért a meidumi házaspárnak neveztek el.

Mivel a tömérdek szép sírkápolna maga is roppant nagy

Hajóépítés. Ti nevű előkelő úrnak Szakkarában levő sírjából való emléktábla. A felső hajó közepén áll maga Ti, kezében a nemesek botjával es ügyel a hajóépítésre.

Emlékkép egy fémolvasztó sirlakásából. Két munkás a szorító közt tartott olvasztó-tégelyt ráhelyezi a tűzre; oldalt lábbal nyomható fujtatók láthatók.

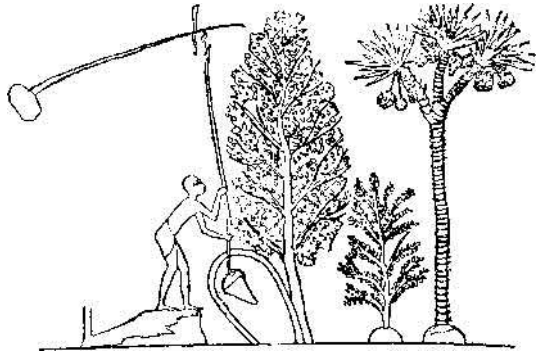
szobrász és festő művészetet kívánt, hát fejlődött a szobrászat, a festészet, az építészet egyaránt. A szobrásznak különösen az volt a kötelessége, hogy az élő vonásról-vonásra híven faragja ki kőből,

a test arányait pontosan, a természetnek megfelelően szabja. Ez szabály volt. Így hát nem csodálkozhatunk azon, hogy az egyptomiaknak annyi ezer év előtt oly kitűnő művészeik voltak s azok oly kifogásolhatatlanul alkották meg szobraikon az emberi test arányait.

Ámde nemcsak a sír-építkezések adtak munkát az építésznek és művésznek, hanem az előkelők és gazdagok minden másféle fényűzése.

Pompás paloták gyönyörű falakkal, csarnokokkal; csinos, bájos világ, melyek körül a kertek ép oly művészetet hirdettek, mint a falakon a díszítések. Gazdag, tarka virágágyak körül értelmes kertész gondozta a virulást; a kertészek versenyt oltották és nemesítették a virágokat és az úrnő szobájába kerülő virágok mindegyikének volt neve. A nem nemesített, a nem teljesen pompázó virág nem is illett volna a kényelem-

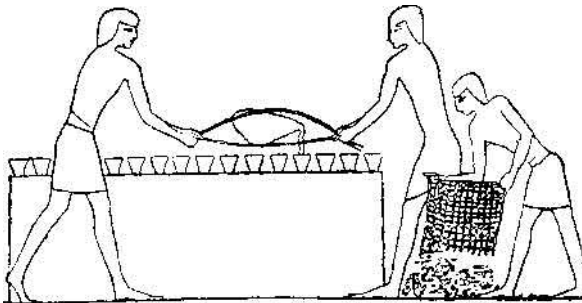
és élvezetekre berendezett termekbe. Ó, az egyptomi férfi értett hozzá, hogy feleségének vagy kedvesének csillogó szép lakást rendezzen

Emlékkép egy gyümölcsös-kertész sirlakásából. Kútvízzel öntözi a fákat.

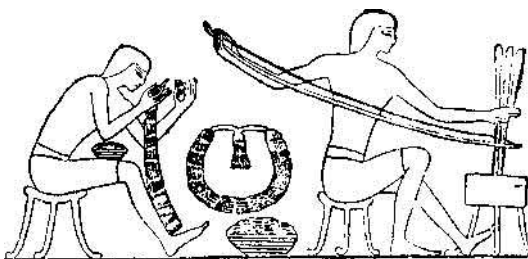
be. Mindennapos dolog volt az, hogy valakinek kedvese legyen, akinek kegyeiért el kell őt mindenféle drágasággal, fényvel halmoznia.

A memfiszi fénynek megvoltak az árnyoldalai is. Az erény ellen vétők és az erényesek sorából kiesettek, akik aztán csak ledér, könnyelmű életet éltek, Memfisz városában is sokan voltak.

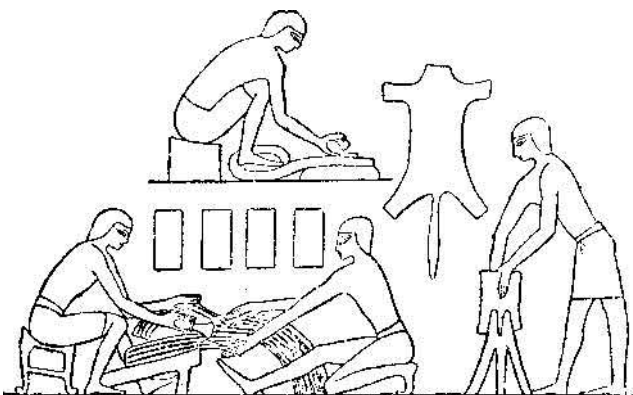
Emlékkép egy ércöntő sirlakásából. A munkások az olvasztott ércet a tégelyből az öntőformákba öntik.

Amikor a kor dicsőségére sok házban, palotában a maradandó munka, a tudás, a tudomány, a művészet otthona ékeskedett, ugyan akkor nagyon sok másiban csak a könnyelmű világnak volt a tanúja, ahová csak léha örömeiket hajhászni járt az ifjúság.

Emlékkép egy fazekasmester sírlakásában.

Sznefru a maga építkezéseivel divatba hozta és a gazdagok szenvedélyévé tette az építkezést. Sznefru huszonegy évig uralkodott és uralkodása alatt az egyiptomi műveltség

Kép egy tímár-mester sírlakásából. Látjuk, amint munkásai cserzik a bőr; jelvénye a kicserzett bőrdarab.

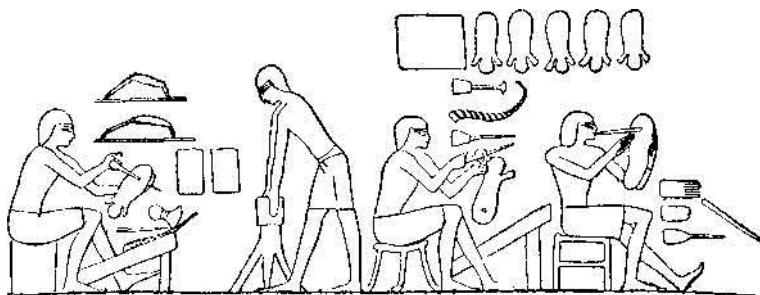
Sznefru az építkezés szenvedélyét átplántálta, fiába is, aki atyja dicsőségének, alkotásainak fénykörében nevelkedett föl és atyja kis gúlái láttára föltámadt benne a vágy, hogy ő olyan nagy gúlát építtessen, melynek óriási magassága utolérhetetlen legyen s a világ végéig hirdesse az ő nevét s tegye őt halhatatlanná!

Ilyen becsvágygal került a trónörökös, Kh uf u, atyja halála után a trónra. Azonnal, uralkodásának első idejében hozzáfogott nagy tervek keresztülviteléhez. Nagyratörésben először ő is va-

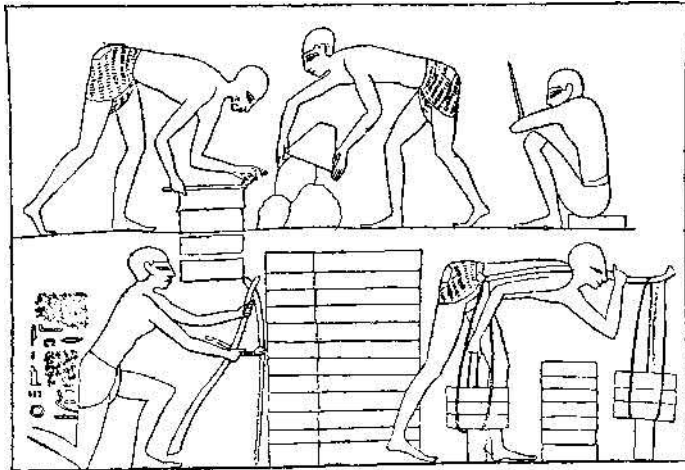
erősödött, haladt; ipar, kereskedés, művészet, tudomány egyaránt nagy volt.

Az egyiptomiak tudománya igen nagy volt és a mai ember szinte kétkedve hallja, hogy az egyiptomiaknak már volt tudomásuk arról, hogy a földnek alakja gömbölyű és hogy a föld mozog!

És ezt tudták körülbelül ötezer évvel ezelőtt; pedig ötötfélezer évvel később, ugyan ezekért az igazságokért inkvizíció elé állították annak hirdetőjét.

A világ legrégibb szusterműhely-képe egy szandálkészítő-mester sírlakásában. Látjuk a sámfákat, szandáltalpakat, a szerszámokat és a munkásokat a munkánál.

Kép egy téglavetőmester sirlakásából. Látjuk a felügyelőt, az agyagot hordó legényt, azt aki formázza a téglákat, azt aki a kész téglákat egyik szélén bekenni, végül azt, aki a kész téglákat a vállán elhordja.

rabszolgái legyenek. Diadalmas hadjárataiból ezer meg ezer megkötözött rabot hozott Egyiptomba, hogy az építendő gúlájához munkásai legyenek.

A hősies új király, Khufu, azonban nem csak abban lelte kedvét, hogy a csatabárdot forgassa, harczokat vívjon, diadalt arasson, hanem, hogy az egyiptomi műveltségéből minél többet vegyen fel lelkébe. Már mint ifjú herceg is szorgalommal tanult és gazdag tudású, művelt ifjú volt, akit tanulmányjaiban, művelődésében mérhetetlen becsvágya vezérelte; különösen rajongott az építészetért, de azért szerette a sportot, a vadászatot is; maga nevelt egy fajta vadászkutyát, melynek tartása azután egész Egyiptomban elterjedt; ezt a kutyafajt azután Khufu tiszteletére az ő nevéből nevezték el.

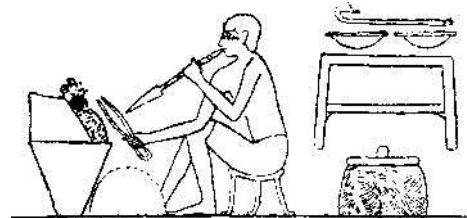
Khufu király maga is nagy embernek tartotta magát, olyannak, aki *Egyiptom dicsőségét* gyarapítani, Memfiszen fényét emelni fogja. Mindjárt uralkodása elején, mihelyt hazaért Köves-Arábiából, az ő dicsőséges hadjáratából, hozzá fogott élete legnagyobb vágyának a betöltéséhez: óriási gúlának az építéséhez.

A gúla volt az egyiptomi király örökös lakása, temetkező helye, tehát a királyhoz méltónak is kell lennie, — gondolta Khufu és minden tekintetben önmagához, nagyratörő lelkéhez, kiváló egyéniségéhez méltó gúlát akart építeni. Az ifjú király, aki építész is volt,

(ami nagy tettel akart dicsőséget szerezni, föl akarta ékesíteni királyi czimét valami dicsőséggel. Atyja példáját követte.

Köves -Arábiába való betöréssel folytatta atyja hódításait, egymásután igazta le a nomád népeket, a kóborló néptörzseket s rabú l ejtette őket; ez volt különben is a célja.

Embereket akart szerezni, akik

Kép egy zománczó sirlakásából, ott üe a tűz előtt, kezében a csipető és a fűvöcső, háta megett az asztal, azon a szerszámai.

mindennek előtt megcsinálta gúlájának a tervét, azután alkalmas helyet keresett, mely a nagy műnek megfelelő legyen.

A gúlának, mint temetkező helynek, a vallási fogalmaknak megfelelően, a király földi életének színhelyétől nyugatra kellett emelkednie.

Az egyiptomiak mindég a városaiktól nyugatra kerestek temetkező helyet; a nap leáldozása volt a halál megtstesülése, tehát nyugat volt a halál világtája.

Memfisztől nyugatra, Gizehnél, egy óriási kőszobor-alkotás állott. (Ott áll még mai napig is, a gizehi szfinxnek nevezik.) Az férfifejű, nyugvó oroszlán volt, mely arczczal kelet felé, a feltámadás világa felé fordult és oda szegezte tekintetét. Neve volt „Horusz a láthatáron.“ Ez az óriási szobor magánosán álló rengeteg szikla tömbből készült, amely szikla alakjánál fogva alkalmas volt arra, hogy ezt a szobor-művet faragják ki belőle. Az a szobormű egy sziget alakú föld-darabon állott, melyet még körül is falaztak; ez jelképezte az egyiptomi eliziumot, vagyis a boldogult halottak országát. A Nílusból csatorna vezetett a kőkolosszus belsejében vájt helyiségekbe; ez a csatorna jelképezte azt a víziutat, amit a halottnak meg kell tennie, mielőtt a paradicsomba juthat. (L. 54. old.)

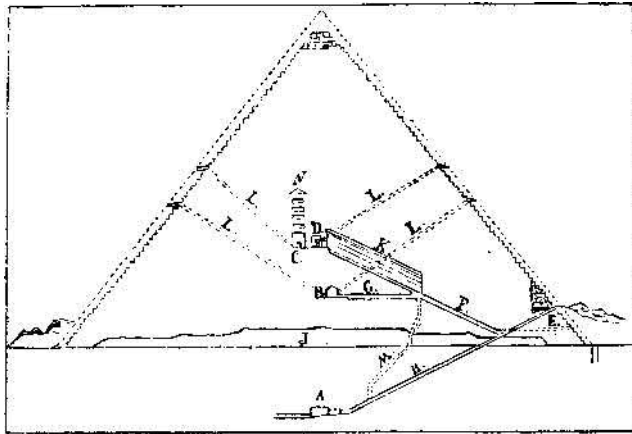
Khufu király ezt a helyet választotta az ő leendő örökös lakásául.

Ott az elizium közelében, a feltámadás reménységének jelképénél, a keletre tekintő szfinxnél tette le alapkövét az ő leendő örökös lakásának; hadd jelezze ez a két alkotás az elmúló és újra támadó életnek két véghatárát.

A hely megválasztása után elkezdődtek a nagy előmunkálatok.

Khufu először utat készített a távoli kőbányáktól egészen a Nílusig és onnan ismét az építendő gúlaig.

Azutóbbiúatkülön, mint hatalmas töltést, kellett megcsinálni; ez a töltés méltó párja volt, a később felépült gúlának, mert a töltés 3000 lábnyi hosszú volt és tetejét egészen simára csiszolták úgy, hogy az

Khufu piramisa belsejének rajza.

A. a földalatti kamra, ma már hozzáférhetetlen ; B. a királyné kamrája; C. a királyi kamra ; D. a királyi kamra és a hozzávezető hosszú csarnok közötti kis előcsarnok, amelyben óriási kőtömbök légmentesen elzárták a király múmiájához az utat; E, F, G, H a közlekedésre való folyosó; K. a királyi kamarához vezető nagy csarnok; M. a földalatti kamrához levezető akna; L. szellőztető nyílások — amíg a kamrákban dolgoztak, később kívülről befedték : N. öt kis üres hely, mely kisebbé teszi a sírkamra feletti nyomást és oldalt tereli azt; J. egy kis természetes talajemelkedés, melyet az építésnél felhasználtak; annyival kevesebbet kellett építeni.

óriási kőtömböket annál könnyebben és gyorsabban lehessen rajta szállítani. Amíg az építkezés anyagának szállítására alkalmas út el nem készült, addig a gúlába nem fogtak bele, csak mikor már a kőbányákból az óriási tömböket szállítani lehetett, kezdődött az építő munka.

Khufu a rabszolgákat három nagy csoportba osztotta fel; egyik rész a bányákban követ fejtett, a másik rész szállította az elkészült utakon az óriási köveket, a harmadik rész a gúlákön dolgozott.

A rabszolgahad azonban kevés volt arra, hogy a munka Khufu vágyainak megfelelően elég gyorsan haladjon, Khufu tehát az egyptomiakat is munkára fogta; de azért nem volt emberkinzó zsarnok, mert meghatározta, hogy csak három hónapig dolgozik minden besorozott munkás, még pedig csak az alatt a három hónap alatt, amikor a Nílus áradása borította a földeket. Ez alatt a munkában levő férfi a király szolgálja volt, attól kapta ellátását és annak dolgozott.

Így folyt a munka hosszú éveken át és mindig magának Khufu királynak az ellenőrzése alatt. A közepén túl azután már egyre gyorsabban haladt a munka; a hatalmas, felséges alkotás egyre közeledett kihegyesedő csúcsához s mikor végre a piramis négy éle összeért, Khufu elégedetten láthatta az égre mutató gúla csúcsán a befejezés jelét.

A gúla csúcsa fekete volt és jelezte, hogy az a hatalmas alkotás az ember örökös éjszakájának, a halálnak a csarnoka.

Mikor a gúla készen állott, Khufu azt több felirattal és a felépítés történetére vonatkozó feljegyzéssel látta el; érdekes volt, hogy az utóbbiak között azt is felíratta, hogy az egész gúla felépítése alatt ezerhatszáz ezüst talentumot (körülbelül nyolcz millió korona) adtak ki a munkások számára vásárolt retekért, vörös- és foghagymáért.

Khufu végtelen büszke volt művére, ötször írta fel benne nevét és mindig így „Khufu, az építész“. Büszkén írta ezt, mert hisz az ő tervei szerint készült a hatalmas, a minden emberi építést felül múló alkotás.

A gúla belsejébe egy folyosó vezetett be, de nem egyenesen, hanem ferden lefelé, mely folyosó, mielőtt a gúla talpzatához érne, két részre

Az „egyptomi rejtély“-nek nevezett roppant sziklaszobor Gizehnel.
(L. 59. old.)

oszlott. Az egyik folyosó folytatta tovább ferde irányát, le a talapzatba és itt le egy mélyen a föld alatt levő kamrába. (Ennek a rendeltetését nem ismerjük.) A folyosó másik ága ferdén felfelé tart, amíg a halotti csarnokhoz ér, amelynek elejétől vízszintesen folyosó visz a királyné múmia-kamrájához.

A halotti csarnokon és egy kisebb csarnokon át a királyi kamrába lehetett jutni, amely felett üregek voltak s a legfelső üres tér két oldalt ferde volt, hogy a királyi kamra feletti kötömeg súlya ne nyomja egész súlyával a kamra tetőzetét, hanem a nyomás oldalt terjedjen. A királyi kamrából kétfelé, ferdén fölfelé a pirámis oldalhosszának a közepére két szelőlő folyosó nyílt, amely azonban csak addig volt nyitva, amíg a munkások a kamrában dolgoztak; később a gúla külső burkolata befedte a nyílást.

A királyi kamrához az út a nagy előcsarnokon át visz, melyből azonban le lehet jutni a pincze mélyén levő kamrába is. A nagy előcsarnokból másik kisebb csarnok nyílik és csak azután következik a királyi kamrája. A királyi kamra előtti kisebb csarnok bejáratánál négy, elmozdítható nagy kötömb volt, amely a bejáratot bezárta.*

Kívül az egész gúlának fényesre csiszolt burkolata különböző szín-sávokkal pompázott; voltak nagy fehér felületek, fekete meg zöldes részek.

A külső burok volt a befejező munka és végre húsz évi szorgalmas, folytonos építés s százezernyi szorgos kéz munkája s a verejték gyöngyök milliárdjai után bevégzetten állott a nagy mű, a legnagyobb, melyet valaha emberkéz alkotott. Khufu csapongó becsvágya

Memfiszi polgár a kapuja előtt Khufu király idejében.

* A négy kötömb közül ma már csak egy van meg egészben, a többit az arabok, akik a kövek miatt nem tudtak tovább hatolni, szétrombolták.

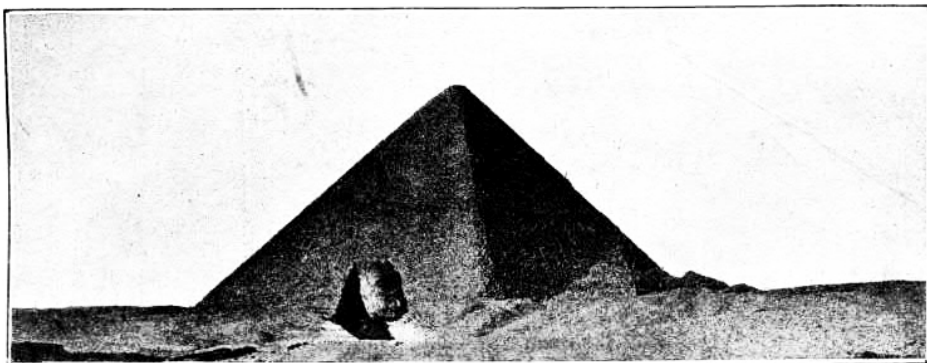

Királyi kincstárnok, minden méltóság feje.

A király után a leghatalmasabb úr, akinek külön czime volt: a v e z é r .
(Eredeti falfestmények, domborképek és szobrok nyomán.)

betelt s ott Gizehnél, az egyiptomi puszták felett az óriási gúla örökké őrzi az ő halhatatlanságát. Nemcsak a király örült a hatalmas alkotásnak, hanem a nép is, amely királyát nagy tiszteletben tartotta, dicsőséges uralkodásához illőnek találta az óriási épületet, s a roppant örök lakás emelésében isteneknek tetsző dolgot látott. Nem igaz, amit a régi történetírók mondanak, hogy a gúlák építése a nép sanyargatása és istentelen dolog volt, mert Kliúu tisztelete és kegyelete sokáig fennmaradt még a népben s nem lehetett istentelen dolog, mert akkor évszázadokon át a Fáraók nem építhettek volna újra és újra gúlákat.

A sír-lakás istenes dolog volt

Khufu gúlája; előtte a szfinx, melyet a sivatag homokja nyakig betakart.

és mert a királyoknak, királyfiaknak, hercegeknek gúla felelt meg sír-lakásul, tehát gúlákat építettek; még pedig ki, amikor tehette.

Khufu leánya Hontszen még viruló szép hajadon volt, amikor gúláját elkezdte építeni. Ő persze csak szerény alacsony gúlát emeltetett.

A monda és az évezredekkel későbbi népmesék rágalmakkal illették a szép királyleányt; azt mondták, hogy erkölcstelen életet folytatott és minden hódolójától egy követ kért az ő gúlájához.

Ez a monda nem igaz, sem az, amely Khufut négyötrő zsarnoknak festi. Hanem, amikor ezer év múltán a népmesékhez hangzatos név kellett, hát a leghíresebb király nevét használták fel.

A hosszú idő alatt, amíg Gizehnél az örökös emlék készült, Khufu szorgalmas, buzgó, szervező államférfiú volt; népének törvényhozója, köz-igazgatója, hadvezére és főpapja lett.

Khufu trónralépésekor, mint minden faraó, tagja lett a papi rendnek s egyúttal főpap; ekkor beavatták őt az egyházi és vallási titkokba, melyeknek ismerete arra indította, hogy egymásután állítsa helyre a megrongált, vagy romladozó régi templomokat, sőt újakat építsen. Az istenségek alakjainak szobrokat készíttetett, fából művésziesen faragtatott szent állatokat és bearanyoztatta azokat; az istenség alakjainak pedig bronzból, majd aranyozott bronzból, az egyiptomiak kedves istennőjének, Izisnek, pedig aranyból és ezüsből faragtatta szobrát. Az egyes templomoknak gazdag javadalmakat, földeket adományozott.

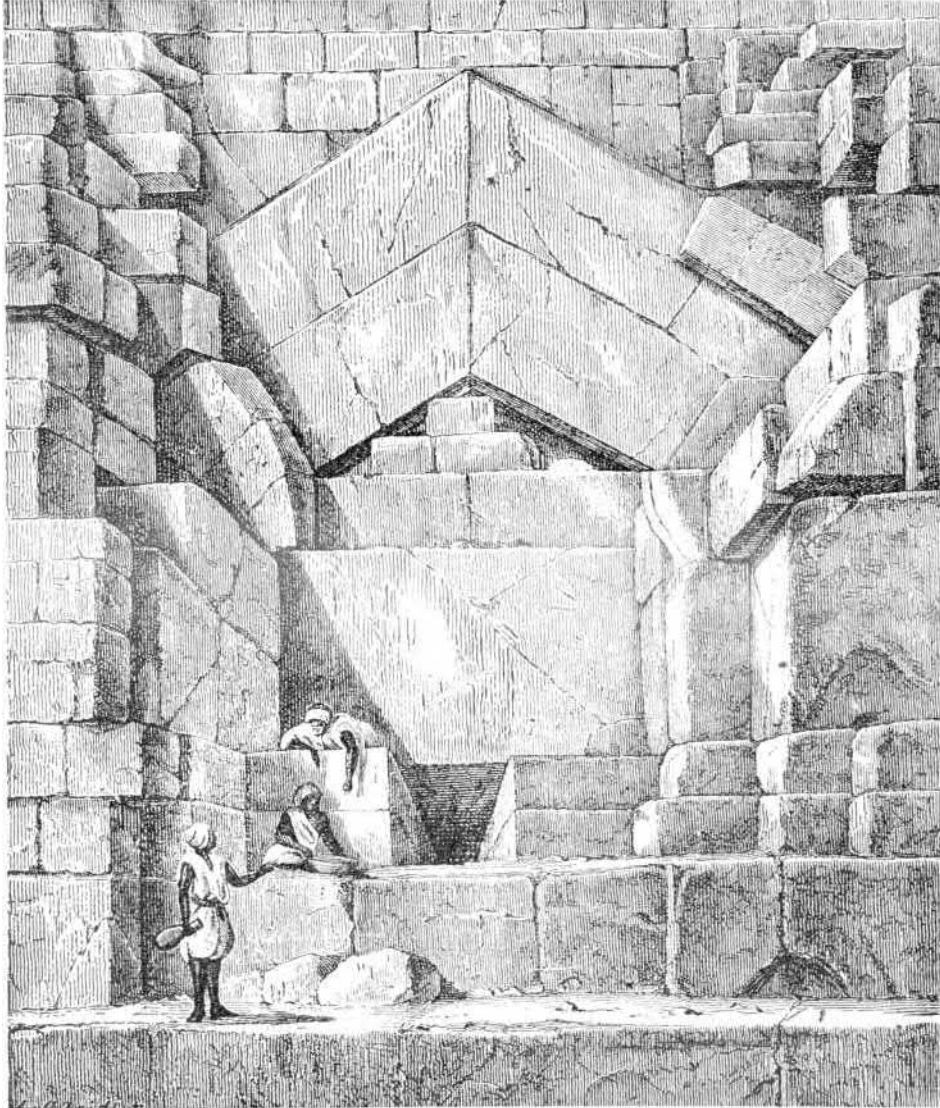
Khufu annyira szíven viselte az istenek tiszteletét, hogy megvizsgáltatta Egyiptomban az összes templomokat; még pedig egyik fiát Dudufhort küldte ki szemleútra és mikor a királyfi erről az útról visszatért és elmondta atyjának: hol tapasztalt hiányt, rozzantságot, javítani valót, akkor Khufu azonnal parancsot adott, hogy a szükséges javításokat megkezdjék.

Az atya szellemétől áthatott ifjú azonban sok értékes leletet is hozott Memfisbe.

Ezek közt érdekes egy orvosi könyvnek a felfedezése, a könyv addig Hopkosban, egyik templomban volt. Egy alkalommal Hathor istennőnek egyik papnője éjszaka belépett a legbelső szentélybe és mint a monda tartja: beragyogott a hold s világítása egy könyvre esett.

Az istenség megnyilatkozásának csodájával felfedezett könyvet azután elvitték Khufu király ő szentségéhez, az igazmondóhoz.

Khufu igazságszerető férfi volt, ha megnézzük szobrát, az arcvonásokból

Khufu gúlájának a bejárata. A közepén sötétül a ferdén levezető bejárat; ha az árnyékban hűsülő alakokat a bejárat nagy kőcsockáihoz viszonyítjuk, láthatjuk, mily roppant kötömbökből épült a gúla.

kiolvashatjuk jellemét; a széles, erős áll körül az erélyesség és igazság kifejezése ül. Egész arcán előmlik a becsvágy. Az az arcz megerősíti azt, amit róla a történeti adatok megőriztek: hogy istenfélő, kegyes ember volt, nyílt, őszinte, szigorú jellem, akitől az ellenség rettegett, akire az alattvaló szent félelemmel tekintett; pedig Khufu valóban jóságos ember volt. (L. a 61. oldalon levő mellszobrot.)

Khufu lelki-jóságának emlékéül egy régi egyiptomi papirusz igen érdekes mesés dolgot mond el:

. . . Khufu király együtt ül fiaival és hallgatja azoknak meséit, melyeket azok régi királyokról és temető főpapjaikról mondanak el. Khufu minden elbeszélést elégedetten hallgat, mindenik tetszik neki. Végül Dudufhor királyfi az akkor élő temető főpapról Dedáról mesél, aki azt állítja, hogy már 110 éves. Dudufhor királyfi elmondja, hogy Deda csodás dolgokat tud. Pl., ha levágják egy élő lénynek a fejét, ő vissza tudja azt tenni a helyére úgy, hogy az újra visszano és tovább folyik annak a lénynek az élete. Az oroslánok szelídültén mennek utána és tudja, hol van az a titokzatos tárgy, ami után Khufu király oly nagyon vágyódik már és amit már oly sokszor, hasztalanul kerestetett.*

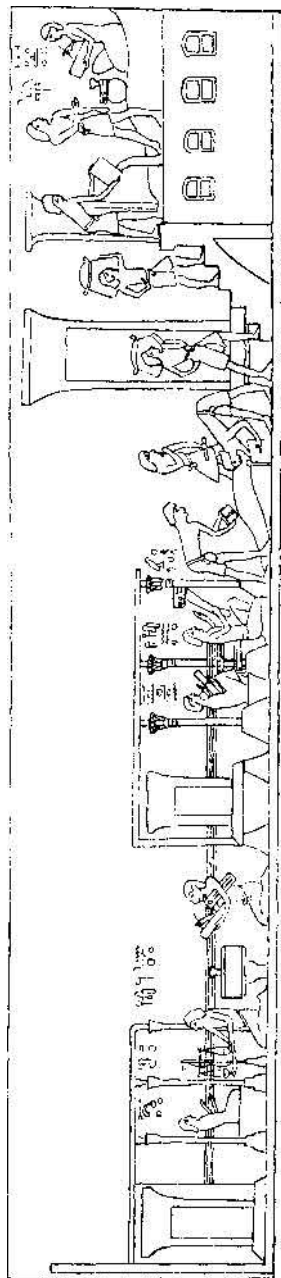
A király azonnal elküldte fiát, hogy hívja a palotába Dedát; Khufu pedig a királyi palota kertjébe ment és ott a csarnokban várt a főpapa.

Deda nyomban követte Dudufhort; mihelyt a főpap Khufu szentséges színe elé lépett, Khufu megszólította.

— Mikép történt az, hogy te még nem jelentél meg előttem?

— Üdv, üdv neked király, íme megjelentem!

— Felelj, igaz-e az, hogy te levágtott fejeket vissza tudsz tenni helyükre úgy, hogy az életük tovább folyik? — kérdezte Khufu.

A Khufu nevével elnevezett Menat-Khufu városának közigazgatási hivatala. Baloldalt látjuk a kincstárnokot, aki a mérlegre ügyel és mögötte az írnok jegyzi az eredményt. Az épület közepén ül a kerületi elöljáró. Jobboldalt zsákokba töltenek gabonát, azt felhordják a magtár tetejére és ott letöltik; az egész munkára egy felvigyázó ügyel fel és jelenyül kezében rövid bot van; fent pedig egy írnok jegyzi a zsákoknak az összegét. (Lásd a 64. oldalt.)

* Hogy mi volt az a tárgy, azt nem tudjuk.

Egyiptomi viseletek Khufu király idejében. A királyi hercegnő, aki mögött szolgálója strucztooll legyezőt tart, beszél egy királyi írnnokkal, bátrabb áll egy nemes.

és megkérdezte tőle, hogy mit tud arról hasztalan kerestet.

Deda elmondja, hogy tudja, hol van az a tárgy; megmondja, hogy On-ban (Heliopolisz) s hozzá teszi, hogy annak egyik csarnokában.

Khufu arra azt kérdezte Dedától, hogy ki fogja neki azt a tárgyat elhozni?

— A legidősebbik a három fiú közül, akiknek Ruddedet életet fog adni.

— Ki az a Ruddedet, akiről beszélsz?

— A Napisten egyik papjának a felesége, aki a keble alatt hordja az istenség három fiát, akikről az isteni jóslat azt mondta, hogy királyi urai lesznek az egész országnak, a legidősebb pedig Heliopolisz főpapja lesz.

Khufu király nem vette zokon ezt a jóslatot, nem haragudott meg a főpapra, szívébe ugyan azonnal mély bú költözött, mégis kegyeivel tüntette ki Dedát és kegyesen bocsátotta el.

Mikor a Napisten papjának felesége, Ruddedet közel volt ahhoz az időhöz, hogy anyja legyen a három fiúnak, a Napisten szólt Izisznek, Nebthanak és még más isteneknek, hogy siessenek Ruddedethez, segítsék őt nehéz per-

— Igen, szentséges királyom, igaz!

Khufu odaszólt fiának:

— Vezessétek elém egyik rabnómet, hadd mutassa be rajta tudását.

— Oh ne, szentséges uram — szólt közbe Deda — ne embert, ne kívánd, hogy ilyen bünt kövessék el, hanem hozass állatokat.

A nagy király teljesíti Deda kívánságát és az először egy Iádon mutatja be művészetét.

Mihelyt Deda elmondta varázsigéjét a nyak és fej újra összenőtt és a lúd elkezdett gágogni. Deda a lúd után még több állattal ismeltelte mutatványát.

Most már Khufu is hitt neki a tárgyról, melyet ő oly régen

Előkelő főnemes és felesége.

czeiben. Négy istennő erre előkelő úrnők alakjában, egyik isten pedig azok szolgáljaként felkereste Ruddedet asszonyt lakásán és segítségére volt.

Mikor a három fiú egymásután megpillantotta a világot, Izisz,, mindig mondott pár szót, ami után a fiuk a nevüket kapták.

Az elsőt hívták Uzerkafnak, a másodikat Sahurénak, a harmadikat Kakaunak.

Mikor az úrnők alakját felöltőit istennők eltávoztak, Ruddedet férje gazdag ajándékot adott a szolgálónak, amért az úrnők feleségének segítségére voltak.

A istennők azonban varázserőkkel ruházták fel az ajándékot és visszaküldték azt.

Tizennégy nap múlva, mikor az új anya már a házkörüli dolgok után látott, egyik szolgálója meglátta az istennők ajándékát és megtudta a titkot.

Később egyszer megharagudott valamiért Ruddedet a szolgálójára és megverte, ekkor a leány boszúból elment Khufuhoz és elárulta, hogy a három fiúra milyen isteni rendelte-

Khufu király mellképe. (Újabb ásatások eredménye.)

tés vás.

(Idáig ismerjük az elbeszélést.) Elefántcsont-szobor. A nagy faraó egyetlen képe.

Hogy mily kegyes emlékezetben élt Khufu a népnél, azt ép ez a történet is mutatja, mert a király a legkellemetlenebb jóslatra sem telik el haraggal, sőt kegyesen bánik Dedávai.

Khufu különben mindenkor királyi szentségéhez méltóan élt. A Faraó udvar szertartásai rendkívülien is alkalmasak voltak arra, hogy a király érezze királyi szentsége voltát.

Mihelyt a király felkelt, utána nyomban elolvasta a beérkezett leveleket, pedig sok levél érkezett.

Khufu igen nagy súlyt fektetett arra, hogy minden kerület vezetője, kormányzója tökéletes írástudó legyen és így ő egészen hivatalosan intézkedett általuk; leveleivel tudatta velük parancsait, melyeket végre kellett hajtaniuk és aminek megtörténéséről ismét írásban tettek jelentést.

A napi posta elintézése után ő királyi szentsége megfürdött, tiszta fehér ruhát öltött és bemutatta áldozatát az istenségnek.

Ám ez az ájtatosság olyan szertartással járt, amely a királyt mindig

Felső-Egyiptomi
koronája.
(Fehérkorona.)

emlékeztette kötelességére, az uralkodói erényre, s nevelte benne a büszkeségét, ha volt mire.

Az áldozat bemutatása alatt a király mellett állott a főpap és hangosan imádkozott az istenséghez, hogy tartsa meg a király ő szentségét erőben, egészségben, úgy, amint ő is hiven teljesíti uralkodói kötelességeit, amint ő is igazi királya alattvalóinak.

Azután hangosan előszámlálta a királynak addigi érdemeit, erényeit, és dicsőítő éneket zengett róluk.

Mihelyt Khufu az áldozatokból jó, biztató jeleket olvasott ki, felhangzott az egyházi szónok szava és felolvasta előtte szent könyvekből a bölcs intéseket, amik után az elődeinek és a nagy férfiaknak kiváló tetteit sorolta fel magasztaló előadásban, hogy azok hallatára a királyban is nemes, nagy gondolatok támadjanak és királyi becsvágya fokozódjék.

Ám nemcsak ezekről a szertartásokról szóltak pontosan meghatározott szabályok, hanem a király egész napjáról, egyéb teendőiről is.

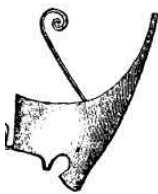
Bizony az őt Egyiptom fáraója körül ép olyan czeremóniás élet dívott, mint akár ma a legszertartásosabb udvarban.

Pontos meghatározások szabályozták, hogy a király mikor intézze el államügyeit, mikor szerepeljen nyilvánosan, mikor fűrödjék, meddig sétáljon, vagy hogy meglátogathatja-e a feleségét.

A legszigorúbb rendszabályok korlátozták az étkezését, szigorúan meghatározták, hogy minek szabad ő királyi szentségének királyi asztalára kerülnie.

Húst csakis borjú- és libapecsnyét volt szabad ennie, a bort pedig csak igen mértékletesen élvezhette.

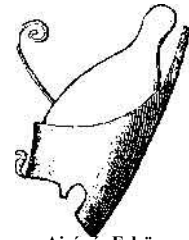
Így élt a hatalmas Khufu király, a „koronák ura“, „Felső és Alsó Egyiptom fáraója“, „A fekete és vörös föld királya“,* „Mindkét világ ura“, akinek megszólítási címe „Ő szentsége“ volt.

Alsó-Egyiptom
koronája.

A nagy czeremóniával körülvelt királynak óriási is az udvartartása. A tisztségek és hivatalok roppant sorozata alkotta az udvartartást. Ismerjük a hivatalnokok és tisztségek címzeit a királyi jelvények órétől, ami a legnagyobb tisztségek egyike, a főudvarmesteren, a háremőrökön, a főkarmesteren és a király személyének főorvosán át le egészen az udvari paróka csinálóiig; se szeri, se száma az udvari hivataloknak.

Alsó-Egyiptom A királyi udvartartáshoz tartozott mindenki, aki a királyi koronája. családdal rokon volt, különösen tiszteletben állott, aki az előző uralkodó közvetlen rokona volt. így rendkívül nagy tiszteletben részesült két hercegnő, Khufu két nagynénje; mindkettőnek már Sznepu király

Aisó- és Felső-
Egyiptom együl-
tes koronája.

* A „fekete föld“ a Nílus völgye, a „vörös föld“ az egyiptomi sivatagföld.

idejében is önálló udvartartása volt, de persze a királyi udvartartás kincstára fedezte kiadásait.

A királyi kincstár a „két ezüstházból“ álló épület volt, azokhoz sorakozott a királyi eleség- és gabonatár, ezekben az épületekben ismét egész sereg tiszt és írnok volt alkalmazásban; aki mindnyájok felett az „ezüst házak főnöke“ állott.

Az összes királyi vagyon felett azonban a főkincstárnok örködött.

Minden hivatalnok, a legkisebb rendű is, ha a királyt szolgálta, a legmagasabb polczig is eljuthatott. Voltak, akik pályájukat mint valamelyik kincstári épület írnoka kezdték és a királyi miniszterfelvitték dolgukat. Az érdem megkapta jutalmát és az érdemes érvényesült is. A fiúk ugyan örökölték atyjuk hivatalát és tisztségét, de amikor oly állást kellett betölteni, melyre nem az atya nevelt utódot, a betöltésnél sem rang, sem születés, sem gazdagság nem volt döntő, hanem csakis a képesség és az érdem.

Boldog is volt mindenki, aki a király szolgájának, a király hivatalnokának mondhatta magát. A Faraó szolgájának lenni olyan nagy büszkeség volt, hogy a papok is mind „Faraó ő szentsége szolgájának“ nevezték magukat és a sírkövekben levő négszögletes kőlapra már életükben felírták, hogy mint a király szolgálói örömet szereztek a király szívének azzal, hogy naponta híven teljesítették azt, ami neki is kedves volt, s nagyobb tiszteletben állottak ő szentségénél, mint sok más.

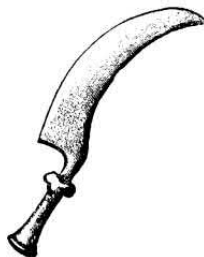
A király körüli embereknek, főuraknak, papoknak a legnagyobb becsvégya az volt, hogy minél nagyobb, minél ékebb címet nyerjen el; de azért a főpapság sohasem nyerhetett el világi méltóságot vagy világi címet, sem világi méltóságok nem lehettek papok; csak nagyon kevés kivételtént fordult az elő. A királyi hercegeknek azonban már királyi rokonságuknál fogva lehetséges volt, hogy főpapok és vezérek vagy kincstárnokok is lehessenek. Alsó Egyiptomban a kerületek kormányzói azonban állásuknál fogva bírák is és Ma isten nőnek, az igazságosnak és az igazmondás istenségének főpapjai.

A királyi főkincstárosnak, aki különben minden más méltóság felett állt, a címe: vezér. Ő elnököl minden tanácskozásban, ami az államra vonatkozik, amely tanács a „dél nagyjainak“ nevezett hat előkelőségből állott, melynek mindegyike egy-egy törvény épület főnöke volt.

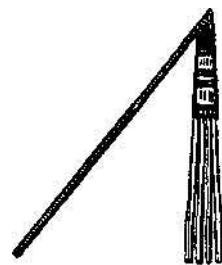
A magas rangú méltóságoknak egyike volt a főkönyvtárnok, aki a

A királyi pálcza

A királyi bárd.

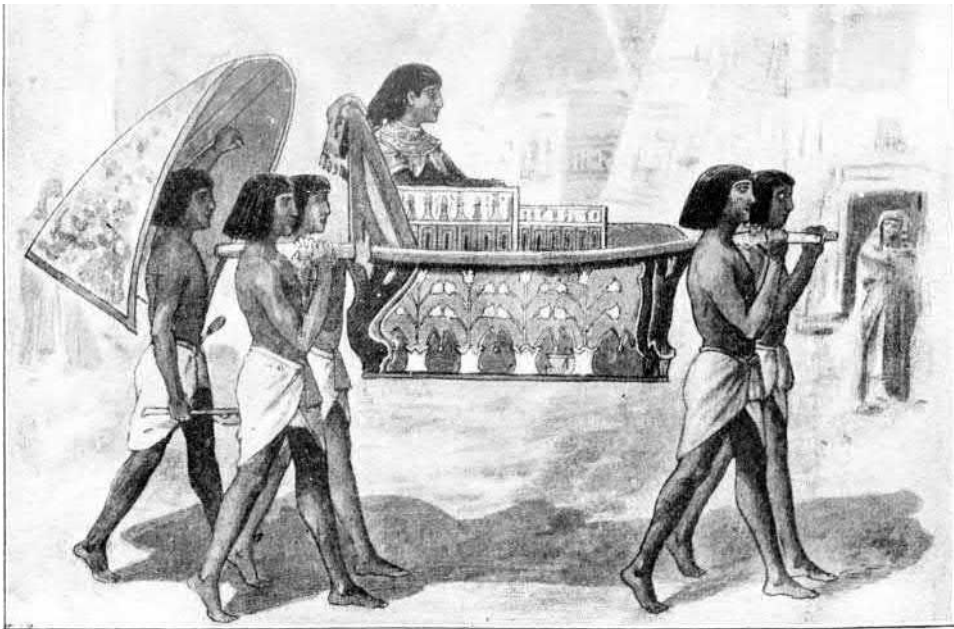
A királyi eston.

királyi könyvtár-épületek igazgatója volt. Sajnos, az a hatalmas könyvtár, amelyhez több épület kellett, elpusztult, abból nem maradt reánk semmi.

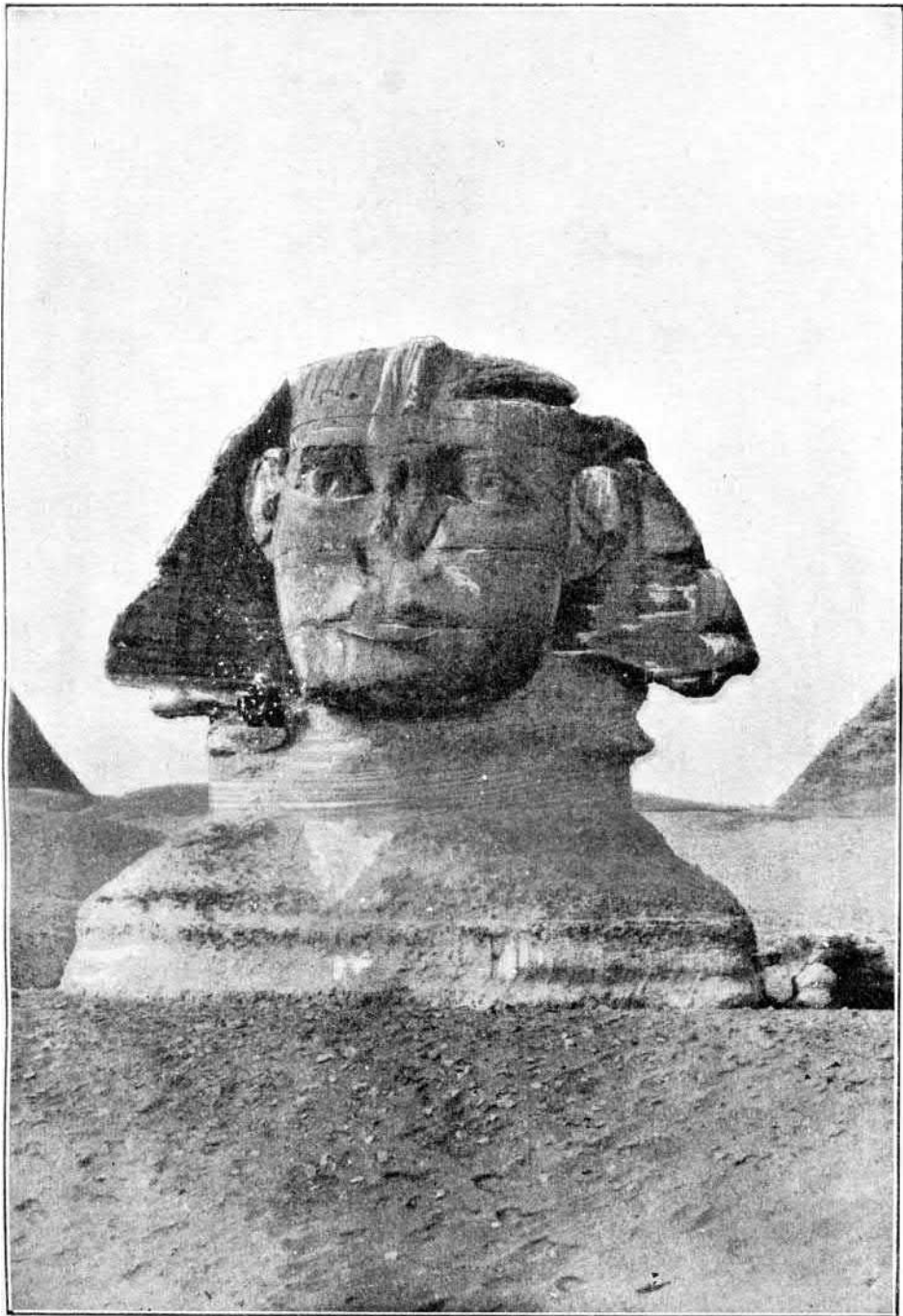
Khufu népszerűsége oly általános volt, hogy a népet boldogság töltötte el, ha láthatta. A parasztok a falvaiknak Khufu nevéből alkotott neveket adtak és nem fájlalták az adót, melylyel szentséges uruknak adóztak; az ünnepnapokon sorba jöttek a falvak küldöttei és ragyogó fehér ruhában elhozták adóikat. Ki egy borjút, ki egy kecskét; másik libát hozott; mások meg terményekkel, veteményekkel, borral, mézzel érkeztek. Az eleségtár egyik hivatalnok a vett át mindent és pontosan fel is jegyezte.

Khufu király 23 évi uralkodás után jól rendezett, szigorú közigazgatásai, viruló, művészetben és tudományban folyton fejlődő országot hagyott utódjára. (Az 59. oldalon bemutatunk egy közigazgatási hivatalt.)

Khufu halála után 72 napig országos gyász volt Alsó- és Felső Egyiptomban. Ez idő alatt bezárták a templomok kapuit, az istenek előtt sem mutattak be áldozatokat; szünetelt minden egyházi szertartás. A nép minden egyese ép úgy gyászolta a királyt, mintha valamelyik családtagját vesztette volna el. Mindenki böjtölt. Sem húst, sem tésztát nem ettek, egyáltalában nemcsak böjti eledelt ettek, de keveset is ettek, csak ép annyit,

Egy kerületnek (ptos-nak) kormányzója hordszékben; utána a paizsát és a csatabárdot viszi egy legény. (Eredeti falképek után.)

A sziklából faragott szfinx Gizehnél.
Hogy a szfinx mily roppant nagy kőalkotás, azt legjobban megítélhetjük, ha az egésznek méreteit összehasonlítjuk a szfinx nyakán ülő arabbal.

amennyi a legszükségesebb volt. Bort a királyi gyász alatt nem ivott senki, a férfiak nem csókoltak meg nőt, a férfiek nem léptek be feleségeik termébe.

A nők és a férfiak egész csoportja jajongva járt a városok utcáin. A gyászolók homokot szórtak fejükre, naponta kétszer is elénekelték a siralom gyászdanáját és hangosan hirdették az elhunyt király érdemeit.*

Khufut fia, Dudufhor követte, de az rövid uralkodás után hirtelen meghalt és nem volt sem ideje, sem alkalma emléket hagyni maga után.

Dudufhor után öcscse, K h a f r a lett a király, ebből sokáig tévedés is származott; a régi történelmi hagyományok, melyek Dudufhorról nem is beszélnek, azt mondják, hogy Khafra a bátyjának volt utódja és így sokáig azt hitték, hogy Khafra király Khufunak volt a bátyja; de ez tévedés, mert Khafra fia volt a nagy Khufunak.

Khafra örökölte atyja szellemét és uralkodása alatt tovább fejlődött mindaz, ami már Khufu idejében is virult.

Khafrának ép úgy, mint Khufunak, legnagyobb vágya piramisának megépítése volt, és egészen az atyja óriási piramisának mintájára emelt ő is ilyen hatalmas alkotást, de nem építette oly magasra, mint a milyen magas Khufué volt; habár távolról magasabbnak látszik, mert a talaj, amelyen áll, magasabban fekszik, a gúla maga azonban kilencz méterrel alacsonyabb, mint Khufué.

Khafra nem elégedett meg a gúla emelésével, de két templomot is építtetett a gúla lábainál, mely templomban az ő emlékének kellett halála után áldozni. A két templom közül az egyikben egy besüppedt aknaszerű leereszkedésben kilencz mesteri kivitelű szobrát találták meg Khafra királynak. A kilencz szobor közül kettőt, egyiket egészen, a másiknak a mellkép részét bemutatjuk a 68., 69. oldalon. Hét szobor dioritből való és mesteri munkája az akkori fejlett, művészi szobrászatnak.

Amint Khafra a pirámis építésben méltó utóda akart lenni Khufunak, úgy követte példáját minden másban is.

Khafra alatt a királyi méltóság fénye csak még fennebb ragyogott és a nép valóban az istenségek földi helytartójának tekintette, akinek akarata, óhaja törvény, aki, amikor az udvara és testőrei kíséretében a nép előtt megjelenik, sugárzik, mint valamelyik istenség, mikor templomából szent körmenetre viszik. Az ő lakása az ő „égboltozata“, mint ahogy az napistenhez méltó és amikor hajóra száll, hogy a Nílus hullámai vigyék útján tovább, hajójának neve: „mindkét ország csillaga“.

Mind abban a fényben és pompában és istenítésben, ami a faraót veszi körül, része van a királynénak, a faraó törvényes feleségének.

A faraónak a törvényes feleségén kívül azonban még háremje is volt,

* Ez a gyász minden Faraó halálánál egyforma volt, de ha a nép haragudott reá, nem tartotta meg a gyászszertartások szabályait.

ahol a legszebb rabszolganők és csábos énekesnők bájai gyönyörködtették az egyiptomiak mindenható fáraóját.

A háremtartás azonban nemcsak a szentséges farao kiváltsága volt, hanem a főuraknak és az előkelőknek is a szokásuk; a törvényes feleségeiken kívül majd mindegyiknek volt háreme is.

A király szentséges személye iránti tisztelet oly nagy volt, hogy senki sem beszélt a király személyéről, csak szentséges voltáról; nem mondta senki, hogy „hozzá“, „vele“ beszélt, hanem „nála“, „előtte.“

Sokszor használták a király megnevezése helyett a lakása megnevezését, pld. „a palota akarata“, „az udvar kedve“, „a magas ház szándéka“, ami azt jelenti: a király akarata, kedve, szándéka.

Hogy a királyi méltóság a nép előtt ily végtelen tiszteletben részesült, hogy annak tekintélye annyira istenült, nem csodálható, mert Egyiptom nagy virulását, haladását, műveltségét, gazdagságát, fejlődött iparát, egész nagyságát a királyságnak köszönhette. A nép érezte a királyi méltóság jótékonyosságát és a királyoknak érdemük volt abban, hogy a nép őket elnevezte: „a földi jó istennek, akinek jótéteményei mindenhová szétáradnak, aki osztogatója a védelemnek, pártfogásnak és aki mindenek fölött ura az igazságnak, az igazságszolgáltatásnak és rendnek; aki minden alattvalójának megadja az igazat, megvédi a gyengét és megbünteti a bűnöst“.

A nép a királyi méltóságban Ra nap-isten földi helyettesét látta és nem is tekintette személyét, mert ha az egyik meghal, az utód azonnal helyébe lép, reá száll a királyi szentség és azontúl ő helyettesíti az istenség földi kormányzóját.

A királyt gazdag előkelőség, főnemesség vette körül; ha az egyiptomi hitrege igaz lehetett volna és az üdvözültek lelke a szent madarak alakjában újra megjelenhetett volna ott, ahol életében járt, akkor Mena király boldogan és elégedetten látta volna, hogy évezredekre szóló, előrelátó tervei fényesen megvalósultak és az egyiptomi királyság erős, hatalmas, megdönt-hetetlen, melyet a fényes udvar, az előkelők és gazdagok serege úgy vesz körül, mint a világító holdat a ragyogó csillagok.

A főurak maguk is lelkesedtek a nagy fáraóért és boldogok voltak, hogy barátai lehettek.

A királyi vérből származó Chafra-anch herceg, aki mesés gazdagságú nábobja volt Egyiptomnak, akinek tömérdek falva, számtalan szarvasmarhája volt, sírlakásában felírta, hogy ő barátja volt a faraónak, akit szeretett s aki őt szintén kedvelte, mert minden nap kedvére cselekedett urának.

A főnemesség szerethette is a királyát, mert hisz egész létét, gazdagságát, hatalmát neki köszönhette. A főuraknak, akiknek az ország különböző részeiben voltak falvaik, azokat szolgálataikért kapták a királyoktól, tehát az érdem jutalmául és az mindig ragaszkodást hoz létre az uralkodó iránt.

Khafra királynak, a második magas gúla építőjének szobra, melyet nyolcz mással együtt egy templom leereszkedő aknájában találtak meg. Vállvédője a Horusz-karvaly. A szobor dioritből készült.

ban visszaélt, a legszigorúbb büntetésben részesült s azonfelül el is csapták.

Bár a faraó élet-halál ura volt s rendelkezhetett bárkinek az életével, vagyonával, a nép mégis szabad volt és csakis mint szabad nép juthatott el az iparban és művészetben a tökéletesség oly magas fokára, mint amivel akkor egyedülállóan dicsekedhetett az egész világon.

Khafra állítólag ötvenhárom évi uralkodás után halt meg és fia, Menkaura lett az örököse.

Menkaura szintén kötelességének tartotta, hogy atyja gúlája mellé ő is építsen egyet és épített is. Ez sokkal kisebb az első és második gúlánál, de szebb mind a kettőnél.

Khufu, Khafra és Menkaura emelte Egyiptom három legmagasabb gúláját.

Nagyatya, atya, unoka ott sorakoznak egymás mellé a gizehi pusztán s az előttük emelkedő, keletre tekintő szfinxbe vetett hite a gúlát emelő fáraóknak valóra vált: halhatatlanságot biztosítottak maguknak. Az emberiség emlékében hatezer év múltán is élnek ők, a nagy gúla építők s amíg

A főurak pedig mint kis királyok uralkodtak falvaikban, jószágaikon, ahol hivatalnokaik, írnokaik, jobbágyaik és rabszolgaik voltak.

A jobbágyok adót fizettek uraiknak, akiknek a befolyt adóról a falu előjárója számolt be, de ehhez a beszámolóshoz az előjárókat gyakran bottal kellett odahajtani; az adófizetést akkor sem teljesítették valami szívesen.

Az uraknak azonban büszkeségül szolgált azt hirdetniök magukról, hogy nem nyúzzák a jobbágyaikat, nem követnek el jogtalanságokat, nem követelnek olyast, ami nem illeti meg őket.

A királyi adót beszédök ellen szigorú rendeletek védték meg a népet ha az adószedő hivatalában

az a roppant kőalkotás el nem porlik s helyen a sivatag pora nem fut tova, addig élni fog a nagy faraók emléke, élni fog késő évmilliók után is.

Menkaura király ugyan nem maga fejezte be gúláját, mert ő nem építette meg piramisának a külső fényes burkolatát, azt sokkal későbben egy királyné építette meg és így a harmadik nagy piramis nemcsak Menkaura nevét őrzi, hanem egy királyné emlékét is.

A három gúlának mellékneve is van, amelyet a nép adott annak és amely évezredekben át fenmaradt. Khufu gúlájának a neve: „Az ország díszé“, Khafra gúlájáé „A pompás“, Menkaura gúlájának* neve pedig „A nemes“.

Menkaurának a neve is örökre fenmaradt az egyiptusi nép emlékében és mert Menkaurát is a leghíresebb faraók közé sorozták és mert az ő neve is általánosan ismert volt, hát fel is használták azt népies regények, mondák hősénekei nevéül és egy teljesen alaptalan, koholt mesét szöttek róla, melyet későbbi ezredekben már teljesen úgy meséltek, mintha valóban Menkaura dolgai volnának.

Azt mondták róla, hogy Menkaura szerelmes lett saját leányába és mert reáparancsolt, hogy szerelmét viszonozza, a leány bánatában megölte magát. Az atyja ekkor fából egy üres tehenet készíttetett és abban temettette el leányát; ezt a különös koporsót azonban nem tette le a földbe, hanem a palota udvarán helyezte el és ott a koporsó mellett naponta áldozati tüzeket égettek.

Másik monda azt meséli, hogy Menkaura fáraó, a leányának halála után, aki atyja uralkodásának második évében halt meg, jóslatot kapott, hogy csak hat évig fog élni. Azontúl a király éjjel-nappal mulatott, dőzsölt, tivornyázott, hogy meghazudtolja a jóslatot és ne hat, hanem tizenkét évet éljen át, mert hisz az éjjeleket is nappallá változtatja és így kétannyi időt él át. Ez a két monda azonban teljesen koholt és Menkaurának semmi köze hozzá. Menkaura igen istenfélő,

Khafra királynak zöld bazaltból faragott szobra, melyet nyolcz másikkal együtt az egyik templomnak a mélyébe levezető aknájában találták meg.

józan életű faraó volt, aki igazságban, jóságban, békességben negyvenkét évig uralkodott.

Menkaura is utánozta Khufunak a példáját és fiát, akit Hortutufnak hívtak, elküldte, hogy járja be az országot és vizsgálja meg a templomokat. Az ő fia is csodás felfedezéssel jött vissza: Memfisztól messze délre, Egyptom szíve táján feküdt K h u m u n* városa, annak főtemplomában, Thot isten lábánál találták meg alabastrom lapon kék írással a halotti szertartások könyvének egy fejezetét, amely akkor már elfelejtett, ismeretlen volt.

Az igazságszerető, jóságos Menkaura király halálakor az őt gyászolók azzal akarták nagy szeretetüket, tiszteletüket kifejezni, hogy olyan múmia-koporsót készítettek számára, amely minden eddig készült múmia-koporsónál szebb, díszesebb, művészebb legyen.

Amennyi művészetet azon a koporsón az akkori művészet ki tudott fejteni, azt mind rápazarolta. Az a koporsó volt az ősegyiptomi díszítő művészet legcsodásabb emléke.**

A faraó-fügefából készült ember-alakú koporsó-fedélre ezt írták:

„Ó, Ozirisz! íme a kettős Egyptom királya Menkaura, akinek az élete örök-ké-valóság, az égből eredő a származása, akit Nut istennő hordozott méhében, aki Szibunak a sarjadéka.

Anyád, Nut borúi reád, mint az ég mélysége; ő istenséggé emel téged, megsemmisíti az ellenségeidet, Ó Menkaura király, te örök életű!”

A jóságos faraót nem a fia, Hortutuí követte a trónon, mert a következő király Azeszkaf volt.

Mi lett az elsőszülöttből, nem tudjuk. Valószínű, hogy Azeszkaf, Menkaura második fia, aki örökölte atyja jó szívét, de atyjánál erélyesebb, tevékenyebb egyéniség volt és az államügyek rendezésében felülmúlta őt.

Azeszkaf, a szigorú faraó, isten helytartója volt országos ügyekben, de magánügyekben a szívére hallgatott. Még Menkaura idejében került egy előkelőnek a fia Menkaura udvarába és ott a királyfiakkal, a királyi családdal nevelkedett. Szokás és kitüntetés volt, hogy egyik-másik előkelőnek a fia, a királyfiakkal együtt nevelkedjék. Menkaura nagyon szerette ezt a kis fiút és annak oly jó dolga volt, mint akármelyik királyfinak.

Azeszkaf ekkor már nős volt és az ő gyermekei is játszótársai voltak a kis fiúnak, aki, amint növekedett és ifjúvá serdült, korán szerelemre gyúlt Azeszkaf legidősebb leánya, Khamat iránt.

Az ifjú csakhamar Memfiszben Ptah isten papja lett, majd főpapja és szerelme szívében Azeszkaf leánya, a szép Khamat iránt egyre lobogott.

* Görögös neve: Hermopolisz.

** Mikor Menkaura múmiáját a gúlából kivették és elakarták szállítani Angliába, a hajó, amelyen vitték, Portugália partjain elsülyedt s vele veszett a becses múmia; ma csak a faraó-fügefából készült koporsó-fedél van meg.

A mindenható faraó megbecsülte a fiatal főpap szerelmét s azzal tüntette ki Ptahsepszezt, (így hívták az ifjút, Memfisz főpapját) hogy feleségül adta neki leányát.

Azeszkaf atyja, Menkaura jóságos király volt, de jósága valószínűleg nem párosult erélylyel; az országban sokféle dologban lazább erények és a gazdasági viszonyokat megrontó viszonyok állhatták be, mert Azeszkaf szükségét látta annak, hogy erélyes intézkedéseket, új törvényeket léptessen életbe.

Nemes becsvágy töltötte el; ő is alkotásokkal akarta nevét halhatatlanná tenni, de ő nem az alkotások roppant voltában, hanem művésziességében, a többlettől való különbözőségében akart nagyot alkotni és elődein túl tenni. Először össze akarta kapcsolni nevét a királyság-alkotó Menával és Ptah isten templomához, a déli oldalon pompás, szép, nagy, művészi előcsarnokot építtetett. A templomnak minden oldalán voltak már ilyen csarnokok, de Azeszkafé valamennyit túlszárnyalta, díszesebb, nagyszerűbb volt mindannyinál.

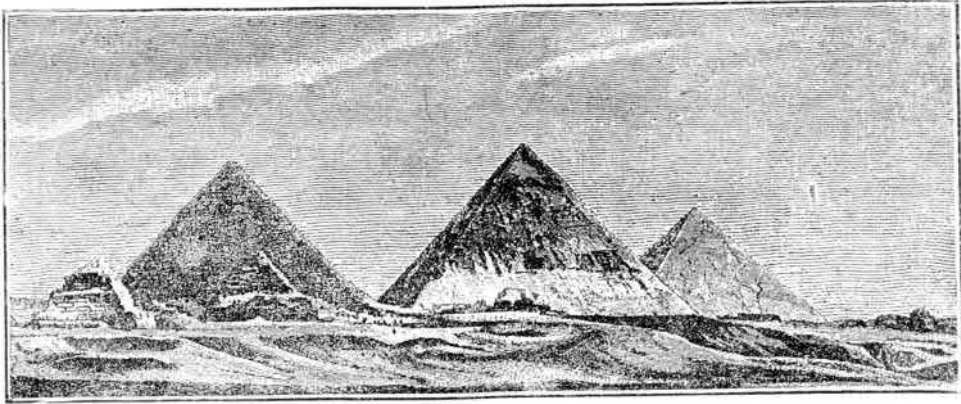
Azeszkaf is épített pirámist, de hogy különbözzék az elődeitől, hogy teljesebben az emberi kéz alkotása és így annál nagyszerűbb legyen, tehát téglából építtetett gúlát és egy kőbe büszkeséggel vésette ezt a feliratot:

„Ne vess meg engem, a kő-gulákkal szemben, mert annyival vagyok kiválóbb azoknál, mint Amon a többi isteneknél. Rudakat vertek a mocsarakba s ami iszap reájuk tapadt, azt összegyűjtötték, abból téglát formáltak és így építettek engem.“

Azeszkaf azonban nemcsak a saját dicsőségét megörökítő alkotásokra fordította figyelmét, hanem az ország viszonyaival, rendjével, anyagi ügyeivel is törődött; szabad idejében pedig tudományokkal foglalkozott, még pedig reális tudományokkal; kedvenc tárgya volt a mértan és a csillagszálás.

Trónra lépésekor az erkölcsök lazábbak voltak, a kényelem- és élvezetkereső életben elhanyagolták az isten-tiszteletet, a szent szertartásokat. Azeszkaf azonban szigorúan szabályozta az isten-tisztelet mindenféle szertartását s törvényeket hozott úgy a vallási, mint a polgári életre.

Az adósságcsinálás és az azzal járó adósság-nem-fizetés nagyban dívott már ötezer évvel ezelőtt Egyiptomban is. Azeszkaf a kölcsön-üzletekben is rendet akart teremteni és erélyes törvényeket hozott hitelezőre és adósrá. Törvénye legszigorúbb pontja az volt, hogy: az adósnak szabad volt ugyan zálogba tennie atyja múmiáját, de ha nem fizette meg adósságát, ha atyja múmiáját nem váltotta ki, a hitelező rendelkezhetett az adós sírhelyével, sőt a törvény értelmében az adós nem kaphatott sehol sírhelyet; ez volt az egyiptomi vallási fogalmak szerint a legrettenetesebb büntetés; de ez a büntetés nemcsak az adósságcsinálóra szólt, hanem övéire is, hogy így a családtagok magok is arra törekedjenek, hogy az adós az adósságot kifi-

A három legnagyobb gúla. Khuú, Khaira és Menkaura' faraók gúlái.

Messziről Khafra gúlája látszik a legmagasabbnak, mert az alatt a talaj emelkedettebb. Valójában Khuú pirámisa a legnagyobb. A roppant tömeget tekintve az a világnak leghatalmasabb épített emberi alkotása. A mai arabok ezeknek a gúláknak az örökké való fennmaradását ezzel a mondással jellemzik: „Minden fél az időtől, de még maga az idő is fél a pirámisoktól”.

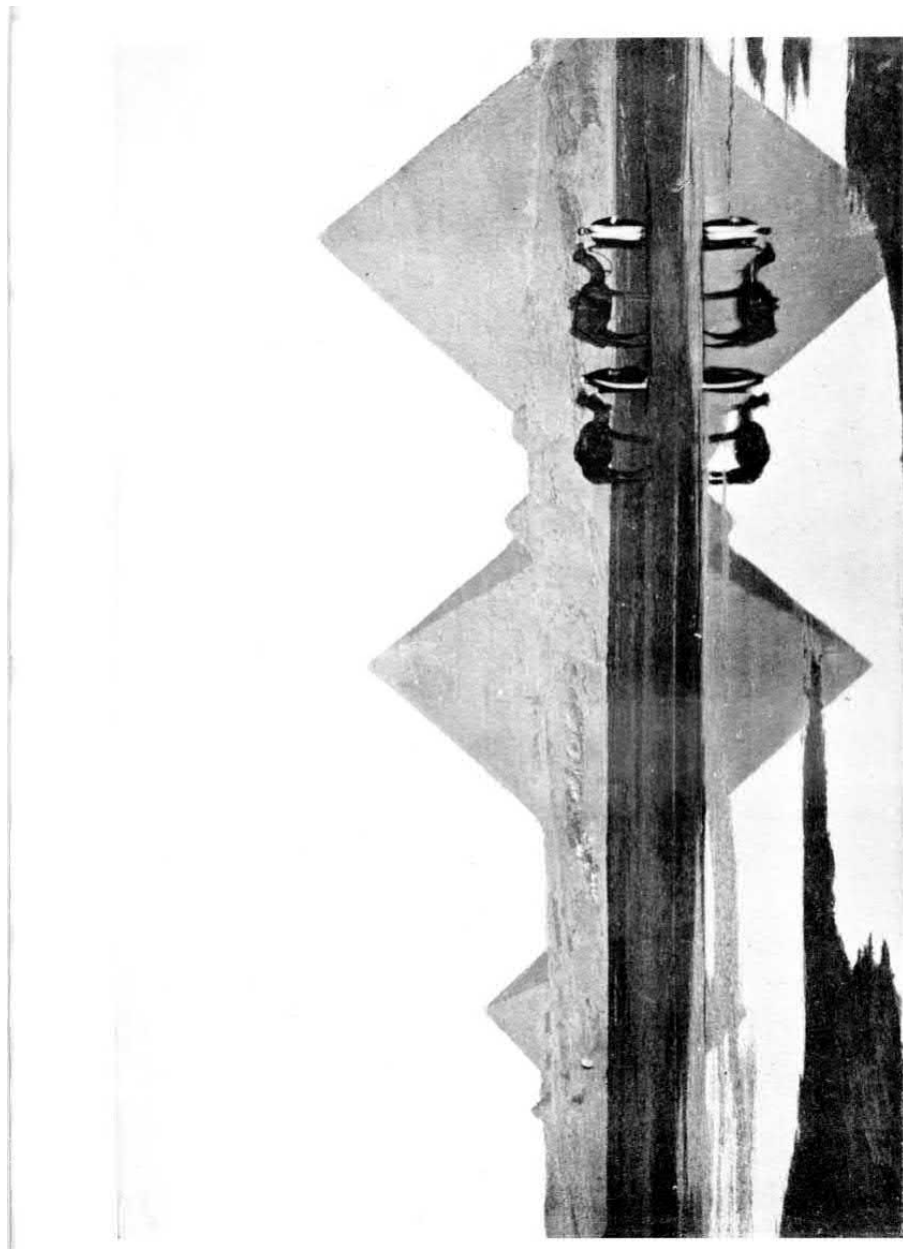
zesse; így a családtagok akarataik ellenére is jótállók voltak annak a családtagnak, aki az adósságot csinálta.

Azeszkaf uralkodása után zavaros idők következtek és a dicsőséges memfiszi negyedik uralkodóházat egy nő-uralkodó fejezte be, aki után új, az ötödik uralkodóház került a trónra.

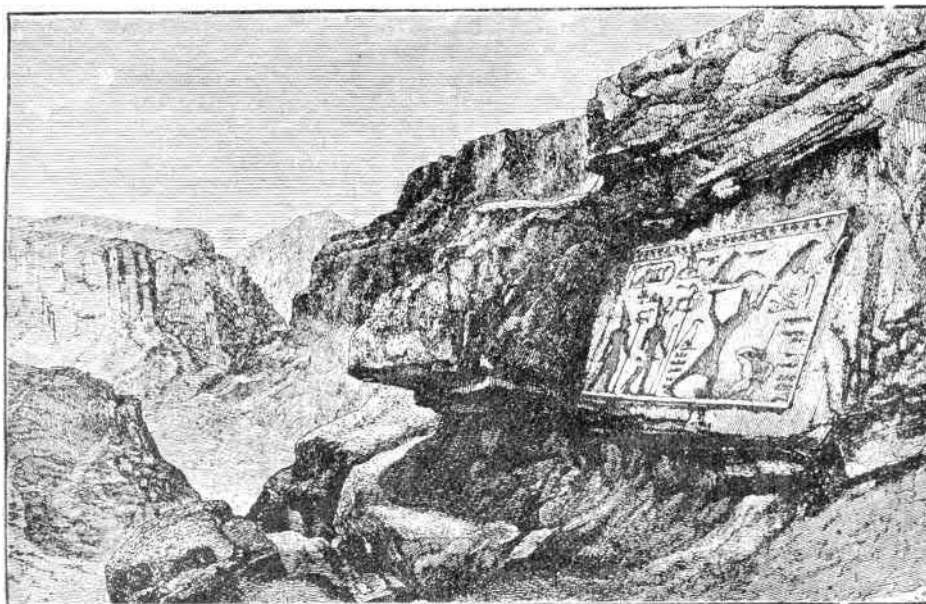
A negyedik uralkodóház alatt Egyiptom hatalma, nagysága, gazdagsága oly nagy volt, hogy a szomszédok reá, mint félelmes nagy hatalomra tekintettek és nem volt bátorságuk ellene támadni; így azután a béke ölén virult a művészet, az ipar, a tudomány; hogy a katonaságnak ne ernyedjen el ereje, képzettsége, hát az ötödik uralkodóház királyai kalandszerűen be-be csaptak a keleti határon túl ázsiai földekre és ezekről a hadjáratokról is mindig szerencsésen zsákmányokkal megrakva tértek haza. Hogyan is állhatták volna ellent a hatalmas, szervezett, jól képzett egyiptomi katonaságnak azok a nomád népek, amelyek külön törzsekben vándor életet éltek.

Mikor az ilyen hadjáratokról visszatért a sereg, a király, elődei példájára, a sinai félsziget sziklafalába emléktáblát faragtatott. Legszebben megmaradt ez emléktáblák közül az ötödik uralkodóház második királyának, Szahurának a táblája, melyen bemutatja a diadalmas királyt, amint leüti a nomád törzsek főnökét. Szép emléktáblája maradt meg az ötödik uralkodóháznak a hetedik királyától, Aliitól, aki trónra lépésekor még külön uralkodói nevet is választott magának.

Az utána következő királynak, Menkauhornak pedig egész alakú képét egy apiszhapi sírbolt bejáratán találtuk meg. Ennek a Menkauhor király utódjának: Assza királynak idejéből pedig egy nagyon becses írott emlékünknél van. A király helytartója és vezére, Ptahhotep, királyi herceg öreg

A három magas piramis képe a Nílus strandjánál. A kiáradó folyó a góliák lábánál lévő sávó homokig elterjedt és a góliák a víz tükörében érdekes képet nyújtanak.

Szahuré király emléktáblája, mely megörökíti a diadalmas királyt, amint leüti a nomád törzsek főnökét.

napjaiban toll-forgatással töltötte idejét és az élete tapasztalataiból merített életbölcse ség aranymondásait írta meg.

Ezeknek a bölcs mondásoknak a gyűjteménye a mai napig fennmaradt, nem ugyan Ptahhotep eredeti kézírásában, hanem egy másolatban, amelyet sokkal későbbben, századok múltán készítettek; mégis ez a világnak legrégebb kézírata.

Ptahhotep azzal kezdi szavait, hogy elmondja, mily keveset ér már az öreg ember, de hogy még az ilyen öreg ember is használhasson, hát leírja tapasztalatai alapján a bölcs tanácsokat, melyekkel az ifjúságnak használni akar.

„O, Honhen, a hosszú élet ura! — így kezdi el szavait Ptahhotep — amikor eljön az aggkor, újra kezdődik a gyengeség (gyermekkor). Napnap után ott fekszik az aggastyán szenvedőén. Szeme látása veszít, ajka is megnémül, sötétség borul a szívére,* nem emlékszik többé a tegnapi napra. Teher neki, ha állania kell, teher neki az ülés. Az aggság minden tagjában megnyomorítja az embert. Mit tegyen a magam állapotában sýnlődő aggastyán?“ — kérdi Ptahhotep; a megszólított istenség felel neki és biztatja, hogy oktassa a múltakból merített tanulságokkal az ifjúságot.

„„Üld meg istenednek ünne pét, újítsd föl azt annak idején. Hanyagságodért megneheztelne az Isten““.**

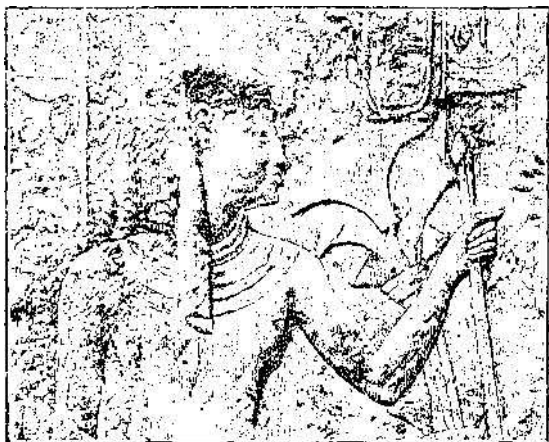
* Az egyiptomiak a szívet tartották a szellemi élet központjának.

** Az itt idézett kettős idézőjel közt levő 31 sor Plat z Bonifác z dr.-nak a magyar szövege.

Endrei Zalán A világ történelme. I.

„Ha egy asszony férjének távollétében levelet ír neked, ha naponkint beszél veled tanú nélkül és hálót vet neked, az akkor is halálra méltó bűn, ha nem sikerül szándékát megvalósítania.“

„Le ne idd magad a csapszékben, hol sört mérnek, nehogy öntudatlan állapottban ejtett szavaidat mások ismételjék. Az utczákon támolyogni fogsz s a sör szaga elúzi tőled az embereket. Vajha belátnád, hogy a bor utálat, vajha a granátbortól megtartóztatnád magad.“

Merneptah király képe, egyik apiszhapi sírbolt bejáratáról.
(L. 72- old.)

„Ha erős lelkű vagy szerencsés időben, könnyen viseled a szerencsétlenséget.“

„Ne égve! kenyeret anélkül, hogy az éhezőknek ne nyújtsd.“

„Ne indulj az asszony csábítása után; ne engedd, hogy szívedet a hatalmába ejtse.“

„Ne feleselj haragos fölébvalóddal. Beszélj szelíden azzal, aki indulatos; ez megbékíti az ő szívét.“ (Eddig tart Platz Bonifác dr. fordítása.)

Egy helyen intőleg szól, hogy senki se legyen gögös, ha az isten felvitte a dolgát.

„Ha nagygyá, hatalmassá lettél, aki kevés és kicsiny voltál, ha kincseket szerezteél, aki előbb szűkölködtél, ha így aztán a város legelsői közé jutottál, akkor válj ki azzal, hogy hasznosat cselekszel és azzal légy a legelső; gazdagságod miatt lelked ne teljék el soha szertelenséggel, mert a bőség istenének köszönhetsz mindent, ne tekintsd magadnál kevesebbnek a másikat, mert neki is lehet még része hasonló szerencséjében“.

Majd a fiúkhöz szól az öreg úr és engedelmségre inti őket:

„Dicséretes, ha a fiú híven megfogadja az atya szavát, hosszú élet lesz érte a jutalma; az engedelmes fiú szereti az istent, amint az isten gyűlöli az engedetlent. A szív úgy alakítja az embert, amint a szívben engedelmség. vagy engedetlenség lakik, mert az emberi jólét forrása a szív“.

„Légy önmegtartózkodó gondolkozáséi teljes életedben. Ne dobálózzál szertelenül szavakkal, hallgasd meg szívedet. Ne légy mértéktelen a kincs-gyűjtésben, a szívben élő mértékletesség magában is gazdagság“.

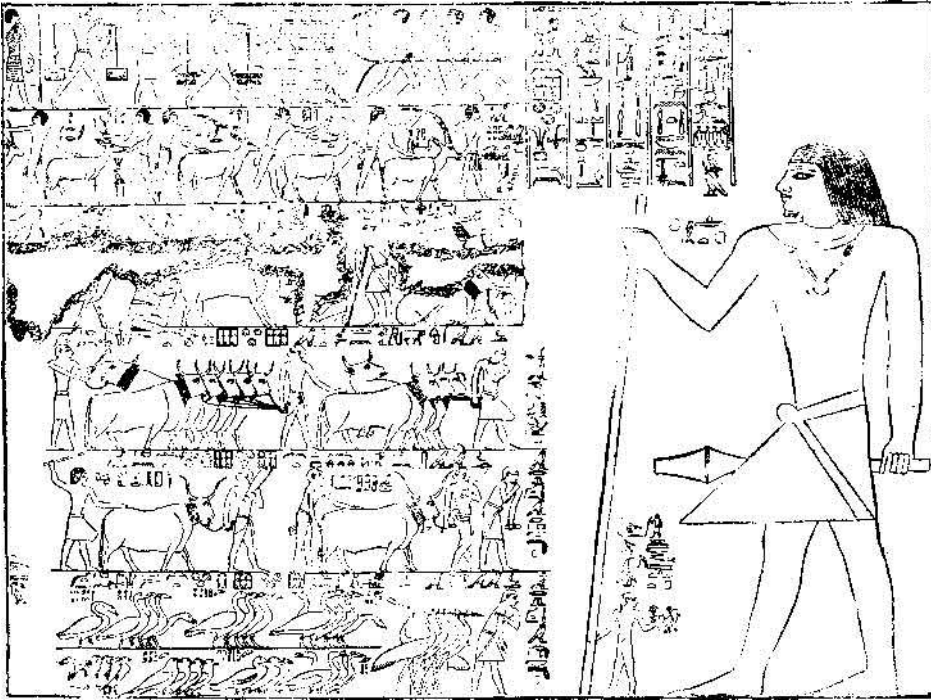
„Ne légy szertelen, túlzó a beszédben; uralkodjál feleleteiden, óvakodjál az elhirtelenkedett szótól, fékezd magad!“

„Ha bölcs vagy, gondoskodjál házadról, szeresd a feleségedet czívódás nélkül; tartsd el, ékesítsd őt, ez gyönyörűségéül szolgál. Hordj neki illatosítókat és életed virulásában oszszad meg vele a gyönyört. Ne légy durva.

Ptahhotep pompásan értett hozzá, hogy a szó szép, tetszetős köntösbe Öltöztesse a gondolatot, az értelmet, hogy amikor csintalan az értelem, szép legyen a szó vagy a kifejezés, mely azt takarja.

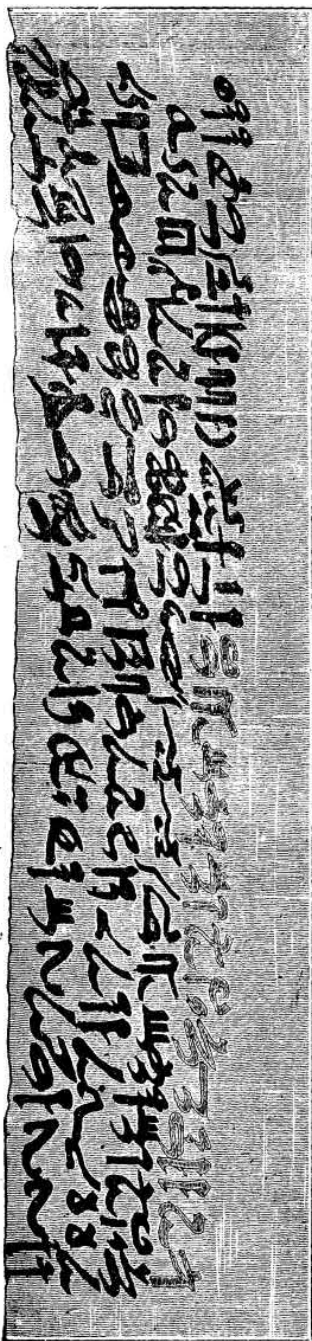
Az ötödik uralkodóház korát érdekessé a képzőművészetek virulása teszi. Az ötödik uralkodóház volt a memfisi időknél a képzőművész-korszaka.

Ebben a korban kiváló művészek támadtak, akiknek néhány műemlékük mai napig hirdeti a kor művészi nagyságát. Ebben a korban a művészek egyre sűrűbben tértek el azoktól a szabályoktól, amelyek az egyiptomi képzőművészetet olyan különössé, jellegzetessé teszik.

Részlet a bölcs tanácsokat leírt Ptahhotep sírlakásának emlékképéből. Ptahhotep birtokairól bevonuló alantasokat látjuk mindenféle állattal. Légiéül apróbb állatokat hoznak kisebb kalitkákban, azután sorban következnek: ketreczekben oroszlánok, zergék és antilopok, majd tehenek, borjúk, ökrök, legalul hattyúk, ludak, libák, galambok, kacsák, daruk. A sarokban áll maga Ptahhotep, nemesi botjába pedig belekapaszkodik a kis fia.

Pahlofen bolcs mondásának cícle, aml az őrcsége miatt panaszokból. Ez a ke. i. tal az egyiptomi papiruszra írt legrégibb k'zirát és egyúttal a világ legrégibb kezirata. Az eredetinek tökéletes mása.

Az eddig leírt idők festőinek és szobrászainak szigorúan be kellett tartaniuk a régi szabályokat, amelyektől eltérni nem volt szabad. A szabályok felett a memfisi Amon-főpap örködött, aki egyúttal a művészek főfelügyelője volt. Ez a tisztség a főpapot, állásából kifolyólag, illette meg. Amon volt az az istenség, aki a teremtést szépen, művészi hozta létre, tehát ennél fogva ő volt a művészetek istene is; a művészetek istenének főpapja, tehát a művészetek földi felügyelője volt és címéhez tartozott: „A művészetek főfelügyelője“.

A szabályok közül, melyeket a művészeknek be kellett tartania, furcsa szabály az, hogy a művészek az emberi test tagjait lehetőleg mind oldalról kellett bemutatnia, mert az oldalt nézett idomok, testrészek, jellemzőbb képet adnak, mint a szemben nézettek, de azért az olyan testrészeknél, melyek oldalt nézve nem adnak helyes, természetes, egész képet, azt azután szemben nézve kellett ábrázolniuk; így azután ugyancsak visszas, furcsa alakokat teremtettek, mert az arezot oldalt ábrázolták, ellenben a szemet, hogy az teljességében lássék szemben; így az oldalt álló arezon szembenéző szem ült; ugyan így történt a vállal is. A vállat oldalról nem lehetett teljességében látni, tehát szemben ábrázolták. Teljesen helytelen állásba került ebből a szabályból kifolyólag legtöbbször a kézen a hüvelykujj is. így ormótlan, természetellenes alakok jöttek létre, habár a testrészek és az arányok a legtermészetesebbek, természetűek és az emberi arányoknak kitűnően megfelelőek voltak. Érdekes szabály volt az is, hogy amikor valamelyik ábrázolt alak lába előbbre áll a másiknál, vagy magasabba emelve tartja kezét, úgy az csak az a kéz vagy láb lehet, amelyik a nézőtől hátrább esik. A jobbra

néző alak csak jobb lábát és jobb karját teheti előre, nehogy az előrenyújtott kéz, vagy előre lépő láb zavaróan keresztesse az alakot.

A művészek már a IV-ik uralkodóház alatt is kezdtek ezektől a szabályoktól eltérni. Már a negyedik uralkodóház alatt alkotnak

szoborképeket, melyeken az alakok háttal állanak a nézőnek, kifelé eső kézzel mozdulnak és külső lábbal lépnek.

Az ötödik uralkodóház alatt azután kiváló művészek teljesen szabadon, a szabályokat elvetve dolgoztak.

Sajnos, a művészi újításból származó mésteralkításokból nem sok maradt reánk, mert a sírlakásokba, ahol számunkra az idő messzeségben alkotott műemlékek fenmaradtak, az új művészi iskola nem igen tudott bejutni. Az előkelők a palotáikba szívesen fogadták be az új, igaz művészetet, de a mikor sírlakásaikat csináltatták, nem igen mertek az előítélettel szembe szállani, a sírokhoz még a régi szabályok szerint rendelték meg a szoborképeket, emlékszóbakat. Voltak ugyan engedékenyebbek, akik megengedték, hogy a mellékalakokat, a népet, a szolgálkat az új irány szerint faragják meg, de sem az elhaltak, sem egy előkelőnek a szobrát vagy szoborképét így megrajzolni nem lett volna elég méltóságos, illedelmes. Ahol azonban alkalmá volt az új művészi gárdának szabadon dolgoznia, ott aztán oly pompás dolgokat teremtett, hogy azokból némelyik a leg-tökéletesebb művészi alkotás.

Ilyen az ülő írnok. Ebben a szoborban a művész oly igaz, természetes, kifejező alakot teremtett, melyben annyi élet van, hogy díszére válnék bármely mai művésznek. Hogy a szemekben élet, villogás legyen, a művész a szemgolyó helyét kivájta és azt fekete és fehér zománcczal töltötte ki. A szem fényét pedig egy kis ezüst szögecskével adta meg, az vissza veri a fényt és szinte úgy lát-

Az ülő írnok. Az ötödik uralkodóház idejéből való művészet egyik legkiválóbb alkotása. (Az eredeti Párisban a Louvrebán.)

Raemka felesége szobrának a fej- és mellrésze.

szik, mintha élő emberi szem csillogna a szoborban.

A másik kitűnő alkotás fából készült szobor: R a e m k a , a királyi munkálatok egyik főfelügyelője. Az elégedett, nyugodt, önérzetes hivatalnok szinte megelevenedik előttünk, oly élő, oly igazán művészi szobor ez. A fában a hús puhaságát a művész kitűnően fejezte ki.

Egy t é r d e l ő r n o k szobrában is jeles művészi alkotás maradt reánk, melyről Masperó, a kitűnő francia egyptológus azt

mondja: „A közrendű polgárság legalsóbb osztályához tartozott, amelyen még ma is él és ha nem halt volna meg hat ezer évvel ezelőtt, azt hinném, láttam ezelőtt hat hónappal valami kis egyiptomi városkában. Bizonyosan ép most adta át»az urának a beirt papirusz tekercset vagy táblát, hogy nézné át; ő maga amint illik, térdel, kezeit összekulcsolja, kissé előre hajó! s úgy vár, amíg ura olvas. Az írnokok mindig aggodalommal jelentek meg uraik előtt, mert hisz a botnak nagy szerepe volt a hivatalos érintkezésben. Elég volt egy összeadási vagy helyesírási hiba, vagy talán az utasítás félreértése és volt dolga a botnak. A művész nem is fejezhette ki jobban a megadó bizonytalanságot és együgyű szenteséget, ami a szolgaságban eltöltött életben a model arczára kiült. Az ajk mosolyog, mert úgy illik, de azért a mosolyban nincs semmi öröm, az csak elfintorodik“.

Ennek a kornak a pompás alkotása a meidumi házaspár is, melyet a 46-ik oldalon mutattunk be.

Itt, ahol a legkitűnőbb, a legfejlődöttebb alkotások sorakoznak egymás után, itt mutatjuk be a két legrégebb szoborművet is, érdekes összehasonlításul. Ez S z e p a é s

arcz inkább

Raemka, a királyi munkálatok főfelügyelője. Az V-ik uralkodóház alatti művészet egyik legkiválóbb művészi alkotása. Faszobor. Mikor megtalálták a szobrot, a kiásatásnál dolgozó fella-hok egyike felkiáltott: a Seik el bed led vagyis falú bírāja. A szobor csaku-gyan hasonlított a falú bírájához. Azóta a szobor neve Seik el bed.

Férfi fej az ötödik uralkodóház korából.

felesége Néza. Ez a két szobormű mint a világ legöregebb képzőművészi alkotása ismeretes.

A művészetek alkotásaival részletesebben nem foglalkozhatunk; mi a szükséges tudnivalókról megemlékeztünk, minden becses műemléket bemutatunk.

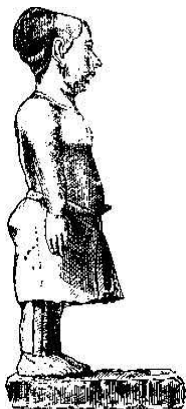
A memfiszi uralkodóházak képzőművészetét megőrző sírok, melyeket a mai arabok alakjuknál fogva masztabának vagyis padoknak neveznek, és ez az elnevezés rajtuk is maradt, megőrizték az ősegyiptomi képzőművészetek történetét műemlékekben, de nem nyújtanak felvilágosítást a művészek nevééről, kilétéről. Csak néha-néha, amikor egy ilyen sírban a dombor képeken szobrászt, festőt is látunk a mellékalakok közt és ott névre is bukkanunk, támad az a sejtelmünk, hogy azok az alakok az alkotó művészt ábrázolják s a felirat a nevüket őrzi. Egy ilyen masztaba falán érdekes kép maradt fenn a szobrászok műterméről; azon a képen láthatjuk, mint dolgoztak a véssőkkel és csiszolókövekkel. Abból az időből maradt reánk a legnagyobb masztaba, amit az arabok Faraó masztabának neveznek. Ennek a képével együtt egy másik, ugyancsak az ötödik uralkodóház idejéből való masztaba bejáratát is bemutatjuk.

Most térjünk vissza a tova zajló időkhöz.

Az ötödik uralkodóház királyai alatt, ha voltak is kalandozó hadjáratok a nomád népek ellen, egyébként nem történt semmi nagy, országos vagy különös fontosságú esemény.

Személyes ügyek és érdekek körül forgott minden. Személyes kiválóság, szellem, ész sokat tudott elérni; de azért sok küzdelme volt intrikával.

A legalsó fokról a legmagasabb polczig feljuthatott valaki, de ha ellenségei felülkerekedtek, hirtelen le is bukhatott magas állásáról; a cselszövés, az asszonyok fondorkodása, azoknak ellensúlyozása volt a minden napos élet rendes küzdelme a közéletben; mint-

Egy törpe szobra az ötödik uralkodóház idejéből

hogy nem kellett nagy feladatokat megoldani, nagy államügyeket rendezni, nagy eseményeket irányítani, tehát rá értek apró mesterkedések, egyéni ügyek és törekvések kicsinyes dolgaival bíbelődni.

Az ország különböző részeiben az előkelő, hatalmas urak, földbirtokosok, lassanként már megszűntek keresni az udvar, a faraó kegyeit, hanem saját uradalmukon és palotájukban játszottak kis királyt és uralkodtak híveik felett. Most már megfordult a viszony: a faraó, az udvar kereste a főurak ragaszkodását, támogatását és kedveskedett nekik: kitüntető címeket, cziínzetes állásokat osztogatott. A faraók a legkülönösebb címeket ajándékozták kedveskedésük jeléül. Volt: „Cziínzetes helytartó“, „Királyi rokon“, „Főbíró“, „A király barátja“ stb.

Uni király alatt már egy veszedelmes nagy állás volt déli Egyiptomban.

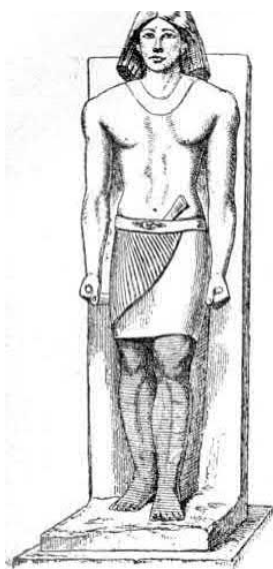
„A dél nagyjai“ helyébe egyetlen kormányzó, a „Dél kormányzója“ került. Ez Rasepesz volt.

Voltak már oly hatalmas urak és családok, különösen a délibb vidéken, ahol már távolabb voltak a memfiszi udvartól és hogy a főurak befolyása már erősebb volt a királyénál, sőt voltak, akik hatalomban megközelítették

Méza asszony.
Néza felesége
a túldalton
levő Szépának.
(Sz. I. 79. old.)

Néza és Szépa
az egyiptomi
művészetnek
két legrégibb
szoborműve.!

Egy ötödik uralkodó-
házbeli művészi
szobor.

valóban otthon és úgy sikerült a trónra jutnia, hogy a memfiszi királyi testőrség hozzá szított.

Teti ellenkirálya Ati már király volt, már elfoglalta helyét a királyi palotában és Teti ügye már veszített ügy lehetett, amikor Ati a testőrei megölték és az ő halála után Teti diadalmasan bevonulhatott a memfiszi királyi palotába.

Az ilyen államesinnyel trónra került Teti király, azután megalapította a hatodik memfiszi uralkodó házat, amelyre Egyiptomnak szintén nem volt oka panaszkodnia.

Teti király udvarában egy ifjú növekedett, aki már korán királyi kitüntésekben részesült, neve Una; mikor elérte azt a kort, amikor ifjúvá serdült, kitüntetésül köténnyel díszítették. A kötény volt a királyi díszruha egyik jellemző része és így az előkelőség jelvénye.

Nemsokára egyik királyi kaptár felügyelője lett, majd az erdővidék alelőjárója, onnan ismét gyorsan jutott magasabb állásba s lett a Neken város bírása.

Ebben az állásában közvetlen érintkezésbe jutott a királylyal, aki látta, hogy milyen kitűnő férfiú Una; kitüntetésül tanácsossá tette, államügyekben meghall-

a királyt. Éltek is ezzel a hatalommal, mihelyt Un király behunyta a szemet.

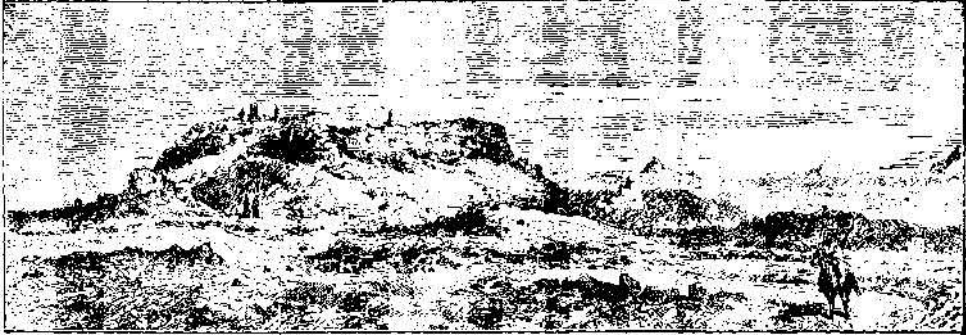
Uni király harmincz évi uralkodás után halt meg, trónörökös nélkül és vele véget ért az ötödik uralkodóház.

Az uralkodói pálczáért azonnal vetekedés támadt, a hatalmas családok törekedtek a legfőbb hatalmat magukhoz ragadni, volt is két ellenkirály, az egyik Ati, a másik Teti; Teti maradt a diadalmas és ő alapította meg a hatodik uralkodóházat, melynek ismét néhány érdekes és kiváló egyéniségű tagja volt. Teti családja Egyiptom délvidékéről származott, Ab-ról az „Elefánt-csont-sziget“-ről, mely másik két szigettel együtt Pilakkal a mai File (Philae) és Szenemmel egy kerület volt.

Teti családja ugyan nem származott Memfiszből, Filé-n született és birtokai „a határon fekvő területben voltak, de a család valószínűleg oly régen és,oly állandóan élt Memfiszen, hogy már memfiszinek tartotta magát; Memfiszen volt

S z é p a. az egyiptomi
képzőművészet legrégibb
szoborműve.

A legnagyobb sírlakás, a Farad masztabája. Egyesek véleménye szerint nem is sír, hanem egy megkezdett, de abbahagyott piramis.

gáttá és teljes bizalmával tisztelte meg. „A király benső barátja“ kítettető czímével ékesítette és kinevezte az Erdővidék* kerület kormányzójául.

Teti halála után fia, Pepi került a trónra, aki trónjának és kormányzásának legerősebb támaszát Unában látta.

A fiatal uralkodó tisztelettel tekintett a már atyjánál is becsülésben állott Unára, érezte, hogy az kiváló férfiú és benső ragaszkodással viseltetett iránta. Egymás után tüntette ki címekkel, méltóságokkal. Una lett Pepi király első minisztere, bizalmas tanácsadója, támasza és hűséges társa a kormányzásban, aki rövid idő múlva mindennek a lelke, vezetője volt. A király minden őt közlő érintő dolgával Unát bízta meg, minden államügy vezetése Una kezébe került. Una egyaránt volt a király bizalmas titkára, tanácsadója, az állami és közigazgatási ügyek vezetője, vállalkozások végrehajtója és a sereg vezére. Mindenben egyforma erélyvel, sikerrel végezte a reá bízott feladatot és hogy Pepi király uralkodása dicsőséges volt, abban orszlán része volt Unának.

A derék miniszterrel, azonban nemcsak ura és királya volt megelégedve, hanem az egész ország is, mert különösen a közigazgatás terén érezték áldásos tevékenységét. Előbb visszaszerezte a Sínai földön a nomád népektől újra elfoglalt területeket, azután erélyesen, szervezeten, műveltette a bányákat, melyek rövid idő múlva dúsabban jövedelmeztek, mint bármely előd idejében. A kitűnő miniszter azonban nemcsak az alsó egyiptomi területekre terjesztette ki figyelmét, hanem törődött Felső-Egyiptommal is és a Nílus melletti Kufi (Koptosz) várostól egészen a Vörös tengerig, a Hamamati kőbányák mellett nagy fontosságú új, jó utat építtetett; ez az út könnyen hozzáférhetővé tette a keleti kereskedelem számára Egyiptom szívéét és könnyű értékesítést biztosított a hamamaí bányatermelésnek.

Együttal valószínűleg kedvezni akart a Memfisztől délre fekvő vidék egyre hatalmasabb urainak. Thebe városa egyre emelkedett hatalomban és

* Ez volt a neve a Nubiával határos kerületnek.

a Vörös tengerhez vivő út kedveskedés volt Thebe városának, melynek a királyhoz való ragaszkodását Una ápolni akarta.

A nagy látkörű államférfiú szorgalmas ember volt és mindent maga intézett, maga végzett. Egyetlen írnok segítségével minden irományt, okmányt maga fogalmazott és intézett el.

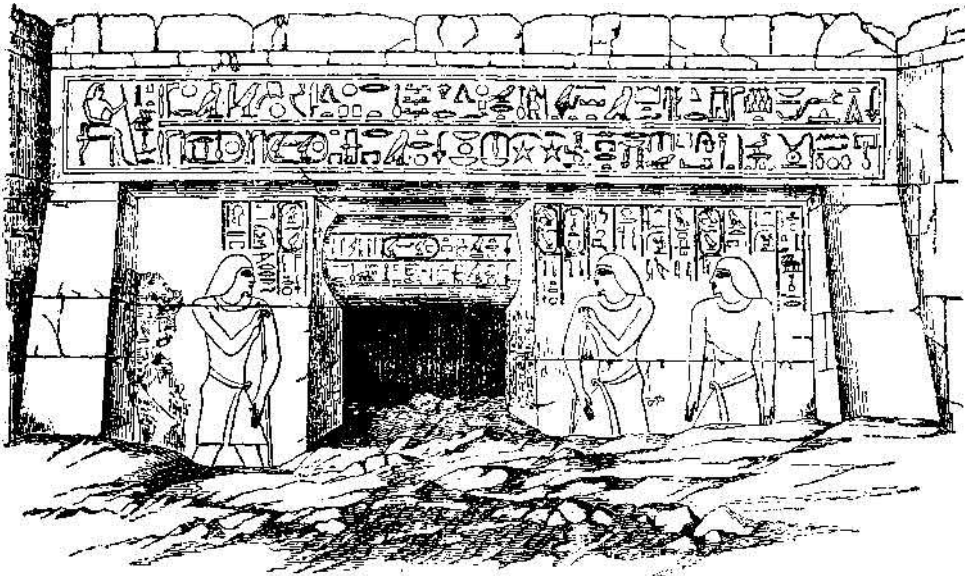
A sok gonddal, munkával elhalmozott miniszter azonban nemcsak az anyagi étellel, királya vagyoni és politikai érdekeivel törődött, hanem a vallásos dolgokra is kiterjedt a figyelme.

Kuft-tól nem messzire Tentyrában egy ősrégi templom romjai állottak, melynek tervei akkor véletlenül megkerültek. Azt a templomot, még az egyiptomi királyságot megelőző időkben építették, a Horusz isten szolgálói, a horszeszúk. Taentarir-ból lett a görögös Tentyra s abból a mai Dendera.

Ezt a templomot a király, valószínűleg Una tanácsára, újra felépítette, A templom egyik istennő dicsőségét hirdette. Az az istennő Hathor volt. „Taentarir úrnője, Rá-nak fenséges, isteni anyja, a fényörömben ragyogó úrnője a világúrnek, akinek láttára az istenek ujjonganak, aki előtt az istennők leborulnak, aki úrnője a szeretetnek, minden öröme és gyönyörnek, aki elárasztja az eget, földet jótéteményeivel.“

így szólnak Hathor istennőről a templom feliratai, Hathor nemcsak Deaderában, hanem egész Egyiptomban általános tiszteletben részesült.

A Hathor szó valójában az isten lakását jelenti, a világot, amelyben a mindenható istenség él, teremt és létezését érezteti. Hathor egyaránt lakik az égben, a földön, a föld mélyén. Ő az élet örök váltakozásánál, az életnek, halálnak, újra támadásnak, az élet örökké tartó megújulásának isten-

Egy masztaba bejárata.

nője. Ő az asszonyok kegyes védője, ő az isteni anya, akinek isteni oltalma kíséri a földön az anyákat; a szépségben sugárzó istennője a szerelmi gyönyörűségnek, kegyes adományozója az örömeknek és gyönyöröknek, amelyek az ember szívét betöltik s ő az, aki az eget és földet elárasztja jótéteményeivel.

Ennek az általános tiszteletben levő istennőnek újjá épített templomáért Pepi király méltó jutalomul felvehette a Hathorfia címet, amire büszke is volt, mert királyi neve mellé azontúl mindég oda jegyezte.

Pepi király kitűnő minisztere, aki annyi figyelemben részesítette Egyiptom déli kerületeit, a határon levő Nubia törzseire is szemet vetett és amily könnyű dolog volt azokat zavargásokra, lázadásokra izgatni, ép oly könnyű volt leveretésük és meghódoltatásuk is. Erősebb szerencsen törzsek ellen, akiknek olyan királyuk volt, hogy szövetkezni lehetett vele, nem folytattak elkeserítő harcokat, hanem szövetséget kötöttek velük és azok kötelesek voltak szükség esetén csapatokat küldeni az egyiptomi király seregének segítségére. A legtöbb szerencsen törzs ellen maga Una vezette a sereget. Nem is annyira az ösztökélte Unát, hogy területet hódítson, hanem hogy katonákat szerezzen serege számára, mert északkeleten két veszedelmes nép zavarta meg a határszél vidékeit és veszélyeztette Egyiptom birtokait: a sinai félszigeten levő hódított területeket.

Pepi és kitűnő minisztere jól érezték, hogy igazi veszedelem Egyiptomra csak kelet felől, Ázsiából jöhet, sem a déli néger törzsek részéről, sem a sivatag vidékéről nem fenyegeti az országot erős nép. Hódító és erős, félelmes támadás csak Ázsiából jöhet, ilyen veszedelmes nép volt a keleti határon a sinai félsziget északi határán az Ámu és Herúsa nép; az nem kóbor törzs volt, hanem nagy, harcias nép, az ázsiai nagy néptörzseknek két előre vonult letelepülése, mely egyre veszélyeztette Egyiptom északi határát. Pepi végre döntő csapást akart rájuk mérni és megbízta Unát, hogy olyan hatalmas sereget állítson talpra, amelylyel elsöpörje a két veszedelmes népet.

Una hozzáfogott a munkához és síriakása falán maga ezt írja a sereg nagyságáról:

„Ő szentsége többször tízezernyi főből álló sereget állított ki.“

Művészi mellszobor az ötödik Ebben a hatalmas seregben részt vett uralkodóház idejéből. Egyiptomnak minden fegyvert fogható férfiak

és az ország legdélibb pontjától, a határon fekvő Elefántcsont-szigetétől egészen az északi határig minden ház katonát állított hadi sorba, minden erőd, minden város elküldte embereit. Megérkeztek a messze déli szerezsen országokból a segéd csapatok. Hat erős szerezsen király állotta i kötött szövetséget és elküldte embereit. Csakhogy a szerezsen nem volt képzett katona, tehát Una maga vette át a szerezsen csapatok szervezését és kiképzését; a szerezseneket azonban egyébként is tanították, oktatták, sőt az egyiptomi papok az egyiptomi vallási fogalmakkal is megismertették őket. A hadseregben ott voltak az összes előkelőségek, főurak, főnemesek, grófok, még szövetséges szerezsen királyok is megjelentek a király hatalmas táborában.

A nagy sereg-szervező munkáért azután Pepi ki is akarta méltán tüntetni Unát és őt tette meg az egyesült seregek vezérévé. A lelkes miniszter diadal-sejtelemmel vezette a sereget az ellenség földjére, amely ilyen nagy hadnak sem ellent nem állhatott, sem szembe nem szállhatott vele.

A hatalmas sereg bántatlanul törhetett be az ellenség földjére, bántatlanul nyomulhatott tovább és bizony nyomán pusztulás és siralom támadt. A megtelepedett népnek virágzó falvait, telepítvényeiket, szőlőkertjeiket, fügeültvényeiket szét dúlták. A férfiakat, nőket, gyermekeket rabszjira fűzték s ahol elkeseredett harcziás csapatra bukkantak, amely nem adta meg magát, azon irgalmatlan öldöklést vittek véghez, ezrével maradt a színhelyen a lemészárolt ellenség.

A legnagyobb öröme telt Pepi királynak a sok ezernyi fogolyban, mert azokat mint rabszolgákat dolgoztatták az állami építkezéseknél vagy pedig eladták őket a tehetős egyiptomi uraknak, polgároknak, ami a királyi kincstárnak nagy jövedelmet hozott.

Ilyen pusztító hadjárat azután boszúra, elkeseredett boszúra ingerelte a törzsnek az egyiptomi sereg elől északra menekült részét.

Mikor az egyiptomi sereg távozott, a törzs újra össze állott és újra fel-támadt Egyiptom ellen és Una ötször vezetett ellenük sereget és mind az ötször Pepi legnagyobb meglepedését vívta ki, mert mindannyiszor teljes diadallal tért meg.

Ám az ötszöri vereség sem törte meg azt a szívós népet és az országa távoli részében újra tömörült és újra sereget alkotott. Idő múlva újra hírt hoztak Memfisbe, hogy a barbárok megint betörték Egyiptom hódított területére. Most Una hajókon elvitte seregét a herúsa nép földének legtávolibb, legészakibb partjaira, ahova a herúsák felhúzódtak és ahol újra megerősödtek; ott mért rájuk Una végső, utolsó csapat.

Most teljesen leverte őket és az egykor félelmetes törzs végkép meg-nódolt Egyiptomnak.

Ezzel a hadjáratl azután hosszú időkre mindenfelé biztos volt Egyptom békéje. Az országban a tökéletes belbéké virult, a határon kívül hódó-

lattal ismerte el Egyiptom felsőbbségét Nubia minden szerezsen királya, Lybia földje és fent északon Szíriának minden területe, mely Egyiptommal határos volt.

A nagy Khufu király óta ilyen hatalmas, ilyen virágzó nem volt még Egyiptom. A boldog Pepi király nyilvánosan is meg akarta mutatni, milyen nagy, milyen felülmúlhatatlan kegyben áll előtte dicsőséges vezére, bölcs minisztere, az ő hűséges Unája és a nagy államférfit, akit már úgyszólván elhalmozott minden kitüntetéssel, ezúttal az akkori fogalmak szerint elképzelhető legnagyobb kitüntetésben részesítette, megengedte neki, hogy saruit még a királyi palotában, sőt magának a faraonak jelenlétében is lábán tarthassa. Ennél nagyobb kitüntetés alattvalót nem érhetett.

Pepi király azonban már nem sokáig örülhetett népe boldogságának, királyi háza dicsőségének, mert Una kitüntetése után' nemsokára meghalt.

M/rinri volt a neve az elhunyt Pepi király legidősebb fiának, az örökölte atyja dicsőséges tróniát. A trón hűséges támaszát, Unát megerősítette minden méltóságában, sőt csakhamar újjal is megtoldotta az addigiakat és kinevezte őt az összes déli területek királyi kormányzójává. Ezt a méltóságot addig még senki sem viselte.

Az a nagy dicsőség, hatalom, méltóság, ami Pepi királyt a sikeres hadjáratok révén egyre fokozottabban vette körül, hatással volt a fiatal Mirinrire is és amikor a trónra lépett, lelkét már egészen áthatotta annak az érzése, hogy ő egy kiválóan dicsőséges, hatalmas, istenektől különösen kegyelt íarao fia és utóda, nagy hatalmú ország feje és méltó hozzá, hogy királyian emeljen magának emlékek Harczi zaj nem zavarta kormányzását, a leigázott népeknek sokkal élénkedben emlékülben élt még a sok súlyos csapás, amit atyja kormányzása mért rájuk, Mirinri tehát minden figyelmét a maga emléke megörökítésének munkájára fordította.

Pompás, művészi, de főleg válogatott anyagú sírpirámist akart magának építtetni és az anyagnak a beszerzésével Unát bízta meg.

Una egymás után több nagy útazást tett, hogy a legkitűnőbb, válogatott anyagot szerezzék meg ura pirámisa számára.

Más-máshonnan szerezte be a pirámis és a sírkamra számára szükséges különféle köveket és gránit-tömböket.

Azoknak az elszállításához nagy különös munkálatok kellettek; egy-egy értékes nagy kőtömb miatt külön hajót építettek, sőt egy-egy új csatornát ástak. Munkás kéz volt elég, telt a Pepi király alatt szerzett rabszolgákból.

A sirlakás egyik áldozati kőtábláját Mirinri király szép alabástrom kőből akarta faragtatni, azt Una egyik szerezsen király országából hozta; valamint roppant sok kő- és faanyagot hozott a szerezsen országokból. Ehhez az anyaghoz Nubiában építettek hajókat, melyek azután áradáskor, mikor magas volt a Nílus vize, átmentek a határon levő sziklaszorosokon (1. 16., 17. old.).

A sziklák között és fölött ugyan sok nehézséggel járt az átkelés, de

mégis sikerült. Ez oly nagy, addig elő nem fordult esemény volt, hogy maga Mirinri király is elment végignézni az átkelést és a szerencsés sikerű-¹ lésnek emlékéül egyik sziklába felvésette a maga képét.

A király piramisának megépítése körüli munkák ép oly dicsőségére váltak Unának Mirinri király idejében, mint Pepi király idejében a hadjáratok. Ez a királyi piramis volt azonban az utolsó nagyszabású munkája, mert nem sokkal annak befejezése után meghalt.

A derék miniszternek, az igazán hűséges királyi bizalmasnak halálát királya sem érte túl sokáig és követte hű szolgáját Ozirisz birodalmába.

Una sírja, melynek falain a feljegyzések életét, tetteit és dicsőségét mai napig hirdetik, nem a memfiszi temetőben, nem a gizehi sírvárosban van, hanem Memfisztől messze délre fekvő A b u t-ban vagy görögösen s ahogy ma is nevezik A b i d o s z-ban.

Miért nem temetkezett a hős hadvezér és nagy miniszter Memfisztől mellé?

Ennek oka a hatodik uralkodóház alatt különösen divattá vált vallásos szokás, hogy az előkelők, a gazdagok Abidosz városában temetkeztek el. Az egyiptomi hitrege azt mondta, hogy Oziriszt Abidoszban ölték meg és felesége Izisz is oda hozta vissza és ott temette el, tehát a legszentebb temetkezőhely az, ahol a hatalmas isten földi maradványai nyugszanak. Az egyiptomiak legfőbb vágya volt Abidoszban eltemetkezni. Abidoszban talált sírfeliratokból tudjuk, hogy az egyiptomiak Abidoszt annak a tartományának nevezték, amely „millióknak a végcélja“.

A hatodik uralkodóház alatt, a hatalmas főurak, különösen a déli kerületekből, már nem keresték a memfiszi udvar kegyeit, már mindjobban különvált, önálló urak voltak kerületeikben, akik függetlenül éltek és vagy saját területükön emelték sírjukat, vagy pedig Abidoszban építették sírlakásukat s annak falán fohászokdtek Oziriszon kívül, annak a ptosznak a helyi istenéhez, amelyik ptosban az uradalmuk feküdt, ahova valók voltak. Abidoszban pedig azért temetkeztek, mert illő, istenes dolog annak az istennek a városában pihenni, akinek a birodalmába a halál után belép az ember. Ez az oka annak, hogy a hűséges Una sem nyugszik híven szolgált uraival egy temetőben.

Mirinri halála után az öcsese II. Pepi került a trónra. II. Pepi állítólag hat éves korában lett Egyiptom ura; minden esetre gyermek korában kellett a trónra kerülnie, mert majdnem száz évig uralkodott, pedig ép száz éves volt mikor meghalt.

Gyermek korában kitűnő kormányzók vitték az ország ügyét és követték mindenben az előző királyok uralkodásának szokásait és így II. Pepi az ő kormányzói oldalán belenevelkedett abba a kormányzásba, amit atyja és nagyatyja folytatott és így ő alatta semmi sem változott, hanem a rég szokások dívtak tovább,

Hathor istennő képe egyik templom-oszlopfőn Denderában.

A sinai félszigeten az ő katonái is veredtek a nomád törzsekkel és megverték azokat. A városokban a béke ölén virult a tudomány és az ipar, a művészet. A kényelem, örömök keresése, kellemes élet volt a vágya, törekvése mindenkinek.

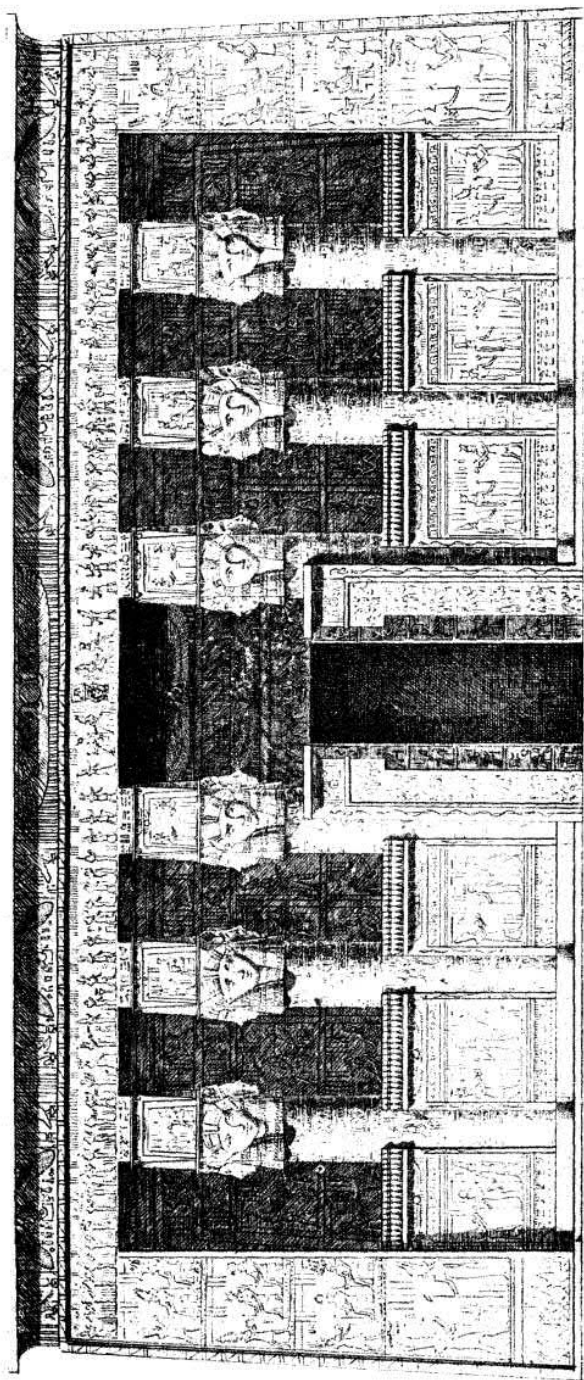
II. Pepi halála után az országban egyszerre mozgalom támadt. Az öreg kort ért király hosszú élete alatt a királyi család viszonyai valószínűleg úgy alakultak, hogy a trónhoz valami jogot többen is formálhattak és a király halála után zavargások támadtak.

Minden trónkövetelőnek megvoltak a maga hatalmas támogatói és így csak pártvillongások, zavargások, lázongások közt foglalhatta el trónját a következő király, akit II. Mirinri-nek hívtak.

A királynak gyönyörű szép felesége volt, akit Nitakritnak hívtak. Az egyiptomiaknál ősrégi szokás volt, hogy a király feleségül vehette a nővérét, II. Mirinri is, aki szerette nővérét, feleségül vette azt, így lett Nitakrit, Mirinri nővére Egyiptom királynéja. A nép a rózsza arcú szépségnek nevezte, mert gyönyörű szép rózsás arczszíne volt. A király ellenségei azonban irigyelték szerencsését, boldogságát és nem engedték, hogy sokáig lelhesse örömét a királyi méltóságban, hogy sokáig gyönyörködhessék szép felesége bájaiban.

Az ellenpártiakból többen összeesküvést szőttek a király ellen és megölték.

A szép rózsás arcú Nitakrit azonban nem csak szép, hanem erélyes asszony is volt és az ellenpárt meglepetve látta, hogy a szép asszonynak erős keze azonnal magához ragadta az uralmat.

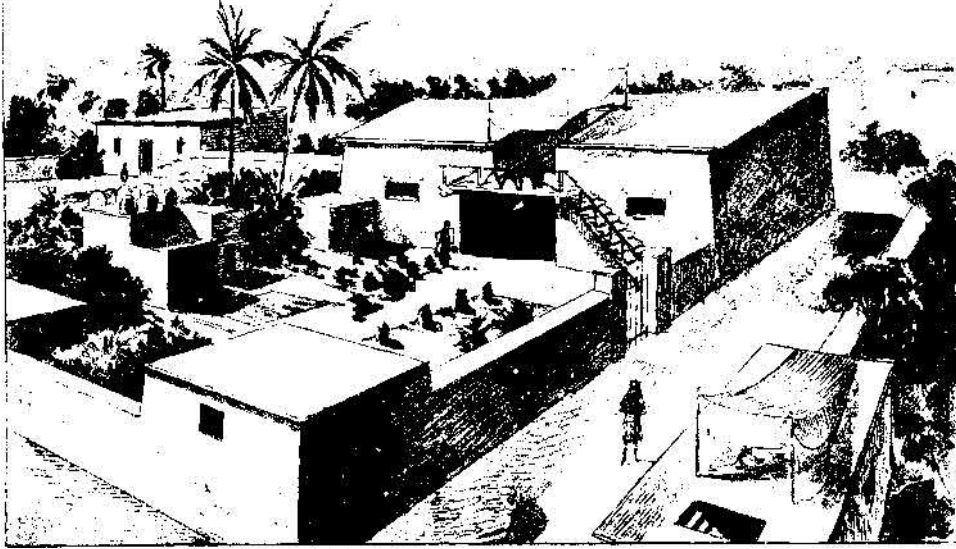
Hathor istennő temploma Denderában

Hathor istennő újjáépített templomának homlokzata. Ezt a templomot kétszer építették újra, több ezer évnyi időközrel. Minden oszlopon ott van a világ négy fája felé néző Hathor istennő feje és nézi a világot, melynek ő az anyja. (Szóc. I. 33. old.) Egy ilyen oszlopot, az istennő fejével, a 86. oldalon fénykép-felvételben mutatunk be. A templomot első ízben I. Pepi építtette újra, eredeti tervek szerint, melyeket véletlenül megtaláltak a királyi palota falában. A fervek Khufu király idejéből származtak és tervezték azokat kikészített általános rajzolta, melyek az idő pusztításának pompásan ellentállottak.

A templom építésének, újjáalkotásának, javításainak története a parányi emberről éllehez mérten ropant nagy időn át tartott, mert kezdődik négyezer évvel Krisztus születése előtt és száz évvel azután ért véget. A ropant idő alatt Hathor istennő iránti tiszteletet a legbárgóbbban ápolták, és egyes királyok renklivüli szertartásokkal, nagy népi ünnepekkel hódoltak Hathor-nak az istenek, a világ, a szépség, a szeretet anyjának és istenőjének.

A királygyilkossággal egyszerre lázongások is támadtak, de Nitakrit gyorsan cselekedett és férje ellenségei, akik nem is sejtették, hogy Nitakrit nem lesz jajongó kétségbeesett, megrémült özvegy, hanem erélyes, férje helyét gyors cselekvéssel elfoglaló királyné, meglepetésükből még fel sem ocsúdtak, mikor Nitakrit már kormányzó, parancsoló királynő volt. A rózsás arczú szépség ragaszkodó, állhatatos hűségére tudta buzdítani híveit és velük gyorsan leverte a lázongásokat, helyre állította a rendet és elfoglalta a trónt.

A szépséges asszonyt azonban nem az uralkodás, a nagyravágyás sar-

Előkelő nyaraló a memísi uralkodók idejében.

kalta, nem az adta cselekvő erejét, hanem egy elfojtott, leplezett érzés, a bosszú. Halálos bosszút lihegett azok ellen, akik elszakították oldaláról bátyját, férjét, aki a szépséges királynét nagyon szerethette. A megölt király titkos és nyílt ellenségei azonban mind hatalmas urak, előkelőségek voltak, akik ellen még sem indíthatott nyílt harcot.

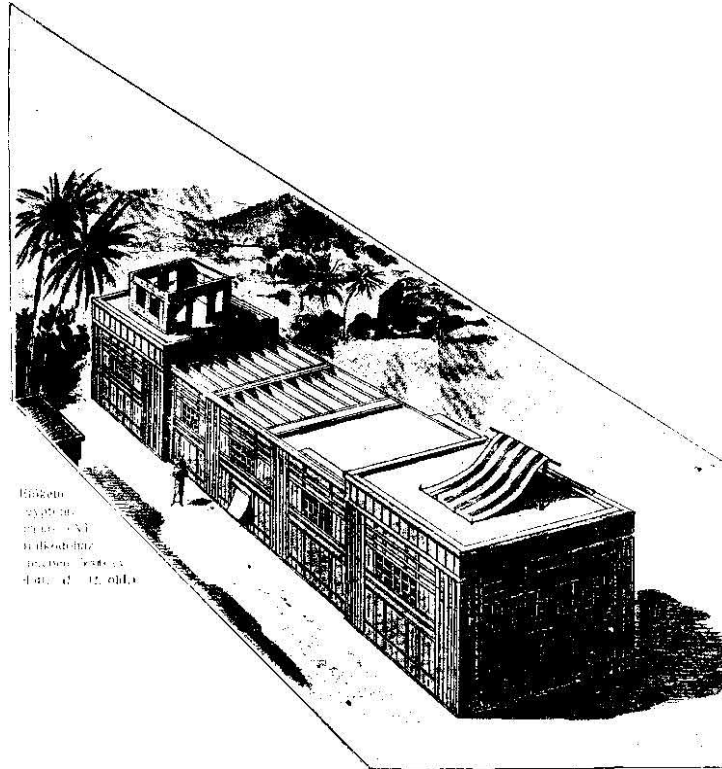
Nagy terve volt, halálos bosszút forralt mindenki ellen, akit bűnösnek tudott.

Nitakrit terveit bosszújának keresztül viteléhez sok idő kellett; mielőtt azt végrehajtotta, sírhelyéről is gondoskodni akart.

Arra, hogy piramist építsen, nem vállalkozott, hanem befejezte Menkaura király gúláját Gizelnél.

Menkaura gúláján nem volt meg a szokásos fényes külső burok; a szép

Nitakrit megcsináltatta azt és annak a gúlának lett a legszebb, legfényesebb burkolata. Nitakrit elrendelte, hogy halála után oda, abba a piramisba temessék. Mialatt a piramis burkolata elkészült, Nitakrit alkalmas helyen szép földalatti csarnokot építtetett. Ennek a csarnoknak az ünnepélyes fölszentelésére meghívta mindazokat az előkelőségeket, akiket férje meggyilkolásában bűnösnek tartott és mikor a díszes ünnepségre mind együtt voltak, hirtelen meg-

Építési
rajzok
a piramis
burkolatához
készítéséhez
1880. é. 12. oldal

nyitvatott titkos zsilipeket, melyeken át pár pillanat alatt betódult a Nílus vize, megtöltötte a csarnokot és a királygyilkosság bűnösei ott pusztultak el. A monda azzal fejezi be ezt a történetet, hogy a megölteknek rokonai azután a királyné ellen törtek és az, hogy megmeneküljön azoknak a bosszújától, m a g a vetett véget életének.

Izzó és paraszas hamuval telt szobában a parázsba vetette magát.

Nitakrit tizenkét évig uralkodott és halála után eltemették a harmadik nagy piramisba, melyet oly szép, külső burkolattal fedetett be. A szép királyné múmiáját Menkaura király sírkamrája fölött helyezték el. A rózsza arczú szépségről, Nitakrit királynéről később mesés elbeszélést költöttek; a mese szerint Nitakrit nem volt Mirinri nővére, hanem csak egyszerű leány, aki tudta, hogy ő milyen csábítóan szép és mást sem tett, mint csábította a férfiakat. A mese folytatása ez:

ölébe esett; Mirinri akkor szabad ég alatt épen igazságot szolgáltatott. A király csodálkozott az eseten, de még jobban a piczike, de annál szebb sarun és elhatározta, hogy felfogja kutatni kié az a piczike szép saru. Az egész országot átkutatta, míg végre mégis rátalált a saru gazdájára, a rózsás arcú leányra és azonnal elvitte magával Memfiszbé. Nitakrit azután úgy meghódította a király szívét, hogy az feleségül vette őt s megtette Egyptom királynéjának. Ez a mese azonban csak évezredek után keletkezett.

egy a babilóniai saru, a hármas kőről

A szép királynéról évezredek után is regéltek, sőt a kereszténység és arabok idejében is költöttek róla újabb mondákat s azt tartották, hogy ő a harmadik piramis szelleme és gyönyörűséges meztelen nő alakjában szokott a gúla körül megjelenni; ha valakit meg akar rontani, akkor rámosolyog, mire az rögtön oltatlan végtelen szerelemre gyulad és eszet veszve, mint örült

kóborol azontúl és haláláig keresi a csábos jelenséget az egész országban.

Nitakrit halálával véget ért a hatodik memfiszi uralkodóház. Ez alatt az uralkodóház alatt még ápolták a nagy faraók idejebeli erkölcsöket, még lelkesedés élt a királyi nagyság iránt és Memíusz fényét különösen a pompás magán-épületek, előkelők palotái emelték és Memfiszt ékes központtá tették. A városban tekintélyes paloták, alkalmas helyeken szép nyaralók hirdették a jólétet, a finom ízlést. A hatodik uralkodóház megszakadásával véget ért a dicsőség, a fény elhomályosult, düledezésnek indultak a fényes paloták, megjött a szomorú hanyatlás.

A hatodik memfiszi ház után gyászos évszázadok következtek. A sok és nagyon hatalmas főúr közül többen tartottak igényt arra, hogy a királyi koronát fejükre telessék és megkezdődtek a trónkövetelő harezok, amelyekben gyűlölködő ellenséges pártok pusztították egymást és az ország jólétét.

Harc és polgárháború színhelye lett a békés, csendes Egyptom. a művészet, tudomány és ipar hazáján a romlás ördöge száguldott végig.

Akthocsz király temetése.

A negyvenkét híró felszólítására előállanak a népből, polgárok sorából a vádlók és súlyos vádakat, átkokat szórnak a kegyetlen király mumiájára. (Szöv. I. 94. old.)

Négy uralkodó család került egymás után a trónra; volt azok közt olyan is, amelyik csak hetven napig uralkodott és a hagyomány szerint a hetven nap alatt hetven király-változás volt.

Ámde a versengő, hatalomért kapaszkodó főurakat utolérte a méltó büntetés: az örökös harcban elszegényedtek és a hatodik uralkodó család utáni évszázadok végén az urak oly szegények, hogy már nem jut többé fényes sírlakásokra és az előkelők is oly nyomtalanul tűnnek el, mint a nép. A hatodik uralkodóház után következő négy uralkodóház alatt azonban nemcsak az urak szegényedtek el, hanem a polgárság, a nép is.

Az uraknak kellett a pénz, hát nyúlták a pórt.

A népet és országot kimerítő harcok alatt végre kihaltak a régi memfisi királyi családokkal összes rokoncsaládok és a közeli, görögösen Herakleopolisznak nevezett városból származó családok ragadták magukhoz a koronát; de ezek csak betetőzték azt a gyűlöletet, amelyet a nép már akkor a királyok ellen érzett.

Ezek közt a királyok közt volt egy, görögösen Akthoesz-nek nevezik, aki kegyetlenebb volt minden elődjénél, zsarnoka, kínozója, átka volt a népnek.

Jajongás és rettegés töltötte be a népet; a zsarnok, embergyötrő király tömérdek bűnt követett el; de a büntető sors végül reája is nehezült, mert megőrült és a hagyomány szerint egy krokodilus tépte szét.

Az ő temetésekor a szent tó előtt megálló gyász-menettől nem hiába kérdezte a temető főpap: van-e aki vádolja az elköltöződet?

Vád és átok repült a díszes múmia felé és a negyvenkét bíró nem ítélte el a vádlókat hamis vádért.

Népkínzó volt, nem szentséges fáraó.

Akthoesz kegyetlen természetének példájául elmondjuk a következőt: Akthoesz egy alkalommal összeszedette az egész országban a valami büntetért vádlottakat, különösen tolvajokat, rablókat és törvényt ült felettük. Mikor aztán kimondták a vádlottakra a bűnösséget, büntetésül valamennyi-nek levágatta az orrát, azután rabságban elvitette Szíriának egy kietlen részébe, ott letelepítette őket és ott kellett azontúl élniök. A megesonkítottak ott várost alapítottak és halászatból éltek, melyet később kitűnően űztek.

Akthoesz kegyetlen híre messze Ázsiában, sőt Görögországban is ismeretes volt és Homér, a halhatatlan nagy görög dalnok így szól róla, mikor fenyegetni akar:

A fekete hajón elküldlek a földre,
Hol a mindent irtó Akthosz király lakik,
Aki orrod, füled kegyetlen levágja,
Kitépi tagjaid s a kutyáknak hányja.

Őt még néhány király követte, aki alatt azonban a nép szenvedése már annyira felnövelte az ellenséges, a lázadó érzést, a türelmetlenséget,

hogy végre is általános lázadásban tört ki és pusztító árként elsöpört mindent, ami tomboló haragjának útjába került s végig gázolt emléken, kegyeleten, hiten, szentségeken egyaránt.

Hogy a heraklopoliszi királyi házakból való királyok iránt mily gyűlöletet éreztek az egyiptomiak, mutatja az, hogy a Napisten ellenségeinek és Szét isten czinkosainak tartották őket.

A megkínzott, kifosztott, sanyargatott nép, a herakleopoliszi királyok alatt az elkeseredés végletéig jutott; az elfojtott gyűlölet és boszu végre lángra gyújtotta a szenvedélyeket: feltámadt a nép és ura lett az időknek és a zsarnokoknak, a kik felettük uralkodtak.

Az volt a világ legelső forradalma, de kitörésében, vad, tomboló szeretenségében ép olyan volt, mint az új idők legvéresebb népforradalma és indító oka ugyanaz volt.

A nép megelégette a nyakán ülő, vérét vevő, emberi szabadságától megfosztó zsarnokok uralmát és összetörte őket. Átkokat szórt rájuk s emléküket minden parányi szemcséjét elpusztította. Ó, de ha a tömeg lesz úr a rend és törvény felett, akkor elvakul, túlcsap minden korlátot és ott is tör meg zúz, ahol szentségtörést követ el.

A nép feltámadt az akkori idők zsarnokai ellen, de mikor azokat elsöpörté, tomboló boszujának még több táplálék, még több áldozat kellett, Megrohanták tehát a múlt idők emlékeit. Ott sorakoztak a nagy faraók kegyelettel megőrzött szobrai, holtteste: a múmiák, tehát a nép rárontott azokra.

Mit tudta a nép egy évezred után, hogy azok a faraók istenes életű, kedvelt, népeiktől szeretett férfiak voltak, akiket a nép atyjuknak tekintett. A nép csak azt tudta, hogy azok is királyok voltak, hát bűnhődjenek azok is.

Vad, dühöngő sereg rontott a gúlákra, szétrombolta a sírkamrákat, a múmiákat széttépte és a szeleknek szórta porát. Khafra király szobrait ledöntötte s törés, zúzás közt az egyik templom aknájába dobálta. A derék Pepi király piramisából kiverte, kitörte a király nevét mindenütt, ahol találta. Fejetlen garázdálkodás pusztított mindent, am szent volt.

Egy évezred dicsősége, nagysága, hiúsága, mesterséges halhatatlansága pár nap alatt a rombolás, megsemmisítés martaléka lett.

Ez lett a vége a dicsőséges memfiszi időknek ... A királyi kettős koronának viselői az utolsó uralkodó házak alatt nem tudtak méltóak lenni a magas méltósághoz, eljátszották tekintélyüket, tarthatatlanná tették trónjukat s azzal együtt az egész régi uralkodó- és kormány-rendszert, mely mint a korhadt fa összedől a feltámadó nép megrázkódtató kitörésére,

A nép, a polgárság Ítéletet tartott méltatlan uralkodója felett s visszakövetelte, visszavette a hatalmat, amit ő adott neki.

Mert a nép adta a királyságot alapító Menának az erőt, a hatalmat,

a méltóságot és a késő méltatlan utódoktól visszavette azt erővel, erőszakosan.

Történelmi határkő ez.

Egyiptom őskorának, a memfiszi időknek vége. Kezdődtek azok Menának királylyá választásával s az örökké fenmaradó emlékü századok után befejezésüket a királyság összeomlása jelezi.

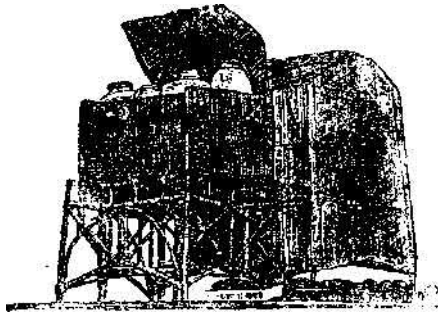
A memfiszi forradalom azonban a Memfisz uralmának is véget vetett.

Más városok hatalmasai, akiknek joguk volt az örökös nélkül maradt korona után nyúlni, magukhoz ragadták az uralkodást, de az nem hozott többé Memfisz számára uralkodói tekintélyt.

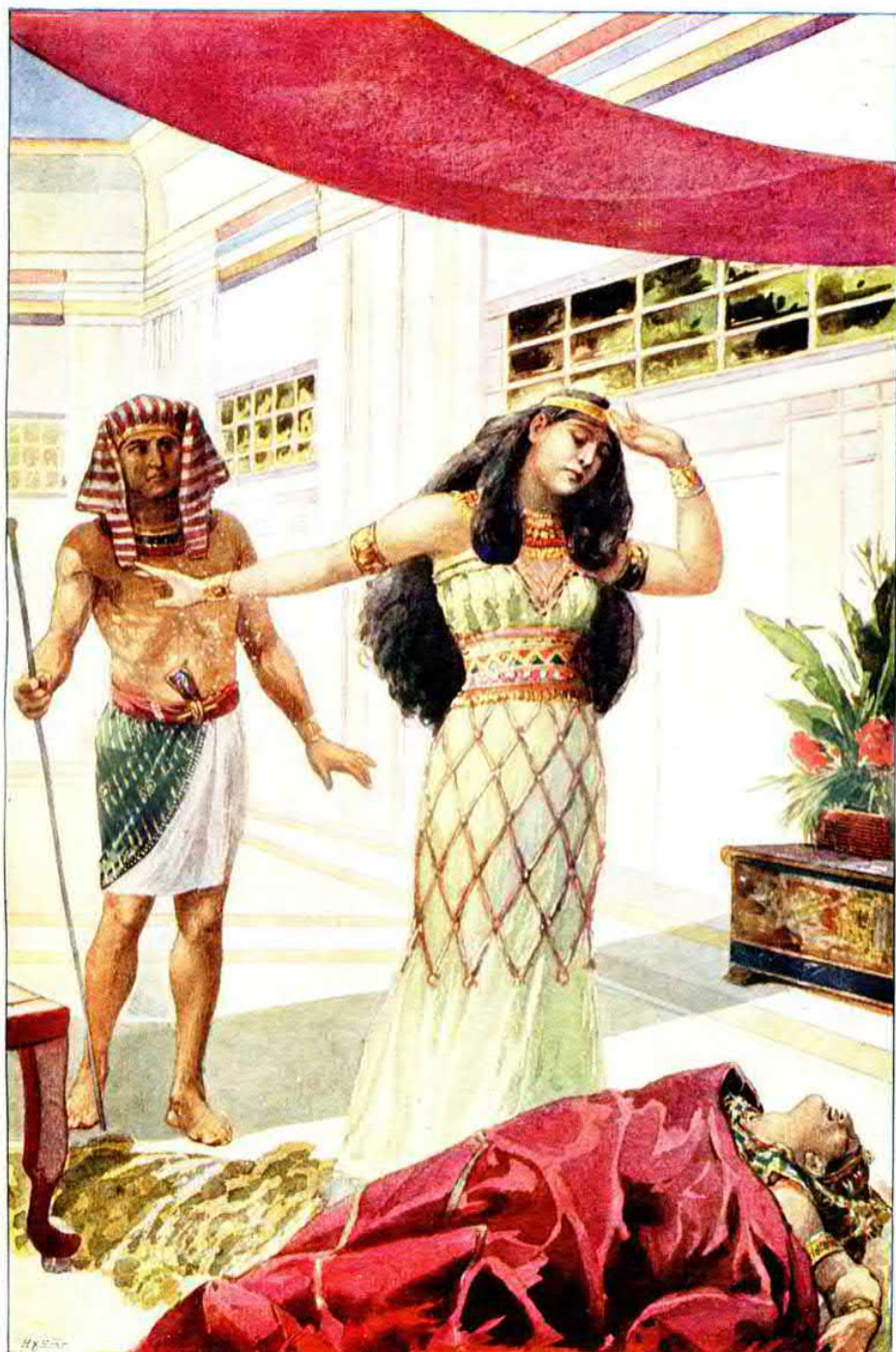
Volt ugyan később még egy kor, melyben a királyi trón Memfisz falai közt állott, de az szomorú dicsőség volt, mert az idegen járom, szolgaság ideje volt.

Volt Egyiptomnak még azután is, később is dicsőséges, ragyogó, érdekes korszaka, de az nem Memfisz emlékéhez fűződik, más központ támadt, más dicsőséggel, új uralkodó házakkal.

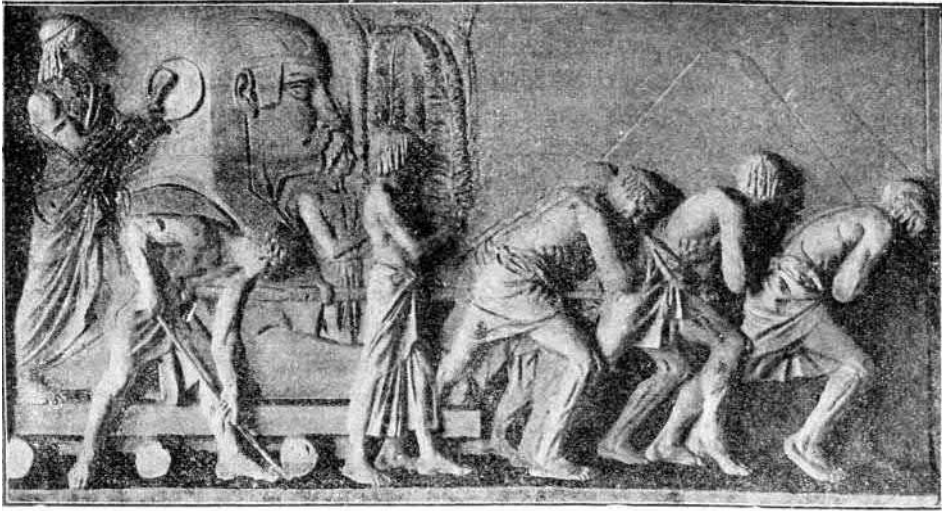
Memfisz szép ideje, aranykora, ifjúsága letűnt örökre s vele bezárul az Ős-Egyiptom történelme, melynek minden dicsőségét, fényét, történelmét egyetlen név foglalt;! magába: M e m f i s z !

A Memfiszen haldokló utolsó királyi Im alatt Thébében élt egyik Mentuhotep nevű fejedelem feleségének házi gyógyszerár.

Nitakrit királyné.
A királyné megtalálja megölt férje holttestét.

A THEBEI KORSZAK. AZ IDEGEN JÁROM.

Amikor Memfisben a nyolczadik uralkodóház kihalt, nemcsak a Herakleopolisban uralkodó hatalmas család nyújtotta ki kezét Egyiptom koronájáért, hanem a Memfisztől messze délre fekvő városnak, Thébének egy-egy hatalma, királyi rokonsággal dicsekedő családja is.

A herakleopoliszi azonban erősebb volt és így magához ragadta az uralmat. A déli urak hatalma azonban akkor már oly nagy volt, hogy a thébai urakkal és elsőrangúakkal békét kötött és megengedte nekik, hogy saját kerületeikben urak, kormányzók legyenek, de hódolattal, hűbériséggel tartoznak a herakleopoliszi származású memfiszi uralkodóknak.

Azt a gondolatot, hogy az egész Egyiptom feletti uralkodást, a királyságot thébai főhatalmas nyerje el, nemcsak az a család ápolta, amelyiknek valami jogcíme volt rokonsága révén a királysághoz, hanem a thébei előkelőség, polgárság is. Mindenkinek tetszett az Dél-Egyiptomban, hogy a király thébai ember legyen és így a királyi udvartartás Thébébe kerüljön. Ez mindenkit sarkalt és a trónigénylő család Thébében, Dél-Egyiptomban nagy támogatásra és pártbívekre talált. Mindenki oda törekedett, hogy Thébe befolyását, hatalmát, tekintélyét emelje, mert bizon Thébe addig nagyon jelentéktelen város volt.

Thebe görög neve ennek az új székvárosnak, melyet az egyiptomiak előbb főistenükről Ámon városának neveztek, e szóból csinálták a görögök a városra a Dioszpolis elnevezést. Volt a városnak egy másik egyiptomi neve is. A k a p u k v á r o s a , mert mint a monda tartja, 100 kapuja volt.

Amon Thebe főistene.

A kapuk városának egyiptomi neve volt: T a - á p i u, ezt az egyiptomi szót azután a görögök elforgatták és T é b e nevet csináltak belőle, amit a történelem is megtartott.

Thebe-nek nevezzük azóta ezt az új központot, amely fényes korszakokat élt át és amelyről az ókori Egyiptom történetének középső részét mondhatjuk középkorát, thebei korszaknak nevezzük.

A memfiszi dicsőséges korszakok alatt, Thebe figyelembe se jött és abból az időből nem is tudunk róla semmi nevezetesebbet. A pompás székvárostól egészen különböző életet élt, még istenségei is mások voltak.

Thebe helyi főistene Ámon-Ra volt és a kerület jelében benne is van Ámon-Ra fejdíszje. Még két különös tiszteletben álló főistene volt Thébének. Egyik Müt, az anyaistennő, ki a hatalmas Ámon-Ra oldalán foglal helyet és fia volt a hold istenek, akit itt K u n z u-nak hívtak.

Amily jelentéktelen volt azonban a város a memfiszi idők alatt, ép oly nagy, hatalmas lett azután. Mikor később Észak-Egyiptom idegen nép járma alá került, Thebe volt a nemzeti érzések bölcsője, ápolója és ő rázta le ismét Egyiptomról az igát.

Thebe a hatodik memfiszi királyi ház kihalta után szerepelt először az Egyiptomi állami életben.

Egyik előkelő, hatalmas thébei főúr rokonságban volt Mirinri Pepivel, és családja e révén jogot formált a trónhoz, Thébében pedig vezető szerepe és kormányzó hatalma volt. Herczegi címet viselt.

A memfiszi zavaros idők alatt, a herakleopoliszi királyok idejében a család egyik tagja, Antef elérte azt, hogy Thébe fejedelmének címezzék, de azért még nem volt más, mint helyi fejedelem, aki még a nevét sem veszi körül a szokásos kerettel, ami a királyi méltóság jele volt. Fia, Mentuhotep azonban már határozottan tört a királyi méltóság felé és az ügyis laza uralmu herakleopoliszi király jónak látta az egyre erősödő Thébével, Thébe város fejedelmével, békén élni és megalkudott vele. Mentuhotep megkapta az engedelmet, hogy nevét ugyanúgy írhasa keretbe foglalva, mint a királyok és azonkívül a király reá ruházta egész Dél-Egyiptom felett az uralkodást. Mentuhotep mindezért hódolattal tartozott a királynak

és őt felette álló urának ismerte el, de nevét I. Mentuhotepnek írta. A neki adott hatalom és cím azonban már eldöntötte a közeledő jövőkre a királyi trón sorsát. I. Mentuhotep fia és unokája már királyi fényt és szertartást látott maga körül, habár még mindig hűbérese volt a herakleopoliszi királynak. I. Mentuhotep dédunokáját, V. Antefet bántotta az, hogy ő hűbéres király legyen, látta, hogy a herakleopoliszi királyok Memfisben tehetetlenek vele szemben, az igazi egyiptomi erő és hatalom ő körüle csoportosult, hát felvette büszkén az egész Egyiptom feletti uralkodásra szóló címet, mely így hangzott: „A jó Isten, a mindkét ország ura.“ V. Antef azonban csak címébe vehette ezt fel, mert valójában nem volt még mindkét ország ura. Bár ő és utódai Dél-Egyiptomban teljesen függetlenül uralkodtak és háborúkat viseltek a szerecsen királyok ellen. A herakleopoliszi királyok ellene és utódai ellen is harcot vívtak. Polgárháború dúlt Felső-Egyiptomban, melynek azután maga a felső-egyiptomi nép vetett véget. A tomboló forradalom, mely elsöpörte a herakleopoliszi királyokat, mely összetörte a memfiszi királyi trónszéket, megszerezte az egész ország feletti uralmaságot a thebei fejedelemtől.

Mihelyt a forrongás napjai lezajlottak, a thebei király megszerezte címéhez a tényleges uralkodást is. IV. Mentuhotep volt akkor a thebei király, ez most kiterjesztette hatalmát Felső-Egyiptom fölé és egyesítette a két ország feletti uralmát és a kettős ország székhelye Thebe lett, mely mint Egyiptom székvárosa oly virágzó központtá fejlődött, a művelődésnek oly bámulatos városa, az építkezéseknek oly fényes helye lett, mihez hasonlót semmiféle kor többé felmutatni nem tud. IV. Mentuhotep családja volt az első thebei uralkodóház, de az egész Egyiptom felett uralkodó királyi házak sorában a tizenegyedik, azért mindig a XI. uralkodóháznak nevezi a történelem.

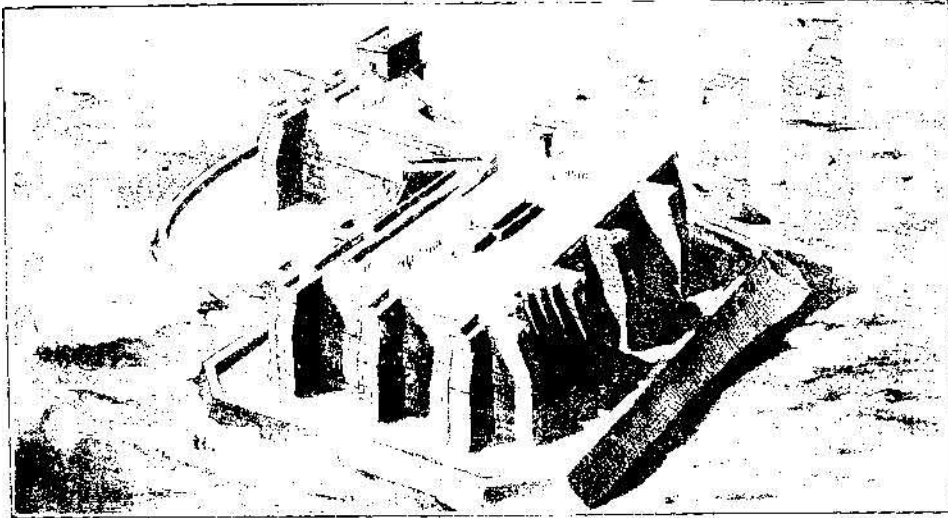
Ennek a XI. uralkodóháznak a végén, V. Mentuhotep volt az, akinek híre, uralkodásának dicsősége a legtovább maradt fenn, akít a későbbi királyok dicsőséges elődeik felszámolásakor különös tiszteletben tartottak, habár az uralkodás gondját, annak nehézségét, teljesen vezérére, főbírájára, főkincstárnokára, Amenemhátra hárította. A hatalmas vezér tudta is, hogy ő mily hatalmas nagy úr, mert sírfeliratában dicsóította is a maga nagyságát és hatalmát:

„A nemesek legelsője, intézője mindennek, amit az ég ad, amit a föld terem, amit a Nílus hoz és az egész ország minden ügyének vezetője, aki méltóságában nagy, tisztségében hatalmas, akihez az egész ország minden nagyja járúl, aki nagy tiszteletben és hatalomban áll Alsó- és Felső-Egyiptom királyánál, akinek ő jelenti: mi van, mi nincs; ő a főnökök főnöke, a legelső a legfőbbek közt.“

Ez a Amenemha méltán lehetett önmagára ilyen büszke, mert dicsőséges unokáknak volt hatalmas őse. Az ő unokáiból támad a XI. uralkodó-

ház egyenes leszármazóinak kihaltával a dicsőséges, nagyhírű fáraókkal dicsekedő XII-ik uralkodóház.,

A XI. uralkodóház bővelkedett a nagy, derék és hű miniszterekben, mert a XI. uralkodóház utolsó királya Szánkéra is kiváló miniszterrel dicsekedhetett, Az H a η n főkincstárnok volt, aki nagy kereskedelmi utazásokat tett királya óhajára és elment egészen a Vörös-tenger partjáig és távoli országokból hozott árukat Thebébe. Majd hajókon, gályákon levitte a királyi sereget Észak-Egyiptomba, ahol ellenséges népek, ázsiai betörők jelentek meg és diadalt ült felettük.

A Nilus partjára épített Szetne vára, melyet a nubiai határon építtetett védehnül III. Uzirtcszen.

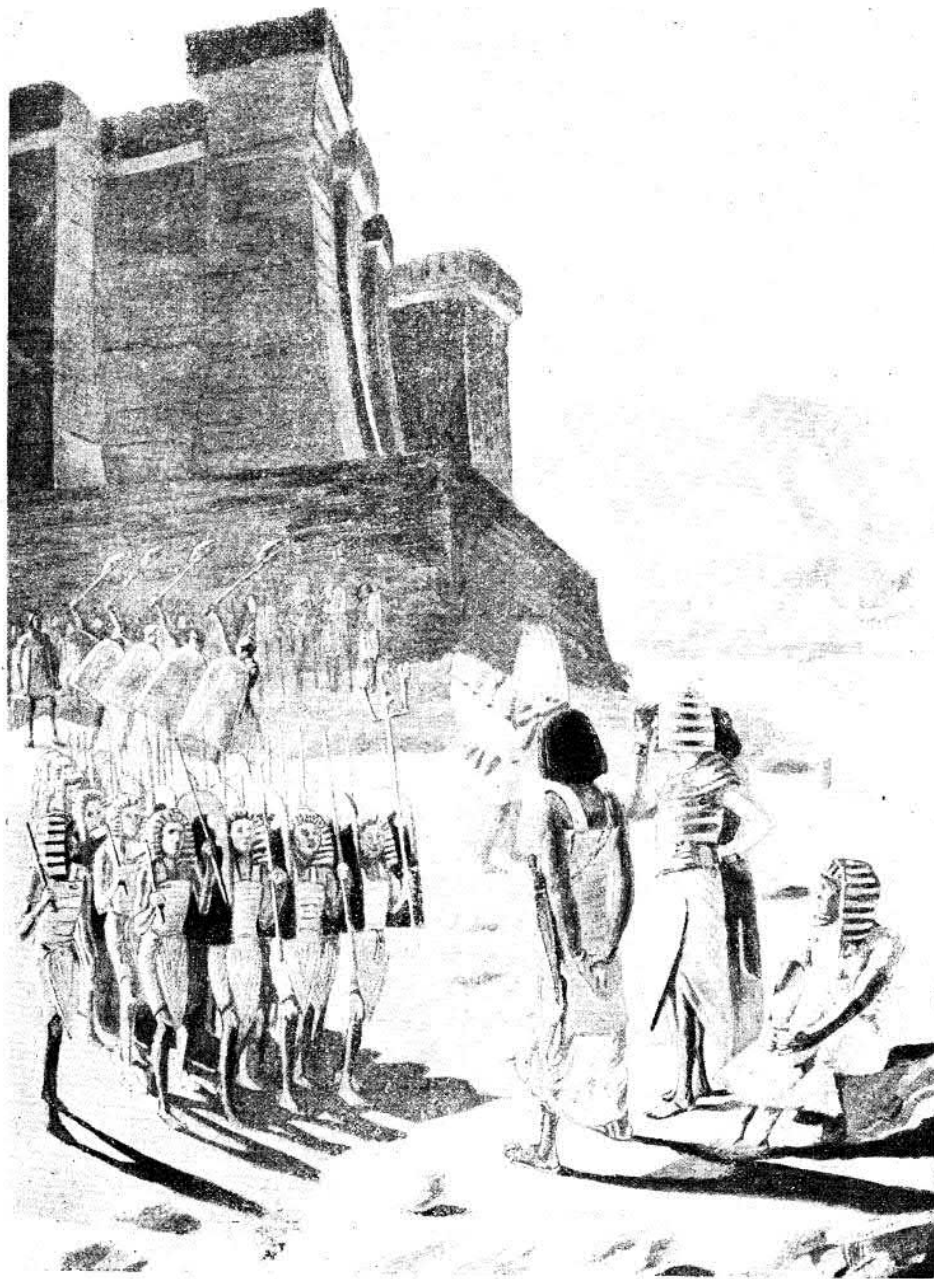
Szankerával véget ért a XI. uralkodóház. Ekkor Thebe is megismerkedett a királyságért való küzdelem zavaros napjaival.

Harcz, erőszakosság dúlt, amíg az új király magához ragadhatta a hatalmat, a királyi pálczát.

Az új XII. uralkodóház, V. Mentuhotep hatalmas miniszterének Amenhatnak a családjából származott és méltó volt a híres őshöz, mert a XII. uralkodóház uralomratermett, kitűnő királyokat adott Egyiptomnak, mely a XII. királyi ház alatt viruló, hatalmas ország volt.

I. Amenemhát volt a XII. uralkodóház első királya, aki csak erős, véres harc és küzdelem után szerezhette meg a trónt.

Trónra kerülése idejében a határokon küllellenség veszélyeztette az országot, bent pedig polgárháborúk dúltak; egyiptomi egyiptomi ellen harczolt. A trónért való versengések pártokra szakgatták a népet és gyűlölködő harczok pusztították a polgár vagyonát, jólétét. I. Amenemhát minden erejét ezeknek a harczoknak a beszűntetésére fordította, egymásután törte meg a makacs-

Kumne vára előtt gyakorlatot tartó egyiptomi katonák 5000 év előtt.

kodókat, leverte, tehetetlenné tette a harczos kedvüeket; leverte a határon betörő szomszédokat, megtört minden ellenséget; békét teremtett az országban a déli határtól egész a Nílus tengerbe-ömléséig és a nép, mely röviddel ezelőtt csatabárdot forgató, félelmes hadvezérként látta végig csörtetni az országon a királyt, csakhamar imájába foglalta nevét, mert a béke édes áldása szállt le ismét. Véget ért a sanyaruság, a bánat. A földművelő békén arathatta le termését a Nílus egész hosszában. Mikor pedig egyik évben szükén, alig csak egy kis területet öntött el a Nílus áradása, hogy a következő évben bő, áldásos áradást hozzon a szent folyó, maga a király kérte a thebei főtemplomban az istenséget és a király és a nép nagy boldogságára, a Nílus csakugyan bő áradással termékenyítette meg a földet.

Uzirteszen nevű előkelő férfi ülő szobra
I. Uzirtesen korából.

Ennek végtelen hatása volt a népre és Amenemhat rendeleteit, törvényeit

azontúl oly híven betartották, követték, mintha maga Ámon isten szólalt volna meg és parancsolta volna. I. Amenemhat rendeletei azonban helyesek, üdvösek, bölcssek voltak és így a nép javára, boldogulására és boldogságára szolgáltak.

I. Amenemhat folytatta a nagy memfisi uralkodók jövedelmező gazdálkodását; minden erővel megtisztította a sinai félszigetet az idegen, ázsiai törzsektől és ismét műveltetni kezdte a bányákat, valamint Hamamatban a kőfejtést.

I. Amenemhat bölcsességét mindennél jobban mutatja az az előrelátás, melylyel biztosította fia számára a trónt és előre elejét vette minden esetleg bekövetkezhető trónvillongásnak. Mikor fia Uzirtesen felnevelkedett és férfikorba lépett, I. Amenemhat megtette őt maga mellé társuralkodónak, így azután az utódot az ország még az atykirály idejében teljesen megszokta.

I. Amenemhat bölcsességéről és fia iránti szeretetéről az ő idejében egy kis füzetet irt valamelyik író ember, és abban Amenemhatot szólaltatja meg, aki tanácsokkal látja el fiát és okulására elmondja röviden élete történetét. Többek közt így szól a király fiához:

„Az alattvaló sorból, ahol voltál, fölemeltelek, hatalmat adtam karodnak, hogy féljenek tőled és engedelmeskedjenek akaratomnak, míg én magamra öltöttem palotámban ékes szöveteimet, hogy csak mint a kert ékes virágja, a szemet gyönyörködtessenem!

E soroknak valóban igazuk volt, mert nemsokára, pár évvel a társuralkodás megkezdése után, I. Amenemhat valóban csak a ragyogó királyi külszín képviselője volt, akit pompával, fényvel vettek körül, hogy a nép szeme gyönyörködjék benne, de az uralkodást fia, I. Uzirteszen vitte, bár atyja tanácsát mindig kikérte, s azokat bölcs oktatásokkal meg is kapta. Az író talán valóban I. Amenemhat szavait adja vissza, amikor így szólaltatja meg:

„Figyelj szavamra, te ura vagy mind a két országnak és Nubiának, cselekedjél bölcsebben, mini elődeid tették és törekedjél arra, hogy alattvalóid egyetértésben éljenek. Te se légy számukra hozzáférhetetlen és ne csak a gazdagnak és előkelőnek nyisd meg szívedet; de viszont abban se bizzál, akinek hűségéről, barátságáról nem győződöttél meg. Íme a demokratikus elvek első írott emléke, 5000 év előtti időkből, amikor a Faraó isten volt s mégis, hogy jó uralkodó legyen, azt tanácsolták neki, hogy szeresse a polgárságot, népet, legyen barátja.

A bölcs király oldalán kitűnő uralkodó vált I. Uzirteszenből, aki személyes kiválóságokban és minden tekintetben mintája volt a királyoknak, igazán legkitűnőbb férfiak voltak az országnak, akit mindenki szeretett, még az is, a kinek a királyi ház ellen oka volt boszus érzelmeket táplálni, az is lelkesedett az ifjú királyért, Uzirteszenért.

Egyiptomból száműztek valami Szineh nevű férfit, mikor Ázsiában egy kisebb fejedelem udvarába ért; a fejedelem ott kérdezősködött az egyiptomi királyról, a száműzött elragadtatva így festette szóval a fiatal királyt, Uzirteszent:

„A fiatal király atyjának minden ügyét viszi és oly isteni király, akit senki sem múlhat fölül.

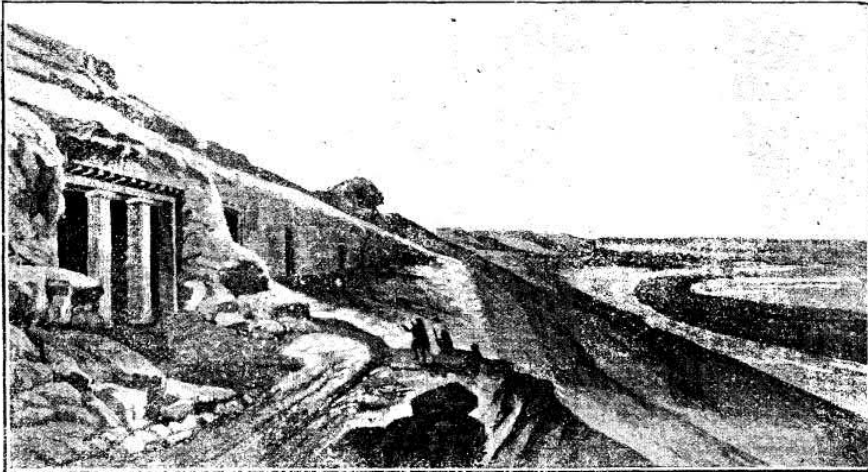
„Ő maga a bölcsesség, tanácsai okosak, cselekedetei áldásosak. Hősiesen megfékezi az ellenséges vidékeket és diadallal jelenti a palotában időző király-atyjának győzedelmeit. Bátor, hős, vitéz, akihez nincsen hasonló; ha rátör a barbárra, rablóra, leveri azt. Kitűnő lándzsavető, aki megbénítja az ellenség karját; ellentállhatatlan ő; gyorsfutó, aki elől nincsen menekülés; szíve mindig helyén; olyan ő, mint az oroszlán, aki egy csapással lesújt, akitől fegyverét még el nem vették. Vitéz ő, aki támad, előre ront, ha ellentállást lát; szívvel, lélekkel katona, akinek gyönyörűség a barbárokra vetnie magát. Meg sem kell feszítenie íjját, már futnak előle a barbárok. Ám ép oly jól érti azt, hogy az emberek rokonszenvét megnyerje és népe jobban szereti őt mindennél, jobban örül neki, mint istenségeinek. Valódi király, aki már kis kora óta uralkodik.“

A nép valóban úgy megszokta Uzirteszent, hogy már I. Amenemhat idejében is csak I. Uzirteszent tekintette az igazi királynak, ki iránt annyira lelkesedett, hogy majd mindenki a fiát az ő nevéből nevezte el. Az Uzirteszen név volt a leggyakoribb; majdnem minden családban volt egy Uzirteszen.

I. Amenemhát, bármily derék király volt is, szomorú véget ért: saját palota-őrei ölték meg.* Miért? Nem tudjuk.

Még Uzirteszen atyja, első Ámenemhát kezdett pompás templomot építtetni Thebe városa főistenének, Ámonnak. Ez a templom lett Egyiptom legnagyobb temploma, Ámon isten világhírű szentélye, az egész ország főtemploma. I. Ámenemhát halála után Uzirteszen tovább építtette a templomot.

Uzirteszen alatt már fejlődésnek indul az építészet, a művészet, amely a hatodik memfiszi uralkodóház óta nem talált művelőkre: a hosszú év-

Az I Uzirteszen idejéből való sziklasírok, a ma Beni-Hasszánnak nevezett falú mellett.

századokon át az építészet, a művészet előbb pangott, azután elzüllött. A memfiszi művészet kihalt s ott nem támadhatott új a zavaros századok alatt, dél Egyiptomban pedig nem volt fejlett művészet. Uzirteszen alatt kezd ismét fejlődni. Nemcsak maga a derék uralkodó nyújtott alkalmát építkezésekre, szobor-alkotásokra, hanem az előkelők is, akik ismét büszkeségüknek tartották a szép, pompás sírlakásokat. Uzirteszen idejében már divat volt, hogy az előkelők, hercegek, a ptosok kormányzói, Menat-Chufu városa közelében sziklafalba vágják örökös lakásukat. Az évezredek előtt állott Menat-Chufu város helyén ma Beni-Hasszán falu áll és ezeket a sziklafalba vágott sírokat ma a beoi-hasszáni síroknak nevezik.

Hogyan történt, hogy az egyiptomiak eltértek a masztaba építésétől, a síkon emelt sírlakásoktól?

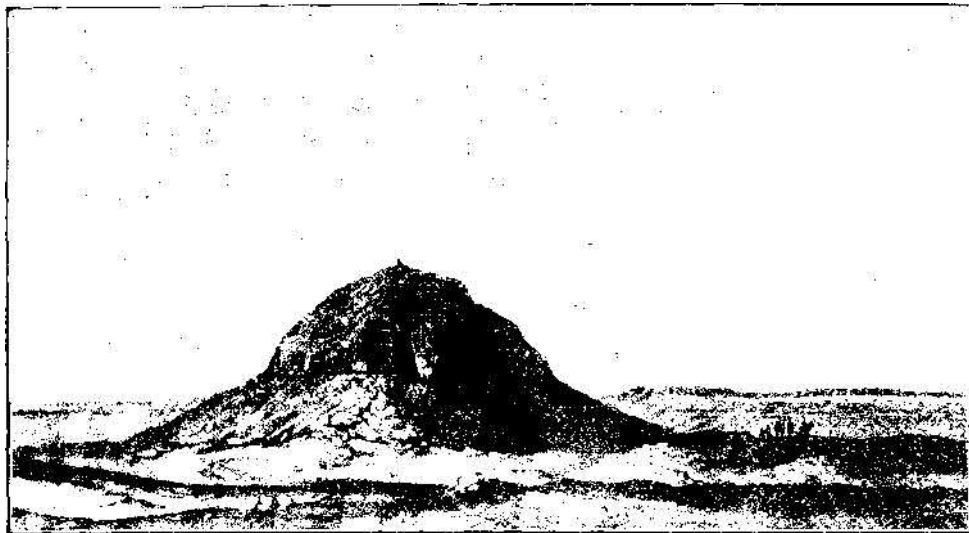
Az évezredek sírlakások még állottak abban az időben, de az egyiptusiak

* Ezt eddig unokájáról, II. Amenemhátról mondta a történelem, de bebizonyítható, hogy ez tévedés, I. Amenemhát ért így véget.

már látták, hogy a hosszú idő alatt az évenként lerakódó kicsinyke porréteg is már-már betemette a masztabákat; a thébai korszak előkelője tehát olyan helyet keresett, ahol a talaj emelkedése, a por, a futó homok kavardása nem veszélyezteti a sírt betemetéssel.

Menat-Chufu mellett a hegyoldalban hatalmas mészkő réteget találtak, amely elég magas volt arra, hogy a futó homok évezredek alatt se temethesse el, azért még sem volt olyan helyen, hogy az ünnepélyes temetkezési menet könnyen, kényelmesen ne juthasson fel hozzá. Kőlépcső vitt

fel a sziklafalhoz, ahol egymás mellé sorakoztak a gazdagok és az előkelők

A Mönsh-tó egykori lefolyása közelében álló piramis, amit az illahunt piramisnak neveznek és amelyről valószínűséggel azt hiszik, hogy III. Amenemhat király sír-piramisa volt, de ez még nem bizonyult be.

sírhalmok, amelyekben az építészetnek, a művészetnek, a díszítésnek, falfestésnek nagy tere nyílt.

A művészet feljutásával, fejlődésének megfelelően haladt az irodalom is. A beni-hassani sírok falain emelkedett hangú, lendületes feliratok hirdetik, hogy ötezer év előtt milyen szépen tudtak írni, beszélni. A szép előadásnak becses emléke a nomád törzsekhez menekült Szinehának, a kalandornak a leírása, melyből már idéztünk pár sort, mit ő Uzirteszéről írt; továbbá érdekes leírásban ismerteti az akkori nomád törzsek életét. (Ezt a becses papiruszt a berlini múzeumban őrzik.)

Szineha leírja szökését Egyiptomból és vándorlását a nagy sivatagban elhagyottan, a hosszú vándorút kimerítette, egy este a szomjúságtól torka teljesen kiszáradt, égett; már azt hitte, hogy elérkezett halála órája, amikor szarvasmarhák bőgését hallotta meg, újra összeszedte minden erejét, csak-

hamar meglátta a nomád gulyást és vizet kért tőle. Majd ajándék fejében tejet főzött neki a gulyás, sőt elvezette a törzse tanyájára. Szineha a nomád törzsszel összejárta az összes helyeket, ahová a törzs ment és végre elért Edom földjére, ahol az egyik törzs fejedelme maga elé hívatta és igen barátságosan fogadta.

„Maradj nálam — szolt Szinehához a törzsfőnök, Tenu király — nálam hallhatsz egyiptomi beszédet.“

Valóban úgy is volt, a törzsfőnek egyiptomi vendégei voltak. Így Szinehának nem volt már olyan idegen az edomi föld, és elhatározta, hogy elfogadja a törzsfő meghívását és ott marad Tenu udvarában, ahol csakhamar jó sorsba került.

„A törzsfő rám bízta gyermekeit — írja Szineha — nekem adta feleségül elsőszülött leányát és megengedte, hogy válaszszam ki magamnak az országában birtokai közül a legszebbet. Dús ország volt ez, A a volt a neve, termett azon füge, szőlő s több bort adott, mint vizet. Bőven volt ott méz, olajfa, ültetvény és fa.“

„Termett ott árpa, gabonának és marhának se szeri, se száma. Amiért jó sikerrel, haszonnal végeztem a rámbízottakat, a király engem is főnökké tett az ország legjobb kerületében. Asztalomra naponta került illatos kenyér, bor, peccsenye, parázson sült tojás és a vadászatokon elejtett vad húsa.“

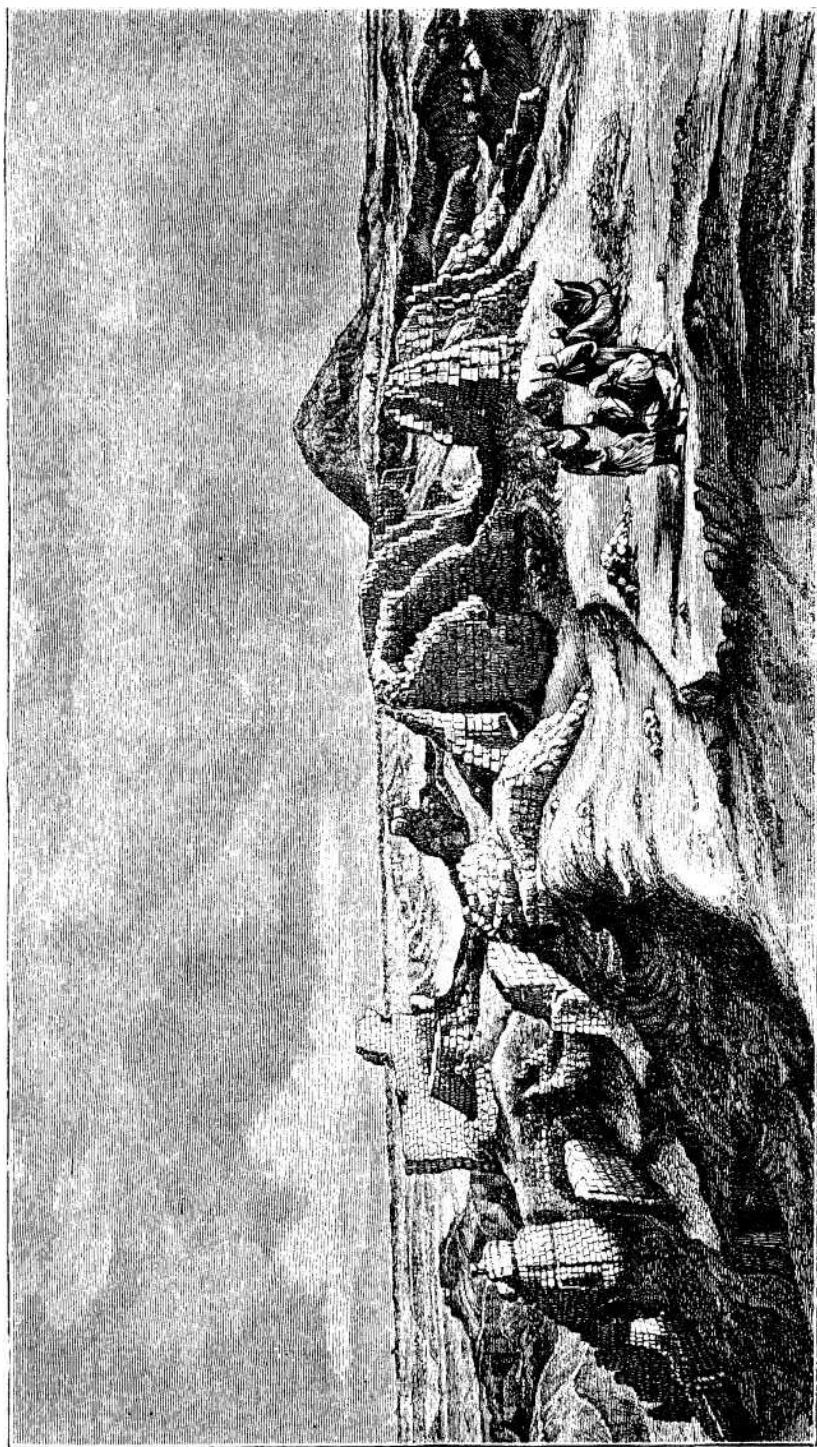
Miután elmondja jólétét, említi családi boldogságát.

„Gyermekeim születtek, derék vitézekké növelkedtek és mindenikből családfele lett és törzset alapított.“

„Az utazók, akik az országban jártak, felkerestek engem, mert jótékony voltam mindenki iránt. Italt adtam a szomjúzónak, útját mutattam az élté-

A XII. uralkodóház idejéből a nőrisz-tó közelében emelt nagy kőépítmény romjai, melyekről nem tudják, mi volt.

Az egyiptomi labirintus.

A roppant négyyszögletes épületnek 200 méter volt a hossza, 170 méter volt a szélessége. Háromszer kisebb-nagyobb terem volt benne. Ezt az ó-világ egyik csodájának tartott épület-rengeteget III. Amemonhát építtette.

védettnek, levertem az ellenséget és kényszeríttem az ellenséges fejedelmeket, hogy hódoljanak.

„Tennu király éveken át engem tett meg serege vezéréül. Én minden szomszédos országot meghódoltattam és kényszeríttem, hogy adót fizessen, vagy elvettem marháit, jószágját, leöltem embereit. Kardomtól, íjamtól, kardcsapásaimtól, a királynak adott bölcs tanácsaimtól függött minden

Ez a leírás érdekes képét nyújtja az évezredek előtti nomád törzsek életének.

I. Uzirteszen idejében a békét, békés művelődést teremtő uralkodását,

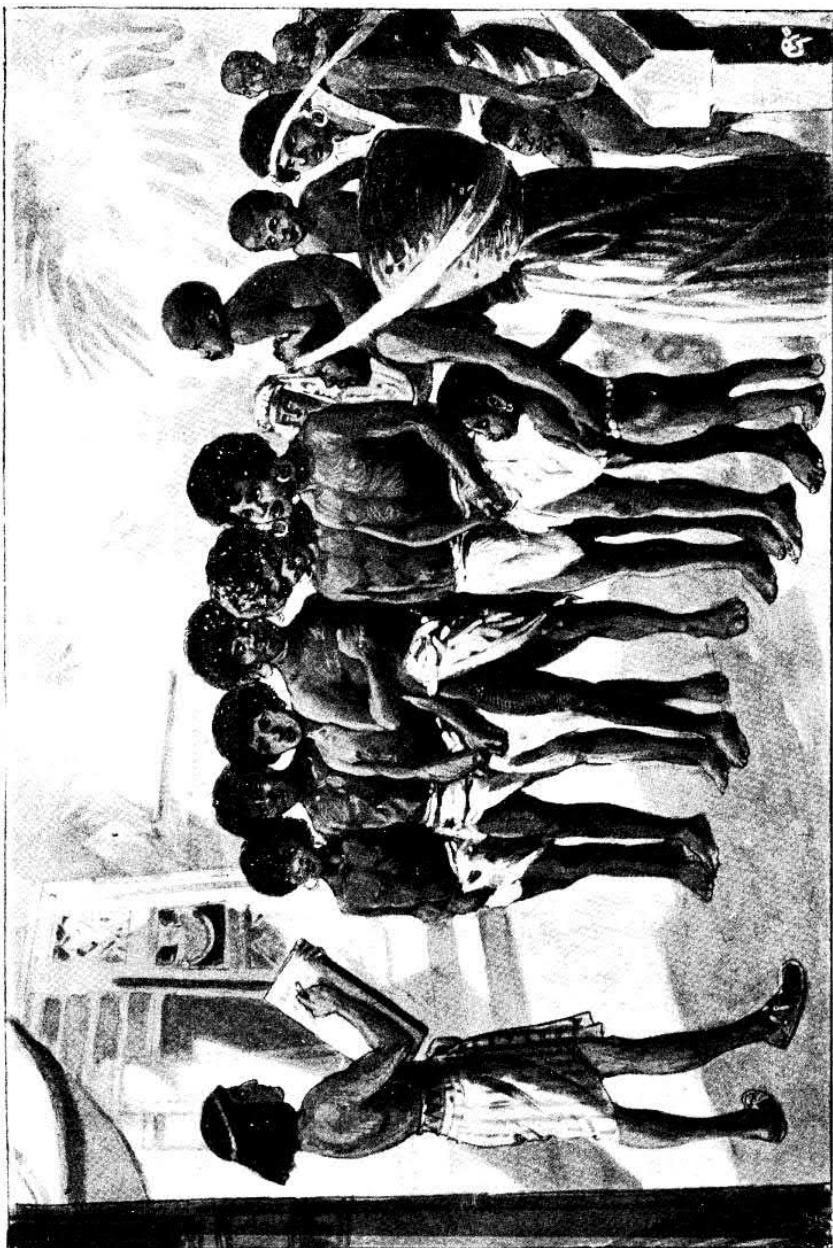
A labirintus közelében egykor virult városoknak dicsőségéből semmi érdemes emlék nem maradt, csak a sivatag földön, sok század után a rómaiak idejében épült két erősség áll a tájon, a keztől ez, a Qerumi várnak nevezik.

csak a szerecsen törzsek lázongása zavarta, de a vitéz király újra meg újra ernyedetlenül harczba szállt velük és hét szerecsen törzset győzött le.

Uralkodásának 43-ik esztendejében ő is követte atyja példáját és a férfivá komolyodott, elsőszülött fiát, akit annak nagyatyja emlékére Amenemhatnak nevezett, maga mellé vette uralkodóul.

II. Amenemhat körülbelül három évig uralkodott együtt atyjával, azután egyedül ült a trónon, de azért a családja hagyományát ő is követte és mikor fia férfikorba lépett, maga mellé vette társuralkodóul.

II. Amenemhat teljesen úgy uralkodott, amint vitéz atyjától az uralkodást eltanulta. Neki is legtöbb baja a nubiai szerecsen királyokkal volt, de mindig diadalmaskodott felettük. A thebei nagy templom számára tizenöt hatalmas szobrot faragtatott, de azokból egy sem maradt fenn. Harminczkét évi összes uralkodás után, melyet atyjával, egyedül, a fiával közösen töltött

A szociálsan földröl rabszolgásgába hozták Egyiptomban a nőket és gyermekeket. Egy írrok jegyző a csoportokat a közigazgatási épület előtt.

Földön Zoltán: A világ történelme 4.

1909 - Budapest

a trónon, meghalt és egészen átadta helyét fiának, II. Uzirteszennek, akinek tizenkilencz évig tartott az uralkodása és akinek az uralma idejéből maradt fenn az első emlék a zsidók bevándorlásáról.

A Beni-Hasszan melletti szikla-sírok egyikében igen érdekes fali-kép megörökíti egy zsidó-törzsnek a bevándorlását Egyiptomba Neierhotep, mint az illető ptos kormányzója vezeti a csoportot, amely elhossa ajándékát. A zsidó-törzs fejének neve Absa és „az idegen földi fejedelem“ a czíme. Ezen a rendkívül érdekes képen a bevándorló család tagjai élénk színű, tarka ruhákat viselnek, különösen a nők; szamarakon hoznak gyermekeket, fegyvereket; a család vezetője egyszarvú antilopot hoz ajándékul.

Tizenhárom évvel ennek a zsidótörzsnek a bevándorlása után meghalt a király és fia III. Uzirteszen követte a trónon.

III. Uzirteszen volt a XII. uralkodóháznak legtovább emlegetett, leghíresebb faraója. Érdekes arcját megőrizte számunkra, az ötödfélezer év utáni világra, az ő dicsőségére emelt szoboróriásnak a feje. Ezt a becses szobortöredéket az angolok utóbbi időben végzett kutatásának köszönhetjük.

III. Uzirteszen erélyes, bátor, eszes király volt, aki végét vetette Egyptom déli vidékén, Nubia felé, a rettegesnek. Bár az egyiptomi királyok mindig leverték a szerezseneket, a határon a polgárok mégis aggodalomban éltek; sohasem tudhatták, mikor zavarja meg békéjüket egy szerezsen horda. Hányszor történt, hogy a szorgos egyiptomi be sem takarította még a termését, még ott volt a földeken az aratás gyümölcse, mikor rajtaütött egy vad szerezsen had, végigrontott a földeken, elrabolta az évi termést, elhajtotta a jószágot és visszament zsákmányával saját földjére. Mire a királyi sereg megjött, a barbároknak hült helyüket találta, csak a megrabolt nép jajongása forralta haragját és buzdította, hogy keserves boszut álljon, ha valahol szerezsenre bukkan.

I. Uzirteszen obeliszke, rajta a király neve.

A Nap városának romjai.

A városból, melyben egykor a Nap istenének főtemploma állott, ma már csak ez a néhány rom van; hanem I Uzirtesen obeliszkje áll még.

III. Uzirteszent nem a hadi hiúság sarkalta, nem azt akarta, hogy diadalmas hadjáratból zsákmánynyal megrakodtan térjen haza és dicsőségét szaporítsa. Nem. III. Uzirteszen megértette hogy egy-egy pusztító hadjárat ideig-óráig teremt csak békét; ő pedig végleges biztonságot akart teremteni. Hatalmas sereggel vonult Nubiába, hogy azt meghódítsa. Maga vezette a sereget és hódító útjában addig meg nem állott, míg a törzsek mind meg nem hajoltak előtte, amíg Nubiát egészen és végleg nem csatolhatta Egyptomho^.

Visszatérésekor megállapította Egyptom új déli határát. Ott ahol a Nílus hatalmas árja másodszer zúg sziklás, szigetes folyamkapunál, ahol járművei az átkelés csakis magas áradáskor lehetséges, (1. a képet 111. oldalon) ott, nubiai földön állapította meg III. Uzirteszen Egyptom határát. A sziklafalba vésett hatalmas tábla hirdette a király határrendezését, hogy „ott van Egyptom déli határa, melyet szerecsennek nem szabad átlépnie; ahol bárkával csak akkor szabad áthaladni, ha az illető szerecszen szarvasmarhát hoz, vagy ha valamelyik szerecszen kereskedés üzés céljából jön le a határ kerületbe, vagy ha mint követ érkezik. Egyébként azonban szerecszen bárkának a folyón lefelé jönnie mindörökre tilos.“

Hogy pedig a király szavának súlyt is adjon, a szikla kapu előtt, az egyptomi határon a folyam partján két erődöt építtetett: az egyik S z e m n e a másik K u m n e. A hatalmas bástyájú erődöket, erős sánczok, mély árok vették körül. A két erősségben állandóan katonaság állomásozott s ott őrizte a határt, ott gyakorolta és képezte magát harczi ügyességben, nyíl-lövésben, gerely vetésben s más fegyverforgatásban.

Ez az intézkedés végre biztosította Egyptom déli részén a zavartalan

nyugalmat, bár egynéhány évvel később még szükséges volt a határvidék teljes biztosítására még egy hadjáratot vinni Nubiába, ami azután végleg megfélemlítette a szerecseneket; a szerecsen nőket az egyiptomiak rabságra vitték, a határhoz közellévő minden veteményt elpusztítottak, a jószágot leölték.

III. Uzirtesen így biztosította Egyiptom nyugalmát és módot nyújtott fiának és utódjának, hogy az uralkodásának idejét békés vállalatokra, hasznos művekre fordíthassa.

III. A m e n e m h a t volt III. Uzirtesen utóda. A nyugalmat, amit III. Amenemhatnak atyja szerzett Nubia lenyűgözésével, Amenemhat felhasználta nagyszabású békés alkotásokra.

Már néhány előde is: atyja, nagyatyja, dédtyja, foglalkozott a Nílus folyó áradásának szabályozgatásával egy-egy gátemeléssel, vagy csatorna-ásással, de mindezeket a munkálatokat felülmúlta III. Amenemhat hatalmas alkotása, melyet a történelem a Mörisz tó név alatt ismer.

Memfisztól nem messze, délfelé évezredek előtt nagy területen sivó homok, avar föld terült el, melyet kopár, kietlen voltaért Szét Isten tanyájának tartottak, pedig azon a területen ma Egyiptom legtermőbb földje, bőséges, áldásos mezőség terül el.

Ennek a neve Fajúm és a régi egyiptomiaknál a „T ó v i d é k”-nek nevezett ptoiban feküdt. Ezt a csodát III. Amenemhat hozta létre.

A tilos kapu. Ez az a szoros, melyben III. Uzirtesen köbe véssette tilalmát, hogy: szerecsen ember bárkájának csak akkor szabad a szoroson keresztül haladnia, ha Egyiptom számára hoz barmokat vagy árúkat.

III. Amenemhat ezt a sivatag földet átalakította roppant nagy víztartóvá, amelybe a Nílus áradáskor a víz magatói beomlott, de az apadásnál természetesen bennmaradt. Ebből az óriási víztartóból azután, amint kellett, csatornán ismét elvezették a vizet. Ezt a roppant alkotást Egyiptom nagy csodájául emlegette a görög történetíró, aki; K. sz. előtt majdnem félezer évvel beutazta Egyiptomot és a tóról mint szemtanú ezeket írta: Területének nagysága 3600 stadium.* E nagy tó északról délre nyúlik, mélysége a legmélyebb helyen 50 öl. Hogy emberi kéz ásta, a következőkből világlik ki: körülbelül a tónak a közepén két pirámis áll, melynek mindegyike a vízből 50 ölnyire áll ki s a víz alatt ugyanannyira van beépítve; mind a kettőn trónon ülő óriási kőszobor van így a piramisok száz lányi magasak. A víznek a tóban nincs forrása, mert erre a vízben a vidék nagyon szegény, hanem csatornán át jön be a Nílusból; hat hónapig foly be a tóba a víz, hat hónapon át viszont ismét a Nílusba Amikor kiömlik, akkor hat hónapon át mindennap egy ezüst talentumot juttat a királyi kincstárnak a halakból.

Hérodotosz leírja, hogy a roppant tó közepén két óriási szobor állott egy-egy pirámis tetején. Arról a két piramisról azt mondták az akkori egyiptomiak Hérodotosznak, hogy annak a királynak és királynénak a szobra az, aki a nagy tavat létrehozta. Ez a két szobor azonban eltűnt, nincs meg többé. Vannak egyiptomi kutatók, akik azt hitték, hogy az egykori Mőrisz tó mellett álló két kőkoczká-építmény (1. 106. oldalt) annak a két szobornak a talapzata, de ez nem valószínű.

A Mőrisz tavától keletre állott az ó-világnak egyik csodája, melyről az ókori utazók bámulattal regélnek csodadolgokat. Az a csodaépület roppant épületegység volt, melyet a görögök labirintusnak neveztek el. A labirintus 200 méter hosszú volt és 170 méter széles. Homlokzata a Mőrisz-tó felé fordult. Erről a labirintusról, a görög utazó történetíró: Hérodotosz ezt írta:

„ . . . ha valaki összefoglalná mindazt, amit a görögök falakban és

* 1 stádium görög útmérték — 18474.

művekben felmutattak, kevesebb fáradtságnak és költségnek tűnnék fel, mint az a labirintus.

Habár a pyramisok is leírhatatlanok, mert mindegyikük fölér sok nagy-szerű művel; de a labirintus a pyramisokat is fölmúlja. Tizenkét fedett kapuja van, mely egymással szembe néz, hat északi és hat déli irányban egy sorban, és ugyanaz a fal zárja őket körül kívülről. Kétféle lakosztálya van: földalatti és földfeletti, számszerint 3000, és így mindkettőből 1500. A felső lakosztályokat magam is láttam, mert átmentem rajtuk és mint szemtanú szólok róluk, de a földalattiakról csak hallomás útján tudtam meg valamit. Mert az egyiptomi örök semmikép sem akarták megmutatni; csak azt mondták, hogy ott vannak az eredetileg a labirintust építő királyoknak és a szent krokodiloknak sírjai. Így tehát a földalatti helyiségekről csak hallomás után beszélek, a felsőket azonban, melyek emberi munkát fölühaladnak, magam is láttam. A kijárások a szobákból és a tekergő utak az udvarokon át nagyon változatosak és számtalan csodát nyújtanak azoknak, kik az udvarból a lakosztályokba, a lakosztályokból a csarnokokba, a csarnokokból szobákba és a lakosztályokból az udvarokba mennek át.

Mindezek fölött a tető, valamint a falak kőből vannak; ezek pedig tele vannak bevéselt alakokkal; minden udvart oszlopok vesznek körül s ezek igen jól összeillesztett fehér kövekből készültek. A labirintus végén a szögleten egy negyven öl magas pyramis emelkedik ki, melybe nagy alakok vannak bevésve s aija egy földalatti út vezet“.*

III. Amenemhatnak alkotásaihoz még egy igen fontos és érdekes rendelkezése járul. Amenemhat uralkodása alatt minden évben megjelöltette Szemneht vára táján a sziklafalon a Nilus-áradás magasságát. A király ezekből a jelekből minden évben előre tudta, milyen termés lesz. Az áradás nagyságát az elmúlt évek jeleivel összehasonlította és annak „alapján megmondta, milyen bő lesz abban az évben a termés.

III. Amenemhat 43 évi, hatalmas alkotásokkal dicsekvő uralkodás után meghalt és trónján követte fia, IV. A m e n e m h a t . Az uralkodása igen rövid, még ha azt is beleszámítjuk, amit atyja oldalán töltött el az uralkodásban, akkor is csak 9 év, három hónap és négy hét az uralkodása. Nem voltak az atyjához hasonló nagy alkotásai, de uralkodása alatt a béke virult az országban. Halála nem idézett elő trónvillongást, harcot, habár ő volt a XII. uralkodóház utolsó sarja. A trónvillongás azért nem tört ki, mert felesége, a nővére folytatta az uralkodást. A királynőt S e b a h n o f r u -nak hívták, nevét a víziló fejű istenség neve „Sebah“ után kapta s „szende szépséget“ jelentett.

Sebahnofru azonban nem sokáig őrizhette férje emlékét, mert 3 év,

* Geréb József fordítása. Görög és latin remekírók. Herodotos.

tíz hó és huszonegy nappal későbben ő is követte férjét . . . meghalt. Az ő halálával ért véget a XII. dicsőséges thébei uralkodóház.

A XII. uralkodóház valóban rászolgált a „dicsőséges uralkodás“ szóra.

A XII. uralkodóház emléke dicsőséges színnel maradt fenn az utódok emlékében. Harczban bátrak, merészek és kitartók voltak ezek a királyok, de amíg a hatalom megvédelmezésében és a határvidék nyugalmanak biztosításáért kíméletlenül sújtottak le a szerecsenföld lakóira, amikor ezer és ezer szerecsen özvegy jajongva, rabszíjra fűzve követte a cliadalmasan hazatérő faraók seregét, ugyanakkor bent az országban a béke ölen gondozták a művelődést, a haladást, a művészetet, építészetet.

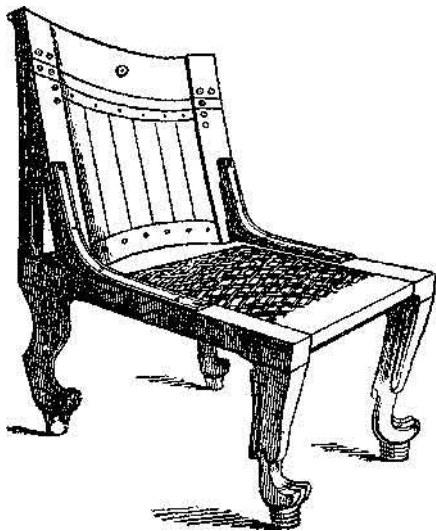
A szobrász-műhelyekben újra művészi kezek forgatták a vésőt és szép, karcsú alakokat teremtettek. A XII. uralkodóház alatt a szobrászok az alakban és szépségeiben, testarányok ^finomságában, helyességében túlszárnyalták a rég letűnt századok művészeit.

A királyok bőkezűen pazarolták a művészetre és építészetre kincstáruk dús jövedelmét és a thébei Amon-templom, az ország különböző templomai, a mindenütt emelt emlékek nagy alkamat adtak a művészet fejlődésének.

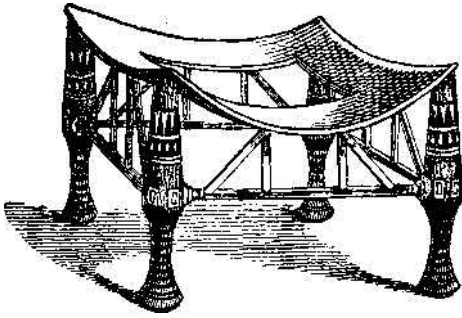
De nemcsak a királyi bőkezűség nyújtott módot arra, hogy díszes műemlékek emelkedjenek, hanem a gazdag főurak, a hercegek, grófok mind maguk is kis faraók voltak és áldoztak a művészi palotákra, szép, pompás sírlakásokra. A béke, melynek árnyékában a művészetek úgy fejlődhettek, rendezett, megbízható polgári életet teremtett. Az emberek ismerték kötelességeiket és teljesítették azokat. A rend kedvéért minden megállapodást írásba foglaltak, de az legtöbbször csak azt jelezte, hogy valaki kötelezte magát valamire, bővebb megszorításokra, kikötésekre

nem volt szüksége, mert a megegyezést, mint adott szót épűgy híven betartották, mint az istenek iránti tiszteletet. Az egyiptomiak jogérzéke és kötelességtudása mindég nagy volt. A XII. uralkodóház idejéből maradt reánk néhány ilyen írott kötelezettség, melyek közül egynemelyikét, mint érdekeset közöljük.

Az egyiptomiak az Írásos megállapodásokat: „megpecsételés“-eknek nevezték. Ilyen megpecsételést tizet hagyott reánk Sziut kormányzó hercege. Mind a tizet Sziut városa papjaival közötte. Ezt a tiz „megpecsételést“ azután felvészte sírlakása falára, így maradt meg ötödfélezer év után is. Ezek a megpecsételések a mi szempontunkból

Támlásszék előkelő egyiptomi háznál.

Ébenfa szék elefántcsont betéttel, erre hímzett drága vánkосokat tettek.

keinek, szobrainak az ápolásával, az ő másvilági élete az örök enyészetbe veszsék.

Az egyiptomi nagyon örült az életének és ép oly nagyon félt az enyészettől.

Az egyiptominak az a hite, hogy ha az ő földi alakját megőrzi a múmia, vagy az ő kőbe, fába faragott szobra, akkor a lelke is örökké él, nagy megnyugvást hozott a szivekbe, mert védekezhetek az emberi gyarló és számára legrettenetesebb jövő ellen, az enyészet ellen, íme a herceg egyik szerződése a kanócзokra vonatkozólag:

„Megpecsételés, melyet a boldogúlt Hapdefae főproféta kötött Anubisz főpapjával három lámpakanócзról, melyet a főpapnak szállítanak és amely Anubisz templomában a lámpában ég . . . (most meghatározza a három napot, amikor egy-egy kanócз égjen s azután következnek):

„ad ezért neki (t. i. a herceg a főpapnak) 1000 földmértéknyi szántóföldet az atyai birtokból, mint árát a 3 kanócзnak, melyet a temető főpapnak kiszolgáltasson, hogy az égesse azokat.“

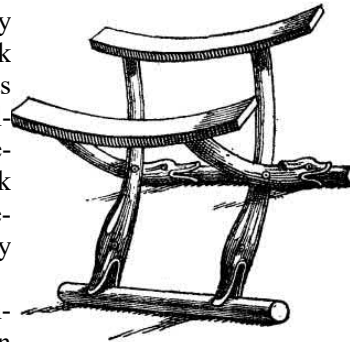
„És meg volt azzal elégedve.“

Sziut városa, melynek a halottakat kísérő Anubisz volt a védőistene, különös nagy ünnepeket rendezett a Nílus áradásának ünnepnapjain, amikor az áldást hozó áradás ellenséges istenének Szet-nek szobrát nyilvánosan megcsönkítették, Anubisz papjai pedig az alatt hangos karénnel dicsőítették a város védőistenét, azután ünnepi körmenetet tartottak, körül járták a várost, mely áradás alatt szigetetté változott.

Az áradáskor így elszigetelt városok azonban nem érezték az elzártágot, a város falain belül mindene megvolt a polgárnak.

nem nagy fontosságú dolgokra vonatkoznak és az ember szinte csodálkoznék, miért vésette ezeket a hatalmas kormányzó úr a sírfalára. Mert az egyik szerződés három lámpabélről szól, a másik, hogy egy darab kenyérrrel s korsó sörrel áldozzanak az emlékének, megint egy másik arról szól, hogy ki köteles bizonyos ünnepnapokon halála után az ő öt szobra előtt a templomban a lámpást meggyújtani.

A tíz szerződés mind összefüggésben van az ő halála után az ő emlé- nehogy valamiképp elhanyagolják azt és

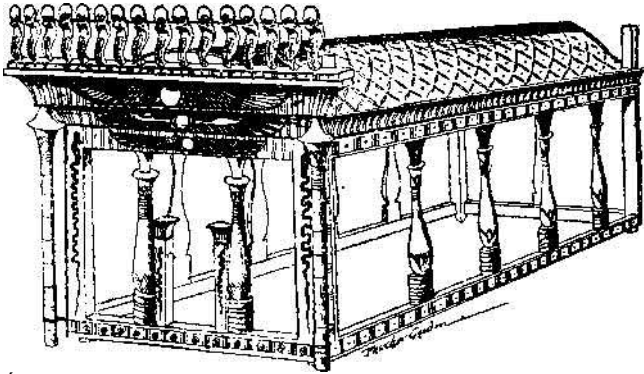

Faragott tábori szék. Erre is vánkost tettek.

A nyugalmas élet megteremtette az emberről gondoskodó ipart, amely a polgár életét saját házában kellemessé, kényelmessé tette.

A bútortipar ép oly művészetet fejtett ki készítményein, mint akár az építész az épület díszítményeiben. Voltak faragott székek, kényelmes, díszes vánkossal, ébenfa székek elefántcsont betét díszítéssel. Az ágyak állványai nehéz faragott famunkák, a felettük levő mennyezet könnyű fából, de dúsán aranyozva, kifestve, vésvé, faragva, szép oszlopocskákkal.

Az oszlopos díszítést a thebei korszakban különösen művelték és a templomokban, azok előtt s azokon pazar fényűzéssel sorakoztak egymás

Ágymennyezet-oszlopokon. Az ágy állvány maga két szelíd oroslánt ábrázolt, melynek az ágyfőnél volt a feje, a farka pedig felkunkorodott az alvó feje fölé. A mennyezeten látható szárnyas napkorong és ureusz-kigyók feje színes díszítmények voltak.

mellé a szebbnél-szebb oszlopok.

A XII. uralkodóház alatt egy új emlékkő alak jelenik meg, amit a előbb a sírlakásokban alkalmaztak, két oldalt az emléklaptól.

Az első obeliszket, mely kint a szabadban mutatott az égre fel és amelyre a faraó nevét is felvésték, a nap városában I. Uzirtesen állította fel. (1. 109. old.)

A nap városában mutatott az égre a hatalmas obeliszket, mintha jelezni akarta volna, hogy onnan, abból a városból titokban a tudósok számára egy új vallási tan, az egy istenség eszméje terjedt. A napisten a XII. uralkodóház alatt magasan állott a többi isten felett, hogy valamennyit magába foglalta és az egyiptomi hittudományban a többi istennek már nem volt önálló, külön jelentősége. A napisten megszólítása már ekkor így hangzott: O, Ra, aki nyugszol fényes burkodbán, aki felkelsz az ég peremén, jársz a te égi váradban, akinek nincsen mása az istenek közt, aki éltetsz ajkad lánglehelletével és megvilágítod mind a két országot.

Igaz hogy más városban megint az illető helyi védistent tartotta a papság a mindenekefeletti, legfőbb istennek, de azért egyre általánosabb

király állít, talán a piramisok helyett: az obeliszket. Az obeliszket az a karsú magas kőszál, mely tetején kis piramis alakban végződött, mindég párosán állott és mindég csak a Nílus keleti partján emelték. Az obeliszket ős eredete azonban a vad népektől származik, akik ilyen kőszálakat állítottak fel bálványképül vagy bálványisteneik tiszteletére. A karsú kőszál megtetszett és az egyiptomiak

lett a napistennek mindenek feletti tisztelete. A napisten nyújt mindent, tőle származik minden áldás, tehát neki adtak hálát minden hasznosért, szépért, kellemesért, sikeres munkáért, örömért, gyönyörködésért, kedvelésért.

A napisten világosítja meg az ember lelkét és teszi okosabbá, alkalmassá arra, hogy tanulhasson, hogy bölcs ember, írástudó ember legyen. Az Írástudás különösen nagy tekintélyben állott az egész országban mindenki előtt.

A művésznek, írástudónak, tanúit embernek könnyebb volt a dolga Egyiptomban és könnyebben boldogult, mint más mesterségben, ezért egy írástudó atya elriasztó színekkel, túlozva festi le fia előtt a kézművesek életét és magasztalja a maga foglalkozását. A fiúnak valószínűleg nem nagy kedve, hajlama lehetett a tudományhoz, tanuláshoz, azért festett az atyja minden más mesterséget olyan feketén.

Az Öreg Írástudó így Szólt fiához:

„Én láttam a kovácsot a mun-

kájánál, a kemenczébenél, az ujjai olyanok lesznek mint a krokodil bőre s ő maga is bűdösebb a haltojásnál. Nincs olyan ércmunkás, akinek több nyugalma volna, mint a földművelőnek.

Késő éjszaka, amikor az ember azt hinné, hogy már pihen, ő még folyton dolgozik, fáklyavilágnál éjszakázik.

A kőfaragó mindenféle kemény kőbe dolgozik, mikor bevégezte munkáját, karja egészen elbénül. nem pihenhet. Térde, hátgerince fáj az egész napi görnyedéstől, hajtástól, guggolástól. A borbély késő éjszakáig egyre beretvál, csak amikor eszik támaszkodik egy kissé pihenésül. Ajtóról-ajtóra jár munkát keresni.

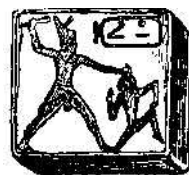
A hajós messze vidékre elmegy, hogy hasznot találjon. Ha munkát munkára halmozva végzett, ludakat és flamingókat ejtett el, ha már mindent elvégzett és végre hazatér, másnap újra útnak kell indulnia.

Elmondom neked a kőműves sorát is, a munka nyomorékká teszi, mert szünetlenül a szélben áll, amikor fáradtságosan épít s igyekszik az oszlopfőkön; karjait megrontja a munkája, ruhái rendetlenek; fogy, soványodik, naponta csak egyszer mosdik. Megalázkodik, hogy tetszést arasson; olyan ő mint az ostábla figura, amelyik egyik mezőről a másikra halad, amint az állványokon kapaszkodik, amíg egyik oszlopfőtől a másikhoz jut s ha megkereste kenyerét és hazamegy, püföli a gyermekeit.

A takácsnak otthon a szobájában rosszabb dolga van, mint az asszonynak; térdeit a szívéhez tartja, nem élvez friss levegőt, s ha csak egy napot

II. Amenemhat király pecsétgyűrűje.

II. Amenemhat kipecsétgyűrűjének másik oldala.

mulaszt is és a kikötött vég vászonnal nem készül el, hát gúzsba kötik. Csak ha ajándékokkal megtudja vesztegetni az ajtón álló öröket, akkor láthatja egy kissé a szabad eget. A fegyvergyártó agyonfárad, idegen országokba utazik, tömérdek pénzbe kerülnek szamarai s eltartásuk, ha útra kel; alig tér meg házába, otthonába, újra utaznia kell. A gyorsfutár, mikor az idegen földekre indul, végrendelkezik, mert fél a vadállatoktól s az ázsiai vad népektől. A ruhafestő, ó, büdösek az ujjai, mint rothadó hal, szeme bágyadt, kezei reszketnek, rongyokat vagdos egész nap. A varga nagyon boldogtalan, folyton-folyvást koldul. Egészsége olyan, mint a pukkadtt halé és bőrön rágódik, hogy tengődhessen.

Mikor az öreg írástudó ilyen sötét színekkel kifestette fia előtt a mesterségeket, akkor dicséri a tudományt és buzdítja fiát a tanulásra.

„Én láttam az erőszakosságokat, tehát csüngj egész szíveddel a tudományon. Én megfigyeltem a mesterségeket, semmi sem ér föl a tudomány-nyal. A hogy az ember a vízbe belemerül, úgy merülj bele Quémi könyvébe, ott megfogod találni a szabályt, mely így szól: Annak az írástudónak, aki Szilsziliszbe megy tanulmányokra, nem kell magáról gondoskodnia, más táplálja, ő pihen; az a könyv mondja: megszerettetem veled az írástudást, az édes anyádat, megjelentetem előtted annak szépségeit, óh, az fontosabb minden mesterségnél; aki annak hasznát vette kora gyermekségétől, az becsülésben áll. Azt elküldik megbízatásokban. Aki nem szenteli magát neki, az nyomorúságban tengődik. Aki megérti az írást, már azzal is jobb nálad. Ez nem olyan, mint valamelyik mesterség, amelyet neked elősoroltam, ahol egyik tán megveti, becsmérli a másikat. Még soha sem mondta senki egy írástudónak sem: dolgozzál ennek és ennek — ne merd túl lépni a neked adott parancsok határait. Mikor az iskolába vittelek, azt csak az irántad való szeretetből tettem; ha csak egy napot is töltöttél hasznosan az iskolában, az örökre szól; az a munka, amit ott végeznek oly maradandó, mint a hegyek.

Igaza volt az öreg írástudónak. Az egyiptomi műveltséget, tudományt átvették a többi népek és átszarmaztatták reánk. Az Írástudást az egyiptomiaktól tanultuk és tudásuk évezredekre fennmaradt.

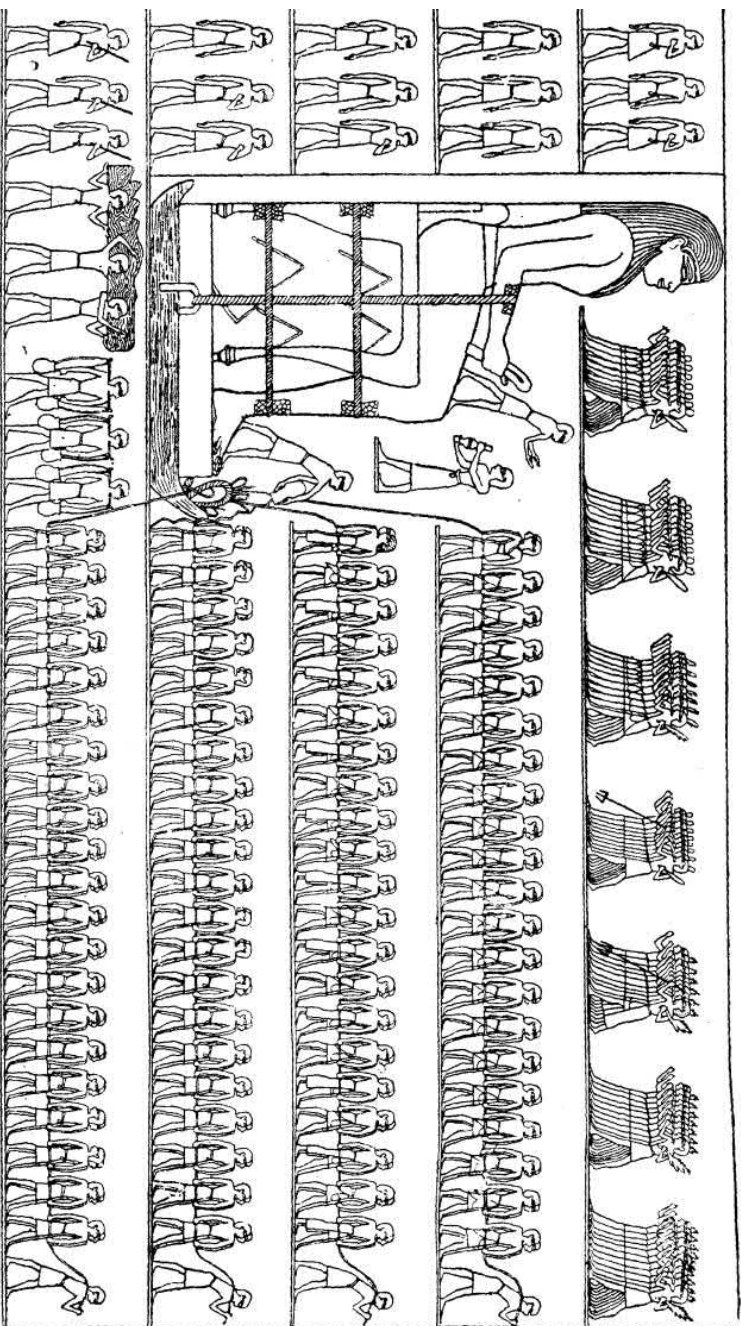
A prózánál nem marad hátrább a költészet sem; különösen a kisebb dalokban gazdag volt az ötezer év előtti Egyiptom; a kert locsolásnál, a termőföldeken vidám dalok járták és a munka közben az egyiptomi mindég dúdolt; még a nyomtató szarvasmarhát is nótára hajtotta, nótával adta meg az ütemet, amelyben annak nyomtatnia kellett.

A prózában írt emlékek mellé egy verset is iktatunk. Ez .vidám bordal volt, amelynél egy királyt ábrázoló múmiát adtak kézről-kézre. Ahhoz szólt a bordal első sora, annak az egész versnek a lényege ugyanaz, ami a jól ismert bordalnak két sora: „igyunk barátaim, rövid az élet, örök a sír.“ Amikor a verset elolvassuk, csak hozzá kell képzelnünk a vidádó társaságot, a

sort, vagy a bort és szinte hallani fogjuk mint éneklő a dalt a gondatlan egyiptomi mulató társaság.

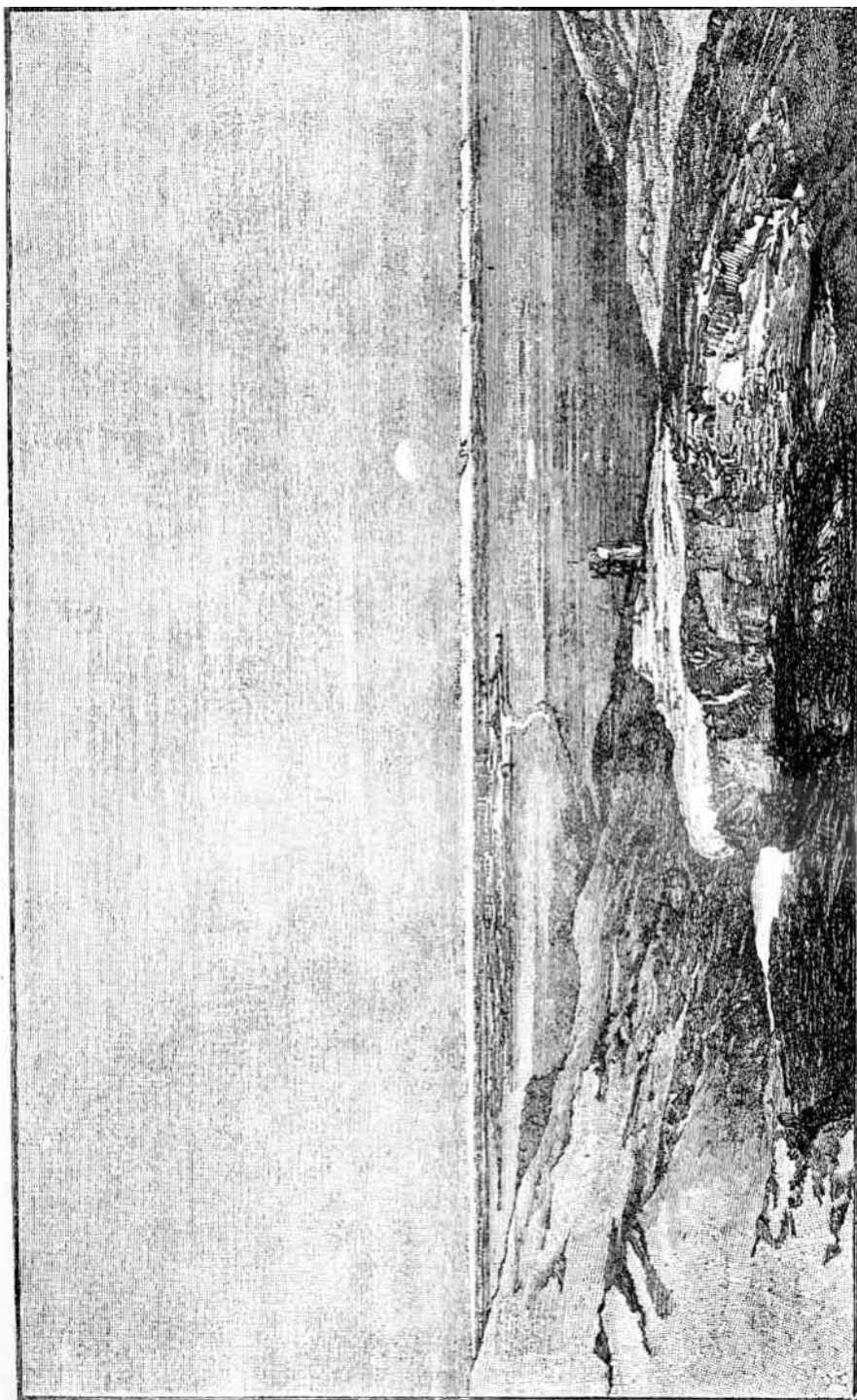
Mi boldog e fejedelem,
 Betelt jó sorsa már;
 Van elenyésző porhüvely, de van,
 Mely ősidőktől fennmaradt.
 A nagy királyok, akik egykor éltek
 Nyugosznak sírpiramisukban,
 A bölcsek és a nemesek
 Szintén gúláikban pihennek.
 Kik egykor házat építettek.
 Azoknak eltűnt városuk,
 Hallottam a temető főpapok
 Szavát, mikor elmondták:
 „Ládd omlad a lakásuk, kőfaluk,
 Már elenyészett városunk,
 S olyanok mintha nem is lettek volna.
 Senki sem jön vissza onnan
 Hirdetni, hogy mi lett belőle,
 S elmondani sorát, hogy bátorítaná
 Szívünket, amíg mi is oda jutunk,
 Ahova ők távoztanak.“
 Boldogságodban ne feledjed hát,
 Hogy emléket emelj magadnak,
 S kövesd szíved szavát; ameddig élsz,
 Tégy koszorút fejedre s olt s patyolatot
 És ékesítsd magad, ahogy csak teheted.
 Ne hagyd, hogy szíved elborúljon,
 Kövesd szavát, keresd az örömet,
 A meddig itt a földön élsz,
 Ne aggódj és ne búsulj,
 Amíg a siralomnak napja nem jó l
 Pedig kinek a szív-ere eláll, nem hallja azt;
 Aki a sírban fekszik.
 Nem vesz már részt a gyászban
 A víg napot ragyogó arczzal ünnepeled,
 S ne hagyd azt az nap abba,
 Hisz senki sem viszi magával kincsét,
 És nem tér vissza az elköltözött.

A XII. uralkodóház dicsősége az utolsó uralkodó után elhomályosult, a nőuralom gyöngesége és az utána következő trón-versengés a virulásnak, békés fejlődésnek gátat vetett. A hány kerülete volt Egyiptomnak, annyi kis királyság fejlődött ki ismét és a trónt többen is akarták megszerezni. A trónt végül az előbbi uralkodóházzal rokon Szebakhotep nyerte el, ő volt egész Egyiptom királya, de már vele egyidőben, voltak hercegek, akik függetlenül kormányoztak kerületeket, ezekből azután később trón igénylők

Óriási szobor szállítása a XII. uralkodóház idejében.

A szobor la-csuszlatán áll (s négy sor trunkés hízza, a négy sor az egyiptomi rajzoló egymás fölé rajzolta. A munkában részt vesznek az egyik kerület összes harcosai és a városok lakosából való munkások. A legelső sorban a város lakossága jön, hogy fogadja az érkező szobrot. A szobor térdén áll egy vezető, aki a taktust adja, amíg yre a munkások vízének. A szobor felett áll egy ember, aki vizet tölthet az óra, hogy ez sikamlós legyen. Felül áll a kemény-főpap a tömjéntisztítóval. Alul állanak az emberek vízrel, tával, hátul pedig a plios hegyvidéknek küldetve, amely a szobrot követi.

Sint városai, a Nilus áradása idejében. (l. 118. old.)

támadtak és a trónviszályok sűrűen váltakoztak. Szebakhotep leszármazói, legtöbbször Szebakhotep név alatt újra meg újra a trónra kerültek, de azért a XIII. uralkodóházat sok trónbitorló szakította meg. Egyik Szebakhotep nevű uralkodónak a szobrát mi is bemutatjuk. Ez a zavaros időszak 453 évig tartott, ez idő alatt 60 thebei fejedelem ült a Fáraók trónján. A leginkább kiélesedett a harc az ellenségeskedés az észak-egyiptomi, a delta vidéki és a déli a thebei családok közt.

Az ötödfél százados trónviszálykodás után a Nílus tengerbeömlésének vidékéről Xoiszból származó család ragadta magához az uralmat és ők alapították a XIV-ik uralkodóházat, amely alatt még rosszabb időköt látott Egyiptom, mint a XIII-ik uralkodóház alatt. A XIV. uralkodóházból 76 király származott. Közel hétszáz évig uralkodtak a thebei faraók Egyiptom felett, most elvették tőlük a királyi pálcát és ismét a delta vidék Észak-Egyiptom került uralomra. Az alatt a két uralkodóház alatt azonban lazult a rend, elpusztult a nemzeti összetartás és azzal eltörpült Egyiptom ereje és az egykor hatalmas Egyiptomra szomorú napok következtek.

Kelet felől, Ázsiából, ahonnan egykor az egyiptomiak is jöttek, egy idegen, ismeretlen, harcias, nomád nép érkezett nagy áradatban előzönlötte észak Egyiptomot és a királynak nem volt hatalma, ereje, hogy vissza-űzze őket.

Azt a nomád népet „hikszosz“-nak nevezték az egyiptomiak, ami pásztor-királyokat jelentett.

A hikszoszok már régebben telepedtek meg Kánaán vidékén és onnan törtek az egyiptomakra. A két dicstelen uralkodóház alatt Egyiptom ereje elzüllött, tespedésbe sülyedt, tehetetlen volt, ezt a nomád hikszosz nép észre vette és a remény, hogy a gazdag, termő Nílus völgyét elfoglalhatja, felbuzdította a törzseket és betörtek Egyiptomba.

A félelmes vad hordáknak Egyiptom nem tudott ellentállani és a felgyújtott városok, kifosztott lakosok és elpusztult birtokok zsákmányául estek a vad hordáknak, melyek leigázták, rabságra vetették az egykor dicsőséges, félelmes Egyiptomot.

Csak a délvidék, Thebe és a Nílus felső folyása mentén tértek észre az egyiptomiak a rém-hírekre és a kétségbeesés mégis elég erőt adott a déli városoknak, hogy mire az ellenség Thebeig jutott volna, kellő ellentálló sereggel fogadták. A közös nagy veszedelem felrázta az egyiptomiakat és a felébredő nemzeti érzés Thebe előtt megállította a hikszosz hordákat.

Mikor azok látták, hogy déli Egyiptom felett nem vehetnek oly könnyű győzedelmet, mint az északi felett, megelégték a hódítást és letelepültek északi Egyiptom dús mezőin, mint ahogy addig tették más földeken, ahol rövidebb-hosszabb tartózkodásra megállottak.

Csak hogy Egyiptom földje egészen más milyen volt, mint az eddigi országok, területek. Eddig legfőlebb más nomád népet szorítottak ki helyé-

bői és települtek annak gazdagabb földre. Egyiptomban azonban nagy műveltségű nép közé kerültek, melynél sok mindenféle új dolgot láttak, ami nekik is megtetszett és habár a hikszosz volt a legyőző, az egyiptomi a leigázott, mégis a hikszosz tanult az egyiptomitól és sajátította el annak műveltségét.

Az a kényelem, amit az egyiptomi házak, paloták, fürdők nyújtottak, megtetszett a nomád életben nevelkedett hikszosznak; az asszonyok, leányok szép ruhája, czifrasága, ékszere a hikszosz asszonyok és leányok hiúságát is megfogta és a nők felvették az egyiptomi viseletét. Az egyiptomi méltóságok, rangok a hikszoszok gyarlóságát is megvesztegették és a hikszoszok is királyt választottak és felvették az előkelő címeket. Az a művelt állam, amelyet a betörő hordák csak leigáztak, kifosztottak, mégis csak megmaradt és azt kormányozni kellett, a hikszosz nép nem értett a kormányzáshoz, tehát csak az egyiptomi kormányzást vehette mintául és betöltötte az állásokat és idő múltával észak Egyiptomban ismét rendes állami élet folyt, a régi mintára berendezett kormányzás vezette az ügyeket. Az a roppant hatalom és tisztelet, melyben a régi faraóknak részük volt és a földi hiúságoknak az a legvégtelenebb túlzása, mely a faraót isteni származású lénynek, isteni szentségnek tekintti, a hikszosz fejedelmeket is meghódította és az egyik hikszosz fejedelem Szalati felvette a faraó címet. Ra napistentől származottnak hirdette enszentségét és a mindkét Egyptom királyának nevezte magát, habár déli Egyptom soha sem volt a hikszoszok rabságában, de olyan viszonyban volt vele, mintha valami hűbér-ország lett volna.

Ettől a hikszosz királytól számítjuk az egyiptomi uralkodóházak sorrendjében a XV-iket.

Szalati, hogy a régi faraók tekintélyét minél teljesebben élvezhesse. Memfisz városát tette meg székhelyéül. Szalati erősítette meg és vetette alapját az oly hosszú hikszosz uralomnak.

Ahol a hikszosz szolgaságba vetett Észak-Egyptom határa véget ért és a thebei fejedelmek alatt védekező Dél-Egyptom kezdődött, ott megerősített katonai őrsállomásokat állított fel és biztosította területét a déli egyiptomiak ellen; északon pedig az ázsiai határon, az ázsiai nomád népek ellen egy óriási elsánczolt tábornak állított fel, ahol állandóan közel negyed millió katonaságot tartott, azt folyton képezte, gyakoroltatta, sőt minden évben maga is elment, szemlét tartott, megnézte gyakorlataikat és elintézte az állomás következő évi anyagi és ellátási ügyeit.

Ott nevelte Szalati azokat a katonákat, ott képezte azt a hadsereget, melylyel azután egész Egyptomot leakarta igázni.

A rabságba került egyiptomiakra nagyon szomorú idők következtek Szalati és utódai alatt. Szalati elhatározta, hogy teljesen elnyomja az egyiptomi népet és olyanná fogja tenni, hogy nemzeti önállóságra többé ne is

gondolhasson, de képes sem legyen reá. A hivatalokat, ha nem tudta hikszosz emberrel betölteni, hát betöltötte idegen, gyülevész, csöcselék, szerencse-vadász népségből kikerülő emberekből.

Mióta északi Egyiptomban megszűnt az egyiptomiak uralkodása, a szomszéd ázsiai népekből egyre jöttek törzsek, akik új otthont, hazát, jó módot, szerencsét kerestek az országbitorlóknál.

A jövevények jól számítottak.

A hikszosz királyok szívesen, tárt karokkal fogadták a sziriai földről érkezőket, a kanaániakat, a szeinitákat és azokkal töltött be majdnem minden hivatalt. A ptosok büszke ős egyiptomi családokból származó kormányzóinak helyét idegen, jött-ment nép foglalta el s amíg a leigázott egyiptomi tehetetlen gyűlölködéssel nézett az idegen hivatalnokokra, Szaladsz király csak annál jobban keserítette az egyiptomi szíveket, mert leakarta őket a porig tiporni, hogy szolganépnél, munkás-kéznél egyébként ne válják belőle.

A néptipró Szalatisz tizenkilenc évig uralkodott Észak-Egyiptóban és az ő terveit örökölték utódainak is, akik az ő nyomán haladtak, akik célul tűzték ki, hogy egész Egyiptom urai lehessenek. Mintha örökös háborút akartak volna Dél-Egyiptom ellen folytatni, amíg kiirtják az egyiptomi államnak még a gyökerét is, nehogy új hajtás sarjadhasson belőle.

Dél-Egyiptom lakói, urai, hercegei látták, mily nyomorúság várakoznék reájuk, ha az ő földükön is olyan úr volna a hikszosz, mint Észak-Egyiptomban, és résen voltak, a nemzeti összetartást Thebeben ápolták a régi királyi házból származó családok és egyesülten állottak őrt a határon. A hikszosz királyok belátták, hogy déli Egyiptommal nem végezhetnek oly könnyen, mint az északival tehették.

Az idő múltával a hikszoszoknak legelőször rettenetesnek látszott katonasága, a lovassága, már nem volt olyan rémítő. Az északi Egyiptom meghódításakor a gyors nagy sikert a hikszoszok a lovasságuknak köszönhették. Ez a katonaság ismeretlen volt az egyiptomi katona és nép előtt és a rémület meg a járatlanság az idegen sereg ellen való küzdelemben harczképtelenné tette azt a sereget, amely ellent akart

Sebakhotep a XIII. uralkodóház feje

a betörőknek állni. Mihelyt azonban az egyiptomiak a hikszosz nép révén megismerték a lovat és annak a kitűnő hasznát, ők is tenyésztetni kezdték, sőt a hikszoszokkal való folytonos küzdelemben harczba vitték.

A hikszosz királyok, akiknek Ázsia felé is folyton védekezniük kellett, hogy őket is ne verjék ki új otthonukból végre is elfogadták az egyik thebei fejedelem ajánlatát, hogy az hűbéradót fizessen nekik és amíg a hikszosz király egész Egyiptom királya címét veheti fel, addig thebei fejedelem csak Dél-Egyiptom hercege lesz, de egyébként teljesen önállóan vezeti Dél-Egyiptom ügyeit, a hikszoszoknak semmi beavatkozásuk a belső ügyekbe nincsen.

A thebei fejedelem nagy bölcsességét mutatta az, hogy nem törődött külsőségekkel, a formákkal, a saját címével, szívesen fizette az adót, csak egyébként ne kerüljön ő és népe járomba, hanem izmosodhassák és amikor elérkezik az alkalmas idő, teljesen lerázhassa az idegen uralmat.

Az azután következő hikszosz királyok, királyi méltóságuknak a dicsőségét inkább a régi egyiptomi királyok mintája szerint akarták mívelni. Pártolói lettek a művészeteknek, ismereteknek, építkezéseknek. Felakarták idézni a maguk gyönyörűségére azokat a régi dicsőségeket, melyekről a nép még mindig annyit regélt.

Azt az uralkodóházat, mely így akart hódítani, a XVI-ik uralkodóháznak nevezzük. Ez az uralkodóház áttette székhelyét Memfiszből Tániszba és az csakhamar díszes várossá fejlődött; paloták, pompás széles utak, újra megnyílt templomok nyújtottak a hikszosz királyok udvartartásához díszes színhelyet.

A hikszosz királyok szobrászai a királyi szobrokon, melyek majd mind a szfinxek alakjára ké-

Egyik hikszosz király
szfinxalakú szobra.

szültek, megőrkítették a hikszosz népnek jellegét „A szemek kicsiny, az orr erős s habár hajlott, mégis lapos. A pofa

gömbölyű, vastag, mégis csontos, az áll előre álló és a szájuk sajátságosan végződik. Úgy az egyes vonások, mint az egész arcz durvaságot mutat. “

A királyi szfinkszszobor volt a díszes épületek legfőbb ékessége.

A munkák, az épületek újra nagy embertömeget követeltek és a hikszosz királyok idejében az egyiptomiak mint rabszolgák ostorütés alatt szolgálták az idegen királyok dicsőségét.

A nagy gula-építő fáraók szolgálatában lelkesedéssel, mint szabad nép a maga dicsőségére emelte a nagy alkotásokat, most pedig, idegen királynak, mint rabszolga dolgozott, s ha kegyetlen idegen nép őrei suhogtatták az ostort, a leigázott nép jajja kétszeresen fájdalmas volt. Mialatt a lenyűgött nép ezrei sínylődtek az idegen király rabságában, a hikszosz-farao elégtelen gyönyörködött alkotásaiban és büszkeségéül szolgált az, hogy Tanisz fénye hikszosz alkotás és a hikszoszok uralmát hirdeti.

A hikszosz királyok alatt történt az ázsiai földről egy szemita népfajnak nagyobb bevándorlása, sőt elsokasodása; ez a zsidó nép volt, melylye! a király azután állásokat töltött be, mert jobban bízott bennük, mint az egyiptomiakban, akiktől mégis féltette trónját. Apopinak hívták azt a hikszosz faraoat, akiről a bibliai József története szól. A történeti emlékek a József szereplését beigazolják.

József története a biblia nyomán a következő:

Jáknak a zsidó patriarchának tizenkét fia volt; a legkedvesebb volt a tizenkettő közül az ő József nevű fia, annak szebb köntöst csináltatott a többinél és jobban is szerette. Ez a többi fiút igen bántotta, sőt gyűlölettel néztek reá. Egyszer Józsefnek különös álma volt és azt elmondta fivéreinek. Azt álmolta, hogy mindnyájan kévét kötöttek a mezőn, az ő kévéje kiegyenesedve magasan állott, a többinek a kévéje pedig mélyen meghajolt az övé előtt. Ezért az álomért a fiúk még jobban megharagudtak reá. Más alkalommal megint elmondta, hogy álmában a nap és hold meg tizenegy csillag imádta őt. Ekkor már az atyja is megintette, hogy mit akar ilyen álommal, talán ő és a József anyja meg bátyjai elmenjenek őt imádni.

A fiúk ezért az álomért még jobban meggyűlölték Józsefet. Egy napon József tíz bátyja elment a nyáját legeltetni messzebb helyre. Otthon csak József és öcsce Benjamin maradt.

Jákob elküldte Józsefet bátyjai után, nézné meg, mit csinálnak. József elment; mikor a bátyjai messziről meglátták közeledni, összebeszéltek, hogy megölik őt, az álmodozót. A legidősebb fiú Rubén azonban kérte a fiúkat, hogy álljanak el ettől a szándékuktól, hanem inkább vessék bele a közeli száraz kútba. A fiúk hajlottak Rubén szavára és amikor József megjött, megragadták és leszedték róla szép ruháját és őt magát beledobták a közeli száraz kútba. Később azonban kereskedők jöttek tevéiken. Ekkor a fiúk jobbnak látták Józsefet rabszolgául eladni. Kihúzták a száraz gödörből és hús ezüstért eladták a kereskedőnek, aki a fiút elvitte Egyptomba.

A fiúk leöltek egy kecskebakot, annak vérével befecskendezték József ruháit, azokat összetépték és elküldték atyjuknak és kérdezték nem-e Józsefnek a köntöse az. Jákob felismerte a ruhákat és keservesen siratta fiát, mert azt hitte a vadállatok tépték szét.

A kereskedő Egyiptomban eladta Józsefet a hikszosz fáraó főkamrásának, Putifárnak. József a reá bízott dolgokat oly jól végezte el, hogy gazdája megszerette s egyre nagyobb dolgokat bízott reá, majd háza felügyelőjévé tette. A szépen fejlődő ifjú megtetszett Putifár feleségének, szerelmet érzett iránta és egy napon csábító beszéddel, öleléssel akarta meghódítani, de József ellenállott Putifárné ölelésének, annak kezei közt hagyta köntösét és elszaladt. Putifárné sértett hiúsága ekkor boszút forralt József ellen és bevádolta őt férjénél, azt mondta, hogy józsef hűtlenségre akarta csábítani, csak amikor vakmerőségétől megrémült és bekiáltotta cselédeit, megijedt József; elszaladt, de nála felejtette köntösét. Putifár haragjában a királyi börtönbe vettette Józsefet.

A börtönben József összekerült a király főszűtmesterével és főpohárnokával, akik valamely vétkük miatt szintén börtönbe kerültek. Egy éjjel a két királyi tisztviselő elmondta, hogy igen különös álma volt.

József szólt nekik, hogy beszéljék el álmukat. A főpohárnok mondta el először.

A főpohárnok álmában három szőlőtőt látott, amely kivirágzott előtte, termést hozott, ő letépte a fűtöket és belefacsarta nedvüket a fáraó serlegébe és oda adta a fáraónak.

József erre azt mondta, a három szőlőtő három napot jelent, mely után a király ismét szabaddá teszi a főpohárnokot, sőt visszaadja neki régi hivatalát és azután hozzátette: bár eszedbe jutnék akkor és hatalmas urad által kiszabadítanál börtönömből.

A szűtmester erre a kedvező álmofejtésre, szintén elmondta, mit álmodott. Három kosár sütemény volt a fején; a legtetején csupa finom, a fáraónak való; egyszerre jöttek a madarak és csipkedték a süteményt.

József megfejtette ezt az álmot és elmondta: a három kosár három napot jelent, mely után a fáraó fejét véteti, felakasztatja és a madarak fogják csipkedni testét.

Az álmofejtés bevált. Harmadnapon a fáraó visszahelyezte a pohárnokot állásába, a szűtmestert pedig felakasztatta. A pohárnok azonban jó dolgában megfeledezett Józsefről.

Két év múlva egy éjjel a fáraónak különös álma volt.

Azt álmodta, hogy amint a Nílus partján állott, hét szép kövér tehén jött ki a folyóból és legelészt a sásban. Egyszerre csak más hét tehén jött ki a vízből, csúf sovány tehén volt valamennyi és az a hét sovány tehén felfalta a hét kövéret.

A fáraó felriadt álmából, de ismét elaludt és ismét hasonló álma volt.

Hét nehéz, kövér búzalkaszt látott nőni egy száron, de alig hajlongtak azok nehéz szemekkel, új száron utána hét sovány és kiszáradt kalász nőtt fel hamar és ez a hét sovány elnyelte a hét kövéret.

A fáraó újra felébredt, a különös álom nyomasztóan hatott lelkére, nem tudott többé elaludni, és nyugtalanul töltötte reggelig az éjszakát. Reggel összehívatta valamennyi álmofejtőjét, bölcsét és elmondta nekik álmát, felszólította őket, hogy fejték meg, mit jelent.

A jelenlevő álmofejtők azonban sehogy sem tudták az álmat megfejteni.

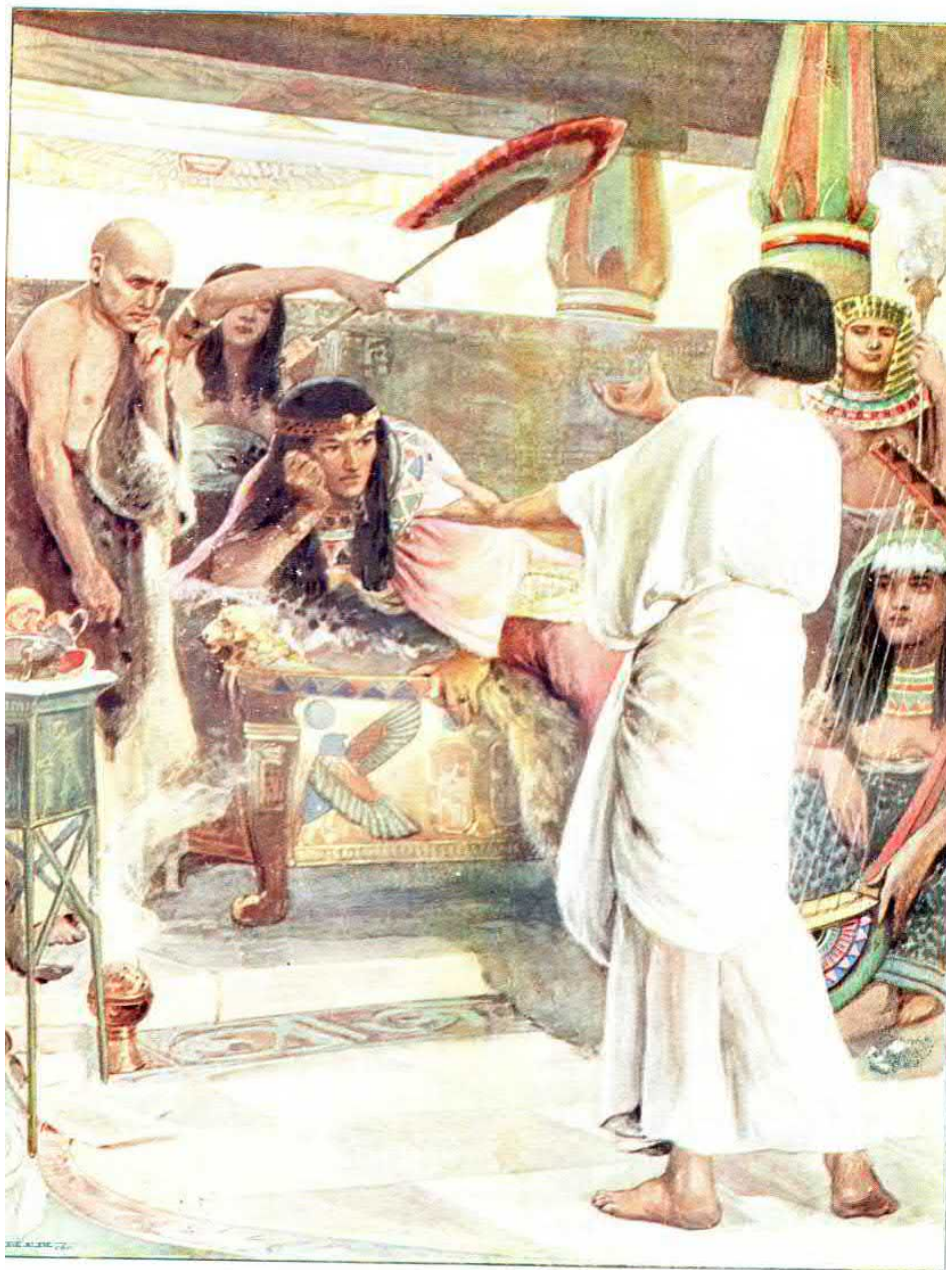
A hiksosz fejedelem elfoglalja Memfiszt és Ptah isten templomának lépcsőjéről hirdeti, hogy Memfisz leszszékvárosa (123. o.)

és a főszűtőmester álmát József a börtönben; a pohárnok a fáraó elé lépett és elmondta neki József álmofejtését.

A fáraó azonnal elküldött Józsefért, akit megberetváltak, haját rendbe hozták, új fehér köntösbe öltöztették és a fáraó elé vezették.

A fáraó kegyesen fogadta Józsefet, elmondta neki álmát, amire József így felelt:

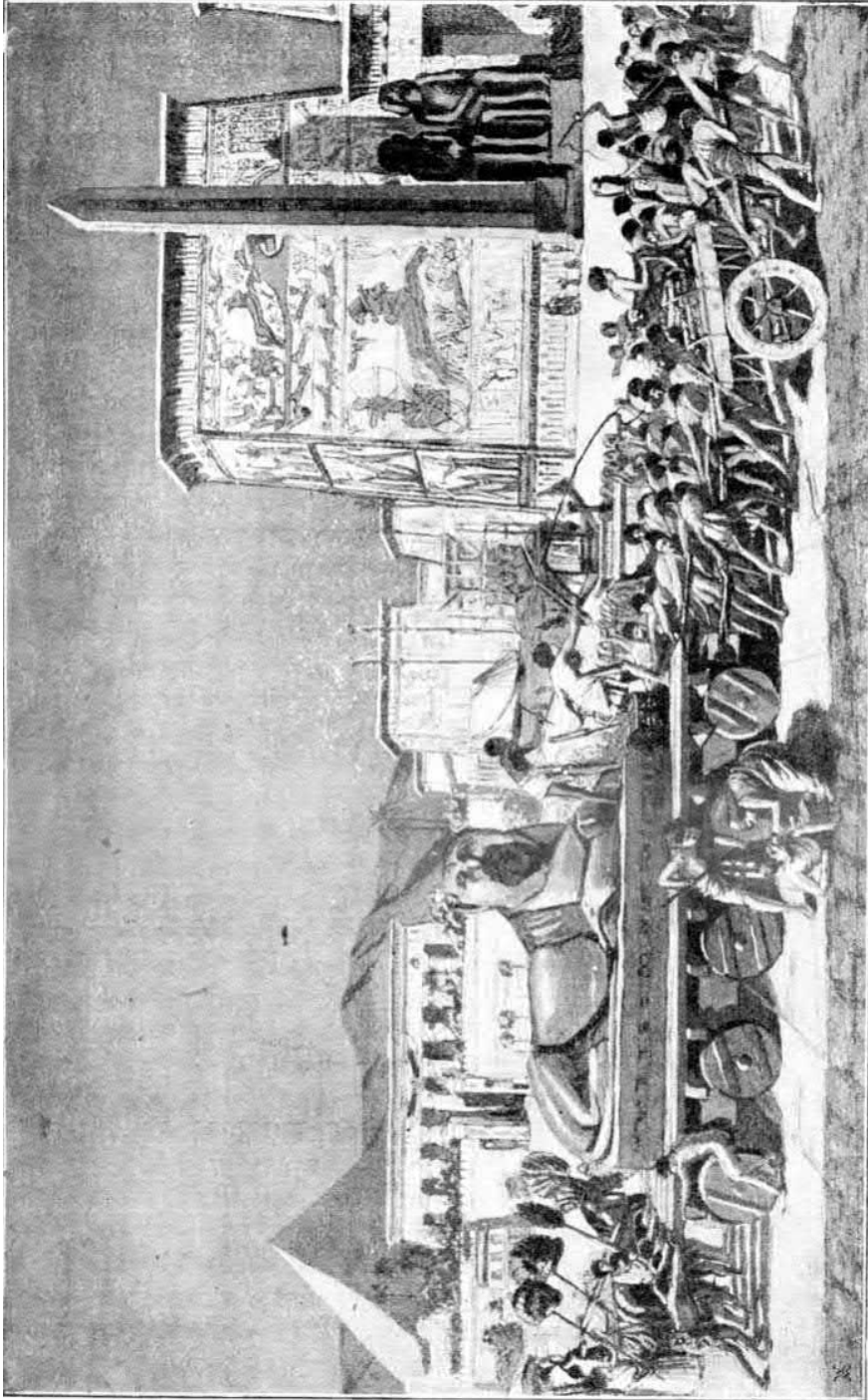
„A hét kövér tehén és a hét kövér búzalkasz hét áldásos, bőtermésű esztendő jelent, amely után hét sovány, hét szűk esztendő következik és a hét ínséges esztendő fel fogja emészteni a hét bőséges esztendő termését. Hogy pedig az éhínséget a szentséges fáraó elhárítsa az országáról azt

Enurei, Zalán: A Világ Története, I.

József megfejté a fáraó álmát.

„Globus” műintézet Budapest.

Építkezések a híkszosz királyok idejében. Az ostor és korbács suhogása alatt, a rabszolgaságban sínylő népvéres verejékekkel emelte a királyok számára a pompás épületeket.

tanácsolom, bizza meg a király egyik megbízható emberét azzal, hogy az gyűjtessen a hét bőséges esztendő alatt gabonát és töltsen meg vele roppant gabnatárat, hogy amikor az ínséges esztendők megkezdődnek, legyen bő készlet és a király megmenthesse Egyiptomot az éhenhalástól, az ínségben való elpusztulástól.

A fáraó megszívlelte az álomfejtést és a tanácsot; jutalmul pedig Józsefet előkelő főhivatalba tette és mikor a bőven termő esztendők megjöttek, reá bízta a gabnatárok felállítását a gabona összegyűjtésére.

József egyre emelkedett a fáraó kegyében, feleségül kapta a nap városa főpapjának leányát és mire a hét bőséges esztendő elmúlt és József roppant gabonamennyiséget hordatott össze; fáraó ekkor Józsefet megtette Egyiptom alkirályául.

Megjött a hét sovány esztendő.

Egész Egyiptom népe a fáraó városába és gabnatáraihoz vándorolt és gabonát kért. A fáraó pedig Józsefre bízta, hogy a gabonát kiadassa, kimérje, eladja.

Nemcsak Egyiptom, de a közel-távol szomszédság is eljött Egyiptomba gabonáért. így történt, hogy József atyja, Jákob Kanaán földéről szintén elküldte fiait Egyiptomba, hogy vásároljanak ott gabonát. Tíz fiú el is indult és megérkezett Egyiptomba. Minden idegen vásárlónak József elé kellett járulnia, tehát a tíz fiú is megjelent József előtt és földre borulva üdvözölte.

Amint a tíz fiú József előtt megjelent, az azonnal megismerte őket, de azok nem ismerték meg őt; ő pedig nem fedezte fel magát előttük, hanem megkérdezte tőlük, honnan jönnek. Ugyanakkor eszébe jutott Józsefnek az ő álma a kénékről, melyek az övé előtt meghajoltak.

József kérdésére megmondták, hogy Kanaán földéről érkeznek.

József szigorúan rájuk szólt, hogy ők nem a gabonavásárlás miatt jöttek, hanem kémek, akik kiakarják puhatolni Egyiptom gyengéit.

A tíz fiú roppantul megijedt és erősítette, hogy csakis gabonát vásárolni jött.

Mi becsületes emberek vagyunk, nem kémek — szólt az egyik — tizenketten vagyunk testvérek, mind egy atyának a fiai. Egyik öcsénk elveszett, a legkisebb otthon van. Nem vagyunk mi kémek.

— Majd ha erről meggyőződöm, ha ez igaz, akkor megkapjátok a kért gabonát, de ha ez nem igaz, akkor meghaltok, mert kémek vagytok.

Ezután József három napig fogva tartotta őket; harmadnapon maga elé bocsátotta őket és így szólt hozzájuk:

— Elvihetitek a kért gabonát, de egyik öcsétek itt marad túsul, amíg odajártok és a legkisebb öcséteket, aki otthon maradt, el nem hozzátok.

József megtöltette a kilencz fiú zsákját, de az érte járó pénzt visszatette zsákjaikba.

Mikor a határon túl voltak az egyik fiú felnyitotta a gabonás zsákját és megtalálta benne a pénzt, a többi is azonnal megnézte a maga zsákját és mindenik megtalálta a zsákjában a pénzt, amit a gabonáért fizetett. Nem tudták mire vélni a dolgot, csodának tartották és siettek haza atyjukhoz. Otthon elmondtak mindent, ami velük történt.

Az öreg Jákob azonban semmi áron nem egyezett bele, hogy legkisebb fia, kedvence: Benjamin elmenjen és senki sem mehetett el a fogva tartott fiúért, Simonért.

A gabona azonban idővel elfogyott, az ínség pedig még egyre tartott.

Az öreg Jákob újra el akarta küldeni fiait Egyiptomba, de azok Benjamin nélkül egy tapodtat sem mentek.

Jákob erre kénytelen volt engedni és útnak bocsátotta kedves fiát, Benjámint. A vásárlandó gabonáért oda adta a pénzt fiainak, azonkívül a múltkor visszahozott pénzt is velük adta. A fiúk elindultak és szerencsésen meg is érkeztek Egyiptomba és ott megjelentek József előtt.

Mikor József meglátta fivéreit, meghagyta azonnal háza felügyelőjének, hogy vezesse őket a saját házába, mert meg akarja őket vendégelni.

József fivérei megijedtek és azt hitték, hogy a múlt alkalommal zsákjukban talált pénz miatt viszik őket József házába, ahol rabszolgákká fogják őket tenni.

Azonnal odaléptek a felügyelő elé és elmondották, mi történt velük a múlt alkalommal, hogy a pénzüket a zsákokban találták, de most azt is elhozták.

A felügyelő megnyugtatta őket, hogy amiatt nem lesz bántódásuk, bizonyosan valami csoda történt velük.

Mikor közeledett az ebéd ideje, megjelent fivérei közt József is és megkérdezte tőlük, hogyan vannak és hogyan van az öreg atyjuk, akiről múlt alkalommal beszéltek.

Elmondták, hogy az öreg él és egészséges.

— Ez a legkisebbik öcscséték, akit a múltkor említettetek? — kérdezte József és Benjáminra mutatott; amikor igennel feleltek, pár szót szólt a fiukhoz, azután kisietett a teremből és egy mellékszobába vonult, ahol kisírta megfátottságát. Majd megmosakodott és újra eljött fivérei közé. Mikor az ebédre került a sor, három helyen találtak; külön József fivéreknek, külön József udvartartásának és külön Józsefnek.

Az egyiptomi vallás eltiltotta, hogy egyiptomiak és zsidók együtt étkezzenek.

József osztotta ki mindegyik vendégének részét; Benjáminnak azonban mindenképp bővebben adott.

Ebéd után megparancsolta József az ő gondnokának, hogy a fiúk zsákját töltesse meg gabonával, de a pénzt tegye vissza mindegyiknek a zsákjába. A legkisebb fiúnak Benjáminnak a zsákjába pedig tegye bele az

ő ezüst serlegét is. A gondnok mind inben híven teljesítette az ura parancsát.

Másnap reggel felrakodtak a fiúk és szamaraikon útnak eredtek hazafelé. Mikor kiértek a városból szólt József a gondnokának, hogy vegye üzőbe a fiúkat, keresse rajtuk az ezüst serleget, korholja őket, a miért azt ellopták s hozza őket vissza.

A gondnok azonnal utánuk indult és a város végén utolérte és korholó szavakkal illette őket.

A fiúk mind erősködtek, hogy ők nem loptak semmit, hisz még a múltkori pénzt is elhozták. Annyira meg voltak ártatlanságukról győződve, hogy azt mondták: akinél megtalálnák a serleget, az haljon meg, ők pedig rabszolgái lesznek a fenséges alkirálynak.

A gondnok azt felelte, legyen kívánságuk szerint és mutassák meg egyenkint a zsákjukat.

A legidősebb fiú kezdte, zsákjában ismét ott volt a pénz, erre megijedt, azonnal mind sorba kinyitották a zsákjukat és íme a legkisebbnek Benjáminnak a zsákjában volt a serleg is.

A fiúk kétségbeesetten tekintettek egymásra; majd újra felrakodtak és leverten visszatértek a városba, József háza eié.

József feddően kérdezte tőlük, hogy mit cselekedtek?

A fiúk közül Juda előállott és elmondta, hogy nem tudja, mit mondjanak, mit tegyenek, hogy ártatlanságukat bizonyítsák, de készek mind az alkirály rabszolgái lenni.

József azonban visszautasította ezt az ajánlatot.

— Csak az maradjon, aki bűnös, akinél a serleg volt; a többi visszatérhet.

Juda most leborúlt József előtt és esedezve könyörgött, hogy tartsa inkább őt ott Benjamin helyett, mert ha a fiúk Benjamin nélkül térnek haza, atyjuk fájdalmába belehal.

— Én reám bízta atyám Benjámin — szólt Júda — nélküle én sem

térhetnek vissza, mert a halálba kergetem szegény ősz atyámat, aki úgyis még mindig siratja másik becézett kedves fiát.

József nem bírta tovább türtöztetni érzését, kiküldött a teremből fivéreinek kívül mindenkit, mikor pedig egyedül volt a fiúkkal, tele lett szeme könnyel és sírva fakadva mondta:

— Az elveszett fiú én vagyok, én vagyok József.

A fiúk meglepetve, sőt megijedve néztek Józsefre, de ő folytatta:

— Én vagyok József, akit eladtatok a kereskedőnek, de ne búsújjatok miatta, isten akarta azt, hogy az embereket megmentsem az éhhaláltól, mert bár két éve tart az Ínség, még el fog tartani öt évig. Én vagyok a faraó után Egyiptom ura és parancsolója, siessetek tehát haza, atyámhoz, és mondjátok neki, hogy jöjjön el.

A tizenegy fivér boldogan, hálálkodva ölelte keblére az elveszettnek hitt Józsefet s azután mind visszatértek apjukért, aki hamar el is jött Kánaánból. József eléje ment a városon kívül és maga a faraó is kegyesen fogadta József atyját és fivéreit. Egész karaván volt a tíz fiú és családja, József letelepítette őket Goszen földjére. Jákob nyájával, barmaival, minden vagyonával vonult oda s vele ment egész nagy családja, mely vagy hetven főből állott.

Az áldásos Goszen földjén Jákob ivadékai úgy elsokasodtak, hogy idővel el sem fértek ott többé.

Apopi uralkodásának utolsó éveiben már Dél-Egyiptom egyre jobban forrongott, mert kétszáz év óta folyton küzdött a hikszosz királyok ellen. A déli országrész a hikszosz királyok hűbér állama volt, de a szabadsághoz szokott egyiptomiak nemzeti érzése soha nem nyugodott bele, hogy Egyiptomban a hikszoszok uralkodjanak és a Thebe fejedelem körül csoportosuló hercegek s főnemesek mindég készen állottak, hogy a hikszosz királyok elűzésére a thébei fejedelem melé álljanak.

Bár egészen nyugodt, csendes megadással sohasem tűrte Dél-Egyiptom a hikszosz királyok uralmát és többször leakarta rázni e sértő megalázást, mégis a hűbérség nyugalma alatt erősbűit egyre Dél-Egyiptom és a thébei fejedelem csak az alkalomra várt, amikor sikeresen támadhat a hikszosz fáraóra.

Azalatt pedig képezték szorgalmasan az új katonaságot, a harci-szerkéről való fegyverviselést és a gazdag dél-egyptomi előkelőség a lótarásra pazarolta kincsét, hogy a hikszoszokat saját fegyvereikkel verjék meg.

A ló használata a seregben egészen átalakította a harczviselést, a katonaságnak sokkal több gyakorlatra, kiképzésre volt szüksége. A hadsereg egész szelleme átváltozott, hivatásos, búsás zsoldot élvező katonaság lett a hadsereg főzöme. Az így kialakult hadseregre várt a felszabadítás munkája. A közelgő harczhoz immár meg volt minden jó előfeltétel, képzett katonaság, rendezett viszonyok és általános lelkesedés.

A legkisebb közember ép oly gyűlölettel gondolt a hikszoszokra, mint az a délre bujdosott gazdag, akit birtokától fosztottak meg, és a közember ép oly lelkesedéssel várta a harcot, mint a thébei fejedelem, akinek az egyptomi koronát kellett visszavívnia.

Hogy ennyire összhangzatban legyen nép és fejedelem, közlegény és vezér, hogy egyetlen cél hevítse, ahhoz legalább is oly harcz előtt kellett egy nemzetnek állania, mint amilyen az volt: szabadságharcz.

Mielőtt ez a harcz kitör, mielőtt a nemzeti érzéstől áthatott déli nép megtisztítja északi Egyiptomot a szolgaságtól, tekintsünk át a szomszédságba, amelylyel közel jövőben Egyiptomnak sok dolga lesz. Lássuk, hogy míg a Nílus partján mindezek történtek, milyen nép élt, milyen szokások díváltak ott, ahonnan Egyiptom földjére annyiszor törtek be vad hordák, ahonnan a hikszosz áradat jött, amely irányból maguk az ős Egyiptomiak is érkeztek.

A NÉPEK BÖLCSŐJE.

Egyiptomtól keletre és északkeletre fekszik Elő-Ázsia, amelynek egyes népei megőrizték hagyományok és szentkönyvekben a népek bölcsőjének az emlékét. A hagyomány azt mondja, hogy a népek közösen együtt laktak egy boldog édenben, fent, egy viruló szép fensíkon, ahonnan négy folyó eredt, s amelynek partjain boldog aranykort élt az emberiség; de azt a boldog hazát el kellett hagynia és négyfelé szakadtán négyfelé vették útjukat a népek és kerestek új hazát.

Miért hagyták el azt a boldog hazát?

Arra a legvalószínűbb válasz az lesz, hogy nem az elsokasodás okozta, hanem a föld mélyében végbement átváltozások, süllyedések, földrengések, tűzhányó-kitörések, szóval nagy elemi rázkódtatások, melyek megfosztották a boldog országot dús, áldásos erejétől és alkalmatlanná tették az életre; az elsokasodott törzsek különválva új hazát kerestek, a föld mélyének háborgatását pedig isten haragjának, kitiltó elűzésének tekintették és így mesélték unokákról-unokákra.

Azok a népek, melyek ennek az őshazának az emlékét megőrizték melyek az édenre visszaemlékező hagyományokat ápolták, mind a szemita népfajhoz tartoztak.

Az őshazából leereszkedő szemita népfaj egyik törzse két hatalmas folyóköz déli területe felé vette útját. Az a terület a Tigris és Eufrat folyó összefolyásának vidéke, az Ős-Babilonia.

Az érkező szemita törzs azon a területen már műveltséggel dicsekvő népet talált, a szumirokat és azok felett pedig az akkádok éltek.

A két nép szívesen fogadta az érkező új népet, adott neki földet, mezőt, legelőt, területeket, majd polgári joggal befogadta városukba. A szemita nép, mely a két folyóközben letelepült, előbb az akkádoknál honosodott

meg a déli tájon és csak onnan nyomult tovább a szumirok közé, ahol azonban a szemita fajt és jelleget jobban megőrizte és származott tőlük az asszír nép; az Eufkrat vidékén a szumirok műveltsége sokkal nagyobb volt és az érkező nép hamar elsajátította az őslakosság műveltségét, először az írás tudását.

A szemita nép fogékonysága hamar elsajátította a szumir és akkad műveltségét, hasonult a viszonyaihoz és mindegyre hatalmasabb lett, befolyásosabb és végül oly hatalomra jutott, hogy az őslakosság háttérbe szorult, egyre jelentéktelenebb lett, végre teljesen eltűnt. A Tigris és Eufkrat között pedig kialakult két nagy új állam.

A két hatalmas folyó, a Tigris és az Eufkrat között alakult két nagy és hatalmas birodalom: Khaldea és Asszíria. Khaldea volt a két folyó déli területe, Asszíria az északi.

A déli Khaldeát másképp Babilóniának is hívták, Babilon városáról. Valójában a Babilon városa és kerülete volt Babilónia és az egész ország maga Khaldea, de a nagyhírű városról idővel az egész országot Babilóniának nevezték.

Hogy miképp éltek, milyen volt a történetük, kik voltak királyaik, milyen műveltséggel dicsekedtek, hogyan imádták az istenséget a két szomszéd rokonországban, azt csak nem régóta tudjuk.

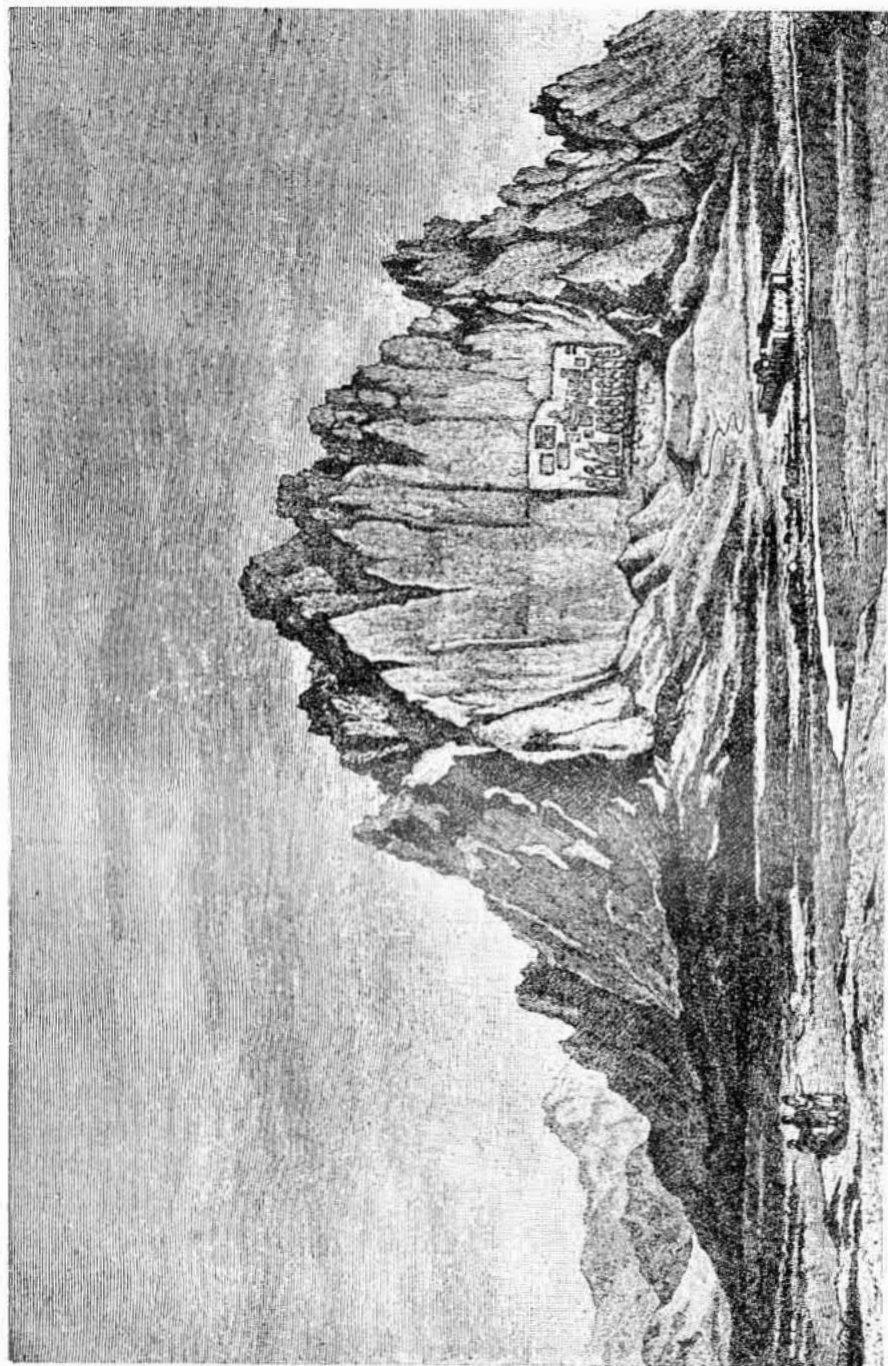
Évezredek előtt letűnt Khaldea hire, dicsősége, nagysága. A sűpedő talaj, a temető homok, a vizek áradása, az emberek rombolása, az idő pusztítása eltűntette a régi kor tanúit: az épületeket, a szobrokat, kőbe vésett emlékeket, feliratokat, szövegeket.

Tudós kutatók azonban szorgalmas kereséssel, ásatások útján egymásután hozták napfényre az elmúlt évezredek híres városait, Babilont, Ninivét, a két ország legérdekesebb városait és másokat.

Az ősi, több ezredéves romokon, szobrokon, hegyoldalba vésett képeken egy ismeretlen, olvashatatlan írást találtak, melynek betűi csupa

Szumir-akkad típusú szoborfej

Darius király sziklatáblája Behisztunban, melynek a Babilonia-asszírjai ékírás me fejté le ten nagy szerepe volt.

hegyes ék alakú jelekből állanak s ezért elnevezték ék-írásnak. Ismeretes volt ugyan a babilonai-asszír ékírás, azaz tudta a világ, hogy így írt a két rég letűnt nép, de olvasni az írásukat ősidők óta nem tudta senki. A kutató elme azonban addig tanulmányozta a meglevő ék-írásos emlékeket, amíg végre meg tudta fejteni.

Az ékírást is hasonlóan fejtették meg, mint az egyiptomi hieroglif-írást. Egy fiatal német gymnáziumi tanár, Grotefend György, egy régen, több tudós által tanulmányozott ékírásos szövegből kibetűzött két tulajdonnevet, Dáriust és Xerxeszt. Azt már tudta a tanár, hogy az ékírásos szövegben azokon a helyeken egy király nevének kell állania. Nem régen azelőtt fedeztek fel egy királyi névsort, annak minden nevét megpróbálta, de csak ez a kettő felelt meg; az egyik helyen Dariusz név illett a betűkre, a másikon Xerxesz. Ez a két név volt azután a kiinduló pont, amelyből a további kutatás után az ékírás rejtelméi is feltárultak előttünk. A megfejtés igazi fellendülését az angol Rawlinsonnak köszönhetjük; ő szolgáltatta az első nagyobb anyagot, egy nagy sziklatábla szövegével, amelyet roppant fáradsággal és rengeteg költséggel maga másolt le. (1. 137 old.)

Azután egymásután kerültek napfényre a becses iratos-emlékek, míg végül egyik Asszír királynak, Asszurbanipálnak a királyi palotájában egy ritka nagybecsű emlékre bukkantak, egész könyvtára, mely csupa cseréplapból állott és azokon ékírással az egész Babilon- és Asszír- irodalom emlékei. Ezrekremerő cseréplapból álló könyvtár volt az.

Igaz ugyan, hogy az ezernyi cserélapocska több darabra törötteen hevert egymáson, mely bizonyosan akkor tört össze, amikor az egész könyvtár egy emeleti helységből lezuhant a mélybe; hanem azért volt sok, ami egészben maradt. Most azután összekeresgélni az összetartozó darabokat emberfeletti munkául állotta felfedező előtt, mégis néhány igen érdekes lapnak a darabjait hamar összetudták szedni és azon nagyon érdekes szöveget találtak, a vízözön leírásának egy részletét.

Ez a részlet, mely a biblia leírásával előadásában majdnem teljesen megegyezik igen érdekes, de mielőtt ide iktatjuk, a Kaldéai vallással ismer-tjük meg az olvasót.

Mielőtt a szemita népfaj a két folyó közben megjelent, amíg csak a szumir-akkád nép lakott a két folyó közben a nép vallása majdnem csupa varázslatúzás és babona volt, melynek szertartásaival az emberek ellen törő gonosz szellemeket akarták elűzni, távol taitani, ártalmatlanná tenni.

Gonosz szellemek, démonok népesítik be a szumir-akkád nép képzeletét és azok a gonosz szellemek hoznak az emberre minden bajt. A szumir képzelet szerint, mindig heten vannak és itt van, az ősi turáni népfajnak a babonás hitében az eredete a „heten vannak mint a gonoszok“ ma is használatos mondásnak.

Hét gonosz démon kóborol a sivatag pusztában, romboló orkán

alakjában zúg végig azon és eljut a városokig. Hét gonosz szellem lakik a föld mélyében, amely, hogy az embert megrontsa, meg-megrázza a föld belsejét, hogy fent összeomlik minden. Gonosz démonok okozzák a víz-áradásokat, az égi háborúkat, a betegségeket, a korcsszüléseket.

A szellemek közül ketten azért mégis kiemelkednek, hatalmasabbak a többinél, de nem tekintik őket istenségeknek, csak olyan felsőbb hatalomnak, akinek parancsaira a többi szellem cselekszik. Az egyik az ég szelleme. Az elsőnek a neve A n u volt, akinek szavára a gonosz szellemek cselekszenek, rombolnak. A föld szellemének neve Ea volt és azt jóindulatú szellemnek tartották. Ez segíthet az emberen és ilyenkor a fia Mirridugga a közvetítő, őhozá kell folyamodni, hogy megsegítse az embert a gonosz démonok ellen. Az ilyen hozzáfolyamodások mind varázsigék, vagy ráolvasások.

Egy ilyen ráolvasás például a tébolynál így hangzik:

A Mirridugga látta az ő nyomorúságát (a betegét). Atyjához Eá-hoz lép és így szól: Atyám a fejbetegség az alvilágból jött. (A további formulában Ea elküldi fiát, hogy a szegény beteget szabadítsa meg a gonosz szellemtől s szól):

„Eredj fiam Mirridugga, végy egy edényt és hozz egy véka vizet a folyók beömléséből, mondd el a vízre a varázsos igét, hogy ebből az emberből távozzék a feje betegsége, mely mint az éjszaka kísértete nehezül reá, távozzék tőle... Ea szava üzze ki belőle.“

A szemita népfaj a vallást is átalakította.

Mint minden szemita törzs, úgy a Khaldeába beköltözött is egy legfelsőbb istent tisztelt és Úrnak (Baal) nevezte, vagy csak istennek. Ezt az Urat a fényben, dicsőségben, világosságban lakozó istenségnek tartották és főjelképeül a napot tekintették. A szemiták azonban szent tisztelettel viselkedtek a csillagok iránt is.

Ezt az istenségérzetet, a világosság, fényesség és csillagzat istenségeket azután összeolvasztották a szumir-akkád vallással és abból fejlődött azután a babyloni vallás.

Így támadt aztán a babiloni három főistenség, A n u az ég nagy szelleme és I n l i l l a, aki a szemita Béllal volt azonos, ez az isten volt a szellemek istene végül Ea a föld és a bölcsesség istene.

Bél később egyre nagyobb tiszteletben részesült és a teremtőnek hívták, mert saját vérének egy részét összekeverte a földdel és úgy teremtette az embert és az állatokat.

Mielőtt azonban az egész országban általános lett volna a tisztelete az egyes városokban, hasonlóan Egyptomhoz más más volt a főisten. Egyikben Baal, másikban Ea, harmadikban Inlilla. Voltak városok, amelyek egész külön helyi istent imádtak s akit azután később másutt az ország többi részében is tiszteltek. Ilyen volt a holdisten S z i n a napisten S z a m a s z

vagy az égi háború istene R a m m a n, ilyen volt még a romboló N e r g a l vagy a harcos N i n d a r, aki hadisten volt. A khaldeai nép nagy csillagász nép volt és így nagyobb tiszteletben állott előttük a hold, mint a nap és így elsőbbség illette meg a holdistent, a napisten előtt.

Mikor valamelyik város a többi fölött fenhatóságot vagy befolyást nyert, akkor mindig a maga főistenének követelte a többiek felett a fennsőbbiséget. Az általános tisztelet azonban mindig a három főisteniség felé irányult. Az első volt Anu, akit sasfarkkal, halfejjel és emberarczczal ábrázoltak, ő volt az istenek atyja, az alvilág, a sötétség, a rejtett kincsek ura. Baal volt a világnak és minden vidéknek ura és szellemek parancsolója, őt trónon ülő királynak ábrázolják. E a a böles vezető a látható világ ura, a tudományoknak, az életnek, a dicsőségnek a mestere. Négy szárnynyal ábrázolták. Mind a három istennek van női alakja is, nevük Anat, Ninna vagy Isztár és Davkina.

Afēbzurbampal, akinek a cserép-könyvtárában találtak a vízözön elbeszélését.

A khaldeai istentiszteletben azonban a nőisteniségeknek nincs is nagyobb szereplésük.

A szelleműzők, varázslók és mágusokból került ki a khaldeai papság; a khaldeai mágusoknak roppant nagy volt a tekintélyük, hírük még más népnél is, sőt korunkig fennmaradt hírük és a mai nép-babonák közül nem egy a khaldeai mágusoktól ered és több ezer esztendő.

Roppant szerepe volt a khaldeaiaknál az amuletnak; egy hatásos jó amulet ellen még az istenek sem tehettek semmit.

Az amuletek néha igazán haszontalan értéktelen dolgok voltak, kis darab kő, pár jellel vagy szóval, de voltak azután apró szobrocskák, torzalakok, démonok, a gonosz szellemek szobrai, akik ellen az istenek adtak erőt az amuletekbe, mert az istenek kedvelték az embert, csak mikor megharagudtak az emberi nemre, akarták vízözönrel elpusztítani.

A vízözönnek ez a története csak egy részlet egy nagy khaldeai hősmondából, melynek hőse Nimród. A monda a szumirok idejében játszik.

Volt egy idő, amikor a szumirok királyai istenek voltak. Ekkor történt Ereben, hogy egyik isteni király, akit Dumuczinak hívtak, meghalt; a kormányzást utána felesége Isztár vette át és folytatta.

Hírül vették ezt a szomszédos elámiták és alkalmasnak találták az időt, az elhalt király országának meghódítására megtámadták a királynét, elfoglalták országát és fővárosát. Volt annak az időnek egy híres hőse, ki roppant erős volt, Nimródnak hívták, ez segíteni akart a megszorult szumiroknak és a fogságbaejtett szép özvegy királynénak, Isztárnak.

Nimród társul, frigyeseül akarta megszerezni a távol-messze lakó Ea-báni, a félig bika, félig ember alakú hőst, akit azzal hódított meg, hogy bizonyosságát adta a maga bátorságának és erejének azzal, hogy egy hatalmas oroszlánt megfojtott pusztá kézzel.

Most már Ea-bánival szövetségbe leveri az elámi zsarnokot, Czumbabát és a szumirok ismét visszanyerik szabadságukat.

A hálás szumirok Nimródot választják meg királynak; Isztár pedig, aki elragadtatással csodálja a hős Nimródot, felajánlja a hősnak kezét és szívét.

— Feleséged leszek, Nimród — szólta Isztár — légy a férjem, én nő leszek. Drágakőből való drága kocsi vigyen téged; aranyból legyen az állványa, fényes a tengelye, legyen részed dicsőséges hódításokban... Szolgáljanak néked urak és hercegek, hozzád hasonló senki se legyen.

Am a hős gúnyolódva utasítja vissza a szeszélyes istennő ajánlatát.

— Királynő, hogyan kössek én veled frigyed? Álnok és csalfa a te koronád, szegény és értéktelen a te királyságod! Első férjedet jajongva sirattad, pedig gyilkoló boszantással te ölted meg őt. Szeretted egy pompás sást, kedvenczed volt, mégis megverted és összetörted szárnyait... Szeretted egy hatalmas oroszlánt, kedvenczed volt, mégis levágtad körmeit, hetet egyszerre ... Volt egy kedvencz paripád, harci mén, annak mérgezett italt adtál... szereted az ország királyát... és mégis megverted, párduczczá változtattad ... Szeretted Izulanut, atyád főhivatalnokát, mikor hajlott szerelmedre, megverted és kösziklává változtattad és egy sivatag pusztá közepére tetted... Most engem szeretsz és nekem is úgy akarsz fizetni, mint azoknak fizettél.

Isztár roppant dühre gerjedt! Ana istenhez fordul és egy bikát kér tőle, amelylyel boszút álljon a büszke hősnő.

Nimród és Ea-báni egyesülten szállanak szembe a bikával és megölik.

Isztár ekkor a város falairól átkot szór Nimródra, de a hálás szumir nép dicsőíti, ünnepli.

Ekkor Isztár végkép elkeseredik és elhatározza, hogy daczol az alvilág borzalmaival és leszáll oda, lemegy a sötétség házába, az alvilág istenénei; országába.

Ám ott, ahonnan nincsen visszatérés, ott fogva tartják a szép istennőt, akit azontúl betegségek gyötörnek.

De amikor Isztár elhagyta a földet, megszűnt a földön a szerelem és az istenek maguk lépnek közbe, hogy Isztárt a halál birodalmából bocsássák szabadon.

A kibékülhetetlen Isztár végre frigyestársat kap Anatau istennőben, Anu-nak a felesége Isztár anyja.

Ez megöli Ea-banit és Nimródra betegséget küld, mely őt leveri.

Az így kétszeresen sújtott Nimród az ő ősének Samas Napistimnél keres segítséget.

Nimródnak őse Samas Napistim (az élet sarja) jámborságáért a boldogultak országában isten lett.

Nimród fáradtságosan keresztül vándorolt a pusztán, melynek túlsó végén megtalálta a boldogultak birodalmának kapuját, ahol kierőszakolta bebocsátását és bejutott az ő keresett őséhez. Meg akarta tőle tudni, hogyan lett halhatatlan.

Erre Samas Napistim elmondta neki részletesen, hogyan menekült meg a nagy vizözönből.

— Szurripek városát ismered — szólta Nimród őse — ott fekszik az Eufrat partján. Ősrégi város, az istenek laktak benne egykor. Az istenek Anu, Bél, Mindar elhatározták, hogy roppant vizözönnel elpusztítják az emberi nemet.

Ea, a véghetetlen bölcsesség atyja azonban tanácsot ült velük, mely után így szólt Samas Napistimhez:

— Hagy el házadat, és készíts egy óriási hajót és végezd be hamar. Az istenek elhatározták, hogy kiirtják az élet sarját, vidd be hajódba mindennemű életnek a magját, ments meg mindent, ami az étetreérdemes és hozd a hajóra a magvát mindenek, ami él.

Majd így folytatta az elbeszélést Samas Napistim: mindent összehordtam. amim volt, mindent a hajóra vittem, szolgálóimat, barmokat, madarakat, családom tagjait.

Mikor mindent behordtam a hajóba és amikor a meghatározott idő megérkezett, megszólalt egy hang:

„Romlást bocsátók estére a földre, eredj hajódba s zárd be az ajtaját... Hajnalban rémítő zivatar tört ki és elborította az egész eget. A zivatar közepén mennydörgőit Rammaman, Nergal elpusztított mindent, a romboló szellemek irtottak, a föld világossága elsötétült, Rammaman tomboló áradata az egeket csapkodta. A földön az emberek nem ismerték meg egymást, a testvér nem ismerte meg a testvérét, maguk az istenek is rettegtek fent az égben és menekülést kerestek. Isztár zokogott az emberek elpusztulása felett és az istenek is vele könnyeztek és panaszkodtak. Hat napig és hat éjszakáig tartott az orkán, az áradat és a zivatar elnyelt mindent

A hetedik napon alább hagyott az orkán, elült a zivatar s a pusztító áradat apadt.

Hajómmal átszeltem a romboló tengert, az emberiségből pedig iszap lett. Mint a nád, úgy úszkált az emberi hulla a vizeken. Kinyitottam az ablakot, arczomba esett a világosság és szemeimből megeredtek a könnyek, összeborzadtam és sírtam. Nizir földön, a Nizir hegyeken akadt meg a hajóm, tovább nem mehetett.

Első és második napon nem történt semmi, úgy maradt ott, a harmadikon, negyediken épp úgy volt, valamint az ötödik és hatodikon is. A hetedik napon kibocsátottam a bárkából egy galambot, az ide-oda röpködött, de nem talált sehol nyughelyei és visszajött.

Másnap egy fecskét bocsátottam ki, de az is röpkült ide-oda és nem talált nyugvóhelyet, visszatért.

Azután egy varjút bocsátottam ki, de az látta az apadást, zabáit és nem tért vissza.

Ekkor kibocsátottam az állatokat a világ négy tája felé, áldozati italt öntöttem és áldozati oltárt emeltem a hegy ormán és az istenek magukba szívták az illatot. Ekkor meg-

jelent Bél, bámulva tekinteti a hajóra és bosszúsán rivált az istenekre meg a szellemekre:

„Miféle lény menekült itt meg?”

Ea azonban válaszolt neki, erre Bél megbékült és belépett hajómba, felemelt, felemelte nőmet, egymásba tette kezünket és megáldott bennünket s szólt:

„Samas Napisti eddig ember volt, ezentúl ő és felesége az istenekhez legyen hasonló, lakni pedig a vizek tengerbe-ömlésénél fog — így szólt és a folyók tengerbe-ömléséhez helyezett engem.

Ez nagyjában a khaldeai vízözön elbeszélése és a babiloni írott emlékek legbecsesebb része.

Asszír király szobrának mellrész.

A Nimród elbeszélésből annyit tudunk még, hogy Nimród kigyógyul betegségéből és Ea segítségével kiszabadítja a halottak országából Ea-bánit, aki a boldogok országába jut.

Mialatt Egyiptomban a horszeszúk ideje tartott, azalatt Kaldéában is pap-királyok uralkodtak a városokban. Egy ilyen ősrégi időkből származó pap-királynak a pecsétnyomóját meg is találták.

Ez a pecsétnyomó egy rövidke henger, melyre ékírással van felírva a pecsétnyomó szövege.

Idővel azután ezt a helyi pap-királyságot egy közös királyság váltotta fel; ki volt az első király nem tudjuk, csak az iránt nincs semmi kétség, hogy az első királyi ház uralkodói Szirgullában székeltek, ami Babilóniának déli részén feküdt. Idővel azonban Észak-Babilonia túlsúlyra vergődött

és az ott támadt új királyi ház megfosztotta uralkodásától a délit. Ez körülbelül K. e. 4000 évvel történt.

Ez a királyság azután hatalmas lett és igazán kiterjesztette hatalmát, egész Babilónia felett.

Szargon volt az, aki ezt az általános uralmat megalapította. Cziine volt „a város királya, Agadi királya.“

Szargon életét a monda gazdagon tarkította képekkel, regényességekkel, melyek ismét nagyon emlékeztetnek a bibliára, sőt a csecsemő korában sorsa teljesen megegyezik a bibliai Mózes történetével. Ezt az ő dicsőségének emlékére emelt szobron örökítette meg s így szól: „Saszkina, a hatalmas király, Agadi királya vagyok én. Anyám hercegnő volt, atyámat nem ismerem. Azupirani városában, mely az Eufrat partján van, születtem titokban.

Anyám sás-gyékényből készült tartóba tett, azt elzárta szurokkal és így rátett a folyóra, melynek árja nem borított en-

Istennek áldozó asszír király.

gem el. A folyó árja elvitt a vízmerő Akkihoz. A jószívű vízmerő Akki kivett engem a folyóból, Akki felnevelt engem mint saját fiát és kertészéül tett meg. Mint kertészlegény megnyertem Isztár istennő kegyét; király lett belőlem és negyvenöt évig uralkodtam. Ural-

kodtam a fekete hajukon (szemitákon) diadalmas szekéren robogtam a felső hegyvidékre s a déli hegyvidékre; háromszor nyomultam Nitukki-ig“ (a perza tengeröbölben) Szargon sorra hűbéresévé tette a khaldeai városi királyokat és a szirgullai királyi ház az ő korában ismét csak pap-király lett. A diadalmas győzelmek egyre nagyobb harcokra buzdították Szargont, meghódította az elamita határvárost, Badannát; azelamitákat megadóztatta, azután feljebb vonult a Tigris mentén, behatolt Szíriába, azt győzelmesen járta be, még Kiprusz szigetét is meghódította

Ea, a jóságos isten.

és győzedelme jeléül szobrot állíttatott a szigeten a szárazfölddel szemközt. Innen az Eufrattól északra, a hegyek közt lakó Gutim nép ellen fordult; azt is legyőzte s úgy fordult vissza diadalmas hadseregével székvárosába Agádiba.

A harcias király nemcsak a csaták zaját kedvelte, de szerette a tudományt és Uruk városában hatalmas könyvtárt alapított, a várost el is nevezték a „könyvek városának“.

Szargon összegyűjtetett mindent, ami az ősi khaldeai mondákra, hitregékre vonatkozott és szemita nyelven újra megíratta azokat.

Voltak vallásos könyvek, melyek a papokra vonatkozó szabályokat, a szent ígéket és a szelleműző szövegeket tartalmazták. Voltak tudományos könyvek, melyek főleg a csillagászatra vonatkoztak. Az akkád nyelv még nem tűnt el akkor teljesen, még szükség volt akkád-szemita nyelvtanra, az is volt a könyvtárban. Szargon nagyrabecsülte az akkád emlékeket, a

szellemi hagyatékot, de mégis mindent leíratott szemita nyelvre és magyaráztatta. Ebből a könyvtárból készítette később a már említett Asszurbanipál király azt a könyvtárt, melyben a vízözön elbeszélést találtuk.

A hatalmas uralkodót fia követte a trónon. N a r a m - s z í n volt Szargon fia és körülbelül 3750 évvel K. e. uralkodott Igen érdekes, hogyan tudjuk ennek a királynak az uralkodási évét olyan pontosan. Naram-Szín egy pompás templomot építtetett Agadi közelében Szippárban. Ezt a templomot háromezer évvel később a K. e. 555-ben uralomra került Nabunahid király újra építtette és az újjáépítésnél kereste annak alapító oklevelét, de nem találta, később az épület néhány fala beomlott, ekkor leromboltatta s újra kereste az alapító oklevelet; tizenhatszáz rőfnyire leásatott s nagy boldogságára napfényre került az okmány, maga a király mondja fenmaradt feliratában:

A napisten megengedte, hogy megláthassam Naram-Szín alapító oklevelét, amelyet 3200 évig más király nem talált meg.

Naráról a hadisten

Mintthogy tudjuk, hogy ez a felirat 545 évvel K. sz. előtt kelt, tehát ha a két számot összeadjuk 3200+545, megkapjuk a 3745 számot, lekeresítve 3750.

Naram - Szín elég erős kézzel tartotta össze atyja birodalmát, inkább békés és művészetekben örömet kereső uralkodó volt, mint hódító. Atyja életében vezetett maga is hódító hadjáratokat, de mint uralkodó a birodalma békés kormányzásával foglalkozott és nem folytatott hódító há-

borúkat, de építkezett, díszes vázakat faragtatott, amihez birodalma távoli részéből hozatott alkalmas köveket.

Naram-Szín halála után a nagy birodalom összeomlott. Az Eufrat és Tigris között, a khaldeai határon túl levő leigázott népek visszaszerezték függetlenségüket. Magában Khaldeában is trónviszály dúlt, Uruk és Agadi városa versengtek a főhatalomért, mindegyik a maga városi királyát akarta egész Khaldeá királyául elismertetni.

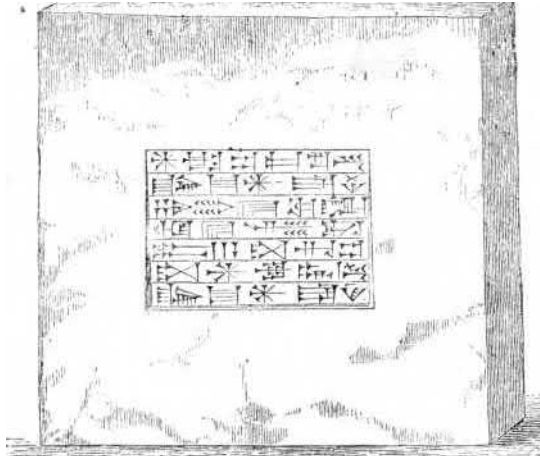
A két város közötti vetekedésből harmadik húzott hasznot, mert a vezető szerep ismét visszakerült Szirgullába. Ur-bau (Bau istennő szolgája) szirgullai pap-király vállalkozó szellemű kormányzója volt Szirgullának és nem törekedett a királyi cím után, csak a főhatalmat szerezte meg Szirgulla számára; vállalkozó szellemű férfi volt, aki oly felsőbbséget és tekintélyt szerzett városának, hogy az nemcsak egyre hatalmasabb lett, de Khaldeának ismét vezető városa lett, amelyben egész Khaldeá felett uralkodó férfiú támadt, a hatalmas Gudia.

Gudia kiváló tehetségű, nagyratörő férfiú volt. Nagyratörő lelkére teljes világot vet az, hogy egyszerű, alacsony származású szumir létére felvitte a dolgát előbb Szirgulla királyává s azután egész Khaldeá királyává lett, akitől még a szomszéd elámi földön is rettegetek.

Gudia saját erejénél és képességénél fogva lett Szirgulla királyává, aki megfosztotta az uralkodócsaládot hatalmától; ura lett egész Khaldeának és megérezte hatalmát Babilónia határain túl is.

De nemcsak, mint hódító lett úr a közel-távol vidékeken, hanem mint a vidékeknek hasznot hozó népszerű fejedelem, aki előmozdította, létrehozta a két folyó között a kereskedelmet. Igazi hatalma népszerűségében rejlett, melyet építkezései, munkálatai, szállítási által szerzett meg,

Gudia saját egyéni erején kívül műalkotású építkezéseivel nyerte meg a khaldeai nép szeretetét. Szirgullában újjá építtette Ur-Bau templomát, több ékes templomot emeltetett, önmagának pompás királyi palotát és mindezekhez a Tigris és Eufrat vidékének legkülönbözőbb helyéről hozatta az építőanyagot. A királyi palotához messze vidékről hozatta a kőtömböket, más helyről alabástromot a díszítésekhez, megint más helyről a lapossá hasított köveket a templom padlójának kikövezéséhez; a Libanonról pompás céd-

Ékírásos khaldeai téglá.

rusokat szállított; az arab határon dioritot fejtetett, hogy abból szobrait faragják; voltak arany-mosótelepei, rézbányái. Magának Gudianak az építkezései, munkálatai, szállításai, élénk forgalmat teremtettek az országban és ez munkát adott a népnek.

Ez a hatalmas férfiú, aki valóban ura volt a két folyóköznek, sohasem vette fel a „Khaldea királya“ címet, csak „patizi“-nek, pap-királynak nevezte magát.

A származására vonatkozólag lehet, hogy Gudia csakugyan nem tudott semmit, vagy pedig amikor nagytrőrő céljainak a kivételébe fogott, azzal akart a nép előtt jelentőséget szerezni szavainak, hogy isteni küldötnék, isteni származásának mondta magát, akinek születése hasonló Szargonéhoz. Maga Gudia így szól magáról:

„Anyám nem volt, az én anyám a vizek mélye. Atyám sem volt, az én atyám a vizek mélye.“ Azután elmondja, hogy őt is úgy találta meg a vízben, egy Dunciának nevezett ember, aki őt a vízből kihalásztta és életét megmentette.

Gudia az ő utódát szintén papnak nevelte, még pedig Inlilla isten fiának Ningirzúnak volt a főpapja és ezért U r - N i n g i r z ú -nak hívták. Ő követte atyját Gudiát a trónon.

Ur-Ningirzu békés kormányzásnak örült, atyja hatalma még halála után is biztosította a fiúnak a nyugalmat, a békét.

Ur-Ningirzu idejében lassanként egyre nagyobb hatalomra tett szert egyik sarja annak a királyi családnak, amelytől Gudia elragadta a királyi hatalmat. Ez a sarj új várost alapított: U r városát és alig 100 évvel Gudia halála után ez a sarjadék ragadta magához a királyi hatalmat. Ur-Bau Ur városát a holdistennek Szín-nek ajánlotta; magát előbb Ur királyának címezte, később pedig felvette a szumir és akkádországok királya címét. A birodalom főhelye Ur lett. Gudia utódai ugyan továbbra is megmaradtak Szigulla papkirályai, de hatalmukat elvesztették és elismerték Ur-Bau királyának főnhatóságát.

Ur-Bau is nagy építkezésekkel akarta uralkodását dicsőségessé tenni és több templomot emelt, sőt egy várost alapított, a „nap városát“ ahol a napisten dicsőségére emelt, nagy fényes szentélyt, amiről máig, 5000 év után fennmaradt emlékek tanúskodnak. Urbau hatalmát, trónját fia örökölte.

Dungi 2950-ben. K. e. ült atyja trónjába. (A Dun-gi név jelentése: „Dun istennő hű“).

Dungi mindenek előtt befejezte az atyja által kezdett Holdisten templomát, majd befejeztette az építést az atyja által kezdett lépcső-tornyot. Dungi nagy tisztelője volt atyjának, atyja nagyságának és szent tisztjének tartotta annak dicsőségét ápolni.

Az ő idejében a szirgullai papkirályság már egészen jelentéktelen hatalom volt és a szirgullai templomok feletti főnhatóság Dungi kezében volt.

Dungi nem csak címleg, de valóban ura és királya volt egész Khaldeának, közép és észak Babilóniának, az akkád városoknak és az északi városok istenét, Nergalt délen is, Szirgullában is nagy tiszteletben részesítette. Hogy Dungi mennyire akart az éjszaki vidék főistenének hódolni, mutatja egy máig fennmaradt pecsétnyomó-henger szövege, mely így szól:

„Shitlamta-uddu (Nergal) istennek Szirgulla jobbfele királyának, hogy tartsa meg életét Dungenak, a hatalmas hősnek, Ur királyának, Ur-Bau fiának, és trónörökösének, készítettem ezt annak, akinek a kegyelmével és gondviselésével akarok élni. . . .“ (1, 150. old.)

Ilyen pecsétnyomó hengereket az ősbabiloni korból a sírokban találtunk; az ős khaldeai sírokban a halottak mellett többféle ilyen kis hengert leltünk; némelyiknek volt felirata, de a legtöbbször csak faragványok voltak szöveg nélkül.

Ezek a kis hengerek az ős khaldeai sírokból ép úgy nem hiányozhatnak, mint ahogy a halottak könyvének az egyiptomiaknál a múmiával együtt a koporsóban kellett lennie.

A khaldeaiak is begöngyölték vászonba a halottaikat, de nem csináltak belőlük múmiákat, nem balsamozták be, hanem egyszerűen begöngyölték a halottat vászon-sávokba.

A halottat agyagsírba helyezték; a sír egy kis kriptának felelt meg, melynek háza, padlója agyagból volt. (1. 153. old.)

Az agyagpadlóra szurokba áztatott gyékényt terítettek és arra tették a begöngyölt halottat, de nem úgy, mint az egyiptomiak, vagy mint mi fektetjük a halottat kinyújtva a hátára, hanem a baloldalra fektetve, térdeit kissé összehúzáva, mint ahogy sok ember aludni szokott. (1. 153. old.)

Fejvánkossal egy agyag téglát tettek, a halott balkarját pedig kinyújtották keresztbe a sír padlóján, a kezén egy vörösréz edény feküdt, melybe a szintén kinyújtott jobb kar ujjait behajlították, mintha belenyúlna. Az egyik kézcsuklóra rendszeren vékony zsinegen pecsétnyomóalakú hengert kötöttek, de az a henger meteorkőből való volt; ugyan olyan nagyságú hengert, hanem mészkőből, alakokkal, de szöveg nélkül a lába közé helyeztek és egy harmadikat az oldalához. A vörösréz edény mellé, egy bambuszbotocskát tettek, vagy ahelyett a fűrészhálnak egy csontját.

A halott lábához edényeket raktak; lapos tálakat és abban halakat, csirkéket, medve-szájat, datolyát; a tálak mellé került azután agyagkorsó és ivófindza.

Ebben tehát teljesen hasonlóan gondoskodtak a halotról, mint az egyiptomiak; ellátták a halottat a hosszú útra eleséggel.

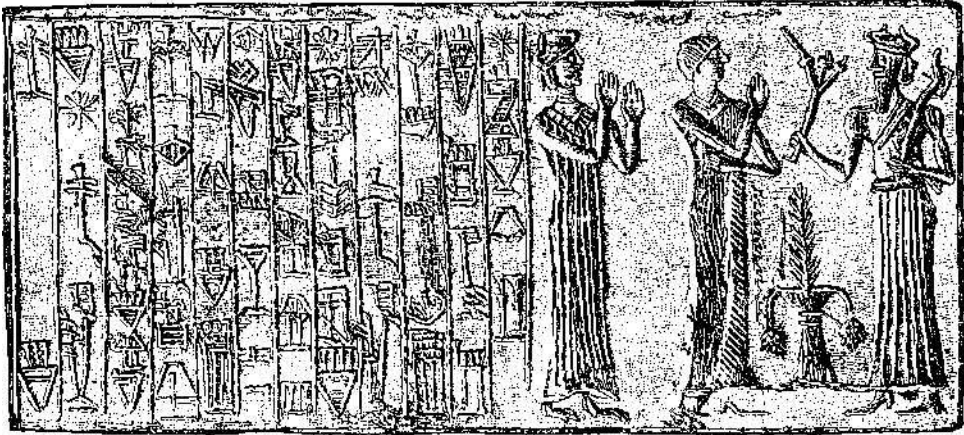
A halott mellé letették azután pecsételő-hengerét is részint szöveggel, részint alakokkal.

Az asszonyok és leányok azonban magukkal vitték a sírba az ékszereket; aranygyűrűiket vagy karkötőiket, aroncsaikat, gombjaikat s más ékszereket.

Mikor a halottat már ráhelyezték az agyaglapra és odarakták melléje az edényeket, leborították a bura alakú agyagfedővel. Hanem hogy az esetleg mégis beszivárgó víz, a halottnak ne árthasson és a sírban a víz össze ne gyűlhessen, apró vízvétető csövecskéket csináltak az agyagpadlóba és így levezették a vizet a földbe. (1. 155. old.)

Voltak ennél a sírnál előkelőbb sírok téglából, melyeknek befedése már a boltíves építkezés első nyomát mutatja. A szélső téglák mindig kijebb állott úgy, hogy végre a két szemközti fal összeért. (1. 154. old.)

Ezekben a kriptákban már több embert is temettek egymás mellé; így s az előbb leírt módon azonban csak az előkelőbbeket, a tehetősebbeket temették, mert a szegények temetése másképp történt. Készítettek két hosszú-

Dungi király pecsételő hengere.

kás nagy agyaghüvelyt; egyiknek nyílása pontosan összeillett a másikkal. Egyik hüvelybe behelyezték a halottat, azután ráhúzták a másik hüvelyt és a közepén összetapasztották. A halott ebben az agyagburokban olyan volt, mint egy óriási agyaggubó.

Ezeket a halotti hüvelyeket azután száraz, vízmentes téglá-építménybe szépen sorba, rendbe helyezték el.

A sírok mindig tanú az ősrégi idők műveltségének és ezek a sírok valóban előrehaladott műveltség korából valók voltak, Dungi idejében a tudomány, a művészet, építészet mind magas fokon állott.

Kőbe, bronzba egyaránt tökéletesen véstek. A tudomány terén pedig a csillagászat volt a khaldeai sajátos tudomány; a csillagászat terén Khaldea volt a keleti népek mestere. (155. old.)

A khaldeai csillagászat osztotta fel a nap pályáját 360 fokra, a napot a hónapok száma után 12 órára, az órát pedig hatvan percze.

A 60-as szám a szumir-akkád népnek számrendszerében ugyanolyan

szerepet játszott, mint a mi tízes számrendszerünkben a 100. A hét is babiloni eredetű, a hét nap a hét holdnegyednek felel meg.

Nem tudjuk Dungi után ki következett a trónon, de bizonyosan még több Ur-beli király követte őt, ámde nem találtunk még tőlük eredő emlékeket; a legelső emlék, amely utána való időkből származik, körülbelül háromszáz évvel későbbi és azt mutatja, hogy akkor Közép-Babiloniában Nizim városában támadt egy uralkodó a szumir és akkád városok felett.

Nizim városának dicsősége uralma nem sokáig tartott, mert ismét Ur városáé lesz az elsőség, ismét odavaló király uralkodik, de ez az uralkodóház már nem szumir hanem szemita nemzetiségű volt.

Ez az uralkodóház azonban nem teljesen ura egész Khardeának, sem feltétlen királya az összes szumir - akkád városoknak, mert Nizim független maradt és az Euftrat és Tigris köze ezekben a századokban nem volt egységes és nem állott egyetlen, erős kezű király alatt és ennek csakhamar meg is volt a szomorú következménye. A Tigris túloldaláról átjöttek az elámiták és meghódították a gazdag két folyó között.

A független szumir-akkád városok adófizetői lettek a Szuzában székelő elámita királynak.

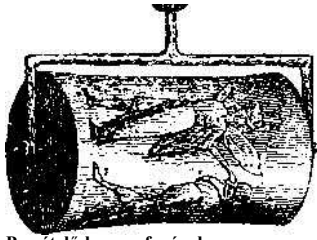
Az elámiták és velük más szövetséges népek végig zsákmányolták a két folyam között, sőt tovább is mentek és az Euftrat folyótól a földközi tenger felé elterülő vidékek népeit is megriasztották, hogy azok tanyáikat rémülten hagyták oda.

Ennek a megrázkódtatásnak azonban voltak hasznos eredményei a megsarczott Euftrat és Tigris közén. Az akkád városok összefogtak és egységesebb államot alkottak és kialakult a később olyan híressé vált hatalmas, de kegyetlen királyokkal dicsekedő Asszíria.

Asszíriának legrégebb története csak szájhagyományok útján, mondák alakjában maradt fenn, melyeket a görög történétírók írtak le úgy, amint neki is mesélték:

Egy pecsétbonger kisímitott lapja.

Pecsetelő-henger fogóval.

A hagyománynak, a mondának reánk maradt meséje, az Asszír birodalom legrégebb koráról így szól:

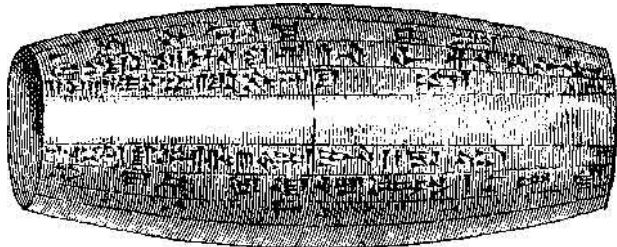
Ős időkben, ezredek előtt élt egy asszír király, akit Ninosz z-nak hívtak. A király szövetséget kötött egy arabiai fejedelemmel, Ariaioszszal, hogy közös erővel megtámadják Khaldeát, azaz Babilóniát.

A hadjárat sikerült és Ninosz rabul ejtette a babilóniai királyt és gyermekeivel együtt kivégeztette.

Ez a győzelem vakmerővé tette Ninoszt, aki ezután megtámadta az örményföldi népet, majd diadalmában az Asszíriától keletre fekvő Médeket igázta le, akiknek királyát és gyermekeit keresztre feszíttette. Most már semmi sem tarthatta fel és meghódította még a perzsákat is és az Indus folyóig járt diadalmas seregével. Ott visszafordult és leigázta egész Kis-Ázsiát s roppant hatalma a földközi tengertől egészen Indiáig terjedt. Mikor diadalmas hódításaiból visszatért, egy nagy várost építtetett és saját nevéből Ninosz városának nevezte el. Ez lett a híres Niniveh.

A város roppant nagy négyszög volt, melynek hossza tíz mértföld, szélessége pedig két mértföld volt. Ninosz nemcsak előkelő asszíroknak nyitotta meg kapuit, de szívesen fogadott idegeneket is városában, mely a világ legnagyobb, legvirulóbb székvárosa lett.

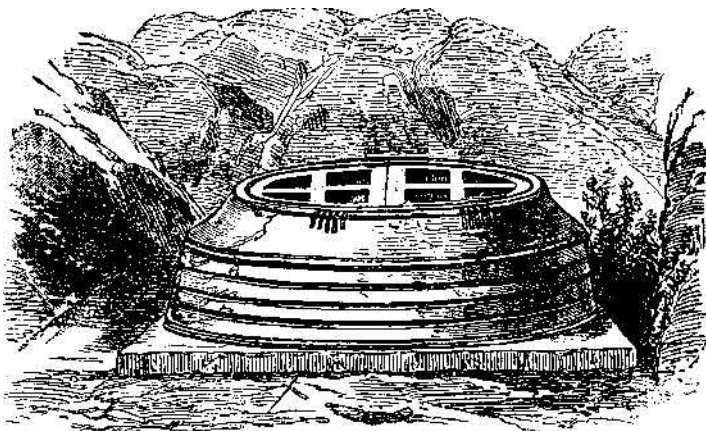
Minden dicsősége nem tudta Ninosz királyt teljesen boldoggá tenni, mert folyton bántotta őt, hogy az ő diadalmas hadjáratában volt egy nép, amelyet nem tudott leigázni; az a baktriai nép volt. Nem is volt nyugta emiatt és elhatározta, hogy megtámadja őket. Nagy sereget állított talpra. 1,700,000 gyalogost, 210,000 lovas és tízezer hrczikocsit vitt a baktriaiak ellen, mégis csak sok veszteség és fáradtságos harcok után tudta a baktriaiakat városaikban körülzárnai. Az ostromolt városokat azután mind be is vette, csak a főváros Baktra volt hátra, mely azonban hosszú ostromot is kibírt.

Pecsetelő-henger ékírási szöveggel.

Az ostrom tartama alatt Ninosz király egyik főembere Oannesz, végtelemül vágyakodott otthon maradt felesége után, azért elküldött érte és elhozatta a táborba. Oannesz felesége Derketo istennőnek és egy halandó férfinak a leánya volt. Mint kis csecsemőt kitette az anyja, de az anyja galambjai táplálták, amíg pásztorok nem akadtak reá, akik elvitték Szim-

miasz pásztorhoz, aki a kis leányt felvelte és Szemirámisznak nevezte, ami galambot jelentett. Mikor évek múltán a kis csecsemő leánykából viruló hajadon lett, meglátta őt a szíriai kormányzó, ki anynyira beleszeretett, hogy feleségül vette őt. Az élesszemű Szemirámisz észre-

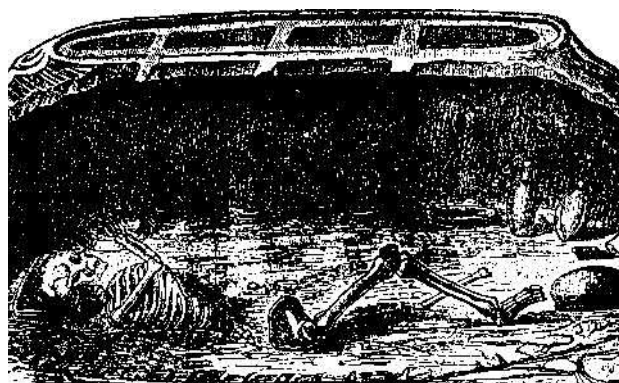

Khaldeai agyagsír kívülről.

vette, hogy a baktriaiak nagyon is bíznak városuk erősségében és elhanyagolják a városuk védelmét. Egy éjszaka válogatott csapat élén megmászta a szép asszony a falakat és azután adott jelére az asszírok egyszerre ostromolták a várost és be is vették.

A baktriaiak a váratlan támadástól és a már behatolt asszíroktól úgy megrémültek, hogy fejüket vesztették és a város elesett.

Ninosz király örömeben dúsan megajándékozta Szemirámiszt, csakhogy

annak ritka szépsége úgy megbűvölte, hogy elkérte őt a férjétől, akinek cserébe Ninosz a saját leányát kínálta Oannesznek.

Oannesz nem akarta a király ajánlatát elfogadni, nem akart feleségétől, a kit végtelenül szeretett, megválni. Ninosz azonban engedelkenységre kény-

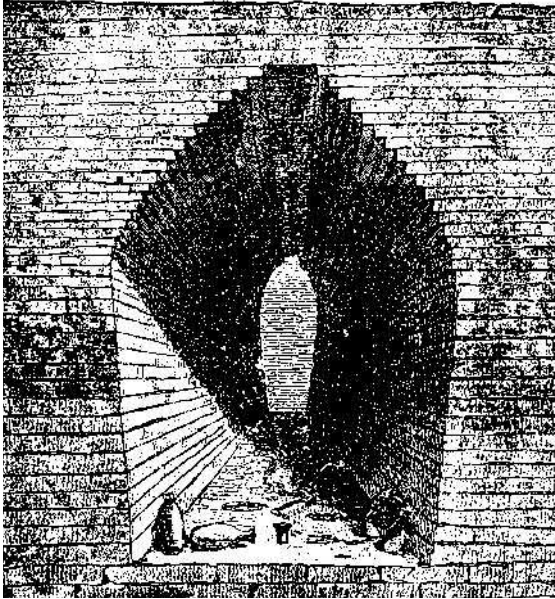
szerítette, mert azzal fenyegette, hogy kiszurattja a szemeit, ha ellenkezik.

Ninosz magánál tartotta Szemirámiszt, Oannesz azonban nem tudta elviselni a veszteséget és fájdalomában felakasztotta magát.

Ninosz nem igen törődött azzal, hanem feleségül vette Szemirámiszt és királynévá tette. Szemirámisz még viruló szép asszony volt, mikor királyi férje, Ninosz meghalt. Szemirámisz a királynak magas síremléket emeltetett.

A szép Szemirámisznak azonban Niniveh nem tetszett és Babilon városát építette saját ízlése szerint. Pompás épületeket emelt, a várost nagyobbá tette, mint aminő Niniveh volt s a közepén nagy hatalmas templomot emeltetett Bélnek.

Építkezéseit azonban megzavarták a hatalmas birodalom különböző népeinek lázadásai, első sorban a médek; de Szemirámisz sereggel indult ellenük és leverte a lázadást; a saját dicsőségére ott egy új nagy várost alapított:

E g b a t á n á t ,
majd roppant seregével
bejárta egész birodalmát s
mindenütt városokat, úta-
kat épített.

Fent Örmény - földön
Semiramocerta hir-
dette az ő nagyságát, Kili-
kiában pedig Tarzosz váro-
sát építette. Szkíták orszá-
gának határán emléktáblát
vésetett, melyben magá-
ról beszél és így szól:

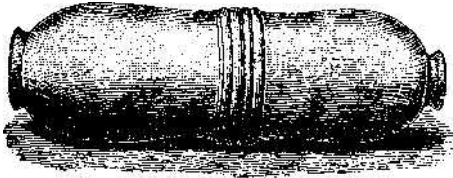
„A természet asszonyi
testet adott, de tetteim a
legdicsőségesebb férfiak-
kal egy rangba emelnek.
Kormányozom Ninosz bi-
rodalmát, mely a nyugati
határától az indus folyóig
terjed, délen a mirrha és
tömjén országáig, északon a szákok és
szokdiaiakig. Az én országlásom előtt

asszíriai ember nem látott még tengert, én négy tenger vizét láttam s oly messze fekszenek, hogy ember nem jut oda. Én kényszerítettem a folyókat, hogy arra vegyék útjokat, amerre én akarom; de csak oda tereltem azokat, ahol hasznót hajtottak. Termő mezőkké tettem a sivár földeket, mert megöntöztem folyóimmal. Építettem bevehetetlen várakat, utakat törettem, hozzáférhetetlen sziklákon át kocsiaim számára utakat építettem ott, ahol azelőtt a vadállat sem járt és mind e sok munkámban volt időm örömeim és barátaim számára.“

Ó, de jaj volt az ő barátainak, ha szerelmét is elfogadták. Aki a szép királyné gyengeségét is láthatta, aki ölelhette karcsú derekát, aki csókolhatta lángzó ajkát, életével fizette meg a szerelmes kitüntetést, mert Szemirámisz megölette minden kedvesét.

Szemet gyönyörködtető palotája körül tündéri kerteket építtetett, melyek

a levegőben, magasan függtek és szerelmessé tették azt, aki bennük járt, aki ott látta a szép királynét, nem tudott a szíven uralkodni, lábaihoz borult a szép királynőnek, esengett csókjáért, öleléséért s azután megfizette azt életével.

Koporsóul szolgáló agyaghüvely, így temették a kevésbé tehető khaldeaiakat.

rátra; három millió gyalogos, fél millió lovas és 100.000 harci szekér volt a hadseregében. Nem voltak azonban elefántjai, mint az indiaiaknak, tehát 100.000 tevét belevarratott fekete bikák bőrébe és egy katonát ültetett rá. Így akarta az indiaiakat megtevesztetni.

A roppant sereget 2000 hajó szállította át az Indus folyón. Ezeket a hajókat még ottb m készítette Szemirámisz és összerakható részeit tevéken szállította az Indushoz.

A királyné szerencsésen átkelhetett az Indus folyón és behatolt Indiába^ sőt igen könnyen mehetett előre, mert Stabrobatesz, az indiai király elvonult az érkező Szemirámisz elől; így becsalta az ország belsejébe és alkalmas helyen azután rajta ütött.

A zavar mindkét részen nagy volt. Szemirámisz seregét a meglepetés zavarta meg, Stabrobatesz harci ménjei pedig a tevéktől ijedtek meg; de azért a csata csakhamar az indiai királynak kedvezett, mert gyalogosai és az elefántos hadtestek megfutamították az asszíriai sereget.

Az indiai király magát Szemirámisz kereste és megsebesítette karján és hátul a vállán. A szép királyné csak nagy nehezen menekült, ügyyel-bajjal kelhetett át az Induson, melyről a hidat maga mögött felbontatta. Seregének alig egy harmada menekült, sőt azt is beszélték, hogy alig húsz ember jutott vissza hajójába.

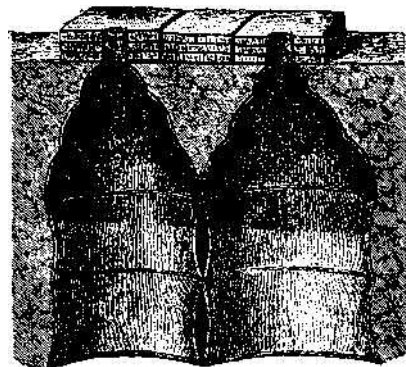
Szemirámisz hazaért Babilonba és megfogadta, hogy soha többé nem hagyja el az ő kedvenc városát, palotáját, függő kertjeit.

Hazaérkezése után értesült a királyné, hogy saját fia szőtt ellene összeesküvést.

Ez a királynét nagyon bántotta; nem várt

A szépséges királyné kéjligeteiben, függőkertjeiben azonban nem szűnt meg nagyratörő tervekkel foglalkozni. Hírét vette India mesés gazdagságának, csodás földjének és elhatározta, hogy Indiát birodalmához csatolja.

Három évig készült erre a hadjá-

A sír padlójából ilyen levezető csöveken szívárgott a földbe a víz.

egy napot sem, hanem lemondott az uralkodásról fia javára, azután galambbá változott és elszállott az istenekhez.

Egy másik monda másképp regéli Szemirámisz halálát; habár öreg volt, még mindég szerelemre vágyott és egy napon saját fiának tett szerelmi vallomást, őt akarta maga iránt szerelemre kelteni, emiatt fia annyira felázadt, hogy haragjában megölte a királynét.

A monda azt regéli, hogy halálakor 62 éves volt, de még mindég szép és 42 évig uralkodott AsszírIA felett.

A mindenestre érdekes történet azonban nem más, mint az asszír nép hőregéje, melynek egyik alakja Ninosz megismerésítése Nindár istennek és a másik, Szemirámisz pedig Isztárnak a megtestesülése.

A hiteles adatok és emlékek szerint asszírIA első királyai a pap-királyok, akik As szúr isten főszolgái voltak és Asszír városában székeltek és körülbelül napjainktól számított 4000 év

előtt alapították meg az asszír államot, melynek akkor Asszír volt a főhelye. Ninive ugyan állott már és a művelődés ott-hona volt, de történelmi szerepe csak később kezdődött, ahonnan az asszír királyok hatalma lefelé a perzsa-öböl felé meg nyugatra Szíriába kiterjedt.

Szíria roppant nagy földterület,

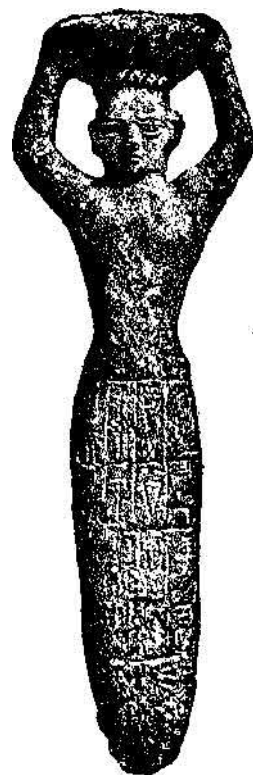
mely a földközi tengernek előázsiai partvidéke. Azon a hosszú nagy földterületen több nép talált hazát és sok nép használta vándorlása útjául. Szírián át mentek a hikszoszok is Egyiptomba, jöttek valahonnan az ázsiai fensíkokról, egy ideig a szíriai földterületen tanyáztak s azután betörték Egyiptomba.

Volt Szíriában meghonosodott művelt nép, amely a tengerpart mentén települt meg, voltak azután nomád, kóbor népek és a hegyeken tanyázó rabló népek.

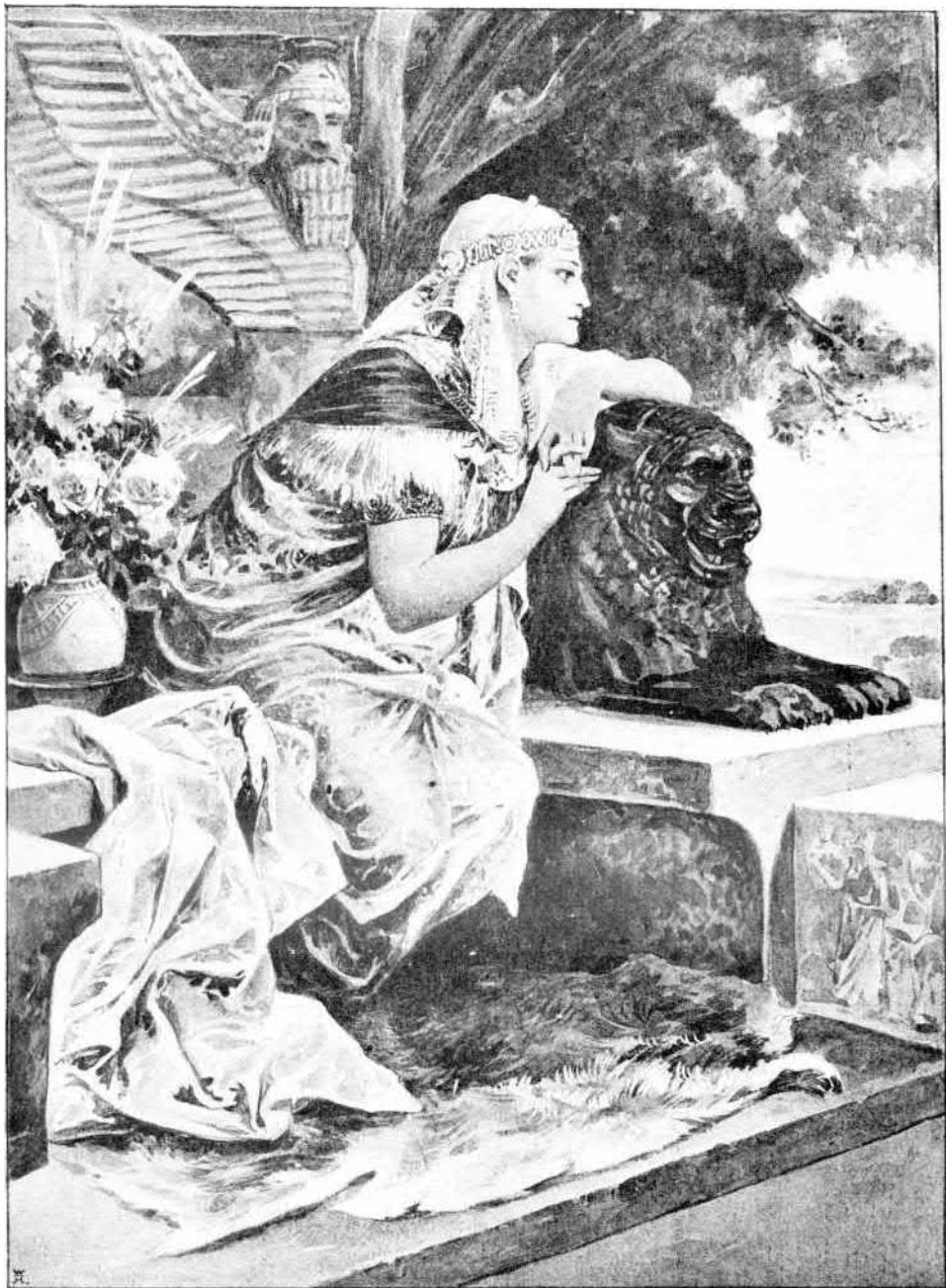
A szíriai földhöz kapcsolódnak az emberiség nagy részének hitregés történetei és bibliai emlékek élednek lelkünkben, amikor Palesztiának, Kánánnak, a Holt tengernek, a Jordán folyónak, a cédrustermő Libanon hegyiségének, a filiszteusok földjének nevét olvassuk.

Bronz-szobor
Dungi
korából.

Bronz-szobor
Dungi korából.

Szemirámisz a palotája kertjében.

Hazaérkezése után értesült Szemirámisz, hogy saját fia szótt ellene összeesküvést.
Ez a királynét nagyon bántotta.

A sziriai föld legjelentősebb népe a fönikiai volt.

A földközi tenger partján, Szíria északi részén az ókor legrégebb idői óta lakott egy halász nép, mely csolnakjain, bárkáin kivitorlázott a tengerre s később a közel-távoli vidékekre is ellátogatott; elvitte halász-zsákmányát, s hozott helyette mást; később egyéb értékes dolgokat is vittek magukkal és idővel élénk cserekereskedelmet folytattak és lettek az ókor legelső kereskedői.

Hogy honnan vették nevüket, arra sokféle magyarázat maradt fenn.

A görögök azt mondják, hogy a törzsnek őst, akitől az a nagy nép származott, Fönixnek hívták. Mások azt állítják a fönikesz szó vörös népet jelent, még pedig vagy a fönikiak vöröses bőre után, vagy a biborfesték után, amelyet a föniki nép minden telepítvényen gyártott. Más magyarázat pedig azt mondja, hogy a fönikia szó a pálmából ered és a „pálmák országát“ jelenti. Ezek a magyarázatok azonban mind tévesek, mert a fönikia szó az egyiptomi elnevezésből származik. Az egyiptomiak Fenkhu-nak nevezték a fönikiai népet és ebből származott elnevezésük; legvalószínűbb azonban, hogy ők maguk póni vagy puni népnek nevezték magukat, ami a későbbi karthágói pun névben maradt fenn.

A föniki nép szintén kelet felől Ázsiából érkezett, de a sziriai földön később felvette a kánáni nyelvet és a vallást is. A nép városok szerint egymástól független polgári közösségeket alkotott.

A legrégebb város Gébál volt, mely pár órai távolságban volt a tengertől és a hagyomány szerint 11 isten alapította, de mikor a fönikiai nép kereskedelme látta, hogy alkalmasabb volna a tengerparton laknia, új várost alapított, azt is Gebálnak nevezte és átköltözött.

A másik város B é r ú t volt (ma Beirut), ez is azt tartotta, hogy 11 isten az alapítója.

A két város minden hírére elhomályosította idővel a kicsiny halászfaluból nagy várossá fejlődött Szidon (halászat, mai neve: Szaida).

Gazdagság, jólét, viruló élet otthona volt Szidon, melyet a kereskedelmen kívül, ipara is nagygyá tett és a későbbi időkben hatalmas, gazdag város lett, amelyre minden hódító szemet vetett.

Tekintélyre, gazdagságra nagyban vetekedett Sziddonnal két másik, szintén nagygyá lett fönikiai város: Arád és Tirusz.

Arád nem a szárazföldön feküdt, hanem egy sziklaszigeten, ahol a tengeri kereskedelemre pompás kikötője volt a városnak, míg maga a város szorongó volt, a házakat szorosan egymás mellé építették.

Bronz-szobor
Gudia korából.

A sziget várost még hatalmas, erős sziklatömbökből épített kőfal vette körül. Ennek a kőfalnak a romjai most is ott vannak még a sziklaparton.

A város kitűnő helyen volt, csak egy dologban szűkölködött, az ivóvízben, melyet cziszternákban fogtak fel. Egyszer azonban, amikor nagyon nagy volt a vízhiány és a szomjúság pusztította a várost, nagy leleménnyel forrásvizet szereztek a városnak. így:

A szárazföld és Arád közt a tenger mélyén volt egy édesvíz-forrás, erre a forrásra a tenger alatt ügyes bűvárok erős nagy, nehéz ólomburát boriítottak és abból bőrcsővön át a városba vezették a vizet.

Szidon másik versenytársát maga a szidoni polgárság alapította és tette virágzóvá; az T i r u s z volt.

Ez az érdekes város két részből állott, az ó és az új városból. Az ó város a szárazföldön állott, míg az új a parthoz közeli kettős-szigeten. Ott épült a királyi vár, a templom, a haditár.

A város alapításáról a monda így szól: Ősidőkben, réges-régen, amikor az istenek a földön jártak és az emberek között éltek, akkor Sz a i n e m r u m a szárazföldön Szidon helyén nádból és sásból egy várost épített, a bátyja pedig, Izoósz, aki a legelső tengerész volt, a sziklaszigeteken, közvetlenül a szárazföld mellett, szent oszlopokat emelt. Később azonban Tirusz város istene, Melkárt, templomot épített az egyik szigeten, majd a sás és nád-város helyébe pedig kővárost. Tirusz városának is az volt a legnagyobb baja, hogy nem volt ivóvize.

A főnikiai nép, mint hajós nép, már a legrégebb időben bejárta hajóin a földközi tengert és a monda nem egy európai tengerparti város alapításáról azt regélte, hogy a főnikiaiak alapították.

Kiprusz szigetén azonban valóban korán kereskedelmi állomást alapítottak; még pedig Főnikia legrégebb városának, Gebálnak lakói települtek ott meg.

Kipruszon kívül Rhodosz szigeten és a kisázsiai partokon voltak főnikiai települések.

A főnikiai városok mind hajós, kereskedelmi és hadihajókkal ellátott városok voltak, sok tengeri háborút viseltek más tenger melléki néppel, különösen Tirusz a filiszteusokkal.

Mikor a főnikiai városok őslakossága már meggazdagodott és foglaltságot nyújthatott idegen népeknek, bevándorlóknak, munkát keresőknek, egyre büszkébb lett az ő ősiségére és tartózkodott a jövevényekkel közösebb életre lépni. A régi lakosság volt az úr, a parancsoló, a nemesség, az idegen csak jövevény, melynek nincs semmiféle polgárjoga.

Minden városhoz tartozott bizonyos országrész, mely annak a városnak, a város előkelőségének, a szent templomoknak volt a tulajdona.

Azokon a földeken szívesen adtak helyet az idegeneknek, akik bérelhették ott a földet, ha jobb módúak voltak, de soha sem vásárolhatták

meg. Földet vennie csakis főnikiai polgárnak volt szabad. Az idegenek, akik nem bérelhettek földet, azok csakis munkájukból, napszámukból, napi keresményükből élhettek meg.

Ha azonban valamely területen az idegenek igen elsokasodtak, ha a főnikiai államrendszerre nem volt ajánlatos, hogy tovább is oly nagy számban együtt lakjanak, akkor szétteíépítették őket; a legtávolabbi gyarmataikba elvitték a családokat, hiába tiltakoztak ellene. A legjobb baráti viszonyban, talán rokonságban élőket óriási távolsággal választották el egymástól. Az egyiket elvitték Rodosz szigetére, a másikat valahova a mai spanyol partokra.

A városokban a hivatalokat csak főnikiai ember tölthette be.

Minden város a nemeseknek egy-egy kis köztársasága volt. Minden városnak meg volt a maga kormányzó fejedelme, akit a szomszéd népekre való tekintettel királynak neveztek.

Egész Szíriában minden törzs, bármily kicsiny volt is, egy-egy király vezetése alatt állt, tehát a főnikiaiak, nehogy kevesebbnek lássanak, fejedelmeket színién királyoknak czimezték.

Minden városnak meg volt a maga királya, akinek azonban a hatalma korlátozott volt. Külsőségekben nagy fényvel, tekintélyt adó tisztelettel vették körül, de hatalma nem volt oly nagy, hogy a polgárság zsarnoka lehetett volna.

A király volt a sereg és a hajóhad vezére, ő volt a legfőbb bíró, de egyébként mindenben meg kellett hallgatnia a nemesek tanácsának és a város főpapjának véleményét.

A királyi méltóságnak egyik díszes, lármás jele volt a biborpalást, mely különösen Szidon és Tirusz királyainak volt a jelvénye, innen származott azután el az egész világon.

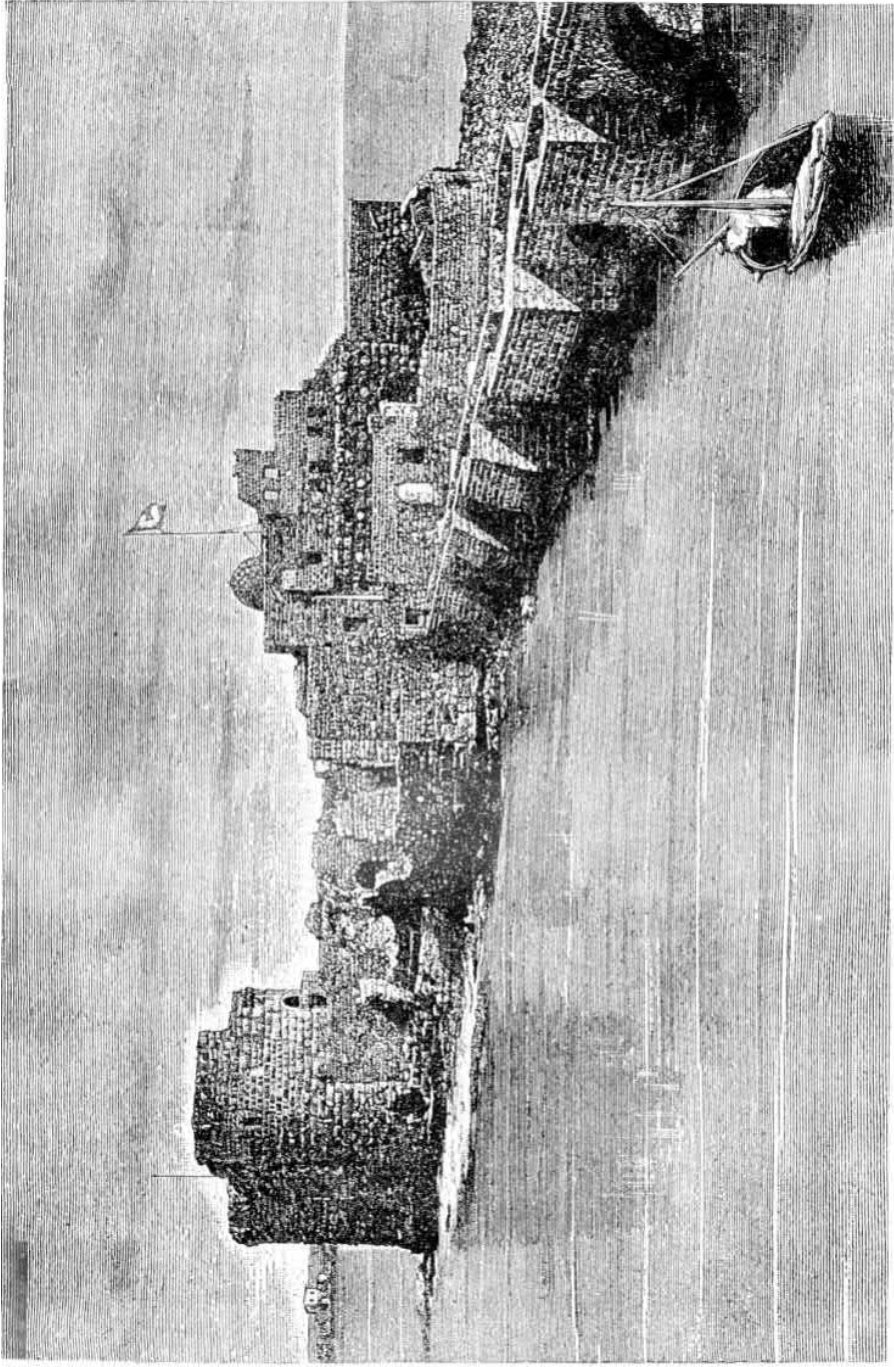
A királyok egymástól teljesen függetlenek voltak és saját városukban önállóan kormányoztak, voltak azonban mégis esetek, amikor közös érdek azt kívánta, hogy egységes megállapodással cselekedjenek, ilyenkor szövetségi tanácsot tartottak. Ezek az esetek főleg a közös ellenségre, tengeri háborúkra és gyarmatokra vonatkoztak.

Amelyik város gazdagabb, hatalmasabb volt, amelyik veszedelem idején nagyobb haderőt tudott a közös seregbe állítani, annak a szava természetesen súlyosabb volt, annak a városnak a befolyása erősült és irányíthatta a többiek elhatározását.

A főnikiaiak vallásában is, mint minden keleti nép vallásában, a legnagyobb szerepe jutott a napistennek, akit a szemita elnevezés után Baálnak (Úrnak) hívtak; ő volt a teremtés ura és istene. Baálnak másik alakja volt a Moloch, mely a nap égető, perzselő hevét ábrázolja és istene a pusztulásnak és a háborúnak. Ebben az alakjában bikafejjel vagy egész bika alakjában ábrázolták. Molochnak, mint haragvó istenségnek rettenetes

FÖNIKIA és PALESZTINA

Szidon városának romjai. Szidon városa „Kánán elsőszülötté”-nek nevezte magát és Fönícia legelső, legtekintélyesebb városa volt.

áldozatokat hoztak a főnikiaiak oly esetben, amikor a Moloch haragját látták maguk ellen fordulni. Ilyenkor engesztelő áldozatul gyermekeket, sőt a királynak a fiát égették el áldozatul. Úgy gondolkodtak, hogy az istent csak úgy engesztelheti ki az ember, ha attól válik meg, ami szívének a legkedvesebb. Ezt a rettenetes engesztelési a főnikiai nép, habár magas műveltséggel dicsekedhetett, mégis sokáig megtartotta.

Baálnak női alakja Baálát, a lét és elmúlás istennője. Mellékeve Athár volt, ebből csinálták a görögök Asztartét. Szentelt állata az oroszlán, ábrázolásaiban legtöbbször oroszlánon áll, későbbi időkben oroszlántól vont kocsiban állott. Szentelt állatai közé tartozott még: a kos, a kecske, a galamb és a hah. Ezért is tartottak templomában galambduczot és a templomudvaron halastót. A főnikiaiak hite szerint az istenek a kövekben,

a kőzetekben és a fáknban nyilatkoznak meg, azért szokásos volt Baál és Baálát templomaiban az oltárra egy kőoszlopot (Maszéba) felállítani, az oltár mellé pedig egy szentelt fát ültetni.

A nagy főisteneket az emberek szeszélyeseknek tartották, akik inkább ellenséges érzelmekkel viseltettek az ember iránt és azért csak véres áldozatokkal engesztelhetők.

A főisten Baál és a világ, az emberek közt a közbenjáró, közvetítő Melkárt volt a tiruszi Baál, áld a pusztulásból új életet teremt, ő védi meg az embereket a bajtól, ő mérsékeli a tél hidegét, a nyár tűzét. Ő az, aki megvédi a főnikiaiak gyarmatait, ő a népek sorsának intézője.

Tiruszban az ő tiszteletére emelt templomban két oszlop állott az oltáron, az egyik aranyból, a másik zöld üvegből. Gebálban még a tavasz istenét is tisztelték, akit Adonisz-nak hívtak. Adoniszba bele szeretett Athár (Baalát) és az irigy istenek emiatt megölték Adoniszt. Adoniszról nevezték el a város

Főnikiai férfiarca, közelében tengerbe ömlő folyót és amikor a viruló tavasz, a szép nyár

után az őszi esőzés a patakából a folyóba hordott vörös földdel vörösre festette az Adonisz vizét, akkor gyászt öltött a föniki nép, mert akkor ölte meg a Vadkan, (a tél) a tavasz istenét, Athár kedvesét. Hét napig folyton siratták, mely alatt mindenféle gyász- és temetési szertartásokat tartottak.

Körülhordozták Adonisz képét és a nők hangosan siratták: ó jaj Adonisznak, jaj az ő pompájának! Virágcserepekbe gyorsan hervadó virágokat ültettek, a leányok levágták hajukat, a papok lenyirták szakállukat, hajukat; általános volt a gyász, amely a balsamokkal kent Adoniszkép eltemetésével ért véget.

Amilyen gyászos volt ősszel Adonisz temetése, oly víg, örömmünnepet ülő, kicsapongó volt tavasszal feltámadásának ünnepe.

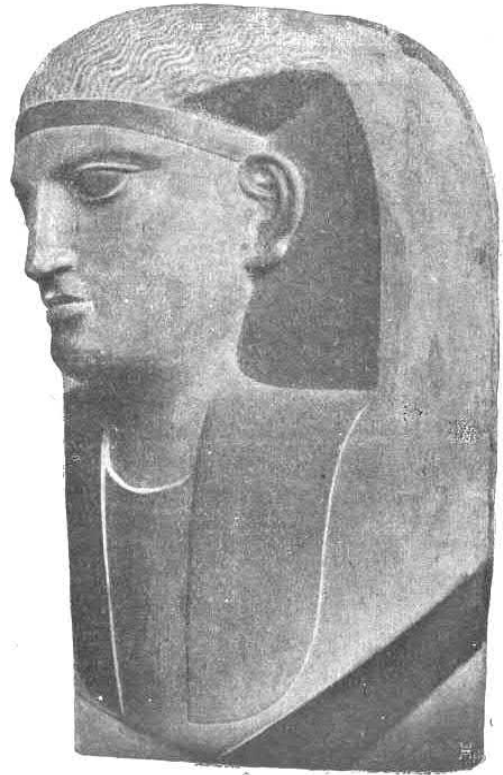
A Fönikia városaiban tisztelt isteneket hét **K a b i r** név alatt, összefoglalták és titánoknak nevezték. Él fiainak is nevezték és gyermekek alakjában ábrázolták. Volt aztán egy nyolczadik, aki mind a hétnek tulajdonságát egyesítette, ezt Esmunnak nevezték, fején hét ágú sugárkévét viselt és jelvénye a kígyó, amely a megújhodást jelképezi.

A fönikiai nép volt az egyptomi műveltségnek és iparnak tökéletesbe töje és a művelt népekkel való közvetítője. Két dologban azonban ő volt a mestere minden későbbi népnek. Egyik volt a hajó építés, a másik a kiejtősszerű (fönétikus) abc föltalálója.

Ac írás tudását a fönikiaiak az egyptomiaktól tanulták, de azoknak képes és szótagos írását egyszerűsítették a 22 betűre, amit azután tőlük vett át az egész világ.

A fönikiaiak mindannak, amit a szomszéd népektől tanultak, nagy hasznát vették, mindent tökéletesbítették és messze felülmúlták mestereiket.

Volt két iparáguk, melyek általában teljesen az ő különlegességüknek, az ő találmányuknak tartottak, pedig csak tökéletesítői voltak annak.

Fönikiai női arc, fönikiai kőbe faragott sírborítóról.

Az egyik az üvegyártás és az üveg felhasználása.

Az üveg előállításának feltalálásáról és a fönikiakról egy monda szól és azt mondja:

Fönikiai tengerészek egyszer, egy parton tüzet akartak rakni, hogy ott vacsorájuk megfőzzék. Nem találtak alkalmas köveket, melyekkel kis tűzhelyt rakjanak össze s pótolták a köveket nagy darab salétrom darabokkal.

A megolvadt salétrom összekeveredett a homokkal és egy üveges anyag támadt a hamu közepén. Így találták fel az üvegyártást.

Ez azonban csak monda, mert az üvegyártást az egyiptomiak találták fel és készítettek üveget, mikor még fönikiának híre sem volt. A fönikiai nép is az egyptomiaktól tanulta az üvegekészítést,

A zománcos agyagedények készítését is az egyptomiaktól tanulták, sőt a festett agyagedények is egyiptomi eredetűek, csak hogy azt az egyptomiak nem fejlesztették, ellenben a fönikiaiak nagyon is művelték és nagy tökéletességre vitték; különösen a kipruszi gyarmatokon fejlődött ez az iparág.

A másik ipar, amit teljesen a fönikiaknak tulajdonítottak s amely szintén náluk tökéletesedett, de nem tőlük eredt, a biborszövet festés volt.

A biborfestést az asszíroktól tanulták, de azután oly tökéletességre vitték, hogy a, fönikiai biborfesték volt a leghíresebb, a legdrágább és azzal a bíborral festett szövetek különösen becsesek, drágák voltak.

A biborfestéket a fönikiaiak a bíborcsigákból állították elő. A kitűnő szövetfestékekkel együtt virágzott a takács ipar. De nem csak a biborszövet volt az, amit fönikia termelt, hanem a színes, tarka szövetek, amiket messze földön hordtak, kedveltek, mind a fönikiai takácsok szövő-székéből került ki.

Leírtuk, hogy Egyiptomban a XII. uralkodóház idejéből való Beni-Hasszán melletti szikla-sirban Neferhotep, sirlakásának falán egy zsidó családot örökített meg Neferhotep; a falfestményen a ruhák színe, tarkasága részletesen meg van. Az a színes, tarka mintás szövet a fönikiai takácsok szövő-székéből került ki.

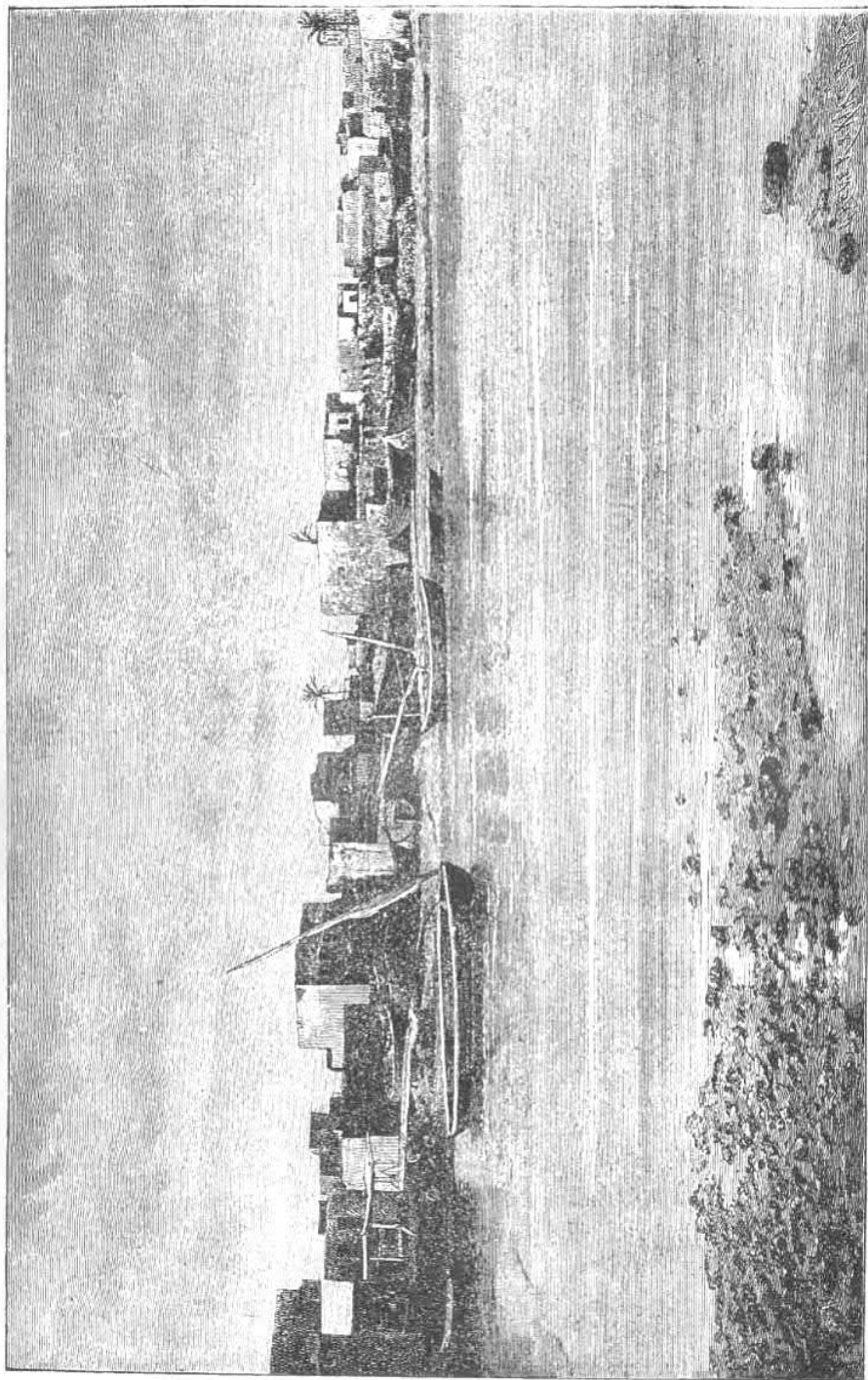
A fönikiaiak nemcsak hajóikon, gyarmataikra hordták szét iparuk termékeit, hanem a szárazföldi utakon eljuttatták a szomszéd országokba.

A szárazföldi kereskedésüket külön szervezték arra a célra, hogy az áruk biztosan jussanak el a messzebb vidékekre és minél jobban terjedjenek.

Nem maguk vitték el a távoli országokba, hanem Ázsia felé raktár-állomásokat létesítettek, vitték megerősítették, őrséggel látták el és onnan az illető országok karavánjai hozták el.

Legnagyobb fontosságú és legkedvesebb gyarmata volt a fönikiaiaknak Kiprusz szigete.

A sziget kincses hegységei, kitűnő kikötői, a fönikiaiak előtt igen kívánatosak voltak és mihelyt ott gyarmatot alakítottak, minden törekvésük az volt, hogy a szigeten minél szilárdabban vessék meg lábukat. Több gyár-

Tirusz városa kikötőjének romjai. Tirusz viselte a filiszteusokkal a legtöbb tengeri háborút.

matot alapítottak, melyek később kis királyságokká alakultak, de mindég a fönikiaiak fenhatósága alatt állottak.

Kiprusz szigetén tömérdek fönikiai emlék maradt fenn. A kipruszi emlékek azonban világosan tanúskodnak arról, hogy a fönikiaiaktól, de más

Kipruszi férfi kőszobra.

néptől is gyakran elvitázták a szép szigetet s találunk ott asszír, egyptomi

görög emlékeket. Minden nép a maga művészetét vitte oda és a maga művészete szerint alakította át az ott levőt és az ó-kori művészet a legdurvább kivitelű faragványoktól a finom művészi alkotásokig mindenféle emlékekkel tele-szórta a szigetet.

A különböző helyen talált temetők, kiásott épületek, templomok, három világrész hódítóinak emlékeit őrizték meg. Az afrikai partokról az egyptomiak hadihajói hozták az egyptomi életet, Ázsiából az asszírok, a perzsák jöttek el, hogy uralkodjanak a szép szigeten; Európából a görögök honosodtak meg és uralkodtak rajta hosszú időkn át.

Hogy mennyire volt okuk a kiprusziaknak félniök a betörő idegen hatalmaktól, bizonyítja az, hogy egy nagy földalatti kincstárt építettek, melynek több terme volt s oda rejtették kincseiket.

Hogy a szép sziget annyi országnak szúrt szemet, hogy annyian törekedtek azt fönhatóságuk alá vetni, azt nem csak a sziget természetes előnyei, de a fönikiaiak gyarmatosításai okozták. A művelt, fejlődött, gazdag Kiprusz a fönikiaiak műve és erre a lányára mindég örömmel tekintett a büszke Fönikia.

Fönikia alatt terült el egy nagy, hegyekkel, völgyekkel, hasadékokkal váltakozó érdekes föld, melyen több törzs, több nép lakott és amely földet a Kánán törzsekről a zsidók Kánán földének nevezték el.

Kánánt két nagy részre osztja, a keletire és a nyugatira, a Jordán-folyó, mely Hermon-hegy lábánál fakad és vadregényes sziklák közt halad dél

felé; útjában egyszer nagy tavat alkot a Genezareth tavát, mely körül mindég enyhe szellő lengedez, mely körül a tél nem zord, a nyár nem égető, ahol tavaszi üdeséggel telt a levegő egész éven át; körül buján tenyészik a növényzet, mintha különös áldás volna a tájon.

A Genezáreth tava 191 méterrel fekszik alacsonyabban a tenger színénél, de azért a tóból tovább futó Jordán folyó még egyre lejjebb, lejjebb süpped, amig végre beleömlik a Holt-tengerbe, melynek a viz-tükre 394 méterrel fekszik alacsonyabban, mint a tenger tükre.

A Holt-tenger, amit a zsidók a sós tengernek neveztek, igen érdekes természeti jelenség.

Eredetéről az emberi hagyomány csak annyit tud, hogy ős időkben, a történelem előtti korban is meg volt már.

A Holt-tenger rászolgált nevére, mert annak vizében semmiféle élet nincsen. Hatszor olyan sós, mint a tenger; az ember nem képes benne alámerülni. Körül a partokon meredeken törnek fel a sziklafalak, mintha zord, barátságatlan falaikkal el akarnának zárni az élettől ezt az élettelen világot.

Ez a sivár, rideg, élettelen világ alkalmas volt arra, hogy a hitregék Szodomáját és Gomoráját arra a helyre tegyék; tetszetős volt az a gondolat, hogy a két város helyen, ahol bünt követtek el az élet ellen, ahol vétkeket üztek étellel, ahol elfordultak az istentől, erkölctől, ott az élettelenység, a halál üsse fel lakását.

A Holt-tenger egyik öblében, Uszdum mellett egy sóoszlop áll, amelyről a hitrege azt mondja, hogy az Lót felesége.

Mikor Isten elhatározta, hogy elpusztítja a két bűnös várost, Lótnak és családjának megengedte, hogy elmenekülhessen, de megtiltotta, hogy visszanezzen az elhagyott városra. Az asszonyi kíváncsiság azonban akkor is erősebb volt minden tilalomnál és Lót felesége visszatekintett, amire sóbálványnya változott.

A Holt-tenger körüli sziklákra tűző és onnan visszaverődő napsugarak oly forróságot támasztanak a víz fölött, hogy állandóan több víz párolog el, mint amennyit a Jordán vize hoz.

A Holt-tengerbe vízethozó folyók majd mind sziklafalak között ömlenek a tengerbe és a fantázia szinte a halál kapuinak látja ezeket a sziklaszorosokat, melyeken át a holt világba belép az élet: az édes víz.

A Jordán-f oly ótól és Holt-tengertől ketté választott Kánán földén lakott kánániták többféle törzsből állottak, a szorosan vett kánániták, a hethiták, amoniták, az amoriták, moabiták, a heviták, jebuziták, amalekiták.

Ezek a törzsek eredetileg nem voltak szemita törzsek, csak az ázsiai Paradicsomból kivándorolt szemita törzsek tova hullámlása kevert közékük szemita elemet. Ezeknek a népeknek nagyobb műveltségük nem volt; Kánán földjére műveltséget a zsidók hoztak, a zsidó nép azonban a kánáni népek közé kiváló, nagy műveltséget hozott.

A hehiták a kánáni területre Kis-Ázsiából ereszkedtek le, ős hazájuk ismeretlen.

Fénykorukat az Eufrat melletti Karkanisz városában élték, ahol a leg-

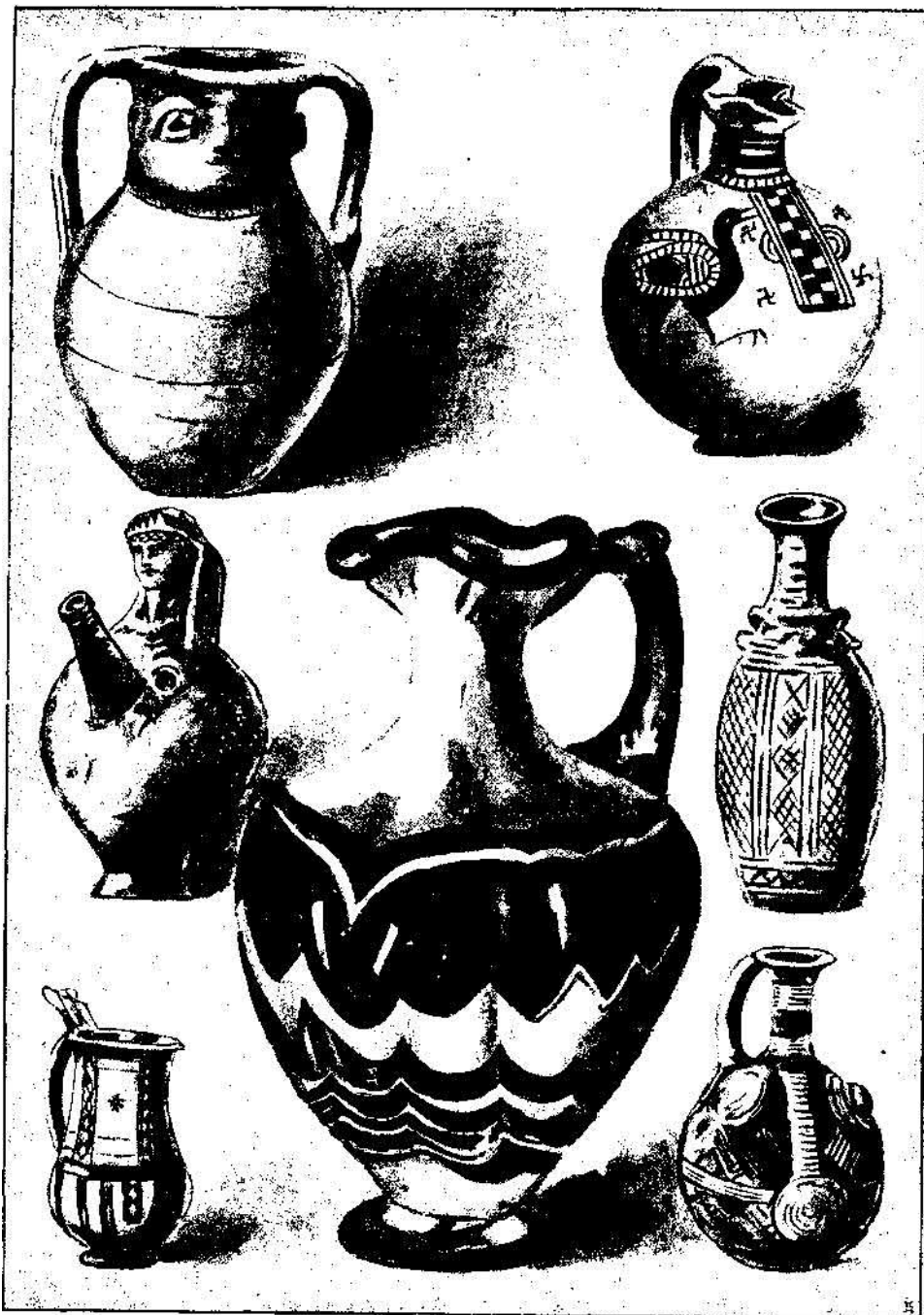

Az Adonisz folyó forrása.

több emlék maradt utánuk, minél lejjebb, délfelé ereszkednek azután, annál inkább fogynak fennmaradt emlékeik.

A hehita képfaragás két érdekes képét mutatjuk be. Mind a kettő sziklafalba vésett kép és egyúttal a hehita viseletnek különösen érdekes emléke.

Az utóbbi az ibrizi lelet.

Fönikiai üveg- és festett, zománczott agyag-korsók.

Ibriz Kilikiában fekszik egy hegyszorosban, melyen át egy csobogó* ezüst fodru hegyi patak fut, melynek partjain pompás diófákékesítik a tájat..

A patak felett a 2—3 méterei a hegyoldalon, diszlik a hat méter magas domborkép, mely Kilikia hehita istenét ábrázolta hehita viseletben, melynek jellemző része a hegyes csúcsban végződő sapka. A kabátja térdén felül és a lábán, a sarúk felkunkorodó csúcsosak. Ilyenféle czipőket viselnek az odavalóak még mai napig is.

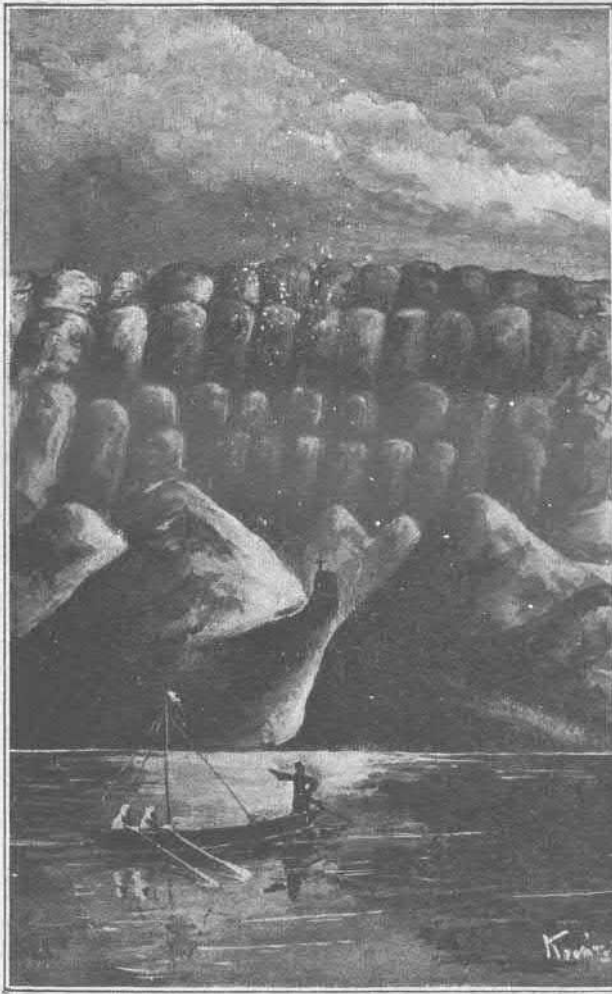
Az ábrázolt isten gabonakalászt és szőlőfürtöt tart a kezében, mint jelképét annak az áldásnak, amit az odavaló nép tőle várt. (1. a 174. old.)

Az óriási isten-alak előtt egy kisebb figura áll, mely tisztelettel, imádattal áll előtte. A hehita pap-fejedelem volt, akinek hosszú taláros ruhája mintázott, koczkázott, ami színes ruházatra vall.

A másik hehita képnünkön két hehita harczost látunk, fővegükön az ureusz kígyóval; ez is sziklafalba faragott kép.

A hehiták egységes államát az ázsiai néptörzsek betörése bomlasztotta meg, ekkor vountakók isdélibb vidékre és kisebb országocskákat alkotnak, melyek elváltán külön-külön éltek és regéltek a volt nagy hehita birodalomról, melyet az ázsiai népáramlat elpusztított.

A hehita a műveltségre fogékony nép volt és érdekes hieroglif írással véste kőbe feliratait. Ezt a hieroglif írást a hehiták az egyptomi hieroglifákból alakították; sok jelük egészen megfelel az egyptominak, de azért

Az uszdumi sóbálvány.
Ezt tartják a bálványnya változott Lóth feleségének.

eddig még csak pár szót sikerült megfejteni.

A Kánán földön lakó népek között a leghiták után a legnagyobb nép az amorita volt, amely azonban nem egységesen egy területen élt, hanem kisebb - nagyobb törzsekben különböző helyeken települt meg és idővel más nevet is kapott.

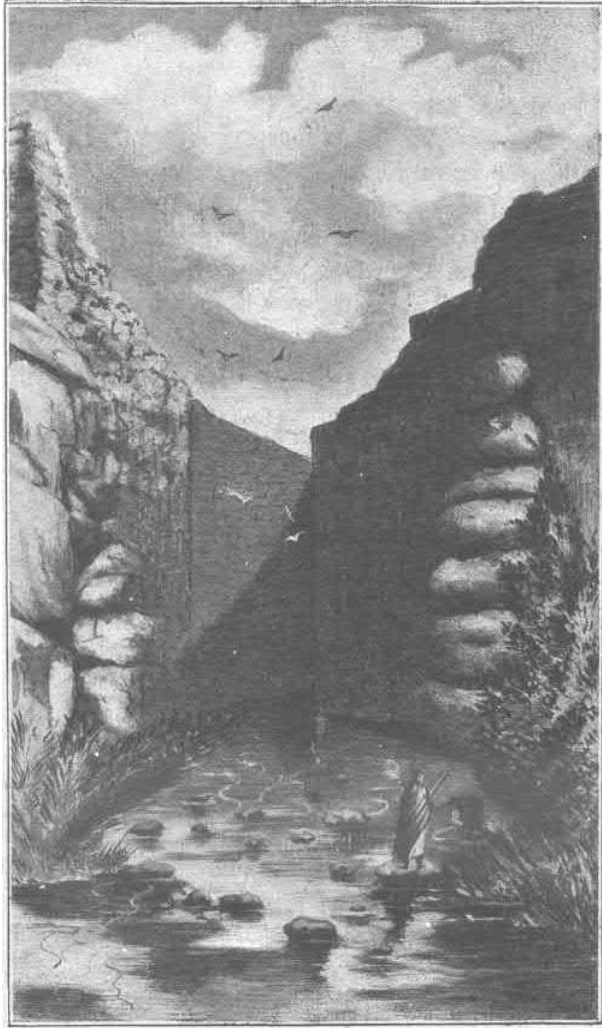
A kánáni népek legtöbbször a sivatag felé élő törzsekkel volt bajuk és viseltek velük háborúkat.

A Kánán föld tengerparti népei közt a legharcziasabb és sok háborút viselő nép a filiszteus nép volt. A földet is, amelyen megtelepedett erőszakosan vette el egy békés szemita néptől, mely hamar beletörődött abba, hogy a filiszteusok elfoglalták városaikat és urak lettek földeiken.

Ott is ugyanaz történt, ami Egyiptomban a hiksosz

betörésnél; a meghódított nép volt a művelt, a hódító a barbár és a műveltség ereje átalakította a hódítókat, akik felvették a szemita nép vallását, megtanulták nyelvét.

A szemita nép maradt továbbra is az ország nagy zöme, népessége, a filiszteusok pedig a katonai előkelőség osztályát alkották. Az egész ország öt kerületből állott, melynek egy-egy város volt a főhelye, melynek egy katonai kormányzója volt, az öt város közül Gáza volt a főhely, ott székelt a melek (király); közös tanácsban intéztek el minden állam ügyet, ott döntöttek béke és háború felett. Az utóbbi sűrűbben volt soron, mert a filisz-

Sziklafalak zord kapuján át ömlik az Ombosz folyó édes vize a Holt-tengerbe.

A hehita hieroglif-írás, amit néhány szó kivételével még nem tudjuk megfejteni.

teus nép szerette a harczot, a háborút és nemcsak szárazföldön, hanem tengeren is folytatott háborúkat és mint hajózó nép még a fönikiai népre is veszedelmes volt.

A filiszteusok nevéből származott a Palesztina elnevezés, mely név alatt később egész Kánán földjét értették. A filiszteusok nevéből lett a Filisztina szó: „filiszteusok földje“ és abból azután Palesztina.

A filiszteusoknál sokkal veszedelmesebbek voltak a sivatag népei, a rabló törzsek, melyek rettegésben tartották északtól délig egész Szíriát.

Fel egészen a kisázsiai hegyekig elkalandoztak a rabló csapatok. Sivatag homokja, hegyvidék fáradalma nem akadályozta őket abban, hogy a legtávolabbi országokba is ne látogassanak el.

A fönikiai városok az állandó kereskedelmi összeköttetést nem merték a szárazföldön át fenntartani, mert sohasem tudhatták, mikor esik a szállítmány a rabló törzsek valamelyik csapatának áldozatául.

Szíriának keleti része a nomád élet hazája volt, ahol a kalandozás, rablóhadjáratok, a zsákmányolás szenvedélyévé vált a népeknek és rettegéséül szolgált minden békés törekvésnek, rendezett államalakulásnak.

Mielőtt a szíriai föld népeiről ismét visszatérnénk az egyiptomiakra, pár szót szólunk a szíriai sivatag folytatásán az arab félszigeten élő és kóborló törzsekről, mint a később híressé vált arabok őseiről.

Az arabok életmódra nézve két csoportra oszlottak. Voltak törzsek, amelyek kisebb községeket alkottak s ott földműveléssel foglalkoztak, de ez csak a kisebb része volt, a nomád arabok törzse sokkal nagyobb és elterjedtebb volt,

Ezek a nomád törzsek ismét kétféle életmódot folytattak.

Az egyik rész állattenyésztésből élt, különösen teve-csordákat nevelt,

amelyek azután Szíriában és Asszíriában adott el. A teve volt az arab legkedvesebb, legbecsesebb háziállata. A másik rész kereskedésből és rablásból élt. Elvitte az eladni való állatait, gyümölcseit és amikor eladta, akkor rablókalandokra indult.

A legrégebb időben ruházkodásuk a csipőjüknél kezdődött, melytől lefelé egy rövid szoknya alakú vászon ruhájuk volt, míg felső testük meztelen maradt; később egész testüket bő fehér lepel-ruhába burkolták.

Sziklafalba faragott hehita harcosok képe.

Kitűnő íjjászok voltak és az íj minden arabnak elmaradhatatlan fegyvere volt.

Az arabok a kánáni népeknek a sivatag felé lakó törzseiből, leginkább az amalekitákból származnak, és még a hikszoszoknak Egyiptomba törésekor nyomultak be a Sínai félszigetre, az Arab sivatagra.

A bibliai hagyomány azonban Ábrahámot teszi ősatyjukká, érdekes regényes történet kapcsán.

Ábrahámnak Sára mellett második felesége Hágár volt; Hágártól született is néki egy fia, akít nagyon szeretett. Annak a fiúnak Izmail volt a neve.

Mikor azonban Ábrahám első feleségének öreg korában fia született, nem volt többé maradása Hágárnak. Sára anyai feltékénysége elüldözte és Ábrahám, csakhogy békesség legyen, ellátta mindennel Hágárt, gazdagon megajándékozta, de elbocsátotta magától.

A szegény elüldözött Hagár a sivatag pusztá-
nak vette útját, de elté-
vedt és a hosszú kóborlás
alatt a szomjúság majd
megölte, elepesztette. Mi-
kor kimerültén a földre
rogyott, Izmail toppantott
a lábával és azon a he-
lyen azonnal forrás bugy-
gyant, mely megmentette
őket a haláltól. Később
egy nomád törzs jött arra,
mert eltévedt tevéket ke-
resett és a forrás láttára
elhatározta, hogy letele-
pedik ott, Izmailt pedig,
mint a forrás urát tiszte-
telte. Idővel más nomád
törzs is jött a kúthoz,
amelynek királya felesé-
gül adta a leányát Izmail
hoz. Ebből a házasságból

el-
származtak azután az arabok, akik később el-
sokasodtak, messze vidékek uraivá lettek, sőt az ásszirok trónján is ültek.

Amíg a Nílus partján a halhatatlanság után való törekvés, a vallási fogalmak, a művészetek évezredekén át fényesen fejlődő népet neveltek, mely a maga műveltségével tanítója lett az összes későbbi népeknek, a szomszédoknak, az alatt a most leirt élet folyt az elő-ázsiai országokban, melyek közül a Tigris és Eufrat folyó közötti Asszíria és Babilónia volt az, mely hatalmával, tudásával és műveltségével az első helyet foglalta el.

Elmondtuk, hogy az Eufrat és a Tigris folyóközre Ázsia egyik fennsíkjáról érkezett egy nagy népfaj, mely azután megtelepedett, otthont talált az Eufrat és Tigris között és később elfelejtette, hogy melyik is volt az ős hazája, hanem emlékeiben élt, hogy folyó közben volt az a szép paradicsom, tehát lassanként arra a földre alkalmazta, amelyen új hazát talált és így került a hagyomány útján hozzánk is az a híradás, hogy a Tigris és Eufrat köze volt az emberek bölcsője.

Az elmondottakból összefoglalva elmondhatjuk, a sokat keresett paradicsom, fent egyik ázsiai fensíkon volt (a pamiri síkon), de az sem valamennyi nép bölcsője, hanem egy hatalmas népfajé, amely miután elhagyta az őshazáját lejjebb jövet elárasztotta Elő-Ázsiát és itt hatalmas népeknek az ősi törzse lett.

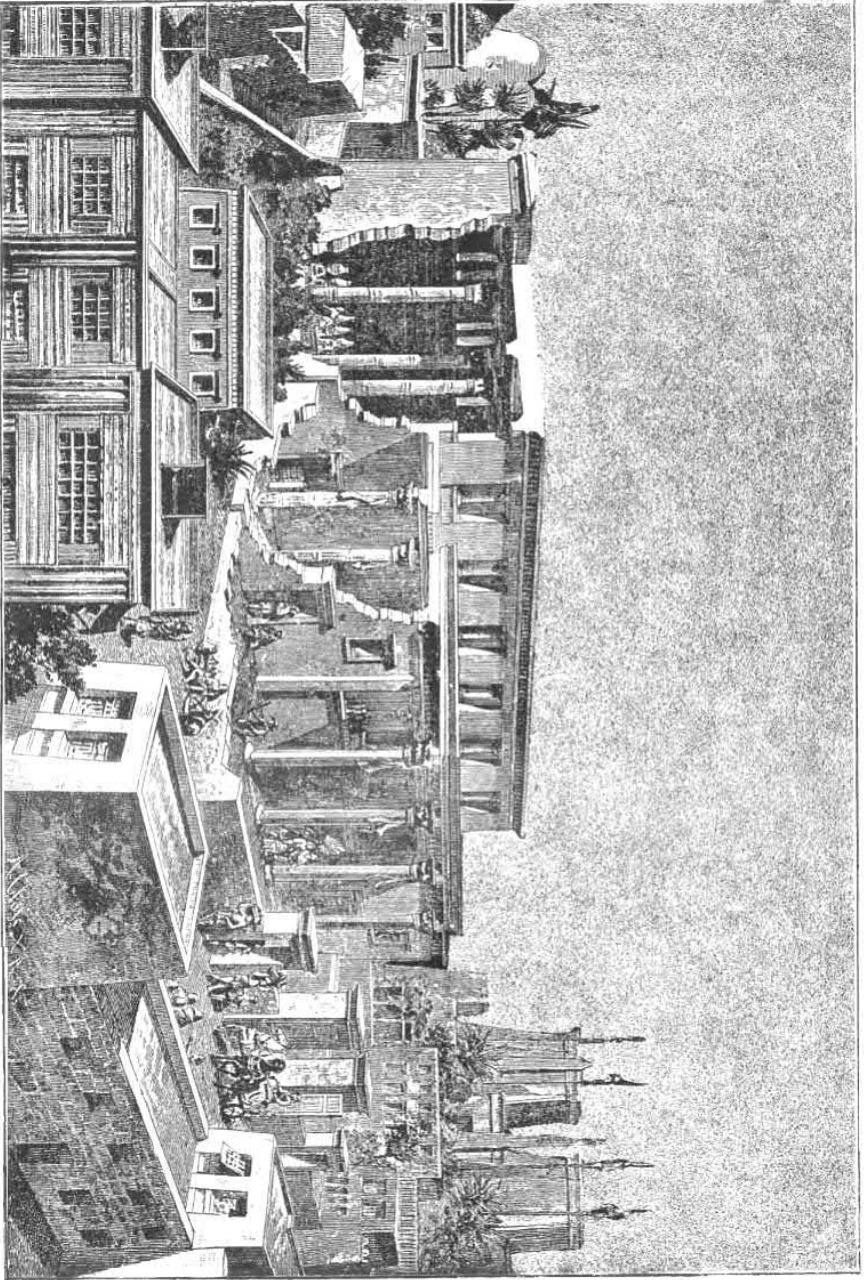
Ez a szémita-faj volt, mely egyaránt adott Elő-Ázsiának műveltséget alkotó, emberi haladást előidéző, finomuló népeket, valamint az emberfaj ősiségét tovább fentartó nomád, kóbor törzseket, akik a sivatag szabad gyermekei voltak és mai napig megőrizték az emberi méltóságnak legszebb ékességét a s z a b a d s á g s z e r e t e t e t .

Most hagyjuk el a nomád törzseket; Édomon, majd a Sinai félszigeten át térjünk vissza Egyiptomba, melyet forrongó állapotban hagytunk el; mert hisz a hosszú hikszőn uralom ellen a déli egyiptomiak döntő harcra készültek.

A szabadságharcz, amelyre az egyiptomiak készültek nemcsak a szolgálattól szabadította őket meg, de egy új, fényes, dicsőséges történelmi korszakot nyitott meg számukra, melyet a faraók birodalma fénykorának neveznek, melyben az újjászületett egyiptomi birodalom dicsőségének tetőpontját éri el.

Asszír démon.

Eldकेतु egyptomi őr palotáján és annak belsége Thebeken a megújítás korában.

SZARADSÁGHARCZ. — HÓDÍTÓ FÁRAÓK.

Évszázadok óta tartott a hikszoszok uralma Egyiptom felett. Tanisz városa, melyet a hikszosz királyok építettek, büszkén hirdette az ő uralmukat. A hikszosz királyon: bitorolták az évezredes egyiptomi királyi czímet.

A fáraói méltóság, az istenségektől származott hatalom, az idegen és jövevény nép bitorlásában nagyon fáj az egyiptomiaknak. A nemzeti érzést sértette ez a bitorlás. Lassan, de tervszerűen készült déli Egyiptom arra, hogy lerázza magáról a hikszosz uralmat, északi Egyiptomot pedig megtisztítsa az idegenektől.

Ismét Thebe városa volt az, amelyik hivatva volt Egyiptom megújítását kivívni. A dél-egyiptomi hercegek egyetértőleg állottak Thebe fejdelme mellé és megfogadták neki, hogy amikor jönnek látja felvenni a küzdelmet, ők készen állanak.

Az alkalmat maga a hikszosz király, Apopi adta meg.

Apopi templomot építtetett Taniszban és hírül adta egész Egyiptomnak, hogy Tanisz főtemploma lesz azontúl egész Egyiptomnak első temploma, és az istenség, melynek szenteli: Tanisz védő istene. Ezt az istenséget az egyiptomi istenek közül választotta és az Szét isten volt, akit ő Szutkhutnak nevezett.

Apopi nagy ünnepséggel szentelte fel Szutkhut templomát és azontúl naponta reggel áldozatot mutatott be Szutkhutnak és kényszerítette egy-

tömi hűbéreseit, az északi Egyiptom kerületeinek kormányzóit, hogy“ virágkoszorúval kezükben résztvegyenek az áldozatban és dicsőítsék Szutkhotot.

A thebei fejedelem ezt az alkalmat találta arra valónak, hogy fellázadjon Apopi ellen és sereget vezessen Észak-Egyiptomba.

Nagyon helyes számítás volt az.

Szét isten ellensége volt Ozirisznek, ellensége volt minden áldásnak, mindennek, ami az egyiptominak kedves volt, ami az egyiptominak a jólétét biztosította.

A csapásokat, országos bajt, szűk áradást, éhséget, minden átkot Szettől eredőnek tekintett az egyiptomi és nemcsak félt Szettel, de gyűlölte is. A hikszosz király pedig annak az istennek emelt templomot, azt dicsőítette, aki ellensége az egyiptominak, aki az egyiptomiakra hozta a leigázó ellenséget.

Ez az istentisztelet egész Egyiptomot elkeserítette, lázongóvá tette.

A thebei fejedelem jól tudta, hogy a már régen előkészített szabadságharezban, ha most tör ki, a nép elkeseredése megkétszerezi a sereg erejét.

Az egyiptomi nép mindig vallásos volt, istenei iránt szeretet lakott szívében és így a Szét iránti tisztelet kétszeresen bántotta, nemcsak az ellenség istenének tiszteletét látta abban, hanem az ő jó isteneinek sérelmét.

Könnyű volt a sereget lelkesíteni, mert azt mondhatták, hogy igazi ellenséggel, eltipróva! kell szembe szállaniuk, aki még az egyiptomiak ellenséges istenéhez is fordul, hogy még jobban segítse az idegent az egyiptomiak ellen.

A thébei fejedelem, akit I. Szoknunri Tiváá-nak hívtak, az egyesült sereg élén megtámadta a hikszoszok határőrseit és a lelkes sereg feltarthatlanul nyomult be Észak-Egyiptomba. A meglepett hikszosz király már csak Memfisz alatt tudta megállítani az egyesült nemzeti sereget. Memfiszt azután Avariszból, a nagy katonai táborból küldött erővel megvédték, amire elkezdődött az ádáz tusa, mely kisebb nagyobb szüneteléssel, mindkét oldalon való győzelmekkel, vereségekkel, újuló harcokkal százötven évig tartott.

A hosszú harc alatt megcserélték az egyiptomiak a hikszoszokkal a szerepüket; a hosszú harc alatt a hikszoszok védekeztek az egyiptomiak ellen, most ezek támadták a hikszoszokat, akik megakarták a földet maguknak védeni.

Az egyiptomi szabadságharc azonban nem lankadt; a thebei fejedelem ismét felvette a királyi címet és fiának, trónutódjának legelső kötelességévé mindig azt tette, hogy folytassa a harezot és addig ne nyugodjék, amíg a hikszoszokat ki nem űzte Egyiptomból; az egyiptomi apa fiúra, unokákra származtatta a küzdelemben a kitartást.

Végre elérkezett a hosszú harcnak a legóhajtottabb napja: Memfisz felszabadítása. Elkeseredett harcczal, véres, tömérdek áldozatba került győzelemmel bevonultak az egyiptomiak Memfiszbé, az egyiptomi dicsőség, királyság ősi városába, a királyság-alapító Mena székhelyére.

Ez volt a nagy szabadságharcnak legboldogabb érzést keltő diadala. Az őt egyiptomi város megtisztult az ellenségtől, s amíg a diadalmas sereg győzelmi himnuszt zengett Ptah isten temploma előtt, a kiűzött ellenség futott északkelet felé, futott abban az irányban, amelyből jött. Avarisz vára volt minden reményük.

Memfis városából a diadalmas sereg Tánisz alá vonult és azt ostromolta.

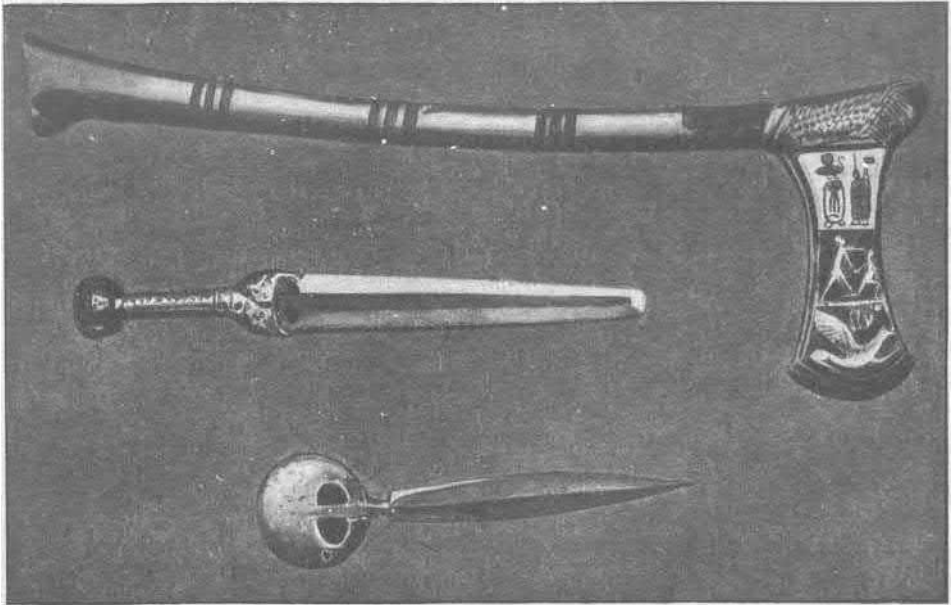
Amíg Memfisnek a bevételére a nemzeti, a történeti érzés buzdította az egyiptomi sereget, addig Tánisz városánál a gyűlölet, a boszú sarkalta.

Bevehetni a gyűlölt ellenség városát, azt lerombolni, volt minden egyiptomi szív legfőbb vágya. Mikor a diadalmas sereg azután Tánisz városát is bevette, elszabadult fékevesztetten a gyűlölet és az egyiptomi sereg leirhatatlan rombolást vitt végbe a városban. Mintha a föld színével akarták volna egyenlővé tenni.

A hiksosz király és serege pedig futott roppant erősségébe, Avarisz várába és ott védekezett.

A roppant erősség ellent is állott az ostromló egyiptomi seregnek, sőt bevehetetlen erősségnek látszott.

Avarisz meg nagyon sokáig daczolt az ostromlókcal. Kamosz király már a hatodik király volt, aki a hiksoszok elleni harcot folytatta és még ő sem érte meg Avarisz elestét. Ezt a diadalt utóda Ahmosz király vívta ki. Trónra lépése után öt éve folyt már a küzdelem, az ostrom Avarisz váránál, amikor az ostromolt erősség elesett. A várból az ellenségnek Ahmosz sza-

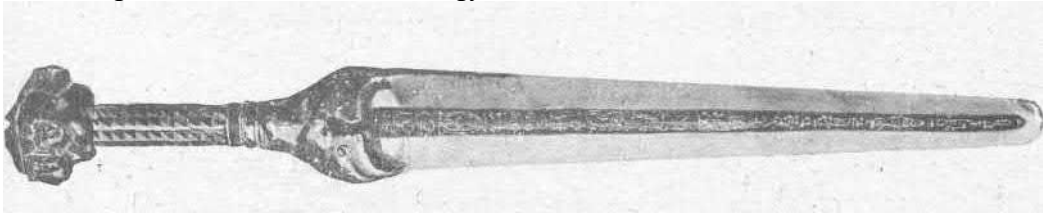

Ahmosz király fegyverei.

bad elvonulást biztosított és a hikszoszok hatszáz éves uralkodás után kitarodtak ugyanarra, amely irányból jöttek; elvonultak Szíriába.

Avarisz ostromáról érdekes feljegyzéseket találtunk Ahmesz hajóskapitány sírjában, a sírfeliratában, melyben elmondja, hogy amikor atyja meghalt, ő került helyére, mint tiszt a „Borjú“ hajóra, Ahmosz király idejében. Még fiatalember volt, szinte gyermekifjú. A „Borjú“ szolgálatában oly hőiesen viselkedett, hogy előléptették és így került az „Észak“ hajóra, ekkor házasodott meg. Hősiességéért a király nagyon szerette és amikor kikocsizott, neki ott kellett lennie a gyalogkíséretben.

„Mikor a király Avarisz ostromára indult, én gyalog harcoltam a király előtt és azután a „Memfisz fénye“ hajóra kerültem, mert a király vízen támadta meg Avariszt. Én harcoltam és egy „kezet“ * hoztam a harczból.

Ahmosz király tőre.

Saját szavai tovább így szólnak:

Mikor ezt a királynak megjelentették, a király nekem a vitézség aranyát** adta kitüntetésként. Majd egy másik ütközet volt ugyanazon a helyen, ismét, részt vettem benne és újra egy kezét hoztam haza s másodszor is megkaptam a vitézség aranyát. “

Még más hőstettét is leírja Ahmesz, a végén pedig eldicsekszik, hogy amikor Avarisz elesett, négy foglyot hozott a király elé, egy férfit és három nőt. A király pedig rabszolgákként neki adta őket ajándékba.

Az utolsó pontról is elűzték az egyiptomi diadalmas seregek a hikszoszokat, nem maradt többé egy talpalatnyi föld sem, melyen ne lett volna egyiptomi az úr.

Egyiptomtól a hikszoszok ugyan szabadon vonulhattak el, de nem telt bele egy egész év, amikor Ahmosz király hadaival a hikszoszok után ment Szíriába és ott megegyezően megütközött velük s oly csapást mért rájuk, hogy szerteszét menekültek s azontúl nyomtalanul eltűntek.

Ezt a hadjáratot Ahmosz gondos előrelátásból vezette. Nem akarta, hogy az elvonult hikszosz nép Egyiptom közelében meglepedjék és megerősödjen ismét Egyiptomra támadhasson vagy háborgathassa határait.

A hikszoszok még kiűzetésük után is rémülettel töltötték el az Egyiptomia-

* A vitézség beigazolásul és az elesetteknek megszámlálására szokás volt az elesettek kezét, fejét, vagy más tagját levágni.

** A nyakba hordható érem.

Arinefert-Ahmosz, Ahmosz felesége.

tárát Szíria felé és elindult Nubiába, mert ott a szerencsén törzsek lázongtak Egyiptom ellen. A hadiszerencse ott is kedvezett neki és nemsokára ismét visszatért Egyiptomba, de ekkor meg belső lázongással kellett megküzdenie. Volt egy-egy nagybirtokos, aki kerületének kormányzója, ura, hercege, kis királya volt és annak nem tetszett, hogy most mégis felsőbbség alá került, nem volt ínyére, hogy Felső- és Alsó-Egyiptom királya neki is ura és parancsolja legyen.

A lázadást azonban Ahmosz rövidesen leverte, a lázadó főurakat elfogta s azontúl a belső békét nem zavarta semmi. Ahmosz további uralkodásába kevés harci zaj vegyült; pedig a király harcias uralkodó volt és szívesen vezetett volna hadat Egyiptom határain túl, de a hosszú hikszosz-uralom

kat, akik ugyan összetörték Avarisznál a gyűlölt idegeneknek minden erejét és hatalmát, mégsem voltak nyugodtak, hogy nem jelennek-e meg a hikszoszok megerősödten még egyszer s nem lesznek-e ép oly veszedelmesek Egyiptomra nézve, mint voltak 600 év előtt. Ezt az aggodalmat akarta Ahmosz végkép megszüntetni és így biztosítani Észak-Egyiptom nyugalma, ami ahhoz, hogy a delta-vidéki* városok újra felvirágozhassanak, okvetlenül szükséges volt. Ezt csak úgy érthette el, ha hírül hozhatta Egyiptomnak, hogy a hikszosz nép nincsen többé.

Az egyiptomi sereg pedig lelkesedéssel, forrongó bosszúvágygal indult a hadjáratba, hisz Egyiptomban nem tölthette ki haragját az ellenségén, mert szabad elvonulást biztosított annak Ahmosz; most azonban a szíriai földeken, egy év múltán semmi sem kötötte a sereget és az egyiptomi sereg szenvedélyes, heves harczzal szétszórta a hikszoszok hadát. A nagy veszteség után úgy nyomuk veszett, mintha sohasem szerepeltek volna.

Mikor ebből a hadjáratból Ahmosz hazatért, megerősítette Egyiptom ha-

* Deltának nevezzük azt, ha a folyam, mielőtt a tengerbe ömlik, két vagy több ágra szakad, mint a Nílus is; az a vidék, amely a delta körül terül el, az a Delta-vidék.

után annyi mindent kellett otthon újjá alkotni, hogy háborúskodásra nem maradt alkalma.

Pompás középületek, dicsőséges templomok düledezten, rongáltan állottak vagy romokban heverték.

Azoknak az újjá építése volt Ahmosz első dolga, az építkezéssel együtt lendült újra minden ipar.

A pompás köz- és magánpalotáknak sok külső-belső díszítésre volt szükségük. A magánpalotákban szőnyegek, faragványok, dísztárgyak, drága bútorok adtak munkát az iparnak, a palota lakói pedig öltözködésükkel,

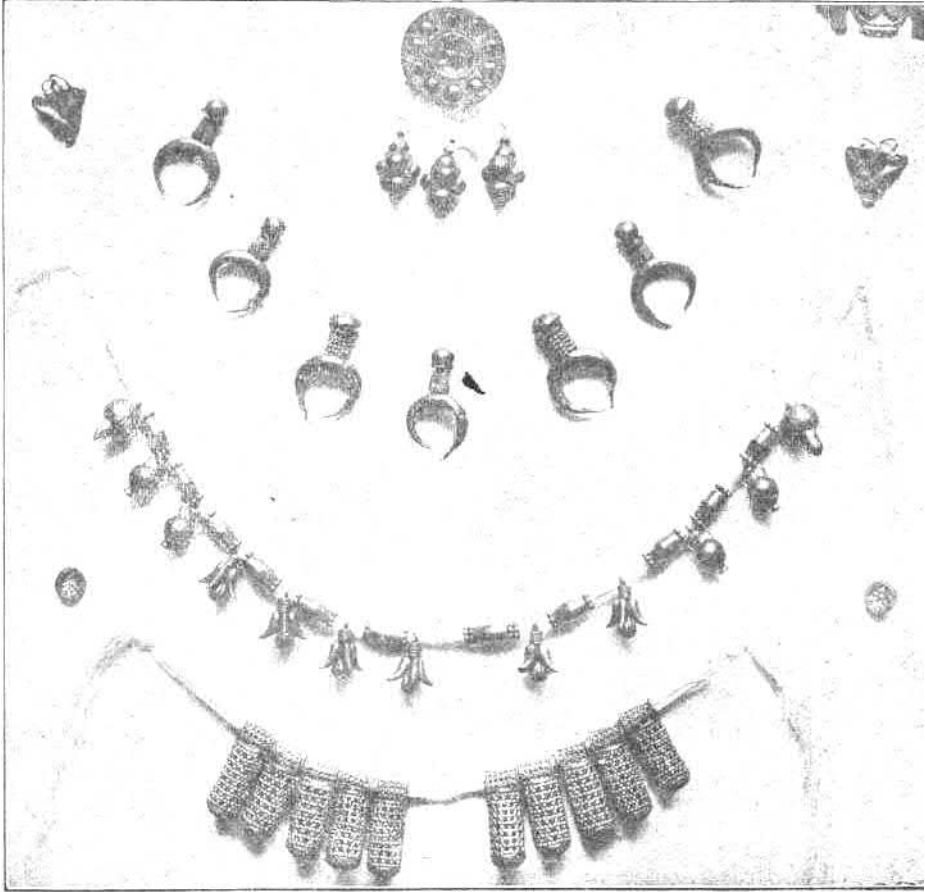
Egyiptomi arany ékszerek.

kényelemkeresésükkel, ékeskedésükkel támogatták a kézműves foglalkozását, úgy, hogy az tökéletesbülhetett, haladhatott.

A fegyvergyártás oly tökéletes volt, hogy az akkori, majd négyezer év előtti emlékek igazán meglepnek. Ahmosz király koporsójában megtaláltuk néhány fegyverét. A legérdekesebb azok közt a király tőre. Famarkolata van, melyet kis arany és drágakő háromszögecskékkel rakott ki a mestere. A markolat gombját négy aranyból vésett női fej helyettesíti. A pengét és a markolatot egy felfelé álló bikafej köti össze. A penge sem áll csak egy részből, hanem a két széle arany, közepe pedig bronz, azt meg ezüst betétmunka ékesíti.

Érdekes emlékeink maradtak fenn az ékszerész és ötvös munkákból, mely Ahmosz idejében meglepően művészi volt,

Ahmosz anyósának oly pompás, tökéletes ékszere volt, hogy Párisban a mai aranyművesek azt mondták róla: anná tökéletesebb kivitelt nem is lehet elképzelni.

Egyptomifaranyékszerek.

Ahmosz anyósának Ahotepnek az aranyékszerét ugyanis véletlenül megtalálták. Egy paraszt szántott és ekéje kivetette az ékszert; 1867-ben Párisban kiállította azt egy híres egyptológus.*

Most az ékszerek a gizehi múzeumban vannak.

Ezt az Ahotep királynét tekintették a XVIII. uralkodóház őspanyának, mert Ahmosz maga nem volt Kamosz királynak vérbeli leszármazottja, hanem felesége révén szerezte meg a trónhoz való jogát, felesége leánya

* Ős-Egyiptom történetével foglalkozó és azt kutató tudós.

volt Kamosz királynak és Ahotep királynénak Ahmosz király feleségét Arinefert-Ahmosznak hívta. (Ahmosz derék élettársa.)

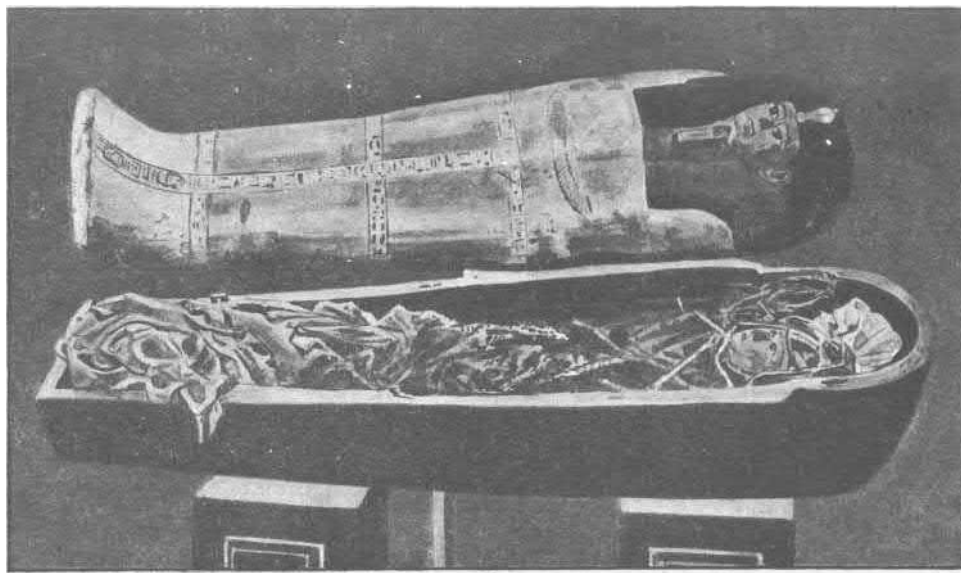
Ahmosz király, hogy a trón jogosságát még jobban megszilárdítsa, feleségét társuralkodóul fogadta és később, mikor fia Amenhotep felserdült, őt is maga mellé vette a trónra.

Arinefert-Ahmosz királyné igen előkelő főpapnői tisztet töltött be, ő Amonnak, Thébe főistenének „mennyei hitvese“. Mint ilyenek külön szertartásokat kellett teljesítenie. Csattogató, kerepelő templomi hangszeren (szisztrum) kellett játszania és szent himnuszokat énekelnie. Ennek a méltóságnak gazdag javadalmi voltak: földjei, birtokai; azonkívül kiváltságokkal, jogokkal járt, melyeknél fogva még az állami életre is befolyást gyakorolhatott. Emléke mint „a dicsőségben gazdag királynő“ maradt fenn: „a báj istennője, a kedves, akinek Ámon templomában külön helye van, akinek arca szép, maga csinos, kezei tiszták, mikor a szisztrumot veri és édes a hangja, amikor énekel.“ \

Halála után a thébei temető védőszentjéül tisztelték és temetések alkalmával hozzá fohászkoztak.

A hiksosz-zerő Ahmosz király huszonkét évi uralkodás után halt meg; az egyiptomi nép emlékében mindég nagy tiszteletben állott. A XVIII. uralkodóház megalapítójának nevezték, később istenként tisztelték, aki Egyiptom szabadságának, függetlenségének volt védője.

Thébében a Nílus balpartján egy téglapiramisba temették, de onnan, amikor sírablók feltörték a pirámist és a király koporsója körüli értékes

I. Amenhotep múmiája és koporsója.

apró tárgyakat ellopták, a gondos utódok egy rejtett hegyszakadékba helyezték el a múmiát több fáraó múmiájával együtt.*

Ahmosz, Egyptom felszabadítója egyszerű, múmia-alakú koporsóban fekszik, melyen csak igen kevés felírás van.

Ahmosz igen erős, de alacsonytermetű férfi volt homloka alacsony, pofacsontja kiálló, fejét azonban tömött hullámos haj fedte.

Ahmesz hercegnő I. Thutmos felesége, Egyptom királynéja.

Fia I. Amenhotep (máskép: Amennothphis és Amenofisz) már király volt atyja halálakor, hisz atyja társuralkodóul fogadta. Nubiában a trónváltás hírére mégis lázongás támadt és I. Amenhotep serege élén betört Nubiába. Maga Amenhotep fogta el a fölkelő szerecsentörzsek vezérlő fejedelmét; seregét leverte, azután végig vonult egész Nubián. Elhajtattott

* 1875-ben ezt a rejteket is megtalálták a sírablók, de 1881-ben nyomukra akadtak és a múmiát elvitték a gizehi múzeumba.

roppant sok marhát és nagyszámú rabszolgát vitt haza Egyiptomba. Harci szekerét, mely elől megfutamodott az ellenség, egész vándorsereg rabszójra fűzött szerecsen követte.

I. Amenhotep folytatta ugyan az Ámon templomának építését és különösen Szilszilisz kőbányáit műveltette erősen, még sem maradt utána nagyobb építkezés. Az ő korából fennmaradt vázák, dísz tárgyak, az ipar folytonos emelkedését, az ízlés nemesedését tanúsítják.

Elkab-ban egy, I. Amenhotep korból való sírban igen érdekes, becses irodalmi emléket találtak: a nyomtató nótát.

Az a népdal két alakjában is fennmaradt reánk, de az egyik igen értelmetlen, a másik így szól:

Magatoknak nyomtassatok,
Magatoknak nyomtassatok!
Ti ökrök, csak nyomtassatok,
A szalmát az tinektek,
Gazdátoknak a szemet,
Ne legyetek hát restek,
Ma úgylis hüs az idő.

Ezt a dalt ugylátszik ütemül énekelte az ökröket hajtó legény a nyomtatásnál.

I. Amenhotep egyedül való uralkodása nem volt hosszú és férfikora legszebb éveiben halt meg.

Örököse, aki, mint a napisten fia, követhette volna a trónon, nem maradt és így a koronát testvérhuga Ahmesz hercegnő, örökölte, aki a királyi vérből származó Thutmosznak volt a felesége.

Ahmesz hercegnő azonban nem ülhetett a trónra mint Egyiptom királya; az akkori felfogással, vallási eszmékkal nem egyezhetett volna meg, hogy ő legyen a napisten földi helytartója és fejére tegye Alsó- és Felső-Egyiptom kettős koronáját, tehát az uralkodó helyette férje, I. Thutmosz lett. Mihelyt az ifjú király trónra lépett, azonnal szétküldte trónra lépésének hivatalos okmányát, melyből két példány napjainkig fennmaradt.

A negyedfélezer éves okmány czime: „Királyi parancs a déli országok hercegéhez és főnökéhez (ez a nubiai alkirály), hogy értesüljön en-fenségemnek, mint Alsó- és Felső-Egyiptom trónján ülő királynak a megkoronázásáról.“

Az okmány elmondja, hogy mi legyen a király teljes czime:

„Czimem szóljon: Horusz, erős bika, az igazság istennőjének kedveltje, az egyesítő* az isteni kígyóval koronázott, az erőben nagy, az esztendőkbén szép** és szíveket éltető aranykarvaly, Alsó- és Felső-Egyiptom királya, a Napisten fia, Thutmosz, aki él öröktül fogva örökké.“

* Aki Alsó- és Felső-Egyiptomot egyesíti.

** Élete szépkorát éli.

Az okmány többi pontja meghatározza, hogyan nevezzék meg a királyt, a templomi szertartásokban, hogy mikép dicsőítsék és nevezzék az áldozatoknál és miként esküdjenek hivatalos eskütételnél az ő nevére.

A fiatal királynak, ép úgy mint elődjének, a legelső baja a nubiai szerecsenekkel gyűlt meg; azok a trónváltást ismét alkalmasnak gondolták a fennhatóság lerázására és megtagadták az adót, majd fellázadtak.

A király a sereg élén azonnal Nubiába indult és mikor az ellenségre akadt, maga is részt vett a harcban, „mint dühös párducz“ rontott az ellenségre és nyila az ellenség vezérének nyakát ütötte át. A megsebesült fejedelem fogságba került, de halálát csak a hadjárat után lelte, mert Thutmosz, amikor hazafelé tartott, a vezérhajón felakasztatta a lábánál fogva az árbocra. Nagy sereggel hatolt Nubia belsejébe, hogy leverjen minden törzset, amely ellene fellázadt. Oly messze be Nubiába addig még nem hatolt egy király sem. A seregeiért „a nyomorult Kus földére“ és leverte az ellenséget; Thutmosz megparancsolta, hogy egyetlen férfinak se irgalmazzon senki.

A nubiai dicsőséges hadjáratot Tombosz szigetével szemben a sziklafalon, egy emléktáblával örökítette meg és egyúttal meghatározta Egyptom déli határát.

Az egyiptomiak fogságába került Kus fejedelmének fia is, ezt Tuthmosz nem végeztette ki. Hanem a többi fogoly rabszolgával rabszíjon elhurcolta Thébébe. Ott a lakosság láttára elvezettette maga előtt az összes foglyokat, melyeknek láttára Thébe ujjongott.

A hadjárat, mely Thutmosznak dicsőséget az országnak sok gazdag zsákmányt hozott, felébresztette Thutmoszban a hódítás vágyát.

Dél-felé, Nubiában elért mindent, amit akart. A szerecseneket leverte, az országot véglegesen Egyptomhoz csatolta; most már más felé kellett tekintenie, másutt kellett a hódításokra alkalmas területet keresnie.

Északra fordította figyelmét, Szíria földén keresett új hódításokat. Szervezett, állandó, jól kiképzett harczosaival felhatolt Szíriába.

A hatalmas, erős, fegyelmezett sereg ellentállás nélkül haladt végig Szíria déli területén és diadalmas úttal érkezett meg északon, az Eufrat partjához.

Ezt a folyót ugyancsak nagyon megcsodálták az egyiptomiak; még pedig két okból. A Nílushoz hasonló más folyót az egyiptomiak nem ismertek, fogalmuk sem volt róla, hogy a Níluson kívül van még valahol olyan nagy folyó. De ami még jobban meglepte őket az a víz folyásának iránya volt. A Nílus délről északra folyt és így valahányszor északra utaztak az egyiptomiak, nem kellett vitorlát feszíteniük, hanem vitte őket az ár; most azonban nagy meglepetés érte a fáraó híveit. Az újonnan felfedezett folyó nem délről északra, hanem északról délre folyt s azért elnevezték „fordított folyó“-nak; az Eufratnak, ez az elnevezése az egyiptomiaknál azután fenn is maradt.

Fent északon a hehitákkal kellett a seregnek nagy harcot vívnia, de

a harcz, az egyiptomiaknak kedvezett; rettentő mézszárlást vittek véghez az ellenségen és szétszórták seregét minden irányban.

Ebben az ütközetben még egyszer és utoljára harczolt az öreg Ahmesz, a volt hajóskapitány. Az öreg katona még most is vitézül megállotta a helyét és egy ellenséges harci szekeret ejtett zsákmányul. A derék katonát szép emlékek, lelkesedés is vihettek ebbe a hadjáratba, de valójában ő volt egy darabig a sereg-vezető, mert ő már volt Szíria földjén, még Ahmosz királylyal, mikor a hikszoszok kiűzése után egy évvel később a szíriai földeken felkeresték a hikszoszokat és megsemmisítő csapást mértek reájuk.

I. Thutmosz az ő diadalmas hadjáratai emlékéül az Eufrat partján emléktáblát emelt, melyben dicsőségét följegyezi és az Eufrattól le a Nílus harmadik vízéséséig minden föld urának tartja magát,

A Kánán földén a kis országok közül egy sem állhatott ellent a képzett, rendszeres egyiptomi hadseregnek és ha szembe szállott is vele, nagy vereséget szenvedett és kegyetlen mézszárlás után elmenekült hegyeibe, vagy a sivatagba.

A fönikiaiak azonban egy pillanatig sem gondoltak ellentállásra, hanem, hogy kereskedelmük fennakadást, károsodást ne szenvedjen, önként meghódoltak és adófizetésre kötelezték magukat.

I. Thutmosz innen visszafordult Egyiptom felé, végig vonult újra egész Kánán földjén és diadalmasan, roppant sok rabszolgával, rengeteg zsákmánnyal vonult be Thébébe. A hálaadó áldozatot nagy ünneppel mutatta be Ámon templomában a karnaki főtemplomban, melynek továbbépítését, nagyobbítását ő is buzgóan végeztette. Nagy bejáratot építtetett hozzá és hatalmas oszlopcarnokot; Ámon-Rá dicsőségére külön két rózsagranit-obeliszket emeltetett, Abydoszban pedig Ozirisznak templomot.

Egyiptom ünnepelte dicsőséges királyát és a királyi család rokonai elégedetten láthatták, hogy a házasság útján nyert királyi méltóságot a király hozzá méltóan viselte.

Thutmosz nem sokáig élvezhette dicsőségét, mert férfikorának legszebb idejében meghalt.

Dicsősége, diadalai örömebe állandóan bele vegyült afeletti bánata, hogy a királyi vérből, feleségétől Ahmesztől, nem született fia és trónjának örököse csak egyetlen leánya, Hatsepszut.

Még halála előtt társuralkodójává tette Hatsepszut, akiben uralomvágy úgy is volt. Atyja szeretete, kedvezése, melylyel leányát a társuralkodásban is elkényeztette, a leánya uralkodási vágyát még inkább növelte.

Volt azonban Thutmosznak még egy kedvence, akit atyai szívének szintén minden gyöngédségével elhalmozott, ez egyik kedvenc háremhölgyétől született fia volt, akit saját neve után szintén Thutmosznak nevezett. Ennek a fiúnak akarta biztosítani halála után a trónt és így feleségül adta hozzá leányát Hatsepszút. A szép királyleány nem szerette

II. Thutmoszt; a házasság létrejött, mert atyja I. Thutmosz úgy akarta, de Hatszepszu szíve nem szólalt meg férjéért, mert valószínűleg még házassága előtt szerelemre lobbant, a később nagy befolyásra jutott Szenmut herczeg iránt.

Hatszepszuban az önálló uralkodás vágya már atyja életében felébredt, ő maga is jól tudta, hogy a trónhoz, neki több joga van még az atyjánál is, mert ő a királyi ház vérbeli származottja.

Mikor atyja I. Thutmosz meghalt, a névleges, hivatalos király II. Thutmosz lett, de a valóságos hatalom Hatszepszu kezében volt.

II. Thutmosz atyja halála után törvényesen, hivatalosan átvette az uralmat. Ő vezette atyja temetését és az eddigi szokástól eltérően egész más-milyen sírba helyezte.

I. Thutmoszig elképzelhetetlen volt, hogy a faraó más sírban nyugodjék, mint pirámisban. Habár nem épültek már hatalmas nagy piramisok, de azért a királyi sírkamra felett mindig piramis emelkedett.

II. Thutmosz az atyja számára a líbiai hegyoldalban, melyet ma „Biban el moluk“-nak hívnak az arabok, a puszta sziklafalba vágatott sirlakást. Ez az emelkedett hely valami fenséges, szép látványt nyújt és II. Thutmosz kiváló érzékéről tanúskodik; utána a fáraók egész sora követte a példáját.

A sziklafalba kettős sír-kamarát vágatott II. Thutmosz; ott a koporsót helyeztette el, amíg a halott kegyeletére tartandó szertartások számára lent a

Nílus völgyében a balparton egy kis

I. Thutmosz mumia-koporsója.

kápolnát építtetett, a szokásos emléknapokon ott kellett a halotti áldozatokat bemutatni.

Jóllehet II. Thutmosz atyja halálával, mint Alsó- és Felső-Egyiptom ura

és királya került a trónra, mégis kevesebb hatalma maradt, mint atyja idejében, aki mindig fia érdekeit támogatta.

I. Thutmosz halála után Nubiában ismét lázadás tört ki és II. Thutmosznak, épúgy mint atyjának, Nubiába kellett sietnie, hogy ott helyreállítsa a rendet; ott hamar leverte a törzseket; alig tért onnan vissza, a sinai félszigeten garázdálkodó nomád törzsek ellen kellett indulnia. A sivatag felé lakó törzsek veszélyeztették az Ázsia felé vivő utat és békét.

Ebben a hadjáratban annyi foglyot ejtett, oly roppant rabszolgahaddal tért meg, hogy már nem is számlálták meg a foglyokat.

A békés napokban II. Thutmosz is építkezésekben lelte örömét, építtetett Thebeben, folytatta a karnaki templomot; de építtetett másfelé is.

Uralkodásának ideje nagyon rövid volt; fiatalon, harmincz éves korában halt meg. Kora halálából néhány történetíró azt a gyanút merítette, hogy erőszakos halállal múlt ki, eltették a láb alól és a gyanú így Hatsepszura hárult, de ártatlanul, mert a királyt, aki nem volt vaskos termetű ember, sőt nagyon is vékony csontú, valami nagy betegség verte le, mely alatt kihullott a haja és betegségében meghalt. Alig tiz évi uralkodás után követte atyját. Uralkodása úgyis árnyékuralom volt, szeretetben nem volt része, felesége szívét sohasem hódíthatta meg, a nép nem őt, hanem Hatsepszut tekintette királyul; ő mindvégig csak az egyik háremhölgynek, Iszisznek volt a fia; az egyetlen ember, aki igazán szerette, atya volt.

Hatsepszu egyáltalában nem szerette, kicsinyelte és annyira nem tartotta magához méltónak, hogy II. Thutmosz halála után az épületekről, feliratokból mindenütt kitörette II. Thutmosz nevét.

Hatsepszu volt a trón jogos örököse, de mint nő ő sem lehetett a névleges egyedüli uralkodó, tehát maga mellé vette atyjának egy másik fiát, akinek Mutnofret hercegnő volt az anyja és akivel Hatsepszu anyai ágon is rokonságban volt és így rangban méltóbb volt Hatsepszuhoz mint II. Thutmosz. Ezt a fiút is Thutmosznak hívták, ő volt a III-ik.

III. Thutmosz igen fiatal volt és Hatsepszu életében csak czimleges király maradt, a valóban uralkodó király a felesége volt.

H a t s e p s z'u nemcsak a hatalomért ragaszkodott az uralkodáshoz, hanem az uralkodáshoz való tehetségérezete sarkalta. Atyjának dicsőséges kormányzása volt az ő iskolája és nemcsak az akarat volt meg benne, hogy méltó legyen atyjához, akit minden alkalommal dicsőített, akinek emlékét mindig kegyelettel ápolta, hanem valóban méltó királyleány is volt, aki erős kézzel kormányzott, okosan vezette az ország dolgait és értéktelen uralkodási hiúság nem bántotta.

Mikor kormányzása elején a sziriai törzsek és kis országok lerázták magukról Egyiptom fennhatóságát, Hatsepszu nem törődött a veszteséggel, nem gondolt reá, hogy visszaszerezze az elveszett kis államok hódolatát, pedig azt ő ép oly könnyű szerrel megethette volna, mint atyja. Az állandó

hadsereg készen állott, vezére volt, megbízható emberen sem múlt, Szemnut, a királyné kegyeltje bizonyosan diadalmasan tért volna meg, hogy az ő szép királynőjének lábaihoz rakhassa Szíria népeinek adóját.

Hatsepszu azonban nem tartotta azt a fennhatóságot arra érdemesnek, hogy népének, seregének fáradalmakat, harczot, küzdelmeket okozzon. Azoknak a hódoltságoknak nem volt annyi hasznuk, mint amennyibe megszerzésük került és úgysis csak ideig-óráig tartott, mert a törzsek a legelső alkalommal lerázták az igát, megtagadták az adót.

Az asszonyi politika, amely küzdelem és háború nélkül akar hódítani, pompásan érvényesült az erélyes Hatsepszu] kormányzásában.

A királyné nagy kereskedelmi kirándulást rendezett Punt országba, ahonnan több értékkel tértek meg hajói, mint amennyit Szíriából véres hadjáratlal hozhattak volna.

A punti kirándulás Hatsepszu királyné uralkodásának legkimagaslóbb emléke, mely igen érdekes képet tár elénk negyedfélezer év előtti időkből.

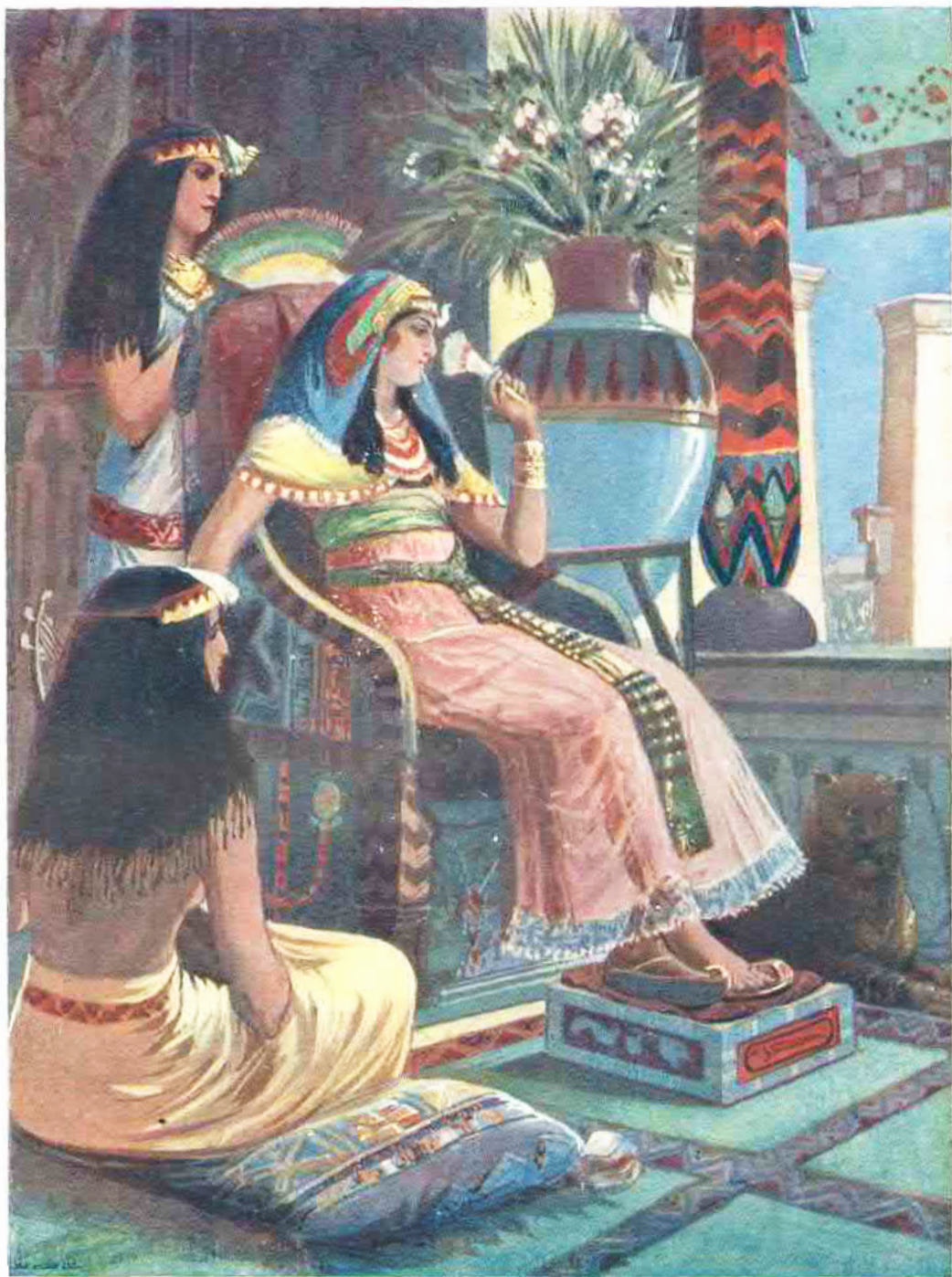
A Punt-vidék az egyiptomiak fogalma szerint a keleti gazdag világ volt.

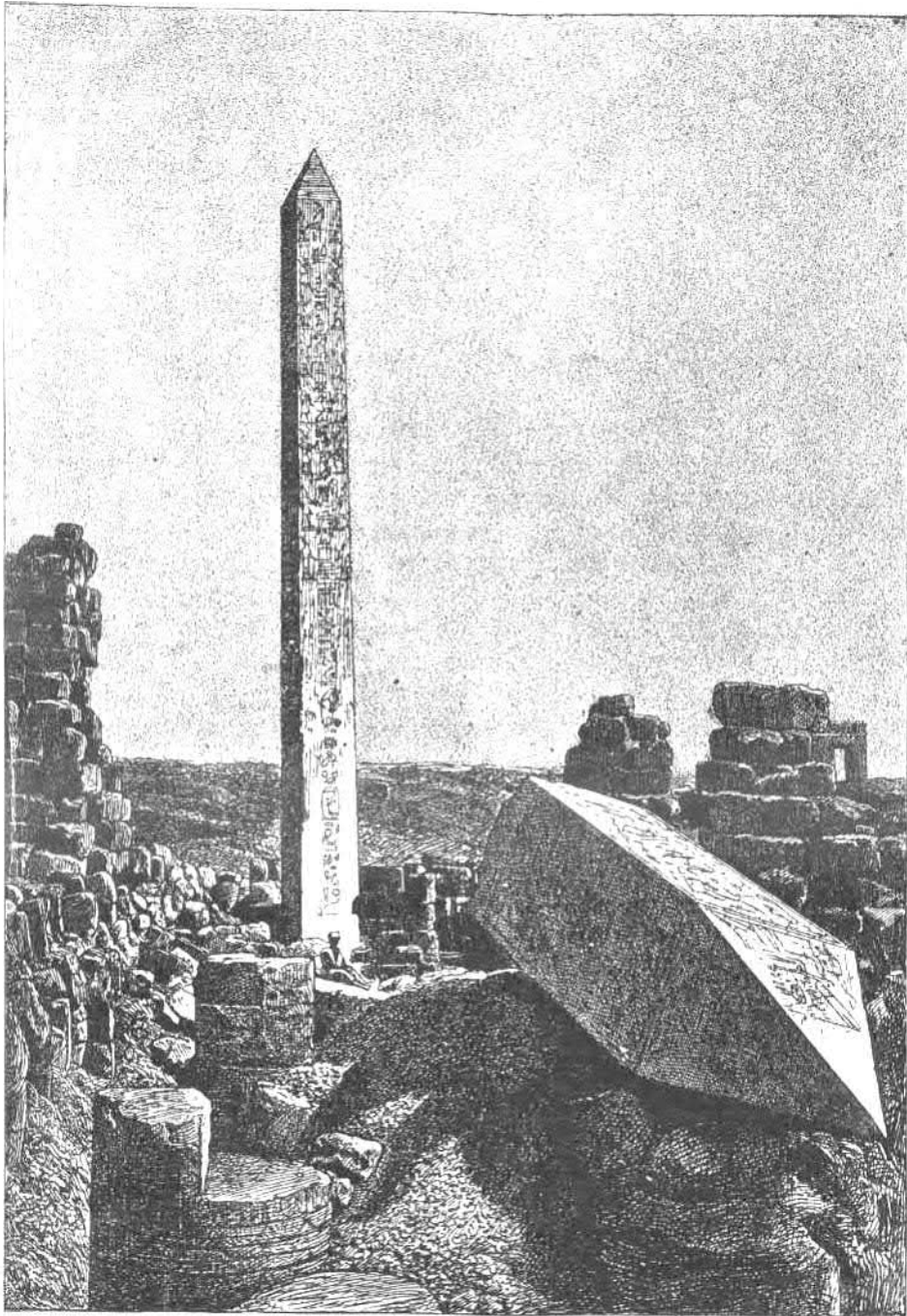
Ezzel kapcsolatosan említették az Istenföldet is, mint azt a keletre fekvő vidéket, ahol Ra napisten naponta felkel. Egyiptomtól keletre,

a vörös-tenger partján, a forró égöv alatt volt a tömjén és mirha országa, melyet az egyiptomiak valami rejtelmes, csodaországnak tartottak. Egyiptomban arról a vidékről ép oly mesék keringtek, aminők az ezeregyéjszakában a Szindbad utazásaiban leirt csoda országok dolgai. A mindennapi életben el sem tudták képzelni, hogy lehetnek olyan országok, ahol az illatos tömjén, a fűszer, ép olyan egyszerűen nő, mint náluk a papirusz és hogy azoknak az értékes termését ép olyan könnyen lehet összegyűjteni, mint aratáskor a kalászt. Elképzelték a kincseket, drágaköveket termő völgyeket, az elefántcsont mezőket. A drága fűszerekről azt tartották, hogy ott terem a távol oceán szigetein, melyeket kígyók, szellemek őriznek.

Napjainkig fenn maradt egy ilyenféle mesés útleírás, mely még az első thebai időből, Egyiptom középső korából származik.

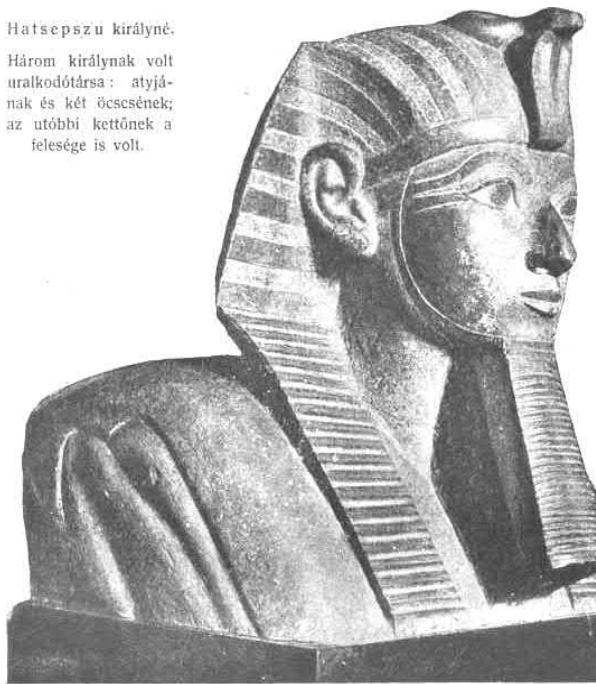
Hatsepszu királynénak még fennálló obeliszkje a karnaki templomban. Maga a királyné jegyeztette fel, hogy egyetlen kőből készült és hét hónap alatt állították fel.

A leírást egyik kincstárnok mondja el:

„A fáraó bányáihoz utaztam — így kezdi a leírást — tengerre szálltam a 150 rőf hosszú és 40 rőf széles hajón, amelyen 150 oroszlánszívű, kiváló egyiptomi matróz volt, aki mind egyaránt ismerte a földet és a csillagok járását.

Hatszepszu királyné.

Három királynak volt uralkodótársa: atyjának és két öccsének; az utóbbi kettőnek a felesége is volt.

A matrózok azt mondták, hogy a szél nem lesz erősebb, talán egészen el is fog ülni, hanem amikor kiértünk a sík tengerre, hirtelen szélroham támadt s mire mi a partokhoz közel jutottunk volna, korbácsoló viharrá vált és nyolcz rőf magas hullámokon tánczolt a hajónk. Mindnyájunkat elnyelt az ár; én egy nagy fa-darabba kapaszkodtam és megmenekültem; a többi, aki a hajón volt, mind elpusztult. Három napig hányt-vetett a háborgó szigetre. A közeli

tenger, míg végre kidobott egy sűrűségbe vánszorogtam, ott ledültem, azután elsötétült előttem a világ.

Mikor ismét magamhoz tértem, enni valót kerestem és fűgét, szőlőt találtam — itt felsorol még egész sor gyümölcsöt, amit lelt, — volt ott dinnye, hal, madár.* Semmiben sem szűkölködtem. Jóllaktam az összeszedett eleségből; ami megmaradt azt mellém tettem a földre, majd egy gödröt vájtam, abban tüzet raktam és áldozatot mutattam be az istenségnek.

Hirtelen nagy robaj támad körülöttem, a fák megrezegték, a föld rengett.

Feltekin tettem és ime óriási kígyó közeledett felém.

A harminc rőf hosszúságú kígyónak két rőfnél hosszabb szakállja volt. Pikkelyei csupa aranyból voltak, színe pedig olyan volt, mint a smaragd. Előre siklott és felnyitotta roppant száját.

Én térdre borultam előtte, ő pedig megszólalt:

— Ki hozott ide, ki hozott ide, emberke? Kihozott ide? Ha nem mondod meg nekem azonnal, ki hozott ide, megmutatom neked, ki vagy te.

Azzal szájába vett és elvitt a tanyájára s ott letett, anélkül, hogy bántott volna s azután újra kérdezte:

— Ki hozott téged ide?

Én elmondtam neki, hogy kerültem a szigetre, mialatt mély tisztelettel állottam előtte.

Mikor szavaimat bevégeztem megnyugtatót:

— Ne félj, ne félj, kis emberke, ne vágj olyan aggodalmas képet, ha te ide hozzám jutottál, úgy az isten akarata volt az, ami életben tartott. Ő hozott ide a szellemek szigetére, ahol semmiben sincs hiány, ahol bőven van minden. Egyik hónap a másik után fog elmúlni és te itt fogsz élni, négy hónap múlva azonban hajó fog jönni hazádból és vissza fog téged vinni. Hazádban fogsz meghalni. A társalgás, a beszélgetés öröm és megvigasztal bántatban. Én hát elfogom neked mondani, hogy mi minden van ezen a szigeten, amelyen én bátyáimmal és gyermekeimmel együtt élek. Mi összesen hetvenötén vagyunk itt e szép szigeten. Ha erős és kitartó vagy, ismét csókolni, látni fogod gyermekeidet, ölelni feleségedet, viszontlátni otthonodat, ami a legnagyobb emberi boldogság; vissza fogsz térni hazádba és barátaid közt fogsz élni.

Erre én földre borultam előtte s így szóltam:

— Én meg ezt felelem: Hírt viszek rólad a faraónak, elmondom neki, hogy milyen nagy vagy és elküldetem neked a szent olajokat és tömjéneket, amelyekkel a templomban áldozunk az istenségnek. Azután el fogom mondani, hogy mily kegyes voltál hozzám és az egész ország színe előtt fogunk neked köszönetét mondani. Szamarat fogok levágtatni és azt neked áldozni, ludakat fogok neked koppasztani és hajókat fogok hozzád küldeni Egyiptom minden kincsével, amint az olyan istenséghez illik, aki idegen földön, melyet nem ismerünk, kegyes az ember iránt.

Szavaimra a kígyó nevetett és így szólt:

— Mirrhában nem nagy a te gazdagságod, mert én, Punt vidékének a fejedelme, én ura vagyok minden tömjénnek, mirrhának. Csak a szent olaj ritka ezen a szigeten, de ne akarj abból sem küldeni, mert mihelyt elhagytad ezt a szigetet, vízzé változik az.

Mikor a hajó, melyet a kígyó előre megjósolt megjött, a kígyó így szólt:

— Térj vissza, kis emberke, szerencsésen, lásd viszont gyermekeidet és neved maradjon jó emlékezetű, ezt kívánom.

Mélyen meghajoltam, ő pedig megajándékozott tömjénnel, mirrhával, drága fűszerekkel, ritka fákkal, elefántcsontokkal, párduczborókkal, majmokkal, agarakkal és mindenféle becses drágasággal.

Én megköszöntem az ajándékokat, a hajóra szállítottam mindent, és leborultam a kegyes szellem előtt.

Ekkor így szólt:

— Két hónap múlva otthon leszesz hazádban, ölelni fogod gyermekeidet és elpusztulatlanul fogsz sírodban pihenni.

Elbúcsúztam és a partra mentem; oda hívtam a matrózokat s hálát adtam a tengerparton a sziget urainak, akik azon laktak.

Két hónap múlva otthon voltunk.

Még a thebei korszakban ilyen fogalma volt az egyiptominak Punt vidé-

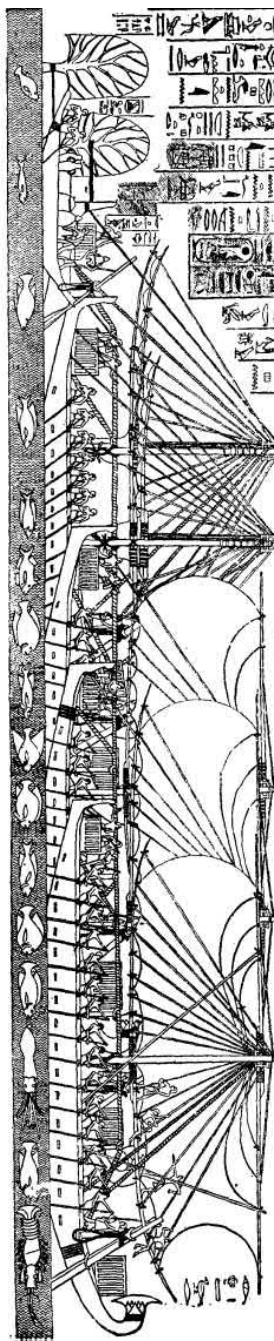
Sziklába vágott templom Szilsziliszben, melynek kőbányáit I. Amenhotep újra műveltette.
Abból az időből való ez a földalatti templom is.

kéről. Hatsepszu királyné azonban széteszlatta a tömjén országáról a mesés-képeket, mert felkerestette azt.

Lehet, hogy a Kelet varázsos vonzó ereje csábította őt is. Lehet, hogy a sziriai hadjáratok támasztották Hatsepszuban a gondolatot, hogy ha már a sziriai népeket megismerték, hadd lássák a Vörös tenger mellékén fekvő csodás országokat is.

A Koptostól a Hamamát kőbányák mellett vivő úton ment a királyi fedező sereg a Vörös tenger partjára, ahol egy kis hajóraj várta a királyné küldötteit s azok kíséretét. A hajók körülbelül húsz méternyi hosszú járművek voltak; mindegyik harmincz evezős és óriási vitorla lebegett a közepén, s mint ha a hajó szárnya volna, kiállott a hajó oldalain túl. A hajókba roppant sok eleséget, ivóvizet szállítottak, hogy bármily hosszú volna

Hatszepszu királyné hajói a Vörös-tenger kikötőjében mielőtt a Punt földre indulnának.

is az út, el legyenek látva. Mikor már minden a hajókban volt, mikor már csak az indulás volt hátra, a parton még egy utolsó áldozatot mutatott be a királyné küldötte Hathor istennőnek, hogy kedvező szelet adjon az utazáshoz.

Az áldozat után elfoglalta helyét a küldöttség is a hajón, megadták a jelt és eloldották a hajóköteleket.

A hajóskapitány jelszava „balra“ elharsant, a hajó megmozdult, megindult és kezdődött az utazás.

Körülbelül egy hónapot töltheted a vizen a királyné küldötte, amíg megérkezett a csodás országba, Puntba.

A tömjén országa, Punt vidéke, nemcsak az afrikai partokon terült el, de az arabiai partokon is, sőt ez volt a Punt földjének legnagyobb része, ez volt az a mirha és tömjénország, melyről Szemirámisz állítólagos emléktáblája is szól. Félezer év múltán azon a területen egy híres ország virul, a szabeusok országa, de Hatszepszu korában a műveltségnek még igen alacsony fokán álló nép lakta. Vörösbarnás testszínű nép volt az, hosszú hajjal, hegyes szakállal; ez a nép volt a később oly híressé lett szabeusoknak az őse; a Punt földre származásuknak igen réginek kellett lennie és okvetlenül előbb kerültek le Arábia déli csúcsára, mint mielőtt a szemita népcsalád elhagyta őslakását Ázsia fennsíkján.

Mikor Hatszepszu királyné küldötte és serege a Punt földön kikötött, egyaránt volt alkalma csodálkoznia a föld buja gazdagságán, csodás növény- és állatvilágán, mint azon a kezdetleges műveltségű népen, amely ezen csodás vidéken lakott.

Az utóbbi meglepetés csalódás számba ment. A csoda országának, a kincsek hazájának, a mirrha és tömjén földjének népei félvad népek.

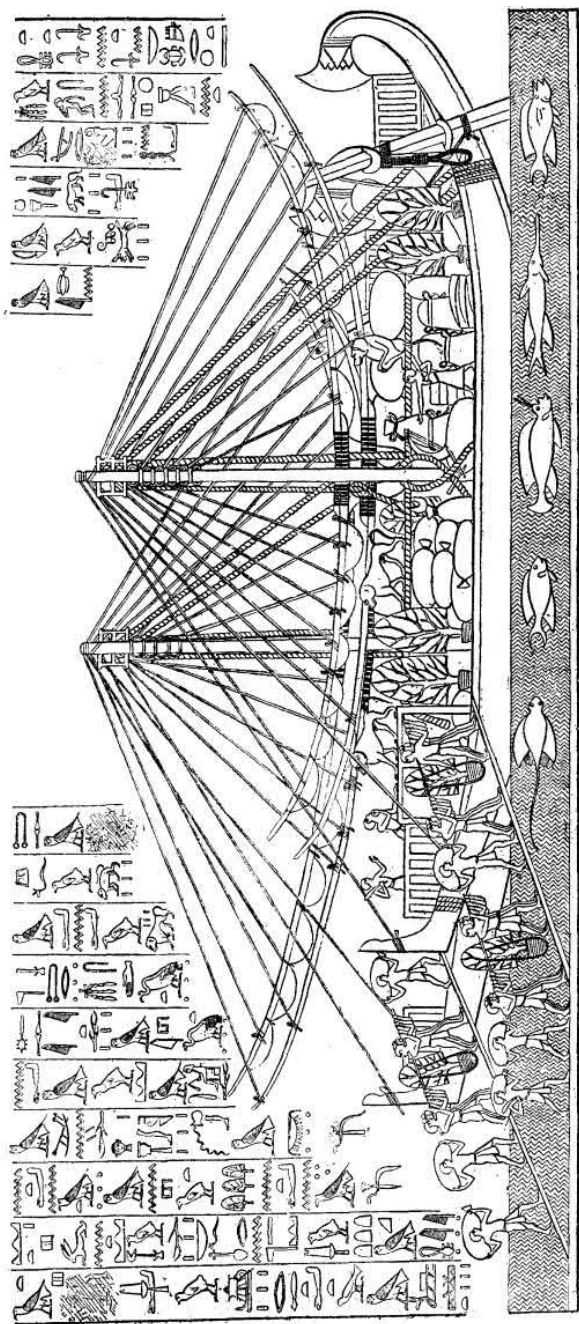
Magas, nagy lombú fák és bozótok között rejtőznek a benszülöttek apró falvai, melyekben

nyomorúságos kunyhókban laknak.

A lakásokat védeni kellett az állatok ellen ezért földbe vert cölöpökre építették a kunyhókat, melyek félgömb alakúak. Kis létra vitt fel az ajtót helyettesítő lukhoz. A kunyhók körül szamarak, rövidszőrű tehenek heverésztek. Lakásuknak megfelelőleg igen kezdetleges a puntiak ruházkodása is. Mikor az egyiptomiak kikötöttek a partokon, a punti nép előjött falvacskáiból és az érkezők elé ment. Elöl a nép főnöke és utána számaron érkezett annak a felesége, aki olyan ropant kövér volt, hogy nem igen járhatott gyalog. Oly elhízott, oly idomtalan volt, hogy szinte visszataszító volt.

Az egyiptomi királyné küldötte előtt a jámbor punti nép bemutatta hódolatát. Az egyiptomiak megmondták, miért jöttek és mit akarnak vinni. A fejedelem elrendelte, hogy mi mindent hordjon népe a partra.

Az egyiptomi királyné küldötte pedig egy asztalt állíttatott fel a tengerparton s azt tele rakta olyan tárgyakkal, ami a

A Punt-földiekől eszeréniért vett holmit berakják Hatszepsu királyné hajójába. Elő, zöld mirrhalákkal, zsákokban fűmjént hordanak fel, a hajójában már tetéze állanak a tömött fűszeres zsákok.

punti népnek nincs, de ami annak igen kedves. Az asztal tele volt törökkel, bárdokkal, egyéb fegyverekkel, csecsebecsékkel, ékszerekkel.

Csakhamar megtörtént a cserevásár és a megegyezés után bevezették a punti nép fejedelmét és kíséretét, az egyiptomi királyné küldöttjének sátrába, ahol mindenkit megvendégeltek s azonfelül megajándékozták őket borral, sörrel, kenyérral, gyümölcsökkel, Egyiptom mindenféle jó dolgával, mert úgy parancsolta meg azt Hatsepszu királyné.

Habár a csereüzlet mindkét fél teljes megelégedésére szolgált, az egyiptomi feljegyzések nem nevezik ezt vásárlásnak, cserének, hanem Egyiptom fáraójához méltóan, a punt nép adójának. Azt pedig, hogy az egyiptomiak is adtak valamit a kapottakért cserébe, úgy tüntették fel mint áldozatot, Hathornak, a Punt vidék istennőjének, mert hisz a hatalmas fáraó, akinek minden ország és nép adót fizet, csak nem vásárolhat valamit ilyen barbár műveletlen néptől. Hanem a valóságban azután ugyancsak jól bevásároltak az egyiptomiak. A hajókat szinte tetézzve rakják meg a drága punti árukkal. Tömjén, zöld mirhafa, ébenfa, elefántcsont, szemöldök-festék, ritka állatok, párduczok, tengeri macskák, agarak, becses prémek.

Olyan ritkaságokat és kincseket minőket ezúttal vittek a királynak, még nem vitt Faraónak soha senki.

Mindent a legnagyobb gonddal hordtak a hajókra, a szelíd majmokat szabadon hagyták a hajón, hogy kényükre szaladgálhassanak. A hajók szerencsésen visszaérkeztek és az egész sereg elindult a koptosi utón haza Thébébe. Mint diadalmas hadjáratból hazatérő seregnak olyan volt a visszaérkezőknek a bevonulása és fogadtatása.

A sereg, kezében zöld ággal, ünnepiesen vonult be a székvárosba és hódolattal járult a királyné elé s bemutatta neki a hozott páratlan dolgokat, aminőket addig „nem látott még a világ.“ Vége-hossza nem volt a bemutatott tárgyaknak: termésarany, elefántcsont, élő párducz-pár, páviának s mind olyan dolgok, melyeknek különös becsük volt.

Hatsepszu királynénak ezt a fényesen sikerült utaztatását azontúl minden évben megismételték és a hozott holmit mindég Punt adójának nevezték, habár Punt sohasem tartozott Egyiptom fennhatósága alá. Az egyiptomiak azontúl gyakrabban érintkeztek a puntiakkal, de semmi nagyobb művelő hatással nem voltak rájuk, ellenben az egyiptomiak már átvették a punti nép démonát, akit a puntiak mint földjük urát tiszteltek. Ennek a démonnak Bésa volt a neve és mint rettenetesen eltorzult képű törpét ábrázolták, akinek félelmes a tekintete, a fején pedig nagy tarka tollász van.

Ezt az alakot az egyiptomiak különösen mint amulettet alkalmazták, hogy megvédje a hordozóját a szemmel való veréstől; de mint tréfás alakot is alkalmazták. Néha meg a táncz és zene istenéül is ábrázolják. Hogy Bésa nem volt egyiptomi eredetű, igazolja az, hogy mindég arcczal szemben ábrázolták.

Punt földének fejedelme hódolattal járul az egyiptomiak elé. A fejedelem után áll annak elhízott felesége, aki oly kövér volt, hogy a hátrább álló számaron érkezett. (Falkép Hatszepszu királyné [templomának romjain, Derelbaheriben].)

Hatszepszu nagyon boldog volt, hogy kiküldöttei olyan nagy sikerrel tértek vissza a távol Punt földről, amelylyel ezer év óta megszakadt az összeköttetés és ahova ezer év óta egyiptomi nem ment, ahonnan csak közvetítő kereskedők útján jutott el drágán mindaz, amit a dús föld termett.

A punti átázásnak emlékére és a Punt földről keringett csodás, mesés híreknek, hiedelmeknek a szétosztatására Hatszepszu az Asszaszif nevű sziklavölgyben épített hatalmas templom falára felvésette az egész utazás történetét, a hajókat, a Puntföld fejedelmét, annak testes feleségét mind ott láthatjuk megörökítve.

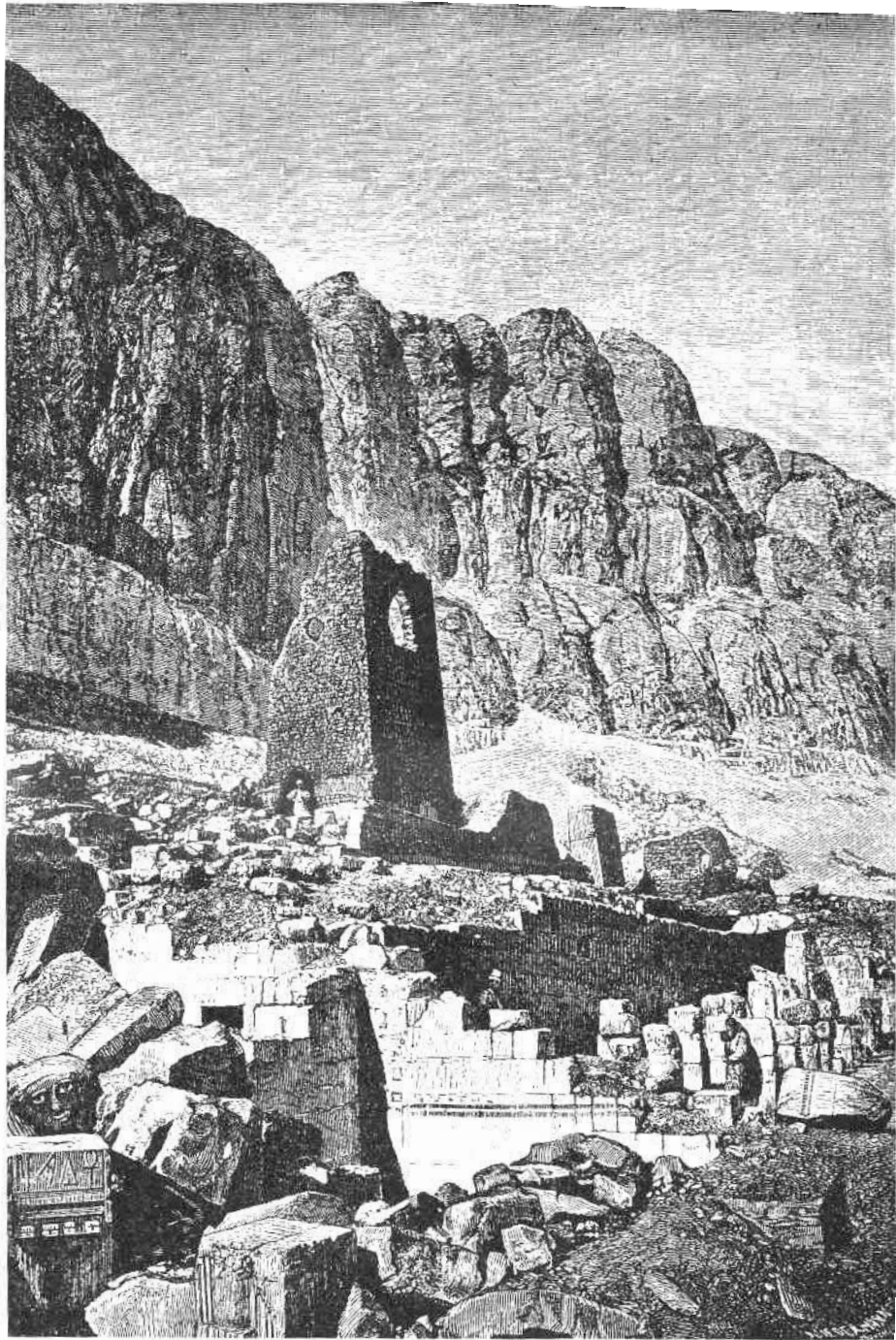
Ezt a templomot Hatszepszu a maga dicsőségére és az ő halotti szertartásainak tervezte és olyan hatalmas és nagy hírű szentélylé akarta emelni, mint aminő a karnaki nagy templom volt.

Már maga a hely is, ahol építtette a templomot, érdekes; a templom terve pedig olyan, minő egész Egytomban nem volt második. Terra szszerűen emelkedő, hossza 300 méter, míg szélessége, ott, ahol legszélesebb, 100 méter. A még fennálló falakon értékes, szép faragványok, mesteri domborképek és nagyon becses feliratok díszelgenek.

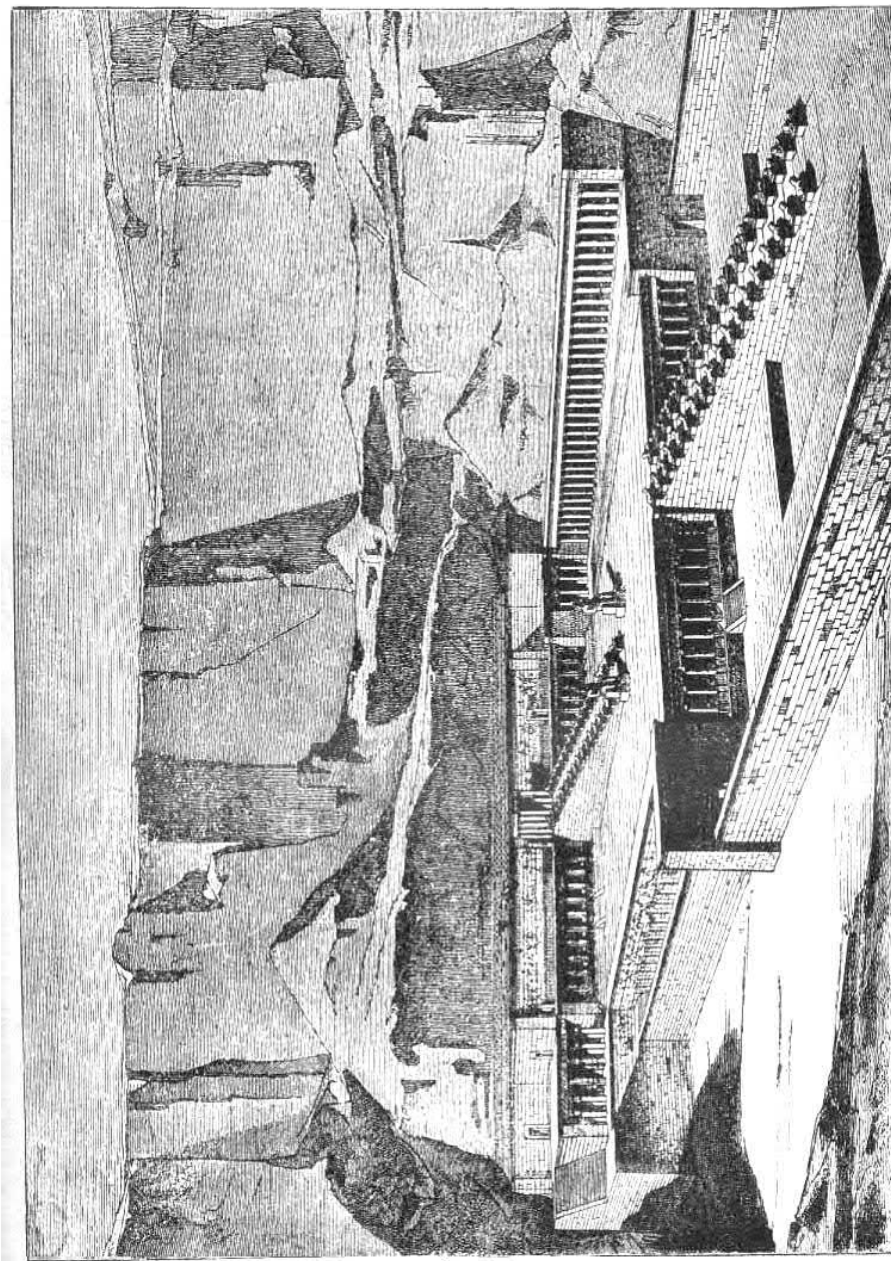
Keletről jövő széles út vezetett az első terraszhhoz. Az utat két oldalon szfinksz-sor díszítette. Ez az út folytatódott a terraszon, melyeket két részre osztott. Az úttól jobbra-balra fekvő fedett nagy csarnokok elől nnyottak voltak, tetőzetüket huszonkét hatalmas oszlop tartotta.

Ennek a templomnak a falain akarta a királyné az ő uralkodásához fűződő minden dicsőségnek az emlékét megőrizni, mert a punti kirándulás mellett van az emléke a Nubiából hozott drágaságoknak. Ennek a templomnak a falain akarta a királyné az ő országlása történetét feljegyezni.

A királyné kiterjesztette hatalmát Nubiának arra a részére is, amely túl esett azon a határon, melyet I. Thutmosz megjelölt és az Arma-törzsnek nevezett néptől roppant sok nyers-aranyat, ezüstöt, ritka állatokat, mint zsiráfot, párduczot, struczmadarat, strucz-tojást, ritka töröket, fákat hoztak

Hatsepszu királyné templomának romjai az Asszaszif-sziklavölgyben (Darelbaheri).

Hatsepszu királyné Asszaszf-szklavógyében emelt templomának legfelső két terrásza ; a lépcsőkön két oldalt egy-egy sor szfinksz áll.

Ezt a nagyértékű szállítmányt is adónak nevezik, az Arma-nép hódolati adójának; ez sem volt valóban adó, hanem csere-kereskedés szerzeménye.

A királyné bölcs gondolkozása alkalmasabb, könnyebb és hasznosabbnak tartotta az adónak ilyen beszerzését, mert hisz aránylag alig valamiért roppant értékeket kaptak, a domborképek alá pedig a dolog szépítéséül azt Írták: Arma népe adója.

A királynénak ez az intézkedése bölcs dolog volt, mert most a kereskedés útján ép azt érte el, mintha sereggel végig rontott volna az óhajtott áruk földjén; pedig az áldozatba, vérbe, koczkázatba került volna és több eredménye nem lett volna úgy sem.

Hatsepszu az ország belső jólétét is emelte, bőven adott munkát a népnek, a hikszosz időkből még romokban heverő, megrongált középületeket, szentélyeket mind kijavíttatta, újjáépíttette. A jövedelmező sinai bányákat ismét munkáltatta. Országlásán meglátszott a rendet szerető asszonyi kéz; szinte azt mondhatnák, kitatarozta az országot.

Habár a saját dicsőségére nagy szeretettel építtette az Asszaszif sziklavölgyében emelt nagy templomot, azért szent kötelességének tartotta a karnaki templom tovább építését.

A karnaki templomban Amon dicsőségére két szép obeliszket emelt, melyről dicsekvőleg hirdette, hogy mind a két hatalmas obeliszket külön-külön egyetlenegy kőszázból faragták és hét hónap alatt befejezték és felállították.

A két obelisztk közül az egyik még áll, a másik azonban már ott hever a templom többi ledőlt ékessége közt.

Hatsepszu obeliszkjeihez a két roppant kőszálat Szenmut vágatta, az asszuáni kőbányákban. Szenmut akkor a királyi munkálatok vezetésével megbízott miniszter volt és Hatsepszut királynő kegyeltje. Ő volt az, aki a királyné szívét is bírta, ő iránta lobogott a királyné szívében a szerelem, míg feleségévé kellett lennie két öcscsének.

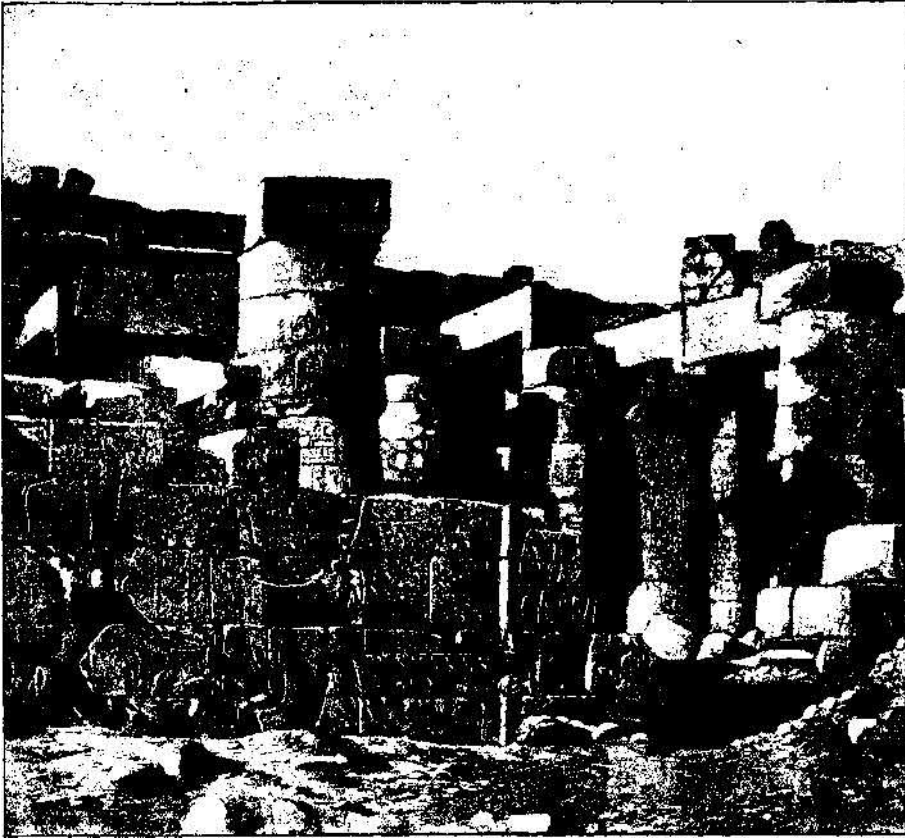
Szenmutnak nagy befolyása volt a királyné uralkodására és annak a sok üdvös intézkedésnek, nagy építkezésnek a keresztülvitelében neki is sok érdeme volt. Munkálataiban nagy könnyebbségére volt az a korlátlan, teljes hatalom, melyet neki a királyné kegye biztosított.

A névlegesen szereplő király, III. Thutmosz, a királyné öcscse bizonyos irigy szemekkel nézhette a hatalmas minisztert, aki Egyiptomnak koronázatlan királya volt, míg ő, a koronás fejedelem, a hivatalos Faraó, épen-séggel semmit sem tehetett. Nővére teljesen háttérbe szorította, semmi tért nem adott becsvágyának.

Sőt annak, hogy a királyné teljesen tartózkodott minden hadviseléstől, oka abban rejlett, hogy a fiatal III. Thutmosz nagyon harczkedvelő volt és bizonyosan diadalmasan tért volna meg hadjárataiból, ami könnyen népszerűbbé tehetné volna őt a királynénél, befolyása felszökött volna, sőt

talán a győzelmes sereg élén bevonulva, könnyen államcsínyt követhetett volna el a királyné ellen s magához ragadhatta volna az uralkodás gyeplőit.

Hatsepszu előrelátó, óvatos esze azonban elejét vette annak és úgy félreállította öcscsét, hogy annak az állam vezetésében semmi szerepe nem jutott.

Részlet a karnaki nagy templom még álló romjaiból.

Hatsepszu az emlékeken legtöbbször csak egyedül szerepel, vagy ha férje is ott van, az csak másodrendű helyet foglal el; a dombormű főalakja mindig a királyné.

Már harmincz éve volt, hogy atyja Hatsepszu társuralkodóul fogadta. Ezt az évfordulót a királyné meg akarta ünnepelni. Tibi hava (november) első napján tartották meg ezt a jubileumot. Az évfordulónak az emlékére emeltette Hatsepszu a karnaki Amon szentély előtt az említett két obeliszket: és hogy azt Amon dicsóságére emelte, azt így örökítette meg: „Ti emberek — így szól a felirata — akik emlékemet évek sora után is látni fog-

játok, és gyönyörködni fogtok benne, ne mondjátok: nem tudjuk, minek építtette ezt az aranyból való hegyet. Emeltem ezt, esküszöm reá, oly igazán, ahogy a Napisten szeret és Amon atyám él, Amon atyám tiszteletére.

Hatsepszunak és III. Thutmosznak a házasságából egy leánygyermek származott, a Ranofru hercegnő. A hercegnő volt Hatsepszu halála ese tén a trón jogos örököse és ezért már gyermekkorában elhalmozta őt anyja magas címekkel. Czimeztette őt: „Mindkét ország úrnőjének, Dél és Észak uralkodónőjének“, sőt az „Amon isteni felesége“ méltóságot is reá ruházta.

A hercegkisasszonynak két kiváló nevelője volt. Egyik az öreg Ahmesz, aki még Ahmosz alatt küzdött Avarisznal, a másik pedig a királyné kegyeltje, a nagyhatalmú miniszter Szemnut, aki erre a tisztjére különösen büszke volt és magát a hercegkisasszony „fődadájának“ nevezi.

Egy fennmaradt szobron Szemnut a földön guggol és maga előtt tartja a hercegkisasszonyt, akit a szobrász a királyi méltóság jeléül szakállal ábrázolt.

A dédelgetett hercegkisasszony azonban nem érte meg azt a kort, amikor trónigényeit javára érvényesíteni is lehetett volna, mert még mint kis leány meghalt.

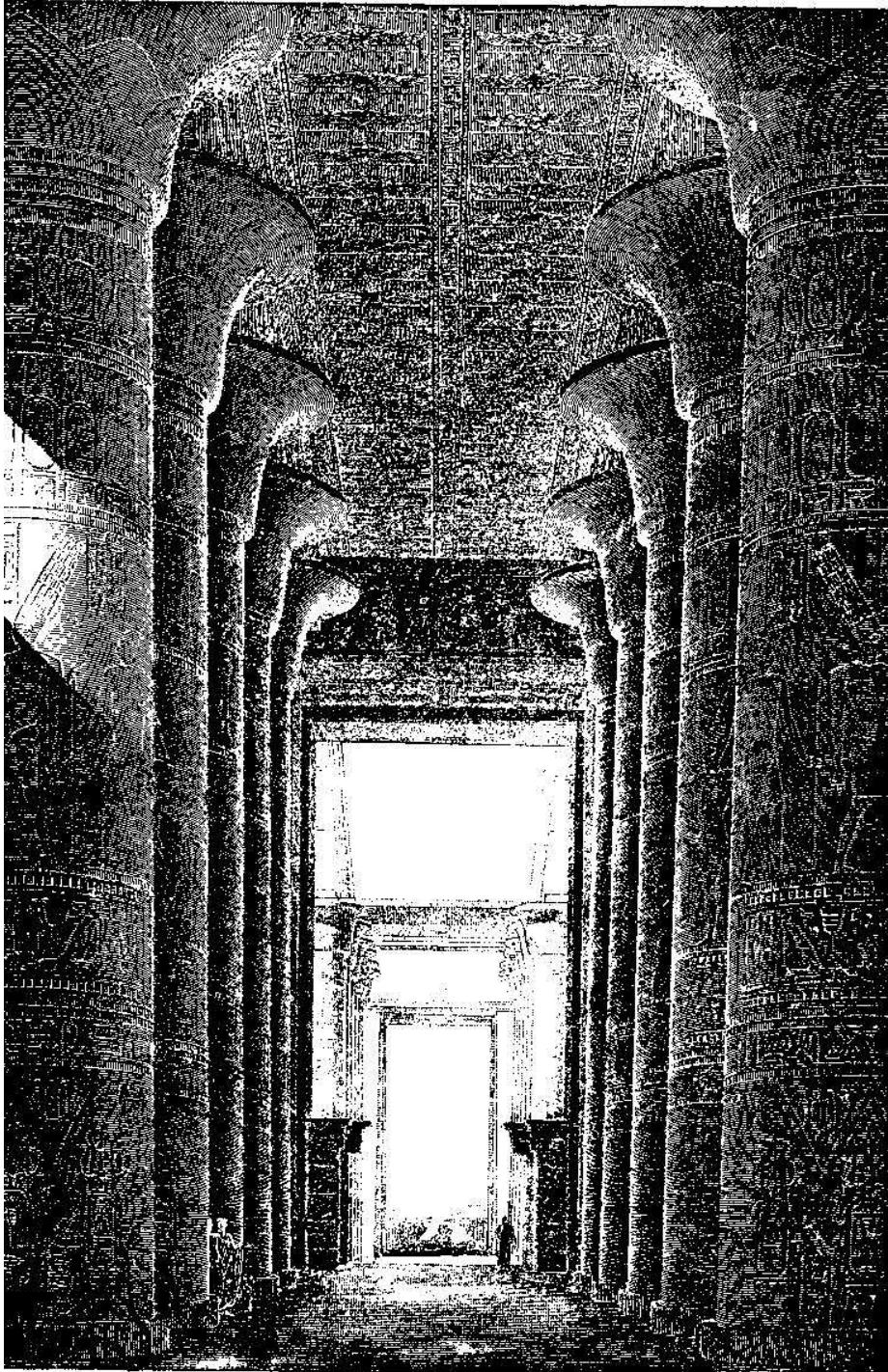
A kis Ranofru halálát anyja sem élte sokkal túl és a jubileumi esztendőre következett hatodik évben ő is meghalt.

Harminczhat évig viselte a dicsőséges címet: Alsó- és Felső-Egyiptom királynéja; benne sírba szállott a régi királyi ház utolsó vérbeli sarja.

A királyné halála után végre uralomra jutott III. Thutmosz. Mióta fiatal évein túl volt, amióta bántotta, hogy ő csak félre tolt címleges szereplő, akinek be kell érnie a második helylyel, többször megpróbálta a hatalmat magához ragadni, de felesége pártja oly erős volt, s ő velük szemben oly erőtlen, hogy újra-meg-újra bele kellett törődnie a báb-szerepbe. Mikor végre uralomra jutott, kitört leikéből az elfojtott bosszú, elkeseredés és gyűlölet, melyet Hatsepszu iránt érzett és kitörelte annak majdnem minden emlékéből a nevét. Mindent, amit Hatsepszu azalatt épített, végeztetett, alkotott, amialatt az ő felesége volt, tehát amikor ő volt Egyiptom koronázott királya, mindazt olyannak tartotta, aminek az ő nevét kell viselnie. Vissza-fizette Hatsepszunak azt, amit bátyja, II. Thutmosz emléke ellen tett, eltüntette nevét mindenünnen, ahol az büszkeséggel ékeskedett.

Csak ha elérhetetlen helyen volt, yagy a' névkitördelők figyelmét elkerülte, ott maradt meg a királyné neve. Nemcsak a királyné iránt viseltetett III. Thutmosz ilyen elkeseredéssel, hanem még a királyné kegyencze, Szemnut iránt is, aki a királyné életében a leghatalmasabb úr volt, de aki a királyné előtt halt meg. Annak a nevét is majdnem mindenütt kitörette.

III. Thutmosz haragja végig söprött a főtisztviselőkön, a királyné régi, lelkes híveit kitette hivatalukból. Sok főhivatalnoknak meg kellett keserülnie azt az időt, amikor a király mellőzött címviselő volt csak.

A karnaki nagy templom oszlopterme.

Amíg Hatsepszu királyné uralkodása a béke kora volt, a melyben teljesen elült a hadi zaj, addig Thutmosz megfűvatta a harci kürtöket és csakhamar hadba indult az egyiptomi sereg.

III. Thutmoszt az atyja dicsősége lelkesítette, ő is hevült a harci diadalért, a hódításokért és ismét igája alá akarta hajtani mindazokat a népeket Szíria földjén, akik atyjának meghódoltak, de azóta ismét felázadtak s többé adót nem fizettek.

Nem sokára Hatsepszu királyné halála után Egyiptom határvárosában, Záruban összegyűjtötte III. Thutmosz egész seregét s azután elindult hódító útjára; betette lábát Szíria földjére és diadalmat ért egymásután. Paofi hava (augusztus) 20. ért Gaza városa elé, mely azonnal meghódolt előtte. A király bevonult a városba és ott ülte meg trónra lépése évfordulójának ünnepét.

Futó tűzként ment híre egyiptomi hadak betörésének és Szíria több népe összefogott, hogy a hódító sereget megállítsa.

Quades király állott az egyesült szíriai sereg élén és Palesztinában várta az egyiptomiak seregét.

III. Thutmosz a tenger melletti síkon végighaladt és elért a Karmel-hegy tövéig; ott hírül hozták neki a kémek, hogy az egyesült sereg a Karmel-hegységen túl a völgyben áll és ott várja be a király seregét, a fővezér a főhadiszállását pedig az erődített Mediggóban tartja.

III. Thutmosznak tehát el kellett jutnia Mediggó alá és azt megtámadnia. Három út vitt oda. Az első egyenesen át a Karmel-hegységen, mely keskeny, szűk hegyszoroson vitt át, ahol lónak ló mögött kellett mennie.

Ez az út egyenesen Mediggóhoz, az ellenség főhadiszállásához vezetett. A másik két út kényelmesebb, biztosabb, de hosszabb volt.

III. Thutmosz haditanácsot hívott össze, hogy megvitassa, melyik útat válasszák. A haditanács általános véleménye az volt, hogy a király ne válassza a rövid, nehéz és veszedelmes útat, hanem egyikét a két kényelmesebb útnak.

A király azonban visszautasította az ajánlatot, azt felelte, hogy ha az ellenség ezt látja, félénknek, rettegőnek fogja a sereget tartani.

— Amily igaz, hogy atyám Amon-Rá szeret — szólt a király lelkesülten, elszántan — én a rövid, hegyúton fogok menni, aki nem akar velem jönni, menjen a másik úton, csak az kövessen, aki akar!

A király szavaira a jelenváltak lelkesülten fogadták, hogy követik a királyt bárhová, minden úton, mint hűséges szolgái.

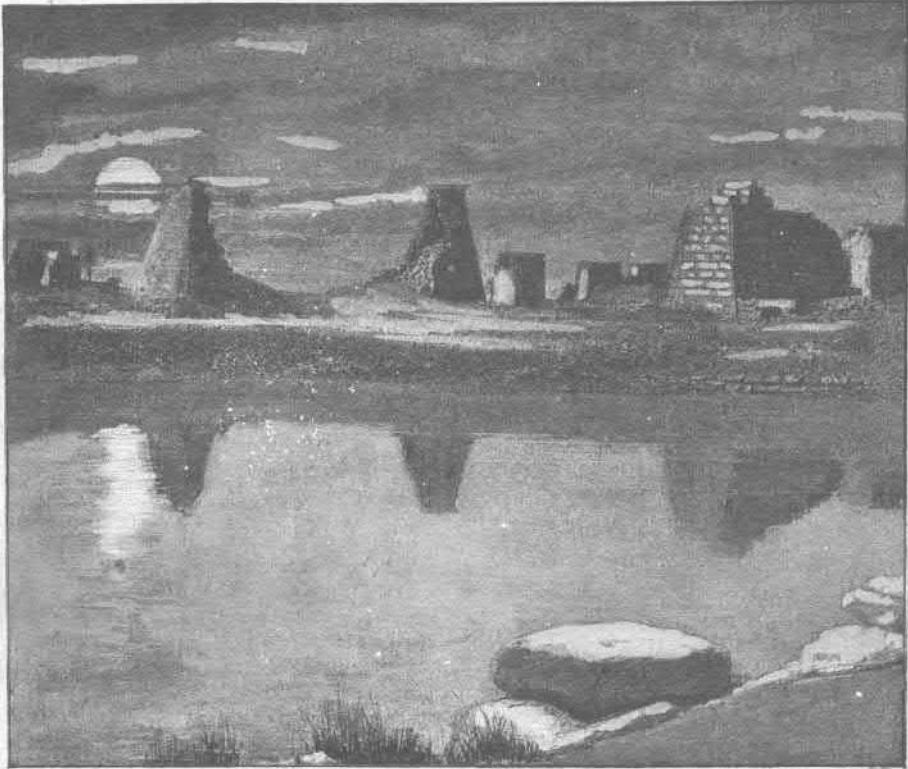
III. Thutmosz riadót fűvatott és a sereg megindult a hegyi úton; maga a király lovagolt legelői.

Három napig tartó út után Karmel hegyének egy festői magaslatán Alunánál pihenőt tartott a sereg. Másnap reggel megkezdődött a magaslatról a leereszkedés. Ott következett a veszedelmes pontja az útnak, a keskeny

hegyszoros, melynél annak a veszedelemnek voltak kitéve, hogy az ellenség rajtuk üt.

A király, hogy serege bátorságát, elszántságát növelje, újra maga ment elől és ő volt az első, aki a hegyszorosba belovagolt.

Szinte végtelennek látszó hosszú sorban jött utána a nagy hadsereg. III. Thutmosz már megérkezett Eszdrelon völgyébe, de a sereg vége még mindig valahol az alunai magaslaton járt.

Karnaki nagy templom főbejáratának romjai a szent tó mellett.

A támadás, amelytől az egyiptomi vezérek tartottak, elmaradt. Az ellenség ott állott szoros csatarendben Mediggó előtt és nyugodtan, tétlenül nézte az egyiptomiaknak a levonulását Érthetetlen, hogy miért nem akadályozták ezt meg és miért várták meg, amíg az egész sereg bejutott a völgybe.

Mikor III. Thutmosznak egész serege megérkezett, a király sánczokat hányatott és erődített táborban nyugodni küldte embereit, hogy a hegyi út fáradalmait kipihenjék és újult erővel indulhassanak a csatába.

Másnap hajnalban kezdődött a támadás.

III. Thutmosz felszállott harczy szekerére a sereg élére állott és maga adta meg a jelt a támadásra, s vágatott az ellenség sorai közé.

Az egyiptomiak heves rohamát az ellenség nem tudta feltartani. Mint romboló ár zúdult az egyiptomi sereg az ellenségre és az hátrált, majd vad, rendetlen futásban igyekezett Mediggó kapuit elérni. A város lakossága azonban eltorlaszolta a kapukat és így a menekülőket a falon át kellett felhuzgálni. így húzták fel ruhájánál fogva az egyesült sereg vezérét, Quades fejedelmet és Mediggó herczegét.

Az ellenség oly hamar megszaladt, hogy nagy veszteség nem érte, mert csak 83 ember esett el; azoknak levágták a kezét és a Faraó elé vitték, elevenen elfogtak 340 embert. A megfutamodott hadsereg ott hagyott a harczytéren mindent, úgy hogy óriási zsákmánya maradt az egyiptom laknak.

Az egyiptomiak pedig diadalkiáltásokkal estek neki a zsákmánynak s az alatt elszalasztották az ellenséget, sőt azt is, hogy rohammal bevehették Mediggó városát. A király korholó szemrehányásokkal illette seregét, de hiába, az ellenség már elmenekült és a várost új, rendszeres ostrommal kellett bevenni. A hadizsákmány nagyon szép volt és mutatta, mily nagy sereg állott együtt. Csak harczy szekeret 924 drbot, lovat pedig 2044 drbot zsákmányoltak az egyiptomiak.

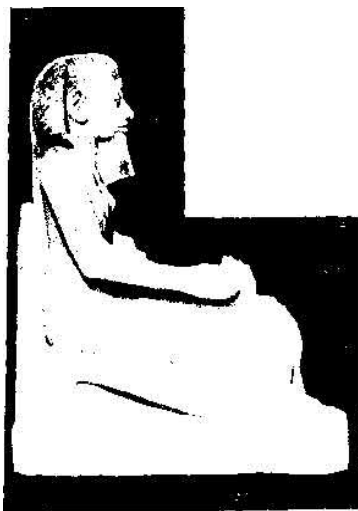
III. Thutmosz azonnal hozzáfogott Mediggónak, amely más tíz várossal felért, az ostromához. Az egész város körül árkot és sánczot vonatott, erődítéseket csinált, hogyha a Mediggóiak kirohanást kísérelnének meg, könnyen vissza lehessen őket verni. Thutmosz kiéheztette a várost.

A város sokáig daczolt ugyan az ostrommal, de mégis kénytelen volt megadni magát.

Megnyíltak az erős város kapui és maguk a fejedelmek, herczegek jöttek ki és hódolattal járultak a hatalmas egyiptomi hódító elé. A fejedelmek leborultak III. Thutmosz előtt és úgy könyörögtek életükért. Aranyat, ezüstöt, drágaköveket, biborszöveteket, drágaságokat, bort hoztak a király elé, hogy hódolatuknak jelét adják, a király kegyelmét kiérdemeljék.

III. Thutmoszt azonban az ajándékok nem vesztegették meg, ő tudta, hogy a városban temérdek gazdagság van, tehát bevonult a városba, hogy ott zsákmányolhasson. A királyi palota volt a zsákmány legdúsabb helye, ahonnan tömérdek arany, ezüst holmit, drágaságokat, szép és ritka bútorkat, pompás edényeket hordattak el. A királyi palotában voltak együtt az egyesült fejedelmek gyermekei, összesen nyolczvanhatan voltak, azokat fogságba vetették. Azonkívül a város lakosaiból 1796 rabszolgát és rabszolganót vittek el.

Mediggó város sorsának hire megfélemlítette valamennyi többi várost. A fejedelmek siettek minél hamarabb hódolatuknak jelét adni; előre küldött ajándékokkal kegyessé akarták tenni a félelmes hódítót.

III. Thutmosz egykorú alabástrom-szobra.

Nagy teherhajók vitték le a Níluson Thébébe.

A hajók csak úgy nehezültek terményektől, gabonától; hajók szállították az élő állatokat, ritka növényeket, drágaságokat is, a fönikiai ipari termékeket és a kincseket, melyeknek nagy része termés-arany meg drága-kövekből állott. Csak a túsok, a szép királyleányok maradtak a fáraó kíséretében.

Mikor III. Thutmosz Thébében megérkezett, roppant hódításainak híre már megelőzte és a város diadal-mámorban fogadta. Mesébe illő volt a király bevonulása, mintha az egész világ meghódításából tért volna haza, oly diadalmenetben vonult be a városba. A király első teendője hálaadó-áldozat volt a karnaki nagy templomban, Ámon isten szentélyében.

A király a templom falára három helyen is felvésette azoknak a városoknak a nevét, amelyeket meghódított. Ezzel az első hadjáratával, bármily diadalmas volt is, az egész szíriai föld még nem került az egyiptomiak uralma alá. III. Thutmosz azonban főczéljául tűzte ki, hogy fennhatósága alá tartozzék egész Szíria, annak minden városa és valamennyi királya adófizetője legyen.

Tizennégy nagy hadjáratot vezetett Szíriába. Egész uralkodása harcban, háborúban telt el, de uralma alatt oly nagy volt Egyiptom, mint a minő sem előtte, sem utána többé soha. Akkor azt tartották az egyiptomiak, hogy III. Thutmosz ura az egész világnak, a föld egyik határától a másikig.

III. Thutmosz azonban nem elégedett meg azzal, hanem minden meghódolt fejedelemtől túszt kívánt, akit Egyiptomba küldjön s minthogy a királyoknak ebbe is bele kellett egyezniük, III. Thutmosz mindenütt, ahol leányai voltak a királynak, kiválasztotta a legszebb leányt és azt magával vitte; a hadjárat után Thébében, háremében nem egy szíriai király szép leánya élt.

III. Thutmosz hódító-hadjáratának híre Asszíriába, Babyloniába is eljutott és az asszír király ritka, becses ajándékokkal fejezte ki hódolatát.

A hódító király zsákmányát és a neki adóba, hódolatul hozott ajándékokat előreküldte Egyiptomba.

III. Thutmosz üveg-korsója,

Az ifjú III. Thutmosz, mikor Hatszepszu férje lett.

álló erejétől. A város körül fekvő gabonaföldeket, gondosan művelt szőlőket és pálmaligeteket mind elpusztította, tönkre tette és így megfosztotta a polgárságot a legbővebb jövedelmi forrásától.

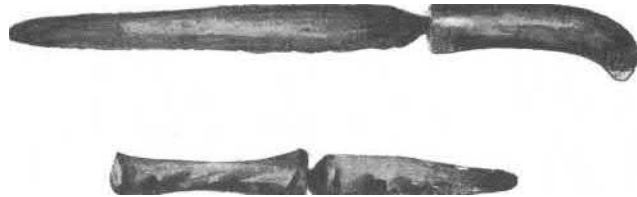
A büszke, függetlenségért rajongó Arád még sem adta fel a harczt; a sok veszteség, csapás nem törte meg a polgárságot, összetartóan újra felemelkedett s nemsokára azután, hogy az egyiptomi hódító-hadak elvonultak, a polgárság fellázadt, kikergette a városból az otthagyt egyiptomi katonaságot és az adót beszedő hivatalnokokat.

A város makacssága újra felidézte III. Thutmosz bosszús haragját és egy év múlva ismét megjelent Arád falai alatt; a város ezúttal sem tudott a hatalmas ostromnak ellentállani, megint elesett. A király újra kifosztatta a várost; csak ekkor hódolt meg Arád és megfogadta, hogy jövőben híven fizetni fogja adóját.

A fellázadó, fennhatóságot tűrni nem akaró városok közé tartozott K á d e s városa is.

A várost erős ostrom után az egyiptomi sereg bevette, kifosztotta és lakosaiból sokat hurczolt rabszolgaságba. A város kiheverte a nagy csapást és lassan, de folytonosan a város

Voltak Szíriában királyok, akik többször fellázadtak III. Thutmosz ellen és voltak városok, melyek folyton megtagadták az adót. Ilyen város volt a fönikiai Arád. Amíg a többi fönikiai város hűségesen beszolgáltatta az adóját, addig Arád ellent állott. A hódító fáraó ostrom alá vette a várost, mely elkeseredett, hosszú védekezés után elesett. Büntetésül szabad zsákmányolást engedett meg III. Thutmosz a katonáinak, akik a fönikiai kényelmes házakban ütötték fel szállásaikat, a város minden borát megitták s naponta részegek voltak. III. Thutmosz még érzékenyebben is sújtotta a várost; meg akarta fosztani gazdagságától, azzal együtt ellent-

Szerszámok III. Thutmosz nevével A felső egy kézi fűrész, az alsó véső.

újjáalkotásán, fokozott megerősítésén dolgozott. Minden falai, sánczot, bástyát, amit az ostrom megrontott, újjáépíttettek és

Bronz vājő-
szerszám
III.Thutmosz
nevé-
vel.

oly új erősítéseket emeltek, melyek esetleges második ostromnak sikeresen állhassanak ellent. Tíz évig tartott ez a munka; mikor a város elég erősnek érezte magát, megtagadta az adót. Kades városának első ostroma után tizenkét évvel ismét megjelent III. Thutmosz seregével a város előtt. Harczra készen állott az egyiptomi sereg, amikor Kades királya hadifortélyal zavarba akarta hozni az egyiptomi harczy szekerek rendjét, hogy akkor

támadjon rájuk. A kadesi király megtudta, hogy az egyiptomi harczy szekerek elé csupa ménlovat fognak az egyiptomiak. A király megvadított egy kanczát és azt neki eresztette az ellenség sorainak. A megriasztott kancza egyenesen az ellenség harczy szekereinek tartott. A kadesi király jól számított, a ménlovak már nyugtalankodtak; pár perez még és a harczy szekerek rendje teljesen felbomlik, ekkor egyik tábornok, Amenemhat leszökött harczy szekeréről, a kancza után rohant és egyetlen vágással felhasította a ló szügyét, levágta a farkát és azt diadalmi jelvényül a király elé vitte.

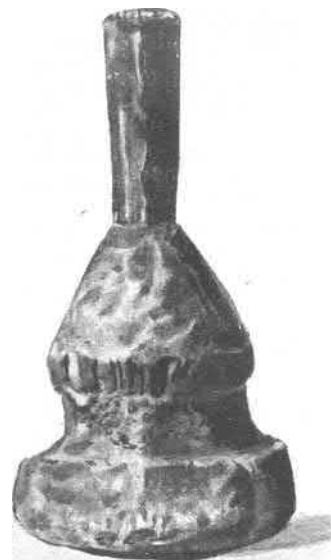
A nem sikerült hadi csel az egyiptomiakat még bátrabbá tette és Kades városa ép úgy mint tizenkét évvel azelőtt, ismét elesett; az egyiptomi sereg pedig kifosztotta a várost.

A diadalt III. Thutmosz király maga is igen nagyra tartotta, mert emlékére kis skarabeusz-bogár alakú emléköveket faragtatott, azokra felvésette a nevét, mint Kades legyőzőjét; ezeket a kis kő-skarabeuszokat azután vitéz, derék katonái közt kiosztotta.

Másik, érdekes hadicsel története maradt fenn Jupu városának bevételeéről, amelyet az egyiptomiak fortélyal vettek be.

Jupu városa (a mai Jaffa), erős bevehetetlen város volt és az egyiptomiak már sokáig eredménytelenül ostromolták. Az egyiptomi tábornoknak, Dhutinak sikerült egyszer rávenni az ostromolt város királyát, hogy kétszáz ember kíséretében látogassa meg őt a táborában, ahol megf: gja a királynak mutatni, amit nagyon szeretne látni: III. Thutmosznak a nagy harczy bárdját.

Az ellenség királya kétszáz katona kíséretében eljött; az egyiptomi tábornok igen szívesen fogadta, megvendégelte a királyt s minden emberét. Csakhamar részeg volt az egész kíséret; a király pedig kérte Dhutit, hogy

Pöröly
III. Thutmosz nevével.

mutassa ni eg neki III. Thutmosz harczy bárdját. Dhuti azonnal odahozatta azt a sátorba, ahol csak ők ketten voltak együtt. Mikor a bárdot behozták, Dhuti megragadta és hirtelen föbe vágta vele a királyt, hogy az eszméletlenül rogyott le.

Dhuti azonnal megkötöztette a királyt és minden részeg emberét. Gyorsan kétszáz egyiptomi harczost belebujtatott zsákokba, melyeknek szájába mindenféle holmit is tétetett. Ezt a kétszáz zsákot, négyszáz egyiptomi vitte az ostromolt várba. Az ellenséges királynéhoz elküldte Dhuti a fogoly király kocsisát, aki azt a hirt vitte, hogy az egyiptomi királyt elfogták, nagy zsákmányt szereztek és már hozzák is haza.

Az est sötétjében érkező egyiptomiakat a királyné parancsolatjára mind bebocsátották a városba. Mihelyt a négyszáz katona a zsákokkal megérkezett, kioldották a zsákokat, azokból kiugrottak a katonák, lefegyverezték a várórséget és a seregnek megnyitották a város kapuit. Így esett el ravasz csel útján Jupu.

(Az elbeszélés azért érdekes, mert hisz később Trója háborújában a fa-ló történetével ismétlődik ez, és valószínű, hogy a fa-ló története innen eredt; ennek a történetnek a hőseit, Dhutit ismerjük, sírját megtaláltuk.)

A sok diadal között III. Thutmosznak legboldogabb napja az volt, amikor az Eufrát-folyónál atyjának, I. Thutmosznak az emléktábláját megtalálta. Melléje felállította a magáét és onnan indult az asszíriai főváros Ninivé elé, mely szintén meghajolt előtte.

Mikor III. Thutmosz végre kissé hosszabb szünetet tartott hadjárataiban, amikor öntudattal hirdethette magáról, hogy a világ minden népét legyőzte, akkor otthon dicsőségének megörökítésül egymásután építtette a templomokat, alig volt Egyiptomnak oly városa, ahol valami emlék ne hirdette volna az ő dicsőségét. Különösen a karnaki nagy templom volt gondjainak kedvence, minden részét befejeztette; sok csarnokot, szentélyt egészen újraépíttetett.

Gránit-pillérek a karnaki templomban, ahol azokat III. Thutmosz emeltette.

és a templom mellett egy tavat ásított, az volt a szent tó, arra bocsájtották ünnepnapokon a szent bárkákat. (L. 204. old.)

A karnaki nagy templom nagy emléktáblájára felvésette III. Thutmosz az ő dicsőséges hadjáratainak himnusát, melyben a maga dicsőítésére Ámon-Rá-t szólaltatja meg:

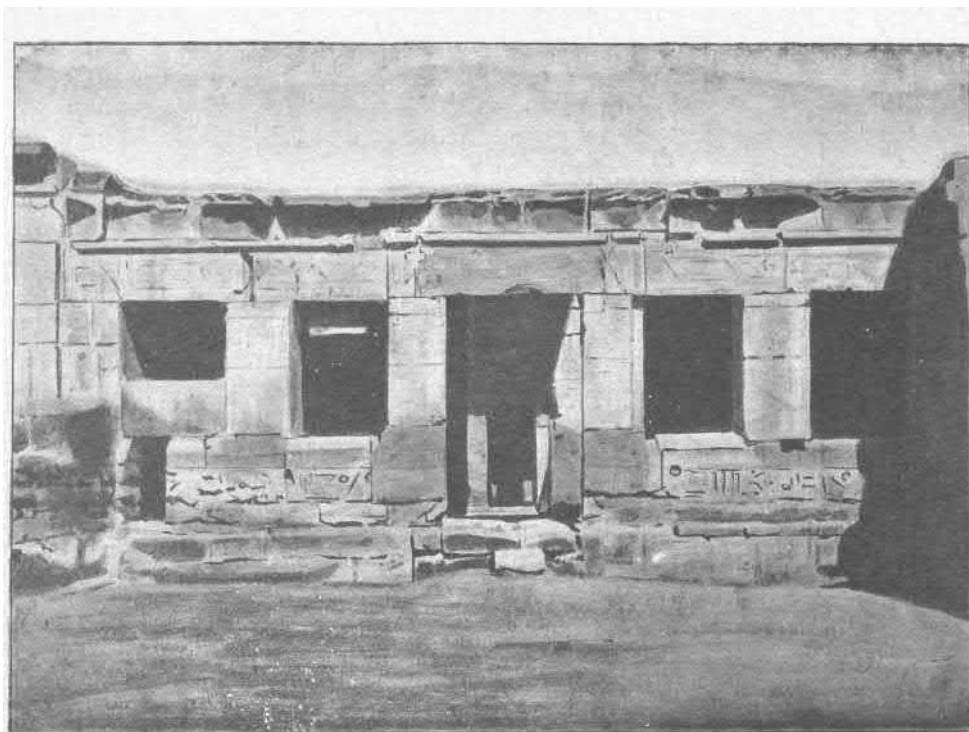
„Erőt, diadalmat adok neked fiam, Thutmosz minden nép felett és betöltök a te nevedtől való rettegéssel minden földet a világ végéig. Te a kezekben tartasz minden fejedelmet és magam is kinyújtom kezemet, hogy megköttözzem őket teneked. A nubiaikat tízezzrel vetem rabszolgaságodba, az északi népeket százezzrel. Talpad alá hajtom az ellenségedet, és te összemorzsolod a lázadókat. Vidám szívvel haladjál végig minden országon, senki sem mer ellentállani ott, ahol a te Fenséged megjelenik és ahová én vezérellek. Eljuttattál a nagy visszafutó vízhez (Eufrát). Ott meghallották a te harci kiáltásodat és barlangokba menekültek előled; én ki oltottam az életüket, rémületet támasztottam szívükben. A kígyó a homlokodon (a királyi koronán levő Ureusz-kígyó) elégette őket lángtekintetével, a te diadalmadat eljuttattam a világ minden földjére; amit az én Ureuszom bevilágít, az neked engedelmeskedik; nincs, aki ellened lázadjon széles a világon, amely messze föléje az égboltozatja borúi. Mindenkit, aki ellened akar támadni, ha a közepedbe jön lesújtok, tűz égeti szívét, reszketés esik tagjaiba. Általam* megsemmisíted a fönikiai nagyokat, lábad elé vetem őket s te mint a fény ura tündökölsz előttük, amikor képmásomúl ragyogsz földükön. Segítelek, hogy megsemmisítsd az ázsiai népeket s elfogja a rettegés a szemitákat. Veled vagyok s te megsemmisíted a keletet, te végighaladsz az Isten földjén, veled vagyok s te tündökölsz mint Sechet csillaga, mely tüzet szór és harmatot ad; veled vagyok s elpusztítod a nyugatot, s megjelenysz ott, mint ifjú bika, elszánt szívvel, harcias szarvakkal, amelyeknek nem lehet ellentállani.

Adsiba király agyagtábla-levele, melyet III. Thutmoszhoz küldött.

engedelmeskedik; nincs, aki ellened lázadjon széles a világon, amely messze föléje az égboltozatja borúi. Mindenkit, aki ellened akar támadni, ha a közepedbe jön lesújtok, tűz égeti szívét, reszketés esik tagjaiba. Általam* megsemmisíted a fönikiai nagyokat, lábad elé vetem őket s te mint a fény ura tündökölsz előttük, amikor képmásomúl ragyogsz földükön. Segítelek, hogy megsemmisítsd az ázsiai népeket s elfogja a rettegés a szemitákat. Veled vagyok s te megsemmisíted a keletet, te végighaladsz az Isten földjén, veled vagyok s te tündökölsz mint Sechet csillaga, mely tüzet szór és harmatot ad; veled vagyok s elpusztítod a nyugatot, s megjelenysz ott, mint ifjú bika, elszánt szívvel, harcias szarvakkal, amelyeknek nem lehet ellentállani.

* Több versszak következik egymás után, mely mind úgy kezdődik „Én jöttem és te... stb., ez mindannyiszor Ámon segítségét akarja jelteni, azt hogy ő jelen volt és segítette harcaiban.

III. Thutmosz temploma Medinethabu-ban (Thébében.)

Tovább elsorol a himnusz minden tájat, népet és vidéket, amelyet az egyptomi ember csak ismert és mindről azt mondja, hogy Ámon isten megsegítette III. Thutmoszt, hogy azt mind legyőzze, mindent megsemmisíthessen a világ egyik végétől a másikig s az ő hatalma alatt álljon minden ami van szárazon és vizen. Végül áldást mond az isten III. Thutmoszra, amiért néki oly nagy emlékeket emelt, „melyek túlszárnyalnak mindent, amit az eddigi királyok építettek neki.“

Az ennyi dicsőséget és nagyságot, világot rengető hatalmat hirdető feliratok roppant tekintélyt szereztek III. Thutmosznak a nép előtt, mely őt a „nagy királynak“ Egyptom „nagy fáraójának,, a „nagy Thutmosznak“ nevezte.

III. Thutmosz trónralépésének 30 éves évfordulóját nagy ünnepekkel ülte meg; ennek az ünnepségnek emlékére Egyiptomban többfelé hatalmas obeliszkeket állíttatott fel, hogy hadd hirdessék azok az ő dicsőségét a legkésőbbi időkig. Az ő büszke obeliszkjei közül négy fennmaradt a mai napig, de egyik sem az eredeti helyén. Az egyik thébei obeliszket elszállíttatta Nagy Konstantin császár Konstantinápolyba, ahol azt K. u. 390-ben Theodoszus császár felállíttatta és ott áll még mai napig is. A másikat, mely magasabb, mint egy magas ötemeletes ház, azt elhurczolták Rómába, ahol fel is állítták a Maximusz-cirkuszba, hanem jegyszer megmozdult

a hatalmas kőszál és ledőlt. Évszázadokon át ott hevert a kőszál, porral, szeméttel, földdel behányottan, végre 1588-ban V. Sixtusz pápa újra felállította. A másik két obeliszk, mely fennmaradt, Heliopoliszban állott és onnan mindkettőt elszállították Augusztus császár idejében Alexandriába. Ott az arabok elnevezték a két obeliszket „Kleopátra tüinek“, habár Kleopátrának semmi köze sem volt a két obeliszkhez. Az egyiket 1877-ben Mohamed Ali az angoloknak ajándékozta, azok elvitték és a Themze partján felállították; a másik New-Yorkba került és ott díszeleg.

Ekkép hirdeti Thutmosz négy obeliszkje az ő nevét, dicsőségét, halhatatlanságát az egész világnak. A nagy „világhódító“ emlékéét távolmessze vidékek őrzik.

A „világhódító“ III. Thutmosz nemcsak legyőzte a népeket, országokat, hanem igyekezett azok felett a fennhatóságát biztosítani.

Minden legyőzött és meghódított városban Egyiptomi őrséget hagyott hátra. Adót szedő tisztviselőket nevezett ki. Azért még is sok helyütt megtörtént, hogy mihelyt a sereg kitakarodott a közeli földekről, a város kihajtotta az adószedőket a katonai őrséggel együtt, amiért azután III. Thutmosz igen kegyetlenül büntette a városokat.

Nemcsak a városokban hagyott őrséggel akarta III. Thutmosz a hódított területeket megvédeni, hanem egyes helyeken őrs-erődöket építtetett, azokban íjjászokat és harczi szekereket hagyott.

Ha valahol lázadás támadt, az illető városban hagyott egyiptomi katonaság ezekből az erődökből kért segítséget, amikor pedig az egyiptomi király serege vonult végig Szírián, ezek az erődök látták el eleséggel, ezeknél az erődöknél pihentek meg a seregek.

Bronz-tükör III. Thutmosz korából.

Ez a tükör nem üvegből készült, hanem bronzból. A bronzlapot oly simára kicsiszolták, hogy abban ép oly jól megláthatták magukat az egyiptomi szépek, mint a mai nők a legfinomabb kristályüveg - tükörben.

Sziriai agyagtábla-levél a fáraóhoz.

III. Thutmosz nemcsak a katonai erővel, de a királyok gyermekeivel is biztosítani akarta a meghódolt királyságok és városok hűségét. A leány-tűszok mellett a királyok legidősebb fiait is elvitte Thébébe, ahol azok külön pompás palotákban fejedelmi módon éltek. Az egyiptomi írástudók és papok képezték és művelték őket s amikor valamelyik királyfinak az apja meghalt, III. Thutmosz előbb hűséget fogadtatott az illető trónörökösrel, azután áldásával és fényes királyi kísérettel visszabocsátotta hazájába. Így nevelet olyan sziriai fejedelmeket, melyek Egyptom hű, ragaszkodó hűbéresei lettek.

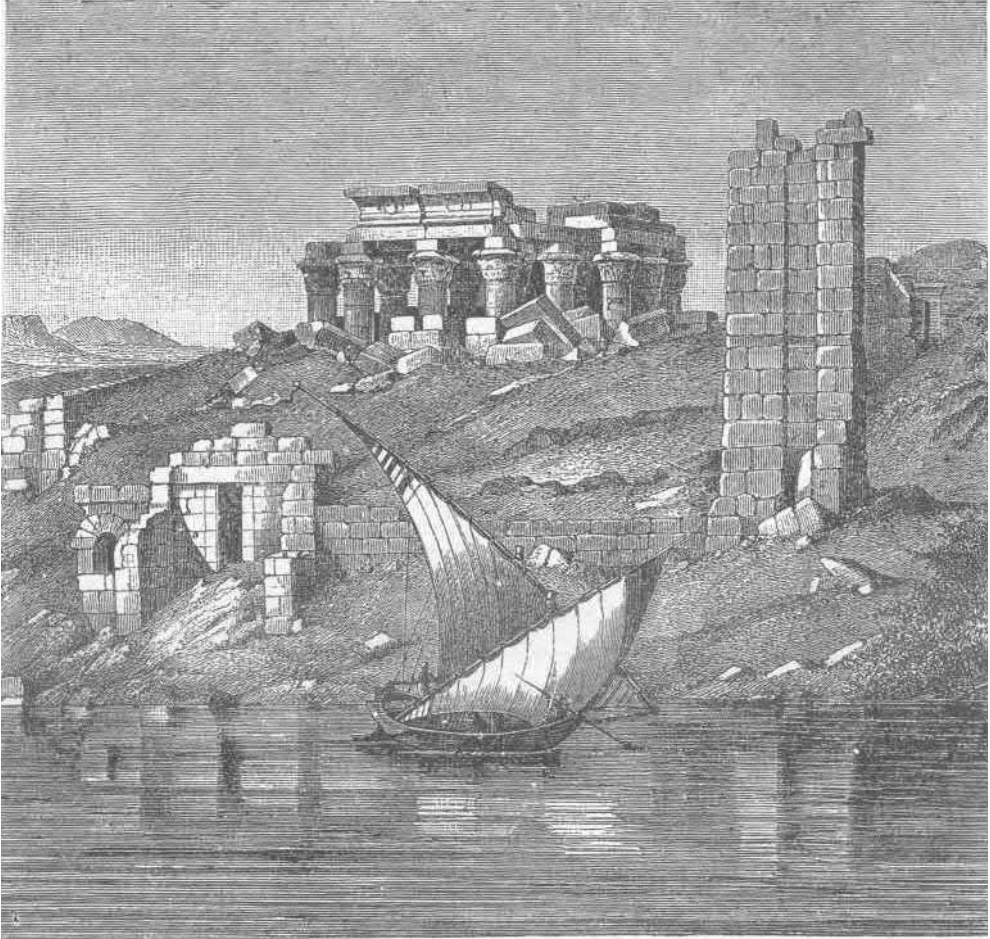
III. Thutmosz király nemcsak a hadsereg élén volt nagy és hódító, hanem, mikor otthon volt Thébében, akkor is értette módját, hogy a távoli sziriai fejedelmekkel folytonos érintkezésben legyen. Sűrűen küldött hozzájuk követeket levelekkel, amelyekre a küldött a fejedelmektől választ

hozott. Különösen a királyoknak a saját dolgairól írt és üzenetett a fáraó, ami az idegen fejedelmeknek mindig kedves volt. Ha valamelyik sziriai fejedelemnek torzsalkodása, háborúskodása támadt más fejedelemmel, várossal, a fáraó írt neki és biztatta, hogy ha hű és ragaszkodó hűbéres marad, meg fogja védeni és segíteni mindenki ellen. „Ha hűséges vagy — írta a király — mi volna az, amit meg ne tennék érted.“ Máskor pedig egy-egy levéllel elejét vette a lázadásnak. Bár a sok sziriai fejedelem messze volt Thébétől, de azért a besúgók és kémek postája gyorsan járt s ha valamelyik hűbéres lázadást forralt, a thébéi királyi palotában megtudták. A fáraó ilyenkor erélyes és fenyegető hangú levelet írt hűbéresének. „Ha bármily okból — szólt a fáraó levele — ellenséges érzelmeket táplálsz ellenünk, ha szívedben gyűlölet él, ha ellenséges gondolataid támadnak, vigyázz, mert meghalsz s veled pusztul egész családod, minden gyermeked; míg ha hű maradsz fáraó, urad iránt, úgy élni fogsz.“

Aki ellen már nagyobb volt a vád, azt a fáraó maga elé idézte Thébébe, hogy ott védekezzék a vádak ellen és ha alapos volt a gyanú, hogy bűnös a vádokban, akkor ott tartották Thébében és nem igen került vissza hazájába. Az ilyen megidéző leveleknek pedig majdnem mindig ez volt a végeredményük.

Voltak azonban királyok, akik a vádak ellen ismét levélben védekeztek és erősítették hűségüket. Ilyen védekezést küldött Thébébe a fáraóhoz a jeruzsálemi király, Abdsiba.

„Az én uramhoz, királyomhoz a te szolgád Abdsiba,“ így szól a levél czímzése s azután folytatja. „Hétszer borulok az én uramnak, királyomnak lábaihoz. Hát mit vétettem én az uram és királyom ellen? Rágalmaznak engem, mikor azzal vádolnak a király előtt, hogy én, Abdsiba elpártoltam a királyomtól. Hisz nem atyám, anyám jogán vagyok itt király, hanem uramnak hatal-

Omboz romjai, III. Thutmosz korabeli omladékokkal.

más karja ültetett atyáim trónjára; miért vétenék tehát ellene? A fáraó életére esküszöm, csak azért rágalmaznak uram és királyom előtt, mert azt kérdeztem az északi országok kormányzójától: Miért kedveztek az ellenséges beduinoknak és miért mellőzitek az idevaló hűbéres fejedelmeket.“ Hogy mily roppant alázattal, hódolattal szólnak a sziriai meghódolt fejedelmek a fáraókhhoz, azt az egyik fönikiai királynak, Ammunirának, Bérút királynának a levele mutatja: „Vettem szavait az én uramnak, királyomnak és íme

a te szolgádnak, a te lábad porának a szíve nagyon örül az ő királyának, napjának, istenének, élete leheletének, amikor az én királyomnak, az én istenemnek, napomnak lehelete eljött hozzám, az ő szolgájához, az ő lába porához.“

Az ilyen leveleket a király előtt, az udvar, az előkelő egyiptomiak jelenlétében olvasták fel és az egyiptomiak annál büszkébbek lettek nagy királyukra,

III. Thutmosz.
A hódító király egyik óriás-szobrának
a feje, vörösránit kőből. Jelenleg a
British Múzeumban.

aki a külföldön rettegett, otthon dicsőített uralkodó volt, aki építkezésekkel elárasztotta egész Egyiptomot. Az egyiptomiak azt tartották, hogy a király lelkének a jóságát az mutatja, mennyire gondoskodott az istenek dicsőségének emeléséről. Nos, III. Thutmosznak az egyiptomiak szerint kiváló nagylelkű királynak kellett lennie, mert az istenek tiszteletében, templomok, szentélyek építésében egyike volt a legkiválóbbaknak. III. Thutmosz volt az, aki a denderai Hathor-templomot másodszor is újjáépíttette és pedig ismét az eredeti tervek szerint.

Hatalmas alkotásokban, hódító hadjáratokban gyorsan futott az idő, múltak az évek, s őszbe vegyült a király haja, a múltó idők nyomot hagytak a király külsején, de fiatalosságán, friss erején nem látszott meg kora; mint öreg ember, uralkodásának ötvenedik évében Nubiába ment és hadat vezetett a szerecsenek ellen.

Az elmúlás gondolata azonban őt is meglepte és gondoskodott sírjáról. A sziklás hegyoldal, ahol atyja múmiája nyugodott, neki is megtetszett és magának is vágatott a hegyoldalba nagy sziklasírt. A sziklafal bejáratától hosszú húsz méteres földalatti lejtős folyosó vitt, melynek

végén hat méter mély akna volt és azon az aknán túl nyílt egy nagy kétoszlopos terem; ez volt az istenek csarnoka, mert a falakon 741 képe volt az egyiptomi istenségeknek. Az istenségek csarnoka előtt az aknát azért ásták, hogy avatatlan vagy szentségtörő ne juthasson be a fáraó örökös lakásába.

A sír még meg van ma is; a nagy teremnek a másik oldalán, a padlózatból ismét folyosó vezet tovább, amely azonban még mélyebbre visz, tehát alacsony lépcsőkön kell tovább haladni s úgy érünk a sír főtermébe, melyet szintén két oszlop díszít.

A terem köröskörül tele volt képekkel hieroglif feliratokkal, melyeket úgy faragtak és festettek a falra, fekete és vörös színnel sárga alapon, hogy az egész fal olyan volt, mint a teleírt papirusz-lap.

A nagy terem közepén alabastrom állványon vörösre festett mészkőből

faragott koporsót állíttatott III. Thutmosz, hogy majdan halála után abba tegyék múmiáját. A kőkoporsó azonban sokáig várhatott lakójára, mert III. Thutmosz hosszan uralkodott, évek nagy során át viselte díszes, hangzatos címzeit. Amikor mint Horusz isten földi képviselőjeként szerepelt, címe volt: „A Thébében ragyogó erős bika!“ Mint az egyiptomi kettős korona viselőjének a címe: „A királyság bővítője“. Mint Alsó- és Felső-Egyiptom királyának a címe: „Ra lénye örökké való“ és mint Ra isten fiának* neve: Thutmosz. Ezeket a címeket és neveket, a Thutmoszt kivéve, azt a nevet atyja adta neki, mind uralkodása alatt függesztették nevéhez. Az idegen és hűbéres sziriai fejedelmek a „fényes, nagynevű királynak“ nevezték; a nép „a felségnek“ vagy „a jó istennek“ nevezte őt; mert bár szigorú és erélyes volt, de mindig igazságos. A kihallgatásain, amikor karcsú oszlopokon nyugvó, Ureusz-kígyókkal díszített mennyezet alatt, gazdag trónuson ült, ha igazságot keresett a kihallgatott a nagy fáraó színe előtt, III. Thutmosznál megtalálta. A nagy fáraó, amikor nem volt hadjáraton, amikor otthon kormányozott Thébében, maga vezette a belkormányzat, a közigazgatás minden dolgát, törődött a beérkező jelentésekkel, levelekkel, a vetések állásával, az adók befolyásával, a magánépítkezéseivel, az országot érdeklő munkálatokkal; elment, s személyesen győződött meg a csatornák, gátak, vízfogók munkálatairól, megnézte a katonai ellátásokat. Mindezek az útjain vele volt a legfőbb minisztere; annak tudnia kellett, mit tesz a király, ha otthon van, mert amikor a fáraó távol hadakozott, ő neki kellett a királyt helyettesítenie mindenben. Neki kellett átvennie a hűbér államok adóit, amelyek különböző termékekből, érczekből, állatokból, sőt emberekből is állottak. A gabonát termő országoknak hányadot kellett fizetniük gabonában; bányászó népnek aranyat, ezüstöt, rezet, olmót, hegyi kristályt kellett hoznia. A főnikiaknak biborszövellet, festett üvegedényekkel, díszes bútorokkal adóztak; a sziriai földek egy részének lovat kellett szállítania, másoknak szarvasmarhát, voltak vidékek, melyek adójukat olajban, mézben, borban fizették; más nép ritka állatokat, elefántot, medvét hozott vagy elefántcsontot, más ország becses szer- és épületfákat szállított, végül voltak törzsek, melyek rabszolgákat és rabszolgákat küldtek.

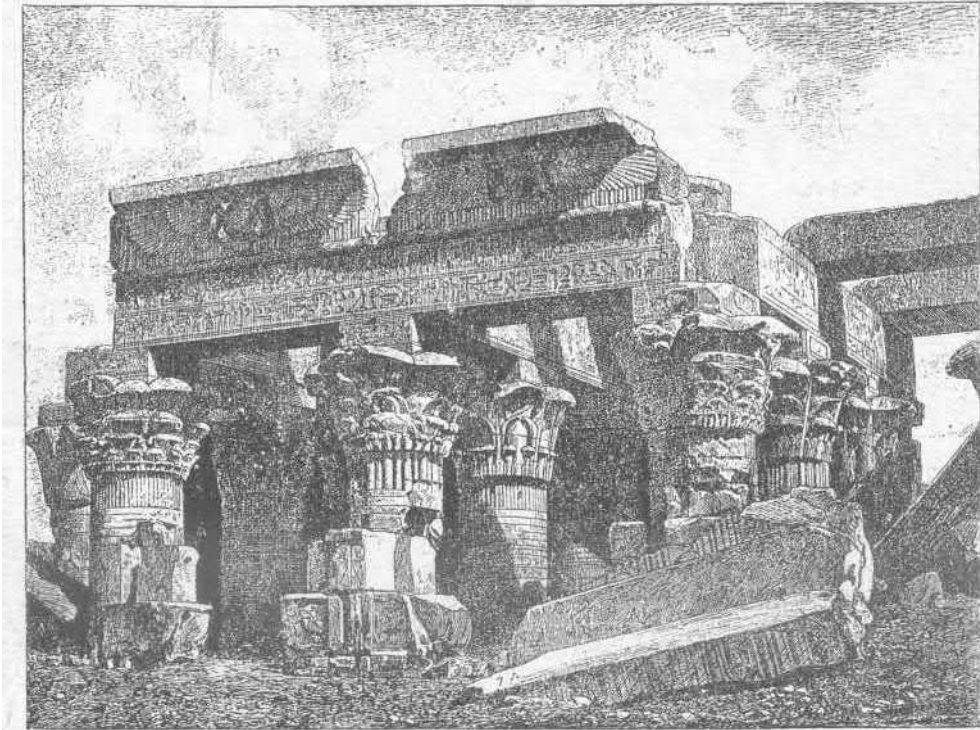
Az adókat ugyan mind a fáraó minisztere vette át, de azért, amikor az „északi népek“ nagy csoportja érkezett a különböző adókkal, akkor a miniszter a felséges fáraó elé vezette az adót hozó küldötteket, hogy a felség szemgyönyörködjék a neki adózó országaiban, a távoli földekről érkezettekben. Az adót hozó küldöttek legnagyobb része a Nílus áradásakor jött Thébébe, mert olyankor hajókon egészen Thébéig jöhettek az idegenek. Ilyenkor jöttek a sziriai kereskedők is.

Mióta III. Thutmosz legyőzte a „világot“, mióta „minden nép“ hűbérese volt az egyiptomi királynak, azóta szabadon járhattak be az idegen hajók Egyiptomba; az idegen hajók érkezése nem lehetett veszedelmes, melyik

nép merte volna hazájában, országában megtámadni a világ meghódítóját, a nagy III. Thutmoszt.

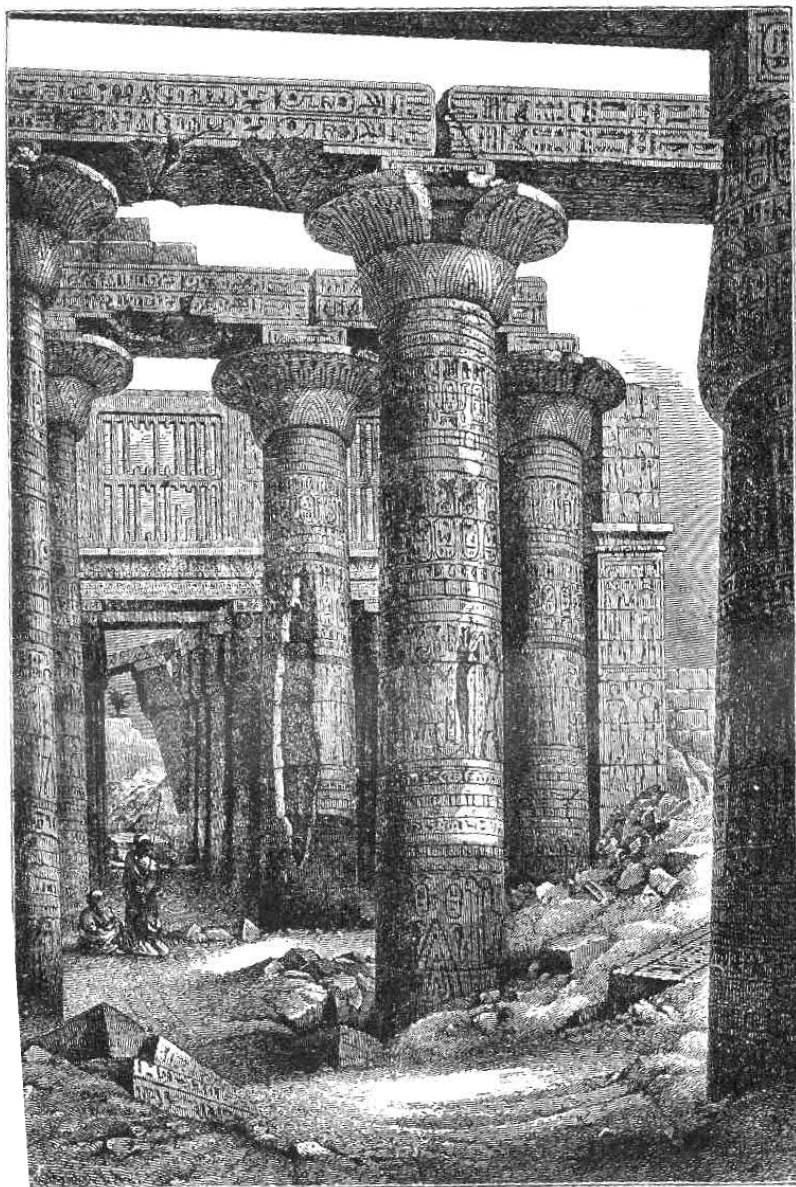
Az érkező hajók csak kereskedőhajók voltak, melyeken árút hoztak és vittek, melyeknek utasai megcsodálni jöttek a nagy hódító dicsőségét, Thébé szépségét, a karnaki templom fenségét.

A karnaki nagy templom, melynek minden részét befejezték III. Thut-

Az Ombozi templom romjai. A templomot ugyan későbbi faraók újjá építették, de III. Thutmosz alapította.

mosz alatt, méltó csodájául szolgált az idegeneknek. Az óriási templom az égbe magasló obeliszkjeivel, díszes oszlopaival, iratos falaival, melyeken ott büszkélkedett III. Thutmosz minden hódítása: a levert népek sora. Szinte megbénította az egyes embert annak a roppant munkának az elképzelése, mely azoknak az óriási kőtömböknek a felemeléséhez, helyreállításához kellett. Az egyes ember érezte, mily parányi semmi az ő egyedüli ereje ahhoz a hatalmas munkához. A templom főszentélyében állott s még áll ma is, két roppant gránitoszlop, mely a főszentély menzétét hordta. (1. 212. old.) A két fenséges gránitoszlopon Felső- és Alsó-Egyiptom címere-virágát faragtatta ki III. Thutmosz. Az egyik oszlopon a lotusz-liliom, a másikon a papirusz díszlett.

„Részlet a karnaki templom nagy oszlopcsarnokából.

A nagy templomon kívül még egészen külön szentélyt is emelt III. Thutmosz, a „Thutmosz-szentélyt“, melynek a középső csarnoka igen érdekes és csakis ennél a szentélynél előforduló oszlopokon nyugodott, melynek oszlopfefe lefelé fordított tulipánkehelyhez hasonlít. Ezekből az oszlopokból még ma is áll négy. III. Thutmosz élete fogytáig örömét lelte alkotásaiban, a kormányzásban és fiatalosságát megőrizte késő agg koráig. Élete vége felé társuralkodóul fogadta maga mellé a második feleségétől származó fiát, II. Amenhotep-et.

III. Thutmosz halála napjáig életerős ember volt, halála előtt négy évvel még sereg élén Nubiába vonult és rövid idővel halála napja előtt fiával együtt jelen volt a sereg szemlén. (I. 223. old.)

Ötvenöt esztendei uralkodás után (hetvenöt éves korában halt meg) bevégezte pályafutását, „felszállott az egekbe, ott egyesült a nappal, s azontúl követte az istent, aki őt teremtette.“

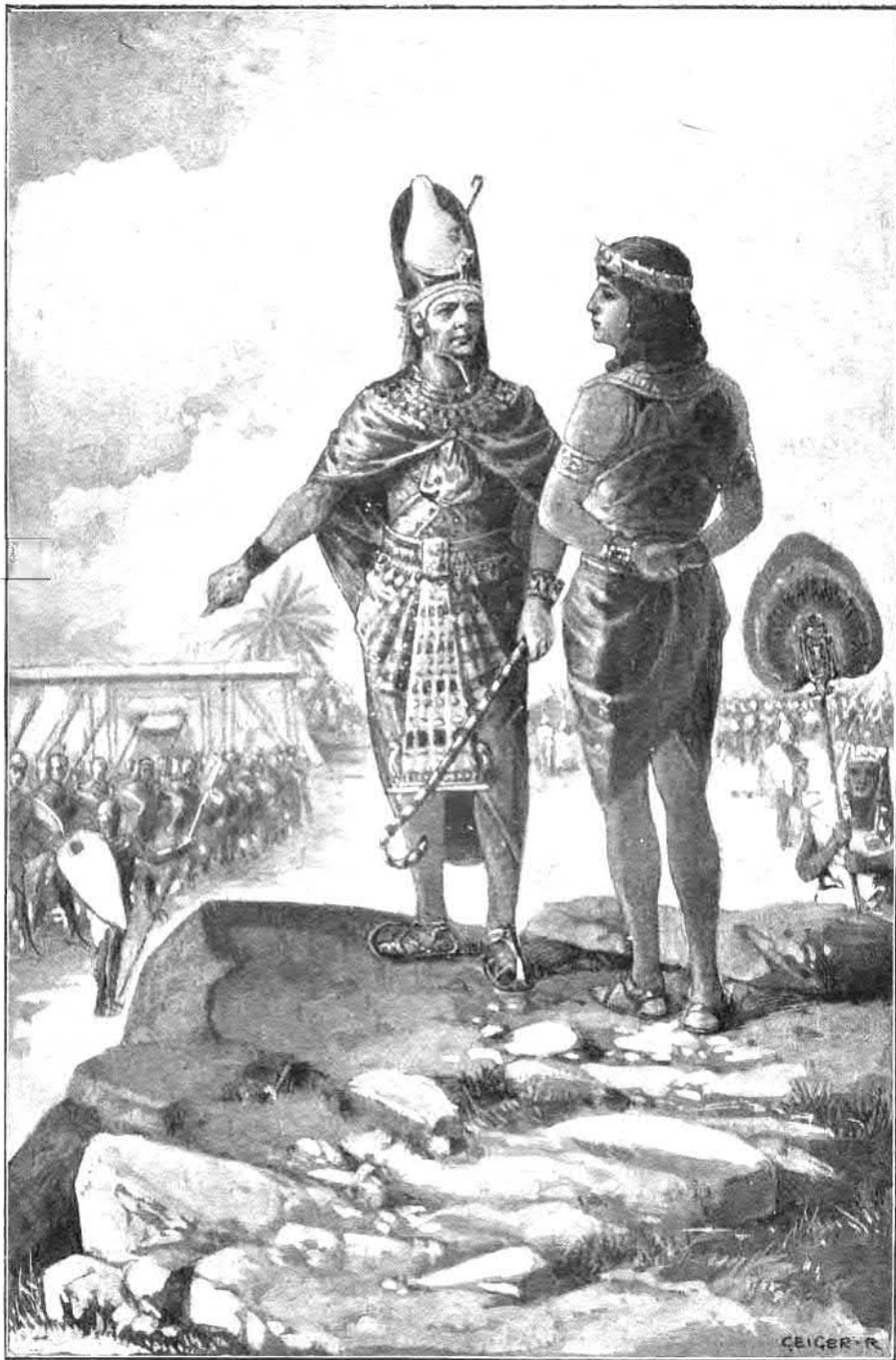
K. e. 1461-ben márczius 21-én hunyta be szemeit Egyiptom legnagyobb hódítója és egész Egyiptom őszintén meggyászolta királyát és szomorú szívvel kísérte a büszke sziklasírba, melyet a nagy fáraó maga készíttetett magának.

Ötszáz évig nyugodott a fáraó múmiája a sziklasírban, akkor azonban megzavarták nyugalomát gaz sírrablók. A sírhoz vezető folyosó után, mint tudjuk, mély akna következett, hogy ne juthasson senki az aknán túl levő sziklacsarnokba, de a sírrablók át tudták hidalni a mélységet, bejutottak a sziklaterembe és onnan tovább a nagy hódító múmiájához, melylyel igen kegyetlenül bántak. Nemcsak az ékszereitől, a drágaságaitól fosztották meg, de magát a múmiát is összetörték három részre. A sír-őrök így találták meg, nagy fáradsággal visszatették a gyoics-burkolatába és összekötötték, hogy pedig össze ne bukják, a burokba, a gyoics közé, két evezőt kötöztek, azután meg egy harmadikat kívül. így begöngyölve visszatették a múmiát a fakoporsójába. Mikor erről jelentést tettek, elvitette a király a múmiát és titokban elrejtette a Derelbaheri-hegy egyik alig felfedezhető hasadékába, ahol egész sorozat uralkodónak a múmiáját rejtették el.

Ott azután zavartalanul nyugodott a nagy hódító K. u. 1875-ig. Akkor felfedezték a rejteket a mostani fellahok, a Qurna falvi sírrablók. A nagy, gazdag leletet persze féltve titkolták, de 1881-ben az egyiptomi hatóságok hosszas, erélyes eljárása után sikerült a fellah falú titkát felderíteni és 1881 július 5-én belépett e rejtett sírcsarnokba a bulaki múzeum tisztikara s megismerhették a rég letűnt évezredek nagy fáraóit.

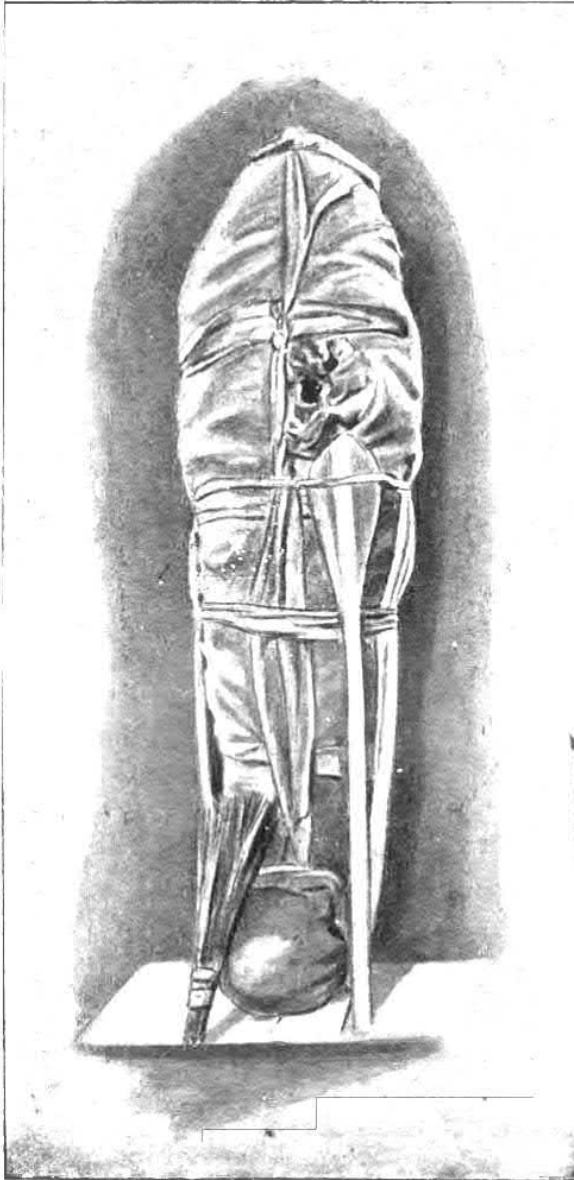
III. Thutmosz alacsony, zömök, erős és csontos férfi volt, arcvonásai erélyesek és szépek voltak, szemei mélyen feküdtek, homloka alacsony volt, de az egész arc az erőnek és erélyes egyéniségnek a kifejezője volt. Életében és halála után is igen sok szobrot és szobrocskát faragtak róla.

III. Thutmosz nagy fejedelem volt és megérdemli a „nagy“ jelzőt. Tetteinek, hódításainak, nagy hírének emléke tovább is élt a nép szavaiban,

III. Thutmosz öreg korában a katonai szemlén fiával, II. Amenhotepvel együtt vesz részt. (I. 222. old.)

elbeszéléseiben, csak a nevét felejtették el idővel és évszázadok után az ő tetteit mint a híres II. Ramszesz fáraó dolgait beszélték el. Másfélezer

III. Thutmosz mumiája, miután újra begöngyölték és hogy álljon, evezőlapátokat kötöttek hozzája.

év múltán, már maguk az egyiptomi papok II. Ramzeszt dicsőítették III. Thutmosz tetteivel.

Az Ozirisz birodalmába megtért „világhódító“ III. Thutmosz örökébe fia, II. Amenhotep lépett.

II. Amenhotep (más-kép Amenofisz) atyja halála után, mint egyedül uralkodó ült atyja trónjára, melyet Thutmosz már úgysis megsztott vele.

A trónváltozás hírére nagy forrongás támadt távol Szíriában. A hűbéres fejedelmek leg-többje elérkezettnek gondolta az időt, hogy lerázhassa az egyiptomi fenhatóságot. Általáno-san abban reménykedtek, hogy az új király nem lesz olyan erélyes, mint III. Thutmosz volt és akkor könnyen lerázhadják magukról a hűbéri terheket.

II Amenhotep azonban atyja oldalán tanulta a kormányzást és a hadviselést; maga III. Thutmosz tanította fiát, aki méltó maradt atyjához, mert mihelyt a szíriai hűbérfejedel-

mek megtagadták az adót és fellázadtak ellene, azonnal hadba szállott és ellenük indult. Csakhamar a libanoni hegység verte vissza az egyiptomi harci kürtök harsogását. A sziriai királyok és városok látták, mint ismétlődik meg a III. Thutmosz hadjárata; most sem tudtak ellentállani az egyiptomi hadaknak. A legsúlyosabban büntette II. Amenhotep Tekes városát, annak hét királyi hercegeét sújtotta le ő maga és mikor visszatért Egyiptomba — hajón tette meg az utat Észak-Egyiptomból Thébébe, — a diadalúton magával vitte a hét királyfit is. Benne is volt az atyja kegyetlenségéből, és a hét herceget a hajója orrához kötöztette s úgy vitte Thébébe, ahol a hét rab-királyfi közül hatot a város kapuja előtt fejjel lefelé felakasztatott, kezeiket levágatta és a falakra aggattatta. A hetediket pedig elküldte Nubiába és ott a fővárosban Napatában elretentő például, szintén fejjel lefelé] felakasztatta, hogy lássák a barbár Nubiaiak, mily sors várakozik azokra, akik Egyiptom ellen támadnak és hogy egyúttal értesüljenek, mily győzelmeket aratott a király az északi népeken.

II. Amenhotep sértetlenül fenntartotta atyja roppant birodalmát, ő is „ura volt a világnak a legszélsőbb határokig, onnan ahol a nap kél, odáig ahol lenyugszik.“

II, Amenhotep elégedetten boldogan ült trónján, a hatalmas birodalmat féken tartotta, a jövőre királyi házát biztosítva látta derék, szép ifjúvá fejlődött fiában, IV. Thutmoszban, aki hadi ügyességben, fegyverforgatásban, vadászatban töltötte napjait. Különösen a vadászat volt szenvedélye. Vadászataiban elbolygott messze, vadon vidékekre, különösen a gizehi pusztákat kedvelte, ahol gazellákra és oroszlánokra vadászott. Harci szekéren állott, melyet tüzes paripák röpítettek tova a sivatag útjain, mert „paripái gyorsabban jártak a szélnél“ és mialatt azok tova száguldottak IV. Thutmosz biztosan hajtotta a dárdát s szügyén találta az oroszlánt.

Egyik oroszlánvadászaton kifáradtan ledőlt a gizehi szfinksz árnyékában, ahol elaludt. Álmában megjelent előtte a szfinksz isteni alakja és így szólt hozzá:

„Tekints reám, nézz meg engemet fiam, Thutmosz, én vagyok atyád, Harmachisz-Keperi-Re-Atum, neked adom a királyságot s viselni fogod a fehér és piros koronát s ülni fogsz a föld istenének, az istenek ősenek trónján. Tied lesz az egész föld, szélében-hosszában, ameddig a mindenség urának (a napnak) fénylő szeme elvilágít. Részed legyen bőségben, gazdagságban, a belföld minden javában, gazdagon adózzék minden ország neked s te magad hosszú életű légy itt a földön. Szemem reád tekint, szívem feléd fordul: úgy rám nehezül a sivatag homokja, melyben állok, ígérd meg nekem, hogy teljesíteni fogod óhajtasomat, tudom, hogy te fiam és megszabadítom vagy, én pedig veled vagyok, lépj ide, hadd öleljelek meg...“

Ekkor felébredba királyfi és emlékezett minden szóra, melyet az álmá-

II. Amenhotep.

mely teljesen III.Thutmosz sírjának a mintájára készült.

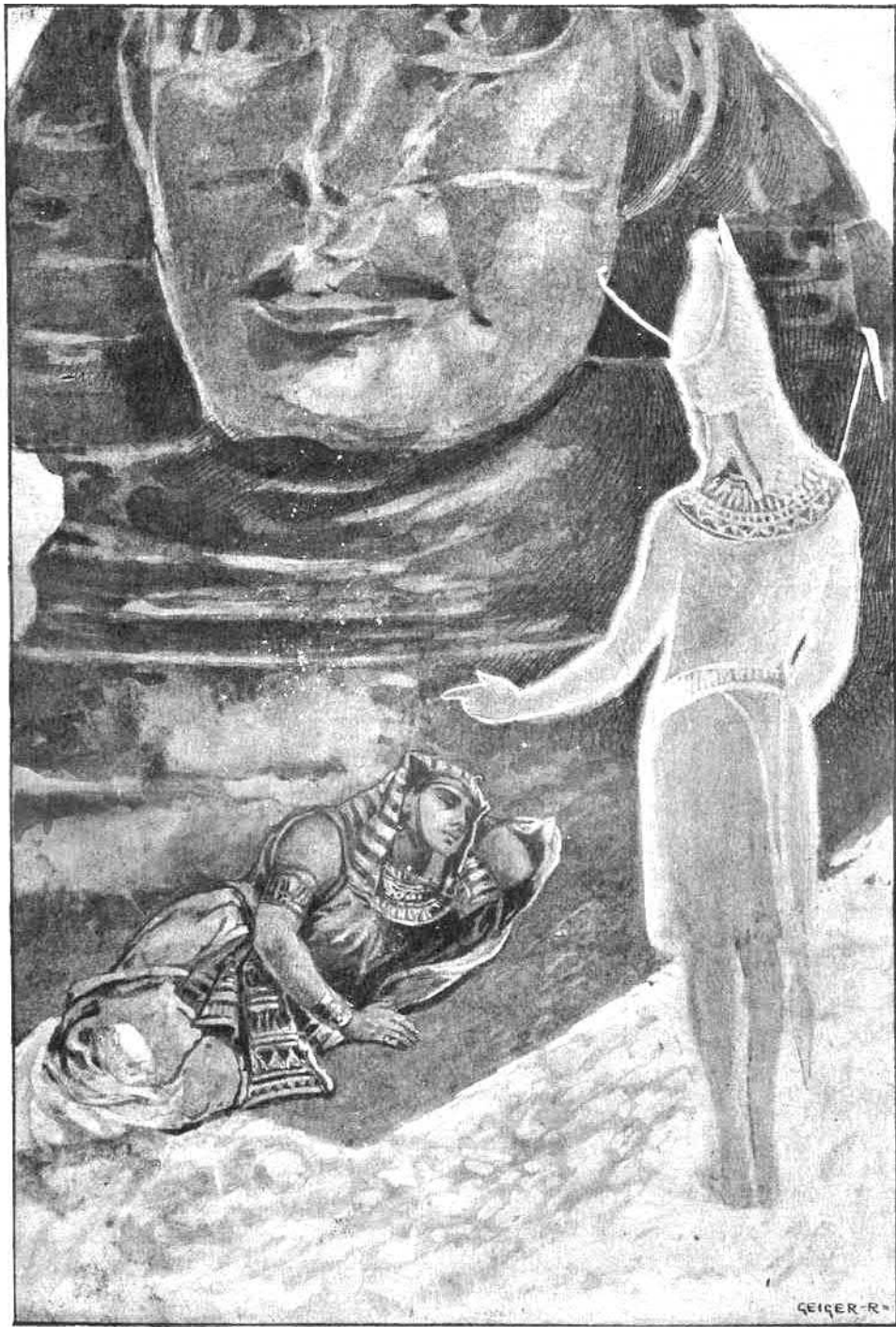
A középső nagy oszlopos csarnok után egy kisebb kamra következett és abban állott a vörösre festett mészkő-sír, amelyben háromezer évnél tovább nyugodott a fáraó múmiája. Négy száz évvel halála után ugyan az ő sírjába is betörtek a sírrablók és a sír körüli áldozatokat és emlékeket elvitték, magát a múmiát azonban bántatlanul hagyták. Az akkori király, mikor a sírrablásról értesült, megvizsgáltatta a sírt és még más három fáraó múmiáját is abba a sírba vitette és azután betemetette a sírba vezető bejárást. Úgy is maradt azután a sír 1898-ig, amikor a sziklasírt felfedezték.

II. Amenhotep múmiája ép úgy feküdt ott, amint évezredekkel előbb odatették; rajta volt a virágdísz, melyet a fáraó felesége tett a korán elhunyt fáraó nyakára és szívére, amely felett akáczirág csokor volt s az a kis emlék hirdette, hogy a király a virágfakadáskor, az illatos akác virulásakor költözött el.

ban megjelent isten mondott neki. Megértette az isteni akaratot és megfogadta, mihelyt trónra lép első dolga lesz a nagy istenség szobrát a homoktól megtisztítani. Fogadalmának bevéltására nem kellett hosszán várakoznia.

II. Amenhotep nem sokáig élvezte a fényt, mely reá sugárzott a nagy birodalomból, melynek négy határa az egyiptomiak szerint a világ négy széléig terjedt. II. Amenhotep rövid tizenhárom évi uralkodás után meghalt, pedig ebben a tizenhárom évben benne van az az idő is, melyet atyja oldalán töltött el, mint társuralkodó.

Mindjárt uralkodása kezdetén a királyok völgyében a sziklafalban, nem messze atyja sírjától elkészíttette sírlakását,

Az egyiptomi nagy szfinksz istensége megjelenik IV. Thutmosznak álmában és kéri szabadítsa őt meg a sok sivataghomoktól. (l. 225. old.)

A korán örök nyugalomra tért királyt, fia IV. Thutmosz követte a trónon.

IV. Thutmosz-nak is első baja a szíriai hűbéresekkel volt, de gyors sereggel megjelent a szíriai földeken és engedelmességre szorította a hűbéreket. IV. Thutmosz méltó maradt atyja és nagyatyjához. Mihelyt az ifjú király a szíriai földről visszatért, első teendője volt, megtartani fogadalmát, melyet a gizehi szfinksznál tett,

Elhordatta a szfinksz körül a homokot, ami roppant munkába, nagy fáradságba került. Mikor a szfinksz szabadon állott és teljes alakjában pompázott, mint valamikor kifaragtatása idejében, évezredek előtt, a király emléktáblával örökítette meg tettét s egyúttal felírta álmát.

A jóságos isten szobra azonban nem maradt szabadon, az örökké futó homok lassan újra betemette, amíg a XIX. század elején az európai tudósok ismét szabaddá tétették és ugyanakkor méltatni tudták IV. Thutmosz munkáját, mert meggyőződtek róla, mily roppant nagy munka volt az. Ezekon kívül nem sok emlékünkn maradt IV. Thutmosztól; annál több és gazdagabb emlék hirdeti fiának és utódjának nevét: III. Amenhotepet.

III. Amenhotep hosszú ideig ült Egyiptom trónján és az ő uralkodás alatt béke honolt a nagy birodalomban. A hűbéres országok III. Amenhotep trónralépését nyugodtan fogadták. A máskor oly ellenszegülő királyok III. Amenhotep trónra lépésekor nem tagadták meg az adót, nem lázadtak fel az egyiptomi fenhatóság ellen, hanem nyugodtan tűrték az állapotokat. Lehet, hogy a két előző király nagyon is keményen leczkértette meg a lázadókat, akik már beletörődtek, hogy nem szabadúlhatnak meg az egyiptomi fenhatóságtól, tehát nem is fogtak fegyvert, nem kezdtek meddő harcra. Különös, ép ez hozta meg hamarabb a felszabadulást; minthogy a leigázott népek nem mocszantak, III. Amenhotepnek nem kellett ellenük hadat viselni és uralkodása egészen más irányba fordult, nem a fegyvercsörgés, hanem a békés alkotások lelkesítették. A hűbéresek nem adtak okot a háborúra, tehát nem igen volt háború, csak néhány jelentéktelen portyázás. így el is szokott a király az erélyes hadviseléstől. Uralma azonban hosszú volt, melynek vége felé már az idegen országok királyai elfelejtették a vereségeket, melylyel népüket a diadalmas egyiptomi király sújtani szokta és egymásután bomladozott a nagy birodalom.

Bármily áldásos, jótékony, művelődést, haladást előmozdító volt is a király hosszú, békés uralkodása, az ő uralma vége felé letűnt a hódított nagy birodalom fénye; meglazult a hódított országok hűsége.

III. Amenhotep nemesen érző, finomult lelkű király volt, akit főleg a nagyszabású építkezés lelkesített. A magánéletében is megnyilvánul a szív szerepe. III. Amenhotep nem tett úgy, mint elődei, hogy királyi vérből való leányt, saját testvérüket vették feleségül. Harmadik Amenhotep bizony nem isteni rokonságú nőt, hanem egyszerű, nemes családból származó leányt vett el, aki iránt szerelemre gyuladt és aki iránt gyöngéd szerelemmel

A karnaki templom oszlopcsarnoka.

viseltetett mindig és megtette a „felséges királyi feleséggé“ és ő lett Egyiptom törvényes, hivatalos királynéja, aminek az öröme, kőből emlék-skarabeuszokat faragtattott s azokat szétosztotta. Ezek a skarabeuszok megőrizték az akkori Egyiptom határait, mert rájuk feljegyezték, hogy meddig terjed a birodalom északon és délen. A feljegyzésekből láttuk, hogy III. Amenhotep

A Thutmosz-templom romjai.

A III. Thutmosz-szentélyt, a karnaki templom területén III. Thutmosz a saját dicsőítésére emelte.

idejében még együtt volt az egész nagy birodalom, melyet III. Thutmosz hódított meg.

A királynét T é j é-nek hívták és ő volt az első, aki nem volt többé az a visszavonuló, semmi államügygel nem törődő királyi feleség. Hanem részt vett mindenben, ami az állam életében előfordult, szerepelt a nyilvános életben, részt kért férje uralkodásából s később nagy befolyása volt a kormányzásra. Férjének társa, tanácsadója volt és az uralkodásuk idejében felállított emlékeken a királyné mindig ott volt a király mellett. A királyné

kedvére III. Amenhotep a városi zajos élettől elvonultan szép villát építtetett Zemetben; ott töltötte a királyi pár a nyár nagy részét pihenőben. A palota díszes falain az egyiptomi festészet ékeskedett és a kirakott padló csillogása visszatükrözte a falakra festett isten alakokat. Ez volt a királyi pár paradicsoma, itt csak az emberi voltak örömeit keresték és nem volt terhükre fáraói méltóságuk. III. Amenhotep T é j é tiszteletére Nubiában még templomot is emelt és isteni tiszteletben részesítette.

Hanem bármennyire szerette is Amenhotep Téjé királynét, azért ő sem vetette el az egyiptomi szokást, hogy több hites felesége is legyen, sőt háremet is tartson; sőt III. Amenhotep ő fáraósága, minden alkalmat megragadott, hogy valamelyik szíriai király leányát elkérje feleségül.

Így először az Eufrát partjain uralkodó mitani királynak, Artatámának a leányát kérte felesége mellett másod feleségéül. A levelet külön követ vitte és nemcsak átadta a levelet, de el is mondta a fáraó üzenetét és a király elküldte leányát Thébébe, hogy a két király között a barátság így még szorosabb legyen. Mikor azonban Artatama meghalt, III. Amenhotep a barátság újból való megerősítésére, Artatama utódjától, Sutarnától is kért egy királyleányt feleségül. Sutarna nem szívesen és nem hamar engedett a fáraó óhajának, és bizony ötször is kellett III. Amenhotepnak írnia és követet küldenie, amíg Sutarna végre kénytelen-kelletlenül elküldte Thébébe Gilusipa hercegnőt.

A hercegnő tíz szolgája kíséretében érkezett Thébébe, ahol a keleti pompás, tarka ruhákban megérkező nők egész Thébét lelkes tüntetésekre készítettek. Maga a király oly boldog volt, mikor a szép hercegnőt meglátta, hogy örömenek emlékére emlék-skarabeuszokat csináltatott. Azok a skarabeuszok dicsőítették, megörökítették a nevezetes eseményt, a király boldogságos örömét. Ilyen skarabeusz fenn is maradt.

III. Amenhotep nagyon is megkedvelhette a mitani királyleányokat, mert mikor Sutarna király meghalt és fia, Dusráta foglalta el a trónt, III. Amenhotep elküldötte hozzá Mane nevű kedves, bizalmas emberét és ismét leánykérő üzenetet küldött.

„Kedves öcsém — szól az üzenet — küld el nekem feleségül, Egyptom királynéjaul leányodat.“

Dusráta király nem akarta királyi bátyjának, a nagy fáraónak szívét megszorítani és beleegyezett a fáraó óhajának teljesítésébe; csak azt kívánta, hogy levélben kérje a fáraó a leányt. III. Amenhotep még azt is kérte, hogy mielőtt követe a válaszszal visszaérkezik, mutassa meg a király Mane követnek a királyleányt. Dusráta bemutatta Manenek leányát, Tadispát és Mane elragadtatva gyönyörködött szépségében. Azonnal vissza indult Egyiptomba és Thébében nem tudta eléggé dicsérni a bájos Tadispá szépségét. III. Amenhotep azonnal levelet íratott Dusráta királyhoz és Mane-nak kellett elindulnia a szép királyleányért.

II. Amenhotep dindalmás bevonulása Thébébe, a szíriai hadjárat után.

Mane átadta Dusrátának a fáraó levelét, melyre az más követtel szintén levelet küldött III. Amenhotepnek s így szólt: „A táblát, melyet a követ hozott olvastam és értesültem királyi bátyám óhajáról és meggyőződtem, hogy amit a követ mondott, azok bátyám szavai; a hír feletti örömömben az nap meg az éjjel ünnepet ültem.“ Majd arról értesíti, hogy bátyjának feleséget fog adni, aki Egyiptom királynője lesz és illő kísérettel fogják a hercegnőt a fáraónak elvinni. Az ígéretet azonnal megvitte a hírnök, hanem azért fél év telt bele, amíg a királyleány csakugyan elment gazdag hozományával, melyről atyja két nagy agyagtáblán pontos lajstromot küldött.

Tadusipa hercegnő még nagyobb szerű, még ünnepélyesebb fogadtatásban részesült Thébében, mint az előtte érkezett mitániai királyleányok.

III. Amenhotep azonban nemcsak a szép nőkben lelte örömét, de gyönyörködött mindenben ami szép és nagyszerű és ezt fennen hirdetik építkezései, fennmaradt műemlékei. Amit hódító elődei szereztek, a sok kincset, aranyat, ami garmadában állott a fáraó kincstárában, a tömérdek rab-

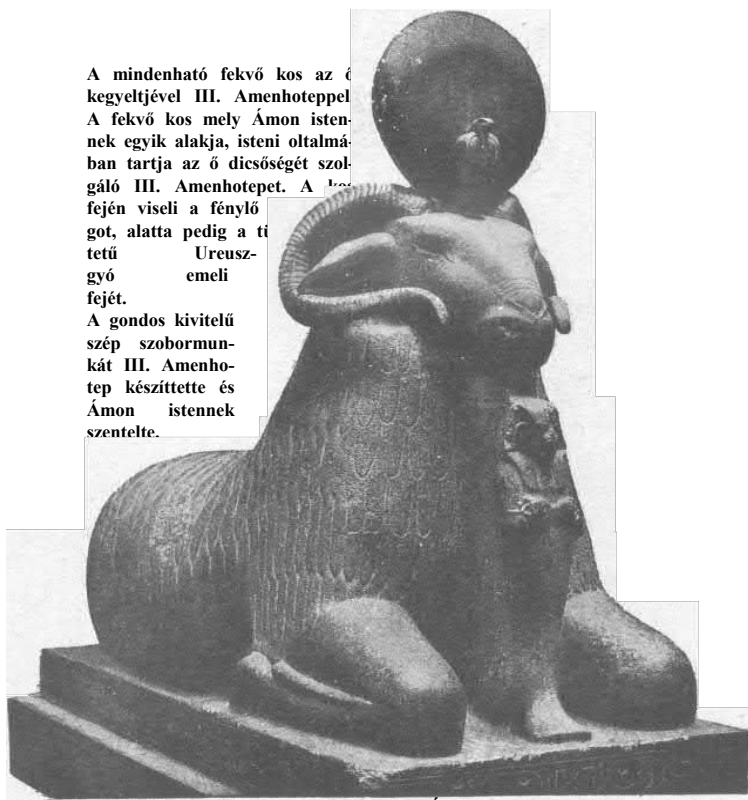
szolgát, mely a királyi vagyonszintén tekintélyes része

volt, mind arra használta, hogy pompás építkezéseket létesítsen.

A templomokat mind javíttatta, szebbé tette, három hatalmas új szentélyt építtetett és hogy az egyiptomi fennhatóságot és az egyiptomi istenek dicsőségét is hirdesse Nubiában, ott is emelt szép, nagyszabású templomot.

A pompás templom építkezésekért az Ámon-papok dicsérő himnuszt zengtek a királyról, még vésték emlékműveket a két ország napjává tettek. Délre fordítom tekintetem, csodát teszek számodra: Núbia

A mindenható fekvő kos az ó kegyeltjével III. Amenhotepnek egyik alakja, isteni oltalmában tartja az ő dicsőségét szolgáló III. Amenhotepet. A kos fején viseli a fénylő gömböt, alatta pedig a titkos Ureusz-gyémánt emeli fejét. A gondos kivitelű szép szobormunkát III. Amenhotep készítette és Ámon istennek szentelte.

pedig úgy, hogy azt mint Ámon istennek a szavait táblára. „Csodát teszek miat-tad — így szólt Ámon isten — ismét fiatal lélsz, hisz a két ország napjává tettek. Délre fordítom tekintetem, csodát teszek számodra: Núbia

minden delme, főnöke eléd járul és elhozza eléd adóját. Fordulok északra, hogy csodát tegyek számodra: Ázsia minden országa megjelenik előtted, elhozza adóját; neked ajánlja gyermekeit és eléd járul, hogy tőled nyerje életető levegőjét.

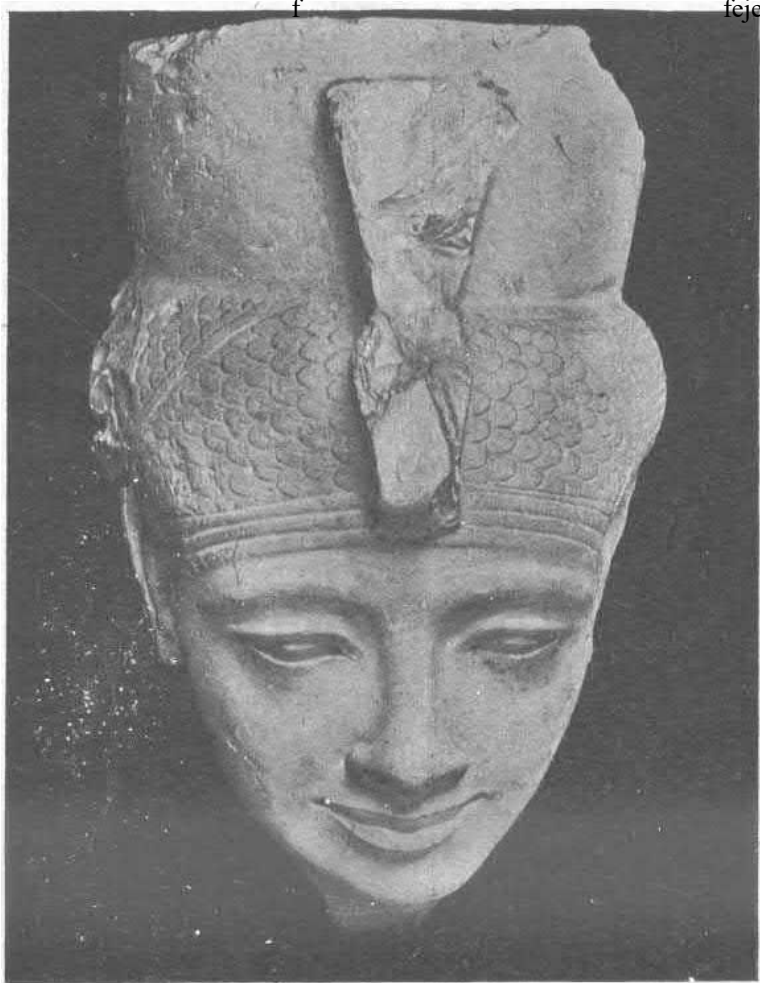
Tekintetem nyugat felé fordul s csodát tesz számodra: rabjaiddá teszem a líbiaiakat, várat építenek neked, a te nevedben, körülötte roppant fal'vonul'majd, mely égre tör; amögött nubiai hercegek fiait fogod tartani. Fordul tekintetem

napkeletre csodát cselekszem számodra, jönnek a puntvidéki népek és elhozzák minden édes fűszerüket, békét könyörögnek és életető levegőt, amit te osztasz nekik.

III. Amenhotep építkezései majd mind Ámon dicsőségére és dicsőítésére szolgáltak, a többi istenséget aránylag mostohán szolgálta, de azért más istenség számára épített szentélyei közt is voltak művészi, becses alkotások. Ilyen volt File szigetén a kis kápolna, melyet a vízszorosok, a sziklás víziútak istenének, a kosfejű Knem-nek szentelt.

A becses, szép kápolnát 1822-ben értelmetlen, érzék nélküli barbársággal a török helytartó lerontatta és a köveit felhasználhatta építkezésekhez.

A Nubiában emelt szentély, melyet Ámon tiszteletére építtetett III. Amen-

Tjé királyné. III. Amenhotep király neje, aki nemesi családból származott, és a király szerelemből vette feleségül.

III. Amenhotep képe egy dombotkép thébei sírból.

hotep, hatalmas alkotás volt és minden részében hirdette az egyiptomi építészetnek művészetét. Voltak már Nubiában egyiptomi templomok, építtetett ott III. Thutmosz, II. Amenhotep és IV. Thutmosz is, de valóban nagyszabású megkapó templomot III. Amenhotep építtetett Szoleb-ben.

A templom emléktáblája, maga hirdeti a templom szépségét: „ai szentély magas és nagy volt — szólt az emléktábla — szépsége fenséges, kapu ívei az egekig törtek, zászlótartói az ég csillagaival érintkeztek; nagy fal vette körül melynek téglái jobban

ragyogtak az égnél és hasonlóak voltak az obeliszekhez, melyeket III. Amenhotep évmilliókra emelt.“

A legnagyobb építkezést, újjáalkotást, ékesítést a Thébe városának főtemplomán, a karnaki Ámon templomon végeztette, de hogy egészen új, nagy templom-épület is hirdesse az ő dicsőségét, egy új nagy templomot is építtetett. A karnaki templomtól .20 percnyire gyalogjárást délfelé, a Nílus partján állott Luxor falújának kisebb régi kápolnája, azt részben lerontatta, csak a főfalát tartotta meg, de egészében új, nagyszabású, fényes, díszes szentélyt építtetett; az lett a híres Luxori-templom, melyet egyik későbbi híres fáraó, még új előcsarnokkal toldott meg.

Ezt a fényes szentélyt III. Amenhotep az „ő atyjának Ámon-Rá-nak az az istenek királyának a tiszteletére építtette.“

Az Ámon dicsőségére szentelt építkezések mind nagyszabású, fenséges alkotások voltak.

A nagyarányú alkotások különösen III. Amenhotep emlékéhez fűződnek, mert a két legnagyobb szoboróriás is az ő személyét örökítette meg.

III. Amenhotep két szobrot állíttatott magának, melyet oly ropant nagyra és egyetlen darab rengeteg sziklából faragtattott, hogy a világ végéig fennmaradhasson.

A karnaki templomvárossal szemben, a Nílus túlsó felén, a nagy thébei síkon, közel a hegyek aljához áll ez a két óriási szobor; mind a kettő III. Amenhotep szobra.

A két szobor majdnem másfél ezer évig állott, mint III. Amenhotepnek óriás, megkövesült alakja, amíg Kr. e. 27 évvel, amikor nagy földrengés rázkódtatta meg Egyiptom földjét, az egyik óriás-szobor kettéhasadt és

III. Amenhotep. Nagy gránitszobor-fej

felső része ledőlt. Idő múltán csodás hírek keringtek a ledőlt szoborról, hogy hajnalban, közvetlenül napfölkelte előtt a szobor megzendül és hárfahangokat ad. Erről azután mesés elbeszélések keletkeztek, melyeknek híre messze Európába is eljutott. Az Egyiptomban járt utazók mind megerősítették a hírt úgy, hogy másfélszáz évvel K. u. Hadriánusz, a római császár és Sabina császárné elutaztak Egyiptomba, hogy a csodás zengést meghallhassák.

A rómaiak egészen új mondát költöttek a szoborról; bármit is mondtak az egyiptomiak, a rómaiak tagadták, hogy az III. Amenhotep szobra, hanem Memnon szobrának tartották, annak a Memnonnak, aki Kis-Ázsiában, Trójában elesett és mert Memnonnak a hajnal volt az anyja, tehát mint jó fiú napfölkeltkor üdvözli mindig az anyját. Ez a monda annyira tetszett a rómaiaknak, hogy kegyelettel viseltettek a ledőlt szobor iránt és a kegyelet oly nagy lett, hogy egyik római császár a ledőlt szoboróriást ismét felállította és helyére illesztette. Hanem, mikor a szobor ismét a helyén állott, szomorúan tapasztalta mindenki, hogy a zengő-szobor elnémult... hárfá-

A ledőlt óriás-szobor zengő szavának a magyarázata ez:

Egyiptomban az éjjeli hűvösséget hajnalban egyszerre, hirtelenül követi a melegség és az [így átmelegedő lezuhant kődarabnak szilánkos részén, pattogások, apró szilánkrepedések állottak elő, mely zengő hangot adott.

A rómaiaknál a ledőlt szoborról keletkezett monda oly nagy tiszteletet szerzett a földön heverő szobornak, hogy Szeverusz Szeptimiusz római császár visszahelyeztette a roppant kőszobrot az állva maradt részére. Hanem mihelyt a szobor ismét helyén volt, megszűnt a zengő hang, el-

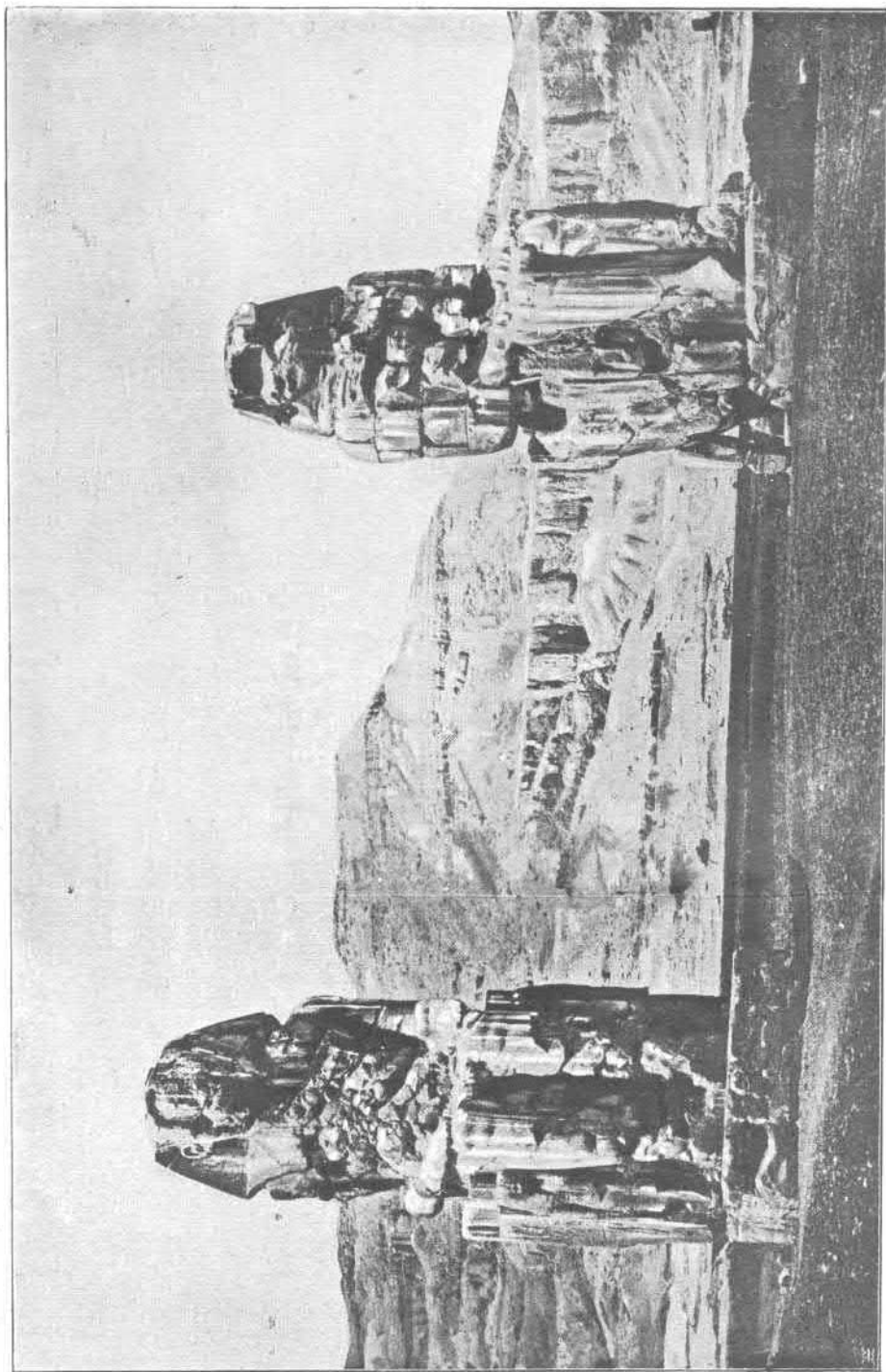

A Nubiában Szoleb-ben épített nagy templom egyik kő-oroszlánja, mely a nagyarányú szobrászat egyik pompás alkotása, fenséget és erőt művésziesen fejez ki.

némult az óriás-szobor. A hír azonban tovább is regélte, hogy a Memnon-szobrok, — ahogy a rómaiak a két szoboróriást nevezték, — hajnalhasadás előtt zengenek.

A két óriási szobornak mai napig fennmaradt ez a két elnevezése: „Memnon szobrok“ és „zengő szobrok.“ Ezek az óriás-szobrok eredetileg 21 méter magasságúak voltak, tehát magas háromemeletes házmagasságúak voltak és súlyuk 26.000 métermázsánál többet nyomott.

A roppant nagy alakok és szobroknak ebben a virágkorában, mert a nagy óriás-szobrok is kitűnő arányokkal dicsekednek, a másik szélsőség, az apró tárgyak készítése, a kis díszműipar is tömördek művészi becsű dolgot alkotott. A kis szelenczék, apró kenőcstartók, tükrök, csecsebecsék, művészi kivitelűek voltak. A tükrök fogóján szép faragás, vésés díszelgett.

III. Amenhotep óriási szobrai Thébében.
A zengő szobroknak is nevezik, mert a monda azt tartja rólok; hójnalban zengő hangokat hallattak, mint a lant.

Az egyiptomi tükör persze nem volt üvegből, hanem tükörsimaságúra lecsiszolt és kifényesített bronzlapból, melyben az egyiptomi leányok ép úgy meglátták arcuk minden kis pattanását, mint a maiak a legfinomabb velencei tükörben. (1. 215. old.)

A dísz tárgyak azonban nemcsak az egyiptomi gazdagok szobái számára készültek, hanem jó csere-kereskedelmi cikkek voltak. A csere-kereskedelem virágzó kedvelt foglalkozás volt III. Amenhotep idejében, amivel burkolt alakban maguk a királyok is foglalkoztak. A királyi barátság kifejezésére küldött gazdag ajándékok királyi csere-kereskedés tárgyai voltak.

Az egyik fejedelem küldött ajándékot, de csak azért, hogy cserébe mást kapjon. Mikor a mitani királyok a hercegnőket gazdag hozományokkal elküldték a fáraóhoz, ők is ajándékot vártak érte cserébe, különösen aranyat, melyről azt tartották, hogy Egyiptomban annyi van, mint a homok. Így történt akkor is, mikor III. Amenhotep már a harmadik feleséget hozatta a mitániai udvarból, a királyleányért két színaranyból öntött szobrot ígért, azonkívül sok termésaranyat.

Mikor pedig az ajándék sokáig késett, a mitániai király követeket küldött érte, a szobrok még nem voltak készen, de a fáraó megmutatta a

Emlék-skarabeus Gilusipa királyleány megérkezésének ünnepére.

színaranyat, amelyből öntetni fogja. Ismét hosszú idő telt el, amíg a követek végre készen láthatták a szobrokat és meggyőződhetek róla, hogy azokat színaranyból tömören öntötték.

Ugyanakkor tömérdek holmit, eszközöket, házi felszereléseket és nagymennyiségű aranyat is mutatott a követeknek és azt mondta, hogy mindazt el akarja küldeni királyi öcscsének, Dusrátának.

III. Amenhotep azonban nem válthatta be ígétét, mert még mielőtt elküldte volna beteg lett. Meghallotta azt Dustráta és gyógyító talizmánul elküldte a fáraónak Athár szobrát, de az sem segített a beteg fáraón, mert meghalt mielőtt Dusrátának az ígért drágaságokat elküldhette.

Dustráta részvétlevelet küldött az elhunyt fáraó fiának, IV. Amenhotepnek és így szólt:

„Mikor híri hozták, hogy bátyám meghalt, sírtam az nap; éjt, napot gyászban töltöttem, bús voltam és sem nappal, sem éjjel nem ettem, nem ittam akkor és azt mondtam: bár inkább én haltam volna meg, mint bátyám, akit szerettem, aki engem is szeretett.“

Majd a levél végén a várt ajándéokra czéloz, amikor azt mondja: „De nem halt meg a dicső fáraó, ha az ő nagy fia uralkodik helyette, mert az egyetlen kimondott szót sem fog megváltoztatni. Mi ketten, kedves öcsém,

tízszerre inkább, mint atyáddal, kössünk barátságot. Bármiben egyeztünk is meg atyáddal, soha egyetlen szóval sem szomorította meg azontúl szívemet és ő is még aznap megtett mindent, amit neki mondtam, mint ahogy én sem keserítettem meg az ő szívét; bármit mondott is ő nekem, én is mindig aznap teljesítettem szavait.“

Ezzel a levéllel Dusráta nagyon is világosan czélt III. Amenhotep Ígérétre, melynek beváltását Dusráta most már IV. Amenhoteptől várta. Az új király azonban nem igen sietett Dusráta óhajának eleget tenni, amikor az ismét követeket küldött és sürgette, hogy IV. Amenhotep adja át a követeknek, amit atyja ígért.

IV. Amenhotep, mintha mitse tudna atyja bőkezűségéről, az az arany szobrok helyett két faszobrot, a többi holmit pedig visszatartotta. Dusrátát természetesen igen felháborította ez és nem igen szelíd szavakkal követelte, hogy a fiú teljesítse atyja ígését, ami több volt mint Ígélet, mert adósság volt: Dusráta leányának az ára. Dusráta panaszos levélben III. Amenhotep feleségéhez, Tétéhez is fordult, akiről tudta hogy nagy befolyású asszony, akinek a szavára az új király is hallgat.

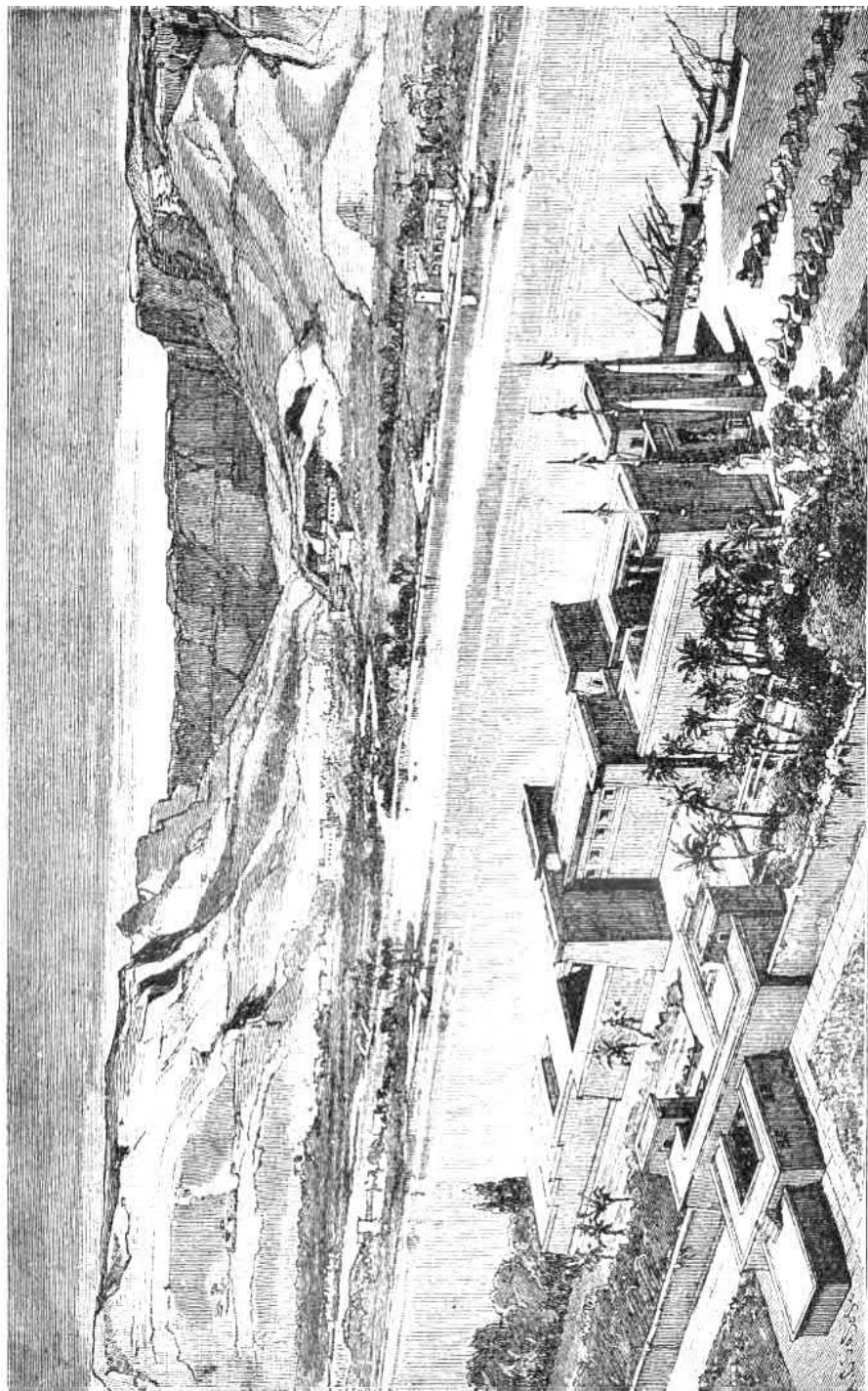
Az új fáraó végre is elküldte az ajándékokat, Egyptom királya nem maradhatott adós.

IV. Amenhotep, a különös és szinte rejtélyes egyéniség volt a fáraók trónján. Ő volt az eretnek fáraó, ő volt az, aki atyai isteneit mellőzte, aki az istenségeket megtagadta, hanem benne megerősödött, szentül élt a hit az egyetlen, egységes istenben, akit ugyan ő is a természetből vett és a Napistent tartotta egyetlen istennek.

IV. Amenhotep külső megjelenésében csúnya, kellemetlen ember volt, hegyes álla, kiálló pofacsontja csúnyává tették arcát, vékony, sovány volt a nyaka; karsú a dereka, sehogy sem illett széles csípőjéhez, vastag czombjaihoz, melyeknek komikus folytatása volt a nagyon vékony lábikra.

A csúnya testben azonban érző, szerető gyöngéd lélek lakott. Nagy tisztelettel viseltetett anyja iránt, akinek mindig nagy befolyása volt reá, gyöngéden, igazán szerette a feleségét, Nefertejét, családjának szerető feje volt. Egész lényének legfőbb tulajdonsága a rajongás volt, mely minden iránt, ami neki kedves volt megnyilatkozott, de legnagyobb mértékben az ő újító vallási tanaiban.

Már régebben keletkezett Egyptomban egy vallási tan, melynek központja, bölcsője Heliopolisz, a Nap városa volt. A műveit osztályban, de még a különböző istenségek papjai között is hódított az új tan, mely minden más isten helyett egyetlen egy, közös, egyedüli istenséget fogadott el és ez a Napisten volt. Valójában az egyiptomi istenek különböző alakjai, más-más elnevezése csak egyet jelentett és az az egy a Nap volt; de eltérő szempontból. Egyszer a napot mint a mindent életre keltő, mindennek életet adó istenséget tisztelték, másszor mint azt a hatalmat, mely elűz

A luxori nagy templom, melyet III. Amenhotep épített s később II. Ramszesz király még kibővítetteti az előrszszel.

minden homályt és sötétséget, vagy mint a naponként meghaló és újra feltámadó istent. Egyiptom különböző részein, a különböző szempontból tisztelt hatalmat dicsőítették és aszerint más-más helyen más volt a főisten és az a terület, hol egyik istenség külön tiszteletben részesült, az a terület az ő védősége alatt állott. így azután az egyik helyen a főisten neve Ptah, másikon Ámon, harmadikon Horusz, negyediken Ozirisz, ötödiken Hathor volt, akinek a legtöbb alakja volt és minden alakja nem volt más, mint írisznek, az isteni feleségnek más-más alakja, akit egyszer Szekmet-nek hívnak, akkor oroszlánfeje van, máskor Mut-nak, akkor az igazság tolla van a fején.

A különböző isteni alakok végre a heliopoliszi hitelv szerint egyetlen alakba olvadtak be, a Napisten alakjába, mint az egyedüli, egyetlen istenségbe. Ez a hitvallás azonban csak titokban terjedt, nyíltan hirdetni sem papok, sem magánosok nem merték, amíg IV. Amenhotep egyszerre, minden átmenet nélkül kihirdette az *egyetlen* istennek, a napkorongnak mindenhatóságát és erőszakosan meg akarta szüntetni minden más istennek a tiszteletét.

Miképp volt lehetséges, hogy a fáraó egyszerre elvesse atyái kegyeletét, atyái istenét, hadat üzenjen Anionnak, akiről azt híresztelték a fáraók, hogy az ő segítségével győzte le Egyiptom az egész világot, az ő ereje hajtotta Egyiptom uralma alá kelettől nyugatig, északról délig minden népet.

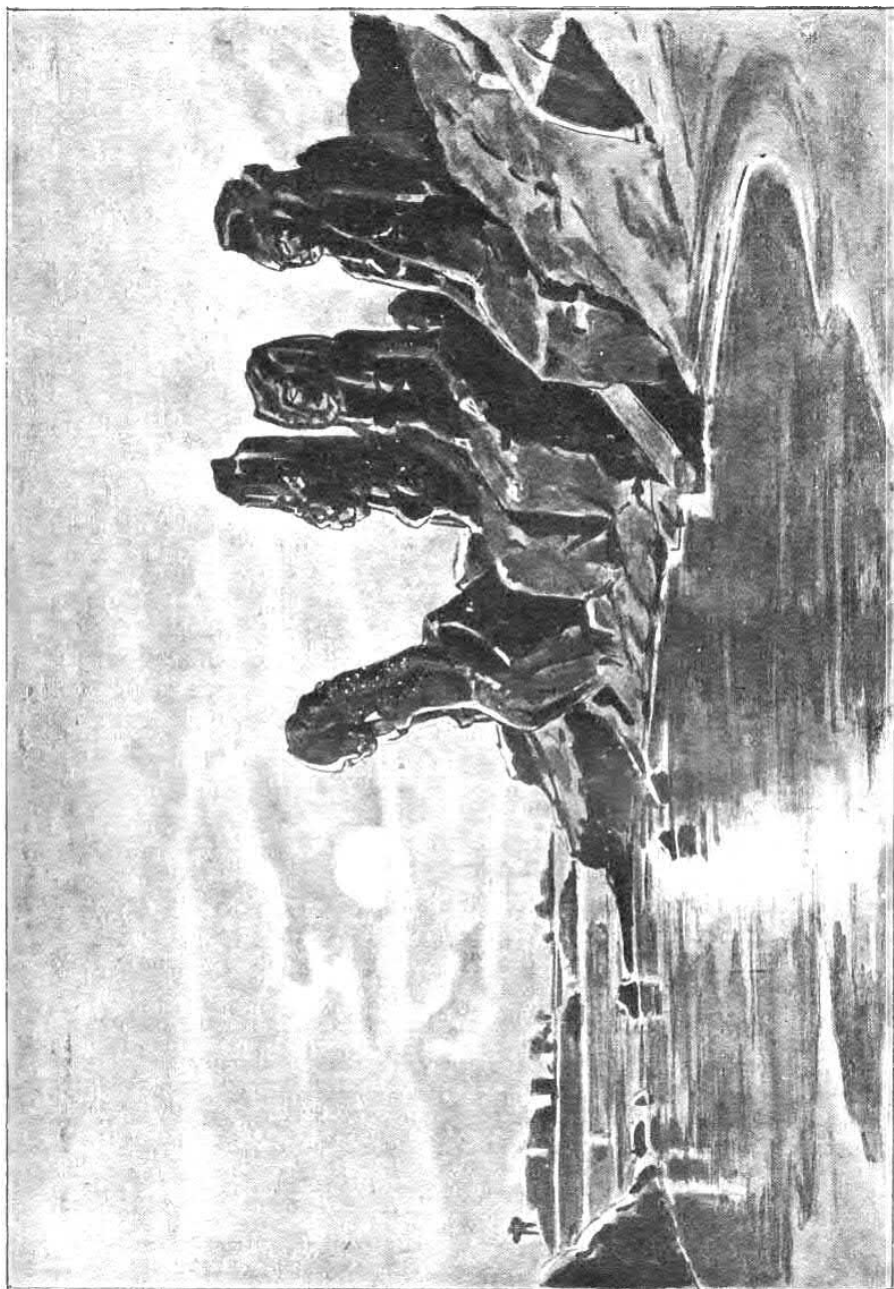
Ennek a magyarázata csak az lehet, hogy IV. Amenhotep Heliópóliszban nevelkedett, ott nyerte felsőbb kiképeztetését. A heliópóliszi papság mindig nagytudományú hírből állott; már Egyiptom legrégebbi korában is a heliópóliszi papok voltak a tudomány és tudósság mesterei. Ezeknek a papoknak a nevelése oltotta belé IV. Amenhotepbe a napistenség iránti rajongó hitet.

A fiatal trónörökös lelkén át hatott a hit, hogy a Napisten minden istenség feje, ő az egyetlen és egyedüli, akihez hasonló nincsen más, és a király tisztelete első sorban őt illeti, de neki tartozik hálával a nép, mert minden, ami áldás, az a napistentől jön.

Valószínű, hogy a heliópóliszi papokban politikai fogás is volt abban, hogy a királyfit teljesen a Napisten hódolójává és tisztelőjévé nevelték, mert így remélhették, hogy az ő uralma alatt a heliópóliszi templom is részesül a királyi kegyben, a gazdag alapítványokban. Amióta Ámon tisztelete oly nagy és általános lett, azóta a királyok a többi templom és templom-terület iránt szűkkezűek lettek, míg Ámon dicsőségére tele marokkal szórták az aranyat, adományt és áldozatot.

A többi templom-kerület bizony irigykedve látta, mily pazarul ajándékoznak a királyok az Ámon isten templomainak kincseket, míg a többiekkel szemben mint fukarkodtak.

A jövőendő királynak az elhódítását alkalmas módnak tartották arra,

Az oroszánfejű Szekmet istennő egy thebei templom előtti. Emelte III. Amenhotep. Szekmet más alakja Hathornak, oroszánfejűvel a hadviselés istennője és Ptah felesége.

hogy a karnaki templom hatalmának tovább fejlődése megakadjon és így a heliopoliszi előnyben részesüljön. IV. Amenhotep azonban mihelyt trónra lépett többet tett az új hitvallás érdekében, mint amennyit egyszerre szabad lett volna és ha a királyi parancsnak volt is hatása, de ellenkezéssel találkozott és az új tan nem hódított. Ha lassan, fokozatosan, a többi istenség mellett ápolta volna az új hitvallás szerint a Napisten egyedüli hatalmát, lassan átment volna a népbe is, megszokottá, divatossá vált volna az új istenség, így azonban az erőszakos újításnak csak múló hatása volt.

IV. Amenhotep kitörette a szentélyekben a feliratokból Ámon isten nevét, elrendelte, hogy helyébe mindenütt a Napkorongot írják.

Thébe városában azonban minden hái, oszlop, minden kő Ámon nevét és dicsőségét hirdette, az ő isteni hatalmára emlékeztetett az egész város és vidéke, IV. Amenhotep tehát nem akart többé abban a városban élni és új királyi székhelyet keresett.

A király még nevét sem viselte többé, mert abban is benne volt az Ámon neve, hanem a „Napkorong csillogásának“ — Kuenáton-nek nevezte magát.

IV. Amenhotep Thébétől északra, Memfisz és Thébe közti távolságnak körülbelül a felén, a Nílus partján alapított új székvárost, a mai El-Amarna beduin törzs után elnevezett síkon.

Mihelyt az új város alapkövét letették, lázas, szorgos építkezés indult ott meg és a király környezetében élő előkelők, akik méltóságukat, befolyásukat és hatalmukat nem akarták elveszíteni, szintén palotákat építettek az új székvárosba és habár szívükben Ámon hívei és tisztelői maradtak külsőleg, színleg az új istenség hívőinek mutatkoztak. Ahinek a neve Ámon nevét magába foglalta, az letette, megváltoztatta nevét is.

IV. Amenhotep, vagy mint ő nevezte magát Kuenáton, uralkodásának hatodik évében ünnepélyesen bevonult az ő új városába, Ekutáton-ba (napkorong látó köre.)

Ünnepélyes menetben, hordszéken körül járta az új város kerületének határát és minden határpontra megállót és ünnepélyesen megesküdött, hogy nem fogja átlépni többé azokat a határokat, ott fog maradni mindörökké.

A szinte parancsszóra épült város nem akart fényre, díszességre hátrább maradni Thébénél és széles úton, virágos kertekben pompás paloták, villák emelkedtek, melyeknek természetesen legnagyobb ékességük a királyi palota volt. A város szegényebb negyedeiben azonban már szűk utcák futottak egymás mellett, melyekben kis házakban éltek a szatócsok, az iparosok, a munkások.

A királyi palota nagyszerűségéről a meglevő romok és az El-Amarni sírokban talált helyekből fogalmat alkothatunk magunknak. Nagy, magas kapun át előbb tágas udvarba ért, aki a király elé járult. Az udvart téglafal

vette körül, a bejáratnál szemben oszlopcsarnok díszítette az udvart és amögött emelkedett ki magasan a királyi palota homlokzata. A palota három részből állott. A középső főrészt toronyszerű épület volt, melynek két szárnyépülete a középsővel összefüggésben állott. Ezzel az építkezéssel is a sugározó napkorongot akarta a király jelképezni. A kerek, torony alakú középső rész volt a korong, a két oldal-épület a sugár-kévéje. A középső torony alakú épületből nagy erkély nyílt az udvart szegélyező oszlopcsarnok felé. Ünnepeles alkalmakkor azon az erkélyen jelent meg a fáraó egész családja kíséretében és onnan szórt ajándékokat a lent összegyűlteknek.

A két oldal-szárnyat hátul egy nagy oszlopcsarnok kötötte össze. Ez volt a trónterem, csak ezután következtek a palota lakó osztályai, a királyi hálóterem, s hátrább az udvartartás személyzetének lakása.

A palotának egészen elkülönített szárnyában volt a királyi hárem. A királyi palotával szemben emelkedett a Napkorong istenségnek temploma. A templom közelében pedig a királyi okmány- és könyvtár állott, ahova a király Thébéből tömérdek királyi levelezést vitt el s ahol a továbbiakat gyűjtötte. Ezt a levéltárt 1886-ban fedezték fel és akkor kerültek napfényre azok az agyagtáblák, amelyeket a szíriai fejedelmek küldtek az egyiptomi királyokhoz.

Ebben a városban élt IV. Amenhotep Kuenáton és búzgón dicsőítette a napkorongot, amelynek istenségét, hitvallását egy napjainkig fennmaradt himnuszából ismerjük.

A himnusz teljes istenfélelemmel köszönti az „élő napkorongot, amelyen kívül más istenség nincs. Ő alkotott mindent, a végtelen eget, az embereket, állatokat, madarakat, ő ad látóképességet a szemnek és amikor ő az égboltozaton megjelenik, úgy élednek, növekednek a virágok, zöldéinek a ligetek és ittaséinak az ő arczatától.“

Szól más versszakban az ének: „Ragyogásod gyönyörű, te élő nap, te, aki mindenek előtt éltél, amikor a keleti ég peremén feljössz, betöltöd az egész országot szépségeddel. Te szép vagy, ragyogó, nagy, fenséges; sugaraid átölelik az egész földet és mindent amit teremtettél.“

Ellentétben ezzel elmondja a himnusz, milyen zordon a világ, ha a nap az ég nyugati peremén alámerül, akkor az emberre a mély álmok borúja és csak a vadállatok, a sakálok, a kígyók bújnak elő odúikból; rejtekeikből, de azután mindez ismét eltűnik, eloszlik a sötétség, ha újra megjelenik és ekkor a köznapi élet reggelét zengi az ének: „az emberek felkelnek, megmossák tagjaikat, felveszik ruháikat és felemelik karjaikat, hogy imádjanak téged.“

Ezután a napkorong mindenható gondviselését dicsőíti: „Te szabad ki mindenkinek a helyét és te nyújtod neki azt, amire szüksége van. Az emberek nyelvükben és arcszínükben különböznek egymástól és így választod őket külön, de gondoskodói is róluk. Az egyiptomit a Nílussal

táplálad, a többi népet az esővel, azzal a mennyei Nílussal.“ De ő teremtette az időt is. Ő az, aki az éveket hozza, a hónapokat teremti, a napokat adja, az órákat számlálja, ura az időnek.

A „Napkorong“ istenségének az ábrázolásában ezentúl semmi más alakot, személyesítést nem használtak, csak magát a naptányért és annak messze kinyúló sugarait, melyek kézalakban végződnek.

IV. Amenhotep (Kuenáton) jellemzésével eddig a történelem igen felületes volt, elnevezte rajongónak, sőt azt is állította róla, hogy nem is volt férfi; pedig ez a csúnya külsejű, különös fáraó felvilágosodásban, emberi érzésben és gondolkodásban évezredekkel megelőzte korát.

Nemcsak a heliopóliszi tanítások, de bölcs, gondolkozó elme érlelte meg benne az egy isten, az egyetlen őshatalom gondolatát. Érezte, hogy csak egyetlen ősoka lehetett a világon minden kezdetnek és a természet megnyilvánulásai, az élettani és természettani jelenségek vezették őt oda, hogy a napot fogadja el az ősokul, istenétől, mert ez volt az egyetlen, amit érzékeivel felfoghatott és minden földi alakulás okául talált. Ő még az alvilági istenséget, Ozirisz létezését is tagadta, tiszteletét eltörölte, tanai szerint az alvilág felett is csak az egységes, egyetlen isten, a Napkorong az úr.

A vallási újításával együtt és hozzá méltóan a saját életében is változtatott a felfogásokon. Megtiltotta, hogy őt istenül tekintsék és hívei között csak mint ember az emberek között jelent meg. A tisztult felfogásnak, felvilágosultság mily nagy fokának kellett ebben a fáraóban meglennie, hogy eldobta magától az évezredek óta, atyáiról reá maradt dicsőítést, az isteni tekintélyt és helyette azt mondja, én is ember vagyok, miként ti. A művészeknek megengedte, hogy ép úgy ábrázolhassák mindennapi életében, mint bárki más halandónak a fiát. Azelőtt, az elődei korában szobrásznak, festőnek a fáraót a mindennapi jelenetekben ábrázolnia istenkáromlás lett volna. A népnek számára elképzelhetetlen titokzatosságban folyt le a fáraó élete.

IV. Amenhotep megengedte, hogy ábrázolhassák mint családapát, aki örül az ő gyermekeinek és játszik velük, mint szerelmes férjet, aki kedveskedik feleségének. Az arra érdemesek láthatták őt palotájában, amint családja körében él. A felvilágosult fáraónak a művészi érzéke is fejlett és helyes volt és elvetette azt a művészetet békóba verő szabályt, melyet a művészek a sírképeknél, a fáraók és az előkelők ábrázolásában követniök kellett. Azontúl, amint a művészek tetszett, amint azt ő látta, ahogy jónak gondolta, szabadon, korlátlanul alkothatta meg alakjait. A királyt és a királyi család tagjait nem kellett többé isteni alakokként, dicsőítő kölsővel megteremteniük, hanem a valóságos alakjukban.

Mindabban, amit IV. Amenhotep tett és vallott, a heliopóliszi tanokon, saját gondolkodásán és világnézetain kívül nagy része volt a király

anyjának, Téjének, aki maga sem volt királyi származású, amit Thébében férje életében zokon is vettek a királynak; Téjé emberi igazságnak tartotta, hogy lerombolja azokat a korlátokat, amiket az évezredes szokás és hit a fáraó személye és más halandó közé emelt.

Az emberi érzések győzedelme a királyi méltóságon nagyrészt Téjé királyné műve volt, aki ezt az elvet a saját gyermekeinél is szabadon érvényesítette. Leányai szívük választottjának lettek a feleségei.

IV. Amenhotepnek hat leánya volt, de fia egy sem és így a trónöröklés lányai révén derék, nemes ifjakra szállott. A legidősebb leányát, Meritátont, Szakeré nemes vette feleségül, második leányát pedig, Enkeszenpátont Tutenkáton ifjú nyerte el.

Amíg azonban IV. Amenhotep teljesen a lelkivilágának, családjának, az ő vallási tanainak élt, addig egyre lazult Egyiptom és a hódított országok közti viszony. Az adók ugyan elég rendszeren és hűségesen befolytak, de a hódított országok engedelmissége, ragaszkodása egyre gyöngült. Sem a félelem az egyiptomi hadaktól, sem a segítségben való bizakodás nem kötötte többé a hódolt országokat. A III. Thutmusz, II. Amenhotep, IV. Thutmusz alatti időkben, a fáraók a legkisebb zendülésre elküldték seregüket, vagy maguk jelentek meg annak élén és megfélemlítették a lázadókat, viszont., akinek baja volt, az segítséget, támogatást kapott Egyiptomtól

Kuenatonnak el-amarnai sírban talált feje.

Kuenaton kedvenc leányának feje.

III. Amenhotep uralkodásának vége felé és IV. Amenhotep egész uralkodása alatt, hiába fordult a szíriai fejedelem segítségért a fáraóhoz, kérelmének teljesítését csak megígérték, sürgető levelét pedig szépen, talán olvasatlanul is, de elintézetlenül eltették a királyi irattárba.

Még abban az időben, amikor IV. Amenhotep Thébében székelt, megnyerte az ő kegyeit egy derék, erélyes, igaz férfi: H a r e m h a b.

Ezt a férfit kiválóságáért a kitűnő maga elé hívatta és annyira megkedvelte, hogy kitűnő méltóságra emelte, melyből Haremhab rövid idő alatt egyre magasabbra emelkedett, végül az ország kormányzója és egyúttal Alsó- és Felső-

Egyiptom hadseregének fővezére lett.

Haremhab egyenes, őszinte szavú, erélyes ember volt, aki híven szolgált a királyt, de azért soha nem tért át az Áton, a napkorong vallás hívei közé, hanem rendületlenül megmaradt Ámon tisztelőjének. Talán Haremhab volt az egyetlen, akit Kuenaton nem is mert felszólítani, hogy térjen át az ő vallási felfogására.

Kuenaton már esküjénél fogva sem mehetett ki többé az ő új székvárosa határain, de meg annyira elmerült az ő vallási tanaiba, hogy nem is igen érdekelte az ország gondja és nagyon örült, hogy a kormányzást olyan emberre bízhatta, aki minden gondot levesz az ő vájáról és tudásánál, erélyességénél, népszerűségénél fogva, jól is kormányozza az országot.

Haremhab nem is lakott IV. Amenhotep új székvárosában, hanem Memfisben; ott építtette meg sírlakását is. Haremhab időnkint megjelent a fáraó előtt, jelentést tett neki az állam dolgairól. A király mindig nagyon kegyesen fogadta és újabb kintüntetésekkal halmozta el.

Amíg az ország szíve egyre jobban elfordult az új székvárosába elvonult királytól, addig Haremhab népszerűsége folyton növekedett. Amikor Nubiában lázongtak a szerccsen törzsek, Haremhab bevonult Nubiába és rendet csinált; ha szíriai földön mozgolódtak a királyságok, vagy ha a beduinok a határon nyugtalanították az egyiptomiakat, Haremhab elindult ellenük. Minden alka-

I. Amenhotep (Kuenáton) és neje, az el-aniarnai királyi palotában, magántermeiben. Egykorú domborkép nyomán.

lommal győzött és diadalmasan tért vissza, gazdag zsákmányt meg sok rabszolgát hozott haza.

A király helyett az igazi uralkodó Haremhab volt.

IV. Amenhotep uralkodásának utolsó esztendejében társuralkodóul maga mellé vette Szakerét, legidősebb leányának a férjét. A fiatal uralkodó azonban csakhamar egyeduralkodó lett, mert IV. Amenhotep még az esztendőben meghalt. Milyen véget ért, nem volt-e halálában az őt gyűlölők pártjának része, nem tudjuk, az évezredek távol idejének homálya borít mindent, ami az ő halálára vonatkozik.

Az új székvárostól nem messzire elhagyatott hegyvidéken készítette el Kuenáton az ő sirlakását.

S z a k e r é, az új fáraó rendezte apósa temetését, a gyászt fáraóhoz méltóan megtartották, de mihelyt az véget ért, kitört Egyiptomban a forrongás, Thébében Amon főpapjai állottak a mozgalom élére és az egész ország követelte, hogy a régi istenek tiszteletét visszaállítsák, Ámon isten templomát megnyissák.

Szakeré ellent állott a nép követelményeinek, de az ő akarata is kevés volt arra, hogy megakadályozza a forrongást. Előkelők és hatalmasak állottak a mozgalom élén és részt vett benne az egész nép, mint roppant áradat. Szakeré nem akart engedni, tehát az áradat rövidesen elsöpörte; megfosztották trónjától és sógorát Tutenkátont, aki IV. Amenhotep második leányátvette el, ültették a trónra.

Tutenkátón jó politikus volt, aki belátta, hogy hasztalan volna minden ellenkezés, az „Áton“ vallásból nem lehet állami vallás, viszont jól tudta, ha a régi vallás híve, akkor trónja megingathatlan szilárd lesz. Kihirdette tehát, hogy a régi vallás híve és mitsem akar az új vallásról tudni, az ő istene, ura Ámon, hogy ezt külsőleg is bebizonyítsa, megváltoztatja nevét, a Tutenk-aton-ból Tutenk-amont csinál. (Amon élő képe) vele együtt III. Amenhotep unokája a király felesége is Ámon hive lett és ő is megváltoztatta nevét és az Enkeszenáton-ból Enkeszenámon lett (Élete Ámoné).

Megnyíltak Thébében a karnaki Ámon-templom kapui és mikor belépett oda a királyi pár, azzal ismét bevonult a régi. vallás; az új megszűnt.

Mihelyt a királyi udvar elhagyta az új várost, eltávoztak abból a főurak, el a királyi alkalmazottak s mindenki, aki az eltávozókkal valami kapcsolatban volt.

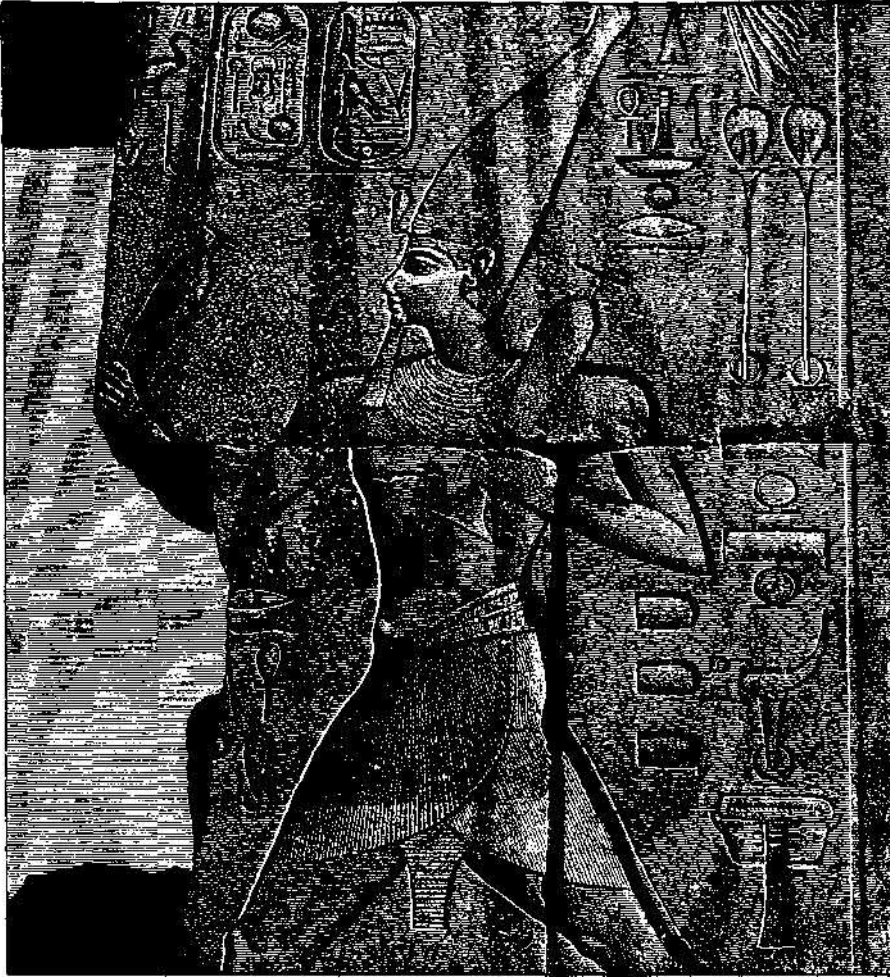
Az elnéptelenedés azonban a szegény népnek, a munkásnak, mesterembernek is lehetetlenné tette az ottmaradást és csakhamar mint valami elátkozott város, üresen, élettelenül állott s a rajta keresztül süvöltő szél kísértetiesen hangzott, talán Kuenáton szelleme siratta városa pusztulását, mert a város omladozott, erőszakosan is rombolták s lassan teljesen eltűnt.

Tutenk-ámon mindent megtett, hogy az Ámon papokat meghódítsa, azok

mégsem bíztak benne egészen s talán nem is alaptalanul. Az el-amarnai udvart és vallást a király ugyan megtagadta, de lehet, hogy bensejében mégis annak volt a híve.

A nép között is dúlt azért még a vallásháború, az új és régi vallás

Harembab király Amon elé járul, hogy őt fáraóul, fiául fogadja.

hívei még folytatták a harcot, sőt folytatták Tutenk-ámon utódja, Éje király alatt is.

Éje király is El-Amarna-ban szerezte trónjogát házasság útján és Tutenk-áton halála után ő következett.

Éje királynak sem volt ahhoz bátorsága, hogy az új vallást teljesen el-

törölje, hogy hivatalosan megbélyegezze az eretnek hitet, melyet ő maga is vallott. A vallási súrlódások, háborúskodások a népben pedig egyre tartottak és hogy nagyobb veszedelmet nem idéztek elő, azt csakis Haremhab erélyes segítségének köszönhette a király. Haremhab IV. Amenhotep halála után is megtartotta befolyását és ép oly hatalmas volt Tutenk-ámon és Éje király alatt, mint azelőtt.

Éje király sem uralkodott hosszan és rövid dicsőség után letették a szép szikla-sírba, melyet ő magának a hegyoldalba, Ili. Amenhotep király sírja közelében vágatott. Múmiáját szépen faragott gránitkoporsóba tették. A gránitkoporsó négy szélén egy egy szárnyas istennő örködik a király álma felett, de rosszul örködött, mert a király nemsokáig nyugodott sírjában.

Éje halála után a régi vallás hívei rávéttek Haremhabot, hogy ő tegye fejére az egyiptomi kettős koronát. A kormányzó, Egyptom életének vezetője úgylis ő volt, legyen hát ő a király. Haremhab ki is kiáltotta magát királynak és a sereg élén elindult Memfiszből Thébébe. Útja országos diadalmenet volt. Minden város ünnepelve vonult eléje, hódolattal köszöntötte és áldást kért útjára; a legnagyobb ünnepeléssel természetesen Thébe városa fogadta. Maga „Horusz isten ülteti Egyptom trónjára az ő kedvencz fiát“ így szóltak Thébében, mert Haremhab az új király Hetzeteni városkából való volt, melynek védőistene Horusz. Haremhab Luxorban IV. Amenhotep templomában járult Ámon elé, hogy hódolatát, áldozatát a nagy istennek bemutassa. Az Ámon papjai mind boldogan, hódolattal fogadták őt; ámde ez nem volt elég, ők még nem teheték jogos trónöröklővé, jogos trónbirtokossá, mert hisz csak az lehet fáraó, aki az ősi fáraói uralkodóházzal rokonságban áll és így reá az isteni származás átszáll. Élt azonban Thébében még egy királyleány, aki III. Amenhotep leánya volt, Mutnotmet. Ez örömmel lett a dicsőséges Haremhab felesége és így Haremhab nem volt trónbitorló, hanem jogos trónörökös.

(Valószínű, hogy III. Amenhotepnek ez a leánya volt az, aki a kis Mózes a Nílus vizében a sás között megtalálta. A király leánya déli sétájában lement a Nílus partjára és ott egy kis fiút talált egy gyékénykosárban. Erről részletesen később fogunk szólni, amikor Mózes kivezeti a zsidókat Egyptomból.)

Megkoronázásakor dicsősítő himnuszokat zengtek a papok, „a népek lábainál heverték — így szóltak — csupa öröm volt az ég, ujjongás a föld; Egyptom kilencz istenének szive boldog volt; a nagyok és kicsinyek szívét egyaránt gyönyörűség töltötte el; az egész ország ujjongott.“

Haremhab mint király végleg megsemmisítette a „napkorong vallást.“ A Luxorban és Thébében állott napkorong templomokat lerontatta, köveit felhasználták az Ámon dicsőítésére épített új szentélyekhez.

Az „Áton“ istenség nevét mindenütt kitörték, a neki épített emlékeket földig lerontották. A szabadjára hagyott pusztítás azután nem ismert hatá-

rókat, még a sírokat is feltörték és az eretnek királyok múmiáival is szentségtelenül bántak.

A régi istenek templomait, szentélyeit az egész országban újjá építették, javították. Az új király bőkezűen ajándékozta meg a templomokat, hogy az istenekhez méltóan mutathassák be az áldozatokat.

Mikor Haremhab rendet csinált a vallás dolgaiban, azonnal a nép jólétéről gondoskodott, főleg a hivatalnokok visszaéléseitől akarta a népet megóvni. A legszigorúbban megtiltotta, hogy bármilyen hivatalnok, adószedő, katona a népet akárhogy is zsarolja, vagy az alattvalóktól kieroszakoljon valamit. Különösen a katonák ellen kellett erélyesen megóvnia a népet, mert az utóbbi királyok alatt a katonák nagyon pontatlanul, vagy sehogy sem kapták meg a zsoldjukat és azért a népet zsarolták.

Haremhab tilalmát kőtáblára vésette és a Karnakban épített kapúívbe beillesztette.

A külső dolgokkal is erélyesen foglalkozott, a lázongó szerecsenek ellen személyesen indult, leverte őket, nagy zsákmánnyal tért meg. A sziriai földön is járt, onnan is diadalmasan tért meg, de azért hiábavaló volt minden igyekezete, a régi dicsőséget nem tudta helyreállítani. Rendbehozta az országot, rendet csinált a nép között, a határokon, hozott bölcs törvényeket, de a III. Thutmosz korabeli nagyság korát minden erélyességével sem tudta felidézni.

A legnagyobb része ebben, a régi vallás diadalával való visszaélés volt. A régi vallás papjai azontúl mindenben a legszigorúbban a régi szabályokhoz ragaszkodtak, nem engedtek meg, nem tűrtek meg semmiféle újítást, sem szokásokban, sem művészetben, mindenütt félték attól, hogy ismét támadhat valami új eszme, mely az ő hatalmukat megronthatja.

Haremhab volt a XVIII. uralkodóház utolsó fáraója, vele véget ér ez a dicsőséges kor, mely alatt Egyiptom fénykorát élte. Voltak még azután is híres, nagy fáraók, akik szintén hősök, és hódítók voltak, de oly fejlődést, a művelődés oly szárnyalását, a hatalom oly kiterjedését, mint a XVIII. uralkodóház alatt, nem ért el többé soha.

A XVIII. uralkodóház idejében még a gyöngébb királyok alatt is nagy volt Egyiptom tekintélye. A sziriai földekről gondosan, híven elhozták az adókat anélkül, hogy fegyvert kellett volna használni. Tutenkamon idejéből fennmaradt pompás színes faliképek mutatják a sziriai adózók hódoló megjelenését.

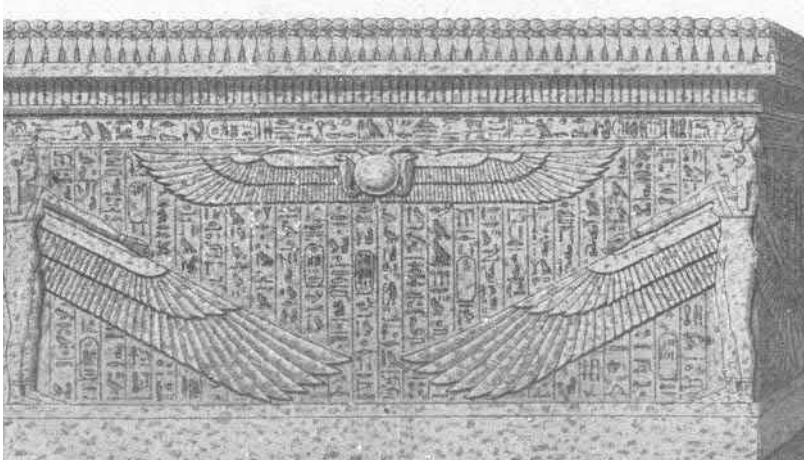
Hui, a nubiai kormányzó jelentette őket a királynál, aki kegyesen megengedte, hogy bemutathassák neki az adókat, ajándékokat. Hui egyik kezében méltóságának jelvényét, a kormányzói pásztorbotot tartja, a másikban az igazság jelvényét, a tollat.

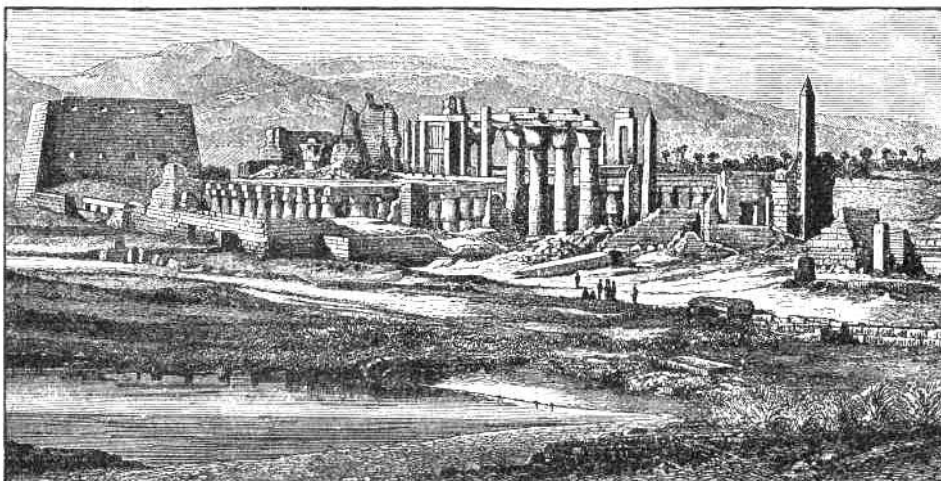
Ureusz-kígyókkal díszített menyezet hajlott a király fölé, ő maga trónján ült és úgy fogadta az idegenek, a távol sziriai földről érkezők hodo-

latát. Az ajándékothozók nemcsak termésárút, de ritka élő állatokat is hoztak; egy pompás lovat, oroszlánt, elefántot.

A következő uralkodóház idejéből is maradtak nagyszerű emlékek, a fáraók tetteit és nagyságát dicsőítő képek, sőt a következő kor uralkodóinak neve híresebb, népszerűbb maradt, de az ő hatalmuknak belső értéke sohasem volt oly nagy, oly messzeterjedő, mint a XVIII. uralkodóház hódító fáraóinak korában.

A külsőségekre, emlékekre, hírt megörökítő munkákra bámulatos kor következik azután is és a Nílus mentén, az ősi és új városokban érdekes, tarka élete volt azontúl, de nagyságban és új alkotásokban nem mérkőzhetett az elmúlttal.

Karnak romjai.

A XIX. URALKODÓHÁZ, A NAGYHÍRŰ FÁRAÓK.

A XVIII. uralkodóház Haremhabbal véget ért. Neki sem volt fiúörököse, a királyi trón ismét új családra szállott és az volt Egyiptomnak a XIX. uralkodóháza. A történet azelőtt ezt a kort, melyet Egyiptom a XIX. uralkodóház alatt élt, nevezte Egyiptom fénykorának. Az elnevezés azonban téves.

Nagy, kiváló uralkodók támadtak a XIX. uralkodóházban és különösen híresek lettek, harci dicsőség az ő nevükhez is fűződött, hódításokkal, diadalmos csatákkal az új ház néhány kiválója szintén dicsekedhetett, udvartartása fényes, talán még csillogóbb, királyi fényben szinte már túltengő is volt, de mégsem tette Egyiptomot oly nagygyá és hatalmassá, mint a XVIII. uralkodóház, főleg annak hódító koronása, III. Thutmosz.

Az új uralkodóház megalapítója Ramzesz volt; a történelem I. Ramzesznek nevezi. Neki sem volt több joga a trónhoz, mint elődjének Haremhabnak, azonban ő is segített a dolgán, megszerezte az isteni leszármazást és egy királyleányt vett feleségül, aki a dicsőséges XVIII. uralkodóház vérbeli leszármazottjainak leánya volt.

I. Ramzesz is Ámon templomában tette fejére a koronát, hogy Ámon elismerje őt jogos, törvényes fáraóul. Koronáztatásának emlékét az Ámon templom falára vésette fel, azzal is hirdetni akarta, hogy Ámon őt fiául, Egyiptom fáraójául elfogadta.

I. Ramzesz mindenben követte Haremhab példáját. Szerencsés hadjáratokat vezetett a külső ellenségek ellen, ha nem is gyarapította Egyiptom területét hódításokkal, de megvédte akkori birtokait; a hehiták királyával pedig békét kötött. I. Ramzesz derék uralkodó volt, akinek még dicsőséges is volt az uralkodása, de a történelemben elhomályosította emlékét az ő két utóda: fia és unokája, sőt legnagyobb érdemül azt emlegették, hogy kiváló királyt adott Egyiptomnak utódjában, fiában Széti-ben.

I Széti volt I. Ramzesz utóda. Széti lelke fogékony volt a nagyratörésre, a nemzeti nagyságra: hír, dicsőség, hatalom lelkesíteni tudta és a thébei Ámon templom falain büszkélkedő emléktáblák, melyek a nagy hódító-nak III. Thutmosznak a diadalmas harczeit hirdették, őt is sarkalták, benne is vágyat keltettek nagy hadjáratokra; ő is szerette volna Egyiptom fenhatóságát oly nagygyá tenni, mint amilyen a XVIII. uralkodóház nagy hódítói alatt volt.

Mihelyt atyja halála után a trónra lépett, mindjárt megkezdte hadjárait. A trónváltozáskor zavargások támadtak a határon és a saszuk betörték Egyiptom földjére. I. Széti azonnal hadba indult ellenük és nemcsak a határtól kergette vissza őket, hanem szerte szórta seregüket és maga följebb vonult Szíria földjén. Az első csapásra elestek azok a kis államok,

Templom Gurráh-ban (Thébe), melyet I. Ramzesz kezdett és az ő emlékére I. Széti felépíttetett s befejeztetett.

amelyeket Széti legelőbb ért; hadai pusztítva rontottak végig az ellentálló országok dús vetésein.

I. Széti diadalának híre vészkiáltásként terjedt tova a szíriai földön. A kis országok rémulően hallották, hogy ismét egy nagy, hatalmas, félelmes hódító jön Egyiptomból és eltapossa azt, aki ellentáll.

A föníciaiak megint a régi szokásukat követték, meghódoltak és adó árán megszabadultak a háborúság pusztításaitól.

A többi kis országocska is sorba meghódolt vagy elesett és Széti diadalmasan érkezett meg a hehiták (khéták) birodalmának határához.

A hehita birodalom III. Amenhotep óta, mikor az egyiptomiak szíriai hadjáratai megszűntek, egyre erősödött, határait kitolta és szövetségeket is szerzett a kis királyságok közt.

IV. Amenhotep és utódai alatt nem volt, aki gátat vessen a hehiták terjeszkedésének, erősödésének és ime, I. Széti egyszerre csak méltó ellenséggel állott szemben. A nép, amely feltartóztatta, műveltségre, képzettségre első helyet foglalta el a szíriai földön és sokban egyenlőnek tartotta magát az egyptomival. A hehiták királya Moruszár volt, aki hősiesen vette fel a harcot az egyptomiakkal.

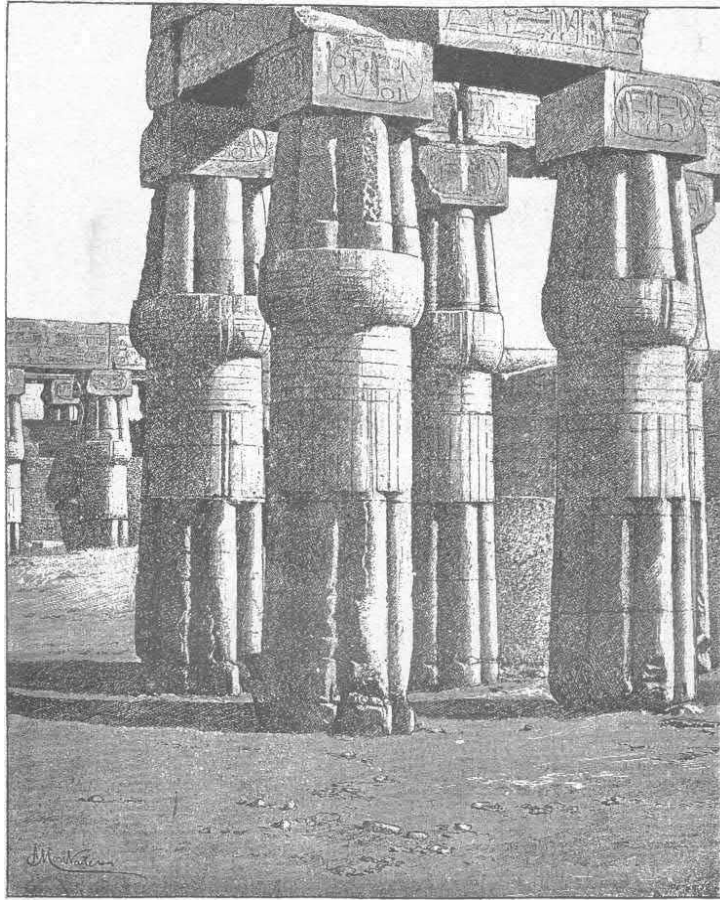
I. Széti nagyszabású, gondosan kigondolt tervvel kezdte támadásait, vereséget nem szenvedett, de győzedelmet sem nyert, ha vissza is vonultak a hehita seregek, újultán, ismét szembe állottak vele. Makacs ellenség volt az, mely egy talpalatnyi földet sem engedett át könnyen.

I. Széti hamar belátta, hogy bár nyílt csatát nem veszít, mégis nagy veszedelem fenyegeti. A hehiták szívóssága hosszú időre lekötne, elerőtelenníthetné és amíg a hehiták otthon vannak és minden veszteségüket könnyen pótolhatják, addig az egyptomi sereget hosszú és döntő sikert el nem érő hadjárat nagy veszedelembé sodorhatná, sőt azzal talán még kockáztatja a nagy zsákmányt, amit a többi népnél szerzett. Megelégedett tehát a látszólagos sikerrel és békét, szövetséget kötött a hehita királyllyal, Moruszárral.

A szövetség megkötése után I. Széti haza indult; a legyőzött és meghódított országokban egy-egy egyptomi kormányzót hagyott, sőt egyes helyeken nagyobb őrséget is, hogy az adók beszolgáltatását biztosítsa.

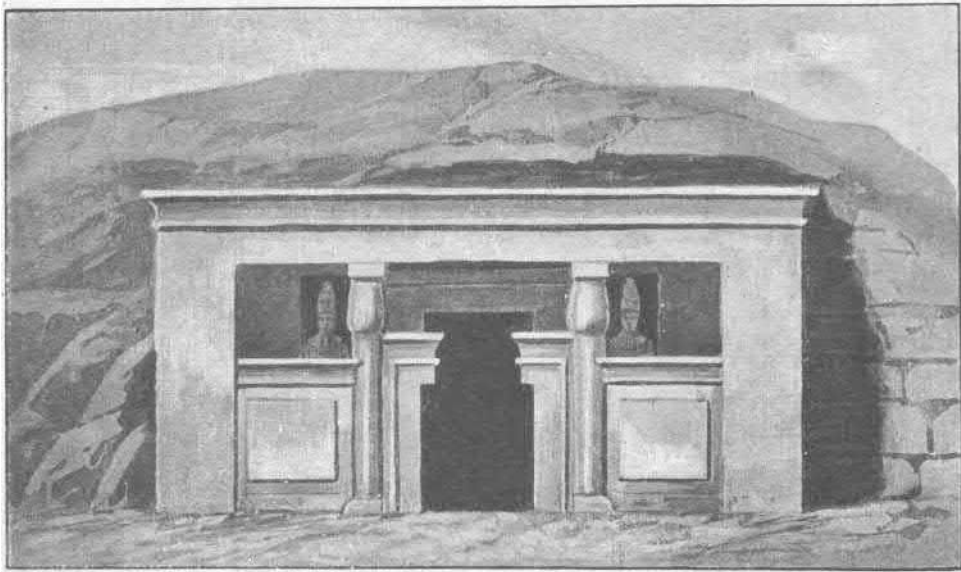
A hazatérő sereget Egyiptomban nagy diadalünnepekkel fogadták és a dús zsákmány, melyet I. Széti hazahozott, az országban nagy örömmel szolgált. Már azt hitték ismét felújult a régi dicsőség, a régi hatalom, mely III. Thutmosz alatt az „egész világ urává“ tette Egyiptomot.

Az emléktáblák, feliratok úgy is tüntették azt fel; a dicsőítő diadalmas leírásokat megismélték azoknak a mintájára, melyek III. Thutmosz nagyságát hirdették, pedig a hatalom ezúttal távolról sem volt oly nagy. III. Thutmosz valóban „rettegett világhódító“ volt egész Szíriában, még a Tigris és Eufrat közén is; most pedig már a hehita nép megállította a hódító útját és az

egyptomi király, akinek elődei a hehitákat csak legyőzött, nyomorult népnek tartották, most szövetségre lépett a hehita királyllyal.

Az I. Széti hódító hadjárata, melylyel hatalmát, Egyptom tekintélyét és erejét Szíriában ismét megerősítette, nem volt azért kicsiny, csak nem volt az, aminek feltüntették a thébei feliratok, nem volt olyan, mint III. Thutmosz hatalma. I. Széti azért mégis újjáteremtője volt Egyptom hatalmának;

Széli kútjának emlékére épített templom.

diadala újra az egész országra kihatott. A nép és az urak lelkesedtek királyuk iránt és a király fényes udvartartását a környezetében élő előkelők és gazdagok versengve emelték.

I. Széli Szíriába többé nem vezetett hadat, hanem veszedelmes csapást hárított el Észak-Egyiptomról, amikor a líbiaiakkal egyidejűleg egy idegen nép tört be. Valahonnan a Földközi-tengertől egy hajós nép érkezett, mely meg akarta szerezni a delta-vidéket, Észak-Egyiptomot, mint valamikor a híkszoszok. Ezt a népet Sardanák-nak nevezték. A Sardanák erős, nagy, marczona férfiak voltak és alighanem a mai Szardínia szigetéről jöttek.

I. Széli rajtuk ütött, szétverte seregüket, fogságba ejtette és a legénység színét-javát besorozta az egyiptomi hadseregbe. -

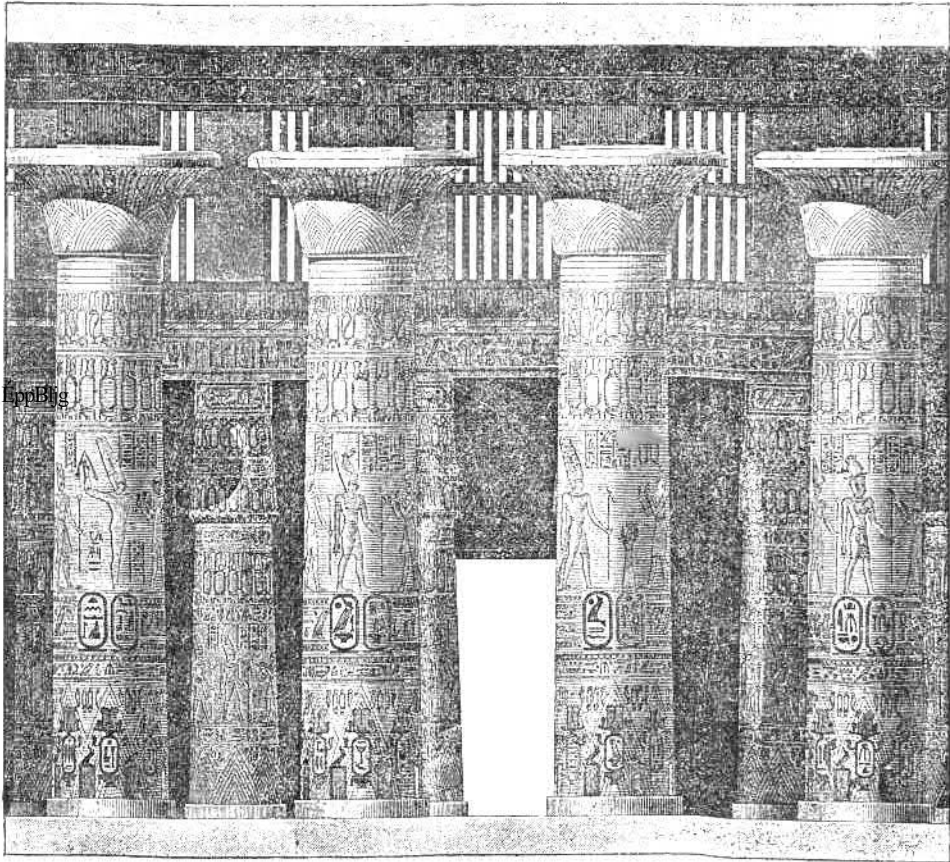
Azontúl az egyiptomi hadseregbe mindenféle más népből is soroztak be katonákat, habár a hadsereg zöme továbbra is az egyiptomi volt, nagy csapatok kerültek ki líbiai és szerezsen törzsekből.

A diadalmas harcokról a XVIII. uralkodóház alatt pompás emléktáblák maradtak fel, melyek szavakban dicsérik a király és serege dicsőségét. Széli alatt azonban új irányban örökítik meg a harci dicsőséget: a művészek nagy csataképeket készítenek; habár ezek a képek mind egy szabályszerint, egy mintára készültek, mégis érdekes és becses műemlékek. A képen egyik oldalon harci szekeren áll a fáraó, heves paripái vadul rontanak az ellenségre, mely előtte tarka, zürzavaros tömegben fekszik vagy menekül. A fáraó kocsijától jobbra-balra sebesültek, menekülők elszabadult lovak, összetört harci-szekerek teszik tarkává a képet, a király pedig nyilait szórja az ellenségre. A háttérben látszik valamely vár vagy város, melynél

a csatát vívják. Ezeknek a képeknek nagy hatásuk abban az ellentétben rejlett, melyben a győzelmes fáraó alakja az ellenség apró alakjaival állott. Ez az alak győző, hatalmas, nagyszerű volt, míg az összetört ellenség, kicsiny, semmis, eltörpülő, összetörő. Az a biztonság és nyugalom melylyel a fáraó kocsiján áll, szinte feltünteti azt a roppant hatalmát, melylyel a fáraó az ellenség felett állott.

Mikor a harczy zaj északon el ült, I. Széti a békés időben az ország belső ügyeivel foglalkozott, gazdasági szempontból törődött mindennel és nem volt reá nézve közönyös, hogy az államkincstárnak több-e vagy kevesebb-e a jövedelme. Mint gondos államgazda elment a nubiai aranybányák művelését megtekinteni. Ennek az utazásnak érdekes emléke maradt fenn.

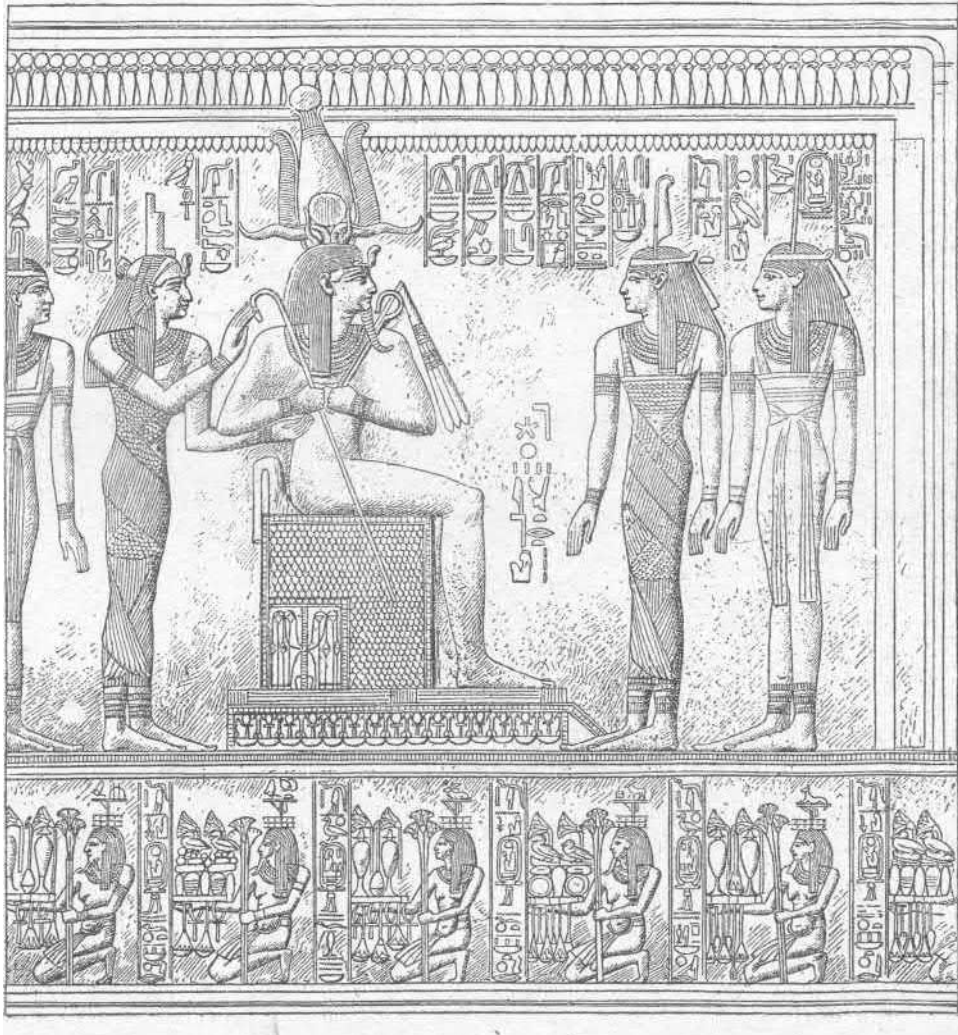
I. Széti felment a hegyekbe, a mikor megállót és szemlélte a tájat, a hosszú út, melyet tova fut, elmélázva nézte a vidéket, gondolkozóba esett az út felett s azután így szólt:

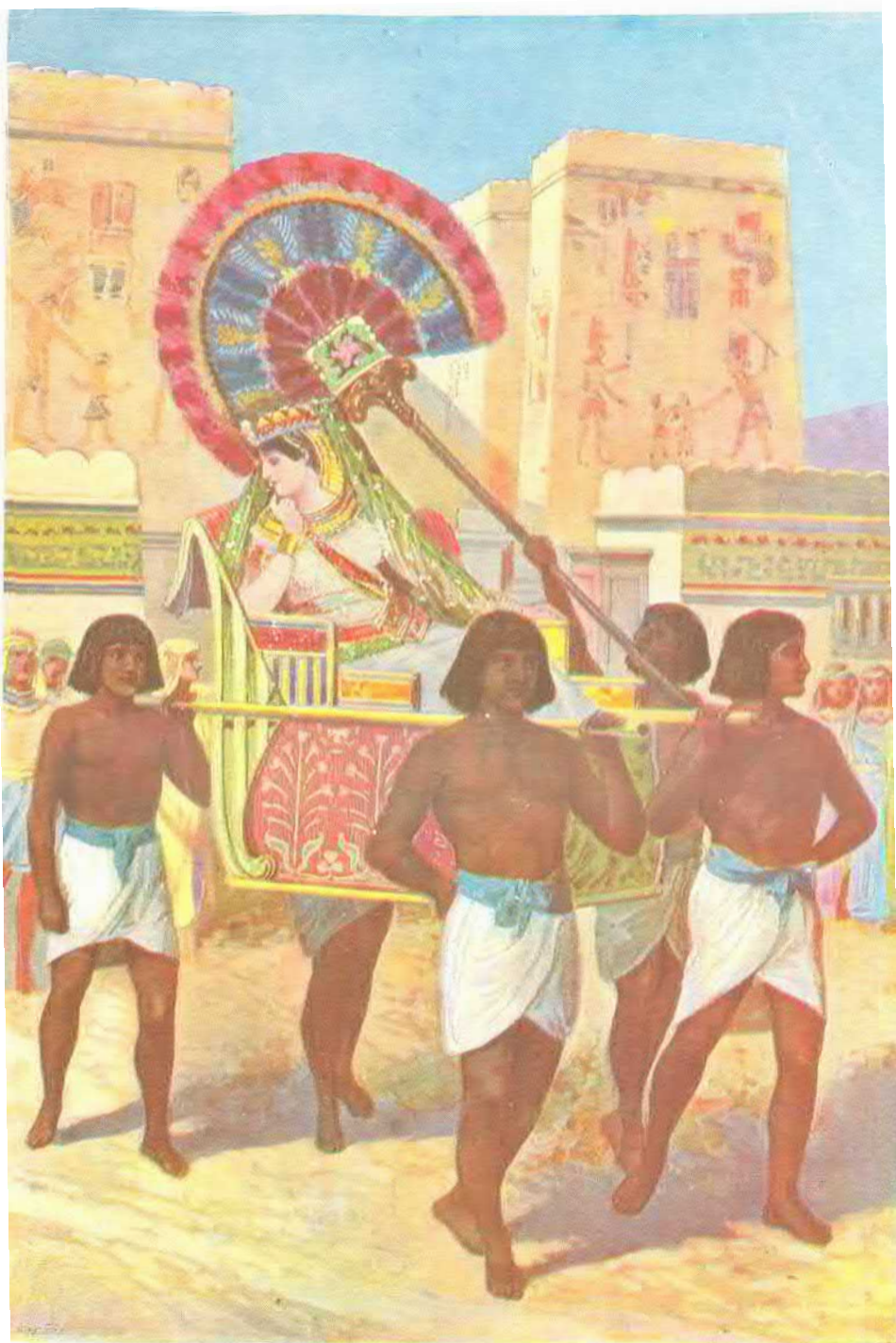
Ajnon templomának oszlopcsarnoka Karnakban.

„Milyen borzasztó az ilyen vízhiányos út! Hát mi lesz abból, aki azon a vándorútját folytatja? Hol csillapítja a szomjúságát? ... Gondoskodni fogok róla, hadd emlékezzenek reám idők múltán azok, akik erre haladnak... E szavak után Ő felsége végig barangolta az egész hegyvidéket, hogy alkalmas helyet találjon s isten vezérelte őt, hogy kívánsága teljesülhessen. A kővágóknak hozzá kellett fogniuk kút fúrásához, hogy annak vize a vándor szomját oltsa, őt felüdítse. íme meglett a kút, visele a Széti király nevét.

Mikor a kút készen állott, elhatározta a felség, hogy itt valami kis tanyát vagy várost létesít templommal. A templom a kőfaragók főnökének vezetése alatt épült és a király az isteneknek szentelte. A szentélyben Ra képe állott,

I. Szett az istenek társaságában a Szeti-templom falán.

Egyiptomi királyné.

I. Széti egyiptomi király
múmiájának feje.

azt neki szentelte, Ptah és Oziriszé volt a templom nagy csarnoka, míg Horusz, Izisz és Széliből állott a templom isten köre. Mikor a templom készen állott, díszítését, festményeit befejezték, a király személyesen eljött, hogy atyáit, az isteneket benne imádjá. Így épült a redeszi sivatag-út temploma és kútja.

A nagy munkálatokat I. Széti különösen szerette és a nagy fáradtsággal megfűrt kút után másik munkálatot is kell felemlítenünk. Csatornával kötötte össze a Nílus deltájának kelet felé eső legszélsőbb ágát és a Vörös-tengert.

Hogy nagyszabású alkotásokban mily nagy volt a király, annak ékesszóló tanúja a karnaki nagy terem oszloperdeje. Százharmincznégy oszlop emel-

kedett egy építményben és minden oszlop oly roppant hatalmas volt, hogy kerületét hét ember kitárt karja alig tudta körülfogni.

Hanem bármily nagy alkotásai maradtak volna fenn, vagy ha egyetlen kődarab sem hirdeténe nevét és csak az ő sírjában megtalált ősök lajstroma volna az egyetlen, ami utána fennmaradt, annak az értéke, becse mindent felülmúl. Történeti szempontból ritka kincs.

Széti Abidoszban, Ozirisz városában templomot építtetett és az egyik falába az ősei lajstromát vésette fel. Azt a hódolat táblájának nevezte. Abban a lajstromban elsorolja Széti, 76 ősenek a nevét. Ez a tábla, mely napjainkban került napfényre, megerősítette a régi, kétségesnek tartott adatokat, a királyok listáját, sorrendjüket, nevüket. így tudtuk megállapítani, hogy a későbbi adatok, melyek a királyok névsorát állapítják meg, helyesek.

Ennek a templomnak a falain szép domborképeken Szétit látjuk, amint

az isteneknek hódol. Hogy ez a Széti-templom milyen hatalmas alkotás volt, mily fenséges, azt még ma romjai is hirdetik.

Egy német tudós* sokáig azok közé a tudósok közé tartozott, akik mosolyogva hallgatták az egyiptomi régészek lelkesedő előadását az egyiptomi évezredek romok hatalmasságáról, fenségességéről, műbecséről, mikor aztán beutazta Egyiptomot, egyszerre bámulattal írt maga is az évezredek előtt alkotott épületek romjairól és megvallotta, hogy hitetlen volt, de buzgó hívó lett és az abidoszi Széti templomról így ír: „Nagyszerű az a hatás, amit a látvány reánk gyakorol, amikor belépünk azokba az oszloptermekbe, az ő nehéz, nagytömegű, hatalmas oszlopaival. Karcúságot, kecsességet persze nem kereshet az ember, mert azok az oszlopok, mintha az örökkévalóság számára épültek volna, úgy állanak ott. A szobrászati domborművek pedig talán még kitünőbbek, mint maga az épület, azok a legszebb alkotások, amelyeket Egyiptomban eddig láttam. Egy-egy férfi vagy női-fejet olyan finomsággal, majdnem azt mondhatnám lelki szépséggel alkottak meg, hogy szinte a görög klasszikus művészet leheletét érezzük a műveken.

I. Széti egész sorát a hatalmas építkezéseknek kezdte el, de nem fejezhette be, mert rövid, alig 11 évi uralkodás után meghalt és fia II. Ramzesz fejezte be azok építését.

I. Széti törvényes, elsőszülött fia Ramzesz volt, akinek anyja a régi királyi házból származott és így mihelyt Ramzesz megszületett, azonnal törvényes fáraónak tekintették. Egyiptom örömmünnepeket ült a trónörökös születésekor, Ámon kegyének tekintették, hogy a régi királyi háznak, az isteni fáraóknak utódot adott az újszülöttben és már a csecsemő

II. Ramzeszben az egyedüli törvényes uralkodót látta mindenki. I. Széti, hogy a nép kedvének, az ország óhajának eleget tegyen, fiát, Ramzeszt, még mint egész kis fiút maga mellé vette társuralkodóul. A kis Ramzesz már mint király növekedett nagyra, minden szertartásnál, istentiszteletnél főhely illette meg, joga volt minden királyi jelvényhez, de azért a szobrászok leginkább csak az ifjú hercegek szokott díszével, az oldalt alágördülő fonott hajfürttel ábrázolják.

Mikor a kis Ramzesz még gyermek volt, atyja már magával vitte a csatákba és a tiz éves Ramzesz már hozzá szokott a harci zajhoz és mihelyt ifjává serdült, ő is részt kért a hadvezetésből, óhajtása teljesült, nemsokára egyedül vezetett hadat a déli vidékekre, a szerecsenek, az étíopiaiak ellen.

Ép távol Thébétől Étiópiában hadakozott az ifjú Ramzesz, amikor hírért hozták I. Széti halálának. Ramzesz azonnal visszaindult Thébébe, hogy atyja temetését rendezze. I. Széti férfikorának delén halt meg, amit múmiája is igazol. Utána fia, II. Ramzesz király, mint egyedül uralkodó következett.

* Fridrich Károly dr.

SZÉTI KIRÁLY HÓDOLATÁNAK TÁBLÁJA.
 Királyi névsor, melyet Abidoszban I. Szeti templomá-
 ban fedeztünk fel.

Nagybecsű történeti lelet volt, mert Széti felsorolta ezen a táblán, Mena királytól kezdődőleg az ő királyi, felséges elődeit, ez a tábla megerősítette más felsorolások adatait és beigazolta az élt és uralkodott fáraók sorrendjét.

A táblán baloldalt áll Széti király, felette a napkorong ragyog, előtte pedig fia, II. Ramzesz, a későbbi híres fáraó áll, a mesterkéltlen font hajfürttel, ami a királyfiaknak a szokott jelvénye.

A tábla többi részén névgyűrűbe (keretbe) foglalva van az addig élt fáraók neve. A tábla legfelsőbb sorában pedig hieroglyfakkal áll a tábla czélja.

Emléktáblául szolgál arra, hogy I. Széti 76 királyi elődéért bemutatta a szokásos halotti áldozatokat Ozirisznek. És az egyes helyeken a tábla megmondja, hogy kinek az üdvére mutatja be az áldozatot és a feliratok így szólnak: „Mena királynak“ „Teta királynak“ a harmadik sorban pedig minden név alatt ott áll „I. Széti király kezéből“.

A tábla legelső czímSORA pedig a tábla rendeltetését mutatja s azt mondja: „Bemutatása a királyi halottak-áldozatainak Ptah-Szokar-Ozirisz előtt I. Széti templomában Alsó- és Felső-Egyiptom királyaiért I. Széti kezéből: ezer kenyér, ezer korsó sör, ezer barom, ezer lúd, ezernyi tömjén stb. stb.“

ilyenféle lajstromot a királyok, az előkelők többször is készítettek, azokon királyokat vagy elődöket soroltak fel. A történelemre három ilyen tábla bír beccsel és a három tábla kiegészíti egymást, mert ami nincs meg az egyikben, meg van a másikon. Mert egy esetben sem adtak a királyok teljes lajstromot, csak inkább kiválogatott neveket, a nem törvényeseket kihagyták, az idegen királyokat, híkszoszokat egyáltalában nem említették.

- I. uralkodóház
- Mena
- Teta
- Atet
- Uta
- Heszepi
- Merbapen
- Szemphtha
- Kvebhu
- II. uralkodóház
- Buzau
- Kakoa
- Buanneter
- Uaznesz
- Szenta
- Zazai
- III. uralkodóház
- Nebka
- Zoser
- Zoser Teti
- Szezesz
- Neferkara
- IV. uralkodóház
- Sznolru
- Khufu
- Duduhor
- Katrá
- Menkaura
- Sepszeszkaif
- V. uralkodóház
- Uzerkaif
- Szahura
- Kakoa
- Neferfré
- Ani
- Menkauhor
- Assza
- Unasz
- VII. uralkodóház
- Teti
- Uzerkaura
- Pepi Mirrinri
- Mirimi
- II. Pepi
- II. Merenri
- VIII. uralkodóház
- Neferkara
- Menkara
- Neferkara

itt következik az egész VIII. uralkodóház végig a XII. is, azután a XVIII. az eretnek király kihagyásával Szétiig.

II. R a m z e s z már uralkodásának első esztendejében hadat viselt Szíriában, előbb csak Egyiptom és Kánán között, második évben már főlebb hatolt és így egyengette az útját ahhoz, hogy főlebb északra is mehessen, habár a hehiták országát nem akarta bántani, mert azzal még atyja kötött békét és szövetséget. A hehiták királya, Motur állotta is a szerződést és habár saját udvarában is nagy pártja volt azoknak, akik megakarták tagadni a szövetséget és felakartak lázadni az egyiptomiak ellen, de ő hű maradt a szövetséghez. Az ellenpártnak a feje, vezére, a királynak tulajdon testvére volt.

II. Ramzesz uralkodásának negyedik évében a forrongó hehita párt összeesküvést szőtt Motur király ellen, meggyilkolta s helyette Hitiszárt, a megölt király öcsjét kiáltották ki királynak.

Hitiszár azonnal megkezdte szövetségesei mozgósítását Egyiptom ellen és csakugyan sikerült a szíriai földön szövetkezést létrehozni; még az addig hűséges adófizető királyságok is csatlakoztak a hehita-szövetséghez és kitért az általános lázadás, ami ezúttal még veszedelmesebb volt mint máskor, mert nemcsak engedetlenségben, adómeztagadásban nyilatkozott, hanem az egyesült sereg megtámadta az Egyiptomhoz tartozó szíriai tartományokat.

II. Ramzesz hatalmas sereggel indult a lázadó hehiták és szövetségeseik ellen. Seregét négy részre osztotta és úgy haladt előre. Egyik légióját a Genezaret távanál hagyta és csak a többivel haladt Kades, a hehíták városa ellen.

A hehita király is készült az egyiptomi sereg fogadására visszavonult Kadesből és elrejtőzött. Két felbérelt beduin azt újságolta az egyiptomi seregnek, hogy a hehita király visszavonult a Kaleb hegységbe és Kadestől messze, Tuniptól északra áll seregével.

II. Ramzesz hitelt adott a hírnek és az első hadtesttel nyugodtan kelt át az Orontesz folyón és Kades nyugati oldalán tovább haladt, hogy az ellenséget üldözze, míg a seregének nagyobb zöme lassabban vonult utána, de az akkor még Kadestől délre, Sabatunnál volt.

Erre számított a hehita király is, a megfontolatlanul előresietett király különszakadt hadtestére akarta egész erejét vetni. Az utolsó pillanatban azonban elfogott II. Ramzesz két hehita kémét, ekkor kiderült a csel és a valódi helyzet. II. Ramzesz azonnal gyors futárokat küldött a hátramaradt két hadtesthez és ő maga kénytelen volt felvenni a harczt; az egyiptomiak helyzete kétséges volt, a testőrhadra váratlanul rátört hehita sereg zavarba hozta az egyiptomiakat és nem tudtak ellentállani, már-már válságossá vált az egyiptomiak helyzete, amikor II. Ramzesz maga rohant a harczbá.

Tüzes paripák voltak a király harci-szekere elé fogva és azok mint a fergeteg röpítették a király harci-szekerét az ellenség közé. A támadás oly hősi és ellentállhatatlan volt, hogy megnyerte a csatát.

Erről a hősi tettéről az akkori udvari poéta, Pentaur hős-költeményt írt,

melynek elején leírja a csata kezdetét s azután magát a fáraót szólaltatja meg:

„Nem volt velem egyetlen egy vezérem, sem a harci-szekereknek egyetlen parancsnoka, senki a nagyok közül, még egy harci-szekeres sem. Elhagytak a harcosaim, nem volt velem senki, hogy a harcban részes legyen.“

„Hol vagy Amon atyám“, kiáltja a fáraó. „Hát elfeledte-e az atya fiát, miért? Hát tettem-e én nélküled akármit is? Nem indultam-e hadba, nem álltam-e békén, amint szavad parancsolta? Bölcs tanácsaidat nem vettem el soha. Semmi tilalmadat soha meg nem szegtem. Hát meghajoljon Egyiptom nagy és nemes ura az idegen népek előtt? Hát mik ezek az ázsiaiak? Amon hatalmasabb mint az a nyomorult fejedelem, aki nem hódol néki. Én meg nem építtettem-e neked annyi és oly pompás emlékeket, nem raktam-e tele templomaidat az én hadifoglyaimmal, nem emeltem-e neked örökös fennmaradásul Memnoniumot? Nem áldoztam-e kincseimet a te ékeségedre, nem adóztattam-e meg szentélyeid számára az egész országot, nem áldoztam-e

Emléktábla I. Széti sírjából.

Hathor istennő megajándékoza I. Szétit. A fáraónak jó arczképét képünkön híven visszaadtuk, különösen, hogy lássék, hogy ez az emléktábla majd negyedfélezer év után milyen állapotban van meg; ez mutatja, hogy a képfaragó-művészet milyen finoman dolgozott, de újra teljesen a régi egyházi szabályok szerint

tömérdek marhát és illatos tömjént teneked? Sohasem voltam fukar, mikor terólad volt szó. Kincstárat, diadalkapukat állítottam neked s

zászló oszlopokat örökös időkre. A te dicsőségedre küldtem el a teherhordó hajókat messze, idegen földre, hogy hozzák el onnan a távoli földek termékeit. Sújtsa szégyen azt, aki parancsaidat nem követi, de dicsőségben álljon az, aki hódol neked! Igaz szívvel hódoltam neked mindég, hát bízvást kiáltok hozzád! Ládd, Ámon atyám, itt állok tömérdek ismeretlen, idegen nép között, mely összefogott ellenem; itt állok egyedül, csak benned bízhatom. Harcosaim közül nincs senki itt velem; kiáltottam nekik, de nem hallották szavamat; de hisz te Ámon hatalmasabb vagy millió katonánál, százezer harczy-ménnél, tízezer szövetségesnél. Az emberek egész áradata is semmi ellened. Ámon! Hozzád kiáltok én, aki dicsőségedet hirdetem a világ legszélső határain is.

„Elhangzott a kiáltás Hermonthiszig és Ámon isten maga sietett segítségemre. Segítő kezet nyújtott nekem, oh, boldog voltam, amikor biztatólag szólt: Ide siettem hozzád, oh Ramesszu. Veled vagyok, én, a te atyád, a napisten Ra, veled van az én karom. Bizony, többet érek én, mint százezer egy tömegben, én vagyok a győzelem ura, a bátor jutalmazója; téged igaz, bátorlelkűnek találtalak és szívemnek abban öröme telt.

„Erre egyszerre hasonló lettem Menthu hadistenhez, jobbommal nyilakat szórtam, balomban fegyvert forgattam, olyan voltam mint Baal a rémület perceiben. Kétezeröttszáz harczy szekér fogott körül, de mind szerteporlott az én szekerem előtt. Az ellen hősei nem mozdultak, hogy harcoljanak, kihalt szívükből a bátorság, tagjaik megbénultak, nyilat repíteni nem bírtak s nem volt bátorságuk dárdát hajítani. A vízbe vetették magukat mint a krokodilusok, arcukra buktak, egyik a másikára és azt öltem meg közülök, akit akartam s aki elesett, nem kelt fel többé.

„Ez alatt a hehiták nyomorult királya ott állott a harczy szekerei között és nézte a fáraó küzdelmét, félelmében azonnal megfordult, de tisztjeit, vezéreit egész seregben küldte ellenem.“

A hehita király valamennyi szövetségese most a fáraóra támad, a fáraó így folytatja:

„Szembe robogtam velük, mint Menfhu a hadisten. Egy pillanat alatt megízlelték karomat: leütöttem és megöltem őket. Ekkor odakiáltotta egyik a másikonak: „Nem ember ez, aki itt száguld közöttünk, ez maga Baál! Meneküljünk előle, mentsük meg életünket.“ Aki még akart is ellene támadni, annak is megbénult a karja, nem mertek újat feszíteni, dárdát emelni, amikor látták fergeteges száguldását, amikor mint sasóriás rájuk csapott. „Lezúrtam őket — szól tovább a fáraó — s nem menekülhettek előlem.“

A leírás elbeszéli, hogy a király miként buzdítja harcosait, hogy álljanak helyt s ő maga tovább küzd. Új ellenség veszi körül és kocsisa kétségbeesve kéri gazdáját, hogy mentse meg az életét, meneküljön, ne rontson az ellenség közé, de II. Ramzesz csak bátorítja és újra meg újra

az ellenségnek ront. A harczból a fáraó győzedelmesen kerül ki s utána szemrehányásokkal illeti harczosait és vezéreit.

„Siralmas a ti bátorságtok, én szekér-harczosaim! semmi hasznom sincs a ti barátságotokból. Hát volt-e csak egyetlen-egy is közöttetek, aki országunkért derekúl viselkedett volna!? Ha én nem vagyok és nem állok helyt királyi személyemmel, hát legyőztek volna benneteket! Én hercezekké, főurakká tettelek benneteket, a fiút megerősítettem atyja örökében, távol tartottam Egyptom földjétől minden veszedelmet és ti — elhagytatok! Semmit-érő szolgálai vagytok az országnak! Gazdaggá tettelek benneteket, védelmezőtök voltam és mindenkinek, aki védelmet keresett nálam, segítségére voltam az ügyében. Egyetlen fáraó sem tett értetek annyit. Szabadon gondtalanul lakhattatok falvakokban, városaitokban; egyetlen vezérnek, főtisztnek, szekeres-harczosnak sem kellett érte dolgoznia.

Majd vádolja a kormányzókat, helytartókat, akiknek a hanyagsága az, hogy a sereg nem értesült az ellenség mozdulatairól, cseléről.

„Oly. igaz, mint ahogy Amon atyám él, hogy egyiktek sem volt éber, örökődő, hogy hírt adott volna a veszedelemről, mint ahogyan azt tennie Egyptom iránti kötelessége lett volna.“

„Lássátok, én győzedelmet arattam felettük egymagám és karom erejét csodálja az egész világ. Magamra hagyatva állottam, nem volt velem senki, sem főtiszt, sem kapitány, sem harczyi szekér-parancsnok, még csak egy harczyi szekeres sem, csak az idegenek voltak szemtanúim és ők hirdetik dicsőségemet, a legtávolabbi ismeretlen vidékeken.

Amikor csapataim és harczyi-szekereseim látták, hogy nevem egyenlő lett Menthu hadisten nevével, hogy Amon atyám velem volt és látták a rendkívülit, amit értem cselekedett és a barbárok, mint a polyva heverték harczyi szekerem körül, ekkor egyik a másik után jött a táborokból az est óráiban és ott találtak mindenféle ellenséget holtan, a hehiták válogatott harczosait, a király fiait és fivéreit. Mikor a következő nap hajnala bevilágította a kadesi síkot, akkor alig lehetett valahol állani, annyian voltak ott. Közlekedtek hozzám harczosaim, dicsőítették nevemet és csodálták hőstettemet.

Vezéreim, szekér-harczosaim, dicsőítve szóltak:

„Mily rettenthetetlen bátorságot tanúsítottál, kiváló hős, sereged, szekér-harczosaid megmentője. Amon fia, te megsemmisítetted a hehita népet hatalmas karoddal; derék harczyi bajvívó vagy, a győzelem ura! Nincs több király, aki így harczolna a csatán az ő seregeiért.

Te bátor hős, te vagy harczban a legelső, nem rettensz meg az egész világtól, bár mind együtt volna. Te vagy Egyptom oltalmazója. Az idegenek megbüntetője. Örökre megtörted a hehitákat.

A fáraó erre válaszául az ő két paripáját dicséri, mely nem tett úgy, mint a serege, nem hagyta őt cserben, hanem harczyiasan, derekúl viselkedett és megígérte, hogy a két lovat, „Győzelem Thébébe“ és „Műt

kegyes“ ez volt a nevük, ezentúl személyes jelenlétében kell megabrakolni. A király szemrehányásainak meg volt a hatásuk. Másnap, amikor a tulajdonképeni csata volt, az egyiptomi sereg is elszántan, lelkesülten, mint a a karvaly az áldozatára, csapott le az ellenségre; a király is mint a hadisten rontott az ellen soraira. Az ellenség azt hitte, hogy a fáraó ureusza él és tüzlángokat lövel reájuk. Arra intették egymást, hogy kerüljék a fáraót, meit „a hatalmas királyi kígyó segíti őt, ez az ő frigyese“.

Az ellenség kerülte őt, vagy földre borúit előtte és imádta az istenséget, ő pedig halomra ölte őket.

Ekkor a hehita király II. Ramzeszhez követet küldött, aki levelet hozott neki. Címzése ez volt: Hogy tenné hajlandóvá a szívét a királyi palota

felsőségének, a felséges Horusznak, a hatalmas bikának, az igazság barátjának, a felséges úrnak, aki megvédi a hatalmas hazának népét, az ő serege védbástyájának, Rameszu Maria-mum királynak!

„A szolga szól az ő jószágos urához, Raharmakisz fiához és hírül adja a fáraónak a következőket: Amint fia vagy Amonnak, akinek lényéből származtál, úgy rendel alád minden népet“.

Legyen hát a két nép, az egyiptomi és a hehita testvériesükén a te szolgád, a te lábaidnál fekszik mindakettő. A föld legderekabb népeit adta át neked Ra, a napisten. Hát ne légy hozzá kegyetlen, hatalmas szellem, akinek haragja nehezen súlyosodik a hehita népre. Dehát helyes volna-e, hogyha megölnéd szolgálodat, akiket hatalmadba hajtottál. Arczod zord, nem vagy szelíd hangulatban. Szelídülj, hisz tegnap kitomboltad haragodat, mialatt száz-

II. Ramzesz király szobra. (A turini múzeumban.)

Ramszész hősí fámadása a hehírák ellen, amikor a fennmaradt hősíköltemény szerint, egymaga vert le egy egész sereget.

ezeket öltél meg. Ha ma ismét így cselekszel, nem marad senki, aki szolgáljon téged. Ne hajtsd hát végre szörnyű szándékat, hatalmas király. Áldásosabb a béke mint a harcz, add meg nekünk az életető levegőt.

E levélre a fáraó szelídebb lett és összehívta minden vezérét, a harcziszekerek parancsnokait, a testőrsége kapitányait. Mikor mind együtt voltak, abban a kegyben részesültek, hogy meghallhatták a hehita király levelének tartalmát.

Az összegyűltek ekkor így szóltak a fáraóhoz:

— Kitűnő ajánlat ez! Hadd el a haragot nagy úr, parancsolónk!

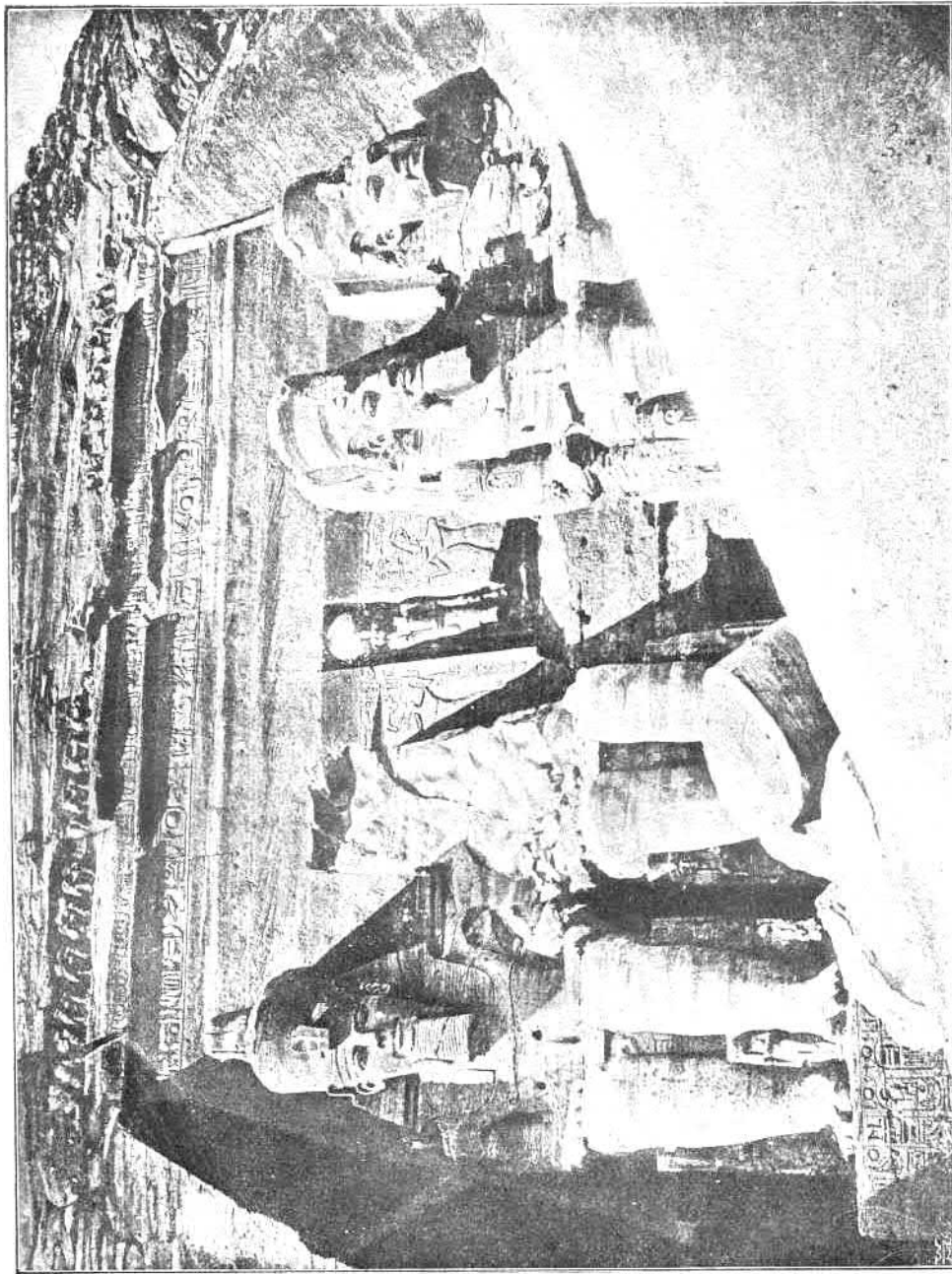
A vezérek, tiszték mind azt ajánlották, hogy a fáraó kössön békét.

II. Ramzesz elfogadta a tanácsot és békét, szövetséget kötött a hehita fejedelemmel. A béke és szövetség pontjait mindjárt megállapították, de megszővegezve, csak később Thébébe küldte el a hehita fejedelem, még pedig ezüst táblára vésette fel és ez volt az eredeti okmány. A szerződés véd és dacszövetség volt és egyik pontjában így szól: Ennek a szerződésnek a pontjai pedig szóljanak gyermekeinknek, unokáink unokáinak. A két szerződő fél egyike se intézzen támadást a másiknak az országa ellen; ha pedig valamelyik ország ellen más intéz támadást, az illetőt sem saját személyében, sem megbízottjával segíteni nem fogja. Ellenben, ha valami ellenség támad II. Ramzesznek, a nagy uralkodónak az országaira és azt írja a hehiták nagy fejedelmének: „Jere velem segítségül ellene“ úgy gyalogosait és lovasait fogja megindítani. Meghatározták továbbá: ha lakosok az egyik országból a másikba mennek át, az uralkodók ismét visszaküldik őket és nem fogadják fel. Ha szolgák, alkalmazottak, tisztviselők megszőknek Egyiptomból, a Hehita birodalomban nem telepedhetnek meg, hanem a hehita fejedelem visszaküldi őket Egyiptom hatalmas uralkodójának, II. Ramzesznek. A politikai szőkevényekre %ülön pont szól és azt mondja, ha II. Ramzesz alattvalója átszőkik a hehita királyhoz, az elfogatja őt és visszaküldi II. Ramzeszhez, a hatalmas uralkodóhoz; de bűnéért nem állítja azután törvény elé; házát, feleségét, gyermekeit nem pusztítják el, anyját nem ölik meg; nem büntetik sem száján, sem szemén, lábain sem fogja semmi sérülés érnei.

Ez a pont persze a hehita királyra is állott.

Ez a szerződés nemcsak mint az akkori viszonyokra világot vető okmány érdekes, de nevezetes mint a legrégebb fennmaradt szerződés, mely két állam között jött létre. Mert a szerződés nemcsak a király személyét érdeklő, hanem országos dolgokra is kihatott, így az iparra és kereskedelemre vonatkozólag is tartalmazott megállapodásokat.

A szerződés komoly és tartós békét hozott létre a két fejedelem között sőt a barátság még szorosabb is lett, II. Ramzes feleségül vette a hehita király egyik leányát, aki Egyiptom királynője lett.

Abu - Szimbel,
vagy
Ipszambul.

Az első arabok
elnevezés, az
utóbbi az első-
ből hibásan a
franciák csi-
nálták.

Sziklatemplom
a Nílus partján.

Bejáratánál
négy nagy ülő
szobor - orlást
faragtak ki a
sziklából. Mind
a négy II. Ram-
zeszt ábrázolja
A szobrok ma-
gassága 20 mé-
ter. Azokon át
földalatti tem-
plomba jutunk,
melynek teljes
hossza 55 méter.

Idők múltán a hehita király meg is látogatta 'szövetségesét és vejét II. Ramzeszt, aki annyira megtisztelte apósát, hogy az ipszambuli Ámon templomban levő képeken maga mellett ábrázoltatta, ami addig hallatlan, elképzelhetetlen volt. A „barbár fejedelmet, a nyomorult nagyot“, amint az egyiptomiak nevezték, egyenrangúan ábrázoltak, a fáraó mellett.

A hehita király elleni hadjáratnak, főleg a Kades előtti harci győzelemnek az emlékeit képekben gazdagon kiszínezve az Am ónnak szentelt ipszambuli vagy helyesebben abu-szimbeli sziklatemplom falaira és oszlopaira vésette fel Ramzesz.

A hadjáratnak igen sok részlete, becses és érdekes képen van a sziklatemplom falain és oszlopain megörökítve; ott látjuk az egyiptomiak táborát, körülöttük mesterségesen felállított tábori fal húzódik a katonák pajzsából.

A táborban élénk az élet: katonák, kiszolgálók, teherhordó állatok váltakoznak, szinte látszik a sürgés-forgás, mely a tábor mozgalmassá teszi. A közepén van II. Ramzesznek a sátra, mely mellett Ámon istennek hordozható képe díszel, mint az illető hadtestnek a zászlója.

II. Ramzesz serege négy részből állott és mindegyik más isten oltalma alatt állott. Ámon-é volt az első, Rá-é a második, Ptáh-é a harmadik és Szutek-é a negyedik. A hordozható Ámon kép volt a hadtest zászlója és ezt írták rája: „Ámon első hadosztálya, aki győzelemre viszi II. Ramzesz királyt“.

A sátortól némi távolságra királyi trónján ül a király és előtte áll két idegen. Ezek voltak a hehita király kémei, akiket Ramzesz elfogatott és addig botoztatott, amíg bevallották, hogy hol rejtőzik a hehiták királya.

Egyik képen az egész egyiptomi hadsereget ott láthatjuk. Fehér vászon ruhát viseltek, gombos végű sisak volt a fejükön, oldalukon hosszú kard, bal karjukon paizs, jobbjukban lándzsa.

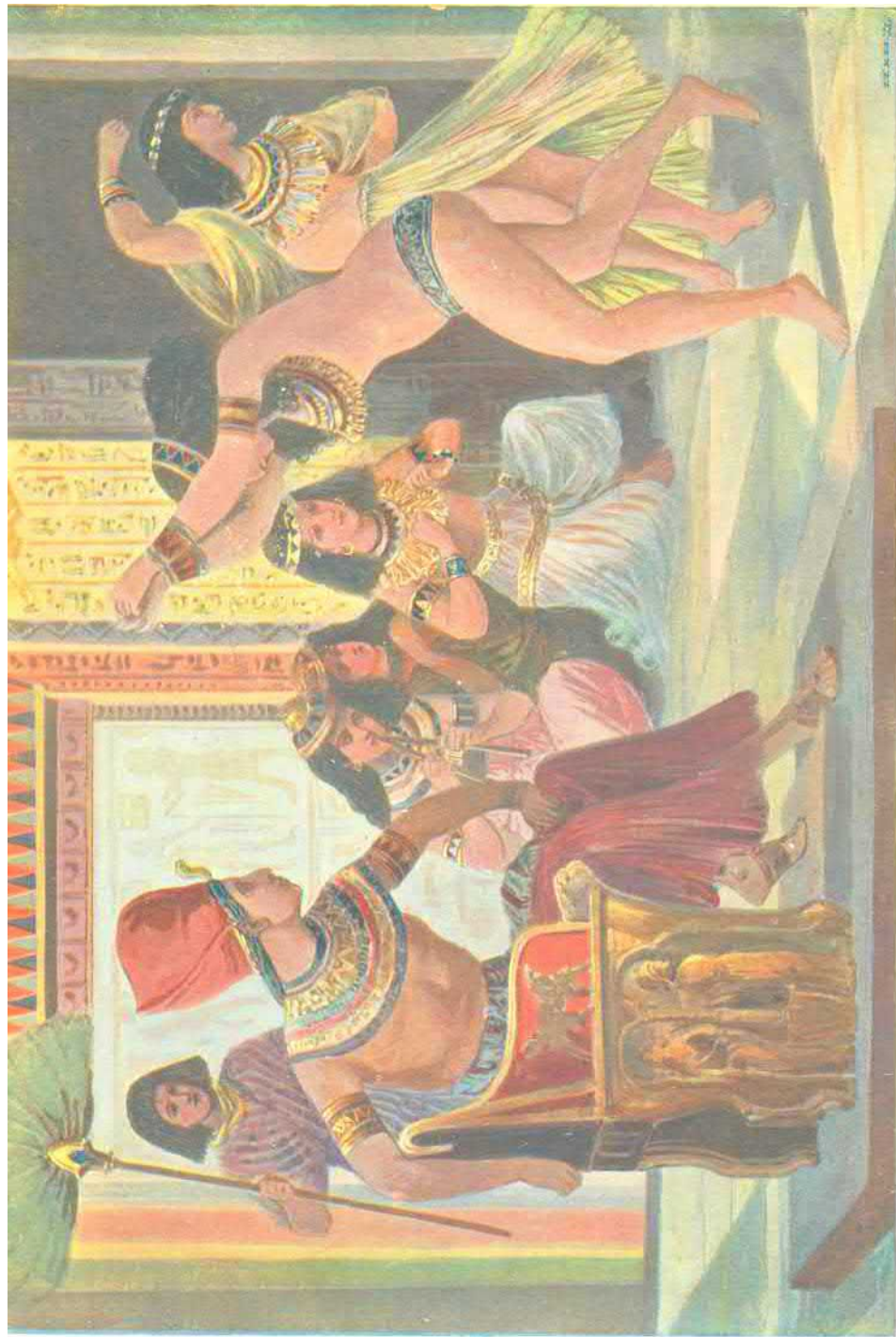
Más képen láthatjuk az ellenség seregét is, úgy a hehitákat, mint a szövetségeseiket. A szövetséges csapatok különféle tarka, színes ruhákban, hosszú hegyes fővegekkel, élénk képet nyújtanak; a hehiták egészen külön válnak a szövetséges csapatban, megjelenésük sokkal harcziabb, derekabb mint a szövetség csapatok katonái.

A legszebben, színekben legtarkábban, gazdagabban festette meg a művész a csatának azt a részét, ahol a király harcol, II. Ramzesz alakja messze kimagaslik a többi harcos közül és szinte látja a szemlélő, hogy ez az egy alak biztosan elsöpri, összetöri a többit mind.

A sziklatemplom, melyben ezt a csatát a király megörökíttette, a Nílus partján az első és a második sziklás, zuhatagos vízikapu közt áll, és a hegyoldalba faragott homlokzata egyike a legnagyobb munkáknak.

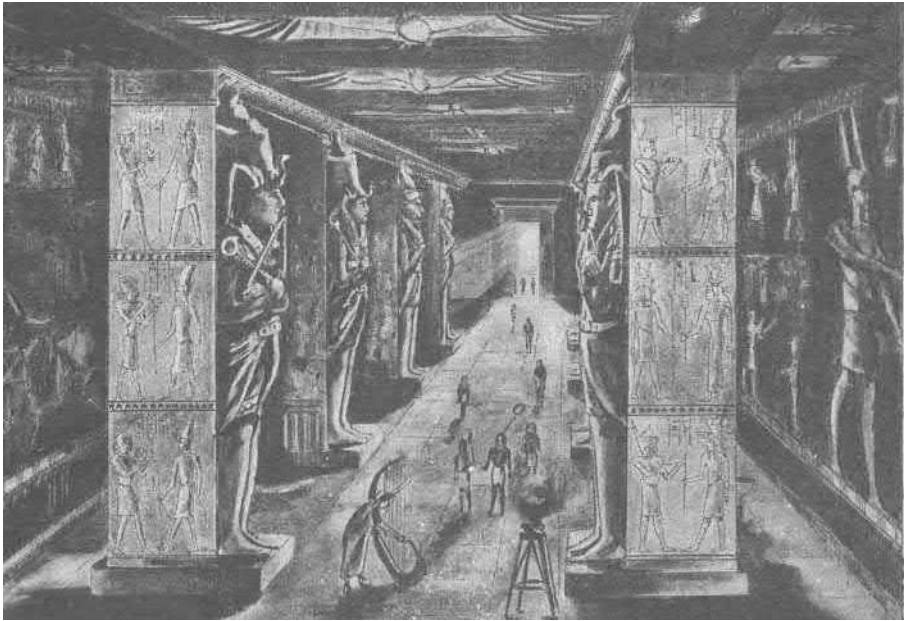
II. Ramzesz két ilyen sziklatemplomot csináltatott. Egyet a maga dicsőségére, egy másodikat pedig, hogy a feleségének szentelje.

A hegyet, melynek oldalára Ramzesz a két szikla-templomot vágatta,

Endre Zsolt: A viláddirítmolma. I.

Hárem-táncosnók II. Ramszesz előtt.

A sziklatemplom nagy oszlopterme, melynek falára, oszloppaira II. Ramzesz felvésette a hehiták elleni hősi viadalát.

Szent-hegynek nevezték, most két neve van: Abu-Szimbel és Ipszambul; első nevét az araboktól vette, akik egyik alakot „rozs-atyának“ nevezték s arról nevezték el az egész hegyet. A francziák ebből a szóból hibásan jegyezték fel az ipszambul nevet, amely azonban rajtamaradt. Annak a szikla-templomnak legnagyobb hírességei II. Ramzesz óriási 'szobrai voltak. II. Ramzesz ugyanis a bejáratától jobbra s balra két-két roppant nagy szobrot vágatott ki a sziklából és mind a négy szobor az ő alakja. Egy-egy ilyen alak húsz méter magas és az alakok vállbán hét és fél méter szélesek. A főbejárat nagy oszlopcsarnokba nyílik, amely negyven méter hosszú és tizen-nyolcz méter széles. A hatalmas teremben tizennyolcz oszlop áll, melyre Ozirisz alakját faragták ki; a belépő szinte azt hiszi, hogy ez a nyolcz hatalmas szobor tartja a fején a hegyet, a nagy terem után egy. kisebb következik, melynek végében kisebb szentélyek vannak. A nagyteremtől, főleg annak a végén jobbra öt, balra három kriptá van, melynek alapja mélyebben fekszik, mint a főcsarnok.

Ettől a nagy templomtól lejjebb áll a másik templom, amit II. Ramzesz a feleségének építtet, jóval kisebb, az előtt álló szobor-óriások örködnek, még pedig hatan. A hat szobor közül négy Ramzesz szobra, kettő pedig I feleségéé, Nefretaré királynéé.

Ezzel a két sziklatemplommal II. Ramzesz nagyjából akart létrehozni mindennél, amit addig alkottak. Egyesíteni akarta az óriási szobrokat

a nagyszerű templomokkal és különösségükkel rendkívüli emléket akart híre őrzőjéül hátrahagyni.

II. Ramzesz nemcsak egyetlen helyet ékesített és tett nagyszerűvé mint elődei, mióta Thébe volt az ország fővárosa. II. Ramzesz az ország minden vidékén építtetett, javíttatott. Alig volt Epyptomban és Nubiában város, ahol az ő parancsából ne dolgoztak, ne építettek volna. Büszke is volt reá és maga mondta magáról; „Egyptomot újjá alkottam.“ Uralkodása folyamán még székvárosát is megváltoztatta és áttette Thébéből a delta vidékre, az egykori Tánisz városába, melyet újra felépíttetett és pedig óvatosságból, előrelátásból. Tánisz fekvése igen kedvező és igen fontos volt. A Nílusnak ott folyó ága összekötötte a tengerrel, de onnan indult az út, mely Palesztinába vitt és Egyptomnak kulcsa volt.

II. Ramzesz belátta, hogy az ország érdekeit leginkább ott fent északon védheti meg. Az ősi politika, melyet már Mena király felfogott és amely szerint cselekedett, II. Ramzeszben is érvényesült. Egyetlen veszedelemtől kell Egyptomnak tartania, hogy Északon támadnak hódítók és azoknak mindjárt ott a határon kell útjukat állani.

A város szinte parancsszóra épült fel újra, védműveit, melyek még nem pusztultak el, kijavíttatta, a szükségeseket megépíttette s csakhamar erős város állott a deltában, erős védelemmel. Az istenségeknek szép templomokat építtet. Négy, nagy templomot emelt, Ptáhnak, Ámonnak, Horusznak, és a negyediket Baáinak. Mikép lehetséges az, hogy II. Ramzesz templomot emeljen idegen istennek. Az okát a hehita feleségében találjuk.

Urmaa, a hehita király leánya kedves felesége volt II. Ramzesznek, akire befolyást tudott gyakorolni. Urmaa, aki Ázsiából, a mese hazájából jött, szépen, meggyőzően, mint valami papnő beszélt Ramzesznek az ő hazája isteneiről, a hatalmas Baál-ról, aki olyan dicsőséges ép úgy, mint az egyiptomiak Ámon-Rá-ja. Ha minden istenségnek emelt II. Ramzesz templomot, emeljen hát Baáinak is, ha senkisé fog is a hatalmas istenség előtt megjelenni, csak ő a királyné, akkor is emelhet neki templomot.

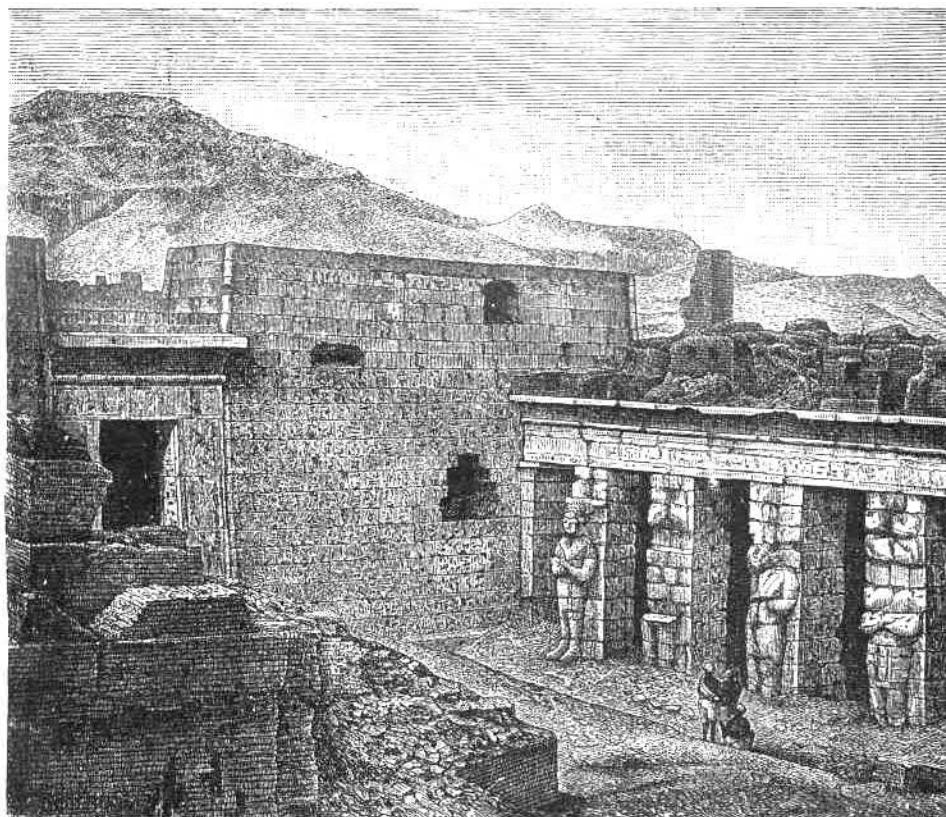
II. Ramzesz a hehita királylánynak, az ő kedvelt feleségének a kedvéért emeltetett Tániszban még egy templommal többet az ő felesége, Urmaa istenének, a hatalmas Baáinak.

II. Ramzesz új székesvárosa a király nevét kapta és Pi-Ramesszu-nak nevezték. Díszes, fényűző város lett, palotái mind újak, útjai rendesek, szépek, az építkezés az addigi építő-művészet minden ismeretét, szépségét ott ragyogtatta tisztult, finomult építményekben. Ramzesz uralkodásának első fele és Szeti kora volt az egyiptomi építő-művészet fénykora. Pi-Ramesszu, a divatos város Egyptom minden művészetének és iparának gazdag piarcza lett. Amit a kényelem, a fényűzés számára termeltek, az a Pi-Ramesszu udvari életében, odacsoportosuló gazdagainak, előkelőinek palotáiban mind helyet talált és az új szép városhoz, útjat, szepet akartak

adni, hogy összhangzatban legyen a szép berendezés, a szép várossal. Az új városból kormányozta, igazgatta Ramzesz az egész országot, a központi hivatalok mind oda kerültek és a tömérdek munkát, amit a levelek, a rendeletek megírása követelt, egész sereg királyi írnok végezte.

II. Ramzesz alatt az úgyis sok egyiptomi kormányzati levelezést megszorította a roppant sok munkálat, amely az országban mindenféle folyt és még az új városok, melyeket Ramzesz alapított, is sok dolgot adtak. Ramzesz nagy kedvteléssel alapított városokat, és nemcsak Egyiptomban, de Nubiában, sőt Palesztinában is épültek új városok, melyeket ő épített.

II. Ramzesz nem volt oly nagyhatalmú mint III. Thutmosz, de híressége túl tett minden elődjén, egész törekvése, munkálkodása az volt, hogy híressége tegye nevét és örökké fennmaradóvá emlékét. A roppant alkotások azonban nemcsak nagyon sok költségre kerültek, de rengeteg munkát, munkaerőt követeltek és ezt csak a nép, a rabszolgák, a rabszolgaságba hajtott népek adhatták. Tömérdek család jutott szegénységre, mert a kenyérkereső a fárad munkáiban sinylődött. II. Ramzesz kora után a szegénység egyre terjedt,

A Medinet Habui templom udvara.

a lopások, rablások szaporodtak a régi egyiptomi jólét elpusztult, felemész-tette azt a II. Ramzesz rengeteg építkezése.

A biblia elpanaszolja, hogy különösen a zsidókat sanyargatta a híres fáraó és azoknak kellett a legnehezebb munkákat végezniük, azok voltak a királyok agyonkínzott rabszolgái.

Az egyiptomiak az idegenekkel mindig rosszabbul bántak, azokat mindig kevesebbeknek, hitvány, nyomorult népeknek tartották, hogy azonban a sokféle rabszolgánépből letelepült munkásnépből, a munkával ép csak a zsidókat sanyargatták volna, nem valószínű. A Ramzesz korabeli fényes időkben minden szegény embernek nyomorúságos lehetett Egyiptomban az élete, mert nagyon hamar adósságot csinált a szegény és ha fizetni nem tudott, hitelezője rabszolgaságba kergette. A zsidók nagyobb elnyomása azonban, az elsokasodásukból származott. Egyre hatalmasabb néptömeget alkottak az egyiptomiak között és politikai félelemből nyomták el őket és a biblia feljegyzése azt mondja, hogy elsokasodásuknak úgy akarták elejét venni, hogy megparancsolták az újszülött fiúknak az elpusztítását: az újszülött fiúkat a Nílusba kellett vetni.

Ezt a rendeletet III. Amenhotep adta ki.

Történt, hogy egy zsidóasszonynak sikerült újszülött fiát rejtegetnie és három hónapig meg tudta menteni a gyilkos parancs végrehajtói elől. Tovább rejtegetni nem merte, hát ügyes tervet eszelt ki, melylyel fiát meg akarta menteni. A kis fiút szurokkal bekenyt gyékénykosárba tette és megkérte a nénjét, hogy vigye el a fiút a Nílus partjához oda, ahol a királykisasszony sétálni szokott és tegye a vízre a sás közé és ő maga lessen reá a közelben.

A terv sikerült. A királyleány csakugyan ráakadt, kivétette a vízből. Ekkor odasietett a gyermek nagynénje és ajánlkozott, hogy ő szerez a kis zsidófiúnak zsidó dadát.

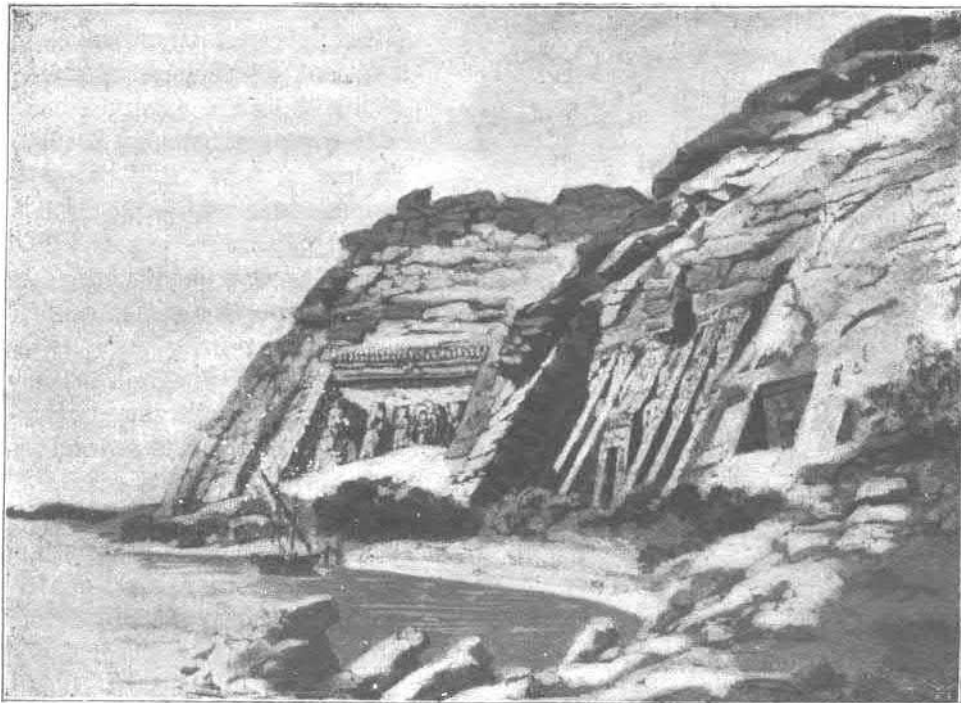
A királyleány meg is bízta vele, az asszony elsietett és a királyleány elé vezette a fiú anyját, akinek a királyleány átadta a kis talált gyermeket és fizetést adott neki azért; a fiút Mózesnek nevezte, ami egyiptomi nyelven „fiút“ jelent. Mikor a kis Mózes felcseperedett, a királyleány, aki fiául fogadta a kis fiút, az udvarba hozatta és

II. Ramzesz katonái teljes díszben.

ott neveltette tovább. Mózes a királyi udvarban kiváló műveltségre tett szert, de azért nem fordult el az elnyomott néptől, melyből származott. Egy alkalommal leütötte az egyik egyiptomi felügyelőt, amikor az zsidó rabszolgát bántalmazott; emiatt, hogy a halálbüntetést elkerülje, menekülnie kellett.

Évtizedeken át távol maradt a királyi várostól; az alatt meghalt III. Amenhotep és a többi utána következő fáraó; Mózes pedig a zsidó vallás tanai-

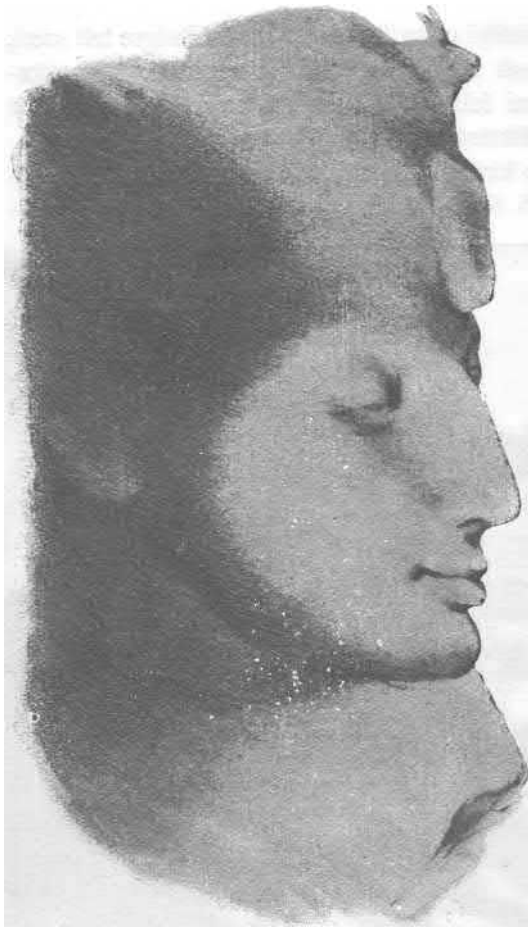

II. Ramzesz két sziklatemplonia a Nílus partján.
Hátrább az Anion templom, előbbre a Hathor templom, melyet feleségének szentelt.

tól áthatottan, mint népe szószólója visszatért a fáraó városába, ahol akkor már II. Ramzesz uralkodott.

Mózes megjelent a nagy fáraó előtt és kérte őt, hogy engedje a zsidókat Egyiptomból kivonulni. Mózes nyolczvan éves férfi volt, amikor a fáraó előtt állott és a zsidók elbocsátását kérte tőle.

II. Ramzesz azonban éppen az a fáraó volt, akinek nagy szüksége volt a munkaerőre, aki az elnyomott és a rabszolganépeket dolgoztatta az ő rengeteg építkezéseinél; az ő népsanyargatása ép a súlyos dolgoztatás volt. A fáraót csak az lelkesítette, hogy hatalmas alkotásai minél hamarabb készüljenek el. Az építkezések felügyelői tudták, hogy a legnagyobb haragot késlekedéssel, a kegyet pedig a munka siettetésével érdemelhetik ki. ők is szorították az egyes munkavezetőket meg az ügyelőket s azok az elcsigázásig

dolgoztatták a munkásokat. Ellenszegülés nem használt, jajongás nem segített, a munkásnak csak dolgoznia, igát húznia lehetett vagy meghalnia.

Mózes hiába járt a fáraónál, de az agg pátriárkának segítségére jött az Ég. Egyiptomra súlyos elemi csapások következtek. Mózes fel akarta használni azt az alkalmat; újra elment a hatalmas fáraóhoz és azt mondta neki, hogy a csapásokat a zsidók istene küldi, amiért népét nem engedi el. A fáraót ez sem ingatta meg. Az elemi csapások azonban nem értek véget, az inség nagy lett és forrongást idézett elő; a lázongó népnek legnagyobb zöme a zsidóság volt és ellenállhatatlanul terjedt közte a vágy a szabadság után; a zsidóságról átragadt a lázongás az idegen, főleg szíriai rabszolgákra is. A zsidó nép félmilliónál több munkabíró férfiből állott, tehát veszedelmessé vált a helyzet. II. Ramzesz átlátta, hogy a lázongás forradalomná

Nefertari Ramzesz felesége.

fajulhat, mely az Egyiptomban levő valamennyi idegent a zsidókhoz csatolja; a többiek is majd mind szíriai népek voltak, ha pedig Egyiptomban lázadás tör ki, azonnal elszakadnak a szíriai hűbéresek is, sőt támogatni fogják a lázadást.

Az előrelátó bölcs politikai gondolkozás még idejében megtalálta a helyes utat és II. Ramzesz* szabad elvonulást engedett a zsidó népnek.

Örömnép volt az, melyen a kivonulást Mózes megállapította. Ünneppel maradt a kivonulás emléke a zsidóknál örökké s megünneplik mai napig: ez a húsvét ünnepe.

A kivonulás napja pedig K. e. 1335-ben március 27 volt,** csütörtöki nap.

* Sokáig azt tartották, hogy Mózes II. Ramzesz idejében született és Merneptah alatt vonultak ki a zsidók, ennek az állításnak tarthatatlanságát kiváló egyptologusunk, Mahler Ede bizonyította becses értekezésében: II. R a m z e s z , a z e x o d u s f á r a ó j a .

** júliáni naptár szerint

A zsidó nép a legrövidebb úton a Vörös-tenger partjára sietett, átkelt azon és úgy került az Arab-sivatagba, melyből csak hosszú idők után jutott fel Szíriába, Palesztinába, Kánán földére.

A zsidók kivonulása II. Ramzesz uralkodásának 13. évében történt.

Az elemi csapások elmúltak, az ínséges időket is kiheverte Egyptom és a fáraó azontúl is csakúgy folytatta munkálatait, mint azelőtt, pedig a zsidókkal sok más idegen nép is elvonult. Sok dolgos kezét vesztett az ország, de maradt még mindig elég szegény, aki készségesen adta erejét a fáraó hiúságának szolgálatába, csak hogy megélhessen, ha nyomorúságosán is.

II. Ramzesz a korának a nagy munkái, ha a nép szenvedését tekintjük, nem hasonlíthatók össze az

Ős-egyptomi, a dicsőséges memfisi korszak nagy fáraóinak II. Ramzesz roppant gulaépitésével. Az kegyes munka volt, melyben a fáraó csak akkor dolgoztatott egyptomit, amikor a mezei munkától nem vonta el; azt a munkát istenes munkának tartotta még a nép is és a pár hónapi munkát szívesen végezte. A XIX. uralkodóház fáraói alatt csak nyomorúságos nép volt a munkás, mely nem látta munkája végét, melynek nem volt pihenője, csak munkában való synylődése. Az idegen, aki eljött távol földről és megbámulta az ékes, pompázó, díszes épületeket, hatalmas alkotásokat, nem is sejtette, mennyi véres verejték hullott el annak munkájában, mert az alkotások nagyszerűek, megragadók s szépek voltak.

II. Ramzesz szenvedélyes munkáltató volt és nemcsak a hiúságos, de a hasznos munkálatokra is roppant erőt áldozott; bármily nehéz volt is valamely munka, nem rettent tőle vissza soha és kitartó, erélyes munkálattal mindent véghez vitt.

Azokból az aranybányákból, melyeknél I. Széti kutat ásott, már régen nem hoztak aranyat; II. Ramzesz emiatt kérdést intézett a főkincstárnokhoz, aki azt felelte, hogy arra nincs víz és a teljes vízhiány miatt nagyon sok

II. Ramzesz múmiájának feje oldalt.

aranybányász elpusztult; már az úton elpusztítja az oda-iparkodók felét a szomjúság.

(I. Széti kútja régen kiapadt és újra víz nélkül volt a vidék.)

II. Ramzesz erre összehívta a hercegeket, az előkelők tanácsát és tanácskozott velük, hogy mit kellene tennie, hogyan lehetne az úton kútát fúrnia.

Hosszú ceremóniák és megszólító frázisok után a nílbiai kormányzó fia szólt a fáraóhoz: „Ó királyom, urunk! Az Ekajáta-földről (ez volt annak a földterületnek a neve, melyen az aranybányák voltak) azt mondják, hogy az a vidék örök időktől fogva vízhiányban szenved és ott meghal az ember szomján. Minden előző király kútát akart ott furatni, de nem sikerült senkinek. I. Széti király is ásott 120 öl mély kútát, de úgy hagyták,

mert nem jött belőle víz soha. (A kút kiapadt és így keletkezett róla ez hiedelem.) Ha te magad szólanáid atyádnak, a Nílusnak, az istenek atyjának s mondanád: „fakaszsz vizet a hegyekből,“ hát teljesítené, amit kívánsz, mint ahogy minden szemünk láttára létesül, amit tervezel, mert téged szeretnek atyáid, az istenek, jobban szeretnek, mint bármelyik királyt örök időktől fogva.“

„Igazat beszéltek — felelte erre ő felsége — örök időktől fogva nem fúrtak még ott kútát, de fúratni fogok én.“

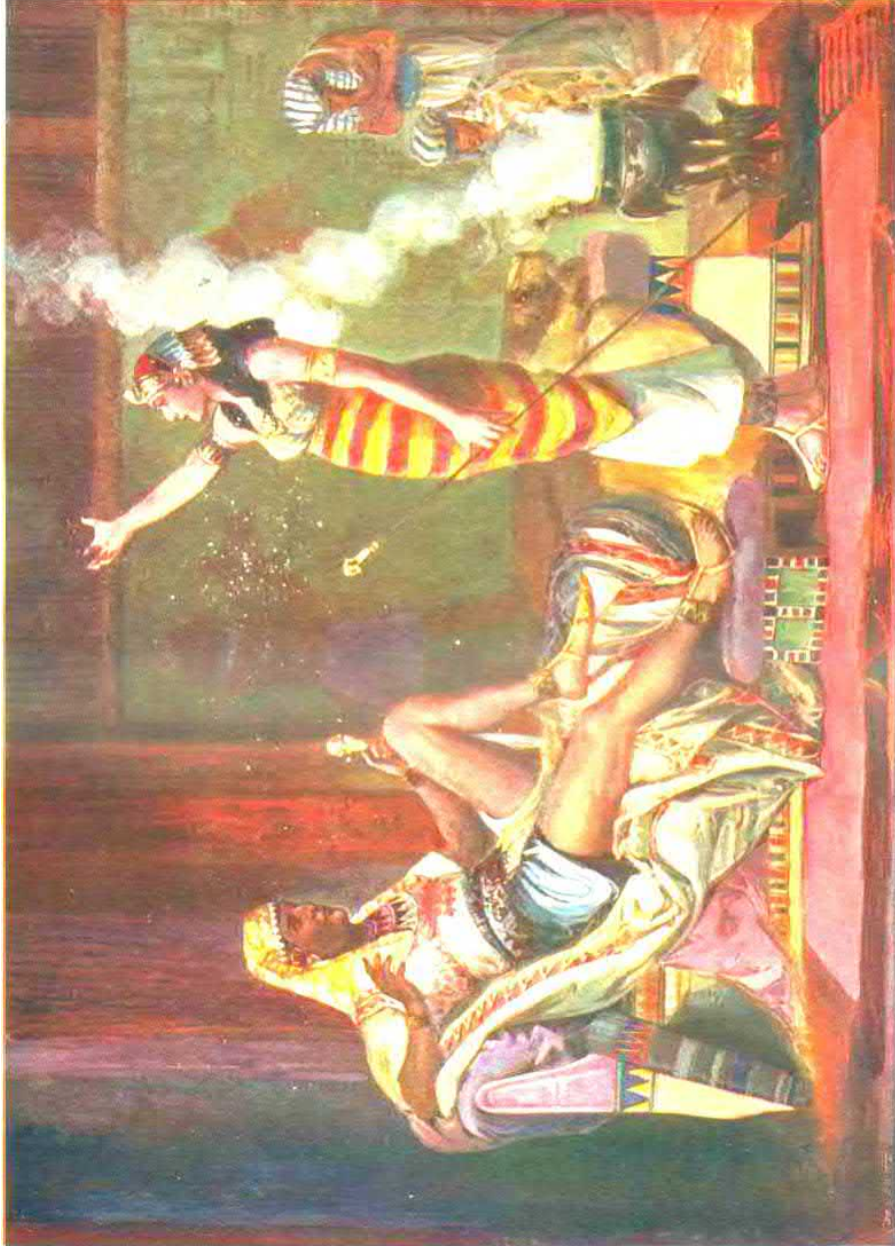
A jelenlevők erre újra elhalmozták dicsőítésekkel, földre borultak és csókolták a földet; a király pedig parancsot adott, hogy azonnal fogjanak hozzá a kút fúrásához.

A király vállalkozása sikerült és a kút emlékére felállították az emléktáblát, melyre az itt elmondott elbeszélést részletesen feljegyezték.

Ezekről az aranybányákról és fekvésükről eredeti, töredék papiruszterképet

II. Ramzesz múmiájának feje előlről.

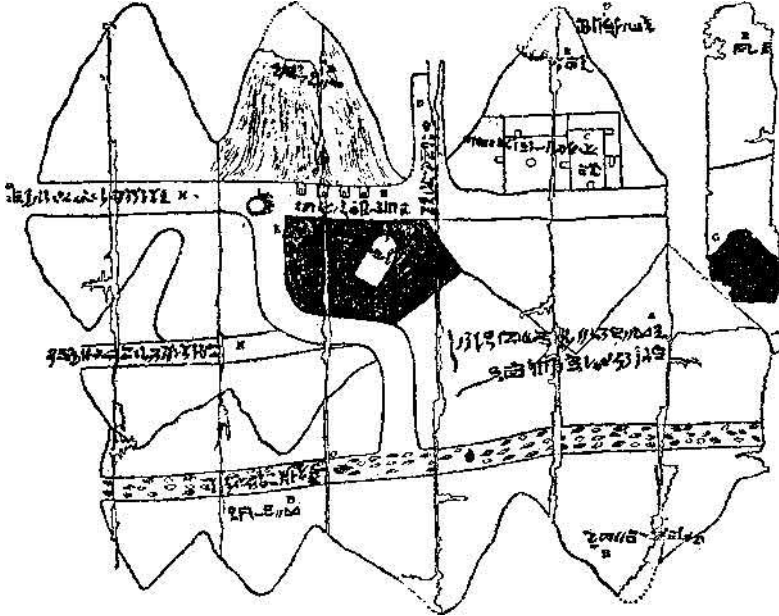

Endrei Zoltán: A Világ Története. I.

III. Részlet az "Elefánt a kútban" kiadványból.

Globus - Intézet Budapest.

őrzött meg a számunkra ai: idő; ez a rajz a világ legrégebb térképe. Abban az időben Nubia, ahol azok az aranybányák feküdtek, már teljesen egiptomosodott, sőt II. Ramzesz alatt jellegzetesebben egyiptomi erkölcsök uralkodtak ott, mint magában Egyiptomban. II. Ramzesz politikai előrelátásból emelte az egyiptomi istenek tiszteletéül szolgáló templomokat Nubiában, Az abu szimbeli és a többi templom mind hatalmasan hozzájárult, hogy Nubia minél áthatottabban egiptomosódjék; kormányzója pedig legtöbbször a király egyik fia volt. Ramzesz bővelkedett fiúkkal s azok közül tizenhár-

A világ legrégebb térképe E k a y a t a - a r a n y f ö l d térképe papiruszon.

Az egész területen két párhuzamos völgy fut végig, a két völgyet térdhajlású völgy köti össze. Az Mm-e jelölt völgy és az N-nel jelölt völgy szoros a tengerhez vivő utak, A hegycsúcsokat a rajzon látható hegyhátalakú vonalak jelzik. A két völgy közt voltak az aranybányák; a B-vel jelzett hegyek neve „Aranyhegy”, de az A-vel jelzett hegyekről azt mondja a térkép, „ez az a hely, ahol az aranyat mossák.” Az O-vel jelzett a fővölgy, a D-vel jelzett mellékvölgy. A C-vel jelzett hegy neve a „Tiszta hegy”, és azou egy Ámon-szentély állott. A H-vel jelzett apró hazak a bányászok házai voltak. A K-vel jelzett tó és a körülötte levő fekete termőföld jelenti Szeti kútját, melynek emlékére az I emlékoszlopot állították fel.

mattul élt, de azokon felül egész sereg gyermeke volt, még pedig összesen 119 fiút, leányt összevéve; ebből 59 fiú volt. Ez a sok gyermeke négy törvényes feleségétől és három-hölgyeitől származott.

Feleségei közül maga Ramzesz a legnagyobb tiszteletben tartotta Nefert Arit, az ő első feleségét. A hehita királylányt is nagyon szerette, szenvedélye nagy hatalmat adott a szép hehita leánynak felette, de a Nefert Ari iránt való érzelme a nemes, nagybecsülő, igazi férfi tisztelet volt és ennek akart kifejezést adni, amikor Abu Szimbel-nél a felesége tiszteletére is épít-

tett sziklatemplomot, amely előtt a hat óriás-szobor közül kettő Nefert Ari szobra volt. (Ennek a szobornak a nyomán közöljük mi is a híres fáraó feleségének, a Kettős-Egyiptom királynéjának érdekes, előkelő arcvonásait.l. 278 old.)

II. Ramzesznek különös kedve telt az óriási szobrokban; így a maga szobrai roppant méretekben nemcsak az abu szimbeli sziklatemplomok előtt állíttatta fel, hanem az ő nevérol nevezett Ramasszeum előtt is.

A Ramasszeum a régi Egyiptomnak egyik legfenségesebb építóművészeti alkotása. Az egykor büszkén égnék emelkedő két bejárat tornya ma már romokban hever, de hatalmasságát még ma is hirdeti. A két torony romja közt, tágas, nagy udvarra jut az ember. Ennek az udvarnak a két oldalán Ramzesz idejében két-két sor büszke oszlop hordta magasan díszes fejét. A főbejáratl szemben, az épület további részébe vezető kapu előtt van a két óriási Ramzesz-szobornak a talapzata, de valószínűleg csak az egyik szobor állott, mert lehetetlen, hogy olyan roppant gránitalak nyomtalanul eltűnt volna. Az óriási gránittömb, amit a mai Asszuán táján vágtak és onnan Thébébe leeresztették tutajokon Thébéig, szállításban, kifaragásban végül helyéreállításában oly roppant munkát követelt, hogy még II. Ramzesz is lemondott arról, hogy a második szobrot is felállítsa. A szobor fejének nagysága, egyik fültől a másikig két méter. A szobor maga legalább olyan magas volt, mint egy kisebb háromemeletes ház.

Bakeukon, Amon első főpapja és
II. Ramzesz főépítőmestere, aki sok
emlékmunkának, kaputoronynak,
mestere.

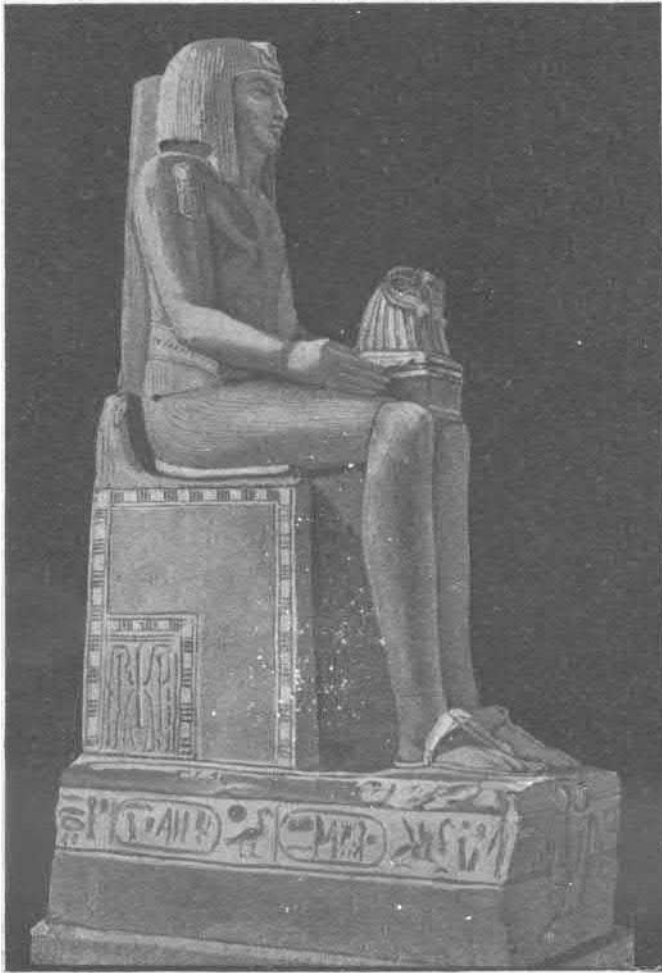
II. Ramzesznek megadta az ég, hogy az ő halhatatlanságának biztosítására alkotott óriási munkáiban soká gyönyörködhetett, mert nagy kort ért el; 67 esztendei uralkodás után élete 77. évében halt meg K. e. 1280-ban.

Sírba szállott a XIX. uralkodóház utolsó nagy fáraója, utódai méltatlan örökösei voltak trónjának. A híres II. Ramzesz sem nyugodhatott sírjában zavartalanul. X. Ramzesz idejében, a nagyhírű II. Ramzesz sírjában is jártak sírrablók és a király II. Ramzesz múmiáját is elrejtette, dicsőséges elődök múmiáival közös sírba. Ott nyugodott a híres fáraó majd háromezer évig, amíg 1881-ben ismét napfény ragyogta be az egykor dicső na-

pakat élt fáraót. Ugyanaz a napsugár, melynek ragyogásában 3000 év előtt gyönyörködött a fáraó, ugyanaz a nap újra látta az ókor hatal-

A király leánya megtalálja a süllyesztánra a kis Mózeszt

tartották.* Merneptahó azonnal hadba állította seregeit és vezéreit az ellenség ellen indította, ő maga azonban elhagyta a delta vidékét és Thébébe sietett. Okul azt adta, hogy álmában megjelent néki Ptah és felszólította, hogy hagyja el Észak-Egyiptomot, eltiltotta attól, hogy a csatában részt vegyen. Hogy a jó Merneptah ezt álmodta, még el is lehet hinnünk, de azért mégis csak a gyávaság volt mindannak az oka, félelmében és tanakodásában, hogy mitévő legyen, a meneküléssel foglalkozó gondolatok álmában azután ilyenféle kusza álommá verődtek, és a feléb-

II.Széli

(Mészköszobor.)

redő fáraó boldogan kapott a jó ürügyön, melyet álma nyújtott s elutazott Thébébe. Serege azonban harci kedvvel indult az ellenség elé és Epifi havának első napján szemben állott a két sereg. Harmadnapon összeütközött és hat órai heves harcz után az ellenség rendetlenül, hanyatt-homlok futással menekült. A beálló est védőszárnai alatt menekült el a szövetkezett had fővezére, a líbiai király is.

Az egyiptomiak győzelmét roppant zsákmány koronázta. A szövetkezett sereg nagy önbizalommal és a győzelem teljes bizonyosságával indult Egyiptom ellen úgy, hogy feleségestül, családostól érkeztek, még a líbiai

* A szövetséges népek: A tursák, sardanák, sakarusák, akvajvasák és a rukuk. A sakarusiaikat szicíliaiaknak tartják, a tursákról azonban bizonyos, hogy etruszkok.

király is elhozta feleségét. Az ellenség nemcsak hódítani akart, de az elfoglalt kerületen letelepedni, mint valamikor a hikszoszok.

A feleséges, családos harcosok révén tömérdek felszerelés, arany és ezüstnemű, drága holmi, fegyver került a zsákmányba és roppant sok fogoly jutott az egyiptomiak hatalmába.

A diadal óriási volt, egész Egyiptom ujjongott és II. Ramzesz seregének dicsősége mind Merneptahra hárult. Őt nevezték szerencsés fáraónak, a diadal, a dicsőség mind neki szült és tekintélye, mint diadalmas fáraóé nagy lett a nép szemében, pedig neki ugyancsak semmi érdeme nem volt a győzelemben. Merneptah alatt még sértetlenül egységes maradt az ország, a szíriai hehita királylyal is fenntartotta a békés szövetséget, sőt amikor Szíriában nagy éhínség pusztított, Merneptah gabonával meg- rakott fehérhajókat küldött a szomszédos országba, hogy az Ínséget enyhítse. Hanem azért az ország mégis a hanyatlás kezdetét élte. Már Merneptahnak nem volt módjában építkezéseket létesíteni, pedig a hiúság őt is bántotta és azt, hogy maga nem építhetett, azzal pótolta, hogy meglevő alkotásokra elvésette a saját nevét.

Bitorolta a fennálló épületek dicsőségét és a címet, hogy ő volt az alkotójuk. Pár évvel az egyesült ellenségen vett diadal után meghalt, halála után zavaros idők következtek.

Merneptah utolsó éveiben már társuralkodóul vette maga mellé fiát, II. Széti-t, aki atyja halálakor jogos utódja volt és mégsem foglalhatta el trónját.

Már Merneptah alatt igen hatalmas főurak engedetlenek voltak, sőt békétlenkedtek. Ezek közül Merneptah halála után trónkövetelők kerültek ki, akik maguk akartak Egyiptom trónjára ülni. Ámde a trónkövetelők nemcsak II. Széti, de egymás ellen is elkeseredett harcot folytattak és gyűlölettel viselkedtek. A bűnös versengésben azonban egymást pusztították el és végre mindnyájuk felett mégis csak a törvényes úton II. Széti nyert hatalmat és uralkodó lett.

Mihelyt II. Széti megszabadult ellenfeleitől, azonnal erélyesen hozzálátott a fáraókhöz illő építkezések megkezdéséhez. A végre megszerzett hatalomban II. Széti oly erősen ült, hogy zavartalanul, nyugodtan láthatott hozzá az építkezésekhez. Barátja volt a szobrászatnak és több szobra maradt fenn napjainkig.

II. Széti még őszinte, becsületes igyekezettel akarta a régi fáraók idejét felidézni, de hiába, züllésnek indult az egyiptomiak legnagyobb erénye, a királyhoz húzó összetartó érzés, amiben a legnagyobb bűn ép a leghatalmasabbakat terhelte.

II. Széti erélyesen dolgoztatott és Ramzes városától Abu-Szimbelig, mindenfelé lehetett a kalapácsokat hallani, a kőfaragók munkáját látni. Nem II. Szétin múlt, hogy nem tudott uralkodása alatt dicsőséges, hatalmas kor-

szakot hozni Egyiptomra; nem benne rejlett a hiba, hanem a korban, a viszonyokban. A hatalmassá lett főurak közül nem egy sóvárgott királyi korona után; az ilyenek mind pártot igyekeztek szerezni és azzal az engedetlenek és makacsok számát egyre növelték. A királyi sereg ereje volt az egyetlen, amittől tartottak és ami megfékezte őket és legalább színlelt hódolattal viseltettek a király iránt.

II. Széti a nehéz viszonyok közt is nagy szeretettel ápolta a szobrászokat, írókat, művészeket. Ő magának is több jobb szobra maradt fenn, ebből kettőt mi is bemutatunk. Az írók különösen a mesék és regények írását művelték, több regényes elbeszélés maradt fenn a korból. Azokból érdekes a következő, Egyiptom mondaköréből vett történet:

„Volt két fivér, az egyiket, az idősebbet A n e p u-nak hívták, a fiatalabbat B a t e u-nak.

Anepu feleségének nagyon megtetszett sógora Bateu és szerelemre akarta csábítani, de mert Bateu nem akarta bátyját megcsalni, az asszony akkor ellene fordult (mint József és Putifárné esetében) bevádolta Bateut a férjénél, aki haragra lobbanva, halálra kereste öccsét, aki előle a Nílus felvidékére menekült és vadrengetegben élt azon túl egyedül. Vadászatból tartotta fenn magát. Az istenek azonban megszánták és külön az ő számára teremtettek egy szépséges nőt, aki vele magányát megoszsa.

Bateu boldogan élt azután a szép teremtménnyel, akinek csodálatosan illatos haja volt. A Nílus istene beleszeretett a szép nőbe és amikor az egyszer fürdött, elragadta egyik fürtjét és elvitte azt messzire, le egészen a fáraó székvárosáig.

A hajfürtnek szétaradó illata figyelmessé tette a vízparton álló királyi ruhamosókat, akik ki is fogták a becses hajfürtöt és mint ritkaságot elvitték a fáraó elé.

A fáraó látni akarja azt a csodás nőt, akinek ilyen bódító illatú haja van és azonnal küldöttség indult el az ismeretlen szép nő felkutatására.

A királyi megbízottak meg is találják a keresett nőt és elvitték a fáraó elé. A királynak annyira megtetszett a csábos nő, hogy háremhölgyei közt a legelsőnek tette meg és azontúl ő a kedvence. A szép háremhölgy elárulta Bateu-nak a titkát: Bateu szíve egy fa virágjában van; erre azt a fát kivágják; de Bateut megsegítik az istenek és ő megtalálja a szívet^és most fiatal szent bikává változik, mikor pedig azt leölik, akkor két vércsöpp alakját ölti fel, végül őszi barackfa lesz belőle, de a szép és kegyetlen háremhölgy újra kivágatja és maga is ott állt, amíg a fát kivágják; ekkor azonban a fának egy szilánkja a szájába pattan és a szép nő hirtelenségben lenyelte. Az a szilánk azonban Bateau életszikrája volt, melytől a szép háremhölgynek fia született, akit a fáraó örömmel fogadott; az a fiú pedig maga Bateu volt, a szép háremhölgy férje.

A fiú gyorsan növekedett, trónörökös lett, majd a fáraó halála után

király. Ekkor megöleti a volt feleségét és anyját, majd felfedi magát bátyja előtt, kibékül vele és halála után bátyja, Anepu került a trónra.

Habár II. Széti-nek meg kellett küzdenie a trónjáért és nem volt könnyű dolga, amíg uralmát megszilárdíthatta, mégis husz-huszonöt évig tartó uralkodása alatt a nagy fáraók példái lebegtek szeme előtt és uralkodásának sok emléke maradt fenn.

Mily véget ért II. Széti, azt az eddig talált emlékekből és adatokból nem tudjuk megállapítani, de nem lehetetlen, hogy uralkodásának, sőt életének is újra erőre kapott lázadás, pártütés vetett véget, mert utána törvénytelen királyok következtek. Ezek közül kettő Amenmezesz és II. Merneptah hosszabb ideig viselte a kettős koronát, a többi rövidebb uralkodású király közt azután egy sziriai származású főúr Erzu, is elég erős, hatalmas volt ahhoz, hogy Egyiptom trónjára üljön és igazi zsarnok lett belőle, aki az országra súlyos adót rótt, sőt mindennél sértőbb volt az, hogy rátette a kezét a templomok javára és jövedelmére, az isteneknek nem áldoztak, zsarnok úr volt, aki mindent követelt és akinek mindent oda kellett adni, az a fáraó volt. A zavaros időkből és a fejtelenség korából nem igen maradtak emlékek, de mégis tudjuk, hogy a papság összefogott Erzu bitorló uralkodása alatt és a javaikban megtámadott papok szövetkeztek a tróntól megfosztott törvényes uralkodóház ivadékával, Szetnaktal és megfosztották trónjától a bitorló királyt, aki ellen az egész ország fellázadt

Szetnakt győzedelmesen verte a bitorló király seregét, rendet csinált az egész országban, amely forrongott, lázongott. Mihelyt az ellenséget leverte, az idegen király minden hívét összetörte, a békességet országszerte helyreállította, azonnal visszaadta a templomoknak a birtokaikat, biztosította a jövedelmeiket és ezzel teljesen megnyerte a papságot, mely azután rendíthetetlen híve lett.

Szetnakt diadalát, dicsőségét a papság még nagyította, dicsőítette Egyiptom megmentőjének tartotta, azokhoz a királyokhoz hasonlította, akik valamikor a hikszoszok uralmát törték meg.

Szetnakt maga is nagynak, jövő időkre kihatónak tartotta, érdemeit és azoknak igazi gyümölcsözését, nagygyá fejlődését fiától várta, a kit gondos nevelésben, részesített nagy uralkodót akart belőle nevelni, ami sikerült is neki. Nevét is az akkori felfogás szerint legdicsőségesebb király után adta a fiúnak: Ramzesznak nevezte. Az ifjú III. Ramzesz már fiatal éveiben atyja társ uralkodója volt.

A fiatal társuralkodónak kitűnő erényei voltak, derék harcos, bátor hős volt, akit Pentaur hős-költeménye lelkesített és aki valóban hasonló akart lenni ahhoz az elődjéhez, akinek a nevét is viselte. Szetnakt király halálakor nyugodtan zárhatta le szemét, mert teljesülve látta vágyát, hogy nagy uralkodó követte.

Szetnakt iránt a nép nagy hálát érzett, mert Szetnakt meghozta a

népnek azt, amit a versengő uralkodók, az asszír származású Erzu alatt oly fájdalmasan nélkülöztek: a békét.

Amíg a Thutmoszok korában a háború, hódító háború volt az egyiptomiak forró vágya, úgy most leghőbb óhaja a béke lett. Ezt a békét szerezte meg Szetnakt és hagyta mint becses örökséget fiára, aki ezt felfogta és fenn maradt szavaiban ép ezt emelte ki és ezt dicsőítve emelte atyjának a legdicsőbb emléket.

„A király a templomokban is helyre állította a rendet — szólt a fiú — és a szokásos áldozatokat a szent jövedelmekből biztosította.“

„Engem, magamat utódjául emelt a földi isten trónjára, mint az egyiptomi kerületek gondnokát, hogy viseljem gondját a népnek, mely ismét talpra állott.“

„Ezek után nyugalomra tért a sírba. Minden szokásos szertartásban részesült, mint a hogy az elhalthoz illő. A királyi bárkán át vitték múmiáját a Níluson és letették az örök lakásába Thébe nyugati részén.

„Engem pedig isteni atyám Amon, az istenek királya, valamint Ra és Ptah a szép arczu, mint egyeduralkodót megkoronáztatott atyám trónján, én boldogan fogadtam atyám méltóságát és a nép elégült volt, mert örült a békének.“

Ez az utolsó mondás* magába foglalja Szetnakt minden érdemét; halála után új, korszak következik. A XX. uralkodóház kora, melynek megalapítója, egyszersemind Egyptom utolsó nagy nemezeti fáraója: III. Ramzesz.

Síremléktábla.

Az emléktábla képlapja Oziriszhez szóló megszólítással kezdődik. Ozirisz trónján ül és fogadja a hódotot, melyet III. Amenhotep és felesége mutatnak be.

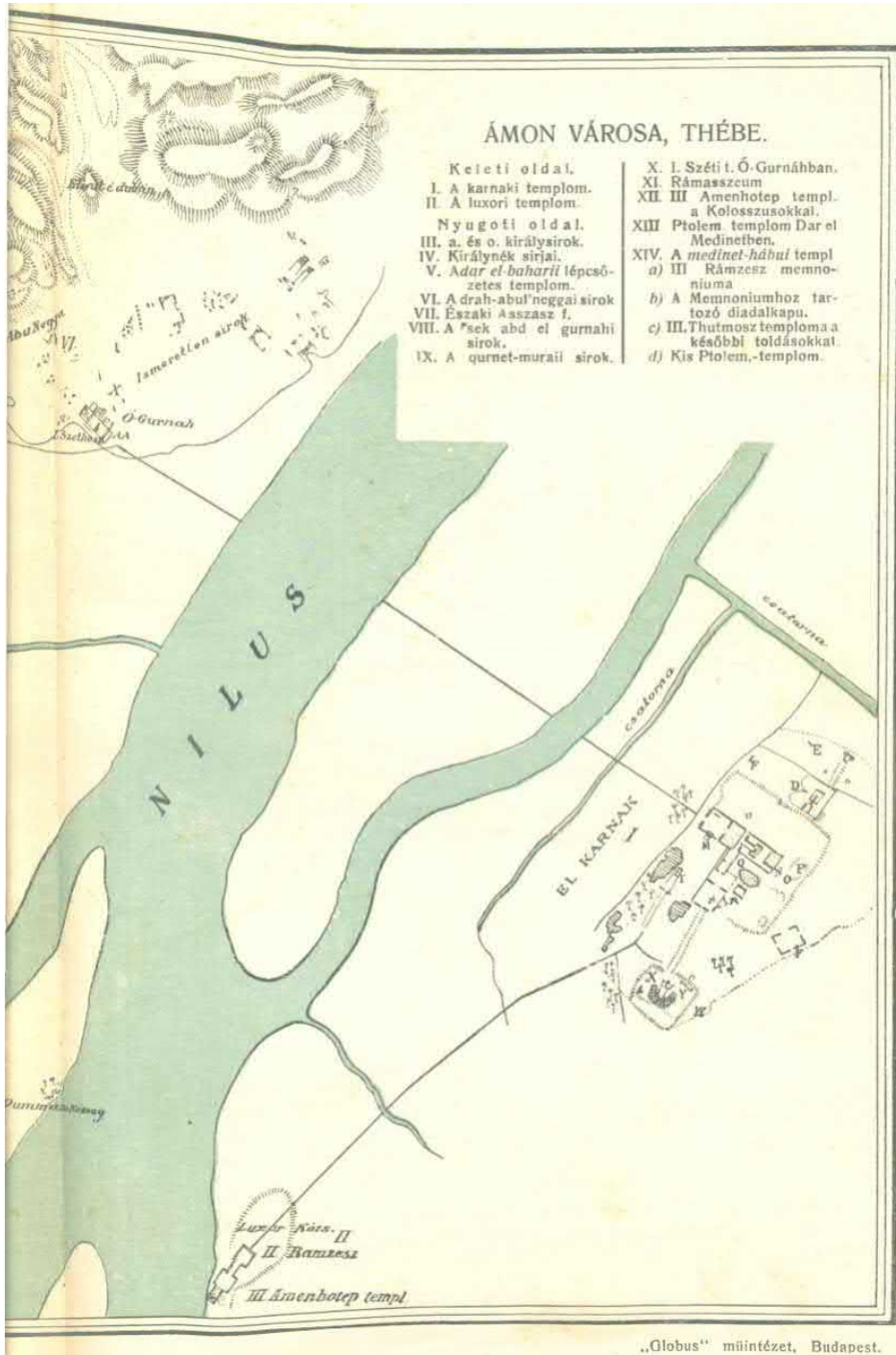
III. Amenhotep karja felett van két négyűrű, az egyik a király neve, a másikban „Amon“ neve volt de azt fia. IV. Amenhotep az Amon ellen küzdő király kivésette. Ép így kitörte az Amon nevét jobboldalt, az oszlop tetején.

Ezt az emléktáblát egy magasrangú királyi hivatalnoknak szentelték, aki az Amon templomot gabonával látta el és felügyelője volt a nubiai „Szent hegynek“, mely nem messze volt File szigetétől.

ÁMON VÁROSA, THÉBE.

- Keleti oldal.
 I. A karnaki templom.
 II. A luxori templom.
 Nyugoti oldal.
 III. a. és o. királysírok.
 IV. Királynék sírjai.
 V. Adar el-baharil lépcső-
 zetes templom.
 VI. A drah-abul'neggai sírok
 VII. Északi Asszasz I.
 VIII. A "sek abd el gurnahi
 sírok.
 IX. A qurnet-murail sírok.

- X. I. Széti t. Ó-Gurnáiban.
 XI. Rámasszeum
 XII. III Amenhotep templ.
 a Kolosszusokkal.
 XIII. Ptolem templom Dar el
 Medinetben.
 XIV. A medinet-hábai templ
 a) III Rámszesz memno-
 niuma
 b) A Memnoniumhoz tar-
 tozó diadalkapja.
 c) III. Thutmosz temploma a
 későbbi toldásokkal.
 d) Kis Ptolem.-templom.

Medinet Habu., Alatta terül el a'thébei sík.

A XX. URALKODÓHÁZ ÉS A MEGÚJHODOTT EGYPTOM VÉGE.

A huszadik uralkodóház megalapítója III. Ramzesz volt, aki nemcsak nevét viselte a dicsőséges emlékű királynak, a híres II. Ramzesznek, hanem mindenben annak a példáját követte vagy legalább is akarta követni. III. Ramzesz alatt még egyszer felragyog Egyptom nagyságának csillaga; harci dicsőség, diadal, gazdagság, hatalmas építkezés, mind jelző táblái, emlékei III. Ramzesz uralkodásának.

Az ifjú király trónralépése után azonnal az állam belső ügyeiben tett meg mindent, amit jónak és szükségesnek látott arra, hogy az országban rend, béke, jólét, elégedettség honoljon. Legelső kötelességének azt tartotta, hogy az istenekről, a templomokról gondoskodjék. A templomokat mindenütt javíttatta, a bemutatott áldozatoknak kifogástalanoknak kellett lenniök.

Az istenek tisztelete után a társadalmi élet rendjére fordította figyelmét, lopásokat, személyi biztonság ellen elkövetett vétkeket oly szigorúan büntetett, hogy magános, védtelen nők is minden aggodalom, félelem nélkül mehettek bárhova, nem kellett attól tartaniuk, hogy valami bajuk történik.

Mialatt III. Ramzesz az ország belügyeivel, a hadsereg jó kiképzésével foglalkozott, azalatt északon, Egyptom nyugati határán egyre jobban terjeszkedtek a líbiaiak, akik az elmúlt trónviszályok, trónbitorlók, főleg Erzu idejében Észak-Egyptomban a delta vidék nyugati részében befészkelődtek és ott uralkodtak.

III. Ramzesz készült sereggel indult a líbiaiak ellen, kétségbeesett ellenállásuk hiába valót volt; III. Ramzesz összetörte őket és akik nem akartak rabul esni, rabszolgaságba jutni, azok futottak a diadalmas fáraó serege

elől, mely a menekülőket erélyesen üldözte és kihajtotta őket Egyiptom földről. Ez a diadalmas hadjárat még alig zajlott le, amikor egyre aggasztóbb hírek érkeztek a keleti határok felől, Szíriából.

Kis-Ázsiából több nagy néptörzs, mint roppant áradat rácsapott Szíriára és lefelé, délfelé vette útját. Azok a népek új hazát indultak keresni és hírt vették a fönikiai, egyiptomi gazdaságnak, tehát arra vették irányukat, Az első nép, amely útjukba esett, a hehiták népe volt, amely akkor már nem tudott ellentállani az áradatnak és a beözönlő kis-ázsiai hordák elsöpörték a műveltséggel dicsekvő hehita birodalmat. Az egyiptomiak egykori szövetségesei, majd a szíriai egykori hűbéreseik jankijáltásaikat elküldték Egyiptomba a fáraóhoz, aki felfogta a veszedelmet és bölcsen gondoskodott arról, hogy az ő országát is ne érhesse a közelgő népáradat pusztítása. Amíg az idegen népek Egyiptom határához értek, III. Ramzesznek elég ideje volt felkészülnie, határait megerősítenie és a támadást kellően fogadnia.

A fáraó arról is értesült, hogy a közelgő veszedelem, nemcsak a szárazföldön fenyegeti az országot, de vizen is, mert a népáradat egyik része hajókon érkezik és a partvidékeket támadja

III. Ramzesz nagy, hatalmas hajóhaddal rakta meg a Nílus tengerbeömléseit és a tenger felől gálya fal védte Egyiptomot. A hajókat mind fegyverekkel rakta meg.

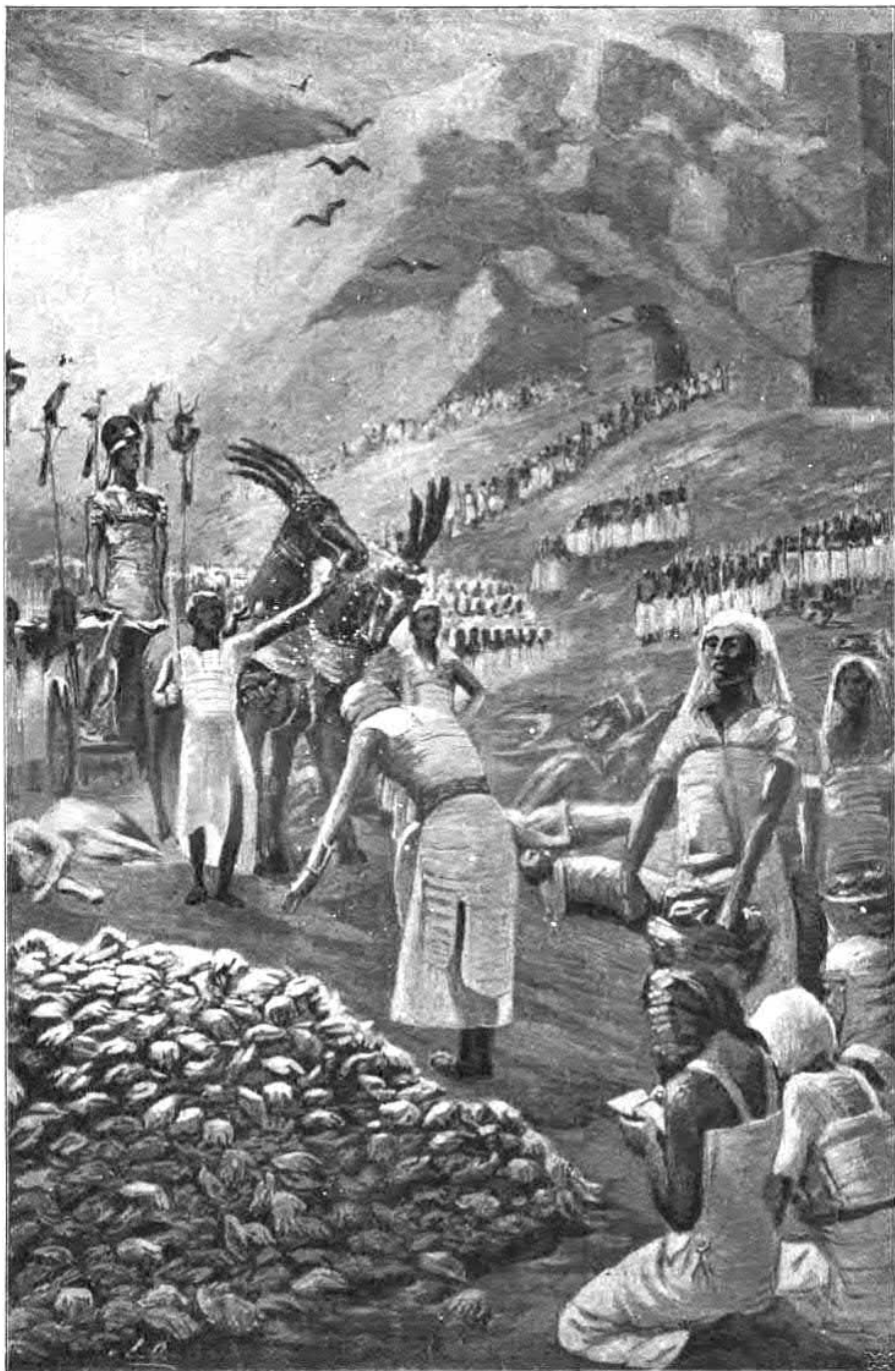
A szárazföldi sereget pedig a sinai félszigeten, Migdol erősségénél helyezte el. Migdolt még I. Széti építette, mint a szíriai határ védelméül szolgáló erősséget. Ott összpontosította III. Ramzesz egész seregét, odavojita az ázsiai tartományokból való csapatokat is és így felkészülten várta a már közelgő népáradatot, mely nem csak hódításokat keresett és zsákmányt vadászott, hanem új földet, ahol letelepüljön. A harcosok mögött hosszú karavánban jöttek az asszonyok, a gyermekek és öregek.

Az érkező népáradat harczászatában rendszeres vezetésnek kellett lennie, mert a szárazföldön és a vizen is egyszerre támadtak; az egyiptomiak azonban mind a két támadásnak állottak eléje.

A szárazföldi sereg fényes győzelmet aratott; az érkező népáradatot az egyiptomi vitézség nemcsak feltartóztatta, hanem megriasztotta. Halálos csapást mért rájuk a fáraó és a nagy tömeg szétzülve menekült Szíriába. Az ellenség hadait leverték, elfogták, rabságra vetették.

Ép oly teljes győzelmet aratott a hajóhad is.

A hajóhad elszántan, bátran támadt az érkező ellenségre, a támadást fedezték a partról az egyiptomi íjászok, és mialatt az egyiptomi hajók fölött sűrű felhőkben röptek a nyilak az ellenséges hajókra, az egyiptomi hajók sebesen közeledtek az ellenséghez, a gályák hamar átvették a kapcsolókat és az egyiptomi katonák elszánt támadással rontottak az ellenség hajóira és ott mészárolták az idegeneket, a barbárokat, amint ők nevezték.

Az elesett Ibbiaknak és szövetségeseiknek levágott kezeit egy rakásra hordják III. Ramzesz elé és így számolják meg az elesetteket.

A Migdolnál elfogott porszata foglyok képe a Medinet-Habui templom falán.

Az összetört hajóhadat elsüllyesztették és tömérdek holttest úszkált a tengerben.

III. Ramzesz megmentette az országot; a szétszórt néparadat teljesen elveszett, egy része, melynek nagyobb tömegben sikerült elmenekülnie, Palesztina mellett települt le és valószínűleg ez volt a filiszteusok régi törzse.

Az egyiptomi dicsőítés már világhódítót látott a fáraóban és visszatérésekor a Nílus mentén diadalmenet volt az útja.

A király a keleti határon az idegenek felett nyert diadalával egy csapásra ismét megerősítette a fenhatóságát a déli Szíriában fekvő tartományok felett, a szinai félsziget beduinjait is megtámadta, kifosztotta sátraikat, rab-szolgaságba hurcolta férfiainkat, elhajtotta marháikat.

A győzedelmes fáraó diadalútja alatt örömben úszott egész Egyptom. A nagy diadal emlékét, III. Ramzesz az ő híres alkotásán a medinet-habui templomon örökítette meg. Annak falán ott van a kettős csata diadalának képe és leírása.

Három éve alig múlt ennek a diadalnak, amikor Ramzesznak újabb veszedelmet kellett elhárítania Észak-Egyptom nyugati határáról. A líbiaiak királya, mióta III. Ramzesz csúfosan kiverte őket a Deltavidékről, boszút forralt és szövetségeket keresett. A kecsegtető remény, hogy az áldásos

Nilusvölgy lehet a szövetségesek jutalma, létrehozta a szövetséget, mely betört Észak-Egyiptomba s útja mentén pusztított, felégetett mindent, amit talált.

III. Ramzesz vitéz serege ekkor gyorsan eléjük sietett és felidézte emlékezetükben a hat év előtti vereséget, mert ezúttal is győzelmet arattak felettük és mészárlást vitt végbe soraik között.

A szövetségesek reménye, hogy „életük azontúl Egyptom kerületeiben fog lefolyni és annak völgyeit és hegyeit fogják magukénak mondhatni, meghiúsult, mert a halál várt rájuk, „a fáraó bátorságának lángja megemésztette az ő elvetemültségüket. Mint granithegy omlott le rájuk a fáraó, összemorzsolta őket és összekeverte vérüket a földdel/

Egy fejedelem és öt törzsfő esett fogságba. Akiket az egyiptoini fegyverek nem öltek meg, akik nem estek fogságba, azok eszeveszett futásban kerestek menekülést.

III. Ramzesz megszámláltatta az elesetteket, ami úgy történt, hogy levágták az elesettek kezét és egy rakásra hordták a fáraó elé.

A támadó népnek ez a serege is települést remélt és nyomon kísérte őt az asszonyok, gyermekek serege, azok is fogságba estek.

A király a fejedelmet és öt törzsfőt megkötözött diadalkocsija előtt

A medine thabui templom udvara III.Ramzesz emlékfelirataival.

vezetette Thébébe, onnan különböző erődökbe küldte őket fogságba. A többi foglyokat részint rabszolga munkákra osztotta be, részint a gályákra küldte, a hol a király nevét bélyegezték rájuk tüzes bélyegzővel. A sereggel hozott sok marhat pedig Amon templomának ajándékozta.

A hadjáratok mindég roppant nagy zsákmányt nyújtottak, a tömérdek értéken kívül az ember anyag, melyet a bányában dolgoztattak, fokozta a király jövedelmét. III. Ramzesz Egyiptom minden bányáját erélyesen művelte. A nubiai aranybányák, a sinai kékkőbányák, rézbányák mind dús jövedelmet adtak. A kereskedelmet a Punt vidékkel is fejlesztette, gyakori hajójáratok járták be a Vöröstengert és a gazdag szállítmányt a koptoszi sivatag úton hozták be az országba. Mind ez oly gazdaggá tette a királyt, hogy új kincstárt építtetett magának, oda hordatta mérhetlen kincseit.

III. Ramzesz az a fáraó, akinek a kincstáráról és kincseiről érdekes elbeszélés maradt fenn.

Az elbeszélésben Rampszinitosz a fáraó neve. Ez a Rampszinitosz egyik kedvelt és bizalmas építészével új kincsházat építtetett a kincsei számára. Olyan épületet kívánt, amelybe tolvaj be nem juthatott, ahová betörni nem lehetett, a hol kincsei teljes biztonságban voltak.

A kincsház hamar felépült, a király odahordatta minden drágaságát és mikor bezárta a kaput, a zárta sajátkezüleg tette reá a pecsétjét.

Nemsokára a kincsház befejezése után halálosan beteg lett annak építészé és halálos ágyán magához hívatta annak a fiait. Két fia volt. A haldokló építész elárulta két fiának a titkot, hogy ő a kincsház falán egy követ úgy készítetett el, hogy azt ki lehet helyéből mozdítani s az úgy támadt nyíláson át a kincsházba jutni. Az atya megmondta fiainak, melyik az kő, hogy kell elmozdítani s azután meghalt. (1. 302. old.)

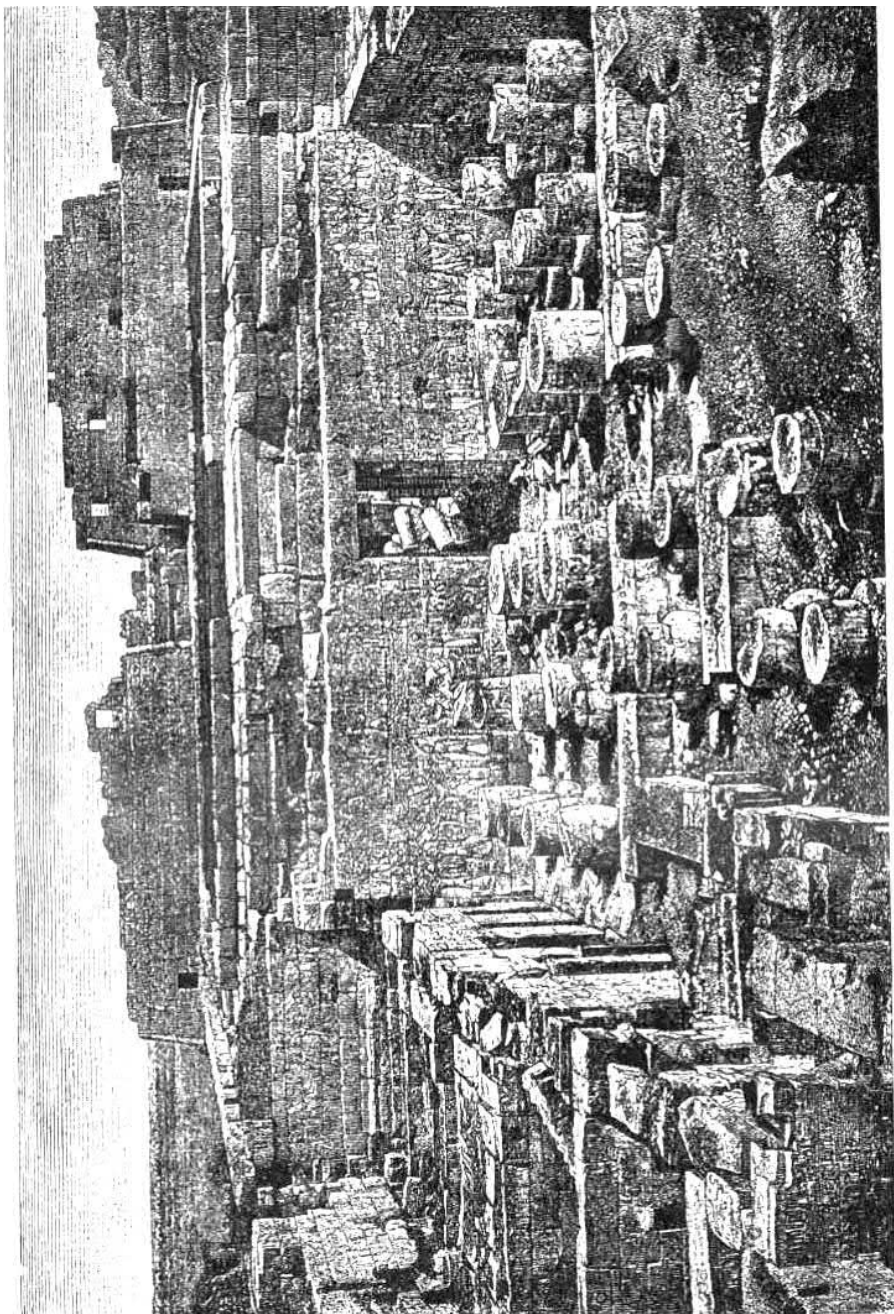
A két fiú nemsokára élt is a titokkal, bement a kincsházba és megdézsmálta a király aranytartóit.

A fáraó, mikor elment a kincsházba, csodálkozott, hogy kincseiből hiányzik, pedig a pecsétéi sértetlenek.

A király ismételten tapasztalta ezt, végre kieszelte módját, hogyan fogja meg a tolvajokat. Az aranytartók közé titokban roppant erős csapdákat állított fel.

A két fivér ismét eljött a kincsházba aranyért és az egyik, aki előbb ért az arany tartókba, nyomban fogva volt. A másik fiú persze óvatos lett és kikerülte a veszedelmet, hanem hasztalan erőlködött, nem tudta kiszabadítani a bátyját. x

A csapdába került bátya látta, hogy öcsce nem mentheti meg őt, azt pedig tudta, ha a fáraó kezébe kerül, az kivégezteti; az ő sorsának már vége volt, tehát arra kérte az öcscsét, hogy ölje őt meg és vágja le a fejét, hogy meg ne ismerhessék és így legalább az öcs megmenekülhessen, őt a fáraó haragja ne érhesse utól.

A medinet habui Ámon templom romjainak belseje, a nagy oszlopcsarnok.

Az öcs belátta, hogy nem tehet mást, tehát levágta bátyjának a fejét és elvitte magával.

A faraó eljött a kincsházba és most még inkább csodálkozott. A fej nélkül ott maradt tolvajnak társa is volt, aki elmenekült; de hát hol —

A medinet habui Amon templom.

III. Ramzesz legnagyobb alkotása, melyben háborúinak s életének emlékképeit vésette a falakra.

merre? Ezt a király sehogy sem tudta felfedezni. Ekkor kivétette a holttestet a csapdából és felakasztatta a kincstár kapuja elé, alája pedig őroket állított s megparancsolta, hogy aki oda jön és siratná a kifüggesztett embert, azt fogják el.

résese, a háremhölgyekkel és feleségével a külön bíróság előtt

Mikor a két fiú anyja megtudta, mi történt, igen elkeseredett, mint igaz hitű egyiptomi előtt a legborzasztóbb dolog volt, a szent törvények szerint eltemetetlen halott. Mert hogy ha nem marad fenn, mint gondos múmia, akkor a másvilági élete is megszűnik. E feletti kétségbeesésében megparancsolta a fiúnak, hogy hozza el neki a bátyja holttestét akármi módon is, mert ha nem, akkor mindent felfedez a faraónak.

A fiú erre furfangos tervet eszelt ki. Nehány szamar hátára borral telt tömlőt tett és arra hajtott el, ahol a kincsház előtt az örök állottak. Ott néhány tömlő végét felnyitotta és egyszerre roppant sok bor ömlött ki. Amint az őrség ezt meglátta, kaczagva sietett a tömlőkhöz, edényekben felfogta a bort és inni kezdett. A fiú erre szidta az őrséget, patáliát csinált, de végre megbékült a katonákkal, sőt még maga is adott nekik bort. Az örök így megrészegedtek és elaludtak.

Ekkor már éjjel volt és a fiú észrevétlenül levette a bátyja holttestét, az öröket pedig a jobb képükön mind megberetvált. (1. 304. old.)

Mikor a király ezt az új csínyt megtudta, éktelenül dühbe jött. Most már mindenáron tudni akarta, ki az a ravasz tolvaj és igen különös módhoz folyamodott. Kihirdette, hogy minden férfi meglátogathatja a leányát, aki gyönyörű szép volt és ha az illető elmondja a királynának az élete legfurfangosabb, de egyúttal leggyalázatosabb tettét, akkor ölelheti, csókolhatja a szép királyleányt.

A ravasz tolvaj azonnal észrevette, hogy a király itt őt akarja törbe csalni, hát elhatározta, hogy túl jár a király eszén. Levágta bátyja még friss holttestének a karját és a köpenyege alá rejtette azt. Így ment el a királyleányhoz, aki félhomályos szobában fogadta.

A fiú elmondta, hogy az ő leggyalázatosabb tette az volt, hogy a király kincsházában levágta a saját bátyjának a fejét, a legfurfangosabb pedig az volt, amikor berügatta az öröket és elvitte a bátyja holttestét (1. 305. old.)

Mikor a királyleány ezt hallotta, azonnal az elbeszélő ifjú felé nyúlt, hogy megragadja. Az ifjú a nála levő kezét nyújtotta öda, a királyleány azt fogta meg és tartotta, a tolvaj pedig ezalatt a szobából kiosont.

A király nem tudta, hova legyen a tolvaj vakmerősége miatt és végre kihirdette, hogy megkegyelmez neki, sőt megfogja jutalmazni, csak jelentkezzen.

Oszlop pillér Medinet Habuban.

Az ifjú bízott a fáraó ígéréiben és megjelent annak magas színe előtt, a fáraó pedig, mint legfurfangosabb embernek, oda adta neki a leányát feleségül.

Ez az elbeszélés valószínűleg ebben az alakjában csak költött, de volt alapja, mert egy III. Ramzeszbeli törvényszéki okirat említést tesz egy főrangú tisztviselőről, aki egy kőfaragó segítségével bejut a királyi kincsestárba, onnan kincseket meg varázs-írásokat lop el és azokkal tömérdék visszaélést követ el a nép közt. Az ügyet azután minden törvényes alakban végig tárgyalták és a bűnöst Öngyilkosságra ítélték. A III. Ramzesz korából meg vannak az okmányai egy igen érdekes bűnpernek is, a mely a fáraó ellen szőtt összeesküvést tárgyalja.

Azt az összeesküvést a fáraó ellen a háremében szőtték.

Az összeesküvés feje a hárem egyik már idősebb hölgye, Tey volt, aki szépsége elvirulásával befolyását elvesztette a fáraóra. Tey-nek azonban volt egy szép fia, akit királylány szeretett volna megtenni és így ismét befolyáshoz juthatott volna.

Az összeesküvés a hárem főmesterének közvetítésével igen nagy arányokat öltött, igen sok előkelő embert bevont és bizony már veszedelmes mérveket öltött.

Tey, aki betudta a hárembe csempészni a fiát, akinek vonzó alakja valamennyi háremhölgy lelkesedését megnyerte és így azok Tey asszony hűségese társai lettek. Mindegyiknek volt bátyja, atyja vagy olyan férfirokona, aki a háremben levő hozzátartozója szavára készségesen hajlott. A háremhölgyek üzeneteket, leveleket küldtek hozzátartozóiknak, melylyel a künnlevőket az összeesküvésbe bevonták, azoknak kötelességük volt a külvilágban szöni tovább az összeesküvés szálait. Előkelő katonákat nyertek meg így. A terv az volt, hogy az Etiópiában állomásozó hadtest betörjön Egyiptomba és ugyanakkor fellázadjanak azok az otthoni csapatok, melyeknél az összeesküvéshez tartozó tisztek vannak. Az etiopiai hadtest parancsnokát nővére nyerte meg, aki III. Ramzesz háremében volt, ugyanígy csatlakozott az összeesküvőkhez a Szekme istennő főpapja is.

Egy előkelő főúr kilopott a király könyvtárából egy varázslókönyvet, annak alapján viaszból veszedelmet hozó bábukat csinált és azokat a király palotájába csempészte, hogy ott bénulást, betegséget okozzanak és a király életét rontsák meg.

Ami azonban oly sok asszony és leány titka volt, nem maradhatott áruatlan és még idejében felfedezték a királynak az ellene szőtt összeesküvést.

Az összeesküvőket elfogták, de annyi előkelő, a király személyéhez közel álló, még neki kedves személy is benne volt az összeesküvésben, hogy a király egész külön törvényszéket állított össze, az ő legbizalmasabb, legmeghittebb embereiből, akik azután a király óhaja szerint végezték tisztjüket.

Érdekes, hogy a királyi utasítás mit mond, mikor a bírakat kiküldi az ügy megvizsgálására: „Hogy mit beszéltek az emberek, hogy mit szándékoztok, É n nem tudom. Siessetek, vizsgáljátok meg. Ti törvényt fogtok ülni és vizsgálatot tartani és akinek meg kell halnia, arra halált szabtok ki, halált saját kezétől, anélkül, hogy én tudnék a dologról, a többiekben is végrehajthatjátok a büntetést, anélkül, hogy én tudnék róla.“

A fáraó hivatalosan semmit sem akart tudni a dologról, a legtöbb vádlott oly közel állott szívéhez, az összeesküvés pedig annyira veszedelmes volt, hogy nem akarja az ügyet nyilvános bíróság elé vinni, nem akarja, hogy a nagyközönség, a nép megtudja a dolgot. Ezért küldte ki a titkos bíróságot, ítéljen az, még pedig gyorsan, kerüljön minden feltűnő büntetést, akiknek halállal kell lakolniuk, azokra mondják ki, hogy saját kezükkel öljék meg magukat.

A kiküldött bírák két csoportra oszlottak: egy hatos és egy ötös bíróságra. Az egyik a tömeges kihallgatásokat végezte, a másik elé a súlyosan vádlottak kerültek; az ötös bíróságnak minden ítélete halál.

Az előkelőknek még a valódi nevét sem vették a jegyzőkönyvbe, hanem változtatott vagy más nevet iktattak be.

A fáraó fiát P e n t u r é - nak nevezik, de megjegyzi, hogy más neve is van.

Az ötös bíróság bűnösnek találta, ennél fogva halálra ítélte.

A medinet habui Ámon templom bejárata.

Az ifjút szobájába vezették s ott megölte magát.

A hatos bíróság működése azonban nem volt zavartalan és három bírónak azonnal való elfogatását okozta.

A vádlott, szép háremhölgyek megvesztegették mosolyaikkal a bíróság három tagját; a három bíró titokban felkereste a hölgyeket és azokkal a hárempalota egyik termében nagy dőzsölést vitt végbe s megígérte, hogy a vádlottakat felmentik. Azonban ennek a mulatságnak is volt árulója és a három bírót elfogták, helyüket másokkal pótolták, őket magukat pedig azzal büntették, hogy levágták a fülüket és orrukat.

Halálos ítéletekben ez a per bővelkedett, de a jegyzőkönyvek igen rövidk voltak; az alsóbb osztályokhoz tartozókról, habár tömeges ítéletek is voltak, alig négy sorból állott a jegyzőkönyv. Például: „A hárem kapuőrök feleségei, akik az összeesküvésben a férjeikkel tartottak, a vizsgáló bíróság hercegei elé állítottak, akik őket bűnösöknek találták és büntetésüket végrehajtották. 6 személy!”

A jegyzőkönyvek különösen mutatják, hogy mennyire törekedtek minden részletet eltitkolni.

A szigorú és halálos ítéletek nem egy olyant is sújtottak, aki a királynak nagyon kedves volt és akinek a halála könyüt csalt a szigorú III. Ramzesz szemébe.

Hérodotosz görög író, aki későbbi időkben Egyiptomban járt, szintén hallott egy elbeszélést egyik fáraó ellen szót összeesküvésről, de ő azt II. Ramzeszről mondja el, ami csak tudatlanságából származott, aki azt neki elbeszélte. Az elbeszélés is igen regényes és úgy látszik, a tényleges összeesküvésnek szabadon költött meséje. Az elbeszélés azt mondja, hogy a fáraó messze földeken hadakozott, s mialatt távol volt, öcsse vezette a kormányzást. Az Öcs végleg magához szerette volna ragadni a hatalmat, azért a király és egész családja ellen gaz tervet szőtt. Meghívta magához vendégségbe egy nyári lakba, melyet azután, hogy a királyi család benne volt tűzifával vétetett körül és felgyújtatta. A fáraó a gonoszságot már csak akkor vette észre, mikor a lak k röskörül lángokban állott. Tanácskozott hamar a feleségével, hogy mitevő legyen, az azt ajánlotta, hogy fektessenek két fiút a palota körüli tűzre, annak a testén, mint hídon át meneküljenek el a lakból. A király elfogadta a tanácsot, két fiát feláldozta, de magát, feleségét és többi gyermekét megmentette. Visszatért fővárosába és boszút áltott gonosz öcscsén.

Hogy a valóságos összeesküvés létrehozhatását mi támogatta, nem tudjuk; annyi bizonyos, hogy kiinduló pontja Tey asszony volt, de ő neki is csak úgy sikerülhetett a mozgalom, hogy általános oknak kellett fennforognia, amelyre hivatkozva, megindulhatott a mozgalom. A legvalószínűbb ok a főhivatalnokok visszaélése lesz, főleg a papság nagy hatalma, melyet III. Ramzesz még minden alkalommal növelt.

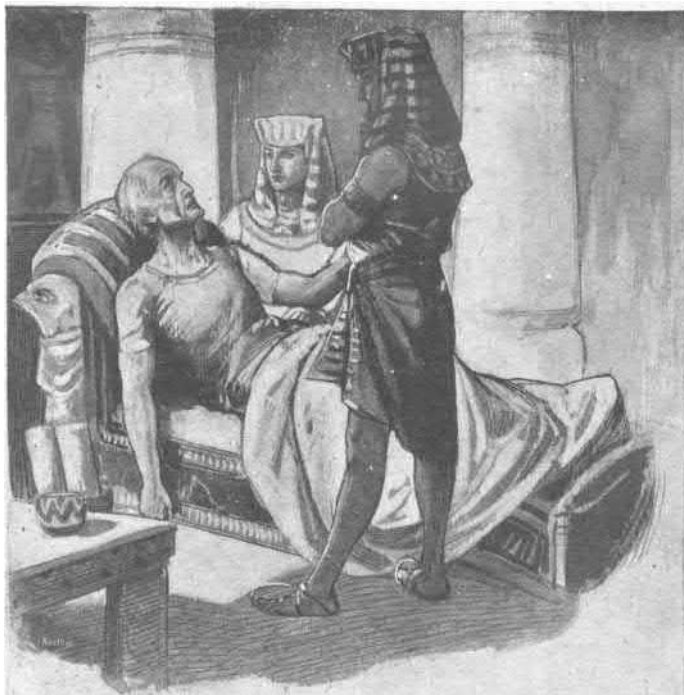

A File szigeten álló Izisz templom kapuive.

III. Ramzesz nem felejtette el, hogy atyját, II. Szetit a papság segítette trónjához és őt is a papság támogatta és bennük feltétlen támaszra talált. A különös, kedvezmények melyben őket részesítette, ellenszenves volt a többi osztálynál.

Miután a külső támadásokon III. Ramzesz diadalt ült, a béke volt a legnagyobb gyönyörűsége, maga az ország is békesség után áhítozott, amit III. Ramzesz meg is szerzett, de a békében a hadseregnek a becse csökkent és nem volt a királynak oly dédelgetett kedvencze, mint a papság s ezért zúgolódtak.

A hivatalnokok visszaélése pedig a népet tette elégedetlenné. Például temetőmunkásoknak időnként már csak sztrájkolással lehetett járandóikat megkapniuk. így történt III. Ramzesz uralkodásának 29-ik évében. Tybi egész hava elmúlt, annélkül, hogy a temető munkások ellátásukat megkapták volna. A dolog nem volt szokatlan, mert még kilencz napig szűkölködtek és várták járandóságait, mikor a kilencz nap múltán sem kapták meg, keresztül másztak a temetőváros öt falán és leültek III. Thutmosz temploma mögött s ott hangoztatták, hogy már tizenhatsz napja éheznek. A temető őrök és a két munkavezető égre-földre esküdözött, hogy megkapnak mindent, ami nekik jár, de a munkásoknak szomorú tapasztalataik

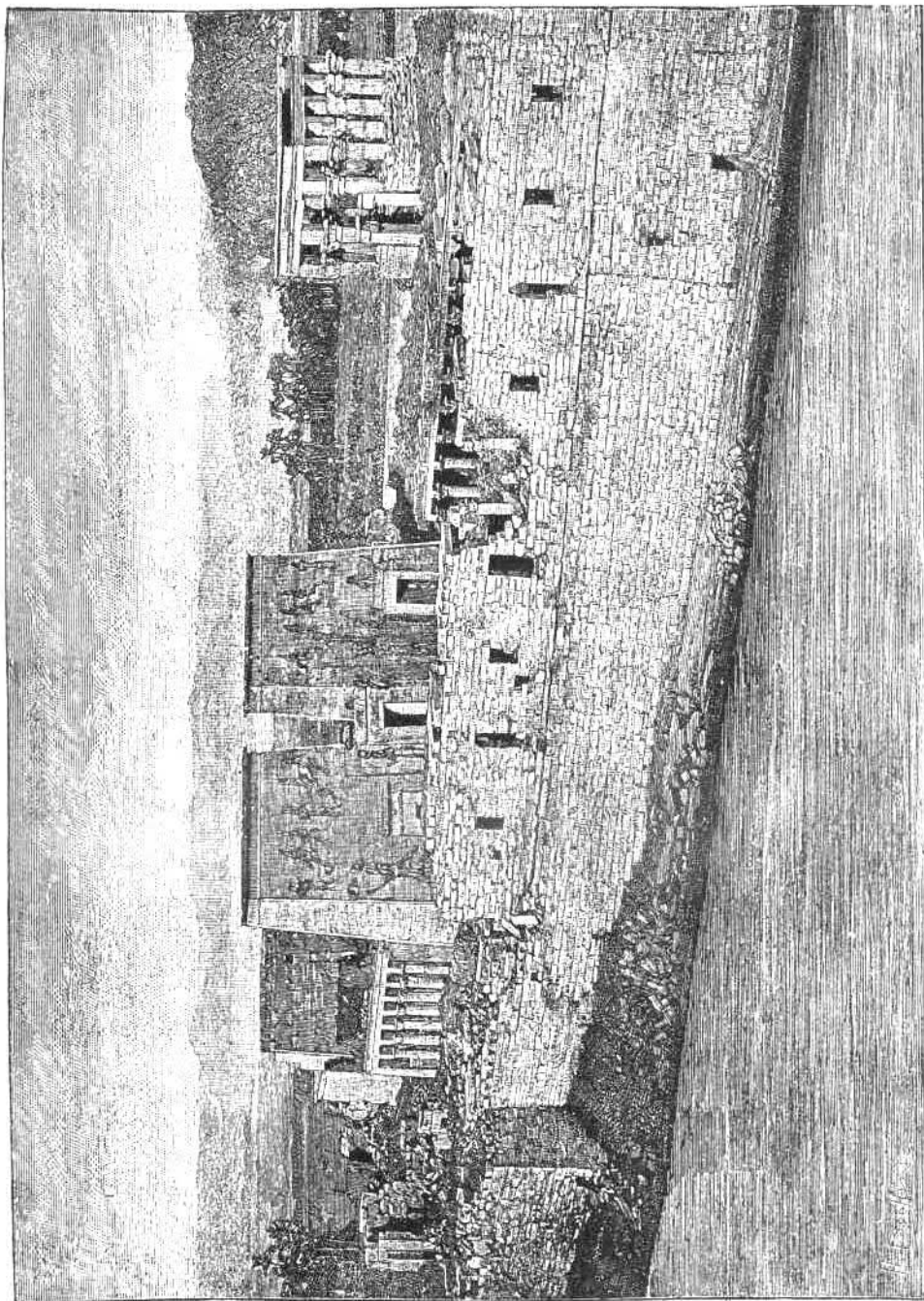

lehetek, mert nem hittek semmi szónak. Másnap a munkások már a II. Ramzesz temploma kapójánál voltak, sőt be is hatoltak. Ekkor már zavargássá fajult a megjelenésük, mert két rendőrtiszt is megjelent ott.

II. Ramzesz templomának papjai csitították az elkeseredetteket és fel szólították őket, a munkához való visszatérésre. De hiába való volt.

— Éhség, szükség hozott minket

Az építész felfedezi a fáraó kincsesházába vezető titkos követ.

File szigete az őtlevő Isis-templómmal.

ide, se ruhánk, se eleségünk, semmink sincs. Írjatok a fáraónak, írjatok a mi feletteseink főnökének, hogy adjanak enni.

Az erélyes sztrájk végre is használt és a munkások megkapták az elmúlt hónapi ellátásukat, amire folytatták a munkát. A békesség azonban csak rövid ideig tartott; épen egy hónapig, mert egy hónap múlva a munkások ismét otthagyták a munkát és a városba jöttek; ott maga a főfelügyelőjük tárgyal velük és nagynehezen a félhavi ellátásukat adatta ki.

Habár ilyen küzdelmes volt is időnként a temetkezési munkások élete, azért mégsem volt nyomorúságos. Minden munkásnak megvolt a maga felesége vagy a barátnője, akivel vad házasságban élt; megvolt a saját házikója, sőt néha a saját sírja is. Még bizonyos műveltséggel is dicsekedett, írni, olvasni tudott és mikor följebbvalóval beszélt, költői, dagályos, sokszor érthetetlen cifrázkodással beszélt. A mesterségével járt, hogy megszokta az ünnepélyes, virágos mondatokat a halottak felirataiból.

Sem a munkások, sem más alantasok helyzete nem volt mindenütt egyforma; hanem mindenütt a főbbvalójuktól, annak emberséges vagy embrenyúzó természetétől függött a sorsuk. Minél messzebb estek a munkálatok a fáraótól, annál inkább ki voltak szolgáltatva az alantasok a felügyelők kényének-kedvének, pedig III. Ramzesz idejében sok munkálatás folyt az egész országban. Nem csak királyi díszes építkezés, de sok gazdasági munkálat is, különösen gyümölcsösök és szőlők létesítése.

A delta vidéken roppant sok szőlőkerteket ültetett a fáraó, más helyen gyümölcsösöket, melyekben mindenféle édes gyümölcsöt műveltek; kedve telt azonban a királynak a szép virágokban is és sétahelyeket, nagy díszkerteket plántáltatott melyben „ott virult minden ország virága.“ III. Ramzesz valóban három ízben is kiküldöttségeket menesztett a Punt vidékére és

Ivott az örökkel, amíg azok megrészegedtek.

onnan illatos, fűszeres növényeket hozatott és meg akarta azokat Egyiptomban honosítani.

A templomokat mindenütt pompázó ültetvények vették körül és virulásukkor a béke és a gyönyörűség világa virágzott Egyiptomban.

A szép ültetvények azonban kivesztek, eltűntek a lugasos szőlőkertek a díszes, pompázó virágok illatát évezredek előtt elvitte a szél.

Mikor a királyleány meg akarta ragadni, a levágott kezét nyújtotta neki.

Az élet múltó, és fának, virágnak nincs évezredek élete, III. Ramzesznek ezek a munkáltatásai eltűntek, de amit kőbe, gránitba, sziklába vésett, az még máig is hirdeti a nagy király emlékét.

Alkotásainak legszebb, leghatalmasabb emléke, a medinethabui Ámon-templom, melyet dicsőséges hadviseléseinek az emlékére emelt. A templom mintájául, a hozzá közel emelkedett II. Ramzesz templomát, a Ramasszeumot választotta.

A hatalmas templom homlokzata a két kaputorony volt, mely után tágas udvar következett. Annak az udvarnak két oldalát fedett oszlopos folyosó szegélyezte. Az udvart ismét két kaputorony épület zárta le és a kapun át második, hasonló, de nagyobb udvar következett, ezt már nemcsak jobbra, balra, de körskörül fedett, oszlopos, pilléres folyosó szegélyezte. Ebből az udvarból nyílt azután a templom legnagyobb része, a nagy oszlopcsarnok, nyolcz roppant oszloppal és a körül tizenhat más valamivel karcsúbb oszloppal. Ez az oszloperdő azonban ennek a harmadik főrésznek csak egy hatoda, mert a többi részében folyosók, mellékszentélyek voltak.

Igen érdekes, sajátos előépülete van a medinethabui templomnak, amit III. Ramzesz pavillon-jának neveznek. Három emeletes, igen szép épület az, melynek csinosan szegélyezett ablakai és erkélyes kiugrásai igen sok fejtörést okoztak már a régész-tudománynak, amíg találgatta, kutatta, hogy mi volt az, mily czélul szolgált. Sokáig azt hitték, hogy az kisebb királyi lak volt, melyben koronként a király időzött. Az épület helyiségeit azonban sokkal szűkebbre szabták, egészen más természetű beosztással, sem hogy az királyi lakúi szolgálhatott volna, még ha csak ideiglenesen is; hanem az a pavilion volt a „gazdag III. Ramzesz“ kincsháza, melyet az ő temploma mellett emelt és azzal együtt Amon oltalma alá helyezett. Az ő gazdag zsákmánya, a sok becses, értékes tárgy ebben a kincsházban, mint valami múzeumban nyerhetett elhelyezést.

Mert az a kincsház szokatlan, szembeötlő épület volt, mely a nép és a meseíró képzeletét megragadta, így maradt fenn a kincsház tolvajainak a meséje, amit a görög történetírónak is, úgy meséltek el.

A medinethabui templom volt III. Ramzesz büszkesége, kedvencz alkotása, de azért bőkezű volt más templom építkezéseknél is. Karnakban magában három szentélyt emeltetett, egyet Amonnak, egyet Mut-nak és egyet a hold-istennek, akit, mint már tudjuk, Thébében Kunzunak neveztek. Memfisz, Abydosz, mind gazdagodtak szentélyekkel a király bőkezűségéből; sőt még a hódoltságok területén is zengett III. Ramzesz alatt Amon dicsősége, III. Ramzesz Kánán földjén is emelt templomot Amonnak.

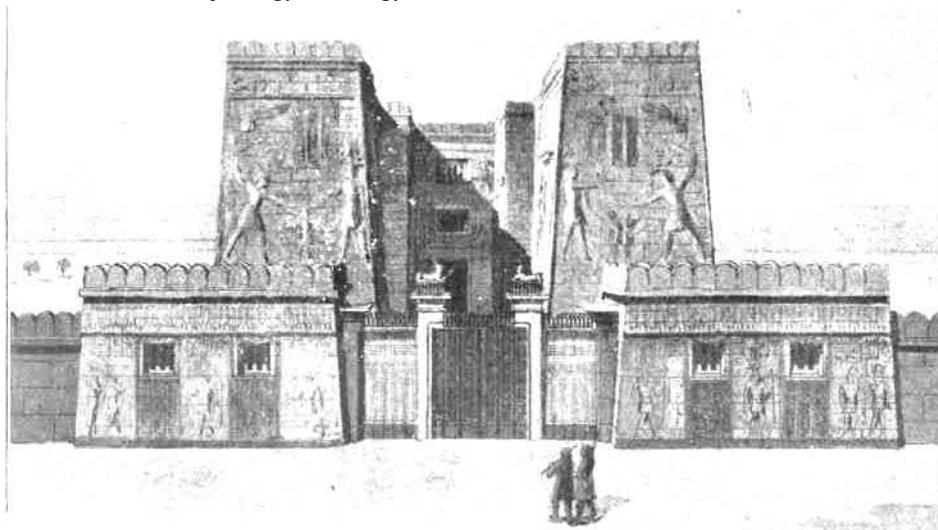
A külső nagyság, a dicsőségesnek látszó kor, valójában még sem volt nagy, nem volt fénykor; III. Ramzesz egyéni ereje volt csupán az, ami csillogást adott az országnak, mert valójában elmaradásban, visszaesésben szenvedett minden. Maga III. Ramzesz is utánozni törekedett II. Ramzeszt s vele együtt minden csak a régi dicsőség, régi művészet mímélése volt. Új alkotást, haladást nem találunk semmi téren.

Ramzesz az ő hadviseléseivel megmentette Egyiptomot külellenségeitől, belső intézkedéseivel békés életet teremtett, gazdagságával a régi dicsőséget varázsolta elő, mindezzel megmentette az országot attól a pusztulástól, mely a trónversengés alatt fenyegette. Ezek az ő nagy érdemei, melyeket 32 évi uralkodása alatt, egyéni hibákkal sohasem homályosított el.

Halálán 1150-ben K. e. kinevezte legidősebb fiát, IV. Ramzeszt, utódjául. Az ünnepélyre összegyűlt nagyoknak parancsban hagyta hátra, hogy fia iránt hűségesek, engedelmesek legyenek. Azután kérte az isteneket, adjanak fiának ép oly áldásos uralkodást, mint amilyenben őt részesítették, III. Ramzesz fiai közül többen kerültek trónra. III. Ramzesznek 18 fia és 14 leánya volt.

Ramzesz ivadékai, a Ramzeszidák, kerek száz évig ültek Egyiptom trónján, közbe kisebb trónviszályok is támadtak, sőt az V. Ramzesz néven uralkodott király trónbitorló volt és utóda, VI. Ramzesz, birtokba vette V. Ramzesz sírját, mint ami az elődöt nem illette meg.

A Ramzeszidák tetteiről nem sok emlék beszél, uralkodásuk a színtelenségbe vész s a letűnt időkkel elmúlt nyoma annak, hogy mit tettek, ami azt mutatja, hogy sem nagyok, sem kiválóak nem voltak, alkotni nem

Medinet habui pavilion képe.

alkottak, mert a nagy tettek örök életűek, fényes bizonyága ennek, maga az egyiptomi történelem.

A délvidéki hódítások, Nubia, a Ramzeszidák alatt is megmaradt, de a sziriai hódítások lassan egészen elszakadtak, végre az utolsó tartomány is elveszett.

A II. Ramzesz alatt kivonult zsidók ezalatt megjárták a nagy sivatagot, feljutottak Kánán földére és ott önálló országot alapítottak, senki sem volt

a szomszédos hatalmak közül, aki új állam keletkezésének gátat vehetett volna. Egyiptom világraszóló hatalma már csak a hősregék tárgya volt, valójában — elmúlt.

Elhalványult azonban a fáraó hatalma saját országában is, inkább csak viselője volt a királyi címnek, de az igazi kormányzó, az Ámon templom főpapja lett, aki a Ramzeszidák alatt az ország legnagyobb hatalmává fejlődött; roppant gazdagsága, befolyása még a királyt is háttérbe szorította.

IX. Ramzesz az Ámon templom főpapját kinevezte minden épület és építkezés ügyvivőjének, a templomi jövedelem kezelőjének. Azontúl többé nem a király rendelkezik az építkezések felett, nem ad az építészeknek megbízást, hanem a főpap.

IX. Ramzesz idejéből érdekes per iratai maradtak reánk: a sírablók elleni eljárás iratai.

IX. Ramzesz idejében Thébe városának két részében, a keletiben és a nyugotiban, két város-kormányzó vezette a város ügyeit. Az egyiket a város hercegének nevezték, a másikat a temető-város hercegének.

A két szomszédos kormányzó azonban, gyűlölködő ellensége volt egymásnak, de nemcsak titokban, hanem nyíltan. Úgy, hogy amikor a nyugati város egyik alkalmazottja elégedetlen volt és boszút forralt főnöke ellen, akkor elment a város hercegéhez és elmondta neki, hogy rendetlenségek vannak a halottak városában. A másik kormányzó pedig feljegyezte ezt, mert gyűjtötte az adatokat kollegája ellen.

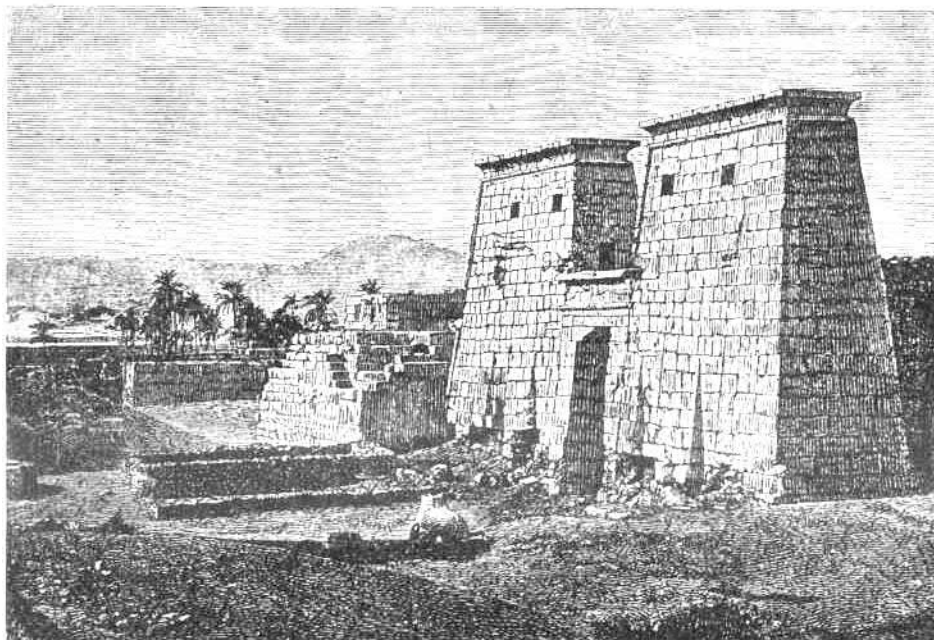
Történt, hogy a halottak városában nagy mérvű sírablások nyomára jöttek. A sírváros hercege maga is jelentést tett Thebe főhercegének, aki a két herceg felett állott, de az ő kedves kollegája is sietett feljelentést tenni a halottak városának kétségbeesztő állapotáról és a kollégája ellen gyűjtött adatokat mind beszolgáltatta, hanem, hogy ez az adatgyűjtés milyen megbízható volt, nemsokára kitűnt, mert épen azok a királýsírok voltak sértetlenek, melyeket ő első helyen sorolt fel.

A felettes hatóság, melyhez ez az ügy tartozott, de nem csak Thebe kormányzó hercege volt az, hanem fáraó két minisztere is. Ez a legfelsőbb hatóság a jelentésre azonnal bizottságot küldött ki, hogy vizsgálja meg a sírokat.

A bizottság csak egy királyi sírt talált feltörve, a többit épségben lelték, ellenben a magánemberek sírjáról kiderült, hogy a rablók majd mind feltörték.

A múmiákat kihányták a sírjukból, letépték kötelékeiket, a földre dobták őket és elrabolták a velük adott tárgyakat, az aranyat és ezüstöt. Erről a bizottság azonnal jelentést tett, sőt betejesztette a gyanúsított sírablókat és azonnal el is fogták őket.

Nyolcz rabló volt, aki mind az Ámon-templom szolgaszemélyzetéhez tartozott. A vádlottak előbb tagadták, de azután erélyesen vallatóra fogták

A Kunzu templom.

őket, t. i. botozták őket, verték a talpukat és a kezüket; ennek a kínzó vallatásnak a szenvedései alatt bevallották, hogy a feltört sírban mit csináltak.

Elmondták hogyan törték fel előbb a sírba vezető bejáratokat, a koporsókat és hogy fosztották meg a királyi múmiákat a drágaságaiktól.

„Felnyitottuk a koporsókat és a göngyöléseket. A király tisztelni való múmiájának nyakán; hosszú lánczra fűzött arany ereklyéket, ékszereket találtunk. A tisztelni való múmia egészen aranynyal volt borítva és múmia tartója kívül-belül csupa arany és drága kő volt. Az aranyat és köveket mindenünnen letéptük. Ép ilyen gazdag volt a királyné múmiája, arról is letéptük az aranyat és mindazt, amit rajta találtunk. A göngyölegeiket elégettük; a velük adott tárgyakat, arany-ezüst edényeket azonban mind elvittük. Azután megosztottunk a múmiákon talált értékeken.“

A törvény értelmében a vallomás nem volt elég, a bűnösöknek el kellett menniük a gaztett színhelyére s ott kellett vallomásukat megerősíteniük.

Ez azonban végkép megpecsételte vallomásukat, a bizottság megírta a jegyzőkönyvet és elküldte az illetékes hatóságnak, a nyolcz sírrablót pedig átadta Amon temploma főpapjának, aki azután biztos helyre ezáratta őket közös börtönbe.

Ekkor azonban feltámadt a bizottságban a gyanú, hogy hátha a királyi

hozzátartozók sírját is feltörték. Egy érczmunkás bevallotta, hogy II. Ramzesz gyermekeinek sírjaiban volt, de azok a sírok nyitva állanak.

A bizottság bekötette szemeit a vádlottnak és elvitte a halottak városába, ott levette szeméről a köteléket és felszólította, hogy menjen és mutassa meg, melyik sírban volt.

A munkás elvezette a bizottságot II. Ramzesz gyermekeinek sírjához, melyekről azonban kitűnt, hogy oda soha senkit még nem temettek és a sírok nyitva állottak.

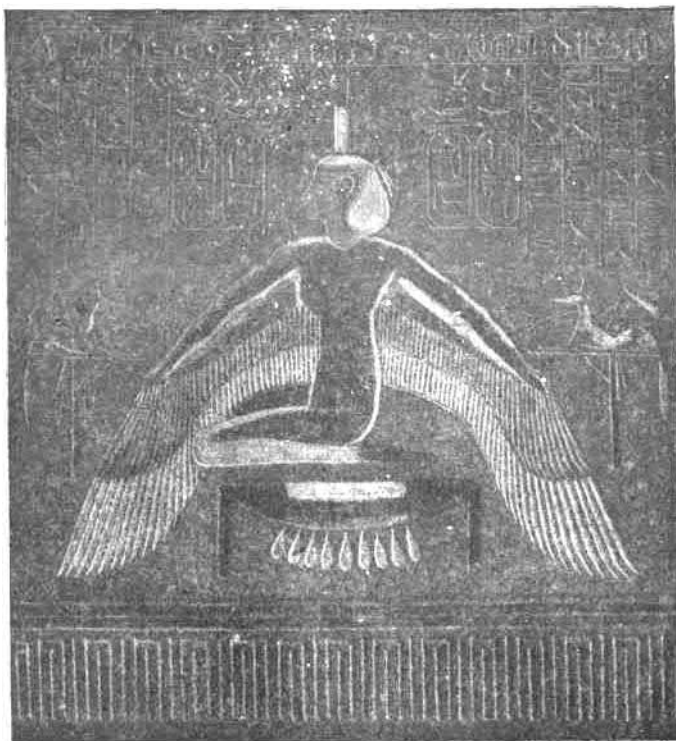
A bizottság erős, gyötrő vallatásra fogta az embert, hogy nem ismer-e a mutatott két síron kívül mást is.

A munkás égre-földre esküdözött, hogy más sírt nem ismert, vágják le a fülét, törjék be az orrát, de ő nem ismer más sírt, azokon a nyitott sírokon kívül.

A bizottság erre megvizsgálta a közelben levő összes sírokat, melyekben királyi gyermekek és családtagok nyugodtak, a király anyái, atyái. A sírokat sértetleneknek találták. E felett a bizottságnak nagy volt az öröme és mindjárt ilyen értelmű jelentést tettek a város főkörmányzójának.

A város kormányzója, Pazer, azonban nem volt megelégedve a bizottság eredményével, sőt, hogy azt a királyi sírt találták teljesen sértetlenül, melyről ő tett jelentést, azt a gyanút keltette benne, hogy a vizsgálóbizottság elakarja palástolni, a halottak városában fennálló állapotokat. Két elégedetlen alantasa a halottak városának kormányzójának, Pazerkának ismét új adatokat vitt a város hercegéhez Pazerhoz.

A sírvizsgálat második napján, mikor a bizottság ülését tartotta, a Ptah templom mellett Pazer találkozott a bizottsággal. Egy-

III. Ramzesz koporsójának oldala.

két tagjával és nyíltan hangoztatta, hogy arra a jelentésre, amit a bizottság nagy garral csinált, ő nem ad semmit, ő már nagyon is jól tudja, micsoda állapotok vannak a halottak városában és majd feljelentést fog tenni a fáraónál.

Ezt a kijelentést Pazerka jó barátai azonnal megvitték neki és úgy látszik ez úgy őt, mint másokat is megijesztett, mert Pazerka, még az este hosszú, kimerítő levelet írt a város főkörmányzójának, melyben közölte vele Pazer fenyegetőzését, amivel a főkörmányzót arra akarta indítani,

Az Edfui templom oszlopsora.
Ezt a templomot a késői idők fáraója építtette újra, de már a legrégebbi időkben emelték.

hogy hivatalos eljárást indítson a fenyegetőző ellen, még mielőtt az beválthatná fenyegetését.

Amikor Pazerka a város hercegének a szavait idézte, leírta, mely szavakat használt a fáraó biztosaival szemben. Levelének ehhez a szakaszához hozzáteszi: „Közöltem urammal a szavakat, melyekkel a város hercege az évmilliós sírváros tisztelni való nagyjait illette, mert ha én, a halottak városának hercege elhallgatom ezt, vétket követnék el.“

Egyben vádat emelt a két feljelentő hivatalnok ellen s kimutatta, mely sértés volt eljárásuk a főkormányzó ellen, mert ha volt valami panaszuk, valami feljelenteni valójuk, azzal a főkormányzóhoz kellett volna fordulniuk, mint ahogy azt évszázadokon át tették, ha szükség volt rá.

A főkormányzó azonnal intézkedett és másnapra vizsgálatot rendelt el, melyen ő maga is részt vett.

Maga a város főkormányzója vett részt a további vizsgálaton, maga hallgatta ki a vádlottakat, fősúlyt arra fektette, hogy vájjon a királyi sírok állapota milyen.

A főkormányzó a jegyzőkönyvben megemlítette, hogy a város kormányzója milyen vádat emelt, azután ő maga mondja: „Én azonban ott voltam, a fáraó minisztereivel, megvizsgáltuk a szent sírokat, azokat sértetlennek találtuk.“

Valóban csak egy fáraó sír volt feltörve, ellenben majdnem valamennyi magánsírban rablók jártak és szédülták az örök béke lakásait.

Most már mindkét félnek volt mitől tartania és volt miért hallgatnia.

A város kormányzója olyan kifejezéseket használt a fáraó biztosaival szemben, hogy abból könnyen lehetett felségsértést kimagyarázni, viszont a halottak városában sem volt minden rendben, mert a feltört magánsírok is vétkes mulasztást jelentettek.

A két ellenfélnek tehát vagy meg kellett elégednie az eddigi kellemetlenségekkel és tovább hallgatniuk, vagy mindkettőjük ügye a fáraó elé kerül és akkor mindkettőjük bajba jut.

A két ellenfél úgylátszik inkább az egyszerű megoldást kereste, mert azután elaludt a dolog.

Annál nagyobb zajt ütött azonban hasonló sírrablás, három évvel később, X. Remesz idejében, amikor valamennyi nagy fáraó sírját feltörték és hatvan sírrablót fogtak el.

Ez a per azonban már nagyobb botrányt okozott, mert sok kisebb hivatalnok volt bele keverve, sőt egy Amon írnok is és ami még botrányosabb volt, részes volt a dologban egy Amon és egy Kunzu pap is; sőt más városból való és egykor nagyobb tisztséget viselt férfiak is; nagy szerepet játszottak ebben a botrányos ügyben az asszonyok.

A fáraó-sírok feltörésére és kirablására, egész betörő szövetség alakult. A sírok feltörése nem volt könnyű és egyszerű dolog. Ahhoz, hogy meg-

Kaliforniai zö embercsonk egyinás mellé állított múmiája, egyik thebei templomban.

Endrei Zoltán. A világ történelme I.

tudják, melyik a fáraó-sír, tanúit, írástudó ember kellett ahhoz; hogy a bejáratok erős elzárását feltörhessék, nagy erő, sok kéz. Mikor már a külső bejárat nyitva volt, akkor a belső, a holttesthez vezető nyílást kellett kitörni, ami különösen nagy munkát igényelt, mert a koporsó előtti bejáratot roppant kötömbökkel, erős tapasztással zárták el; mikor már minden bejárást kinyitottak, fel kellett törni a külső koporsót s a belsőt. A múmiáról leszedett arany és ékszer-holmin kívül, még az edényeket, egyéb tárgyakat is elvinni sok kéz kellett. A sikeresen végrehajtott sírrablás után következett a zsákmány felosztása és értékesítése. Az értékesítést mindég asszonyok vállalták el, sőt az orgazdák mind asszonyokból kerültek ki, akik az edényeket, az ékszereket megvásárolták.

A szövetséget hatvan tagból állott. Már majdnem valamennyi nagy fáraó sírját végigjárták, amikor a kapzsiság megtorolta rajtuk bűnüket, gyalázatos rablásukat.

Egyszer zsákmány elosztásánál, egyik czinkos elégedetlen volt a részével és többet követelt, mint amennyit kapott. Ez az elégedetlenség czivódásra adott okot és az, amelyik megrövidítettnek hitte magát, elment a halottak városa rendőrségéhez és feljelentette a tisztnél az egész gyalázatos sírfosztogató bandát.

II. Ramzesz és I. Széti sírja volt az első sír, amely a halottfosztogatóknak áldozatul esett.

A rendőrség elfogta ugyan a szövetségetnek mind a hatvan tagját, hanem azzal még mindig nem ért véget a sírfosztogatás, mert hátra volt még a legnagyobb rablás, amely után az állam belátta tehetetlenségét és inkább a halottak elrejtéséhez folyamodott, minthogy éberséggel megküzdene próbáljon a sírfosztogatókkal.

A rendőrség kitűnő fogást csinált ugyan, de az állam mégis látta, hogy tehetetlen a sírrablókkal szemben, mert röviddel a tömeges elfogatás után, már ismét észrevették, hogy az egyik királysír külső bejáratát felakarták törni, de még nem sikerült; ekkor az összes veszedelemben levő múmiákat éjnek idején, ködös, csúnya éjszakában a Darel-baheri hegyszorosában, egy sziklaürben rejtették el. Sőt azontúl nem merték többé nyilvánosan eltemetni a fáraók múmiáját, hanem a királyi családban őrzött titok szerint mindig rejtve, éjnek idején a Darel-baheri sziklaszorosban a többi királyhoz temették.

Ez a rejték azután meg is felelt a céljának, mert nem fedezték fel egész napjainkig, amikor, mint már előzőleg említettük 1875-ben a Quarnafalvi fellahok rábukkantak s hat évig rejtegették titkukat, de végre is 1881-ben az egyiptomi kormány elvette tőlük a zsákmányt és elhelyezte a bulaki múzeumba.

A többi ramzeszidáról egyre fájóbb emlékeket jegyzett fel az egyiptomi történelem. A királyok bábok voltak és már XII. Ramzesz alatt az Amon

főpap, H r i h o r, minden hatalmat magához ragadott, ő lett mindkét ország előljárója, az egész ország minisztere, egy hadtest parancsnoka; minden méltósága mellé azonban megmaradt Ámon főpapjának is.

Roppant hatalma megkedveltette vele az uralkodást, úgy, hogy amikor XII. Ramzesz hosszú uralkodás után meghalt, Hrihor nem sokat törődött a jogos trónörökössel, hanem magához ragadta a királyi hatalmat s fejezte a kettős koronát, de azért megmaradt főpapnak is. Azontúl a papság uralma alá került az egész állami hatalom.

Észak-Egyiptom azonban nem békült meg az új állapottal és a Delta-vidéken még Hrihor alatt új uralkodóház támadt, amely meg is döntötte Hrihor uralmát. Az új uralkodóház megalapítója Szemnotu volt, aki nemcsak Észak-Egy pl ómnak a királyságát tudta érvényesíteni, de Thébét is meghódította és már Hrihor fia sem jutott a trónra, hanem beérte az Ámon főpapsággal.

Szemnotu a Ramzeszidák egyik leányivadékát vette feleségül és így tette jogit törvényessé; a Hrihor által ti ónfosztott többi Ramzesz-ivadék elmenekült Nubiába, Ethiopiába és ott alapított önálló uralmat.

A Szemnotu ivadékai előrelátásból, bölcs óvakodásból az Ámon főpapság méltóságát azontúl mindég csak valamelyik királyi családtagra ruházták, ezzel vették elejét annak, hogy a főpap a királyi ház ellen fordulhasson és felette uralkodhassék. Az Ámon főpap uralma azonban tovább is roppant nagy maradt és befolyása döntő volt. Azokban a kerületekben, mely uralma alá tartozott, nem örült uralmuknak senki, mert sok visszélést, sok önkénykedést kellett a polgároknak elszenvedniük.

Az ország pedig egyre hanyatlott, a dicsőséges, világot meghódoltató Egyiptom lassanként teljesen elvesztette tekintélyét, nemzetiségét, a züllés, az elkorcsosulás ideje következett el. Az egyiptomi nemzeti dicsőség csilaga nemcsak alább hanyatlott, hanem végkép kilobbant.

Amíg a Nílus partján az egykori dicsőséges ország elhalt, addig Szíriában, Elő-Ázsiában hatalmas államok keletkeztek, erősödtek.

Szíriában új, megerősödött országot alkotott Izrael népe, az Eufrát és Tigris közén nagy hatalom lett Asszíria.

Az új országok mindenütt a nemzeti erő hatalmas eszközével hódítottak tért, alkottak védelmet a nemzeti hadseregükkel, Egyiptom pedig az ezzel ellenkező, vészthozó berendezést erősítette még tovább: az idegen, zsoldos seregből alkotott hadsereget. Az egyiptomi kiadta kezéből az egykor oly győzedelmesen hordozott fegyvereit, oda adta azt idegen nemzetségeknek s csakhamar utolérte emiatt a méltó bünhődés: idegenek lettek urak felette.

A dicsőséges kor véget ért, azt felváltotta a gyenge, azután már csak egy következhetett: az idegenek uralma az elsatnyultak felett. Az be is következett s a dicsőséges nemzeti Egyiptomnak — vége volt!

IDEGEN NEMZETISÉGŰ FÁRAÓK.

Az a tespedő Egyiptom maga adta ki kezéből a fegyverét; átadta másnak, aki ellene fordította. Egyiptom egyre nagyobb tömegben fogadta fel a seregébe a zsoldosokat és kialakult a zsoldos sereg, melynek egyre túlnyomóbb része líbiai harcosokból került ki.

Amikor a líbiaiak, mint hódítók érkeztek, mindannyiszor csúfos vereség érte őket, megváltoztatták tehát politikájukat és másképp férkőztek Egyiptom birtokához. Beállottak zsoldosoknak, egyre nagyobb lett a számuk; sokan meg is gazdagodtak, a delta vidékén le is telepedtek: a katonai tisztségeket atyáról fiúra származtatták. Külsőleg egészen egyiptomi alakot öltöttek, külszínre egyptomosodtak, de azért megtartották a líbiai neveket. A zsoldosok legnagyobb része a Másáuása törzsből származott és róluk nevezték el azután az összes idegen zsoldosokból álló csapatokat, még pedig rövidítve a Má-csapatoknak, vagy a Mák-nak.

Volt az országnak ugyan még nemzeti serege is, amely a thébei Ámon-főpap parancsnoksága alá került, de ez a hadsereg a Má-csapatokkal szemben nem sokat ért. Ezt idővel a zsoldos hadak is tudták és a hatalom, az uraság mindig csábító, tehát a zsoldosok is utána nyúltak.

Már amikor Tániszban Hrihor ellen az új uralkodóház támadt, azt is a Má-csapatok támogatták és csakis a Mák segítségével sikerült a deltában támadt új királyi háznak az Ámon-főpapkirály ellen uralomra jutnia. Abban az időben, az új uralkodóház uralomra jutása körül szerzett érdemeiért, egyik zsoldos nemzetség igen előkelő,

A thébei korszakban kezdődött építkezés legszebb díszei. A különböző templomok oszlopsarnokaiban állott oszlopok oszlopfői.

Az oszlopok és oszlopfők nem voltak mindig terméskő színűek, hanem színesek, a kifaragott részek különböző színekkel pompáztak.

tekintélyes állásba jutott, utódai már a Má-k hercegei. Ennek a nemzetiségnek egyik ifja S e s o n k már oly nagy tiszteletben állott, hogy egy királyleányt vehetett feleségül, fia pedig, akit szintén Sesonknak hívtak, az összes zsoldos seregek főparancsnoka lett, mikor pedig az utolsó tániszi király meghalt, Sesonk magához ragadta a hatalmat, fejére tette a koronát, hogy pedig jogos trónutód legyen az ő családja, fiával feleségül vette a meghalt király leányát, Ramakát.

I. S e s o n k trónralépésével elérték a líbiaiak céljukat, övék lett Egyiptomban a hatalom. Ezt az uralmat nevezzük a zsoldosok uralmának.

Az új uralkodóház székvárosa Bubasztisz lett. Az ősi Ámon-város Thébe végleg elvesztette mint fő és székváros tekintélyét, amely azontúl egyre halványult.

I. Sesonk elődje családi összeköttetésben állott a Kánán földjén uralkodó zsidók királyával, a híres Salamonnal, de Sesonk már hadat üzent a

Egybubasztí királyné bronz-szobor, előlről.

zsidók királyának, ő már szemet vetett a szíriai földekre és országokra és Jeruzsálemig vezette diadalmas seregét. Azon túl azonban nem ment, a zsidók királya valószínűleg, gazdag ajándékokkal megbékítette a hódítót, akinek hadjárata nem is hódító, hanem inkább rabló hadjárat volt, mert azért uralma, hatalma Szíriában vagy Palesztinában nem volt.

I. Sesonk királyt otthon ugyan hódítónak ünnepelték dicsőségéről dagályos frázisokat véstek fel, de igazi hatalomról a határon túl szó sem volt, habár Karnakban, a templom falára egész sor meghódított és felégetett város nevét jegyezte fel.

Ez a kis hadi tény mégis elég volt arra, hogy Bubasztiszban élénk udvari élet fejlődjék, hogy Bubasztiszba tóduljon mindenki, aki az uralkodó árnyékában akar, vagy csak ott tud boldogulni. Az iparos, a művész, a tudós, mind a királyi udvar köré csoportosult.

Nem sok becses emlék hirdeti ugyan képességüket, de azért maradt fenn érdemes munka is; ilyen egyik bubasztí királynő finoman kidolgozott bronzszobra.

Az I. Sesonk alatt rövid időre fellobbant élet nyomban, az utódai alatt megint elernyed. A zsoldos hadsereg, mely az új háznak erejét adta, nem volt állhatatos, sem megbízható erő és bizony a bubaszti királyoknak csakhamar fegyverrel kellett a koronáért küzdeniük és mégis elvesztették, mert egy másik, buziriszi családnak sikerült a trónra jutnia, de az sem lehetett sokáig ura Észak-Egyptomnak, mert az egyes városokban a zsoldos hadtestvezetők független urakká váltak, akik magukon kívül más hatalmat nem akartak elismerni. Rövidesen ilyen kis királyságokra oszlott fel egész Észak-Egyptom. Tizenkilencz kis király, mind a maga kerületének ura és istene. Volt ugyan valami névleges legfőbb úr közöttük, aki címre, magasabb rangú volt a másikonál, aki talán az egész Észak - Egyptom feletti királyi hatalom címét viselte, de hatalma azért a kiskirályok felett nem volt.

Ezt a szétzúllott világot azután egyszerre elsöpörte a Dél-Egyptomból érkező király, aki szintén idegen úr volt az egykori fáraók földjén.

Etiópiában támadt új királyság, új király, aki nem elégedett meg az egykori „nyomorult Kus“ földével, hanem meg-Királyi zsoldos tiszt. akarta hódítani egész Egyptomot és úris lett a legészakibb határig.

Amíg az egyptomi fáraók azon fáradoztak, hogy Nubiát elegyptomosítsák, hogy minél szorosabban fűzzék Egyptomhoz. Addig Egyptom műveltsége új világot teremtett ott és az etiópiai erkölcsök, szokások egészen az egyptomiaknak feleltek meg és amikor az egyptomiak kezéből kiesett az uralkodói pálca, az etiópiaiak nyúltak utána.

Mikor a taniszi uralkodóház elűzte Thébéből Hrihort és utódait, azok Etiópiában, az egykori „nyomorult Kus“ földjén alapítottak új királyságot. Az új, etiópiai királyság egészen az egyptomi királyság mintájára alakult.

Fővárosa Napata volt, ott székelte az új király, aki a fáraók czimeit vette fel, jelvényeit és koronáit használta. Az etiópiaiak vallását az egyptomi vallás már régen kiszorította és az egyptomi isteneknek

A bubaszti királyné-
egész alakja

áldozott Etiópiában mindenki. A nép kusita nyelven beszélt ugyan, de vallása egyiptomi volt, azonban a közrendűek, előkelők és hivatalnokok csak egyiptomi nyelven beszéltek.

Mihelyt az új királyság Etiópiában megerősödött, azonnal arra törekedett, hogy hatalmát, uralmát kiterjeszse Egyiptomra. Mihelyt Etiópiában észrevették, hogy az észak-egyiptomi királyok hatalma, ereje gyöngül, azonnal tért foglaltak Egyiptomban ők. Már III. Sesonk tániszi király alatt oly erős és hatalmas volt az etiopiai király, hogy Thébéig nyomult és Thébét uralmához csatolta.

Megfordult a világ, Nubia és Thébe szerepet cseréltek. Valamikor a Thébében székelő király volt ura és királya „a nyomorult Kus“-földnek, most Kus-földe, mely eltanult Egyiptomtól mindent, ura lett Thébének. A Delta-vidék kis királyai idejében pedig elérkezettnek látta az etiopiai király, hogy kinyújtsa kezét az egész Egyiptom feletti hatalom és uralomért. Ennek a kezdetét ugyan maga a száiszi király idézte elé. Fefnakt-nak hívták.

Abban az időben Szaisz ura. Fefnakt volt az Észak-egyiptomi kiskirályok között a leghatalmasabb és aki a kiskirályok közül az ő fenhatóságát el nem ismerte, neki nem hódolt, az ellen haddal indult; később elkezdett felfelé, Dél-egyptom felé terjeszkedni és egymásután kényszerítette hódolatra a városokat.

Fefnakt-nak ez az előnyomulása és hatalmának kiterjesztése veszedelmes volt az etiopiai királyra, akinek nemcsak egyiptomi hatalma forgott veszedelemben, de még Etiópia független királysága is. Etiópiának akkor P i a n k i volt a királya, aki kitűnő hadvezetőkkel, vezérekkel elküldte seregét a közeledő tániszi király ellen.

Herakleopolisznál ütközött meg a két sereg és a tániszi király seregét Pianki serege teljesen szétverte és Fefnakt-nak menekülnie kellett. Az egyik kiskirály, Nam r e t mégis sikeresen visszavonult és bevette magát városába, Hermopoliszba.

Az etiopiai sereg üldözte a menekülőt, de mire Hermopolisz alá érkezett, Namret seregével már a falakon belül volt. Az etiopiaiak ostrom alá vették a várost és erősítést kértek Napatából. A híre maga a király, Pianki indult az ostromlott város alá, bár előbb néhány más községet hódoltatott

Ameritisz kiráyleány.

meg s e közben elfogta Fefnakt királynak egyik fiát s azután teljes erővel Hermopolisz ostromához fogott.

Az ostromlott város már a harmadik napon meg akart hódolni, de a felháborodott király nem akart a békés meghódolásról hallani. A szorongatás és kétségbeesés napjaiban azután Namret király felesége és leányai kijöttek a városból és felkeresték az ostromló táborban Pianki király feleségeit, leborultak előttük és könyörögve kérték őket, hogy fordítsák kegyelemre hatalmas férjük uruk szívét, hogy kegyelmezne meg Hermopolisznak. Az asszonyok közbenjárásának meg volt a fogatja, mert Pianki megszüntette az ostromot és a város meghódolhatott.

Hermopolisz után a többi város hódolattal nyitotta meg kapuit az érkező király előtt, csak Mempfisznél talált zárt kapukra.

Tefnaktnak sikerült 8000 embert nagy hadi készlettel küldeni Mempfisz hatalmas erősségébe, ahova a sereg éjnek idején vonult be; Mempfisznek daczólnia kellett Pianki-val.

Az ostromló sereg segítségére azonban csakhamar megérkezett az etiopiai hajóhad, amely rövid harcz után bevette Memfisz kikötőjét és azután elesett a város is.

Most már nyitva állott az út a Delta vidékre, a városok mind meghódoltak és a Delta vidéki kis királyok sorba megjelentek Pianki király előtt, meghódoltak neki és esküvel fogadtak hűbéri hűséget.

Tefnakt ekkor már végső harcra készült az ő városában; de mielőtt az utolsó mérközésre került volna a sor, Tefnakt békét keresett. Pianki belátta, hogy a sok csatornás, vízi-útas Delta vidékén nehéz volna harcot vívnia, a háborút folytatnia, elfogadta tehát Tefnakt békejobbját. Nehézséget okozott azonban a meghódolás bemutatása. Tefnakt semmi áron sem akart abba beleegyezni, hogy ő is úgy tegyen, mint a többi kis király, hogy elmenjen Pianki táborába és ott mutassa be hódolatát, hanem igenis hajlandó volt a hűségi esküt Pianki küldöttei előtt letenni.

Pianki elfogadta az ajánlatot, két megbízottja megjelent Tefnakt-nál, aki azután letette a hűségi fogadalmat és átadta a megbízottoknak a gazdag ajándékokat, amelyeket Piankinak küldött.

Pianki mint győző fordult vissza a Delta vidékről és diadalúttal tartott haza felé; útközben a templomokban mindenütt áldozatokat mutatott be az isteneknek.

Ez a diadal azonban nem valami nagy erejű volt, mert alig ért Pianki haza Napatába, Tefnakt ismét hozzá fogott célja keresztül viteléhez; ő akart Észak-Egyiptom ura és királya lenni, ilyen szellemben nevelte fiát is, aki atyját jogaiban követte.

A fiút Bokénranf-nak hívják és ő volt az, aki a névlegesen uralkodó tániszi uralkodókat teljesen megsemmisítette, de ép így megbuktatta minden további törekvésében a Bubasztinból származó uralkodóházat is.

Bokenranf nagy képzettséggel, tudással és kiváló jogérzéssel dicsekedő ifjú volt és kitűnő törvényeket hozott. Ő volt az első, aki embertelen, igazságtalan szokásnak tartotta azt, hogy a hitelezőnek még az adós személyéhez is joga volt és eladhatta vagy saját rabszolgájának tehetette. Azontúl csak az adós vagyonát vehette el a végrehajtó, de a személyéhez semmi köze sem lehetett.

Igen virágzó foglalkozás volt abban az időben az uzsora, a mit azzal szigorított meg, hogy elrendelte: a kölcsönbe adott tőke kamatai sohasem szaporodhatnak fel annyira, mint a mennyi maga a tőke. Bokenranf törvénye volt az is: hogy ha két üzleti fél közt nincs írásbeli szerződés, csak szóbeli, akkor az alperes esküje a döntő.

Bokenranf látta, hogy csak úgy erősítheti meg uralmát, ha előbb a mindennapi élet bajait orvosolja, az emberek magánérdekeibe vágó visszaéléseket szünteti meg.

A törvényhozó Bokenranf uralma azonban nem tartott sokáig; az akkori etiopiai király, Szabako, győzedelmesen jött le a Nílus mentén és véget vetett Bokenranf uralmának. Különösen a papság támogatta Szabako hadjáratát, mert a papság nagy ellensége volt az igazságos és igazságot osztó Bokenranfnak, a ki a papság visszaélései ellen küzdött. A míg Szabako teljesen papi befolyás alatt állott, addig Bokenranfot a papság ellenségének tartotta és reávette Szabakot, hogy mikor teljes diadal után elfogta Bokenranfot, büntetésül, mert az egyiptomi istenek papjai ellen tört, égesse el elevenen, pedig Szabako nem volt kegyetlen természetű.

Szabako etiopiai király a fáraók törvényes utódjának tartotta magát, mert anyjuk egy bubaszti fáraó-leány volt. Szabako megalapította a XXVI-ik uralkodó-házat és békés, emberséges uralom emléke maradt utána.

Megszüntette a halálbüntetést és a bűnösöket halál helyett kényszer-munkára ítélte. A papság hatalma Szabako alatt teljes volt, az Amon templom főpapjainak állama Thébében megint teljességében megújult. Amon államának szent védőnöje ismét az Amon felesége, a ki Amon isten roppant birtokának a gondnoknöje; ebbe a tisztségbe Szabako a nővérét, Ameritiszt tette.

Szabako békén uralkodott, de azért tartós uralmat és rendet nem tudott létrehozni, mert halála után a sok város kis királya ismét fejtelenséget okozott és Szabaku fiának, Sabatákonak, újra harczba kellett állania a városok hercegeivel, a mint azok is ellenségeskedtek egymás közt. Örökös harcz, egymás közti villongás dúlt Egyiptomban és a szétzüllő erő nem állhatott ellent a nemsokára keletről érkező hatalmas hódítóknak. Nemsokára szerepet cserélt Egyiptom. Ázsiai hatalom alá került. Az Eufrat és Tigris közt támadt hatalmas birodalom rátette kezét Egyiptomra, mely valamikor ura volt az egész Egyiptomban ismert világnak. Az idegen hatalom hódító, rabló, fosztogató seregét fájdalmasan nyögte az egykor büszke Egyiptom.

A szabad egyiptomiak az asszírok adózói lettek, habár az etiopiai királyok

két ízben kitakarították az országból az asszírokat, de azok mind a kétszer visszatértek, majd egy líbiai származású király idegen segítséggel felszabadította Egyiptomot és visszaállította a fáraók országát, de csak rövid időre.

A haldoklásnak ezekben a századaiban egy a líbiai származású fáraó alatt ugyan még egyszer felragyogott, egy késői őszi napsugár Egyiptom dicsőségének egén. A múlt dicsőségétől megihletett király (Pszammetik volt a neve, majd rátérünk) fel akarta támasztani az eltemetett idöket, a művészetet, a nagyságot, a régi divatokat, de mindez csak mesterkéltné újjaélesztés volt. Néhány pompás épület hirdeti annak a fáraónak a törekvését, ilyen a File szigetén épült Izisz templom, az Eafui templom és több más, sok ipari czikk, dísz tárgyak, ékességek, de mindezt nem a nemzet ösztöne hozta létre, hanem egyetlen ember roppant akaratának ezernyi részre osztott ereje, parancsa. Tehát csak ideig-óráig tarthatott. Mint valami felidézett álmokép jelenik meg ez a kor, melyet a király bűvereje, varázsparancsa jelentetett meg még egyszer az egyiptomi ég alatt, hogy a piramisok és oszlopok hazája örökre elbúcsuzhassék évezredes múltjának emlékeitől, hogy még egyszer felvehesse azt a ruhát, amelyben valamikor oly szép, fiatal és élet-erős volt, de beigazolta az igazságot, hogy nem a külső mez teszi a lényet. Egyiptom az ő régi ruhájában is csak a késői idők erőtelen, pusztuló ország volt.

Egyiptomi vázák és balzsamtartók.

A mesterkéltné felujulás után alig egy évszázad múlva az ország idegen járomba, előbb a perzsák, később a görögök, végül a rómaiak uralma alá kerül.

Az egyiptomiaknak erről a harczároi fogunk még szólani, de most elhagyjuk az emberi műveltség hóshazáját, az emberiség legnagyobb büszkeségét: az egyiptomi világot. Mert valóban az egyiptomi műveltség, az egyiptomi emberi nagyság az emberiségnek egyik legnagyobb büszkesége: évezredek távolában oly szellemi műveltséget, az ész annyi alkotását látjuk, mely megerősíti hitünket az ember örökös nagyságában, méltóságában.

Amikor az embert bűneivel és érényeivel együtt ily messze távolból tekintjük, tiszteletre méltónak találjuk a nagy teremtésnek ezt az ékességét és leszűródik egy szent tanulság, hogy hiú, bectelen álmok a világpolgárság, de

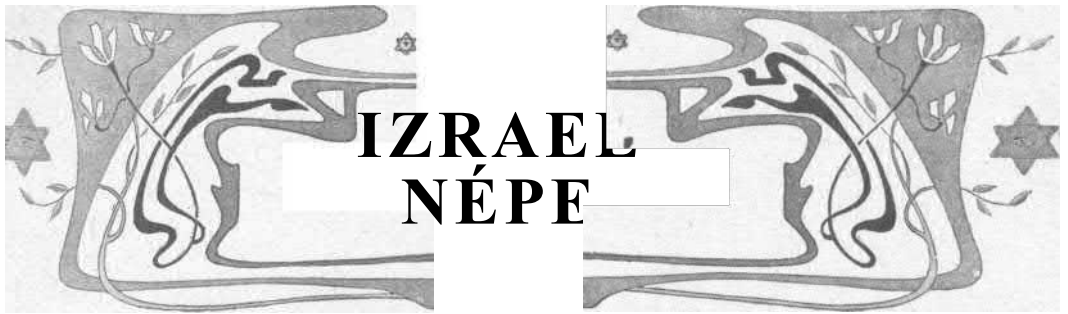
nagy, előrevivő, az emberiséget magát haladásra kényszerítő erő a nemzeti érzés, a nemzeti egység; a míg a nemzeti eszmékért, függetlenségért, nemzeti dicsőségért küzd, munkál, ékeskedik egy nép, addig tart nagy haladása, addig tart fejlődése, fölebbemelkedése, életerejé, és addig viszi előbbre a maga haladásával a világot.

így volt az egyiptomi népnél s a reánk hagyott hatalmas emlékek, az égre nyúló piramisok, az omladékos templomok, ledőltszlopok, csendes sírok egyet hirdetnek: mindenható a népnek függetlensége és el nem múlik az, a míg minden polgárának legszentebb: a h a z á j a é s s z a b a d s á g a !

Nilusi tájkép.

A lenyugvó nap bearanyozó sugara a letűnt dicsőség puszta téréin csak a romokról emlékszik a népre, melynek sírját a világ leg-hatalmasabb sírköveijjelzik.

A ZSIDÓK KÁNÁN FÖLDIÉN. A BÍRÁK ÉS A KIRÁLYOK KORA.

Félmilliónál nagyobb létszámú nép vonult ki Egyiptomból — II. Ramzesz idejében — és Ázsia felé vette útját, még pedig nem arra, amerről az ázsiai népek Egyiptomba jöttek, a szárazföldi úton, hanem neki-vágtak a Vörös-tengernek, átkeltek azon és az arabiai félsziget roppant pusztaságain vergődtek át, amíg olyan helyre kerültek, ahol végleg letelepedhettek. Az a nép, a zsidó nép volt.

A zsidók történetét a biblia mondja el, melynek kezdete visszanyúlik a világ teremtéséig. A biblia az emberiség történetének egyik legérdekesebb okmánya. Amikor a zsidók történetét mondjuk el, a biblia előadását is össze kell foglalnunk.

A biblia azt mondja, hogy az első emberpárnak három fia volt, Abel, Kain és Szét. A három fiú közül az elsőt az emberi gyarlóságok egyik legcsúfosabb vétke, az irigység megsemmisítette. Az öregebbik Kain megölte az ifjabbat Ábelt és így az emberiséget tovább Szét és Kain ivadékaik tartották fenn.

Szettől származott Noé, aki a vízözönt élte át és bárkáján megmentette az emberiséget. (Ezt a hitregét a zsidók bibliája a kaldeaiaktól vette át.) Noénak három fia volt, Szem, Kham és Jáfet. Ettől a három fiútól származik a biblia szerint a világ minden nemzetsége. Szemnek fia volt Terah és tőle származott Ábrahám, aki a zsidóknak ősatyja volt.

* A szerző tapasztalata, hogy a bibliai ismeretek a nagyközönség körében nem olyanok, mint aminőnek kellene lenniük. A bibliai mondák, hitregék, elbeszélések első kellékei a műveltségnek. A zsidók történetének folyamán, el fogjuk mondani azokat, amelyeknek ismerete okvetlenül szükséges.

Ábrahám Kaldeából, Ur-ból való volt, de törzsével elköltözött onnan, Kánán földére.

Ábrahám Lóth-tal, akinek nagybátyja volt, közös helyen telepedett le, de idővel oly nagy volt a gazdaságuk, a nyájuk, hogy a pásztoraik mindig czivódtak a legelők miatt; ekkor Ábrahám, hogy békesség legyen, azt tanácsolta Lóthnak, hogy vonuljon házanépével, nyájával lejjebb, más vidékre, nehogy még reájuk is átháramolják a szolgálk surlódása.

Lóth el is ment és lejutott a mai Holt-tenger vidékére és Szodoma városában lakott.

Történt, hogy Ábrahámot vándor utas alakjában felkereste az Isten és vendége volt Ábrahámnak, akivel később kiment a szabadba és amikor tekintetük Szodoma irányába esett, Isten megmondta Ábrahámnak, hogy elfogja pusztítani Szodomát bűnei miatt. Ábrahám ekkor kérte az Istent, hogy ne pusztítsa el a várost, ha abban csak ötven igaz és bűnökkel nem fertőzött ember él. Isten megígérte. Ábrahámnak azonban aggodalmai támadtak és alkudott, ha csak 45, 40, 30, 20 végül, ha csak tíz igaz lélek él is a városban, kegyelmezen az Úr. Az Úr megígérte, ha csak 10 igaz él Szodomában, megkegyelmez a városnak. Az Úr elküldte hát angyalait vándorok képében Szodomába, ahol azonban még csak tíz igaz lelket sem találtak. Lóthot és családját kivették, de szigorúan megparancsolták, hogy vissza nézni ne merjenek. Lóth felesége azonban kíváncsiságát nem tudta legyőzni, visszafordult és sóbálványnya változott. Szodomát és a szomszédos Gomorát pedig tüzes eső, kénköves lángok elpusztították s helyén maradt a Holt tenger. A bibliai hitrege erősítésétül máig is mutatják a Holt tenger felelt emelkedő só-oszlopot. (Lásd 167. és 170. old.)

Ábrahámnak késő öreg korában született fia Izsák, akinek Rebeka feleségétől két fia volt, Ézsau és Jákob, ikertestvérek, akik közül Ézsau volt az elsőszülött, aki nevét azért kapta, mert szőrös testű volt. Öcscsét Jákobnak nevezték.

Mikor a két fiú már nagy volt, egy alkalommal Ézsau fáradtan jött haza sikertelen vadászból és öcscsét ép evésnél találta; tál lencse-főzelék volt előtte. Ézsau megkívánta és elkérte Jákobtól, aki odaadta neki, de Ézsauinak le kellett mondania elsőszülött jogáról.

Izsák, a két fiú atyja, öregségére megvakult és mikor halála közeledését érezte, magához szólította fiát, Ézsaut és felszólította, hogy menjen, hozzon neki vadat, készítse el, hadd egyék belőle és megáldja fiát.

Ézsau elment vadat hozni. Rebeka, aki jobban szerette Jákobot, leöletett egy fiatal kecskét, azt elkészítette vad módra, a kecske bőrét pedig Jákob kezére meg a nyakára húzta és így beküldte Izsákhhoz, hogy kérje áldását.

Izsák evett az eléje adott húsból, ivott az italból és azután megáldotta a fiát, mondta: szolgáljanak neked népek, boruljanak le előtted nemzetek légy ura testvéreinknek és anyád fiai hódoljanak előtted.

Az áldás beteljesült!

Jáknak a fia volt az a József, akit bátyái eladtak és akit elvittek Egyiptomba. Jákob nemzetségéből származtak azok, akik az ivadékaik, a zsidóknak vezetői és királyai lettek.

A zsidók a Ramzeszidák idejében értek fel Kánán földjére. Nagy törvényadójuk, aki Egyiptomból kivette: Mózes, nem ért el Kánánba, „az ígért földjére“.

Még a sivatagban átadta a nép vezérlését Józsuának, aki elvezette véreit a Jordán folyóhoz és diadalmas harcosai élén elfoglalta egész Kánán földjét s aztán felosztották kilencz nemzetség között: Juda, Benjamin, Simeon, Dán, Izakár, Aser, Zebulon, Naftali, Efraim és Manasse fél törzse közt, mert annak másik fél törzse a Jordán túlsó oldalán települt le. Ezt mondja a biblia, de a tudomány kétségbevonja azt, hogy a zsidók harc, hódítás útján foglalták el, hanem előbb lassan törzsenként vándoroltak be és telepedtek le. Csak mikor már erős, nagy volt a nép, akkor szereztek meg a többi földet erővel, harccal. A zsidók gyakran vegyültek a kánániakkal és bár a vallást kivéve, a kánáni nép műveltsége a zsidókét messze felülmúlta, mégis a zsidóké lett a túlsúly, a hatalom.

A zsidók történetének megírásánál sok nehézséggel kell küzdeni, mert a biblia, a zsidók történeti könyve, nem mindenben hű, megbízható és igaz leírása a zsidók múltjának, hanem későbbi időkben, papi felfogásból, papi szempontból megírt hitregetörténet. Ez főleg az őskorok történetére vonatkozik, mert a zsidók történetének feljegyzései valóban a királyok idejében kezdődnek.

Ám lássuk, mit mond a szent történelem a Kánán föld megszerzése utáni időkről.

Józsuá halála után a törzseket nem vezérelte, nem kormányozta egységes vezető és így nem is tudtak sikeresen ellentállani a szomszédoknak, sőt időnként a velük közösségben élő törzsek is harczokat folytattak ellenük.

A laza együttélés, a vezető nélkül való időkben egyes törzsek eltértek őseik vallásától, elfordultak istenüktől Jehovától és a kánániták bálványimádása felé hajoltak. Ez volt a legnagyobb veszedelem, mert a zsidó törzseket épen a tiszta ősi Jehova-vallás tartotta össze, mert e miatt a zsidó törzsek egymás közt is ellenségeskedtek és a közös ellenségek bizonnyal ezt, hol azt a törzset igázták le. A vezetők nélkül való időköt a bírák korának nevezzük.

Az első bíró őt h ni el volt, az utána következő bíró nő volt, aki jósnő és bíró volt egy személyben: Debóra. A bibliában a bírák könyvében van „Debóra éneke“, mely a legrégebb héber ének és egyúttal a legrégebb héber történelmi nyelvmű.

Debora után Gideon és még más bíró következett, de nem sokat mondhatunk róla. Érdekes azonban Jéfta, Sámson és Sámuel bírák története.

Az egységes vezető nélkül élő zsidó nemzetségek felett a szíriai föld

Zsidójelmezek: Etkező zsidó-ferfiak és nők.

népei gyakran vettek győzelmet, sokszor kifosztották őket, betörték földjükre és raboltak. Kellett volna egy férfiú, harczias, hősies vezérként.

Gileád városában született egy Jefta nevű ifjú, akit, mikor felserdült, öcsesei elüldöztek, hogy'ne kelljen vele is osztozkodniuk az atyai jusson. Jefta el is bujdosott. Bujdosása közben eljutott az arabs félszigetre és ott a fosztogató, kóbor nomádok közé került. Ügyessége, bátorsága, vakmerősége, csakhamar a rablócsapat vezérévé tette és vakmerő tettei oly híressé tették, hogy híre eljutott Gileadba is. A város vénei és bölcsei összegyűltek és elhatározták, hogy elhozzák Jeftát.

A fővezérül hitt ifjú elvállalta a hadsereg vezetését és haza sietett Gileadba s onnan követet küldött az Ammoniták királyához és megkérdezte, minő joga támadja meg az izraeliták földjét?

Az ellenséges király arra azt erősítette, hogy ahhoz a földhöz, melyet az izraeliták bitorolnak, neki joga van. Az a föld mindig az ő népe tulajdona volt; sokkal régebben Ammonita birtok volt az, mint amióta a zsidók ott letelepedtek. Jefta még egyszer szóba állott az Ammonita királylyal, hogy az izraeliták jogát megmagyarázza, de mert süket fülekre talált, tehát hadi rendbe szedte a katonákat és elindult a király ellen.

Az elindulás előtt még egy nagy fogadalmat is tett Jefta, de az a fogadalom nagyon szomorúan végződött.

Jefta megfogadta, ha Jehova, a zsidók istene megsegíti őt, akkor a harcz után, haza érkezésekor feláldozza az Úrnak azt, ami legelőször jön eléje a házából.

A harczba induló sereg Jefta vezetése alatt hősiesen támadt, vitézül küzdött és az ammoniták serege megfutott, Jefta pedig sokáig üldözte a menekülő sereget. Végre azonban visszafordult az üldözésből és hazatért. Mikor pedig lakása elé közeledett Mizpában, tánczczal és dobjátékkal sietett eléje egyetlen leánya.

Mikor Jefta meglátta leányát, kétségbeesetten megtépte ruháját, a meg gondolatlanul mondott fogadalom súlyosan nehezedett reá.

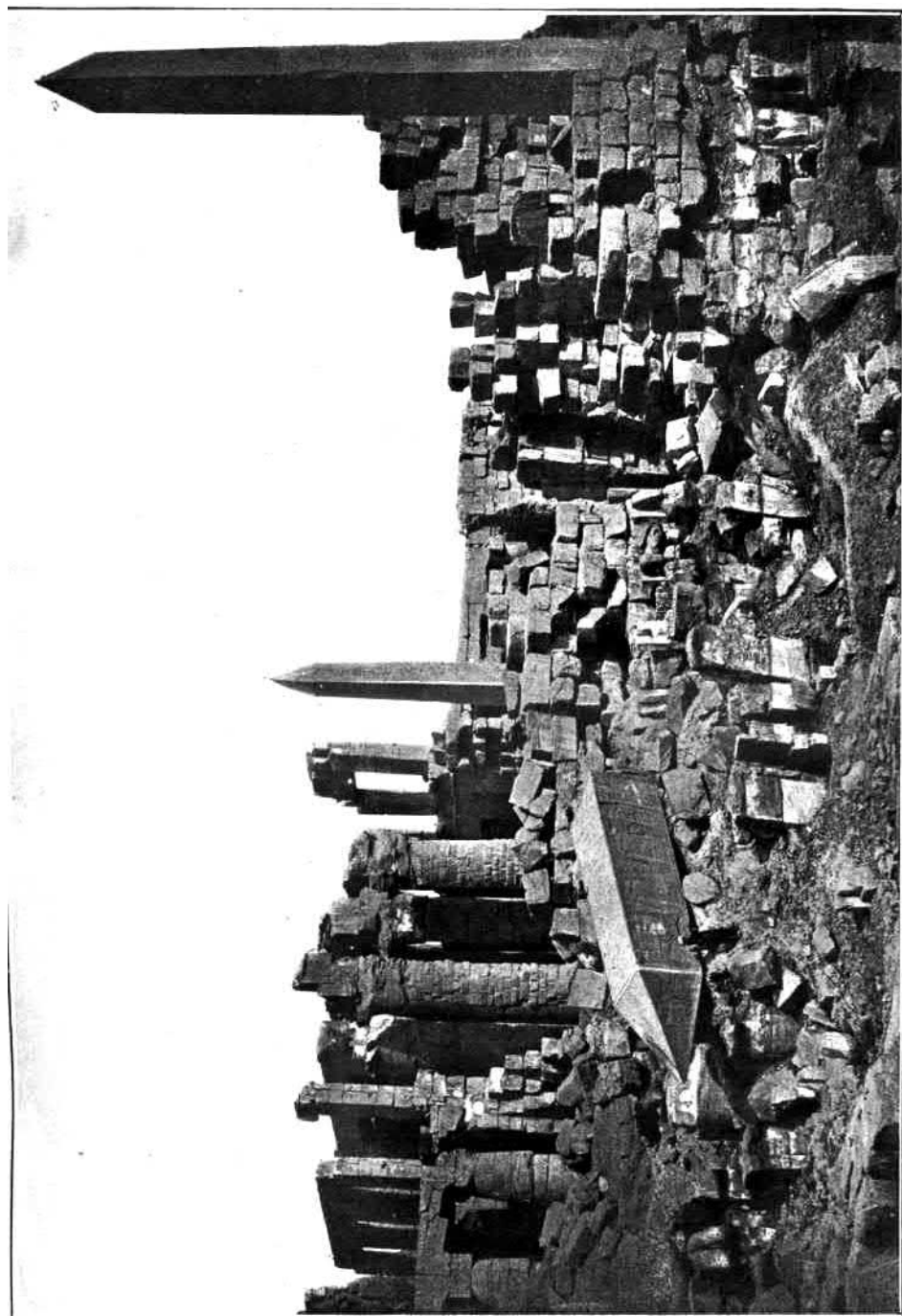
— Oh, édes leányom, végtelenül lesújtottál és megszorítottál engem! Fogadást tettem az Úrnak és vissza nem vonhatom.

— Ha fogadást tettél Istennek, — szolt a leány, — hát tégy a fogadalmad szerint, mert Isten is győzedelmet adott neked az ellenségem.

Majd sírva arra kérte atyját, engedje meg neki, hogy két hónapot a hegyekben tölthessen leány barátainál és ott megsirathassa fiatal ártatlanságát.

Jefta beleegyezett; a leány elment, de két hónap múlva visszatért, amikor atyja fogadalmá szerint megölte őt az áldozati oltáron.

Azontúl pedig általános szokás lett Gileád városa leányai között, hogy évente megünnepelték Jefta leánya emlékét és elmentek a hegyekbe, ahol megsiratták őt.

Amon isten városának, Karnaknak a romjai, amint ma állanak. Középen áll Hatszepsu obeliszkje, oldalt I. Thutmoszé.

Endre: Zalán: A Világ Történelme. I.

„Globus” műmúzeet, Budapest.

Érdekes a története Sámsonnak, a rettenetes erejűnek. A szíriai földön Kánán hosszában a tengerparton települt le egy nagy része annak a menekülő seregnek, melyet III. Ramzesz Migdolnál megsemmisített. Az az egyetlen nagyobb töredék a tenger mellett települt le; a zsidók közvetlen szomszédja volt és sokszor végig pusztított a zsidók birtokain. Történt, hogy a zsidók minden birtoka felett a filiszteusok uralkodtak.

Ebben az időben támadt Izrael népében, a Dán nemzetségben férfi, aki megszabadította népét a filiszteusok járma alól. Az a férfi Sámson volt.

Sámson szülei már születésekor Jehovának szentelték. Az ilyeneket „nazireusok“-nak nevezték, vagyis elkülönítetteknek, az Úr jegyeseinek. A nazireusok-nak többféle ételt, mint tisztátalant, nem volt szabad enniük, sem hajukat nem volt szabad megnyírniuk.

Mikor Sámson ifjúvá serdült, roppant erős lett. Erejének legelső próbáját egy oroszlánon adta. Sámson menyasszonya látogatására indult Timnath-ba, az úton egy fiatal oroszlán támadt reá, Sámson pedig pusztá kézzel, fegyver nélkül széttépte az oroszlánt. Azután elment menyasszonyához, de sem annak, sem szüleinek nem dicsekedett el hősiességével.

Sámson népe bírása lett és húsz évig bíraskodott.

A hitrege sok csodás hőstettet regél a roppant erejű Sámsonról, többek közt arról, hogy egy alkalommal egy szárnak az állkapcsával ezer filiszteust vert le.

Egykor Gaza városában egy szép leány ölelését, csókját kereste és annak házában töltötte az éjszakát. Hírét vették ennek a filiszteusok és elhatározták, hogy a város kapujában meglesik és megölik őt. Hajnalban azonban, amidőn Sámson távozott, felkapta a város kapuját a vállára és felvitte a közeli hegy tetejére és ellenségei közeledni sem mertek hozzá.

A roppant erejű Sámsonon a filiszteusok nem győzedelmeskedhettek, amíg asszonyi csel nem adta őt hatalmukba.

Sámson beleszeretett egy bűbajosán szép leányba a Hóreb-völgyében. A leányt Dalilának hívták.

Megtudták a filiszteusok ezt, elmentek hát titokban Dalilához és fényes ígéretek tettek neki, ha megtudja Sámsonról, hogy miben rejlik az ő roppant ereje. „Ha megtudod és mi erőt vehetünk rajta, — mondták — akkor te minden filiszteus főnöktől egyezer és egyszáz ezüst pénzt kapsz.“

Dalila már legközelebb megkérdezte Sámsonat, hogy miben áll az ő ereje és hogyan lehetne őt valakinek legyőznie. Sámson mondott valami köteléket, amelylyel őt megkötözhetik, de erejének igazi titkát nem árulta el. Meg is kötözték álmában, de mikor a filiszteusok berontottak, Sámson széttépte a kötelékeket.

Dalila tovább is faggatta Sámsonat titkáért, de Sámson mindig mást mondott. Végre Dalila olyannyira könyörgött neki, úgy elárasztotta szépsége

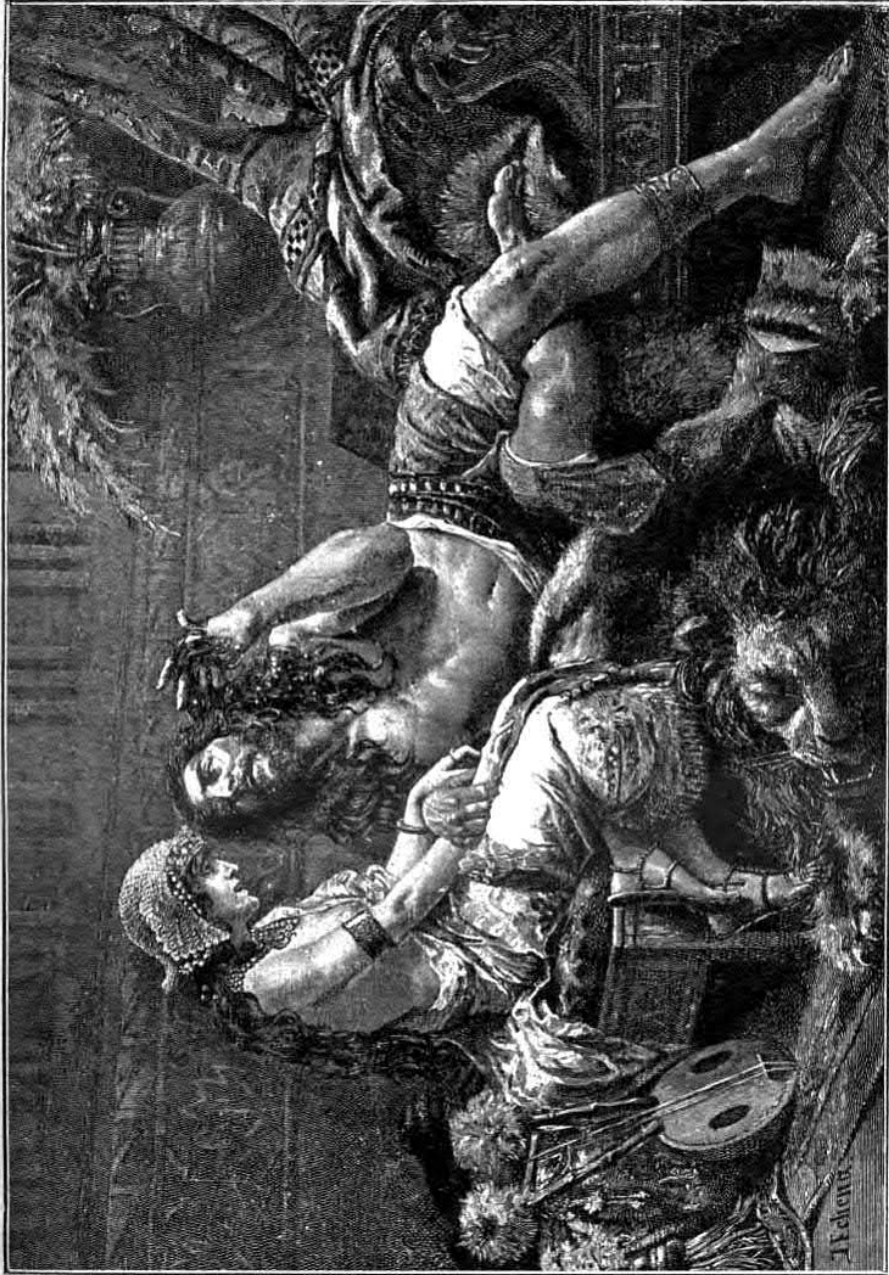
varázsával, hogy Sámson nem bírt ellentállani és elárulta titkát; elmondta, hogy ő nazireus, hogy ereje hajában van, melyet még nem nyírtak meg soha. Dalila most értesítette a filiszteusokat, hogy megtudta Sámson titkát és hívta őket, jöjjenek fel. A filiszteus főnökök el is jöttek és elhozták Dalilának az ígért pénzt is. A filiszteusok elrejtöztek, Dalila pedig csábító hamis kedvességgel fogadta Sámson, aki az ölébe hajtotta fejét és elaludt. Ekkor Dalila elővette ollóját és lenyírta Sámson hajfürtéit. Mikor az megtörtént, bekiáltotta a lesekedő embereket és filiszteusokat, akik hátulról megtámadták és megkötözték, bár nagy volt Sámson ereje még mindig, de azt az ellenállhatatlan roppant erejét hajával együtt elvesztette. A filiszteusok levitték Gazzába, ott kiszúrták a szemeit és vasra verve malomkerék hajtónak alkalmazták a fogházban.

Sámson haja azonban ismét megnőtt. Történt, hogy a filiszteusok dözsöltek, múltattak és elhozatták a múltáságba Sámson, hogy nevensenek, múlassanak rajta; Sámson előbb bolondozott köztük, de közben megkérte a fiút, aki őt mint vakot vezette, hogy vezesse őt oda a házat tartó oszlophoz. Mikor a fiú oda vezette, Sámson megragadta az oszlopot, megrázta és a palota összeomlott, melyben akkor a filiszteusok nagyjai, előkelői, férfiak, nők mind együtt voltak, azokat az összeomló palota romjai elpusztították.

Az elnyomatásnak idejében a zsidóság ugyan eltért Mózes tanaitól és sokfelé a bálványoknak hódolt, ez meg a törzsek közt is ellenségeskedést keltett, testvérháborúk dúltak és végül az egész nép a kánániták és filiszteusok prédája lett. Ebben az időben még a zsidók legszentebb kincse, a frigyszekrény is az ellenség, a filiszteusok kezébe került.

A frigyszekrény akáczfából készült aranytetejes láda volt, melyen kívül-belül finom aranyborítás volt, azonkívül arany karikák voltak az oldalán, azoknál a karikáknál fogva vittek a ládát. Az arany-tetőn két szembenéző szárnyas fej állott, ez jelezte, hogy ott van jelen az isten, benn a ládában feküdt a tízparancsolat két kőablaja, melyre maga Mózes írta fel a tízparancsolatot.

Ebben az időben támadt a zsidóknak egy új bírójuk: Sámuel, aki minden erejével odahatott, hogy a zsidók az egy igaz istennek, Jehovának a tiszteletéhez visszatérjenek, a hívek pedig továbbra is híven kitartsanak. Sámuel alatt újra visszakerült a frigyszekrény a zsidókhöz, ami Sámuel tekintélyét csak még nagyobbra nevelte. A nép egyre jobban érezte az egységes vezetés hiányát és királyt akart választani. Sámuel azonban ellenkezett a királyválasztást ami igen természetes is volt. Sámuel a ramaki kerületnek és egyúttal korának legkiválóbb bírója volt; akihez nemcsak az ő kerületének, az ő nemzetségének népei járultak, hanem a többi kerületből is jöttek hozzá, a többi városban is ösmerték; mint főpapnak és bírónak korlátlan tekintélye és hatalma volt, amint független volt egymástól minden

Sámson és Daltia. Sámson megmondja Daltjának, hogy ereje a hajában van.

főpap és bíró. Mihelyt azonban az egész nép fölé egyetlen urat és parancsolót emelnek, az méltóságánál fogva a főpapok felett is fog állani. Meg ha nem önös érdekből, de mint főpap vallási aggodalomból ellenezte. Félt, hogy a király, aki nem pap, nem fogja elég erélyesen megtartatni az őseik vallásait, Mózes törvényeit, Jehova tiszteletét.

Ha a bírák korát kissé jobban megfigyeljük, azt találjuk, hogy a zsidóknál a bírák kora ugyanaz, ami az egyiptomiaknál a hoszszeszuk, a kaldeiaknál a papkirályok kora volt. A törzsek élén azoknak a főpapja állott, az vezette őket és nem szívesen látták azt, hogy az ő hatalmuk rovására egy új közöshatalom alakuljon. A népben elterjedt óhajnak azonban semmiféle lebeszélés nem állhatta útját. A nép akarata volt, hogy királyt válasszanak. Mihelyt a népben alkalmas férfiú támadt, megalakult a zsidó királyság.

Benjamin nemzetiségéből származott Kís-nek a fia: Saul volt az, aki a nép óhaját saját személyében teljesítette.

Saul derék vitéz volt, akinek magas, tekintélyes alakja tetszetős volt mindenkinek; hősi diadalt aratott az Ammonitákon, akik ostrom alá fogták Jabes városát'. Saul felszabadította a fenyegetett várost és a nép Gilgalban megválasztotta őt királynak.

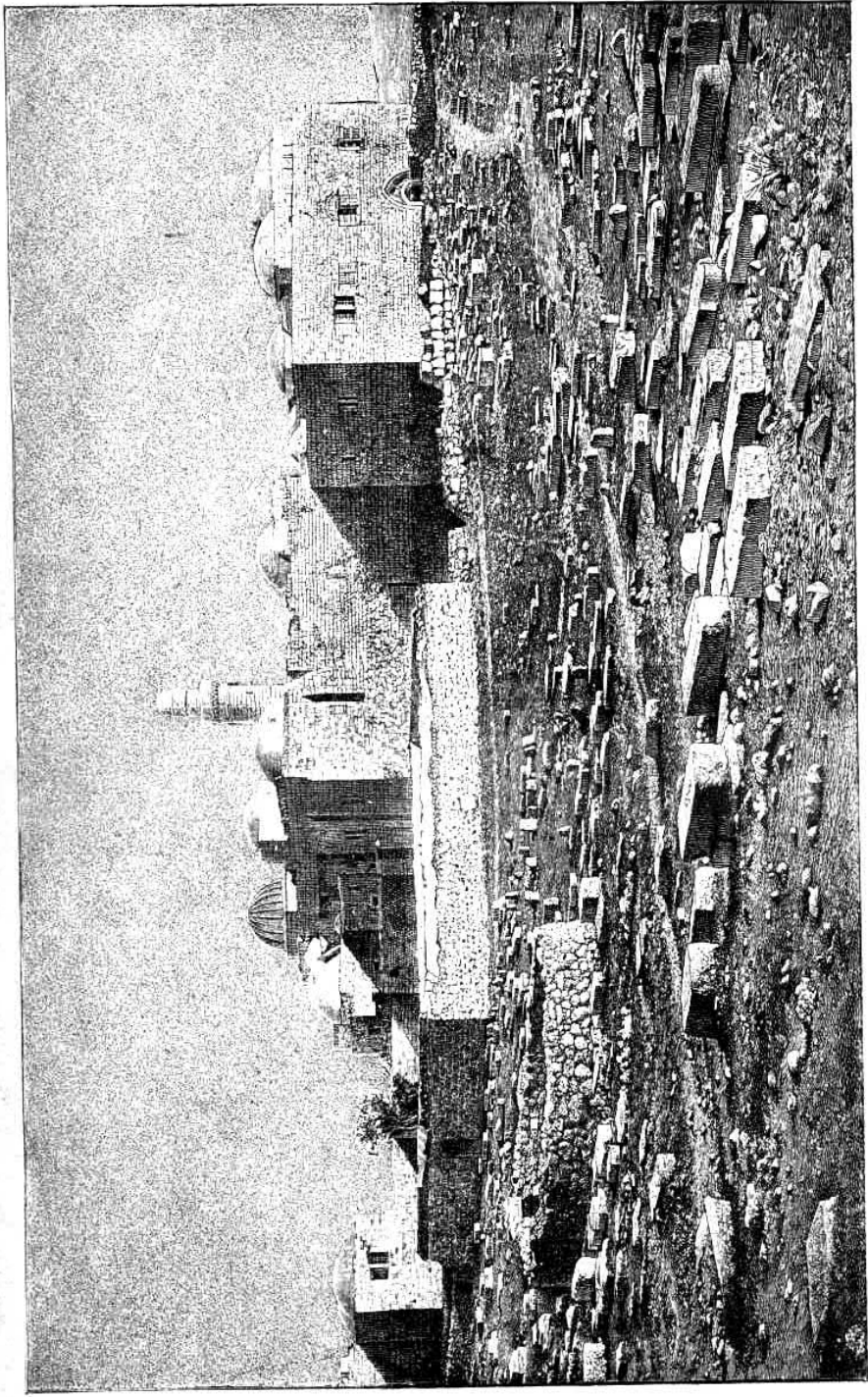
Saul volt a zsidók első királya és a népnek beléje vetett bizalmát méltóan ki is érdemelte. Kitűnő hadvezér volt, aki északra, délre egyaránt kiterjesztette hatalmát. Az amalekitákat teljesen leverte, királyukat elfogta és Gilgalban az áldozati oltáron Jehova tiszteletére feláldozta.

A filiszteusok ellen nem küzdött ilyen sikerrel. Folytonosan, állandóan harcban állott a filiszteusokkal. A hosszú, döntő eredményt nem hozó harcok és csaták alatt hol a filiszteusok, hol az izraeliták nyertek kisebb-nagyobb győzelmeket, ép azért folyton újuló elkeseredéssel támadtak az ellenséges felek.

Egy ilyen csatározás alkalmával tűnt fel egy ifjú, a ki később a zsidók királya is lett.

A filiszteusok és a zsidók serege hadrendben, két szemközti magaslaton állott és onnan készült csatára. A filiszteusok között volt egy óriás termetű harcosj Góliáthnak hívták. Góliáth odahagyta a harci sorokat, lejebb jött a völgy felé és kérkedve kérdezte a zsidóktól, van-e valaki köztük, akinek bátorsága volna vele viadalra kiállani. A zsidók közt akadt egy fiatal legény, aki feltette magában, hogy megöli azt a gögös Góliáthot. Őt lapos, sírna követ keresett a közeli patak-parton, magához vette a parittyáját és kezében bottal indult Góliáth ellen, akit ez a vakmerőség nagyon bosszantott s kérdezte is, hogy kutyanak nézi-e őt, hogy bottal jó ellene. Dávid elővette parittyáját és amikor Góliáth reá akart rontani, homlokra lőtte Góliáthot. A lövés jól talált, betörte Góliáth homlokát és az óriás filiszteus holtan bukott a földre.

A sok eredménytelen harc után a filiszteusok végre döntő csapásra

Dávid király sírja.

Egyik bírának az állítólagos sírja.

készültek és roppant hadsereggel a zsidók országának szíve ellen intéztek támadást.

Saul kivonult ellenük; Jesrael völgyében volt a döntő ütközet, melyben a filiszteusok a zsidók seregét leverték. Véres, elkeseredett ütközet volt melyben a zsidó vezérek legjobbjai elhullottak. Elesett a királynak három fia és maga Saul, nehogy a győzedelmes ellenség kezébe essék, saját kardjába dőlt. Semhogy gyalázattal, megszégyenülten hagyja el a sereget, melyet eddig győzelemhez szoktatott, inkább megvált az élettől.

A filiszteusok diadalmárukban, mikor Saul és fiainak holttestére akadtak, levágták mind a négy holttestnek a fejét és diadal mi jelvényül elküldték hazájukba. A holttesteket azonban felakasztották Bet-seán városa falaira. Mikor Gileadban a jabesi lakosok ezt meghallották, felkerekedtek és éjnek idején lelopták a falakról a holttesteket, elvitték azokat Jabesbe, ahol elégették és a csontokat elásták. A temetés után hét napig bőjtöltek, így gyászolták a hősi királyt, aki egykor megszabadította a várost az ammonitáktól.

Sault nehéz időkben kiskorú fia, Isbaál követte, aki helyett nagybátyja, Abiner, a hős harcos vitte a kormányzást és több évi sikeres harcz után északon ismét helyre tudta állítani a királyságot. Csakhogy Abinernek

nem csak a filiszteusok ellen kellett küzdenie, hanem a déli nemzetségek közt támadt király ellen is. Ez a délvidéki király Dávid volt, a Góliáth legyőzője.

Dávidnak igen regényes volt a fiatalsága. Saulnak megtetszett; szerette, kitüntetésekben részesítette, sőt feleségül adta hozzá egy leányát, Mikál-t. A jó egyetértést és szeretetet azonban megzavarta a gonosz gyanú; Saul azt hitte, hogy Dávid az életére tör és azért Dávidnak menekülnie kellett, futnia Saul igaztalan haragja és bosszúja elől.

Dávid a déli vidékre vette útját és Adallah városában, atyja házában maga köré gyűjtötte atyafiait, akiknek mindnyájuknak félniök kellett Saul haragjától. A családhoz nemsokára még sok elégedetlen is csatlakozott és a szövetkezettek négyszázan voltak. Ezeknek Dávid lett a fejük, vezetőjük és mint kalandor harcosok a határon portyáztak.

Saul azonban még azután is üldözte Dávidot, pedig Dávid többször is jelét adta annak, hogy az ő szívében nincsen harag Saul ellen, főleg, hogy nem tör az élete ellen. Hiába! Soha sem békültek ki.

Dávid végre is, hogy biztonságban legyen, a filiszteusokhoz menekült. Akis király szívesen fogadta és hűbérül adta neki Szikiág városát. Dávid

Bethánia

Sziklágból sok sikeres hadjáratot viselt, különösen az amalekita beduin hordák ellen. A zsidók elleni harcra a filiszteusok Dávidot sohasem szólították, mert annyira mégsem bíztak benne és így Dávid a Saul halálával végződött csatában sem vett részt. Mikor Dávid Saul halálának hírért hallotta, Sziklágból Hebronba költözött, magával vitte egész háza népét. Dávid ugyanis elvette feleségül egy kalebi gazdag embernek, Nabulnak özvegyét; Hebronban, a kalebi törzs fővárosában, megválasztották a kalebiak királyának. Dávid azontúl is megmaradt a filiszteusok királyának hűbéresül, amiért a filiszteus király támogatta is őt.

Így támadt a zsidó népnek két királya: északon a kiskorú Isbál, délen a hős Dávid.

Isbál nagybátyja, a harcias Abiner mindent elkövetett, hogy az elszakadt törzseket Isbál hódolatába hajtsa, de hasztalan volt minden erőlködése, mert Dávid és fővezére Joab, hősiesen visszavertek minden támadást.

Amíg Abiner hűen védte Isbál trónját, addig két királya volt Izraelnek. Isbál azonban maga üzte el magától igaz, hűséges, erős támaszát.

Isbál elégedetlenül vetette szemére Abineinek azt, hogy az ő atyja egyik kedvesének udvarol, ebből olyan viszálykodás támadt, hogy Abiner átpártolt Dávidhoz és megkérdezte, akar-e egész Izrael ura és királya lenni. Dávid elfogadta a szövetséget, csak azt kötötte ki, hogy Abiner hozza el Dávid udvarába Dávidnak az első feleségét, Saul leányát, Mikált.

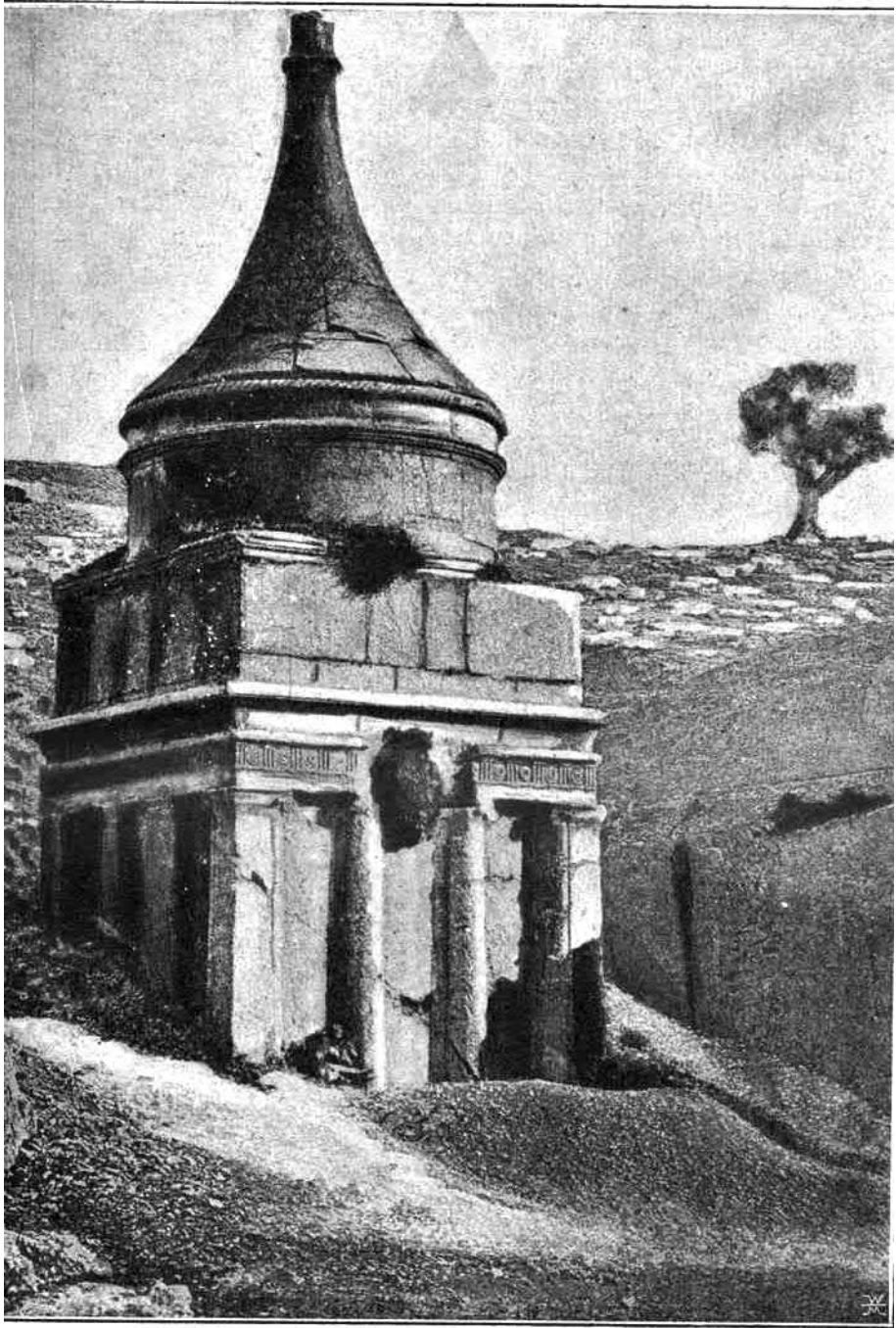
Ugyanezzel a kéréssel követet küldött Dávid Isbálba. Az idő alatt, míg Dávid Saul haragja ellen menekült, Saul Dávid feleségét, Mikált feleségül adta máshoz; most Isbál elvettette férjétől Mikált és elküldte őt Dávidhoz; Abiner kísérte el, aki ekkor előkészítette Dávid királylyá koronáztatását egész Izrael felett. Abiner ebből az útból nem tért vissza többé otthonába, mert Dávid vezére, Joab vérbosszúból megölte Abinert, akit Dávid őszinte fájdalommal megsiratott.

Alig járt híre ennek a véres tetteknek, már másik, még borzasztóbb tettet követtek el: két főember meggyilkolta Isbált és elvitte annak fejét Dávidhoz, aki azonban felháborodott e borzalmas tetten és példás szigorúsággal büntette a bűnösöket.

Isbál szomorú vége után Izrael urai, előkelői eljöttek Hebronba Dávidhoz és kikiáltották egész Izrael királyának.

Dávid elfogadta a királyi koronát és fényes korszakot teremtett a zsidók történetében, bár amikor elfogadta a közös királyi méltóságot, aggodalmi voltak a jövőre nézve, tudta, hogy mint egész Izraelnek királya, maga ellen fogja haragítani a filiszteusokat.

Előrelátásában nem csalatkozott, mert azonnal trónra lépése után háborút indítottak ellene a filiszteusok. Betlehem és Jebus közölt táborút ütöttek. Dávid először került a nyílt csatát, csak később került igazi mérkőzésre az ellenségeskedés; de már az első csatában is a filiszteusok

Absolon sirja.

szenvedtek vereséget. A filiszteusok szívóssága azonban új és új támadásokat vitt a zsidók földjére, Dávid azonban diadalmasan leverte őket ismételten és anyira megtörte erejüket, hogy végre lemondtak arról, hogy az izraeliták földjét háborgassák, sőt barátságos békekötés jött létre a zsidók és filiszteusok közt és azontúl békés kereskedelmi forgalom volt a két nép között.

Hét évig Hebronban székelt Dávid, azután áttette székhelyét Jeruzsálembe, amelyet Dávid várnak nevezett. Jeruzsálem valóban alkalmas is volt arra, hogy a zsidó nép fővárosa és székhelye legyen. Igazi központ volt, amire az új királyságnak nagy szüksége volt.

Dávid egységes országa egy csapásra tekintélyes hatalom lett és a filiszteusok legyőzése után Dávid a szomszéd népek ellen fordult, az amalekitákat megsemmisítette, utánuk a moabitákat, az ammonitákat, az edomitákat. Moaban és Edomban zsidó helytartók kormányoztak.

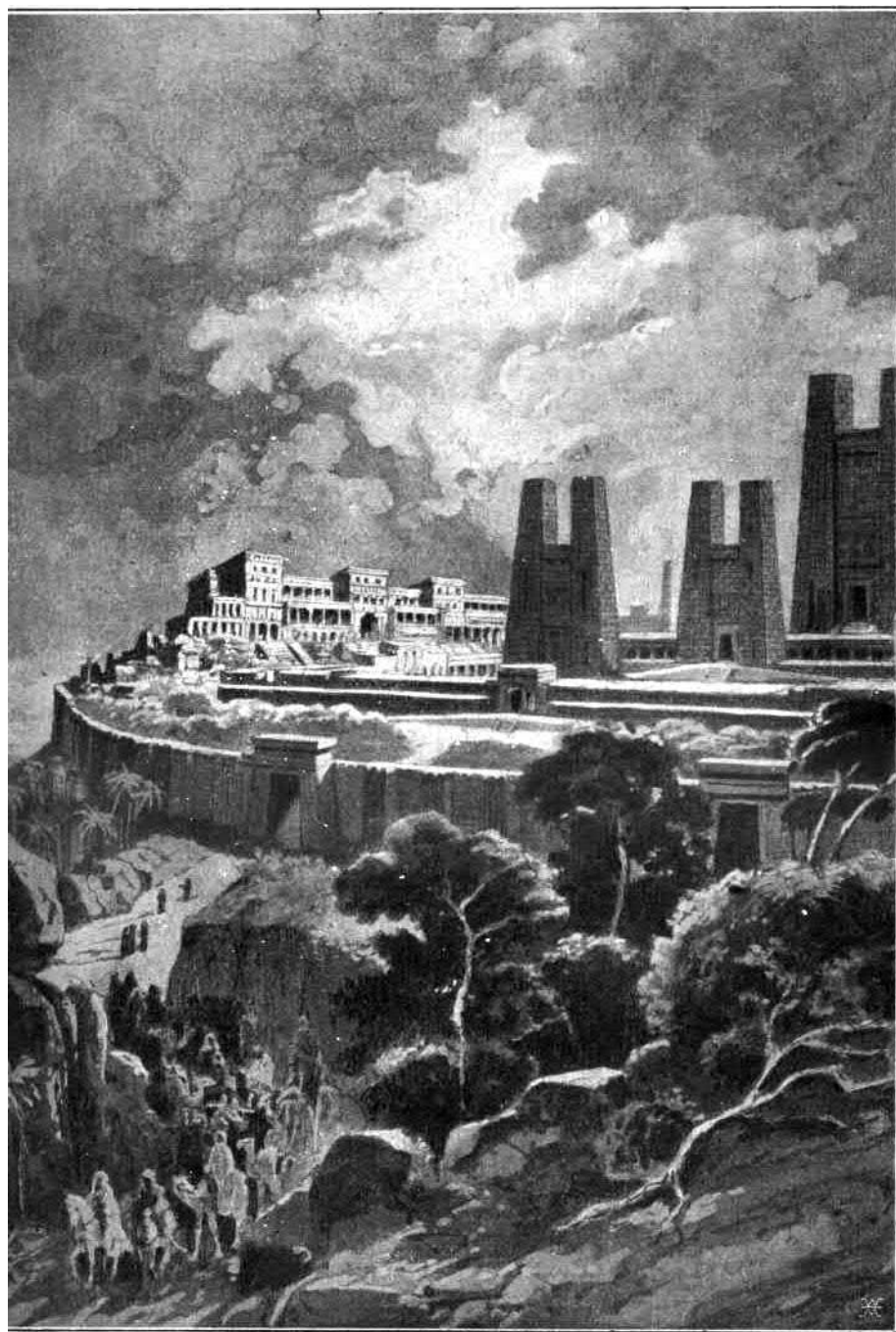
Dávid birodalma hatalmasan megnagyobodott, délen a Vörös tengerig északon a Libanonig terjedt; ezeknek a hódításoknak a megszerzése azonban már nem Dávid, hanem az ő hős vezérének Joáb-nak a műve volt Dávid maga már nem vett részt a hadjáratokban, hanem Jeruzsálemben fényes királyi udvartartással akarta láthatóvá tenni, hogy birodalma milyen tekintélyes és hatalmas.

A frigszekerényt is elhozatta és nagy ünnepséggel helyezte el. Dávid Jeruzsálemben pompás királyi palotát építtetett, a mihez Tiruszból Hiron küldött neki cedrusfát, kitűnő kő- és fafaragókat. A pompás palotában kibővítette még háremét és annak előkelő családok leányai lettek lakosai. A királyi palota után a templomi sátor helyett pompás templomot tervezett, amit azonban ő nem tudott felépíteni, mert a sok hadjárat megakadályozta abban.

Ha a templomot nem is építette meg Dávid, az istentiszteletet annál pompásabbá, felemelőbbé tette, különösen a zenével és énekkel, ami Dávid alatt művészi becsűvé fejlődött. A templomi zene és énekarhoz 4000 lévitát választottak ki és kisebb karokba osztályozták őket és egy-egy zene-mestert adtak melléjük.

Nagy nemzeti ünnepeken az egész zsidó nép összegyűlt, ahol a frigszekerényt őrizték. Ám Jeruzsálemben kápráztató fényt és királyi pompát látott, ami megvesztegette érzését; a költők és dalosok is oly dicsőítéssel ünnepelték Dávidot szünetlenül, hogy a nép gondolkozását is átalakította, megvesztegette és a nép lassan kint hozzászókkott a megváltozott szokásokhoz, állapotokhoz és az egyszerű, ősi, pátriarkális élet elhalványult s azzal együtt az egyenlőség és szabadság is nagyon sokat vesztett és a királyi hatalomnak és mindenható akaratnak szolgálatába került.

A látható dicsőség, melyet a legyőzött és szövetséges népek hódolata vagy barátsága a király iránt tanúsított, a végtelen gazdagság, mely a dia-

Jeruzsálem: Salamon-templomának és palotájának képe.

dalmas hadjáratok zsákmányából eredt, a dicsőítő himnuszok, melyek mind ezért Dávid királyt magasztalták, teljesen elkábították, elkápráztatták a népet és Dávidnak sikerült egységes, nagy országot teremtenie, mely mint egységes hatalom szolgálja a királyt.

De ez az egységes ország csakis a király személyéért egyesült, mert a törzsek közt még mindig voltak ellentétek és gyűlölködések, melyek azonban nem törhettek ki.

Amint Izrael népét is csak a királyi hatalom tartotta egységesen össze, úgy a meghódított és adót fizető országok is csak megfélemlítéssel fizették az adójukat, csak a félelem a király hadseregétől volt az egyetlen erő, ami őket Dávid országához kapcsolta, más függésbe, más kapcsolatba Dávid nem tudta hozni a legyőzötteket, de nem is keresett más kapcsot. Nem volt meg az a nagy, birodalomalkotó ereje és tehetsége, mint a nagy hódító fáraóknak, akik folyton keresték minden apróságban a láncszemekeket, melyekkel a távoli hódoltságokat jobban Egyiptomhoz kapcsolják.

Az alávetett népek és adófizetők csak azt érezték, hogy a zsidó királyság és Dávid hatalma erősebb, mint az övék és ugyanezt érezték a szövetséges királyok is.

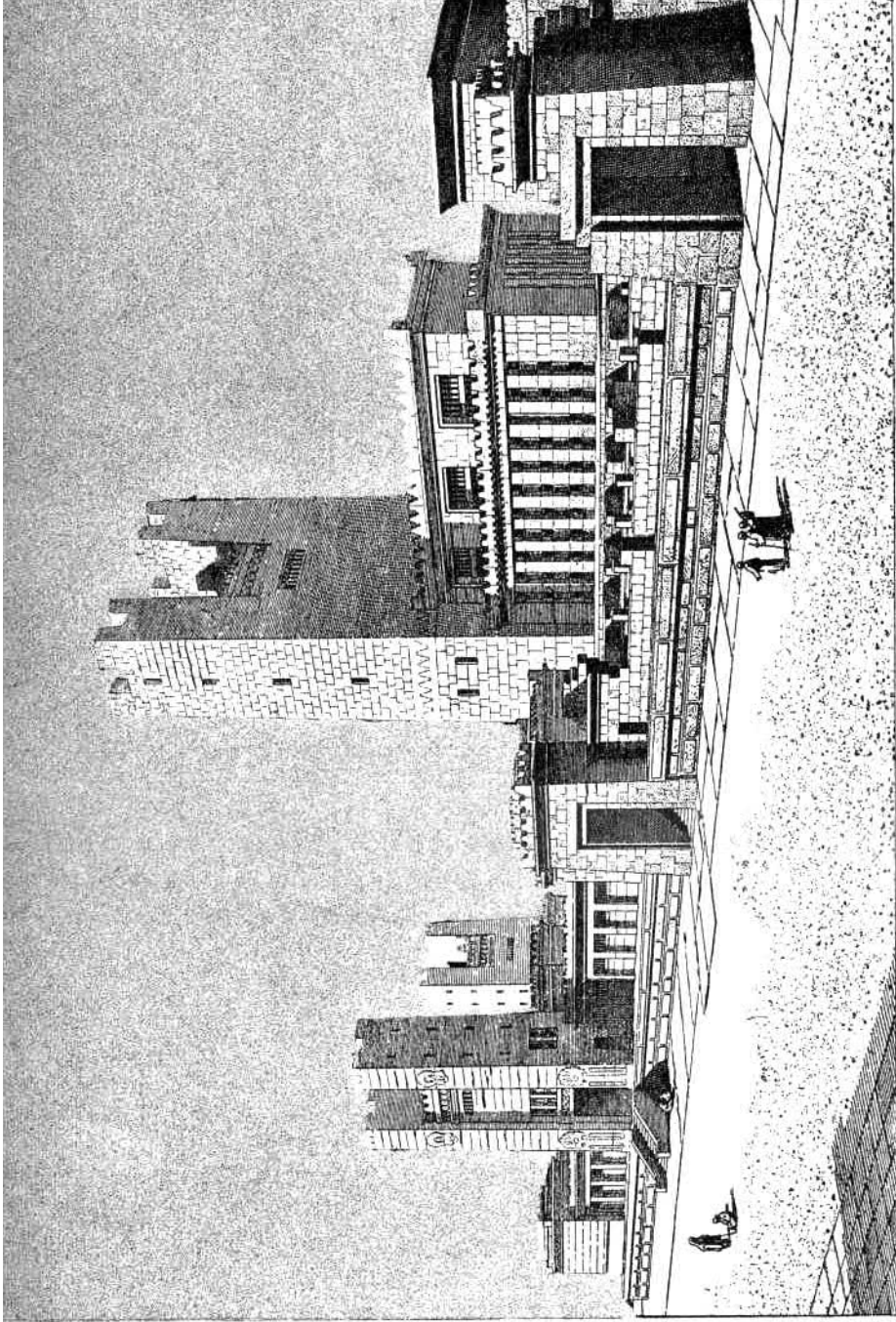
Már a szünetlen harcok idejében is, Dávid több fejedelemmel élt barátságban, szövetségben, sőt volt köztük nem egy olyan is, aki leányát küldte el Dávidnak háremébe.

„Dávidnak, hogy dicsősége és nagysága teljes maradjon, utolsó diadala napján meg kellett volna halnia,* Dávid király is, mint a keleti fejedelmek legtöbbje, sokkal tovább élt, mint kellett volna és uralma végén fájdalmas megpróbáltatásokat szenvedett át, a minők minden hosszú uralkodást végül meg szoktak keseríteni.

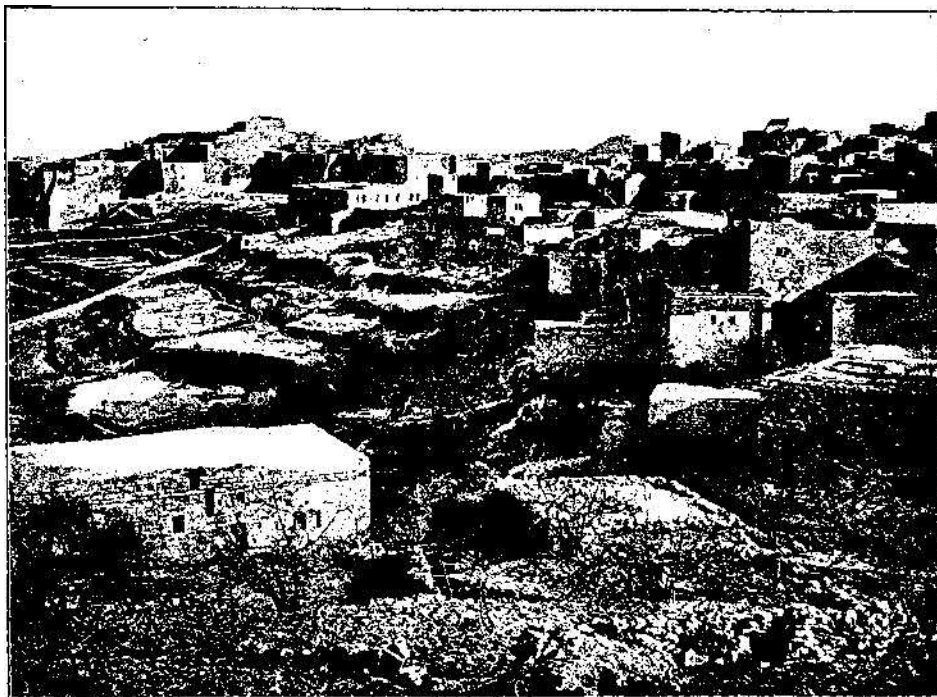
Rabbah város ostrománál elcsábította Batsébát, Uriának, a hihitának a feleségét és mert Batséba férje útjában volt, hát eltétette láb alól. Náthán próféta ezért keményen megdorgálta, amire Dávid bánta ugyan bűnét, de a szép Batsébát magánál tartotta.

Dávid háza már nagyon is népes volt, két feleségén kívül elvette Gessur király leányát és azonkívül még sok mást és a sok feleségtől még több gyermeke származott, akik egymás közt nem éltek békén. Ámon, Dávid egyik fia, aki Akinaomtól származott, szenvedélyesen beleszeretett atyjának egy másik feleségétől, Maáká-tól származott leányába, Tamába és erővel kényszerítette, hogy hallgassa meg szerelmét, Absolon, aki Tárnának édes bátyja volt, nagyon felháborodott ennek hallatára és megölte Ámont. Dávid megkegyelmezett fiának, de ez csakhamar pártjára hódította a népet és fellázadt atya ellen. Amikor azonban a döntő perczre került a sor, Absolon tétovázott, az alatt ideje volt Dávidnak a Jordánon átkelni. Az Absolon

* Az idéző jel közt lévő 22 sor Maspero Keleti népek VIII fejezetének sorai nyomán.

Salamon temploma.

Betlehem.

fegyelmezetlen népe nem állhatott ellent Dávid kis, de képzett, fegyelmezett harcosainak és azok hamarosan szétszórták az összeverődött népet, maga Absolon futásnak eredt. “

A hagyomány szerint borzalmas halállal halt meg; a menekülés közben az öszvér, a melyen ült, egy bozotos fa alatt rohant el vele, Absolon dús hosszú haja kicsapódott a fa vastag ágára, rácsavarodott és Absolon hajánál fogva maradt a fán. Dávid vezére, Joab pedig hozzá sietett és három dárdát vert a pártütő fiú szívébe.

Absolon halálával a pártütés is véget ért és hasonló felkelés nem zavarta többé az uralkodását.

Öreg napjaiban Dávidot a trónöröklés gondjai bántották. Fiai közül a még életben maradt legidősebb fiát, Adoniát illette volna a trón, de a három cselszövés hamar megghiúsította Adonia reményét.

A legnagyobb hatalma volt az öreg Dávidon Batsébának, akitől szintén született egy fia: Salamon.

Batséba minden mesterkedését előszedte, hogy Dávid Salamont nevezze utódjául. Náthán próféta, aki eleinte, mikor Dávid elcsábította Batsébát, ellensége volt a szép asszonynak, de az idővel megnyerte Náthán jóindulatát és olyannyira, hogy szövetségessé lett Salomonnak trónörökössé való kinevezésében, amit rövidesen Salamon megkoronázása, felkenése is kö-

vetett. Dávid átadta trónját Salomonnak. A lemondást Dávid nem sokáig élte túl, mert röviddel azután hetvenegy éves korában meghalt. Negyvenegy évig volt a zsidók királya.

Dávid király halála után nemsokára elfelejtették gyarlóságait, elfelejtették bűneit, csak a nagy királyt, Izrael dicsőségének megteremtőjét látták benne.

A zsidó vallásos költészet minden termékét, mely Dávid után és még jóval későbbi időkől származott, mind neki tulajdonították; Dávid költeményei majd mind elvesztek, de azért az ami fennmaradt, nagy költőnek igazolja, mint ahogy uralkodásának emlékei a zsidók legdicsőségesebb királyául avatják.

Salamon király, már atyja napjaiban foglalta el trónját, nem az első szülöttség jogán, hanem anyja cselszövése és befolyása útján. Batséba cselszövénye Salamon trónra jutásával még nem ért véget; tartottak a jogos trónörököstől s pártjától, mely erős és nagy volt, amelyhez az előkelők egy része szívesen húzott. A veszedelmet, amit ez magában rejtett, a királyi cselszövése mindjárt Dávid halála után elfojtotta, mert megölték Adoniát, fő híveit s köztük a hős, győzhetetlen Joáb-ot is,“ aki Dávid királynak oly hű, ragaszkodó, hős hadvezére és Izrael hatalmának a valódi megteremtője volt.

Jkefr Birim (Galileában.) Zsidó építkezés romjai.

A főhadvezetői tisztet, Joab halála után Salamon be sem töltötte többé, ő nem volt olyan harc kedvelő király, mint atyja; az ő vágyai más irányba tereltek s a nagy hatalom, amely Dávid alatt a közeli szomszédokat félelemben tartotta, pusztulásnak indult. Édom elszakadt és független, önálló ország lett. Északon támadt egy Rezon nevű hadvezető, aki elfoglalta Damaszkuszi és ott önálló katonai államot teremtett. Salamon sem Édom elszakadását, sem Rezon államalakítását nem tudta megakadályozni.

Salamon kedve nagy, pompás építkezésekben telt; ékes királyi palotát és híressé vált templomot építtetett.

A templom túlszárnyalta nagyszerűségben meg hírből a palotát és általános érdeklődés tárgya volt.

A zsidó nép építkezése addig nem volt sem nagyszabású, sem maradó anyagú; sem az építkezés modora, sem az építő mesterek tudása nem volt elegendő ahhoz, hogy olyan pompás, hatalmas alkotást létrehozhasson, aminőnek a két épületet Salamon tervezte; a király az építészeket és építőmestereket Fönikiából hozatta.

A királyi palota egyúttal az ország kormányzó palotája, államépülete is volt, mert állami kormányzói czélokra szolgáló termei és osztályai is voltak. A palota híres terme volt a „libanoni erdő“-nek nevezett terem, mert abban három sorban álló 45 czédrusfából való oszlop tartotta a mennyezetet. A roppant terem alatt pedig gyűlések czéljára szolgáló csarnokok nyíltak. A palota felső termei fegyvertárul szolgáltak. A király magánlakásául a palota másik két szárnya szolgált, még pedig egyik csak a király személyének épült, a másik Salamon első feleségének, az egyiptomi királyleánynak.

Mai napig is tudjuk, milyen volt a király trónja, mely a nagyterem legszebb ékessége lehetett. A trónszék hat lépcsőfokon állott és a lépcsőkön mindkét oldalt tizenkét oroszlán díszelgett. A trónszéket magát ébenfából faragták, két karfája szintén egy-egy oroszlán volt, támlája pedig bikafejek voltak. Az egész trón kerek koronában végződött, melyet az ébenfába berakott aranydíszítés tett csillogóvá.

A palota többi berendezése fönikiai és egyiptomi tárgyakból került ki és a pompát, fényt kedvelő király bizonyosan ékessé tette a palota minden termét, folyosóját. Amiben valószínűleg még felesége, az egyiptomi királyleány is gazdagította fényűző képzeletét.

A palotától fallal elválasztott területen emelkedett a templom, a híres „Salamon temploma“.

A templomnak legfőbb czélja nem az volt, hogy benne a hívők ima-házat találjanak, hanem az Isten háza legyen, a mely külsőleg is jelképezi az Isten lakását és alkalmas legyen a szent szertartásoknak ünnepies megtartására.

A szent szertartások ünnepi helye a templomot körülvevő fallal körülvett templomudvar volt, annak a közepén a bejárattal szemben állott az áldozati

oltár, melyet nemes bronzból készített mestere. Az oltár hét méter magas volt és a kerülete tizennégy méter. Az áldozó-oltártól nem messze állott az „ércz-tenger“-nek nevezett víztartó, mely három méter magasságú és hat méter átmérőjű volt. A medence széle, mint a liliom-virág szirma hajlott kifelé. A hatalmas medencét, tizenkét bronzból öntött bika tartotta, mely hármával állott négy oldalon.

A medencéhez tíz darab harmadfélméteres kancsó tartozott, mely kereken járt.

A medence is, az áldozati oltár is, műremeke volt az ókori bronzművésznek és a tiruszi mesternek, Kurám-ábi-nak volt a remeke.

Kurám-ábit, aki egy tiruszi bronzművesnek és egy zsidó nőnek a fia volt, Salamon Tiruszból hívta Jeruzsálembe.

A szebb és művészibb alkotása a vízmedence volt, mely megcsodálni való iparműveszi alkotás volt.

A templom maga két részből állott: a főépületből, mely „Jehova házát“ jelképezte és az ezt körülvevő melléképületből, melyben a templomfelszereléseket és az áldozati ajándékokat őrizték.

A homlokzatával keletre fordult főépületnek hossza negyven méter, szélessége tizenhárom és magassága húsz méter volt. A több ölnyi vastagságú falakat, belül aranyozott czedrusfa-burkolat díszítette, a padlót is czedrusfából rakták.

A templom nagy hajójába előcsarnok vezetett, melyben a bejáratnál két ércz-díszoszlop állott, mindegyik tizenkét méter magas volt; egyiket Jakinnak, a másikat Boasznek nevezték. Az oszlopfők egyenként három méter magasságúak voltak és igen szép, érdekes díszítéssel ékeskedtek, kinyílt liliomhoz hasonlítottak, melynek kelyhét hét művészielen elfont szál borította. A mesteri háló felett és alatt, művészi gránátalma kettős füzér futott körül.

Azt a két érczoszlopot is a híres bronzműves, Kurám-ábi készítette. Bent a templomban igen gyéren szűrődött át a homályon a világosság, mert az ablakok toppant magasan voltak, a földtől majd húsz méternyire. Ez a belső nagy hajó két részre oszlott, a szentélyre és a legszentebb szentélyre. A két részt czedrusfából való fal választotta el.

A szentély huszonhét méter hosszú volt és abban egy czedrusfából díszesen faragott oltár állott; amögött nyílt a bejárat a legszentebb szentélybe, melynek ajtaján bíbor és kék bársonyfűggöny hullott alá.

A templomhajónak ez a második része húsz méter magas volt és különösen tetőzete teljesen sötétte tette. Ebben a sötét szentélyben, olajfából faragott, aranyozott, hét méter magasságú két Kerubim jelezte a megközelíthetetlen Mindenható jelenlétét.

A két Kerubim szárnya alatt állott a „frigyszekrény“.

Ez volt az a hely, ahova csakis főpapnak volt szabad lépnie.

A templomnak ezt a két részből álló főcsarnokát, külső építmény vette körül, abban őrizték a templom kincseit, a templom felszerelését.

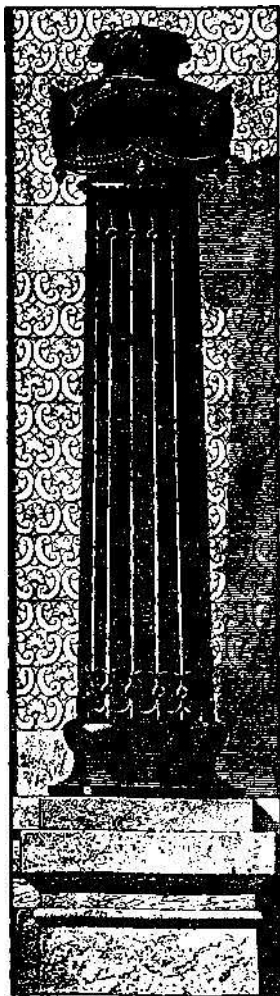
A templom hét évig épült és felszenteléskor Salamon nagy pompával szállította át Dávid kastélyából a templomba a frigyszekrényt. Az adta azután az igazi jelentőségét, nagy tekintélyét.

Salamon temploma a zsidó népre rendkívüli nagy jelentőséggel volt. Ez a templom összpontosította Izrael népét. A jeruzsálemi fényes, pompás, hatalmas templom, háttérbe szorította a többi város templomát és amíg a jeruzsálemi „Jehova házába“ egyre többen és többen jöttek istentiszteletre a legtávolabbi városokból, a városok papsága, mely a hívők áldozatainak, a neki jutó részből élt, lassankint Jeruzsálembé költözött és ott a nagy templomban talált ellátásra, elhelyezésre. A különböző városokból és törzsektől érkező papság azonban Jeruzsálemben összeforrott és egy új, az egységes papi osztályt alkotta, melynek azonban nem volt semmi önálló fentartó ereje, tehát a király kegyuraságára szorult, aki szívesen támogatta is, mert a nagy papsággal annál fényesebben, dicsőségesebben, pompásabban tarthatta meg az istentiszteleteket, a szent szertartásokat.

Az így alakult papi rend, nemsokára nagy tekintélyt is szerzett, mert a különböző városokból feljött papság már az illető városban is több nemzedéken át vitte a papi méltóságot és származását egyik másik Mózesig, vagy annak öccséig Áronig vezette vissza.

Aszerint, amint tekintélyesebb, régibb családból származott valaki, a szent szertartásoknál a fontosabb teendőket bízták reá, de nemcsak egyesek, hanem egész csoportok egy és ugyanolyan tisztsgük voltak. így volt olyan csoport, amely csak az áldozatok bemutatását végezte, mások a szertartások alkalmával az istentisztelet egyes részeit zenével és énekszóval kísérték, mások ismét az áldozatokat vették át, voltak akik a szent edényekre, mások, akik a szentély tisztaságára ügyeltek fel.

Salamon a templom roppantul költséges építkezésén kívül, még határvédő várakat és erősségeket is építtetett, különösen azokon az úton,

Jakin, az egyik bronzoszlop, a jeruzsálemi templomból, Kuram-ábi bronzműves egyik remekműve. Az oszlop magassága 12 méter volt és mestere fémör bronzból öntötte.

amelyek Jeruzsálembé vezettek. Védekezett az északi határon és különösen délen a sivatag felé. A várépítésekkel egy időben már nagyon költséges, de nagy hasznot is hozó utépítés is folyt. Az így létesült kitűnő utak könnyűvé tették a közlekedést és élénk kereskedelmi forgalom fejlődött, a föníciaiakkal és egyiptomiakkal nyugat felé, keletre pedig Szíriával.

Jeruzsálem lett rövid idő múlva Szíriában, a szárazföldi úton folytatott kereskedelem középpontja. Voltak azonban az országban olyan városok, melyek egyik idegen országból a másikba vezető úton feküdtek, de az út Jeruzsálemet nem érintette. Salamon az ilyen városokban is nagy raktárakat építtetett és piarczot teremtett.

Az Egyiptomból Szíriába és fordítva járó karavánok, mind Salamon országán vonultak át és a kereskedelmi raktárak és piarczok városaiban élénk kereskedelmi életet hoztak létre.

A sok építkezés, a nagy pompa, melyet a király kifejtett, roppant sokba került és Salomonnak nem voltak hódító vagy zsákmányoló hadjáratai, melyeknek a jövedelme, prédája fedezte volna azt a sok költséget. Salamon tehát kénytelen volt a népet megadóztatni és robot-munkára kényszeríteni.

Először csak az állandó hadseregnek, a lovasságnak és a harci szeke-
reknek az ellátását követelte népétől, de mikor a fényes, a pazar udvar-
tartás egyre többbe került, akkor már az udvartartására is adót vetett ki,
amit terményekben kellett fizetni. A kereskedőkre, az egész kereskedelemre
sőt a meghódított népekre is pénzben, aranyban fizetendő adót rótt ki.
A biblia feljegyzése hatszáz mázsa aranyra teszi Salamon évi jövedelmét,
amit aranyban adóztak neki, mégis húsz év alatt, amennyi ideig az ő
építkezései tartottak, annyi adósságot csinált Hiramnál, Tirusz királyánál,
hogy kénytelen volt húsz zsidó határvárost Galileában átengedni. Salamon
fényűzését páratlannak írja le a hagyomány. Poharai, tálai, különböző esz-
közei mind aranyból voltak; szőlőkertjeibe, a libanoni kéjlakásaiba mindig
czedrusfa-hintón járt, melynek díszes, faragott oszlopai ezüsből készültek,
támlái aranyból és párnái bíborból, a hintó körül pedig hatvan ékes
testőr lovagolt.

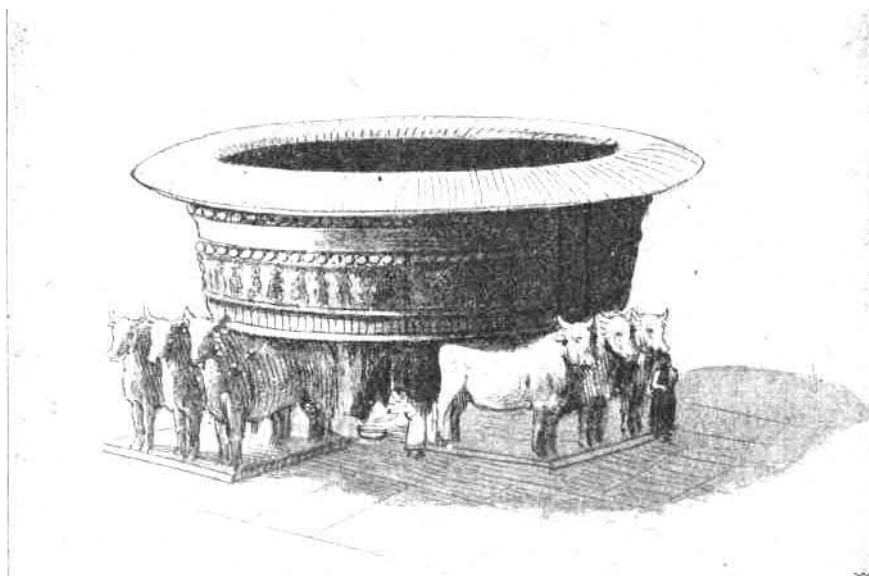
Roppant sokba került Salamon háreme, melyről a hagyomány azt
mondja: hogy abban 700 felesége és 300 hárem hölgye élt. Az ezer asszony
különbféle nemzetségu és származású volt.

Salamon nemcsak mint fényűző, építő dicsőséges király maradt fenn
népe emlékezetében, de felékesítették nevét egy díszes jelzővel, amely túl-
élte minden dicsőségét, a „bölc s király“-nak nevezték és Salamon böl-
cseségének híre a mai napig fenn maradt és túlélte minden más dicső-
ségét, gyönyörűségét. Büszke temploma beomlott, palotájából nincs meg
egyetlen díszítés, rengeteg arany holmijából rég pénzt vertek, ékszer-
t készítettek. Az ezer asszony ölelő karja vele együtt elporladt ezredek előtt,

de az ő bölcsesége mai napig fenn maradt a keleti mondákban és mesékben mai napig is él.

„Jehova olyan szellemet adott Salamonnak, mely oly mérhetetlen volt, mint a tenger fővénye, és Salamon bölcsesége nagyobb volt mint Kelet és Egyptom minden fiának bölcsesége. Bölcsőbb volt minden embernél, tudott beszélni minden növényről, a Libánon czédrusaitól kezdve a fali moháig, tudott beszélni az állatokról, a madarokról, a folyókról és a halakról.“

A Keleten legbölcsőbbnek tartották a bölcs bírói ítéletet és Salamon ép abban volt nagy és bölcs. Salamon ítélethozó bölcsességének örökös

Az érc-tenger, a jeruzsálemi templom udvarán.

példájaként, szájról-szájra tartotta fenn népe azt az ítéletet, melylyel egyszer két perlekedő anya közt az igazságot megtalálta.

A peres ügy ez volt: Két asszony jelent meg a bölcs király bírói széke előtt és panaszt tett egymás ellen. Az egyik elmondta, hogy a másikkal együtt egy házban lakott és mindkettőjüknek egy napon született kis fiacskájuk; de történt, hogy az egyik éjszakán a másik asszony fia meghalt, ekkor éjjel titokban elvitte az ő élő fiát és melléje tette a holt fiút. Kérte a királyt, adja vissza neki a gyermekét. A másik asszony közbe szólt:

„Az nem a te fiad, az az én gyermekem, a halott a te fiad.“ Tanú, bizonyosság nem volt, nem lehetett tudni, kinek van igaza. A király ekkor

így szólt: „Hozzatok kardot ide“, amikor a kard ott volt, így folytatta: Most vágjátok ketté a fiút. Egyik fele legyen az egyiké, a másik fele a másiké.

Az igazi anya megrémült erre az ítéletre, a másik azonban erősítette, hogy ne legyen sem az övé, sem a másiké, hát csak vágják ketté.

Az igazi anya azonban kétségbeesetten könyörgött a király előtt, hogy adja inkább oda a fiút a másik asszonynak, legyen az övé, csak ne öljék meg a gyermeket.

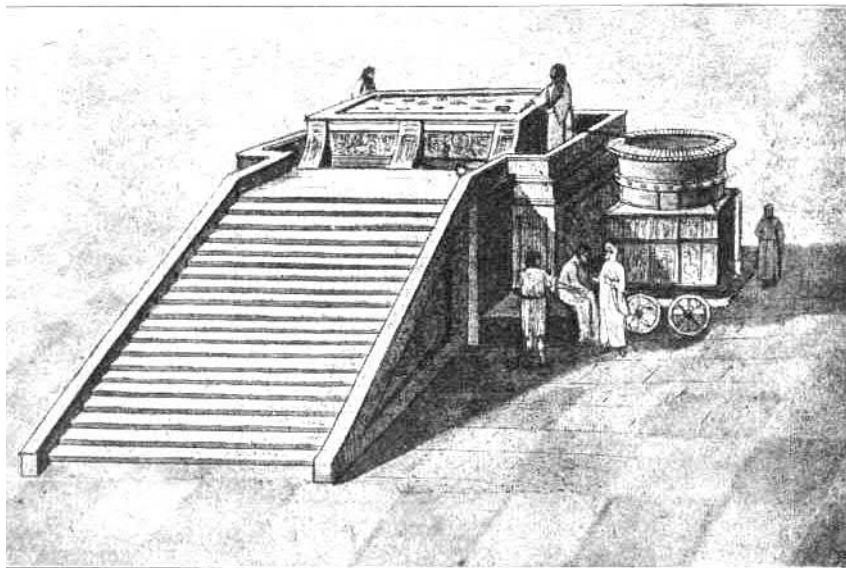
— Ez az igazi anya! — szólt ekkor a király — és a fiút átadta édesanyjának.

Mikor a zsidó nép később összeszedte a zsidók életszabályainak, példabeszédeinek, közmondásainak nagy becses tömegét, azt mind Salamontól származtatta, mind az ő bölcseségéből eredőnek tartotta.

Salamon király bölcseségének híre a legtávolabbi országokba is eljutott, a többek közt híret vette Salamon bölcseségének a szabeusok királynője, akit érdekelt a híres, bölcs király. A királyné meg akarta ismerni azt a férfiút, akiről annyi dicsőséget és érdekeset beszélt a hír, akinek ezer asszonya van.

A szabeusok királynéja méltóan akart a híres király előtt megjelenni és amit földje ritka dolgot termelt, fűszereket, amit kincstára rejtett: drága kőveket, aranyat, azt felrakta tevékre és a királyi karavánnal elindult Palesztina felé, hogy Jeruzsálemben meglátogathassa a híres, bölcs Salamon királyt.

A szabeusok királynéja (másként Sába királynője) nagy tisztelettel üd-

A nagy áldozati bronz-oltár.

vözölte Salamont, elmondta neki, hogy messze világtájon hallotta hírért az ő bölcsességének, eljött tehát, hogy szemtől-szembe láthassa. Azután kérdéseket intézett Salamonhoz, amikre a király mind megfelelt. Mikor a szép királyné meggyőződött arról, hogy a hír igazat mondott, hogy Salamon ép oly bölcs, mint amilyen hatalmas király, tisztelete jeléül 120 mázsa aranyat, rengeteg fűszert ajándékozott neki és azután kellemes emlékekkel ismét visszatért hazájába.

Salamon király uralkodása sok régi szokást megváltoztatott a zsidók mindennapi életében, sőt még a vallás tisztaságát is megzavarta „Saul és Dávid király alatt* az izraeliták megtisztították vallásukat minden idegen szokástól, míg Salamon király idejében, a Kánánitákkal való szorosabb érintkezés alatt a Jehova tisztelete mellett egyre terjedt az idegen istenek iránt való tisztelet. Az udvar, az előkelők, a gazdagok, akik iparkodtak a föníciaiaknak a sziriai műveltségét és szokásait elsajátítani, az idegen műveltséggel az idegen istenek imáadását is divatba hozták. Salamon király, aki Izrael istenének, Jehovának méltó tiszteletére fényes, gazdag, páratlan szép templomot épített, maga adott rossz példát és a szomszédos népek isteneinek áldozatokat mutatott be. Szidon istennőjének Asztarté-nak meg áldozati oltárokat is épített. Jehova mellett Jeruzsálem közvetlen közelében, a hegyoldalon templomot épített Molohnak, a föníciai istennőnek, a moabiak és ammóniak, sőt ami még rosszabb volt, feleségeivel együtt szolgált neki a szertartásokon.“

Salamonnak nagy bűnül róttá fel a papság, hogy idegen isteneknek is szolgál és már lappangó ellenszenvvel viseltettek iránta uralkodása utolsó esztendőiben, a nép pedig fájdalmasan viselte azokat a terheket, melyeket a királyság reá rótt; az adó, a robot azelőtt mind ismeretlen volt a nép előtt és Salamon uralkodásának vége felé már nagyon fájdalmasan emlékezett vissza azokra az időkre, amikor még szabad törzsekre váltan, min szabad emberek éltek szőlőkben, legelőiken, földeiken.

Juda törzse az még csak beletörődött sorsába, mert elvesztett szabadságáért nyert előnyöket, az ő földjén állott a templom, az ő fővárosuk volt Jeruzsálem, ott élt a király. A többi törzs azonban csak a súlyos terheket viselte. Különösen bántotta az új állapot az Efraim törzsbelieket, valamikor az övék volt a főhatalom, az ő törzsük földjén állott a frigyszekrény. Az elégtelenség első kitérője az Efraim törzsben talált vezető férfit. Az Efraim törzsből Salamon uralkodása alatt egy derék férfiú származott: Jerobeám. Salamon őt tette meg robot-felügyelőnek; hogy Jerobeám e tisztségének hogyan felelhetett meg, mutatja az, hogy egész törzse szerette, a királyi állás, melyet betöltött, egyebütt mindenütt gyűlölt volt, Jerobeám iránt mégis az egész törzs lelkesedett.

* Ez a 13 sor Dunker II. nyomán.

Jeróbeám nem volt Salamon kormányzásával megelégedve és úgylátszik lázadást terveit a király ellen, lehet, hogy az ki is tört, lehet, hogy csak árulója volt, de a valóság az, hogy Salamon üldözte Jeróbeámot, aki elmenekült Egyiptomba, ahol Sesonk király igen szívesen fogadta. Jeróbeám azontúl ott élt egészen Salamon haláláig.

Salamon király negyven évi uralkodása után halt meg és halála után a zsidó nép egy csapásra tömörült és visszaemlékezett jogára, hogy ő

Jeruzsálem Salamon idejében.

szabadon választja királyát és a törzsfők király választó gyűlést hirdettek Szikembe, a hajdani gyűlésezések városába.

Salamon utóda Rehábeám volt és neki nyugodtan bele kellett törődnie, hogy Szikemben királyválasztó gyűlés legyen, de azért nem akart tétlen maradni, hanem ő is elment Szikembe. A törzsek küldöttei eléje járultak s így szóltak:

— Atyád súlyosabbá tette jármunkat, de te könnyítsd meg a nehéz robotot, az elviselhetetlen terheket, melyeket ő reánk rakott és mi készek vagyunk, hogy neked hódoljunk.

Rehábeám azt válaszolta, hogy gondolkozni fog a feleleten és harmadnapon választ ad a népnek.

Rehábeám összehívta tanácsosait, udvari embereit, az öregeket és a fiatalokat és megkérdezte tőlük, mit feleljen a népnek.

Az öregek tanácsa az volt, hogy legyen engedékeny, beszéljen a néppel jóindulattal, jóakarólag; a királylyal együtt növekedett fiatalabb nemzedék, bár az sem volt igen fiatal, mert Rehábeám, atyja halálakor negyven éves volt, az ő korába levők, akik hízelgő udvaroncjai, barátai voltak, maguk is, mivel nagyobb hatalomra vágyódtak, amit Rehábeám trónra jutása után reméltek is, arra ösztökélték, hogy ne engedjen, ne teljesítse a nép kívánságát. Rehábeám az utóbbiak tanácsára hajlott és visszautasította a nép követeléseit.

A „királyok könyve“ nagyon is zsarnoki választ ad Rehábeám szájába és bizonyos, hogy nem tagadta meg a nép kérését azokkal a kegyetlen szavakkal, hogy: „atyám súlyos igát nehezített reátok, én még súlyosabbá teszem igátokat, ő korbáccsal fenyegetett, én majd skorpiókkal korbácsollak.“

A visszautasítás mindenesetre elég volt arra, hogy a népben forrongás, lázongás törjön ki. Mikor a király ezt észrevette, elküldte egy udvari emberét a nép lecsillapítására; de a követet nagyon rosszul választotta meg, mert az Adonírám, a fő robotfelügyelő volt, a nép elkeseredése teljes erővel tört ki és a Rehábeám ellen lázongó haragja vadul Adonírám ellen fordult és megkövezték.

A vér látása mindig vadabbá, hirtelenebbé tesz, hát még a tömeget, habár a saját haragja okozza is a vérontást; Adonírám megkövezése után forradalom színtere lett a királyválasztó Szikem és Rehábeám, a nép zúgó áradata, vérengző haragja elől csak gyors kocsiján menekült, visszahajtatott Jeruzsálemba.

A nép a cselekvés terére lépett és most már maga akarta elintézni dolgát, élt szabad királyválasztó jogával. Efraim törzse hangosan hirdette, hogy van egy férfiú, aki érdemes arra, hogy Izrael vezetője, királya legyen, az a férfiú egész törzse tiszteletben és szeretetben részesült mindig, ez Jeróbeám, akinek Salamon király alatt menekülnie kellett. A királyválasztó gyűlés királylyá kiáltotta ki és küldöttség ment érte, hogy Egyiptomból haza hívja. Jeróbeám hamar megérkezett Egyiptomból és átvette a királyi méltóságot s azzal a zsidó királyság ketté szakadt, lett újra egy északi és déli ország. Jeruzsálem s a Juda törzs és a vele Összeomlott Simeon törzs és a Benjamin törzs egy része Rehabeamot ismerte el királyául, a többi törzs azonban mind Jeróbeám híve volt.

A szakadásnak azonban meg voltak a maga végzetes következményei.

Mihelyt az ország megszűnt egységes lenni, rögtön gyöngének tartották a szomszédok és a meghódított népek is; a hódítások egymásutánvesztek el és a nagy királyság, mely Salamon halálakor még együtt volt, csakhamar szétdarabolódott.

Vágjátok ketté a gyermeket és adjátok felét az egyiknek, felét a másiknak.

Ezt Jeróbeám is látta és minden erejét arra fordította, hogyha meghódított népek közül amelyiket csak lehet, engedelmességre szorítsa, de már csak az ammonitákra és moabitákra tudta hatalmát kiterjeszteni.

Északról egyre hatalmasabb lett az északi törzsek állandó és elkeseredett ellensége, a damaszkuszi királyság. Jeróbeám tudta, mily veszedelem fenyegeti az országot Damaszkusz felől, tehát óvatosságból székhelyét Szikemből Thirczába tette át, hogy a damaszkusziakat könnyebben feltartóztathassa.

A két különvált zsidó királyság, — az északi az Izrael országa, a déli a Juda királysága, — elszakadása óta folyton keresett szövetségeseket, de azért Jeróbeám alatt Juda nem merete megkísérteni Izrael megtámadását, bár Rehábeám egyízben harczra készült Jeróbeám ellen, de ekkor megakadályozta őt az egyiptomi király betörése.

Sesonk, hogy Jeróbeámot támogassa és Rehábeámot megrendítse, hatalmas sereggel indult Jeruzsálem felé, útjában mindenütt pusztított, rabolt, igazi rablóhadjárat volt.

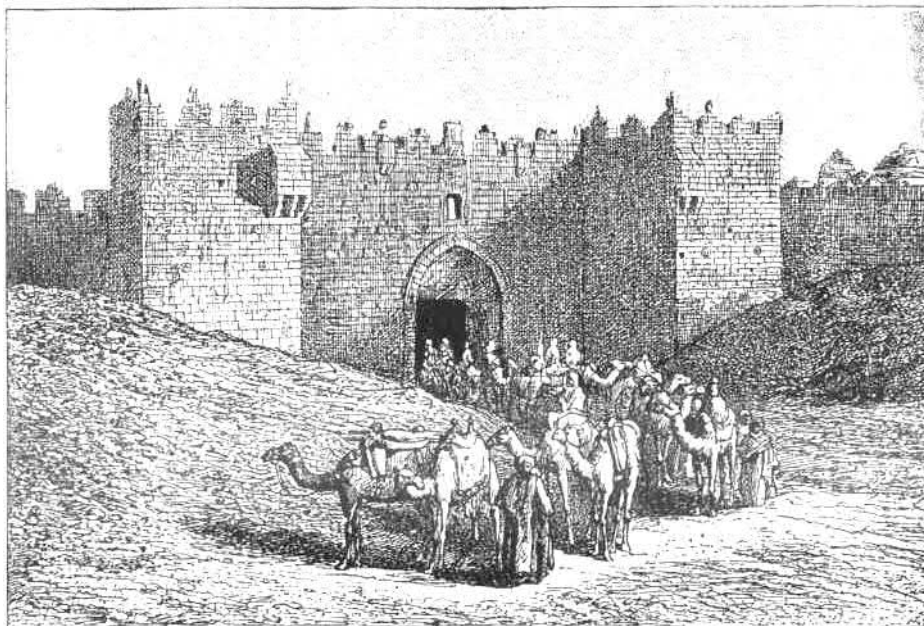
Jeruzsálemben a megszorult király, hogy őt magát és a várost ne bántsa, nagy váltságdíjat ígért, amit Sesonk úgy szabott meg, hogy elvihette a jeruzsálemi templomnak és királyi palotának minden kincsét, minden aranyát. A királyi dísz-testőrségnek a vértjeit, melyet Salamon aranyból vevett. Sesonk roppant felbecsülhetetlen kincsesei távozott Jeruzsálemből, ahol Salamon dicsőségének, gazdagságának látható emlékeit Sesonk látogatása, mint a szél a port, elsöpörte.

Azontúl Rehábeámnak nem volt többé kedve hozzá, hogy az északi országot, Izraelt fegyverrel hajtsa hatalma alá, de Jeróbeám erős kezű uralkodása után a testvér-háború is elérkezett. Juda országának királyi háza állandó maradt és ott folyton Dávid családjából származott ivadékok uralkodtak, míg Izraelben gyakori lázadások megrontották a király tekintélyét. Már Jeróbeám fia, Nádob, aki követte atyját a trónon, szintén szomorú véget ért. Uralkodása második évében fellázadtak a filiszteusok és Nadob nagy sereggel vonult ellenük. A sereg fővezére, akit Baésának hívtak, felhasználta ezt az alkalmat arra, hogy titkos vágyait elérje; meggyilkoltatta Nadobot és a sereggel kikiáltatta magát királynak, hogy pedig Jeróbeám utódaitól ne kelljen tartania, kiirtotta Jeróbeám egész nemzetségét. Mikor megszilárdultnak érezte bitorlott hatalmát, ekkor Judát is hatalma alá akarta hajtani, nagy sereggel támadt a déli népre. Juda királysága, melyet saját vérei támadtak, idegen hatalomnál keresett segítséget és Damaszkuszhoz fordult. A damaszkuszi király készségesen segítséget ígért Juda királyának és a damaszkusziak támadása, betörése Izraelbe, megakasztotta Baesa terveit, kénytelen volt visszafordulni és a damaszkusziak ellen vonulni.

Baesa vétke, melyet Jeróbeám fia ellen elkövetett, az ő fiában bűnhődött. Baesa halála után fia, El á h került a trónra, akinek méltóságát ismét a sereg vezére, Izimri kívánta meg. Nagy lakomát rendezett Thírzában,

mely dőzsöléssé fajult és amikor a király javában mulatott, akkor ölte meg. Trónját azonnal, önkényesen ő maga foglalta el, azonban, amikor erről értesült a sereg, amely Elláh-t szerette, Izimrit azonban gyűlölte, a sereg másik vezérét, Omri-t kiáltotta ki királynak.

Omri azonnal elindult a királygyilkos trónbitorló ellen, de az bezárta Thitza kapuit. Omri azonban ostrom alá vette és védte a várost, de amikor látta, hogy nem tarthatja, amikor a leomló bástyákon a sereg diadalmaskodik a város seregén, akkor a királyi palotába zárkózott és azt felgyújtata; jóllehet, maga is benne égett, mégis azért pusztította el a palot-

Jeruzsálem északi kapuja Salamon korában.

tát, hogy ha átadja, ellenfele ne használhassa, ne tellessék benne öröme, mert Thirzában a palota oly szép volt, hogy vetekedett a Jeruzsálemivel.

Omri az áldatlan testvérharcznak végét akarta vetni és békét kötött Juda királyával, a damaszkusziaknak a béke kedvéért átengedett néhány határvárost, mely a Jordán túlsó partján állott. Jó szerződésekkel akarta az ország nyugalmát biztosítani, ezért megengedte a damaszkusziaknak, hogy Izrael földén keresztül járhattak a fönikiai városokba, Az elpusztult Thirza helyett Szamáriába építettett új várost, az lett azontúl az ő székvárosa. A biztosított békét tizenhét évi uralkodáson át élvezte és fia, Áhab követte a trónon.

Áhab, aki korán megismerkedett a fönikiai étellel és viszonyokkal, jó

barátságban volt a tiruszi királylyal, Ethabállal, akinek a leányát feleségül vette. A fönikiai ismereteit otthon értékesítette és nagy buzgalommal támogatta a kereskedelmet. A testvérnéppel, Judával is békés szövetséget kötött. Az ő idejében Jozafát volt Juda királya és kölcsönös baráti szövetséget kötöttek, mely őszinte volt és a két népet testvéries frigyben egyesítette. A frigyessülésnek érzelmi oka is volt. A két ország már Áhab atyja életében is békében élt és a két királyi ház érintkezett és Áhab uralkodása idejében a két királyi házat a gyermekek érzelme kötötte szorosan össze. Jozafátnak, Juda királyának a fia, Joram szerelmes lett Izrael királyának, Áhabnak a leányába, A t h a l i á b a, akinek a szívét meg is hódította. A két király a régi viszályt nem fejezhette volna be szebben, méltóbban, mintha Juda fia elveszi Izrael leányát.

A két ország azontúl közös érdekekért, őszinte szövetségesül küzdött mindenben. Különösen Áhab törekedett minden bajt, amit a hosszú testvérnépviszály okozott, jóvátenni, orvosolni.

Áhab sikeresen vezette az ország minden ügyét, baját, de diadalmasan állott szembe külső veszedelemmel is.

Meghalt Damaszkusz királya, I. Benhadad és Áhab felhasználta az alkalmat, hogy megszabaduljon olyan terhektől, amelyet annak idején vállalt, de amelyektől már szabadulni szeretett volna. I. Benhadad fia és utóda II. Benhadad azonban váratlanul nagy haddal megjelent Szamaria előtt, az ostrom azonban elmaradt, mert Áhab, bár kisebb seregével, oly ügyesen, olyan hirtelen támadt az érkezett seregre, éppen amikor az ellenséges király lakomát ült a táborban és a heves támadás oly zavarba hozta az ellenséget, hogy nem tudott rendbe állani és Áhab fényes diadalt aratott rajta. A következő évben II. Benhadad meg akarta bosszúlni a vereséget és roppant sereggel indult Izrael ellen, seregében meg kellett jelenniük azoknak a kisebb fejedelmeknek is, akik az ő hódoltjai voltak. Áhab a hegyek közé akarta csalni II. Benhadadot, de ez nem ment, hanem Jezréel síkjára, Afek városka mellett állott fel.

Áhab hősi támadással ezúttal is megverte a damaszkuszi király nagy seregét és Benhadad visszavonult Afek falai közé, de biz azok gyöngédelmet nyújtottak, az ellenséges királyt egy hős csapat elfogta és Áhab elé vitte.

II. Benhadad megtörtén, megalázkodva, nyakán a kötéllel kért kegyelmet Áhabtól. Áhab örömmel vette hírii, hogy az ellenség királya még él. Nagylelkűen nyújtotta neki kezét, nemcsak életét ajándékozta neki, hanem szabadon bocsátotta, hogy visszatérjen Damaszkuszba, csak azt kívánta, hogy szerződésben mondjon le azokról a városokról, melyeket Damaszkusznak atyja, Omri király adott át. Benhadad azután sértetlenül tért vissza Damaszkuszba.

Jehova papjai azonban nem békültek meg a király nagylelkűségével és

II. Benhadad meghódol Aháb, Izrael királya előtt.

rosszalták a király eljárását. Szerintük Áhabnak nem kellett volna életben hagynia Benhadadot.

A papoknak igazuk lett.

Benhadád vonakodott átadni a Gileadban fekvő Ramoth nevű várost, mert azt elfelejtették a szerződésben megnevezni, holott az is azok közé a városok közé tartozott, melyet Omri átadott.

Áhab felháborodott és háborút kezdett Benhadád ellen; felszólították Juda királyát és Jozafátot, hogy vegyen részt a hadjáratban.

Jozafát az üzente, hogy együtt tart Áhabbal, ép úgy, mintha a saját dolga volna.

Mikor Józafát megérkezett Szamarin elé, Áhab is kivonult és a két király szemlét tartott a hadba induló sereg felett. A papok mind szerencsét jósltak, csak egy Mikha nevű próféta jóslt rosszat. Ez Áhabot annyira felbosszantotta, hogy elfogatta Mikhát, fogságra vetette, hogy amíg ő szerencsésen vissza nem tér, addig ne bocsássák szabadon.

A csata azonban mindjárt a kezdetén szerencsétlen volt, mert egy ellenséges nyíl átütötte a csatába hősiiesen induló Áháb páncélját és megsebesítette. A seb mély volt, de azért mihelyt bekötözték, Áháb visszatért az ütközetbe, ott akart lenni, hogy seregét buzdítsa, bátorítsa. Késő estig tartott a csata, Áháb egyre kocsiján állott. A kötés nem volt jó, Áháb sok vért vesztett, végre is nem maradhatott a harctéren. Haldokolva megemlékezett Mikháról, az bizony sokáig maradhatott volna rab, ha addig kellett volna fogságot szenvednie, amíg Áhab szerencsésen visszatér.

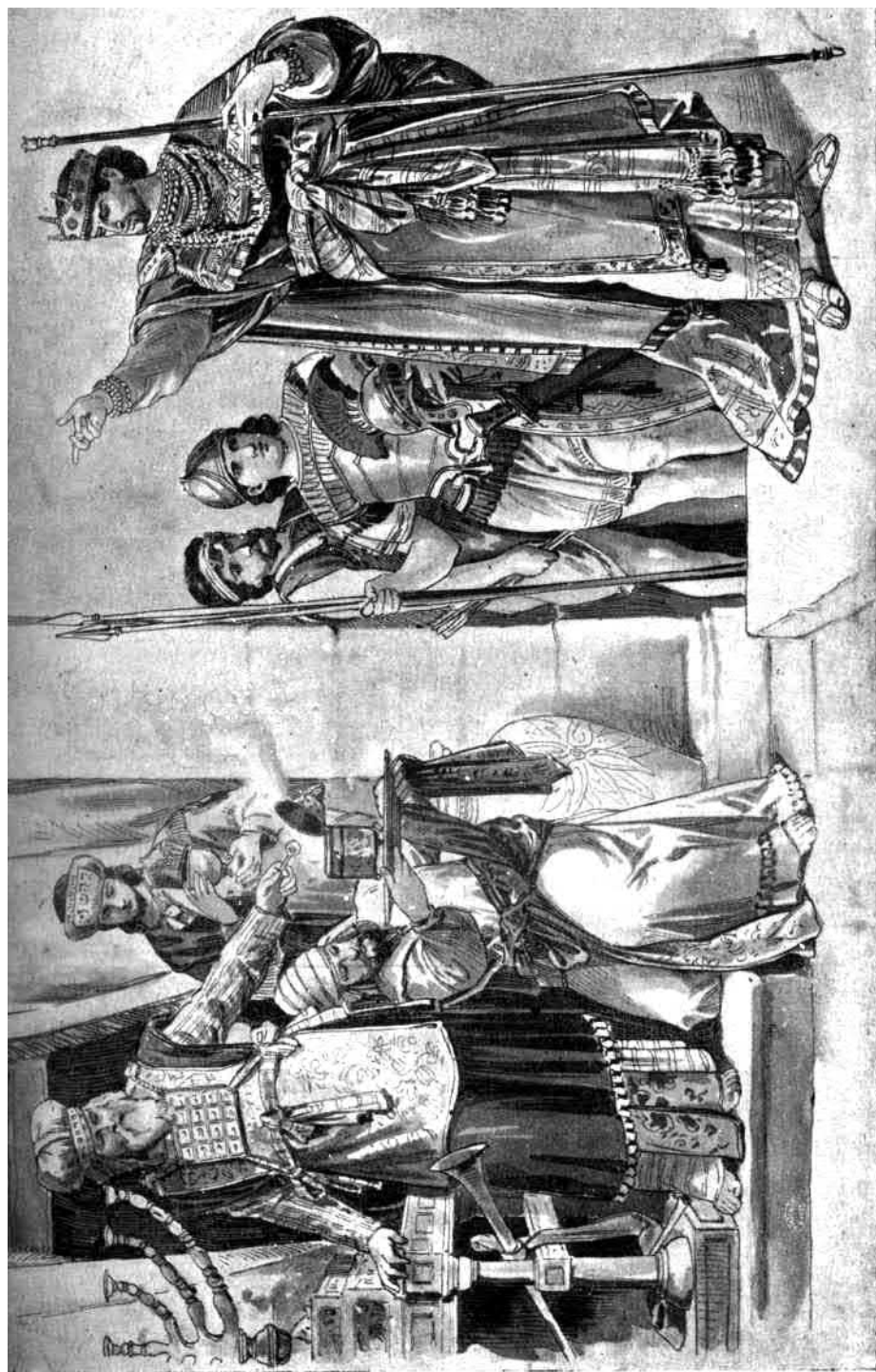
Estére meghalt Áhab. Mikor ennek a híre a seregben elterjedt, felbomlott a rend, a harcosok mindenfelé elszéledtek.

Áháb után idősebb fia, azután pedig a fiatalabb Jorám lett Izrael királya.

Jorám mindjárt uralkodása kezdetén szövetkezett Jozafáttal és közösen erővel megverték a moabitákat. A dicsőséges hadjáratra azonban egy másik következett, melynél a király és városa ugyancsak szorongattatásba került.

Izrael földjére ismét betört Benhadád és viaszorította a sereget Szamarába, ahol csakhamar a nép is, a király is nagy ínségbe került. A hosszú, kitartó ostrom alatt minden élelmiszer elfogyott, minden, amit csak meg lehetett emészteni, becses eleség volt. Ami pedig megkapható volt, az roppant drága lett, ilyen volt például, mint a hagyomány mondja, a szamar fej, a melynek ára, a mai pénzünk szerint számítva, körülbelül 21 korona volt. Végre az éhség pusztítása immár oly nagyra hágott, hogy a hagyomány szerint az asszonyok a saját kis gyermekeiket ölték meg és abból tartották fenn magukat és hozzátartozóikat. Jorám azonban tovább is kitartott és nem adta fel a várat, amíg végre a damaszkusziak azt a hírt vették, hogy nagy felmentő sereg közeledik, erre abbahtyák az ostromot és Szamaria felszabadult.

Elisa próféta még Szamaria ostrománál megjövendölte, hogy Jehova

Zsidó jelmezek : király, főpap, katonák.

meg fogja segíteni népét és a város erős ellentállást hirdetett, a népet, a katonaságot kitarásra buzdította.

Nem sokkal azután, hogy Szamaria ostroma elmúlt, meghasonlott a királylyal és ellenségénél keresett szövetséget.

A hazáját elhagyott Elisa elment Damaszkuszba II. Benhadádhoz.

Különösen Áháb feleségét, Izébelt gyűlölte nagyon, mert őt okolta azzal, hogy a király a föníciai isteneknek is hódolt.

Benhadádhoz mint orvost és segítőt hívatta a király egyik bizalmas embere, Kazáel. Benhadád Elisától remélt gyógyulást, mert betegen feküdt.

Elisa most alkalmasnak látta az időt, hogy megbüntesse Áhabot, hogy megbuktassa Omri házát.

Damaszkuszban megkönyékezte Kazáelt és rávette, hogy Benhadádot az ágyában fojtassa meg és legyen helyette ő a király.

Kazáel hajlott Elisa szavaira és Benhadádot megfojtották és Damaszkusz új ura Kazáel lett. Elisa biztatására első teendői közé tartozott, hogy háborút kezdjen Izrael ellen.

Jórám azonban megsebesült és kénytelen volt a csatateret elhagyni és sebével Izraelbe ment; ahol akkor együtt volt felesége Izébel, és Juda királya Aházja.

Aházja Jozefáinak volt az unokája, atyja, akit szintén Jórámnak hívtak, mint az Izrael királyát, csúnya emléket hagyott fiára; Jozefát halála után, amikor trónra lépett, megölette hat testvérbátyját, hogy az atyjáról maradt kincseken ne kelljen vele osztoznia. A gyalázatos tette azonban keserves volt a büntetés. Filiszteusok és nomád arabiai törzsek megtámadták Jeruzsálemnél, kirabolták a palotát, elvitték a király bűnösen szerzett kincseit, megölték gyermekeit, csak a király felesége, Athália és egyik fia, Aházja menekült meg a vad rablók elől.

Jórám' korai halála után Aházja lett Juda királya és mikor Jórám, Izrael királya megsebesült és Jezréelben ágyba kellett feküdnie, elment őt, a nagybátyját meglátogatni; mert Jórám bátyja volt Atháliának.

Mialatt a királyi család együtt volt Jezréelben, Elisa prófeta egyik tanítványát elküldte Ramothba, ahol Jórám serege táborozott. A tanítványnak olajos üveget adott a kezébe és titkos utasítással útnak bocsátotta; a sereg Jehu nevű vezérét kellett felkeresnie.

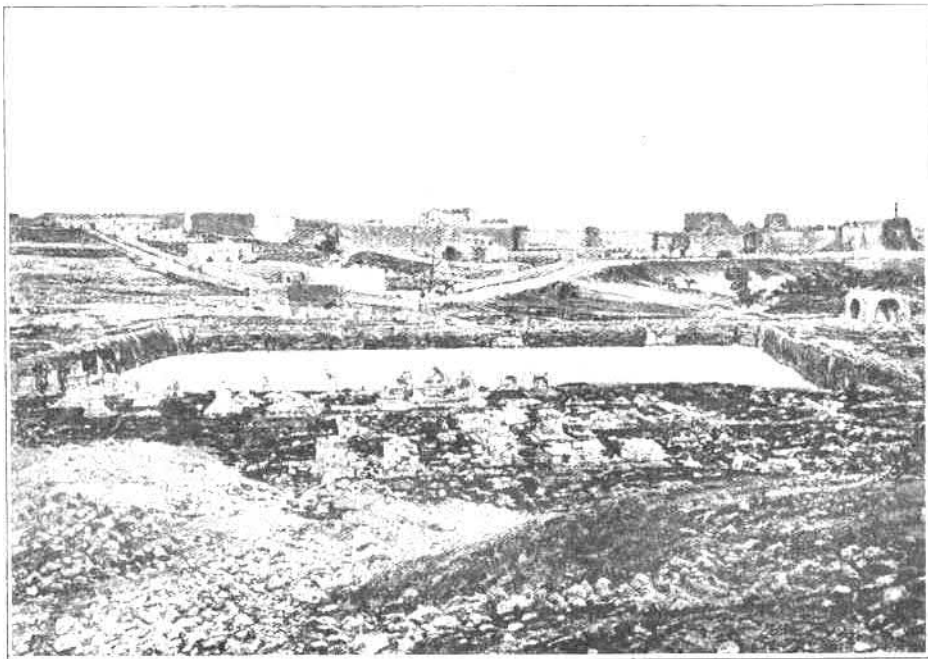
A tanítvány Ramothban éppen akkor lépett Jehu elé, amikor az összes vezéreivel, tisztjeivel együtt volt.

Szóllanom kell Jehu-val, — mondta Elisa küldötte ekkor, gyorsan Jehu elé lépett, a fejére öntötte a magával hozott üvegből az olajat s így szólt: — Jehova, Izrael istene, az ő népének királyául választ téged és így szól hozzád: büntesd meg a te urad családját, mert én megbűnhödtetni akarom Izébelt, az én prófétáim kiöntött véréért.

Áháb családjának el kell pusztulnia. Izbélt a kutyák egyék meg Jezreélben és ne legyen senki, aki eltemesse őt“.

Mikor a tanítvány ezt elmondta, gyorsan távozott és mikor a vezérek és tiszték a meglepetésből fölocsúdtak, azt kérdezték Jehutól, hogy mit akart az az őrjöngő, aki olajat öntött a fejére.

Jehu elismételte előttük az eltávozottnak a szavait, amire egy pillanatnyi csend után a vezérek és a tiszték leterítették Jehu lábai elé a köpönye-

Vízartó-medence Jeruzsálemben, a királyok korában.

güket, megfűvatták a trombitákat és riadó lelkesedéssel kikiáltották Jehu királyul.

Jehu erre gyorsan harci szekérré ült és válogatott csapattal Jezreél felé sietett, nehogy a történetek híre megelőzze őt.

Mikor Jehu és csapata közeledett Jezreél felé, a város toronyőre meglátta az érkező csapatot és jelentést tett a királynak, azt mondta: úgy látja, sereg közeledik és Jehu vezeti.

Jorám sebe ekkor már annyira begyógyult, hogy kocsira ülhetett és elindulhatott Jehu elé. Azt hitte, hogy diadalmas ütközetből tér meg a vezére és minél hamarább szeretne hallani a jó hírt, magával hívta Aházját is.

— Jó hírt hozol? — kiáltotta már mesziről az érkező Jehunak.

— Hozhatok-e jó hírt, amikor anyád Jezreélben istentelenkedik — felelte vissza Jehu.

— Árulás, árulás! — kiáltotta Joram ijedten Aházjának és megfordította szekerét és vissza akart robogni Jezreél falai közé.

Jehu ekkor íjjal feszített és nyilat lőtt a menekülő király után. A nyíl talált és átütötte Joram szívét. A király holtan bukott le szekeréről.

Aházja tovább hajtott, de Jehu őt is üldözte, amíg nyilai el nem érték. Aházja is megsebesült, de sebesülten is tovább menekült, amíg Meggidóba érkezett, ott azonban behalt sebeibe.

Jehu pedig Jezreélbe indult, a királyi palotába, melynek ablakából Izébel kétségbeesetten látta, hogy fiát, Joramot Jehu megölte.

Izébel védekezni akart a támadás ellen, azonban Jehu a háremőröket megfélemlítette, berontott a palotába és az anyakirályné is áldozatul esett; holttestét az ablakon át az útra dobták, Jehu pedig harci szekerével keresztül hajtatott a holttestén.

Azzal, hogy Jehu megölte a királyt, az anyakirálynét, még nem volt nyert ügye, mert Joramnak hetven fia volt és mindegyiket Szamariában más-más előkelő nevelte. Jehu megparancsolta nekik, hogy küldjék neki el Joram fiainak a fejét.

Szamariát már úgy is rettegésben tartotta Jehu kettős királygyilkossága, a királyfiakat nevelő vének megrémültek és félelmükben teljesítették Jehu-nak rettenetes parancsát. Megölték Joram fiait és kosarakban elküldték neki a fiúk fejét.

Jehu két rakásra öntette őket a kapu előtt, de még ezzel a mészárlással sem elégedett meg. Mikor Szamaria felé vonult, útközben Joramnak negyvenkét rokonát találta, aki még semmit sem tudott a borzalmas vérengzésről és ép meg akarta látogatni Jezreélben rokonait.

Jehu elfogatta a békés csapatot és egy kútnál lemészároltatta minden tagját, de még ezzel sem ért véget a borzalmas vérengzés.

Szamariában magához hívatta Baál papjait és azt mondta nekik, hogy ő még többet akar tenni Baal tiszteletére, mint tett Áhab vagy Joram. Erről meg is győződhetnek, mert mindjárt fényes, ünnepélyes áldozatot fog bemutatni Baalnak; az ünnepélyre gyűljön össze a templom valamennyi papja és szolgálója.

Az áldozó ünnepélyre Baal papjai nagy buzgalommal készültek és csakugyan mind valamennyien megjelentek; eljött Jehu is és az ünnepélyes áldozat megkezdődött, de amint javában zengett az ének, harci robaj zavarta meg az ünnepélyt, harcos csapat rontott a templomba és felkoncolta Baal összes papjait, szolgálóit, híveit.

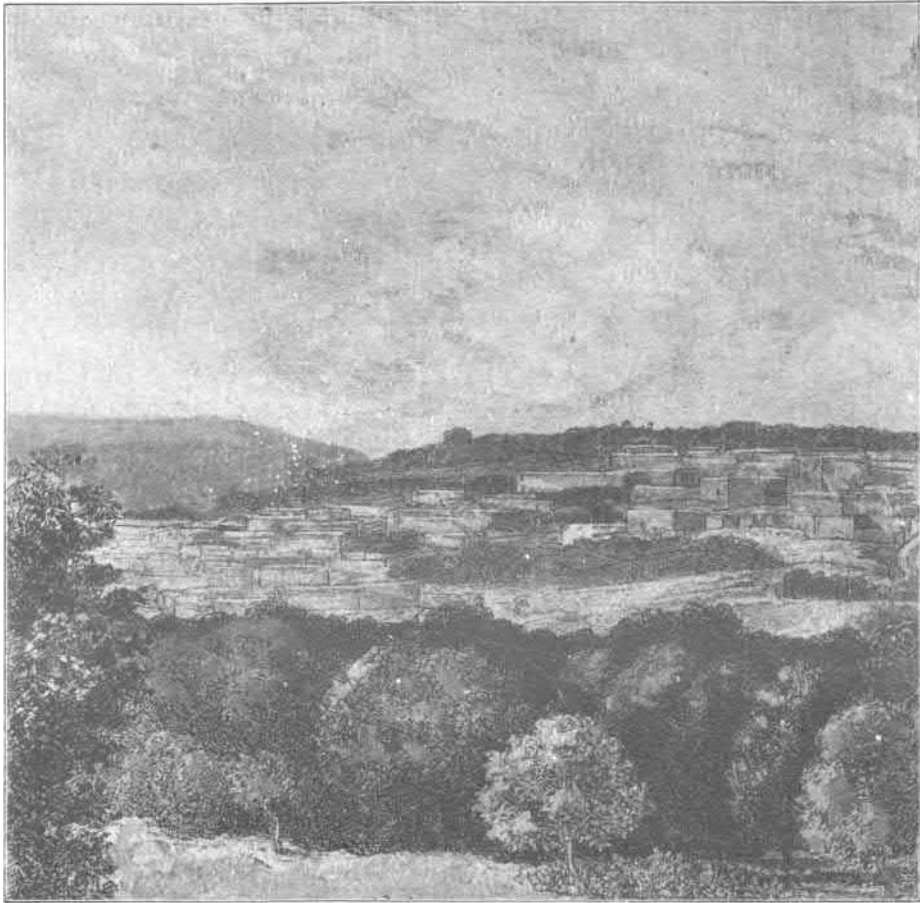
A Baal temploma előtt két faragott fa-oszlop állott, azt Jehu elégettette, a templomot leromboltatta.

Jehu azonban nemcsak Jezreélben mészároltatott ilyen embertelenül, ha-

Sesonk, egyiptomi király táblája, melyre feljegyezte a felégetett, elfoglalt zsidó városokat.

nem, akit elért hatalma Judea királyának rokonságából, azt is megölette. Jelűi azt remélte, hogy Aházja halálával majd Juda királyságát is magához ragadhatja. Ebben azonban csalódott, mert mikor Athália meghallotta, hogy fiát megölték, elkeseredésében ő is gyilkoláshoz fordult és leölette Dávid házának minden ivadékát, még saját unokáit is, maga ragadta magához az

Kana városa Galileában.

uralkodást, fönikiai testőrséggel vette magát körül és helyreállította Jeruzsálemben a teljes Baal-tiszteletet.

A két főváros szerepet cserélt, az addig Baal tisztelő Szamariában helyreállított Jehova tisztelete, Jeruzsálemben pedig Jehova helyét Baal foglalta el.

Szamariában azonban Elisa elérte célját, a Baal tisztelete megszűnt. Elisa jól választotta meg embereit, akivel bosszút álljon ízbélen és a Baál hívein, Jelűi oly rettentő vérfürdőt rendezett Jehova nevében, hogy azt még évszázadok után is emlegette a nép.

Jehu azonban, amely vadul és szertelenül végig tudott gázolni saját vérei hulláin, amely erős volt a vérengzésben a saját városaiban, oly tehetetlen volt a külső hatalmak ellen. Bár a zsidó próféták égis magasztalták, Elisa mint Izrael megszabadítóját, mint Jehova küldöttét és büntető karját dicsőítette, azért Jehu alatt mégis adót kellett Israelnek fizetnie az asszírok királyának, de Damaszkusz királya, Kazáel felett sem tudott diadalt aratni és kénytelen volt a Jordánon túl fekvő területet Kazáelnek átengedni. Izrael ereje Jehu alatt egyre gyengült és fia, Joakáz alatt már a Jordán innenső részén levő néhány város is elveszett.

Judában ezalatt ismét Jehova hívei kerültek uralomra. Amikor Athália megölette Dávid ivadékait, még a saját unokáit is, akkor Ahazja nővére, aki Jehojada zsidó főpapaknak a felesége volt, ellopta megölt bátyjának, Ahazjának legkisebb fiát, Joaszt és elrejtette Jehova templomában, ahol a fiút azután felnevelték, anélkül, hogy Athália tudott volna a dolgról.

Mikor a kis Joasz hét éves lett, Jehojada, a főpap, megnyerte a fiúcska pártjának a királyné testőr-főnökeit, megmutatta nekik a fiút, akit a testőrség ott a templomban kikiáltott királyul.

Athália értesült erről és a templomba sietett, de ott megragadták, kivonszolták a templom elé és a szabadban megölték. Hét évig volt Juda királynéja, ő volt az egyetlen asszony, aki valaha a zsidók felett uralkodott.

Halála után a kis királyfi gyámja, Jehojada követte Izrael példáját, elakarta pusztíttatni Baal tiszteletét. Előbb Jeruzsálembé szólította az összes levitákat, az egész zsidó népet és a templomban megfogadtatta a kis királlyal és a néppel, hogy ezentúl híven és eltántoríthatatlanul csakis Jehovának fog hódolni.

A gyülekezet azután mint egy hadsereg vonult a Baal templomához, körülvette azt, a fegyveresek berontottak a templomba, ahol az oltárnál a főpap ép áldozatot mutatott be. Irgalmatlanul megölték s vele Baalnak minden papját; szolgáját, akit csak a templomban értek; majd a templomot is lerombolták.

Érdekes az, hogy sem Szamariában, sem Jeruzsálemben nem rombolták le a többi másodrendű isten képeit, templomait. A főtörekvés tehát az volt, hogy Jehovát, mint a legfőbb urat tiszteljék, de még akkor nem fejlődött ki teljesen a Jehova egyedüli istenségének fogalma; voltak ugyan, akik szigorúan követelték, hogy az egy és egyetlen igaz isten, a mindenható Úr tisztelete általános legyen, azért az egész népet még nem hatotta át az egyetlen istenség fogalma, csak a Jehova legfőbb isteni mindenhatósága.

A kis Joasz gyámja a jeruzsálemi főpap lett és ő is kormányozott helyette, amíg az nagykorú lett. A királyfit Jehojada istenfélő királynak, Jehova tántoríthatatlan hívének nevelte. A királyfi növekedése alatt a hatalom teljesen a papság kezébe került, a templom jövedelmeit is ők kezelték; a jövedelmek nagy részét maguknak biztosították és ezzel annyira vissza-

éltek, hogy Joasz később, mikor maga vette át az uralkodást, kénytelen volt a jövedelmek kezelését a papságtól megvonni.

Az első bűn, amely ennek a sok erőszakosságnak a kezdete volt, nem-sokára még jobban ránehezedett Judára és Izraelra. A véres eseményeknek első tette Benhadad meggyilkolása volt, amit Elisa próféta biztatására követtek el. Ez azután egész sorozatát hozta a véres tetteknek, Benhadad fiát Elisa Izrael ellen küldte, hogy Jeromnak hadba kelljen szállania. Elisa jól tudta, hogy a harczban levő hadsereg vezérével a legkönnyebb a királyt megbuktatni. Felkenette királyul Jehut, aki megkezdte vérengzéseit.

Elisa elérte célját, az Omri királyi ház elpusztult, de a fiatal és erős Kazáel, a damaszkuszi király folytatta hadvezetését a zsidók ellen és nem csak Izrael érezte meg erős kezét; Jehu kénytelen volt sok várost és területet neki átengedni, hanem Juda is megismerte őt és nem tudta feltartóztatni; a damaszkuszi ifjú király politikus is volt, nem csak maga támadta Judát, hanem felbújtatta a filiszteusokat, akik betörték az országba és amerre jártak pusztítottak.

A hadjáratoknak kettős céljuk volt, értéket zsákmányolni, adót szedni és foglyokat ejteni, mert úgy a damaszkusziak, mint a filiszteusok a fogoly zsidókat eladták a főnikiaiaknak, akik állandó kereskedést űztek a zsidó rabokkal és vágy az édómiaknak adták el, vagy a görög szigeteken a görögöknek.

Kazáel Jeruzsálemig jutott és ostrom alá fogta a várost, mely a romboló ostromtól csak úgy szabadult, hogy Joasz váltság díjúi kiadta Kazáelnek a jérusalemi királyi palota minden kincsét.

Joasz negyven évig volt Juda királya, de ő sem halt meg természetes halállal. Jehojada halála után Joasz engedett az előkelők kérésének és ismét felállították Baál képét és újra áldoztak annak oltárán.

Zakarias próféta ezért nyíltan lázított a király ellen, híveket toborzott, hogy támadjanak Joasz ellen; lázadást azonban nem tudott kelteni, nem is hallgattak reá, sőt a király parancsára megkövezték a templom udvarában.

A király parancsa sem maradt megtórolatlanul; Zakarias hívei felbérelték a király két szolgáját és azok ágyában megfojtották Joászt.

A király fia, Amaja azonban irgalmatlan boszút állott a bűnösökön, csak gyermekeit kímélte meg. A hirtelenül trónra került Amaja, mint király tette vágyott és első tette volt az édómiak ellen indított hadjárat, mely nagy diadallal végződött: Amaja 10,000 foglyot ejtett s valamennyit letaszította a Sós völgy sziklájáról.

Az első diadal nagyon elbizakodottá tette Amaját és arra gondolt, hogy ő vissza tudná állítani Salamon birodalmát és hadjáratot kezdett Izrael ellen; amikor, azt megindította, Izrael királya, akit szintén Joasznak hívtak, azt tanácsolta neki, hogy jobban teszi, ha megnyugszik az édómiak felett szerzett diadal babérain. Amaja azonban feltette magában, hogy keresztül

viszi tervét és megindította hadseregét Szamaria ellen, de Jeruzsálemtől nyugatra, a filiszteusi határon, már az első ütközetben elbukott nagy terve, mert nemcsak elvesztette a csatát, de ő maga is fogságba esett. Joasz szigorúan bánt Amaja-val, de azért nem volt irgalmatlan, kész volt neki Jeruzsálemet és uralmát visszaadni, életét meghagyni, ha kezeseket állít, hogy Juda Izraelt többé háborgatni nem fogja. Jeruzsálem falait pedig az északi oldalon 300 méternyi hosszúságban földig lerontatta.

Joasz váltságdíjúl megkapta Amaja minden aranyát és ezüstjét, azután visszatért Szamariába. Amajának ugyan mindig fájt, hogy nem köszörülhette ki ezt a csorbát, de az egyezség kötötte; annál inkább javára volt országának más irányban, behegesztett sok sebet, s helyreállította Juda jólétét. Ha nagy tervei nem is sikerültek, Judának derék, hasznos fejedelme volt, aki a nép jólétét nagyon előmozdította, mégis erőszakos halállal halt meg. Összeesküvés jött létre és megölte a királyt ötvenhét évi uralkodás után. Fia Azarja követte a trónon, akkor még csak tizenhat éves volt, de atyja kormányzása hatotta át. Legelőször Jeruzsálem lerombolt falát építtette fel, azt bástyatornyokkal látta el s azokba hajítógépeket helyezett el. Nagyon szerette a hadsereget, annak minden szükségeset megadott, gondosan fejlesztette és egyre jobb fegyverzettel látta el. A katonákat ellátta egyenlő fegyverekkel, pánczéllal, sisakkal, dárdával, íjjal, nyíllal, pánczllal. Az ilyen rendes és fegyelemhez szoktatott katonaságra azután számítani lehetett. Dicsőséget is szerzett a zászlónak, mert megverte a filiszteusokat, elvett tőlük négy várost; a meghódított területen pedig erődöket építtetett. Megfélemlítette a moabitákat, az ammonitákat és tekintélye volt egész a Vöröstenget partjáig, ahol újra felépíttette Eláth városát, ahonnan megint megindította az Ofirba való hajózást. Az Ofirba való hajózásokat Salamon király kezdte el; ez tengeri úttal összekötött aranybeszerzés volt. Mikor egy-egy hajó Ofirból megérkezett, zsákszámra hozta az aranyat, ezüstöt, drágaságot.

Hogy ez az Ofir hol volt, merre feküdt, sziget volt-e vagy szárazföld, azt a tudomány máig sem tudta kideríteni. (Egész irodalom fejlődött annak a kérdésnek a megvilágításából, hogy merre lehetett az az Ofir, az Indiai-tenger melyik helyét jelölték ezzel a névvel). Az Ofir-utazások olyan események voltak a zsidóknál, mint az egyiptomiaknál a Punt vidékére való kirándulások. Az Ofir-utazásokból került ki a jeruzsálemi királyi palota folyton megújuló gazdagsága. Az Ofir-útról megérkező hajó minden] keleti fűszert, drágaságot, óhajtott illatú növényt, aranyat, ezüstöt hozott s a király egyik legdúsabb, szinte mesés jövedelmi forrása volt.

Azarja egyike volt a legkiválóbb zsidó királyoknak, habár nem maradt fenn utána semmi híres emlék; Azarja valóságos atyja volt népének, mert nemcsak a saját jövedelmét kereste és óvta, hanem a nép jólétének előmozdításával is foglalkozott, gondoskodott a baromtenyésztésnek, a mező-

gazdaságnak a fellendüléséről, kutakat ásított a sivatagban s ott őrtornyokat építtetett. Azarja alatt Juda nagyon fejlődött, erősödött.

Abban az időben nemcsak Judának volt jó dolga, hanem jó napok virradtak Izraelre is. Az asszíriai királyok hadjáratai nagyon meggyöngítették a damaszkusziaknak az erejét és azok nem igen háborgatták Izrael földét, így annak királya másra fordíthatta erejét: fékentartotta a szomszéd-ság nomád törzseit.

Kitűnő királya támadt Izraelnek, aki alatt a hadiszerecse ismét Izraelhez szegődött.

A vérengző Jehunak dédunokája II. Jeróbeam került a trónra és alatta Izrael megint felvirágzott. Első diadalát a király a damaszkusiakon vette, akiket az asszírok királya is megtámadott és megvert, Damaszkus királya még ki sem pihente ezt a vereséget, már betört II. Jeróbeam és vissza foglalt mindent, amit elődei elvesztettek, amiről elődei lemondtak és diadalmas seregével Damaszkuszig nyomult, azt elfoglalta és Hamáthig kiterjesztette hatalmát északon. Visszaállította Salamon birodalmát, mert Izrael hatalma akkor Hamáth-tól egészen a Holttenger partjáig terjedt.

A hatalom kiterjesztése a belső béke és a jólét munkája következett: a zsidó nép újra gazdagodott. A fönikiai városokkal élénk kereskedelmet folytatott. A gazdagok és szorgalmasok egyre vagyonosabbak lettek és még a szegény is, ha független maradt a gazdagoktól, ha adóságokba nem keveredett, jó létre tehetett szert, de annál rosszabb volt a sorsa annak, aki a gazdagoknak adósa lett és fizetni nem tudott. Szolgaságba került; mert a gazdagok igazságtalanok, önzők voltak, akik, ahol lehetett, elnyomták a népet; a bírák ritkán adtak a szegénynek, a pártfogolatlanok igazat. Annál erősebb, gazdagabb és így függetlenebb lett a gazdagok osztálya; az előkelők szép lakóházakat építettek és a béke ölen, vagyonuk révén a földi gyönyöröket keresték.

Ezzel együtt elhalványult Jehova tisztelete, ismét szabadon tisztelhetette akárki az idegen isteneket és ez olyan mérveket öltött, hogy még a nép között is terjedt. A gazdagok bűnös életmódjának a fönikiai istenségek tisztelete kedvezőbb volt, mint Jehova szigorú szabályai és inkább hajlott feléje, de vele együtt a népnek nagy része is.

II. Jeróbám uralkodásának utolsó éveiben egy Ámosz nevű próféta támadt, aki szigorú hangon ítélte el a gazdagoknak bűnös életmódját, a szegények iránt való igaztalanságát. Kíméletlenül arczába vágta az előkelőknek, a gazdagoknak, hogy elnyomják, zsarolják, csalják a népet, meghamisítanak mérleget, megvesztegetik az igazságosztást; 'maguk pedig dőzsölnek, erkölcstelenkednek. Ámosz az istentisztelet teljes tisztult alakját hirdette és még a Jehovának bemutatott áldozatot is elítélte. Jehovának nem áldozat kell, mondta, hanem igaz élet, igazság.

A szigorú elítélés, a bűnök kíméletlen ostromozása és az, hogy Ámosz

Régi kép a zsidók ofir-utazásairól.
A megérkezett hajóból zsákszámbra hordják ki a drágaságokat, az aranyt és ezüstöt.

áldozás ellen izgatott, arra készítette a papokat, hogy Ámoszt a királynál bevádolják. Azt mondták II. Jeróbeámnak, hogy Ámosz lázadást fog kelteni. A király hallgatott a vádra és Ámosznak menekülnie kellett Judába.

Nem sokkal ezután meghalt II. Jeróbeám és fia, Szakaria követte a trónon, de azt hat hónapi uralkodás után meggyilkolták és vele kihalt Jehu háza.

A trónt Szakaria meggyilkolása után a gyilkosság szerzője, Szallum foglalta el, de csak rövid ideig örülhetett a hatalomnak, mert őt meg Menákem, aki ellene lázadt, ölte meg; nyílt csatában megverte, megölte és elfoglalta trónját.

Az ország kormányzása és belbékéje a gyors királyváltások alatt hamar elzüllött. A damaszkusziak visszaszerezték függetlenségüket, Izrael régi ellenségei egymásután támadták meg a határvárosokat, kifosztották azokat. Rabló csapatok kalandoztak az országban, mindenütt fosztogattak. Züllött, kétségbeejtő állapotok váltották fel a még nem rég békés és boldog életet. A férfiaknak rettegniük kellett házuk vagyonáért, feleségükért, leányukért, de saját életükért is. A belső feldúlt állapotokat még kétségbeesettebbé tették a filiszteusok, a damaszkusziak folytonos támadása. A pusztulásnak ebben a kétségbeejtő idejében Menákem király a hatalmas Asszíriánál keresett segítségei, amit Asszíria örömmel nyújtott, először mert: Menákemnek ezért nagy adót kellett fizetnie, másodsor Asszíria így könnyebben tért foglalhatott Szíriában. Az asszíriai király seregével jött Izraelbe; Menákem a segítségért meghódolt az asszír királynak és 1000 mázsa ezüstöt fizetett, amit nem a sovány királyi pénztárból fizetett, hanem a gazdagokra kirótt adóból.

Menákem után fia, Pékáj ah került a trónra, de csak két évig uralkodott, mert egyik főemberének fia, Pekáh, összeesküvést szőtt ellene, meggyilkolta és kikiáltatta magát királynak.

Ezalatt Damaszkusz királya, Rezon is megerősödött és Pekáh szövetséget kötött vele, hogy együtt támadjanak Judára.

Jothán volt ekkor Juda királya, vitézül ellent is állott a támadásnak, de nemsokára meghalt és fia, a húszéves Ahász követte.

Az ifjú király nem tudott az egyesült ellenségnek kellő erővel ellentállni és egymásután több vereséget szenvedett. A szövetséges ellenség két oldalt egyszerre pusztította. A damaszkuszi király a Jordán¹ balpartján rontott végig Judán, a kegyetlen Pekáh pedig a Jordán jobb partján hagyott maga mögött pusztulást, jajveszékelést; ezrekre ment a fogságba ejtett Juda-beliek száma, akiket Pekáh a főnikiaiaknak rabszolgául eladott. A fosztogató, rabló had megszállotta Jeruzsálemet.

Ahász nem tudott az ellenséggel megmérkőzni, már látta Jeruzsálem elését, amikor megtudta, hogy Pekáh bujtogatására párt alakult, amely Ahászt meg akarta trónjától fosztani s más királyt tenni helyére. Amikor a

szorongattatásban még ez a veszedelem is fenyegette Ahászt, külső segítséghez folyamodott. Már a veszedelem első napjaiban is arra gondolt, hogy segítségül hívja az asszírok hatalmas királyát.

Az asszír király kapott az alkalmon; megjött erős, nagy seregével és megtámadta Izraelt; egymásután foglalta el az izrael városokat, aminek hírére Pekáh Szamariába sietett egész erejével; már nem sokat használt. Az asszírok hét várost és a Naftali törzs egész területét hatalmukba ejtették és az izraelitákat ezrével küldték foglyul Asszíriába.

Az asszír király azonban nemcsak Izraelt igázta le, hanem hadjáratot indított valamennyi szíriai fejedelem ellen. A filiszteusok ellentállás nélkül adták meg magukat, a damaszkuszi király két évig daczolt az asszír királynál, de végre mégis elbukott. Damaszkuszi bevették az asszíriai hadak, a királyt megölték. A damaszkusziak ellen, a hosszú ellentállás miatt, fokozódottan haragos asszíriai király nyolcezer lakost küldött az egyik szíriai telepítvényre rabul. Az asszíriai király megfogadta, hogy elpusztítja a damaszkuszi birodalmat és fogadalmát be is váltotta. A damaszkuszi szíriai birodalomnak vége volt, az asszír király eltaposta, elsöpörte.

Izrael királya, Pekah csak úgy menthette meg országa töredékét a damaszkuszi birodalom sorsához hasonlótól, hogy megalázkodással járult a hatalmas hódító elé és nagy adóval vásárolta meg kegyelmét; hogy azonban elég tekintélyes értéket kínálhasson a békességért, hozzányúlt a templomfelszerelésekhez, sőt a templomdíszekhez is, melyek aranyból készültek.

Asszíria királya, mikor végigseperte Szíriát, hazament és otthonról meghívást intézett valamennyi hűbéreséhez, hogy jelenjenek meg előtte és Pekahnak is meg kellett jelennie Ninivében.

Pekah nem halt meg természetes halállal; Elám fia, Hozea megölte őt és önmagát tette meg királyul, de trónralépése után első teendőjének tartotta, hogy a változásról az asszíriai királyt értesítse; jelentette, hogy a trónt elfoglalta, de egyúttal küldte hűbéri adóját. A gazdag adóval, amit arany és ezüstben fizetett ki, meg akarta nyerni az asszíriai király kegyét.

A hatalmas asszír királyt kétszer hívták be a zsidó királyok Szíriába^ előbb Izrael, azután Juda és ugyanakkor a saját függetlenségük porkolábját hívták el. Juda és Izrael hűbéresei lettek Asszíriának, a zsidó királyok eljátszották népeik szabadságát, függetlenségét. Egész Szíria, Juda és Izrael nyögte az asszíriai uralmat.

Mikor az asszíriai király meghalt, a szíriai királyságok és Izrael fel lázadtak, de az asszír király fia, roppant seregével gyorsan ott termett és Hozea, Izrael királya csak bűnbánó alázattal, hódolattal nyert bocsánatot az asszír királytól.

Hozea azonban érezte, hogy országát előbb utóbb, egészen el fogja veszíteni, tehát segítséget, szövetségest keresett. Igazán jó szövetséges csak Babilónia vagy Elam lehetett volna, mert mindkettő állandó ellensége volt

Asszírának, de mindkettő oly távol feküdt Izraeltől, hogy szükség esetén nem nyújthattak volna kellő gyorsasággal segítséget.

A közeli szomszédság: Juda, Fönikia és a Filiszteus ország sokkal gyengébb volt, semhogy a hatalmas Asszíria ellen elégséges szövetséges társ lehetett volna, azután egyik sem akarta volna e szövetséggel Asszíria haragját maga ellen zúdítani.

Hozea tehát távolabb kereste szövetségét, Egyiptomban. Követet küldött Napatába, Egyiptomnak akkori etiopiai származású királyához, Szabakóhoz. A követ élénken ecsetelte a veszedelmet, amelyet az asszíriai hatalom terjedése jelent, amely nemcsak Szíriát fenyegeti, de Egyiptomot is. Ha Szíria elvesztette függetlenségét, ha az egyiptomi határig fog Asszíria hatalma, birtoka terjedni, akkor átárad annak pusztító hódítása Egyiptomba és azt fenyegeti.

Szabakó kegyesen hallgatta meg Izrael királyának, Hozeának követét, az ajándékokat, azonban mint köteles hódolatot fogadta és kegyes, de üres ígéretekkel bocsátotta el a követet.

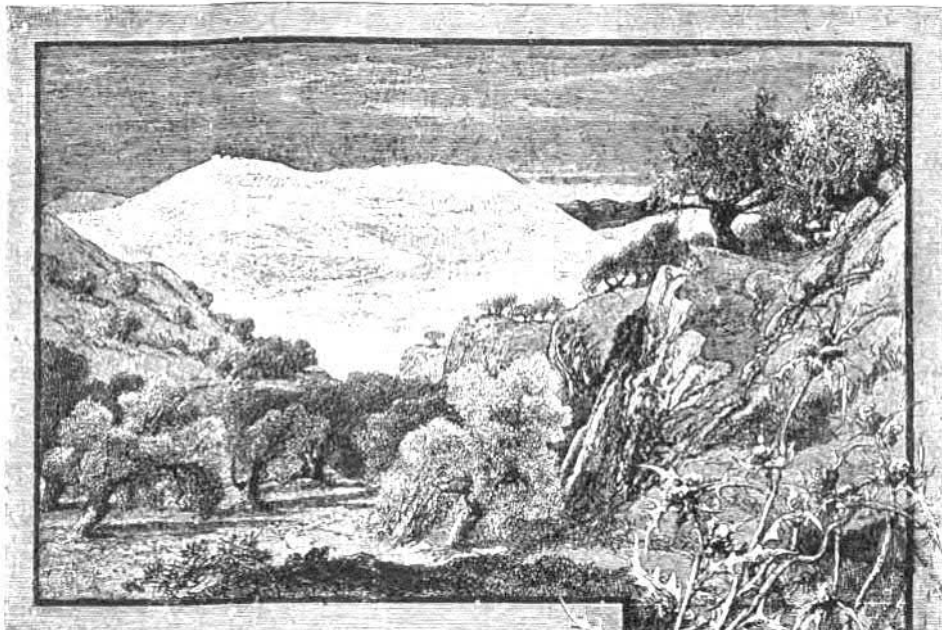
Akármilyen messze volt is Napata a hatalmas asszír király székvárosától, híre ment, hogy Hozea király mit keresett az egyiptomi fáraónál. Az asszír király szigorúan ráparancsolt Hozeára, hogy jelenjék meg előtte és védekezzék az ellene emelt vád ellen.

Hozea már látta, hogy Egyiptomtól nem remélhet segítséget, legalább Asszírival szeretett volna békén élni, még ha adóznia kell is, az hitte, tisztázhatja magát a vád alól. Hiú remény volt. Az asszír király ugyan úgy bánt vele, mint III. Thutmosz a bevádolt szíriai királyokkal, maga elé idézte és többé nem eresztette hazájukba. Az asszír király azonban még erélyesebb volt, mert börtönbe vettette Hozeát, aki ott el is pusztult, sohasem látta meg többé Izraelt.

Nemsokára egész áradat asszír hadsereg jelent meg Izraelben. Szamaria fejedelme nélkül is hősiességgel ellentállást fejtett ki. Az efraimi előkelők önfeláldozóan védték a várost. Segítség nem jött sehonnan és két évi ostrom után elesett a város. Szamariát teljesen kirabolták, a város és az ország lakosságának legnagyobb részét elhurczolták messze idegen földre; a rabságtól rettegő lakosság gyors része mindenfelé menekült; egy része Judába, másrésze Egyiptomba; voltak, akik Európába költöztek.

A kipusztított országba, az elhurczolt lakosság helyére az asszírok idegen népeket telepítettek. Az idegen népek idegen istenek tiszteletét hozták el az országba s ott, ahol addig Jehova tisztelete szállott az égbe, ott azontúl a legtarkább pogány áldozatokat mutatták be bálvány és hamis isteneknek.

A Salamon király halála után kettészakadt zsidóbirodalom egyik része: Izrael elmúlt, megszűnt. Isten „választott népének“ országa már csak Judában állott fenn. Izraelnek vége volt.

Himon völgye

JUDA KIRÁLYSÁGA JERUZSÁLEM PUSZTULÁSÁIG.

A megdöbbentő, szomorú sors, amely Izraelt érte, megfélemlítette a többi szíriai fejedelmet is és nyugtalanságuk, aggodalmuk eloszlatására szövetséget kötöttek; bár Szabakó fáraó Izraelt cserben hagyta, a szíriai fejedelmek mégis számítottak segítségére; a fejedelmek a szövetségbe bele akarták vonni Judát is, de élt akkor Judában egy próféta, Jehova papja, akinek Juda királyára nagy befolyása volt és ez ellenezte, hogy a szövetségben részt vegyen. A próféta Jezaiás volt, a király pedig Aháznak a fia, H i s z k i a.

Hiszki kora ifjúságától rendíthetetlen híve volt Jehovának, követte a próféták szavát és mikor Jezaiás óvta, hogy ne vegyen részt a szövetségben, Hiszki megfogadta az intést.

Mihelyt az asszír király híret vette a szíriai fejedelmek dacszövetségének, gyorsan, mint a fergeteg megjelent seregével és rajta ütött a szövetségesek egyesült seregén, mielőtt Szabako egyiptomi király megérkezett volna. Az egyesültek vezérét, Jahubidot az asszírok elfogták és elevenen megnyúzták.

Az asszírok a hadifoglyokkal roppant kegyetlenül bántak. Karóba ver-

ték őket, az állukba zsineget húztak, lekötötték a földre és hátukból szíjakat hasogattak.

Később érkezett meg Szabakó és alig egyesült Gaza királyával, Hannóval, az asszír király már megtámadta. Az egyiptomi sereg vereséget szenvedett, Hannó seregét szétverték, őt magát elfogták, az egyiptomi király csak véletlenül menekült meg az elfogatástól. Mikor a szíriai fejedelmeket az asszír király leverte, ismét elvonult seregével, mert több más néppel volt baja, így történt, hogy Juda bántatlanul maradt.

Szabakó hazaért Egyiptomba és nem gondolt többé arra, hogy Szíriába hadat vezessen, fia azonban ki akarta köszörülni a csorbát; szövetséget kötött a fönikiai városokkal, a szíriai királyokkal és haddal közeledett Szíria felé. Mikor ennek hírért vette az asszír király, roppant haddal érkezett Szíriába és egymásután verte le a lázadást, elfogta Aszkalon királyát és tovább vonult Akkaron városa ellen. Ekkor érkezett meg az egyiptomi király, Szabakó fia, Taharka fáraó.

Az asszír király serege egyik részét Juda ellen küldte. Juda királya Hiszchia, aki Ahaznak volt a fia, nem vett részt a szíriai királyok szövetségében, nem volt lázadó, mégis magára vonta az asszír király haragját. Akkaron városa, amikor Asszíria ellen fellázadt, elfogta Akkaron asszír kormányzóját és elküldte Jeruzsálembé Hiszchia királyhoz, aki fogva tartotta az asszír kormányzót.

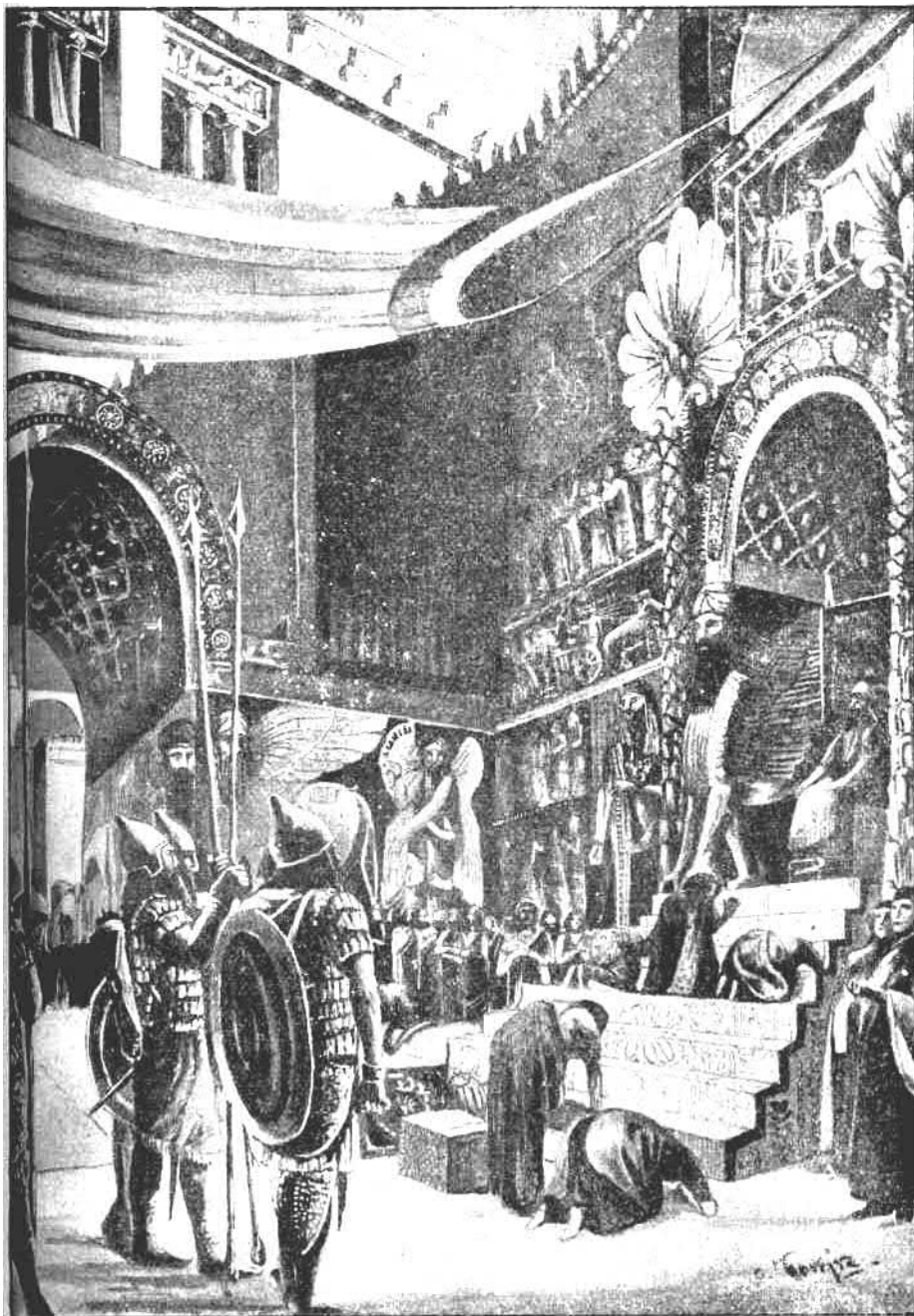
A híre, hogy az asszír sereg Juda ellen indult, Hiszchia valahogy helyrehozta Jeruzsálem erődítéseit, elpusztította a városon kívül levő kutakat és a városban új víztartó medenczét ásatott és amennyire sebtiben lehetett, készült az ostrom visszaverésére. Amit Szabakó fáraó elmulasztott, azt fia most kipótolta és az egyiptomi sereg Hiszchia segítségére, Jeruzsálem felszabadítására sietett. Az asszír király serege zömével az érkező etiopiai fáraó ellen sietett, serege másik része pedig erősen ostromolta Jeruzsálemet.

A jeruzsálemieknek is, az egyiptomiaknak is segítségére jött a háború rémes szörnyetege: a döghalál és az asszír seregben roppant pusztítást vitt végbe. 185,000 asszír pusztult el Jeruzsálem körül.

Asszíria királya kénytelen volt az ostromot abbahagyni és visszasietni hazájába.

Mikor az asszír király országába megérkezett, Hiszchia bölcsen jóvá tette hibáját és kiengesztelte a király haragját. Hiszchia, Juda királya Jezaias tanácsára elküldte az asszír királynak az évi adót, melyet az reá kivetett; az ostrom pusztításától megmenekült, új ostrom elkerülése céljából 30 talentum* aranyat és 300 talentum ezüstöt küldött. A követ pedig, aki ezt a roppant adót elvitte, átadta Hiszchia mély hódolatát és hűségi ígérését.

* Az ókor népei súlymértékének egysége, a babilóniai, a zsidó, a szíriai és fönikiai talentum = 36-4 kilogrammal. A talentum tulajdonképpen egy köblábnyi víznek a súlya.

Hozea megjelenik Asszírnia királyá előtt és tisztázn akarja magát a xálók alól.

A próféták tanítása valóra vált. A próféták azt mondták, hódoljon meg, fizessen adót Juda az asszír királynak és békén fog élni és szabadon fog istenének, Jehovának áldozhatni, de ha fellázad, ha idegen szöveségest keres, elpusztul. Mihelyt Juda királya elküldte az adót és hódolatát, azzal Asszíria hűbérese lett, de azontúl, békén gondtalanul élhetett. Körülbelül hetven évig zavartalanul fennállott ez a viszony, a királyok hűségesen megfizették az adót és a nép csak nyert a béke révén. Az asszír királyok gondoskodtak róla, hogy a kereskedelmi utak biztonságosak legyenek, a kereskedelem a hosszú béke alatt folyton fejlődött és gazdagságot hozott az országnak.

Hiszkiá uralma különösen békés volt; az ő uralma alatt még a belső béke is megerősödött, az igaz és a pogány vallás sűrűlődése eltompult. Hiszkiá uralkodásához fűződik a vallásos költészet virágzó kora, Hiszkiá maga is költő volt és istápolta a költészetet. Hiszkiá dalaiban buzgóan dicsőítette Jehovát, az egy igaz istent, akinek különösen búzgó híve azóta volt, mióta Jeruzsálemben kitört a döghalál és az ő fekélyeit Jezaiás próféta meggyógyította és őt megmentette.

Az asszír hadak elvonulása után, három év múlva fia született Hiszkiának, aki fia születése után még tizenhét évig uralkodott istenfélelemben. Jehova tiszteletét minden alattvalójától szigorúan megkövetelte, az idegen istenek, a bálványok tiszteletét üldözte.

Manasszé volt Hiszkiá fia, aki atyját a trónon követte; amikor atyja örökébe lépett, még csak tizenhét éves volt. A zsidó előkelők nem szívesen hódoltak Jehovának, a jámbor élet szigorú szabályai terhesek voltak és Hiszkiá alatt csak a királyi akaratnak és kényszerítésnek hódoltak meg. Mihelyt Hiszkiá behunyta a szemét, azonnal az idegen istenek felé fordultak. A gyermek-király a bálványimádók pártjának a hatalmába került és az ő nevelésük elfordította szívét atyja vallásától,

A jeruzsálemi nagy templomban, Jehova lakásában Asztartának a képét állíttatta fel, a királyi palota tetején, a kertekben idegen istenek számára emeltek oltárokat, amelyeknél a napnak, a holdnak vagy az állatkörnek hódoltak. Majd Baal-nak emeltek oltárt és ismét szokásba jött a Baaltisztelet, a Ben Himon nevű völgyben pedig Molok-nak állíttatott a király oltárt. Tudjuk a föníciaiaktól, milyen borzasztó áldozatokat hoztak Molok-nak, vért, embert áldoztak oltárán és Manasszé király, hogy a Mólóknak kegyét elnyerje, feláldozta neki saját fiát: elégette őt Mólók áldozó oltárán.

A papok és próféták fellázadtak a király pogány hitelesítése ellen. Manasszé azonban zsarnoksággal, kegyetlenséggel akarta őket elrémíteni és tömérdek ártatlan és istenhívó vére folyt el Jeruzsálemben királyi kegyetlenség miatt.

A király példáját, természetesen a nép is egyre szélesebb körben követte és a pogány vallás mind általánosabb lett; akik a Jehova tiszteletéhez

Zsidó templomi edények;

1. Hétkarú gyertyatartó.
2. Vízartó, melybe a papok kezüket öblítették.
3. A frigszekrény.
4. Füstölő-oltár.
5. A kenyerek asztala, mely a legszentebb szentély előtti függöny előtt állott. 12 kenyér volt rajta és a 12 zsidótörzset jelképezte.
6. Hordható áldozó-oltár, melyet azelőtt a frigsátorban tartottak.
7. Füstölő és olaj-edények.

híven, kitartóan ragaszkodtak, azt a bálványimádók kicsúfolták, nyelvüket öltegették reájuk. A nép csak gúnynyal bántalmazta a hívőket, a király azonban vérüket ontotta. „Manasszé annyi ártatlan vért ontott ki, hogy megtöltötte vele Jeruzsálemet egyik végétől a másikig“. A próféták halál-megvetéssel szállottak szembe a királylyal, átkokat szórtak reá, hirdették, hogy az ország el fog pusztulni.

A legszigorúbban támadta a királyt az agg Jezsaiás prófeta és a király felháborodásában egy üres fatörzsbe kötöztette és darabokra fűrészeltette, s amíg a borzalmas kegyetlenség tartott, ott állott és gyönyörködött parancsa végrehajtásában. Mai napig mutatják a helyet és a fát, ahol Manasszé ezt végrehajtotta (1. 379. old.).

A hívők hite azonban beteljesült. A asszír király, hogy Szíriában hatalmát megszilárdítsa, sereget küldött a szíriai királyságok ellen; Judát is megtámadták a hódító seregek és Manasszé fogságba esett; az asszírok bilincsekbe verték és úgy vitték Ninivébe, az asszírok királya elé, aki súlyos börtönbe vetette.

Mikor azonban évek múlva az asszír királynak aggodalmi támadtak hogy az egyiptomi királyok megtámadhatják, visszaadta szabadságát Manasszénak, aki hűségi esküt tett le a király előtt és visszaküldte Jeruzsálembe.

Asszír királya Judea királyában alkalmas védőfalat keresett esetleges egyiptomi támadás ellen.

Manasszé megtörtén ért vissza Jeruzsálembe és a ninivei fogságot Jehova büntetésének vette s visszatért az ősi valláshoz, Jehova tiszteletéhez. Ámde a megtérés csak ideig tartó volt. Mihelyt a fogság fájdalmait elfelejtette, mihelyt ismét jól érezte magát Juda trónján, megint a bálvány istenekhez fordult; ismét erkölcstelen életet élt és ép olyan kegyetlen lett, mint volt a fogsága előtt. A papság átkai zúdultak reá és elátkozottan halt meg, sőt még a szent törvények szerint való temetést is megtagadták holttestétől.

A trónra huszonhét éves fia, A m m o n került; az ifjú király, aki atyja uralkodásának utolsó éveiben a bálványtiszteletet látta és üzte, aki a pogány vallás szabályai szerint, erkölcstelen életet folytatott atyja halála előtt is, mint király is szívesen hódolt a pogány vallásnak, amely a gyönyörök keresését tanította, míg Jehova vallása szigorú és erkölcös életet követelt.

A papság és a hívők pártja azonban elég erős volt és összeesküvést szőtt a bűnös, istentől elfordult király ellen és a királyi palotában megölelték.

A trónöröklő királyfi, J ó z i á s z ugyan még csak nyolcz éves volt, de azért kikiáltották királynak és nevelését a prófétákra és papokra bízták.

A kis királynak kitűnő nevelői voltak, akik igaz istenfélelemben, Jehova iránti teljes tiszteletben nevelték a fiút és oktatásuknak meg volt a gyümölcse, mert Józiasz alatt még egyszer szép kort élt át Juda.

Józiának ifjú korában hirtelen, fergeteges veszedelem fenyegette Judát. Északi vidékről szálguló csapatok érkeztek s útjukban elsöpörtek népeket,

A régi Szamária halma.

országokat. Paripáik patái nyomán eltaposott, elgázolt holttestek borították a mezőket, felégett városok üszke hirdette, hogy arra jártak. Ez a nép a szkita (szittyá) nép volt.

Amikor a mindent elsöprő szkita áradat megérkezett, a nép a hegyekbe, a hegycsúcsokra, sziklahasadékokba menekült, mert oda a száguldó lovas nép nem követte őket.

Juda rettegve gondolt reá, hogy eljött a végpusztulás ideje; ekkor egy ifjú próféta támadt: Jeremiás, aki vigasztaló szavakkal fordult a néphez, megerősítette bizalmát Jehova kegyelmében, aki nem fogja hagyni, hogy Juda elpusztuljon. Buzdította a népet, hogy zárkózzék városaiba, védekezzenek ott és ne távozzék onnan, amíg a veszedelem el nem múlik. Intette a népet, hogy veszedelem van a síkon, mezőn, de védelem a falak mögött, csak tartsanak ki.

„Nép jó észak felől és nagy sereg indult meg a föld széléről s mint fergeteg közeledik, szekerei olyanok mint a szélvihar, lovai gyorsabbak a sasoknál. Ijj és dárda van kezökben, kegyetlenek, könyörtelenek, szavuk zúg mint a tenger, száguldanak lóháton, felszerelve ütközetre. Hallottuk hírüket és karunk megsibbadt; aggodalom fogott el. Ki ne menj a mezőre, útra meg ne indulj, mert fegyvere van az ellenségnek; borzalom szerte körül. Menjünk az erős városokba, mint mezei örök úgy környékezik majd Jeruzsálemet, olyan lesz az ország — mond Jehova — mint a sivatag, de teljes pusztulását nem engedem“.

A szkíták egész Egyiptomig leszáguldtak, de onnan visszafordultak és a gazdag Babilónia ellen indultak.

Juda országában a városok ellentállottak a támadásnak, hosszú ostrom nem volt a rohanó nép kedvére való, a meg nem erősített városok és falvak azonban mind elpusztultak. Mégis a pusztító ellenség gyorsan robogott végig az országon és a veszedelem elmúlt, anélkül, hogy Judát elsöpörte volna. Ezt csakis Jehova kegyességének tekintették és országszerte hirdették, hogy az Ur megmutatta haragját és kegyelmét, térjen meg mindenki az egy igaz Istenhez, Jehovához.

A bálványimádást, az idegen istenek tiszteletét országszerte elnyomták. Az istenfélő király uralmát, a nép hangulatát az igaz istenhez való megtérés általános hajlandóságát felhasználta a papság, hogy gyökeresen át alakítsa a vallási gyakorlatot.

Titokban már régóta készültek a meglevő könyvekből és szóhagyományokból, melyeket a papi családok atyáról fiúra származtattak, vallási szent könyvek, melyekkel az igaz isten iránti tiszteletet, a vallásos törvényeket szentesítsék.

Józia uralkodásának tizennyolczadik esztendejében* egy napon a főpap

* Kr. e. 612-ben.

Endrei Zoltán: A Világ Története II.

Judith, Sváiga Hírolterpsz. Képt.

„Globus” műintézet Budapest

K i l k i a és a templom írástudója Száfán nagy áhítattal jelentették a királynak, hogy a templom falának javíttatásakor felfedezték a falba helyezve a „törvények könyvét“.

A király azonnal elrendelte, hogy Száfán olvassa fel neki a talált szent könyvet és szent borzalommal hallotta azokat az átkokat, melyek a bálványistenek imádóira szóltak.

A király megtépte ruháit és elküldött K u l d a prófétaasszonyhoz, aki megerősítette a „törvények könyvének szavait, hogy Jehova valóban végtelenül haragszik az idegen istenek tisztelete miatt.

Józia erre nagy templomi ünnepet rendelt el, amelyre elhívták Juda minden lakóját, aki csak megjelenhetett. A templomban felolvastatta a király a „törvények könyvét“, melyet a templom falában találtak és ünnepélyes esküvel fogadta, hogy azontúl mindig szigorúan Isten törvénye a „törvények könyvének szabályai szerint fog élni. Az összesereglett hívők pedig áhítattal ismételték a király esküjét, a nép Jehova hívének esküdött fel.

Azonnal hozzáfogtak, hogy a Jehova tiszteletét teljesen úgy végezzék és úgy éljenek, amint azt a „törvények könyve“ előírja.

Azonnal minden bálványképek el kellett tűnnie, mert Jehovát nem volt szabad képen imádni, mert Jehovának, az egy igaz istennek nincsen semmiféle látható alakja.

A „törvények könyvét“ a frigy könyvének is nevezték, mert annak a a törvénykönyvnek értelmében, Juda népe hív, buzgó szolgája lesz Jehovának, aki az Úr és nem tagadja meg hív szolgáitól a jutalmat: békén élvezheti a nép földjét, annak terményeit, áldását, mely mind Jehovától jön, mert Jehova adta az ő „kiválasztott népének“ a tejjel, mézzel folyó földet, Kánaánt.

Azontúl a papok minden csapást, ami a zsidókat érte, a frigy megszegése miatt rájuk mért büntetésnek tekintettek és a népet rótták meg.

Az új törvény megszabta, hogy áldozatot csakis az arra kiválasztott papoknak szabad bemutatniuk és csak ott, ahol Jehova választott magának helyet arra, hogy ott jelen legyen. Ilyen hely pedig csak Jeruzsálem volt.

Jeruzsálemben az ünnepélyes eskü napja után azonnal összetörtek minden bálványképet, az idegen istenek papjait pedig áldozó oltárain lemészárolták. A „törvények könyve“ szabályai szerint indult meg az élet és virágzó korszakká fejlődött. Az egész társadalmi, erkölcsi élet a szigorú szabályok szerint alakúit, amely csakhamar jólétnek vetette meg az alapját.

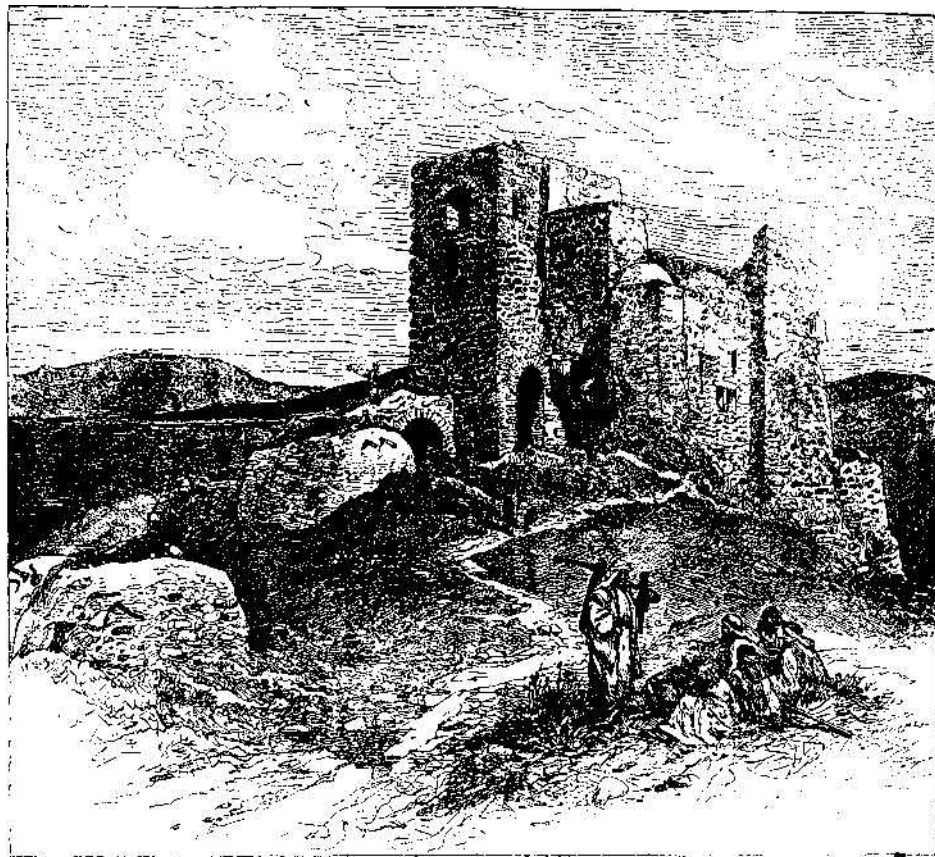
A mindennapi, a társadalmi életre kiható szabályok némelyike rendkívül érdekes. A törvénykönyv a királyon kezdte szabályait, kiszabta reá, hogy ne tartson se sok lovat, se sok feleséget, nehogy szíve elforduljon Jehovától.

Igen érdekes volt a hetedik év különös jelentősége. A papság a hetedik nap mintájára, a hetedik évet is a nyugalom, az ünnep-évének tekintette és a hetedik évben a földet nem szántották, nem vetették, az évben ugar-

nak hagyták a föld igazi tulajdonosának, Jehovának a tiszteletére. A hetedik évet elnevezték az elengedés évének is, mert aki kölcsönt adott és addig az évig nem kapta vissza, elengedte a követelését; de mert a törvénykönyv szerzője attól tartott, hogy amiatt sok szegény, aki bizony rászorul egy-egy kölcsönre, nem fog kölcsönt kapni, tehát elrendel: „senki se keményítse meg szívét és ne csukja be kezét szegény testvére elől, adj neki kölcsönt zálogra és Jehova meg fog téged érte áldani, minden munkádban“.

A zsidóknál a kölcsön mindig zálogra történt, de a törvény eltiltotta, hogy valaki a szegény ember köpönyegét vegye zálogba; még érdekesebb az a rendelkezés, hogy a hitelezőnek nem szabad a kölcsönvevő házába bemennie és ott kiválasztania, hogy mit akar zálogba venni, hanem a házon kívül kellett várakozni, amíg a kölcsöntvevő kihozza a zálogtárgyat. Meg volt azonban a zálogba vehető tárgyak közül egyre ugyanaz a korlátozás, ami ma áll fenn a bírói foglalatokra: hogy a kenyérkereső, ipart folytató eszközt nem szabad lefoglalni, úgy nem volt szabad zálogba venni, valamely ház malmát vagy malomkövét, ami a háztartásnak nélkülözhetetlen eszköze; nem volt szabad az özvegy asszony köntösét sem zálogba venni. Fennállott azonban az a szigorú törvény, ha lejáratkor az adós nem fizetett, a hitelező lefoglalhatta az adós ingó és ingatlan vagyonát, a feleségeit, a gyermekeit, sőt őt magát is eladhatta rabszolgául. A régebbi törvények eltiltották azt is, hogy szegény embertől a hitelező kamatot vegyen, az újabb törvény azonban tovább ment és azt mondta, kamatot csak idegentől szabad venni, zsidótól nem. A gyilkosságra már régi törvény volt az, hogy a gyilkost vérboszu ölje meg, vagyis a meggyilkolt legközelebbi rokona üldözze a gyilkost és mihelyt két tanú igazolja, hogy csakugyan az illető a gyilkos, ölje is meg; váltságdíjat nem szabad elfogadnia, mert az ártatlanul kiontott vér megfertőzi a földet és csak a gyilkos véretől tisztulhat meg. Ha azonban valaki véletlenségből és nem szándékosan ölt meg valakit, el kellett menekülnie a menedék-városokba, ahonnan a vérboszuló a gyilkos kiadatását kérte, de ha a város vénei meggyőződtek róla, hogy a gyilkosság szándékos volt, akkor kiadták a vérboszulónak, aki megölte; ha véletlenül történt az emberölés, akkor a menedék-városban maradhatott, ahol védve volt és ahonnan az illető város főpapjának haláláig nem volt szabad eltávoznia, mert ha eltávozott és a vérboszuló megölte, mielőtt a menedék-város főpapja meghalt, akkor a vérboszuló tettét nem tekintették gyilkosságnak. A főpap halála után eltávozhatott a városból, de a vérboszulónak nem volt szabad őt bántania.

Az új törvénykönyv rendelkezéseinek végrehajtása tekintetében szigorúan ügyeltek arra, hogy a családi szokások fennálló szabályait a nép pontosan betartsa. A zsidóknál is, aki tehette, több feleséget tartott és mindegyiket meg kellett az atyjától vásárolnia. Az így vásárolt feleségnek a törvény

Jezreél romjai, ahol Jehu Izébel holtestét az útra dobatta. (L. 364. oki)j

értelmében ártatlan, tisztalelkű leánynak kellett lennie, mert ha a férj meggyőződött róla, hogy felesége leánykorában vétett a jó erkölcs ellen, akkor a város vénei elé kellett a feleségét vezetnie, akik vizsgálatot tartottak és ha a férj vádja beigazult, akkor a leányt visszavitték atyja háza elé és ott a nép megkövezte; ellenben, ha a férj igaztalanul vádolta feleségét, akkor 100 sékel ezüstöt kellett a hamis vádért fizetnie és soha többé el nem taszíthatta magától.

A zsidó vallás és a többi szíriai nép vallása közt, a leányok erkölcsösségére vonatkozólag, roppant ellentét volt. Amíg a zsidó vallás a leánytól a legerkölsösebb életet követelte, addig a szíriai leányok, kora fiatalságukban erkölcstelenséggel áldoztak Asztarténak.

Roppant szigorú büntetést mért a törvény a hűtlen feleségre és csábítójára, sőt az eljegyzett menyasszonyt is, ha hűtlen lett, ép úgy sújtották halállal, mint a hűtlen asszonyt és csábítóját.

A bölcs zsidó-papok is belátták azt, hogy a legnehezebb dolog a világon

a féltékeny férj gyanúját eloszlatni, arra tehát igen különös próbát rendeltek el, melynek kettős célja volt, vagy megszólaltatta az asszonyt és őszinte vallomást tett, vagy elhitette a férjjel, hogy gyanúja alaptalan.

A férj gyanúba vett feleségét elvitte a templomba és ott elmondta, hogy gyanúja van, hogy a felesége hűtlen. Arra a pap egy cserépedénybe vizet merített a templom szent vizéből és a templom padlóján összesepert port hintett bele, az edényt odanyújtotta az asszonynak és így szórt:

— Ha nem vagy férjedhez hűtlen, akkor kíméljen meg a fájdalomnak ez az átkochozó itala; ha hűtlen vagy, akkor hatoljon testedbe ez a víz és sorvaszsa el.

Az asszony erre rámondta az „Ament“-t, a pap az átok szövegét tartalmazó iratot bemártotta az italba és azután az asszony vagy kiitta, vagy megrémült és vallott. Ha azonban kiitta és nem történt baja, a férj gyanúja eloszlott.

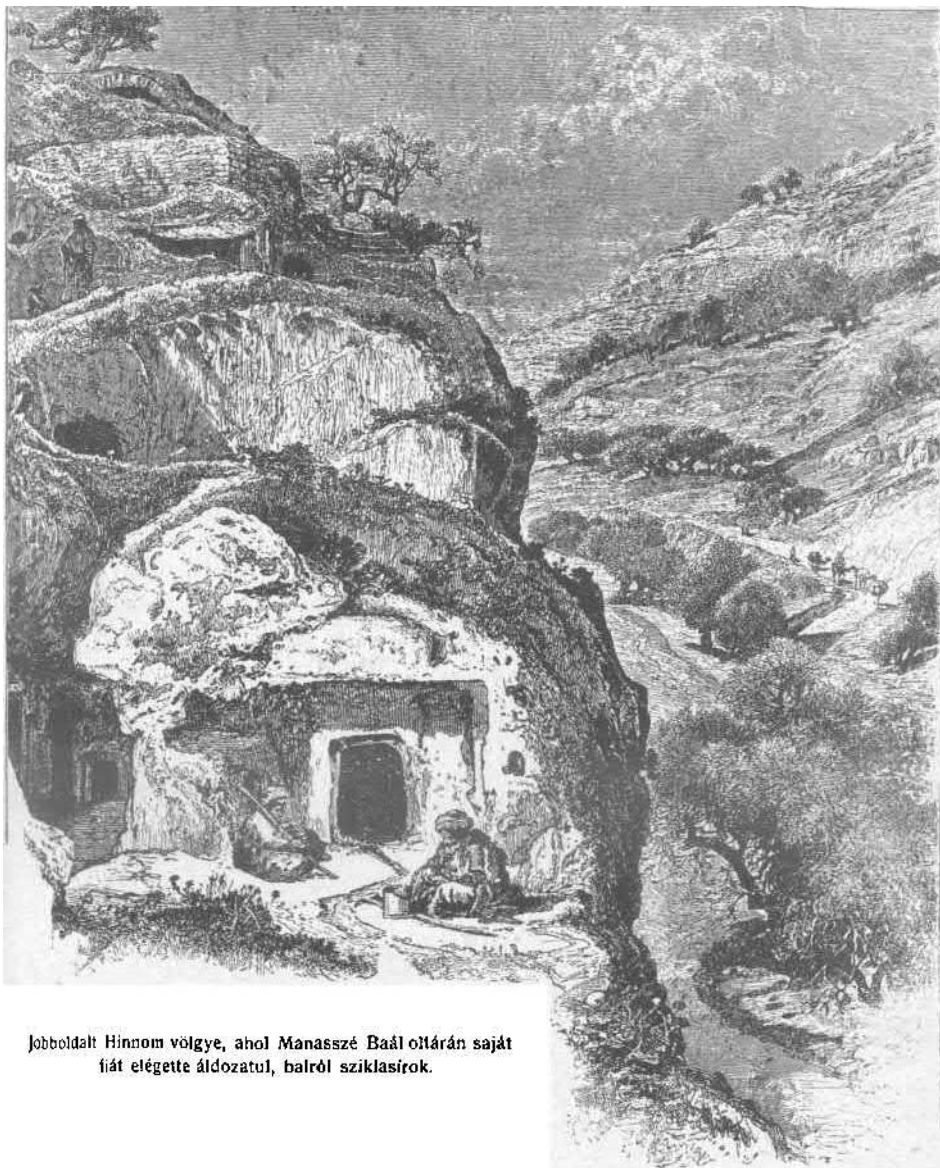
A feleségnek a férjjel szemben semmi önállósága nem volt, a férj hűtlenségét a feleségnek szóltanul kellett túrnie, mert az nem sérthette őt, hisz a férjnek jogában volt, felesége mellé, még akár hány feleséget vennie. A férj bármikor elbocsáthatta feleségét, ha az nem tetszett neki többé, de arról elbocsátó levelet kellett adnia, ami házasságukat felbontotta és arpi után az asszony ismét férjhez mehetett; ha azonban az eltaszított asszony, az eltaszítás után, másnak volt a felesége, a férj soha többé nem vehette őt vissza.

A törvénykönyv meghatározta a fiúk jogait, az örökösödést., a rab-szolgák tartását és velük való bánásmódot; a törvénykönyv kiterjedt mindenre és üdvös rendelkezései jólétnek voltak a megteremtői.

A „törvények könyve“ oly esemény volt a zsidók történetében, hatásában oly nagy volt, aminővel kevés törvényköny dicsekedhetik az egész világ történelmének hosszú ideje alatt. Azokon a törvényeken alapult az egész zsidóvallás, később a kereszténység, majd az iszlám. Az egy igaz isten hitével kapcsolatosak voltak azok az emberi intézmények, társadalmi törvények, melyeknek dús lombozatából, mint feselő virág fakadt az isten lényét alkotó, mindenható szeretet új vallása: a e m b e r s z e r e t e t .

A vallásos érzés, a vallási átalakulás megerősítette a zsidók nemzeti érzését is, megerősödött bizalma Jehova segítségében, amely nem fogja engedni, hogy „választott népe“ amikor nem vét Istene ellen, elbukják az idegenek a pogányokkal szemben, Juda remélte, hogy az asszírok birodalmát Jehova el fogja pusztítani. Judea népében egyre erősebb lett a vágy, hogy újra önálló, független, szabad nemzet legyen. Ez a vágy azonban rossz időben lelkesítette a népet, elmúltak azok az idők, amikor az Istenéhez megtért nép, önmaga erejére támaszkodva kivívhatta volna függetlenségét, vagy független lehetett volna.

Abban az időben, amikor az Eufrát és Tigris vidékének hatalmas

Jobboldalt Hinnom völgye, ahol Manasszé Baál oltárán saját fiát elégette áldozatul, balról sziklasírok.

birodalmi, folyton Szíriára vetették tekintetüket, majd az egyiptomiak is Szíriára sandítottak, csak hűbér-állam lehetett Juda és mint olyan: hűséges és kitartó hűbér szolgálattal fenn is maradhatott volna, de mihelyt önállóságra törekedett, el kellett vesznie. Mint hűséges hűbéres számíthatott annak a birodalomnak a segítségére, melynek adózott, mint független állam szemet szűrt mindenkinek és nem támogatta senki.

Jeremiás próféta jól látta ezt, felfogta a külső helyzetet és állandóan ellenezte a hűbéri hűség megtörését.

Asszíria ezalatt csakugyan meggyöngült, az skiták betörése igen megtörték erejét és várható volt, hogy a birodalom összeomlik.

Ezalatt az egyiptomi király, Nékó, betört Szíriába.

Józia tartott tőle, hogy a fáraó ellene tör és mert nem akart ismét hűbéressé lenni, hát eléje ment az egyiptomi seregnek és Meggidónál megütközött vele. Meggidó mindég szerencsés hely volt az egyiptomiakra nézve és Juda királya vereséget szenvedett, sőt megsebesült és vissza kellett térnie Jeruzsálembe, ahol sebébe bele is halt.

A nép nagyon meggyászolta, mert nagyon szerette, azt mondták róla: „Egyetlen előde sem volt hozzá hasonló király, aki oly egész leikéből lett volna az Úr híve és Mózes törvényeinek követője és utána sem jött hozzá hasonló.”⁴

Józia halála után a zsidók az elhalt király fiát Joakászt tették meg királynak, aki hajlandó is lett volna az egyiptomi királynak meghódolni, de az sereget küldött Jeruzsálem alá és azt követelte, hogy Joakász jöjjön el hozzá a táborba. Joakász elment; a fáraó azonnal elfogatta; Jeruzsálemet, mert az ő tudta nélkül mertek királyt választani, érzékenyen megsarcolta, 100 talentum ezüstöt és 1 talentum aranyat kellett fizetnie, ami után kegyelmesen megengedte, hogy Józia idősebb fiát Eljakimot válaszsák meg királynak, akinek hűbér fogadalmat kellett tennie és mint hűbérkirály Jojakim nevet kapta. Öcscsét Joakászt elküldte Egyiptomba, ahonnan az soha többé nem tért vissza.

J o j a k i m legkevésbé sem volt méltó utóda atyjának; hűséges hűbérese volt ugyan az egyiptomiaknak, hanem vallásában romlott, mert elfordult Jehovától és ismét meghonosította a bályványok tiszteletét, az idegen istenek imádását.

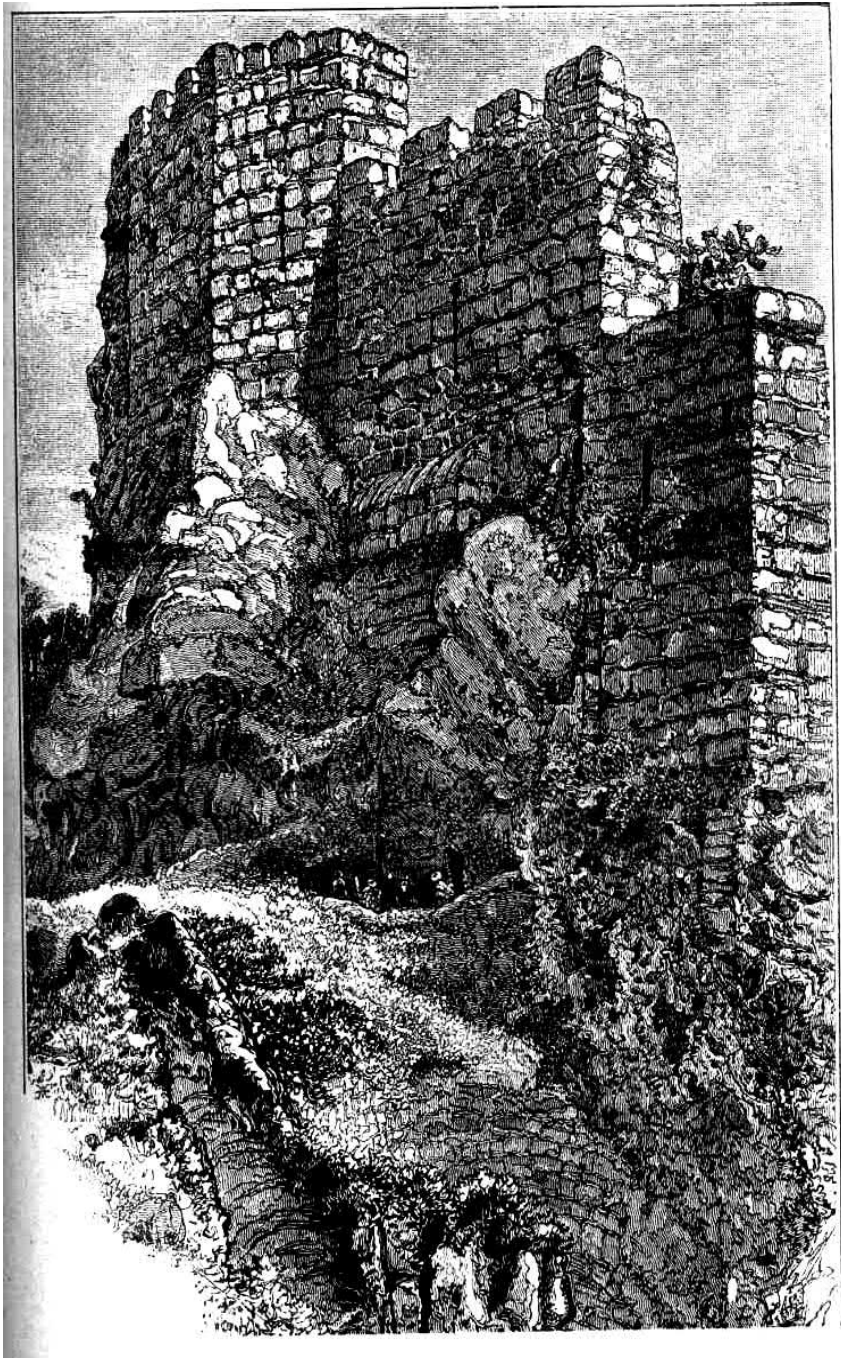
A próféták és papok kikeltek ugyan ellene, de sem jajgatásuk, sem fenyegető jóslataik nem térítették a jó útra, hanem annyira ment a próféták üldözésében, hogy amikor Uria elmenekült Egyiptomba, Jojakim elhözta onnan és kivégeztette.

Jeremiás azonban nem rettent vissza, annál hevesebben támadta a király istentelenkedését; óvta a királyt és a népet az egyiptomi szövetségtől.

A király haragja ellene is fordult és csak kicsibe múlt, hogy a nép az ő derék prófétáját meg nem kövezte. Hogy a prófétáknak mily igazuk volt, amikor az egyiptomi szövetségestől óvták a királyt, rövid idő múlva beigazolódott. A Tigris és Eufrát közén akkor Babilónia volt a nagyhatalom.

A babiloni király fia Nebukadnezár teljes erővel megtámadta az egyiptomi király seregét és azt Karkamishnál az Eufrat partján megverte. A babiloni királyfi tovább akart nyomulni és egész Szíriát elborítani, amikor hírért hallotta, hogy atyja meghalt és a királyfinak seregével vissza kellett sietni Babilonba.

Négy évig nem térhetett vissza Szíriába, ezalatt az egyiptomi király lá-

Jeruzsálem fala az
északi oldalon,

zadásra bujtatta fel Juda királyát, Jojakimot, de mire a babilóniai seregek megérkeztek, Jojakimot minden szövetségese cserben hagyta, és a megrettent Jojakimnak megalázkodottan meg kellett hódolnia a babiloni király előtt.

Néhány év múlva az egyiptomi király újra szerencsét akart próbálni Szíriában és ösztönzéssel rábirta Jojakimot, hogy Babilónia ellen fellázzadjon. A babilóniai király megparancsolta szíriai hűbéreseinek: moabitáknak, ammonitáknak és edómitáknak, hogy amíg ő megérkezik, addig ők támadják meg Judát. A hűbéresek Judának úgyszólván régi ellenségei voltak, harci kedvvel törtek be Judába és ostrom alá vették Jeruzsálemet.

Az ostromban elesett Jojakim király, aki Jeruzsálemre hozta ezt a veszedelmet.

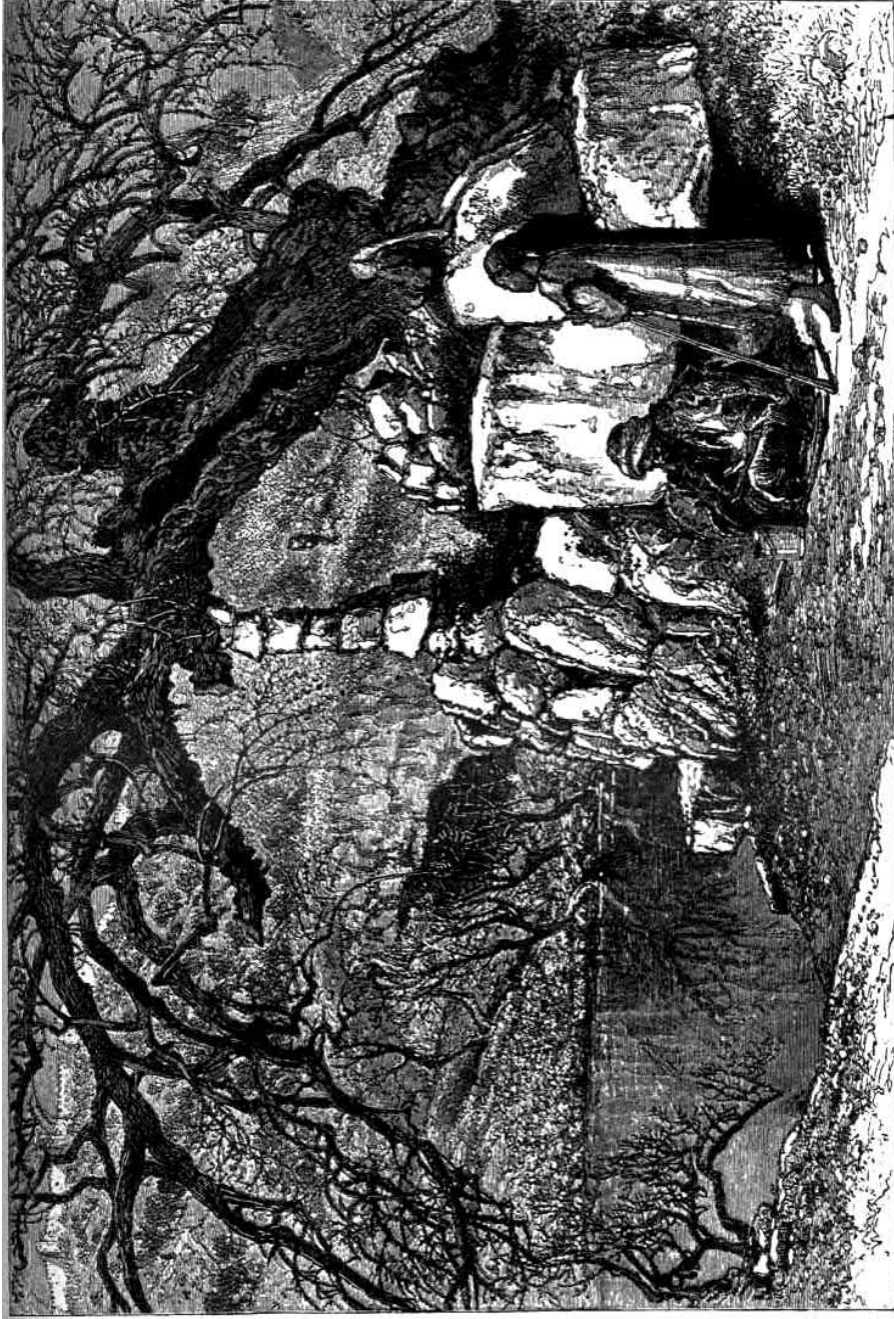
A Jeruzsálemiek Jojakim fiát, a tizenhét éves Jejonká-t kiáltották ki királyul, ép amikor a babilóniai király megérkezett Jeruzsálem elé. A város ostroma három hónapig tartott, amikor Jeruzsálem megnyitotta kapuit és királya megadta magát. Az ellenség bevonult a városba, nem dúlta fel, nem rombolta le, de ami a templomban, vagy a királyi palotában értékes volt, azt mind elvitte, még a frigidáról az arany pántokat és arany borítást is lefeszítette. Jejonka királyt, egész udvarát és háremét a babilóniai király fogságba tartotta és a zsidóknak új királyt adott, a trónra Jejonka nagybátyját Cedekiát, akinek ünnepélyes esküvel kellett hűséget fogadnia Nabukadnozor babilóniai királynak, aki azonban ebben az esküben még nem talált elég biztosítékot, hanem elvitte fogságba a zsidók tizenhétezer harcosát, a kézműveseket, főleg azokat, akik fegyvereket készíthettek, de fogságba vitte az előkelőket, a papokat és prófétákat is; csak annyi lakosságot hagyott az országban, amennyi a földek művelésére szükséges volt; a többi elvitte Babilonba, fogságba, ahol az építkezéseknél rabszolgául használta.

A babiloni iga azonban az otthon maradiakra is súlyosan nehezedett és a királynak és népnek egyetlen vágya az volt, hogy megszabaduljon alóla.

Így volt a többi leigázott szíriai királyság is és szövetségeseiket kerestek ép úgy a fönikiaiaknál, mint a zsidóknál. A moabiták, ammoniták, az edómiak mind követeket küldtek Judába, még fönikiai városokból is jött követés, mind azt hitték, hogy egyesült erővel ellentállhatnak a babiloniaknak.

Jeremiás próféta azonban ellenezte a szövetséget és a fellázadást is. Jehova nevében óvta, intette a követeket, hogy ne támadjanak Babilónia ellen, mert a mostani könnyű jármot, lerázhatatlan még súlyosabb fogja követni, azután saját népéhez fordult és szavának hatása volt, a zsidók nem csatlakoztak a szövetséghez.

A babilóniai sereg meg is jelent Szíriában és a lázadó népeket leverte, Fönikiát is leigázta, kivéve Tirusz városát, amely megmentette szabadságát és Szidont, amely komolyan ellen tudott állani.

A Siloa-tó, amelynek partján egy régi eperfa áll, azon a helyen fűrészeltette darabokra Manasszé király Jezsaiás próféta.

Alig múlt pár év, újra mozgalom indult Szíriában a babiloni járom lerázására, a biztatást az összes királyok Egyiptomból kapták és ekkor Juda is csatlakozott a szövetséghez.

Jeremiás hasztalan erőlködött, hiába óvta, intette a zsidókat, a függetlenség utáni vágy nagyobb volt, mint a józan gondolkozás és Jeremiás próféta minden fáradozása kárba veszett, hiábavaló volt; pedig Jeremiásnak nagy volt a tekintélye.

Végül vést jelentő jóslattal akarta a királyt visszatartani s így szólt Jehova nevében:

„Én visszafordítom ellenetek a fegyvert kezetekben és bevezetem városotokba a kaldeaiakat; kinyújtott kezem ellenetek harcol és átadom városotokat Babilónia királyának, hogy felégesse, a népet éhséggel, fegyver- és döghalállal sújtom és akik életben maradnak, azt a kaldeusok szomorú rabságba viszik. Aki kimegy a városból és megadja magát a kaldeai királynak, élni fog, aki benn marad, meghal.“

Ez a jóslat megdöböntő volt, kétségbeejtő, még sem rendítette meg sem a királynak, sem a népnek a bizalmát, a zsidó nép nem vesztette el bátorságát. A zsidó rabszolgákat, akik adósság miatt rabszolgák voltak, azokat mind szabaddá tették, hogy azok is fegyvert fogjanak. Az intő szóra nem hallgatott senki... és nemsokára beteljesedett az szomorú jóslat.

A babiloni király sergei, hősi vezérek alatt megérkeztek és ostrom alá vették Juda városait.

Ebből az időből egy hős monda, érdekes történet maradt fenn, Betuliának ostromából, melynek hősnője egy elszánt lelkű zsidóleány volt:
J u d i t h .

Betulia ellen Nebukadnezár egyik kitűnő vezérét, Holoferneszt küldte, aki ostrom alá is fogta a várost.

A város derekasan ellent állott az ostromnak, de az oly sokáig tartott, hogy már nem sokáig bírta. Ekkor egyik zsidóleány, Judithnak hívták, merész tervet eszelt ki szülővárosa megmentésére, dajkája kíséretében kiment a városból és az ellenség táborába szökött, ahol a fővezér elé vezették.

Judith szépsége, egész alakja, megjelenése és szava megbűvölte a vezért, aki magánál tartotta és a sátrába vezette.

Judith az idegen vezér iránt szenvedélyes szerelmet mutatott, úgy, hogy az elbűvölt Holofernesz teljes bizalommal osztotta meg a szép Judithtal tábori sátrát.

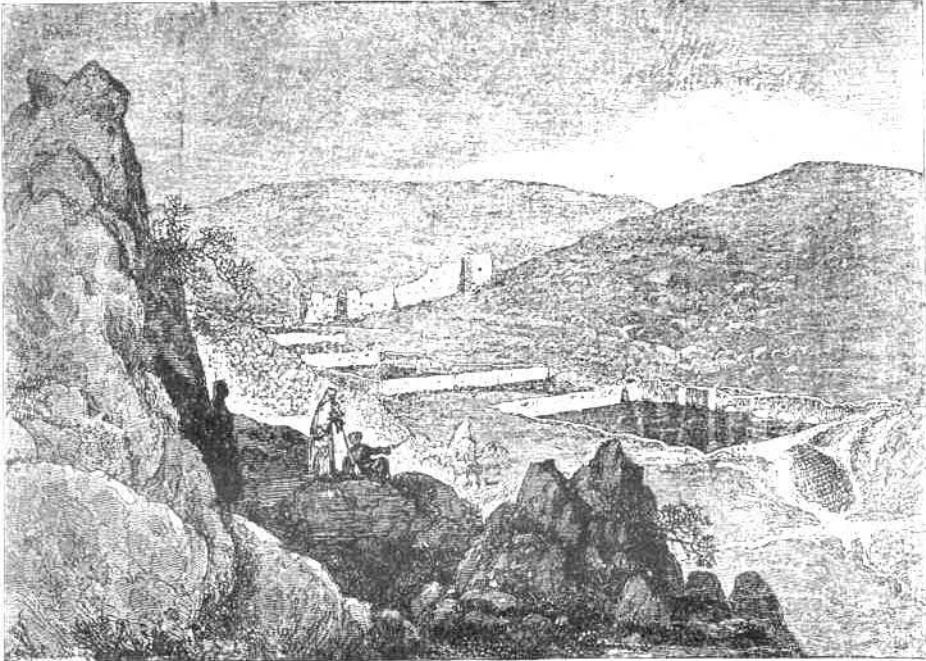
Az éjszaka megittasulva Judith ölelő karjától, forró csókjától, mély álomba merült.

Ezt várta Judith, óvatosan felkelt, kivonta Holofernesz kardját és elszánt, erős csapással levágta a fejét.

Judith dadája zsákba rejtette a levágott fejet és azután minketten gyorsan elosontak a táborból és visszaszöktek Betuliába.

Reggel Judith a város összegyűlt előkelői, vénei és hadvezetői előtt felmutatta Holofernesz fejét, ami előbb megdöbbenést, azután hősi bátorságot öntött a lakosságba. (1. 393. old)

A falakról látták, hogy lent a seregben Holofernesz halála miatt nagy a zavar, Betulia serege tehát kirohant a várból és megtámadta az ostromló sereget, melyet a vezér halálesete úgy megzavart, hogy rendetlen futásban menekültek a Betuliaiak serege elől.

Salamon tavai. Ezen vízmedencék körül virultak Salamon király díszes kéjligetei.

így szól a hős monda, melyet sok művész, író választott művészi alkotása tárgyául.

A babiloni király főhaderege Jeruzsálemet vette ostrom alá; a körülzárt város sehonnán nem várhatott segítséget és Jeremiás egyre hangosabban hirdette, hogy a város hódoljon meg a babiloni királynak, adja meg magát, különben végleg elveszett. A város előkelői és a vezérek végre megsokalták Jeremiás vészjósló szavait és kérték a királyt, hogy némítsa el a vészprófétát.

Cedekia király megengedte, hogy tegyenek Jeremiással belátásuk szerint. A vezérek erre Jeremiást a börtön udvarán levő használatlan kútba vetették; a kútban azonban csak sár volt és Jeremiás életben maradt. A próféta egyik pártfogója megkérte irályt, hogy húzássá ki a kútból Jeremiást.

A király engedett a kérésnek, kihúzatta a prófétát, csak a börtön udvarán tartotta fogva.

Ez alatt az ostrom egyre tartott és Jeruzsálemben borzasztó Ínség pusztított. A végromlás ideje érkezett el, akik hősiiesen kimentek, azokat a babilóniai fegyverek ölték meg, akik bent maradtak, azok közt a járvány és az éhség pusztított. Az éhség nyomorúsága oly nagy fokra hágott, hogy voltak anyák, akik megölték gyermeküket, megsütötték és megették.

A kétségbeesés napjaiban már az éberség is alábbhagyott és egyik napon a babilóniaiak sikeres rohammal elfoglalták a város északi kapuját.

Cedekia király még az éjjel kirohant seregével, hogy keresztülvágja magát a babilóniai seregen, ami sikerült is neki, de az ellenség erőlesen üldözte, Jerikónál utolérte és a királylyal együtt az egész csapatot elfogta; az ostromló sereg pedig bevonult Jeruzsálembe.

A babilóniai király Jeruzsálem elestekor nem volt az ostromló seregnél, hanem Riblában, odavitték Cedekiát és csapatát.

Babilon ura kegyetlen szigorúsággal büntette Cedekiát, akit ő tett királyul Juda fölé, aki hűséget esküdött neki. Előbb a zsidó vezéreket végeztette ki és az elfogott királynak végig kellett azt néznie, azután annak szemeláttára megölette a fiait; végül reá került a büntetés sora, nem ölte meg, hanem kiszuratta a szemeit és lánczokba verve küldte Babilonba, ahol börtönbe vetette, melyben el is pusztult.

Ez volt a vége Juda utolsó királyának.

A király biinhódése után Jeruzsálemre került a sor.

A babilóniai király testőreinek főnökét maga elé hívatta és azzal a parancssal küldte Jeruzsálembe, hogy azt pusztítsa el, tegye egyenlővé a földdel s ami benne értékes van, küldje Babilonba, lakosait pedig fűzze rabszjira.

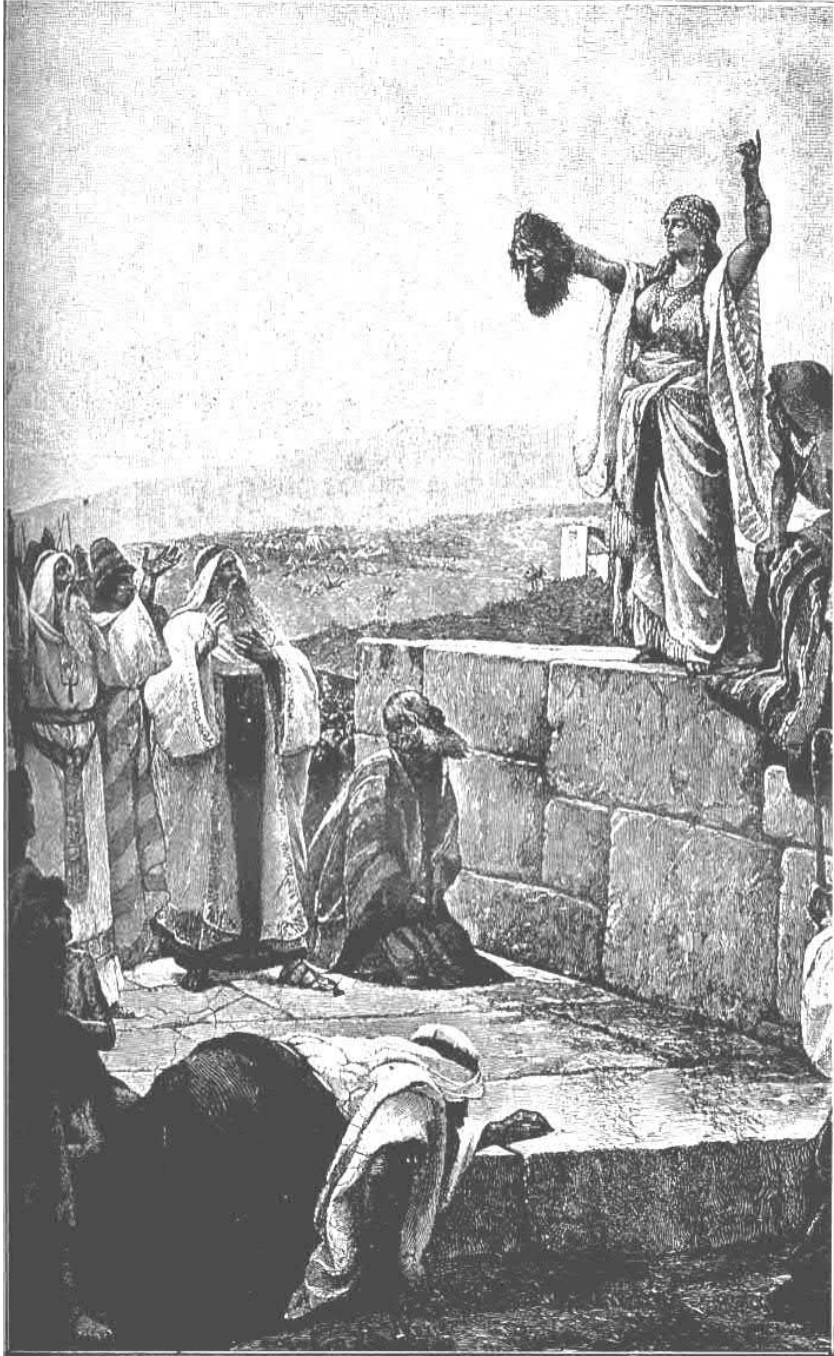
A testőrfőnök ura parancsához híven teljesítette szomorú kötelességét. A pusztítást a templomon kezdte. Előbb a hét híres ércoszlopot, Kurámábi munkáját döntette le és az ércztengerrel együtt elküldte Babilonba. A templom minden edényét, a királyi palota minden értékes holmiját szekerekre rakatta és elindította Babilonba.

Azután lerombolta a templomot, a királyi palotát, mely után a magánházakra került a sor. Valamennyi házat felgyújtatta, tűzhalálban pusztult el a híres, dicsőséges Jeruzsálem, Dávid és Salamon büszke városa.

A lakosok rémülten futottak elpusztult hajlékaik városából, de még a futás sem hozott menekülést, nyomukban dübörgött a kaldeai katonaság, amely összefogdosta a menekülőket és rabszjára fűzte, hogy Babilóniába szállíthassa.

Egyetlen ember iránt volt a kegyetlen ellenség kíméletes: Jeremiás iránt.

A babiloni király értesült róla, hogy Jeremiás mennyire ellenezte az egyptomi szövetséget hányszor intette a királyt és a népet hűségre, sőt fogságot is kellett szenvednie.

Judith felmutatja Holofernesz fejét.

Nebukodnezár, a babiloni király tehát megengedte Jeremiásnak, hogy válaszson, ha akar elmehet a néppel Babilonba, a hol a király fog róla gondoskodni, vagy itthon maradhat Judában. Jeremiás az utóbbit választotta, amire a babiloni király megajándékozta és fenntartásáról gondoskodott.

Majdnem az egész zsidóságot rabszjra fűzve Babilonba vitték, csak annyit hagytak az országban, amennyi a földek és szőlők művelésére kell, hogy a gyözők az ország termékeit élvezhessék.

A babiloni király az ország kormányzójául még sem tett kaldeai embert, hanem zsidót, Gedálját, aki Miczpában székel. Az országban azonban kaldeai őrsereg maradt. Gedáljához küldte a babiloni király Jeremiást, a kormányzónak volt kötelessége a prófétáról gondoskodni.

Az országban visszamaradt, elrejtőzött zsidók az új urak alatt sehogy sem érezték jól magukat és egymásután vándoroltak ki Egyiptomba, habár Jeremiás minden erejével megakarta azt akadályozni.

Akár mennyire fogyatkozott meg is Juda zsidó lakossága, nemsokára mégis a felszabadulás gondolata mozgatta azt és összeesküvést szőtt, melynek áldozatául esett Gedalja, a kormányzó, akit egy lakoma alkalmával megöltek.

Az összeesküvés feje ismael volt, a híres Dávid királynak a leszármazottja. Ismael nem tudta diadalra vinni az összeesküvést és csakhamar el kellett menekülnie az ammonitákhoz.

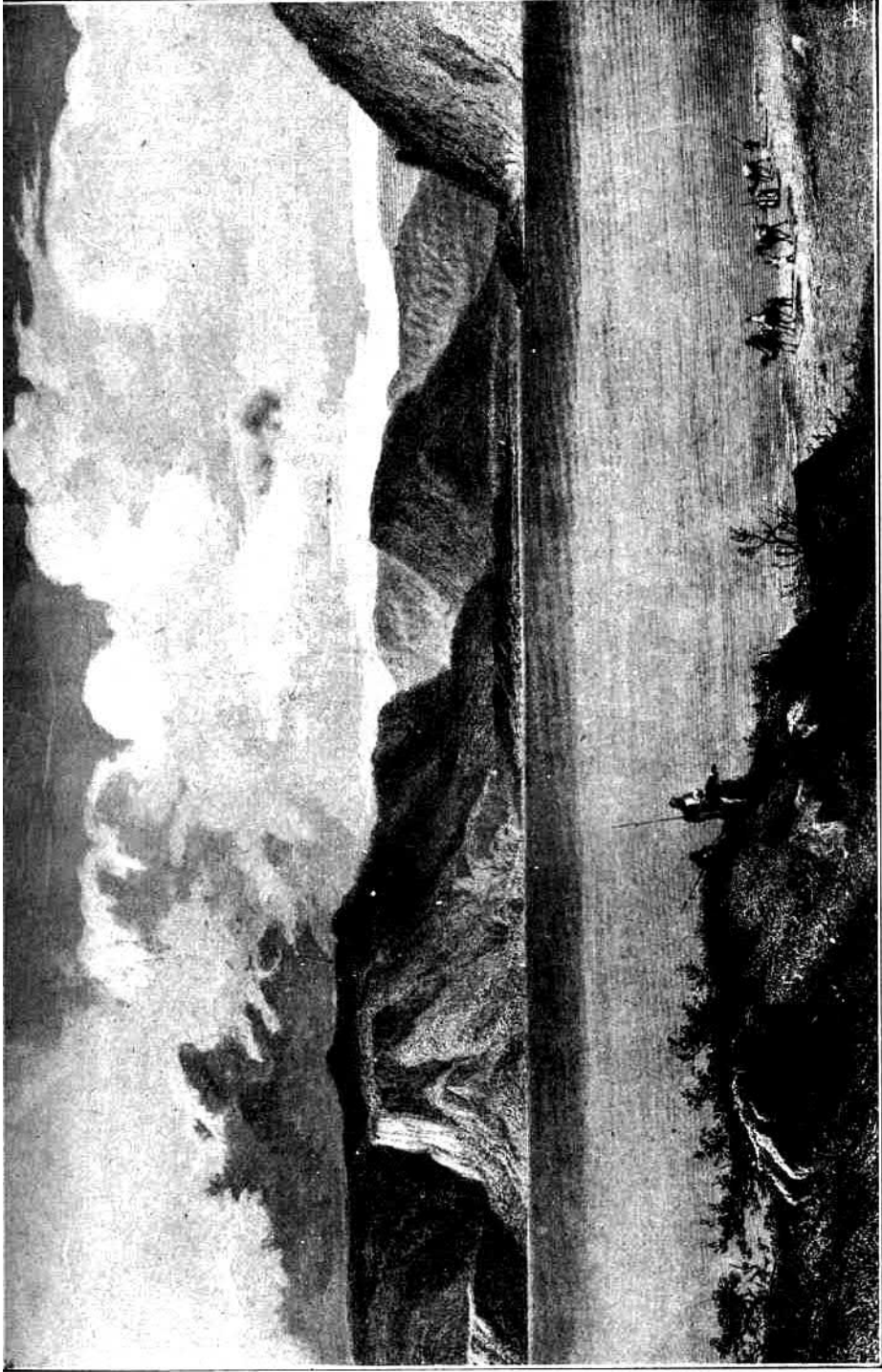
Ezt az összeesküvést öt évvel a templom elpusztítása után új zavar követte, a zsidók a moabitákkal szövetkezve fellázadtak, de a kaldeai sereg elnyomta a lázadást. A megrémült zsidó családok, melyek még tehettek, Egyiptomba menekültek, a többieket a kaldeaiak rablánczra verték és elküldték Babilonba, az országot pedig erőszakosan elpusztították.

Ez volt a vége Juda országának, a szomorú vég utolsó képeit még látnia kellett Jeremiásnak, aki végül maga is kénytelen volt Egyiptomba menekülni.

Azzal ráborult Judára a gyász fátyola és az üszkös romok egy egész nép sírját, temetőjét jelezték, pedig a nép élt... sanyargatottan, kínzottan messze hazájától, a b a b i l o n i f o g s á g b a n .

Az ellenségverő Dávid királynak, a bölcs Salamonnak, az 1000 asszony férjének, az igaz vallást visszaállító Józiának dicsőséges, híres és gazdag országa eltűnt . . . elsöpörte, rabságra vitte a babiloni király.

A „választott nép“ ajándékba kapott „ígéret földje“ a zsidó nép számára elveszett, elrabolt föld volt, a Genezareth tava körüli örökös tavaszban nem gyönyörködött a tizenkét nemzetség egyike sem, talán csak a Holt-tenger partján siránkozott egy-egy menekült, rejtőző Judabeli hívő, lelke talán messze a Tigris és Eufrat közti hatalmas birodalom fővárosában, Babilonban járt és kereste elszakadt híveit, sanyargó, szenvedő véreit, akiknek minden sóhajuk a Jordán felé szállott, az elvesztett haza földje felé.

Geneziáreth fava.

Jeremiás siralma búsan zenghette Jeruzsálem romjai n„Juda megsemmisülését.

„Mi pusztán fekszik a nagy népességű város! Özvegygé Ion; s aki nagyszerű volt a népek között, tartományok fejedelme — jobbágygá lett. Teljes már a te büntetésed, o Sión leánya! Leesett fejünk koronája, jaj nekünk, amért vétkeztünk.“

De próféta nem hihette, hogy ne legyen a népnek feltámadása és megszólítja Jehovát:

Te Isten, aki örökké székelsz, királyi széked nemzedékről-nemzedékre fennáll, végkép elvetettél-e minket?

Jeremiás próféta Jeruzsálem romjain

ŐS BABILON ÉS ŐS ASSZÍRIA.

Kövessük a rablánczokon elhurczolt zsidó-népet! Hova viszik? Hol fogják a szomorú rabságot szenvedni? Milyen föld az, kik lakják? Már ismerjük a földet. A Tigris és Eufrát közti vidék, mely két nagy részre oszlott: Babiloniára és Asszíriára. Már leírtuk a népet, amelynek az ős hazája volt; elmondtuk, hogy a szemita törzsek miként kerültek ott uralomra, elregéltük a hitregéket a két folyam közéről s tudjuk miféle démonokban, jó és rossz szellemekben, nagy és kegyetlen istenekben hittek az ottani föld lakosai.

Pillantsunk most még egyszer vissza a múltjukba és lássuk, mióta a Nílus partjain a hatalmas Egyptom felvirágzott, majd letűnt, milyen élet volt a „fordított vizen“ túl, mint ahogy az Eufrátot az Egyptomiak nevezték, milyen fészke volt az emberi művelődésnek a két folyam közén.

Mikor a két folyam közének déli országától, Babilóniától megváltunk, azt mondtuk, hogy a Tigris túlsó oldaláról, amerről valamikor régen, az ős hazából való kivándorláskor a szemita törzsek érkeztek, hódító nép tört be, az elamiták népe és a független szumir-akkád városok adófizetői lettek a Szuzában székelő elamita királyoknak.

Elám fele lankásan ereszkedő hegyvidék, másik fele síkság volt. Ott, ahol a hegyvidék véget ért és a síkság kezdődött, alkalmas helyen, folyó mentén állott Szuz város, az elamiták fővárosa, az ott székelő király volt Elám király. Onnan indult ki az elámi király hódító hadjáratokra, melyekkel nemcsak a szumir és akkád városokat igázta le, hanem volt köztük olyan vállalkozó is, aki Szíriába, Kánán földéig elment. Ez Iri-Aku

volt, aki nemcsak adófizetővé tette a babilóniai városokat, hanem egyik délbabilóniai városban, Larzában király lett. A biblia ezt a királyt Ellezárnak nevezi. Onnan támadt azután Szíriába, de a kánáni kirándulás balul ütött ki, mert Iri-Akut és seregét visszaverték.

Iri-Aku uralma azonban a két folyam között egész Babilóniára kiterjedt.

Babilon városában támadt egy férfi, aki felhasználta Iri-Aku vereségét és megtörte az elamiták uralmát.

B a b i l o n városa nevének az eredete egyszerű fordítás. A várost eredetileg Tintirnek hívták, ami „életberket“ jelentett, az akkádok ezt a várost később I s t e n - k a p ú j á - n a k (Kandingirra) nevezték el. A földet, melynek Kandingirra volt a fővárosa, lassanként teljesen a szemiták népe-

sítették be és az isten kapuját egyszerűen lefordították B a b - i l - i - re, ebből lett Bábel és görögösen Babilon. Ez a név lett a legáltalánosabb.

Babilonban támadt a szabadító, aki sereget vezetett az idegen, nép királya, Iri-Aku ellen. Amikor Iri-Aku kánáni vállalkozása nem sikerült és a kánaniaktól megvert sereggel visszatért, szemben állott vele Babilon hőse, Kámmurábi és a vereséget, melyet Iri-Aku Kánánban szenvedett, most Kámmurábi megtoldotta és a larzai elamita királyságnak vége volt. Egyetlen csapás megtörte az uralmát s azután könnyű volt az egész akkád földet felszabadítani. Kámmurábi azonnal felhasználta a diadalt, a népszerűséget, az alkalmat és az egész ország ura lett, melynek fővárosa Babilon volt. Így támadt a híres Babilónia. Ez K. e. 1920 körül történt. Kámmurábi nemcsak úr és parancsoló akart lenni a népek felett, őt ideális nagyraagyás vezérelte. Győzedelmes hadvezér akart lenni, hogy elűzhesse az idegen jármot, Babilónia ura akart lenni, hogy üdvösét alkothasson, felvirágoztathassa az országot, népe javát előmozdíthassa. Úgy érezte, hogy őt isten választotta ki arra, hogy a népet boldogítsa, annak országát rendbe hozza. Áldásos, bő termésű volt a két folyam köze, de azt rendben kellett tartani, az évi áradásokat szabályozni, csatornában elvezetni, egyes helyeken gátakat építeni. Ez volt Kámmurábi első munkája és a csatornázott, rendezett országban viruló földek, arany termés hirdette az új király gondosságát.

Amikor a nép javát, a föld hasznavehetőségét szolgáló építkezéseket

befejezte, az építkezés erejét az isteneknek áldozta és tiszteletükre hatalmas, fényes templomokat építtetett, ahol hálát adott mindazért, amit áldást nyújtott az isten és amit áldásosat neki az isten kegyelméből művelnie lehetett.

Mikor a hatalmas templomok alapköveit letette és folyt az istent dicsérő munka, Kámmurábi megalkotta az országa közigazgatását és törvénykönyvet adott a népnek, melyben a mindennapos életnek szabályokat állított, az emberek egymásközi jogát meghatározta, rendezte az adás-vevést, egy szóval törvénykönyvet adott a népnek és azzal megírta a világ legelső Korpusz juris z-át. Két és fél méter magas diorit kötömb az, amelyre ezeket a törvényeket felírta. A törvénytörvények előtt terjedelmes bevezetés van, azután következik 282 paragrafus, melynek sorozatát hosszabb záró ima fejezi be.

Néhány érdekes pontot közlünk ebből a híres törvénytörvények sorozatából, például a 128. paragrafus így szól: „Ha valaki asszonyt vesz magához, de vele való szövetségét meg nem erősíti, akkor az a nő az illetőnek nem a felesége“. A 119. paragrafus: „Ha egy fiú megüti az atyját, le fogják ütni a fiú kezét“, A 244. paragrafus: „Ha valaki szamarat vagy ökröt bérel és a mezőn az állatot oroslán öli meg, a kár a tulajdonost illeti.“

Kámmurábi figyelme mindenre kiterjedt és törvényeket hozott a kereskedelemre, az örökösödésre, figyelme kiterjedt mindenre, ami az emberek jogainak és érdekeinek megvédésére vonatkozott. Kámmurábi rendelkezte el, hogy minden esetben, amikor két ember bármiféle megegyezésre jut, vesz, elad, szerződik, ígér, mindenről okmányt, írásbeli szerződést, levelet vegyen. Ezeket az írásos okmányokat mind agyagtáblákra írták ékírással, aláírás helyett pedig mindenki a pecsétnyomóját, a pecsételő hengereket használta. Pecsétnyomója mindenkinek volt, csak ép az egészen szegény néposztálynak nem, az pecsét helyett a körmeit nyomta az agyagtáblára.

Szigorú törvényeket hozott Kámmurábi a társadalmi élet bűneire is, különösen a családi élet szentsége volt mindenkinek

Asszíriai tisztnek a feje

Asszír harcosok harci szekéren. 300 év előtti dombormű.

feletti. Amelyik fiú megtagadta atyját azt lánczba verték, arczát megbélyegezték és eladták rabszolgának. Amelyik fiú az anyját tagadta meg, annak szintén bélyeget ütöttek az arczára és ki kergették a városból, ahova nem volt szabad többé visszajönnie. Ellenben, ha az atya kitagadta a fiát, úgy

a fiúnak el kellett hagynia az atyai házat és birtokot, nem részesülhetett az atyai ház jövedelmében; ha az anya tagadta ki, el kellett hagynia a házat, és nem élhetett az anyával egy fedél alatt. Ha valakinek a felesége elhagyta az urát és megtagadta őt, akkor azt az asszonyt belevetették a nagy csatornába.

Kámmurábi törvényeit évezredekken át nagy tiszteletben tartották a két folyam közén és hirdették az alkotójuk nagy elméjét, bölcsességét.

Bármily nagy volt is Kámmurábi tekintélye, azért mégsem akarta, hogy törvényeit a* népek, mint maga szerkesztette szabályokat adja, hanem hogy nagyobb súlyuk és tekintélyük legyen, hogy betartásukat szentségnek vegyék, hát azt mondta: hogy törvényeit az isten adta neki át. Ezt meg is örökítette a kőtömbön, melyre a törvénytömböket felvésette. Ott áll mély hódolattal Kámmurábi a nagy isten előtt és átveszi tőle a „boldogságot hozó, igaz törvényeket“. Kámmurábi magát mindig isten különös kegyelméből való királynak tartotta; emléktábláin is így szólt magáról s így jegyezte fel tetteit.

Legnagyobb épített alkotása I-Szág-illa szentély Babilonban, melyet később, mikor az megrongálódott, romladozott, egy hatalmas kései utódja újjá épített. Az a szentély állott mindig a legnagyobb tiszteletben. Kámmurábi nemcsak a babiloni istenek iránt volt istenfélő tisztelettel, hanem az idegen istenek iránt is tisztelettel adózott és amikor idegen népek istenszobrai voltak az országban, azok előtt a maguk népe vallási szertartása szerint istentiszteletet kellett gyakorolni. Kámmurábi volt a vallásszabadságnak és türelmességnek a legelső apostola.

Kámmurábi halála után, megelégedett, gazdag, boldog országot hagyott fiára, trónörökösére, Szamzu-ilunára.

Számzu-iluna méltó utóda akart lenni atyjának és arra törekedett, hogy az ország nyugalmát, békéjét és jólétét fentartsa, külellenség ellen megvédje. A határon álló hat védvárat rendbe hozatta, megerősítette és egy-egy istennek ajánlotta. A határmegerősítés után ő is a nép jólétével foglalkozott, két új csatornát ásatott. A nyugalom és gazdagság napjaiért, melyben Babilóniának része volt, hálaából az I-szág-illa szentélyben színaranyból és ezüsből állíttatott szobrot Marduk istennek; Uruki istennek pedig aranyból trónszéket készíttetett.

Számzu-iluna után következő királyról és annak követőiről semmi nagy esemény vagy tett emléke nem maradt fenn, sőt az uralkodóház utolsó idejében zavaros állapotok következtek be és a Kárrimurábi házából származó utolsó király alighanem erőszakos halállal múlt ki, összeesküvésnek vagy lázadásnak esett áldozatul,* melyet egy idegen népnek, a kosszeusnak az emberei szítottak.

A zavaros állapotokban azonnal elgyöngült a hatalmas ország ereje és idegen népek uralma alá került Babilónia. Szíriából jött egy nép, mely nemcsak roppant zsákmányt vitt el, de még a főistenek szobrai is elhurczolta.

Ennél a zsákmányoló népnél veszedelmesebb volt a keletről jövő nép, mely földet keresett.

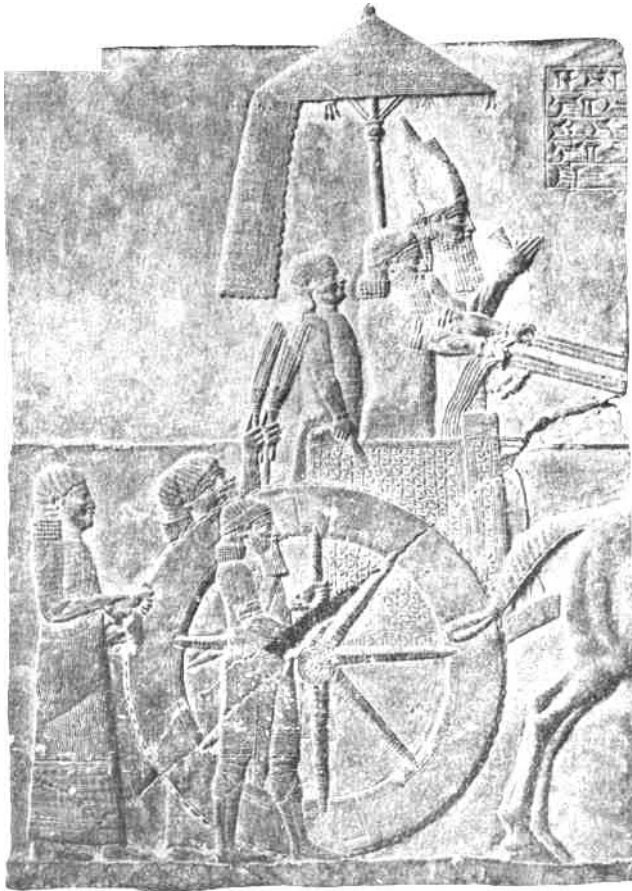
Elám keleti határán, hegyes vidéken élt az elamitákkal rokon kosszeus nép, amely kitűnő íjjász, rabló, kalandozó nép volt. A Kámmurábi házából származó utolsó királyok alatt Babilónia annyira meggyöngült, hogy a kosszeusok támadása is úgy megingatta az országot, hogy nem tudott ellentállani és a kosszeusok urak lettek Babilonban.

A kosszeusok azonban nemcsak hódítók voltak, nemcsak új

* Számzu-iluna meghalt 1833 K. e., az utána következő királyok nevei: Ibisúm (1883—1808 K. e.), Ámmi-ditaná (1808—1783 K. e.), Ammi-szá-dugga (1783-1752 K. e.)

Asszíriai tisztek.

Fali domborkép az asszír nagy királyok korából.
(Asszurbanipal Asszír király a kocsiján) 2700 éves műemlék.

Az új királyi ház tagjai közül az elsőt, akiről már bővebb ismereteink vannak, akiről már többet tudunk, mint a királyi családot megalapító első kosszeus királyokról. A g u- K a k- r i m i- nek hívták. Ez hódító, bátor és harcias király volt, aki alatt Babilónia ismét felvirágzott, hatalmas lett. A király céljául tűzte ki, hogy a Babilon körül fekvő országokat mind meghódítja és a királyok királyának nevezte magát, aki a világ négy szélét szolgaságba hajtja.

Agu-Kak-rimi visszahozta a Szíriába elhurczolt isten szobrokat, azt nagy ünnepélyvel, diadallal visszavitte az I-Szag-illa szentélybe.

Agu-Kak-rimi uralkodásával összeesik a hatalmas III. Thutmosz fáraó uralkodása, akinek hódító serege az Eufratig kalandozott, de azért a híres babiloni kosszeus királyt nem támadta meg, viszont ez sem kötött bele az egyiptomi hódító fáraóba.

Agu-kak-rimi dicsőséges uralkodása után vagy száz évig nem nagy-

uralmat hoztak, hanem hódítottakká is váltak és új néppé változtatták a babilóniaiakat.

A babilóniai nép műveltsége, tudása vallása meghódította a hódító kosszeusok lelkét és a hódítók felvették a legyőzött nép szokását, erkölcsét, vallását, sőt megtanulták a nyelvét is,

A Kámmurábi házának bukása után azonnal egy kosszeus király került a trónra, aki szintén felvette a babilóniai szokásokat, erkölcsöket. Nemsokára az egymásután következő kosszeus királyok buzgóan áldoznak a babiloni isteneknek és még a kosszeus nevüket is babiloni névvel cserélik fel vagy toldják meg.

hírű királyok követték egymást a trónon. Száz év múltán ismét támadt egy hatalmas király: I. Kurigalzu, akit pompás építkezések, város-alapítás tettek emlékeztetnek; de utána ismét visszaesés következett, mely idő alatt a kosszeus királyok teljesen elbabiloniasodtak és a kosszeus nép beleolvadt a meghódított népbe és elvesztette faji jellegét. Ennek a kornak a királyairól, a nevüknél egyebet nem igen tudunk, csak Káraindász királyról és néhány utána jövő királyról van némi adatunk. A kosszeusok a szomszédban egyre erősödő Asszíria ellen folytattak háborúkat, de azok szerencsétlenül végződtek, ami még inkább elősegítette azt, hogy a kosszeusok uralma letűnjön.

Amikor az elámiták elárasztották Babilóniát, az asszír nép egyik papkirálya látta a veszedelmet, mely az idegenek részéről az országot fenyegeti, ha nem tud, mint egységes nép, egységes vezetés alatt az ellenséggel szembe szállani. Az asszíriai nép megértette a veszedelmet és Asszur városában rövidesen ott székelt az asszírok feje, fejedelme, aki akkor még nem nevezte magát királynak, csak papkirálynak, p a t i z i-nak. Asszur városa sokáig maradt Asszíria fővárosa és a patizi székhelye, míg később Ninivé nem vette át Asszur tisztségét és az lett Asszíria fővárosa. Ninivé már apatizik idejében is jelentékeny műveltséggel dicsekedő város volt, de mint Asszíria fővárosa csak később szerepelt.

Az egységes országga lett Asszíria azonban az ő papfejedelmei alatt semmi olyast nem tett, amit a kor feljegyzett volna.

A papkirályok templom - építések, szentély-emelések, vadászatokban lették örökömüket, az országga.

Előkelő asszíriai főtiszt.

külső ellenséggel kevés baja volt és így békén élhetett. Különben az idegenek előtt rossz hírük volt az asszíroknak, vad, elszánt, kegyetlen népnek tartották, akiktől őrizkedtek. Még III. Thutmosz sem bántotta országukat, igaz hogy a bölcs asszír patizik megelőzték a veszedelmet és ajándékokat küldtek III. Thutmosznak.

Assurnazirpál a trónján, Domborkép Kalakban, Ninivedi városában.
(Az eredeti a british múzeumban.)

Idővel az asszír patizik hatalma is egyre nagyobb lett és körülbelül K. e. 1800-ban az egyik patizi felvette a „király“ címet és az első király, akinek viselt dolgairól hírt kaptunk, Asszur-bel-nirari volt. Nevének jelentése: „Asszur az én népem ura“. Ez a király szerződést kötött Babilónia kosszeus királyával, Karaindaszszal és meghatározta, hogy hol van az országuk határa. Ezt a megegyezést és megállapodást, a két király minden

előzetes ellenségeskedés vagy háború nélkül, csakis szabad akaratból kötötte és esküvel fogadta, hogy a megállapított határokat nem fogja megsérteni.

Ez az esküvéses szerződés az első ügy, amely Asszíria és Babilónia közt felmerült és amit a két bölcs fejedelem igen jól oldott meg és az oly szoros szomszéd állam eleinte békés, szinte testvéri viszonyban élt, később mégis elkeseredett ellenséggé vált.

A következő király Asszuruballit még szorosabbá tette a szom-

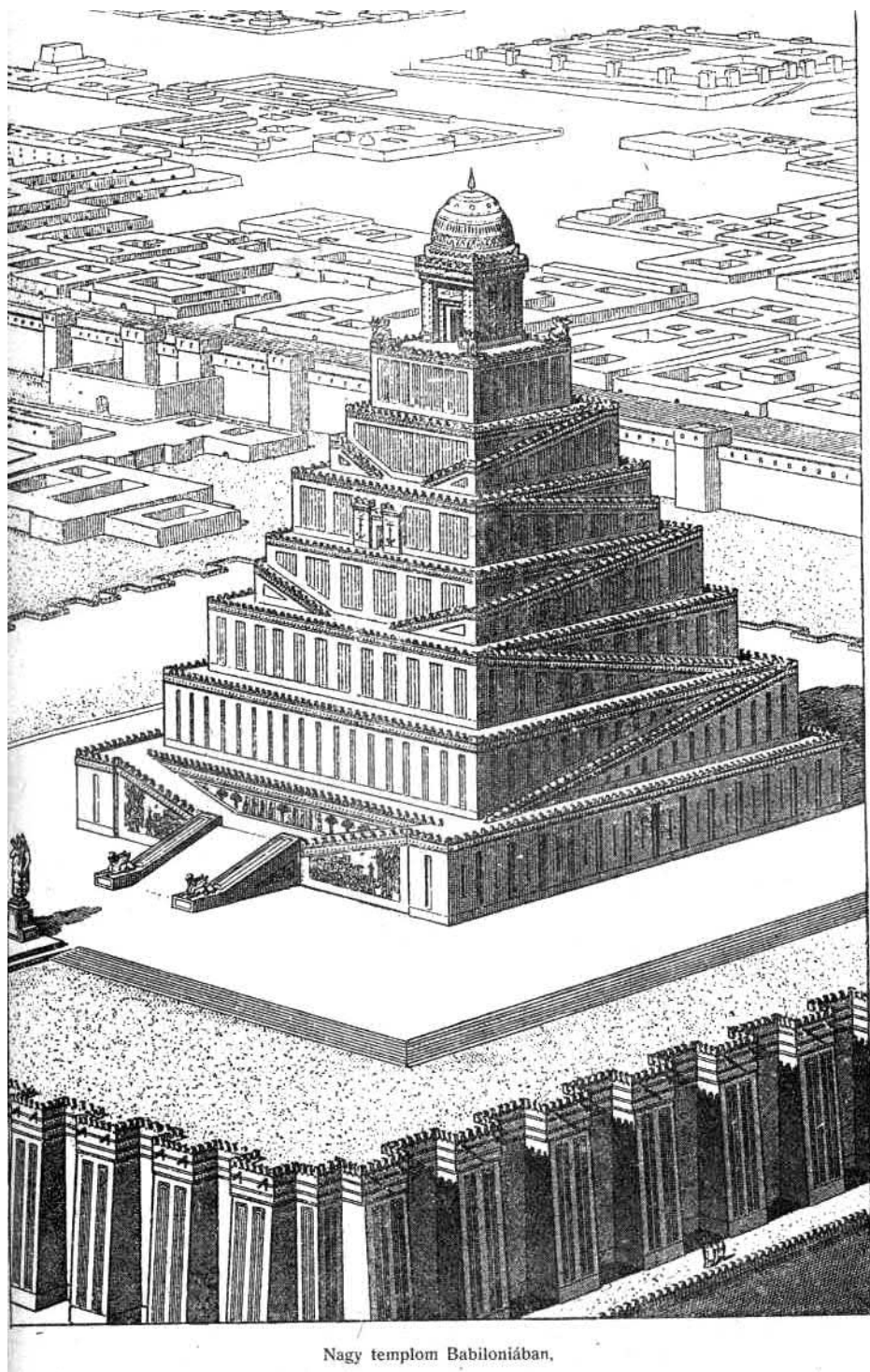
Asszír király a vadászon, kocsija elé liáro.n ló van fogva, a király épen nyilat röpít (majd 300 éves műemlék).

széd királylyal való barátságot, mert feleségül adta leányát Karaindasz fiához, B u r n a - b u r i á s z -hoz, Babilónia akkori királyához.

Asszurballit a messze jövőbe tekintett, amikor leányát a babiloni királyhoz adta, mert a rokonság révén köze volt a babiloni trónhoz. Számítása már az unokájánál bekövetkezett.

Leányának a fia, K a r a h a r d á s z, aki Babilóniának törvényes, jogos trónörököse ellen kosszeus harcosok összeesküdtek, megölték őt és helyette mást választottak királyul.

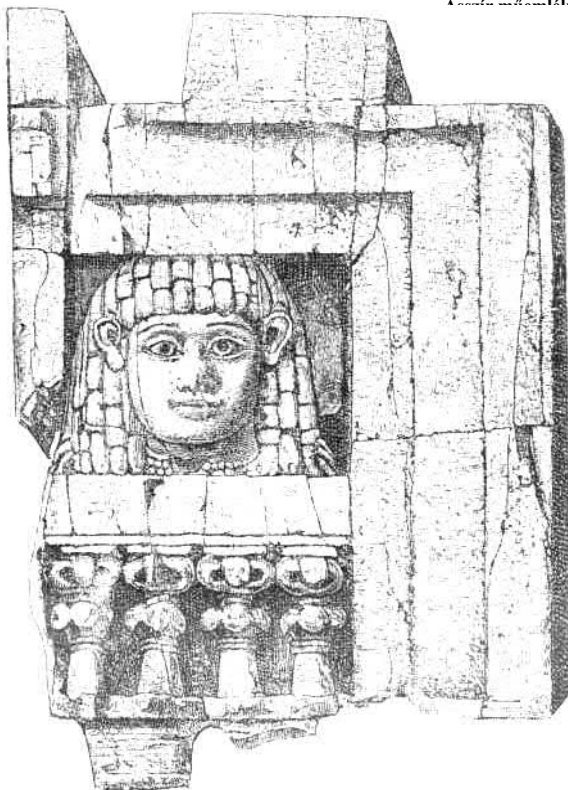
Asszuruballit ekkor már öreg ember volt, de még tette kész és erős, azonnal haddal indult unokájának megbosszulására; megverte a bitorló seregét, megölte őt és a másik unokáját, a megötteknek az öcscsét II. K a r i - g a l z ú -t (a név jelentése: az ifjabb) helyezte a trónra.

Nagy templom Babiloniában,

I. Szalmanaszár harckedvelő, kardforgató király volt, aki dicsőséges seregével végig járta AsszírIA körül fekvő idegen népeket, országokat, betört Babilóniába, ahol azonban csak zsákmányolni akart és meg is sarczolta az országot. Asszíriát különösen észak felé terjesztette, nagybóbbította és azért székhelyét is föllebb, északra tette át és építtette a ninivéi déli várost,

Kálákot és az lett azon-túl székhelye. Ninivé, mely művelődésre már akkor is elsőrangú város volt, azon-túl, mint jelentőséggel dicsékvő várös rohamosan fejlődött és az ókor egyik leg-híresebb városa lett. A király újjáépíttette Isztár templomát, mint fetiratában maga mondja „az alapjától a tetejéig újra“ és áldást mondott arra a fejedelemre, ki amikor majd ha a templom ismét újjáalakításra szorul, megtalálja az ő okmányát, mely a templom építésére vonatkozik és azt ismét elhelyezi a falban, mint ahogy ő is tette a tem-építő őseinek okmányával; „de aki összetörné — szólt az okmány végén — azt érje Isztár átka, írta ki nevét és magzatát a földről“. I. Szalmanaszárt fia, Tuklati Nindar követte.

Elefántcsont faragvány. Ez a női fejfalidiszil szolgálta Szalamanszár idejében.

Tuklati Nindar már csak Babiloniára fordította figyelmét, azt legyőzte és a babiloni királynak hódolnia kellett előtte.

Maga a király mondja, hogy Babilónia uralma alá tartozott: „Tiglati Nindár, a népek királya“; Szalmanaszár fia, Asszur királya, Karduniás (Babilónia) földjének ura. A szöveg végén átkot mond arra, aki a nevét kitérölné vagy szövegét megsemmisítené.

Az átoktól úgy látszik még az ellenség is félt, mert mikor Tiglati-Nindár gyenge utódai alatt AsszírIA hatalma hanyatlott, a babiloniak egyik királyuk alatt egész Ninivéig hatoltak és akkor magukkal vitték Tiglati-Nindár büszke feliratát. Megsemmisíteni nem merték, félték az átoktól, tehát elvitték győzedelmi jelül. Hatszáz év múlva azonban, mikor AsszírIA

megint nagyhatalom volt, Szenakerib királya megint visszahozta a feliratot, mely fenn is maradt napjainkig, 3000 évnél tovább daczolt az idővel.

Tiglati-Nindár hadjáratával kezdődött a két rokon-nép között az ellenségeskedés, mely mint állandó harcz és torzsalkodás 800 évig tartott.

Tiglat-Nindárral véget ért Asszíria első virágkora. Asszíria még új királyság volt, mely hamar megerősödött, hódító állam lett, de Tiglat-Nindar után hanyatlás állott be. Elveszett a Babilónia feletti uralom, sőt még Asszíria szenvedte meg a babiloni királyság erősbülését. Rammadin-aki babiloni király megverte az egyik asszír királyt, és a helyére lépő fiát egészen Asszurig üldözte, ahol ostrom alá fogta és a bezárt asszír király csak nagy adó révén bírta rá a babiloni királyt, hogy seregével elvonuljon. Majd száz évig tartott a fiatal királyság hanyatlása, amikor ismét erőskezü király került Asszíria trónjára, ez I. Asszurdán volt, fia annak a királynak, akit a babiloni király körülzárt Asszurban.

Még mint királyfi táplálta szívében a visszafizetés vágyát és ez sarkalta erőssé, hatalmassá válni, habár uralkodása kezdetén serege gyenge, gazdagsága kevés volt és bizony még azt sem tudta megakadályozni, hogy a Kis-Ázsiából érkező muskája nép-horda el ne vegye, az Asszírának adózó Alzi és Purukuccza tartományokat.

Kitartó buzgalommal követte kitűzött célját, de már csak mint élemedett ember érte azt el, hogy letörölje Asszír dicsőségéről azokat a foltokat, melyeket az elődei ejtettek rajta, megerősítette Asszír ha-

Asszír király és fővezére.

talmát és még mielőtt meghalt, megérte, hogy hadai megverték-a babiloni királyt és ő Babilon határvárosait Asszíriához csatolhatta. Fia és főleg unokája* folytatták az ő munkáját úgy, hogy utánuk Asszurdán dédunokája, I. Tiglatpilezár oly naggyá tehette Asszíriát, aminő addig még sohasem volt.

I. Tiglatpilezár a kitarító buzgalmú Asszurdán király dédunokája, betöltötte azokat a vágyakat, melyek a dédatya szívében éltek, melyet az

Asszurnazirpál szobra a királyi jelvényekkel

fiún, unokán át a dédunokára származtatott. Egyszerre hatalmas, hódító királya volt Asszíriának, aki népek legyőzésében, tartományok hódításában nemcsak a maga dicsőségét, Asszírria hatalmát kereste, hanem az asszír istenek dicsőítésére is vitte végbe.

A hatalmas hódító gondoskodott róla, hogy uralkodásának története fenmaradjon és krónika alakjában íratta meg az eseményeket és azokat agyag-prizmákra jegyeztette fel; a prizmákat Asszur városában az Anu-templom négy sarkában találták meg. Az érdekes krónikának bemutatjuk a bevezetését, amely az istenek megszólításával kezdődik.

„Asszúr, a nagy isten, aki az istenek csapatját vezeti, aki a koronát és kormánypálcát nyújtja, aki a királyt trónjára helyezi“.

„Bél, az Ur, minden Annunaki (a vizek mélyének szellemei) királya, az istenek atyja, a földek ura“.

„Szin (Hold) a bölcs, a korona ura, fenséggel, fényességgel teljes“.

„Szamasz (Napisten) az ég és föld bírása, aki megóv az ellenségek gonoszúsága ellen, aki napfényre hozza az igazat“.

„Rammán, a hatalmas, aki az ellenség földeit elárasztja, elborítja a mezőket, házakat“.

„Nindár, a hős, aki összetöri a gonoszt és az ellenséget, aki mindent megád, amit a szív kíván“.

„Isztár, az ős, kezdete az istenségeknek, úrnője a démonoknak, aki rettentővé teszi a csatákat“.

* Fia: M a r d u k-p a l-i d d i n (jelentése: Isten fiat adott); unokája: C z a m á m a-s z u m i d d i n.

„Ti nagy istenek, égi és földi dolgok intézői, akik felemelitek birodalmát Tiglatpilezárnak, a nagynak, a ti hajlandóságok kedvencének, a fenséges pásztornak, akit a ti kegyes szívetek kiválasztott, akit ti fenséges koronával felékesítettetek és Bél országának királyává avattatok, fenséggel, hadvezető hatalommal, hősiességgel megajándékoztatok, hogy kitüntessétek uralmáért, hatalomra, tekintélyre örökre hivatottá tettetek“.

„Tiglatpilezár a hatalmas király, a világ királya, akihez nincs hasonló, királya a világ négy tájának, királya minden fejedelemnek, ura az uraknak, hadvezető, királyok királya, fenséges főpap, aki Szamasz védelme alatt ragyogó kormánypálczát tart kezében és kormányozza Bél alattvalóit, a hu pásztor, aki örködik a fejedelmek felett, a fenséges bíró, akinek a fegyvere dicsőségét Asszur isten hangosan hirdeti és dicső nevét a világ négy táján hírül adja, aki meghódítja távoli határok területeit északon és délen“.

Ennek a bevezetésnek a végén kezdődnek a feljegyzések, melyekben a király híven elmondja, mily hadjáratokat indított, mily eredménnyel.

Első hadjáratát a muskaják ellen vezette, akik-től vissza akarta venni Alzit és Purukuzzut; a muskaják akkor 20,000 főnyi sereggel leerészkedtek hegyeikből a kummuk országba, amely Asszíriától számítva az Eufráton túl terült el Észak-Sziria felett.

Tiglatpilezár egészen szokatlan úton vonult az ellenséghez és váratlanul, mint a sas csapott le rá. Az ellenség seregét őt király vezette, Tiglatpilezár mind az ötöt leverte és feljegyzésében így szól:

Assurnazirpál, diadalmas tetteinek szövegével.

„Holttesteikkel megtöltöttem a hegyek lábát, levágtam a fejüket, a városaik falait lerontottam, elvettem rabszolgáikat, roppant zsákmányt és mérhetetlen kincset szedtem. Hétezeren voltak, akik felláztak hatalmam ellen, de azután leborultak lábaim elé és én foglyul ejtettem őket.“

A kummuk országában nemcsak a muskáják ellen folytatta ezt a hadjáratot, hanem maguk a kummanok ellen is, amiért engedtek a muskájáknak és megtagadták Asszírának az évi adót. Fővárosukat felégette, a lakókat kegyetlenül büntette.

A kegyetlenség fő jellemvonása volt az asszír hadjáratoknak és a legyőzött ellenséget mindig megvetették; hitük volt, hogy az istenek dicsősége annál nagyobb, ha minél több vért ontanak ök; az ő isteneik ellen való lázadásnak tartották azt, ha az ő királyuk ellen lázadt fel valaki és a megsértett istent az ellenség kegyetlen büntetésével akarták kibékíteni. Ezek a kegyetlen büntetések a legrettentőbbek voltak, melyekről a történelem beszél. Az ellenséget néha százával húzták karóba, ami úgy történt, hogy hegyes czöveket vertek a foglyok mellén keresztül, másokat kikötöttek és szíjjakat hasogattak a hátából, végre jött a legborzasztóbb, keresztre feszítették a

foglyokat, elevenen lenyúzták a bőrüket és kiszégezték azt a város falára.

A megvakítás a legenyhébb büntetések közé tartozott. Ilyen rettentő volt az asszír király, ami-

Asszír szobor-művészet becses emléke. Ordító oroslán a kálaki templom bejáratánál.

kor hadban járt, emberszeretetnek, irgalomnak, részvétnek soha egy szikrája sem szólalt meg benne, pedig az asszír nép műveltséggel, tudással dicsekedett.

Amíg otthon, Ninivében a művelődés évezredekkel meghaladta korát, addig a harcban barbár, pogány, vad nép volt, melynek hadi dolgairól borzalommal beszélt minden nép. Akiket rabságba vittek, azokkal is kínozóan bántak, az ajkukba, állukba karikát vertek és annál fogva vitték őket és ha útközben tán fáradtak kimerültek voltak, korbáccsal, ostorral üttették hajtották őket.

Amikor azok az agyonkínzott, korbácsolt igavonó barom sorsára fogott rabok a gazdáikkal megérkeztek Ninivébe, hihetetlennek tartották, hogy annak a városnak a lakói ilyen emberkínzóak, ilyen borzalmas vadak lehessenek.

A városban már Tiglatpilezár alatt pompás paloták sorakoztak egymás mellé, minden palota versengés volt, mindeniken meglátszott, hogy gazdája szebbet akart építtetni, mint aminő a szomszédjáé, mint aminőt addig építettek.

Az építész pazarolhatott; arany, aranyozás, zománczos burkolat, pompás festmények, kőfaragások, művészi szobrok, istenek alakja, szfinkszek, kőoroszlánok, drága, ritka kőtömbökből vágott obeliszek és minden, amit képzőművészet és építészet alkothatott, az díszítette a palotákat.

Ahol az építkezés, a magánosok palotája ilyen fényűző lehetett, ott gazdagságnak is kellett lennie és volt is.

Amily eltíró, nyomorgató, kínozó volt az asszír hatalom a legyőzött ellenséggel szemben, oly igazságos, jólétet emelő, egyéni szabadságot, polgárok függetlenségét védelmező volt a saját véreivel szemben.

A föld buján termett, bőség volt mindég mióta a királyok az ország kellő csatornázásáról gondoskodtak; de az anyaföld bő áldásán kívül, gazdagságot hozott az ipar, a kereskedelem.

Mert az asszír kereskedelem élénk volt és különösen a távoli vidékek ritka vagy különleges holmija volt nagy kereskedelmi árúszik.

Asszír harcos

A fönikiai színes mintás szövetek, a bíbor, az üvegvázák, korsók, az egyiptomi arany és zománcz ékszerek, mind kedves dolgok voltak az asszír asszonyok előtt és férjüknek vagy atyjuknak pénztárából bőven telt a szép holmi megvásárlására.

A nők nagyon szerették az ékszereket, különösen az arany karabroncsokat, a gyűrűket, a nyakfűzéseket.

Tiglatpi. lezár korában minden iparág virult, maga a király roppant sok munkálatot végzetetett, melynek legtöbbször még a gazdagok is utánozták és így újabb és újabb munkát adtak a szorgalomnak, a munkásnak.

Maguk a csatornák roppant munkát adtak és sok ipart foglalkoztattak; azután szerette a király az idegen állat és növényvilágot; tenyésztőtelepei voltak, ahol a különböző idegen országok ritka állatait tartotta, voltak növény iskolái, ahol az idegen növényeket ápoltatta.

Szenvedélyes vadász volt és roppant területen különböző, Asszíriában nem honos vadállatokat tenyésztetett.

A legkedvesebb vadászata a királynak, az oroszánvadászat volt, azt tartotta magához a legméltóbbnak és gyakran hihetetlen adatokat jegyez fel az elejtett vadról, például százon felül elejtett oroszánt. Úgy látszik a vadászfüllentés és nagyot mondás ősi betegsége az embernek, melyben 3000 évvel ezelőtt már királyok is szenvedtek.

Ilyen királyi vadász-zsákmányról szóló feljegyzés a következő:

„Araczik városában veszedelmes, hatalmas vadbikákat ölt meg, a Libanon lábánál pedig fiatal vadbikákat elevenen fogott, egész csordát vert össze belőlük. Nyíllal ejtett el elefántokat, elevenen fogott el belőlük és elhozta azokat Asszur városába. Ifjú bátorságában, szertelen erejében

Asszír csatakép, a király a harci szekerén.

120 oroszlánt ejtett el gyalog vadászkiránduláson, szekérről pedig 800 oroszlánt terített le.

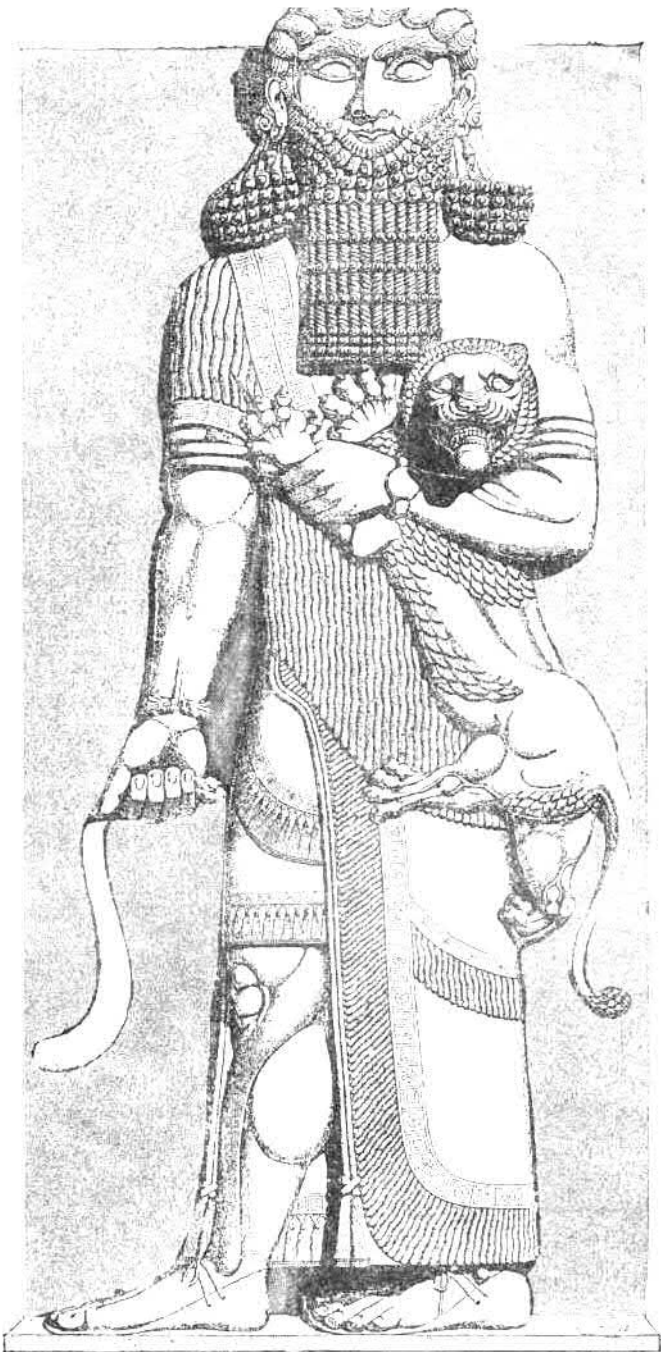
A Libanon hegyeiben akkor vadászott, amikor Szíria ellen indított hadjáratot.

Egyszer álmodta, hogy Szíriában dicsőség és győzelem koszorúzná fegyverét, ha ott járna; felkerekedett tehát és elindult Szíriába, Arám földje ellen, amely felszólításának nem engedelmes kedett és nem küldött Asszíriába adót és nem ismerte el őt urának.

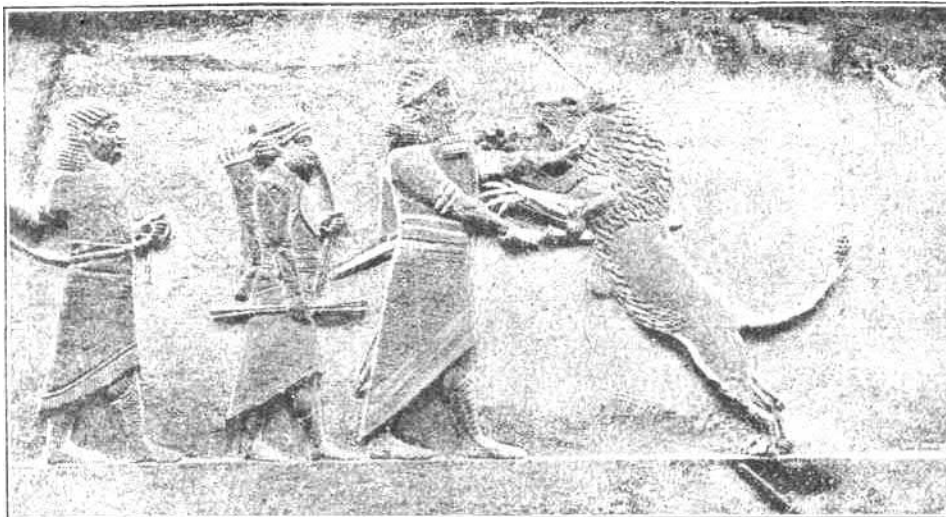
Tiglatpilezár átkelt az Eufráton, megérkezett Szíriába; az első nép, melyet útja mentén talált, a hihiták országa volt, mely akkor már régen nem volt többé olyan hatalmas birodalom, mint az egyiptomi hódító fáraók idejében és az asszír király könnyű győzelmet aratott felettük.

A hihitákon át folytatta útját Szírián keresztül és eljutott a főnikiai városokhoz.

A r á d hódolattal nyitotta meg előtte kapuját és azért abban a kitüntetésben részesült, hogy vendégül tekint-

Nimrod, a kaldeai meshós. [1. 141. old.] [kaldeai herkulesnek is nevezik]. Az asszíriai nagy királyok idejében több templomot szenteltek tiszteletére és mindig ebben az alakban, amikor félkarral megfojtja a sivatag oroszlánát. Ez a kép az asszír királyok palotájának leggondosabb díszítése volt. Ez a dombor-kép a Ninive melletti Korszabád palota hárem bejáratát díszítette.

Az Asszír király oroszlánt öl. Emléktábla Nini vében.

hette a hatalmas hódítót, akit nem az arádiak hódolata hatott meg, hanem az érdekes világ, mely ott tárult szemei elé. Tengerről még nem volt fogalma és annak végtelensége meglepte. Az arádi király hajóján nagy kirándulást tett a tengerre; vadászszenvedélyét izgatták a tengeri nagy halak és büszkeség, öröm töltötte el affelett, hogy sajátkezüleg zsákmányul ejtett egy delfint. Ezt oly nagy dolognak tartotta, hogy amikor hazatért, otthon emléktáblára jegyezte az esetet.

Azzal, hogy Tiglatpilezár betört Szíriába és az ottani népeket meghódította, valójában megsértette Egyiptom jogait, mert hisz a szíriai királyságok egyiptomi hódoltságok voltak, de az akkori uralkodó, a XX. uralkodóház egyik gyöngé fáraója, nem vonta kérdőre az asszír királyt, sőt kereste a barátságos viszonyt és ajándékkal kedveskedett neki. Úgy látszik aggasztónak találta, hogy a nagy hódítónak a serege Egyiptomhoz olyan közel jár.

A fáraó Tiglatpilezárnak egy krokodilust, egy vízilovat, „a folyam szamarát“ és ritka tengeri halakat küldött ajándékba. Ezek oly csodadolgok voltak Asszíriában, hogy még az országos krónikákba is feljegyezték.

A híres uralkodónak uralma vége felé fájdalmas napokat is kellett megélnie. Babilónia királya, Marduk-nadin-aki egy alkalommal, mikor a király országa határán túli időzött, betört Asszíriába, tűzzel, vassal pusztított és felhatolt egészen AsszírIA szívébe. Ikalati városából még a védő istennek Rammánnak és isteni feleségének a szobrai is elragadta és magával vitte Babilóniába.

Tiglatpilezár fölháborodottan sietett a betörő babiloni sereg után, fia Asszurbalkala vezérlete alatt is állott a sereg és így folyt harc a babiloniak ellen, mely két év múltán a babiloniak teljes vereségével végződött

és az asszíriai sereg végig vonult egész Babilónián és bevette annak várait, városait.

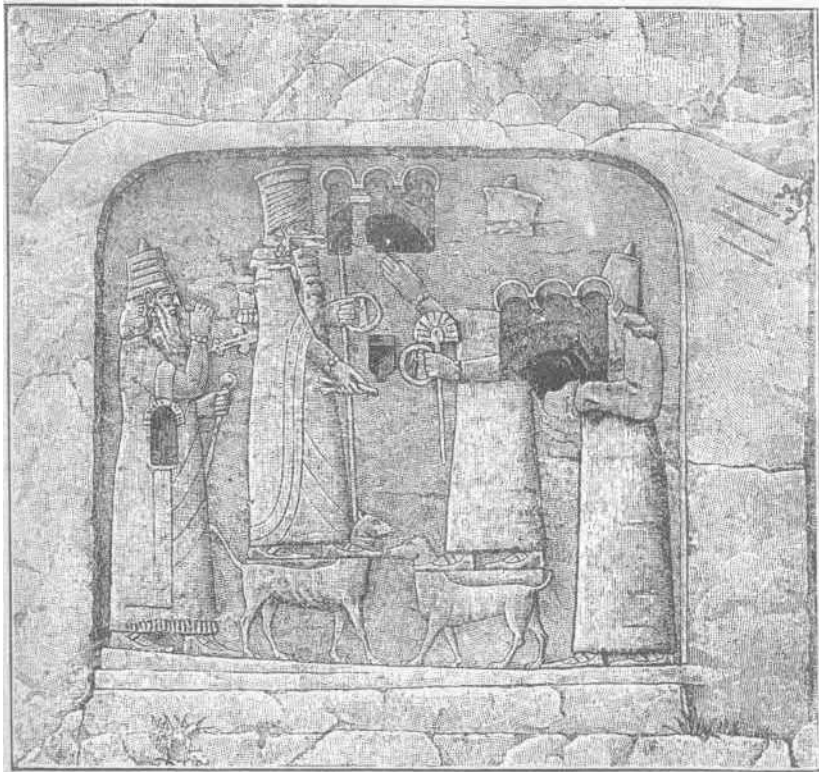
A dicsőséges uralmú király halála után fia, a hős Aszurbelkala került a trónra, aki békekötésre kényszerítette Babilónia királyát Marduk-szát.

Asszur-bel-kála (a név jelentése: Asszur isten úr mindenek felett) körülbelül K. e. 1100 évvel került Asszír trónjára; dicső atjától hatalmas birodalmat vett át, melynek hatalma a földközi tengerig terjedt ki. A szép örökségű király nem sokáig élvezte a reá szállott nagy hatalmat, uralma rövid volt. Az ő idejében bukott meg a babiloni király Marduksza, aki után Ramanpaliddin került a trónra, akinek sikerét Asszur-bel-kála is támoagta.

Az új babiloni királylyal nem csak tartós békét kötött, de családi összeköttetésbe is jutott, mert feleségül vette annak leányát.

Babilonban volt a királyi nász, melyet a két gazdag király mesék világába való gazdagsággal, pompával, fényvel ült meg. A királyi nász pompája három részből állott.

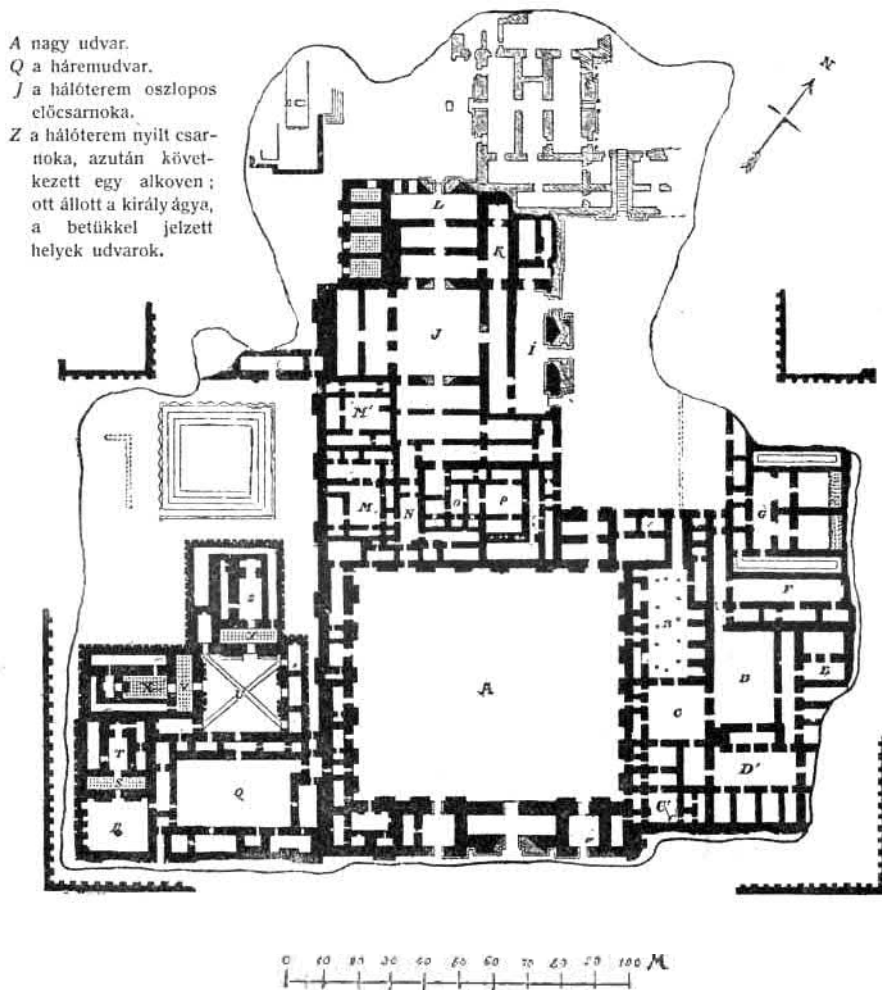
A nászünnepekből Babilonban, azután a roppant kíséretű, pompás nászútból, mely minden királyi diadalutat felülmúlt, Babilontól Ninivéig az egész-úton tartott az ünnepség; zeneszó, dal, vidámság, öröm és ujjon-

Fali domborkép Imgur bélből, Assurnazirpál Bél templomáról.

gás kísérte a királyi párt haza. Ám amiben része volt Babilonnak, az átmenti városoknak, abból részt kért Ninive is és az asszírok királya nászának otthon Ninivében is ünnepeket rendezett.

A derék, bátor és nagy dolgokra hivatott király, rövid, talán tíz éves uralkodás után meghalt. Trónját öcsse“ III. Szamzirammen örökölte.

Szargon királyi palotájának alaprajza.

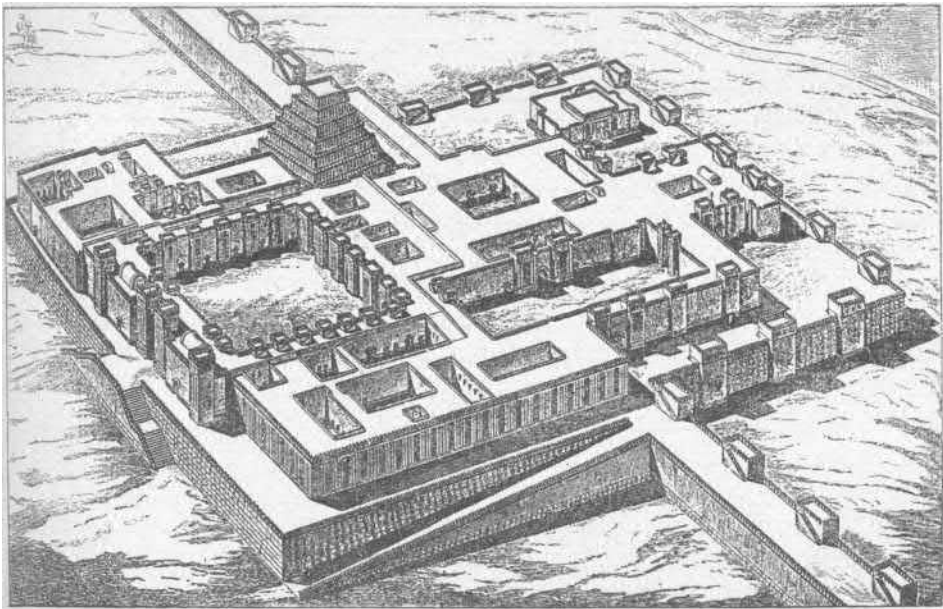
Az öcssről nem sokat jegyzett fel a történelem, tudjuk róla, hogy Isztár templomát újjá építetette, de egyébként hallgat róla a történelem műzsája. ® Vele ismét a visszaesés ideje következett Asszíriában és vagy száz évig tartó tespedésbe sülyedt az ország. A hódított országok elszakadtak; Arám pedig kiterjesztette hatalmát azokra az országokra, melyeket Tiglatpilezár asszír fennhatóság alá hajtott. Szíriában minden: felszabadult az asszírok

hatalma alól és ebben az időben virult a zsidók országa, erre az időre esik Dávid királynak és Salomonnak az uralma.

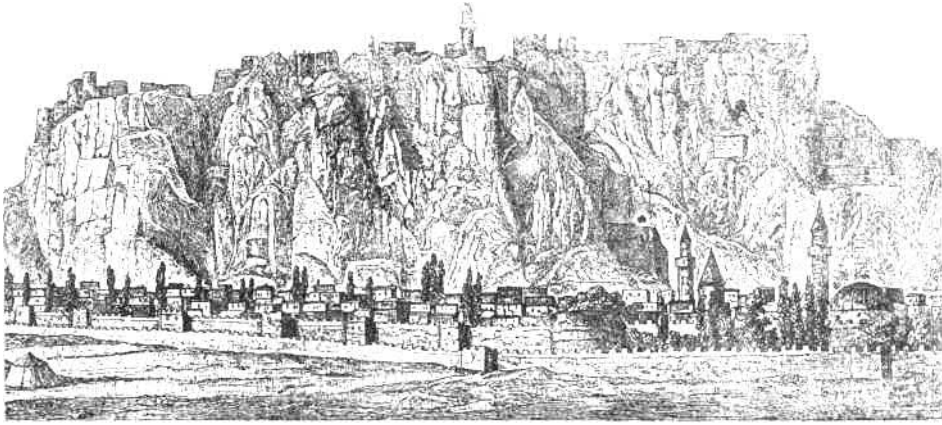
A szíriai földön élő népekre, de a hanyatló Asszíriára is nagy előnnyel volt az, hogy abban a száz esztendőben Babilóniában sem volt erős kezű, tette vágyó király, hanem belső zavarok foglalták le a királyok erejét. Három uralkodóház váltakozott a babiloni trónon, melyre előbb egy délbabilonini család jutott, amikor pedig elbukott, megint a kosszeus család ragadta magához a hatalmat, amely szintén nem volt állandó és ismét egy kaldeai család került uralomra.

Az ilyen versengésben, belháborúban nem törődtek a királyok az ország határán túl eső dolgokkal, a szomszédsággal. Ha az asszír birodalomban bekövetkezett hanyatlás idejében Babilóniában tette erős király uralkodik, Asszíria aligha őrizhette volna meg függetlenségét, így azonban száz év múltán újra kitűnő királyok kerültek a trónra és az Asszíriának a legdicsőségesebbkora, melyet a nagy királyok korának neveznek.

Az alatt a száz év alatt elveszett minden, amit az addigi hódítók Asszíriához csatoltak és a nagyratörő királynak, aki száz év múltán az asszír nagy birodalmat megalapította, mindent újra meg kellett hódítania, amj valamikor Asszíriához tartozott. Az asszír birodalom nagyságának azonban mindég egyforma volt a végzete, roppant gyorsan terjedt, hirtelen lett nagy és hatalmas, de szintén ép oly gyorsan bukott össze és csak mint mesés emlék maradt fenn a nagy királyok kora.

Szargon király palotája madártávlatból.

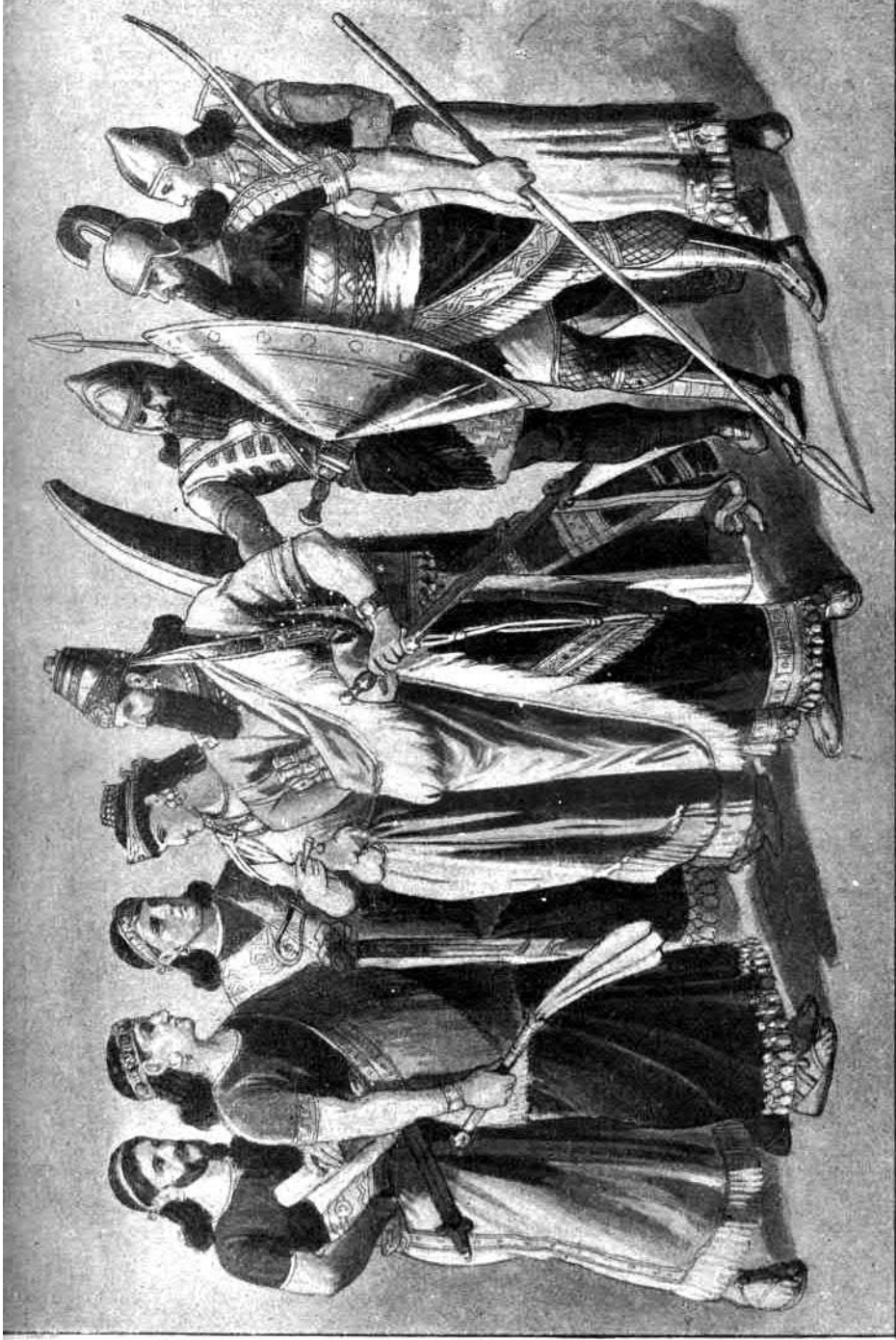
Van városa. Assurnazirpál birodaltnánk városa.

AZ ASSZÍRIAI NAGY KIRÁLYOK KORA.

Második Raman Nirári volt a neve, annak az asszír királynak, aki alatt újra éledni kezd az asszír hatalom és nemcsak újból fel-támad I. Tiglatpilezár kora, hanem eléri mindenben, hatalomban, * nagyságban, hírbén, dicsőségben, művészetben, gazdagságban a tetőpontját, fénykorát. Asszíria, mely leányországa volt Babilóniának, messze túlszárnyalta azt; művészeiben, tudásban, bár attól nyerte első oktatását, mégis túlhaladta; az ő ismereteit kifejlesztette, kiművelte. Nagyjában a két ország műveltsége azonos volt, vallásban is egyformák voltak, csak abban különböztek, hogy Asszíriában As szúr volt a legfőbb isten; egyébként maguk az asszírok is kegyelettel tekintettek Babilonra, mint ahonnan az ő isteneik is származtak.

II. Tuklat i-Nindár asszír király, aki alig uralkodott 6 évig, volt az atya Assurnazirpálnak, a dicsőséges királynak, aki az asszírjai hódító nagy királyoknak egész sorozatát nyitotta meg. A hódítást már Tuklati Nindar is megkezdte és diadalmas hadjáratának emléktábláját a Tigris egyik mellékfolyójának forrásánál I. Tiglatpilezár emléktáblája mellé állította. Diadala után rövid idő múltán meghalt, de maga helyett hagyta fiát, aki nagy dicsőséget hozott atya emlékére.

Assurnazirpál mindjárt atya halála után hódító hadjáratra indult, melyből diadalmasan, mesés zsákmánnyal tért meg. Assurnazirpál tetteiről könnyen adhatunk híven számot, mert minden tettét feljegyezte az évi krónikájába és ami nincsen bennük, az megvan a többi fenmaradt emléktáblákon.

Előkelő férfi

fővezér

előkelő nő

Asszírjai jelmezekkép.
király

harcosok.

Első hadjáratát Örmény-föld és Kurdisztán ellen vezette.

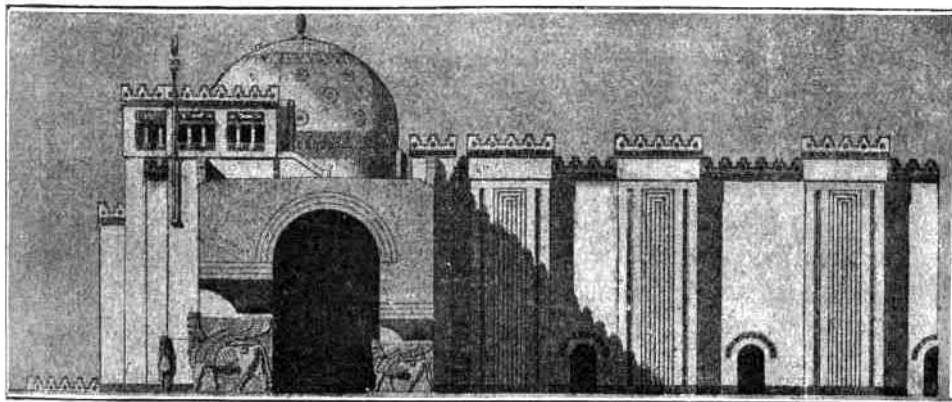
Nummi föld lakói Assurnazirpál közeledésének hírére otthagyták városaikat és a hegyek közé menekültek. Az asszír király azonban utánuk ment, felkereste őket a hegyekben. A nummiak, mint a sasok, szinte hozzáférhetetlen sziklák közt kerestek menedéket, életét akarta menteni mindenki. Az atyák szikla-odúba rejtették családjukat.

Assurnazirpál azonban felkutatta, az egész hegyvidéket; ingerelte az ő vadászszenvélyét és hajtóvadászatot rendezett a menekülőkre. A katonák vad kegyetlenséggel üzték a rejtőzk kutatását és vagy megölték a felfedezetteket, vagy fogva vitték uruk elé. A megölteknek csak a fejét vitték a király elé. Mikor egy-egy család rejtekbarlangját felfedezték és a családapa a végső veszedelem elérkezését látta, kétségbeesett küzdelmet kezdett a gyilkoló katonákkal, de végre is legyőzte őt a túlnyomó erő, ekkor kikutatták a barlangot és az asszonyok, gyermekek a katonák kegyetlenségének estek áldozatul, a katonák; ha leszúrták a védteleneket, levetették őket a magaslatokból a mély hegyszakadásokba; még azok a kegyesebbek voltak, akik előbb megölték az ártatlan áldozatokat, voltak kegyetlenek, akik élve lökték le a remegőket a mélybe.

Ilyen retentő vérengzés után méltán írhatta a király az emléktáblákra,

Az asszír király és legfőbb szolgálói.

Szargon király palotájának főbejárata.

hogy „vérük pirosra festette a hegyet, a többit a mélység, a hegyszakadék nyelte el.“

Rettegés töltötte be a messze vidéket, a körül fekvő országokat és Gurrur lakói rémülve hallották, hogy Assurnazirpál lefelé ereszkedik, Gurrur földje felé.

A városok dús adót raktak össze, mindent, amivel csak áldozhattak összehordtak és elvitték messzire az érkező király elé, meghódoltak s átadták adójukat, ami leginkább élő jószágból állott: lovakból, öszvérekből, szarvasmarhákból, juhokból, kecskékből; terményekben bort hoztak és pénz helyett bronzedényeket.

A király kegyesen fogadta az adót, bántatlan hagyta a népet és Kurki országa felé vette útját, egész sorozat várost hódított meg. Nistun városánál 64 foglyot hoztak eléje. Valamennyinek leüttette a fejét és gúlát rakott a fejkéből.

További útján a király a Kumuk országába ért, amelyet régebben a muskájak hódítottak meg és akkor is ott laktak, de azok hübéresei voltak Asszíriának, akik hódolattal fogadták a királyt, aki átvette a muskájaktól az adójukat.

Ekkor hallotta hírét, hogy S z u r k u városa fellázadt, megölte az ő helytartóját és egy „senki fiát“ választott meg királyul. Assurnazirpál azonnal a lázadó városhoz sietett, ahol azonnal elfogatta az új királyt és a város előkelőit. Azután elkezdődött a büntetés, amely kegyetlen és borzalmas volt.

A város kapui elé hevenyészett falakat építtetett, amikor az elkészült, megnyúzatta a lázadás vezetőit, főit és bőrükkel bevonatta a friss falat; majd kiszemelt a foglyok közül többet és elevenen befalaztatta a város falába; más csoportot keresztre feszíttetett és végül karóba huzattá a többieket. Minden harmadik embert megöletett a felsorolt kegyetlenségek valamelyikével. Azonkívül minden halottnak levágatta a fejét abból füzéreket

készítettet és azokat felakasztotta a város falára. A várost kifosztotta, rengeteg zsákmányt vitt el belőle, új helytartót nevezett ki és úgy indult haza Akiababát, ez volt a neve az elfogott királynak, elvitte Ninivébe, azt ott nyúzatta meg elevenen és bőrét azután kifeszítette Ninive falára.

Asszurnazirpal kegyetlensége annyira megdöbbentette az AsszírIA kívüli fejedelmeket, hogy egyik-másik, aki még addig nem volt adófizetője, akit még nem is háborgatott, megjelent magas színe előtt hódolattal és adózott a hatalmas királynak

Akik azt nem tették, azokra előbb-utóbb sor került és ha hódolattal meg nem nyitották kapuit és nem adóztak* de megkísérelték az ellentállást, azoknak a sorsuk eldőlt, városukat kifosztotta, a foglyokat keresztre feszítette, vagy más kegyetlen halállal bűnhődttette.

Ez így tartott mindaddig, amíg Asszurnazirpal azt nem mondhatta, hogy ura a két folyam közén Babilónia határától kezdve, fel egészen az örmény földön levő Ván és Urmia tavak közti határig.

Makacskodó, lázadó nem igen akadt mert a büntetés rettentő volt. Egy ízben amikor Asszurnazirpál Szuki föld ellen vezetett hadat, a megszorult fejedelemnek segítségére sietett a babiloni király, de Asszurnazirpál megverte és rettegéssel töltötte be egész Karduniást, de magát Babilóniát nem támadta meg.

Mikor már a két folyam közén nem volt meghódítani való föld, akkor a hódító király távolabb r vetette tekintetét és mintaképet, I. Tiglatpilezárt utánozta, elindult Szíriába, a Földközi-tengert akarta látni.

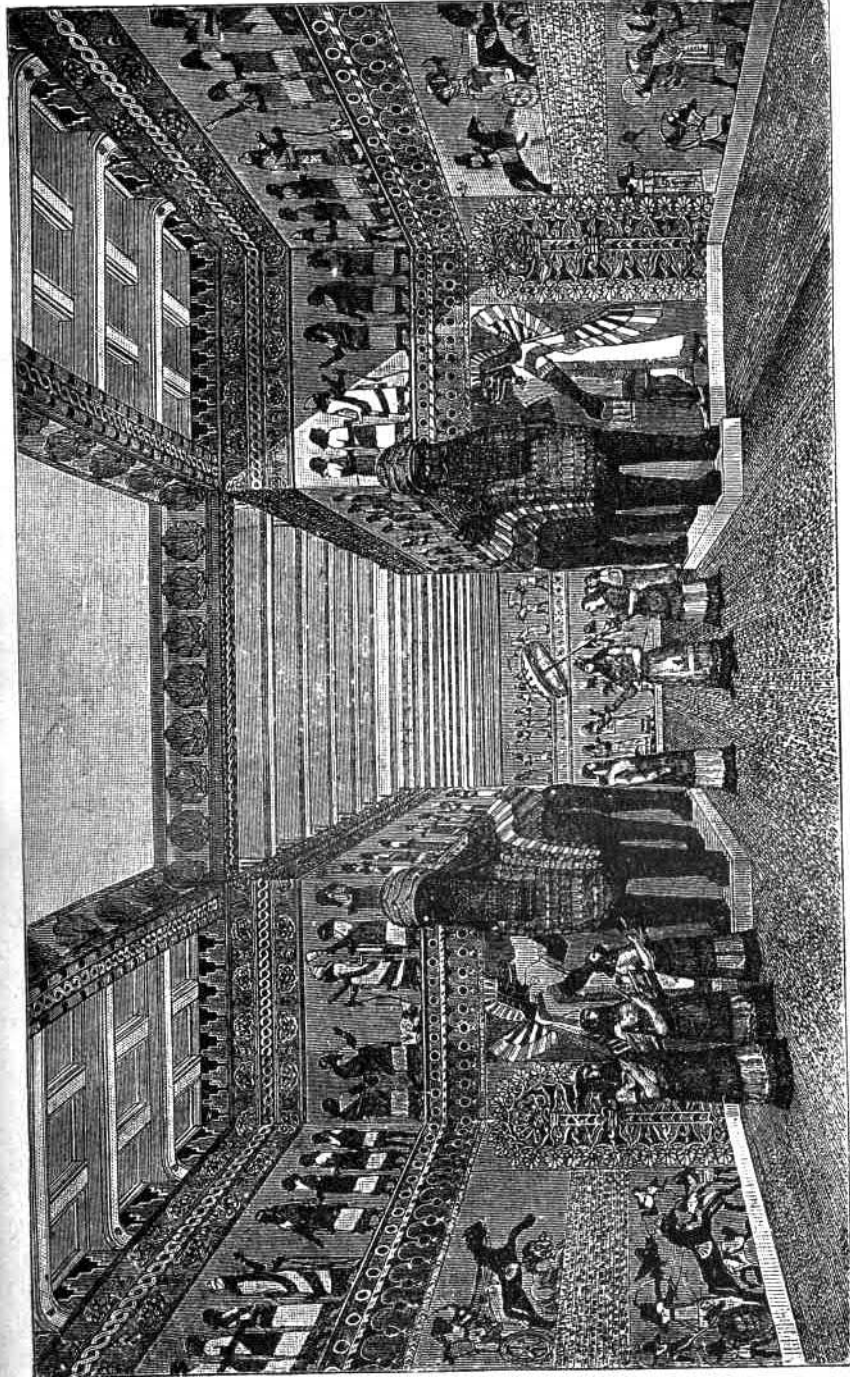
A meghódolt országokon át először az egykori hehita birodalomnak legnagyobb városa, Karkamis ellen indult.

Az egykor hatalmas hehita birodalom már régen megszűnt, már csak apró királyságokra bomlva voltak még hehiták.

Az apró hehita királyságok közt a legnagyobb, legtekintélyesebb volt Karkamis és Patin, mindakettő habozás nélkül megnyitotta kapuját a hódító asszír király előtt és készséges adóval megvásárolta a nagy király kegyelmét. Az elégedetten folytatta útját és nekivágott a Libanonnak, melyen át eljutott a Tripolisz főnikiai városhoz vezető útra s azon elérte az óhajtott tengerpartot.

Nergál isten szobra a Szargon palotájának hálóterme előtt.

Az asszír király fogadóterme a Szargon palotájában.

Az út odáig hosszú volt, fáradalmas ismeretlen Asszurnazirpál tehát mindenképp előtt hálaáldozattal köszönte meg Asszurnak, hogy megengedte neki meglátnia a híres tendert, melynek partján állott az ő mintaképe, az ő nagyhírű őse: Tiglatpilezár.

Asszurnazirpál mindenben első sorban Asszur isten dicsőségét látta, ami őt, Asszurnazirpált érte, dicsőség, győzelem, azt mind mint Asszur isten első szolgája fogadta és istene dicsőítéséül tekintette.

Mialatt Asszurnazirpál a tengerparton hálaáldozatának bemutatásával töltötte megérkezése első idejét, a fönikiai városok bölcs tanácsai összeállottak és közösen siettek önként hódolni a nagy királynak.

Megjelentek előtte, elmondták: hogy Asszír hatalmas urának, Asszurnazirpálnak hírért, nagyságát a fönikiai városok is ismerik, tisztelik és hódolni akarnak a király előtt, aki a királyok királya, akihez méltó, hogy minden nép adózzék neki és így ők is leborulva nyújtják át neki az ajándékokat, melyekkel hódolatukat akarják bebizonyítani.

A fönikiai városok gazdag ajándéka, a fönikai ipar legszebb termékei megnyerték Asszurnazirpál tetszését és kegyesen fogadta a hódolatot és Fönikára ezúttal sem volt veszedelmes az asszír király látogatása.

A tengerpartból hazájába vissza ugyanazon az úton indult a király, mint amelyiken jött. A libanon hegyein czédrusfákat, cziprusokat és fenyőfákat vágatott és elküldte azokat Kálákba az Isztarnak építendő templom számára.

Kálák kedves helye volt Asszurnazirpálnak, a város Szalmanásszár óta hanyatlott és pusztult. Asszurnazirpál újra építette, újjá teremtette és erre a munkájára ép oly büszke volt mint a hadjáratainak diadalaira. Uralkodásának ötödik esztendejében oda tette át székhelyét.

Három féle alkotással díszítette a várost: szebbnél-szebb templomokkal, isteneknek emelt szobrokkal s végül pompás, nagyszerű királyi palotával.

A palotától nem messzire parkokat, pompás kerteket létesített és különös gyönyörűsége telt az állatkertjében.

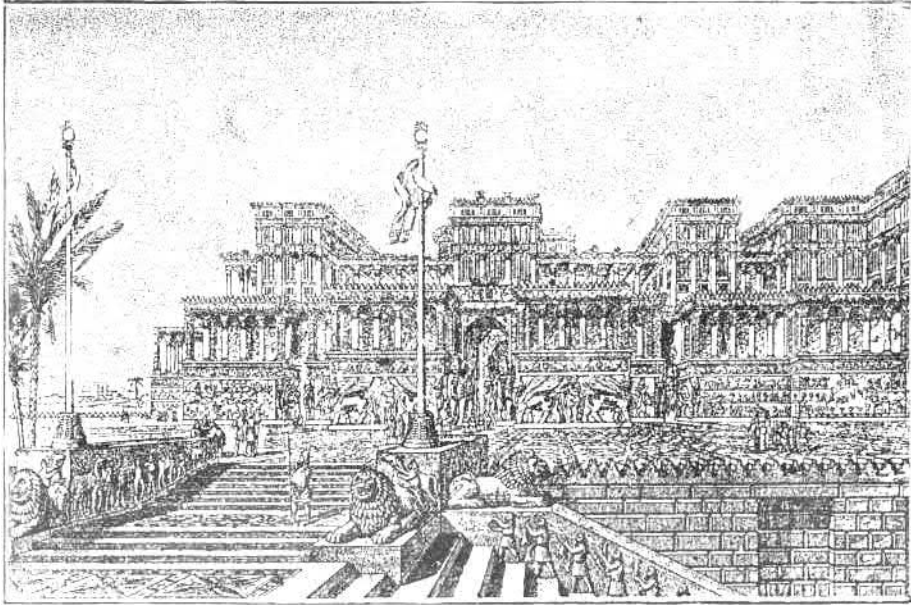
A város építéséről maga Asszurnazirpál így szól feliratában:

„A régi Kálák városát, melyet Szalmanásszár Asszuria királya, fennséges ősem épített, pusztulóban volt, romokba dőlt; én újra építettem és benépesítettem a nekem meghódolt városok lakóiból; csatornát ásattam a városba a felső Zabfolyótól és elneveztem Babiltnak. (A fölösleget hozó) Partjait teleültettem kertekkel, pálmákkal, gyümölcsfákkal, szőlőtőkékkel, az első termést birodalmam templomai isteneinek áldoztam. Felépítettem a falakat, pompás palotát építettem magamnak és földszítettem tornyokkal, kapukkal.

A legtöbb asszír király Asszurnazirpál után Kálákban székelt és Asszurnazirpál palotájában lakott, csak későbbi időkben hagyták azt oda. Száz

évvel később Szargon király túl akart tenni elődein és Asszurnazirpál palotájának a mintájára, de sokkal nagyobb, egész palotavárosnak beillő palotát építtetett, még későbbi időben másik asszír király magában Ninivében építtetett roppant palotát. Ezek mind túlszárnyalták Asszurnazirpál királyi kastélyát, de valamennyi palotaépítő királyt a káláki palota híre, dicsősége sarkalta a nagyszerű palota-építkezésekre.

A királyi palota után még egy külön nagy templomot emeltetett, ahova a királyi palotából áldozatra járt. Azt a templomot egészen különállóan, a

Királyi palota Ninivében.

mindennapi élettől távol akarta emelni, ahol a templom istene méltó, fenséges magasságban lakjék, ahova az áldozónak oda kell zarándokolnia. Azt a templomot Bélnek emelte és a helyet Imgur-Bél-nek nevezte (a mai Bálávát).

Magáról Asszurnazirpárról nem szabad a csata emlékeiből és kegyetlenségeiből következtetve ítéletet mondanunk. Azt a borzalmas kegyetlenséget^ amelylyel a foglyokat kivégeztette, nem az ő lelki gyönyörűségére és mulatására követtette el, hanem vallási meggyőződésből. Ő magát az istenség legfőbb szolgájának, földi képviselőjének tartotta és az ő parancsát és akarátát, melylyel az asszír istenségek dicsőségét szolgálja, nem volt szabad halandónak megszegni vagy ellene szegülni. Amikor ő hódolatot követelt az a hódolat az asszír isteneket dicsőítette, aki ellenszegült az megsértette az asszír istenséget és annak bűnhődnie kellett.

Az isten iránti szolgálatnak külsőségeiben való diadalra juttatása minden időben kegyetlenné tette az embereket az emberek iránt. Asszurnazirpál kegyetlensége nem nagyobb és nem esik más elbírálás alá, mint a kereszténység korában az inkvizíció rémkora. Ha az isten iránti tiszteletben a gyarló ember annyira elvakulhatott, hogy magában az emberszeretet vallásában emberkínzással akart istennek tetsző dolgot végezni, akkor Asszurnazirpál kegyetlensége még el is törpül.

Asszurnazirpál egész lelkében áthatatlan az asszír nagyhatalmat és dicsőségét szolgálta. Erélyes, buzgó, munkálkodó király volt, akinek szeme előtt folyton Asszíria és az asszír istenek dicsőítése lebegett.

A fenségesség érzetének királya volt, aki a saját népét szerette, annak boldogulását, jó létét szíven hordozta, aki alatt Asszíria mindenben haladt és műemlékeivel mai napig hirdeti műveltségét.

Negyedszázad éves uralkodása után az erőssé, nagygyá lett birodalmat fiára II. (Sulámn-asarid) Szalmanasszárra hagyta, aki méltó örököse volt atyjának.

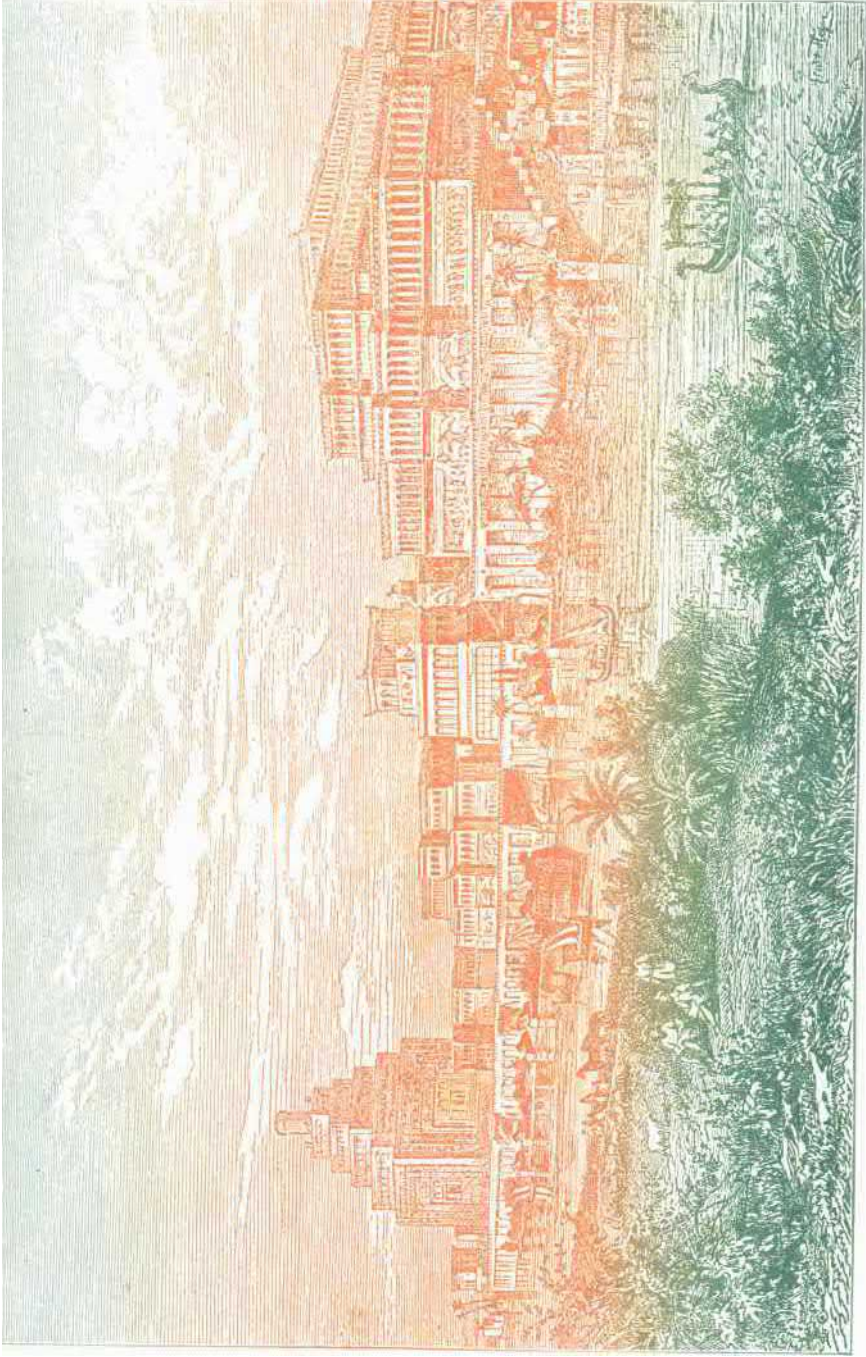
II. Szalmanasszár nevét nem véletlenül kapta. Atyjának Asszurnazirpál két mintaképe, két ideálja volt hazája történetében;

I. Tiglatpilezár és I. Szalmanasszár, ezt a két királyt akarta utánozni mindenben, azért járt a földközi tengernél, mert azt Tiglatpilezár is tette és azért építette újjá Kálákot, mert azt Szalmanasszár építette.

Fiában új Szalmanasszárt akart nevelni, azért nevezte is annak és a dicső előd tetteit mint hősregéket mondta el fiának, akibe már mint serdülő ifjúba cseppegettette bele a nagyratörést, a vágyat oly nagynek, vagy meg nagyobbnak lenni, mint nagy nevű őse volt. A hatalom, a

Szalmanasszár fekete obeliszkje. Erre vésette fel a nagy asszír király uralkodása 31 esztendejének rövid történetét.

Endrei Zsolt: A Világ Történelme, II.

Ninive városa.

„Globus” műintézet, Budapest.

nagyság mint legszebb ideál lebegett előtte és annak elérését tette fia leg-szentebb kötelességévé.

II. Szalmanasszár követte is az eléje rajzolt példát és uralkodása első idejében a hadjáratok egész sorozatát vezette Asszíria határain túl.

Tetteit ő is ép úgy feljegyezte, mint atyja és uralkodásának 31 -ik esztendejében egy hatalmas fekete obeliszket állíttatott fel, amelyre feljegyeztette az elmúlt 31 év egész történetét rövidesen.

Ez az emlékkő fenmaradt mai napig és „Szalmanasszár fekete obeliszkjé-nek“ hívják. Az obeliszket ott állott a Káláki palotában és megőrizte a nagy király történetét az örökkévalóságig (1. 428. old.).

II. Szalmanasszárnak könnyebb volt a helyzete, mint atyjának; atyja céljául tűzte ki, hogy visszaállítja I. Tiglatpilezár birodalmát, de ahhoz neki mindent újra kellett kezdenie, minden tartományt újra megszereznie, adózóvá, hűbéressé tennie. Szalmanasszárnak már csak megtartania kellett ez nem von le az érdemeiből, mert az is nagy feladat volt, amit ő meg is oldott és birodalmát még azonkívül újabb hódításokkal bővítette ki.

II. Szalmanasszár, mikor az Eufrát vidéken az ellentálló országokat mind legyőzte, Szíriára és Kis-Ázsiára vetette tekintetét. A kisázsiai királyok rettegésükben egyesültek, szövöztek; hasztalan volt, a hatalmas asszír seregnek nem tudtak ellent állani.

Minden ország, mely körülötte terült el, lábánál hevert és nyitva állott az útja Szíriába.

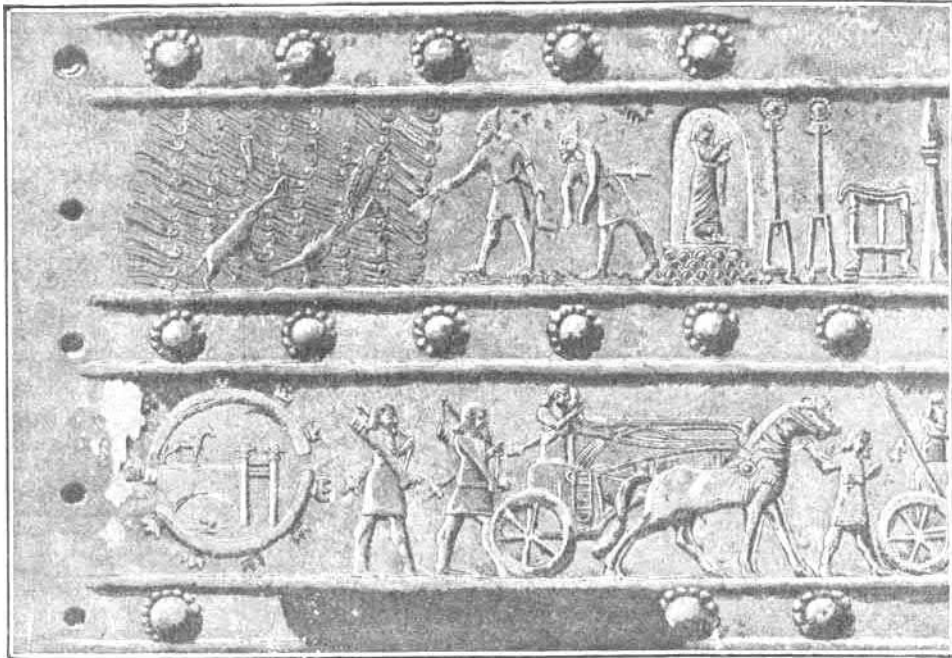
Szíriában még minden asszír király diadalmasan járt és könnyű gyozedelmekkel vonult végig az országokon.

A szíriai fejedelmek figyelme abban az időben mindég a keleti határ felé fordult, tudták, hogy keletről fenyegeti őket az állandó veszedelem. A damaszkuszi királynak is meg voltak a maga jó híradói és megtudta, hogy II. Szalmanasszár Szíria ellen készül.

A damaszkuszi király akkor II. Benhadad volt, akit Aháb, Izrael királya legyőzött, elfogott* de akit kegyesen szabadon bocsátott. II. Benhadad gyors hírnököket küldött Szíria, Fönikia, Kanán fejedelmeihez s lefestette a fenyegető veszedelmet:

Az asszír királynak Asszíria körül már minden meghódolt, most már Szíria ellen fordul. A szíriai királyok egyenként mint gyöngébbek, hogy szembeszálhatnának a hatalmas asszír királylyal, de hogyha egyesülnek, ha híven összefognak, erősebbek lesznek az asszír hódítónál és megmentik függetlenségüket. — II. Benhadad követei jól végezték el megbízatásukat, mert tizenkét szíriai király állította talpra hadseregét és sietett II. Benhadaddal egyesülni. A szövetségben részt vett Aháb, Izrael királya is.

A szövöztek hatalmas sereget állítottak fel és megállították II. Szalmanasszár roppant seregét; Karkárnál, az Orontesz folyó közelében volt a nagy csata.

Bronzkapu I mgur-b él-b ől.

A felső sor áldozást ábrázol, amelyet II. Szalmanaszár örmény földön a Van-tó partján mutat be. Magának a királynak az alakja már nincs meg, de az áldozati eszközök láthatók; jobbról kezdve: egy karos gyertyatartó,

Asszíria cs Babilónia

egy háromlábú oltár és kettő czölöpökön, amelyek egy talpon állanak. Ezután következik egy sziklában levő emléktábla, mint amilyent Szalmanaszár általában a meghódított tartományokban készíttetni szokott. Tovább balfelé két katoná, aki a víz istenének a tiszteletére a tóba dobálja a feláldozott állatok csontjait. A víz lakói között, melyek mohón kapkodnak a bedobált csontok után: nagy hal, teknős béka és négy lábú vízi állat — valószínűleg foka — látható.

Az alsó soron látható egy asszír sereg menetelés közben. A kör balról egy bástyás tomyokkal megerősített táborot ábrázol. Azt híd veszi körül, azon igen óvatosan egy ló halad át. Az egészben talán megerősített hídfőt ábrázol. Ettől jobbra két íjjász, továbbá harci szekerek, az azok elé fogott lovak gyeplőit kocsisok tartják, azonkívül a lovakat még gyalogosok is vezetik, amiből talán, nehezenjárható útra lehet következtetni. [Perrot után.]

Két hatalmas erő táplálta az ellenséges sereget és tette véressé a csatamezőt. Egyik részen a kétségbeesett védelem, mely tudta, ha az asszír király győzedelmet arat, mindnyájuk pusztulása következik utána.

Az egyesült sereget a szövetség tudata bátorrá, bizakodóvá tette és elszántan, kitaróan küzdött; a másik részen a roppant erőnek, a legyőzhetetlenségnek a vak hite vezette a sereget és amikor a szövetség makacs ellentállása nehézkessé tette a harcot, a bosszúság ingerelte a sereget, a lenézett, hitvány ellenség feltartóztatja Asszúr harczosait, ezt a vakon hívó asszír sereg nem tűrhette és újult erővel zúdult az ellenségre.

Az egységes, sokkal nagyobb, szervezett asszír hadsereg végre csakugyan diadalmaskodott, a szövetszegt ellenség vereséget szenvedett, felbomlott és menekült. A győző azonban oly drágán vásárolta meg a győzedelmet, hogy nem volt ereje a menekülőket üldözni, talán még egy csatát megvívni, ha

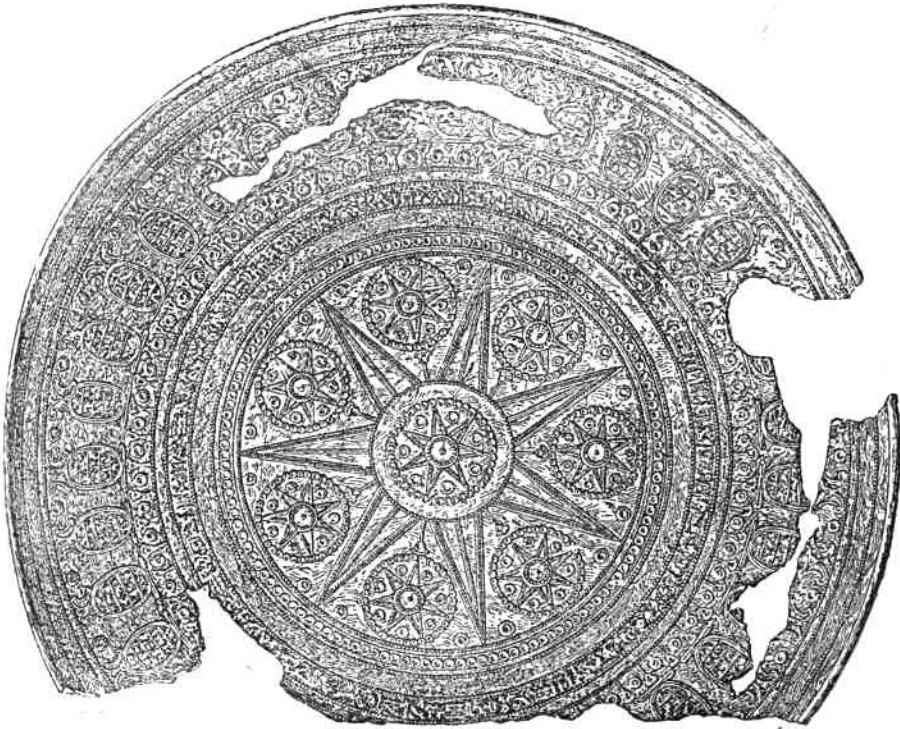
az ellenségnek sikerül újra összeverődnie. II. Szalmanaszár megelégedett a harctéri győzelemmel, visszavonult, átkelt az Eufraton és hazaindult seregével, hogy megerősítse. Még hatalmasabb sereggel szándékozott Szíriába menni. Szándékát azonban kissé elhalasztotta, mert szívének kedvesebb harciba indulhatott.

Babilóniából hírnök érkezett, gyors segítséget kért az asszírok urától.

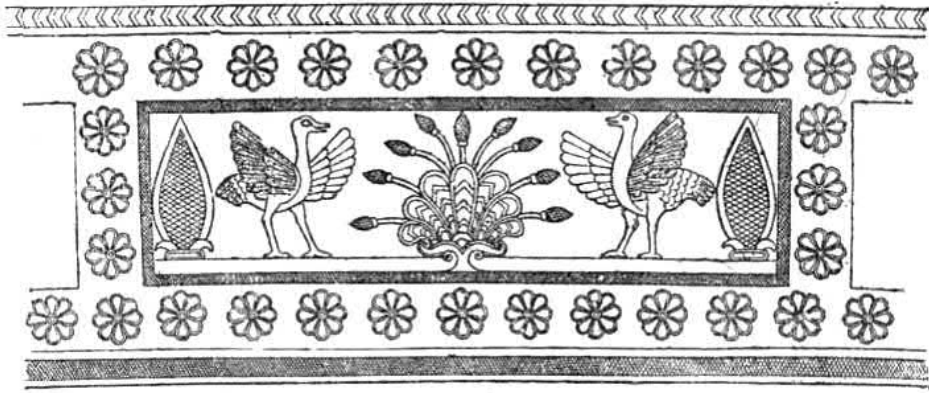
Ős Babilonban meghalt a király. Nabupaladdin, akinek két fia volt Már duk-su m a-i d d i n és M á r d u k-b é l u z á t i. A jogos, törvényes trónörökös Marduk-suma-iddin volt, Marduk-béluzáti azonban lázadást szított bátyja ellen és meghódította pártjára a fél országot. Dél-Babilonia meghódolt neki és Marduk-suma-iddin, attól tartott, hogy öcsce az egész országot meg akarja hódítani, tehát elküldte követét a hatalmas szomszéd királyhoz, II. Szalmanaszárhoz és kérte, jöjjön segítségére.

II. Szalmanaszár ugyan Szíriába készült, de ez a meghívás kedvesebb volt szívének és teljes hadseregével bevonult Babilóniába.

Egymásután hódoltatta meg a Marduk-béluzáti pártján levő városokat. Az ellentálló városok falai közt vérfürdőt rendezett, zsákmánnyal, rab-szíjra fűzött foglyokkal vonult tovább, amíg a lázadó királyfi csatát állott

Assziriai bronztál. 3000 éves.

Asszíriai ékítmények.

vele, az ütközetben csúf vereséget szenvedett, roppant sok harcosa esett el, a csatamezőt szinte elborították az elesettek holttestei.

Marduk-beluzáti székvárosába zárkózott és ott akart ellentállani. II. Szalmanasszár azonban ostrom alá fogta a várost, elzárta a csatornát, mely vizet vitt a városba, elpusztította a város körül kerteket, ültetvényeket; és nyugodtan, biztosan várta a napot, amelyen Marduk-beluzáti a kezébe esik; a szorongatott trónbitorló azonban sehogysem akart II. Szalmanasszár kezébe kerülni és egyik éjszakán, ügyesen, észrevétlenül kiszökött a városból és átjutott az ostromvonalon.

A megszökött trónbitorló néhány kis városán át a hegyvidékre menekült, ahol Arman városában remélt biztos menedéket. A város falai erősek, ostromállók voltak, a bitorló király bízott benne. A nagy asszír király azonban ostrom alá fogta és oly éber, szigorú őrséggel vette körül a várost, hogy abból Marduk-beluzáti nem menekülhetett ki. A város végre elesett és Marduk-beluzáti az asszír király kezébe került, aki a lázadó királyfit kivégeztette. Szalmanasszár tovább ment, meghódította a többi babilóniai várost. Babilonban tartotta főhadik szállását és onnan indult a déli, kaldeai városok meghódítására.

A babiloni hadjárat sokáig tartott, de rengeteg zsákmányt adott és szerzett Szalmanasszárnak.

A babiloni hadjárat azonban nem viselte meg serge erejét és 850-ben K. e. hadba indult Szíria népei ellen. A damaszкуси királyság volt ismét az, mely hősiellen állott; bár az országban az asszír király roppant pusztítást vitt végbe, maga Damaszkus keményen daczolt a nagy hódító haragjával; polgárai s harcosai hősiellen védtek a falakat míg végül a hatalmas asszír hadsereg elvonult a város alól anélkül, hogy annak kapui megnyíltak volna előtte.

Három éven át támadta az asszír király a damaszкуси királyságot, megörömi még sem tudta; az utolsó hadjárat után négy évvel K. e. 842-ben

ismét hatalmas sereggel jelent meg II. Szalmanasszár, czélja volt a damaszki királyság megsemmisítése, Damaszkus lerombolása.

Az a hadjarát már nem találta trónján II. Benhadadot, mert mint tudjuk, Elisa próféta rávette Kazáelt, hogy ölje meg II. Benhadadot, akit azután Kazáel követett a trónon. (I. 360.)

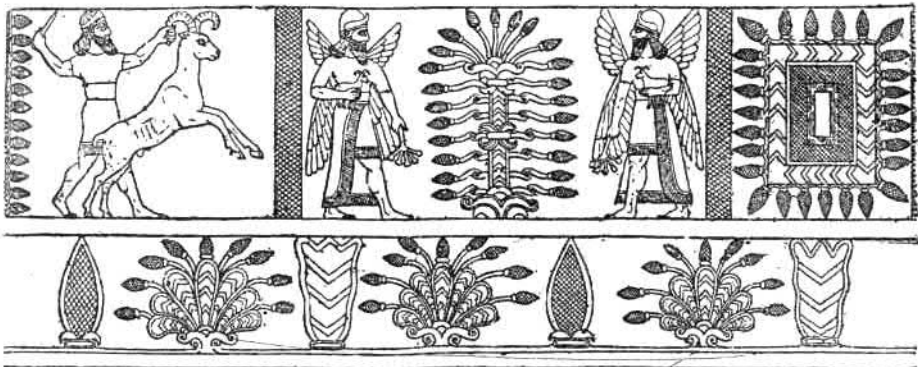
Kazáel is hőiesen szembe szállott az asszírokkal, de hódító II. Szalmanasszár a Libanon lábánál megverte és Kazáelnek vert hadával vissza kellett vonulnia a fővárosába, Damaszkuszba.

II. Szalmanasszár, aki útjában egymásután égette fel és pusztította el a falukat meg a városokat, rettegéssel töltötte el egész Szíriát; mihielyt Kazáel menekült és így megnyitotta az asszír király előtt az utat, Szíria fejedelmei sorra a hódító elé járultak és elhozták adójukat. Különösen a fönikiai városok és Izrael királya, Jehu, törekedett a király kegyét megnyerni.

A hódító nagy király fényes diadallal, roppant zsákmánnyal tért meg Asszíriába, ünnepelten fogadta az ország, de őt egyre boszantotta az az egy város, mely daczolt vele, melynek kapui nem nyíltak meg előtte, melynek melynek polgárai nem hódoltak meg neki. Elfojtott bosszúság ingerelte és három év múlva újra hadat vezetett Szíriába és nagyon ránehezült a damaszki királyságra, négy megerősített városát bevette és végre ismét Damaszkust vávta, de újra eredménytelenül, a damaszki birodalmat eltörlőlnie nem lehetett.

II. Szalmanasszár dicsőséggel, gazdag zsákmánnyal tért meg minden szíriai útvjáról, de azért Szíria nem volt az a föld, ahol II. Szalmanasszár kedvére való hódításokat tett; ezt Kis-Áziában kereste, ahol egymásután hódoltak előtte a királyok és nem lázadtak fel oly hamar, mint Szíriában.

Kisázsiai hódításai után kelet felé fordult és Asszíria északi és keleti határán keresett új területeket, melyeket meghódítson és felnyomult az Eufrat forrásvidékéig; megverte az örményföld, Urartu királyát és feldúlta annak városát. Az Örmény-föld sem volt könnyű szerrel meghódítható és

Asszíriai ékitmények.

a király többször küldte mindenható vezérét, bizalmas emberét, Tártánját (fővezér) Dáján-Asszurt az örmény király ellen, hanem az örmény népet nem tudta megtörni, hiábavaló volt annyi vereség, sok megsarcolás, fogoly elhurczolás, a nép lelkében élt a szabadság szeretete, ragaszkodása hegyeihez, földjéhez és a bizalom abban, hogyha híven kitartanak, nem ülhet nyakukra a zsarnok asszíriai hatalom; ez az ellentállás még fokozta az örmény nép erejét, küzdő képességet és a lelkes, csüggedetlen kitartás meghozta áldását, később kialakult a keleti Örménybirodalom, mely hatalmas és erős lett s ugyancsak összemérhette erejét Asszíriával.

II. Szalmanasszár nem érte be azzal, hogy valamelyik ország elküldjön neki adót és azzal megváltsa azt, hogy ő ott megjelenjék. Voltak olyan országok, amelyeknek királyai, mikor Asszurnazirpál borzalmas hadjáratainak híret hallották, követséget küldtek hozzá ajándékokkal, adóval és azon túl Asszurnazirpál nem törődött velük, csak pontosan küldjék el továbbra is az adót. II. Szalmanasszár megjelent azokban az országokban, fogadta a népek hódolatát, királyainak hűség-esküjét. A legfáradságosabb úton át szelte végig az ismeretlen hegyvidékes országokat, hadd lássa az adózó nép az ő hatalmát, hogy eszébe ne jusson elszakadni vagy az engedelmeséget megtagadni.

Az olyan országokban, ahol Asszíriához hűséges király uralkodott, kegyesen fogadta a hódoló királyt és nemcsak hódoló hűbéresnek tekintette, hanem mint kegyes pártfogó beszélt vele, akinek megígérte, ha lázadás, pártütés támadna ellene, hát mindég számíthat az ő pártfogására, segítségére.

II. Szalmanasszárnak nem csak a eltiprás volt az célja, de törekedett a hódított országot Asszíriához kapcsolni. Ő volt az, aki az asszír királyok közül először hatolt keleten messzire, ahol azelőtt asszír király nem járt.

A Matianu tavon, nagy vízcisatát vívott Zamua királyával és az ott kivívott diadalára nagyon büszke volt.

II. Szalmanasszár a vizen ép oly szerencsés és diadalmas volt, mint a szárazon és a hullámok tetején ép úgy megverte az ellenséget, mint a sík harcmezőn.

A harcias király hadszerencsését, akkor már a keleti határnak egy későbbben hatalmas népe, a médek is megszenvedte. Ekkor állottak szemben először a médek az asszírokkal.

Az asszír hódító győzedelmes fegyverei azonban diadalt arattak az ázsiai szomszédság minden népén, huszonkilencz király borult le hódolattal a mindenható Szalmanasszár előtt, aki kegyelmesen átvette a lábaihoz rakott adót.

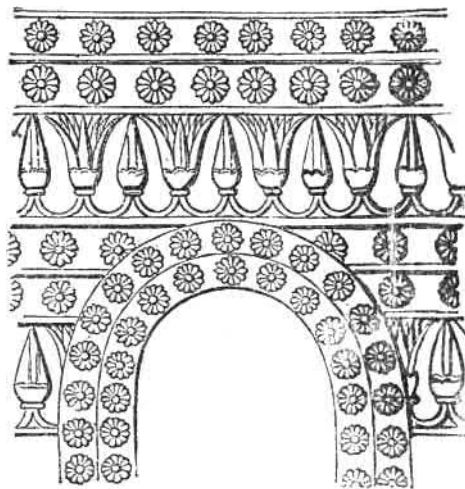
A hosszú uralkodás alatt a hódító király úgy hozzá szokott a hadjárat-hoz. népek leigázásához, országok elpusztításához, hogy nem tudott volna megbarátkozni azzal a gondolattal, hogy az asszír katonák tétlenül pihen-

jenek, hogy elmúljanak hetek, melyek alatt az asszíriai istenek dicsőítésére ne csillogna a fegyver, ne zúgna a harci riadalom és ne szaporodnék azoknak a száma, akik Asszur isten mindenható szolgája előtt leborulnának a földre.

Mikor pedig Szalmanasszár nem maga állott a hadsereg élére, s paripáján nem ő vezényelte seregét a biztos győzelemre, amikor a harci fáradságot fölvaltotta kényelmes, nyugodalmos étellel a kálaki fényes palotában, akkor is azt kívánta, hogy folyjék a harcz a határon túl, mint amikor ő vezette a hadat. Megbízható tártánja (főhadvezére) volt, aki hűségesen szolgálta urát, aki ép oly vakbuzgalommal szolgálta Szalmanasszárt, mint amely buzgó hűle volt Szalmanasszár király Asszur istennek. Dán-Asszur volt a neve a ragaszkodó királyi szolgának, ki nek gyönyörűsége telt abban, hogy amíg királya Asszur istenek legelső szolgája, otthon gondtalan él, addig ő csatatérről csatatérre kelve, ép úgy arathatta győzedelmeit, mint amikor Szalmanasszár szállott táborba. Úgy érezte, mintha ő volna Szalmanasszár, ő volna az ő harczoló karja. A király ki is tüntette minden kegyelmével, fölruházta a legnagyobb hatalommal és az ő személye után AsszírIA leghatalmasabb férfia, koronázatlan királya Dán-Asszur volt.

Nem tetszett azonban ez a trónöröklő királyfinak, Asszurdaninpálnak, az nem tudott megbékülni a gondolattal, hogy amíg ő tetterős, kormányozni hivatott, hadvezetésre képes, ifjú és bátor, atyja pedig koros, aki nem maga kormányoz, hanem átruházta minden hatalmát fővezérére őt, a trónöröklő herceget mellőzi. Atyja megoszthatta volna vele a kormányzást, híre, dicsősége nem csorbulhatott volna, bármennyi új dicsőséget hozott volna ő is a királyi házra; hisz minden diadal, amit a fiú arat, az atyát is dicséri. Az ilyen gondolatok, a fékezhetetlen tettrevágyás végül legyőzték Asszurdaninpálnak a fiúi érzelmeket és annál hatalmasabban támadt fel benne az uralkodó, aki koronáját, trónját akarja megszerezni. A fiú az atyja ellen támadt; összeesküvést szőtt, városokat, egész kerületeket hódított pártjára és a lázadás csakhamar általános lett az egész országban.

A városok örömet láttak volna a kormányzás élén a fiatal, erős királyt, szívesebben hajlottak volna az ő szavára, keményebb parancsára, minthogy a fővezér tartsa kezében az uralkodás gyeplőit.

Egyik ninivéi palota díszítékes kapuja.

Nebó, a tudomány és a tudás istene.

Nebó babiloni isten volt; tiszteletét Asszíriában, Szemirámisz, III. Raman-nirarinak anyja honosította meg; a király Nebó tiszteletére Kólákban templomot épített; annak a" romjai között találták meg Nebó istennek ezt a'szobrát.

Amint lelkesült az ország II. Szalmanasszáréit tettei korában, ép úgy elfordult tőle uralkodása végén, amikor már csak saját kedvtelését kereste Káláki palotájában és mindent Dán-Asszurra bízott. Asszíriának 27 városa elszakadt az öreg királytól és a trónöröklő Asszurnadinpálhoz pártolt. A városok közt voltak a legelsőek: Minivé, Asszur, Arbéla, meg az Asszurnazirpál építette Imgur - Bél (Bálavat) is, ami ekkor már nemcsak templomhely, de város volt; csak Kálák, a király székhelye, ahol palotájában lakott, maradt hűséges a királyhoz.

II. Szalmanasszár második fiát Szamzirammannt küldte annak bátyja a trónörökös ellen. Az egyik fiú pártján az ország, a másik fiú pedig atyja nevében, az asszír hadsereg élén vonult végig az országon.

Hogy a két fiú közül melyik lett a győztes, melyiké lett a királyi hatalom, azt II. Szalmanasszár nem érte meg, mert a testvérharcz alatt meghalt. A dicsőséges uralom gyászosan ért véget, a testvérháború átkos küzdelmét hagyta hátra.

Szamziramman összesen hat évig folytatta a küzdelmet bátyja ellen, aki atyja halála után már jogosan tartotta magát Asszíria urának.

A háborúnak Asszurnadinpal halála vetett véget; nem szól róla sem emlék, sem hagyomány, hogyan halt meg, gyil-

kos kéz ölte-e meg orozva, része volt-e halálában az öcsnek, vagy csak annak a kegyét keresők buzgalma, kereste halálra Asszurdaninpált.

Hogy nem a csatatéren, nem a testvérháború harcában eseti el, hogy az öcscse nem fogta el és nem végeztette ki, az bizonyos. Asszurdaninpál halála után öcscse Szamziramán lett Asszíria királya.

IV. Szamziramán atya hódításait folytatta és észak felé vezérelte a diadalmas asszír sereget, azonban magát Örményországot, mely akkor már egyre erősödött, nem bántotta. Örményország nyugati határán felvonult egészen a Fekete tengerig, majd visszatért zsákmányával és csakhamar az Urmia-tó és Kaspi-tenger közötti vidéket sarcolta meg, ott kényszerítette a népeket meghódolásra.

Amikor a Kaspi-tenger tájáról visszatért, délre ereszkedett és ott egy másik, hatalmasodó nép seregével ütközött meg, amely seregnek szintén veszedelmes híre volt; a médek hadserege volt az.

Szamziramán egész erejével vetette magát rájuk és megnyerte a csatát, a méd sereg menekült, az asszír király pedig üldözte.

A vert had nem tudott többé összeverődni, hadrendbe állani, az üldöző király fáradhatatlanul a nyomában volt és diadalmas seregével a médek fejedelmének fővárosánál Egbatánánál utolérte a menekülő ellent azt újra megverte, a várost meghódította és a fejedelem csak roppant adó árán menekült meg a pusztítástól, nagyon drágán kellett megvásárolnia Szamziramán távozását.

A győzedelmes király, akinek északon már nem igen volt mit keresnie, egyre jobban dél felé keresett új területet hódításra és végül megtámadta Babilóniát.

Amíg a babilóniai király seregével feltarthatta Szamziramánt, addig az már meghódította az erős határ-városokat és teljes hadrendben fogadta a babilóni királyt, Marduk-balatzukbit. A babilóni király nem egyedül érkezett, erős szövetségesei voltak, akik roppant sereggel támogatták őt. A leg-nagyobb segítséget Elám királya hozta.

A babilóniai király szövetségeseit azzal nyerte meg, hogy figyelmeztette őket a roppant veszedelemre, mely rájuk vár, ha Szamziramán Babilóniát is meghódítja.

A szövetségeseik nagy hévvel indultak a harcba, de az asszíriai fegyvereket nem tudták legyőzni, a szövetséges sereg óriási vereséget szenvedett.

Egész seregére való katonát fogtak el és még háromszor annyi harcos holtteste borította a csatamezőt.

Bizonyos, hogy Szamziramán ezzel a diadallal nem érte volna be, hanem később tovább nyomul és Elámra is sor került volna, de terveiben megakasztotta őt kora halála. Uralkodásának tizenhatodik esztendejében halt meg.

Szamziraman titkos szándéka az volt, hogy Örményország körül minden királyságot, minden népet meghódít és amikor bizonyos benne, hogy sehonnan sem érheti támadás, ráveti egész erejét Örményországra. Szándékában megakasztotta halála, trónját fia Ramman-Nirari örökölte.

II. Ramman-Nirari még gyermek volt, mikor atyja meghalt és ő törvényes uralkodó lett, aki helyett anyja Szammuramat vagy Szemirámisz lett a kormányzó. Ez a Szemirámisz volt az, akinek tetteit, életét később összeolvasztották, összekeverték az ó-asszíriai szemirámiszi mondával és akinek nevével Szemirámisz mondáját (1. 153. old.) tovább regélték.

Ez a történeti Szemirámisz sokban hasonlít a mondabeli királynőre és mindenesetre erélyes, harczokat vivő, különösen a médek ellen harczoló királyné volt, aki ép olyan teljességben adta át fiának a birodalmat, mint ahogy atyja hátra hagyta; nem vesztett el belőle semmit.

III. Ramman-Nirari sem volt gyöngébb mint anyja, ő is megtartotta atyja valamennyi hódítását, de új hadjárataiban é tért atyja és anyja terveitől és sem a kelet, sem az északi vidékek nem lelkesítették annyira, mint az Asszíriától nyugatra fekvő Szíria.

Őt hadjáratot vezetett Szíria ellen és ami nagy atyáinak nem sikerült, azt elérte ő, megtörte Damaszkuszi

Maga mondja el büszkén, miként hódította meg Szíriában a királyságokat sorra. Adózott neki: Fönikia, Izrael, a filiszteusok népe, ott járt a tengerparton ő is, meghódolt előtte a tengerig minden, azután a „szamár ország¹” ellen fordult - így hívták a damaszkuszi királyságot. — Ostrom alá fogta Damaszkuszi, melynek királya meghódolt és III. Ramman-Nirari lábához borulva tett hűbéri fogadalmat. 2300 talentum ezüstöt, 20 talentum aranyat, 3000 talentum bronzot, 5000 talentum vasat és rengeteg ipari cikket, ruhákat, szöveteket bútorokat.

A mi kincse a damaszkuszi királynak a palotájában csak volt, azt mind odaadta a hódító asszíriai királynak, aki mérhetetlen zsákmánnyal tért meg Asszíriába és buzgón áldozott az istenek oltárán, köztük egy új isten szentélyében is.

Az új isten N e b o volt, babilóniai isten, aki iránt a tisztelet Asszíriában az anya-irályné kedvére terjedt el. Szemmirámisz babilóniai király-leány volt és aki Kálákban felállította N e b o isten szobrát. (1. 436. old).

III. Ramman-Nirari uralkodása alatt Asszíria hatalma Szíriában messze kiterjedt ugyan, de azért ez a hatalom, nem ért fel azzal, hogy az atyja terveit mellőzte és megengedte, hogy Örményország egyre erősödjék.

Az örmény birodalom észrevételen ül, de folyton erősült és fővárosa Tuspa (Ván] városa) (1. 421. old.) erős kormányzó város lett, ahonnan az Örmény birodalom hatalma lassan tovább terjedt és III. Ramman-Nirari utódjának erélyesen kellett küzdenie, hogy az örmény hatalom terjedését Asszíria felé megakadályozza.

III. Ramman-Nirari harmincz évi uralkodás után halt meg.

Ramman-Nirari után három olyan király következett, aki alatt AsszírIA hatalma, ereje, tekintélye egyre csökkent, hanyatlásnak indult.

III. Szalmanasszár volt Ramman-Nirari utóda és ő még harczias, küzdelmeiben kitartó király volt, aki látta, hogy AsszírIA északi határán mindent el kell követnie, hogy az örmény terjeszkedésnek gátat vessen. Akaratával azonban szemben állott az örmény birodalomnak legkiválóbb uralkodója, a hatalmas Argitisz, aki alatt az örmény birodalom ép a legvirágzóbb volt. Az örmény hadak fényes diadalmakat arattak. Egymásután meghódítottak országokat, melyek AsszírIA adófizetői voltak, melyeket AsszírIA hajtott hatalma alá.

Ván hatalmas sziklavarából Argetisz dicsőges hadjáratokat vezetett és a Ván tó körül egyedüli úr és parancsoló ő volt.

A határon folyton ismétlődtek a harczok AsszírIA és az örmény birodalom között.

III. Szalmanasszár hatszor vezetett hadat Argitisz ellen, de döntő eredményt ezek a harczok nem hoztak, habár mindkét részről voltak diadalmok, habár Argitisz többször is győzedelmeskedett AsszírIA királya felett, egyikük diadala sem volt más, mint egy-egy csata dicsősége, győzedelme, és nagyobb eredményt nem hozott egyiknek sem.

III. Asszurdán HL. Szalmanasszár utódja azonban már nem is kísérletté, hogy az örmény terjeszkedésnek határt szabjon. Az örmény hatalom pedig rohamosan terjedt ki Kumukra, az Urmia tó körülötte vidékre, az asszírok legszebb hódoltságaira.

Az asszír hatalom gyengülésének a szíriai földön is hire járt és ott is szabadulni akartak igába alól és Asszurdán, amikor látta, hogy az örmény hatalom ellen hiába küzd, az örményföld körüli hódoltságok elvesznek, minden erejét SzírIA ellen fordította. Megakarta azt menteni.

Az ott megjelent hadsereg újra megfékezte a királyságokat, ismét befolytak az adók, de azért oly nagy hatalma nem volt többé SzírIAban sem, mint volt Ramman-nirarinak.

Asszurdán uralma alatt nemcsak a külső hatalom hanyatlott, de a belső rend is lazult; az elégtelenség, forrongás ismételt lázadásban tört ki.

Asszurdán, aki nagyon érezte, hogy nem elég erős arra, hogy elődei nyomában járasson, bár teljes buzgalommal azon fáradt, hogy amennyiben csak lehet, megmentse AsszírIA hatalmát, fenntartsa mint birodalmat, vigasztalanul szállott sírjába, mert a birodalom belső állapota kétségbeejtő volt. Nem lehet az nagy hatalom, nem lehet az birodalom, melynek belső életében lázongás dúl.

Asszur-nirári követte a trónon Asszurdánt. Asszur-nirári teljesen tehetetlen, erő nélkül való király volt. Az asszír birodalom törzse korhadott, pusztult és a gyenge király mit sem tett annak megmentésére.

De amit nem tett meg a király, megtette a népe.

Asszíria a hódító királyok alatt sokkal jobban hozzászokott ahhoz, hogy úr és parancsoló legyen messze tájakon, hogy az asszírok harcosaitól rettegjen a világ. Győzelemben, harci dicsőségben oly gazdag volt a nemzet múltja, a gyermekek abban a tudatban növekedtek, hogy ők a félvilág lírai és nincs nép, nincs hatalom, mely Asszíriának ellenállhasson, nincs fejedelem, király, aki Asszíriának ne hódoljon, mert Asszur isten hatalma védi a népét s amíg a királyok Asszur dicsőítésére szállanak harcba, amíg az ő nevében hódoltatják a népeket, az asszírok hatalma olyan végtelen, mint magának Asszur istennek mindenhatósága.

Ilyen hit, ez a tudat élt minden asszíriai szívében; az asszír urak és előkelők saját szégyenüknek tartották királyuk gyengeségét. Hatalmas lelkű népnek nem lehet erőtlén ember a király; forrongott a nép, elégtelen volt a katona, bosszús a polgár, haragvó a főúr és csak alkalom kellett, hogy az elégedetlen ország megfoszsa trónjától a királyt. Ez az alkalom elérkezett.

A babiloni király az asszír királynak leczkértető kicsinylő hangon írt olyan üzenetet, ami felháborította az asszír urakat. Arczukba kergette a vért, hogy egy oly nagyhangú, szájhős király, mint ép az a babiloni király volt (Rammán-suma-nászir), így beszéljen Asszur isten leghatalmasabb szolgájával, az asszírok királyával és összeesküdtek, hogy megfosztják a királyt trónjától és érdemesebbet ültetnek arra.

Márczius havában az elégedetlen főurak megfosztották trónjától Asszur-nirarit, aki azután nemsokára meg is halt. Hogy a nép büntető keze ölte-e meg, mert méltatlan király volt, vagy természetes halállal halt-e meg, azt nem tudjuk.

Így ért véget a dicsőséges uralkodó-ház, melynek őse egy évezred előtt alapította uradalmát, melynek őse az első patizi, (papkirály) Belkapkapu volt s akinek ivadékai nagygyá és hatalmassá tették Asszur birodalmát.

Az elégtelenség nagy reményekkel és bizakodással bár babilóniai származású, de szívvél-lélekkel asszír érzésű férfit kiáltottak ki királyul. Az asszír királyi ház kihalt, de királyi vérből akartak uralkodót, megválasztották Pulu herceget, aki hogy mindenben asszíriai legyen, nevét is letette és felvette a dicsőséges Tiglatpilezár nevet; ő volt a harmadik ilyen nevű uralkodó.

III. Tiglatpilezár hétszáznegyvenöt évvel K. e. márczius havában lépett az asszír királyi trónra, ajkán az Ígérettel, fogadalommal, lelkében a szilárd elhatározással, hogy nagy nevű ősenek, I. Tiglatpilezárnak nevét méltóan, Asszíria dicsőségére fogja viselni és az asszír birodalom hatalmát, fényét helyre állítja.

Mínta az új király mellét dagasztó erő és akarat kisugárzott volna egész népére; harcosaira, nyomában merre ment, ahová seregét vezette,

diadal, győzelem, dicsőség követte. Hatalmas név-ösének birodalma újra támadt, rettegett híre betöltötte egész Elő-Ázsiát oly nagy területen, aminőt addig asszír király soha sem hódított meg.

Első hadjárata Babilóniába vitte. Oda nem támadás vezérelte, hanem segítség, amit tőle Nabunazir* babiloni király kért, hogy a sivatag nomád törzsei, az araméi hordák ellen védelmezze.

Az asszír urakat elégtelenség töltötte el, Aszur isten engesztelését látták abban, hogy Babilónia, melynek királya rövid idővel azelőtt, kicsinylően beszélt az asszírok királyával, segítségét kéri.

III. Tiglatpilezár diadalmasan üzte ki Babilóniából a nomád törzseket és a menekülő hordákat nyomon követte a saját területükre, azt Asszíriához csatolta és asszír kormányzót hagyott közöttük. Mikor a nomád törzseket már megfékezte, a délbabilonai kis államok ellen fordult, amelyek részesei voltak a nomádok betörésének. Bit-siláni herczegét székvárosa kapuja előtt karóba hozatta, országát meghódította.

Az új király első hadjárata győzedelmes volt és III. Tiglatpilezár bizakodva nézett a közel jövő elé.

A király nem sokáig várokozta népét, harcosait, már a következő évben hadba indult és a Zargusz hegység vidéken levő országokat, királyságokat támadta meg, valamennyit leigázta; hódító útjában tovább ment: kiterjesztette hatalmát a Kaspitenger partjáiig és a napkelet birodalmának, Médiának legtávolabbi határáig.

Mikor már Tiglatpilezár kipróbálta erejét, seregét és harci dicsőségének híre eljutott a szomszéd királyságokba mindenüvé, akkor mérte össze fegyverét először az örmény birodalom királyával. A csata színhelye Kumuk országában volt. Az örmény király a híres Argitisz örmény király fia Szarduri volt, aki az asszír király ellen hadba szólította hűbéreseit.

Nagyon fontos volt, hogy melyik fél kerül ki a csatából diadalmasan. Mindkét félen erős volt a harcz, de a hadi szerencse visszatért Asszíriához és elkeseredett harcz után III. Tiglatpilezár teljesen összetörte az egyesült ellenséget, az örmény király táborát elfoglalta, egész hadi felszerelését zsákmányul ejtette; maga az örmény király saját földjére futott, az asszír király egészen a határig üldözte.

A csata és az üldözés oly nehéz és fáradalmas volt, III. Tiglatpilezár is oly veszteségeket szenvedett, hogy a határon túl nem üldözte a menekülő sereget.

Maga Örményország ezúttal bántatl'an maradt, de a hódolt kis államokat, melyek valamikor Asszíriához tartoztak, de később Örményország hódította meg, III. Tiglatpilezár most mind visszacsatolta Asszíriához.

* Nabunazir volt az utódja Rammán-suma-nászirnak, aki olyan fenhéjázó hangon írt Asszur-nirárinak.

Az örmény birodalom elleni hadjárat után a következő esztendőben, Szíriába indult.

Először Észak-Szíriát támadta meg. Karkamis királya volt az első, akit az asszír király követői hódolásra szólítottak fel. Karkamis királya minden hadozás nélkül, mint minden előde meghódolt és adózott az asszír hódítónak.

A legelső ellentállásra Tiglatpilézár Árpád városánál talált. A nagy hódítót boszanthatta a város makacskodása és erős ostrom alá fogta; a város három évig hősiesen állotta az ostromot, az asszír sereg harmadfeléig tehetetlen volt a megszállott várossal szemben, amíg végre három év múlva megnyíltak a város kapui. Rettentőbb sorsa lett a Hamáth hegységben az ellentálló Kaláne városának, melyet teljesen kifosztottak.

Rémhír előzte meg az asszír király megérkezését egész Szíriában. Amikor Észak-Szíriát már meghódította és Asszíriához csatolta, továbbhaladt; közép Szíriára került a sor; erre a rémhírré királyok és a fejedelmek mind hódolattal, dús ajándékkal, hűbér adókkal járultak eléje.

A diadalútjáról hazatérő III. Tiglatpilézár zsákmányának egy részét a királyi palota átalakítására fordította. II. Szalmanaszár palotáját kiépítette és belsejét mesés fériynyel, gazdagsággal díszítette. A királyi palota falait becses illatú fákkal, czédruossal, pálmával borítottatta, elefántcsont faragványokkal diszítettette, domborképeken kőbe faragtatta teteteinek emlékképeit és alatta ott volt a hadjáratainak, uralkodásának krónikája. Sajnos, hogy ezeket a becses műemlékeket egy későbbi király szétdőltatta, leromboltatta és csak egy kevés részük maradt reánk.

Az első szíriai hadjárat után a király ismét keletre fordult, a médek földjén járt, majd pedig nagy döntő hadjáratra indult az örmény birodalom ellen. III. Tiglatpilezár tudta, hogy amíg északon, Asszíria felett erős birodalom áll fenn, ha abban az időben nem is veszedelmes, de mégis kétségesse teszi Asszíria feltétlen úrmát és kiterjedt birodalmát. Az örmény birodalom úgyis versenytársa lett hatalomért, birtokért.

A két ellenfél nagy készültséggel indult a döntő küzdelembe. Az örmény király jól érezte, hogy az asszír birodalom úrnak az ő hatalma nagyon is nagy szálla a szemében, tudta, hogy III. Tiglatpilézár végkép megakarja őt törni, tehát készült a fogadásra.

III. Tiglatpilézár is érezte, hogy ebből a mérkőzésből diadalmasan kell kikerülnie, ha az örmény birodalom ellen nem tud teljes diadalt kivíni, a hódoltságok előtt is veszíteni fog a tekintélye. Nagy készültséggel, roppant sereggel tört be Örményföldre és megkezdődött a hadjárat, melynek minden ütközete újabb vereséget hozott Szarduri örmény király seregére, mely folyton hátrált, menekült, míg végre Szarduri székvárosába Tuspába (Ván) zárkózott és ott akarta megtörni az asszír sereg erejét. Bízott Tuspán hatalmas erősségébe, bevehetetlen város volt. A királyi székváros magas szikla-

tetön épült (1. 21. old. Ván=Tuspa) és a várhoz oly meredek sziklafal vitt fel, amelynek látása is szédítő. A nehéz hegyi feljárókat elpusztította, úgy állott a vár fenn a magasban, mint ég és föld között lebegő sas madár.

Az asszír király is látta, hogy a várost be nem veheti, tehát körülzárta és fogva tartotta ott annak királyát.

Ő maga így szól emléktábláján:

„Körülzártam őt városában, Turuspában* Főkapuja előtt vérfürdőt tartottam, a várossal szemben felállítottam királyi képeket, minden irányban végigszeltem az országot és mint uralkodója, királya jártam be azt, nem volt vetélytársam.“

Az örmény városokat a király Asszíriához csatolta és asszír helytartót adott fölélük.

Az örmény birodalom, mely Asszíriának egy évszázadon át vetélytársa volt, elbukott. III. Tiglatpilezár véget vetett a versenytárs hatalmának. Diadalmasan hazatért Asszíriába és Asszur istennek dicsőséget zengve, feljegyezte hódításait.

Mikor a sziriai királyságok híret vették annak, hogy az Asszír király előbb a Méd földön járt, azután pedig Örmény földön jár országhódításban, felmondogatták az engedelmességet.

Négy-öt éve múlt már annak, hogy a király ott járt a sziriai téreken, a királyokat ismét megszállotta a függetlenség vágya és fellázadtak Asszíria ellen. Ezt a veszedelmet még tetézte az is, hogy a sziriai királyságok egymás közt is folyton vetekedtek. Így történt, hogy amikor a damaszkusi király és Izrael királya megtámadták Judát, Aház, a szorongatott király Jeruzsálemből segítséget kért az asszír királytól. III. Tiglatpilezár örömmel kapott az alkalmon és hatalmas serege megjelent Szíriában.

Ez az út végzetessé vált sok sziriai királyságra, mert III. Tiglatpilezár ezúttal mint pusztító veszedelem vonult végig egész Szírián. Izrael földjének egy részét elhamvasztotta, vetéseit földúlta, lakóit rabszíjon Asszíriába küldte. A merre ment, elhervadt a függetlenség virága, pusztultak a népek, gyűlt a rabszolgák serege. Egész vidékekről mint igavonó barmokat hajtották el az asszír-urak a lakosokat és elszállították az Örményföld néptelen vidékeire.

Városról-városra haladt az asszír király, amíg elérkezett Egyiptom határáig, ott megállód és visszafordult.

Egyiptom hatalmának, erejének híre még mindig nagyobb volt, hogy sem az asszír-urak király átmerne volna lépni a határt.

Ezalatt seregének másik része megszállva tartotta Damaszkuszi, ahova a damaszkuszi király menekült, mikor a nyílt csatát elvesztette. A város körül virágzó ültetvényeket, ligeteket elpusztították, kivágták, felégették, egész

* Az asszír felirat Turuspának, az örmény Tuspának nevezi.

nép temetője lett az ország, melybe az irgalmatlan ellenség még egy utolsó halottat akart temetni. Annak a halottnak a haldoklását és halálát is az ellenség sietette ... A haldokló Damaszkusz városa volt. Sok kemény ostrommal dacolt már, még addig minden asszír király bosszúson hagyott fel az ostromával, még addig nem tudták bevenni. Tiglatpilezár azonban makacsabb, szívósabb, erélyesebb volt minden hódító elődjénél és egyre megújított rohamok, kitartó ostrom után mégis elesett a büszke Damaszkusz, mely addig mindenkivel dacolt.

Az asszír király ép oly kegyetlenül ítélte halálra a várost, mint a foglyait és kiadta a parancsot, hogy Damaszkuszi rombolják le, házait gyűjtsák fel, lakosainak egy részét húzzák karóba, másrészét fűzzék rabszíjra és szállítsák Asszíriába, meg Örményföldre.

Csak az önként hódoló királyok országát és városait kímélte meg a hódító; ezek a királyok gazdag ajándékkal járultak a hatalmas asszír király elé és leborulva előtte, elismerték fennhatóságát és megfogadták, hogy évi adójukat pontosan fogják felséges színe elé Asszíriába elküldeni.

A hódoló királyok közt első sorban Juda királya Aház jelent meg, utána következtek a többiek, mint Arád, Édom, Aszkolon és a többi hódoló város királya.

Hogy a diadalmas király Elő-Ázsiának ura és királya legyen, már csak az volt hátra, hogy babilóniai királynak vallja magát. Nemsokára az is bekövetkezett.

Egyik délbabilóniai kis királyságnak, Bít-Amukkánnak királya, Kinzir, megtámadta Babilónia királyát és elfoglalta a trónját. Az asszír király bevonult seregével Babilóniába és hadjáratot kezdett a trónbitorló Kinzir ellen.

Kinzir sokáig védte magát és csak két évi hadjárat után tudta őt III. Tiglatpilezár Szápiába, Kimzir fővárosába visszaszorítani és ott körül zárni.

Az asszír hadak bevették a várost és Kinzir fogságba esett, városát lerontották, országát feldúlták.

A körül fekvő kis királyságok királyai mind eljöttek Szápiába és ott hódolattal járultak a hatalmas király elé.

A babilóniaiak kikiáltották III. Tiglatpilezárt Babilónia királyának, aki el is foglalta a trónt és felvette: a „Szumiruk és Akkádok királya“ címet.

Hogy III. Tiglatpilezár könnyen babilóniai király lehetett, abban a babiloni származása is segítette és Babilonban nem is az asszír királyi nevével viselte, hanem babiloni nevével „Pulu.“

Ekkor III. Tiglatpilezár ura lett egész Elő-Ázsiának; roppant birodalom volt az, melynek határai délen a Vörös- és a Persa-tenger voltak, nyugaton a Földközi-tenger, északon az örmény felföld, keleten pedig az ő hitük szerint a világ végéig ért, mert a Méd-földön túl vége volt hitük szerint a világnak.

A roppant birodalom felett tizennyolcz évig uralkodott a nagy hódító,

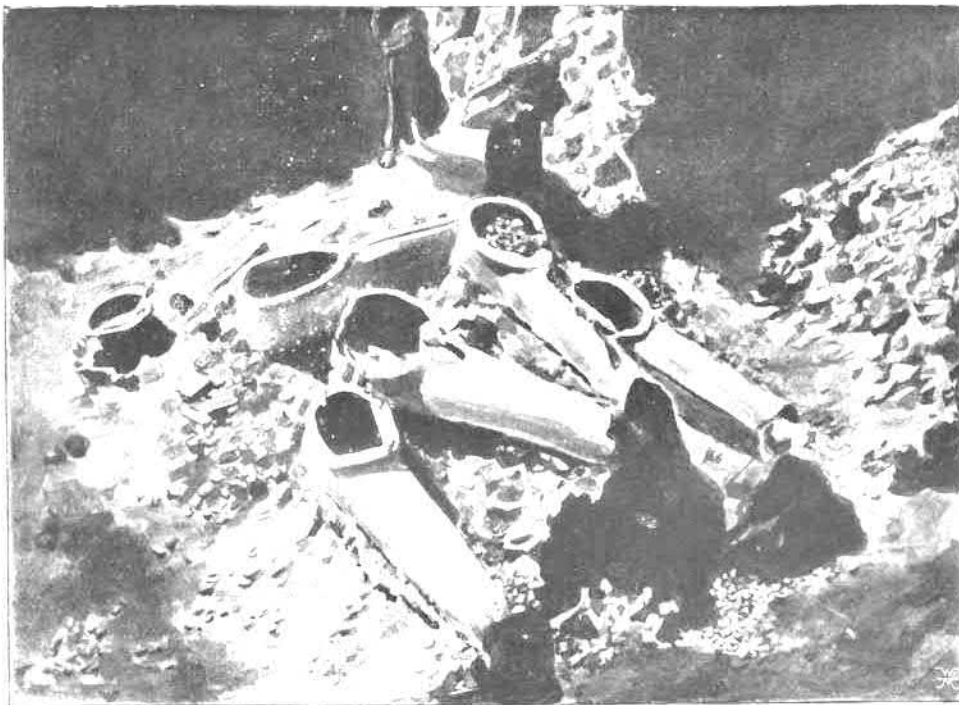

Kép az asszír királyi palota életéből.

Borozó asszír udvari emberek a királyi palotában. Egykori fali kép nyomán.

uralkodásának tizenkilencedik évében, mikor egy hadjárat után hazatért, kihullott győzedelmes kezéből a fegyver, szeme bezárult és vége volt a nagy hódítónak, meghalt, anélkül, hogy fiú utódot hagyott volna maga után. Trónja örököséül egyik rokonát jelölte ki, akit Uluinak hívtak, aki (Sulman-asarid) IV. Szalmanasszár néven foglalta el a trónt.

Ennek a névnek választását az ősök iránti tisztelet sugalta az új királynak. Pulu I. Tiglatpilezár nevét választotta, tehát Ululai másik nagy nevű király nevét akarta viselni, akinek a nevét már egy dicsőséges király ke-

Babilonai temetkezés, agyag koporsókkal.

Asszíriában, Babilóniában egyforma volt a temetkezés és sajnos távolról sem nyújtottak a leletek oly becses emlékeket, mint az egyiptomiak temetkezései. Ez egyik újabb becses lelet Dél-Babilóniában, Nuffárban.

gyeletből a fiának adta, hogy a dicsőséges név mintaképet rajzoljon eléje és reményei teljesültek is. Assurnazirpál fiát II. Szalmanasszár után nevezte el és II. Szalmanasszár méltóan viselte nevét.

IV. Szalmanasszárt is betöltötte méltóságának, hivatásának érzete, nem csak a választott nevet akarta dicsőségesen viselni, hanem III. Tiglatpilezár választását is beigazolni, hogy méltó királyt látott benne.

A törekvő királynak azonban csak nagyon rövid uralkodás jutott részül, négy évi dicsőség után sírba szállott.

Ez idő alatt hadai folyton Szíriában jártak, ahol Asszíriának új ellen-

fele támadt az ethiopiai fáraó Szabakó ellene lázította a sziriai királyságokat.

IV. Szalmanasszár hadat küldött a lázadók ellen.

A legnagyobbnak látta az asszír király, Izrael királyának Hozeanak a vétkét. Hozeát, III. Tiglatpilezár tette Izrael királyául; akit az egyiptomi ígéretek mégis elkábították.

Az asszír sereg megérkezésekor Hozea már látta, hogy nem kap egyiptomból segítséget, hogy megmentse országát, AsszírIA hűbéresének vallotta

A nuffari temetkezőnek jobb karban maradt ágyak koporsói.

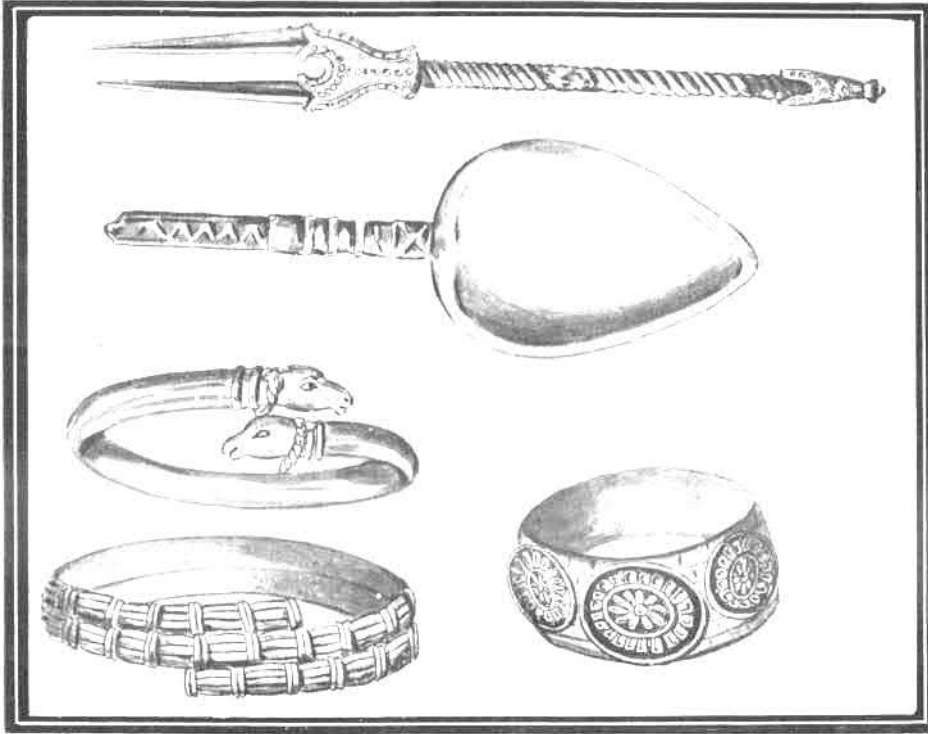
magát. IV. Szalmanasszár azonban maga elé hivatta Kálákba, hogy ott mi lett Hozea sorsa, tudjuk. (1. 372. old.)

Az asszír seregek végig pusztítottak Izrael földjén és ostrom alá vették a székvárost Szamáriát, melyet lakói kitartóan, vitézül védtek, voltak, akik még mindig remélték, hogy az egyiptomi felmentő sereg meg fog érkezni, — de az egyre csak késett, pedig a város ostroma már harmadik eszten-deje tartott. A város végre kimerült és elesett, a diadal-hírt gyors futár vitte meg az asszír királynak, de az már nem lelhetett örömét a hírben, mire a futár megérkezett, IV. Szalmanasszár meghalt.

Érdekes különbség támadt ezáltal a biblia hagyománya és IV. Szal-

manasszár utódjának a feljegyzése között. Az új király azonnal rendeletet küldött a Szamáriát bevett sereg vezéréhez és annak kötelessége volt Szamárián és Izrael földjén a szomorú ítéletet végrehajtani, az országot feldúlni, lakóit elhurcolni.

Szamáriában nem hallottak IV. Szalmanasszár haláláról, csak azt tudták, hogy az asszír király hajtja végre rajtuk a fájdalmas ítéletet; azt azonban tudták, hogy Szamária ostromát IV. Szalmanasszár alatt kezd-

Az asszír mőipar emlékei.
Felső részén bronzból való villa és kanál, alsó részén király karabroncsok.

ték el, tehát az emlékekben annak a neve élt, a feljegyzések az ő nevét őrizték meg, az ő nevét átkozták vagy vették Jehova ostorául. Az igazság az, hogy Szamáriát IV. Szalmanasszár vette meg és mint friss diadalt, hagyta örökségül az utódjára.

A derék királynak rövid uralkodásából kevés emlék maradt fenn, a szokásos történelmi feljegyzéseket sem találtuk meg, mert a királyok az ő diadaltábláikat uralkodásuknak csak későbbi éveiben szokták megírni.

Csak néhány érdekes emléktárgyunk maradt korából, így: bronzmérleg-súlyok, egy szerződés, meg egy kőlapon írt okmány, melyet Niffarban találtak.

A királyi ház változása nem volt káros a birodalomra, nem méltatlan erő ragadta magához a hatalmat, hanem az asszír birodalom nagyságáért lelkesülő, jövőbe tekintő nagy államfőhöz méltó képesség.

Az addigi királyok, kivéve III. Tiglatpilezárt, bármily hódítók voltak is állandó birodalmat a hódoltságból alkotni nem tudtak, csak lenyűgözői, zsarnokai voltak a népeknek, melyeket semmiféle kapcsolat Assziriához nem fűzött, hűségben iránta nem tartott.

Még a későbbi nagy királyok korában, amikor Asszír az ázsiai nagy birodalom volt, akkor is csak az erőszak kapcsolta vagy tartotta össze a letiportakat; az asszír birodalom azért nem lehetett szerves nagy állam soha, mert az anyaország csak zsarnoka, eltiprója volt a legyőzött népek-

Diszes asszír paizsok Szenakerib korból.

nek; nem meghódított, csak levert országokból állott a roppant Asszír-birodalom, mely, mihelyt az erős félelmét gerjesztő rettegésben tartó asszír király kezét nem érezte, azonnal részeire vált.

A legyőzött népeket az asszírok mindég megvetni valónak tartották, sohasem tekintették méltónak magukhoz, Asszur isten népéhez.

Mily hatalmas királyoknak kellett lenniük azoknak, akik IV. Szalmanasszár után mégis oly sokáig együtt tudták tartani az ilyen birodalmat, amely időnként magában foglalt minden országot, melyet Elő-Ázsiában ismertek, amely az egész világot jelentette.

IV. Szalmanasszár után a káláki királyi palota már csak ideiglenesen maradt a király lakása, az új uralkodóház, új otthonban akart uralkodni, mintha örök időkre uralkodó nemzetség vette volna át az uralmat, az addigi palotákat messze felülmúló új palota emelkedett és hirdette az új királyi ház dicsőséges uralkodását.

A káláki palota pedig, mikor az új király udvara kivonult belőle, csákánynak, bontóvasaknak lett a martaléka; sok becses építőanyagát fel-

használták újabb palota melléképületeihez. A megrongált palota pedig, ott maradt az enyészetnek, omladozott, porlott, süllyedt a talajba; de a dicsőség» nagyság, amely egykor falait körülvette, szorosán tapadt a romokhoz és megmentette emlékét, napfényre hozta az évezredek előtt tündöklőit dicsőségét.

IV. Szalmanasszárnak sem volt fia és utána új uralkodó család került a trónra.

A két babiloni eredetű király: III. Tiglatpilezár és IV. Szalmanasszár oly nagy birodalmat hagytak az új királyi családra, hogy alkalmas volt az új királyi ház kitűnő uralkodóinak, nagy, fényes korszakot teremteni. A hódító nagy királyok korára az emelkedésnek még egy újabb fokozata következett: Asszír ia fénykora.

Asszíriai bronzsúly, melyet a hátán levő karikánál fogva akasztottak a mérlegre.

ASSZÍRIA FÉNYKORA.

Az ékes felirat a maga teljességében az új uralkodóháznak csak első és megalapító királyát illeti, mert igazi tökéletes fénykorát AsszírIA az új uralkodóház első királya alatt élte. Mikor IV. Szalmanaszár meghalt, az asszírIAi trónnak nem volt jogos utódja, a királyi hadvezérek között azonban volt egy merész, okos, tettben erős férfi: Irba, aki felhasználta a gazdátlan időt és gyors tettel magához ragadta a hatalmat.

Hogy céljait könnyebben elérhesse, magát népszerűvé tegye, vakmerően azt hirdette, hogy családja az ő agadIAi Szargontól származik.

A vállalkozás sikerült és Kr. e. 722-ben, Tebet (december) 12-én elfoglalta az asszírIAi trónt mint Szargon király.

S z a r g o n király uralkodóházat alapított, amelyben a királyi korona azontúl apáról-fióra szállott és mindaddig, amíg a hatalmas nagy asszírIAi birodalom össze nem omlott, mindig az ő vére uralkodott a birodalom felett és így elnevezhetjük az ő uralkodóházából származó királyokat: a S z a r g o n o k-nak.

Az új királyi házat alapító Szargon alatt érte el AsszírIAi hatalmának, dicsőségének legmagasabb fokát, az volt AsszírIAi fénykora.

A nagy király történetét évkönyveiből, temérdek feliratából pontosan

megállapíthatjuk és az ő uralkodásának jellemrajza világosan, szépen domborodik eléink. A róla fennmaradt emlékek bizonyítják, hogy „Szargon volt az asszíriai történelem legkimagaslóbb alakja.* Az ő uralkodása alatt és nagy részben az ő uralkodásának kihatásából érte el Asszíria legnagyobb hatalmát és legszilárdabb birodalmi alapját. Csak elődei közt volt egy, akit vele össze lehet hasonlítani, az III. Tiglatpilezár, az utána következők már mind kisebbek voltak.“

A3 első rendelkezése az elesett Szamáriára és Izrael foglyaira vonatkozott; megparancsolta, hogy minden foglyot szállítsanak Asszíríába.

27.000 izraelitát vittek rabszijen a Tigris partjához, ahonnan Szargon elvitette őket kisebb csoportokban a Méd-földre, a két folyam közének alkalmas területeire és ott letelepítette őket; Szamáriát és Izrael földjét pedig babiloniakkal, hamátlbeliekkal és más városból valókkal népesítette be. Szargon tudta, hogy a szíriai országok népei sokkal jobban ragaszkodnak függetlenségükhöz, szabadságukhoz, semhogy alkalmas hűbérnép lehessen belőlük, hanem a legelső alkalommal felfognak lázadni és nem törődnek azzal, hogy ha elbuknak, súlyos bűnhődés nehezedik rájuk.

Szargon olyan lakossággal akarta tehát Szíriát benépesíteni, mely alkalmas a hűbérségre, amely szívesen adózik és békén tűri a fennhatóságot, ezért Szargon minden leigázott ország népét elhurczoltatta és helyébe alkalmasnak talált lakosságot telepített.

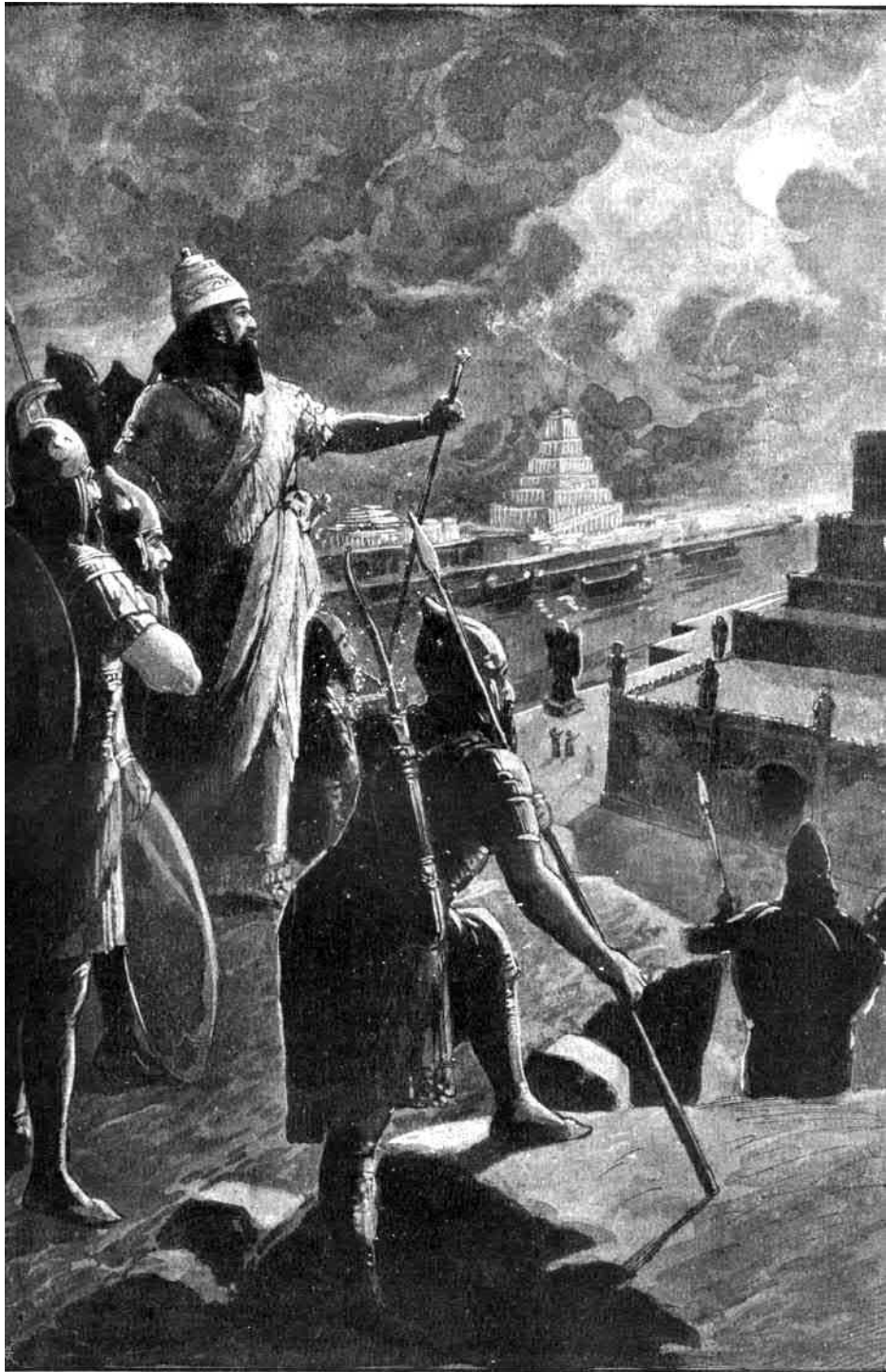
Szargon első hadjáratát Babilóniába vezette az ottani király ellen, mert IV. Szalmanasszár halála után betört Babilóniába a Tenger-vidék királya és magához ragadta Babilónia kormánypálcáját. A Tenger-vidék (Bit-Jakin) a Tigris folyam két partján terült el a Persa öböl felett. Királya Mardukpaliddin szövetségelt az elámiták királyával Kumbanigászszal és annak segítségével foglalta el a babiloni trónt.

Szargon először Kumbanigászt támadta meg, mert megakarta előzni azt, hogy a két király serege egyesüljön. Babilónia és Elám határán ütközött meg Szargon az elámita hadakkal. Heves, nagy csata volt, melynek győzedelme eldöntetlen maradt, amit a két fél úgy oldott meg, hogy mindegyik magát tartotta győzőnek. Szargon Kálákban azt jegyezte fel, hogy övé volt a diadal, az elámita király ugyanezt tette otthon.

Szargon látta, hogy hosszabb hadjáratot kellene a két király ellen vezetnie és azalatt nem fordulhatna más felé, pedig egész lelke azon a gondolaton csüngött, hogy a szíriai legyőzött népeket és meghódolt országokat úgy kapcsolja Asszíríához, hogy attól ne szakadhasanak el, hanem örökre forrjanak össze Asszíríával egységes birodalommal és tegyék azt nagygyá, hatalmassá.

Sürgős oka is volt, hogy Babilóniában ne időzzék tovább, hanem

* Winkler Hugó.

Sargon kardcsapás nélkül vonul be Babilonba és áhítattal szemléli a szent várost.

induljon észak felé, ahol Örményország ismét megmozdult. IV. Szalmanasz-szár halála után Örményországtól keletre és nyugatra is kisebb országok királyai lázították az örmény királyt Urzát. Alkalmasnak látszott az idő arra, hogy a kisebb királyságok lerázzák magukról az asszír fennhatóságot. Asszíriában trónváltozás volt, új uralkodóház jutott uralomra s az új királynak Babilonban kellett harcolnia, mindez kedvezőnek látszott arra, hogy a hódolt országok fellázadjanak. Az örmény király bizakodott a két oldalt szövetséget ajánló társakban, akikhez még a médek is csatlakoztak és fel-lázadt.

Szargon hamar kivonult Babilóniából és Örményország szövetségeseire vetette haderejét. Váratlan gyorsan ott termett a szövetségesegek földjén és egyiket a másik után verte le hogy csakhamar Örményország szövetséges királyai közül a legerősebb szökésben keresett menekülést; rettegett az asszír király haragjától és bosszújától, ha a kezébe esik; legbiztosabb erődjét is oda hagyta s futott az országából. Az erőd nemsokára elesett és azzal fogságba jutottak a menekülő király gyermekei és felesége.

Mikor Urzár, örmény király ezt a hírt meghallotta, rémületében, kétségbeesésében megölte magát; törével átszurta a szívét. A király halála után Örményország töredelmes hódolattal járult Szargon elé.

Örményország meghódolása megkönnyítette Szargon további diadalát^ a megrettent országok egy része önként meghódolt, a többit pedig Szargon leverte, fejedelmeit megfosztotta trónjától, helyébe asszír kormányzót tett, az országot pedig Asszíriához csatolta. Az erős Méd-föld ellen pedig zsákmányoló hadjáratot indított, eltökélt szándéka volt végig rontani egész Méd-földön; útját csak az állította meg, hogy amikor Karkár méd várost ostromolta és azt diadalmasan bevette, huszonnyolc méd fejedelem járult eléje és hódolattal, hűbéri fogadalommal megváltotta országát az asszír hadjárat pusztító száguldásától.

Szargon fogadta a hódolatot és az eléje járuló fejedelmek népét nem bántotta, de a már legyőzött országok lakóinak nagy részét, különösen az előkelőbbeket mind elhurcsoltatta. így történt az északi méd-földön uralkodó D á j u k k ú-val, aki azelőtt Asszíriának hódolt és azután elszakadt és az örmény királylyal szövetkezett. Dájukkut és előkelő embereit elvitette messze Szíriába Hamáthba, a földjét pedig Asszíriához csatolta.

Még az örményföldi hadjáratok idejében Krisztus előtt 717-ben fellázadt Szíriában Karkamis királya, aki azelőtt híven adózott Asszíriának. A lázadásért Karkamis király fájdalmasan bűnhődött, ő elvesztette trónját, Karkamis pedig függetlenségét, mert Szargon azt Asszíriához csatolta.

Karkamis másfélszázadon át útjában állott az asszír királyok törekvéseinek, az ő ellentállásuk leverése volt az északi Szíria meghódításának egyik feltétele, most asszír tartomány lett belőle és Szargon könnyen indulhatott onnan Szíria leigázására. Karkamistól északra Kis-Ázsiában, délre

egész Szíriában le az egyiptomi határig, be az Arab-sivatagba, a merre Szargon hadai jártak, összetört a királyok trónja, elveszett a népek szabadsága, asszíriai tartományná lett minden. Csak Szídon és a fönikiai városok menekültek meg hódolatuk árán és megmaradtak mint önálló királyságok, csak adót fizettek az asszíriai királynak.

Kép az asszír hadjáratokból.

Az elesettek megszámlálása; a katonák egy helyre hordják az elesettek fejét, melyeket valamelyik katonai írnok jegyez.

A szíriai sivatag határán élő arab törzseket, amelyeket még addig asszír király nem hajtott szolgaságba* ő meghódította és egy részüket elvittette Szamáriába és ott telepítette le.

S z a m z i j a, az arab királyné a legrettentőbb sivatagba menekült Szargon elől, összehordatott drágaságokat és elküldte adóul Szargonnak. így tudott megmenekülni Szargon üldöző hada elől. Szamzija rémülten gondolt arra,

* A törzsek neve: Támud, Ibadid, Másimán, Kápappa.

hogy az asszír király kezébe essék, mert hallotta hírét, mily borzalmas kegyetlenséggel bánt az elfogottakkal, tudta, hogy vagy kegyelmes lesz hozzá és akkor elhurczoltatja Asszíríába, vagy kevésbé lesz jó indulatú és akkor megnyúztatja, vagy szíjjakat hasogattat a hátából.

Az arabok adója szép és becses volt: drágakövek-, elefántcsont-, úshúfa magok-, ritka fűszerek-, paripák- és tevékkől állott.

Szargon diadalmasan járta végig Szíriát, de annak népe oly nyugtalan volt, hogy minduntalan fellázadt, az akkori egyiptomi király is küldött titkos biztatásokat, amire a filiszteusok Szíriában szövetséget alkottak és belevonták Indát, a moabítákat és az édomiakat, a szövetség azonban még meg sem alakult teljesen, Szargon fővezére már megjelent az asszír hadak élén és legelőször Aszdod városát vette ostrom alá. Aszdodban Jamani nevű férfi elűzte Szargon helytartóját és magához ragadta a királyi hatalmat: Szargon seregei közeledtének hírére elmenekült Aszdodból és lement Etiópiába, hol az egyiptomi királynál keresett menedéket. Az asszír király azonban elküldött a fáraóhoz és követelte a fogoly kiadatását. Az etiopiai fáraónak nem volt bátorsága az asszír király követelését megtagadni, hanem lánczokba verve kiadta a hozzámekült Jamanit, sőt a faraót aggodalom fogta el, hogy még így is magára zúdítja az asszír király haragját, tehát megakarta előzni és hódoló követséget küldött Kálákba és barátságot kért az asszírok hatalmas királyától.

Szargon legnagyobb részt elérte czélját, uralta őt egész Szíria és Asszírria körül minden idegen nép, egy volt még hátra, amit egy perczig sem tévesztett szem elől, de amit csak akkor akart végrehajtani, amikor már minden népet legyőzött: ez Babilónia meghódítása volt.

Két sereggel indult Babilóniába, egyiket fővezére vezette a bitoló babiloni királynak szövetségesei ellen, Szargon maga pedig Mardukpaliddin ellen vitte hatalmas második seregét, a hadsereg győzedelmesen vonult át Babilónia északi részén és oly rémülettel töltötte el Mardukpaliddint, hogy az ott hagyta Babilont és elmenekült saját országába, D u r - J a k i n b a, ősei fészkebe zárkózott, hogy ott várja be az asszír hadakat.

Szargon kardcsapás nélkül, diadalmasan vonult be az asszír istenek ősi városába, Babilonba. Az asszírok mindég tiszteletet éreztek Babilon iránt, ahonnan isteneik származnak. Szargon illetődötten állott meg kíséretével a Tigris partján és áhítattal szemlélte a pazar ékességű Babilon városát. Majd mint diadalmas hódító bevonult a királyi palotába és elfoglalta a trónt. (L. 457. old.)

A babiloni királyi koronát ünnepélyes koronázással K. e. 907-ben tette a fejére. Azután indult Mardukpaliddin ellen, ostrom alá vette annak városát, amely el is esett.

Szargon feldulatta a várost és Mardukpaliddin országát Asszíríához

Szargon előtt megjelennek a legtávolabbi országok királyai, hódolnak neki és gazdag ajándékokat raknak lábaihoz.

csatolta. Dur-Jakin városában rabságban sínylődött babiloni városok több előkelő férfia. Azokat Mardukpaliddin ártatlanul tartotta abban a fogságban, Szargon visszaadta valamennyinek a szabadságát, földjét és birtokát, melyet Mardukpaliddin elvett tőlük.

Mikor Szargon erről a hadjáratáról visszatért, elmondhatta, hogy a hódításokban elért mindent, amit akart; lábainál hevert egész Elő-Ázsia. A médek birodalmától a Földközi-tengerig, Kaukázustól a Vöröstengerig és Egyiptomig minden Szargont uralta, neki adózott, az ő fennhatósága alatt állott.

De meg nem hódított országok is követeket küldtek Szargon magas színe elé, hódoló küldöttség tolmácsolta az egyiptomi fáraó szavait; a krétai, ciprusi sziget fejedelmei szintén a maguk szántukból jelentek meg a nagy király színe előtt. A roppant birodalom különböző fejedelmei járultak eléje és mind uruknak tisztelték. (1. 457. old.)

Babiloni királysága óta Szargon figyelmekét cél felé irányult, az ország közigazgatását akarta jól rendezni és a leigázott népeket az ország iránt hűségben, békességben megtartani.

A király minden tetteben, rendelkezésében az asszír nép és polgárság javát akarta, nem volt kapzsi; amikor a hódító hadjáratok révén gazdag, dús volt a kincstár, enyhítette az adózókra kirótt kötelességeket.

Volt két város, Asszur és Karrán, annak ősi időkben alkotmányos jogai voltak, melyeket már régen elfelejtettek, azonkívül annak a két városnak adómentessége volt, de azt már régen nem vették figyelembe és az asszírjai két régi város hűségesen fizette a királyi kincstárba az adót. Szargon visszaállította a két város jogos kedvezményét és azóta Asszur és Karrán nem fizetett többé adót.

Igazságosság, méltányosság és jogosság voltak azok az erények, melyek Szargont kormányzása alatt vezették, amelylyel a hozzá fordulónak, igazságot, jutalmat vagy büntetést osztott.

A társadalmi, mindennapi élet felől való gondoskodásban, szorgalmasan építette az ő új királyi palotáját, a híres Szargon-palotát. (1. 418. old.)

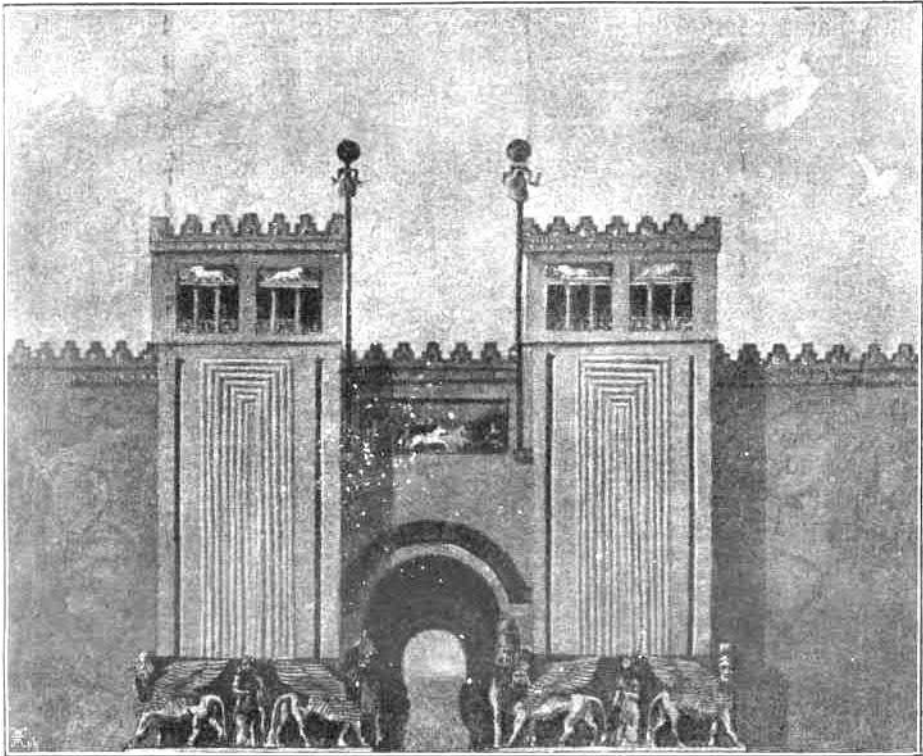
Az volt Assziriának legszebb, leghatalmasabb királyi palotája és ez az egyetlen, melyet sikerült teljesen kiásni és annak mindenfelé részleteit megvizsgálni és teljes képét nyújtani.

Az egyik kutató, aki a kastély ásatásait végezte, megtalálta a kastély alapkövébe letett szekrénykét és az abban levő emléklapokat, melyeket a nagy király aranyból készíttetett és rájuk felvésette a palota építésének anyagának becses adatait.

A hatalmas kastély nem állott a földön, hanem a föld felett emelt roppant terrászon, amely 10 hektár területű volt; azon emelkedett a kastély, melynek alapját és alsó falazatát hatalmas, különféle nagyságú négyszegletes termés kövekből építették, a teljes falat azonban, mint Assziriában min-

dent, vályogból. A vályogfalat azután mindenféleképen díszítették, sőt burkolták is.

A palota főbejárata megkapó, hatalmas alkotás volt és az asszíriai áhítattal lépett azon be, mert istenek és védőszellemek oltalmában állott. A magas boltíves bejáró két oldalán, belülről kifelé néző két roppant,

A Szargon-palota főbejárata.

nagy, emberfejű, szárnyas bika meredt a belépőre, (1. fenti kép) jobbra-balra a bikától állott, oldalról látható alakkal egy másik szárnyas emberfejű bika, csak valamivel kisebb volt a kapu félfát helyettesítő bikánál, a kisebbik bika után következett Nimród, az istenné lett kaldeai mesehős, amint félkarral megfojtja az oroszánt; Nimród után, neki háttal ismét egy szárnyas bika állott.

Az áhítatos félelmet keltő nagy kapun át bejutott az érkező a kastély nagy udvarába. (1. tervrajzot 417. old.) Az udvar 9373 négyszögméter nagy volt, melybe tömérdek mellékhelyiség nyílt. Az udvarba lépőtől jobbra a királyi udvartartás és gazdaság osztályai, csarnokai és szobái nyíltak. Jobbra voltak a hatalmas istállók, kocsiszínek, szerszámkamrák, a konyhák, az éléstárak, végül a szolgálók és szolgák lakásai.

A belépővel szemben a jobboldalon voltak a királyi kincstárak, melyek előtt őrség állott, amely jobbra-balra őrszobákban lakott.

A belépőtől balra az egész fal díszesebb, fényesebb volt, ismétlődött a díszes kapu bejárat, ha kisebb arányokban is.

Azon a kapujárón át egy másik udvarba jutott az érkező, az vitt a belső királyi lakosztályba meg a királyi hárembe.

A hárem udvar körüli termekben cédrus és cziprusfával burkolt falakon drága szőnyegek függtek alá; a padló díszes mintákba összerakott színes téglákból készült és azon a keleti kereskedők legszebb szőnyegei feküdtek, a kerevetet és heverőket föníciai bíbor borította és a pálmákból és virágokból összeállított sátrak, lugasok alatt föníciai színes, tarka szövetekben merengtek, álmodoztak Szargon szépei.

A háremudvarból keskenyebb kapujáró vezetett tovább egy másik udvarba, melyet körül oszlopok díszítettek, amely teremül is szolgált. Amikor a király szabad levegőn akart lenni, de visszavonult belső termeibe, akkor ott töltötte idejét, oda hívatta azokat, akikkel szórakozni akart, oda hozatta a gyermekeit.

Az oszlopos udvarból egy hosszúkás folyosónak beillő fedett csarnok nyílt, ott állott éjjel a királyi testőrség, mert a csarnok után egy kisebb fedetlen udvaron át egy mély fülke következett és abban állott a király ágya.

Ezekhez a belső lakosztályokhoz nyíló bejárónál a fal mentén hosszú kőpadok állottak ki a falból, azon ült a szolgálatban lévő szolgaszemélyzet. Azoknak a padoknak simára csiszolt mozaik díszítése máig fennmaradt.

A király magánlakosztályából a nagy kastély többi épületrészébe csak ugyanazon az úton lehetett jutni, melyen bement valaki. Mert a palota többi részéhez csak egyetlen főbejárat vitt; azon át ismét a nagy udvarba lehetett jutni.

A főkapuval szemben, ott ahol a kincstár volt, emelkedett a kastély harmadik épülettömege és messze hátranyúlt.

Abban voltak a kastély hivatalos és ünnepélyes termei, a nagy fogadó terem. (1. 425. old.)

Ott valamennyi terem falát csupa képfaragás díszítette és bemutatta a király tetteit, hódításait, emlékezetes ünnepeit, uralkodói életét, hadseregét, vezéreit, meghódított felvonulását, az ellenséges városokat, ostromolt várakat.

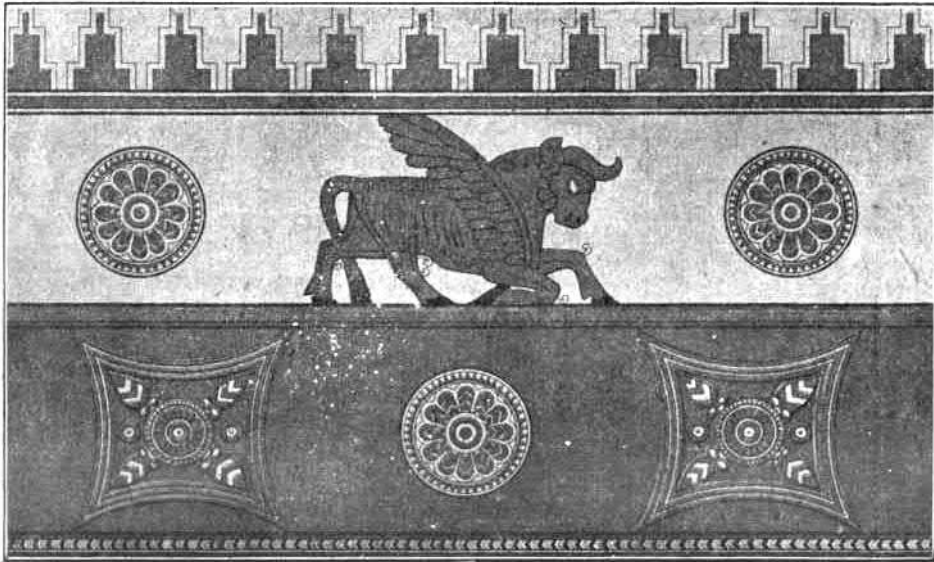
A király magánéletéből a vadászjeleneteket örökítette meg; az oroszlánvadászat különös szenvedélye volt és egy nagyobb, veszedelmesebb oroszlánvadászat emlékét mindég kőbe faragtatta.

A képek alatt és felett szépen faragott szalagokként ékítmények futottak körül a termekben és a képekkel együtt pompás látványt nyújtottak.

Ahol a falakat nem faragott képek borították, ott vagy festés, de különösen tarka mintájú mozaik díszítmény ékítette; ilyen termekben égetett zománczos felülettől csillogtak a falak, a falszegélyek. Fehér, fekete, piros,

kék volt a falak színe, a zománczos díszítésekben azonban mindenféle szín pompázott, de azért izléses elrendezés hozta érvényre valamennyit.

A Szargon-palotában a királyt, a világ urát megillető fény, pompa, gazdagság vette körül és népe előtt mint az égi hatalomnak, Asszur istennek valóságos földi helyettese jelent meg. Az asszír nép hálásan tekintett reá, mert királya mindenben népe jólétét kereste, bölcsességgel intézte el a mindennapos dolgokat is, királyi fenségéhez, hatalmas alakjához pompás ékessége volt, a szép, királyhoz illő beszéde; Szargon szónoki erejével ép úgy tudott embereire hatni, mint hatalmával, mindenható parancsával.

Színes zománczos fali díszítés az asszír királyi palotában.

Szépen dicsőíti a király érdemeit egyik hengerfelirat s azt mondja: gondja volt reá, hogy az elhagyatott telepítvényeken újra élet pezsdüljön, lakók népesítsék be, a talaj művelhető legyen, hasznot hozó lett alatta még a kopár szikla is, mely emberemlékezet óta nem használt semmit; a sivár helyeken, ahol a király elődei alatt egyetlen csatornát sem ástak, ott is termékenynyé, népessé és boldog lakossággal népesültté törekedtek tenni a vidéket.

Amily gonddal foglalkozott a nép boldogulásával, ép oly igazságos és méltányos is volt. Amikor a roppant Szargon-palotát építette és a földet, a mely többeknek a birtoka volt, megvette, felbecsültette a földet a már régebben fennálló, elfogadott föld- és telekérték-osztályozás szerint. Voltak táblák, amelyeken feljegyezték, hogy merre, milyen föld-darabnak mennyi az értéke aranyban, ezüstben, bronzban. Az egész területet, ahova a

Szargon-palotát tervezte, felbecsültette a földosztályozó táblák szerint és aki a földjéért pénzt kért, azt aranyban, bronzban fizette ki, aki pedig földet, annak ugyancsak az értéktáblák szerint, másutt adott, vagy vásárolt földet.

A nagy király a Szargon-palotában nem sokáig élvezhette azt a roppant hafalmat, dicsőséget, melyet Asszíriának ő szerzett meg, azt a fényt, melyet a palotában ő halmoztatott össze, azt a szeretetet és lelkesedést, amely iránta népe lelkét egészen betöltötte; mikor már lábainál hevert az egész világ, melyről neki tudomása volt, palotájában orgyilkos ölte meg.

Ki volt a bűn szerzője, nem tudjuk, csak sejthetjük, mi volt a tett indító oka. Voltak, akik a király fiát, utódját gyanúsították; való, hogy utóda, habár Szargon fia volt, emlékfelirataiban sohasem említi atyja nevét. Erőszakosság, kegyetlenség, rombolás, mind a tulajdonságai közé tartoztak és ezek a jellemvonások támogatják azoknak a véleményét, akik azt állítják, hogy Szargon fia részes volt atyja meggyilkoltatásában. Szargon fiát Szin-aki-irbá-nak hívták, aminek szó szerinti jelentése: „Holdisten szaporítja a fivéreket“. Ez azt bizonyítja, hogy sem legidősebb, sem egyetlen fia nem volt Szargonnak és amint gyilkosság okozta Szargonnak halálát, ép úgy lehet, hogy Szin-aki-irbá erőszakossága fosztotta meg a trónt öröklő királyfit jogától és elfoglalta a trónt. Az emlékeket ő íratta, atyja halálának nem volt bosszúlója, így nem maradt nyoma annak sem, hogy kit ért a \ád a gyilkosságért, sem annak, hogy jogosan tilt-e a trónra Szin-aki-irbá.

A Szin-aki-irba nevet a biblia nyomán, általánosan Szenakerib-nek mondják.

S z e n a k e r i b Kr. e. 704-ben foglalta el atyja trónját, a babiloni trónra pedig helytartóul öcscsét küldte el, az öcs uralma azonban hamarosan, alig egy hónap alatt szomorú véget ért. Mardukpaliddin, a Szargon király idejében uralkodót Babiloni király megölte.

Szenakerib erre a hírré seregét azonnal Babilónia ellen vezette és megverte Mardukpaliddint, habár Elám királya erős segédcsapatokat küldött támogatására. Az asszíriai király bevonult Babilonba, azt birtokába vissza vette és helytartóul is egy babiloni herceget tett, aki az asszír udvarban nevelkedett kis gyermek kora óta! B e l i b n i volt a herceg neve, akinek a czime volt „a szumirok és akkádok királya.“ Mikor Babilóniában már helyreállott a rend, Szenakerib Mardukpaliddin szövetségesei ellen indult.

Kegyetlen, irtó háborúval pusztítottak az asszír hadak Elámban, Arámban; a lakosságot ezrével fűzték rabszijra és elküldték Asszíriába, azután följebb a hegyvidékre tört a sereg és a kosszeusokat üldözte, hiába menekültek azok hegyeik rejtekeibe, a kosszeusok után a médelre került a sor.

Ebből a hadjáratból negyedmillió rabot küldött Szenakerib Asszíriába.

A három év óta tartó nagy hadjárat; melynek borzalmas hírei eljutottak a nyugatra, Szíriába is, alkalmasnak tüntették fel az időt arra, hogy Szíria fellázadjon Asszíria ellen.

Szíriában három király fogott össze és szította a lázadást: Júda királya Hiszkia, Szirusz és Szidon főnikiai városok királya, Élúleosz és Aszkolon királya.

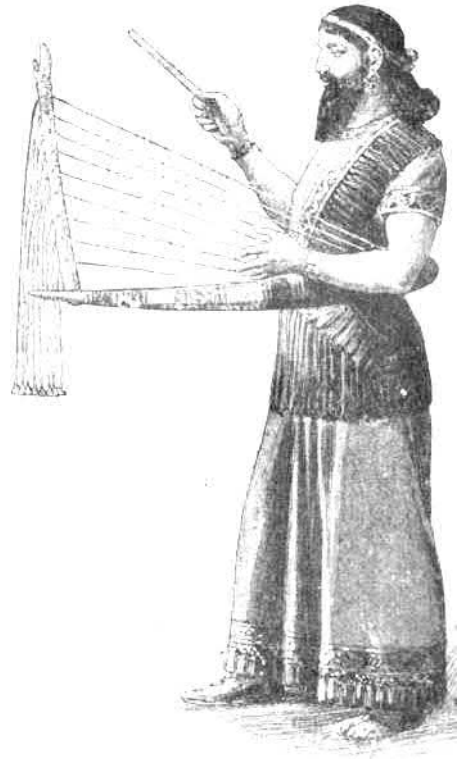
Szenakerib nagy haddal érkezett, előbb a két főnikiai város királyátámadta, mert addig nem indulhatott Jeruzsálem ellen. Szidon és többi hozzátartozó város hamar elesett, csak Tirusz állott vitézül ellent. Szenakerib nem is bírt vele, amíg végül abba hagyta az ostromot és meginult Aszkolon ellen; városát elfoglalta, a trónra új királyt helyezett. Aszkolon után tovább ment Szenakerib, de két részre osztotta seregét: egyiket Júda ellen küldte, a másikkal a filiszteusok földjét pusztította, ekkor jött híre, hogy az egyiptomi király megérkezett, de Szenakerib ellen vereséget szenvedett; ha az ütközet nem is volt döntő, de vereség volt, mely a szíriai királyok minden reményét elfojtá.

Hogy mi- lett ennek a szíriai hadjáratnak a vége, azt már a zsidók történetéből tudjuk; mert Szenakerib asszír király volt az, aki körülzártá ugyan Jeruzsálemet, de kénytelen volt felhagyni az ostrommal, mert seregében kiütött a döghalál. (Lásd 374. old.)

A monda nem beszél a döghalálról, hanem az istenek beleavatkozásainak tartja. A zsidók azt állítják, hogy az Ur angyala egyik éjjel megjelent a táborban és 150.000 harczost vert agyon pallosával.

Az egyiptomi király pedig azt beszélte, hogy egyik város ostrománál rengeteg sok patkány jelent meg és az asszírok seregére támadt; az asszírok minden íjját, puzdráját, pajzstartó szíjját megrágtá és mikor reggel a sereg felébredt és látta, hogy fegyverzetét nem használhatja, ijedtében futásnak eredt, az egyiptomiak pedig üldözték és halomra lövöldözték őket. Az egyiptomi király pedig hálából Ptah istennek emléket emeltetett, Ptah istent kezében patkánynyal ábrázoltatta.

Szenakerib ugyan félbeszakította hadjáratát és haza tért Asszíriába, azért Szíriát ez a hadjárat mégis megfélemlítette és a királyok, köztük Hiszkia is elküldték hódolatukat és adójukat Asszíriába.

Asszíriai királyi hárfás, aki hárfáján játszott, mialatt a király áldozatot mutatott be valamelyik istenségnek.

A rossz hírek gyors szárnyakon szállanak és a pusztulástól, mely Szenakerib seregét érte, hírt hallottak Babilóniában és Mardukpaliddin szövetségeseiket talált, akik fellázdak az asszír fennhatóság ellen. Szenakerib helytartója Belibni gyöngé volt, nem tudott a lázadással kellően szembeszállani; Szenakerib erejét azonban a szíriai hadjárat nem viselte meg, nem úgy, amint azt Mardukpaliddin képzelte; az asszír sereg nyomában megjelent Babilóniában és az ellentálló sereget elpusztította. Bit-Jakinig üldözte a menekülő Mardukpaliddint, aki el is menekült előle a Perzsa öböl egyik nehezen megközelíthető szigetes helyére Nagitura.

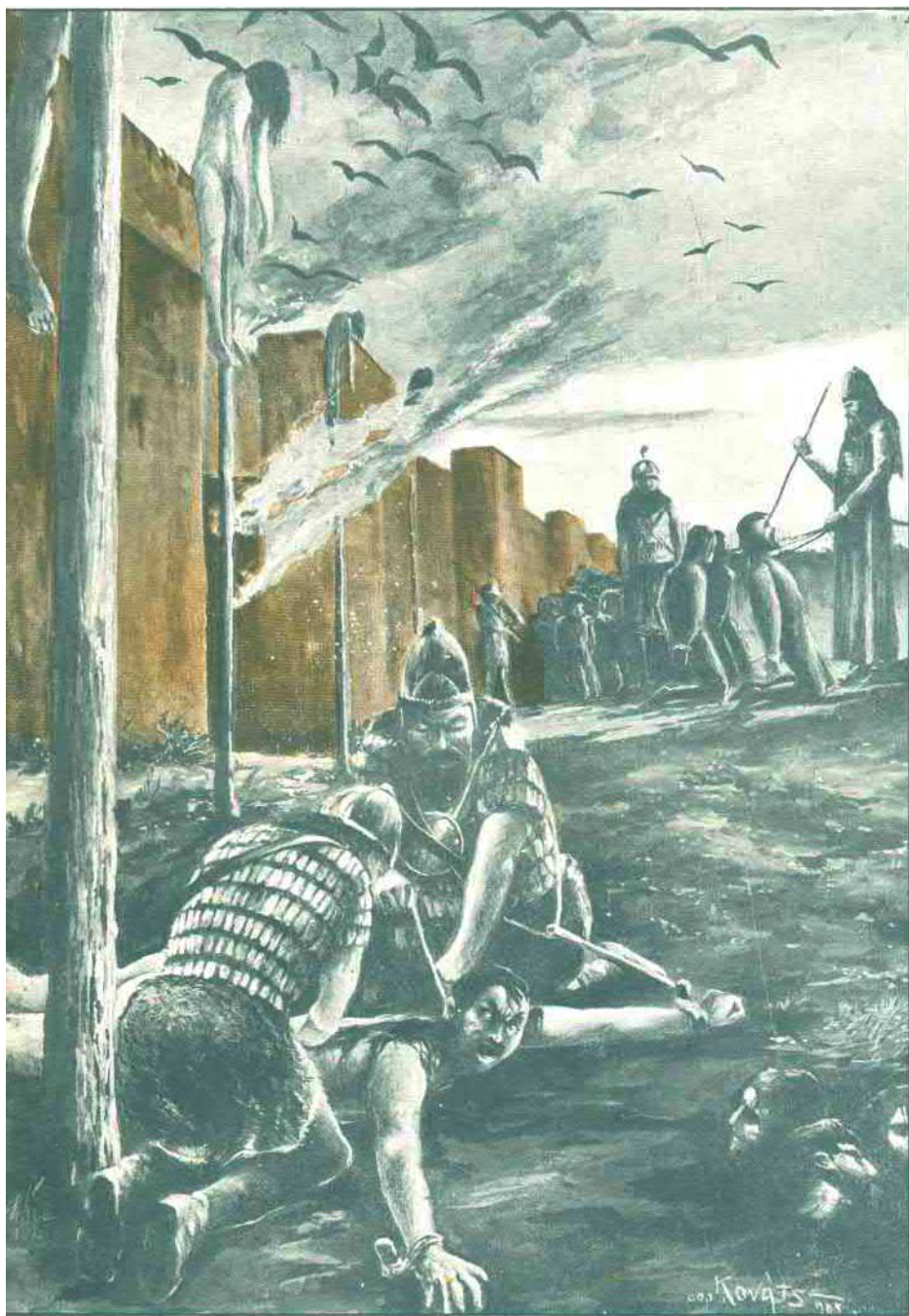
Szenakerib tomboló haragjában végig rohant seregével egész Bit-Jakin-on és elfogta Mardukpaliddin fivereit és családját. Majd visszetért Babilonba, szemére vetette Belibninek, hogy csak az ő gyengesége, erőtlen kormányzása tette lehetségessé, hogy a lázadás kitörjön és azért letette őt tisztségéből és helyette saját fiát Asszur-nadin-sumit tette meg babilóniai helytartóul.

Szenakerib boszuálió volt és kiakarta tölteni haragját elkeseredett ellenségén, Marduk-paliddinon. A következő évben a főnikiai hajók mintájára épült hajóban lehajózott a Tigrisen, kivezett a tengerre és felkereste Nagitut, ahol nemcsak Marduk paliddin lakott, de ahova tömérdek hive követte.

Szenakerib elfoglalta Nagitut, feldúlta a várost és szétszórta lakosait.

Sikerült-e az asszír királynak Marduk pallidint megölnie, ebben a harcban pusztult-e el, nem tudjuk, de az bizonyos, hogy a nagitui szomorú végű küzdelem után teljesen eltűnt és a történelem nem jegyezte fel róla többé semmit.

Mialatt Szenakerib messze délen járt a Perzsa tengeröbölben, azalatt az elámiták új királya, Kallusu felhasználta a jó alkalmat és behatolt Észak-Babiloniába, elfogta Szenakerib fiát Aszír-nadin-sumot és a Nirgál-muszil nevű babilonit tette meg Babilónia királyául. Az új babiloni király, aki akkor csak Észak-Babilonia ura volt, a következő évben, amikor Szenakerib még mindig délen járt, elfoglalta Közép-Babiloniát, de ekkor már boszuálló haraggal közeledett Szenakerib serege. Nirgál gyors segítséget kért az elámita királytól, aki híven segíteni is akarta őt, de az asszír sereg megverte az elamitákat, majd Nirgál ellen fordult és negyed évvel később összetörte seregét, magát Nirgált pedig elfogta. A hadjárat azonban meghozta az egész háború kezdeményezőjének a bünhődését is. Mikor a Nirgál segítségére siető elámita király hadát az asszírok megverték, az elamiták közt nagy volt a rettegés és még nagyobb az elégtelenség. Királyuk okatlan betörését tartották minden baj és fenyegető veszedelem okának. Az elámiták igen jól tudták, hogy Szenakerib nem fogja boszualatlan hagyni Babilónia megtámadását, fia elhurcolását. Az elégtelenség és aggódók azt remélték, hogy mindennek elejét vehetik, ha Kallusut meg-

Asszír katonák kínozzák a hadifogyókat; karóba húzzák, hátukat hasogatják.

büntetik. Összeesküdtek ellene, megtámadták, megölték és új királyt kiáltottak ki.

Szenakerib győzelme Babilóniában nem volt tökéletes, mert egy kaldeainak Musizil Marduknak ismét sikerült az asszíriai fennhatóságot lerázni és magát királylyá kikiáltatni.

Elámban sem maradt a királygyilkosság következmények nélkül, mert lázadás támadt, melyben az új elámita királyt megölték. Utána öcscse Miánu került a trónra.

Ezt a Miánut rávette Musizil-Marduk, hogy lépjen vele szövetségre, keressenek még szövetségeseket, állítsanak síkra hatalmas, erős sereget és törjék meg, semmisítsék meg az asszíriai hatalmat.

A babiloni királynak sikerült feltüzelnie több-kisebb királyságot, arámiai törzseket s valóban hatalmas sereget toborzott össze és az asszíriai király egész erejével indult a szövetkezettek megtörésére.

A két sereg a Tigris partján Kaluli mellett mérte össze erejét teljes dühvei.

Évszázados ellenségek döntő viadalra gyűltek össze ott, mind a két fél azzal kezdte a csatát, hogy végkép el fog dőlni valamelyiknek a sorsa.

Véres, mészárló csata folyt a két nagy ellenség között, az erők igen egyformák voltak; amennyivel erősebb és elbizakodottságában vakmerőbb volt az asszír sereg, annyival lelkesebb, elszántabb és kétségbeesetten erőt feszítő volt az egyesült sereg küzdelme, amely végül is eldöntetlenül hagyta a csatát, mind két fél kimerült és egyik sem akarta folytatni vagy újra kezdeni a csatát; hanem mindegyik beérte azzal, hogy nem vesztette el és így magának tulajdoníthatja a győzedelmet. Szenakerib azt hirdette, hogy ő volt a győztes, a babilóniai feljegyzések pedig Minámu-t, az elámita királyt hirdették győzőnek.

« Szenakerib három év múlva isméi Babilónia ellen indult, hatalmas seregével, lelkében a bosszúvágygal végromlást akart hozni Babilonra. Serege feltarthatatlanul nyomult előre, amíg oda ért Babilon elé és ostrom alá vette a várost, amely nem sokáig tudott ellentállani K. e. 689 november havában elesett a szent város.

Szenakerib lobogó bosszúvágygal rontott be Babilonba. Elfogta Musizil-Mardukot, a babiloni királyt, azt rablánczon Asszíríába küldte, Babilon városán pedig kitöltötte bosszúját, haragját. A sok balsiker, ami Babilónia és Elám elleni harcokban érte, a győzelem percében mind eszébe jutott és még jobban föl korbácsolta bosszúvágyát. Szabad rablást engedett seregének a szent város falai közt, azután leromboltatta az istenek templomát, a palotákat, Bél roppant magas tornyát, végül felgyújtotta a várost és mikor az üszkös, hamvas romok, a pusztulás fájdalmas képe tárult az asszír hadak elé, csatornákat vágatott a romok közt, hogy amit csakány, tűz meg nem rontott, pusztítsa a víz, Babilon ne legyen többé!

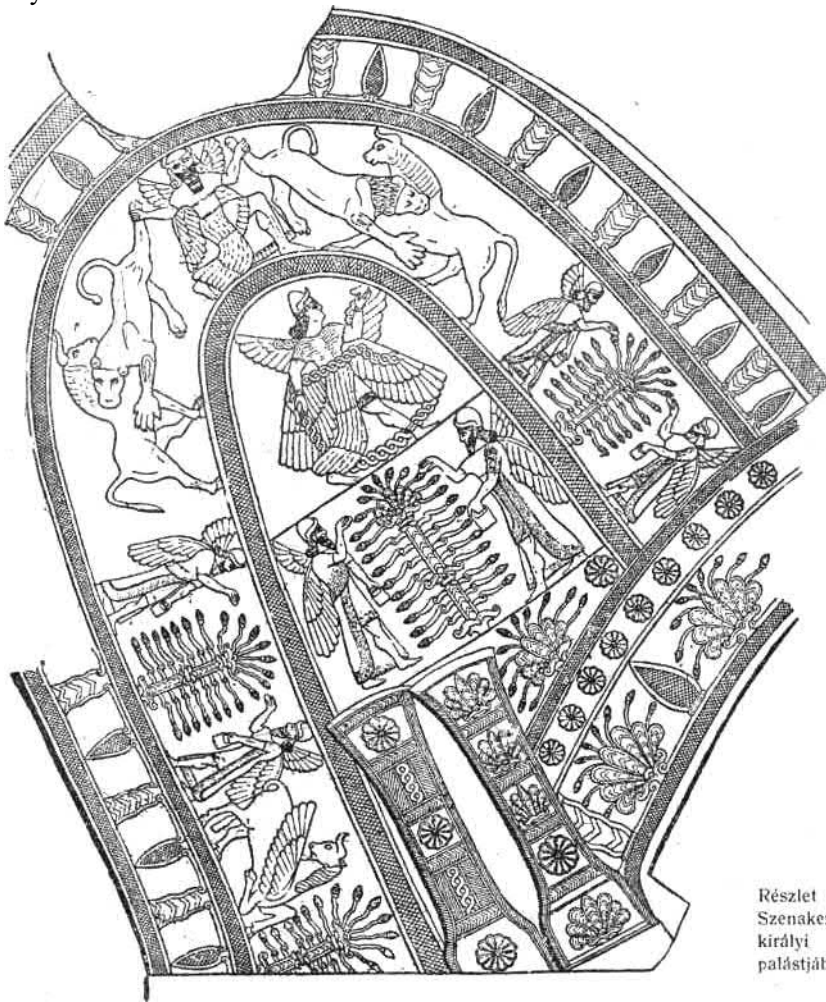
Az ország fölé új helytartót tett s azután visszaindult Asszíríába és magá-

val vitte Babilon minden kincsét; ekkor vitte vissza Babilóniából azt az emléktáblát, melyet Tiglati Nindár készített, amikor Babilon ura lett, de amelyet később a babiloni király elhozott Ninivéből és Babilonban tartotta győzedelmi jelül. (1. 408. old.)

A roppant kincseket azután felhalmozta a Ninivében épített új királyi palotában.

A korszabádi pa'ota ugyan még egészen új volt, hatalmas, királyi, de Szenakerib még is más palotát építtetett; amint felirataiban kerülté atya nevét, úgy nem is akart a kastélyban lakni, melyet atya építtet és ahol őt orgyilkos kezek ölték meg ... azt a vádat, hogy részes volt atya halálában, ez inkább támogatja, mint gyöngíti.

A ninivei palota fényre, díszítésre pazar pompára felülmúlta Szargon kastélyát.

Részlet
Szenakerib
királyi
palástjából.

A falakat ékesítő képek Szenakerib életét nemcsak nagy, dicsőséges hadjárataiban, hanem mindennapi életében, szórakozásaiban, vadászataiban is bemutatja.

Uralkodása tizenötödik esztendejében Szenakerib megszüntette a hadjáratokat és akkor az építkezésekben kereste gyönyörűségét, dicsőségét. Ninivét egészen újjá teremtette. A Tigrisfolyam partjait Ninivénél mindkét oldalon téglából építette ki és csatornákkal, gátakkal megvédte a várost minden áradástól; ellenséges támadás ellen védelmül pedig a hatalmas várfalak szolgáltak, melyeket Szenakerib teljesen helyreállíttatott és mellettük egyenlő távolságokban még erős őrtornyokat is emelt. A legnagyobb alkotások egyike volt Ninive vízvezetéke, mely a hegységből friss forrásvízzel látta el a várost.

A csatornák építése az ő korában nagyon tökéletes volt, a föld alatt a boltozatosán fedett csatornákat csak úgy építették, mint ma.

Ninive, Szenakerib uralkodása alatt, mintha királya varázslatot űzött volna vele, egyszerre ismét fényűző, pompás palotákkal díszelő város lett, melynek felséges ékessége ép a királyi palota volt, melyet ma, a mai Kujunasik falvától kujundsiki palotának neveznek.

Szenakerib azonban nemcsak a saját személyének, hanem a közhasználatnak is épített, így pompás templomokat, közigazgatási épületeket.

Amily kedvteléssel gyönyörködött azelőtt Szenakerib a harctéren a felvonuló hadseregében, ép oly gyönyörűsége telt az építkezések idejében a serény munkában.

Kocsijában végigjárta az építkezéseket és már messziről látta, hogy melyik leigázott nép munkás csoportja a legszorgosabb. Minden építkezésnél más-más csoport, más leigázott népből való volt és nemzeti köntösében dolgozott az észak szíriai, a zsidó, a filiszteus, az örmény, a mészáros, a tengervidéki. A munkások között ott járt a kérlelhetetlenül szigorú felügyelő és ahol valaki lusta, hanyag volt, vagy hibázott, ott lezugott a korbács a munkás hátára.

Az építkezéseknél szolgálatában látta a népeket, amelyeket igába hajtott, mintha a meghódított világ ott sínylődött volna körülötte, minden nép a maga nemzeti öltözékében és szolgált a dicsőségért.

A dicsőséget, a világ urának hatalmát Szenakerib nem élvezhette oly sokáig, mint ahogy az élet természetes folyása nyújtott volna rá időt, mert erőszakos tett megfosztotta attól, hogy végig élvezze az életet, amelyet az istenség adott, a hatalmat, melyet az asszír fegyverekkel kivívott, a dicsőséget, melylyel fejét maga övezte.

Saját vére, két fia ölte meg.

Szenakeribnek négy fia volt. A legidősebb, a trónöröklő herceg Babilónia kormányzója volt, de azután eltűnt neve a történelem tábláiról, valószínűleg megölték.

A legidősebb fiú halála után Szenakerib szeretete, kedveskedése teljesen legifjabb fia: Asszurhadón felé fordult, aki harcias, vakmerő, hozzá leginkább hasonló volt.

Mióta Szenakerib visszavonult a hadvezetéstől és a hódításokat abbahagyta, minden hadjáratot, melyet lázongás elnyomására, makacskodás megtörésére mégis, kellett vezetnie, kedvelt fiára Asszurhadonra bízta és az ifjú herceg minden hadjáratából győzedelmesen tért vissza.

Az atyai kegyet megirigyelte a két idősebb fivér Adramelek és Szárefed; a két idősebb fiú attól is tartott, hogy atyjuk Asszurhadonra fogja hagyni a koronát, vagy már életében társ-uralkodóul fogja maga mellé fogadni.

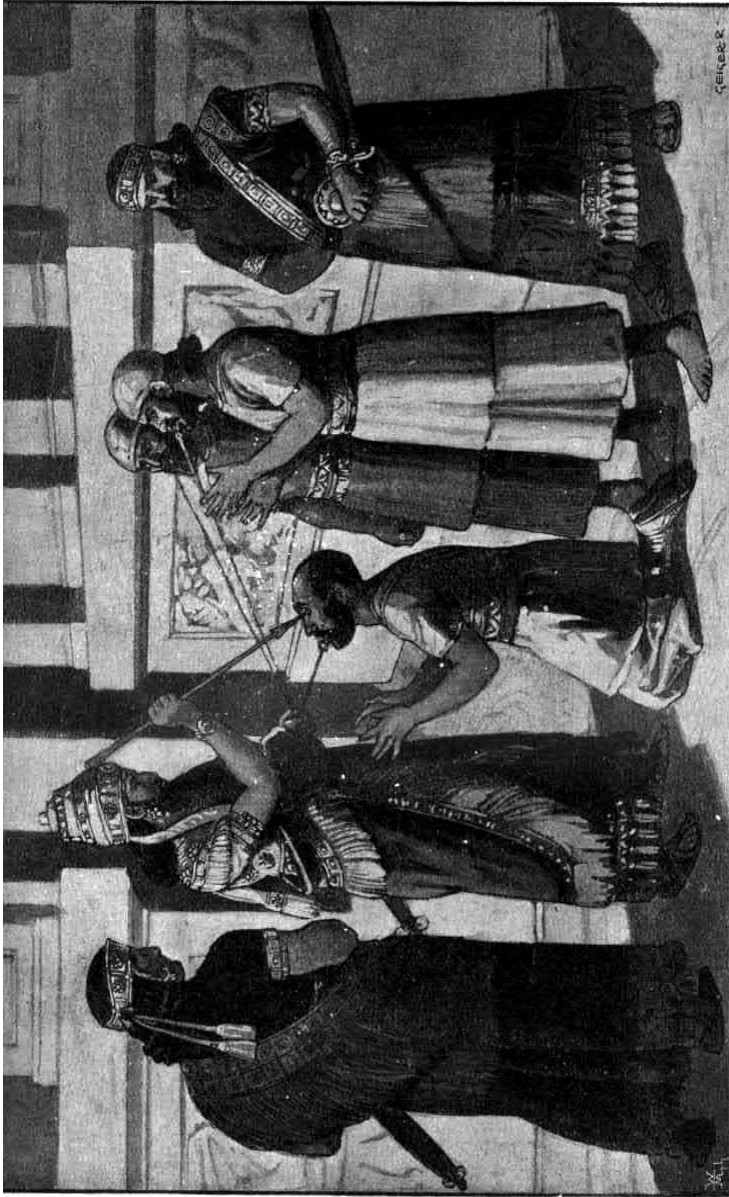
A két féltékeny fivér gonosz tervet kovácsolt: mialatt Asszurhadon távol, örmény földön hadakozott, egyik reggelen, amikor atyjuk a palotában áldozatot mutatott be Asszurnak, a két fiú orvul megtámadta és megölte.

Ha Szenakerib részes volt atyja gyilkosságában, a bűnhődés borzasztó volt, mert őt nem is bérgyilkos, hanem a két fia sajátkezüleg ölte meg. Ha Szenakerib valóban bűnrészes volt atyja gyilkosságában, akkor az ő halála következménye volt az ő tettének, mert bizonyosan voltak a királyi udvarban olyanok, akik suttogva, rejtve, néha elejtettek egy-egy hangot, mely Szenakeribet vádolta és ha a két fiú társaságába olyan udvari ember került, aki a király titkát tudta, vagy sejtette, vagy hallomásból ismerte és az elégedetlen fiuk előtt az atya bűnéről szót ejtett, akkor a két fiú már áltathatta magát azzal, hogy ők megbosszulják nagyatyjukat, amikor a saját érdekük biztosítására megölik atyjukat és bizonyos, hogy ez a titok sarkalta elhatározásuk megerősítését, ez fokozta az elvetemült érzést, melylyel atyjukat megölték.

A gaz atyagyilkosság után az idősebb fiú Adramelek kihirdette, hogy elfoglalja az atyja trónját.

Ninivében, amely különösen lelkesedett Szenakeribért, lázadó érzést keltett a rémhír és gyorsan terjedt az egész országban. A hű asszíriai nép nem ismerte el az apagyilkost és megtagadta az engedelmességet. Gyors hírnök száguldott örmény földre, hogy az ott harcoló Asszurhadont értesítse a történekről, a gyalázatos királygyilkosságról. Asszurhadon azonnal hazaindult. Adramelek, aki a gyilkosság után nyomban lefoglalta a kincstárt, zsoldos hadat gyűjtött és öcsce ellen indult. Azonkívül mindent elkövetett, hogy pártot gyűjtsön az országban. A kincsek és Ígéetek pazarlása célú ért és az országban két párt támadt, mely lázongásban tartotta az egész országot. Egyik párt a királygyilkos híve volt, a másik elítélte és Asszurhadont kívánta királyul.

Érdekes szöveg maradt fenn, amiben Asszurhadon leírja mint indult a hír hallatára a lázadók ellen.

Asszurhanipál megvizsgálja a hadifegyvereket [L. 477. oldal.]

„Felháborodtam, mint az oroszlán és egész lelkem tombolt. Asszur, Szín, Szamasz, Bél, Nébó és Nergal istenekhez, a ninivei Isztárhoz fohászokodtam, hogy betölthessem főpapi méltóságomat, elfoglalhassam atyám trónját és az istenek kegyesen fogadták szavaimat. Örökös, végtelen kegyelmükben így szólt hozzám igéjük: Eredj, ne késedelmeskedjél, mi veled vagyunk és sújtjuk ellenségeidet. Egyetlen napot nem mulasztottam, nem tartottam szemlét katonáim felett, nem néztem hátra, nem törődtem a paripák, a szekérlovak elesésével, seregek az útra való élelem készletével, sem a hóval, sem a sebet hava (január febr.) fagyával; nem irtóztam a vihar tombolásától; mint a sas, amikor kitarja szárnyait, úgy nyújtottam

Asszurhadon a hadifogságba esett királyokat tartja szíjon s azok életükért könyörögnek.

én ki karjaimat, hogy lezúzzam ellenségeim. Erőt feszítettem, úgy siettem a Ninivébe vivő úton. Kannirabatnál utamat állotta az ellenségem és fegyvert villogtatott. Ámde a hatalmas istenek, az én Uraim lesújtották elleneimet és azok futva menekültek diadalmas seregem elől. Isztár, a harc és háború istennője, aki kegyesen tekintett a főpapságomra, összetörte az ő ijszárjait.

Harci rendjüket, melybe felállottak, keresztül törtem, a sereg egyhangúlag kiáltotta: Ő legyen királyunk! Asszurhadon diadalmasan vonult be Ninivébe, ahol azonban lázongás fogadta. Adramelek pártja forrongásba hozta a város egy részét. Asszurhadon azonban csakhamar helyreállította a rendet, majd végig vonult a seregével az országon, átment Babilóniába és ott még az év végén kikiáltották Babilónia királyául, amire ő felvette a Szumir és Akkád föld királya címét.

A harcias Asszurhadon Babilóniában azonban nem hadseregével, nem hősiességével hódította meg az országot, nem töltötte el a népet félelemmel . . . mindennél hatalmasabb bűvérővel bilincselte le a babiloniakat, egyeben varázsszóval meghódított minden szívet. Meggyőző erővel azt hirdette hogy rosszalja atyjának Babilon városán kitöltött bosszúját, jóvá-

akarja tenni atyja hibáját és felépítteti a romokba döntött Babilont, a szent várost.

Ez az ígéret magában is elég lett volna, hogy lelkesedést ébreszsen minden babilóniai szívében, de Asszurhadon még többet is adott. Nem csak a templomokat, középületeket építette fel újra, hanem jóvátette a babiloniakon esett igaztalanságokat is. Azokat az előkelőket, akiket atyja rabszíjra fűzetett és rabul küldött Asszíríába, azoknak ismét visszaadta szabadságukat, földjüket, javaikat, jogaikat és megerősítette kiváltságaikat.

Amint a babiloniak személyes ügyeit azonnal orvosolta, ép úgy rövidesen hozzáfogott Babilon újjáépítéséhez, százezer munkáskéznek kellett ernyedetlenül dolgoznia, úgy hogy a szent város egyik hétről a másikra szemmel láthatóan emelkedett ki a romokból.

Asszurhadon azután visszatért Ninivébe, ahol felvette az asszír király koronáját és azontúl mint Asszíríria és Babilónia királya zavartalanul uralkodott a két rokon nemzet felett; Babilóniában ugyan volt egyszer felkelés, melyet Mardukpaliddin fia, a iengervidék királya támasztott, de Asszurhadon könnyen leverte a felkelők seregét és a felkelést szervező király az elamiták királyához menekült, aki azonban kiadta őt, ami a felkelő halálos ítélete volt, mert Asszurhadon kivégeztette.

A felkelő halála után azonnal megjelent Asszurhadon előtt a kivégzett öcscse és kegyelmet kért a családnak, esengve kérte a hatalmas asszír királyt, hogy megbűnhődött bátyja vétkéért ne sújtsa a családot is.

Asszirhadon kegyesen fogadta az eléje járulót és megtette őt atyja örökében, a Tengervidéken királyul.

Asszíríában és Babilóniában Asszurhadon alatt béke uralkodott és a király hadjáratai leginkább a lázongó, vagy engedetlen tartományok megfékezésére irányult; volt azonban egy hadjárata, melylyel egészen új földre lépett, de ahova egyetlen elődje sem tette még be a lábát, Egyiptomba. Szenakeribnek is szándéka volt Egyiptom ellen hadat vezetni és amikor Jeruzsálemet ostromolta és az egytomi királylyal csatát vívót, csak a seregben kiütött döghalál tartotta vissza. Szenakerib szándékát fia Asszurhadon teljesítette.

Mielőtt Asszurhadon erre az útjára indult, még előbb a Méd-földön is járt, ahol oly királyságokat is meghódított, amelyek egyetlen elődének sem hódoltak és olyan távoli vidékeken járt, ahová asszír sereg még soha sem hatolt és az új hódoltságokat is Asszíríához csatolta.

A Méd-föld után' a birodalom a nyugati részébe, Szíríába vezette seregét, ahol a legveszedelmesebb volt a fönikiai Szidon királyának lázadása, aki egyik kis-ázsiai királylyal szövetségelt és meg akart szabadulni az asszírjai fennhatóság alól.

Asszurhadon ostrom alá fogta Szidont, ahonnan annak királya Kiprusz

szigetére menekült, Asszurhadon utána ment oda is, elfogta és szövetségével együtt szigorú büntetést mért reá. Mindkettőt lefejeztette, Szidon városát leromboltatta, feldúlatta és azután a város helyén új várost épített, azt benépesítette a messze keletről oda telepített lakókkal és a várost Asszurhadon városának nevezte.

A fönikiai városból Edom és az arabtörzsek ellen indult Asszurhadon, az arabok főnöke azonban nagy hódolattal jelent meg előtte és különös kegyelmet kért. Elmondta, hogy Asszurhadon dicsőséges atyja, Szenakerib király, elvitte magával Asszíríába az arab hercegnőt Tamuát, adná azt Asszurhadon neki vissza.

A Ninivébe vitt arab hercegnő nagyon kedves lehetett az arab főnök szívének, mert készségesen fogadta meg, hogy hajlandó azontúl nagyobb adót fizetni.

Asszurhadon teljesítette az arab főnök kérését és a hercegnő Ninivéből, a királyi palotából visszatért a sivatag világba.

Asszurhadon kívánságára az arabok elvezették az asszír sereget az arab sivatagba. Ez a kalandos hadjárat roppant fáradtságos volt, a szomjúság és eltikkadás kínozták a sereget; sivó homokon, kopár vidéken vonult át a sereg, ahol undorító kígyók és skorpiók hemzsegték. Hosszú, keserves vergődő vándorlás után végre nép-lakta vidékre jutottak, ahol a nomád nép ellenállással fogadta a királyt, aki azonban hamar legyőzte az ellenálló népet. Asszurhadon nyolcz királyt ölt meg ott, elszedte minden kincsüket és bálványaikat. A legyőzött népet és meghódított területet az arabok főnökére bízta és neki ajándékozta a legyőzettektől elvett bálványisteneket. Az egyik ország királya később Ninivéig ment, hogy Asszurhadontól visszakérje az elvitt isteneket, amit a király visszaadott, de azzal a kikötéssel, hogy a király azért nagyobb adót fog fizetni.

Asszurhadon ezután a másik nagy hatalmat akarta meghódítani és betört Egyiptomba. Ott akkor Tharaká etiópjai király uralkodott, de a delta vidékén a kis királyok mind külön független uralkodók voltak és az etiópjai királylyal állandóan harczban állottak.

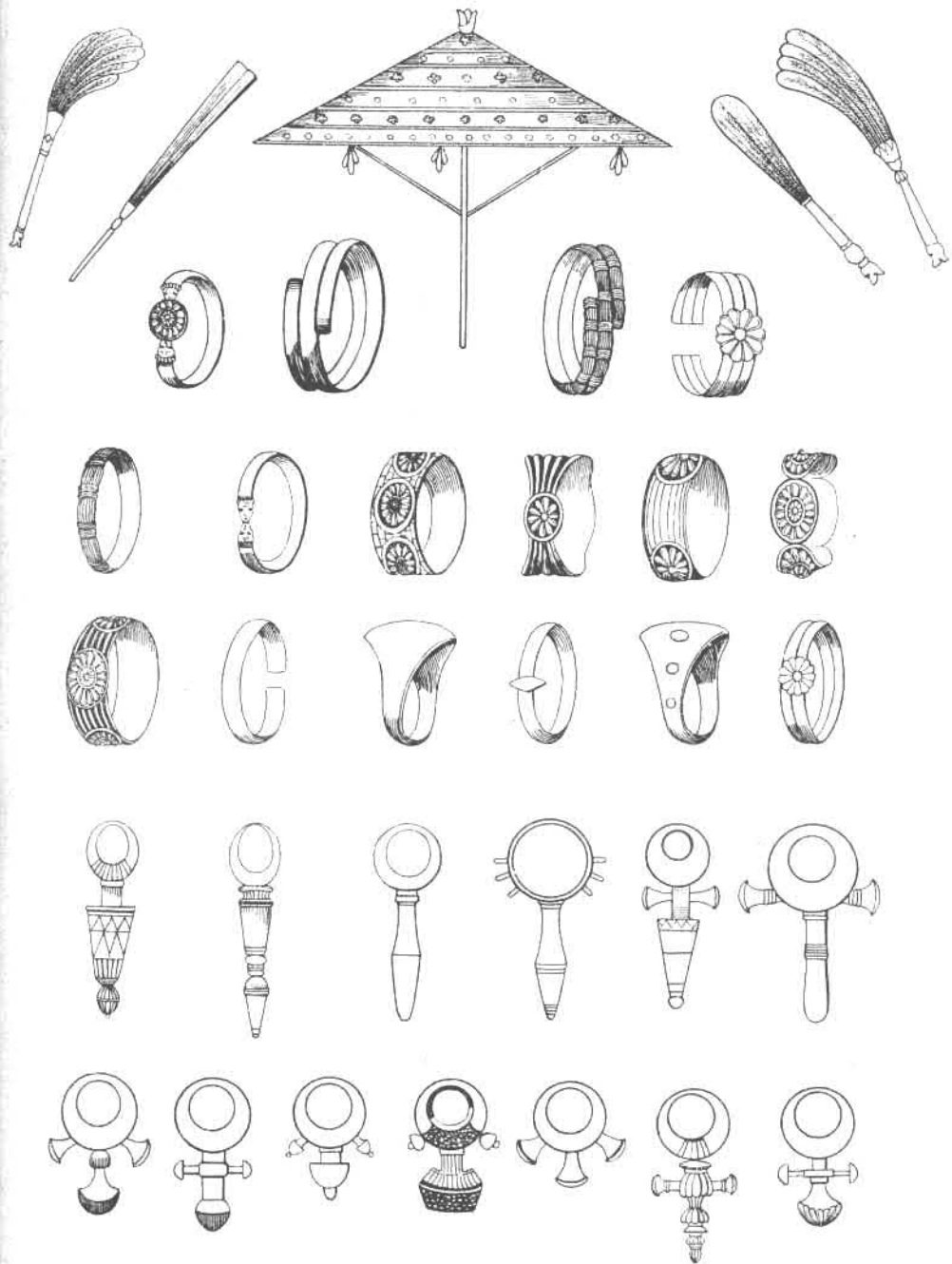
Az asszír hadak szinte játszva verték meg Tharaka hadait, aki hanyatt-homlok vonult vissza Etiópiába.

Asszurhadon elfoglalta Memfiszt, levonult Thébeig, le az első zuhatagig, Elefantine szigetéig egész Egyptom meghódolt Asszurhadon előtt.

A hódító azonban nem sokáig gyönyörködhetett a Nílus vidékén, nem sokáig csodálhatta az egyiptomi építészet csodás alkotásait, mert hírnöke érkezett hazulról.

Veszedelemben volt Babilónia.

Az elámita király híret vette annak, hogy Asszurhadon mily messze jár, fel akarta használni a kedvező alkalmat és betört Észak-Babilóniába. Asszurhadon a gyors egyiptomi hajókon az áradó Nílussal gyorsan meg-

Asszir ékszerek.

Férfi karabronesok, katnai fülbevalók, a király napernyője és hatalmi jelvények.

érkezett Szíriába és onnan erőltetett úttal Babilóniába sietett. Váratlanul gyors megérkezésének hírére az elámiták hazájukba siettek, de magukkal vitték több istennek a szobrát.

Mihelyt Asszurhadon rendet csinált Babilóniában és kitakarította az ellenségtől, nem gondolt többé arra, hogy megtorolja a betörést és az elámitákat országukban támadja meg.

Az elámiták királya nem sokkal azután még abban az évben meghalt, utána fia következett a trónon, aki megakarta békíteni az asszír királyt és visszaküldte az elvitt isten szobrokat az illető városokba.

Asszurhadon nem tudott szabadulni a varázs alól, melyet reá Egyiptom gyakorolt és már a következő évben ismét oda készült.[^] Ekkor jött híre, hogy Tirusz fellázadt az asszír fennhatóság ellen, tehát seregével előbb Tirusz elé vonult.

Tirusz erős, ellentálló város volt és Asszurhadon nem akart ott sokáig időzni, tehát egyik vezére parancsnoksága alatt ostromló sereget hagyott a város körül, ő maga pedig a hadsereg nagy tömegével sietett Egyiptomba. Előre küldött főtisztjei azalatt a meghódolt araboknál jártak és felszólították őket, hogy tevőikkel jöjjenek az érkező király elé, aki azután Palesztina déli határától egészen a Delta vidékéig köves-Arabián át az arabok tevéin tette meg az útát.

Mihelyt Asszurhadon egyiptomi földre lépett, már eléje vonult Taharka Egyiptomnak etiopiai királya. Az asszír és egyiptomi hadsereg három kemény csatát vívott; a harmadik csatavesztés után szabad volt az út az asszírok számára Memfiszig, amely el is esett.

Memfiszből az asszír király tovább ment, majd elfoglalta Thébét is, sőt még tovább ment, amíg felvehette a címet „Egyiptomnak és Etiópiának királya.“

Az egyiptomi kis királyok helyzete semmit sem változott; addig az etiopiai király hűbéresei voltak, Asszurhadon hadjárata után pedig Asszíriának adóztak; bele is törődtek sorsukba, de annál kevésbé Taharka fáraó, aki újra sereget állított és Memfiszig vonult és azt is bevette, Nekót, az asszíriai helytartót, aki Memfiszből kormányozta az asszír tartományt, lett Egyiptomot letette állásából és azzal az asszír fennhatóságnak Egyiptomban vége volt, Asszurhadon a hirt még vette, de már nem változtathatta meg, mert nemsokára meghalt.

Az utolsó hadjárata, melyet azonban nem ő vezetett, Juda ellen indult, melynek királya, Manasszé, fellázadt; Juda királya foglyul esett és Asszurhadon elé vezették. (L. 738. old.)

Asszurhadon sok hadjárata közben is ráért arra, hogy építkezzék, sőt az asszír királyok közt ő építette a legtöbbet. Négy királyi palotát építtetett, a Ninive melletti határban a III. Tiglatpilezár palotája mellé új palotát épített és ekkor pusztította el Tiglatpilezár nagy termének falait és felhasználta

nálta annak anyagát a saját palotájának építéséhez. Szerencsére, ezt a palotát nem fejezte be és csak ez mentette meg a III. Tiglatpilezár nagy termeinek emlékfeliratait és tábláit a teljes pusztulástól, nagy részét úgyszólván lerombolták, lehordták.

A sok nagyszerű építkezéssel kívül nagy gyönyörűsége telt Asszurbanipalnak az ő fiában, Asszurbanipalban. A leggondosabb nevelésben részesítette, amikor tehette magával vitte vadászatra, azután jelen kellett lenni mindenféle ünnepélyességen.

Asszurbanipál a vadászon megnézi az elejtett oroszlánt. Falikép Ninivéből.

Kr. e. 670-ben pedig előzetesen meg is koronázta és uralkodói áldását adta fiára, aminek emlékéül fenmaradt egy igen érdekes ünnepi beszéd. Ennek az ünnepségnek 669-ben folytatása volt, akkor hirdette ki Asszurbanipal nyilvánosan, roppant nép jelenlétében, hogy az Asszír birodalomnak trónörökös hercege Asszurbanipal.

Ezt maga Asszurbanipal mondja el egyik emlékszövegében.

Asszurbanipal összehívta birodalma népeit északról a Perzsa öböl, keletről a nagy tengerig és ünnepélyesen kihirdette, hogy egész birodalmának egyetlen örökös, leendő királya az ő fia, Asszurbanipal.

A kihirdetés ünnepsége után a trónörökös ünnepélyesen bevonult a királyi palotájának a trónörökös számára épült szárnyába és azzal őt is a királyhoz illő udvartartás illette meg.

Hasonló ünnepélyességgel tette meg Asszurbanipal második fiát: Samas-

Vas-sisak
Szenakerib király korából.

sum-ukint Babilónia trónöröklő hercegéül és így a nagy birodalmat teljesen biztosította utódai számára és amikor 668-ban Kr. e. behunyta a szemét, fiai minden rázkódtatás nélkül vették át az uralkodást.

Assurbanipál mint uralkodó leginkább hasonlított nagyatyjához, Szargonhoz; nemesebb érzései, mind a nagyatyjára emlékeztetnek; az építkezéseiben pazar volt és már meglátszott épületein az, hogy Egyiptomban járt, egyes díszítványeket változatlanul áthozott, a pazar oroszlánok között ott látjuk a legjellemzőbb egyiptomi alakot, a szfinkszet, csak asszirosan átalakult a haja, szárnya, nehány külsősége.

Assurbanipál,* mint fiatal herceg művelte a tudományokat, az írás mesterségét és fogékony lelkére nagy hatással voltak a mondák, a történetek, elődeinek dicsősége, különösen Szargon király lebegett szemei előtt.

Atyja halála után, mihelyt az uralkodást megkezdte, elköltözött a ninivei palotából a Szargon kastélyba. Ott akart lakni, ahol nagyatyja élt, atyja született és ahová mindennél erősebben a gyermek emlékek kötötték. Őt ott nevelték a khorsabadi Szargon kastélyban, az ő lelke oda vágyott vissza. Az összes királyi palotáknak gondját viseltette, sőt bővítette, nagyobbította is őket, időzött is bennük, de állandó lakásul csak a Szargonkastélyt választotta.

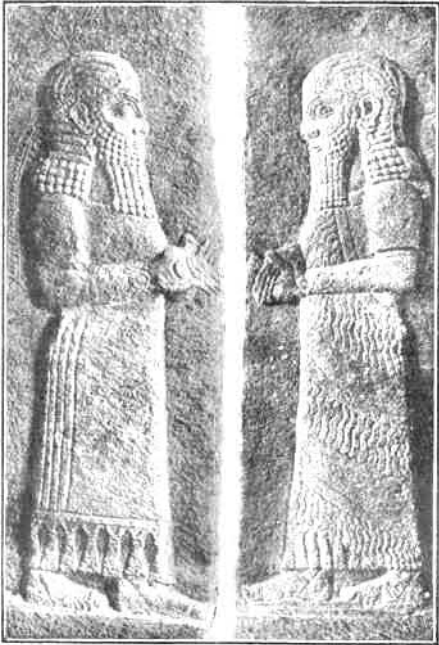
Díszes asszír paizsok Szenakerib korából.

Assurbanipál volt a Szargonok legérdekesebb, legkülönösebb jellemű királya. A legellentétesebb tulajdonságok egyesültek benne s megfértek egymás mellett anélkül, hogy egyik a másikat megváltoztatta volna. A bünei, gyarlóságai, szenvedélyei egy morzsányit sem rontottak le erényeiből, szép

*A görögök Szardanapálnak nevezték.

tulajdonságaiból, de ezek sem szelídítették meg csak egy hajszálnyira sem kegyetlen, megrendítő vonásait.

Szerette a zenét, a költészetet, a művészetet, a történelmet, a tudományt; mindent, mint az ő korában tudtak, ő is tudta; rajongott a testedző sportokért, a vadászat, a veszedelem szenvedélye volt és ugyanakkor rabja tudott lenni egy mosolygó ajknak, igazságtalanságot elkövetni ölelő karokért, ragyogó szempárért, megfélelkezni mindenről, csak a szerelem gyönyörének élni; majd hirtelen változott a kedve és és megfuvatta a harczy riadót és hadba

Asszír kőfaragások.

Kétfőméltóságú előkelő Asszurhadon egyik emléktábláján. Felirata : „Asszurhadon Asszír királyja.”

Határkő Szargon király korából. A nagyobb alak Mardukpaliddin, a másik egy miniszter.

vezette seregét, ahol az elfogattakat legembertelenebb kínzásokkal gyötörtette, azt végignézte, sőt maga, sajátkezüleg megvakította őket, egyik kezében egy zsineget tartott, amelyet karikával a fogoly ajkába erősítettek, a másik kezébe nagyon hegyes hozzávaló szerszámot fogott és kiszúrta a fogoly szemét. Összekötött kézzel-lábbal a zúgó folyóba hányatta az embereket, megnyúzatott egész sort és végig nézte, azután pedig elment az isten-képek elé és buzgó, átértett vallásosággal áldozott a hatalmas istenségeknek.

Az uralkodása alatt Asszíria már veszített hatalmából, erejéből, de művelődés szempontjából a legmagasabb fokot érte el. Maga a király oly

alkotással gazdagította Ninivét, amelylyel elévülhetetlen érdemeket szerzett az örökké valóságig.

Assurbanipál, aki tanulmányai közben megismerkedett a kaldeai történelemmel, csodálattal gondolt arra a királyra, aki egy évezred előtt Uruk városában könyvtárt alapított (1. 138. old.) Az ő tanult, művelt lelke fel fogta, hogy mily kincs volna az, ha az a sok érdekes történet, amelyet

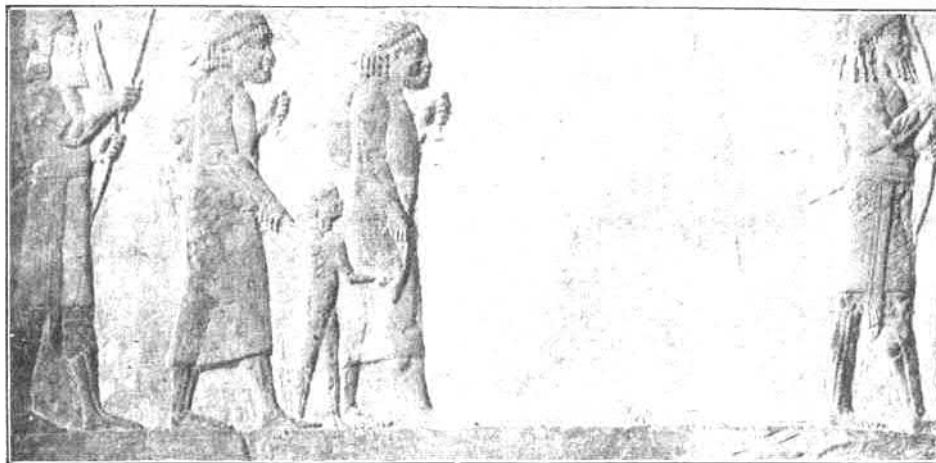
Kör alakú melléskép egy királyi köntösön,
melyet állami ünnepeken szokott az asszír király felölteni.

neki nevelői, a papok a tudósok elmondtak mind meg volna együtt, szépen leírva összegyűjtve.

Az ősi történetek a világ kezdetéről, a vízözönről, a mondái hősekről, Nimródról, Isztráról, arról a sok isten regéről, melyek szóhagyományban ismeretesek voltak, sőt amelyek közül egyik-másikat leírottan is őrzi valamelyik tudós vagy pap

A királyi gondolatot végre is hajtotta.

Ninivében, a Szenakerib-palotában, az emeleten voltak kisebb termek, azokból a király könyvtárt csinált. A termekben körül a falaknál állványo-

Asszírok hadifoglyokat szállítanak

kát állított fel, amelyekben kisebb nagyobb rekeszek voltak, mint ma például egy nagyobb levél-rendező szekrényben; ezekbe a rekeszekbe helyeztette azután a beírt agyagtáblákat. A könyvtárt különböző osztályokra osztatta; voltak legendák, hitregék, mesék, elbeszélések, tudományos munkák, főleg csillagászatiak, voltak nyelvtanok, szótárok, okmányok, mint szerződések, alapítások.

A rekeszeknek meg volt a maguk jelük, amelyek betűkből állították össze; minden agyagtáblán rajta volt a könyvtár rendezési jegy és aszerint kellett elhelyezni; volt a könyvtárnak katalógusa is, amelyben a munka címét és rekesz jelét jegyezték fel, hogy könnyen megtalálhassák.

Egy-egy agyagtáblának a rendes nagysága 24 cm hosszú és 16 cm széles volt; de voltak ennél kisebb táblák is, sőt a szerződések, okmányok jóval kisebbek voltak, hogy zsebbe, táskába könnyen eltehetőek lehessenek.

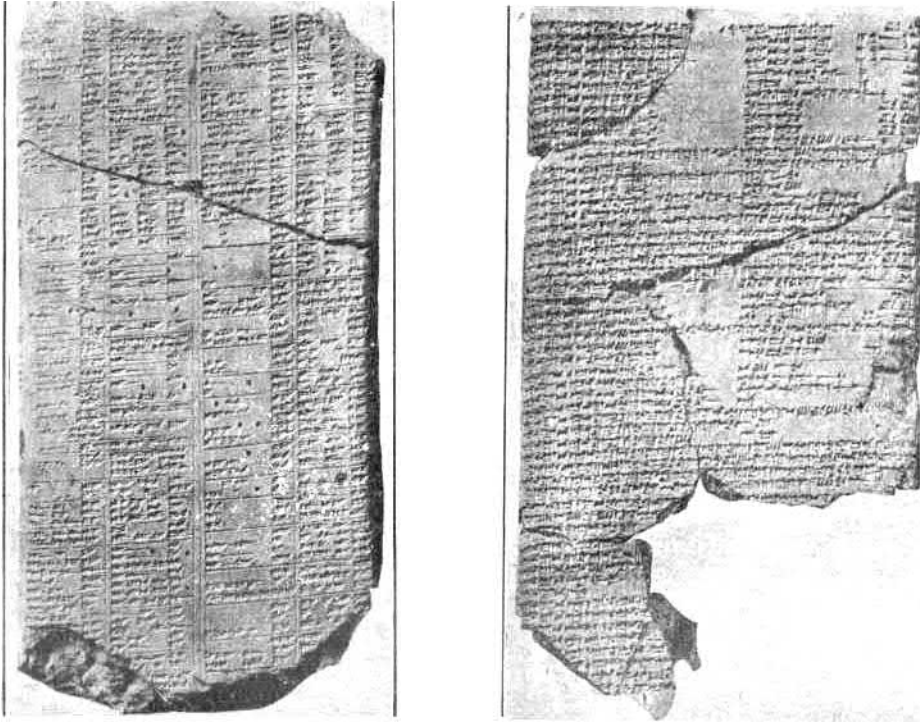
A becses könyvtár két szobájában minden rendű irodalmi műfaj és okmány, közhasznú könyv, mint naptár, csízió, varázsigék gyűjteménye, imakönyv meg volt és ha mi már darabokra törötteen találtuk is meg a cserépkönyvtárt, nekünk felbecsülhetetlen kincseket ér és Asszurbanipál minden emlékét mindörökké nagygyá és halhatatlanná tette. Volna bármily nagy alkotása, emelt volna végig érő templomot, mind eltörpülő semmiség volna annak a könyvtárnak az érdemeihez képest és ha bármennyit vétkezett is isten, ember ellen, ezzel leróta minden bűnét.

Egész életében gondosan gyűjtötte a régi cserépkönyveket, azokat újra leíratta. A palotában a mellék termekben állandó alkalmazottak voltak, akik folyton másoltak régebbi könyveket, vagy írták az újakat.

Csakis így volt lehetséges, hogy körülbelül 15.000 beírt cseréptáblából álló könyvgyűjtemény töltötte meg a könyvtárt.

A könyvtár másolt, régebbi táblák után készült táblai közt előfordulnak olyanok, melyeknek szövegében néhol egy-egy szó hiányzik és a helye üresen maradt. Ez olyankor fordult elő, amikor az eredeti valamelyik szava a másoló nem tudta elolvasni, vagy abból is hiányzott.

A könyvtár Szenakerib palotájának első emeletén volt és ez az oka annak, hogy most sajnos, mnqs meg az egész könyvtár a maga teljességében,

Agyagtáblák Assurbanipál könyvtárából.

Kétsoros betűjegyzék; mutatja a kiejtést, a betűt és a jelentését.

Jövendölések és planetajárás megfigyelések.

össze nem tört lapokkal. Az emeleti helység azonban beomlott, lezuhant a földszintibe és ekkor törtek össze a cseréptáblák.

Ha a könyvtárt véletlenül erős földszinti erős teremben helyezte volna el nagy alapítója, akkor ma oly kincsesei volna a világ gazdagabb, melyhez fogható nem volna az egész földön. A szorgalmas kutatás azonban fáradhatatlanul, még egyre keresgéli az összevaló, összeillő darabokat. Eddig a leghosszabb szöveg, melyet szerencsésen össze tudták állítani, a vízözön leírása volt, melyet mi is közöltünk (1. 142. old.) A könyvtár egyes táblái összezúzott apró roncsaiban és hirdetik Assíria műveltségének nagyságát, ősiségét.

A könyvtár egyes cseréptáblái a legnagyobb gonddal készültek, régiebb szövegek lemásolására csakis olyanokat alkalmaztak, akik tökéletesen, kifogástalanul írtak és teljesen jól tudták olvasni a régi táblákat. A másolónak a legnagyobb szigorúsággal, hűségesen kellett másolnia, ha egy szót nem tudott kibetűzni, mert már elmosódott, kitöredezett volt, nem volt szabad az értelem szerint találmra valami szót Odáírnia, hanem üresen

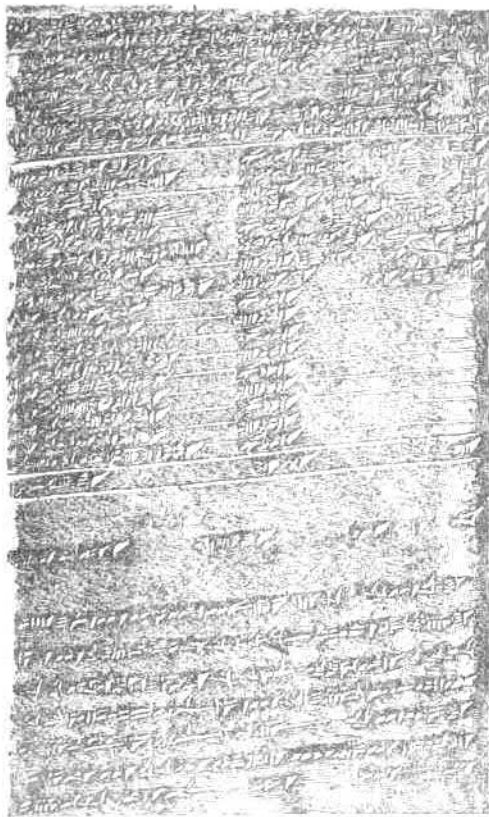

A vízözönről szóló elbeszélés egy töredéke az Asszurbanipál könyvtárában.

kellett hagynia a helyet vagy azt írnia „olvashatatlan“, „elmosódott“. Mikor egy tábla készen volt, akkor át kellett a másolónak adnia ellenőrzés céljából; csak amikor már összeolvasták, rendben találták a szokásos jelzést: „az eredetiről leíratott és összeolvasztott“, csak azután tették rá a könyvtár bélyegét, mely így szólt: „Asszurbanipálnak, a világurának, AsszírIA királyának a tulajdona“. Vannak azonban olyan táblák, amelyeken igen ünnepélyes és hosszú szöveg helyettesíti ezt a helyet. így: „Én, Asszurbanipál, a hatalmas, a nagy király, a világ ura, AsszírIA király, Szenakerib AsszírIA király fiaának Asszurhadomiak a fia, eredetiek után AsszírIAból, SzumírIAból és Akkadból való puha íróanyagra alattvalóim által lemásoltattam, elkészíttettem, összehasonlíttattam és palotámban megszemlélésemre elém állíttattam. Aki nevemet arról kitörölné és a maga magát írná reá, annak nevét pusztítsa el, semmisítse meg Nebó, aki a minden-ség tábláját jegyzi“.

Minden táblán alul volt egy sor, amelyen egy szó jelezte, hogy milyen táblacsoporthoz tartozik az illető tábla, az utána következő szavak pedig azt mutatták, hogy a legközelebbi lap mivel kezdődik; ha egy cseréptáblán ilyen sor nem volt, ez azt jelentette, hogy abból a sorozatból az volt az utolsó tábla és más nem következett utána.

Azokat az eredeti szövegeket, melyekről a könyvtár számára a másolatokat készítették, legtöbbször Akkad, Asszír, Babylon, Kutha és Nippur

Sértetlen cseréplap Asszurbanipál könyvtárából,
Isztár-hoz szóló panaszdal.
(Őrzik a British-Múzeumban.)

Mindjárt trónja elfoglalásakor lázongásban állott atyjának az a hódítása, melyre legbüszkébb volt, Egyptom. Th araka, az etiópiai fáraó visszahódította Egyptomot. Asszurbanipál azonban gyors sereggel megjelent a Delta vidékén, a két sereg szemben állott és a fáraó csatát veszített, ami annyira megrendítette hitét hadi szerencséjében, hogy nem is kísérelte meg a komoly, feltartó ellentállást, hanem csak visszavonulását fedte; előbb Memfiszt, majd Thebét is elhagyta és visszatért Etiópiába.

Asszurbanipál ekkor az egyiptomi kiskirályokat megerősítette méltóságaikban, amire azok hűbéri fogadalmat tettek az asszír királynak, aki asszír helytartókat hagyott a királyok mellett és azután diadalmasan visszatért hazájába.

Nemsokára azonban rossz hírek érkeztek Ninivébe és Asszurbanipálnak egyiptomi hatalma megingott, csak derék vezérei és hű helytartói tartották meg számára a Nílus völgyében az uralmat.

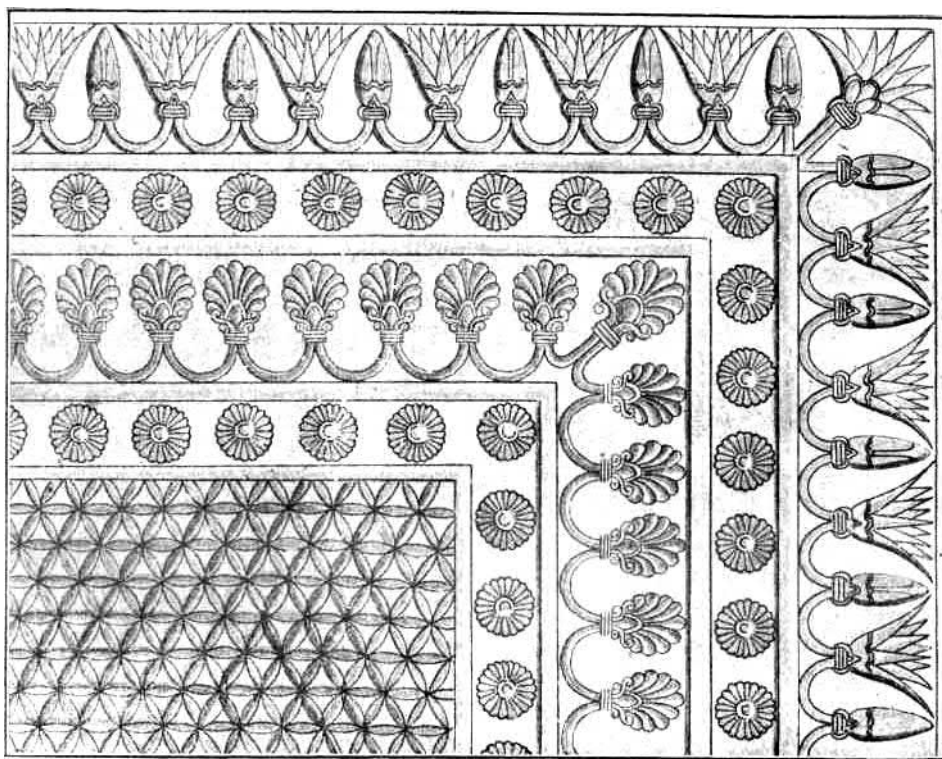
városokból származtak. A katalógusok közül kettőt kitűnő állapotban találtunk meg, egyik egy szakma - jegyzék, mely egyforma szövegek lajstromát adja, a másik, mely tartalommutatóul szolgált.

Az évezredek előtt megírt nívői cserép-könyvtár, felbecsülhetetlen kincs, azok a cseréplapok csodás hangokon a messze múltat regélik, feltárják előttünk évezredek világát s hirdetik, hogy örökös a szellem, a lélek életének fenmaradása.

A nagy asszír birodalom, a világot legyőző hatalom, gazdagság mind múló, gyarló dolog volt, amit az idő eltörölt, de amit a nagy királyok a szellem alkotásának őrizetére bízottak, amit művészet és tudomány őrzött meg, az feltámasztja őket s elővarázsolja személyüket, világukat, életüket az örökkévalóságig.

Asszurbanipal történelmi nagyságának fénye, dicsőítője ez a könyvtár, tehát azzal kezdtük, hadd vessen az előre fényt tetteire, életére, mely sok harci zajjal volt hangos.

A kis királyok ép olyan hűbéresek maradtak az asszír uralom idejében, mint az etiopiai fáraó fennhatósága alatt, csakhogy most idegen, hódító király szolgálatában állottak; amíg az etiopiai fáraó uralkodása csak korlátlan, fegyelmetlenül uralkodásukat tartotta határok közt, addig az asszír fennhatóságban megalázás is volt, szolgaság. A kis királyok lassan összeesküvést szőttek, melynek egyértelmű célja az volt, hogy helyre állítsák az egyiptomi királyságot és titkos hírnökök megvitte az üzenetet

• Mozaik-díszítmény a Kujuncsik-palotából. Az alakzatok egyiptomi lótosz- és pálma-díszítésekből alakultak.

Tharakának Etiópiába, hogy jöjjön sereggel és ők minden erejükből támogatni fogják és helyreállítják uralmát egész Egyptom felett.

Az összeesküvés azonban még végrehajtása előtt kitudódott és az asszír helytartók a hátrahagyott asszír őrsggel elfogták az összeesküvés fejét, az egyik deltavidéki alkirályt, Sais urát, Nékót, lánczokba verették és elküldték Ninivébe Asszurbanipál elé.

A közeli városokat kirabolták. Tharakát azonban ez a garázdálkodó őrsg nem félemlítette meg; seregével megjött, elfoglalta egész Egyptomot és a fáraó uralta ismét az egész Nílus völgyét.

Tharaka azonban nem sokáig élvezte dicsőségét, mert nemsokára meg-

halt és mostoha fiára Rut-Amunra hagyta trónját és Egyiptom feletti uralkodáshoz való igényét.

Rut-Amun seregével végigvonult Egyiptomon, az asszír csapatokon mindenütt diadalt aratott és atyja örökét teljesen birtokába vette. Thebében kikiáltották Alsó- és Felső-Egyiptom királyául, amire ő el is foglalta a trónt.

Asszurbanipál nemcsak serege erejével akarta Egyiptomot visszahódítani, hanem a nép közt is pártot akart teremteni az etiópiai király ellen. Megbocsátott Nékónak, barátságával tüntette ki, megnyerte saját terveinek, gazdagon megajándékozta és úgy bocsátotta hazájába vissza.

Nékó azonban nem szolgálhatta Asszurbanipál érdekeit, mert Egyiptomban Rut-Amun megverte, elfogta és mint hazaárulót elégettette.

Ez a hír már magát Asszurbanipált szólította hadba és teljes hadseregével indult Egyiptom ellen.

A hadjárat ismét az asszíroknak kedvezett. Rut-Amun csakhamar visszavonult és Etiópiába menekült, prédául hagyta Asszurbanipálnak még Thebét, is, mely keservesen szenvedett az asszír hadak kegyetlensége alatt.

Az asszírok a várost kirabolták, pompás ékességeit lerombolták, a lakosokat, férfiakat, nőket gyermekeket rabszíjon elhurczolták.

Asszurbanipál Egyiptomot húsz kis fejedelemségre osztotta fel, mindenikben kormányzót hagyott. A szerencsétlen Neko fiának, Pszammetiknek Szaiszt adta.

Asszurbanipál ezután kivonult Egyiptomból, mely majd tíz évig nyugodt megadással túrta az asszír uralmat, a fájó szolgaságot.

Asszurbanipál Egyiptomból Fönikiába vonult, mert ott Tirusz és Arád városa ellenszegültek az asszír fennhatóságnak és fellázadtak ellene. Az asszír seregek gyors megjelenése Tiruszt megfélemlítette és annak királya meghódolt Asszurbanipálnak. Arád azonban nem, de az ostromolt város a legkeményebb ellentállás után mégis elesett, mikor Arád királyának meghozták a hírt, hogy az ellenség betört a városba, maga ellen fordította fegyverét. Nem akart az asszír király kezébe esni és még azt is remélte, ha őt a király holtan találja, családjának már nem lesz bántódása.

Csalódott.

Nyolcz szép fia volt; Asszurbanipál, egyet kivéve, mind kivégeztette, azt az egyet Arád királyául tette meg, de előbb hűbéri fogadalmat vett tőle azzal a fenyegetéssel, ha ellene szegül, ép úgy jár, mint hét bátyja, kivégezteti, de ha hűséges hűbéres marad, békén élvezheti az uralkodást.

Ausszurbanipál diadalmas serege élén hazatért Nivébe, ahol a nyugalom édes ölén élvezte birodalma nagyságának hatalmát.

Távol Lídiából követség érkezett eléje és elhozta Gugu, Lidia királyának üzenetét. Gugu király készségesen hódol meg a hatalmas asszír királynak, elismeri azontúl urának, akinek hűbéri adót rendszeren fog küldeni, ha az asszírok hatalmas királya megvédelmezi országát egy északról, a Fekete

Assurbanipál.

A görögök Szardanapál-nak nevezték; ő alapította a ninivei könyvtárt és lelkesült mindenért, ami szép.

tenger partjairól érkező nagy néptől, a kimmeriektől, mely előzőnli Kis-Ázsiát és fenyeti Lídiát.

Asszurbanipál szívesen fogadta a küldöttséget és segítséget küldött Gugunak, aki az asszír csapatokkal vissza is verte a kimmeriek támadását, sőt főnökeiből kettőt el is fogott. Gugu király, hogy hálájának kifejezést adjon és elismerje, hogy diadalát az asszír fegyvereknek köszönheti, elküldte Ninivébe a két fogoly kimmeri törzsfőnököt.

Az asszír birodalom hatalma ismét bővült és Kis-Ázsiánál az Égési tengerig terjedt*

Ezalatt dél-keleten is harc folyt. Az elámiták királya Urtaki folyton harcban állott Asszurbanipál seregeivel; hol ő maga, hol felbujtogatott nomád törzsek törtek be az akkád földre; seregét az asszír hadak mindig visszaverték. Utaki azonban hirtelenül meghalt, trónját pedig jogtalanul, erőszakosan elfoglalta öccse: Tiummán. Urtakinak voltak fiai, de bitorló nagybátyjuk ellen nem tehetek semmit.

Urtaki mégis tartott tőle, hogy bátyja fiai és azoknak családja ellene fognak támadni, elhatározta, hogy valamennyit megöli; tervét azonban elárulták és Urtaki családja, fiai és közel rokonai elmenekültek Százából, a bitorló király közeléből és Ninivébe mentek Asszurbanipálhoz, hódolattal járultak eléje és oltalmat kértek tőle.

Asszurbanipál kitűnő alkalomnak találta az esetet arra, hogy Elám a fenntartása alá kerüljön.

Urtaki legidősebb fiának, Ummanigásznak hűbéri fogadalmat kellett tennie, mire Asszurbanipál megígérte, hogy visszaszerzi neki atyja trónját.

Asszurbanipál hatalmas sereggel küldte vissza az urtakai fiúkat Elámba. A bitorló király szintén erős haddal sietett az érkezők elé és az Ulai folyó mentén ütközött meg a két sereg.

Az asszírok győzedelmet arattak a bitorló sereg felett és borzalmas kegyetlenséget űztek a legyőzött seregen. Az elfogottakat kínozták, megcsonkították, kitépték a nyelvüket, kiszúrták a szemüket, szakállukat kitépték, karóba húzták, végül összekötözve a folyamba lökték.

Ummanigász a hatalmas sereg élén bevonult Szuzába, Elám fővárosába, mely hódolattal fogadta az új királyt; a városból öröm-énekekkel, hárfazene kísérettel jöttek Ummanigász elé; a fehér ruhás leányok, akik virágot szórtak az érkező elé, nem sejtették, hogy mialatt ők ott hajlonganak az új király előtt, atyjukat, bátyjukat, kedvesüket az Ulai folyó partján az asszír katonák kínozzák s a kínozottak üvöltő jajkiáltása hangzik fel a magasba s ott zavarja meg huguk, leányuk, arájuk üdv-énekét.

* Ebből az időből származik az a monda: hogy az asszír király egy napon két várost alapított Tarzust és Ankiálét; ezt állítólag egy oszlop jelezte volna, melyen az az ismert mondás állott: „Egyél, igyál, szeress, a többi nem ér semmit.”

A városban vigasság járja, örömnüpet ülnék, tánczra perdülnek, pedig az új király vérükbe gázolt és szolgaságot hozott, mert az új király hűbérese az asszír királynak.

A bitor király is elvette büntetését, fogságba esett. Hogy a bűnhődés minél borzasztóbb legyen, az elfogott királyt bátyja egyik fiának, Tammáritunak kellett lefejeznie. Az öcs végezte ki a nagybátyát. A királylyal együtt legidősebb fiát is megölték.

Urtaki fiai közt Asszurbanipál megosztotta a hatalmat: Szuza és Madaktu

Asszír lovas a kujuncsik-palota faláról.

királya Ummánigász, Kajdála tartományban pedig Urtaki másik fia, Tammáritu lett a király; mindkettő asszír fennhatóság alatt állott.

Urtaki fiai talán békén, nyugodtan túrték volna az asszír uralmat és hűbéradójukat híven beszolgáltatták volna állandóan, ha. az elámita határmozgalmak titkos* szerzője őket is nem kerítette volna hatalmába.

Asszurbanipálnak legveszedelmesebb titkos ellensége az öcscse Szamaszsumukin volt, Babilónia alkirálya, aki független uralomra vágyott.

Szamasz-sumukin részes volt Urtaki minden betörésében, a nomád népek felbujtogatásában, tartott is tőle, hogy bátyja haragja ellene fordul, tehát követséget küldött bátyjához, aki megkegyelmezett neki.

A hűtelen öcs látta, hogy egy-két szomszéd betörő hadjárata nem képes bátyja birodalmát megingatni, legkevésbé megsemmisíteni, tehát nagyobb tervet gondolt ki.

Asszíria hatalmát csakis nagy erős szövetség tudná megtörni, gondolta Szamasz-sumukin és előbb elküldte megbízottjait Elámba, az asszír fennhatóság alatti királyságba és azt titkos tervnek nyerte meg. Szamasz-sumukin azt üzentette az elámita királynak, hogy hatalmas szövetséget alakítanak, melyben az összes déli királyok és Egyiptom is részt vesz.

Valóban úgy is volt, a babiloni alkirály a Tengervidéki alkirályokat, Egyiptom fáraóját, Lidia urát is felkerestette titkos küldöttjeivel, akik reá is bírták a királyokat, hogy egyszerre állítsanak talpra hadsereget és küldjék Asszíria ellen.

Amíg ez a titkos szövetség megalakult, Elámban rút testvérgyilkosság történt és megakadályozta a szövetségnek idejébe való megjelenését.

Tamaritu durva lelkű, hatalomra vágyó, gaz lelkű volt és megölte édes testvérét, Ummanigást; nem is ütközhetünk meg rajta. Aki képes volt arra, hogy sajátkezüleg fejezze le nagybátyját, az nem igen írtózhatik attól, hogy megölje a bátyját, hogy egyedüli ura lehessen Elámbnak.

Tamaritu, aki szintén szövetségelt Szamasz-sumukinnal, elindította seregét Babilóniába, de ekkor saját hívei támadtak fel ellene és a testvérgyilkos királyt megfosztották a tróntól. Indabigász pedig nem küldött sereget Babilóniába, mert előbb látni akarta, hogy mi Történik, hova fejlődik a szövetség.

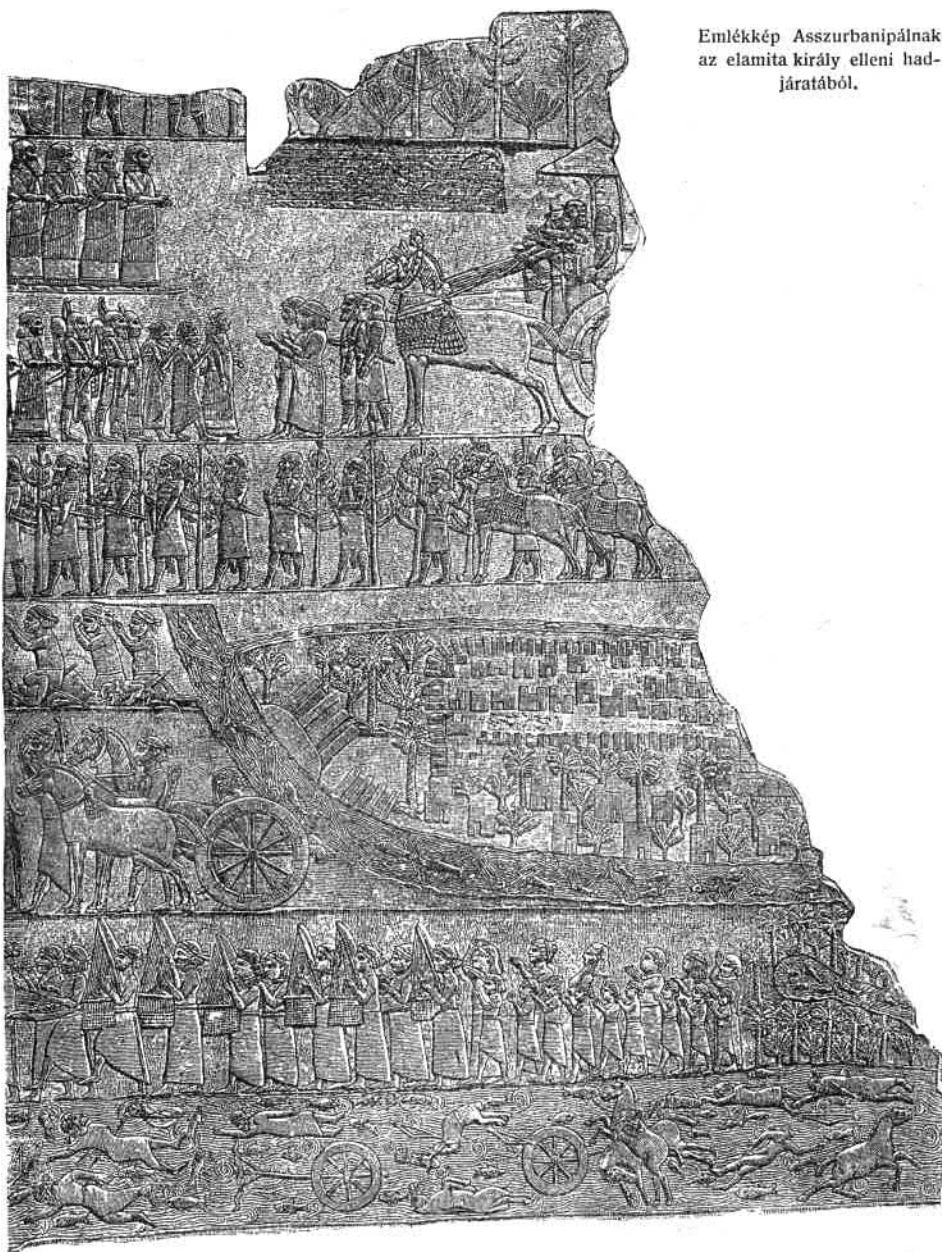
Asszurbanipálnak minden segítségül szolgált, Babilóniában kiütött az inség és Szippur, Babilon, Borszippa, Kutha városokat ostromló sereg vette körül, az asszír főhadsereg pedig Szamasz-sumukin serege ellen indult, azt megverte és megsemmisítette.

Babilon ostroma már hosszan tartott; a legkétségbeejtőbb helyzetben érkezett a városban a hír, hogy a királyi sereget Asszurbanipál teljesen megsemmisítette és így a várost fel nem mentheti, hanem az egész asszír sereg megérkezett Babilon ostromára. A bástyák egymás után estek el, a megremült király tudta, hogy mily rettentő büntetést szabna ki reá bátyja, aki ellen mindég álnokul viseltetett, aki pedig annyiszor megbocsátott, megkegyelmezett neki, de akit ő mindig újra meg újra elárult. A szigorú büntetéstől most csak azzal menekült, hogy felgyújtotta a palotát és mielőtt a lángok megemésztették volna, a saját kardjába dőlt.

Asszurbanipál haragja azonban a lakosság ellen is fordult; aki nem menekült meg, vagy nem kereste maga a halált, azok felett Asszurbanipál iszonyú ítéletet tartott.

A lakosoknak elszedték fegyvereiket, kincseiket, asszonyaikat, mindenüket, ami zsákmányra érdemes volt. Azokat, akiknek részük volt Szamasz-sumukin gaz fondorkodásaiban, akik valahol követségben jártak, akik a szövetsége-

Emlékkép Asszurbanipálnak az elamita király elleni hadjáratából.

Legfelül látjuk a királyt az elesett városba bevonulni, lent látjuk az énekkart, mely üdvözli a győzőt, legalul a csatateret a halottakkal.

sek hírnökeivel érintkeztek, akiknek, mint Asszurbanipál mondta: szájuk ármányokat beszélt ellene és Asszur, az ő ura ellen, — azoknak a nyelvét tépette ki.

Két, nagy kőbika állott Babilonban, melyet még Asszurbanipálnak nagyatyja, Szenakerib állított fel; az előtt a két bika előtt mondta ki Asszurbanipál a népitéletet. Oda kellett hozni az összes foglyokat és akkor megkezdődött a rémes ítélet, a kegyetlenség, az emberkínzás; a legtöbbször levágták a kezét, lábát és úgy dobták az ottani árokba. A lecsapott testrészeket pedig oda dobálták a kutyáknak, otthagyták a keselyűknek. Borzalmas emberpusztítást vittek végbe. Asszurbanipál azonban erről a kegyetlenkedésről azt jegyezte fel: hogy azzal a cselekedetével megörvendeztette az isteneknek, az ő Urainak szívét. Csak mikor a katonák a mézszárlásba, kegyetlenségbe már teljesen belefáradtak, akkor kaptak a többiek kegyelmet, de előbb el kellett ismerniük, hogy Asszur isten a mindenható, a leghatalmasabb Úr.

Babilon alig ötven év alatt másodszor sínylelte meg az asszír hadak pusztítását, mert most is feldúlták, rombolták, nagy része lángok martaléka lett.

Az elégett királylyal szövetségben állott adél-kaldea alkirály, Asszurbanipál haragja éden Elámba menekült, melynek új királya, Indabiginász semleges maradt a hadjárat alatt, szíve Szamasz-szumukinhoz húzott, de félt Asszurbanipáltól és nem indult a veszedelemben levő babiloni alkirály segítségére.

A hadjárat után Asszurbanipál követelte tőle, hogy adják ki a hozzá me/ kült dél-kaldea fejedelmet, amit Umbanigász azonban megtagadott. Az Asszurbanipál alkudozást kezdett Indabigászszal, de mielőtt ezt befejezték volna, egy nagyravágyó fővezér, Ummanaldasz megölte Indabigászt és magához ragadta az uralkodást.

Ezt a zavaros állapotot Asszurbanipál felhasználta és betört Elámba és Szuzá ellen vonult; Ummanaldasz erre híveivel a hegyekbe menekült. Az asszír király magával hozta Tammaritut, akit Indabigász fosztott meg a tróntól; ezt Asszurbanipál visszahelyezte a trónra, de előbb hűbéri fogadalmat kellett letennie.

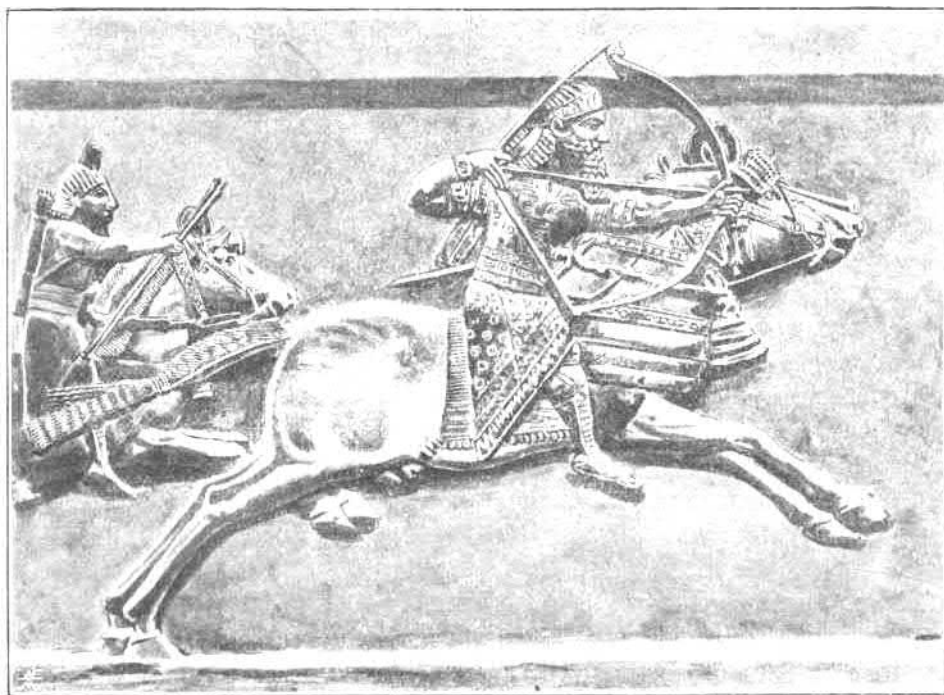
A hűbéresség azonban az elám népnek sehogysem volt Ínyére, szabadsághoz, függetlenséghez szokott nép volt és Tammaritut, hogy a néppel és az előkelőkkel ne jusson ellenkezésbe és meg ne foszszak a tróntól, felázadt az asszír fennhatóság ellen, megtámadta a hátra hagyott asszír őrseget; azt leölte és megtagadta a további adót.

Asszurbanipál ezért rettentő büntetést mért a lázadó országra, nagy sereggel jött be Elámba, végig pusztított útjában Szuzáig és elfoglalta azt. Oly rablást, városdulást . vitetett benne végig, aminőt Szuzá addig még nem ért meg.

Asszurbanipál maga ezt mondta: Asszur és Isztár akaratából bevonul-

tam a palotába és diadalmasan pihentem meg bennük. Megosztottam kincstárukat, elvittem az aranyat, ezüstöt, minden drágaságot, amit Elám első és az utána következő többi király gyűjtött és amihez ellenség még eddig nem nyúlt. Egy hónapig és huszonöt napig tartott a rablás, országdulás.

Ummanaldász, aki a hegyek közt tanyázott, aki magával vitte oda, a kaldeai fejedelmet, Nebubelzikrit. Unnaldász, aki valamikor barátságosan fogadta a fejedelmet, sőt Asszurbanipál kérésére ki sem adta, most, csak

Asszurbanipál a vadászon, amikor lovon vadat üldöz.

hogyan visszanyerhesse a trónt, felajánlotta Asszurbanipálnak, hogy kiszolgáltassa Nebubelzikrit és el is küldte a fejedelmet az asszír királynak.

Nebubelzikri azonban nem akart a kegyetlen hírű Asszurbanipál kezébe jutni és útközben megkérte fegyveres szolgáját, hogy ölje őt meg; a hű szolga megértette ura kívánságát, tudta, hogy borzalmas kegyetlenségtől menti meg, tehát megölte.

A megölt fejedelem holttestét átadták Asszurbanipál küldötteinek, akik a halottat elvitték a király elé.

Asszurbanipál még Mardukpaliddin fián is boszút akart állani. Végrehajtotta rajta az ítéletet, mintha élne és lefejeztette, testét a szemétdombra vettette, a fejét pedig beszóztatta, kikészíttette és felakasztatta Ninivében a

királyi palota kertjének egyik lugasában; az alatt tartotta a feleségével a győzedelmi lakomát.

A hűtlen, áruló király Ummanaldász nem élvezhette hitvány árulása gyümölcsét, mert a győzedelmes asszír seregek felkeresték őt a hegyekben, megtalálták rejtékét, elfogták és elvitték Asszíriába Asszurbanipálhoz, aki most őt is és az elfogott Tamaritut is együtt elzáratta; ünnepélyekkor pedig más szíriai királyokkal kocsija elé fogatta. Az asszír seregek Elámot teljesen leverték; a szabad és független országból asszíriai tartomány lett.

A míg keleten az asszír hadak eltörték egyik szabad népnek függetlenségét, addig nyugaton egy másik nép visszanyerte, visszaszerezte szabadságát.

Az asszír sereget a hosszas babiloni és elámi háború annyira lekötötte hogy tétlenül kellett eltúrnie Egyptom felszabadulását.

Egyiptomban Nékónak, Saisz királyának fia Pszammetik ura lett minden, többi kis királynak. Fejére tette a kettős Egyptom koronáját, lerázta az asszír szolgaságot és függetlenné tette az egész országot.

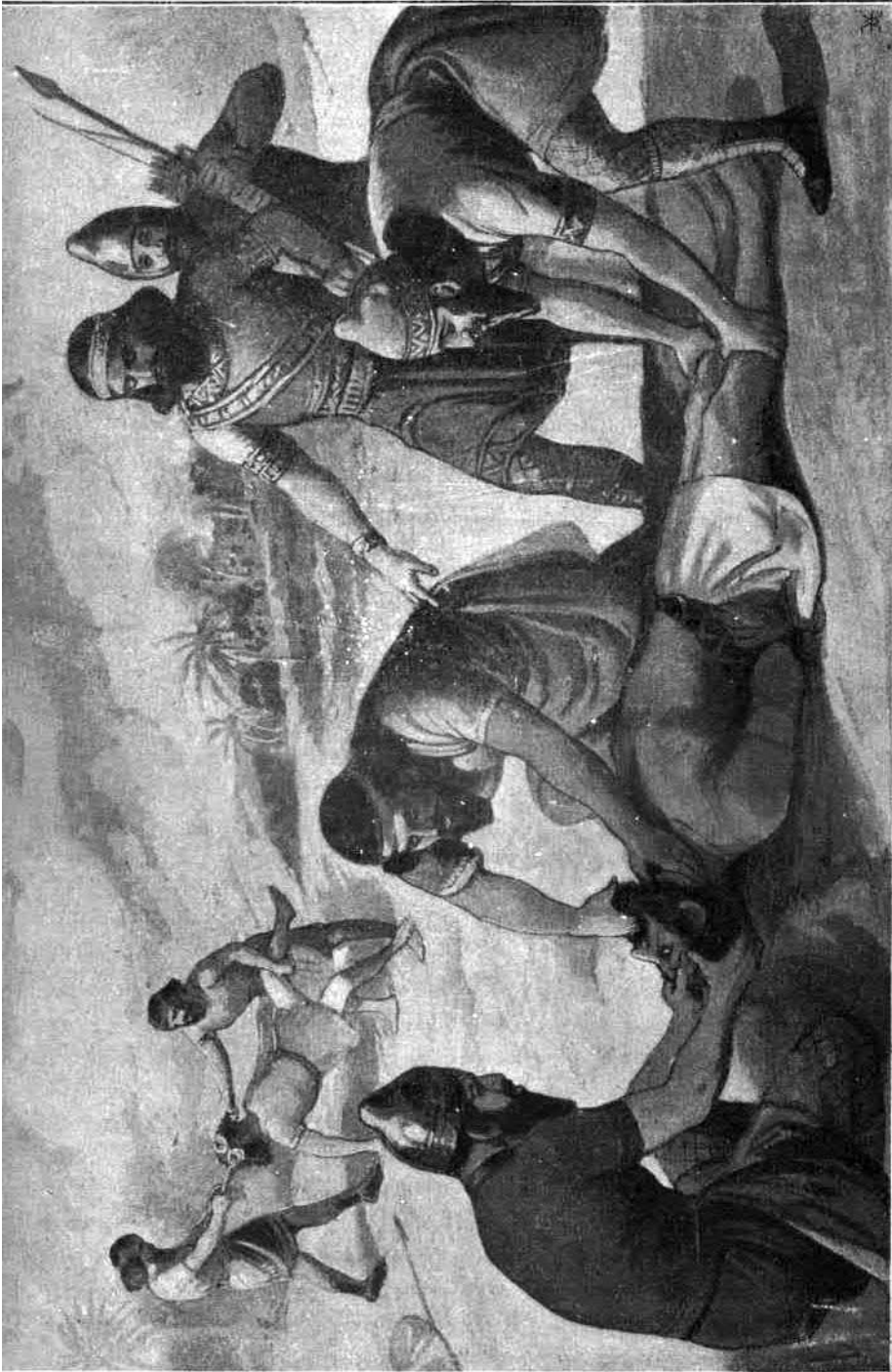
A babiloni és elámi háborúk alatt többfelé meglazult Asszíria tekintélye, fellázadtak a meghódolt arab törzsek; az egykor önként meghódolt Lydia is elszakadt. Ugyanaz a Gugu király, aki kereste Asszurbanipál támogatását, később hálátlanul elszakadt Asszíriától, fia Ardysz azonban atyja halála után, mikor a babiloni-elámi háborúk véget értek, jóvá tette atyja hálátlanságát és hódoló követséget küldött Asszurbanipálhoz.

Az asszír hadsereg Asszurbanipál uralkodása alatt ugyan folyton hadban járt, mindég volt valahol lázadás, engedetlenség, melyet fegyveres erővel kellett elnyomni, de maga Asszíria a legjobb békében élt és ott tökéletes virulásnak örvendett minden, amit emberi szellem, munka, ügyesség, tanultság, művelődés teremthet. A palotákban kényelem, fényűzés, szép bútorok hirdették a jólétet, az asszír urak gazdagságát. Az ékszerek, aprólékos munkával díszelgő, ízléses ékességek voltak; a nők és férfiak egyaránt hordtak ékszereket, a férfiaknál, különösen a kar-abroncsok voltak divatosak.

A férfiabroncsok eredete azonban nem ékeskedésből származott, hanem támasztékul a rövid paizshoz, melynek éle így nem a mezítelen karhoz, hanem az abroncshoz támaszkodott, később azonban ebből ékesség lett, mely finom aranyból készült és amit gondos művészi faragással és aprólékos munkával, ékkövekkel díszítettek.

Viruló szövés-fonás, pompás szöveteket, takarókat szolgáltatott Asszurbanipál fényűző korának; a szőnyegszövés pedig páratlan szép, tarka mintájú, pompás szőnyeget hozott a vásárra.

Mert vásárokat Asszíriában csak úgy tartottak, mint mostanság minálunk. Az istenek ünnepein a vásáros helyekre két kerekű kocsin, gyalog, ki hogy tehette elvitte a portékát és olt pusztá földre, szőnyegre, nád-

Asszír kegyetlenségek az Ulai-folyó partján nyert ütközet után.

gyékényre kirakta azt. A nagy vásárokra eljöttek messze vidékről, a Tenger-mellékről, Fönikiából, Kis-Ázsiából, Egyiptomból.

Mozgalmas élet volt egy-egy nagy vásárkor Ninivében. Északról, az örmény vidékről nagy tutajok érkeztek, magasan megrakottak szép szálfakkal, másokon csak finom szerfák voltak. A Palesztina felől az úton nagy tevekaravánok közeledtek és azokkal az arabok drága prémeket, bőroket hoztak; kisebb karavánok egész a Punt vidékéről drága illatos fűszerekkel érkeztek. Indiából is jöttek elefántokon kereskedők és szemkápráztató tarka selyem szöveteket, gyöngyöket hoztak és portékájukat jól eladták, mert az asszíriai előkelők szerették a pompás, díszes öltözködést, amit nem csak utcán, ünnepélyes alkalmakkor, de otthon is viseltek. Otthoni életükben választékosak voltak, szerették a szép berendezéseket, a díszes asztalokat, melyeket lakomákhoz díszesen terítettek, evőeszközöket, villát, kanalat használtak.

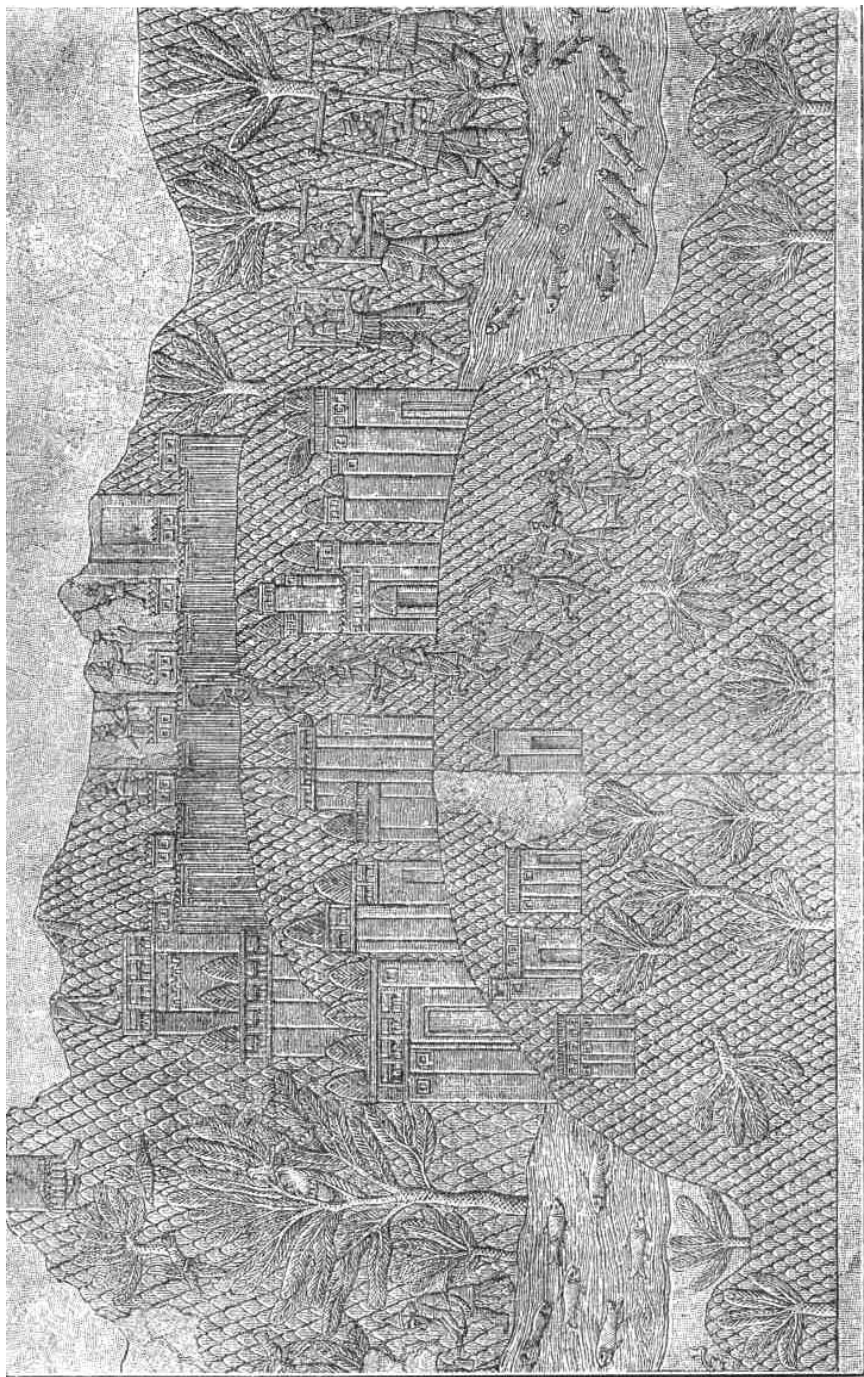
Mindezt árulták a vásárokon; nyüzsgő élet volt olyankor minden utcán kíváncsiság, érdeklődés mindenkit kicsalt a messze vidékekről érkezők megcsodálására.

A háremekben is érdeklődés izgatta a szépeket, mert ilyenkor vásárfia először is nekik járt ki.

A vásárok voltak legfényesebb tanúi annak a jólétnek, gazdaságnak, amelynek Asszurbanipál alatt az asszírok örvendtek. Asszurbanipál alatt élt az asszír nép és főleg a gazdag asszíriai a legboldogabban, de egyúttal elmerült az élvezet-, a gyönyörhajhászásban. Fényűző volt mindenki: példát a király adta, aki udvari életében a pompában, a fényűzésben, pazarlásban művész volt.

Asszurbanipál mindenben a legnagyobb méreteket kereste és a szélsőségeknek hódolt. Amikor a csatatéren járt, amikor ezer és ezer ember élete esett a kezébe, akkor az irgalmatlan, az embertelen, a köszívű és vadállatnak is megrettentő zsarnok volt, aki nyugodtan hallgatta a velőtrázó sikongatások egész orkánját, részvétlenül látott pusztulni egész nemzedékeket. Amikor a királyi palotában, a fogadóteremben, mint Asszur isten első szolgája, a világ ura jelent meg, az udvari méltóságok egész sora végezte a szertartásos hódolásokat; amikor trónján ült és mint államfő, fején a koronával intézte népek, alattvalók sorsát, oly fenséggel, méltósággal, mélyre ható megfontolással cselekedett, mintha valóban ő volna a végtelen földi bölcsesség, oly kicsinynek látott mindenkit és mindent magakörül, mintha valahol az égben isteni trónon ülne; amikor pedig elhagyta a tekintély székét, a tróntermet és mint az érző szívvel, forrongó vérrel alkotott Asszurbanipál a hárem termekbe ment, egyszerre jóságos, igénytelen szerelmes lett belőle, aki rajongó rabja volt minden női bájnak és nem tudott betelni soha női szépséggel, a szerelem lángoló érzésével.

Megtörtént, hogy a hivatalos, állami kihallgatáson kérlelhetetlen szigo-

Elogiatt őrmeny város kifosztása. Fali domborokép a kujunesiki palotából.

rúsággal adott ki rendeletet valamely távoli hiibér király ellen és parancsában az illető hűbéres pusztulása, halálos ítélete volt benne, amit semmi váltságdíjjal, sem felemelt adóval nem lehetett többé megváltoztatni és egy évvel később, amikor a hárembe indult, jelentették neki, hogy az illető fejedelem elküldte a mindenható asszír király háremébe a leányát. Assurbanipál azonnal magához vezette a leányt és ha szép volt, s a királynak megtetszett, azonnal megbocsátotta atyának minden vétkét.

A háremhölgyek ismerték a király gyöngeségét és forró csókkal, édes öleléssel sok kegyet, kedvességet csaltak ki atyjuk, övéik vagy népük számára.

A rettenetes, félelmes uralkodó a hárem puha kerevetein gyöngékedény szerelmes volt. Regényes, hajlamú is volt, a hárem kertjében szép, hívogató lúgosokat csináltatott, ahol egy-egy kegyeltjeivel lakomázva zene, hárfa, dalkiséret mellett töltötte óráit és az illatos, fűszeres légben, enyelgés közben elfelejtette, hogy ő a világ ura. A női szépségen kívül, nagy hatalma volt fetette az istenekbe vetett hitnek, az istenfélelemnek. Ha bármi jelből azt hihette, hogy az istenek valamelyik neheztel reá, levert volt és minden áldozatot meghozott, hogy a neheztelő istenséget kiengesztelje. Az a vad kegyetlenség is, melylyel az ellenséget, a foglyokat kínozták, ebből a buzgó hitből származott. Asszur istennek a kegyeit akarta kegyetlenségével kiérdemelni.

Mikor halt meg pontosan, nem tudjuk, de semmiesetre sem később Kr. e. 626-nál.

A monda az ő nevéhez fűzte a „Szardanapál tűzhalála“ meséjét, melynek volt történeti alapja is, de nem Assurbanipálra vonatkozott, az egész valójában, amint a monda regéli, nem is áll fenn. A görögök Szardanapálnak nevezték Assurbanipált és erről a Szardanapálról azt regélték, hogy ő volt Asszír utolsó királya, aki, mikor az ellenség körülvette a várost és ő nem szabadulhatott meg, akkor a királyi palota tetején, alkalmas helyen nagy máglyát rakatott, arra összehordatta összes kincseit, ékszereit, végül pedig feleségeit, kegyelt háremhölgyeit és velük együtt elhelyezkedett a máglyán és azután meggyújtatta. Mire az ellenség betört a város falain, a király és feleségei elhamvadtak.

Ennek a mondának két alapja van: Assurbanipál öccse Szamaszszunukin Babilonban valóban maga ítélte magát tűzhalálra és a királyi palotában gyújtott máglyán lelte halálát, a másik, hogy Asszír utolsó királya valóban puha, elernyedő erejű király volt, aki képtelen volt országát megvédelmezni.

Ebből a két alakból szőtt azután a monda idővel egyet és hogy a megrendítő mese érdekesebb legyen, hozzá fűzték Assurbanipál nevéhez, akiről a görögök Szardanapál név alatt fenntartották a mondat.

Szardanapál tűzhalálához a nagy Assurbanipálnak nincs semmi más

Asszurbanipál és neje a királyi kert egyik lugasában.

köze, minthogy az ő nevét használták fel. Asszurbanipál volt a Szargonok utolsó dicsőséges királya; ő alatta, az asszír hatalom már gyengébb, lazább volt, de annál nagyobb, dicsőségére váló volt a szellemi nagyság, a művelődés haladása.

Sokan ép ezért Asszurbanipált tartották a Szargonok legnagyobb királyának, de ha a birodalmi erősséget tekintjük, akkor nem az. Most már folytathatjuk azt az idézetet, melyet Szargon királynál kezdtünk el, de csak Szargonra vonatkozott:

„Sz ar gon volt az asszíriai történelem legkimagaslóbb alakja, az ő uralkodása alatt és nagy részben az ő uralkodásának kihatásától érte el Asszíria legnagyobb hatalmát. Sz en a k er ib már csak vesztett a reá maradt birodalom hatalmából. Assz ur ha don ugyan hozzá szerezte Egyiptomot, de azért csak nagy nehezen tudott az északnyugati nomád népek ellen védekezni és nem jelzi, hogy mit vesztett nyugaton.

„Assz ur ban ip ál l al az után a babilon-elámi háború alatt, melybe a birodalomnak majdnem valamennyi állama belekeveredett, fordulat állott be a birodalom életében. Annak a titkos szövetségnek a megalakulása megpecsételte a nagy birodalom sorsát, mert, ha az asszír király leverte is a lázadást, az asszír hatalom már csak addig tarthatott, amíg méltó ellenfele támad. Az asszír birodalom történelme Szargon után folytonos tartomány elvesztés és visszahódításból állott és számos hadjárat, az igazi gyümölcsét nem az asszíroknak hozta meg, hanem utódaiknak“.*

Az asszír birodalom, mely Szargonnal egyszerre óriási hatalom lett, roppant hatalmát, szinte szédítő gyorsasággal érte el, de azután Asszurbanipál után, gyöngé királyok alatt ép oly hirtelen omlott is össze.

Asszurbanipál uralkodásának, dicsőségének emléke teljesen hasonló volt II. Ramszeszéhez. Minden dicsőséget, nagyságot, amit az igazi nagy hódító elődök érdemeltek ki, annak a nevéhez fűzték, akinek az uralkodásához a legtöbb csillogó emlék fűződött, akit a hódítók örökségének élvezetében ragyogóbbnak láttak, mint magát a nagy hódítót.

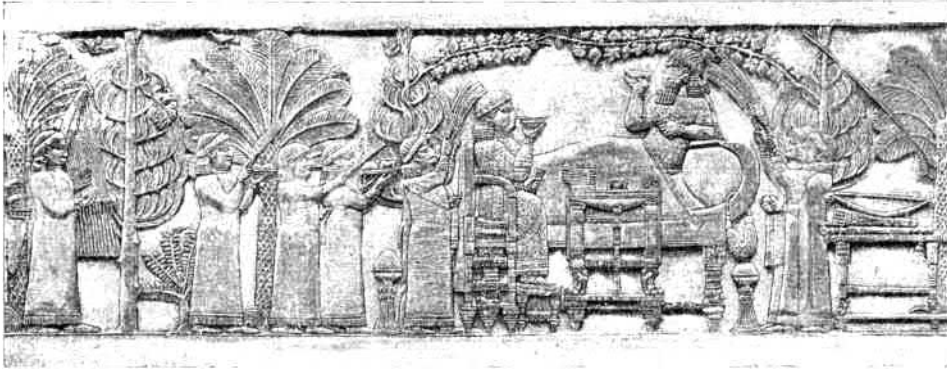
Ha az asszír birodalomban lett volna egy megújulás, egy későbbi újjuló virulás, bizonyosan Asszurbanipál szolgált volna mintaképül, ideálul a későbbi uralkodóknak, mint ahogy II. Ramszesz mintaképe lett a III. Ramszesz korának.

Az elődök hatalmát, kincseit, erejét teljességében élveznie a gazdagságot, fényre művészetre, tudományra, építkezésre, gyönyörök keresésére, pazarolnia, de azért királyi nagyságához méltónak maradnia Asszurbanipálnak jutott osztályrészül. Ő telt marokkal szórta mesébe való kincseit, még sem volt elpazaroló; gyönyört, mulatást keresett a mezőn, a rengetegben, a hárem puha kerevetén, a tudomány birodalmában, de azért mégis erős

* Winkler Hugó.

kezű, népe gondját viselő fejedelem volt, akinek emlékezetét az utána következő gyenge királyok alatt már is régés dicsőítéssel őrizte a nép.

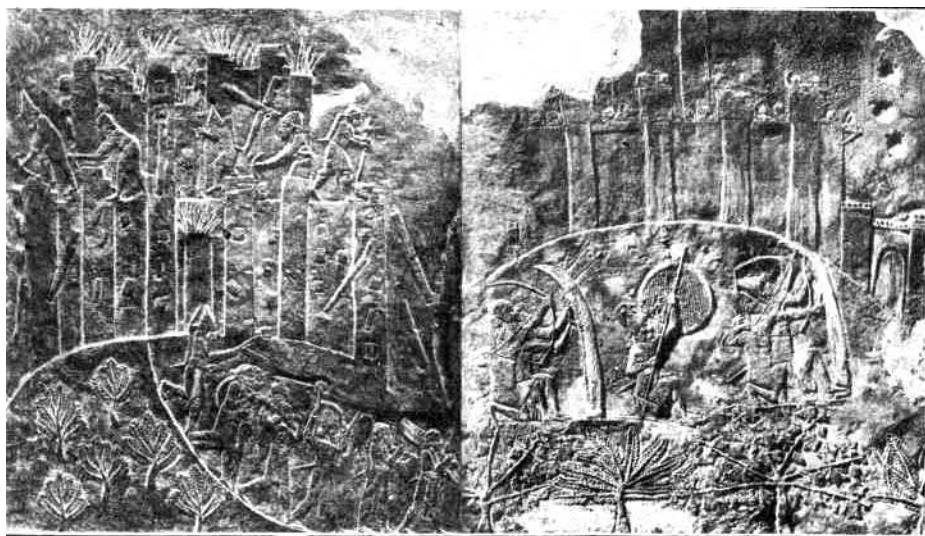
Asszurbanipál volt az utolsó nagy asszír király, aki alatt, ha a birodalom már lazult is. AsszírIA a művelődés szempontjából a legnagyobb fényét érte el; de a híres, a könyvtár építő, a szépért rajongó, a műveit, tudós asszír király halálával véget ért AsszírIA fénykora és az utána következő tizenkilenc év alatt bekövetkezett a birodalom összeomlása, elérkeztek AsszírIA végnapjai.

Asszurbanipál és neje a hárem-kertben.

Letűnt évezredek előtt élt
Az asszírok mesés királya,
Dicső színe előtt meghódolt
A földnek minden népe, tája.
Arany városban élt, lakott,
Arany trónjáról sok törvényt adott
Aranyos istenképes volt a terme,
Oda jött s hódolt a királyok serge,
Ott leste a világ akaratát
Amely népnek üdvöt, éltet ad
Vagy pusztulást végső ítéletet,
Mely sírba dönt hatalmas népeket.
Ahol a nap kelt hol lenyugodott
A nagy asszír király uralkodott.
Hiába keltek népek ellene
Leverte őket roppant fegyvere
És egyet vallott a világ négy tája:
A föld ura az asszírok királya,
S nyögtek a népek fájón, szüntelen,

Nincs hatalom mely rajt' erőt vegyen,
Pedig ha a királyi kertbe lépett
S körülvették a földi szép tündérek,
A rettegett hatalmú nagy király
Előttük mint szerelmes ifjú áll,
Turbékol mint a gerle, csókot kér,
Egy édes csókért mindent elígér.
Majd karba kart fon, sétautra kél
S a gyöngye szép hölgy tőle mit se fél,
Hisz olyan édes szókat suttog néki,
Lehetne-e szívének tőle félni?
Majd hűs lúgosban megpihennek ketten
És mind a kettő oly maga feledten
Úgy suttog mint két kis bohó gyerek,
Majd egymás karján lágyan szendereg
S egy kis manó kaczag a lomb között
Kaczag a nagy-világ ura fölött:
Nincs férfinak a földön oly hatalma,
Hogy meg ne törje szép nő puha karja.

Eltoglalt város félgujtása. Város ostromlás.

ASSZÍRIA VÉGNAPJAI.

Assurbanipál után K. e. 626-ban a dicsőséges emlékü király fia, Bel-sum-iskun került a trónra, melyről azonban nem sokáig kormányozta a reá maradt roppant birodalmat, mert öccse Asszuritil-ilani még az első évben megfosztotta az uralkodástól.

Asszuritililani volt egyúttal Asszírának utolsó királya, vele együtt megszűnt Asszír, úgy mintha nem is lett volna soha,

Asszuritililani volt a legméltatlanabb király, aki valaha Asszír trónján ült. A birodalom ügyei nem érdekelték, ő csak a roppant hatalom és gazdagság révén elérhető gyönyöröket hajhászta. Egyetlen hadjáratban nem vett részt, serege élén soha sem állott és a történelem a „gyáva, pulya király“ névvel bélyegezte meg emlékét.

Néha hetekig nem láthatták, egész idejét háremében töltötte és nem törődött az országos dolgokkal, azt teljesen reá bízta a méltóságokra, akik első időkben még úgy vezették az államügyeket, mint azt Asszurbanipál korában látták és megszokták. A király hanyagsága, feltétlen bizalma persze lassan a főméltóságokat is megmételtyezte és azok is uruk példája szerint vezették tisztségüket és kevesen voltak,¹ akik buzgók, kötelességtudóak maradtak.

A birodalom hatalma folyton csökkent s végül megrázkódtató csapás érte, melyet nem is tudott kiheverni.

A Kimmeriek, akik már Asszurhadon alatt törtek be örmény földre, hazátlanná vált népek voltak, máfeik roppant nagy népáradat elől menekültek és kerestek Kis-Ázsiában új hazát. Az a roppant népáradat azonban Kis-Ázsiát is előzönlötte, onnan levonult Szíriába Egyiptomig, ahol megfordult és Elő-Ázsiát söpörte végig. Ez a nép a szkita nép volt, melyről már Juda történetében megemlékeztünk. (1. 379. old.)

A szkíták száguldó gyors paripáikon végig vonultak egész Asszirián, mindenütt pusztítottak, raboltak. AsszírIA legszebb városai, falvai romokba dültek, füstölgő falak, kardra hányt lakosság, a keselyük egész falkái jelezték az utat, amelyen a szkita nép rablóserege tova száguldott.

Assziriában csak Ninive állott ellent a támadásnak; erős falai hosszabb ostromot követeltek, amit a szkíták nem kedveltek, inkább oda hagyták a várost; így menekült meg Jeruzsálem és így Ninive.

A szkita támadás Assziriából tovább ment, át a Médföldre és úgy vonult azután ismét fel Ázsiába.

Assziriában a király nem sokat tett a pusztítás sebeinek begyógyítására, ellenben a szomszéd nép királya, a Médföld ura, az minden erejét az orszagát ért csapás orvoslására fordította és néhány év múlva mint újult, megerősödött hatalom fejlődött ki AsszírIA mellett.

Babilon alkirálya, Nabopolosszár látta, hogy mi fog bekövetkezni; jól látta, hogyha megerősödött Méd királyság előbb-utóbb, de jó alkalommal biztosan Assziriára fog támadni. Bár gyenge volt már AsszírIA, de azért bizonytalan volt, hogy a méd király leverheti-e. Nabopolosszár éles eszű ember volt, aki átlátta a helyzetet és gyorsan cselekedett. Babilonban összehívta az előkelőket, a főbb hatalmakat és élénken kiszínezte előttük a jövőt: ha Assziriától nem szakadnak el minél hamarább, ha a méd király leveri Assziriát, akkor AsszírIA után Babilonra kerül a sor; ha azonban Babilónia független királyság lesz, akkor a méd király még keresni is fogja a szövetséget és csak úgy fog AsszírIA ellen támadni.

A babiloni urak átlátták az alkirály szavainak igazságát és kikiáltották őt Babilónia királyának és azzal Babilónia újra független, szabad ország lett.

Mihelyt Nabopolosszár Babilónia királya volt, azonnal követeket küldött a méd királyhoz és szövetségre szólította fel AsszírIA ellen. A méd király örömmel fogadta az ajánlatot, mert Babilóniával egyesülten bátran támadhatta meg a már beteg Assziriát.

Az egyesült sereg AsszírIA földjén diadalt ült az asszír hadakon és azzal örökre megtört a varázsa azoknak a félelmes fegyvereknek, melyek a szomszéd országokat másfél századon át rettegésben tartották.

A szövetkezett királyok seregei egyenesen Ninive alá vonultak és a büszke város, melyből az egész világnak parancsoltak az asszír hódítók,

szégyenülten látta, hogy veszi körül az ostromlók hatalmas gyűrűje és a város, melynek urai rabságba hajtottak minden népet, minden országot, maga rab lett; de bízott hatalmas falai erősségében és felvette az ostromlókkal a harczot, szembe nézett a támadókkal.

A szövetkezett ellenség megkezdte az ostromot, melynek Ninive két esztendeig ellent állott. A ostromlott városok minden szenvedése meglátogatta a védekező várost, mely kétségbeesett ellentállással tette méltatlan királyának utolsó napjait dicsőségessé, habár az elszánt védelemben a királynak semmi része nem volt.

A ninivei lakosság nem bírt belenyugodni abba a gondolatba, hogy meghódoljon, hogy kegyelemért esedezzék és az ellenség megvető büntetésében legyen része. Megalázott legyen az a város, melynek falai közé hoztak minden diadalmi jelvényt, a letiport népek isteneit, szent ereklyéit, rablánczokra vert királyokat, melynek palotái felé szállott az irigykedés az egész világról.

A makacs ellentállást végre az elemek segítségével törték meg. A Tigris Kr. e 625-ben tavasszal roppant áradással érkezett a ninivei térségre és elöntötte a város környékét messze vidéken. A hosszú ostrom alatt megromogtalt falakat a nagy vízár ledöntötte, az ellenség rohamának nyitva állott az út, a szövetkezett ellenség bevonult a városba, azt feldúlta, palotáit lerontotta, a lakosságot kirabolta, kardra hányta, elhurczolta és egész városrészeket felgyújtott.

A király pedig, mint a monda tartja, feleségével együtt a palotája tetén máglyán a lángok közt kereste a halált.

Az ellenség mindent, amit a városból érdemes volt elvinni, elhurczolt. A másfél évszázad alatt összehalmozott kincseket az ellenség megosztotta és mikor a várost teljesen kifosztotta, leromboltatta azt, hogy kő kövön ne maradjon, a város többé fel ne épülhessen, újra ne támadhasson.

Nem is támadt fel többé, vége volt! Kétszáz év múltán, már nyomát sem látták, elfelejtették, mintha nem is állott volna soha, csak a mese, a hagyomány regélt róla, mint a föld színéről eltűnt városról, melyet egykor minden nép uralt

Beteljesült rajta Nahum zsidó próféta szózata:

„Jaj a vérrontó városnak, tele van az hamissággal, rablással, nem hagy fel a ragadozással. íme, rajtad ütök — mond a seregek Istene — szekereidet elégetem, oroszlánkölykeidet a kard emészti meg, véget vetek a földön mindennek, amit elragadtál és hírnökeid szava sem hallatszik többé. Deli, bájos leány, aki népeket rontottál meg s fontál be bűbájosságoddal, rosszaságodért undokságot vetek reád, megrútítalak. Száguldó lovasok, csillogó kard, villogó dárda botlik holttesteidbe, a halottak száma végtelen, aki meglát téged, elfut tőled s szól: Ninivét feldúlták, ki szánja meg? Elemészt téged a tűz, kiírt a fegyver, sebed gyógyíthatatlan, a rádmért csapás halá-

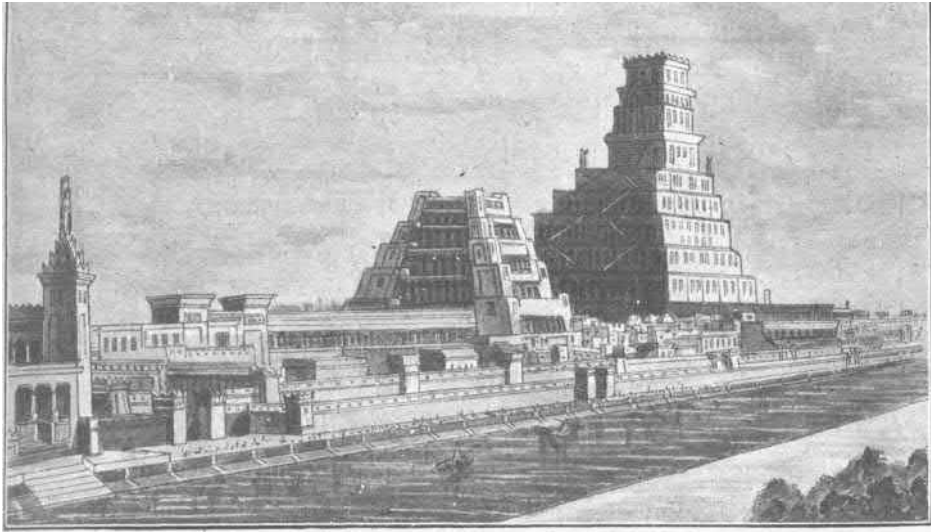
los és mindazok, kik híredet hallják, tapsolnak, mert kit nem illetett volna a te gonoszságod.“

A prófétának igaza volt, Ninive fényének, dicsőségének voltak árnyoldalai is. Ninive urai rablással, életpusztítással rettegtek minden népet, az asszír város bölcsője és otthona volt minden bűnnek; sok romlatlan városba a ninivei erkölcsök vitték a romlást, a bünt. Amikor pedig elbukott, elveszett, halotti tora népek újjongása volt.

Csak évezredek után, a kutató ember, az őse iránt érdeklődő késő sarjadék, ásta ki sírjából a rég eltemetett várost, a rég letűnt dicsőséget s feltárta azt még egyszer, hogy emlékeivel végig megmaradjon és népeknek örökös tanulságul szolgáljon; hogy elpusztul végül minden birodalom, bármily hatalmas legyen is, ha alkotó részeit rabszolgákká akarja tenni, ha megfosztja a népeket méltóságuktól, ha szent érzelmeikbe gázol!

Katalógus-töredék Assurbanipál cserépkönyvtárából.

A BABILÓNIAI KIRÁLYSÁG MEGÚJHODÁSA.

Ninive elpusztulása után a két szövetséges király visszatért hazájába, előbb azonban megosztottak az asszír birodalom tartományain, hűbéresien. Ez az osztozkodás azonban egyelőre csak szép szó volt, mert Asszír tartományait most újra meg kellett hódítani, fegyverrel megszerezni. Nabopolosszár mielőtt hozzáfogott a reá eső tartományok meghódításához, előbb nászt tartott, fia feleségül vette szövetségésének, a méd királynak a leányát, A m u h i át és így a szövetség frigyén kívül még rokoni kapcsolat is összefűzte a két királyt.

Nabopolosszár a Niniveből hozott roppant kincseknek nagy részét Babilon szépítésére fordította. Az ősz kaldeai műveltségnek bölcsője ismét méltó díszbe öltözött, ismét középpontja lett a két folyam közén viruló műveltségnek, tudásnak, művészetnek.

Az új babiloni király első sorban az ország belső dolgaival foglalkozott, építkezéseket eszközölt; csatornák ásatását, gátak emelését rendelte el egyes árterületeken.

Mihelyt a babiloni belső ügyeket rendezte, hozzá akart fogni, a volt Asszír birodalomból reá eső tartományok meghódításához, azonban beteges lett és ezt a feladatot vitéz fiára, a harczias Nebukadnezzarra bízta.

Fia dicsőséget hozott az új babilóniai hadseregére, és Karkamis mellett

döntő csatát nyert az egyiptomiak felett. A győzelemben Nabopolosszárnak már nem telhetett öröme, mert a győzelmes királyfi ép amikor folytatni akarta hódító útját, kapta a szomorú hírt, hogy atyja meghalt, siessen haza elfoglalni a trónt.

Nebukodezár a sereg vezetését egyik vezérére bízta, ő maga pedig kis őrcsapatral nekivágott a sivatagnak. A rendes út haza igen hosszú lett volna, míg a sivatagon át, ha nehéz, rossz út vitt is, de sokkal rövidebb volt. Nebukadezárnak gyors hazaérkezése egészen váratlan volt; a hír, melylyel érkezett, még csak fokozta a meglepetést és egész Babilon lelkesen üdvözölte, mint az új királyt.

N e b u k e d n e z á r volt a megújhodott Babilónia leghatalmasabb királya; a többi teljesen eltölpül melletti 2; az új babilóniai történelem valójában csak Nebukadnezár király története.

A fiatal király mindennél előbb atyja óhajtásának kívánt eleget tenni. Mikor Nabopolosszár átadta neki a vezéri kardot, azzal bízta meg, hogy terjeszsze ki Babilónia hatalmát egész Szíriára. Megkoronázása után folytatta hadjáratait és egész Szíriát meghódította, Juda fővárosát Jeruzsálemmel együtt elpusztította és Babilóniába hurcolta a zsidók ezreit. (1. 391. stb. old.)

A főnikiai városok is mind meghódoltak, csak Tirusz városa fejtett ki elszánt, makacs ellentállást. Tizenhárom évig tartott a város ostroma, míg végre a város és a babiloni fővezér egyességet kötöttek, a város elismerte Babilónia fennhatóságát és adózni fog Nebukadnezárnak, a babiloni, sereg pedig elvonul a város alól minden zsákmány nélkül.

Nebukadnezár Szíria meghódítása után nem folytatott többé hódító hadjáratokat, hanem Babilónia ügyeivel foglalkozott. Pompás építkezésekkel tette fényessé Babilont, az országban minden szükséges helyen csatornákat, gátakat építtetett; erődítéseket emelt a határokon, a kereskedelmi vonalak biztosítására erősségeket épített.

A hódításaiban az ellenséggel ép oly kegyetlenül bánt, mint az asszír királyok, otthon azonban kegyes, jó fejedelem volt. Végtelenül szerette a feleségét, aki méd királyleány volt; mikor a király megtudta, hogy nejének szíve sokszor visszavágyik hazája bérezés, hegyes vidékére, újra felépítette rendbehozatta Szemirámisz függő kertjeit, hogy a babiloni síkságon is legyen valami, ami a királynét hazája vidékére emlékeztetesse. A függő kertekben egyik terasz a másikon emelkedett és pálmával, szép növényeivel olyan volt, mint a zöldelő hegy, melynek oldalát kertész műveli.

Nebukadnezár felesége méltán meg is érdemelte, hogy férje szeresse Amuhia hős lelkű férjét szerető asszony volt, akinek alkalmá volt, hogy mint királyné is megfeleljen méltóságának.

A diadalokkal dicsekedő hős királynak életében volt egy szomorú idő, mely alatt elborult az a fényes elme, mely Babilóniának a nagyságát megteremtette. A király az örültségnek igen különös nemébe esett. Kerülte az

Nebukadnezár őrültsége.

embereket, elbolyongott a sűrűbe, füveket, növényeket evett, ökörnek képzelte magát és folyton szeme előtt lebegett a fehér ökör alakja, amely ő, Babilónia hatalmas királya.

Amuhia erős, férfias szívvel viselte a rettentő csapást és a királyi palota óriási kertjében tartotta a királyt, őt onnan ki nem bocsátotta. A nép előtt

A babiloni királyi palota romjai.

titokban tartotta az egész dolgot; nem is tudott arról senki, csak néhány főméltóságú, meghitt embere. Azokkal hajtatta végre a királyné összes ren-

delkezéseit, melyeket mind a király nevében tett. A hősies lelkű asszonyra a főméltóságok oly csodálattal, tisztelettel tekintettek, hogy szent törvénynek tartották minden parancsát és híven végrehajtották.

A királyné oly kitűnően kormányozta a roppant birodalmat, hogy a legerélyesebb király sem tehetne volna jobban.

Hősies munkásságának, férje iránti szerelmének meg is volt a jutalma.

A király betegsége elmúlt, az egész úgy tűnt fel neki, mintha lázas álmom lett volna, melyből bágyadtan ébred fel. Mikor a király tökéletesen egészséges, friss, ép észszel, mint azelőtt, először jelent meg a reá várakozó főméltóságok között, megható jelenet tárult eléje, a hódoló urak boldogan borultak királyuk lábaihoz, a túláradó örömben megszólaltak arról is, amit nem kellett volna elmondaniuk.

A király ekkor tudta csak meg, hogy mi történt, de megtudta azt is, hogy mily kitűnő királyné él az ő oldalán, aki nemcsak férje szeretetére, de népe hálájára is érdemes.

Nebukadnezár ismét átvette birodalma kormányzását és a további uralkodása ép oly fényes, dicsőséges volt, mint a betegsége előtti időben.

A legtöbbit köszönhetett Nabukodnezár bőkezű gondosságának Babilon városa, melynek építkezéséhez a király két kézzel szórta az aranyat.

Babilon volt az ó-kori városok közt a legnagyobb. Roppant négyszegletes területet foglalt el, minden oldala két és negyed mértföld hosszú volt. A városon kívül igen magas fal futott, mely huszonöt méter széles volt, kívül pedig a fal mentén csatorna folyt a város körül. A falat a kiásott csatorna földjéből építették. Abból a földből téglákat vetettek, kemenczékben kiégették azokat s úgy rakták egymásra, tapasztó helyett pedig forró szurkot használtak.

Először a csatorna partját építettek meg, csak amikor az már meg volt, akkor emelték a falakat. Hogy a város falának védelme ellenség ellen minél könnyebb legyen, a falakra körül 100 őrtornyot építettek.

Babilon városa Eufrát folyónak mindkét partján feküdt, a hatalmas folyam a várost épen a közepén szelte át és mindkét oldalán épített partja volt. A város két részének közepén két meglepő hatalmas épület emelkedett. Az egyik Bél temploma volt, a másik a babiloni király palotája.

Bél temploma roppant magas igen érdekes épület volt és csupa egymáson emelkedő, mindig keskenyebb tornyokból állott (1. 407. old. és 503. old.) A feljáró lépcső kívül, a toronyépület körül vitt fölebb. Hét ilyen kisebb torony emelkedett egymás felett. Az utolsó toronyban azután egy magasra vetett ágy állott, mellette pedig egy arany asztal.

Abba a templomba éjjel senkinek sem volt szabad belépnie, csakis egyetlen babilonai asszonynak, akit az isten külön kiválasztott.

Bél éjjelenként néha megjelent a templomában és lefeküdt az ágyba. Amikor az isten a templomban megjelent, bezárták vele a kiválasztott nőt, aki egyúttal jósnő is volt.

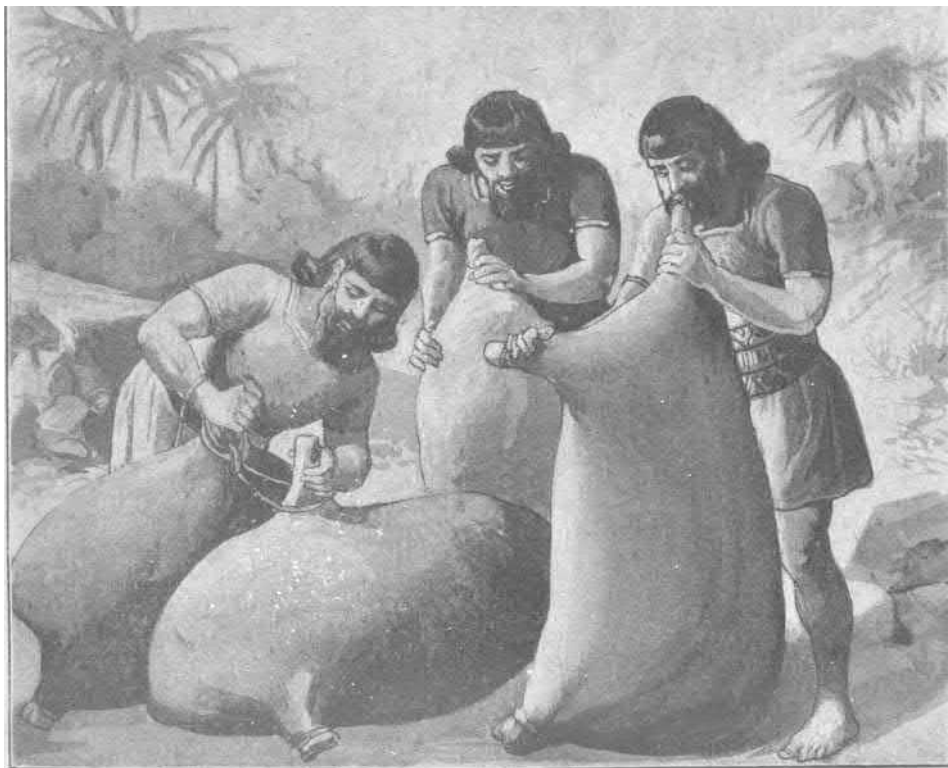
Babiloni isten és a gonosz démon.

Erről a templomról gyönyörű kilátás nyílt a városra. A roppant magasból mint kis négszögletes fehér kövek tűntek fel a házak, melyek majdnem mind három és négyemeletesek voltak. Az utak mint szép széles és egyenes vonalak majd mind a folyóhoz futottak.

Bél templomához közel állott egy másik templom, melyben az isten szobrát színaranyból öntve őrizték.

A templomon kívül két oltár állott, egy aranyoltár és egy téglaultár, az

utóbbin vén állatokat áldoztak, az arany oltáron azonban csak egész fiatal szopós állatokat volt szabad bemutatni.

Levegő-tömlők tutajokhoz.

A kész tömlőket felfújták és azután annyit kötöttek össze, hogy egy tutaj talp-területét teljesen kitöltsék.
(L. 510 oldalt.)

A város másik részében, a folyón túl állott a királyi palota és azzal szemben emelkedett az Amuhia számára újjá épített üggyő kert.

A függő kert legalsó oldala százméternél hosszabb volt és az erős, vastag oszlopokon állott; ezen az alsó területen kisebb második terület emelkedett, mely ismét oszlopokon állott és így ment fölebb, egyik emelet a másik után. Az oszlopok között kényelmesen berendezett termek voltak, amelyekben mindég friss hús levegő áramlott keresztül-kasul.

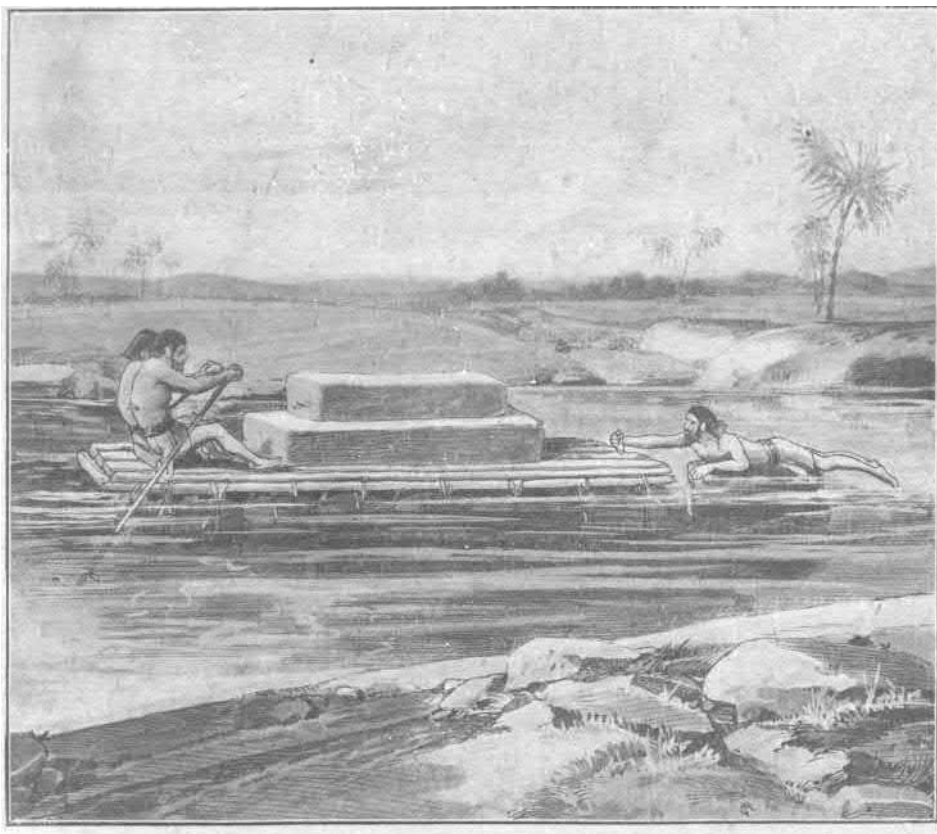
Minden emeleten körül dús növényzet, pálma, fák, cziprus-bokrok, fűszeres növények, illatos, színes virágok pompáztak. A kertet folyton gondozták és egyik emeleten az oszlopok közt berendezett szivattyúk géppel felhúzták a vizet az Eufrátból és azzal öntözték a növényzetet.

A királyi palotát és a legtöbb épületet a király nevével ellátott téglából

alkották. A falakat égetett és zománczos téglából építették, a zománczos téglákat persze mindég csak ott használták, ahol az díszítésül szolgált, az legtöbbször a palota belső fala volt, ahol egész termeket ilyen zománczos téglából építettek.

Babilon mindég gazdag város volt, melynek építkezésében is megnyilatkozott a jólét, melyet a város lakossága főleg a kereskedelem révén szerzett.

Babilon volt az ó-kor legfejlettebb kereskedelmi városa, ahol a kereskedők oly rendes, rendszeres kereskedelmet űztek, hogy mindent, ami kereskedelemre vonatkozott, az ókori népek tőlük tanultak. A nagy forgalom, mely Babilonban roppant sok értéket és pénzt forgatott meg, már akkor megteremtette a pénz könnyen kezelhető alakját: a bankjegyet, ami persze cserépdarab volt. Ilyen cserépdarab, mely bizonyos mennyiségű aranyat, ezüstöt és bronzot ért, egy bankház adott ki és a babiloniak a vásárlásoknál, fizetéseknél annak a bankháznak a cserepeivel fizettek, mert

Tömlős tutaj. A víz alatt látjuk a tömlőiét, melyekre aránylag vékony deszkákat erősítettek s az mégis, nagy nehéz kőtömböket is elbír. Egy tömlőn a tutaj után úszott a kormányos és úgy irányította a tutaj útját.

azért a cseréért a bankház mindég kifizette a rajta jelölt ércpénz mennyiséget.

A babiloni bankházban gondos, pontos könyvelés, számlázás, nyugtázás folyt, írásosan végeztek el mindent, nyoma maradt mindennek. Minden adás-vevésről, mindenféle üzleti dologról Kammurái óta írást adtak és vettek, mely okmányt vagy a pecsétnyomójával írt alá az illető, vagy ha nem volt pecsétnyomója, ami csak az egészen szegény embereknél fordult elő, akkor a hüvelyk ujját nyomta az illető az okmány táblába. Az ilyen okmányokat a feleken kívül tanúk írták alá, fontosabb ügyletekben több tanúra volt szükség.

Babilon volt akkor a világ előkelő városa, amelyben az utazó páratlan dolgokat látott, ahol pompásan mulathatott, ahol minden földi gyönyörűséget finomultán, szinte művészien tártak eléje; mintha örökös vásár lett volna a városban, idegenek jöttek-mentek; messze vidékekről mindég tarka volt az utcza. A Babilonba érkező mindig vásárolhatott vagy eladhatott, akár ritka szövetet, drágakövet, csecsebecsét, akár szép rabszolganőt, háremhölgyet; Babilonban volt vevő mindenre.

Amíg Ninive állott, a kereskedelem megoszlott a két város között; Babilon akkor is tekintélyes, nagy kereskedelmi város volt, ahová az észak- vagy nyugatról érkező kereskedők Ninive után mindég elmentek, de a mióta Ninivét elpusztították meghódítói, azóta mindenki csak Babilonba sereglett, ahol a kereskedő nem csak jó vásárt remélt, de jó mulatságot is keresett.

Babilonhoz könnyű volt hozzá férni, minden kereskedelmi út keresztül vitt a városon, azonkívül ott volt az Eufrát, amelyen északról igen könnyű volt a városhoz jutni, mert csak le kellett a folyamon ereszkedni. Örmény földről is jöttek kereskedők, akik tutajokon ereszkedtek le.

A babilóniai és asszírui tutajok igen érdekes módon készültek és nagy hordozó képességük volt. Nagy sertés-bőröket összevarrtak, azokat felfújták és a végüket összekötözték, úgy hogy belőlük a levegő nem jöhetett ki. Ilyen levegővel töltött tömlő-alakokat azután összekötözték, összeláncoltak több sort és tetejükre deszkát erősítettek és így bocsátották az alkotmányt a vízre. Ilyen tömlős tutajoknak nagy hordozó képességük volt, még nagy kötömböket is szállítottak ilyeneken. Hosszabb utaknál és értékesebb szállításoknál két evezős volt a tutajon, a harmadik kormányzó pedig egy tömlőn a tutaj után úszott és hátul igazgatta, hogy jobbra vagy balra menjen-e a tutaj. Mikor ilyen tutajjal azután vissza akartak térni, nem a nagyon is sebes Eufraton mentek vissza, hanem szétszedték a tutajt, szamarakra rakták és úgy tértek haza.

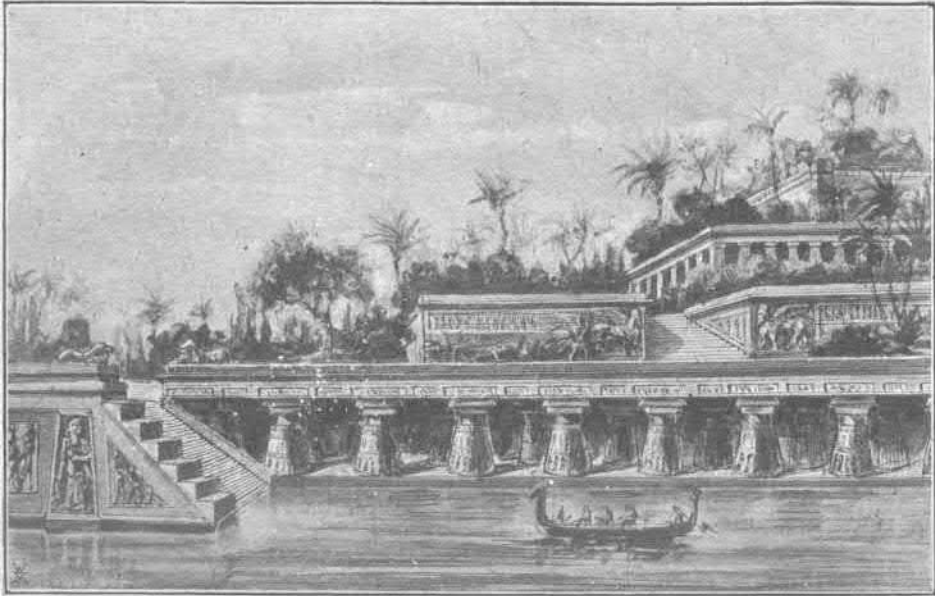
Az Eufraton könnyű és biztos volt a közlekedés, mert a legtöbb király, különösen Nebukadnezár nagy gondot fordított az Eufratnak és a többi víziútnak szabályozására.

Amint szabályozták a vízi utakat, úgy gondoskodtak a szárazföldi utakról is. Meghatározott távolságban házak állottak, melyeket az asszíriai és babiloni királyok építtettek, azokban a házakban pihentek meg az utasok, azokba menekültek, viharban, orkánban.

Azok az utak, melyeken a karavánok, akkor évezredek előtt jártak, máig is ugyanazok és a karavánok ma is azokon teszik meg útjukat.

Nebukadnevár az útnak különös gondját viseltette és Babilonban új utakat is csináltatott.

Útmunkálataiban, csatorna-ásatásoknál, gáttöltéseknél, építkezéseknél a

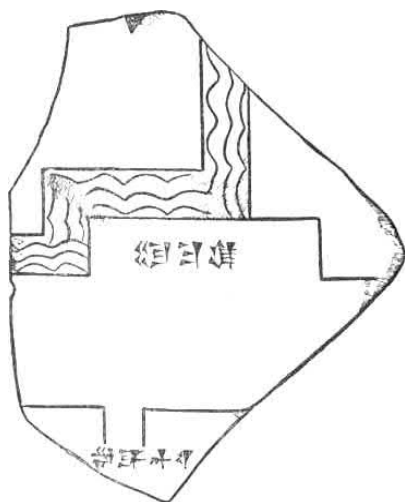

A függő-kertek, melyeket Nebukadnevár a felesége kedvére ismét helyreállított.

Szíriából elhurczolt népeket, különösen a zsidókat használta.

Építkezéseket az ország minden részében folytatott és ahol csak régi, babiloni romok kerülnek napfényre, pedig az újabb ásatások folyton új és új becses emlékeket tárnak fel, mindenütt találnak téglákat Nebukadnevár nevével.

Nebukadnevár egyik hatalmas téglaeépítménye volt a híres „Méd fal.” Még Nebukadnevár atyja Nabopolosszár intette fiát, hogy akármilyen jó barátságban élnek is ők a médekkel, mindig biztosítsa Babilont a médek felőli oldalán, mert a médek előbb-utóbb veszedelmesek lesznek Babiloniára. Nabopolosszárnak kitűnő érzéke és előrelátó tehetsége volt, azt láttuk az Asszíriával szemben követett eljárásából és látni fogjuk, hogy ez az aggálya is helyes volt.

Babilon
tervrajzának
töredéke.

Nebukadnezár Babilónia határán a Tigristől az Eufrátig hatalmas falat emelt, mely 110 kilométer hosszú, 30 méter magas és 6 méter vastag volt.

Ez a fal is égetett téglából épült tapasztóul ott is aszfaltot használtak.

Az építkező királynak sok hatalmas munkálata hirdette az ő uralkodói nagyságát, de egyetlen alkotására sem volt olyan büszke, mint a Babilonban újra felépített Bél templomra és Borszippában újjáépített Nébó szentélyre. Az elsőnek neve I-Szagilla volt, a másiknak I-Zidda. A hittemplom felépülte után minden további építkezésnek a feliratában ott ékeskedett büszkén ez a sor: I-Szagilla és I-Zidda újjáépítője.

Nebukadnezár istenfélő és lelkében jóságos uralkodó volt, aki Babilóniában a rabszolgákkal sem bánt oly kegyetlenül, mint az asszírok. A zsidókat is azért hurczoltatta el hazájukból, mert ismételt felkelésükből azt következtette, hogy miattuk soha sem volna nyugodt a birodalom nyugati része. Babilóniában azonban nem üldözte sem a vallásukat, sem ősi szokásaikat; megengedte, hogy prófétájuk, papjaik csak úgy ápolják bennük tovább is a zsidó vallást, mint hazájukban és ha valamelyiknek ügyesbajos dolga volt, panaszával elmehetett a paphoz és annál kérhetett igazságot. A papok és prófétáknak bírói tisztjük is lett és ítéletüket a számkivetésben, fogságban, szolgaságban sínylődő nép mindig szentnek tartotta.

A népnek szabad volt a próféták és papok házaiban összegyűlni és ott meghallgatni azoknak tanácsait, jóvendöléseit, intéseit.

A próféták magasztos beszédben intették a népet, hogy maradjon ősei vallásához hű, tisztelje Jehovát, aki vissza fogja őket vinni hazájukba, aki mikor megelégelte a nép bűnhődését, megszabadítja őket a rabságból és visszatérhetnek hazájukba. Az ilyen biztató, reménységet, kitartást keltő beszédek, mindég mint Jehova szavait, Jehova üzeneteit mondták el. Az ő nevében szóltak: „Kivezetlek benneteket erős kézzel, feszült karral a népek közül és összegyűjtelek titeket az országokból, melyekbe elszórtatok. Elviszlek benneteket a népek pusztájába, ahol színről-színre törvénykezem felettetek, amint törvénykeztem atyáitok felett Egyptom pusztáiban. Izrael háza, imádja bár ki-ki az ő bűneit, végül mégis nekem hódol meg és Izraelnek magas hegyén fog nekem szolgálni Izraelnek egész háza. Ott fogadlak majd be szívesen, kedves illat gyanánt. Majd akkor tudjátok meg, hogy én vagyok az isten, akik elviszlek benneteket Izrael földre.“ (Ezekhiel.)

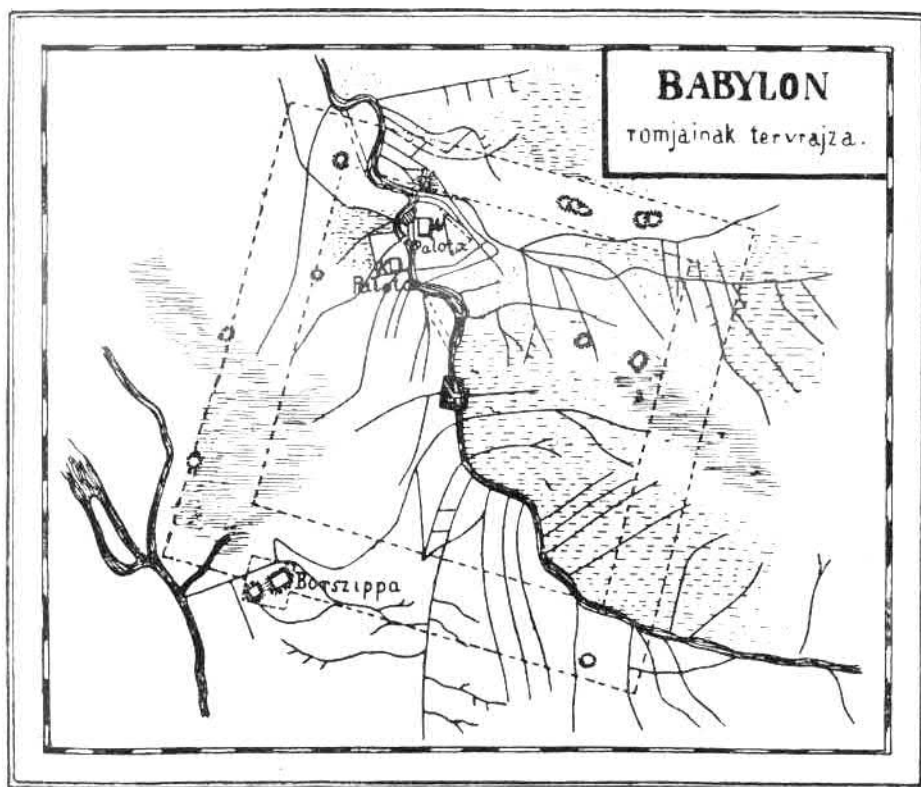
Az ilyen biztatások nagy hatással voltak a népre, mert emlékeztettek arra, hogy a próféták jóslata, mely Jeruzsálem pusztulását jövendölte, szintén bekövetkezett, a példa fokozta a tanítás erejét és a népben egyre jobban erősödött a hit, hogy el fog jönni az idő, melyben a babiloni fogság, melyre Nebukadnezár vetette őket, véget ért.

A próféták jóslatai annyira megragadták a zsidók hitét, hogy már Nebukadnezár halála után remélték a szabadulást.

Nebukadnezár 43 évig uralkodott, azalatt oly hatalmassá, gazdaggá, virulóvá tette az országot, hogyha az utána következő királyok csak néhány nemzedéken át lettek volna hozzá valamennyire hasonlóak, a birodalom fennállását talán semmi sem veszélyeztethette volna.

A gazdagság mindég erő és hogy mily gazdag volt az ország, azt mutatják azok a felbecsülhetetlen kincsek, melyekkel Nebukadnezár a templomokat elhalmozta, hogy azokat ékesítsék.

Bélnék, amint az ókori írók mondják, ezer mázsa súlyú színarany szobra

Babilon város romjainak tervrajza.

A pontokkal jelölt nagy négyszög volt Babilon fala. A külső négyszög a külső fal, a belső a belső fal. N. P. volt a nagy királyi palota, szemben azzal a kis királyi palota. Az ágas vonalak csatornák voltak.

állott a templomában, ép úgy még két másik nőistennek is színarany szobra volt; az egyik istennő ezer, a másik nyolczsáz mázsát nyomott.

Nebukadnezár elégedetten hunyhatta le szemét, amit isteneinek dicsőségére, országának hatalmára, népének boldogulására megtehetett, azt megtette, megszerezte és mint dicsőséges, nagy uralkodó szállott a sírba.

Istenfélelmének hirdetője a tőle fenmaradt két imádság, melyek közül az egyikben így szól:

„Mióta csak vagyok, eljártam az istenek szentélyeibe és isten utain jártam. Dicsőítem Merrodáknak, a nagy istennek, mindenható urnák, teremtőnek fenséges alkotásait; szüntelen dicsérem, fiát Nébot, felséges személyem pátrónusát.“

„Egész hűséges szívemből szeretem az istenfélelmet és tisztelem az isten mindenhatóságát. Amikor Merodák, a mindenható Úr felmagasztalta királyi fejemet és reám bízta nép serege felett az uralkodást, akkor Nebo, a seregek, az ég, a föld vezére, hűbéresül fogadott, hogy uralkodjam a népen igazságosan. Merodákhöz, én uramhoz könyörögtem, hozzá fohászkodtam imámmal, szívem hozzá szólt: Te örök, szent, minden dolgok úra, vezérelj helyes úton a királyt, akit kegyelsz. Én a neked engedelmeskedő uralkodó, a te alkotásod vagyok; te teremtettél engem, te bíztad reám az uralkodást a nép felett, melyet mindenek fölé emeltél. Taníts meg uram, hogy fenséges uralmatd szeressem, hogy az irántad való istenfélelem szívemben lakozzék, legyen velem a te akaratod. Amint én a te dicsőségedet keresem, akként hallgasd meg kegyesen az én könyörgésemet, hallgasd meg imámat. Én vagyok a király, templomok újjá építője, aki szívedet megörvendeztetí, a buzgó uralkodó, aki újjá építi szent városaidat. Irgalmas Merodák, a te végtelen parancsodból, örökké álljon a ház, melyet építettem és én teljek be annak tökéletességével. Abban érjem meg az aggkort, teljék be kedvem dicsőségemből, ott fogadjam gazdag adóját minden világtáj királyának, az egyetemes emberiségnek. Az ég peremétől a déli napig, sehol az ég alatt, ne legyen egyetlen ellenségem és utódaim uralkodjanak a népem felett mindörökre.

Nebukadnezárnak az ő felfogása szerint minden óhajtása teljesült, melyet ez imába foglalt, kivéve azt, hogy utódai örökké uralkodjanak a népei felett.

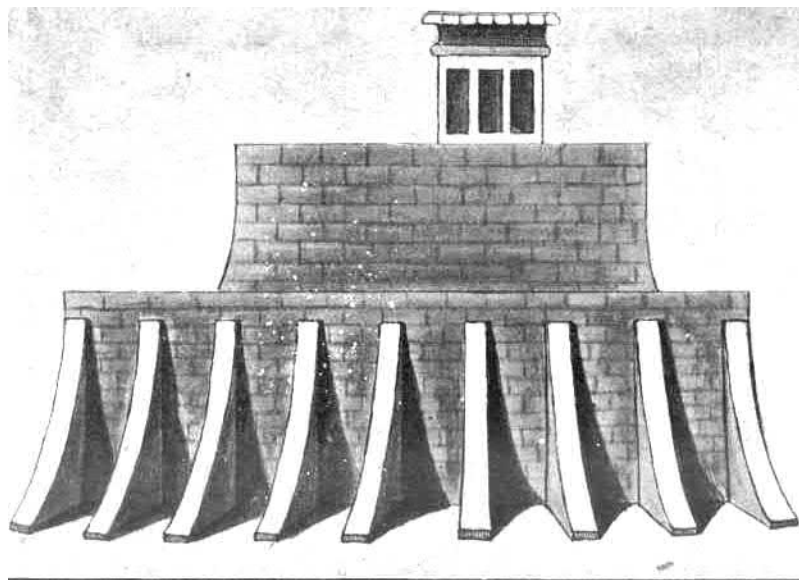
Nebukadnezár utóda fia, A m i l - M a r u d u k volt, aki azonban alig két évig uralkodott, mert Nirgal-Saruszur, a sógora, összeesküvést szőtt ellene, mely Amil-Marudukot megölte és sógorát, a mozgalom szervezőjét kiáltotta ki királyul.

Nirgal-Saruszurt, a z ő uralkodásra termettségének érzete sarkalta arra, hogy az összeesküvést szőjjön sógora ellen, hogy megölessen a nagy Nebukadnezár fiát, de a magába vetett bizalmát, be is igazolta, mert nagy-lelkű és országáért lelkesülő király volt, aki azonban alig három évi uralkodás után meghalt.

Rövid uralkodása alatt is tevékeny, építő, istenfelő és népének jólétét gondozó uralkodó volt. Kedvencz építkezései a templomok javíttatása, újjátása volt.

A babiloni I-Szagilla templomának főbejáratának ércből öntött, ezüsttel bevont roppant nagy hetes kígyócsoportot állított fel.

Nem csak Babilon városában, de Babilónia minden régi városában szent kegyelettel javíttatta, újra építette a régi templomokat. Az országban a megrongált csatornákat helyreállíttatta, az elposványosodottakat, kiszáradtakat ismét elláttatta vízzel. A míg az ország belső dolgaira nagy gondot

Az úri Szin-templom restaurálása.

fordított, addig a határon kívül történő dolgokkal nem törődött, pedig ekkor már egyre veszedelmesebb hatalom erősödött kelet felé. Jóságában csak saját országára volt gondja és megfeledkezett a külső dolgokról.

Amily kegyes, nagylelkű és jó király volt Nirgal-Saruszur, oly erőszakos, indulatos természetű volt fia Labasi-Márduk, aki a trónon követte.

Az új királynak azonban már uralkodása első napjaiban ellenféllel kellett megküzdenie. A királyi udvarban a királyfit, már mint trónöröklőt sem szerették és még atyja életében megindult ellene az ármánykodás, a cselszövés, úgy, hogy az atyja halála után ellenségei nyomban ellenkirályt kiáltottak ki; Nabunahid, az ellenkirály, előkelő babiloni főúr volt, aki a lázadó ellenpárt választásának fegyverrel szerzett érvényességet; kilencz hónap múltán le is verte Labasi-Mardukot, aki életét veszttette.

N a b u n a h i d, az új király Nirgal-Saruszurt választotta mintaképül; azoknak, akik őt királylyá választották, be akarta bizonyítani, hogy az ország gondjait a szíven viseli, hogy Babilónia isteneit híven szolgálja. Ő is minden más előtt a templomok újjáépítésére fordította legnagyobb figyelmét, főleg a templomok falaiban, alapköveiben a templomok alapítóinak okmányát kutatta és azt kegyelettel újra elhelyezte a falakba.

A babiloni birodalom távoli részeiből, Szíriából a hadsereggel hozatta az építkezésekhez szükséges fákat, becses építő anyagot.

Ebben az időben történt, hogy a babiloni királyság körül nagy átalakulások mentek végbe; új birodalom támadt: a Perzsa birodalom, amely megdöntötte a nagy Méd birodalmat és a kis-ázsiai királyságokat is járma alá hajtotta.

Amidőn a Méd birodalom megdőlt, a birodalomnak egykori sziriai tartományait a babiloni király seregével felkerestette, de nem hódító küldetéssel, csak azért, hogy azokból a tartományokból a templom-építéshez becses anyagot szállítsanak.

Nabunahid tétlenül nézte a Perzsa birodalom alakulását, nem látta a közelgő veszedelmet, mely onnan reá várakozik.

A zsidó próféták azonban jól látták, hogy mi történik, azok helyesen ítélték meg a viszonyokat és jó következtettek: bizonyos volt, hogy a Perzsa birodalom, mely úgy terjeszkedik, nem sokára Babilóniát fogja leigázni. A zsidó próféták tehát megjövendölték a népnek Babilon bukását és elpusztulását; azzal új erőt és hitet öntöttek a hívőkbe, újra a zsidó valláshoz ragaszkodó hűségre térítették a népet.

Nabunahid azonban nem látott, nem sejtett veszedelmet, mindaddig, amíg a veszedelem be nem következett.

Babilónia királya boldog elégedettséggel gyönyörködött az épülő templomokban; víg lakomákon élvezte roppant gazdagságát, amikor vész-hírnök érkezett és hírül hozta, hogy a Méd birodalom megdöntötte, a nagy perzsa király hadba állította seregét és elindult Babilónia ellen.

A megdöbbentő hír nagy aggodalommal töltötte a királyt Babilon városáért; nem törődött saját személyével, mert az Babilon roppant erős városában lett volna a legbiztosabb, hanem meg akarta menteni Babilont az ostromtól, azért hadba állította seregét és elindult a közelgő perzsa király ellen.

Mielőtt elindult Babilonból, kormányzói társául fogadta fiát, Belsasszárt, reá bízta Babilont, arra az esetre, ha ő nem térhetne többé vissza, ha a csata mezőn elesnék. Ha a perzsa had leveri az ő seregét, akkor ne várja vissza, hanem védelmezze a várost, melynek oly hatalmas erődítései vannak, hogy azt ellenség be nem veheti; fala oly óriási területet ölel át, hogy azt körülfalni nem fogják. A távozó atya bízott benne, hogy Babilon városán nyers erő nem fog diadalt aratni.

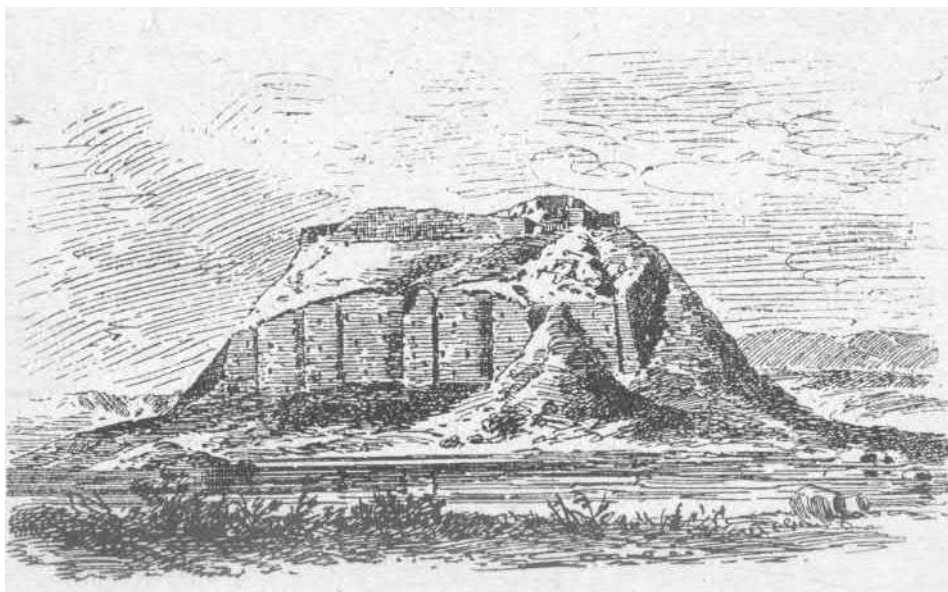

Tulvilági fehérréz négy szót írt a falra.

A perzsa sereg azonban nem lépte át abban az évben az ország határát és Babilonba olyan hírt hoztak a hódító perzsa seregről, melyen az egész város mulatott.

A félelmes hírű ellenséget egyszerre kicsibe vették és nemis féltek többé betörésétől, arra pedig, hogy a határon megállítsák, egyáltalában nem is gondoltak.

Azt beszéltek, hogy mikor a perzsa király átkelt a Gindesz folyón, belefulladt abba egyik istennek szentelt lova, ezért a király boszút akart

Az úri Szin-templom romjai. Ezt a templomot Nabunahid építette ujju.

állani a folyón; hogy azontúl még a kis gyermek is átgázolhasson rajta, 181 csatornát ásattott és azon elvezette a folyó vizét.

Ezen a híren a babiloniak nagyon mulattak és mert ez a munka féllesztendőt vett igénybe és az alatt a perzsa sereg vesztegelt, a babiloniak nem is vették a közlő veszedelmet olyan komolyan.

A csatornázásról híresztelt ok csak félrevezetés volt, amint félrevezetés volt az egész késedelmeskedés.

A perzsa király teljesen pontosan értesült Babilon hatalmas erődítéséről, roppant területéről és ő is belátta, hogy ott meddő ostromot folytatna, mely csak őt törné meg. Babilont sem bevennie nem lehet, sem kiéheztetnie. A perzsa király tehát más cselet eszelt ki és annak első kipróbálása a Gindesz folyó volt.

A perzsa király 538 tavaszán lépte át a határt, át kelt a Tigrisen és közeledett Babilon felé. Útjában, nyílt síkon Nabunahid serege állította meg és csatára kényszerítette.

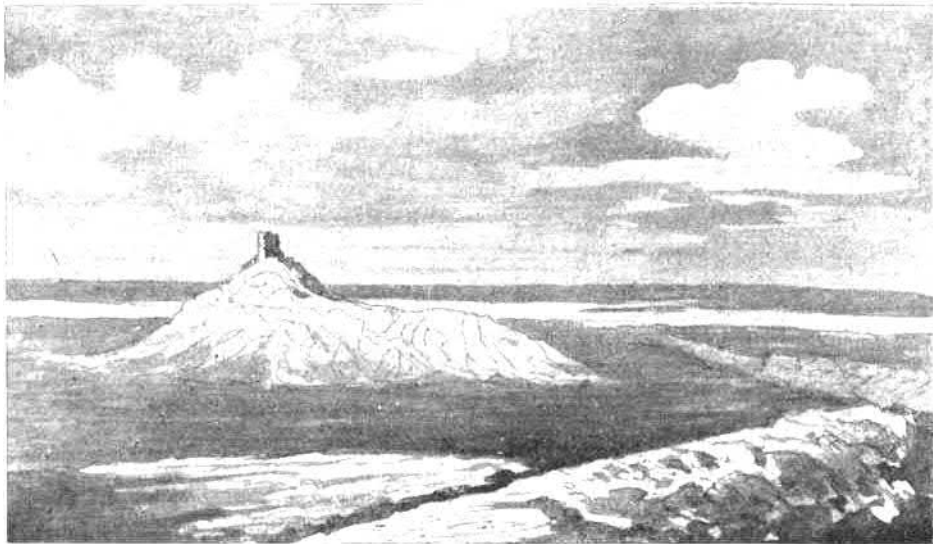
A csata balul végződött, Nabunahidnak menekülnie kellett. ígétét megtartotta, elvesztette a csatát, nem tért vissza Babilonba, nem akarta, hogy nyomában kerüljön az ellenség Babilon alá, tehát Borszippába menekült és oda várta az ostromló perzsa sereget.

A perzsa sereg azonban Babilon alá vonult és a város ellen intézett néhány támadást, amit a várost védő sereg visszavert. Ekkor az ostromló sereg visszavonult a város alól, mintha teljesen abba hagyná az ostromot, csak egy kisebb figyelő hadtest maradt a város körül; a perzsa király pedig hozzáfogott a nagy haditerv végrehajtásához, melyet a város megvételére kidolgozott. Már a Gindesz folyónál kipróbálta tervét, aminek alapja az volt, hogy a városon át folyó Eufratot el fogja terelni más irányba és a folyam medrén át fog a városba törni.

Elvonult a király Babilon alól és attól messzire minden katonáját, a kaldeaiakat, minden munkaképes embert rákényszerített arra, hogy az általa tervezett ásásokban részt vegyen.

A babiloniak a hosszú időig tétlenül veszteglő ellenséget már kigunyolták és városukban csak úgy folytatták az életet mint azelőtt, nem igen zavarta őket az, hogy a perzsa sereg Babilóniában van, hanem ép úgy folytatták köznapi életüket, mint ahogy megülték ünnepeiket, amikor mulatság, lakoma, tobzódás járta, az ilyen ünnepeket szegény és gazdag egyaránt megülte.

A perzsa király nem hadserege nyers erejével, nem ostrommal és kiéheztetésével akarta bevenni a várost, hanem merész tervvel, melynek sikerében teljesen bízott.

Borszippa romjai. Ott várta az utolsó babiloni király az ellenséget.

Erre számított a perzsa király is, minden előkészület meg volt már, az Eufratból igen sok csatorna nyílt, melynek a torkolatát azonban zsilippel elzárta.

Munkálataival teljesen készen várta Bél-isten főünnepének napját, melyet a babiloniak körmenetekkel, vígsággal, tánczczal, lakomákkal, tivornyákkal szoktak megülni.

A perzsa király jól számított; a város teljes belemerüléssel élvezte az ünnepnapot, hangos volt a város mindenfelé és mikor a tájra leszállóit az éj, lakmározó, dőzsölő, tivornyázó társaság volt együtt minden házban.

A katonák is elhagyták őrhelyeiket és a dorbézoló társaságokba vegyültek el.

A legpazarabb lakoma és legszertelenebb tivornya a királyi palotában folyt, pajkos dalok, szép tánczosnők, telt serlegek, ürülő kannák, tobzódó vendégek tették vidámmá, gondtalanná a mulatozókat. Erről az éjszakáról a biblia csodás mondát őrzött meg.

Már késő éjszakába nyúlt a tivornya, amikor a király a terem falának sima részére tekintett; abban a pillanatban felszökött a helyéről, különös látvány terült eléje.

Ott a fal fehér részén, fehér kéz jelent meg és négy szót írt a falra héber betűkkel:

Mene, m e n e , t e k e l , u f a r s z i n .

A király izgatottan kérdezte mindenkitől a látvány magyarázatát, de senkisé sem tudta megfejtteni. A király izgalma egyre növekedett, minden tudósát, művészt maga elé hívatta, de mert nem tudtak neki magyarázatot adni, izgatottsága tovább fokozódott és áthatott az összes jelenlevőkre; izgalom töltötte be az egész palotát, még a királyné is értesült a dologról és még éjjel megjelent a tivornyázás termében, ahol megnyugtatta a királyt és azt tanácsolta neki, hogy hívassa el a zsidó prófétát, Dánielt, az meg fogja tudni fejtteni a jelenséget.

A király azonnal elhívatta Dánielt, aki megfejtette a jelenséget. A négy szó jelentése héberül: megszámlált, megszámlált, megmért, töredékek. A négy szónak, pedig mint jelenésnek Dániel ezt a magyarázatot adta:

A mindenható Ur szólt e szavakban Belsasszárhoz, aki imád mindenféle élettelen bálványt, de az igaz istent, akitől életét nyerte, nem tiszteli, ezért az Ur. megelégette Belsasszár bűneit és az intő szózatot sajátkezüleg írta a falra, az intés pedig így szól: megszámlált, megszámlált, megmért, töredékek, magyarázata pedig az: Belsasszár napjai meg vannak számlálva, ő megmért, könnyűnek találtatott és birodalma összetörik, az ellenség fog osztozni felette.

Alig illetődött meg a király az intelem szavaitól, amikor lent a városban zúgás támadt, mely egyre növekedett, majd riadalommá változott,

kétségbeesett örök rohannak be a királyi palotába és mint a végítélet hangzott a kiáltás: halál és pusztulás, a városban vannak a perzsák!

A király rémülten hallotta a hirt, de meglepetéséből fel sem ocsúdott, már betörték a dőzsölők közé a perzsa harcosok s ott felkonczolták a királyt és tivornyázó vendégeit. — Mi történt?

A perzsa király merész terve sikerült. Mikor az éj leszállóit és Babilon elmerült a tobzódás zajába, a dőzsölés gyönyörébe, a perzsa király kinyitatta az összes levezető csatornák zsilipjeit és elvezette az Eufrát vizét Babilon alól; a folyó medréből Babilonnál kiapadt a víz és a perzsa király a folyó medrében bevezette a városba a seregét. Igen kockázatos, merész csel volt, mert ha a babiloniak észre veszik és a katonaság megtámadja a mély folyó mederben előrenyomuló sereget, akkor a partról tönkre tehetné, elpusztíthatná volna. A város azonban mulatott, a rejtett támadást nem vette észre, már csak akkor riadt fel, amikor Babilon utcáin a perzsa katonák öldösték a részeg lakosságot; borzalmas embermészárlást vittek végbe a perzsa katonák, csak hajnalban a perzsa király parancsára hagyták abba az öldöklést, de akkor a város már a hatalmában volt.

Babilon érődét a perzsa király megrontatta, ledöntette, azután elindult Broszippába, hogy az ott tartózkodó Nabunahid királyt is leverje. Jól tudta, amíg Nabunahid ellentállni tud, addig a perzsék nem győzték le Babilóniát, mert Nabunahid új sereget gyűjthet dél Babilóniában és megtámadhatja a perzsa hadat. A perzsa király tehát sietett, hogy Nabunahidat minél hamarabb körülzárja és tehetetlenné tegye. Az utolsó babilóniai király még védekezett Borszipjiában, de amikor látta, hogy tehetetlen az ostromlóval szemben, amikor az ellentállás már hiába való volt, meghódolt. A perzsa király kegyesen fogadta a hódolatot. Nabunahid bántatlan marad, fogságba sem került és a perzsa király kegyesen bánt vele azontúl is; birodalmát ugyan nem adta vissza; de megtette Karmania kormányzójául.

A kaldeaiak szent városa Babilon s vele egész Babilónia a perzsa király kezébe került és önállóságát nem is nyerte vissza többé soha.

Amikor a keleti hódítók felváltották uralomban egymást, Babilon az új hódító hatalmába került, majd mindég jobban hanyatlott, és végre mikor Babilon közelében új város épült, az teljesen elvonta Babilon falai közül az életet és a szent város lassan eltűnt, még romjait is betakarta a föld.

A babiloni szokások is együtt múltak idejüket a híres város pusztulásával, sok becses, hasznos, műveltséget árasztó jó szokás, roppant tudás, ismeretek egész világa veszett el a várossal együtt, pedig a babiloniaknak nemcsak elvont tudományaik, hanem a közéletből merített tapasztalatokkal fejlett szokásaik voltak, melyeknek mindég valami hasznosság volt a céljuk. Egyike a legérdekesebbeknek a csúnya leányok kiházásítása. Évenként a hajadon leányokkal vásárt tartottak, amelyen a szép és szebb leányokat árverésen adták el; aki legtöbbet adott valamelyik szépért, azé

lett. A szépekért néha roppant összegeket „fizettek. Az így „összegyűlt pénzen azután a csúnyákat — akikért senki sem akart pénzt adni — házassították ki. Az így kiházasított leányok cserépből készült olajbogyót kaptak emlékül. Az olajbogyót átlukasztva a hajukban viselték, s rajta volt az ő saját neve, a férjéé, s az egybekelés napja.

Babilónia perzsa tartomány lett és azzal a szemita népfaj elvesztette világhatalmát; a szemitafaj világhuralmát felváltotta az árja népfaj uralma.

A babiloni térségek nem csak egy gazdag város, nagy birodalom, hatalmas nép sírjaul szolgáltak, de ott lelte temetőjét egy egész nagy népfaj.

Vonulj hovályba vissza, te Kaldok leánya, mert országok úrnőjének téged nem neveznek többé . . .
(Ésaías 47, 5.)

AZ ARANY VÁROS ORSZÁGÁNAK TÖRTÉNE

Mielőtt követnők az uralmat felváltó nép diadalmas seregét, mielőtt követnők hazájába, hogy egy új hatalmas, népet ismerjünk meg, amely kivette a szemita népfaj kezéből a világoralmat, előbb egy kisebb, de virágzó országot, nevezetes szereplésű királyságot keresünk fel: a lidiai királyságot, mely az összeomlott asszír és babilóniai birodalom felett, északon elterülő Kis-Ázsiának legnevezetesebb királysága volt.

A föld, melyet Lídiának nevezünk, kedves, bájos, érdekes tájakkal váltakozik. Szelíd tengervidék párosul szép hegységekkel és elragadó tájképeket fest az utazó elé.

A lidiaiak szintén Ázsia szivéből kerültek Kis-Ázsiába, melynek a legszélén az Egei-tenger partján települtek le végleg; a nép az Ázsiából eredő népeknek abból a családjából származik, melyet az árja-népfajnak neveznek.

Mikor jöttek, hányszor települtek meg, amíg utolsó állandó hazájukat elfoglalták, legrégebbi történetük mi volt, azt bizony csak néhány monda, a népek ős történetének ez az öreg dadája őrizte csak meg számunkra.

A monda azt tartja, hogy a Napistennek és a földnek a szerelméből

egy deli ifjú született, Mánész, aki ismét a tenger leányába Kallirrhoéba lett szerelmes, annak fia volt Kótisz. Kótisznak két fia volt; Áziósz és Átisz. Azioszról nevezték el egész Ázsiát és Atisz pedig különországot alapított, amelyet fiára Lidoszra hagyott, Lidosz után nevezték el az egész népet Lidosz országának: Lidiának.

Az ősiségét a lidiai nép tehát a Nap istentől származtatta, mert a Nap isten volt az ő főistenük, aki azonban szintén az anyaistentől származott, akit Blatt á-nak hívtak, akinek a lidiaiaknál ugyan az a szerepe volt, mint a fönikiiaiaknál, asszírok- és babilóniaiaknál Isztárnak és akinek ép úgy, mint Fönikiában a fiatal leányok első szerelmükkel áldoztak.

A Lidosztól származott királyokat, Lidosz atyjáról, Átiszról görögösen az átiádoknak nevezték el.

Az átiádok közül emlékét őrzi a monda az Alkánosz nevű királynak.

A l k á η o s z derék, kegyes, jólelkű király volt, az ő népének barátja; olyan igazságos volt, hogy emléke mindég fennmaradt. Az ő uralkodása alatt nem volt szegény ember, boldog volt az országban mindenki; rablók nem támadták meg a békés embert, országában nem volt elégedetlen ember; utána fia Akiámosz következett.

A k i á m o s z király hódító Volt, szerette a harcokat. Egyszer történt, hogy vitéz vezérét Akkuluszt egészen le Szíriába küldte, hogy hódítson ott gazdag országokat. Akkulusz le is jutott diadalmasan a szíriai földre, ott azonban meglátott egy szép szíriai leányt, akibe oly'szerelmes lett, hogy nem tudott tőle megválni, a leány pedig nem akart az ifjú vezérrel elmenni, Akkulusz tehát nem ment többé vissza királyához, hanem várost alapított, azt benépesítette seregével és elnevezte Aszkalonnak, melynek ő maga lett a királya és a szép szíriai leány a királynéja.

A lidiai királyokról a monda tovább regél: az átiádok között volt a Melesz nevű király, akinek egyik kedvese fiú helyett oroszlánt szüit. A jóslat azt mondta, hogy a király azt az oroszlánt hordássá a város körül, mert azontúl bevehetetlen lesz.

Borzalmas rege maradt fenn K a m b l é t e s z nevű királyról, aki feldarabolta a feleségét és megette. A dolog azonban nem maradt titokban és a nép fellázadt erre a hírre, a király pedig a királyi házba tört nép szeme láttára megölte magát.

J a r d a n e s z nevét is őrzi a rege, ő következett Kamblétesz után, de amiért a nevét fenntartotta, annak az oka az, hogy ő volt egy híres lidiai királynénak: Omfálénak az atyja.

Még mielőtt O m f á l é királynő lett volna, egy derék, szép ifjút vásárolt a rabszolgái közé, aki az akkori világ legnagyobb erejű hőse volt, akit a görögök Heraklesnek neveztek (aki az asszíroknál Ninusz volt.)

Herakles azonban erőt vett a király leány büszke szivén és még mielőtt királynő lett volna, a szép Omfálénak már gyermeke született. Omfále

királynőt bántotta az, hogy gyermekének atyja rabszolga, tehát megparancsolta, hogy azontúl minden fiatal leány első szerelmével rabszolgát ajándékozzon meg, ezt a parancsát pedig egy más borzalmas tette követte. Élt a királyi udvarban sok idegen, aki ellátogatott a lidiai királyi udvarba, kivált mióta Omfále már nagy leány volt; sokan érkeztek az udvarhoz, akik Omfále szívét akarták meghódítani Omfále az udvarlói mindig szívesen fogadta és valamennyi megnyerte rövid időre szerelmét.

Mikor Omfále királyné lett, egyetlen éjjel meggyilkoltatta valamennyi idegent, akik iránt addig szerelmet érzett.

A királyné fiát Állkeosznak hívták, aki anyja után örökölte a trónt és megalapította az új királyi házat. *A l k e o s z* királynak huszonhét utóda volt, mely mind az ő családjából származott és mert az ő atyja Herákles volt, az ő nemzedékét heraklidáknak nevezték, akik ötszázöt évig uralkodtak Lidia felett. (A heraklidákat, a lidiai Nap-isten, Szándon után szádonidáknak is hívták.)

A félezredig uralkodott heraklidákról csak a monda őrzött meg apróbb emlékeket s nagyobb egységes regét, csak az utolsó heraklidáról beszél el.

K a n d u á l e s z, akit Száliátesznek is neveznek, volt az utolsó heraklida király, aki erőszakos halállal fejezte be uralkodását. Regényes haláláról kétféle monda is maradt fenn, de mind a kettőnek a főszereplője a király szép felesége.

Kanduálesz királynak volt egy deli természetű, vitéz és szép testőre, Gígesz, akit a király nagyon szeretett, akihez teljes bizalommal volt, akihez baráti szeretet fűzte. Mikor Kanduálesz király meg akart nősülni, arájáért Misia királyához elküldte Gígeszt, hogy ő hozza el a szép király leányt. Gígesz el is ment a királyleányért, aki oly szép volt, hogy Gígesz nem tudott szívének parancsolni, szerelmes lett a szép király leányba és akárhogy ellenkezett is az, megölelte és csókot lopott tőle. Mikor a szép király leány Szardeszban, Lidia fővárosában megérkezett, azonnal panaszt tett a királynál Gígesz ellen.

Kanduálesz felháborodott Gígesz vakmerőségén és elhatározta, hogy megöleti. Gígesz értesült a király szándékáról, barátaival összeesküvést szőtt és egyik áruló szolgát megvesztegettek, hogy éjjel bocsássa be őket a királyi palotába.

A, gonosz terv sikerült; az összeesküvők álmában megölték a királyt és Gígeszt kiáltották királyul.

Így szólt az egyik hagyomány; a másik sokkal érdekesebb, regényesebb.

Kanduálesz oly bizalmas barátságot érzett Gígesz iránt, hogy legtitkosabb dolgait is közölte vele és neki mondta el mindég mennyire szereti a feleségét. Kanduálesz egészen meg volt bűvölve felesége szépségétől és legnagyobb öröme telt benne, ha Gígesznek az ő szépséges asszonyáról, annak bájairól beszélt.

Gigesz hitte is Kanduaész szavait, az mégis így szólt hozzá: Úgy látszik, te nem hiszed, amit a feleségemről neked elmondtam; de hát az ember fülei nem is olyan hiszékenyek, mint a szemei, tehát látni fogod! — mondta Kanduaész és erősítette, hogy meg fogja barátjának mutatni a feleségét minden lepel nélkül. Gigesz azonban ellenvetést tett.

— Milyen meggondolatlanul beszélsz, uram! Mez nélkül lássam királynőmet! Én elhiszem, hogy ő a legszebb asszony a világon és kérlek, ne kívánj olyat, ami sértené.

Gigesz tovább is folytatta szavait, azt erősítette, hogy a király vétene a királyné érzéke ellen, ha ilyesmit követelne.

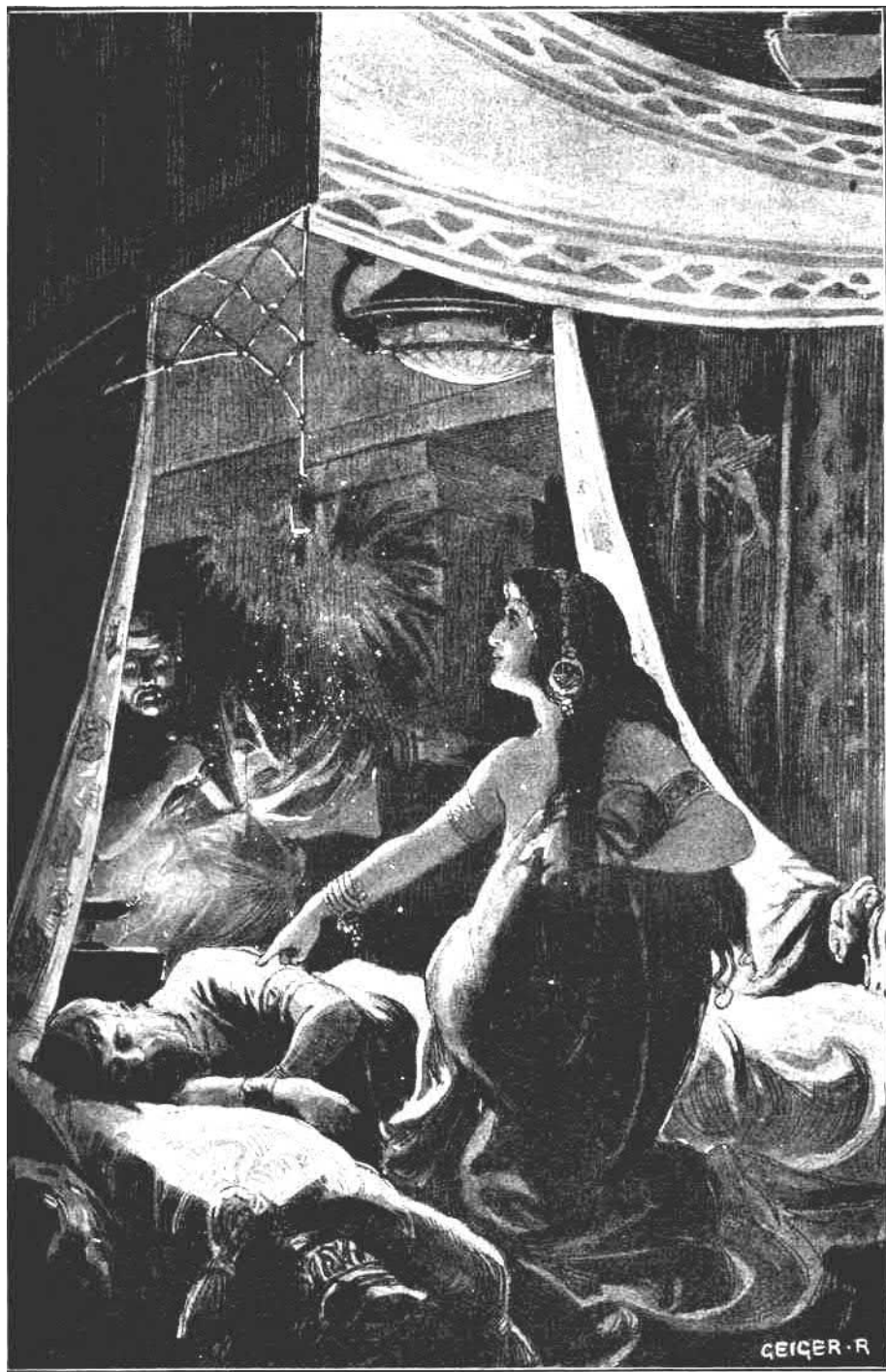
Kanduaész azonban azt felelte, hogy Gigesz ne ítéljen, ne szabadkozzék, mert ő neín akarja őt próbára tenni, a feleségétől se féljen. Majd elmondta Kanduaész, hogy ő ügyesen fogja rendezni az egész dolgot, hogy a királyné nem is fogja tudni, hogy Gigesz látja őt.

„Én a hálószobánkba* a nyitott ajtó mögé foglak állítani. Ha bemennem, csakhamar utánam jön a feleségem is. Az ajtóhoz közel van egy szék, arra fogja ledobni ruháit, egyiket a másik után és így láthatod majd őt egész gyönyörűségében, láthatod bájait. Mikor majd a széktől az ágyhoz lép és háttal fordul feléd, arra ügyelj, hogy észrevétlenül kisorsranj az ajtón.“

„Gigesz nem tudott a király óhajtásától megszabadulni és beleegyezett; mikor az alvásnak ideje érkezett, bevezette Gigeszt a szobába, utána mindjárt megjelent a felesége is és letette ruháit. Gigesz csodálva szemlélte a királyné gyönyörű alakját. Amikor a királyné az ágyra lépett háttal fordult Gigesznek, aki akkor titkon kiosont. De a királyné észrevette őt, amint kiment s megértette, hogy ez férjének a műve; nem kiáltott fel szégyenében, hanem színlelte, hogy semmit sem sejt; de szívében megfogadta, hogy boszut áll Kanduaészen, mert a lidiaiaknál s általában keleti népnél még a férfi is szégyennek tartja, ha mez nélkül látják.

A királyné tehát nem árulta el, hogy észrevette mi történt s nyugodt maradt. Mihelyt azonban nappalodott, szigorú parancsot adott néhány szolgájának, akinek hűségéről meg volt győződve s azután magához hívatta Gigeszt. A deli testőr azt hitte, hogy a királyné semmit sem tud a történetről és megjelent a hívásra, mint ahogy más alkalommal is meg szokott jelenni, ha a királyné hívatta. Mikor Gigesz belépett, a királyné így szólt hozzá: „Két út között engedek neked választást Gigesz, térj arra, amelyik neked tetszik. Válaszsz: vagy megölöd Kanduaészt, az én uramat, a lidiaiak királyát, vagy magadnak kell rögtön meghalnod, nehogy ezután, mikor Kanduaésznek mindenben engedelmeskedel, olyannak is tudomására jöjj, amihez semmi közöd. Tehát vagy neki kell meghalnia, aki a tegnapi dologra téged rábeszél, vagy neked, mert engem láttál és azzal vétkeztl ellenem.

* Hérodotosz I. 7—12. Fordította: Geréb István

Kandúlesz felesége kényszeríti Gigeszt, hogy ülje meg a királyt.

Gigesz eleinte ámult a hallottakon, azután könyörgött, hogy a királyné ne kényszerítse ily választásra. Hasztalan volt minden kérése, nem bírhatta rá a királynét, hogy megváltoztassa elhatározását és belátta, hogy valóban neki kell urát megölnie vagy ő vész el; végül is jobbnak tartotta, hogy maga maradjon életben és ily kérdéssel fordult a királynőhöz: „Ha már kelletlenül arra kényszerítesz, hogy uramat megöljem, mondd meg, miképen végezzek vele?“^x

A királyné így szólt: „Arról a helyről rohanj reá, ahonnan ő engem neked megmutatott; de csak alvás közben emelj reá kezet.“

Mikor az éj beállt, (Gigesz ugyanis nem mehetett el a királyné szobájából, nem volt más szabadulása: vagy neki magának vagy Kanduálesznek el kellett vesznie), bement a királynéval a hálószobába, ez azután tört nyújtott neki s ugyanazon ajtó mögé rejtette, ahol előző este állott; mikor pedig Kanduálesz lenyugodott, Gigesz előlépett és megölte őt.

A király halála után Gigeszé lett a lidiai trón és a szépséges királyné. A lidiaiak azonban fellázadtak a gonosz tett miatt Gigesz ellen, aki ekkor katonáinak és az előkelő lidiaiaknak azt mondta, hogy küldjenek el valakit Görögországba, Delfibe, ahol a híres jósda áll és kérdezzék meg az isteneket, hogy ő uralkodjék-e a lidiaiak felett vagy más.

Az ajánlatot mindenki elfogadta, a jóslat azt felelte: igen, Gigesz maradjon a király, tettéért nem ő, hanem ötödik utóda fog bűnhődni.

A Gigesz-történetnek van még egy regés alakja. Az azt mondja, hogy Gigész egy hasadékban összezúzott érczlóra talált, amellelt egy holt óriás feküdt, akinek az ujjárói becses gyűrűt húzott le. Az a gyűrű láthatatlanná tette és azt használta fel, mikor a királyt megölte.

Gigesztő} származott Lidia harmadik uralkodóháza, az abból származott királyokat Mermnádoknak hívták, akik 135 esztendeig uralkodtak Lidia felett.

Gigesz harcias fejedelme lett a lidiaiaknak és hódító hadjáratokat vezetett; alatta az ország gazdag, erős és hatalmas királyság volt, melynek fegyverét messze vidéken is tisztelték.

Mikor Gigesz hosszú, dicsőséges uralkodásának már nyugalját, babérait akarta élvezni, fenyegető veszedelem zavarta meg minden nyugalmas reményét. Oly veszedelem fenyegette az országot, melyet ha nem tud elhárítani, összedül minden, amit hosszú uralkodása alatt alkotott. Fájó szívvel gondolt arra, hogy élete alkonyán elpusztulni, rombadőlni lássa mindazt, amit alkotott.

A fenyegető veszedelem a kimmeriek támadása volt. A kimmerieket hazájukból a szkíták űzték el és hajtották maguk előtt, a kimmeriek a szkíták elől futottak és kerestek új hazát. A fekete tenger partján nyomultak tovább és már-már Lídiát fenyegették. Ekkor Gigesz segítséget keresett és a segítséget az akkori legnagyobb hatalomtól, az asszíroktól remélte.

Gigesz Asszurbanipál asszír királylyal egyidőben uralkodott. Asszurbanipál történeténél elmondtuk, hogy Gigesz lidiai király követeket küldött hozzá. Nos, ez az a Gigesz király, aki hogy megmentse népét az elpusztulástól, inkább hűbérese lett Asszurbanipálnak és megígérte, hogy pontosan fogja adóját az asszír királynak elküldeni.

Asszurbanipál küldött is Gigesznek segítséget, de a lidiai király, mihelyt hírért vette annak, hogy Asszurbanipált nagyon leköti az elámita-babiloni háború, megtagadta az adófizetést és ismét függetlenné tette népét, királyságát. A hálátlanság magában rejtette bűnhődését, mert amikor a kimmerjek ismételen Lídiára támadtak, nem volt segítsége és Gigesz maga is a kimmeriek elleni harcban esett el. Szardeszt is feldúlta a diadalmas ellenség.

Gigeszt, fia Ardisz követte a trónon.

Ardisz királyt bántotta atyja hálátlansága, melylyel Asszurbanipál iránt viseltetett, meg tartott is tőle, hogy az asszír király az elámita-babiloni háború után megbüntetheti a hálátlanságot, tehát követeket küldött Asszurbanipálhoz, annak megküldte hódolatát és gazdag ajándékait. Nem is volt bántódása az asszírok részéről. Mihelyt bizonyos volt affelől, hogy az asszír király nem fogja bántani, azonnal ő maga is hódításokba fogott, amit azonban hamar az önvédelem harczával kellett felváltania. A kimmeriek újra meg újra betörték és pusztították az országot, Szardeszt másodszor is feldúlták.

Ardisz kitartással, csüggedetlenül újra és újra építette a feldúlt városok legtöbbszörét, hogy Lidia a hosszas kimmeri-harcok alatt el nem pusztult, de újra helyre állott s hogy később tekintélyes hatalommá lehetett, azt Ardisz csüggedetlen, kitartó kormányzásának köszönhetette.

Ardisz harminczhét évi uralkodása után halt meg és trónját fia Szádiáttesz örökölte.

Szádiáttesz azt hitte, hogy mihelyt a kis-ázsiai partokon virágzó görög gyarmatokat meghódítja, azzal oly erősbitést nyer, hogy könnyen ellent fog állani minden támadásnak, melyet a kimmeriek, vagy más keletről betörő népek intéznek Lidia ellen.

Milet és Szmirna volt az a két gyarmat, melyet legelőbb szeretett volna meghódítani. Azt a két várost azonban ostrommal nem tudta legyőzni, mert a tenger felől szabad útjuk volt.

Szádiáttesz tehát a termésük ellen intézte hadjáratait és azzal, hogy azt folyton elpusztítja, rá akarta a lakosságot kényszeríteni, hogy neki meghódoljon.

Szádiáttesz nem érte meg, hogy hadi terve győzedelmet arasson, meghalt, anélkül, hogy a két város hódolatát látta volna és fiára, Aliátteszre bízta, hogy az folytassa az ő módját.

Aliáttesz folytatta atyja harczy módját és minden évben, amikor a vetés erőben volt, elpusztította, elrabolta, ahol hasznát nem vehette, felgyújtotta.

Mikor ezt a pusztítást már ötödízben ismételte és a vetést felgyújtotta, a szél a tüzet egy templomra vitte, amely kigyuladt és leégett, de a lidiaiak nem törődtek vele.

Aliáttesz serege visszatért Szardeszbe, a király maga azonban beteg lett és mikor betegsége fokozódott, követeket küldött Görögországba, a híres görög jósdához és jóslatot kért.

A jósdá papnője azt felelte, amíg a leégett templomot fel nem építik, addig ő nem ad jóslatot.'

A leégett templom, az ellenség földjén állott és ha Alliáttesz ott építeni akart, akkor előbb békét kellett kötnie Milet városának királyával Trázi-buloszszal.

El is indította követeit Milet városába; Trázi-bulosz azonban értesült mindenről. Megtudta, hogy mit mondott a jósnő és hogy Lidia királya fegyverszünetet kér. Ezt az alkalmat felhasználta arra, hogy állandó békét szerezzen a város számára. Még mielőtt a követek a városba értek, megparancsolta, hogy minden gabonát, ami a városban csak volt, akár a polgároknál, akár a királyi magtárakban, azt mind a piac-térre hordják és megállapított jelre mindenki sütött, főzött, evett, ivott, mulatott.

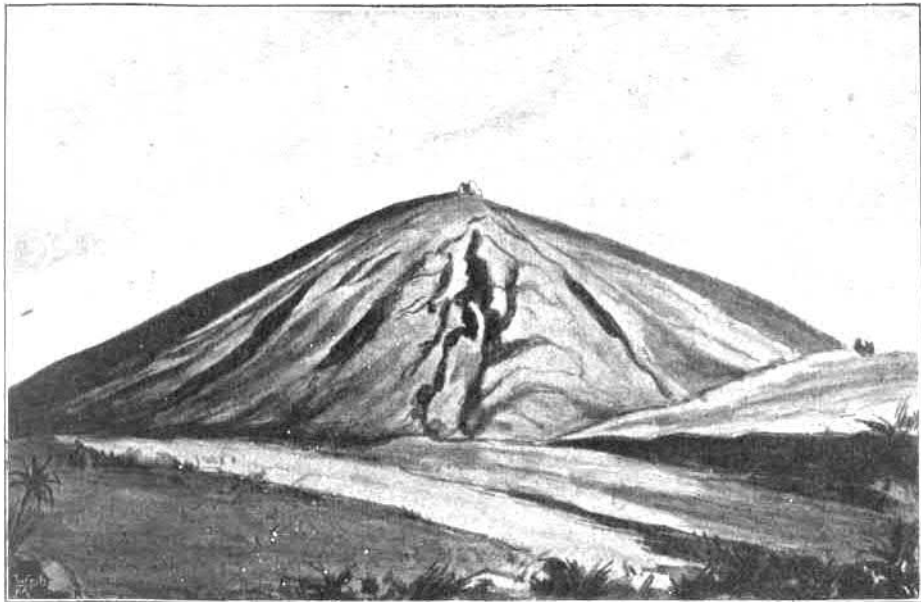
Aliáttesz követei látták, hogy Milet polgárai mily multságot, lakomát csapnak nyílt téren, abból azt következtették, hogy a városban még roppant sok gabonának kell lennie és amikor hazamentek, elmondták azt királyuknak.

Aliáttesz erre a hírre elhatározta, hogy felhagy Milet további megtámadásával, mert ha annak annyi enni valója van, pedig ő folyton elpusztította mindenféle termését, akkor azt úgy sem lehet legyőzni és hasznosabb lesz, ha állandó békét köt a várossal.

A két király nem csak kibékült, de szövetséges is lett és támogatta egymás érdekét.

Aliáttesz felépítette a leégett templomot, fel is gyógyult és gazdag ajándékokat küldött Görögországba a jósdának.

A Milet városa ellen folytatott okatlan harcok beszüntetésével Aliáttesz minden erejét a kimmeriek ellen fordíthatta és akik ellen minden elődének oly nehéz küzdelme volt, azokon ő fényes diadalt aratott, sőt sikerült a kimmerieket Kis-Ázsiából kiűzni. Ekkor már elpusztult az Asszír birodalom is és Aliáttesz kiterjesztette hatalmát Kis-Ázsiának belső területére teljesen; Lidia lett Kis-Ázsia nagyhatalma; de a nagy hatalomra hamarosan sanda szemmel nézett a másik terjeszkedő ázsiai új hatalom: a méd birodalom és végül háborúra került a sor a két hatalom között. Öt esztendeje tartott már a háború, amikor a Halisz folyó partján Lidia határán nagy döntő mérkőzésre állott szemben a két nagy hatalom harcias serege. Kr. előtt 585-ben, május 28-án fűjtak támadót és elszánt küzdelemmel indult meg a csata, mindkét nagyhatalom azzal kezdte a harcot, hogy az nap meg-

Aliattesz sírja.

töri a másikat. Egyszerre azonban váratlan dolog történt: elsötétült az ég, árnyékba borult a föld, a fényes nappalból éjszaka lett.

Teljes napfogyatkozás állott be.

Mind két részen abbahagyták a harcot, a harcosok megdöbbenve tekintettek az égre, a szembenálló királyok pedig égből jövő intellemmek vették a természeti jelenséget és nem folytatták a harcot; mindkét királyra nagy hatást tett az elsötétedés.

Babilónia királya Nabopolosszár és Kilikia ura, Sziennézi pedig kibékítették az ellenfeleket; Média királya békét kötött és szövetségre lépett Lidia urával, hogy a békének még nagyobb biztosítékot adjanak, Aliattesz király eljegyezte leányát, Ariéniszt a méd király fiával Asztiágeszszel.

Ez a béke hozta meg Lidia igazi fénykorát, mert hosszú időkre biztosította egész Lídiának békéjét, nyugalomát és virágzását.

Aliattesz a méd királylyal kötött szövetség után meghódította és fennhatósága alá terelte Frigiát, Bithiniát, a legtöbb kis város ellenállás nélkül meghódolt és Aliattesz elérte, hogy a liki városokat kivéve, egész Kis-Ázsia a fennhatósága alatt állott.

A király legnagyobb öröme fia, Krözusz, derék ifjúvá növekedett, kire már korán reá bízhatta egyik meghódított terület kormányzását.

Az elért nagyhatalom fejlődést hozott Lidia minden terén. Jólétben élő, szorgalmas, dolgos, de víg életet, mulatságot kedvelő, művészetek iránt fogékony alattvalók tették Aliattesz nagy birodalmát gazdaggá, nagygyá.

A legnagyobb fejlődést érte el az országban üzött foglalkozások között a kereskedelem.

A lidiaiak voltak akkor a szárazföldi kereskedelemnek a mesterei. Ami árú messze keletről, délről érkezett, azt mind a lidiaiak közvetítették tovább nyugatra, Európába, ők adták át a görög kereskedelemnek.

Szorgalmas kereskedelmen kívül a lidiaiak az egész világkereskedelemre nézve fontos és a kereskedést fellendítő találmánnyal gazdagították a világot; ők találták fel a pénz - nek mai alakját.

A fizetés eszköze már a lidiaiak előtt is, Egyiptomban, Asszíriában, Fönikiában is arany és ezüst volt, Babilóniában még a bronz és a cserépbankjegy is, de amíg az utóbbinak korlátolt használhatósága volt, a fém fizető eszköz csak rúd- vagy abroncs- és gyűrű meg szemcse alakban volt meg és annak, aki fizetésül elfogadta, előbb meg kellett győződnie arról, hogy az illető fém valódi-e, annyi-e, amennyinek lennie kell; le kellett mérnie, meg kellett vizsgálnia és így a nemes fémek, bár fizetésül szolgáltak, valójában mégis csak csere-árúk vagy közvetítő árúk voltak j pénz, a szó valódi értelmében, csak akkor lett a nemes fémekből, amikor valami hatalom, tekintély jóállást vállalt érte, hogy bizonyos mennyiség vagy nagyság meg is felel annak a súlynak és finomságnak, aminek a vásárló mondja. A lidiai király tehát reá nyomta bizonyos egyforma nagyságú és finomságú arany meg ezüst darabokra a pecsétjét és azzal szentesítette annak az értékét s megszületett a pénz.

A fizetésnek ezt a könnyű és kitűnő alakját, az ércpénzt Gigesz találta fel és Asztiagesz alatt már messze mindenütt ismerték és kitűnő fizetési eszközü ismerték a vert - pénzt.

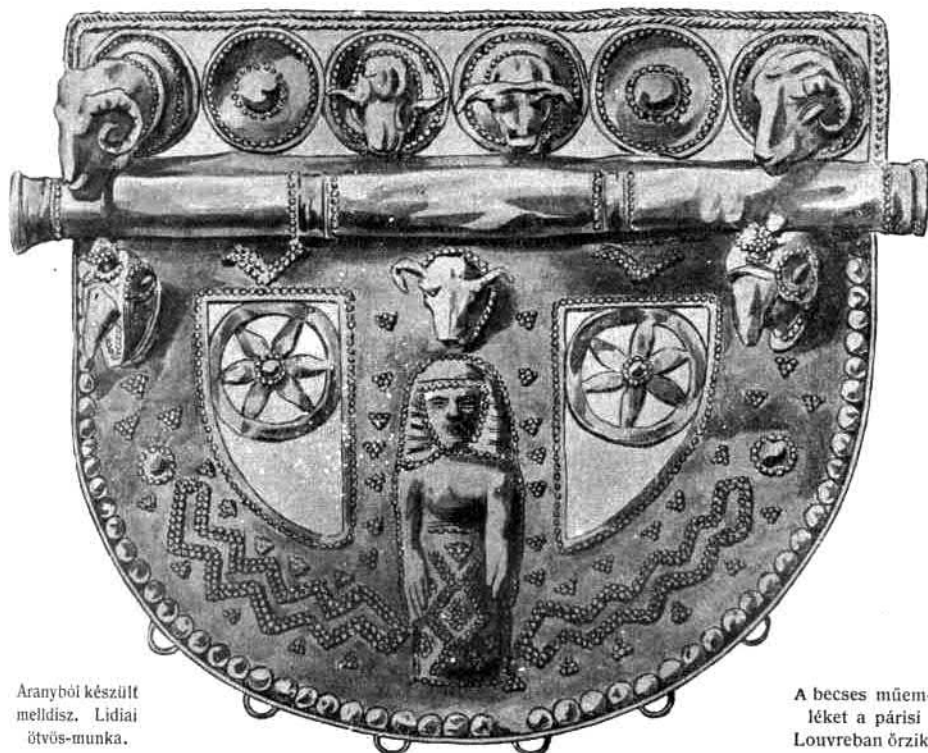
Aliattesz alatt a kereskedelemmel együttesen fejlődött és haladt az ipar, a népeknek a szorgalmukban fekvő vagyona, a munkás két kezében rejlő birtok, mely nem csak a munkásnak ad kenyeret, jólétet, de az egész ország haladásának is egyik eszköze.

Az ipar fejlődéséhez Lídiában nagyban hozzájárult a jólétben élő előkelőknek, a gazdagoknak fényűzése. A lidiaiak szerették a szép, ékes, színes ruhákat; az előkelők hosszú, uszályos színes ruhákban jártak, különösen kedvelték a piros színt, amely a lidiaiak különlegessége volt és amely vetekedett a fönikiái bíborral. A lidiaiak az ő piros színüket a szardizfából készítették. A hosszú ruháknak elmaradhatatlan kiegészítője volt az arany homlok-abroncs, a fülön-függő. Illatszereket, illatos kenőcsöket ép úgy használtak a férfiak is, mint a nők, akik a férfiakkal együtt szórakoztak és együtt játszottak labdát, együtt koczkáztak, együtt hallgatták a zenét, a fuvolát, a három húros kitarát és a népdalokat éneklő énekeseket.

A hódítások, a roppant nagy kereskedelem, az ipar sokféle terméke évről-évre gazdagabbá tette Lidia fővárosát. Szardeszt, melyet gazdagságáról el is neveztek „Aranyos Szardesznek“.

A nagyhírű aranyos Szardeszt, annak bevehetetlen hírű fellegvárát, a boldog lidiai népet és az egész lidiai birodalmat 560-ban Kr. e. Aliattesz a fiára, Krözusra hagyta.

Aliatteszt hatalmas uralkodói voltához méltóan temették el és sírja fennmaradt az utókorra.

Aranyból készült
mellédsz. Lidiai
ötvös-munka.

A becses műem-
léket a párisi
Louvreban őrzik.

A lidiaiak a halottaik sírja fölé dombokat szoktak emelni, Aliattesz fölé, nagyságának, hatalmának elismerésül magas, nagy halmot emeltek, melyet harmadfélezer év nem pusztított el.

Krözus volt a lidiai királyság legnagyobb, leghíresebb, de egyúttal utolsó királya. Ő alatta a hatalmas Kis-Ázsiai birodalom még egy fokkal emelkedett, elérte fénykorát, de azután hirtelen véget ért, megszakadt, mint amikor valami szép dal legszebb részénél elpattan a húr.

Krözust atyja a legkitűnőbb nevelésben részesítette, a fogékony lelkű ifjú nagy műveltségre, tudásra tett szert és gazdag ismeretei harcziak kedvét összhangzóvá tették a kegyességgel.

Ő is hódolatot követelt a körülte levő királyságoktól, fennhatóságot akart minden kis-ázsiai nép felett, fegyverrel kényszerítette engedelmességre az ellenkezőket, meghódította a tengerparti görög gyarmatokat, de mihelyt

valamely város vagy királyság meghódolt, kegyes volt iránta; bölcsen kormányozta nagy birodalmát és akik fennhatósága alatt állottak, nem panaszkodhattak zsarnok elnyomatás miatt.

Legnagyobb kedvtelése volt Szardesz városának szépítése, örömét lelte annak gazdagságában és fényűzésében.

Az emberi természetben örök időktől él az, hogy szereti a szép dolgait a gazdagságát, a ritkaságait mutogatni és annyiszor újra élvezi annak birtokát, ahányszor idegen azt megcsodálja, megdicséri, megirigyli. Krözus tehát messze földről vendégeket hívott udvarába, mely híres lett Krözus vendégszeretetéről.

Utazók, művészek, államférfiak érdeklődéssel keresték fel a lidiai király udvarát és mind azzal tértek meg onnan, hogy Szardesz a fényűzés, a gazdagság, a ragyogás városa, a leggazdagabb város. Különösen a görög királyok művészei, államiérfiai keresték fel Szardeszt és vitték hírét Európába.

A művelt, nagy tudású Krözus a vendégeinek szavait sokszor megszívlelte és okos, meggyőző szavak mindég eltudták téríteni helytelen tervek keresztülvitelétől.

Így azt beszéli róla a történet, hogy mikor a kis-ázsiai parton lakó görögöket már legyőzte és elhatározta, hogy megtámadja a görög tengeri gyarmatokat, a sziget városokat, akkor meglátogatta őt egy Biasz nevű görög államférfiú.

Krözus megkérdezte Biaszt, mi újság Görögországban. Biasz azt felelte, hogy a görögök felhagytak a hajóépítéssel.

— Uram, király — szólt Biasz — a szigetek lakosai most roppant sok lovat vásárolnak össze, mert ellened és Szardesz ellen akarnak haddal indulni.

Krözus elhitte Biasz szavait és így szólt: Bár sugallnák az istenek a szigetlakoknak azt a gondolatot, hogy lovon jöjjenek a lidiaiak ellen!

— Nagyon érthető az óhajtásod — felelte Biasz — a sziget lakóit a szárazon, lovon könnyen fogod legyőzni, mert a lidiaiak jó lovas harcosok. Hanem, mit gondolsz, nem ép így óhajtják a szigetlakosok szívük mélyéből, hogy a lovas lidiaiak hajókon támadják meg őket, mert tengeri csatában bizonyosan győzni fognak felettük és boszut állnak a szárazföldön leveret rokonaikért.

Krözusnak tetszett a példalózás, belátta, hogy amint ő biztos diadalt nyerne a hajós népen szárazon, úgy a hajós nép is győzelmet aratna rajta tengeren. Abba is hagyta a hajóépítést és szövetséget kötött a szigeten lakó görögökkel.

Érdekes a története egy más nagyhírű görög államférfi látogatásának is. Az a látogató Szólón volt.

Szólón görög törvényhozó tiz évig távol élt hazájától és az idő alatt beutazta az akkori művelt világot. Egyiptomot, Fönikiát és így jutott el

Szardeszba, az arany városba, ahol Krözus kitüntető vendégszeretettel fogadta.

Krözus Szóionnak is megmutatta minden gazdagságát, kincseit, drágaságait és amikor az már mindent látott, amikor Krözus roppant gazdagságát megismerte, Krözus így szólt hozzá:

— Athéni vendégem! Sokszor hallottam híred bölcsességednek s most hogy ahhoz még a világlátás gazdag kincse járul és módodban van megítélni, hogy a sok meglátogatott fejedelem közül kinek milyen a sorsa, gazdagsága, hatalma, nagyon érdekel, mit mondasz te arra a kérdésemre, hogy kit tartasz te a legboldogabb embernek?

Krözus azt hitte, Szólón őt fogja megnevezni, de az így szólt:

Uram, király, én az athéni Telioszt tartom a legboldogabb embernek.

Krözust meglepte meg boszantotta is a felelet és megkérdezte, miért éppen Telioszt.

— Mert Tellosznak, amikor hazája is virulásnak örült, szép, derék gyermekei voltak és megérte, hogy valamennyinek ismét gyermeke született és az is mind életben maradt, felnövekedett, végül pedig ő maga hazája gondolkozása szerint a legdicsőségesebben végezte be életét. Mikor hazája háborúba keveredett a szomszéd állammal, Tellosz is részt vett az ütközetben, hősiesen küzdött, megszalasztotta az ellenséget és dicsőségesen elesett a csataterén; hazája megbecsülte és közköltésen ott temette el, ahol elesett.

Krözus nem tehetett ellenvetést Szólón szavaira, tehát azt kérdezte, hogy kit tart Tellosz után a legboldogabbnak.

— Kleobiszt és Bitont — felelte most Krözus — azok argoszi fivérek voltak, vagyonos polgárok, akiknek ritka testi erejük minden versenyen győzelmet aratott.

Egyszer egyik istennő nagy ünnepén, amikor mindenki elment a nagy istennő templomába, anyjukat kocsin kellett volna a templomba vinniök, de az ökrök a mezőkről nem jöttek meg. Nem volt már vesztegetni való idejük, felültették az anyjukat a kocsira és ők maguk a rúd mellé állottak és behúzták a kocsit a városból a templomhoz, mely az ő lakásuktól negyvenöt stadionnyira volt.

A városban az egész ünneplő gyülekezet magasztalta az ifjakat, azoknak erejét, a nők bókoltak az anyának, hogy ilyen fiai vannak. Az anya boldogan állott az istennő szent szobra elé és buzgón imádkozott hozzá, hogy áldja meg a két fiát azzal, ami a legnagyobb boldogság. Az anya imádsága után a fiúk is bemutatták áldozatukat, ünnepi lakomához ültek, majd fáradságuk kipihenésére a templomban lefeküdtek és elaludtak. A fiuk álma nagyon soká tartott már és az anya költötte őket, de hasztalan, mert a két fiú a szentélyben örökre elaludt.

Az istennő meghallgatta az anya kérését, megmutatta, hogy jobb meg-

halni, mint élni. Honfitársai az ifjoknak szobrot állítottak és kegyelettel őrizték emlékét.

Krözus nem tudta tovább palástolni érzését és felháborodottan mondta:

— Athéni vendégem! hát az én boldogságomat annyiba sem veszed, hogy még egyszerű polgárokkal sem teszed egy rangba.

Ó Krözus! — mondta Szolon — olyan embert kérdezel az emberi boldogság felől, aki tudja, hogy az istenek mily irigyek és kedvezésük milyen állhatatlan.

„Mert az emberi élet hosszú folyása alatt sok olyat kell az embernek meglátnia, megélnie, amit nem akar, amit nem szeret, nagy a szenvedések sora. Én az emberi élet határát hetven évre teszem és a hetven évben mennyi ezer meg ezer nap van és azok közül egyik sem olyan mint a másik, egyik sem folyik le úgy, mint az előző; az ember a sorsnak a játéka. Ó, Krözus, te, amint látom nagyon gazdag vagy, sok nép felett uralkodói, de arra, hogy boldog ember vagy-e, most még nem mondhatok választ s nem mondhatok addig, amíg azt nem tudom, hogyan fejeztedébe az életet. A dúsgazdag sem boldogabb annál, akinek csak napról-napra van meg a kenyere, ha a sors meg nem engedi neki, hogy élete végéig élvezhesse jólétét. Különb is hány dús, kincsekben gazdag ember boldogtalan, míg sok szerény vagyónú, sőt szegény is boldog. A gazdagnak a szegény ember felett csak két előnye van: inkább kielégítheti vágyait és könnyebben elviselheti a rossz csapásokat. A szegény embernek a gazdag felett azonban sokkal több előnye van: a sorscsapásoktól az egek inkább megvédik, teste ép, nem beteg, gyermekei jók, ha már ilyen ember szépen végzi be életét, boldognak mondhatod.

„Senki sem boldog ha 1 á l a e l ő t t ! de nem is szabad azt addig annak mondanunk, csak szerencsésnek. Minden dolognak meg kell várnai a végét. Az istenek megmutatják a boldogságot, de csak azért, hogy azután fenekestől felforgassák azt.“

Szolon szavai sehogysen tetszettek Krözusnak és nem sokat törődött a bölcsessel, ellenkezőleg badar beszédnek tartotta azt, amit neki mondott.

Nem sokkal Szolon távozása után már is történt valami, ami Krözus boldogságát megzavarta, mert nyugtalanná, aggódóvá tette.

Krözusnak kétjia volt, egyik szerencsétlen, mert születésétől süket-néma volt, a másik fiú azonban kitűnő vitéz, derék ifjú volt, akire nem csak atyja, de egész Lidia büszkeséggel tekintett. Az ifjút Átisznak hívták.

Krözusnak Szolon távozása után nemsokára különös álma volt. Azt álmodta, hogy egy jelenség óva intette őt, vigyázzon fiára, mert érczfegyver sebet fog rajta ütni és abba a sebbe bele fog halni.

Mikor Krözus felébredt, élénken emlékezett az álmra és aggodalom fogta el. Hamarosan megházásította a fiát és szobáiból minden fegyvert elhozott, nehogy valamelyik leessék a falról és úgy sértse meg fiát. Addig

Odaállott a halott elé Adrosztatosz, hogy Krözus szurja le őt.

mindég Atisz vezette a lidiai sereget, ő állott az élére, azt Krözus többé nem engedte meg.

Atisz már férj volt, amikor történt, hogy Frigiából királyfi érkezett Szardeszba, Krözus királyi palotába.

A király ép estebédnél ült, amikor belépett egy napbarnított arczu ifjú. Nem szólt, nem köszönt, hanem odalépett a király asztalához, kardját a földre szúrta, leült egy székre és arczát tenyerébe temette.

A királyi családban csend lett, megilletődötten néztek az ifjúra. Az ifjú bűnös volt és megtisztulást keresett.

Krözus szótlanul felállott, azután gyorsan malaczozt hozatott, azt feláldozta, annak vérével más ital-áldozatokkal összekeverte és azt a szótlan ifjúnak a kezére öntötte, majd fohászt küldött az égbe. Csak mikor mindezt megtette, akkor szállította meg és kérdezte tőle honnan jön, kicsoda?*

— Ki vagy te ember és Frigia mely vidékéről jössz tűzhelyemhez, kinek voltál a gyilkosa?

— A frigiai királynak vagyok én gyermeke, nevem Adrasztoz — szólt a jövevény. — Édes fivéremet öltem meg akaratlanul, de atyám azért mégis elűzött, megfosztott mindenemtől.

— Kedves emberek sarjadéka vagy — szólt Krözus — és ide barátaidhoz jöttél, maradj udvaromban, nem lesz hiányod semmiben, viseld a súlyos csapást könnyű szívvel, ne eméssz ifjú életedet.

Adrasztoz ott maradt Krözus udvarában, ahol a király is, az udvara is megszerette.

Abban az időben az ország egyik vidékén roppant nagy vadkan garázdálkodott, aki ellen hiába vonult ki a vidék, a vadkant elejteni nem tudta, de az annál kétségbejőbben garázdálkodott.

A vidék végre is küldöttséggel járult a király elé, elmondta baját és végül így szólt:

— Kérünk király, küld el hozzánk fiadat, válogatott ifjak és vadász-kutyák kíséretében, hogy kipusztítsák vidékünkéről azt a veszedelmes fenevadat.

Krözusnak azonban eszébe jutott álma és így felelt az előtte könyörgő küldöttségnek.

— Válogatott lidiai ifjakat, egész vadász sereget fogok hozzátok küldeni és megparancsolom nekik, hogy a fenevadat pusztítsák el, de a fiamra ne számítsatok, őt nem engedem el, ő fiatal házas.

Ezalatt Atisz már értesült arról, milyen küldöttség jár atyjánál és mit akar és atyjához sietett; ép akkor lépett be, amikor atyja mondta, hogy őt nem fogja a vadászatra elereszteni.

A fiú atyja elé lépett és szavá tette az elutasítást.

* Ez volt a lidiaiaknál és a görögöknél is a bűnös ember megtisztulása,

— Óh, atyám — szólt — eddig legszebb foglalkozásom volt a harc és vadászat, most mind a kettőtől elzársz, pedig nem tapasztalhattál rajtam sem gyávaságot, sem félelmet. Hát milyen homlokkal jelenjek meg a lakosok között, mit fognak rólam a polgárok mondani, mit fog rólam fiatal feleségem gondolni? Atyám engedj a vadkanra vadásznom, vagy add helyes okát annak, miért akarsz elzárni a vadásztól?

— Fiam, — felelte Krözus — nem érhet téged gyávaság vagy félelem vádja, de egy éji látomás azt jelentette, hogy te rövidéletű lélsz, érczfegyver üt rajtad sebet, melybe belehalsz. Azért siettettem házasságodat, azért vigyázok azóta reád és az tart vissza attól, hogy a vadászatra elereszszelek. Hisz csak te vagy az én reménységem, az én egyetlen fiam, a másik nyomorék, azt nem vehetem számba.

— De édes atyám, — mondá Átiszt, — ha az álomlátás azt mondta, érczfegyver fog megölni, akkor ez a vadászat nem rejthet ellenem veszedelmet, mert hisz a vadkannak nincsen érczfegyvere. Ha az intelem fogak-, agyar- vagy más ilyesmiről szólt volna, helyesen cselekednél, de hisz nem ember ellen küzdünk, hanem fenevad ellen, tehát bocsáss el engem atyám.

— Szavaid meggyőztek és megváltoztatom elhatározásomat Megengedem, hogy elmenj a vadászatra.

Mihelyt Átiszt eltávozott, Krözus maga elé hívatta a frigiai Adrasztozt és így szólt hozzá:

— Én téged, akit a kegyetlen sors sújtott, megtisztítottalak, palotámba fogadtalak és itt tartalak, most hát arra kérlek, hogy jótéteményeim viszonzod te is jóval. Eredj el a fiammal, aki most vadászatra megy és vigyázz reá; vigyázz, hogy rablók ne támadhassanak reátok. Azután jó is lesz, ha te is részt fogsz venni a vadászon s kitünteted magad, erőd, bátorságod van hozzá!

— Királyom, — válaszolta Adrosztatosz, — ha nem teljesítenék kötelességet, amikor szavaidnak engedelmeskedem, nem mennék el, hogy a vadászat gyönyöreiben részt vegyek; mert nem illik, hogy ilyen szerencsétlen, sorstól sújtott részt vegyen a szerencsés kortársak multságában, azért eddig távol is maradtam. Most azonban, mert felszólítasz, készségesen megyek, vigyázni fogok fiadra, s ha csak rajtam múlik, fiad sértetlenül tér meg palotádba.

A vadászsereg elindult és a mikor megérkezett ott, ahol a vadkan tanyázott, felkutatta a sűrűt és mikor reá akadt, körbe fogták és úgy vetettek rá kopját.

Adrosztatosz is részt vett az elejtésben és ő is dobott kopját, de elhibázta a dobást, az nem a vadkant, hanem Átiszt, Krözus fiát ütötte le.

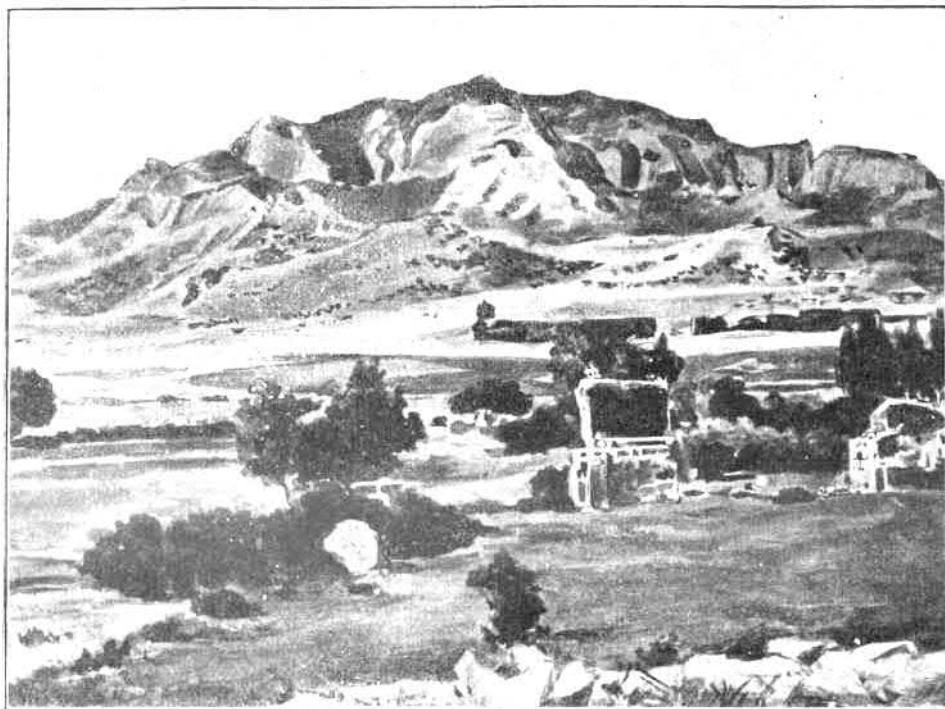
A seb halálos volt, a jóslat beteljesült, a királyfi érczfegyver ütötte sebbe halt bele.

Egyik csatlós előre vágatott és hírül vitte a királynak a szomorú esetet.

Krözus, mint valami asszony, kétségbeesetten jajongott és még fokozta fájdalmát, hogy ép az ölte meg, akit ő megtisztított, házába fogadott.

Ezalatt megérkeztek a lidiaiak és elhozták Átiszt holttestét. A palotáig Adrasztoz hátul követte a menetet. Mikor a palota elé értek, Krözus ép kilépett azon; ekkor Adrasztoz oda rohant a halott és Krözus közé, oda tartá a király elé mellét és kérte, ölje meg, szúrja le ott, a fia holttesténél.

Elmondta, mit érez, hogy annak a fiát ölte meg, aki megtisztította őt,

Szardesz romjai.

hogy nincs számára már úgy sem vigasz, teher neki az élet, szúrja le őt a király, mert csak halált érdemel. (1. 37. old.)

Krözus, bár végtelen volt kétségbeejtő fájdalma, meghatottan tekintett a lesújtott ifjúra és azt mondta, hogy őt már kiengesztelte az, hogy ön-maga mondott magára halált; nem is őt okozza, ő csak eszköze volt valamelyik haragvó istennek.

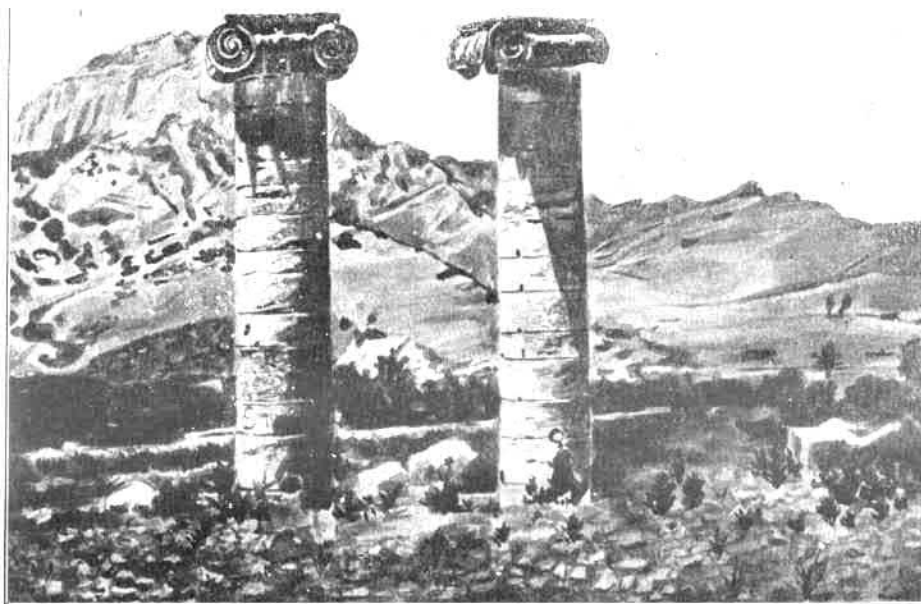
Krözus nagy gyászszertartással temette el fiát; a temetésen ott volt Adrasztoz is. Mikor Átiszt már eltemették és a gyászolók elvonultak a sírtól, Adrasztoz ott maradt, megvárta, míg mindenki távozott, azután a sírhoz lépett és megölte magát, nehogy a reá nehezülő átokkal még

mást is megrontson; úgyis a világ legboldogtalanabb emberének tartotta magát.

Krózus két évig a legmélyebb gyászban élt, nem törődött semmivel, nem érdekelt semmi világi hiúság; csak két év múlva királyi kötelessége, a népét fenyegető veszedelem riasztotta fel gyászából.

A perzsák ekkor megdöntötték a lidiaiak szövetségének, Krózus sógorának, a méd királynak birodalmát.

A perzsák növekedő hatalmának Krózus gátat akart vetni, de mielőtt bármit tett, a jósoktól akart tanácsot kérni, de mert nem tudta, hogy melyik jósdához forduljon, melyik az igazmondó, tehát ki akarta a jósdákat próbálni, hogy amelyik igazat mond, ahhoz forduljon tanácsért.

Szardesznel állott'templom még ma fennálló két oszlopa.

Öt jósdába küldött követséget és mind az öt jósdában ugyanazt kérdezte. A követeknek szigorúan meghagyta, hogy a jósdákhoz a Szardesz-ből való elindulásuk századik napján intézzék a kérdést, még pedig azt: Mit csinál a lidiaiak királya, Aliattesz fia, Krózus?

A századik napon valamennyi jósdában, ahova Krózus követeket küldött, ugyanazt kérdezték. Csak a Görögországban fekvő Delfi-jósda jós-

lata maradt fenn; a kérdésre, a jós-templom papnöje versben ezt felelte:

Ismerem én a fővény számát és a tengeri síkot,
Értem a némát is, meghallok olyat, ki nem is szól,
Teknősbéka szagát érzem pánczél fedelével,
Bárányhússal amint forr, érczatlanak ürében,
Amelyen érez a fedél s az edénynek is érez az alapja.*

A lidiai követség feljegyezte ezt a választ és megvitte Krózusnak Szardeszbe.

Mikor valamennyi követség megjött, (még Amon templomába Egyiptomba is küldött Krózus követeket), akkor felbontotta a válaszokat, melyek közül csak kettő volt helyes, de tökéletesen csak Delfi jósnője találta el, hogy mit tett.

Krózus azon a napon, melyen a követek a jósdákban kérdést intéztek a jósnőkhöz, igen különös dolgot művelt, épen azért, hogy valami olyant tegyen, amit még csak sejteni sem lehet. Összevágott teknyősbékát és bárányt s azt a keveréket maga főzte meg érczedényben, melyre ércz-fedőt tett.

Krózus most meggyőződött róla, hogy a delfi-jósda az, amely igaz választ ad, roppant kincseket halmoztatott össze, rengeteg nyers aranyat, vagy tizenöt fél téglá aranyat, aranyból öntött szobrokat, mérhetetlen egyéb kincset, drága ékszereket és mindazt elküldte Delfibe és tanácsot kért.

A lidiaiak elvitték a király mérhetetlen értékű kincseit és mikor mindent átadtak, elmondták a király kérdését:

— Krózus a lidiaiak és más népek királya, hiszi, hogy ez az egyetlen igaz jóshely a földön és kijelentéseidhez méltó ajándékot küldött és most azt kérdezi tőled: indítson-e háborút a perzsák ellen és ha igen, melyik népet vegye hozzá szövetségesül?

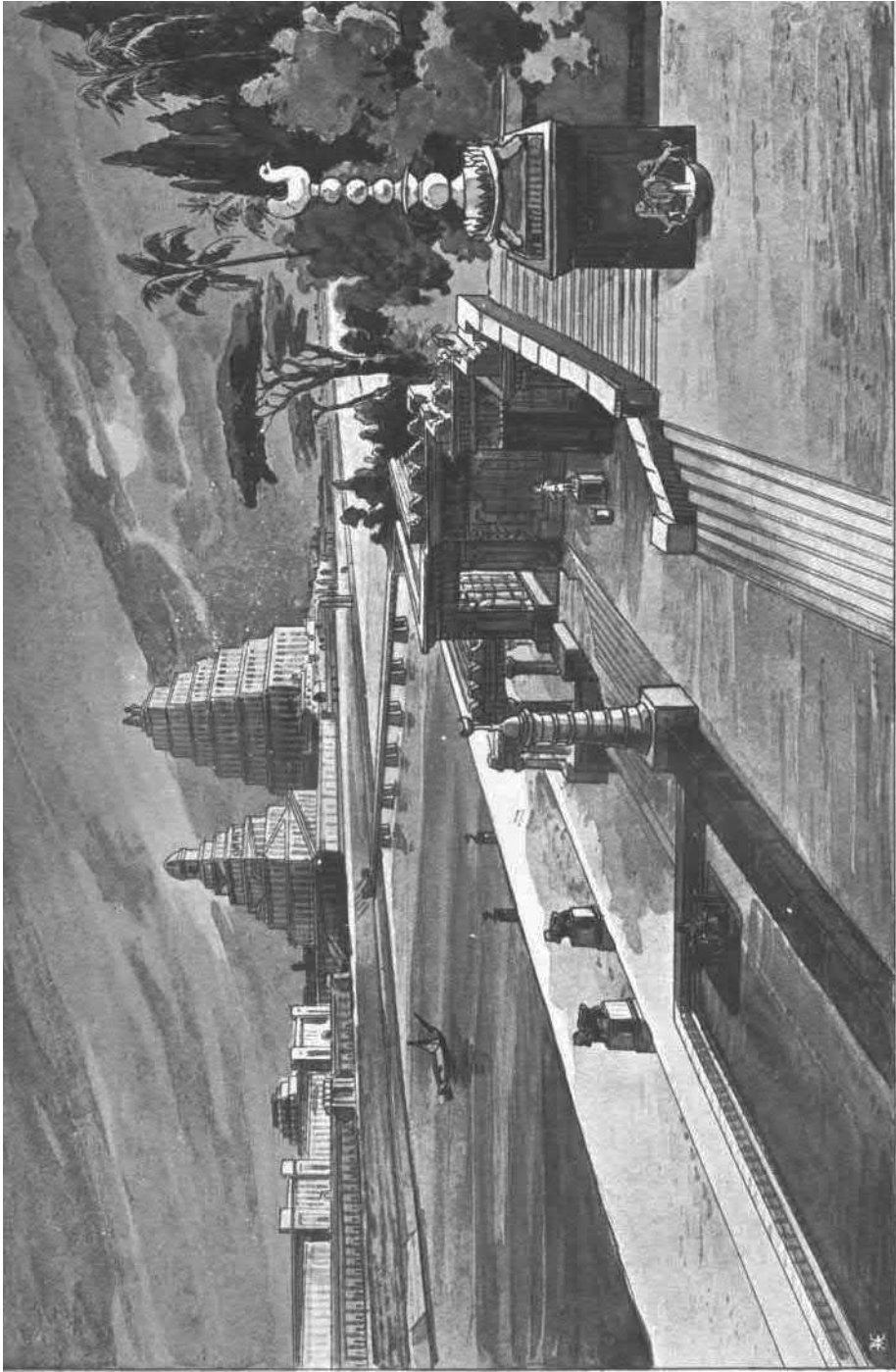
A jósnő ezt válaszolta: Ha Krózus háborút indít a perzsák ellen, nagy birodalmat fog megdönteni. Tudja meg, hogy melyik görög nép a leg-hatalmasabb, azt szerezze meg szövetségesül.

Krózus örömmel fogadta ezt a jóslatot, mert erősen hitte, hogy a Perzsa birodalom az, melyet romba fog dönteni. Már rövid idő múlva ismét Delfibe küldött. Megajándékozta Delfinek minden lakosát és utána harmadszor kért jóslatot. Ekkor azt kérdezte vajjon sokáig fog-e fennállani a lidiai királyság.

A jósnő ezt felelte:

Majd mikor összvér lesz trónján a méd hatalomnak,
Szép lábú lid sarj a Hermosznak** kavicsához
Fuss akkor s ne maradj, se ne szégyeld gyáva mivoltad.*

* Gereb József fordítása. **Folyó Kis-Ázsiában.

Babilon város.

Krözus a máglyán

Krózus ezt a jóslatot is nagy örömmel fogadta, mert azt bizvást remélte, hogy a méd királyi trónon mindég ember fog ülni és soha sem öszvér; így sem ő, sem valamelyik utódja nem fogja a lidiai trónt elveszíteni.

Azontúl Krózus azt kutatta, melyik a legerősebb görög törzs. Összeültött értesülései után Krózus azt találta, hogy a spártai nép a legerősebb görög törzs, tehát követeket küldött Spártába és meghagyta a követeknek, hogy szószerint úgy szóljanak: — Krózus a lidiai és több más nép királya küldött bennünket ezzel az üzenettel: Spártaiak! Az isten azt a jóslatot adta, hogy tegyem barátommá a görög népet, s rólatok értesültem, hogy a görögök között ti vagytok a legkiválóbbak, tehát a jóslat szavai szerint titeket szólítalak fel, barátotok és szövetségeseitek akartok lenni, minden ravaszság és ármány nélkül.

A spártaiak szívesen fogadták Krózus üzenetét, mert Krózus már előzőleg igen nagy lelkű volt a spártaiakkal szemben.

A spártaiak egy istenszoborhoz aranyat akartak vásárolni és Szardeszbe küldtek, ahol a legtöbb arany volt kapható. Krózus azonban az istenszobor számára ingyen adta a spártaiaknak a szükséges aranyat.

Mihelyt a spártaiak megígérték, hogy készséges szövetségesei lesznek a lidiaiaknak, Krózus azonnal megkezdte előkészületeit a perzsák ellen való hadjárathoz.

Készülődései közben egy bölcs lidiai ember, Szándánisznak hívták Krózus elé járult és így szólt:

— Uram, királyom, olyan nép ellen készülsz háborúba, amely bőrnadrágot visel, bőrruhát hord, nem olyant eszik, aminőt szeret, hanem amije van, hisz földje kopár. Bort nem iszik, csak vizet. Mondd, királyom, ha győzedelmeskedel felette, mit fogsz tőle elvenni, hisz nincs annak a népnek semmije; de ha az a nép győz, mily vagyont, mily roppant nagy gazdagságot fogsz te veszíteni? Ha azonban ők megismerik ami vagonúnkat, jólétünket, nem fognak nyugodni, amíg egészen meg nem szerzik.

Krózus azonban nem hallgatott Szándániszra, hanem készült a perzsák elleni háborúra. Seregével betört egy tartományba, mely azelőtt a médeké volt, mikor azonban a perzsák megdöntötték a méd birodalmat az a tartomány is a perzsák uralma alá került.

Krózus a perzsa tartományban rabolt, pusztított, a lakosokat rabszolgaságba hurcolta.

A perzsa király összeszedte hadseregét és Krózus ellen indult; a zaklatott tartományban megütközött a két sereg és lankadatlanul küzdött késő éjszakáig, amikor mind két sereg abba hagyta a küzdelmet anélkül, hogy a másikon diadalt aratott volna és visszavonult.

Krózus az eldöntetlen eredményt annak tudta be, hogy az ő serege számára kisebb volt, mint a perzsa királyé. Krózus nem is gondolt már

reá, hogy akár ő, vagy a perzsa király folytassa a harcot. A perzsa király nem is újította meg másnap a harcot, Krózus tehát vissza vonult Szardesz városába; onnan azonnal felszólította három szövetségeseit: az egyiptomi királyt, a babiloni királyt és a spártai királyt. Követeivel felszólította a három uralkodót, hogy öt hónap múlva jelenjék meg seregével Szardesz előtt; Krózusnak az volt a szándéka, hogy a tél múltával, tavasz kezdetén nagy egyesült sereggel fogja megtámadni a perzsák királyát.

Az eldöntetlen csata után egyáltalában nem tartott attól, hogy a perzsa király Szardesz ellen vonuljon, tehát a seregének idegen zsoldosokból álló részét haza bocsátotta.

Mikor Krózus hazatért, Szardesz városában különös jelenség lepte meg; — mondja a monda — a város külső részében rengeteg sok kígyó támadt valahonnan, de alig özönlöttek el a kígyók a külső városrészt, a legelőről hazavágattak a lovak és felfalták a kígyókat.

Krózus azonnal jóslatért küldött, és a jósdá az azt felelte, hogy Krózus birodalmába idegen hadsereg fog jönni, és a lidiaiakat leigazza; mert a kígyó a föld lakóját jelenti, a lovak pedig idegen, ellenséges népet. Mikorra a követség ezzel a jóslattal hazatért, Krózus már nem vehette hasznát.

A perzsa király valahogy értesült arról, hogy Krózus a téli időre be- szüntette a hadjáratot, feloszlatta seregének egy részét, ellenben tavasszal nagy sereget fog felszerelni. Azt a perzsa király nem akarta megvárni, hanem mindjárt, amikor Krózus hadserege a legkisebb, támadta meg. Azonnal Lídiába vonult és amikor ott megérkezett, üzenetet küldött Krózusnak / és felszólította, hogy hódoljon meg neki.

Krózust ez a váratlan fordulat nagyon meglepte, mert hiszen a hadjárat egészen másképp alakult, mint ahogy ő tervezte. Nem habozhatott, hadba állította népét, hogy eléje menjen a perzsa királynak.

Szardesz városa előtt nagy, kopár térség terült el, oda gyűlt össze Krózus király vitéz serege; mert a lidiai sereg egyike volt az akkori világ legvitézebb, harcias seregének, melynek kitűnő lovasságát nem érte utói senki. A lovas harcosoknak hosszú lándzsájuk volt, melyet a legvadabb rohamban is pompásan tudtak használni. A lidiai lovasság veszedelmes ellenség volt.

A perzsák királya magaslatról szemlélte a Szardesz előtt álló lovas sereget, látta annak pompás rohanását és nagyon félelmesnek találta. Egy méd ur volt akkor vele, aki azt tanácsolta, hogy a tevékkel tegye használhatatlanná a lovakat, még pedig úgy, hogy valamennyi tevéje a perzsa hadseregnek csak van, arról szedjenek le minden terhet, és helyette ültesen a király reájuk egy-egy harcot. A tevékből állítson fel hosszú harci sort és az menjen a hadsereg előtt, a tevék után jöjjenek a gyalogosok s azokat kövessék a perzsa lovasok. A terv magyarázatát így adta: A ló fél a tevétől; ha meglátja, megbokrosodik tőle, a szagát sem szenvedheti;

így a lidiaiak nem tudják majd használni seregük legkitűnőbb erejét, a lovasságot.

A perzsa király ki is adta a parancsot hogy a sereg így álljon fel. Mielőtt a harc megindult, a perzsa király megparancsolta, hogy a sereg kíméletlenül öljön le minden lidiait, de magát Krözust senki se merje bántani, még ha ellenkezik, védekezik, vagy támad, akkor sem szabad őt megölni.

A csata elkezdődött. A perzsa cselfogás sikerült, a lovak meghököltek a tevék előtt és vissza fordultak; a lovasok hasztalan erőlködtek, hiába volt minden akarat, a lovaikkal nem bírtak. A meglepett harcosok azonban nem akarták ily könnyen feladni a harcot, hanem leugrottak lovaikról és gyalog támadtak a perzsa seregére; de a harczi rend már megtört a perzsák túlnyomó számban voltak és bár a lidiaiak kétségbeesett hősiességgel küzdöttek, végre is hátrálniuk, menekülniök kellett és Szardesz falai közt kerestek oltalmat. A sereg bejutott a városba, a perzsa király pedig ostrom alá vette a várost.

Még mielőtt a lidiaiak a városba zárkóztak volna, Krözus új követséget küldött minden szövetségéhez, mert az útban levő szövetség hívására csak öt hónap múlva kellett volna a szövetségesek hadának megérkeznie, az új követség azonban gyors segítséget kért.

Krözus hitte, hogy Szardeszt sokáig védheti; amíg a felmentő seregek megjönnek, addig bizonyosan ellentállhat.

Tizennégy napja folyt már az ostrom, a perzsák Szardesz fala ellen nem tudtak semmit tenni.

A perzsa király kihirdette az egész seregében, hogy aki legelőször fogja Szardesz falait megmászni, az fejedelmi ajándékot kap.

A seregben a király jutalma nagy buzgalmat ébresztett, lelkes törekvéssel próbáltak a falakra jutni, de minden hiábavaló volt, nem sikerült senkinek. Végre a véletlen segítette meg a perzsákat.

Egy este, mikor az ostrom szünetelt, egy Heriodesz nevű harcos körül sétálta Szardesz városát azon az oldalán, ahol a várfalon sohasem állott ő, mert azt az oldalát úgyis bevehetetlennek tartották. Ott oly meredek sziklahegy-fal nyúlt az égbe, hogy azt megmászhatatlannak tartották mindig; azt az oldalát a várnak bevehetetlennek mondták már a legrégebb időben is, sőt olyan bizonyosak voltak abban, hogy mikor Melesz király körülhordatta azt az oroszlánt, melyről a jóslat azt mondta, ha Szardesz körül hordják, úgy Szardesz örökre bevehetetlen marad, körül is hordták a falak alatt, kivéve ott, ahol a természetes meredek sziklafal emelkedett, mert ott úgy sem vehették be a várost. Amint Heriodesz ott sétál a bevehetetlennek tartott sziklafal alatt, egyszerre észre veszi, hogy valami lidiai harcos lekúszik a meredek hegyfalon. Elrejtőzött és megfigyelte.

A lidiai harcosnak leest a magasból a sisakja; a harcos lemászott érte, felvette és azután ismét felmászott a sziklafalon.

Hiroiadesz jól megjegyezte magának az utat, merre mászott a harcos és azután megvitte a hírt a perzsa táborba.

A sereg azonnal Hiriodesz után indult, aki a teljesen elhagyatott oldalon nyugodtan felmászhatott, utána jöttek a többiek is; amikor már egész csapat volt fenn, berontottak a városba és mielőtt a katonaság észrevette volna, már elfoglalták Szardesz.

A perzsa harcosok öldökölve rohantak utcáról utcára, a harcosok mindenfelé eloszlottak, a város minden részén egyszerre folyt a lidiaiak mészárlása.

Krözus kétségbeesetten rohant ki a palotából, amikor egy perzsa harcos, mert nem ismerte, rátámadt. Krözus végtelen fájdalomában nem törődött vele, sőt óhajtotta, hogy egy csapással sújtsa le a halál és legyen vége az életének. Ekkor azonban csodás dolog történt, az utolsó pillanatban a mellette jövő néma fia előre szökött 'és megszólalt: „Ne öld meg Krözust“!

Krözus meglepetten nézett fiára és eszébe jutott a delfi jóslat.

Mikor boldog napjaiban jóslatokért küldött Delfibe, egyszer kérdést intézett a jósdához néma fia felől. A jósnő pedig ezt felelte:

Lidia gyermeke, ó, te sokak feje, ostoba Krözus,
Házadban ne kívánd oly forrón hallani hangját
Gyermeked ajkának, mert jobb lesz sorsod e nélkül,
Gyásznap lesz tereád, amikor meghalod először.*

A jóslat beteljesedett. A néma fiú, mikor atyját a végső veszedelemben látta, rémületében megnyerte beszélő képességét és többé nem is veszítette azt el.

A támadó katona Krözus nevének hallatára azonnal megállót, fegyverét leeresztette, utána siető társaival azonban mindjárt elfogta a lidiaiak királyát és a perzsák királya elé vezette.

A perzsák királya Krözust halálra ítélte, máglyát rakatott, négy lidiai fiúval felvezettette reá Krözust, akit azután a máglyán levő oszlophoz kötöttek. Majd mindenki lejött a máglyáról és meggyújtották azt.

Ekkor Krözusnak eszébe jutottak Szólón szavai, igazat adott neki, fel-sóhajtott s hangosan mondta: Ó Szólón, Szólón, Szólón!

A perzsa király hallotta, hogy Krözus valami nevet kiáltott, megkérdeztette, hogy kinek a nevét kiáltotta.

Krözus egy ideig nem felelt, végre ismételt unszolásra azt mondta: Bárha az illető minden uralkodóval társaloghatna.

A tolmács elmondta a perzsa királynak ezt is, akit most már érdekelt az, hogy kiről beszél Szólón és újra kérdezte. Ismételt kérdésére Krözus

* Gergely István ford.

elmondta Szólón látogatását és hogy minden kincse láttára sem tartotta boldognak és szavai beteljesültek, minden szava bölcsesség volt.

Mikor Krózus a beszédet befejezte, a máglya széle már lángolni kezdett.

A tolmács elmondta a perzsa királynak Krózus elbeszélését, mely a perzsa királyt gondolkozóba ejtette. Eszébe jutott, hogy ő is csak ember és elevenen tűzbe dob másik embert. Tudta azt is, hogy Krózus istenfélő ember volt és most eszébe jutott, hogy hátha az istenség boszút áll még rajta, tehát megparancsolta, hogy azonnal oltsák el a máglyát és Krózust vezessék eléje.

Mindjárt hozzá is fogtak a máglya eloltásához, de az már úgy lángolt, hogy nem tudták eloltani. Krózus is észrevette, hogy a király megváltoztatta szándékát és a görög jóshely istenéhez fohászzkodott, akinek annyi áldozatot, gazdag ajándékot küldött. Mintha a fohászt az isten meghallgatta volna, mert egyszerre esni kezdett és elfojtotta az égő máglyát.

A perzsa király ebből azt látta, hogy az istenek kedvelik Krózust és szelíd hangon kérdezte tőle:

— Mond, Krózus, ki birt reá téged, hogy ellenem támadj és barát helyett mint ellenség állj velem szemben?

— Óh, király — felelte Krózus — a te szerencsédre és az én káromra tettem én azt. Az oka pedig a görögök istene volt, mert az buzdított engem a háborúra, különben senki sem lehetne oly okatlan, hogy háborút válaszon béke helyett, hisz a békében a fiuk temetik el az apákat, a háborúban pedig az apák a fiukat. Talán az istenek akarták így?

A perzsa király ekkor feloldoztatta kötelékeit és tisztelettel magához közel ültette.

Mindenki meglepetten látta ezt s bámulva nézett a királyra.

Így mondta el Krózus történetét Hérodotosz a görög író és Krózus halálát így beszélték az ó-korban mindenfelé. A görög és római művészeknek kedves kép-tárgyuk volt Krózus a máglyán és a jelenetet gyakran dolgozták fel. Pompeiben egyik faliképen és a Louvre-ban őrzött egyik régi görög vázán meg van a jelenet: Krózus a máglyán.

Ez ellen a történet ellen a történelem azonban jól megokoltan ellenvetést tesz és azt mondja, nem hihető, hogy a perzsa király tűzhalálra ítéljen valakit, mert a perzsák a tüzet szentnek tartják és ha azt kivégzésre használták volna, beszennyezték volna vele. Az újabb vélemény azt mondja, hogy a dologban a következő lesz az igazság:

Krózus, Kis-Ázsiának ez a leghatalmasabb fejedelme nem akarta túl élni bukását, birodalma elvesztését és maga akarta magát a lidiaiak napistenének feláldozni és a máglya-halált választotta, de zuhogó eső eredt meg és eloltotta a máglyát, amit úgy magyaráztak, hogy a napisten nem fogadta el az áldozatot. Mikorra ez megtörtént, már elfogták Krózust és a perzsa király elé vitték, aki értesült a történetkről, amire Krózus olyan vá-

laszt, magyarázatot adhatott, mely Kirooszt megnyerte és valószínűleg magára is intelemnek vette azt, hogy Krózus máglyáját az égből oltották el és így megkegyelmezett a boldogtalan királynak.

Hérodotosz így folytatja a történetet:

Krózus meghatottan, magába merülten hallgatott, de amint körülnézett fájón látta, mint fosztogatják a perzsa katonák a lidiaiak városát s így szólt a perzsa királyhoz:

— Óh, király, kimondhatom-e, amit most gondolok?

A perzsa király bátorította, hogy csak szóljon.

— Mit művel ott az a tömeg oly nagy buzgalommal — kérdezte Krózus — s fosztogató katonákra mutatott.

— A te városodat fosztogatja, a te kincseidet hordja szét — felelte a perzsák királya.

Krózus azonban tagadólag intett. — Nem az én városomat, nem az én kincseimet, hisz már semmi sem az enyém belőle, hanem a tiedet hordják szét.

A perzsa király gondolkozott egy kissé Krózus szavain, azután elküldte azokat, akik közel állottak és megkérdezte Krózust, hogy mit tegyen?

Krózus azt mondta, hogy állítson a király minden házhoz egy lándzsást, aki a zsákmányolóktól vegye el a kincseket és mondja a király, hogy neki kötelessége a tizedet az istenségnek áldoznia és katonái önként átfogják adni a zsákmányt, anélkül, hogy a királyra azért megnehezthetnének.

A perzsa királynak tetszett a tanács, meg is fogadta és azonnal végre hajtotta, utána pedig, hogy megjutalmazza a tanácsot, azt mondta, Krózusnak: kívánjon bármily ajándékot, rögtön megadja neki.

Krózus azt felelte: engedje meg neki a király, hogy a bilincseket, amelyek rajta voltak, elküldhesse Delfibe s megkérdezhesse, hogy a jósa istene azzal jutalmazza-e a jótéteményeket, ajándékokat, hogy az áldozókat megcsalja?

A perzsa király megkérdezte, miért akarja ezt tenni, amire Krózus elmondta, hogy a jósa buzdítására indított háborút a perzsa király ellen.

A perzsa király teljesítette Krózusnak kérelmét, mire az lidiai emberekkel elküldte Delfibe a bilincseket, hogy azokat tegyék a jósa küszöbére és kérdezzék meg, vajjon a jósa istene nem szégyenli-e magát, hogy jóslatával a perzsák hatalmába adta Krózust, ime itt a jóslat buzdításának gyümölcse s mutassanak a bilincsekre. Végül kérdezzék meg, hogy a görög isteneknél szokásos-e a hálátlanság.

A jósnő erre azt válaszolta: „Sorsát még az isten sem kerülheti ki! Krózus ötödik őséért bűnhődik, aki az asszonyi akarat előtt meghajolt és megölte királyát, sőt elvette méltóságát s helyét. Szardesz elbukásának már három év előtt kellett volna bekövetkeznie, csak ép a jósa istenének kegye tolta ki még három évre, végül ő mentette meg Krózust a máglya-

haláltól; a jóslat pedig nem csalta meg, csak Krózus nem értette meg. A jóslat azt mondta, ha megtámadja a perzsákat, nagy birodalmat fog elpusztítani. Ezt meg kellett volna fontolnia és megkérdeznie, melyik birodalmat, az övét-e, vagy a perzsákét? Ami pedig az összvére vonatkozik, az is igaz, mert az a győzedelmes perzsa királyra vonatkozik, aki különböző nemzetségből: előkelőbb anyától s alacsonyabb rendű atyától származott.

A győzedelmes perzsa király a méd király leányától és Kambizesz perzsa úrtól származott Kirósz volt, aki Babilóniát is elfoglalta.

Mikor a követek meghozták Szardeszbe a jósdá magyarázatát, Krózus belátta, hogy oktanul és elbizakodottan cselekedett és minden bajnak, mely érte, önmaga az oka.

Krózus bele is nyugodott sorsába és beletörődött a gondolatba, hogy a perzsa királylyal elmenjen Perzsiába és hazájától Lídiától, mely őt uralta örökre elválják.

A perzsa király előkelő emberére, Tabaloszra bízta Szardesz kormányzását; a városnak és Krózusnak a kincseit lidiai emberrel, Paktieszszel szállította előre Perzsiába, ő maga pedig Krózussal Egbatanába vonúlt.

Alig volt azonban a perzsa király túl a határon, Paktiesz, ahelyett, hogy a kincseket szállította volna, zsoldos sereget fogadott a rengeteg kincsen; a tengeri szigetek lakosait is rávette, hogy hozzá csatlakozzanak és fogjanak fegyvert. Csakhamar elég erős hadsereggel vonúlt Szardesz alá, amelynek kormányzóját a perzsa Tabaloszt a fellegvárba szorította és ott ostrom alá fogta.

Tabalosz még elég korán hírnököt küldött a perzsa király után és értesítette arról, ami történt.

A perzsa király azt kérdezte Krózustól: mit gondol, hogyan fog ez a lázadás reá, Kiroszra nézve végződni és mit kell tennie.

— Előre látható, hogy a lidiaiak nem fognak nyugodni, hanem kellemetlenségeket fognak okozni nekem is, maguknak is — szöjt a perzsa király — azon gondolkozom, nem volna-e legjobb őket rabszolgákká tennem. Amit én most teszek, az ép olyan, mintha valaki kíméli a fiút, de megöli az apját. Én fogva viszlek magammal téged, aki a lidiaiaknak atyuknál is több vagy, őket pedig szabadon hagyom s átadom nekik a várat; nem is lehet csodálkoznom, hogy fellázadnak ellenem.

Kirósz, a perzsa király nyíltan elmondta, mit gondol; Krózus pedig félt, hogy a perzsa király feldúlhatja Szardeszt, tehát, hogy megszelídítse haragját, így szöjt:

— Igazad van, királyom, még se cselekedjél úgy, amint felháborodott szíved súgja. Ne dúld fel azt az ósrégi várost, mely maga ép olyan ártatlan a mostani eseményekben, mint az előbbieken. Az előtt én zúdítottam a városra a haragodat, én meg is lakoltam érte, most pedig Paktiesz a vét-

kés, büntesd hát meg őt, de bocsáss meg a lidiaiaknak. Hogy jövőben ne pártoljanak el tőled, veszedelmessé sem válhassanak. Küldd el hozzájuk követed által mint királyi parancsodat az én tanácsomat: Egyetlen lidiai férfinak sem szabad többé fegyvert hordania, fegyvert tartania. Ruhájuk felett nagy köpenyvet hordjanak és magas csizmákban járjanak; a fiúgyermeknek fegyverforgatás helyett kitarát, hárfa játékot és kereskedelmet tanuljanak. Meglásd királyom, ez a parancs a férfiakat is asszonyokká változtatja és azontúl nem lesz többé okod nyugtalanak lenned Lidia miatt, mert a lidiai férfiak nem lesznek többé félelmesek és nem fognak többé fellázadni ellened.

Krózus ekkor is a népe iránt érzetből beszélt így, ekkor is atyai gondossággal és előrelátással védelmezte őket. Két veszedelmet kellett elhárítania: Először, hogy a perzsa király haragjában feldúlassa a várost, másodszer, hogy a lidiaiak később is fellázadjanak.

Az ügyes magyarázat lecsillapította Kirósz haragját és nem rontotta le Szardeszt, sem rabszolgákéi nem adatta el a lidiaikat, a tanács pedig elejé vette annak, hogy a lidiaiak később fellázadjanak és a perzsák haragjukban elpusztítsák városaikat, őket, magukat pedig rabszíjon hurcolják el.

Kirósz megfogadta Krózus tanácsát és a perzsa sereg egyik részének vezérért Mazárezst a hadtestével együtt elküldte Szardesz alá s azt parancsolta neki, hogy akik a Indiaiakkal Szardesz ellen vonultak, azokat fűzze rabszíjra, a lázadás szerzőjét, a kincsek elherdálóját Paktieszt pedig okvetlenül élve hozza eléje.

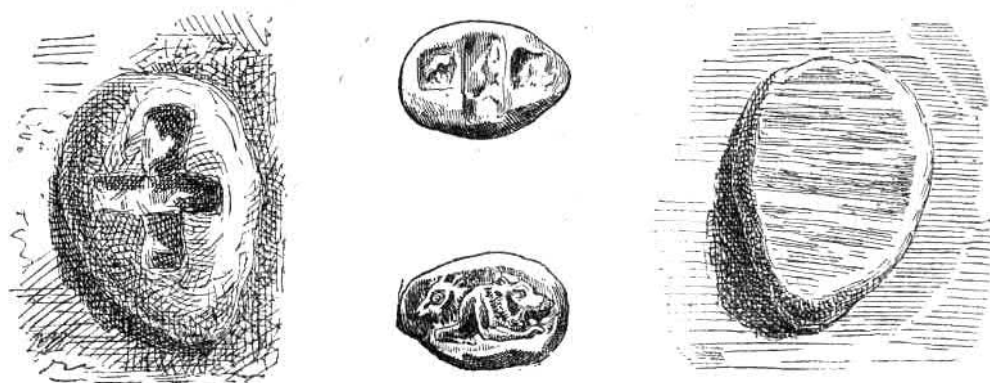
Mazárezs a parancs teljesítésére elindult Szardesz elé, a perzsa király pedig folytatta útját haza.

Paktiesz azonban értesült a perzsa sereg érkezéséről, a perzsa király parancsáról és elmenekült egy tengerparti városba, Kimébe.

A perzsa sereg vezére Szardesz alá ért, de ott már sem Paktieszt, sem seregét nem találta, tehát csak a lidiaiakra vonatkozó parancsot hajtotta végre. A lidiaiaknak át kellett adniuk minden fegyverüket s azontúl egész életmódjuk, sok szokásuk megváltozott.

Mikor a perzsa vezér értesült, hogy a lázadó Paktiesz Kimébe menekült, követeket küldött Kimébe és kérte a várost, adja ki Paktieszt.

Mielőtt a kimébeliek választ adtak volna, elküldték jóslatért egyik jósdába; onnan azt a választ kapták, hogy adják ki; mikor ezt a jóslatot követek meghozták, a lakosság ki is akarta Paktieszt adni, azonban egyik tekintélyes polgár, Arisztodikosz lelkes beszédet tartott a néphez és rábeszélte a kimébelieket, hogy még se tegyék meg azt, ne adják ki Paktieszt, hanem küldjenek más követséget a jósdába, mert az első bizonyosan nem mondta meg az igazat. Arisztodikosz lelkes beszéde hatott, második követség ment és abban részt vett Arisztodikosz is, aki a jósdában a következő szavakkal kérte a jóslatot: — Isten! a lidiai Paktiesz mene-

Lídiái pénzek. A világ legelső vert ércpénze,
A két szélső pénz az eredetinek kétszeres alakja; a középső, eredeti nagyság.

déket esdekelni jött hozzánk, hogy megmeneküljön a perzsáktól, akik erőszakos halált szántak neki. Mi kimébeliek félünk ugyan a perzsák hatalmától, de még sem adjuk ki a nálunk menedéket keresett férfit addig, amíg te határozottan ki nem jelented, mit cselekedjünk.

Arisztodikosz kérdésére a jóda ismét azt válaszolta, hogy a kimébeliek adják ki Paktieszt.

Arisztodikosz erre nem válaszolt, hanem összefogdosta a szentély körül élő verebeket és a többi madarakat, melyek a szentélyen és a szentélyben raktak fészket. Mialatt Arisztodikosz így madarászott, megszólalt a jósdában az isten hangja és feddőleg szólt: „Szentségtelen ember! micsoda vakmerőséget követsz el? Elrablód védenczeimet templomomból!”

Arisztodikosz erre így szólt: — Ó Isten! te őrzöd a védenczeidet, a kimébelieknek mégis azt mondd, adja ki azt, aki hozzájuk menekült, náluk védelmet keresett.

A jóda istene erre haragvó hangon kitiltotta templomából a követiséget és eltiltotta, hogy menekvők miatt jóslatért többé szentélyébe jönni merjenek.

A kimébeliek erre úgy határoztak, hogy sem kiadni, sem maguknál tartani nem fogják Paktieszt, hanem elküldik őt más városba. Mitilénébe.

A perzsa vezér ekkor Mitilénébe küldte követeit. Mitiléné lakói azt üzentettek, hogy hajlandók kiadni Paktieszt, de csak váltságdíjért. Mégis üzenték, mennyiért. Amíg ebben a kérdésben a követség odajárt, megtudták a dolgot kimébeliek és hajót küldtek Paktieszért és Kioszba szállították, mert azt hitték, hogy ott biztos helyen lesz. Csalódtak. A kiosziak kiadták Paktieszt, sőt, mikor az egyik görög istennő templomába menekült, onnan erőszakkal vonszolták ki s átadtak a perzsáknak, akik őrizet alatt vitték el. A kiosziak ezért jutáiméi egy földet kaptak, de annyira bántotta őket a lelkiismeret, hogy sokáig egyetlen kioszi sem mert olyasmit áldozni, ami

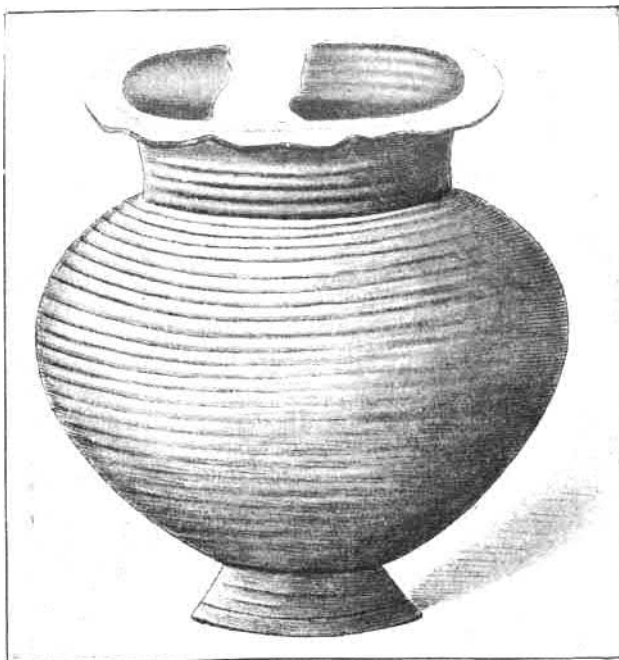
az ő földjén vagy a jutalmul kapott földén termett, mert félték az istennő különös haragjától.

Ezzel vége volt Paktiesz sorsának, aki a lidiaiak szabadságát akarta visszavívni. A lidiaiak utolsó, boldogtalan királya Krózus pedig egy méd város kormányzója lett és Kirósz perzsa királynak meg utódjának sok bölcs tanácsccsal szolgált, de Lídiát sosem látta többé viszont.

Az ő bukásával véget ért Lidia függetlensége, azzal jólétének mindenféle ereje a isgyengülésnek indult, gazdagsága elfogyott, kereskedelme megromlott és a nagy, gazdag Lidia eltűnt. Csak független népek, szabadságukat megóvni tudó nemzetek tarthatják meg erőiket, melyek a nemzet haladását, virulását, jólétét elősegítik; mindennek, a mi a polgárok jólétét, a népek elégedettségét, gazdagságát idézi elő, a függetlenség, a szabadság ad erőt a kifejlődésre, érvényesülésre, haladásra. A lidiai nép elvesztette ezt az erőt, azzal együtt letűnt minden dicsősége, büszkesége.

Lídiának büszkén tekintett fénykorában minden más nemzetre, előkelő, gazdag népnek vallotta magát és büszke volt gazdagságára, fényűzésére, kényelmére. A lidiaiaknál a szorgalom fáradtságát sokféle szórakozással, mulatsággal pihenték ki. A lidiaiak találták fel a különböző társas- és szerecné játékokat, a többek közt a kockázást és labdázást.

Hérodotosz azt beszéli, hogy az izgató játékokat, országos éhség idejében találták fel, még pedig Átisiz idejében, amikor nagy gabona szűkségben szenvedett egész Lidia. Egy ideig megadással túrték, de később mindenféleképen enyhíteni akartak a szenvedésen. Ekkor találták fel az izgató játékokat és egyik napon játszottak, ami annyira elfoglalta és izgatta őket, hogy nem is érezték, hogy egész nap nem ettek; másnap azután nem játszottak, hanem ettek. így azután csak minden második nap ettek és így éltek tizennyolcz évig. Az éhség, a gabonahiány azonban nem csökkent, végre

Aliattes Sirjában talált lidiai váza.

a király két nagy részre osztotta a lídiaiakat és úgy döntött, hogy a nép egyik fele maradjon az országban, a másik fele pedig vándoroljon ki új hazába. A kivándorló nép azután, úgy tartja a monda, Szmirnába ment, ott hajókat épített, tengeren ment új hazát keresni és ahol letelepedett a királyfi nevére a tirheni népet alapította.

Lídiában általános volt a jólét, a gazdagság után való törekedés; a pénz keresés, a meggazdagodási hajsza nagyon hasonló volt a mai kor pénzcsináló, meggazdagodó lázas buzgólkodásához. A lidiai szegény leányok férjhez menésben még rosszabb időket éltek, mint a mai leányok, mert a hozomány múlhatatlanul kelléke volt a leánynak.

A lidiai szegény leányok, ha férjhez akartak menni, maguk gyűjtötték össze hozományukat. A leányok minden udvarlójuktól ajándékot, pénzt kértek és úgy rakták össze kozományukat, de mikor azután férjhez mentek, hű, állhatatos feleségek lettek.

Ezeknek az érdekes dolgoknak legtöbbjét Hérodotosz írta meg a hagyományok alapján, amint azt neki elmondták, és az ő elbeszélése után ismerte a világ s azok közül a világ ép azt a kettőt kedvelte leginkább, melynek történetisége nem tökéletes, ilyen Krözusnak Szolonnal való beszédje és Krözus a máglyán. Történeti alapja]volt mindkettőnek, csak idővel elferdítették, a hagyomány megváltoztatta, költői színekkel festette ki.

Az „aranyos Szardesznek“ ma már csak néhány rom jelzi régi helyét s a közelében két templom-oszlop mint bús sírkő jelez nagy nép-temetőt, melynek sirjaiba az ország függetlensége és szabadsága után magát a népet is örökre eltemették.

ÉLT KÉT EMBERŐLTÓN AT.

Lidia függetlenségét ugyan az a hódító törte össze, aki Babilóniát hajtotta szolgaságba. Babilon és Szardesz falai egy és ugyanannak a népnek súlyos csapása alatt omlottak le. A két birodalom között harmadik is volt, melyet azonban mindkettőnél hamarabb hódított meg, mely maga is hatalmas birodalom volt, de a perzsa király megfosztotta hatalmától, függetlenségétől és járma alá hajtotta; az a m é d birodalom volt, Lidia szövetségese.

A méd-királyságról, a médekről gyakran beszéltünk az asszírok idejében; az asszírok és médek állandó ellenségek voltak, de amíg Asszíria állott, nagy és hatalmas volt, addig Médország nem erősülhetett, sőt minduntalan nyögte Asszíria fennhatóságát.

Médország Asszíriától keletre, mindennel megáldott fennsíkon terült el, melynek hegyei gazdag érczkincseket rejtettek méhükben, a nemes fémek és ezüst, a mindennapi használat legszükségesebb érczei a vas, réz és ólom, dús erekkel futottak keresztül-kasúl a hegyek mélyében, belsejében. Az érczekben dús hegyek oldalait, lejtőit sűrű erdők borították és azokban nemes vadak tanyáztak, melyek le-le vonultak a búbajos völgyekbe, ahol örök virulás pompázott, a völgyek körül a heglábaknál dusan fizető gyümölcs-fák lombjai hívogattak embert, állatot egyaránt. A házi és vadállatoknak éréskor bő szüretjük volt, mely után elégedetten kerestek árnyas helyen pihenőt a vadszamár, a két púpu teve, a bivaly, a kecske, de óvatosan kerestek pihenő helyet és őrít állítottak, hogy az ősmezők betyárjai: a párducz, tigris és oroszlán rajtuk ne üssenek. A legkitünőbb állatja annak

az áldásos országnak azonban a ló volt, sőt a méd lovak voltak Ázsiának legkitűnőbb lovai.

Ki volt Médország első királya, hogyan jött létre az első nagy Méd állam, hogy a törzsfejedelmek miképp egyesültek, miképp lett a törzsökből egyetlen királyság, nem igen tudjuk, az ország ősi történetéről ismét csak Hérodotosz beszél és az ország megalakulását ott kezdi, hogy a médek, mint törzsek lerázták a nyakukról az asszír igát és függetlenül, szabadon éltek falvaikban. Akkor élt a Fraortesz nevű méd embernek bölcseségéről híres fia: Deiókesz, aki érezte, hogy ő jó vezetője tudna lenni a méd népnek, helyes parancsokat és üdvös tilalmakat tudna osztani. Ez az érzése azután egyre növelte benne az uralkodás vágyát; hogy célját elérhesse, erényekkel egyengette a maga útját. Falujában hamar kiérdemelte a közbecsülést és ahol vitakozó, czivódó feleket talált, mindég beállott bírónak és józan, okos beszéddel meg is tudta békíteni a feleket, úgy hogy faluja megválasztotta bírónak. Deiókesz azonban sokkal többre vágyott, valamennyi méd falu bírója, minden méd ember királya akart lenni, ezt azonban igaz, érdemes úton akarta elérni. Mint faluja bírója igen igazságos, becsületes, egyenes ember volt, aki bölcsen intézte el a peresek ügyeit. Deiókesznek hamar híre ment a többi faluban is és a peres felek előbb a szomszéd, később a legtávolabbi falukból is Deiókeszhez jöttek igazságért; máshoz már nem is mentek. Mikor Deiókesz látta, hogy az országnak minden pórével, panaszával, bajával hozzá jönnek, egyszerre abba hagyta a bírászkodást, nem osztott többé igazságot, azt vetette okúí, hogy saját dolgait elhanyagolja, azok elpusztúlnak, mert a bírászkodás egész napját igénybe veszi. A falvakban azonban egyre több igazságtalanság történt, folyton szaporábbak lettek a rablások; hát összegyűltek a médek a különböző falvakból és nagy tanácskozást tartottak a felett, hogy mit tegyenek. A tanácskozáson egyre azt hangoztatták, hogy ilyen állapotokban nem lehet az országban lakni, királyt kell választaniuk, hogy jó törvényekhez jussanak, hogy kiki a dolga után láthasson és védelmet találjon a törvényteleniségek ellen.

Mindnyájan közös megegyezéssel elhatározták, hogy királyt fognak választani. Mikor azt kérdezték, hogy ki legyen a király, közös felkiáltással, megegyezőleg mindenki Deiókesz nevét kiáltotta.

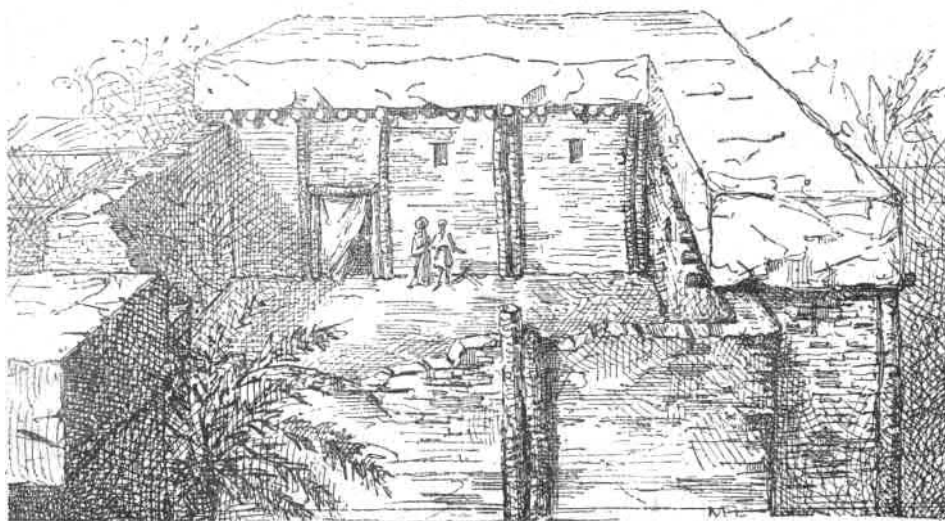
Deiókesz mielőtt elfogadta a tisztséget, a királyi méltóságot, előbb felszólította az össze gyülekezetteket, hogy a királyi méltósághoz építsenek megfelelő méltó palotát és adjanak személyéhez testőröket, amivel a hatalmát növelje.

A gyülekezet azonnal elhatározta, hogy ugyanott, ahol a gyűlést tartja, ott fog Deiókesznek királyi palotát építeni. A testőrségéhez pedig válogassa ki a médek közül azt, aki neki legjobban tetszik.

Mihelyt meg volt a hatalomnak ez az első erőssége, arra kérte a méde-

két, hogy építsenek a médek nagy várost, azt gondozzák, lássák el mindennel, ami a nagy városhoz szükséges, vegyék körül erős falakkal, bástyákkal. A médek teljesítették Deiókesznek ezt a kívánságát és felépítettek hatalmas falakat az új város körül, melynek neve Egbatána volt.

A várost hét körfal vette körül; a hét fal fokozatosan magasabb volt, minden befelé következő a bástya építménnyel magasabb volt, az előtte

Közrendü falusi médek lakóháza.

levő külsőnél. A hét fal nem csak területben és magasságban különbözteti egymástól, de még színben is. Az első körfal bástyája fehér, a másodiké fekete, a harmadiké bíborvörös, negyediké kék, ötödiké piros, hatodiké ezüstös, hetediké aranyos. Ezek a színek a hét bolygónak feleltek meg, az ezüst volt a hold, az arany a nap színe, mert a médek az asszírok csillagászati ismereteit vették át és azoknál a hold és nap is bolygó volt.

Mikor már azok a falak állottak, akkor Deiókosz megparancsolta a népnek, hogy a kör falak között telepedjék le. Mihelyt a város benépesült. Deiókosz szigorú szabályokat hozott, melyek között a legfontosabbnak tartotta a maga személyére vonatkozót, mely így szólt: Senkinek sem szabad a király elé járulnia, hanem minden panaszt, óhajt követek útján kell a király elé juttatni.

Ezt a szabályt, azt mondja Hérodotosz azért, hozta Deiókosz, hogy kortársai, akik semmivel sem állottak nála hátrább, sem vitézségben, sem más erényekben, meg ne irigyeljék, ne forduljanak ellene, hanem így a megláthatatlanságban más lényre változottnak képzeljék. A saját személyét körül vett méltóságban azonban ép oly szigorú őre volt a nép igazságának,

mint azelőtt: ítéleteiben igazságos, méltányos volt; minden panaszt írásban kellett benyújtani és ő úgy hozta meg arra az ítéletet és azzal együtt az összes írásokat visszaküldte. Aki azonban erőszakoskodással vádoltatott, azt maga elé idézte és szigorúan megbüntette.

Mindenről értesült, ami az országban történt, mert mindenütt voltak titkos megbízottjai, akik mindenre figyeltek, mindent kikémleltek.

Deiokosz szabályaiban még a médek mindennapi viselkedéseire és szokásaikra is kiterjeszkedett; így nem volt illő másnak a jelenlétében köpni, sőt amint Hérodotosz állítja, még nevetni sem.

Hogy Deiokosz uralkodásának a történetét a monda alakította így át, és fűzte hozzá a parancsszóra történt városépítést.

Ha a mondát jól megfigyeljük, a történeti adatokkal egybe vetjük és úgy osztjuk részre, amint tapasztalatból tudjuk, hogy a mondák miképp alakultak a valóságos tényekből, akkor a Hérodotosz mondája, mely teljesen méd nemzeti monda, így alakul:

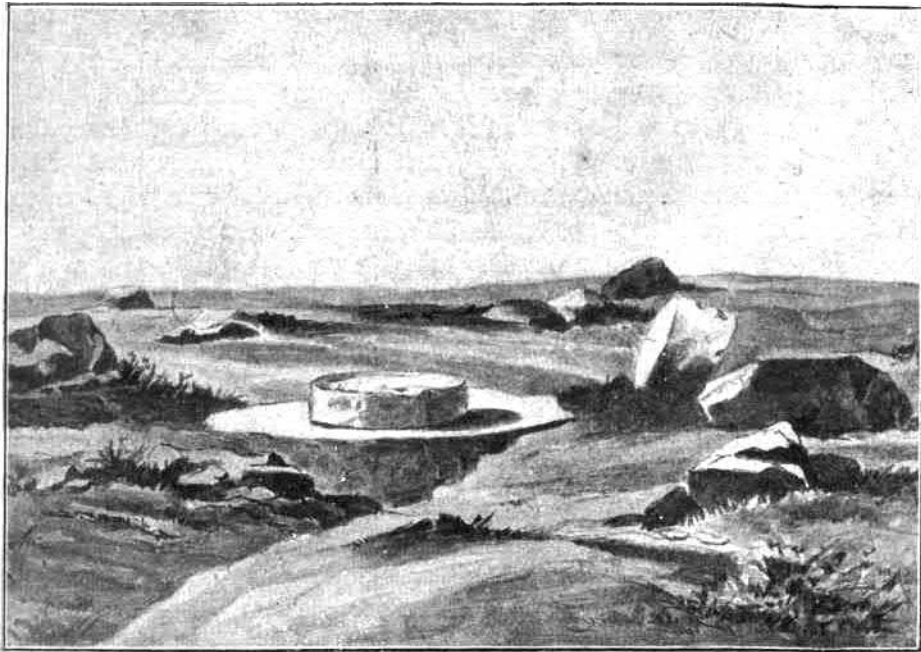
A médek falvakban elszórtan éltek és lassan, amikor a vagyonuk biztonságát, már nem tudták az elszórt falvakban eléggé megvédeni, tömörültek, így alakultak a városok, melyek közül a legnagyobb lett idővel a királyuk székhelye, de akkor már magas műveltséggel rendelkeztek, melyet az asszíroktól vettek át, akik a méd népet, amikor tehették, leigázták. Akadt végre egy erélyes, hősi király, nagy fejedelem, aki a népet az asszír szolgaságból kiakarta ragadni, akinek harci sikerei voltak és aki a védekezés céljából először építtetett falakat és megmutatta a népnek, hogy az asszírokkal bátran szembe lehet szállaniuk és ha nem előbb, de utóbb győzni is fognak.

Emléke dicsőségessé vált a nép közt és később, mikor már Médország hatalmasabb, fejlettebb, miveltebb lett, akkor is még minden addig történt dolgot a dicsőséges emlékü Deiokosz nevéhez fűztek; minden szokás eredetét ő reá vezették vissza. Minden törvényt tőle származtattak és bár a hét fal sok nemzedék és évszázad munkája, azért mégis Deiokosz érdemül emlegették. Deiokosz nemzeti hős gyanánt halt meg, mert a méd földre betört asszír király elé' vonult, feltartotta őt, bár maga fogságba került, de az országnak csak egy kis része veszett akkor el és utódja tovább kormányozta Médországot.

Hérodotosz azt mondja, hogy Deiokoszt 53 évi uralkodás után, fia Fraortesz követte. A hiteles történelem adatai igazolják, hogy a Deiokosz után következő időkből Fraortesz volt Média királya.

Fraortesz volt az első történelmi király, akinek tetteiről a hiteles történelem is beszél.

Fraortesz már hódító király volt, aki megtámadta a perzsákat, azokat hatalma alá hajtotta és mikor velük megerősödött, már megtámadta a többi szomszéd népet is, végül a rettegett Asszíriát, mellyel több háborút vitt,

A méd-birodalom fővárosának, Ekbatánának romjai.

amíg huszonhét évi uralkodás után 624-ben K. e. az asszírok ellen vívott csatában elesett.

Fraortesz után fia következett: Kiaxaresz.

Kiaxaresz már nagyobb hatalomra terjesztette ki a méd birodalmat, amit jól szervezett seregével vívott ki. Kiaxaresz volt az első méd király — mondja Hérodotosz — aki a méd hadsereget igazi harczképes katonasággá szervezte, aki a seregben a fegyelmet, a fegyvernem szerint való elosztást létre hozta. Ő választotta külön az íjászokat a lándzsásoktól.

Kiaxaresz hadait főleg AsszírIA ellen vezette, hogy atyja halálát megboszulja. Az ő uralkodása már az utolsó gyöngye asszír királyok korszakára esik és hogy nem sikerült már elsőízben bevenni Ninivét, mikor ellene indult, azt az asszír király csak a szkíták betörésének köszönhetette.

A szkíták betörése azonban Kiaxareszt is megállította útjában. A szkíták elárasztották pusztító rohanásukkal egész Elő-Ázsiát. Sehol sem maradtak állandóan, de Médország egyik részén mégis hosszabban tartózkodtak, letelepültek és onnan indultak a szomszéd országokba támadásokra, rabló hadjáratokra.

Hérodotosz azt beszéli, hogy Kiaxaresz volt az, aki a szkíták uralmának végét vetett, még pedig igen ravasz és gonosz módon. Mindenáron barátságot kötött a szkita főkkel; észre vette, hogy a szkíták azért érnek el oly meglepő, bámulatos harci sikereket, mert vezetőik, törzsfőnökeik olyan

kitűnő hadvezetők. A méd király tehát úgy okoskodott, ha megtudná ölni az összes törzsfőnököket és hadvezetőket, akkor a vezetők nélkül maradt csapatok felett már könnyen győzedelmet tudna aratni. Elhatározását végre is hajtotta. Nagy vendégséget rendezett, fényes királyi lakomát, ünnepséget, melyre a szkita törzsfőnökök és hadvezetők voltak hivatalosak. A szkíták meg is jelentek a lajkomán s vidám tivornya lett a lakoma vége, melyen az erős méd boroktól a szkíták mind lerészegedtek és elaludtak. Ekkor a terembe vezettek egy csapatot, mely megfojtotta, megölte, felkoncizolta az alvó szkita vendégeket. Amint ez sikerült, a már készen álló méd sereg a szkita tanyák ellen indult és a vezetők nélkül maradt csapatokat leverte, elűzte, szarvasmarháikat elvette és az országot megtisztította a félelmetes ellenségtől, akinek nemcsak adót kellett fizetnie, de aki még folyton sarcizolta is.

A szkíták kiűzése után Kiaxaresz folytatta hódító hadjáratait; tudjuk, hogy Lidiáig kalandozott serege és csak a napfogyatkozás békítette ki őt a lidiai királyllyal, akinek leányával eljegyezte fiát, Asztiágeszt. A méd király a legelkeseredettebb ellensége volt Asszírának, azt akarta megtörni mindenáron, az ellen készült, amikor Nabopolosszár babiloni király felszólította, hogy szövetkezzék vele. Kiaxaresz elfogadta a szövetséget és a babilóniai és méd király közösen támadta meg Ninivét. Tudjuk, hogy a szövetkezett sereg mily gyászos sorsra juttatta az asszír fővárost. Ninive elpusztult. Kiaxaresz azután kiterjesztette hatalmát Asszírria volt tartományaira, úgy amint azok felett a babiloni királyllyal megosztozott.

Kiaxaresz békén élvezte nagy birodalommal növekedett országának uralmát, öröme telt benne, hogy békén, nyugalomban fejezhette be életét és trónját fiára, Asztiágeszre hagyta, aki követte is atyát a trónon.

Asztiágesz 593-ban K. e. atyja halála után foglalta el a médek királyi trónját. Atyja hatalmas birodalmat hagyott reá, melyet azonban ő már nem tudott úgy kormányozni mint atyja és a nagy birodalom az ő uralkodása alatt lassan hanyatlott, süllyedt, amint halálával el is bukott és a méd királyság egy új, hatalmas, világbirodalommal megerősödött és alakult birodalomnak, a perzsáknak hódolt meg. bár addig Perzsia volt a méd királyságnak a hűbérese, adófizetője.

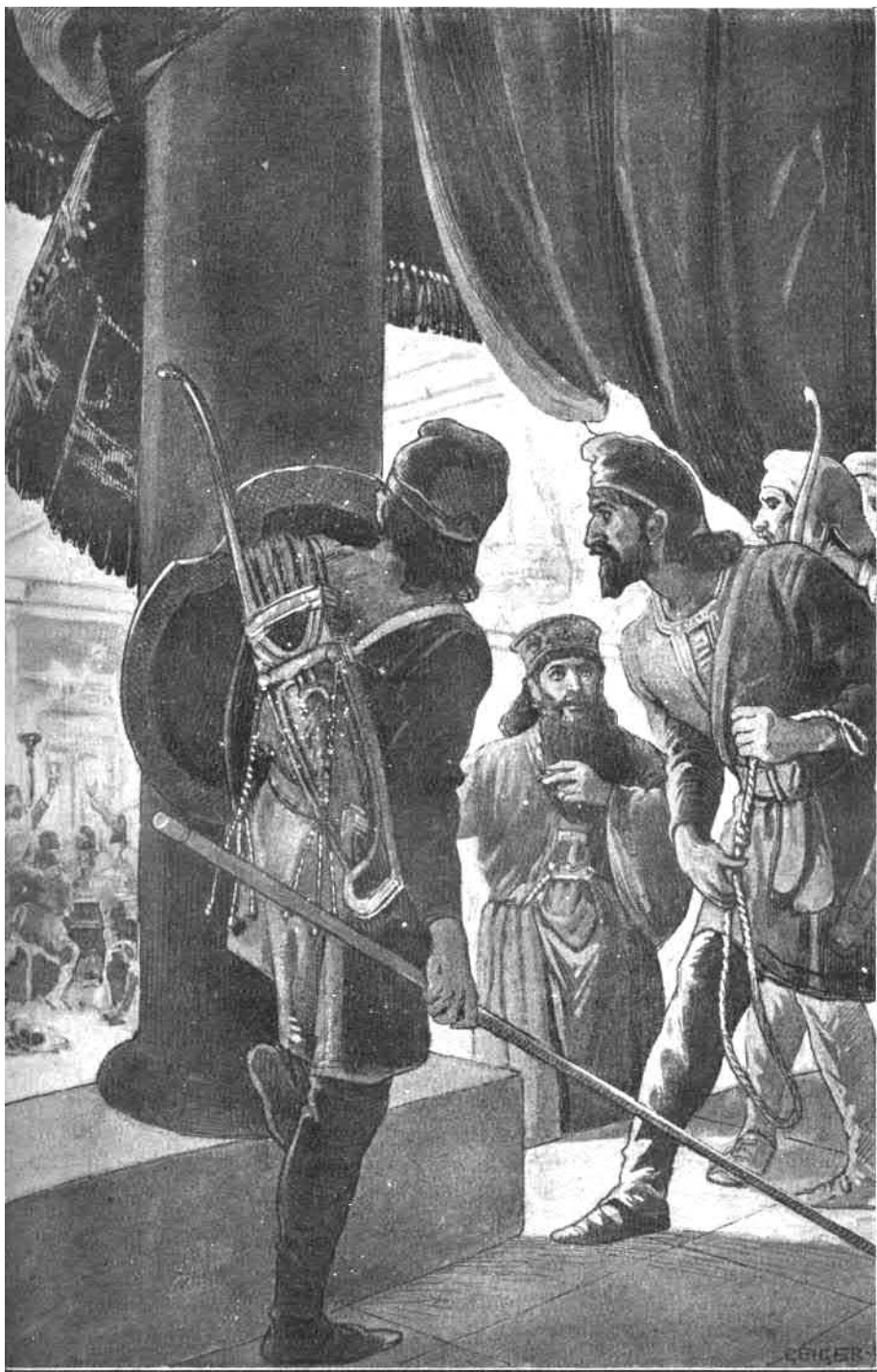
Asztiágeszről Hérodotosz érdekes, regényes történetet beszél el, amely történetet a méd királyság letűnte után, a perzsa királyság dicsőségéről szöttek, mely a monda száján tovább élt s fennmaradt örökre.

A monda így szól:

Asztiágesznek nem volt fiúgyermek, csak egyetlen leánya, akinek Mandane volt a neve.

A király egyszer azt álmodta, hogy leánya kebléből roppant dús forrás fakadt, melynek árja előntötte egész Ázsiát.

Reggel a király elmondta a mágusoknak, álomfejtőknek az álmát, de

Kiaxaresz minisztere beszólitja a méd készültséget, melynek a lerészegített szkita rendeket kell megölnie.

amikor azok az álom jelentését magyarázták, Asztiagesz megjijedt. Az álom jelentése annyira nyugtalanította, hogy leányát nem adta hozzáméltó méd férfihoz, hanem a hűbéres népből, a perzsák közül választott leányának férjjet. Kambizesz nevű, szelíd természetű perzsa közrendű emberhez adta egyetlen leányát.

Kambizesz elvitte a királyleányt.

Nemsokára ismét az elsőhöz hasonló álma volt a királynak. Azt álmodta, hogy leányának a kebléből roppant szőlőtő nőtt ki, mely árnyékával elborította egész Ázsiát.

Ezt az álmát is elmondta a mágusoknak, azok pedig azt felelték, Mandané-nak fia fog születni, aki majd Asztiagesz helyett akar uralkodni és akit királylyá fognak választani.

Asztiagesz erre az álomfejtésre azonnal elhozatta leányát Perzsiából és azontúl szigorúan őriztette. A király elhatározta, hogy ha Mandané-nak fiúgyermek születik, akkor azt megöleti.

A király unokája csakugyan fiú lett, Asztiagesz ekkor magához hívatta egyik legkedvesebb emberét, bizalmasát, aki a királynak a leghűségesebb, odaadó híve volt. Harpagosznak hívták.

— Harpagosz — szólt hozzá a király — olyan dolgot bízik reád, amit semmi esetre sem szabad elhanyagolnod; ne is bízd másra, ne hogy rosszul végezze és később reád veszedelmet hozzon. Nézd, itt van Mandane gyermeke, vidd el magaddal és öld meg és azután temesd el, ahogy akarod.

— Királyom — szólt Harpagosz — mindég készséges, hű szolgád voltam, igyekezni fogok, hogy mindég az maradjak. Ha teneked úgy tetszik, hogy ez a dolog megtörténjék, akkor nekem kötelességem a te parancsodat teljesítenem.

Válasza után Harpagosz átvette a feldíszített polgár csecsemőt és magával vitte a lakására, de mire hazaért, szeme tele volt könnyel. Otthon elmondott a feleségének mindent, amit Asztiagesz neki parancsolt.

— Nos, mi a szándékom, mit fogsz tenni? — kérdezte az asszony.

— Nem teljesítem a parancsát — felelte Harpagosz — még ha meg is bolondul, ha még jobban fog is őrjöngeni mint most. Ebben a gyilkosságban nem akarok részes lenni, ebben nem fogok parancsának engedelmesskedni. Nem bántom a kis ártatlant, először, mert hisz nekem is rokonom; Asztiagesz sem fiatal már és fiú utóda nincs. Ha a király meghal, leánya öröklí a trónt, aki engem a fiun elkövetett gyilkosságért kegyetlenül megbüntette. A fiúnak azért meg kell hálnia, de gyilkosai a király emberei közül kerüljenek ki.

Harpagosz azonnal elküldött egyik juhászáért, akiról tudta, hogy a legvadonabb helyeken legeltet, és magához hívatta.

A pásztornak Mitridatesz volt a neve; mikor megérkezett Harpagosz elé, az így szólt hozzá:

Jelenet a mii-perzsa királyi palota előcsarnokából.

Az oszlopos csarnok baloldalán áll a három testőr, jobb oldalt előkelő főúr, a király egyik minisztere hallgatja a mágus előadását, a mágus körül udvari nép figyel a beszélőre.

— Asztiagesz parancsolja neked, hogy ezt a gyermeket tedd ki a legpusztább, a legvadonabb helyen, hogy minél előbb elpusztuljon, de azt is megparancsolta, hogy győződjem meg a dologról, ha másképp cselekednél, ha a fiút nem ölnéd meg, akkor a legkínosabb halállal halsz meg te.

A pásztor átvette a gyermeket, megfogadta, hogy minden úgy fog történni, amint Harpagosz akarja és azután ismét haza sietett, mert nagy kíváncsiság és aggodalom sietette haza, ép akkor kellett gyermekének születnie; az asszony is türelmetlenül várta haza urát, hogy nem tudta, mért kellett bemennie, mért hívathatta őt Harpagosz, a hatalmas úr. Mikor férje haza jött és belépett az asszonyhoz, annak első kérdése az volt, miért hívatta őt Harpagosz.

— Ó, asszony — szólt Mitridatesz — a városban olyant hallottam, amit bár soha sem kellett volna meghallanom, sem urunknak ne kellett volna ilyet elkövetnie.

Mitridatesz elmondott a feleségének mindent, amit Harpagosztól hallott.

— El is hoztam a gyermeket — folytatta szavait — először azt hittem, valami szolgának a gyermeke, mert bizony nem tudtam elgondolni, hogy kinek a gyermeke lehet, sem azt, hogy miért van a csecsemő annyira felczifrázva, felékesítve, aztán az is különös volt, hogy Harpagosz házában olyan gyászt, sírást íáttam. Az úton azonban megtudtam az igazat. A csecsemő Mandanének a fia. Ekkor felvette Harpagosz a kis csecsemőt letakaró kendőt és megmutatta a feleségének, hogy milyen szép, virgoncz kis csecsemőt hozott.

Mikor a pásztor felesége meglátta a szép babát, sírva fakadt és úgy könyörgött urának, hogy ne teljesítse a király parancsát. Az asszony azonban hiába könyörgött, a férfi megmaradt elhatározása mellett, azzal védekezett, hogy Harpagosz el fog küldeni megbízottakat, akik megfogják nézni, vájjon végre hajtotta-e a parancsot, ha nem teljesítené, a legkínosabb halállal halna meg.

Az asszonynak azonban jó gondolata támadt és így szólt a férjéhez:

— Ha már nem tudlak visszatartani a tettől — szólt az asszony — hát fogadd meg az én tanácsomat. Nekem is született egy kis gyermekem, de az halott, tedd ki hát az élő helyett azt, a királyleány fiát pedig felneveljük, a mi fiunk pedig szép királyi temetést fog kapni.

A pásztor gondolkozott és úgy találta, hogy az asszony okos tanácsot adott neki, tehát átadta a feleségének a király leány gyermekét, a saját elhalt kis csecsemőjét pedig kitette a legvadonabb helyre.

Három nap múlva a pásztor újra bement a városba Harpagoszhoz és jelentette neki, hogy parancsát végrehajtotta, a gyermek halott, győződjék meg róla Harpagosz, hogy ő híven teljesítette a neki kiszabott parancsot.

Harpagosz a legkitűnőbb, bizalmas lándzsásait küldte el Mitridateszszel, aki megmutatta nekik a kis csecsemő holttestét és el is temette velük.

így kapott a pásztor kis holt gyermeke szép temetést, az élő királyfi pedig a pásztor házában vígan, szépen növekedett és élénk, erős, egészséges fiú lett belőle, a pásztor fia, a ki legeltette az állatokat, játszott a porba, pajtáskodott a falu gyermekeivel; a falusi gyermekek annyira szerették a pásztor fiát, hogy a mikor játszottak, őt választották meg királynak.

A kis király azután felosztotta a fiukat csoportokra és mindeniknek ki osztotta a maga teendőit. Volt a gyermekek között egy előkelő méd úrnak a fia, aki nem akarta teljesíteni a reá kiszabott munkát és ellenszegült a kis király parancsainak, arra a kis király megfogatta az engedetlenkedőt és sajátkezüleg megkorbácsolta. Mikor a fiút szabadon bocsátotta, az hazament atyjához és elmondta, micsoda méltatlanság történt vele, hogy a pásztornak a fia megostorozta.

Artembaresz előkelő méd ember volt; felháborodásában azonnal a királyhoz ment és kérte, hogy szerezzen neki elégtételt, a király elé magával vitte a fiát is és megmutatta annak vállain a korbácsnak a nyomát.

Asztiagesz, a király, nagyon szerette főemberét, nagyon megsajnálta a fiát, mikor annak vállán a kiserkedt vér nyomát meglátta, és azonnal maga elé hívatta pásztorát meg annak a fiát.

Asztiagesz a fiúhoz szólt: — Hogyan merészkedhettél te, a pásztoromnak a fia, így bántni ilyen előkelő férfinak a fiával, tudod-e, hogy ennek a fiúnak az atyja nálam a legelső férfiak egyike?

— Királyom — felelte a fiú — nekem jogom volt vele így bánnom. Ő is ott volt a falúbeíi fiúk közt, ő is velünk játszott, amikor a fiúk engem királyul választottak. A fiúk mind teljesítették a parancsaimat, ő azonban nem engedelmeskedett, egyáltalában nem törődött semmivel, én tehát megbüntettem az engedetlenségéért. Ha azt találod felség, hogy emiatt büntetést érdemelek, itt vagyok.

A fiú merész hangja, méltóságot mutató tartása meglepte a királyt és amint jól a fiú arczába nézett, úgy találta, hogy a fiú hasonlít leányára, egy pillanat alatt különös sejtelem fogta el, némán tekintett a fiúra, majd megkérdezte korát és összevetette azt leánya fiának születése napjával s az összevágott. A király izgatott lett és beszélni akart a pásztorral, csak előbb elküldte Artembareszt.

— Artembaresz, úgy fogok intézkedni, hogy se teneked, sem fiadnak nem lesz okod panaszra.

Mihelyt Artembaresz távozott, elküldte a király a pásztor fiát is egyik szolgával és egyedül maradt a pásztorral. Első kérdése az volt a pásztorhoz, hogy kitől kapta a fiút, hogyan jutott hozzá. A pásztor azt felelte, hogy az ő fia, a felesége a fiú anyja.

A király azonban megfenyegette a pásztor és azt mondta, kínoztatni fogja, ha be nem vallja az igazat és már is beszélített két katonát, hogy a pásztor a kínzóhelyre vigyék.

A pásztor megrémült és mindent bevallott, híven elbeszélte az egész történetet s azután leborult a király előtt és bocsánatért könyörgött.

Az őszintén valló pásztor a király nem bántotta, megbocsátott neki, hanem annál nagyobb harag töltötte el Harpagosz ellen, aki a parancsot nem hajtotta végre hűségesen.

A király most magához hívatta Harpagoszt s így szólott hozzá:

— Mikor leányomnak fia született, a csecsemő fiút átadtam neked, mondd, hogyan ölted meg a kis gyermeket?

Harpagosz ott látta a királynál a pásztor, nem mert hazudni, hanem így mentette tettét:

— Királyom, mikor átvettem a csecsemőt, gondolkoztam a reám bízott feladat felett, azon tanakodtam, hogyan teljesíthetném a kívánságodat, azonban anélkül, hogy leányod ellen vétkezsem, hogy magam gyilkos legyek. Tehát így cselekedtem. Magamhoz hívtam a pásztorodat és átadtam neki a csecsemőt s azt mondtam: te kívánod, hogy a csecsemő meghaljon, azzal nem is hazudtam, mert te parancsoltad, hogy öljem meg. Mikor a pásztorodnak átadtam, megparancsoltam, hogy tegye ki a fiút vad, puszta helyre és hagyja ott, amíg el nem pusztul. Nagyon megfenyegettem, hogy a parancsot okvetlenül teljesítse. Mikor a pásztor azután eljött hozzám és jelentette, hogy a fiú meghalt, én elküldtem két emberemet, hogy győződjék meg róla, vajjon igazat mondott-e a pásztor, s azok a fiút holtan találták és eltemették. Így történt királyom a dolog, a fiú így halt meg.

Harpagosz is őszintén beszélt, tehát a király elrejtette haragját és elmondta, hogy a pásztor már mindent elmondott s közölte Harpagoszszal, hogy a fiú él.

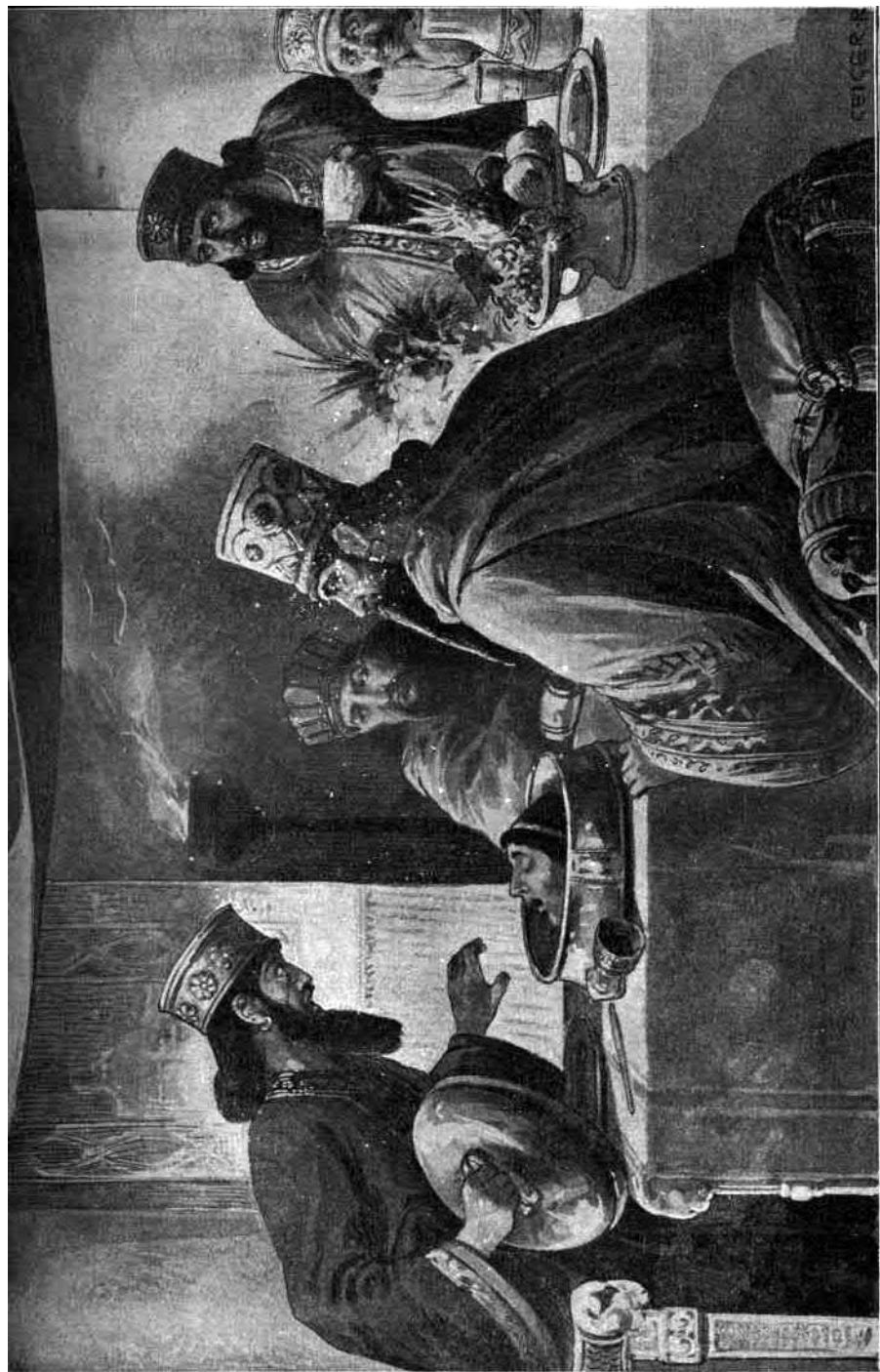
Asztiagesz azt is hozzá tette, hogy igen örül, hogy a dolog úgy történt.

— Nagyon sajnáltam a kis unokámat és bántott az is, hogy leányomat úgy megkeserítettem. Azonban minden jóra fordult, a fiú él, küldd is el hozzá a te fiadat, játzó társul, én pedig az isteneknek a fiú megmaradásért hálaáldozatot fogok bemutatni, majd jér el te is a lakomára.

Harpagosz boldogan borúit le Asztiagesz előtt, amiért nem csak nem mért ki reá büntetést, hanem még ki is tünteti. Boldogan sietett haza, 13 éves fiacskáját elküldte a királyhoz és meghagyta neki, hogy mindenben engedelmesskedjék a királynak, ő maga pedig elmondta a történeteket a feleségének.

Mialatt Harpagosz és felesége örültek a sorsnak, hogy így mindennek jó vége lett, Asztiagesz megölette Harpagosznak szép tizenhároméves, göndörfürtű fiát, tagjait levágatta, szétdarabolta és a fiú húsának egy részét megsüttette, más részét megfőzette.

A király lakomáján Harpagosz is megjelent. A szolgák Harpagoszt kivéve, a többi vendég tányérjába borjú húst tettek, Harpagoszéba pedig a saját fia húsát találták. Harpagosz evett belőle és mikor jólakott, megkérdezte

Harpagosz felemeli a fedőt és fának a fejét találja alatta. (L. 568. old.)

tőle Asztiagesz ízlett-e neki a hús? Harpagosz azt felelte: igen, nagyon ízlett. Erre a király egy másik lefedett tartót tétetett Harpagosz elé és azt mondta neki, emelje le a fedőt.

Harpagosz gyanútlanul emelte fel a fedőt, de abban a pillanatban borzalmas látvány tárult eléje: fiának a feje volt a tartóban . . . abban a pillanatban megértette, micsoda rettentő dolog történt vele; szívének azonban óriási ereje volt, megtudta őrizni nyugalma és elfojtotta szívettépő érzésének kifejezését, nem árulta el, mit érzett fia fejének láttára.

Asztiagesz megkérdezte Harpagosztól, tudja-e már, hogy miféle állatnak a húsából evett.

Harpagosz azt felelte: tudja, de mindjárt azt is hozzá tette, hogy minden, a mit a király tesz, úgy jó és helyes, amint azt a király tette. Harpagosz azután összeszedte megölt fiának fejét, csontjait és hazavitte, hogy fia maradványait illón eltemesse.

Ilyen borzalmasan büntette Asztiagesz az ő bizalmas emberét, Harpagoszt.

Asztiagesz ekkor újra összehívta azokat a mágusokat, álmofejtőket, akik az ő álmát még unokája születése előtt magyarázták és fejtették. Újra elmondta nekik az álmot és újra kérte a megfejtését, a mágusok ugyan azt a feleletet adták, mint először: a fiúból király lesz, ha életben maradt.

A király erre elmondta a történeteket.

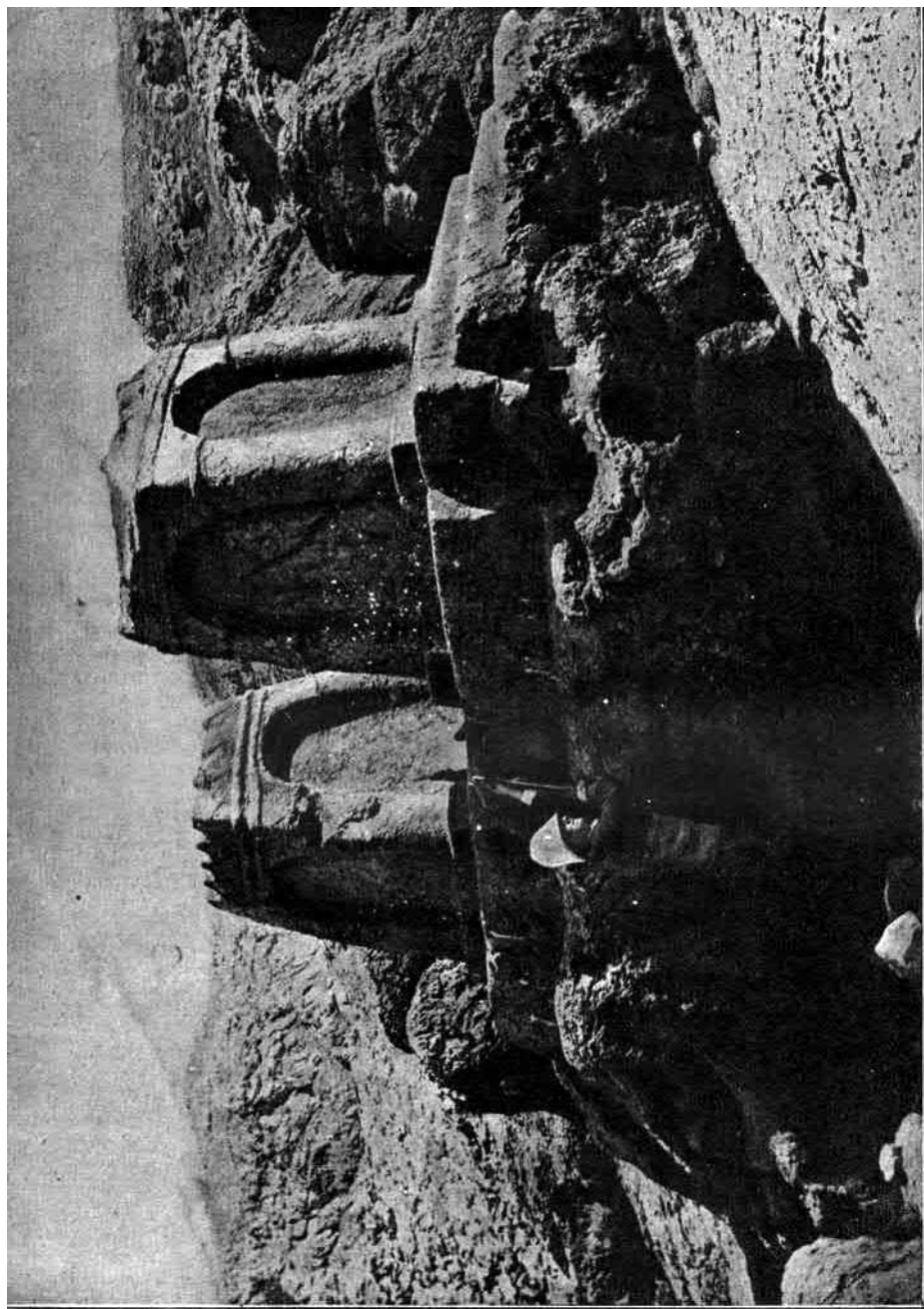
— A fiú valóban él — szólt Asztiagesz — a falúbeli gyerekek megválasztották őt királyuknak és ő úgy játszott a királyosdit, mintha valódi király lett volna, voltak testőrei, ajtónállói, jutalmazott, büntetett, a királylyá választóin annak rendje szerint uralkodott. Mit szóltok tehát ehhez?

— Ha él a gyermek, és így lett király, akkor már teljesen nyugodt lehetsz, az álmok beteljesült, a fiú király lett és nem lesz még egyszer az. Az álmok jelentése gyakran igen kicsinyes módon teljesedik be.

Asztiagesz örömmel mondta, hogy ő maga is úgy gondolja, hogy az álmok jelentése beteljesült és a fiútól nincs mit tartania, de mégis megkérdezte mágusait, hogy mit cselekedjen.

)A mágusok elmondták: hogy az ő érdekük is az, hogy Asztiagesz uralma szilárd és változatlan maradjon és nem adnának olyan tanácsot ami a király hatalmát, uralkodását, trónját veszélyesztelné, de nyugodtan mondhatják, hogy a fiúban már nem látnak semmi veszedelmet és azt tanácsolják a királynak, hogy küldje haza anyjához a fiút.

A király maga elé hívatta a fiút és így szólt hozzá: Fiam, csalóka álmolátás miatt mostohán, rosszul bántam veled, te azonban szerencsés voltál, életben maradtál, aminek én most örülök, menj tehát haza Perzsiába majd kísérőket fogok melléd adni, akik haza visznek. Otthon már anyát és atyát fogsz találni, mert nem Mitridatesz, a pástor és annak felesége a te szülőid, hanem mások.

Tűzollárok. Ilyenek helyettesítették M^odiában a templomokat, rajtuk állandóan égett a szentfűz.

Asztiagesz útnak bocsátotta a fiút, akit szerencsésen haza vittek szüleihez, akik boldogan, örömmel fogadták, hisz azt hitték, hogy a fiúk még születésekor meghalt.

Azután kérdezték, hogyan, mikép maradt életben.

A fiú elmondta, hogy eddig ő sem tudta, de az úton, amíg haza hozták, a kísérői elmondták egész történetét. Aztán elbeszélte, mikép nevelte őt a pásztor és annak felesége, mindég dicsérte a nevelő-szüleit és mindég a K i n ó nevet emlegette, ami mint szó a méd nyelven kutyát jelentett.

A szülők, hogy a fiúknak az életben maradását a perzsák előtt az isteni gondviselés különös kegyelmének tüntessék fel, a Kinó név után azt mondták, hogy a fiút isten küldötte, kutya táplálta, hogy megmaradjon.

A szülők ekkor adták a fiúnak a nevét is: K i r ó s z.

Kirósz szépen fejlődött tovább és mikor felnőtt ifjú lett, ő volt kortársai közt a legkitűnőbb.

A perzsák közt élő Kírosznak hű barátja volt a méd királyi udvarban. Az a barát, Harpagosz volt. Gyakran küldött az ifjúnak ajándékokat és minden alkalmat felhasznált, hogy a barátságot táplálja.

Harpagosznak Kírosszal tervei voltak. Harpagosz nem tudta elfelejteni azt a kegyetlenséget, melyet Asztiagesz vele és fián elkövetett; bár elfojtotta haragját, de szíve mélyén ott lobogott a bosszú teljes lánggal. Magamagát kevésnek tartotta arra, hogy bosszút álljon a méd királyon, azért kereste Kirósz szövetségét; de otthon Médiában is keresett szövetségeseket.

Asztiagesz, amint a Harpagoszzal való bánásból látjuk, kegyetlen ember volt, aki az alattvalóival, akár a legelölkelőbb méd úr volt is az, akár szolga, egyforma kegyetlenséggel, erőszakossággal, durvasággal bánt. Harpagosz a megbántottakat és zúgolódókat egyenkint felkereste és rábeszélte, hogy vessenek végett közös erővel Asztiagesz kegyetlen uralkodásának, amit Kirósz segítségével könnyen elérhetnek.

Mikor az előkelőket egyenként már mind megnyerte, értesíteni akarta Kíroszt, de az nem ment olyan könnyen; az utakat a határon mindenütt őrizték, levelet küldeni nem lehetett. Hogy célját elérhesse, fortélyhoz folyamodott. Nyulat fogott, annak felvágta a hasát és beledugta a begöngyölt tekercsét, melyre mindent felírt. A nyúl hasát ismét bevárta, egyik hűséges szolgáját vadásznak öltöztette, a nyúllal elküldte Perziába és meghagyta neki, hogy a nyulat csak személyesen Kírosznak adja át s mondja meg neki, hogy csak ő vágja fel a nyulat és csak amikor egészen egyedül van.

A terv sikerült.

Kirósz átvette a nyulat, a szolga utasítására egészen egyedül bontotta fel és megtalálta a nyulban Harpagosznak a levelét, amely így szólt:

— Kambizesz fia! Téged kedvelnek az istenek, mert különben nem lettél volna oly szerencsés, hogy Asztiagesz ítéletét kikerültesz, állj tehát bosszút a te gyilkosodon. Asztiagesz meg akart ölni, de az istenek és én

életben tartottunk. Azt hiszem, hogy te is tudsz már mindent, ami reád és az én történetemre vonatkozik, tudni fogod, mily borzalmas kegyetlenséget kellett elszenvednem Asztiagesztól, mert téged nem öltek meg, hanem a pásztorhoz adtalak. Hallgass szavamra, kövesd tanácsomat és uralkodni fogsz az egész birodalmon, melyen most Asztiagesz uralkodik. Beszéld reá

Méd jelmezkép : előkelő ur és nő.

a perzsákat, hogy ragadjanak fegyvert, lázadjanak Média ellen és támad meg Asztiageszt sereggel. Akár kit is fog Asztiagesz ellened vezérül küldeni, csak az fog történni, amit te akarsz. Ha én, ha más előkelő vezet is a sereget, el fog Asztiagesztől pártolni, ellene fog fordulni és megbuk-

tatja. A főurakkal egyenként beszéltem, mindent előkészítettem, csak az van hátra, hogy te cselekedjél, de gyorsan.

Kirósz örömmel olvasta a levelet, tetszett neki a terv és azonnal gondolkozott, mikép bírhatná rá legkönnyebben a perzsákat, hogy elszakadjanak és fegyvert ragadjanak. Ő is fortélyhoz folyamodott.

Kirósz írt egy levelet, melyet azután a perzsáknak felolvasott. Az a levél pedig azt mondta, hogy Asztiagesz őt, Kirost nevezi ki a perzsák vezéréül.

— Nos, perzsák — szólt Kirósz — elrendelem, hogy mindenki jelenjék meg sarlóval, minden törzs küldje el férfiai.

A parancsot teljesítették és mind megjelentek sarlóval a kezükben. Mikor együtt voltak, Kirósz megparancsolta, hogy a 18—20 stádium hosszú és széles ismert tüskés, gazos helyen egy nap alatt irtsák ki a gatz. A perzsák a kiadott parancsot teljesítették; mikor a munkát befejezték, Kirósz a következő napra csak azt parancsolta, hogy mindannyian jelenjenek meg szépen megmosakodva.

Kirósz atyjának minden kecske-, juh- és marha-nyáját összegyűjtötte, azt feláldozta és elkészítette, hogy belőle a perzsákat megvendéghesse.

A perzsák másnap is megjelentek, ekkor Kirósz felszólította őket, hogy telepedjenek a réten a fűbe s azután megvendégelte őket, az ízletes húshoz még bort is osztatott.

Ebéd után megkérdezte Kirósz a perzsákat, hogy melyik nap tetszik nekik jobban, a tegnapi vagy a mai; ha választaniok lehetne, melyik napot választanák szívesebben.

Mind azt felelték, hogy könnyű a választás, mert amíg tegnap mindenféle bajból volt részük, ma csupa jóban részesedtek.

Kirósz megfogta őket ezzel a válaszzal

— Perzsák! — szólt ekkor Kirósz — rajtatok múlik, hogy mindég ilyen dolgotok legyen, ha reám fogtok hallgatni, nagyon sok jó dolog fog reátok várni és nem kell semmiféle szolgamunkát végeznetek; de ha nem fogtok nekem engedelmessé válni, akkor a tegnapi nap fátalmához hasonló, még nagyon is sok vár reátok. Hallgassatok tehát reám és szabadok lesztek. Én úgy érzem, hogy az istenek bízták reám ügyeteket, én hiszem, hogy ti is oly derék férfiak vagytok a harcban, mint a médek, tehát nincs mitől félnetek, pártoljatok el Asztiagesztól.

A perzsáknak már régen nem volt kedvükre a méd uraság és szabadságra, függetlenségre vártak, most Kiroszban vezérre, vezetőre találtak, tehát örömmel fogadták tervét és kijelentették, hogy készséggel követik, amikor Asztiagesz ellen vezeti őket.

Ennek a dolognak azonban híre ment és értesült róla a méd király is. Asztiagesz azonnal követet küldött Kiroszhoz és felszólította, hogy azonnal jelenjék meg előtte.

Kirósz azonban nem ment el, hanem azt üzenete Asztiagesznek: hogy hamarabb oda fog érni, mint azt maga Asztiagesz szeretné.

Asztiagesz erre az üzenetre azonnal fegyverbe állította a médeket és saját vesztére fővezérül Harpagoszt nevezte ki.

A méd és perzsa sereg csakhamar szemben állott egymással, a médek támadtak, de alig kezdődött a csata, a seregnek beavatott része vagy átment a perzsa sereghez vagy szándékosan gyáván viselkedett s hamar megfutott; csak akik nem tudtak az összeesküvésről, azok harcoltak, de kevesen voltak s a méd sereg rövid idő alatt szétbontott.

Méd és perzsa felirat Kirósz korából.

Mikor Asztiagesz ezt meglátta, fenyegetőleg fakadt ki: „Nem fog ennek Kirósz örülni“. Azzal gyorsan visszavonult és a városban maradt népet: fiatal, öreget egyaránt mind felfegyverezte és újra a perzsákra támadt, de csúfos vereséget szenvedett, sőt ő maga is fogságba került, serege teljesen megsemmisült.

Az elfogott Asztiageszt Harpagosz elé vezették. Elérkezett a leszámolás órája.

Harpagosz nyíltan, egyenesen a szemébe mondta Asztiagesznek, hogy vereségét, bukását ő idézte elő. Ő írt Kirósznak, ő lázította fel a perzsákat, ő szótt összeesküvést a király ellen a méd főurakból, így állott bosszút a királyon, aki oly borzalmasan bánt vele; ez a fizetés Harpagosz ártatlan fiáért, megbosszulta a fiát.

Asztiagesz elkeseredetten igazságtalan és ostoba embernek mondta Harpagoszt; mert ha már megbuktatta őt magát, ha sikerült ellene összeesküvést szőnie, ült volna helyette ő a trónra, minek adja át másnak a hatalmat; igazságtalan pedig azért, mert az ő tette miatt nem kellett volna a médeket a perzsák szolgaságába dobni, mert most a médek lesznek a szolgák és perzsa szolgák lesznek az urak.

A királynak igaza volt, mer Kirósz perzsa volt és a perzsák lettnék az urak, nem csak Média, de egész Előázsia felett.

Ez a Kirósz-monda, melyet itt Hérodotosz nyomán beszéltünk el, ezt így regélték a perzsa birodalomban sokáig, nemzedékről-nemzedékre szállott a rege: hogy mikép ért véget a Méd királyság és hogyan lett király a perzsabirodalom, megalapítója: Kirósz.

A monda csúf, kegyetlen lelkű királynak festi Asztiageszt és ezt a történelem adatai is megerősítik. Asztiagesz, vérengző, kegyetlen, erőszakos, durva jellemű volt, aki ellen nagyon sok főur forralt bosszút. Az alattvalói iránt erőszakos volí, saját személye kénye-kedve szerint bánt az előkelőkkel is, de az ország kormányzásával nem törődött, csak azt követelte, hogy az adók befolyjanak és kincstára tömött legyen és ő két kézzel pazarolhasson saját kedvteléseire. Vadászattal, dőzsöléssel, gyönyörhajhászattal töltötte idejét és amikor az ifjú Kirósz vezetése alatt a perzsák megtámadták, képtelen volt magát és az országot megvédelmezni, a bosszús főurak gyönyörűséggel nézték, hogy zsarnokuk mint bukik el s nem törődtek vele, hogy a királylyal együtt Média is elesik.

A médek rövid uralmát a sokkal hatalmasabb perzsa uraság váltotta fel és így a Méd királyság emlékei is elvesztek és Ekbatána romjai közt a nagy Méd királyság dicsőségéből semmi emlék nem akadt.

A két nép vallásban, sok szokásban egyforma törvényeknek hódolt és így a médek vallásáról, szokásairól is csak a perzsák révén tudjuk, hogy ki volt a fő istenük, hogy szentnek tartották a tüzet, melynek a perzsák állandó toronyalakú oltárokat szenteltek, a hol örökké lobogott a tűz, sőt

a médeknek nem is voltak templomaik csak is tűz-oltárok, melyeket méd papság, a mágusok ápoltak.

A halottak eltemetése a médeknél minden más eddig ismert néptől roppant eltérő volt, a halottakat kitették a madarak és kutyák eledelének és csak a csontokat tették el üregekbe.

A méd királyság volt az, mely a szemita népfaj kezéből kicsavarta az uralkodás pálcáját és a turáni fajt juttatta a hatalomra és előkészítője volt a turáni faj nagy hatalmának, melynek csillaga a Perzsa világbirodalommal ragyogott fel hamarosan csillogóan.

A méd királyságnak vége volt, egész élete nem tartott tovább két emberöltőnél, az alatt támadt, nagyra növekedett s elbukott.

Három világrészre terjedt ki a médek fölé került hatalom, Ázsia, Afrika, Európa rettegte az uralomra jutott népet: a p e r z s á k a t .

Ahuramazda.

A BIRODALOM ATYJA.

A perzsák főistenükbe vetett hittel követték Kiroszt, mikor az a rnédek ellen vezette a sereget, mely diadalmaskodott Asztiagesz hatalmán, — a perzsáknak szabadságot, uralmat hozott, a perzsák istenének pedig dicsőséget. Kirosz a diadalmas ütközet után hálaimával köszöntötte Ahuramazdát, a perzsák istenét.

A h u r a m a z d a a mindenség úra és teremtője, az örök világosságban trónoló Ūr. Ő teremtette az eget, a földet és az embert, ő a világ egyetem ura: A h u r, ő a végtelen bölcs: m a z d a. így lett az összetett név, a végtelen bölcs mindenség ura Ahuramazda, akit az új perzsa nyelven Ormuzd-nak neveztek el.

Ahuramazda az igazságnak, a tisztaságnak, az áldásnak, a végtelen bölcseségnek és gondviselésnek istene, láthatatlan szellem és gyakran a „szent lélek“-nek nevezik.

A végtelen Ūr, Ahuramazda kezdettől kezdve hat szellemet rendelt maga mellé, s az a hat az ő akaratának a végrehajtója és velük együtt ő a szentes számot az a m e s a s z p e n t á t alkotja; a halhatatlan szenteket.

A hat szellem közül az első: A h á s a v i s z t a, a világrend, második K s á t h r a - v á r j a a mindenhatóság, az uralom szelleme, S z p e n t a - a r m á t i a jámborság szelleme, H á r v a t á t az egészség szelleme, a hatodik A m e r t á t á t, a halhatatlanság szelleme.

A hét főszellem után még nemtők, szellemek, a jazáták következnek,

akik rangsorban jönnek egyik a másik után. M i t h r a, a világosság, amely a nap kelte előtt betölti az egész világot és napfényre hozza a rejtőző bűnt. H a u ma, a részegítő italok szelleme. Tekintélyes szellem a S r a u s a a szent név megszemélyesítője; R a s n u, az igazság szelleme és ő mondja az ítéletet a halottak felett Sarusa és Mithra társaságában.

A világegyetem költészete az élet és ezt az életet a perzsa vallás a tűzben látta, a tűzben személyesítette meg. A tűz volt a legtisztább elem, a legszentebb erő, mely hasonló a naphoz, mert meleget áraszt, világosságot terjeszt, elűzi a sötétség rossz szellemeit.

Az örök tűz ott él a villámban, az emberi testben, a lüktető vérben, a viruló növényekben, lent a hegyek gyomrában.

A tűz azonban az emberek mindennapi használatára is szolgál, mint jótékony, áldásos szellem, de ebben a használatban könnyen beszennyeződhetik, tisztátalanná válhatnak, hogy azonban, szent, mocsoktalan tűz lobogjon az országban örökké, voltak tűzoltárok, öröktűz-tornyok, amelyeken a tűz folyton lobogott.

Voltak a perzsáknak ünnepélyes alkalmakhoz hordozható tűz-oltáraik, amelyek ércből készültek, talpas fákláéhoz hasonlítottak és tetejükön kis tartóban égett a szent tűz; úgy vitték el oda, ahol áldozatot kellett bemutatni, hogy az áldozó oltár tűzét erről a hordozható oltárról vegyék.

A „szent örök-tűzet“ tűzházakban, vagy tűz-templomokban ápolták a tűz papjai. A szent tűz teljesen sötét helyen lobogott; külön kődarabon álló érczedényben égett az örök tűz, melynek lángjához nem volt szabad semmi nappali világosságnak jutnia, mert az elhalaványítja annak fényét.

A szent tűz táplálásához csakis teljesen száraz fát volt szabad használni és lehetőleg illatos fát kellett reá rakni.

Az olyan tűz-oltárok, melyek a szabadban állottak és amelyeken kívül gyújtottak tüzet és áldoztak a tűz mindenható erejének, az olyan oltárokon csakis éjszaka volt szabad áldozni. Ilyen áldozó-oltár az, amelyik a királyi sírok előtt áll. (Lásd 589. és 607. old.)

A szent tüzet vagy áldozó-tűzet sohasem volt szabad fűjással éleszteni, csak fűjtatóval, mert a lehelet tisztátalanná tette, pedig a vallás szabályai szerint, a tüzet őrizni kellett mindentől, ami beszennyezheti, különösen életteleenné vált dolgoktól, mert az a leginkább szennyezi be; aki olyan tüzet tisztít meg, amelyet holt dolog tett tisztátalanná, az olyan, mintha a mindennapi használatban beszennyesedett tüzekből 10.000 tüzet vitt volna a tisztítóhelyre.

A köznapi használatban tisztátalanná vált tüzet úgy kellett megtisztítani, hogy vissza kellett vinni ahoz a tűzoltárhoz, amelyről vétetett, ha annak lángjával érintkezett, az ismét megtisztította.

A legrégebb szent tűz R a i-ban (Raga) égett, az volt az árja népek legrégebb települése.

Ha előkelő, gazdag perzsa urak különös áldozatokkal akartak az istennek kedveskedni, akkor tűz-oltárokat vagy tűz-templomokat építettek és abban szent- vagyis öröktüzet ápolattak.

Kurruban állott a vallási buzgalom, az igaz hitért lángoló szenttűz-temploma, abban fogadták a mágusok, hogy tőlük telhető tudásukkal terjeszteni fogják az ő vallásukat.

A második nagy tiszteletben álló elem a víz. A víz is áldásos, jóságos elem, de van gonosz víz is, ez a sósvíz, vagyis a tenger vize. A víz is tisztátalanná válik a mindennapi használatban; a mosdás, főzés, kiöntés mind beszennyezik, ezért teremtette isten a víz örök körforgását, mert abban a víz mindég megtisztul és mint tisztult áldás hull ismét a földre. A tengerben, a gonoszában megtisztul minden salaktól és mint tiszta pára száll az égbe s onnan ismét mint eső hull a földre, termékenyíti a mezőt, dagadóvá teszi a folyókat.

A harmadik szent elem a levegő, mely amikor erős szárnyain száll — mint szél — minden rózsa párát, egészségtelen gőzt elvisz, elpusztít, lehűti a forróságot és édes fuvalommal játszik az emberek körül, vidáman fut a föld fűszálai közt tova, hizeleg a jötevő földnek, mely az embereket táplálja és ellátja — mint gondos szülő — mindennel.

A természet minden ereje fölött állott a nap, annak az ereje a legnagyobb; a napisten az, aki mindent bevilágít, aki minden áldás osztogatója és a nap a legtökéletesebb látható képe Ahuramazdának.

M i t h r a volt a mindentudás istene, ő az, aki mindent hall és lát, ő az, aki a földön történő dolgokra figyel, aki közvetíti az ember imáját, óhaját, átkát az istennel, aki jelen van minden szerződés-kötésnél, minden fogadalomnál, minden eskünél.

Érdekes isteni személyesítés a H a u m a. A hauma növénynedv, melyet üdítő italul készítenek, melyet minden lakománál, áldozatnál szokás volt inni. A hauma hatásától az ember emelkedett érzésű, földöntúli erejű lesz, tisztultan lát és felfogja a dolgok lényegét. H a u m a, az isten, nemtője az egészségnek, a jóérzésnek, az életerőnek, életörömnek, az emberi nem elsokasodásának és bünteti a mértékletlenséget, az egészség ellen elkövetett bűnöket.

Minden embernek, mindennek, ami a természet életének egyik része, a víz, a föld, a tűz, mindennek védőszelleme van s azt farvasi-nak nevezték. A farvasi adja az ember lelkét és azonfelül örökös felelőse, ő az őrzője az élet után is. Az ember halála után a farvasi az égben mint Tiiggetlen szellem él és minél erényesebben élt az az ember, akit az isten a farvasi gondjára bízott, annál tekintélyesebb, hatalmasabb a farvasi az égben.

A jótékony szellemeken kívül hittek a perzsák a gonosz szellemekben, a démonokban is.

Handwritten text in an ancient script, likely Old Persian or Avestan, arranged in approximately 20 horizontal lines. The script is cursive and densely packed. The text is written on a light-colored background, possibly parchment or paper. The lines are roughly parallel and fill most of the page area.

A Zend-Aveszta legrégebbi kéziratának egyik oldala.

A démonok, a dévák, a sötétség gonosz szellemei, azok minden Tosznak a felidézői. Mindennek, ami az emberben rász, vagy ami az emberrel bajos dolog esik, azt a dévák a gonosz szellemek okozzák.

A gonosz szellemek élén a romboló Árimán állott, ő a tökéletes ellentéte Ahuramazdának; Árimán lépten-nyomon Ahuramazda ellen dolgozik, törekszik megzavarni mindent, ami az erény útján halad, amit a szellemek védenek, ami Ahuramazdának tetsző. Ahuramazda eleinte hosszú időre lesújtotta a gonosz Árimánt, aki hosszú ideig feküdt a sötétségben kábultan, de újra feleszmélt és megkezdte romboló munkáját Ahuramazda áldásos művei és alkotásai ellen; ahol a szép pázsitos mezőn, árnyas erdőn békés, szelíd, hasznos állatok éltek, oda ragadozó, ellenséges, békét zavaró, vérengző vadakat hozott, a vizeket megtelítette kártékony, utálatos állatokkal és elárasztotta a földet, nyomorúsággal, bűnnel, gazsággal.

A jó és gonosz szellemek állandó harcban állanak és amíg a jó szellemek az embert óvni, segíteni törekszenek, a gonoszak a bűnre csábítják, a romlásba viszik, a nyomorúságba hajtják.

A perzsák vallása, amely az eddigi népek vallásától, kivéve a zsidókat, teljesen különbözik, mert nem bálvány isteneket imád, hanem legfőbb hatalmat, ős erőt, mindenható urat, az iráni vallásból származik, melynek megalapítója Z a r a t h u s z t r a másképp Z o r o a s z t e r .

Zoroaszter tanait a Z e n d A v e s z t a nevű szent könyvek őrizték meg.

Zend-Aveszta annyit jelent, mint k i t ü n ő - s z ó, ami az Isten szavát jelenti, aki Zoroaszternek beszélgetés alakjában, feleletekben mondta el a legtöbb isteni parancsokat, törvényeket.

A Zoroaszter tanainak híveit a későbbi időkben, a mohamedán vallás korában folyton üldözték és akkor pusztult el a Zend Aveszta könyvek legtöbbje, úgy hogy reánk már csak töredékek maradtak fenn.

Valamikor a Zend Aveszta huszonegy drb. könyvből állott, mindegyiknek meg volt a maga neve. Egészen csak egyetlen könyv maradt meg az a Vendidák könyve, vagyis a devák elleni törvények.

Zoroaszter tanait a Zend Avesztákban kérdés és feleletekben adja elő és pedig úgy, hogy Zoroaszter az Ahuramazda választott prófétája kérdéseket intéz Ahuramazdához és az válaszol reá.

Zoroaszter például kérdezi Ahuramazdát: Milyen volt az ige, amely létezett, mielőtt az ég és föld, fa, tűz és az igaz ember, teremtett?

Ahuramazda feleli:

0, szent Zoroaszter, a teremtő ige tökéletessége olyan, hogy ha ki sem mondom, száz imával felér, melyet nem mond, nem énekel el az ember. Én kimondtam azt a szót, mely a teremtő ige volt, és lön az ég, mielőtt a víz, föld, fa, állatt, igazmondó ember teremtett volna.

Ilyen felséges, magasztos volt az egész vallás, mely a perzsák erkölcsi életét szabályozta.

A perzsák több törzsre oszlottak, a törzsek legelőkelőbbje volt a pázárgád, a maráfi és a mászpi törzs; a pázárgád törzs legkiválóbb nemzetsége volt a hákamán, vagy amint görögösen maradt ránk a név, az akemén; a törzs ő atyja ákeménesz (hákamáisz). Ebből a nemzetiségből származott Kirósz; az utána következő királyokat a törzsfő neve után a k e m i e η o k-nak nevezzük (görögösen akemenidák).

A regés történetből, melyet Asztiagesz életénél Kiroszról elmondunk, a valóságos történet csak annyit bizonyít be, hogy Kr. e. 550 ben Kirósz leverte s elfogta Asztiageszt, bevette Egbatánát és meghódította Médiát; az Perzsiának hüber-tartománya lett. Kirósz az első hódítással megalapította a Perzsa birodalmat. Média legyőzése után egymásután hódította meg azokat a tartományokat, melyek azelőtt Médiának hódoltak, de neki megtagadták az engedelmisséget. Csakhamar Perzsia, Média, Elám és az örmény föld államai alkották a Perzsa birodalmat,

ami oly hatalom volt, hogy úgy Babilóniában, mint Lídiában a király aggódva tekintett a keleten alakult birodalomra.

A lidiai királyról tudjuk, hogy ketős oka volt a perzsa király ellen hadba készülnie; először, hogy Asztiageszért, a sógoráért boszút álljon, másodsor, hogy saját birodalmát biztosítsa. Tudjuk Krózus történetéből, mikép végződött ez a háború, Kirósz megsemmisítette a Lidiai királyságot és magával vitte Krózust.

A lidiai hatalom összeomlása után, Krózus szövetségesére, a babilóniai királyra került a sor; tudjuk, Babilónia történeténél elmondtuk, hogy Kirósz bevette Babilont és Babilóniát a perzsák hűbéresévé tette.

Babilónia meghódítása után nyolcz évvel beteljesült a zsidók reménye is, a perzsák hatalmas királya hazabocsátotta őket Babilóniából Kánán földére. Jekonja egyik unokája Szerubabel vezette haza a zsidó népet; 42360 szabad és 7337 rab-szolga zsidó követte a vezetőt

Kirosz védő szelleme. Don,borkép Kirósz sírjánál levő oszlop maradványon.

(1. 591 old.)

Kirósz korabeli oszlop Perzsia fővárosától. Kirósz az áldozatok bemutatásához, imádsághoz indult, akkor két oldalt sorfal választotta el a népet a királytól és kíséretétől, korbácsosok tartottak távol mindenkit, akinek a sorfalon belépni

lesztinába Kr. e. 536-ban. Kirósz
 zű volt és megengedte, hogy a zsidók
 szavihessék az arany és ezüst
 templom-
 ességeiket, melyeket Nebukadnezar

zott Jeruzsálemből, most
 szavihették

a, hogy felépítendő templomukban
 a
 állíthassák.

rósz látta, hogy mily mélységes
 ülölet vástja el a zsidókat a
 iloniak-

, tehát a zsidókat alkalmas népnek tar-
 ta arra, hogy bármikor lázadnának fel
 abiloniaiak, neki őszintén segítségére
 ssenek. Nem csak mert szabadságukat
 szaadta és hálát kell iránta érezniük,
 rem mert a babilóniai vallás teljesen
 gány volt és így Jehova ellensége; a
 zsa vallás pedig rokon volt a zsidó
 lással, mert a perzsa is, mint a zsidó
 y legfőbb, mindeknek feletti urat
 ádott:

uramazdát.

rósz bölcs államférfi volt, akit tettei-
 r mindég éles látása vezérelt; jól tudta
 is, hogy a királynak nemcsak hősnak,
 lkodónak, hódítónak kell lennie,
 rem

nép fogalmainak megfelelő királyi
 ty-

el, pompával kell magát körül vennie.

keleti nép a király személyében
 ami

dkívülit, a köznapi élet határain túl
 ó, másként élő lényt kívánt.

rósz legelőbb is elvetette a perzsa
 életét és felvette a méd köntöst, mert
 szebb, pompásabb, a királyi méltóság
 mpájához alkalmasabb. Különösen a
 ilvános szertartásoknál, a vi-
 birodalom urához méltó pom-

pával vette magát körül. Mikor

Kirósz sírja,
Aranyiabú ágyon, drága szőnyegeken, bíbor takarón állott benne Kirósz koporsója.

nem volt szabad. A kapu mellett kétezer, a kapu irányában 4000 testőr állott. A perzsa főurak jobb oldalt állottak, a többi előkelők baloldalt. Amikor a királyi palota kapuja kinyílt, előbb az Ahuramazdának áldozandó négy bika jelent meg, utána a többi isten áldozata. Azután következtek a napistennek szentelt lovak, azok mögött Ahuramazdának négy fehérlovas kocsija, melyet a napisten kocsija követett s azután pedig harmadik kocsí csatlakozott, melynek lovait bíbortakaró borította. A kocsik után vitték férfiak a szent tüzet nagy tartón, mögötte a király harci szekeren, fején a korona főveggel, melyet egy szalag vett körül; válláról bíborvörös palást hullott alá, alatta bíborkék kabát, melyet a nyaknál és a szegélynél széles fehér sáv futott körül; égő vörös volt a nadrágja.

Mihelyt a király kocsija a kapunál megjelent, a kapu irányában álló 4000 testőr a kocsí elé lépett, a kétezer pedig a kocsí után csatlakozott, kétoldat pedig 300 hajító dárdás haladt. Kétszáz királyi paripa aranyos szer számmal jött a menet után, mely mögé 2000 lándzsás nyomult s azt követte százas csapatokban 10.000 lovas.

A király a palotát sohasem hagyta el másképp, csak kocsin vagy lóháton; amikor a palotában magában ment át egyik épületből a másikba, akkor mindég drága szőnyeget terítettek le útjára.

A perzsa nép külsőségben ép oly nagynak, ragyogónak látta Kiroszt, mint amilyen az szellemében, lelkében valóban volt.

Hódító volt, de nem csak seregének sokaságával, de az ő egyéniségének erejével is. A serege legyőzte az ellenséget, az ő szelleme pedig meghódította, mert kegyesen bánt a legyőzöttel; nem zsarnoka, hanem kegyelmes ura lett, aki nem sértette a legyőzött népek sem érzelmeit, sem valóságát, sem szokásait, meghagyta a népeket a maguk nemzetiségükben, csak uralkodójuk lett.

Kirosz huszonkilencz évi uralkodása alatt a perzsákat Babilónia, Elám, Média, Kis-Ázsia, a kis-ázsiai görögök uraivá tette, magukat a perzsákat pedig nevelte, műveltségüket rohamosan fejlesztette; ő tanította meg őket a csaták rendjére, a hadjáratok vezetésére, a belső kormányzás módszereire, ő ismertette meg velük a birodalmi hatalom megőrzésének titkát, ő alapította meg a királyi házat, annak tekintélyét, a királyi trónt ő vette körül olyan fényvel, minővel a keleti népeknél azt körülvenni kell, hogy a nép képzeletére hasson, azt tiszteletre keltse. Hogy mije volt Kirosz a perzsáknak, azt ők maguk egyetlen szóval mindennél jobban fejezték ki, mert ragaszkodásuk, szeretetük, hálájuk jeléül elnevezték őt a perzsa nép atyjának; Kirosznak mindennél szebb és nagyobb czime ez a szó volt: a t a .

Haláláról nem tudunk bizonyosat, mert az emlékek eltérők. Hérodotosz Kirosz halálát regényesen így mondja el: Kirosz megakarta hódítani a masszagéták földjét. A masszagétákról azt írja Hérodotosz: nagy és erős nép, amelyet a szkítákkal rokon népek tartanak; állítólag nyáron mindenféle kiásott gyökeret, fáról leszedett érett gyümölcsöt esznek. Azt mondják, terem náluk olyan fa, melynek a gyümölcsét nagy tűzbe hányják és azután a füst köré nagy csapatokba összegyűlnek, leülnek és szívják a füst illatát, amelytől úgy megrészegednek, mint a bortól. Minél több gyümölcsöt dobnak a tűzbe, annál vígabbak, duhajabbak lesznek, amíg végre tánczra kelnek, énekelnek. A masszagéták felett abban az időben az özvegy királyné, Tomrisz uralkodott. Kirosz cselből, hogy ne kelljen harczot vívnia a földért, megkérte a még szép özvegvet, Tomriszt feleségül és már indult is, hogy a királynét elhozza.

Tomrisz azonban azt üzentette vissza, hogy Kirosznak nem ő, hanem az országa kell és nem engedi meg neki, hogy országába bejöjjön.

Kirosz erre nyíltan hadat üzent a masszagétáknak. Az országukat Kirosz birodalmától az Araxesz nevű folyó választotta el; Kirosz haderejével előre nyomult a folyóig, ott hidat kezdett verni, a hajókra pedig, melyek a vizen voltak, tornyokat emelt.

Mialatt ez a munka folyt, Tomrisz királyné követeket küldött Kiroshoz s ezt üzentette:

— Hagyd abba munkádat, melyet olyan buzgalommal végeztetsz, mert

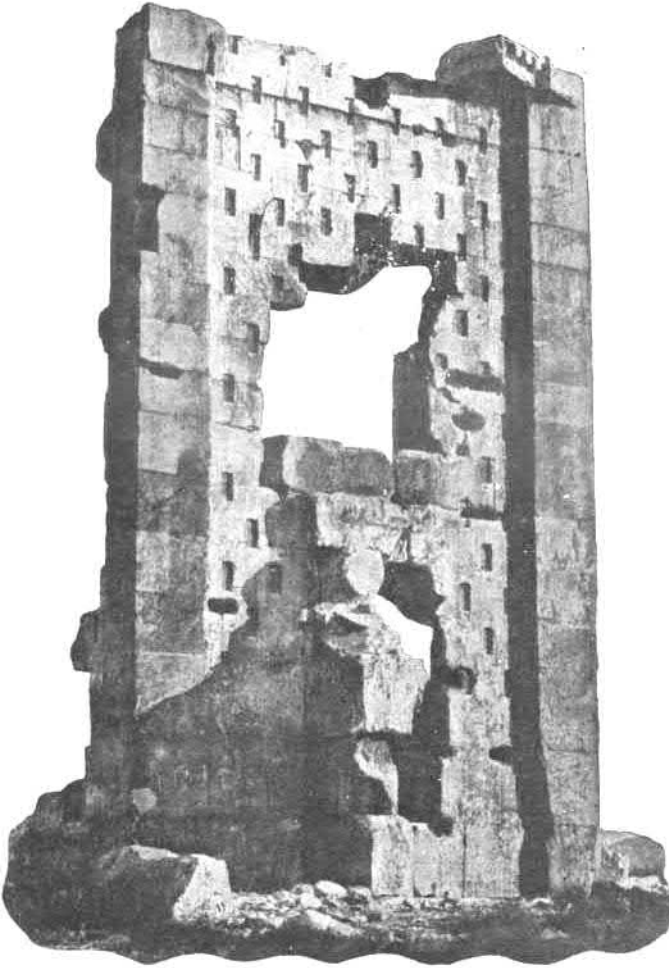

Kardjához kapott, kirántotta azt és keresztül szúrta szívével.

nem tudhatod, hogy a te javadra végződik-e a dolog. Uralkodjál békén a magad földjén és hadd, hogy mi is uralkodjunk a magunkén. Ha azonban mindenáron mérkőzni akarsz a masszagéttákkal, legyen; hadd abba a munkát, amelylyel a folyamat átkarod hidalni; mi háromnapi járásnyira vissza vonulunk; jer te azalatt át a mi országunkba, ha azonban a te földeden akarsz bennünket fogadni, úgy vonulj te vissza!

Erre az üzenetre Kirósz összehívta a perzsa nemeseket, előkelőket és eléjük terjesztette az üzenetet, hogy mondjanak az ajánlatról véleményyt. A vezérek és előkelők egyhangúlag azt mondták, hogy Kirósz a saját földjén várja be Tomrisz seregét.

A gyűlésen jelen volt Krózus is, aki ellenkező véleményen volt és így szólt Kiroshoz:

Kambiesz királynak, Kirósz fiának sírja.

— Királyom, már egy ízben megígértem neked, hogy amikor veszedelemben látom házadat és hatalmat, akkor erőmhöz képest igyekezni fogok azt elhárítani. Az én keserves szenvedéseim tanulságul szolgálhatnak. Ha azt hiszed, hogy magad halhatatlan vagy és halhatatlan sereget vezérelsz, akkor felesleges elmondanom véleményemet; de ha belátod, hogy te magad is ember vagy és emberek felett uralkodói, akkor ne feledd, hogy emberi dolgok körforgásában nem mindég ugyanazok a szerencsések. Én tehát ép ellenkezőleg vélekedem az ellenség ajánlatáról.

Ha az ellenséget a saját országodban akarod levérni, abban az a veszedelem rejlik, hogy vereség esetén elveszítheted egész birodalmadat; mert az bizonyos, hogy a győzedelmes masszagétták nem fognak visszafelé menni, hanem előre nyomulni, birodalmad ellen rontani; ha pedig te győzedelmeskedel,

diadalod nem lesz oly nagy, mint ha a masszagéták birodalmában vagy és a győzelem után üldözheted a menekülő seregét és elfoglalhatod Tomrisz országát. Az elmondottakon kívül még csúnya, megszégyenítő dolog is volna az, ha Kirósz, a perzsák királya, Kambizesz fia, asszony elől meghátrálna, visszavonulna saját országába. Én tehát azt tanácsolom, eredj át és haladj előre addig, amíg azok visszavonulnak.

Krözus azonban nemcsak hadi szempontból ítélte meg a választást, hanem tanácsához mindjárt hadicselt is ajánlott.

Úgy látom — szolt Krözus — hogy a masszagéták nem ismerik a perzsák jólétét, nem kóstolták meg a kitűnő ételeket, tehát vágass le sok birkát, készítesd el, adass hozzá sok tiszta bort és vendégségeld meg a seregünket, azután hagyd ott a sereg selejtes részét, a többivel pedig vonulj vissza. Ha jól számítok, a masszagéták, mikor meglátják a sok jó enni, inni valót, neki esnek, meg-részezednek és mi könnyen elbánhatunk velük.

Kirosznak a tanács nagyon tetszett és Krözus ajánlatára azt üzenté Tomrisz királynénak, hogy vonuljon vissza, mert ő fog átmenni a masszagéták országába.

Fali domborkép a perzsa királyi palotából.
A király megöli Áriusant.

Tomrisz meg is tartotta ígérését és visszavonult, Kirósz pedig parancsot adott az átkelésre; mielőtt ő maga is át kelt volna, színe elé hívatta a fiát, Kambizeszt és ott a vezérei előtt reábizta országát a fiúra, aki az esetre, ha ő nem térne vissza az ütközetből, foglalja el trónját; a fiút pedig Krözus gondjaira bízta, de a fiának is meghagyta, hogy Krözussal jól bánják. Azután mindkettőtől elbúcsúzott és hazaküldte őket Perzsiába.

Kirósz, mikor fia és Krözus elindultak, maga is átkelt az Araxes folyón.

Mikor beállott az éj, Kirósz aludni ment és az éjjel különös álma volt. Egyik rokonának az Akemén-családból, Hisztaszpesz legidősebb fiának Dáriusnak vállain szárnyak nőttek, melyek beárnyékozták egész Ázsiát és Európát.

Mikor Kirósz felébredt, magához hívatta Hisztaszpeszt, aki nagyatyáról öcscse volt. — Hisztaszpesz, fiad Dárius ellenem fondorkodik — szolt Kirósz és elmondta álmát. — Térj tehát azonnal vissza Perzsiába és őrizd fiadat, amikor ezt a földet elfoglaltam, én is haza térek és te vizsgálat céljából azonnal elém állítod fiadat.

Kirósz az álom után határozottan hitte, hogy Dárius fondorkodik ellene, pedig Dárius akkor niég nem is volt húsz éves, még nem is volt abban a korban, hogy mint katona követhesse atyját a háborúba.

Hisztaszpesz meglepetten hallgatta Kirósz szavait és így felelt:

— Ó, uram, ne lássa a napvilágot olyan perzsa, aki ellened fondorkodik; ha volna olyan, az veszszen mielőbb, hisz te tettél bennünket perzsákat szabadokká; akik szolgák voltunk, általad urak lettünk, akik felett mások uralkodtak, most mások urai vagyunk; de ha áomlátásod azt jelenti, hogy fiam ármánykodik ellened, akkor én őt átadom neked, tégy vele, amit akarsz.

Hisztaszpesz vissza is ment Perzsiába, ahol őrizet alá vette fiát Dáriust, addig, amíg Kirósz visszajön.

Kirósz seregével az Araxesz folyótól egy napi járó földre haladt előre, amikor megállóit és végrehajtotta a cselet, amit Krözus tanácsolt neki.

Roppant sok enni való hordatott szét a táborban, rengeteg sok kórsóban állott a bor. A sereg teljes zömével visszavonult, csak a silány részét, hagyta hátra, azt sem mind.

Nemsokára odajött a masszagétak seregének egy harmada; megrohanta Kirósz hadának ott maradt részét, legtöbbjét felkoncizolta és megölte; a győzelem után pedig leült és az ott talált ételből, italból vígan lakmározott, ellakolt és elaludt.

Az elvonult perzsa sereg azonban visszatért, az alvókra rontott, közülök sokat leölt, de a legtöbbet foglyul ejtette és megkötözte. Így elfogták Tomrisz királyné fiát, a masszagétak vezérét, Szpárgapiesz t.

Mikor Tomrisz királyné megtudta, mi történt a fiával, azonnal követeket küldött Kirószhoz és ezt üzenté: — Vérrel telhetetlen Kirósz! ne töltsön

el büszkeség afelett, ami történt, csak a szőlő nedvével, azzal a méreggel és csel fogással győzted le fiamat, nem pedig csatában, hősiességgel. Hallgasd meg szavam. Add vissza fiamat és távozzál országomból büntetlenül, habár a masszagéták seregének egy harmadával csúfosan bántál. Ha nem teljesíted kívánságomat, esküszöm a napra, a masszagéták istenére, hogy kifogom elégíteni a te telhetetlen vérszomjúságodat!

Kirósz a követeknek elutasító választ adott.

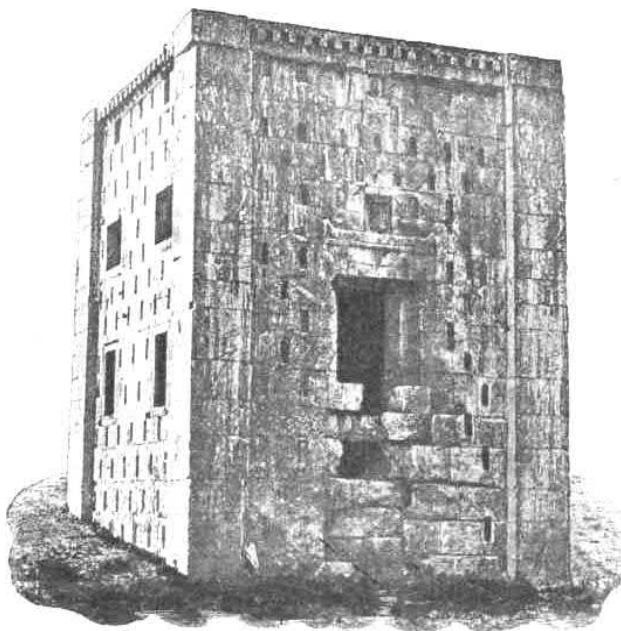
Szpargapizesz később felébredt mámorából és csak akkor látta, mily sors érte, mily bajba került a seregének az a része. Szégyen fogta eh lelkiszemlődé; Kiroszhoz fordult, könyörgött, hogy oldassa fel kezeit, ne tartsa kötve, mint rossz rabot.

Kirósz teljesítette az ifjú kérését és megparancsolta, hogy vegyék le kezéről a köteleket. Abban a pillanatban, amikor Szpargapizesz keze szabad volt, kardjához kapott, kirántotta azt és keresztül szúrta szívét, ott Kirósz szemeláttára. (L. 585. old.)

Tomrisz pedig összegyűjtötte minden katonáját és megtámadta a perzsák hatalmas királyát. Kemény, elkeseredett, kimerülésig kétségbeesett harc folyt a két ellen között. Előbb nyíl támadással hadakoztak, amikor a nyilaik elfogytak, akkor lándzsára került a sor és összezsúrtak ádáz túsára, mely sokáig tartott minden eredmény nélkül, végül a masszagéták kerekedtek felül. A perzsa sereg legnagyobb része elpusztult, maga Kirósz is elesett.

A csata után Tomrisz királyné maga jött el és megkereste Kirósz holttestét, megtöltötte egy tömlőt vérrel és azután a tömlőbe dugatta Kirósz fejét s így szólt: „Bár élek, és legyőztelek, a vesztes mégis és vagyok, mert elfogtad fiamat és megfosztottál tőle, de vérszomjádát kiélegíttem.“

Így írja le Hérodotosz Kirósz halálát, amit ő a hagyományok után mond el. Ugyanakkor azt is írja a masszagétákról, hogy hasonlóképen ruházkod-

Szenttűz-torony, a királyi sírok előtt.

A Perzsavárosban állott palota romjai. Dárius király palotájának bejárói, ablakai.

nak, mint a szkiták, lovon és ló nélkül harcolnak, nyilat, lándzsát és kétélű buzogányt használnak. Nyilaik, lándzsáik és buzogányaik hegye mind ércből készül. Fejdíszüket, övüket, vállszorítóikat arannyal díszítik. A lovaik szügyére ércpánczélt tesznek, a kantár, a zabola és a homlokék mind aranyos. Vasat, ezüstöt nem használnak, mert az nincs országukban, annál több azonban az érez és az arany. Különös szokásuk, hogy ha valaki nagyop öreg lesz, azt valamennyi rokonság jelenlétében feláldozzák s vele együtt juhokat is és azután megfőzik és lakomát csapnak. Ezt tartják a legboldogabb halálnak.

Aki betegségben hal meg, azt nem eszik meg, hanem a földbe temetik és sajnálják, hogy nem juthatott a feláldozás boldog sorsára. Földművelést nem űznek, csak állattenyésztést, vadászatot, halászatot. Csak egy istenük van, a nap és annak lovat áldoznak*

Azt, hogy Kirósz csatában kapott sebében halt meg, más adat is állítja; amit a masszagéta monda tart, hogy fejét Tomrisz vérrel telt tömlőbe tette, csak rege, hanem hogy hirtelen a csatában vesztette el életét az valószínű. Holttestét elvitték Pazargádeba, ahol az akemén nemzetség ősi fészke volt, ahol Kirósz maga készítette el a sírját. (L. 583. old.)

Kétszáz év múltán, mikor Nagy Sándor hódította meg Perzsiát, még ott találták a sírban nyugvó Kirooszt. A sírban arany lábakon álló nyugágyon, melyet bibortakarók és szőnyegek borítottak, állott az aranyozott tetejű koporsó. Az ágy mellett aranylábú szék állott, közeli asztalon pedig pompás perzsa kardok, nyaklánczok, fülbevalók, drága ruhák, ívek, a király pajzsa és kardja.

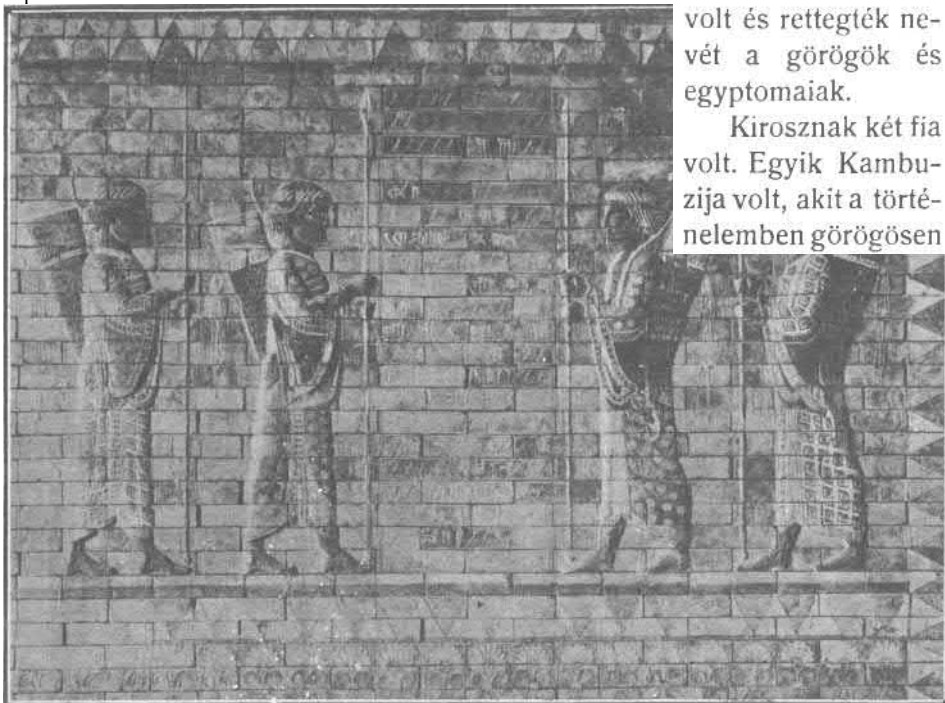
* Hérodotosz I. 205—716.

Kirósz sírját ma is mutatják az utazónak Marghab perzsa városban s közel álló magas oszlopon szárnyas alak díszelég, az volt Kirósz védőszelleme. Az oszlopon három nyelvű felírás hirdeti, hogy Kirósz király vagyok, az akeménsarj. (1. 581.)

A dicsőséges emlékü királyt legidősebb fia, Kambizes követte a trónon.

Kambizes, a perzsa birodalom második királya, hatalmas örökséget kapott atyjától, a perzsa hatalom akkor már egész Elő-Ázsiában, Kis-

A perzsa birodalom

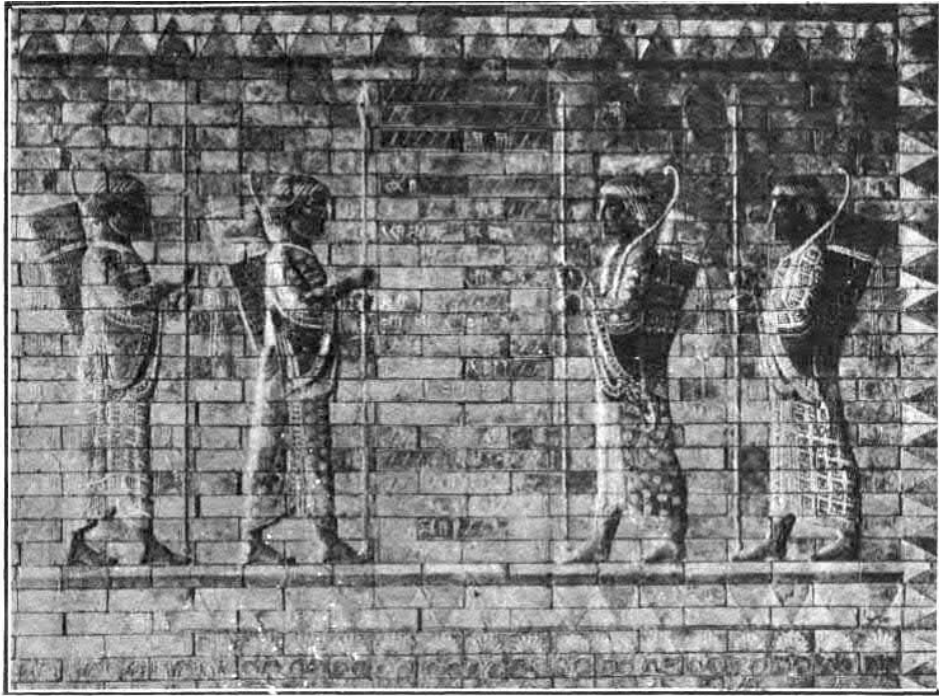
Ázsiában uralkodó volt és rettegték nevét a görögök és egyiptomaiak.

Kirósznak két fia volt. Egyik Kambuzija volt, akít a történelemben görögösen

A perzsa királyi testőrök.

Részlet a perzsavárosi Dariusz palotából. Bejárat a király alakjával.

A perzsa királyi testőrök.

Kambizesznek neveznek, aki a trónt örökölte, a másik Bárdija, akit Szmerdisznek is hívnak. Kirósz halálakor a birodalom "örököséül Kambizeszt tette, Bárdiját pedig a távol fekvő, adóra nem kötelezett tartományok fejévé.*

Kambizesz egész uralkodására befolyással volt az a nevelés, melyben fiatal korában részesült és amely egész jellemét megrontotta.

Amíg Kirósz, távol hadjáratban szerzett dicsőséget, addig fiát Kambizeszt otthon az asszonyok nevelték és elkényeztettek, már mint serdülő ifjúnak korán minden óhajtását teljesítették. Így lett elbizakodott, hiú, akaratos és hirtelen haragos, akiben féltékenység és gyanakvás is lakott. Ilyen természetű király volt és nem sokat habozott erőszakosságot elkövetni, ha valami zavarta, nyugtalanította, képes volt pusztá gyanúra öccsét titokban megöletni.

Kambizesz mindjárt uralkodása elején készült Egyiptom ellen és mindjárt előkészületeket tett. Tartott azonban attól, hogy népszerű öccse Bárdija távollétében fel fog ellene lázadni és megfosztja őt a tróntól; hogy az meg ne történhessék, megbízta bizalmasát Prexaszpeszt, hogy ölje meg Bárdiját. A megbízott a gyilkosságot olyan titokban követte el, hogy senki sem

* Ilyen volt: Baktria, Koraszmia, Pártia, Kumánia.

tudta meg. Az ifjú herceget elesalta valami vadonba, egy tengerpartra és ott ölte meg, úgy hogy teljesen eltűnt. A perzsák otthon nem is tudták, hogy Bárdija meghalt, hanem azt hitték, hogy valami távoli tartományban él.

Bárdija halála után uralkodásának ötödik esztendejében indította meg Kambiesz hadjáratát Egyptom ellen, amit jogosan tett, mert hisz Egyptom nyílt ellenségként szerepelt, hisz Kirósz idejében Krözussal szövetekezett a perzsák ellen. A perzsa hagyományok után Hérodotosz regényes történetet mond el, melyben elbeszéli, hogyan keresett a perzsa király okot az Egyptom elleni habomra.

Kirósz egyszer megkérte Egyptom királyát, hogy küldje el Egyptom legkitűnőbb szemorvosát. Az egyptomi király el is küldött egy orvost, aki ezért, halálos ellensége lett az egyptomi királynak és mikor látta, hogy Kambiesz Egyptom ellen készül, azt a tanácsot adta neki, hogy kérje el az egyptomi királytól leányát feleségül.

Kambiesz el is küldött az egyptomi királyhoz, aki nagy zavarba jött, mert nem tudta mit csináljon. Jól tudta, hogy Kambiesz a leányt nem fogja törvényes feleségévé tenni, csak háremébe besorozni, ezért nem akarta elküldeni, de megtagadni sem merte kérését, mert félt a perzsa király haragjától és hatalmától.

Az egyptomi király, Amazisznak hívták, csselfogáshoz folyamodott, felékesítette minden pompával, czifrasággal az előző faraónak leányát és elküldte Kambieszhez, mint a saját leányát.

Kambiesz szeretettel fogadta a leányt és amikor azt Amazisz leányának nevezte, a leány így szólt:

— Ó, király te nem tudod, hogy Amazisz rászédett, nem az ő leánya vagyok én, hanem az ő urának, parancsolójának a volt egyptomi királynak a leánya. Az én atyámat ő megölte, fellázadt ellene; engem most felczizomázva, mint saját leányát küldött el hozzád.

Kambiesz erre felháborodott és hadat indított az egyptomiak ellen.

Ez a mese a régieknek, a perzsáknak kedvelt meséje volt, de történeti alapja nincsen.

Kambiesz seregét Egyptom ellen Fanesz nevű egyptomi ember vezette, aki Amazisz királyra megharagudott és szolgálatait felajánlotta Kambiesznek. Fanesz tanácsára kötött szövetséget Kamtiesz az arab törzsekkel, akik az arab sivatagban egész sereg vízzel telt tömlőkkel megrakott tevékkel vártak a perzsa seregre és lehetővé tették, hogy a sereg a sivatagon át szomjan ne pusztuljon.

Mire Kambiesz Egyptomba ért, már nem Amazisz, hanem fia III. Pszamenit uralkodott, aki a perzsa király érkezését hadrendbe állított sereggel fogadta.

Mielőtt a csata megkezdődött volna, borzalmas jelenet színhelye lett az

egyptomi tábor. Az egyptomiakat éktelen boszúvágy töltötte el, amikor megtudták, hogy egyptomi ember, Fanesz vezette az ellenséget Egyiptom ellen. Borzalmas boszút eszeltek ki; elfogták Fanesznek Egyiptomba maradt két fiát, ott a sereg előtt mindkettőt megölték, nagy medenczében elfogták vérüket, azt összekeverték vízzel és megitták.

A két szemben álló sereg összecsapott, elkeseredett harcz után az egyptomiak serege bomladozott majd meghátrált s végül menekülnie kellett. A krónika azt tartja, hogy 50.000 egyptomi és 20 ezer perzsa esett

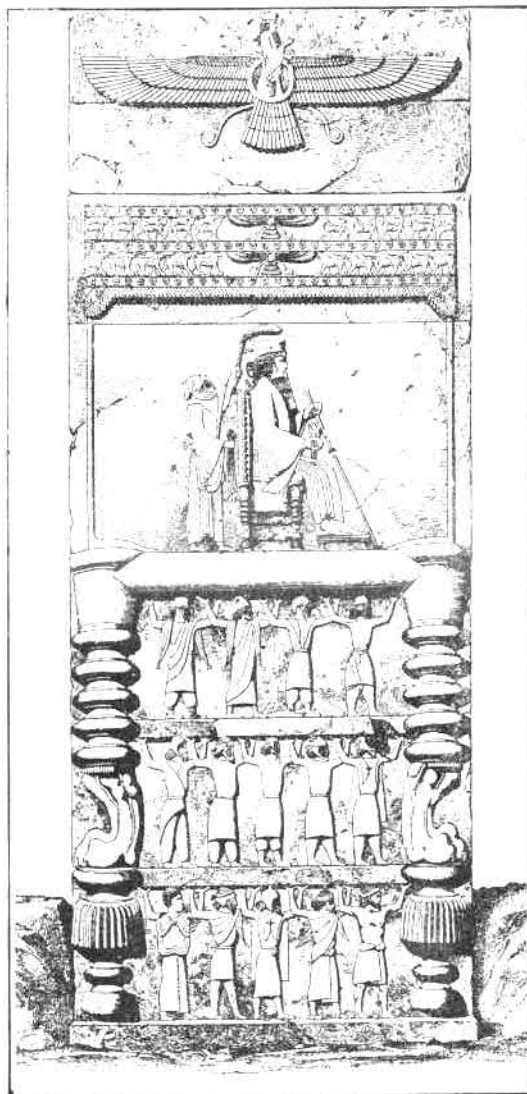
el A fáraó Memfisbe menekült.

Kambizesz követeket küldött Memfisbe, hogy megadásra szólítsa fel a várost. Mikor a lakók a követséghez hajót a város alatt meglátták, böszülten kirohantak, megtámadták a hajót és szétszaggaták a hajósokat.

Kambizesz haragja azonban hamar lesújtott Memfisre, elfoglalta a várost és ítéletet tartatott a lakosok felett, a szétszaggatott követség miatt. A perzsa bírák ítélete így szólt: minden egyes perzsáért tíz előkelő egyptomi haljon meg.

Kambizesz ekkor — így írja Hérodotosz — kiküldte Kambizeszt más előkelő egyptomival a város külső részébe. Azután a királyleányt és előkelő egyptomi úrileányokat rabszolga ruhába öltöztetett, korsót adott kezükbe és elküldte őket vízért. A szomorú csapatnak ott kellett elhaladnia, ahol az egyptomi király és a többi előkelő egyptomi főúr volt együtt rabsorban.

Mikor a leányok az atyák előtt elhaladtak, jajongtak, sírtak, de az atyák is feljajdultak, fájdalomukban felkiáltottak a

Dárius király a trónján.
Perzsaváros romjai közt talált domborműves oszlop.

fáraó azonban a földre kuporodott rá sem tekintett többé leányára csak szófiánál nézett maga elé.

A leányok után a király fiát és az elítélteket, akiknek a követekért kellett meghalniuk, küldte el Kambizes a fáraó és társai előtt. A királyfinak és a többi ifjúnak kötél volt a nyakán.

A fáraó látta, hogy fiát halálra viszik, de mégsem szólt, nem jajgatott, szótlán maradt, mint amikor leányát látta; a többi főúr azonban fiai láttára jajongott, zokogott.

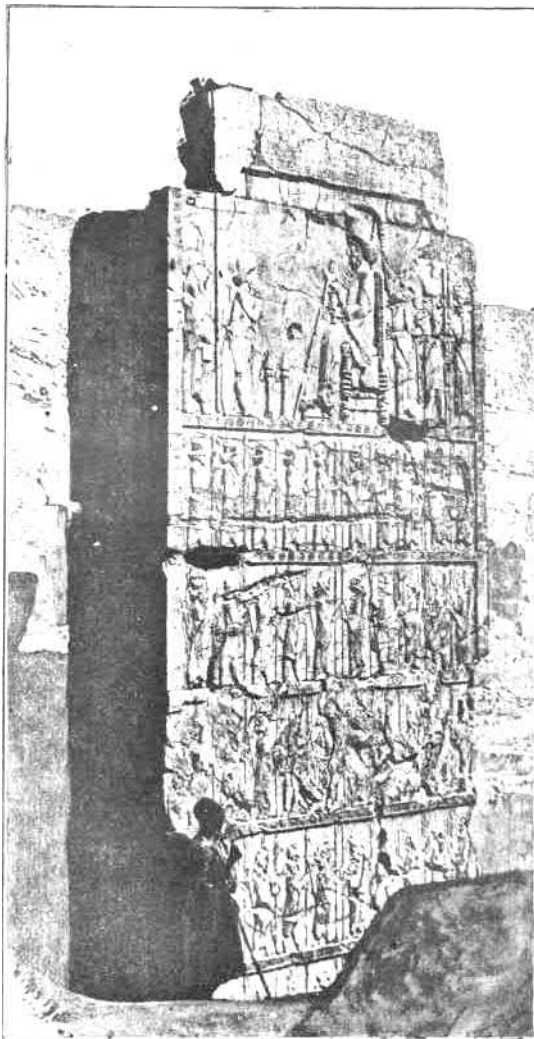
Később arra ment egy koldus, aki a katonáktól kéregetett és elment a fáraó mellett is. Az a koldus valamikor dús gazdag ember volt, de elvesztette vagyonát és koldus-szegény lett. Mikor ezt a fáraó meglátta, feljajdult, nevéen szólította sajnálkozott felette és fejét verdeste.

Az öröknek kötelességük volt, minden részletet pontosan megjelteni és Kambizesz csodálkozott, mikor ezt hallotta; azonnal elküldött valakit a fáraóhoz.

— Fáraó — szólt a küldött — a te urad, Kambizesz, azt kérdezi tőled, miért nem sírtál, nem jajgattál, mikor leányodat nyomorban láttad, fiad pedig halálra ítéltet ment el melletted a vesztőhelyre, míg a koldus, akiről azt mondják, hogy semmiféle rokonod, azt megsírattad?

— O, Kiroznak fia — felelte a fáraó — a családom keserve nagyobb volt, hogy sem sírhattam volna, de egykori asztaltársam, aki vagyonát, boldogságát vesztette el és öreg napjaira koldus sorsra jut, megérdemli azt, hogy megsírassam.

A küldött megvitte a választ. Krózus, aki elkísérte útjára Kambizeszt, meghallotta a

Domborképes oszlop a Perzsa-város romjai közt.

választ, könnyekre fakadt; de másokat is meghatott a válasz, úgy hogy még Kambizesz is megsajnálta a faraót és azonnal megparancsolta, hogy siessen valaki az elítéltekhez és a faraó fiának vigye meg kegyelmét, a faraót pedig vezessék eléje.

A kegyelmet vivő hírnök azonban már elkésett, mert legelőször a faraó fiát végezték ki.

Kambizesz szívesen fogadta a faraót, akinek azontúl jó dolga volt a király mellett és bizonyosan mint hűbéres még vissza is kapta volna Egyiptom trónját de a faraó titokban összeesküvést szőtt, fel akarta lázítani az egyiptomiakat, azért a perzsa király halálra ítélte: bikavért kell innia, amitől mindjárt meghalt.

Kambizesz Memfisz városából Szaisz városába ment, és ott, mihelyt bevonult a meghalt Amazisz faraó palotájába megparancsolta, hogy hozzák eléje Amazisz múmiáját, — írja Hérodotosz, aki Kambizeszről igen sok istentelen, kegyelet sértő dolgot beszél el.

Mikor Kambizesz parancsára Amazisz múmiáját eléje hozták, elrendelte, hogy korbácsolják meg; azután kitépette haját, megszurkáltatta, mindenféleképp meggyalázta, végűi pedig azt parancsolta, hogy a faraó múmiáját égessék el. Arra azonban sem egyiptomi, sem perzsa ember nem akart vállalkozni, mert az szentségtelen parancs volt.

Az egyiptomiaknál a múmia fenmaradása ellen való vétség nagy bűn volt, a perzsáknál pedig a tűz volt szent, melyet a múmia elégetésével nem akartak megszentelteleníteni.

A kegyeletet Kambizesz Egyiptomban máskor is daczosan megsértette, így történt, mikor az egyiptomiak egy új Apisz bikát találtak és annak öröme nagy ünnepet ültek, Kambizesz megölte az Apiszt, mert azt hitte, hogy az csak ürügy, de valóban az egyiptomiak Kambizesz kudarczán örülnek, mely őt akkor érte. Kambizesz ugyanis Egyiptomból Etiópia ellen indult, de a líbiai sivatagban elfogyott a seregnek minden ennivalója, azután meg a számum is utolérte, úgy hogy Kambizesz kénytelen volt visszafordulni és ismét Egyiptomba visszatérni. Az egyiptomiak akkor ép az új Apiszhapit ünnepelték, Kambizesz pedig azt hitte, hogy az ő kudarczán örülnek. Mikor végül, parancsára eléje vezették az Apiszt, Kambizesz kirántotta kardját és megsebesítette a bikát a czombján, mely sebbe az bele is pusztult.

Kambizesz kegyetlen és durva volt mindenki iránt, még saját nővére iránt is, a legfiatalabb nővérét, aki Egyiptomba követte, durva bánásmóddal ölte meg hirtelen haragjában, pedig az a nővére a felesége is volt.

Kambizesznek még uralkodása első esztendőiben kedve támadt feleségül venni a saját nővérét. Ő is tudta, hogy szokatlan dolgot akar tenni, összehívta tehát a királyi tanácsosokat és megkérdezte tőlük, van-e olyan törvény, mely megengedi a nővérrel való házasságot.

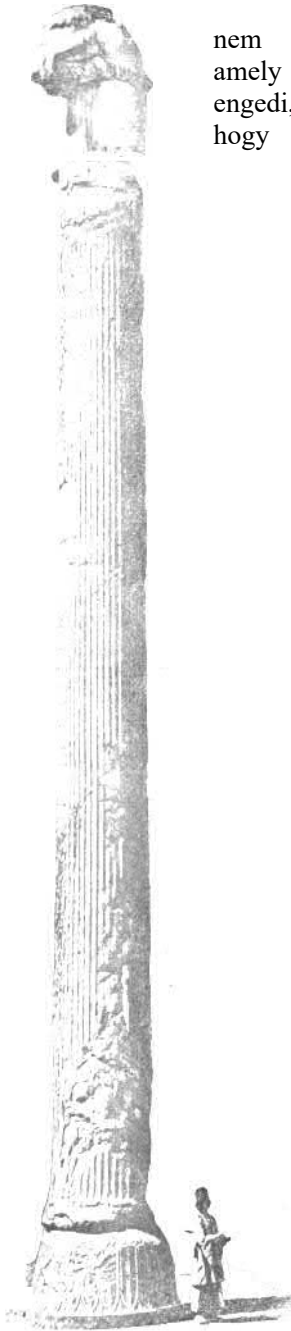
A tanácsosok azt felelték, nem ismernek olyan törvényt, amely az ilyen házasságot megengedi, de mert mégis féltek, hogy Kambizesz haragja rájuk nehezedik, ha vágyát nem teljesítheti, elmondták, hogy van olyan törvény, mely azt mondja, hogy a perzsa király mindent tehet s azután kitaláltak olyan törvényt, mely a nővérrel való házasságot megengedi.

Kambizesz először az idősebb nővérét vette feleségül, később pedig a fiatalabbat, akit magával is vitt Egyiptomba.

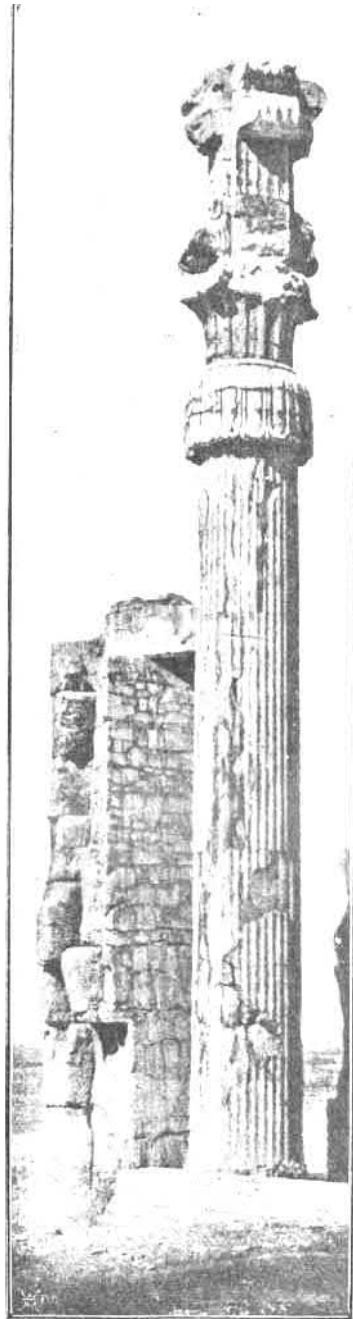
Egy alkalommal Kambizesz nővére elkomorodott és könnyezett, mikor a király annak okát kérdezte, az azt felelte, hogy eszébe jutott bátyja Bardijsa és azt úgy mondta, hogy Kambizesz abban czélzást látott tettére s azért dühében úgy megrúgta nővérét, hogy az belehalt.

Hérodotosz Kambizesz-ről még több kegyetlenséget mond el és azt állítja, hogy Kambizesz ezeket a dolgokat mind örjögésében követte el. Különben is mértéktelenül ivott és valószínű, hogy ez rontotta meg őt.

Mialatt Kambizesz Egyiptomban volt, ott-hon Perzsiában két mágustestvér lázadást támasztott. Az egyik mágus a királyi palotában élt és reá bízta Kambüzesz a háza ügyét. A mágus észre

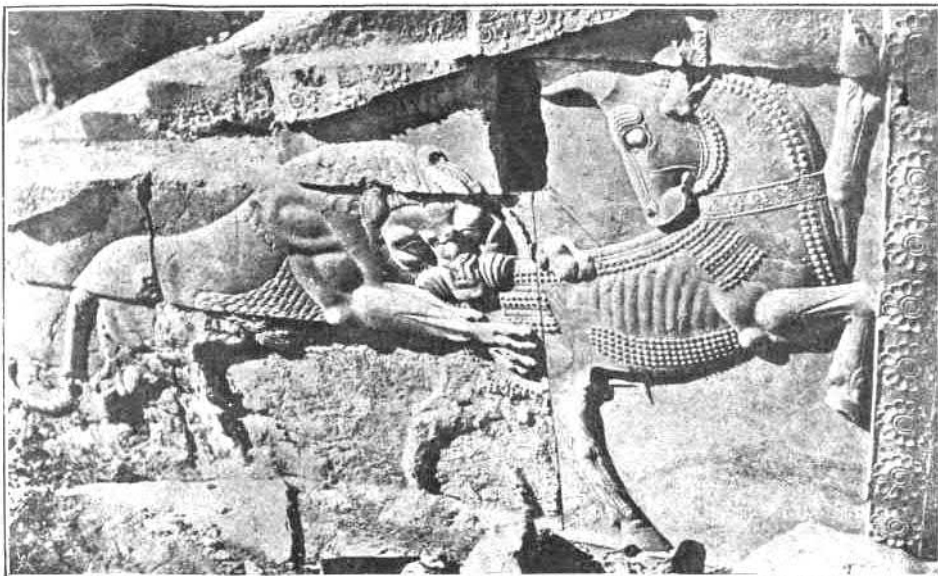

Oszlop a Perzsaváros romjaiban alul. díszes faragású oszlop talppal.

Oszlop a Perzsaváros romjai közt, díszes oszlopfővel.

A perzsák, az egyiptomi és görög minták szerint oszlopokat építettek, ami addig Ázsiának azon a részén szokatlan volt.

A bikát megtámadó oroszlán. Dombor kép a perzsa-város lépcső feljáratáról.

vette, hogy Kambiesz Bárdija halálát mindég titkolta, hogy a perzsák leg-többje azt hiszi, hogy Bárdija él.

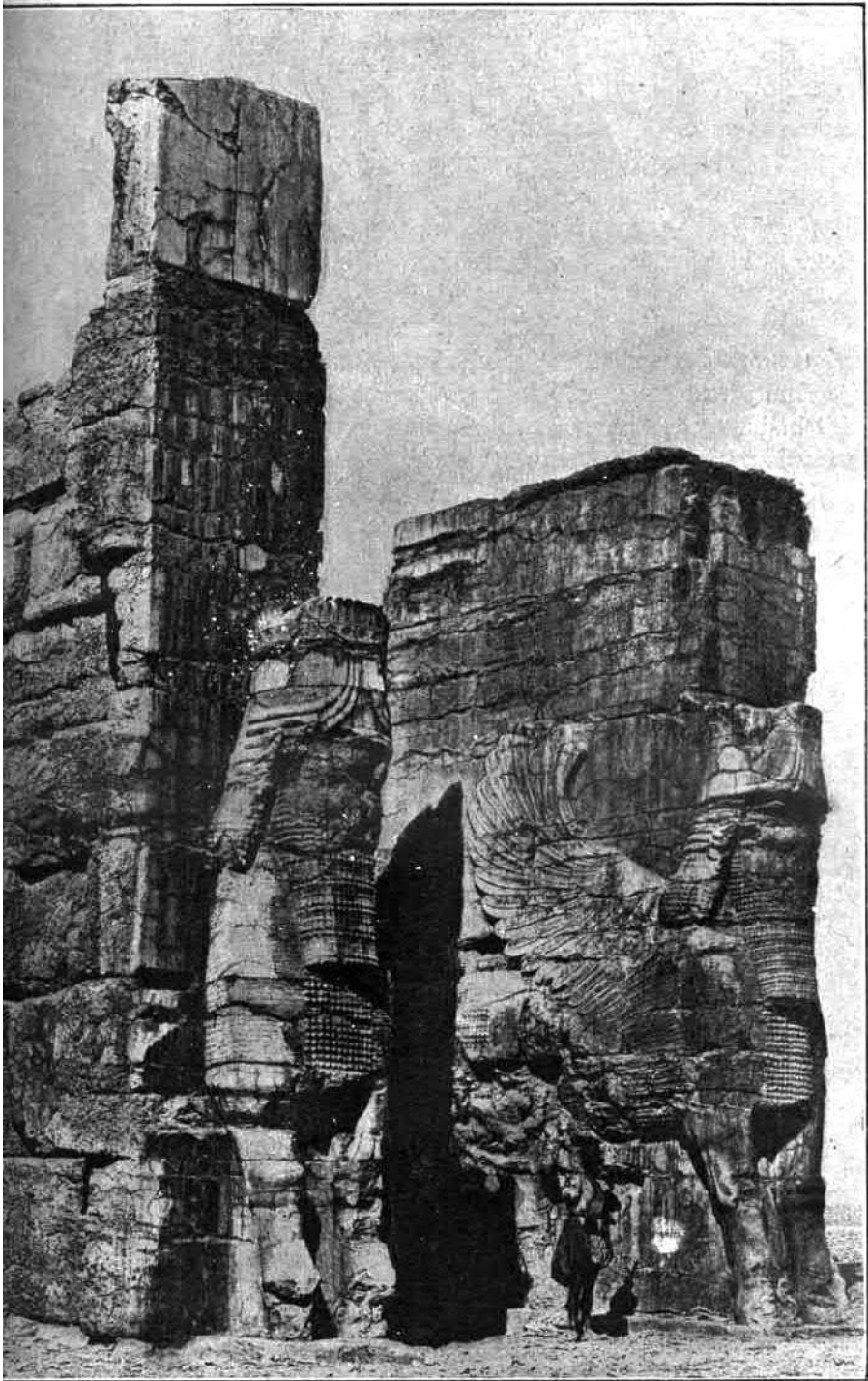
A mágusnak az udvartól távol élő öcsce volt, akinek Kirósz életében kellett büntetésből a királyi palotát elhagynia, aki nagyon hasonlított Bárdijára, sőt a neve is ugyanaz volt. Ezt a Bárdiját a bátyja rávette, hogy hirdesse magáról, hogy ő Bárdija, Kirósz fia. Az öcsce ráállott a tervre és a bátyja azonnal a perzsa trónra ültette őt és mindenfelé követeket küldött s hírül adta, hogy azontúl a perzsák királya nem Kambiesz, hanem Bárdija. Követeket küldött a szomszéd országokba is, sőt Egyiptomba is Kambiesz seregéhez.

Mikor a követ megtalálta Kambiesz és seregét, az már nem volt Egyiptomban, hanem Szíriában és hazafelé tartott. A követ elmondta Kambiesznek a hírt, amire az magához hívatta Prexaszpsz nevű emberét, akire öcsce meggyilkolását bízta.

— Prexaszpsz, úgy végezted-e a dolgot öcsémmel, amint megparancsoltam?

— Ó, uram — felelte Prexaszpsz — nem igaz az, hogy öcséd Bárdija fellázadt ellened, mert az lehetetlen, mert én megtettem azt, amit megparancsoltál és magam temettem őt el. Ha csak a halottak fel nem tárnádnak, akkor nyugodt lehetsz, Bárdija nem fogja uralmatat megzavarni, aianem tanácslom királyom, kérdezd ki a hírnököt, kinek a parancsára hirdeti azt, hogy ezentúl Bárdija királynak engedelmeskedjünk.

Kambiesz maga elé hozatta a hírnököt és megkérdezte tőle, vajjon

Kapu-bejárat a perzsa-városi királyi palotába.

maga Bárdija mondta-e neki, hogy milyen hírt hozzon, vagy csak valamelyik szolgája?

— Kiroznak fiát, Bárdiját, mióta Kambiesz király távozott Perziából nem láttam; ezt a parancsot a mágus adta, akire Kambiesz király házat bízta; a mágus csak azt mondta, hogy ezt a parancsot Bárdija király nevében adja.

Kambiesz ekkor ismét Prexaszpeszhez fordult és kérdezte tőle, mit gondol, ki lehet az, aki azt állíthatja, hogy ő Bárdija és így lázadást támaszt.

Prexaszpesz tisztán látott, mert azonnal azt mondta, hogy az csak a mágusnak az öcsce lehet, akit szintén Bárdijának hívnak.

Kambiesz ekkor elfogta a lelki-furdalás és sírva fakadt, siratta öcscsét, akit hiába öletett meg. Azután kiadta a parancsot, hogy a sereg induljon haza Szuzába a bitoló Bárdija ellen.

Kambiesz azonban ennél az elindulásnál utolérte végzete; mikor lovára pattant, leszakadt kardja hüvelyének a tartója és a meztelen kard beleütődött Kambiesz czombjába.

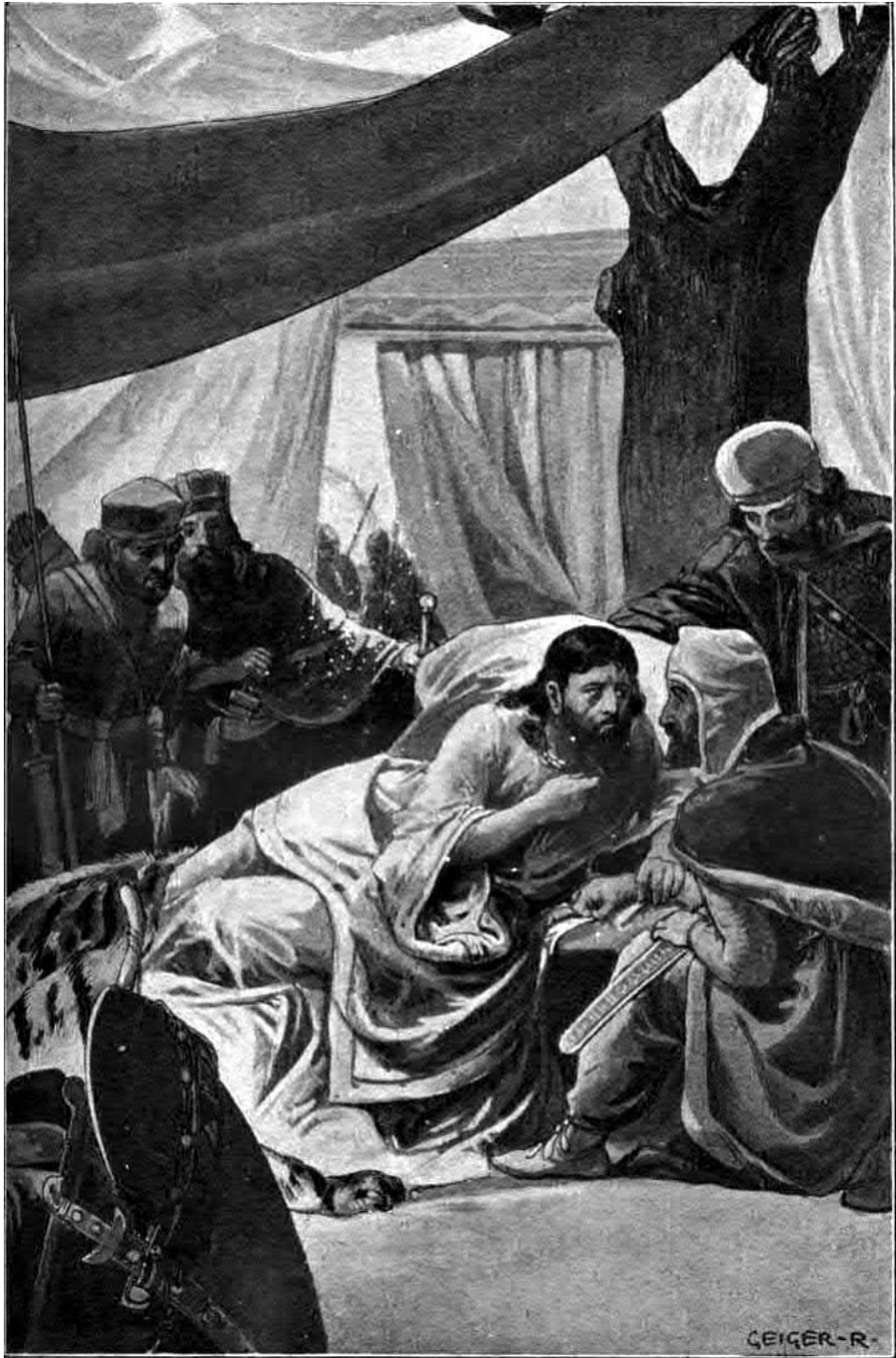
A seb mély volt, veszedelmes; ekkor Kambiesznek eszébe jutottak a jóslatok, melyekből megértette, hogy az ő halála elérkezett és készült is a halálra, magához hívatta embereit és megvallotta nekik bűnét.

— A sors kényszerít — szölt Kambiesz — hogy amit legjobban titkoltam, felfedezzem előttem. Én egyszer olyan álmot láttam, mely azt a félelmet ébresztette szívemben, hogy öcsém elfogja tőlem rabolni az uralmat. Én tehát megölettem Bárdiját, elküldtem hozzá Prexaszpeszt, aki el is temette; a gonosz tett után nyugodtan uralkodtam, nem gondoltam, hogy valami idegen lázadjon fel Bárdija nevében. Testvérgyilkos lettem, pedig nem volt reá szükség. Kirós fia, Bárdija nem él, a hamis Bárdija pedig az öcsce a mágusnak, akire házamat bíztam.

Így büntet isten, ép azt öltem meg, aki most segítségemre jöhetne; de ha már mindent tudtok, halljátok meg akaratomat is, melyet kövessetek halálom után; intek mindenkét, de különösen titeket akeménfiakat, hogy ne engedjétek a trónt ismét a médekre szállani; ha csellel kerítik azt magukhoz, használjátok ti is furfangot, ha erőszakossággal, akkor ti is erőszakkal vegyétek vissza. Ha azonban nem fogadjátok meg szavamat, hanem a médek kezébe hagyjátok jutni a hatalmat, akkor minden perzsa járjon úgy mintén. — Kambiesz ezt megindultan mondta s azután siratta szomorú sorsát.

A seb nemsokára üszkösödni kezdett, Kambiesz hamar meghalt, s nem maradt utódja senki, sem fiú, sem leány.

A táborban levő perzsák azonban nem akarták elhinni Kambiesz szavait, azt hitték, hogy Kambiesz gonosz indulatból mondta mindazt, hogy a perzsákat testvér-háborúba kergesse; a táborban mindenki elhitte, hogy

Én ölettem meg Bárdját — vallotta Kambizesz király.

Bárdija, Kirósz fia támadt fel és ő lett a király. Prexaszpesz is tagadta, hogy ő volt Bárdija gyilkosa, mert félt a perzsáktól, különösen Kambizesz halála után semmi áron sem akarta bevallani, hogy valóban megölte Bárdiját.

Kambizesz halála után a hamis Bárdija hét hónapig uralkodott a birodalom felett, különösen a hódított tartományokat nyerte meg könnyen, mert három évre felmentette azokat az adófizetéstől.

A nyolczadik hónapban azonban kiderült az igazság.

Farnaszpesz előkelő gazdag főurnak a fia, Otánész gyanúba vette Bárdiját, hogy az nem Kirósz fia, hanem a mágus öcsce és gyanúját az támasztotta, hogy Bárdija soha nem hivatott maga elé senkit az előkelő perzsa urak közül.

Otánésznek a leánya, Fajdimé az előtt Kambizesz felesége volt, mikor pedig a hamis Bárdija elfoglalta a trónt, megtartotta Kambizesz egész háremét és azontúl ő lett a férje és ura a hárem valamennyi asszonyának, így tehát Fajdimének is.

Otánész elküldött leányához és titokban megkérdeztette őt, hogy ki az a férfi, aki most férje, valóban Kirósz, Bárdija fia-e vagy más valaki.

Otánész leánya azt üzentte vissza, hogy ő nem tudja, mert soha sem látta Kirósz fiát, Bárdiját és így nem tudja megmondani ki az, akinek a felesége.

Az atya másodszor is elküldött a leányához és ezt üzentette: — Hate magad nem ismered Kirósz fiát, akkor kérdezd meg Atosszától,* hogy ki az, akivel te is, meg ő is együtt éltek, mert ő csak fogja ismerni a bátyját.

Fajdimé azt üzentte, hogy sem Atosszával, sem más hárem asszonynyal nem kerülhet össze, mert mióta az új király elfoglalta a trónt, minden háremhölgyet elkülönített a másiktól.

Otánész ben erre még jobban megerősködött a gyanú és harmadszor is elküldött leányához, még pedig megbízta azzal, hogy fedezze fel ki az ő férje és meg is üzentte hogyan:

„Te előkelő perzsa leány vagy, kötelességed, hogy teljesítsd a feladatot, melyet atyád reád ró, mert ha az a férfi, aki veled lakik, nem Kirosznak a fia, hanem az, akinek én gyanítom, akkor meglakol, amiért a perzsa trónt bitorolja. Figyelj tehát szavaimra és kövesd azokat híven. Amikor elalszik a párnáidon, tapintsd meg a fülét és megfogod tudni, vajjon Kirósz fia alszik-e nálad, mert ha azt találod, hogy nincs neki füle, akkor az a mágus Bárdija, akinek még Kirósz király, Kambizesz fia levágta a fülét,

A leány azt üzentte, hogy nagyon veszedelmes dologra vállalkozik, mert ha csakugyan nincs füle és Bárdija észreveszi, hogy megtapíntotta, vajjon van-e, akkor Bárdija megöli őt, azonban mégis megígéri, hogy megfogja tenni.

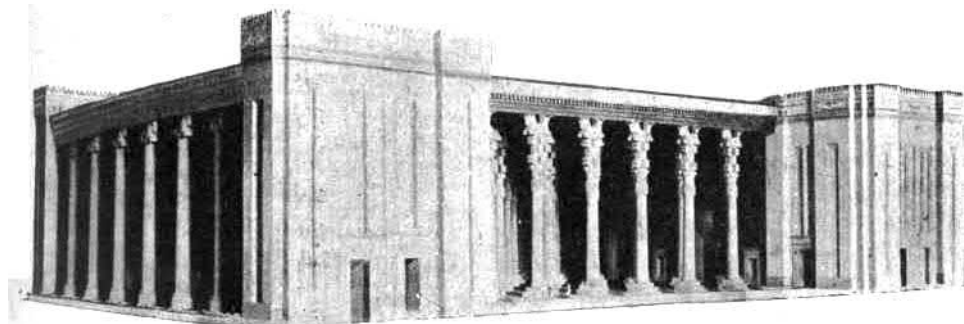
* Atossza volt Kambizesz idősebb nővére, akit először vett feleségül.

Mikor azután Fajdimére került a sor, hogy a királyhoz menjen, meg is tette, amit megígért; mikor Bárdija mély álomba merült, Fajdimé megtapintotta a hamis Bárdijának haja alatt a fülét, de azt nem találta, csak is a helyét.

Mihelyt megvirradt, a leány hírhordójával azonnal megüzentette atyjának a felfedezést.

Otánesz azonnal magához hívatta két hív, előkelő perzsa barátját és elmondta nekik a felfedezést, elmondott nekik mindent.

A két barát is gyanakodott már régebben és elhatározta, hogy végét

Darius király palotája Perzsavárosban, amely Szuzától nem messze feküdt

veti a méd mágus uralmának; mindegyik még egy másik perzsa urat vett maga mellé és így felszaporodtak hatra. Ép az nap érkezett meg Dárius is Szuzába Perzsiából, ahol atyja kormányzó volt. A hat perzsa úr elhatározta, hogy Dáriust is beleavatják a titokba és azonnal a gyülekeztükbe hívták.

A hét előkelő perzsa, mielőtt a dolgról beszélt, ünnepélyesen hűséget esküdött egymásnak és azután megbeszélte a trónbitorló dolgait.

Mikor Dáriusra került a sor, hogy véleményét elmondja, így szólt:

— Azt hittem, hogy csak magam tudom, hogy a mágus a király és hogy Kirósz Bárdija fia meghalt; magam is azért jöttem, hogy ezt a mágust halálba kergessem, minthogy ti is tudjátok a dolgot, azt mondom, fogjunk a tethez azonnal, ne halaszszuk a dolgot, mert az veszedelmes.

Hisztaszpesz fia — szólt Dáriushoz Ofánesz — neked derék atyád van, úgy látom, te sem állasz nála hátrább, de ne fogj megfontolatlanul a dologhoz, mert tervünk csak akkor sikerül, ha többen leszünk.

— Én meg azt mondom — szólt Dárius — ha halogatjátok a tett kivitelét, mindnyájan csúfosan fogtok elveszni és halogatástokért bűnhődni mert a halogatás alatt majd valaki besúgja az összeesküvést a mágusnak, hogy magának hasznot biztosítson. Én mondom, hogy ha már beleavattok a dologba, úgy vagy hajtsuk végre még ma, mert holnap magam

leszek, aki benneteket feljelentelek, nehogy más megelőzzön és engem vádoljon be.

Otánesz látta, hogy Dárius mennyire hévül, azt mondta, ha kényszeríti őket a cselekvésre, akkor mondja meg, hogy mikép gondolja a terv végre hajtását.

— Magad is tudod — szólott Otánesz — hogy örök állanak ott a bejáratok előtt. Hogyan hatolunk azokon át?

— Otánesz — felelt Dárius — sok dolgot nem lehet szóval megmagyarázni, csak tettel; de különben is tudjátok, hogy mi az örök előtt, minden feltartóztatás nélkül elhaladhatunk, az örök tekinteni fogják állásunkat, ragunkat és félre fognak utunkból állani, az egyik tiszteletből, a másik félelemből, de egyik sem fog merni feltartóztatni. Nekem különben is jó ürügyem van: Most jöttem atyámtól Perzsiából és atyám üzenetét kell átadnom a királynak; amelyik ajtónálló készségesen átbocsát, azt később megjutalmazzuk, amelyik feltart, azt ellenségünknek tekintjük, lesújtjuk és erőszakkal hatolunk be.

Az egyik úr erre lelkesen szólott hozzá: „Barátaim, rajta, mikor kínálkozhatik szebb alkalom az uralom megmentésére, vagy ha nem ragadhatjuk magunkhoz, a halálra. Méd mágus, akinek még fülei sincsenek, uralkodik felettünk, perzsákon. Emlékezzetek Kambizesz szavaira, aki haldokolva átkot mondott minden perzsára, aki bár teheti, nem kísérel meg mindent, hogy a hatalmat visszaszerezze a méd mágustól. Akkor nem szívleltük meg szavait, mert azt hittük, rossz akarat szól belőle, de most én is azt mondom, kövessük Dárius tanácsát, ne menjünk innen egy tapodtat sem más felé, hanem egyenesen a mágushoz és hajtsuk végre a tervünket.

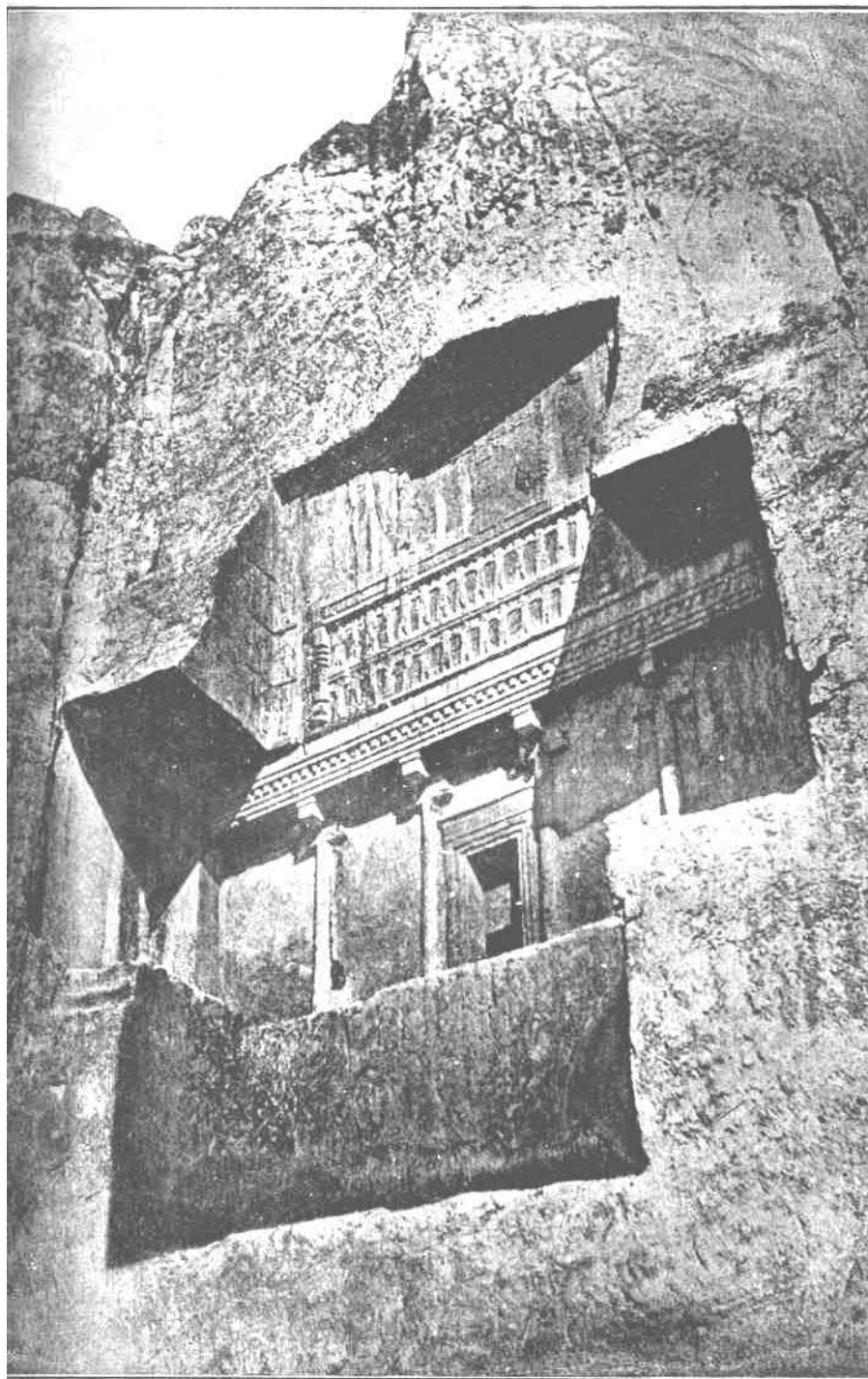
Mialatt ez a tanácskozás folyt, a két mágus is tanácskozott. Azt határozták, hogy barátjukká teszik Prexaszpeszt, akivel Kambizesz egy alkalommal igen kegyetlenül bánt: keresztül lőtte nyilával a fiának szívére, minden ok nélkül: csak Prexaszpesz tudott Kirósz fia haláláról, hisz ő ölte meg, azonkívül Prexaszpesz a perzsák előtt nagy tiszteletben állott, tehát a hamis Bárdijának a legnagyobb szolgálatot tehetette.

El is hivaták magukhoz, igen kedvesen fogadták és megeskették, hogy senkinek sem fogja elárulni a titkot, amelyet csak ő tud és nem fogja elárulni, hogy mily csalást követtek el a perzsák ellen, ezért a király Prexaszpeszt százszorosán megjutalmazni.

Prexaszpesz mindent megígért.

A két mágus elmondta, hogy a királyi palota elé összehívta az perzsákat, tehát megkéri Prexaszpeszt, menjen fel a toronyba és hirdesse onnan, hogy a perzsák birodalma felett Kirósz fia, Bárdija uralkodik és senki más.

Prexaszpeszben bíztak a perzsák leginkább, mert ő mindég tagadta, hogy megölte Bárdiját és állította, hogy a királyfi él.

Darius király sírja a Perzsaváros melletti király-sírok közt. (Az egész képet I. 607. old.)

A perzsák a palota tornya előtt csakugyan összegyűltek, amikor Prexaszpesz a toronyban megjelent és beszélt.

Prexaszpesz elszámlálta az Akeménok családfáját és amikor Kiroszhoz ért, dicsőítette azt, elmondta, mi mindent köszönhetnek a perzsák Kirosznak, mennyi jót tett az velük. Kiroszról azonnal Bárdijára tért át és feltárta az igazságot. Elmondta, hogy Kambizesz parancsára ő ölte meg Bárdiját, de eddig tagadta, mert veszedelmes lett volna rá, ha az igazat megmondja, most azonban kikiáltja, hogy Bárdija nem él és a mágusok uralkodnak a perzsák felett. Azután átkot mondott a perzsákra, ha nem szerzik vissza az uralmat, ha megtűrik a mágusokat. Mikor az utolsó szót kimondta, levetette magát fejjel lefelé a toronyból és szörnyet halt.

A hét perzsa előkelő, aki a mágus ellen indult, csak előbb imádságot mondott s kérte az isten segítségét, semmit sem tudott a történetekről. Az összeesküvők ép a fele úton voltak, amikor meghallották, hogy mi történt, hogy mit tett Prexaszpesz.

A meglepő hír hallatára, a hét perzsa úr megállót és újból tanácskozott.

Otánész azt mondta — és az ő hívei helyeselték — hogy ilyen zavaros időben ne tegyenek semmit, halaszszák el a dolgot.

Dáriusz ép ellenkező véleményen volt, azt mondta, hogy azonnal hozzá kell fogni a tett végrehajtásához.

Amint vitatkoztak, hét ölyv tűnt fel, amint egy keselyűt üldözött, megpedesett és megölt.

Ezt jó égi jelnek vették és azonnal a palotába siettek. Amikor a kapához értek, az örök tisztelettel félreállottak útjukból, senki sem intézett hozzájuk kérdést. Mikor az örökön áthaladtak, az udvarba értek, ahol azokkal a háremörökkel találkoztak, akik a követségeket szokták a király elé vezetni. Azok megállították a hét férfit és szidalommal illették az öröket, mert az érkezőket bebocsátották.

A hét férfi azonban egymásnak adott jelre kirántotta kardját és leszúrta a feltartóztatókat és a király szobái felé tartott; ott bent a két mágus ép Prexaszpesz dolga felett tanakodott s meghallotta a hárem örök kiáltását, kiakart sietni, de mert látta, mi történik, gyorsan fegyvert fogott; az egyik a dárdáját, a másik az íjját ragadta fel; az íjjal azonban mit sem tehetett, mert a támadók oly közel voltak már, hogy nem használhatta. Aki a dárdával támadt, meg is sebesített kettőt a hét perzsa közül, de a másik, aki íját nem használhatta, ijedten menekült a szomszéd terembe, hogy azt magára zárja, de Dárius és egy másik vele együtt berontott a mellék terembe, a hol a mágus és a perzsa már összetűztek, Dárius azonban nem használhatta fegyverét, mert a teremben oly sötét volt, hogy semmit sem látott.

A perzsa úr kérdezte, mért nem segít, Dárius azt felelte, mert fél,

hogy őt sebzí meg; a perzsa azt felelte, ne aggódjék inkább szúrja keresztül mindkettőjüket. Dárius erre szúrt a küzködőkért és szerencsésen a

A perzsa város közelében a szikla falba vágott sírok, előttük szent szűz torony.

mágust találta, a perzsa pedig sértetlen maradt.

Ez alatt megölték a másik mágust is, aki azonban egyik perzsát megsebesítette czombján, a másiknak pedig a dárda hegyével kiszúrta a fél szemét.

A hét perzsa közül a két sebesült a palotában maradt, a másik öt pedig a mágusok fejével elhagyta a palotát és összehívta a perzsákat, Az összeesküvők elmondták a perzsáknak a történeteket, megmutatták a két fejet, ha pedig mágus akadt eléjük, azt megölték.

A perzsák, a fejek láttára, a történetek hallatára, utánozták a hét előkelőt és ahol mágussal találkoztak, ott megölték. Ha be nem áll az éj, egyetlen mágus sem marad életben.

Azt a napot a perzsák mindig nagy tiszteletben tartották és „mágus halálnak“ nevezték. Azon a napon a mágusoknak otthon kellett tartózkodniuk.

Mikor a zavargásból támadt forrongás lecsillapult, a föllázadt férfiak összegyűltek tanácskozásra, hogy mitévők legyenek, kire bízzák a kormány hatalmat a jövőben.

Otánesz azt ajánlotta, hogy ne bízzák többé az uralkodást egy emberre, hanem az egész népre; az egyedül uralkodás nem helyes, mert akkor az illető azt teheti, amint neki tetszik.

— Azt hiszem, már elég volt az önkényuralomból. Kambizesz féktelen-

sége, erőszakossága, a mágusok gögje megaléltethette azt velünk. Uralkodják a nép, sors útján oszsa szét a hivatalokat.

A másik főúr azonban nem helyeselte ezt, hanem azt indítványozta, hogy kevés kiválogatottból állítsák össze a kormányt. Mert a nagy tömeg

Dárius trónjának alsó díszítése. (Eredetije most a Louvréban.)

nem kormányzásra való, az féktelen, értelmetlen és bár megszabadultunk a zsarnok döllyfétől, a féktelen tömeg döllyfének esünk áldozatul. Ha a zsarnok tesz valamit, abban legalább van tudatosság, míg a tömegben nincs.

Harmadszor Dárius állott fel és mind a két indítvány ellen szólt és azt mondta: ha a nép, a kiválogatottak és az egyedül uralkodó a lehető legjobb

is, még mindig a legjobb népuralom, legjobb kiválogatottak uralma és a legjobb egyedül uralkodó uralom között a legjobb az egyedül uralkodó mert semmi sem lehet jobb a jó embernél, a nemes lelkű embernél' aki hibátlanul uralkodik a nép felett.

Dárius még hosszasan magyarázta, hogy miért előnyösebb az egyedül uralkodó, és végül azt kérdezte: Honnan ered a perzsák szabadsága? vájjon a népuralom, a kiválasztottak kormányzása, vagy az egyedül uralkodó tett-e bennünket szabadokká? Egyetlen ember tett bennünket szabad néppé, ragaszkodjunk tehát az egyedül uralkodóhoz és ne változtassunk őseink szokásain.

A hét férfi közül a négy, aki csak hallgatta a másik három véleményét Dáriushoz állott.

Ekkor Otánesz így szólt:

— Bajtársak! egyikünknek tehát királynak kell lennie, akár a sors döntse el, akár a perzsa népre bízunk is a választást; én azonban nem fogok veletek versenyezni, mert nem akarok senki felett uralkodni, sem azt nem azt akarom, hogy rajtam uralkodjék más, de csak oly feltétel mellett állok el a versenytől, ha közületek egyiknek sem leszek alattvalója, sem ivadékaik sem lesznek azok.

Mind a hatan beleegyeztek Otánesz ajánlatába. Otánesz hazament és szabad ember volt, háza nem volt soha senkinek alattvalója, csak amennyiben neki tetszett, csak a törvényeket kellett tiszteletben tartania.

Egészen bírságolatlanul azonban nem bocsátották el Otáneszt, hanem megszabták, hogy Otánesznek és minden utódának évente egy médruhát és más ajándékot kell küldenie a királynak, mert hisz ép Otánesz volt az, aki felbuzdította őket és létrehozta a lázadást.

A hét előkelő perzsa megállapodott még abban is, hogy bárki lesz is közülük a király, a többi hatnak bármikor jogában fog állani, hogy a királyhoz bejelentés nélkül is bemehessen, kivéve éjnek idején, amikor a király a feleségénél van. Megállapodtak abban is, hogy a királynak nem szabad máshonnan választania törvényes feleséget, csak a hét fellázadt előkelő perzsának családjából.

Hérodotosz igen regés történetet mond el affelől, hogy mikép választott a hét férfi királyt.

A fellázadt urak megállapodtak abban, hogy hajnalban kilovagolnak a külső városba és az lesz a király, akinek a lova előbb fog nyeríteni. Ebben megegyeztek és szétváltak.

Dáriusnak okos, ügyes lovászmestere volt, akit Oibáresznek hívtak, Dárius megmondta neki, hogy mibén állapodtak meg, hogy ki lesz a király s végül így szólt:

— Ha tudsz valami mesterkedést, hogy a ló akkor nyerítsen, amikor akarod, akkor legyen reá gondod, hogy én legyenek a király és senki más.

— Ó, uram, — szólt Oibáresz — ha csak attól függ, akkor te már király vagy; légy nyugodt, legyen jó kedved, nem lesz más a király, csakis te. Van hozzá szerem.

— Úgy fogjál a dologhoz és ne késedelmeskedjél, mert hajnalban lesz a verseny.

Oibáresz ekkor felült arra a kanczára, melyet Dárius ménje legjobban szeretett s kilovagolt rajta, s odakötötte egy fához. Azután elment Dárius ménlováért és kilovagolt azon is a külső városba, oda, ahol a kanczát a fához kötötte; amikor odaért, leszállította a ménről s odavezette a kanczához, hadd kedveskedjék, hadd udvaroljon neki; mikor a két ló már elég időt töltött együtt, felült a mén-paripára és hazalovavolta rajta Dáriushoz.

Hajnalban a lázadó urak találkoztak, kiki paripáján ült és a külső városba lovagolt. Amikor közel értek a fához, melyhez a kancza oda volt kötve, Dárius lova nyerített, ficzánkolt, minden áron oda akart szökni a kanczához.

Mikor a kancza nyerített, ugyanakkor villámlott és dörgött is, amint a hat perzsa az isteni jelnek tartott, amely megerősíti Dárius királyságát.

A többi perzsa ekkor sorra leugrott lováról, leborult Dárius előtt és királyul üdvözölte.

Így lett Dárius a perzsák királya, uralkodása első napjaiban emlékül lovaszobrot faragtatott és ezt vésette reá:

„Dárius, Hisztaszpesz fia lovának és lovászmesterének ügyességével szerezte meg a perzsa királyságot.“

Az ilyen történelmi mondák mindenkor érdekesek, de semmiesetre sem felelnek meg a valóságnak. Dárius, aki atyja révén Kambizesz halála után jogos trónörökös volt, vezette az összeesküvést a hamis Bárdija ellen és a sikerült lázadás után atyjára szállott a trónöröklés joga. Az öreg Hisztaszpesz azonban már gyengének, öregnek tartotta magát az uralkodásra, hanem átengedte azt fiának, akit e jogán meg is választottak a Perzsa Birodalom királyául.

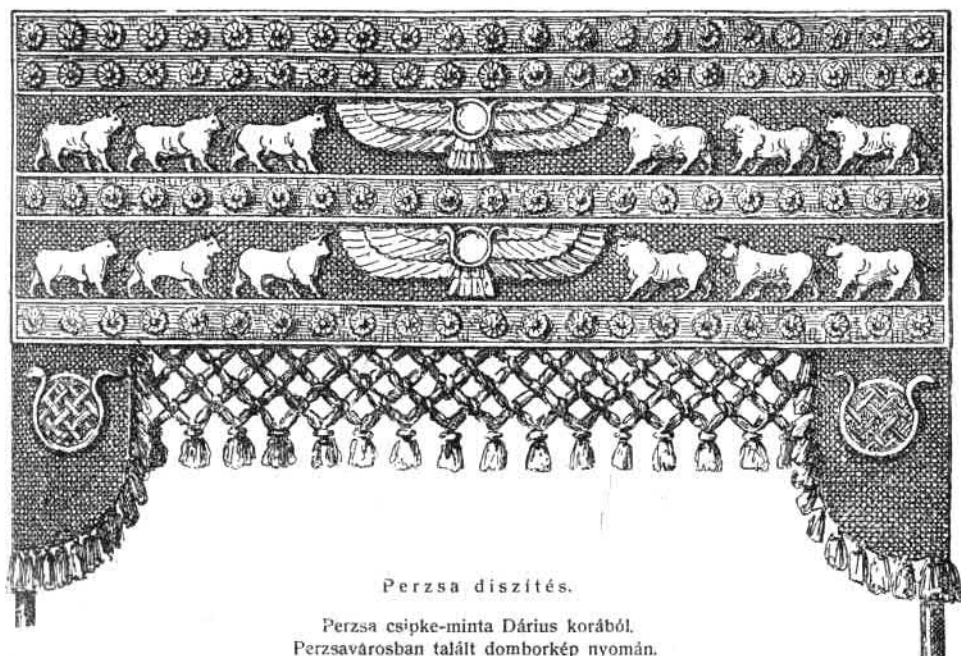
Dárius nem akarta az egész népet belevinni a lázadásba, azért csak hat másik főural hajtotta végre a hamis Bárdija ellen kieszelt tervét.

Dárius maga örökölte meg a tettet máig fennmaradt feliratban, melyet sziklába vésetett. A feliratban elmondja Dárius származását, említi, hogy valamennyi őse király volt, a mágus ellenben hazudott, bitorló volt, aki ellen nem mert senki fellázadni, mert már is sok embert megöletett, nehogy rájöjjenek, hogy nem ő Kirósza fia.

Dárius azt is elmondja, hogy hat férfival szövetekezett a tett végrehajtásába és nevük szerint fel is sorolja őket.

Mikor a tettet végrehajtották és a hamis Bárdija életével lakolt a bitorlásért, Hisztaszpeszt illette a trón, de ő lemondott róla és átengedte az uralkodást fiának Dáriusnak.

I. Dárius király nem igen kedvező állapotban vette át a Birodalom

Perzsa díszítés.

Perzsa csipke-minta Dárius korából.
Perzsavárosban talált domborkép nyomán.

kormányzását, mert az ő írónralépésekor a meghódolt tartományokban forrongás, lázongás dúlt, aminek főleg a tartományok kormányzói, akiket satrapáknak neveztek, voltak az okai, mert zsarolták a tartományokat; más-
hol pedig a helytartók akartak független urakká lenni, különösen, ha a tartomány messze volt a királytól és így bízhattak abban, hogy a király hatalma nem fog hozzájuk elérni. Dárius azonban minden lázadásnak véget vetett és rendet csinált a tartományokban. Először leverte a lázadásokat, visszahódította a tartományokat, azután új közigazgatással, új kormányzói rendszerrel biztosította a nyugalmat továbbra. A lázadók közt első volt Elám, melynek* satrapája Átrina független akart lenni és az elámita királyságot akarta feltámasztani. A perzsa hadak azonban hamar helyreállították a rendet. Átrina foglyul esett és halállal lakolt. Sokkal veszedelmesebb volt azonban a lázadás Babilonban. N i d i n t a b e l azt híresztelte magáról Babilonban, hogy ő Naounahidnak a fia, III. Nebukadnezár és sikerült a babiloniakat mind megnyernie és a perzsa király ellen fellázítania.

Nidintabel ellen maga Dárius vezette a hadat és 521-ben K. e. decemberben megütközött Dárius a babiloni sereggel, melyet megvert. Nidintabel azonban sikeresen tudott visszavonulni és nemsokára az Eufrát partján állott Dáriussal szemben. Újra ütközet volt a két ellen között s a vesztes ismét Nidintabel maradt, aki ekkor visszavonult Babilonba, bezárkózott az erős városba és szembeszállott a perzsa sereg ostromával. A

Dárius király pecsétje.

612

város azonban csak 8–9 hétig dacolt az ostrommal, mert február vége felé Dárius bevette a várost; Nidintabelt elfogták s több előkelő babiloni-val kivégezték, Dárius pedig elhordatta Babilon templomainak kincseit.

Az ó-világ történeti mondáinak összegyűjtője, Hérodotosz erről az ostromról érdekes dolgokat beszél el.

Mikor a babiloniak Babilon városába bezárkóztak, nem igen vették komolyan Dárius seregét, bíztak falaik erősségében és nem félték attól, hogy Dárius beveszi a várost. Hogy minél kevesebb élelem fogyjon, a babiloniak az anyákon kívül még egy-egy kedvükre való nőt választottak ki, azt megtették szakácsnéjuknak, a többit pedig megfojtották, hogy ne pusztítsák az eleséget. Egyébként jól éltek; a falakon, bástyákon zeneszó mellett tánczban töltötték az időt és gúnyolták a falak alatt tehetetlenül álló perzsákat. Az egyik babiloni leszólt s ezt mondta: Mit ültök itt perzsák, menjetek inkább haza, mert is nem veszitek a várost, amíg csak az öszvérek nem hoznak fiatal öszvéreket a világra.

Dárius még sokáig tovább ostromolta a várost, de hiába, hasztalan volt minden mesterkedése, nem ment semmire. Ekkor különös dolog történt, Zopirosznak az egyik öszvére, öszvér csikót hozott a világra. Mikor ezt Zopirosznak hírül hozták, nem akarta elhinni, hanem elment és meggyőződést róla maga. Mikor látta, hogy a csoda megtörtént, eszébe jutott a babiloniak mondása. Azonnal megtiltotta az embereinek, hogy a dologról bárkinek csak egy szót is szóljanak. Ő maga elment Dáriushoz és megkérdezte, vajjon igazán ragaszkodik-e hozzá, hogy Babilont bevegye?

Dárius kijelentette, hogy mindennél jobban ragaszkodik ahhoz, hogy Babilont bevegye és a váróba diadalmasan bevonuljon.

Zopirosz erre távozott és mert bizonyosnak tartotta, hogy Babilon eleste közel van, nagy dolgot tett.

Csúfosan, szinte kopaszságig lenyírta a haját, levágta a fülét, az orrát, aztán korbáccsal véresre verte a hátát és így jelent meg ismét Dárius előtt.

Mikor Dárius meglátta az előtte álló Zopiroszt, felkiáltott fájdalomában, mert igen megsajnálta, hogy olyan előkelő férfit így megcsónkítva kell látnia; felugrott a székeről és úgy kérdezte, ki tette ezt a csúfságot Zopiroszszal. Zopirosz így szólt:

— Kivüled királyom nem volna senkinek olyan hatalma, hogy ilyesmit elkövethessen rajtam, ezt én magam tettem, mert nem tűrhetem tovább, hogy a babiloniak gúnyolják a perzsákat.

— Ó, esztelen — szólt Dárius — hát most majd hamarabb megadja magát az ellenség? El-

A Nilust a Vörös-tengerrel összekötő csatorna egyik oszlopán megmaradt Dárius kép.

megadja magát az ellenség? Elment az eszed, boldogtalan Zopirosz, hogy így megcsónkítottad magad?

— Ha elmondtam volna, mit akarok tenni, nem engedted volna meg — szólt Zopirosz — de magam akaratából megtettem s most már csak rajtad múlik, hogy Babilont hamarosan bevegyük. Én így átszököm az ellenséghez, bejutok a városba és ott elmondom, hogy ezt a csúfságot tőled szenvedtem; bizonyosan megfognak becsülni, még sereget is fognak reám bízni. Te pedig attól a naptól, a melyen a városba mentem, számítsál tíz napot s a tizediken küldj ezer selejtes embert a Szemirámisz-kapuhoz, de olyant, hogy ne fájjon szívednek, ha elveszíted, de ne adj azoknak más fegyvert, mint rövid kardot. A következő hetedik napon pedig küldj kétezer embert, ugyan olyant, mint a tizedik napon, azt a nagyobbcsapatot küld a ninosz kapuhoz.

Azután tovább is megállapodott Zopirosz Dáriussal, hogy melyik napon még mennyi sereget küldjön a többi kapuhoz, mert Zopirosz elmondta, mi a további terve.

Zopirosz ezután távozott a táborból Babilon falai alá és ott som-

fordált, mint a ki szökve érkezik. Mikor a bástyaőrök meglátták, megkérdezték kicsoda és mit akar. Zopirosz megmondta a nevét és hozzá tette, hogy a babiloniakhoz szökött.

A kapuőrök erre bebocsátották és a tanács elé vezették őt.

Zopirosz a tanács előtt siránkozva panaszolta, hogy Dárius bánt vele oly csúful, csak azért, mert azt ajánlotta, hogy hagyja abba Babilon osiromát és vonuljon haza; azután arra kérte a tanácsot, fogadja őt be a városba, mert ő a babiloniak hasznára és a perzsák kárára lesz, hisz ő ismeri minden tervüket.

A babiloniak tudták, mily előkelő ember Zopirosz, s minthogy annyira megcsónkitottan állott előttük, el is hitték szavait, szívesen fogadták és teljesítették kívánságát. Zopirosz pedig azt kérte, hogy bízzanak sereget vezetésére. Zopirosz megkapta a kért sereget, amelylyel a tizedik napon kiment a Szemirámisz-kapu elé és az oda érkezett ezer perzsát körülfogta, megölte és elfogta. Az első siker megerősítette a babiloniak bizalmát; az első diadalt, második, harmadik is követte, amint Zopirosz Dáriussal megállapodott. A babiloniak egyre több bizalommal viseltettek Zopirosz iránt, őt tették meg a sereg fővezérének, a város őrének, reá bízta a város kulcsait is.

Mikor Dárius az egész seregével indult a falak ellen, Zopirosz már bizonyos volt a sikerben. Az ostromra készülő perzsa sereg visszaverésére a babiloni harcosok mind a falakra siettek, ekkor Zopirosz két kapun bebocsátotta a városba a perzsiákat s azok elfoglalták azt.

Dárius a vezető férfiakat karóba húzatta, de, babilóniaiaknak azért visszaadta a városukat, hogy pedig a babiloniaknak feleségeik legyenek, minden tartományára kivetette adóban, hogy bizonyos számú asszonyt kell szállítania. Az így összegyűlt asszonyokat azután Babilonba küldte. Körülbelül ötvenezer asszony került ekkor Babilonba.

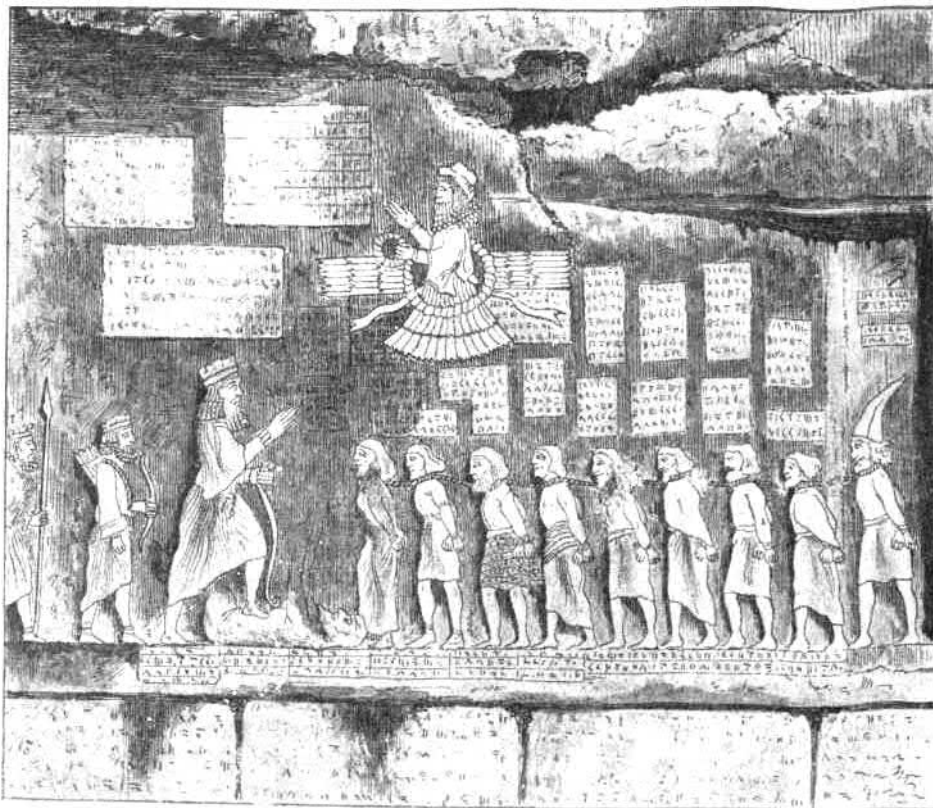
Zopiroszt hőstetteiért, Dárius nagyon megbecsülte s azt mondta, hogy tiz Babilont is feláldozna, ha Zopirosznak visszaadhatná levágott részeit. Elismerésül és hálájául Dárius Zopiroszra bízta Babilónia kormányzását és neki adta a tartomány minden jövedelmét.

Babilónia még el sem esett, Dárius haderejét már egész sorozat más felkelés vette igénybe. Újra fellázadt Elám, de azt hamar leverte, ellenben veszedelmesebb volt a méd lázadás. Médországban Fravártisz nevű férfiú azt hirdette magáról, hogy ő Ksátritá, a méd király trónörököse, Ksziaxaresz utóda. Izgatásaival nem csak a méd népet sikerült meghódítania, de a médekkel együtt fellázadtak a perzsa hatalom ellen azok a tartományok is, melyek valamikor a médek fennhatósága alatt állottak, így Pártia és Hirkánia. ♪

Dárius előbb Vidarna hadvezérét küldte a médek ellen, de az kénytelen volt eredménytelenül sáncz-táborba vonulni vissza és a perzsa erősítése-

Ki tette ezt a gyalázatot? — kiáltott fel Dárius.

A Behisztan tabla domborkepe.

Fent lebeg Ahuramazda. Lent áll Dárius és a hamis Bárdijára tipor, kilencz levert lázadó tartományfő pedig megkötözve áll előtte.

ket bevárni. Örmény föld ellen is küldött Dárius sereget, de az sem tudott győzni, annak is védekezésre kellett szorítkoznia.

A méd trónkövetelő azonban nemcsak a saját nyers erejével igyekezett a perzsa hatalmat megtörni, hanem felbujtotta az örmény és szíriai tartományokat. Igen valószínűnek látszott, hogy a tartományokra elérkezett a legalkalmasabb idő, amikor felszabadulhatnak.

A méd trónkövetelő megállította a perzsa sereget, Dáriust magát Babilon ostroma tartja lekötve, tehát nincs a perzsáknak erejük, melylyel az elszakadást meggátolhatnák.

Ez a gondolkodás lángba borította nyugaton a birodalmat. Örményföld, egész Szíria fellázadt, Kis-Ázsiában, a volt lidiai királyság fővárosában, Szárdeszben a helytartó szintén hűtlen lett.

Még Perzsaországban is lázadás támadt, ismét előállott új hamis Bárdija és mint Kirósz fia követelte a trónt. A hamis Bárdijának sikerült pártot szereznie, az kikiáltotta őt királynak és győztes erővel is hozzá csatlakozott.

A hatalmas birodalom, melyet Kirósz megteremtett, inogott, recsegett, úgy látszott, hogy a perzsa nagy hatalom fénye, mely egyszerre felragyogott, hamar ki fog lobbanni; a roppant birodalom összeomlani látszott.

Dáriust azonban az akemén ősök szívósságával áldotta meg Ahuramazda és nem rettent meg. Babilont bevette s azonnal elmozdult egész hadseregével.

A perzsa lázadás elfojtása ellen Artavardiját, egyik derék vezérét küldte Dárius, ő maga pedig a had zömével a legveszedelmesebb ellenség, a méd trónkövetelő ellen indult.

Kundurusznál volt az első mérkőzés. Dárius hadai megverték a méd trónkövetelőt, aki azonban elmenekült Rágába.

A perzsa sereg nyomon üldözte és Rágában Fravartisz, a lázadó hamis trónkövetelő Dárius kezébe esett. Ott Rágában levágták a lázadást szitónak fülét, orrát, kivágták a nyelvét és így vitték el Ekbatánába, a méd fővárosba. A halál ott várt reá, hogy hadd lássa mindenki, aki hitt neki, hogy nemcsak foglyul esett, de meg is hal: keresztrefeszítették.

Rágából Dárius erősítést küldött az atyjának, aki a pártiak lázadását nyomta el; a perzsiai lázadást leverte Artavardija.

Szárdeszben pedig a katonaságot megnyerte Dárius egyik küldötte Dárius pártjára; a katonák megölték a lázadó sátrapát, Oroéeszt.

Oroéesz halálát Hérodotosz így beszéli el:

Dárius, aki már régebben bőszét akart Oroéészen, összehívta a bizalmas, tekintélyes perzsa embereit és így szólt hozzájuk:

Dárius király sétán; mögötte az ernyőhordó és légyhajtó, Dárius palotáján Perzsavárosban.

— Ki vállalna közületek megbízást, nehéz feladatot végrehajtani, de nem sereggel, erőszakossággal, hanem okos tervvel, eszességgel. Melyikötök hozná el nekem Oroéteszt, akár mint rabot, akár mint halottat. Oroétesznek sok bűne van. Megölte két előkelő honfitársunkat. Követeimet elteszi láb alól, mindég dőlyfösen viselkedett és most is fellázadt ellenünk, az engedelmességet megtagadta, seregét segítségünkre nem küldte el. Hogy nagyobb bajt ne hozzon a Perzsa-birodalomra, meg kell halnia.

Az összehívottak közül harmincz ember ajánlkozott, mindegyik kész volt Dárius kívánságának eleget tenni. Az okos király egyiket sem akarta megsérteni, tehát a sorsra bízta, hogy ki menjen el. A harmincz férfi sorsot húzott. Bagájoszra esett a sors.

Bagájosz azonnal hozzáfogott a terve kiviteléhez. Írt több, különböző tartalmú levelet és minden ikre reányomta Dárius pecsétjét. A leveleket magához vette és elindult Szárdeszbe.

Mikor a volt Lídiái királyság fővárosában az engedetlen satrapa elé került, ott voltak a perzsa lándzsások is. Bagájosz legelőször azt akarta tudni, milyen érzés lakik a lándzsások szívében Dárius iránt.

Kijelentette, hogy levelet hozott Dárius perzsa királytól Oroétesznek és átadta a levelet a királyi írnoknak, akinek azt fel kellett olvasnia.

Bagájosz látta, hogy a jelenlevő perzsa lándzsások nagy tisztelettel tekintettek a levélre, melyet a nagy perzsa király küldött és áhítattal hallgatták annak szavait. Az első levél csak Oroéteszhez szólt és még semmi veszedelmes nem volt benne. Bagájosz látta, hogy Dárius szavainak a katonákra hatásuk van, elővette a második levelet, felmutatta rajta Dárius pecsétjét. Ez a levél rövid volt, de már határozott intézkedés volt benne s így szólt:

„Perzsák! Dárius király megtiltja nektek, hogyj Oroétesz lándzsásai legyetek!“

Amint a lándzsások ezt meghallották, azonnal letették a lándzsáikat.

Bagájosz ekkor látta, hogy terve sikerüi, felbátorodott és azt a levelet vette ki zsebéből, melyet utolsónak tartogatott. A levél így szólt:

„Dárius király megparancsolja a Szárdeszban levő perzsáknak, hogy öljék meg Oroéteszt.“

A lándzsások erre kirántották kardjukat, Oroéteszre rohantak és ott nyomban megölték.

Bagájosz azután a perzsa katonákkal Lídiát ismét visszahódította Dárius számára. Oroétesz kincseit mind magával vitte s elszállította Dáriushoz.

Dárius egyik ellenségét a másik után verte le és diadalmaskodott minden felkelésen; minden lázadást elfojtott és helyreállította * a rendet, Perziában, Médországban, Örményföldön, Kis-Ázsiában, Babilóniában.

Mikor a birodalomban Dárius helyreállította a rendet, a csaták, a diadalmak és sikerek emlékéül hatalmas emléket akart a világnak, az utókornak felállítani. Médföldön, ahol az országút Babilóniából Egbatánába visz, a

Zargosz hegység egyik kies völgye fölött emelkedik a Behisztán-hegy. Annak a hegynek egyik oldalán, kétszáz lábnyi magasságban az út felett simára munkáltatta a hegy oldalát. Azután a hatalmas síklapra felvésette a birodalom visszahódításának emléket, az ő múlhatatlan dicsőségét.

A kifaragott sziklalapon ott látjuk Dárius királyt, aki jobb lábával rátapos az előtte, a földön fekvő alakra. Az Gaumáta, aki azt hiesztelte magáról, hogy ő Bárdija. Tovább kilencz megköötött alak következik, mindegyiknek más a viselete. Azok a fellázadt satrapák. Az első Átrina, a második Nidintábel, Babilónia bitorló királya, harmadik Fraotisz, aki Kiaxaresz fiának mondta magát és Médföldön támasztott lázadást.

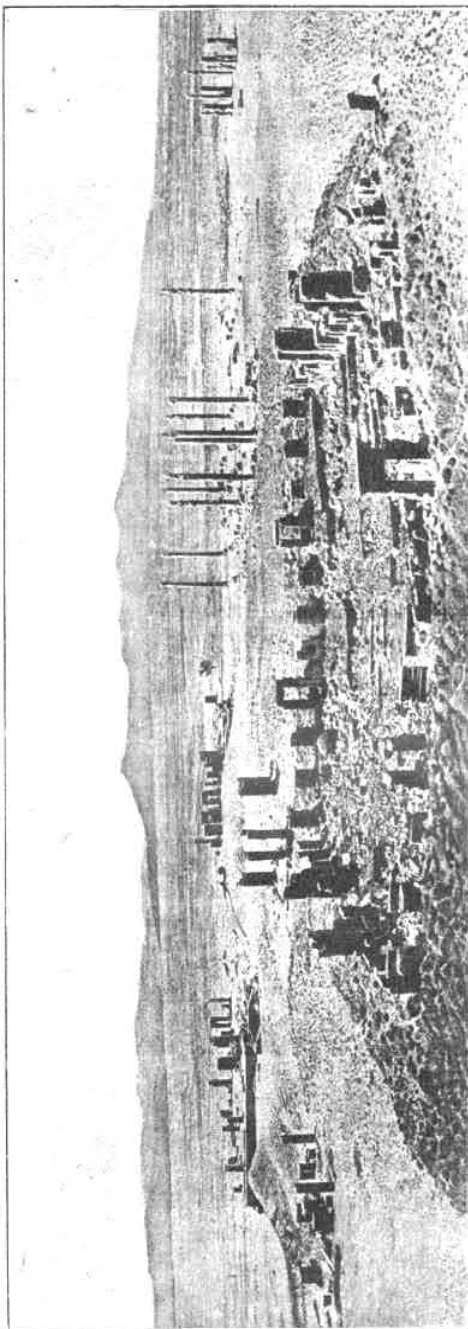
Az emléktábla szövegét Dárius király három nyelven íratta: perzsa, héber-kaldeai és a turáni nyelven.

Ennek a táblának a szövege volt a kulcs az asszír babiloni ékirás megfejtéséhez.

(A behisztán-tábláról már szoltunk az asszír nyelv megfejtésénél, ott be is mutattuk a Behisztán hegyet, oldalán a hatalmas táblával. I. 137. oldd)

A táblán látható alakok felett, a szöveg között lebeg Ahuramazda, akinek a dicsőítéséről Dárius nem feledkezett meg, mert az emléktábla végén így szól:

„Amit tettem, azt mind Ahuramazda kegyelméből értem el. Ahuramazda segített a többi élő

istennel együtt, mert nem vagyok sem hazug, sem dölyfös. Hirdesse ez a tábla, neked, aki olvasod, a tetteimet; ne tartsd azokat hazugságnak. A hűtelenné vált tartományokat a hazugság tette állhatatlanokká. Aki királyi utódom léssz, óvakodjál a hazugságtól. Büntesd szigorúan a hazug embert, ha birodalmad maradandósága kedves a szívednek. Utód, aki látod ezt a táblát, el ne pusztítsd, ám ha megóvod, amg élsz, úgy legyen irántad Ahuramazda kegyes, sokasodjék el nemzetséged, légy hosszú életű és Ahuramazda áldása lebegjen minden vállalkozásodon. Ha elrombolod ezt a táblát, sújtson le]Ahuramazda, pusztítsa ki nemzetségedet s hiúsítson meg mindent, amit tenni szándékozol.“

Ezzel végződik a híres Behisztán felirat, melynek szövege harmadfélezer év óta őrzi Dárius emlékét, mely kulcsa volt az ó-világ hatalmas könyvtárának, évezredek előtt letűnt idők történetének, világának.

(A Behisztán-tábla egyike azoknak a neveknek, melyeket az olvasó jegyezzen meg magának úgy, hogy soha se felejtse el, a hozzá való két kép: 173. és 616. old. élenken az emlékébe fogja vésni mindazt, amit róla olvasott, főleg az, hogy ékirás megfejtésének az volt legfontosabb eszköze.)

Alig zajlott le a felkelések megzabolázása, Dárius megjelent Egyiptomban, ahol Ariandesz satrapa akarta uralmát Perzsiától függetlené tenni. Terve azonban nem sikerült és őt magát a vesztőhelyre juttatta.

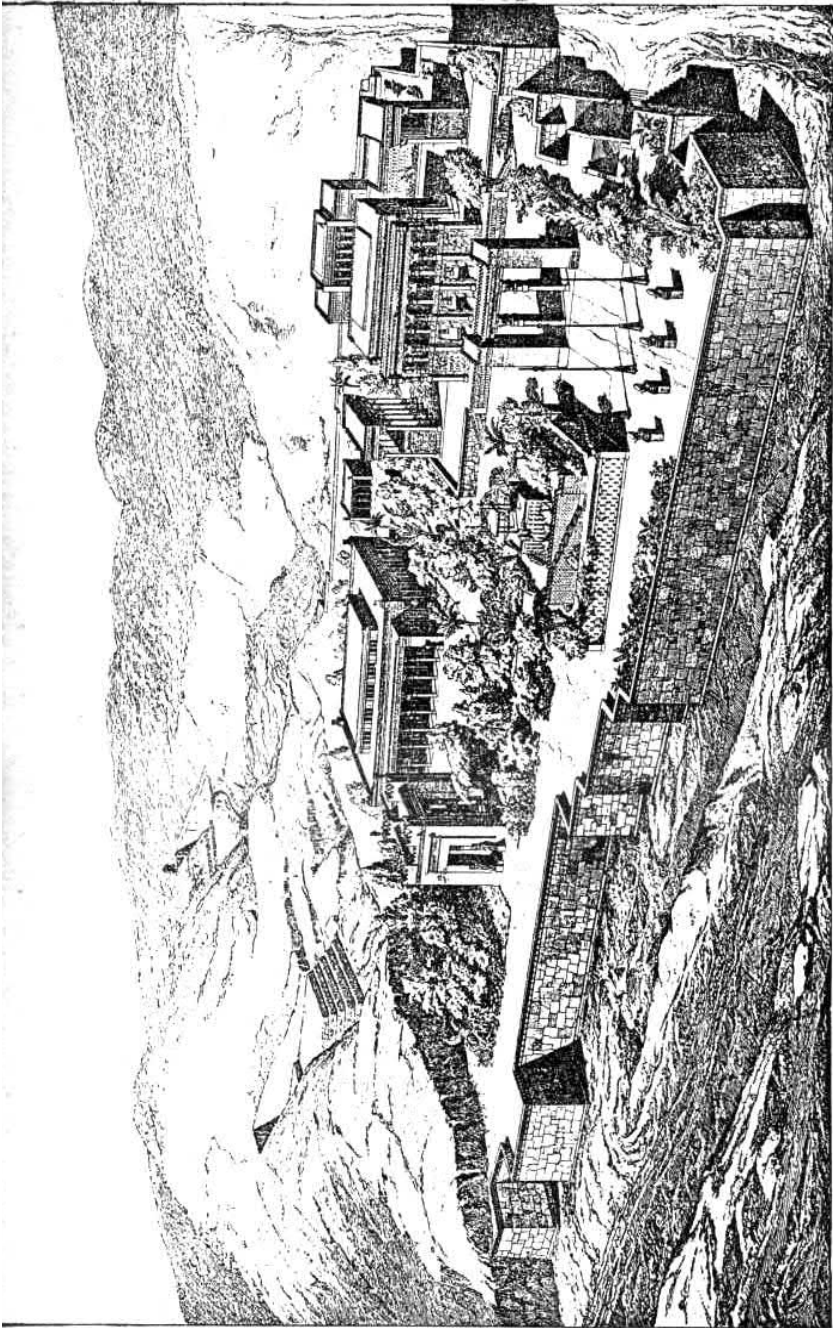
Dárius nemcsak uralt zsarnok akart lenni, de szerette, ha a népek elégedettek, sőt Dárius volt az első keleti fejedelem, aki szerette a népszerűséget és tett is annak kérése miatt.

Mihelyt Dárius megérkezett Egyiptomba, jóvá akarta tenni Kambizesz kegyeletsértő tettet, a perzsák iránt való ellenszenvet csökkenteni akarta és nagy jutalmat tűzött ki új apiszhápi felfedezésére.

Ezzel a tettel egyszerre megnyerte az egyiptomiak rokonszenvét. A díj kitűzésének meg is volt az eredménye, mert rövidesen találtak új apiszhápít s azt nagy ünneppel vezették szent helyére.

Az új apiszhápi Dárius uralkodásának 31. évéig élt.

Dárius nem tekintette Egyiptomot csak legyőzött tartományának, adót fizető satrapiának, melylyel hízelegetett a hiúságának, hogy az ő hatalma alá Egyiptom is tartozik, hanem a hasznosság szempontjából igen megbecsülendőnek tartotta. Olyan gyarmatnak tartotta, melynek dús terményei, kitűnő kereskedelmi helye az anyaországot és a perzsa birodalom összetartásának érdekeit kitűnően szolgálhatja. Nagy súlyt fektetett arra, hogy Egyiptom kereskedelmi útjai használhatók, jók legyenek. Ő befejeztette a már régen megkezdett csatornát, melyet azonban addig nem végeztek be. Az a csatorna összekötötte a Vöröstengert a Nílussal. Így azután a perzsa tengeröbölből a hajók egészen a Földközi tengerbe eljuthattak, ami a kereskedelemre nagyon fontos volt. Dárius király igen szükségesnek találta, hogy legyen olyan víziút, amely Perzsiát a főnikiai partokkal, a görög

Perzsaváros királyi palotái. Leghátról látszik Dárius palotájás, előtte Xerxesz palotájás, balra a száz-oszlopos trónsarnok épülete.

szigetekkel, Kisázsiaival összekösse. Dárius azzal a csatornával Egyiptom kereskedelmét rendkívül emelte, mert azontúl az egyiptomi városok az élenkülő hajóközlekedés révén nagy forgalmat láttak. A csatorna néhány pontján Dárius emlékoszlopokat állított fel, ezek egyikén maradt fenn az arczképe is. (Lásd 613. old.)

Dárius Egyiptomot teljesen az egyiptomi szokásnak megfelelően kormányozta. Az istenek templomait javíttatta, az ünnepek pontos megtartásáról gondoskodott. A polgárokat és előkelőket megerősítette javaikban, akinek valami jussa volt, igazságot tett és mindenkinek meghagyta a magáét.

Dárius hamar megismerte az egyiptomi népet, annak szokásait, érzését, gondolkodását és ahhoz illő törvényeket, szabályokat adott az országnak. Azokat a törvényeket az egyiptomiak oly jóknak, hasznosoknak találták, hogy Dáriust Egyiptom hat nagy törvényhozója közé emelték.

Dárius éleslátása észrevette, hogy Egyiptomban a papságnak mindégy nagy hatalma volt és van is még, tehát annak érdekeit különösen szem előtt tartotta; a templomok javításával is a papságnak akart kedveskedni. A papság szerette is és az Amon templom egyik oszlopán, egyik hosszabb szöveg végén ez a fohász zárja be a feliratot:

„Tedd boldoggá a fiadat, aki itt ül trónodon, tedd magadhoz hasonlóvá. Amint te áldást osztasz, amikor mint Ra felemelkedel, úgy áldásos a te jó fiadnak a tevékenysége.^ ó, áldd meg karját erővel! Alsó- és Felső-Egyiptom királya, Ra fia, Dárius éljen örökké!“

Mihelyt Dárius minden tartományban leverte a lázadást és a rendet mindenütt helyreállította, hozzáfogott a roppant birodalom közigazgatásának, kormányzásának a rendezéséhez.

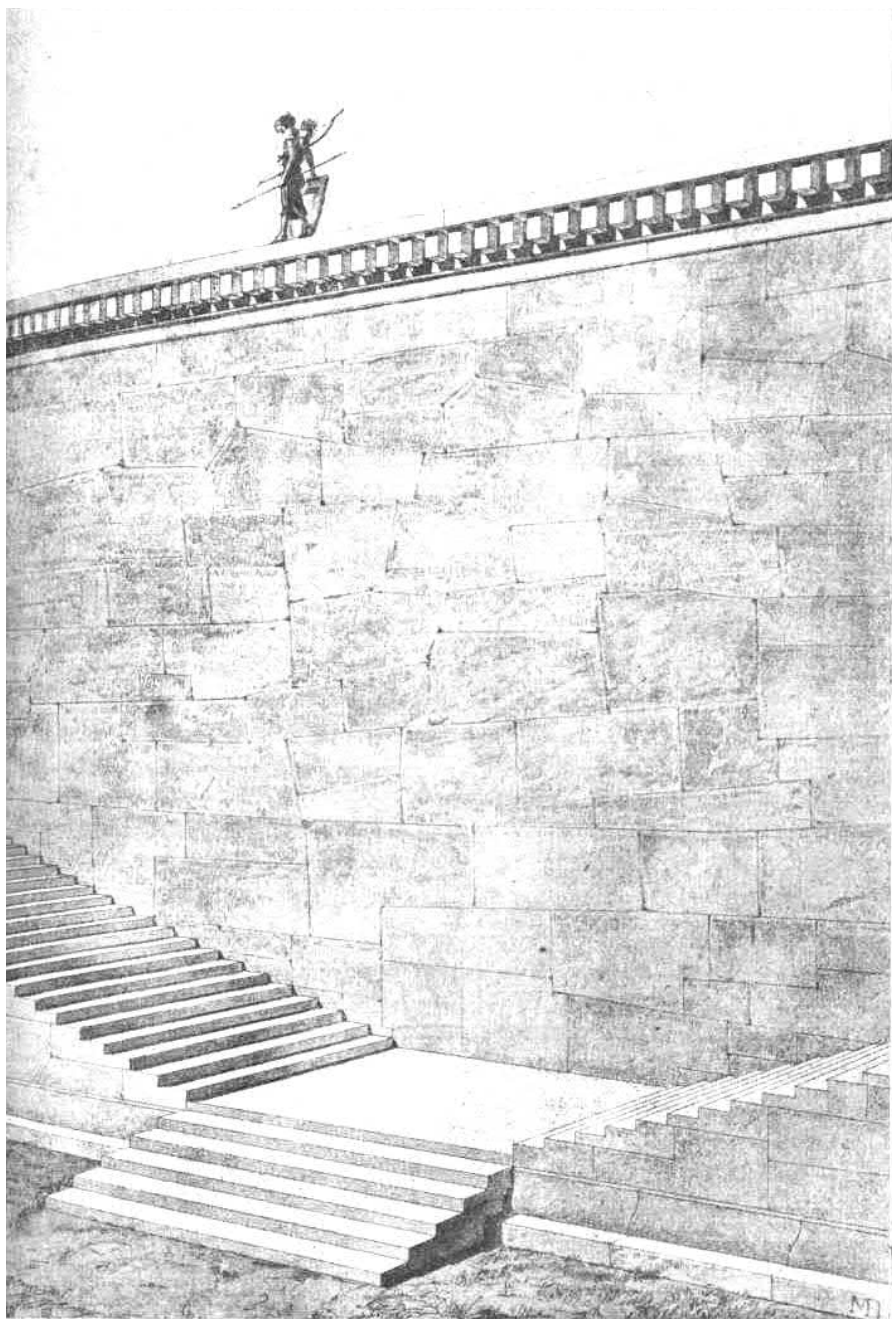
A birodalmat felosztotta tartományokra (satrapiákra), melyeknek élére egy-egy tartományfőnököt (satrapát) állított.

A satrapák mindégy előkelő perzsák voltak, legtöbbször a király személyes barátai.

Minden tartománynak meghagyta a saját nemzetiségét, szokásait, vallását, még saját közigazgatását is. Dárius csak az illető nép addigi királya helyét foglalta el; nem forgatta fel a nép addigi szokását, életrendjét, nem erőszakoskodott szokásaik felett, ő volt a királyuk és a satrapája volt az ő személyének a helyettese, képviselője, akaratának végrehajtója, a nép óhajtatásának közvetítője, a legfőbb bírói hatalom végrehajtója.

Igy azután a különböző népek könnyen és hamar beletörődtek abba, hogy az ő királyuk a perzsa király. Meghódítottságukat semmiben sem érezték, adóik nem igen voltak súlyosabbak, szokásaik sem változtak, összesen annyiban volt látható az, hogy országukat idegen hatalom hódította meg, hogy az erősségekben, erődített helyeken perzsa helyőrség volt.

Hogy a satrapiának ne támadjon kedve a király ellen fellázadni, hogy elégedett legyen, hogy emberei hiúságát is kielégíthesse, Dárius mindent

A terraszokon kívül futó fal óriási kövekből épült; ha a fal szélén sétáló őrrrel összehasonlítjuk a köveket láthatjuk, milyen roppant munka volt a terraszok körülfalazása.

megadott neki, ami az illető tartomány királyának osztályrészül jutna, ha az országa független volna. Pompás királyi lakása volt, teljes királyi udvartartást kellett vinnie, voltak testőrei és amikor ünnepegekben vett részt, oly fényt fejthetett ki, mintha nem csak helyettesítené a perzsa királyt, hanem ő maga volna az; sőt, hogy az illető hiúságának teljesen hízelegjen s az illető satrapa magát valóban a kormányzott ország királyának érezze, joga volt ezüst pénzt veretnie, melyre a saját arczképét verethette.

A satrapának így minden joga meg volt, több hatalma alig lett volna meg, mint független királynak, mert így az ő szavának súlyt az adott, hogy a perzsa király nevében szól. Tehát távoli, idegen hatalmak a satrapát ép oly tiszteletben részesítették, mint Dáriust. Így tehát a satrapa, ha függetlenségre törekedett volna, csak veszíthetett, életével játszott, míg ha hűségesen betöltötte tisztjét, korlátlan úr volt az alája rendelt tartományban, ahonnan csak az adót kellett beszállítania és hódolatának jelét adnia.

Dárius azonban még ellenőrzést is gyakoroltatott a satrapán igen tapintatos módon.

Minden satrapa mellé egy perzsa királyi írnokot adott, aki a satrapa titkára volt, minden levelet, melyet a perzsa király a satrapához intézett, az írnok kapta meg és olvasta fel a satrapának; a tartomány dolgaira vonatkozó intézkedéseket is mind az írnok hajtotta végre, az tudott minden kérésről, melyet a satrapához intéztek, minden parancsról, melyet a satrapa adott; minderről az írnoknak hivatalos jelentést kellett küldenie Dáriushoz.

Minden satrapiában időnkint megjelent a királyi biztos is, akit a „király szeméinek hívtak. Annak a kötelessége volt meggyőződni arról, vajjon a satrapában rendben van-e minden. A „király szemé“ roppant hatalmas volt, mert ha az a legkisebb hűtlenséget tapasztalta, ha csak gyanúja támadt, hogy a satrapa nem teljes, őszinte híve Dáriusnak, akkor az illetőt azonnal letette, eltávolította és szigorú bűn tetést szabott reája. Nagyon szigorú büntetéssel sújtottak olyan satrapát, aki visszaélt hatalmával; aki igazságtalanságot, erőszakosságot követett el, azt halállal is büntették.

A büntetések a tartományokban ép olyanok voltak, mint magában Perzsaországban, ahol az akkori keleti szokásoknak megfelelően a büntetések kegyetlenek voltak. A bűnös büntetése leggyakrabban a halál volt, hogy hadd pusztuljon az, aki a társadalom ellen vétett, mert az veszedelmes ember.

A halálbüntetésnek legkegyelmesebb alakja volt a karddal, bárdal való lefejezés, amihez az előkelőeknek volt joguk. Már kinzóbb, gyötrelmesebb volt a fejesztésnek az a fajtája, amikor beretvéval vágják le az elítélt fejét. Amikor megszegyenítést is akartak a büntetéshez adni, akkor a lefejezettek még levágták a kezét is és a fejével együtt az akasztófára szegezték. A lázadókat, az állam és a király ellen vétkezetteket keresztre feszítették, csak különös kegyelem esetén fejezték előbb le s azután feszítették fel

testét. Kegyelmes halálbüntetés volt a bikavér ivás, de azután egész sereg kínzó, rettentő büntetés dívott, melynek nagy részét a kegyetlenkedő asszír néptől vették át. Ilyen volt az elevenen való megnyúzás, a megfojtás, a tüzes hamuban való megsütés.

Rettentő büntetés volt az elevenen való eltemetés, amely így történt: Az elítéltet egészen nyakig betemették a földbe, csak a feje maradt kint, a fejét aztán megkövezték, vagyis addig dobáltak reá köveket, amíg csak egy szikrányi élet volt benne.

Igen szigorúan büntették a méregkeverőket. Azoknak a fejét két kőlap közé tették és összemorzsolták.

A karóba húzatás és a szétfűrészelés az akkori népeknél Elő-Ázsiában, Szíriában általános volt. Rettentő kegyetlenséggel kieszelt büntetés volt a teknőzés. Ezt a büntetést így hajtották végre: az elítéltet két teknő közé szorították, úgy, hogy csak a feje, keze és lába maradt szabad. Az így elítéltet kényszerítették, hogy egyék, ha ellenkezett, akkor azzal fenyegették, hogy tüzes tűvel kiszúrják a szemét. A szerencsétlen tehát evett. Azután bekenték mézzel az arcát, amire azt ellepték a rovarok. A teknővel elszorított testrészében pedig felgyülemlett a test váladéka; az megféggesedett, a férgek azután az elítélt testét pusztították és amíg annak következtében az elítélt el nem pusztult, addig az a büntetés tartott. Néha csak hetek múltán következett be a halál.

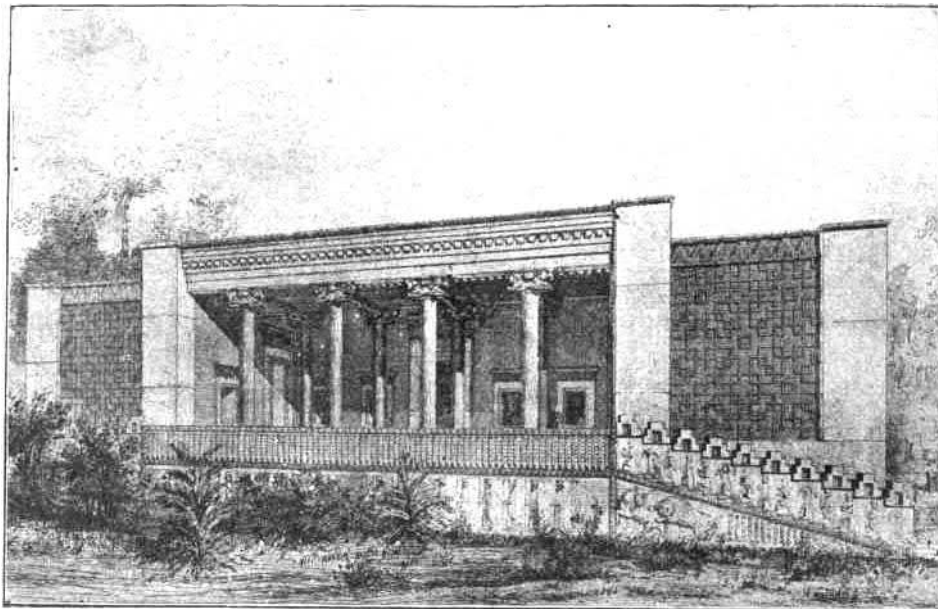
A tüzes tűvel való megvakítás, a füll, orr, kéz, láb, ajk, szemhéj le vágása gyakori büntetés voltak s ahhoz tartozott a nyelv keresztülszúrása is.

Ezekből a büntetésekből a satrapának is kijutott, ha hibázott hatalmas tisztségében.

A legfontosabb teendője volt a satrapának, az ő satrapiájára kivetett adónak a behajtása és Dáriushoz való elszállítása. Dárius már nem bízta a tartományokra, hogy fizessenek annyi adót, amennyit jónak látnak, mint ahogy azt Kirósz tette. Dárius minden tartománnyal külön tárgyalt az adó nagyságában. Az adót ő maga vetette ki és ha az illető satrápia azt túlságosnak találta, akkor alkudozott vele; de minden satrápiára meg volt a megállapított adó, amit okvetlenül be kellett fizetni. Annak a fizetésnek mind ezüstben és aranyban kellett történnie. Voltak olyan satrápiák is, amelyek lóval is adóztak, de azért pénzben lerovandó adójuk is volt.

Az évi egyenes adó, ami a satrápiáktól Dárius pénztárába befolyt, a mellékadókat, ajándékokat nem számítva, csakis a köteles adót, pénzben megfelelt 13640 talentumnak, körülbelül hetven millió koronának évente.

Ez volt egyik hatalmas forrása Dárius király kincseinek, a király, nagy udvartartása és birodalmának igazgatása aránylag nagyon kevésbe került. A katonaságot a satrapiákban helyezte el s azoknak kellett azt eltartaniuk; a saját udvartartását rengeteg nyers termény nyel halmozták el. Neki adóztak a keletről, nyugatról, tengerről, szárazföldről érkező keres-

Dárius palotájának homlokzata a nyílt csarnokkal.

kedők. Szárdeszből Oroétesz meggyilkoltatása után roppant kincseket szálítottak haza Dáriushoz. A hódításaiból tömérdek aranyat vitetett haza; mérhetetlen kincseket harácsolt össze Babilon városában, ahonnan elvitte az arany szobrokat, a templomi kincsek roppant halmazát. Ami kincs, arany Elő-Ázsiában, Kis-Ázsiában volt, azt a birodalom visszaállításaiban folytatott hadjárataiban mind összeharácsolta; hozzá járult az évi rengeteg jövedelem, melynek pontos behajtására szigorúan ügyelt. Később az Elő-Ázsiai satrapiákon kívül a Földközi tenger szigetein európai népek is fizettek Dáriusnak adót. Gazdagsága nagyobb volt mint a gazdag fáraóké, mint az asszirii, babilóniai királyoké, mint a gazdag Krözusé.

Voltak azután népek, amelyekre nem szabott ki adót, hanem amelylyel ajándékokat küldetett, ilyen volt az etiopiai nép, az arab, a kolkiszi és a kaukázustól északra elterülő országok népe. Ezek az utóbbiak önként szabták magukra az adót, ajándék alakjában, melynek leggazdagabb része évente küldött száz ifjú és száz leány volt.

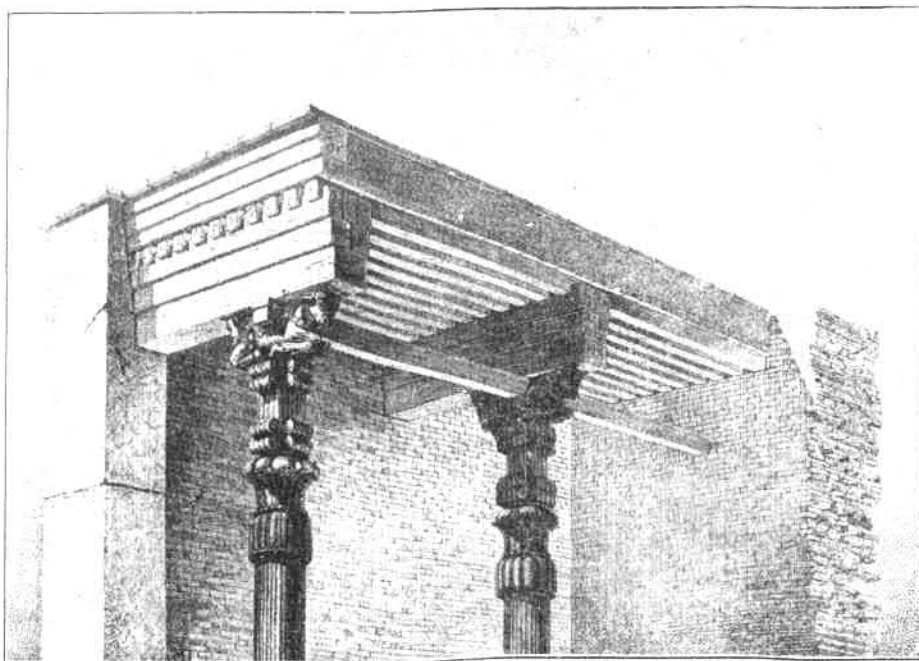
Hérodotosz beszéli Dáriusról, hogy a pénzt a következően raktározta el és őrizte meg: Minden ezüst- és aranypénzt mindég megolvasztatott és külön erre a czélra készült cserépedényekbe öntette és amikor az arany vagy ezüst kihűlt, leverette róla a cserepet és úgy az arany- vagy ezüst-tömböket tétette el. Amikor pénzre volt szüksége, azokból a tömbökből annyit törtetett le, amennyire szüksége volt és abból azután Dárius-pénzeket veretett. A gazdag perzsa király roppant kincseiből azonban maradandó és

gazdagságát a késő utókornak is hirdető alkotásokat hozott létre. Perzsia szívében, Pazargádeától, az akeménok ősi fészektől nem messzire, a Neiriz-tó közelében, a Rakmed hegy oldalán, a hegysíkon királyi palotát építtetett Dárius.

A hely, ahova a pompás királyi lakot építette, három lépcsőzetes síkból áll, melynek széleit hatalmas fal szegélyezte. Az a fal roppant alkotás volt, egy-egy márványtömb, melyből a fal alakult, néha ötven láb hosszú is volt. A déli falban helyezte el Dárius a zárókő-letétnél az okmányát, melyet három nyelven íratott meg, ép úgy, mint a Behisztán feliratot. Perzsa nyelvű okmányt kettőt is helyezett el. (1. 622 old.)

Az első így szól: „A nagy Ahuramazda, aki minden isten közt a leg-hatalmasabb, tette királylyá Dáriust, Ahuramazda adta neki a birodalmat és Dárius Ahuramazda kegyelméből lett király. Dárius király szól: Segítsen meg Ahuramazda és minden isten engem és védje meg ezt az országot az ellenséges hadaktól, a rossz terméstől és a hazugságtól. Ne jöjjön el ebbe az országba az ellenség, a rossz termés és a hazugság látogatása. “ A másik okmányban a palotájáról szól: „Ezeket a hatalmas palotákat itt építettem, ahol azelőtt nem állott palota.“

A hármás síkon Dárius utóda, Xerxesz is épített palotát úgy, hogy ott egész palota-város alakult.

Ács- és fa-munka a perzsavárosi királyi palotákon.

A királyi paloták nemsokára más letelepülést és építkezést is hoztak létre és úgy alakult a város, melynek görög nevét ismerjük: Perzopolisz, a perzsa királyi család utódainak városa: Perzsaváros.

A hármassíkra az északnyugoti oldalon a falba épített hatalmas lépcső visz fel, mely szintén roppant márványtömbökből épült. A Perzsaváros márványfalait oly fényesre csiszolták, hogy versenyezhetett volna a mai legszebb csiszolt velencei üveg simaságával. Még ma is, harmadfélezer év után, az épen maradt márványtömbök oly fényesek, csiszoltak, hogy visszatükrözik az eléjük tartott tárgyakat.

A hármassík legmagasabb helyén építette Dárius a palotáját. A palota közepén, nagy középcsarnokból nyolcz mellék-lakosztály nyílt. Éhez hátsó épület csatlakozott, elől pedig nyílt csarnok volt a palota homlokzata.

A palota középső csarnokába vezető ajtó oldalfalán látható Dárius király mész eredetű királyi köntösben, mögötte áll a legyezőtartó és a légycsésző. Ennek a képműnek a felirata hirdeti, hogy a palotát Dárius építette, mert a felirat így szól: „Dárius a nagy király, a királyok királya, az országok királya építette ezt a palotát.“

A Perzsaváros legpompásabb épülete Dárius király trónpalotája volt, a száz oszlopos palota. A 100 oszlopos palota 70 méter hosszú négyszögletes épület volt, melynek négy főkapúja volt, az mind a nagy 100 oszlopos csarnokba vezetett, ahol Dárius királyi trónja állott, ahol nagy ünnepek alkalmával birodalma hódolatát fogadta. (1. 603. old.)

A palotának két oszlopán megtalálták Dárius királyt a trónján, alatta és felette gazdag faragványnyal. (1. 594. old. és 595. old.)

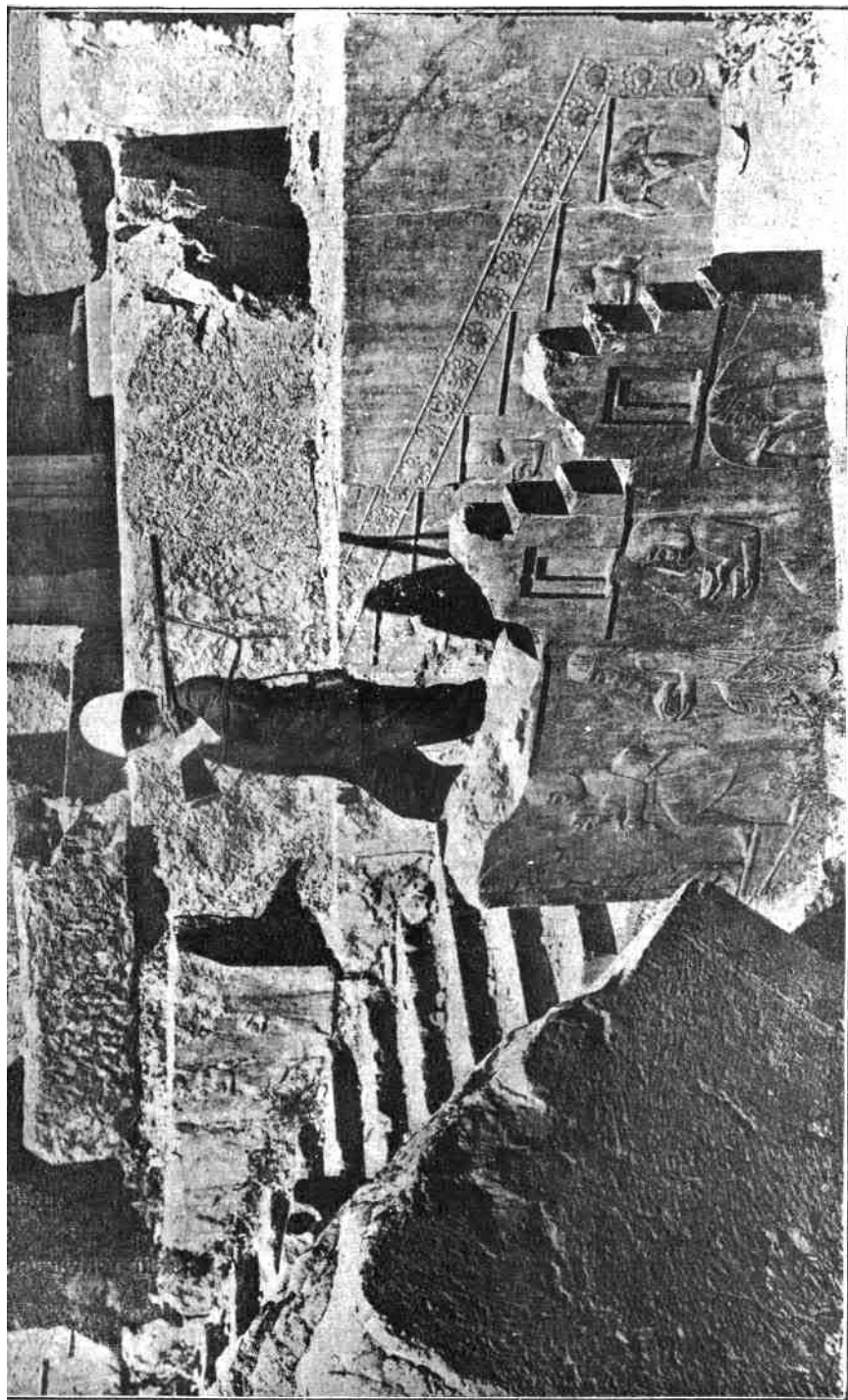
Dárius a perzsavárosi palotán kívül, építtetett királyi palotát Szuzában és Ekbatánában is.

A megerősödött birodalom hatalmával, Dárius 508-ban K. e. Indiába ment hódító hadjáratra és az Indus folyótól a Himmalájáig egész északi Indiát meghódította, birodalmához csatolta, hanem Dél-India ellen nem indult, pedig gazdagságáról, műveltségéről a kémek mesés dolgokat mondtak. Nem tudjuk, mi volt az oka, hogy az indiai hadjáratot abba hagyta és nem folytatta többé.

Az indiai hadjárat után Dárius ép ellenkező irányban, észak felé akarta birodalmát kiszélesíteni és elhatározta, hogy megtámadja a szkítákat.

Az ó-korban az Elő-Ázsiától északra, a Kaukázus felett élő népeket mind egy névvel nevezték, azok voltak a szkíták. A szkíták nagyon sok törzsből álltak. A legnagyobb és leghatalmasabb törzs a skoloták törzse volt, mely az Azovi tengertől a Don folyóig lakott. A többi törzset mind az ő szolgálatukba álló törzsnek tekintették.

Hérodotosz szkíta regésektől a következő mondát hallotta a szkíták eredetéről:

Dárius palotájához felvivő lépcső romjai (Fényképfelvétel után).

Az első ember, aki azon a pusztai vidéken élt, Targitáosz volt, aki a legfőbb istennek és egy folyami leányának a fia volt. Targitáosznak három fia született: Lipokszájis, Arpokszájis és Kolákszájis. .

Ők hárman uralkodtak akkor a vidéken. Történt, hogy az égből aranyeszközök hullottak le, u. m. eke, járom, bárd és csésze. Mikor a legöregebb fiú ezt meglátta, közelebb ment és felakarta venni, de amint utána nyúlt, az arany lángot vetett. Ekkor a második fiú nyúlt feléje és ismét kicsaptak a lángok. Végül a harmadik ment oda a lehullott tárgyakhoz, de akkorra már nem lángoltak és ő haza vihette azokat.

A két idősebb fivér erre tanakodni kezdett és azt határozta, hogy a legifjabb fiút teszik meg az egész terület királyául. Lipokszájistól származtak azok a szkiták, akiket aukáta törzsnek hívtak; a középső fiútól, Arpokszájistól származtak a katiarusck és traspiziek, végül a legifjabbtól, a királytól származtak a paralátok. Mind a három törzset a király neve után skolotának, a királyszkitáknak nevezték.

A szent aranyat a királyok gondosan őrizték és évente egyszer nagy ünnepséget tartottak a tiszteletére. Kolákszájis király később három részre osztotta fel országát, mert olyan nagy volt, hogy egy királynak sok volt.

A szkita hagyomány ezt a mondát Dárius korától, visszafelé számított ezer év előtti időre helyezi.

Hérodotosz a szkiták szokásairól sok érdekes dolgot mond el; különösen a harci szokásaikról.

Amikor a szkita katona leteríti az első ellenséget — beszéli el Hérodotosz — iszik a vérből; akit a csatában megöl, annak a fejét elviszi a királyához, mert csak az kap részt a zsákmányból, aki fejet hozott a csatából, aki nem hoz fejet, nem kap semmit. Az elejtett fejet azután a füleknél körülvágja, üstökén fogja és kirázza a bőrből. A bőrt azután ökörbordából készült kaparóval megtisztítja minden húsrétegtől és kicserzi azután ha kész kendő lett belőle, a lova kantárjára köti; minél több ilyen kendő van a kantárján, annál büszkébb az ilyen harcos, mert aki nek a legtöbb ilyen kendője van, azt tartják a legderekabb hősnek. Sokan ezekből a bőrből köpenyeket készítenek és úgy hordják, mint a juhászok a subát. Sokan a megölt ellenség jobbkezéről lehúzzák a bőrt a körmökkel együtt és tegeztakarókat csinálnak belőlük. Vannak, akik az egész-embert lenyúzzák, fára feszítik és úgy hurcolják magukkal a lovon. Ha valaki nagy, kiváló ellenséget öl meg, annak fejéből kupát csinál. A szemöldök alatt egészen lefűrészelik, kitisztítják, kívül marhabőrt feszítenek rá és így használják kupának; aki módos, tehetséges, az belül a koponyacsontot bearanyoztatja és úgy használja.

Ha rokonnal tűztek össze és azt ölték meg, annak a koponyájából mindig kupát készítettek.

Érdekesek Hérodotosznak a szkita jósokra vonatkozó feljegyzései is.

A szkítáknak sok jósup van — mondja Hérodotosz — a jósup fűzfa-vesszőből jósupnak; nagy vesszőnyalábot hordanak össze, azt a földre tesszik, szétfejtik és mialatt egyik vesszőt a másik után leteszik, jósuplatot mondanak s közben újra összeszedik és egyenként rendberakják. Az asszonyok azonban hársfakéregből jósupnak. A hársfát három részre hasítják, ujjuk közé fogják és mialatt lefejtik, jósupnak.

A jósup igen tekintélyes férfiak, akikkel mindenki törekszik jóban lenni. Ha a király beteg lesz, azonnal maga elé hivatja a három legtekin-
télyesebb jóst és kérdést intéz mind a háromhoz betegségéről.

A jósup a fent leírt módon jósuplatot mondanak; gyakran azt felelik, hogy egyik szkíta és meg is nevezik az illetőt, hamisan esküdött a király tüzhelyére.

A szkítáknál a legnagyobb, legszentebb eskü a király tüzhelyére való esküvés.

A bevádolt szkítát azonnal a király elé vezetik és szemére lobbantják, hogy hamisan esküdött a király tüzhelyére, amiatt beteg a király, a jósuplat azonban kiderítette gazságát.

A vádlott persze tagadja a vádat és hevesen kifakad vádlói ellen.

A vádlott tagadására a király hat más jóst hivat, ha az a hat jósup is megerősíti az első három vádját, akkor a vádlottat azonnal megkötözik és fejét vesszik, a vagyonát pedig az első három jósup közt osztják szét. Ha azonban a hat későbbi jósup felmenti a vádlottat, akkor ismét több más jóst hivat a király és a többség felmenti a vádlottat, akkor az szabadon távozhat, az első három jóst azonban halállal büntetik és az ítéletet a következőleg hajtják végre:

Megraknak szekeret rőzsével és ökröket fognak eléje, a jósupokat pedig összekötött lábakkal, hátra kötött karokkal a rőzse közepébe szorítják. Alul azután meggyújtják a rőzsét, az ökröket pedig megijeszti, mire azok vadul elrohannak, amitől a rőzse még jobban lángol. A rossz akaratú jósupok összeégnek; sok esetben ökör is elpusztul az égő kocsival, de ha a rúd elég és az ökrök elszaladnak a kocsitól, akkor kis pörköléssel megmenekülnek. Ugyan így büntetik a hamis jósupokat is. Akit a király halálra ítél, annak a gyermekeit is megöleti, de csak a fiúkat, a leányokat nem bántja.

Hérodotosz elmondja azt is, hogyan kötnek a szkíták szövetséget:

Cserép kupába bort öntenek, azután a szerződők meghasítják karjaikat s vért csepegtetnek a borba, azt karddal, nyíllal, bárdal, vagy lándzsa fokkal összekeverik, imádkoznak s azután isznak belőle; előbb akik szövetséget kötnek, azután a kíséret előkelő tagjai.

Érdekes a szkíta király temetése.

A királyokat mindég a Gerrhus-törzs földjén kell eltemetni. Mikor a király meghal, bevonják egész testét viaszszal, felvágják a hasát, kitisztítják majd megtömik fűszerrel, tömjénnel, ánizsszal, azután összevarrják és sze-

kéren más törzshöz viszik, amely átveszi a drága halottat és ép úgy tesz mint a királyi szkiták törzse: mindenki levág a füléből egy darabot, körül nyírja a haját, arczát és orrát összekarmolja, balkarjába nyilat szúr. így gyászolja a királyt. A halottas szekér azután tovább megy más törzshöz és úgy járja végig valamennyi törzset, mely felett a király uralkodott; végül eljut a kocsi a gerrhusokhoz; azok laknak a legtávolabb, a sírok vidékén. Ott eltemetik a királyt.

A temetés így történik: A halottat a sírban emelvényre teszik, kétfelül lándzsákat szúrnak a földbe, póznákat tesznek reá és befödik náddal. így nagy, tágas sír alakul, de kell is, mert a király holtteste mellé eltemetik egyik megfőtt hárem-hölgyét, a pohárnokát, a szakácsát, a lovását, szolgáját, egy hírnököt, lovakat, különböző tárgyakat, csészéket, de mind aranyból. A királyi sírba más érczet, mint aranyat, nem volt szabad tenni. Mikor az elsoroltakat mind bevitték a sírba, nagy földhányást emeltek a sír fölé és minden jelenlevő versengve buzgólkodott, hogy a sír minél nagyobb és magasabb halom legyen.

Ha közrendű szkita hal meg, azt rokonai, mikor viasszal bevonták s gyomrát kikészítették, kocsihoz teszik és ellátogatnak vele utolsó búcsúra minden barátjához. A halottas menetet mindenki lakomával fogadja, a halottat is megvendégeli és csak úgy bocsátja ismét útnak. Negyven napig viszik így körül a halottat s csak azután temetik el.

Hérodotosz azt is beszéli, hogy mit használnak a szkiták fürdő helyett. A szkitáknál igen különös kender terem, annak a magját tüztől izzó kövekre rakják, ami roppant nagy gőzt ad; a szkiták ekkor nagy takarókat dobnak magukra és odaállanak a nagy gőzbe, hogy az teljesen át meg át járja a testüket. Ez pótolja náluk a fürdőt.

Az asszonyokról pedig ezt mondja Hérodotosz:

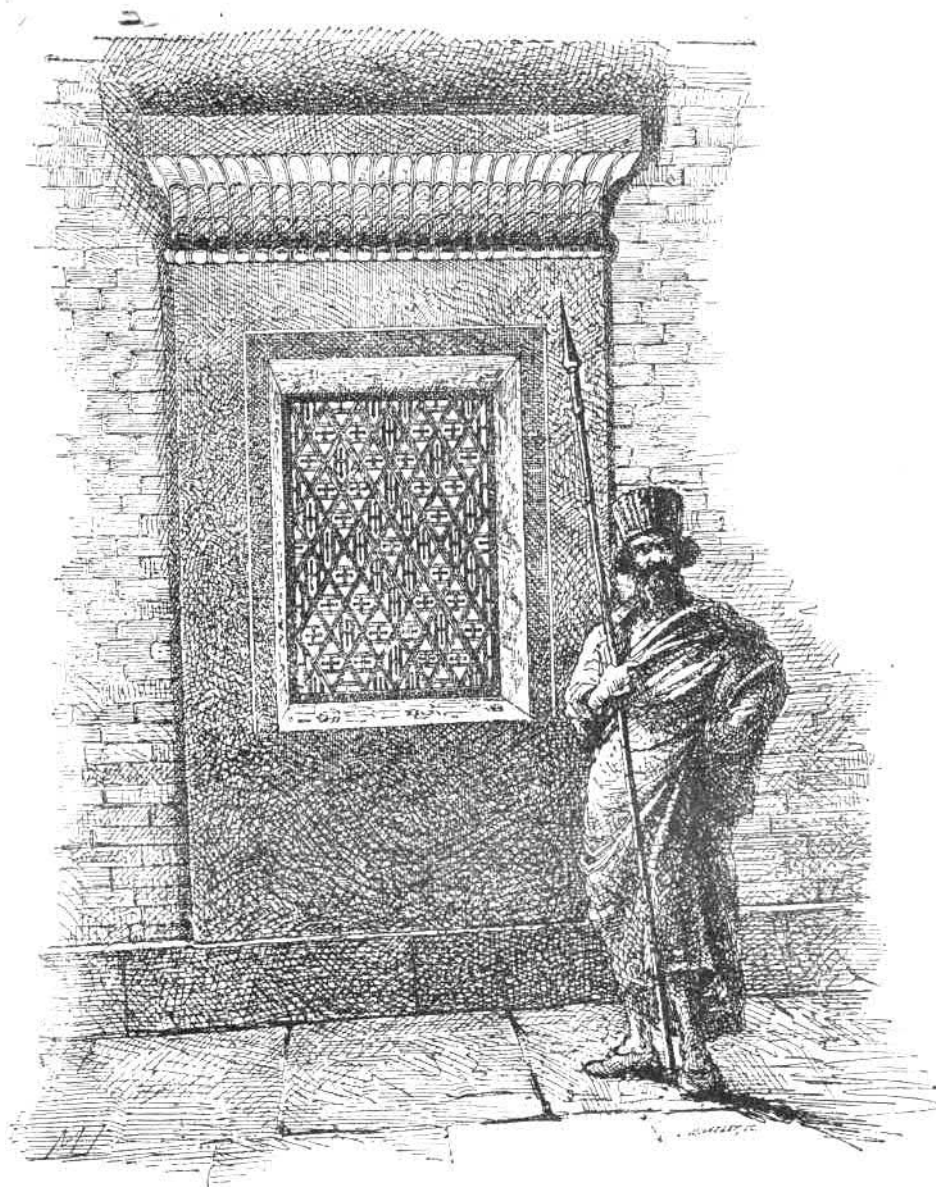
Érdes kőre vizet öntenek s azután cziprus, czédrus és tömjén fadarakokat dörzsölnek szét, a szétdörzsölt faporból pép lesz és azzal a péppel bekenik az arcukat; sőt az egész testüket is. Ettől a péptől igen illatosak lesznek s mikor másnap a pépet leveszik, tiszta, ragyogó a bőrük.

A királyi szkita nép az Azovi tengertől a Don folyóig elterülő vidéken lakott.

Roppant sereggel indult Dárius a szkiták ellen. Hétszázezer harcoszt vezetett ő maga, a görög szigeteknek és gyarmatoknak 600 hajót kellett kiállítaniok, melynek legénysége százhuszezerre rúgott.

A jóni hajóknak a Dunáig kellett felevezniük, azon befordulniuk és azt áthidalniuk.

Dárius a hadsereg zömével a Boszporusznál kelt át Ázsiából Európába, a tengert a Boszporusznál a számoszi Memdroklesz hidalta át Trárországon keresztül vonult át a perzsa hadsereg és így jutott a Dunához, ahol a jónok a híddal már készen várták. Dárius átkelt a Dunán is és

Őr Dárius ablaka előtt.

abban állapotott meg a jónokkal, hogy hatvan napig őrizték a hidat és várjanak reá, ha ő hatvan nap alatt nem tér vissza, akkor szedjék fel a hidat és vitorlázzanak hazájukba.

Hérodotosz elmondja, hogyan járt Dárius a szkíták elleni hadjáratban.

A szkíták a perzsák közeledésének hírére szövetségeseket kerestek, de mert csak néhány szomszédos király volt kész a szövetségre, a szkíták elhatározták, hogy nem fognak nyílt csatába kezdeni a perzsákkal, hanem

kitérnek, minden állatot elhajtának, a forrásokat betömik, két nagy vészre oszlanak, hogy az országot kétfelől védhessék, amikor pedig a perzsák távoznak, közrefoghassák és úgy üldözhessek.

A nőket, aggokat, gyermekeket szekerekre rakták és elküldték északra, a legkitűnőbb lovasokat pedig elindították Dárius elé előőrsökül.

Az előre küldött csapat a Dunától háromnapi járásra találta Dárius hadát, melytől egy napi távolságra tábort ütöttek és ott mindent elpusztított, különösen a föld termését. Mikor a perzsák a szkita harcosokat megláták, nyomukba indultak és üldözték őket.

A szkita lovasok egyre tovább és tovább csalták a perzsa sereget, a szövetséges ország földjére, sőt azontúl, amíg az elpusztult termőföldeken át egyszerre kietlen pusztaságba jutott. Ekkor Dárius megállítt. A szkíták azonban szépen visszavonultak országukba.

Mikor Dárius nem látott többé ellenséget és hasztalan várt, mert az nem is bukkant fel sehol, elindult a pusztai vidékről és a szkita földre került, ekkor ismét megjelentek a szkíták és újra tovább és tovább csalták a perzsa sereget, mely folyton üldözte őket. A szkíták most azoknak az országoknak a határa felé hátráltak, amely országok nem akartak velük a perzsák ellen szövetséget kötni, de csak az egyik ország földjére vezették a perzsákat s azután ismét visszafordultak a saját országukba.

Ekkor már Dárius is megsokallotta az üldözést, és egy lovasot küldött a szkíták királyához s ezt izentette: Miért futsz te előlem? Ha elég erős vagy velem megmérkőzni, akkor hagyj föl a kóborlással és vívjál meg velem, ha pedig gyengébb vagy, akkor ne fuss, hanem hódolj meg, hozz uradnak földet, vizet és állj velem szóba.

A szkíták királya visszaüzent: — Én még soha senki elől nem futottam félelmemben, én előled sem futok, én most is csak azt teszem, ami béke idejében szokásom. Megmondom azt is, miért nem vívok veled harcot. Nekünk nincsenek városaink, sem műveit földjeink, melyeket féltünk kelleni az elpusztítástól. Hanem, ha minden áron harcot akarsz, keresd fel őseink sírjait, próbáld meg azokat feldúlni, majd meglátod akkor, tudunk-e sírjainkért harcolni. Akkor volna okunk a harczra; amíg azonban nem lesz reá okunk, addig nem fogunk megütközni. Ennyit a háborúról, ami a hódolatot illeti; nos, én uramul csakis őseimet, istenemet ismerem el. A föld és víz helyett majd olyan ajándékot fogok neked legközelebb küldeni, mely jobban megillet téged; amért pedig uramnak mondtad magadat, azért meglakolsz, fogadom!

A szkíták, mihelyt a követ távozott, az egyik szövetséges seregét és az egyik szkita sereget egyesítették s az egyesült hadat elküldték, a Dunán vert hídhoz, hogy alkudozzanak a jónokkal, hogy azok rombolják le a hidat. A hátra maradt szkita sereg pedig, azontúl új hadi fogást üzött. A szkita király megfigyeltette, hogy Dárius táborát mikor érkezik azontúl valahányszor

étkezéshez fogtak a perzsák, megtámadták őket a szkíták; a lovasságot mindég megszalasztották, de a gyalogság előtt visszafordultak. Ilyen támadást a perzsák ellen a szkíták éjjel is folytattak. A perzsáknak azonban igen különös dolog volt segítségükre a szkíták támadásaiban, az, hogy sok számár és öszvér volt velük.

A szkita földön a számár és öszvér teljesen ismeretlen volt; a lovak mikor a samarak közelébe értek és azok ordítani kezdtek, megbokrosodtak, meghökkentek.

A bolyongás, apró csatározás közben, olyan-élelem szűkébe jutott a perzsa sereg, hogy Dárius a hazavonulásra gondolt, mikor a szkíták ezt észre vették, királyuk néhány marhanyáját hagyott vissza; maga pedig elvonult.

A perzsák nagy hévvel törtek az ilyen nyájra és diadalmasan elfogták, az így tovább csalogatott Dárius azonban végre igen nagy ínségbe jutott, és ekkor a szkita király követett küldött Dáriushoz, akinek egy madarat, egy egeret, egy békát, és öt nyilat kellett a perzsa királynak szó nélkül átadnia.

Dárius megkérdezte az ajándékhozótól, hogy mit jelent az az ajándék, de a követ azt felelte, hogy neki csak az a megbízása volt, hogy adja át, az értelmét pedig a perzsák, ha elég okosak, találják ki.

Mihelyt a követ távozott, a perzsa király előkelőivel tanácskozást tartott, hogy az ajándék értelmét megfejtse. Dárius az ajándékokból csak neki tetsző értelmet magyarázott ki, azt állította, hogy ezek a dolgok a szkíták hódolatát jelentik.

Gobriász, aki egyike volt annak a hét előkelőnek, aki a mágust, a hamis Bárdiját megölte, így értelmezte azajándékot: — „Ha nem repültök el, mint a madarak, vagy nem bújtok a földbe, mint az egerek, sem a vízbe nem merültök, mint a békák, akkor ezek az íjjak megfognak benneteket sebesíteni és ti nem fogtok hazátokba visszatérni.“

Mindjárt azután, hogy a perzsa király megkapta a szkíták ajándékait, azonnal hadrendben felvonultak a perzsák ellen; a két sereg már szemben állott, amikor a szkíták közt nagy rendetlenség, zaj, lárma támadt. Dárius kérdezte, mi történt, amire egyik vezére azt felelte: A szkíták sorai közé nyúl szaladt és most azt üldözik. Dárius erre odafordult az előkelőkhöz, akikkel idejét együtt szokta tölteni és így szólt:

„Ezek a szkíták nagyon kicsinyeinek bennünket; belátom, hogy Gobirosznak igaza volt, amikor a szkíták ajándékát értelmezte. Most már jó tanácsra volna szükségem, hogy a visszavonulásunk minden baj nélkül történhessék meg.

Gobriász volt az, aki tanácssal szolgált: mihelyt az éj beáll, gyűjtsünk tüzet, amint ezt máskor is szokásunk volt, kössük meg a samarakat és a seregnek azt a részét, mely a fáradalmakat, nélkülözéseket kevésbé bírja,

hagyjuk itt, a sereg zömével pedig vonuljunk vissza, mielőtt a szkíták lerombolják a Dunán vert hidat, vagy a jónok elvitorláznak.

Dárius megfogadta a tanácsot. Az elgyengült katonákat, akiknek az elpusztulásával nem sokat törődött, ott hagyta a táborban, előttük megkötözve állottak a szamarak.

A hátrahagyottaknak azt mondták, hogy nekik addig kell védeniük a tábor, míg a sereg másik része elvonul.

Perzsa ezüst pénzek; egy-egy dupla sekel két oldala.

Az éjjeli tábor tüzek kigyúltak, szokatlanul nagy lánggal lobogtak, s amíg a szkítáknak azt jelezték, hogy pihen a tábor, a perzsa sereg lopva elvonult.

Reggel, mikor a szkíták észrevették, hogy nincs ott a perzsa sereg a táborra rontottak, a hátra hagyottak kegyelmet kértek. A szkíták megtudták mi történt és azonnal a perzsák után indultak.

A perzsák seregének túlnyomó része gyalogosokból állott, a szkíták pedig lovasok voltak, a legrövidebb utat választották, míg a perzsák a hosszabb úton igyekeztek a híd felé. A szkíták azonban hamarabb odaértek, és felszólították a hidat őrző jónokat, hogy bontsák le a hidat. A határidő már úgyis letelt, biztatták a szkíták a jónokat, tehát nem is érheti őket vád. Szedjék fel a hidat és távozzanak hazájukba, bízzák a perzsákat sorsukra s adjanak hálát istennek és a szkítáknak, hogy megszabadulnak a perzsa uraságtól, mert a szkíták úgy fognak a perzsákkal elbánni, hogy azok többé egyetlen népet sem fognak leigázni. A jónok erre tanácskoztak.

Az athéni Miltiadesz azt tanácsolta, hogy teljesíteni kell a szkíták óhaját és így megszabadulnak a perzsa hatalomtól. A miletoszi Hisztiaosz azonban ép az ellenkezőt tanácsolta s azt mondta, hogy Dárius most a városok kényurait támogatja, de ha Dárius hatalma eloszlik, akkor a görög népek őket, a kényurakat elfogja üzni és a népuralmat fogja diadalra vinni. A jelenlevő kényúrak erre Hisztiaosz pártjára állottak és megállapodtak abban, hogy megtartják a hidat.

A tanácskozők még abban is megállapodtak, hogy színleg úgy fognak tenni, mintha teljesítenék a szkíták akaratát és a szkíták oldalán elkezdik lebontani a hidat, de csak kis darabon.

A jónok válasza a szkítáknak így szólt:

„Szkita testvérek! Szívesen leszünk segítségetekre, lebontjuk a hidat, de amíg mi a lebontást elvégezzük, jól fogtok cselekedni, ha a perzsák elé mentek s amikor rájuk találtok, bosszút álltok rajtuk magatokért és mi érettünk.

A szkíták megfogadták a tanácsot és elindultak a perzsák elé, csak hogy nagy hibát követtek el. Nem arra mentek, amerre a perzsák, amikor a Szkita-földre jöttek, mert arra a szkíták maguk pusztítottak el mindent. A szkíták más utat választottak, ahol lovaiknak volt mit enniük és inniük. A szkíták azt hitték, hogy a perzsák is a másik úton jönnek, mert emlékezni fognak, hogy mily nyomorúságos volt útjuk érkezésükkor. A perzsák azonban ugyanazon az úton jöttek vissza, melyen az országba behatoltak és így a szkíták másodszor is elkerülték a perzsákat.*

Dárius serege éjjel érkezett meg a Dunához és mert a hid túlsó oldalát leromboltan találták, rémület fogta el őket; az aggodalmukat azonban Hisztiaiosz hamar eloszlatta, mert áthajózott összes hajóival, helyreállította a hidat és Dárius egész serege átkelt a Dunán és azzal megmenekült az őket kereső szkíták elől.

Dárius Trákián átvonult seregével a tengerhez és 80.000 embert kivéve,

Dárius-arany.

Perzsa arany pénzék és satrapa ezüst pénz.

Kettős Dárius-arany.

Egyik satrapa ezüst pénz.

egész hadseregével átkelt Ázsiába. Nyolcvanezer embert azonban Európában hagyott és Negabizosz nevű meghitt emberére bízta, azzal az utasítással, hogy hódítsa meg Trákiát, Macedóniát.

Negabizosz volt Dáriusz legkedvesebb embere, hogy mennyire szerette, azt egy adoma őrizte meg. Allítólag egyszer az asztalnál, amikor Dárius gránátalmát vágott fel, azt kérdezte tőle az öcsce, hogy mit szeretne annyit, mint amennyi magja van a gránátalmának? — Annyi Negabizoszt — felelte Dárius — az kedvesebb volna szívemnek, mintha egész Görögországot meghódítanám.

Trákország népe erős, harcos, bátor, veszedelmektől meg nem rettenő nép volt, de sohasem volt olyan uralkodója, aki a nép erejét, kiváló tulajdonságait érvényesíteni tudta volna, aki egységes erőt tudott volna a népből teremteni és így az elernyed, elkoresosult, elerkölcstelenedett és soha sem tudott nagyobb hatalmat szerezni.

* Hérodotosz IV. 5-7; 67- 76; 122- 141

A trákokról néhány érdekes dolgot mond el Hérodotosz:

A trákok eladják gyermekeiket idegen népeknek; a leányok erkölcsével nem törődnek, bármily könnyelmű életet folytatnak is, de amikor asszony lesz belőle, akkor szigorúan ügyelnek rájuk és elhalmozzák gondossággal. A nőket a szüleiktől igen drágán vásárolják meg.

A földművelést hitvány foglalkozásnak tartják, ellenben derék dolognak a harcot, a vadászatot, zsákmányolást. A legnagyobb gyönyörűségük a pihenés, a természetben való tétlen gyönyörködés. A vidám lakoma és vadászat a legszebb multságuk, más foglalkozást megvetnek.

A trákok hamar meghódoltak Megabizosnak, azaz a perzsák hatalmának.

Mikor Trákország meghódolt, Megabizos Macedóniába küldött követeket és felszólította Amintászt, a macedónok királyát, hogy küldjön hódolata jeléül földet és vizet neki, mint Dárius helyettesének.

Amintász vendégszeretettel fogadta a követeket, megígérte, hogy elfogja küldeni a kért földet és vizet; azután lakomára hívta a követeket és pompásan megvendégelte őket.

A 'kitűnő lakoma, a sok pompás bor nemsokára nagyon víggá tette a perzsákat, akik azt kérdezték a házi gazdától, hogy miért nincsenek jelen a lakomán a nők is. Amintász sehogy sem akarta a követeket megsérteni és elhívatta a nőket is, akik előbb a perzsákkal szemben, az asztal másik oldalán foglaltak helyet.

A perzsák tiltakoztak ez ellen és követelték, hogy a nők melléjük üljenek, Amintász kellemetlen helyzetben volt, de végül mégis felszólította a nőket, hogy üljenek a perzsa urak mellé. A követek azonban akkor már nagyon is jókedvűek voltak, a bor fejükbe szállott és a melléjük ülő nőkkal szemben nagyon is bizalmasok és illetlenek voltak.

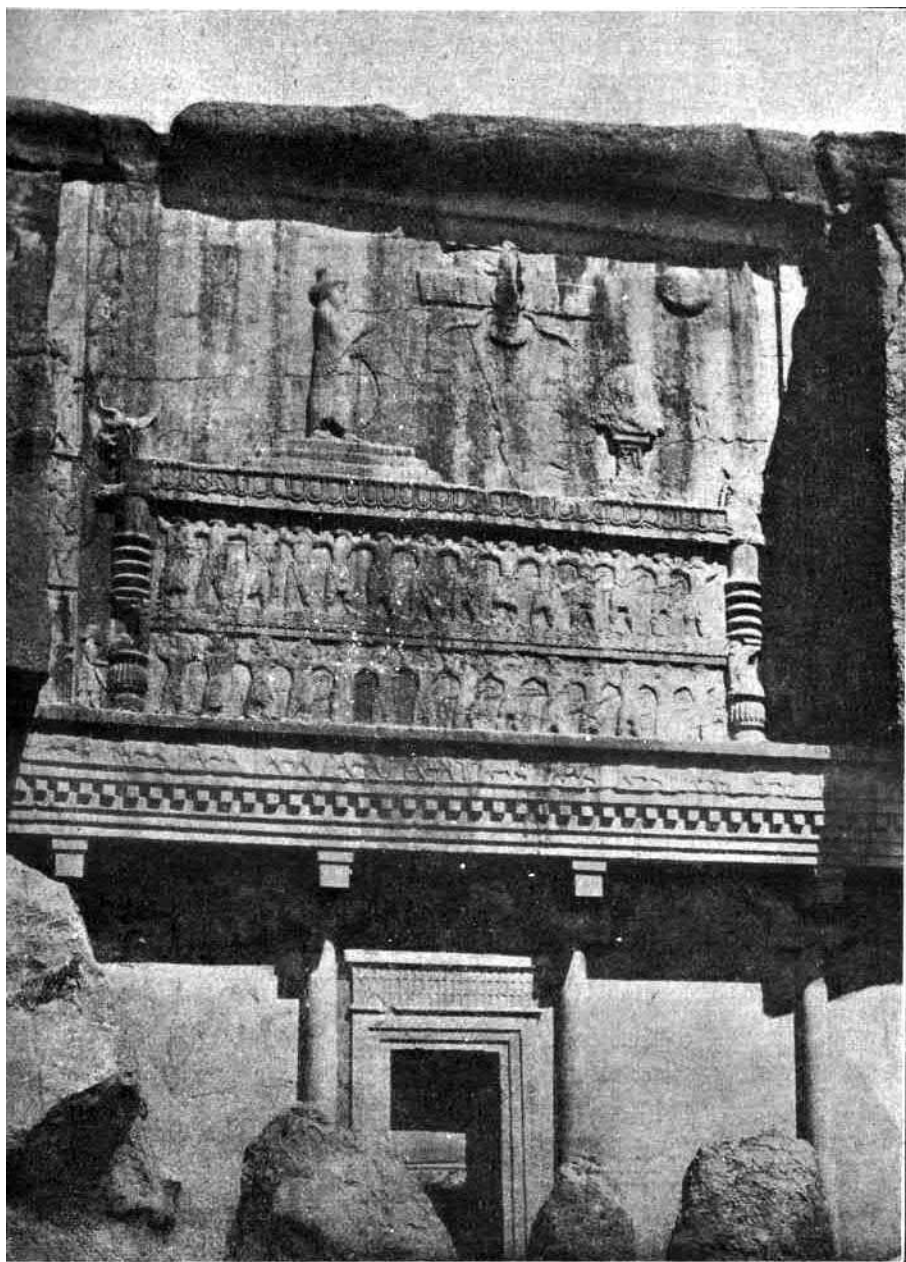
Amintász fia, Sándor felháborodott, amikor ezt látta, különben is boszantotta, hogy atyja oly előzékeny irántunk és megakarta őket büntetni.

Sándor eltávolította atyját; rábírta, hogy menjen aludni. Mikor Amintász már aludt, Sándor felszólította a követeket, hogy menjenek ők is aludni, de mert a perzsák nem akartak a nőktől elválni, Sándor azt mondta nekik, hogy rövid idő múlva a nők ismét megfognak a követeknél jelenni, csak előbb szokásuk szerint megfürödnek.

A követeknek tetszett ez és elváltak a nőktől. Sándor gyorsan női ruhába öltöztetett sima arcú fiatal embereket, tört adott a kezükbe és így küldte őket a perzsa urakhoz.

A nőruhába öltözött ifjak oda ültek a perzsák mellé és mikor azok átakarták fogni az állítólagos nők derekát, a nőruhás ifjak kirántották töreiket és leszúrták a perzsákat.

Mihelyt a perzsa urak meghaltak, Sándor megölette összes kísérőjüket és titokban valamennyi perzsát eltemettette.

Részlet egyik király-sírból, a Perzsa város közelében levő Naksi-Rusztam nevű király-sírhelyről.

A követek sokáig nem jöttek, Negabizosz tehát kerestette őket. A nyomozó-küldöttség vezetője Bubáresz volt, aki a macedóni udvarnál azonnal beleszeretett Gigájába, Sándor nővérébe.

Sándor észrevette ezt és előbb a küldöttség többi tagját vesztegette meg, végül pedig Bubareszt azzal, hogy feleségül adta hozzá nővérét, a szép Gigáját. A perzsa követek halálát így csendesesen elhallgatták, Macedónia pedig meghódolt Dárius királynak.

Negabizosz nem sejtette, hogy abból a kis országból, melyet ő meghódolásra készítetett, valamikor oly hatalmas birodalom lesz, mely a világra szóló Perzsa-birodalmat is összetöri és Dárius dicsőségének hirdetőjét, a perzsa városi Dárius-palotát felégeti.

Mikor Dárius a szkita-földről visszatérőben átkelt a Dunán és megtudta, hogy Hisztiaosznak köszönheti a hid megtartását, elismerésül a Sztruma völgyében nagy, országra való földet adott neki.

Hisztiaosz azon a földön várat kezdett építeni, ami Negabizosznak nem tetszett és mikor európai hódításait befejezte és átkelt Ázsiába, elmondta Dáriusnak, hogy Hisztiaosz mit csinál, egyúttal azt erősítette, hogy Dárius rosszul cselekedett, amikor Hisztiaosznak olyan földet adott. Azután azt tanácsolta Dáriusnak, hogy hívassa valami barátságos ürügy alatt Hisztiaoszhoz és ne bocsássa többé vissza Görögországba.

Dárius hajlott Negabizosz szavára és követet küldött Hisztiaoszhoz a következő üzenettel:

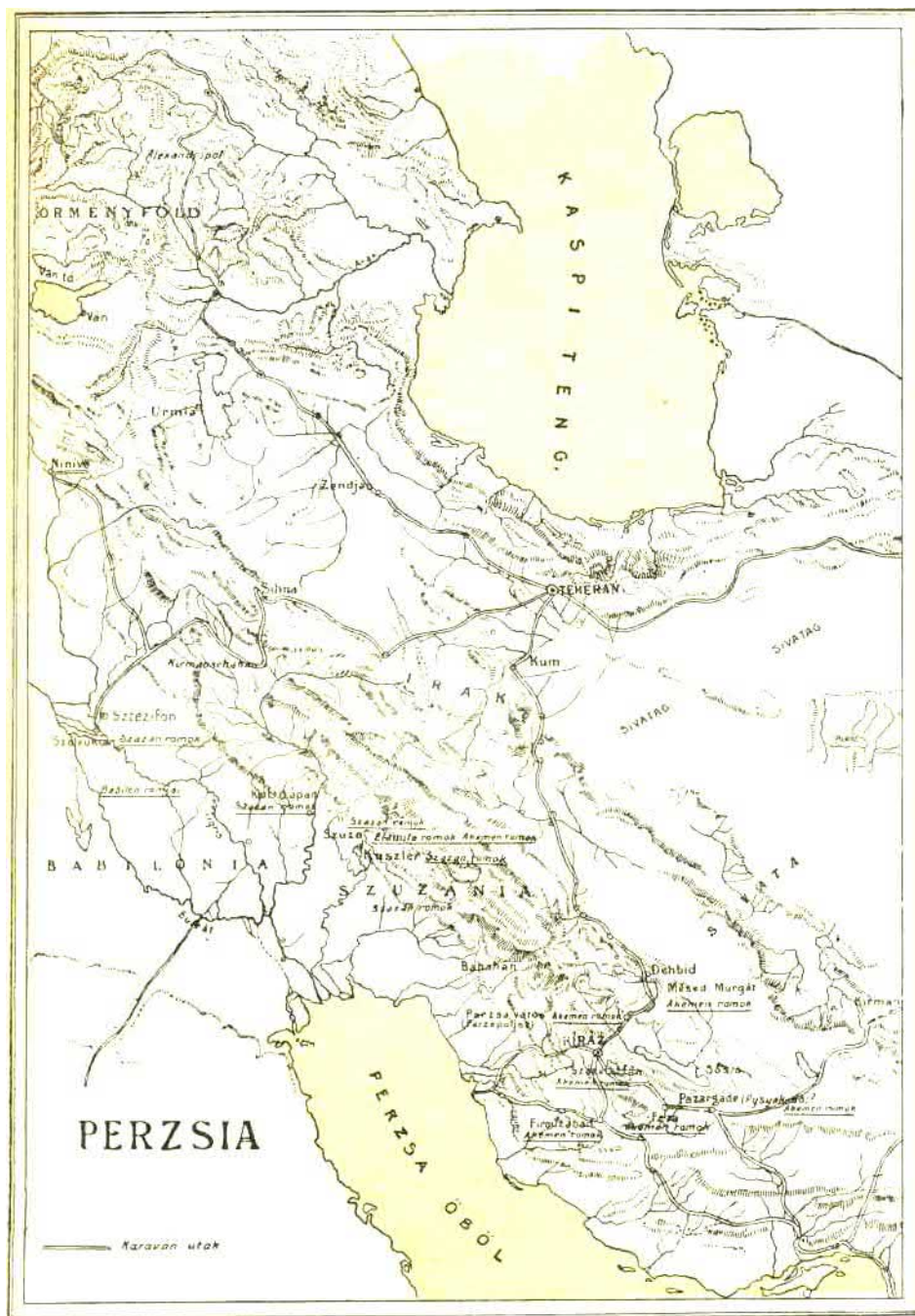
— Hisztiaosz! Dárius király azt üzeni neked: érett megfontolás után úgy találom, hogy nincs nálad megbízhatóbb, hüebb emberem, erről nem szavak, hanem tettek győztek meg engem. Most nagy terveim vannak, jere el hozzám, hogy azt veled megbeszéljem.

Hisztiaosz hitt Dárius hívó szavának; hízelgett a hiúságának, hogy a világra szóló birodalom urának ő adjon tanácsot és elment Szárdeszbe, ahol akkor Dárius a szkita hadjáratok fáradalmait pihente ki.

Mikor Hisztiaosz Szárdeszbe megérkezett, Dárius király így szólott hozzá: „Hisztiaosz a következők miatt hivattalak el. Jól tudom, hogy minden kincsnél többet ér az okos, hü barát s tudom, hogy benned mind a kettőt megtalálom, ezt te már bebizonyítottad. Jól tetted, hogy hívásomra eljöttél. Hallgass reám. Hagyd oda a Trákiában alapított várost Miletoszt, kövess inkább engem, jer velem Szuzába, olyan úr légy ott, mint én magam; légy az asztaltársam, légy a tanácsosom.

Óhajlásának elmondása után Dárius azonnal kinevezte Szárdesz kormányzójául a testvérét Artafreneszt. Negabizosz helyére pedig Otáneszt, akit ezzel a méltósággal Dárius kárpótolni akart, azért a kegyetlenségért, melyet Otánesz ellen Kambizesz király elkövetett. Történetét Hérodotosz így meséli el:

Otánesz atyja királyi bíró volt és mert pénzért igazságtalan ítéletet

hozott, Kambizesz megölette, bőrét lenyúzatta és kiszégeztette a bírói szék fölé, melyben az ítéleteit hozta. Utódjául fiát Otáneszt tette s figyelmeztette, hogy emlékezzék reá mindég, amikor ítéletet mond, hogy milyen széken ül.

Ez az Otánész foglalta el Megabizosz helyét és sok tengerparti népet hajtott Dárius szolgálatába.

Dárius pedig haza indult Szuzába és magával vitte Hisztiaoszt, aki észre sem vette, hogy maga ment aranykalitkás fogságba.

Otánész megfelelt az új tisztségnek és több kisebb népet hódított meg és hajtott Dárius király hatalma alá.

Dárius király utolsó nagy hadjárata, a világ történetének leghíresebb háborúja volt, melynek neve a görög-perzsa háború. Az a háború a perzsákra vereséget, a görögökre pedig az idők végtelenségéig soha el nem múló dicsőséget hozott.

Ezt a háborút annak a népnek a történeténél fogjuk leírni, amelyre dicsőséget hozott: a görögök történeténél, az okát, eredetét azonban itt ismertetjük.

Hisztiaosz, akit a perzsa király magához hívott Szuzába és ott tartott, Miletosznak volt az ura; amikor Dárius azt kívánta tőle, hogy maradjon nála, akkor Miletosznak kormányzását rá kellett bízni Arisztagoraszra, aki veje és unokaöccse volt. Ahhoz az Arisztagoraszhoz eljöttek Naxosz szigetének elűzött gazdag lakosai, akik ellen a naxoszi nép fellázadt. Az elűzött naxosziak felkeresték Arisztagorasz és arra kérték, adjon nekik sereget, hajóhadat, melylyel Naxoszba visszatérhessenek és hatalmukat, vagyonukat visszaszerezhessék.

Arisztagorasz ekkor arra gondolt: ha a naxosziak az ő támogatásával nyerik vissza hatalmukat, ő Naxosz ura is lehet s azt mondta a naxosziaknak, hogy ő neki magának nincsen akkora hatalma, hogy őket Naxoszba visszahelyezhesse, hanem a perzsa királynak kisázsiai helytartója, Dárius öccse, Artafernesz neki jóbarátja, majd el fog követni mindent, hogy a naxosziaknak megnyerje; ha az sikerül, akkor biztosan nyert ügyük van, mert Artafernesznek nagy hajóhada, hatalmas serege van.

A naxosziak erre felhatalmázták Arisztagorasz, hogy tegyen, amit akar, teljesen reá bízzák és megígérték, ha őket birtokukba, hatalmukba visszahelyezi, akkor ők teljesen alávetik magukat Dáriusnak, sőt velük még több sziget meg fog hódolni a hatalmas perzsa királynak.

Arisztagorasz elment Szardeszbe és ajánlotta Artafernesznek, hogy segítse vissza hazájukba a naxoszi elűzötteket, mert azzal nem csak Naxoszt szerzi meg Dárius birodalmának, hanem a Naxosztól függő, annak alárendelt szigeteket is; végül az volt a véleménye, hogy a vállalkozás kiviteléhez elégséges lesz száz felszerelt hajó.

Artafernesz szívesen fogadta az tanácsot, csak azt tette hozzá, hogy a sikerhez nem száz, hanem kétszáz hajó kell, ami tavaszra készen is fog

állani. Ő maga szívesen indítja meg a hadi vállalatot, de szükséges hozzá Dárius beleegyezése is. Arisztagorasz elégedetten tért haza. A követ megjárta az utat, meghozta Dárius beleegyezését és amikor a kétszáz hajó készen állott, Artaferesz a hajóhad vezéréül az unokaöcscsét, Megabáteszt nevezte ki.

Megabáteszt elindult a hajóhaddal Miletoszba, ahol felvette Arisztagoraszt, a jón hajóhadat, a naxoszi elűzötteket és elindult Naxosz felé. Az úton azonban Arisztagorasz és Megabátesz összevesztek, amire Megabátesz meg akarta hiúsítani Arisztagorasz sikerét és éjjel, mialatt a hajóhad horgonyt vetett, előre küldött Naxoszba hajót és értesítette a naxosziakat a közeledő veszedelemről. A naxosziak erre a hírre minden élelmet beszállítottak a városba, a városon kívül mindent elpusztítottak, a várost minden védelemmel ellátták és teljesen késülten fogadták az érkező hajóhadat.

Négy hónapig tartott az ostrom, mely alatt a hajóhad minden élelméből kifogyott, a hadjárat rengeteg pénzbe került, melyre Arisztagorasz a sajátjából is költött s mégis eredménytelenül kellett Naxosz alól haza vitorláznuk.

Arisztagoraszt aggodalmak kínozták. A hadjárat balsikerrel végződött, a költségek megtérítése reá nehezült, Megabátesz ellensége lett, tartott tehát attól, hogy elveszti Miletosz feletti uralmát is és azon gondolkozott, nem segíthetne-e ügyén lázadással.

Mialatt ezek történtek, Hisztiaosz is megúnta az életet a Dárius oldala mellett, szeretett volna Miletoszba visszatérni, de látta, hogy Dárius nem engedi; abban bizakodott tehát, ha a jónok fellázadnának, elnyomásukra, a lázadás leverésére Dárius bizonyosan őt küldené. Elhatározta tehát, hogy lázadást szít és megnyeri tervének unokaöcscsét, Arisztagoraszt. Levelet küldeni azonban lehetetlen volt, tehát leberetválta a leghűségesebb rabszolgájának a fejét és a feje bőrére írta rá az öcscsének szóló levelet. Amíg a rabszolga haja meg nem nőtt, addig magánál tartotta, de azután útnak bocsátotta Miletoszba.

Hisztiaosz rabszolgája rövid idővel azután ért Miletoszba, amikor Arisztagorasz a szerencsétlen naxoszi hadjáratból jött haza. A rabszolga, amikor Arisztagoraszsal egyedül maradt, kérte, hogy nyírja le a haját és nézze meg a fejét.

Arisztagorasz megtette és elolvasta Hisztiaosz levelét, amely őt lázadásra szólította fel. Erre a biztatásra, összehívta Arisztagorasz néhány bizalmas emberét és közölte velük Hisztiaosz levelét és tanácsukat, véleményüket kérte. A tanácskozássra meghívtak mind helyeselték a lázadás tervét. A tanácskozók egyike titokban elindult a Naxoszból visszatért hajóhadhoz, hogy elfogja a hajókon távozott kényurakat, akik Jón városok urai; sikerült is neki négy előkelőt elfognia. Arisztagorasz, hogy a miletosziakat minél könnyebben megnyerje, lemondott uralmáról és az egyenlőséget honosította meg,

ugyan erre kényszerítette többjónváros urát; a négy elfogott kényurat(tiránus) pedig kiadta, még pedig mindegyiket a saját városának.

Arisztagorasz maga hajóra ült és elment szövetségeket keresni.

Az athéni görögök hajlandók voltak reá és hajóhaddal indultak a kis-ázsiai partokhoz, ahol Arisztagorasz több más szövetséges sereggel egyesítette az athéni hadat és Szárdesz ellen indította a sereget, mely a lidiai várost bevette, felégette, Artefemesz csak a fellegvárban tudta magát megvédelmezni.

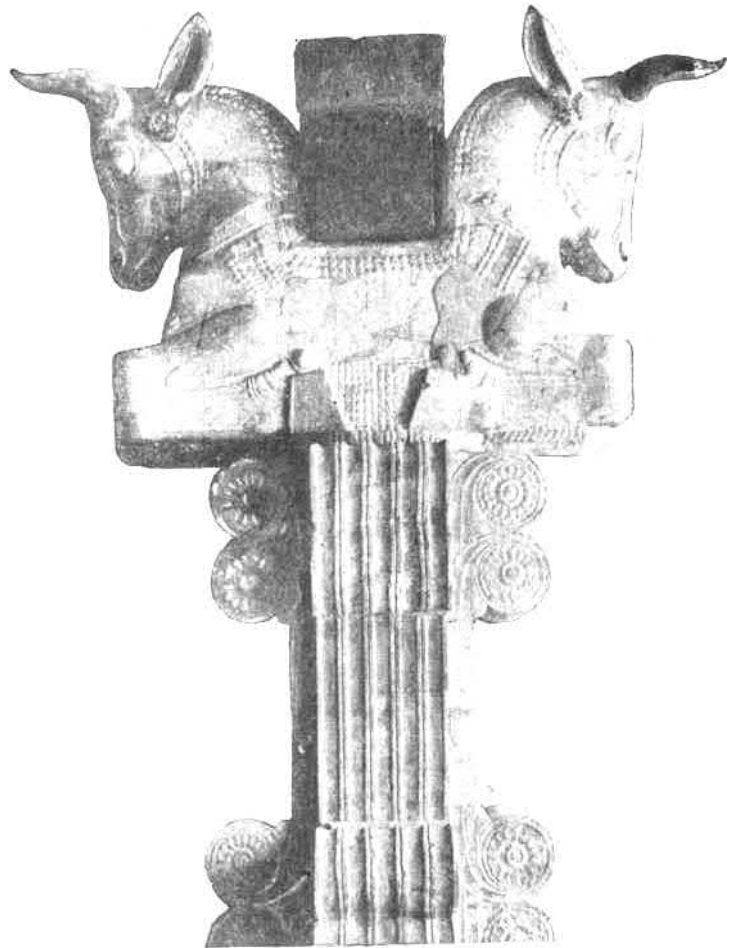
Az egyesült sereg azután távozott Szárdeszből, de vissza útjában a közeli tartományokból összevont perzsa sereg utána sietett, elérte és megsemmisítette teljesen.

Ez a vereség és büntetés azonban nem csitíthatta le azt a boszus indulatot, amely Dárius lelkét eltöltötte, mikor hírül hozták neki, hogy a lázadó sereg felperzselte Szárdeszt. A jónokkal nem törődött, mert bizonyosan tudta, hogy leveri őket, de az őket segítő athéniak felől kérdezősködött.

— Kik azok az athéniak? — kérdezte Darius, a monda azt tartja, hogy amikor megtudta, kik azok, elkérte az íját, nyilat tett reá, fellőtte az ég felé és így szólt: — O úram, Ahuramazda, engedd meg, hogy boszút állhassak az athéniaken. — Azután a szolgájához fordult s parancsot adott neki, hogy azontúl valahányszor ebédhez ült, kiáltsa el háromszor hangosan: „Uram, eszedbe jussanak az athéniak!”

Ezt azért parancsolta, hogy a boszú szívében állandóan lobogjon és ő a büntetésről meg ne feledkezzék

Az a hír, hogy a görögök Szárdeszt felégették, elég volt arra, hogy jón államok meg Kiprusz fellázadjon, a szkíták betörjenek Trákiába. Forrongott egész Kis-Ázsia. Valószínű, ha akkor az athéniak, akik a háború megindítását támogatták, kellő haderővel, hozzávaló hadvezérrel Kis-Ázsiába törtek volna, a Perzsa birodalom erejét Kis-Ázsiában, a görög tengeren megsemmisítették volna. Az athéniak azonban nem tettek semmit, a perzsa

seregek pedig az egyik államot, a másik ismét leverték. A legszigorúbban bántak Miletoszsal. Az előkelőket mind számkivetésbe vitték a perzsa tengerből partjára, a miietoszi szép nőket elhurezolták a perzsa fővárosba, ahol mint hadi zsákmányt elajándékoztak, vagy eladták a háremekbe.

Arisztagorasz nem került a perzsák kezébe, ő elvitörázott Trakiába, arra földre, melyet Dáriustól kapott, és ahol később a szákok ellen viselt egyik hadjáratában elesett.

Dárius az ő óriási birodalmának egész félelmetes erejével készült az athéniék ellen. A görögök ellen intézendő hadjárat mindég kedvencz terve volt. Dárius bátyjának a fia, Mardóniusz vezette az első hadjáratot a görögök ellen, de kudarczczal tért haza, azután Dárius és Artafernesz vezették a roppant sereget; őket is megverték a görögök és Dárius szégyenülten tért haza. Boszút lihegett. Egész birodalmára felemelt adót vetett ki harczosokban, három éven át készült a hadjáratra.

Közben családi viszály is támadt. Törvény volt, hogy amikor a perzsa király háborúba indul, jelölje meg utódját. A trónért Dárius fiai közt vilongás támadt.

Dáriusnak voltak fiai az abból az időből való házasságából, amikor még nem volt király és azután is születtek fiai, mikor már Perzsia királya volt. Összesen tizenhárom fia volt, A királysága előtti időkből származó fiai közül Artobaránesz tartott igényt a trónra, a királysága idejéből pedig Xerxesz.

Xerxesznek nagyon megkönnyítette a sikert anyja, Atossza, aki Kiroznak volt leánya. Atosszának mindég nagy hatalma volt férje Dárius felett és azzal érvelt Dárius előtt, hogy Artobaránesz nem lehet a trón örököse, mert abban az időben született, amikor Dárius még nem volt király, Xerxesz azonban akkor született, amikor Dárius már király volt, és ő, Atossza Kirosz leánya, tehát Xerxesz Kiroznak, a perzsa birodalmat megalapító királynak az ivadéka. Dárius hajlott Atossza szavára és trónörökösül Xerxest jelölte ki.

Mialatt Dárius egész birodalmát mozgósította az új hadjáratra, melyet Görögország ellen akart vezetni, még egy fájdalmas hír sebezte meg szívét: Egyptom fellázadt. Egyetlen satrapiát sem halmozott el Dárius annyi kedveskedéssel, figyelemmel, mint Egyptomot. Ezt a hírt a hatalmas uralkodó nem sokkal élte túl, mert még ugyanabban az évben 486-ban K. e. szeptember hóban meghalt. A trónon fia, Xerxesz követte.

Xerxesz előtt két feladat állott, az atyja dicsőségén Görögországban esett csorbát kiköszörülni és Egyptom lázadását leverni. Trónra lépése után két esztendővel Egyptomba ment, ott leverte a lázadást, Egyptomot sokkal súlyosabb szolgaságba vetette, mint volt azelőtt. A leigázott ország satrapájául öcscsét, Akeméneszt tette meg.

Lázadás tört ki még Babilonban is, ahol néhány elkeseredett babiloni,

akiben még mindég lobogott a bosszú Zopirosz ellen, aki oly ravaszul rászedte a babiloniakat és városukat Dáriusnak átadta, lázadást indított. A lázadók legelőször Zopiroszt ölték meg.

Xerxesz, Zopirosz fiára Megabizoszra bízta a lázadás leverését. Megabizosz ostrommal bevette Babilont, kifosztotta és feldúlta Bél templomát.

A lázadás leverése után teljes erővel készült Xerxesz a görögök ellen. Milliónyi sereggel indult a görögök leigázására; hidat veretett a Helleszpontuszon és ott kelt át Európába. A Helleszpontusz keskeny tengersizor, mely a Márvány tengert összeköti az Égei tengerrel.

Hérodotosz elmondja, hogyan számlálták meg a sereget, mikor átért Európába és leírja magát a sereget is.

„Tízezer embert gyűjtöttek egy helyre — mondja Hérodotosz — amennyire csak lehetett összeszorították őket és kívül kört vontak köréjük; a tízezer embert ekkor kibocsátottak a körből, kívül földsánczot hánytak és új embertömeggel töltötték meg a kört s így ezt addig ismételték, amíg az egész szárazföldi sereget megszámlálták, mely számlálás szerint egy millió kétszázezer emberből állott. Mikor a roppant sereget megszámlálták, felosztották népek szerint.“

Hérodotosz hatvanegy népet sorol fel, amely részt vett Xerxesz hadjáratában, a hatvanegy féle katona megfelel a perzsa birodalom meghódított népei számának, tehát minden nép, mely a perzsa fennhatóság alá került, katonát állított.

Hérodotosz leírja a különböző katonák fegyverzetét és ruháját is. A leírást a perzsákon kezdi.

„A perzsák fejükön bő fő végüket, a tiarát viselték. Testüket ujjas kabát borította, melyet a halpikkelyekhez hasonló vaslemezekkel vontak be, a lábukon nadrágot hordtak, nagy paizs helyett kis fonadék volt baljukban, hátukon tegez csüngött. Rövid kardjuk, hosszú íjuk, nádból készült nyiluk volt. Az őv alól a jobb lábszár mellett tör lógott le. Ezt a ruhát és fegyverzetet a perzsák a médektől vették át, tehát a médekkel teljesen egyenlegek voltak. A perzsákhoz teljesen hasonló volt a fegyverzete a k i s s z í - a i a k n a k, csakhogy tiara helyett mitra* volt a fejükön.

Az a s s z í r i a i k ércsisakkal vonultak a hadba; fegyverük volt a lándzsa, a paizs, széles, hosszú tör, érczczel kivert fabuzogány, és lenpánczél. Az assziriakkal együtt harczoltak a kaldeaiak. Volt a seregben ázsiai szkita törzsből való katonaság is, mely fején hegyesen végződő egyenes főveget viselt, nadrágban járt, különös íja volt, fegyverzetükhöz tör és kétélű szekercze tartozott. Az indiaiak gyapjú ruhában jártak, íjukat és nyilaikat nádból készítik, a nyilak végén vashegy csillogott. A k a s p i - u s o k darócruhát viseltek, nádból készült íjuk volt és perzsa kardjuk. A

* A mitra. A Mitra fej befödésére való puhább süveg.

sarangák hamar szembeötlöttek, mert feltűnő, tarka színes ruhában és térdig érő csizmában jártak. Az arabok testét bő ruha fedte és öv szorította a csípőjükhöz, a jobb kezükben kettőshajlású, hosszú íjat tartottak. Az é t i ó p i a i a k oroszán és párducz bőrben jártak; íjjaikat pálmafaágból készítették, de igen hosszúak voltak, négy rőf volt a legrövidebb; nyilaik végére igen kemény éles köveket tettek. A dárdájuk hegyére lándzsa hegy alakú kifaragott zerge szarvat tettek; kivert buzogányuk is volt. Mikor hadba indultak, testük egyik felét krétával, a másik felét a piros miniummal kenték be. A l i b y a i a k bőrruhában jártak és tűzben edzett lándzsákkal harczoltak. Több kisebb szíriai törzs katonái fejükön font sisakot viseltek, rövides lándzsájuk, kis pajzsuk volt és a lábszár közepéig érő csizmában jártak. A lídiaiak majdnem olyan ruhában jártak és úgy fegyverkeztek, mint a görögök. A lídiaiak gyarmatosai, a m i s i a i a k fejükön különös sisakot viseltek, kis paizsszal és tűzben edzett dárdákat harczoltak. A trák ok rókabőrt húztak a fejükre. Testükön inget hordtak és föléje tarka bő ruhát vettek. A lábukat és lábszárukat szarvasbőr csizma fedte; fegyverzetük: rövid dárda, tőr és paizs volt. Egy másik ázsiai szkita nép harczosai rövid marha bor páncélt viseltek, két dárdát vittek, fejüket ércsisak fedte, azonkívül ércből vert ökörfülek, és szarvak borították; a sisakjukat pedig forgó díszítette. Lábukat piros posztó fedte. A m o s - k u s o k -nak fa sisakjuk volt és hosszú hegyű lándzsájuk. Ezek és még sok más népből való harczos mind gyalogos katona volt.

A különböző népeknek mind perzsa vezérük volt, főleg a királyi családból, vagy a rokon előkelő perzsák közül.

A lovas seregben érdekes katonák voltak a szargutiusok; nomád nép volt, mely perzsa nyelven beszélt. Nyolczezer harczossal vett részt a hadjáratban. Ezeknek a harczosoknak törüket kivéve semmiféle ércfegyverük nem volt, hanem szíjából font kötéllel mennek a harczba. Mikor ütközetben megtámadják az ellenséget, kidobják a szíjukat, melynek végén háló van és azzal megfogják az ellent, lerántják a földre és így húzzák maguk után. A lovasságban tíz nép lovasai vettek részt, beleértve az arabokat is, de azok nem lovakon, hanem tevéken jöttek. A lovasseregben, ha a tevéket és a koczákat nem számjuk, 80.000 ló volt.

A hadsereg hatalmas része a roppant hajóhad volt, mely ezerhét-százhet hajóból állott. A főnikiaiak és a partmenti szír iái ak összesen háromszáz hajót szerelték fel. Kétszáz hajót küldött Egyptom. A harczosok fején [font sisak volt, nagy öblös pajzs a baljukon, fegyverük hosszú dárda és nagy szekereze. Kiprosz szigete százötven hajót adott. A ki li ki a iák száz hajóval csatlakoztak; a kilikiaiak gyapjú ruhában jártak, két dárdájuk és egy kardjuk volt, de paizs helyett ökörbőrből készült, bozontos védőt használtak. A lídiaiak ötven hajót adtak; katonáik mellvédőt és lábpáncélt viseltek; somfából készítették az íjjaikat, nádból a nyilakat toll nélkül; vállukról kecske-

bőr lógott le, fejükön toliakkal ékesített főveg volt, kezükben tört és sarlót tartottak. A jónok száz hajót, a szigetlakok tizenhét hajót küldtek.

A leggyorsabban járó hajóik a fönikiaiaknak voltak, azok közül pedig első helyen állottak a Szidóniák. A hajóhadnak voltak teherszállító hajói is, főleg a lovak számára, azok kisebb hajók voltak és körülbelül háromezren követték a harcos hajókat.

A hajóhad fővezérei szintén perzsák voltak, de azért úgy a hajóhadnál, mint a szárazföldi seregnél minden népnek meg volt a maga saját nemzeti vezére is. A különböző népek harcosai az illető nép községei szerint oszlottak szakaszokba és minden ilyen szakaszoknak megvolt a saját községükből való parancsnokuk.

A sereg minden hadtestének meg volt a maga külön hadi jelvénye, zászlója, lobogója, melyre a napot, a holdat vagy mást hímeztek ki. A harci jeleket pedig kürttel, trombitával adták tovább, így értesültek a különböző csapatok fővezé-
rük parancsáról.

Ha a sereg tá-
bort ütött, annak
középpontján ál-
lott a királyi sá-
tor, melyet igen
gyorsan állítottak
és belseje teljesen
pótolta a királyi
palotát. A királyi
sátorba az elő-
csarnokon át vitt
az út, maga a
sátor több részről
állott, mindegyi-
ket kényelmes sá-
torszobákká tett
ték, nehéz, szép
szőnyegekkel, re-
mek függönyök-
kel, csupa ezüst
és arany tárgygy al
díszítették

A királyi sá-
torak körül körben
a testőrség sátrai
állottak és azok

A Xerxes-pavillon Perzsavárosban.

közt a konyhák, a sütők, az istállók, azok után következtek körben a perzsa szekérharcosok; azoknak mindég védett helyen kellett állniuk, hogy abban az esetben, ha a tábornok hirtelenül meglepné az ellenség, elég ideje maradjon a felkészülésre, a lovak befogására. Azután következtek a hadtestek sátrai. Minden csapattest vezetőjének a sátrát kis zászlóval jelölték meg; ugyanúgy meg volt a külön jele minden hadtest vezéri sátrának, hogy a királyi parancsvivő könnyen ráakadjon. A katonák nagy gyűlése után következett a szekérfal, mely a teherhordó szekerekből került ki; végül az egész tábornok körül árkolták és a felhányt földből sánczot rögtönöztek, melyen őrk jártak körül.

A hatalmas perzsa sereg hadjáratának részleteit, majd a görögök történeténél mondjuk el, itt csak a száraz tényt említjük. Ez a roppant hadsereg a maroknyi görög seregen nem tudott győzedelmeskedni; a görög szabadságszeretet mesés hőssé változtatott minden katonát és a perzsa sereg vereséget szenvedett szárazon és vizen egyaránt. A büszke perzsa birodalmi hadsereg szégyennel indult haza, a hajóhad összetört, Xerxesz gazdag királyi sátra a görögök zsákmánya lett. Trákia, Macedonia azonnal lerázta magáról a perzsa igtát, a hős görögök felszabadították a perzsa uralom alól a görög tengeri szigetek lakóit, majd pár év múlva Kis-Ázsiába törtek és az ott letelepült véreiknek, a görög gyarmatoknak szabadságát szereztek meg és így szorult vissza a perzsa hatalom, mely akkor már zűllésnek indult.

Xerxesz a görög hadjárat után elvesztette minden becsvágyát, nagyra törését és elmerült a gyönyörbe, melyet királyi hatalmával élvezhetett.

A hárem-gyönyörök rabja lett teljesen s a legdélcegebb, legszebb perzsa férfi, a birodalom királya, aki nem rég Európa leigázására indult, csakhamar eípuhult, elernyed, gyönyörkereső lett, akit nem lelkesített többé semmi, akinek azontúl csak a saját személye, önző szeszélye és szenvedélye volt a vezetője s a világraszóló birodalom ura nem egyszer játékszere volt az asszonyi cselvésnek, aminőt ő maga is szót, hogy vágyai beteljenek.

Hérodotosz mondja el róla az alábbi történetet:

A görögök ellen indított hadjárat kudarcza után Xerxesz hosszú ideig Szárdeszben tartózkodott. Ott beleszeretett a szintén ott időző bátyjának, Mazisztesznek a feleségébe. A legkecsegtetőbb ajánlatokkal akarta a szép asszony szerelmét meghódítani, de az nem hajlott szavára. Xerxesz végre más módon akarta az asszony hajlandóságát megnyerni. Feleségül kérte az asszony leányát a fia, Dárius számára. A leányt el is jegyezték Xerxesz fiával, Dáriussal és elvitték Szuzába, Xerxesz palotájába. A leányt Artaintának hívták. Mihelyt a leány Szuzában volt, Xerxesz nem gondolt többé a leány anyjára, hanem a leány iránt lobbant lángra. Artainta viszonzta is Xerxesz szerelmét. A dologra azonban csakhamar rájött Xerxesz felesége,

Atossa irábeszéli Dáriust, hogy utódjául Xerxes fiát jelölje ki.

Amesztrisz királyné. A királyné gyönyörű palástot szőtt a férje számára és meglepte vele. A királynak nagyon tetszett a palást és amikor legközelebb meglátogatta Artaintát, magára vette.

Artainta annyira elhalmozta kedveskedésével a királyt, hogy az elragadtatásban felszólította: kérjen valamit, bármi legyen is az, teljesíti kívánságát. Artainta megeskette a királyt, hogy csakugyan teljesíteni fogja óhaját.

A király megesküdt, mert mindenre inkább gondolt, mint arra, amit Artainta valóban kért tőle. A leány elkérte ajándékolni azt a palástot, ami a király vállán volt, amit Amesztrisztól kapott.

A király meghökkent erre, mert tartott Amesztrisz haradpól, aki már ügyis gyanakodott. Xerxesz kínált a leálynak kincseket, gazdagságot, egész várost, hadsereget, melynek csak ő, Artainta volna a parancsnoka, csak a palástot ne kérje. Artainta azonban nem tágitott és Xerxesz, akit esküje kötött, végre is odaadta a palástot. Artainta nagyon örült a szép palástnak, gyakran felvette és büszkélkedett vele. Amesztrisz megtudta, hogy a palást Artaintánál van, tehát bizonyos volt afelől, hogy férje szereti a leányt; de nem Artaintára haragudott, hanem annak anyjára, mert azt hitte, hogy az mesterkedett abban, hogy Xerxesz a leányába beleszeressen; bosszút forralt tehát a leány anyja, Maszisztesz felesége ellen. Amesztrisz nem árulta el bosszúságát, hanem várt a kedvező alkalomra, amikor bosszúját kitöltheti.

A király születése napján nagy ünnepséget tartottak: azon a napon a király megajándékozta a perzsákat és semmiféle kérést, amit hozzá intéztek, nem tagadhatott meg. Erre a napra várt a királyné, ezen a napon arra kérte a férjét, hogy ajándékozza neki Maszisztesz feleségét.

A király megdöbben erre a kérésre, mindjárt sejtette, hogy miért kéri Amesztrisz azt az asszonyt. Xerxesz nem akart beleegyezni, de Amesztrisz addig kérte, amíg kénytelen volt engedni és neki ajándékozta Maszisztesz feleségét. Mihelyt Amesztrisz távozott tőle, magához hívatta öcscsét, Masziszteszt, aki mikor Xerxesz hazatért Szuzába, szintén hazajött.

Xerxesz így szólt öcscséhez: te Dárius fia és az én öcsém vagy, derék embernek ismer a világ; kérlek, válj meg a feleségedtől és én kárpótlásul hozzád adom a leányomat.

Maszisztesz meglepetten hallgatta Xerxeszt; de mert nem tudta elgondolni, mi lehet az oka, hogy ilyesmit kér tőle, szabadkozott. — Nagyra becsülöm királyom — szólt Maszisztesz, — hogy leányodra méltatsz, mégis nem fogadhatom el ajánlatodat, nem hajthatom el azt, akit szeretek és aki gyermekeim anyja, kérlek, engedd, hogy feleséggel továbbra is együtt élhessek.

Xerxesz erre bosszúsan kiáltotta: — Úgy hát eldől sorsod! sem a leányom nem lesz a feleséged, sem a tieddel nem fogsz tovább élni; ta-

nuld meg, hogy ajándékot, amit a te urad, királyod kínál, el kell fogadnod! — Azzal elbocsátotta.

Amesztrisz azalatt magához hívatta a király testőreit és megparancsolta nekik, hogy menjenek Maszisztesz házába és Maszisztesz feleségét csonkítsák meg; amikor elhozták a szerencsétlen asszonynak levágott testrészeit, a királyné azokat a kutyáknak dobta.

Maszisztesz aggodalommal távozott Xerxestől és azonnal hazasietett; otthon borzasztó látvány tárult eléje, feleségének sem ajka, sem füle, sem orra, sem keble nem volt. Elkeseredésében összeesküdött a fiaival, hogy boszút áll Xerxeszen és lázadást kelt ellene. Azonnal elindult, hogy Baktriában lázadást támaszson Baktriában az igen könnyen sikerűit volna, mert ő Baktriának kormányzója volt, a baktriaiak pedig nagyon szerették. A szerencsétlen férj tervének azonban árulója támadt; Xerxesz azonnal ereget küldött utána, mely utolérte és fiával együtt felkoncizolta.

Másik érdekes történet, melyet Xerxeszről ismerünk, Eszter története, ezt a biblia mondja el.

Xerxesz, uralkodása első éveiben összegyűjtette volna országainak valamennyi szép fiatal leányát, hogy a melyik a legszebb köztük, azt válaszsza királynénak. A zsidó szülőktől származó Eszter volt a legszebb valamennyinél. Xerxesz őt választotta; feleségül vette a szép zsidó leányt és királynéul tette meg.

A perzsa előkelők közül sokat bántott, bosszantott ez a választás, mert azt hitték, hogy az ő leányaik közül valamelyiket fogja a király választani. A legjobban gyűlölte Esztert Xerxesz királynak egyik mindenható embere Háman, aki különben is gyűlölte a zsidókat. Eszter elleni haragját még jobban növelte az, hogy Mardokeus, Eszternek a gyámja nem borult le előtte. Mardokeus egy ízben nagy szolgálatot tett Xerxesznek, mert felfedezte az élete ellen készülődő összeesküvést. A mindenható miniszter, nehogy Mardokeus hatalma megnövekedjék, egy csapással el akarta tenni útból őt is, meg a királynét is.

A mindenható miniszter alkalmas órában rávette Xerxeszt, hogy azokat a zsidókat, akik azután is az országban maradtak, miután Kirósz őket haza bocsájtotta Babilóniába, azokat egy azon a napon az egész országban öltesse meg, mert a zsidók veszedelmes ellenségei a királynak.

Xerxesz hajlott a minisztere szavára és kiadta a rendeletet, mely pusz-

Dárius Kodománus.
Pompeiben talált mozaik-képről.

tlást hozzon minden zsidó házra és magára a királynéra is, mert a min-denható miniszter őt is megakarta öletni.

A király már csak akkor értesült volna a királyné haláláról, amikor késő lett volna, a tett végrehajtóját pedig megvédte volna a király rendelete.

Mardokeus megtudta a rendeletet, megtudta, milyen veszedelemben forognak mindnyájan, gyászruhát öltött és elment a gyámleánya, Eszter kapuja elé.

Gyászruhában nem volt szabad a királyi palotába bemenni. Mikor Eszter meglátta, kiküldött hozzá, és üzentette, hogy vesse le a gyászruhát s jöjjön be,

Mardoheus azt üzentette, hogy nem vetheti le a gyászruhát, mert roppant gyász éri őket, de beküldte Eszternek írásban a miniszter fondor-kodását, a rendeletet, melyet Hámán Xerxeszel kiadatott. A levélben Mar-dokeus kérte Esztert, hogy beszéljen a királyllyal és mentse meg véreit.

Eszter azonnal magára öltötte legszebb köntösét, oly széppé csinosította magát, amint csak tudta és elindult a király elé.

Ez a legnagyobb merészség volt. Hivatlanul a király személye elé lépni senkinek sem volt szabad, ezt szigorú törvény tiltotta, büntetése halál volt. Eszternek azonban nem volt vesztegetni való ideje és a király elé lépett, aki ép trónján ült, mellette a mindenható miniszterrel.

Mikor Eszter a király elé ért és rátekintett, látta, hogy az zord tekin-tettel néz reá. Látta, hogy a király arcán kiült a harag az ő vakmerősége miatt, ez annyira megrémítette Esztert, hogy elájult és visszahanyatlott az őt kísérő szolganők karjába.

Eszter hirtelen rosszuléte azonban a királyt is megijesztette, azonnal felállott, Eszterhez sietett, királyi pálcájával megérintette karját. Eszter feleszmélt és amikor szemeit felnyitotta, első tekintete a király nyájas arczára esett.

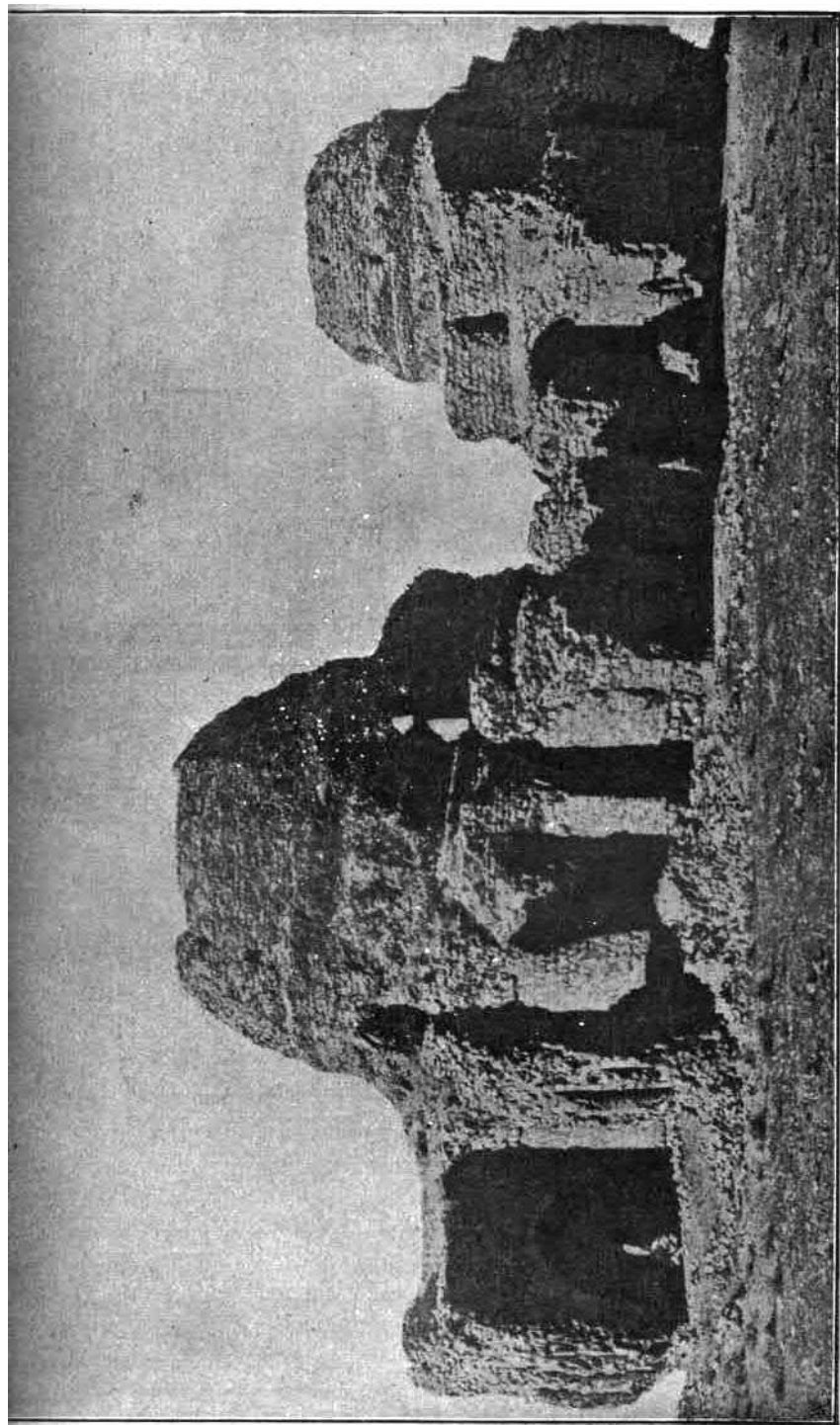
— Mi kell Eszter királyné — szölt Xerxes. — Ha a birodalmam felét kéred is, teljesüljön kívánságod.

Eszter most feltárta Hámán egész eljárásának képét; elmondta, hogy Hámán csak azért akarja az egész zsidó népet kiirtani, hogy Mardokeust és őt, a királynét is megölhesse. Eszter azután kegyelmet kért a nép szá-mára, amit Xerxes megadott, Hámánt pedig kivégeztette.

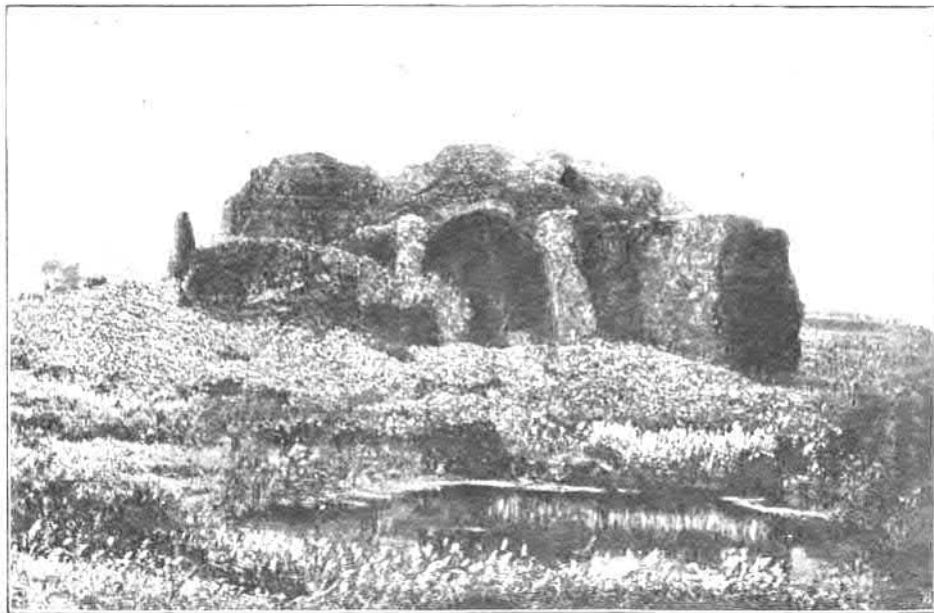
Xerxes később egyre jobban a háremhölgyeinek hatalma alá került, az udvari cselszövények állandóak lettek s végre a király maga is ilyen cselszövény áldozata lett.

A testőrség parancsnoka, Artabanosz, urkaniai férfi és a király kama-rása Mitridátesz megölték.

Artabanosz alkalmasnak tartotta az időt, a nagy zavart arra, hogy a királyi méltóságot magához ragadja és gáztettét újabb gonoszságokkal te-tézte. Bevádolta Dáriust, Xerxest legidősebb fiát, azt állította róla, hogy

A Szarvaskő köré épült Piletoinae romjai.

Az Ardesiv király alatt Győr városában épült palota romjai.

ő volt a gyilkos és vádját úgy tudta támogatni, igazolni, hogy a király fiát, aki ellen már a saját atyja is vétkezett, halálra ítélték és kivégezték. Dárius után Artaxerxesz (Artaksatra) volt a trón jogos utóda; az ő trónra jutásának különösen az anyja és a nővére Amitisz örültek, mert Artaxerxesz gyengéd és erőtlén lelkületű ember volt, aki felett a két nőnek hatalma volt. Artabanosz azonban elakarta tenni útjából Artaxerxeszt is és tervéhez megakarta nyerni Zopirosz fiát, Megabizoszt, aki akkor a királyi asszonyokkal, a királynéval és Amitiszszel meghasonlott. Amitisz a felesége volt Megabizosznak, de az asszony olyan étetet folytatott, amely benne csak megvetést keltett a két nő iránt. Artabanosz tudta ezt és feltételezte, hogy Megabizosz készséges társa lesz az ő terveinek, azonban csalatkozott, mert Megabizosz feljelentette Artaxerxesznek az ellene szőtt fondorlatot és Artabanoszt a „teknő-halálra“ ítélték. Xerxesz gyilkosa tehát elvette büntetését és a perzsák legborzalmasabb halálos büntetését kellett végig szenvednie.

A királyi pompának árnyékában bizony sötét és véres árnyak lebegtek; csúnya cselszövény és fondorkodás uralkodott a pompás palota-világban, Perzsavárosban, ahol Dárius palotája elé Xerxesz másik, még szebb palotát építtetett. Xerxesz építkezései a Perzsavárosban még művészeibbek, szebbek voltak. Szép oszlopok a perzsa kettős bikafejű oszlopfővel, művészi palota, méltóságos lépcsők hirdették a roppant gazdagságot, mely az építő kincstárát megtölthette, hogy ilyen építkezéseket hagyhatott hátra.

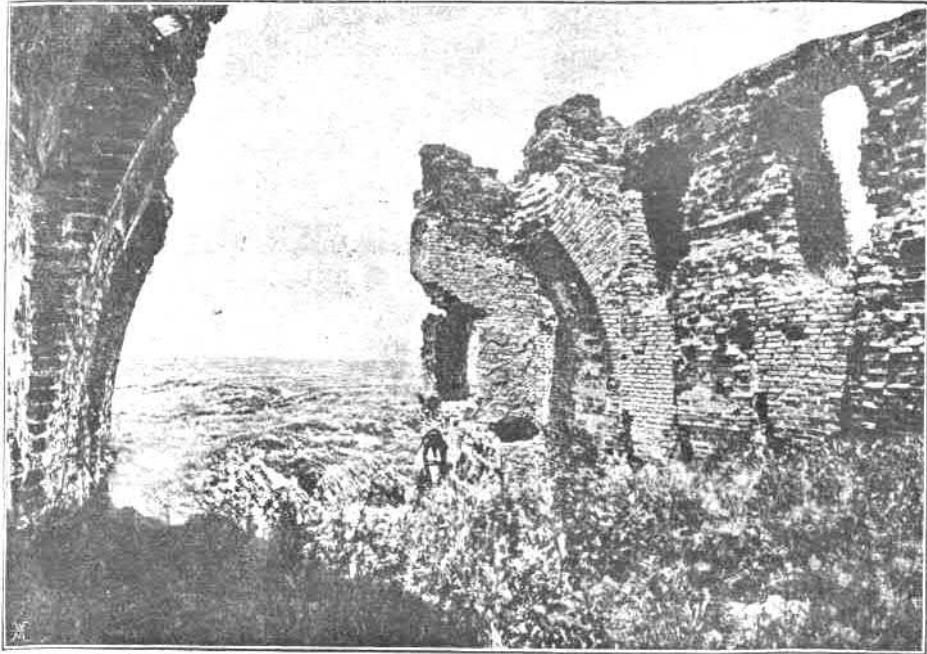
A pompás palotákban az új uralkodó Ártaxerxes volt.

I. Ártaxerxes, akit a történelem „longimánusz“ (hosszú kéz) melléknévvel jelöl, zavaros időben került a trónra. Fivére Hisztaszpesz, aki Baktria satrapája volt, fellázadt ellene és a lázadás csak két vesztes csata után ért véget. Artabanosz fiai vérbosszút akartak állani atyjuk halála miatt, de a saját életüket veszítették el.

Egyiptomban is újra harczizaj támadt. Az egyiptomiak fellázadtak a perzsák ellen és Akeménész satrapa a Delta vidékén csatát veszített. Inár-ősz, lidiai fejedelem fia, a lázadás feje, megölte a csatában a satrapát és a perzsa seregnek Memfiszig kellett hátrálnia, ahol a városba vonult, hogy a közeledő ostromra készüljön. Az egyiptomiaknak az athéni hajóhad jött segítségükre és a perzsa hajóknak menekülniük kellett, így a felkelők megostromolhatták Memfisz. A város egy évig állotta az ostromot.

Negabizosz, aki akkor Szíria satrapája volt, fönikiai hajókon megérkezett Egyiptomba. A két perzsa hadsereg egyesülhetett és megverte az egyiptomit, a görög hajóhadat pedig a Nílus egyik szigetén a perzsák körülfozták. A sziget egyik oldalán a vizet elzárták, a medrét kiszárították és így támadták meg a körülzártakat.

Az egyiptomi hadak felett Negabizosz győzedelmet aratott, de teljes

Régi perzsa palota boltíves csarnokának romjai.

sikert csak Inárosz megadása hozhatott neki, felszólította tehát, hogy tegye le a fegyvert és ő bántatlan marad, lázadásáért semmi bántódása nem lesz. Inárosz letette a fegyvert, a jellemes Negabizosz szavában bízott.

Történt azonban, hogy az athéniak megakarták torolni a veszteséget, mely seregüket Egyiptomban érte és megtámadták afónikiai, kilikiai-perzsa hajóhadat, azt megverték, majd győzedelmet arattak a Fónikiában tartózkodó perzsa seregen is.

Artaxerxesz anyját, Amesztrisz, ez a vereség igen bosszantotta, dühöségében minden vereségért Inároszt okolta, mert ha az nem lázad fel, nem estek volna meg a későbbi vereségek sem. Addig bízta Artaxerxeszt, amíg az beleegyezett Inárosz kivégeztetésébe.

Mikor erről Negabizosz értesült, egész lelkét eltöltötte a keserűség Artaxerxesz és főleg Amesztrisz ellen. Lázító vétségnek tartotta, hogy az ő szavát, ígéretét nem tartották tiszteletben, fegyvert fogott és fellázadt a király ellen. Megüzente a királynak, hogy ő valódi hú embere volt mindég, kétszer mentette meg az életét, egyszer Artabanosz ellen, egyszer pedig oroslánvadászaton, amikor az utolsó pillanatban leterítette az oroslánt, amely a királyra támadt, de most oly méltatlan dolgot tett a király, ami az ő becsületét sérti és azt nem hagyhatja megtorolatlanul.

A lázadás roppant hatalmas volt, a király serege vereséget szenvedett és a király kénytelen volt Megabizoszszal békét kötni.

Artaxerxesz békés és szelíd természetű király volt, akit véres, kegyetlen hitéletekre csak az anyja vagy húga bírta rá. Maga a király a békés uralkodás híve volt és legnagyobb öröme telt az ország pénzügyi dolgainak rendezésében. Élete végén azért a veszteségért és vereségért, amit a Perzsa birodalom a görögötől szenvedett, elégtételül szolgált neki, hogy a görögök közt belháború tört ki és a két ellenfél mindegyik felkereste és segítségét kérte, de még mielőtt döntött volna, hogy melyiknek az oldalára álljon, melyiket segítse, lezárta szemeit a halál. Ugyan az nap halt meg Damazarja nevű felesége, akitől jogos örököse is származott. A Damazarja fia, Dárius örökölte a birodalom trónját.

II. D á r i u s király azonban csak negyvenöt napig ülhetett a királyi trónon, mert atyjának egyik babilóniai háremhölgyétől, Alogunától származó fia: Szogdianosz lakoma alkalmával megölte. S z o g d i a n o s z mindjárt trónra lépte után, még egy gyilkosságot követett el, megkövezette atyja egyik kedves emberét, aki Artaxerxesznek és Damazarján a holttestét elvitte Perzsa városba, a hol a királyi sziklasírok (Naksi Rusztam) egyikébe eltemette felséges urait. Szogdianosz azt mondta, hogy Bagorázosz, így hívták a hú embert, saját akaratából cselekedett és senki sem bírta meg a királyi tetemek elszállításával.

Szogdianosz azonban félt atyjának a többi háremhölgyétől származó fiaitól és azokat akarta ártalmatlanná tenni és először O k o s z t , b a -

biloni nő fiát hívatta az udvarba, hogy előtte haladéktalanul megjelenjék. Okosz vonakodott, hanem az úgyis gyűlölt Szogdianosz ellen sikerült se-reget gyűjtenie és a sereg élén jött el a királyhoz, akit elfogtak, a tróntól megfosztották és gonosz tetteiért tüzes hamuba fojtották.

Okosz elfoglalta a trónt és mint II. Dárius király uralkodott a birodalom felett.

II. Dárius uralkodása alatt a birodalom egyre züllött, folytonos lázadások zaklatták a király nyugalmát, egyre elszakadt satrapák visszahódításával kellett küzöldnie és sok esetben csak a görögök segítségével tehetette, akik közül a spártaiakkal szövetségben állott, mert a még Artaxerxesz alatt kitört görög viszályban ő a spártaiak pártján állott.

Uralkodása utolsó éveiben elszakadt a birodalomtól Egyptom, ahol ismét fáraó uralkodott és Dárius tehetetlen volt vele szemben. A birodalommal együtt züllött a királyi tekintély is; az asszonyok irányították a király határozatait, ők hozták az ítéletet, melyet ő kimondott, a satrapák pedig magukhoz ragadták a katonai hatalmat is és azontúl a satrapiákban, mint kis királyok uralkodtak és uralmukat fiaikra származtatták.

A megvesztegetés, megvásárlás lett a birodalom belső életében a legerősebb fegyver, annak az eredményét sikerrel megghiúsítani legfőlebb áruállással lehetett; de azért nem mondható, hogy a két gazság közül egyik hatalmasabb volt a másíknál, csak azt, hogy egyikkel a másik ellen küzdtek. „ II. Dáriusnak két fia volt. Arzakesz volt az idősebb, Kirósz az erélyesebb, eszesebb, tehetségesebb. Az első trónja örököséül jelölte a király, a másikat Kis-Ázsia fősatrapájának tette meg.

Parizatisz királyné jobban szerette volna, ha ezt a fiát tette volna a király a trón örököséül, de ebben az egy kérdésben Dárius nem engedett. Pazargádeában szentelték fel az ifjú Arzakeszt, aki mint király, Artaxerxesz nevét vette fel. A felszentelés ünnepén az ifjúra adták a nagy Kirósz palástját és mikor ősi szokás szerint megette a száraz fügéket, a szokásos szent növény leveleket és az eczet meg tej keveréket megitta, híre járt, hogy Kirósz ép abban a perczben akarta bátyját megölni.

Kirósz valóban ép akkor érkezett meg Kis-Ázsiából, mert atyja hívatta, hogy feleljen két perzsáért, akit kivégeztetett. Kirostz elfogták és csak anyja közbenjárása mentette meg a haláltól.

Mikor azonban Kirósz visszament Pazargádeából Kis-Ázsiába, elhatározta, hogy atyja birodalmát magának fogja megszerezni.

II. Dárius király Babilonban halt meg négyszáznegyben K. e. Utána a már felszentelt fia, Arzakesz került a trónra, mint II. Artaxerxesz.

II. Artaxerxesz-nek kitűnő emlékező tehetsége volt és ezért Mne-mon (emlék) melléknévvel díszítették. Higgadt, de buzgó fejedelem volt, de a pusztuló birodalmi hatalomért nem tehetett sokat, mert erejét, munkálkodását megbénította az öcsse. II. Dárius halála után az özvegy királyné

Parizatisz az ő kedvesebbik fiához, Kiroshoz ment és annak rejtett szándékát, hogy a birodalom ura ő legyen, még istápolta, ösztökélte.

Kirósz a spártaiakat II. Dárius idejében pénzzel támogatta, most csapatokat kért vizontszolgálatul, amire a spártaiak hálából készek voltak.

Az öcs tekintélyes sereggel indult bátyja ellen, akinek a hadserege előbb kitért a harcz elől; mikor azonban csatára került a sor, véres viadalt vívott a két ellenfél, Kirósz görög csapatai többször győzedelmet arattak a perzsa hadakon és nem egyszer kecsgették Kirost győzelemmel.

Kirósz és II. Artaxerxesz a harcz hevében szembe kerültek és a testvér testvér ellen rontott, sőt Kirósz hajító dárdájával mégis sebesítette a királyt; az lebukott lováról és elvitték a csatáról, de amint Kirósz előre tört, leesett fejről a tiara és a fiatal perzsa harcos homlokon találta őt; a király lezuhant a lováról, mely tova vágatott, a lovasság előre rontott és Kirósz csak néhány emberrel maradt hátra.

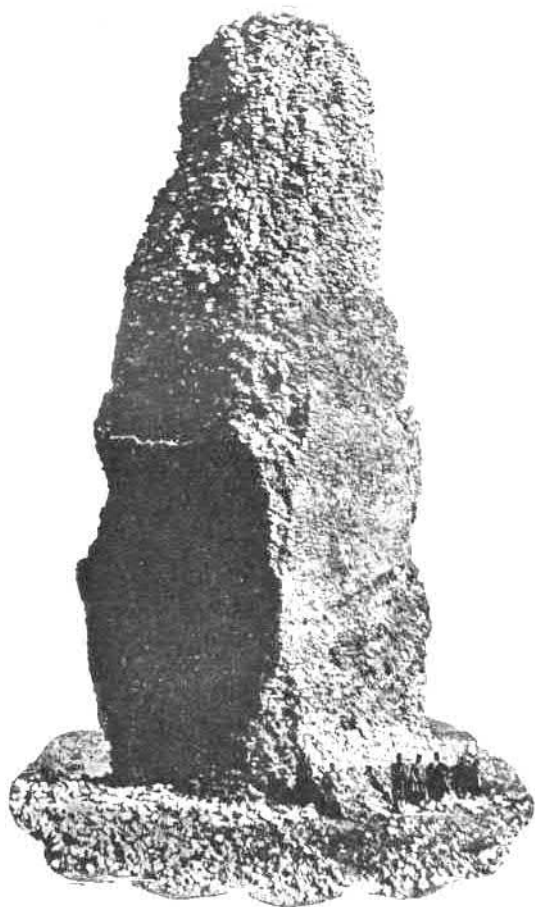
A király serege azalatt megkerüli Kirósz hadát; győzedelmet ül az ellenségen és az menekülni kénytelen. A megsebesült Kirost emberei elviszik, de egy csapat katona II. Artaxerxesz hadából rájuk akad, az egyik eltalálja Kirósz torkát, mire az lebukik és meghal.

A király értesült öcsce haláláról és még az éjjel keresésére indult; a fáklás kísérettel megtalálta a halottat és levágatta annak fejét és jobb karját. A diadal tehát II. Artaxerxesz volt, aki megszabadult legveszelmesebb ellenségétől.

Parizatisz királyné később mindenkin bosszút állott, aki az ő Kirósz fia megsebesülésében, halálában részes volt és aki a király parancsára holttestét megcsontkította. Fondorkodással, ármánnyal mindegyiket veszedelembé döntötte és a legborzasztóbb kínzásokkal kivégeztette.

II. Artaxerxesz öcsce halála után a görög viszonyokkal foglalkozott és sikerült a görög állapotokra nagy befolyást gyakorolnia, sőt a tengeren hatalmát visszanyernie, majd később a Kis-Ázsiai görögök felett is úrrá lennie.

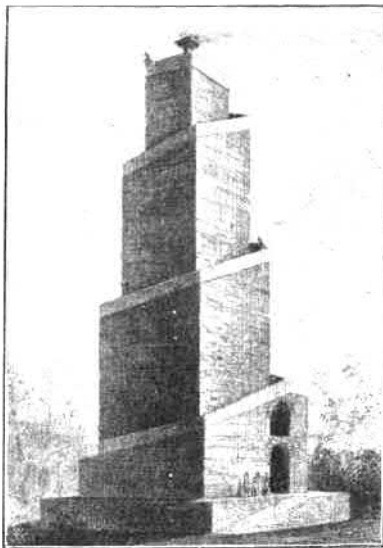
Ezt az örömet azonban másrészt a családi dolgai zavarták meg. Anyja, az a retentő asszony, még a király fele-

A százanok korából való tüztorny romjai.

ségét is megölte méreggel, mert miatta nem volt olyan teljes befolyása a királyra, mint akarta. A király azonban szigorú vizsgálatot tartott és anyját, Parziateszt száműzte Babilonba. Majd legkedvesebb fiát kellett kivégeztetnie. A trónöröklés joga a legidősebb fiát Dáriust illette, de a legfiatalabbnak, Okosznak nagy pártja volt az udvarnál és szeretett volna király lenni. Okosz megígérte a nővérének, aki II. Artaxerxesz háremében volt, hogy feleségül veszi és ő lesz királyné, ha elősegíti terveit.

Ugyanekkor a király háremében élt Kirósz volt kedvese, a Főkeából való Aszpázia. Dárius pedig a trónörökös, aznap, amikor bármit kérhetett atyjától, Aszpáziát kérte tőle. A királynak teljesítenie

A túldalolon levő tűztorony restaurálva.

kellett a fiú kérését, de rövid idő múlva ismét visszavette Aszpáziát, hogy Ekbatánában az egyik templomba papnőül adja.

Dárius végtelenül felháborodott, dühöngött; valami perzsa előkelő, akit II. Artaxerxesz szintén házassági ügyben bántott meg, szította Dárius haragjának tüzét és végre rávette, hogy ölje meg atyját. A dolog azonban kitudódott és a királynak halálra kellett ítélnie saját fiát.

Okosz most már közeledni látta célját, már csak két fiútól kellett tartania, hogy elvitatják tőle a koronát. Az egyik Ariászesz volt, akit szelíd természetéért a perzsák nagyon szerettek, a másik: Arzámész pedig okos fiú volt és a király igen kedvelte. Ariászesznek Okosz szünetlenül azt sugdostatta, hogy atyja az életére tör, csak azért, hogy az ő kedvencének juttathassa a koronát. Ariászeszt ez végül annyira elkésztette, hogy öngyilkos lett.

Arzámésztől Okosz már nagyon könnyen megszabadult, azt közönségesen meggyilkoltatta. Arzámész elvesztése egészen megtörte az aggastyán király szívét, a fájdalmas eset megölte őt is és 46 évi uralkodása után, 94 éves korában — 358-ban K. e. meghalt — II. Artaxerxesz halála után, Okosz került a trónra és a III. Artaxerxesz nevet vette fel.

III. Artaxerxesz (Okosz) rettegő lelkiismerettel lépett a trónra, remegett a gondolatra, hogy valamelyik királyi vérrokon bosszút áll rajta és legközelebbi rokonait egymásután irtotta ki az élők sorából.

Az egyiptomiak sikere, függetlenségük visszaszerzése, felbúzdította Kipruszt, Fönikiát és a városok egymásután megtagadták az engedelmességet. Okosz Babilóniában gyűjtötte össze roppant seregét, a sziriai, kilikiai

satrapáknak megüzentette, hogy kezdjenek harcot a fönikiai városok ellen. Okosz még görög segédcsapatokkal is erősbülten indult Szidon városa elé. Szidon úra: Tennesz, a roppant ellenség közeledésének hírére megszeppen és eladta a várost; követeivel azt izentette Okosznak, hogy ha biztosítja őt, hogy személyének nem lesz bántódása, akkor kiszolgáltatja neki a várost. Tennesz a megállapodás után 100 előkelő szidoni lakossal, azalatt az ürügy alatt, hogy a többi fönikiai város országos tanácskozására megy, a száz előkelővel Okosz elé ment s átadta neki a város kulcsait.

Okosz az áruló Tenneszt és a velejött száz előkelőt azonnal elfogatta és mint a lázadás felbujtóit, kivégeztette.

Az egyiptomi zsoldosok átadták a várost, az elkeseredett Szidóniak pedig magukra gyűjtötták Szidont, maguk ölték meg családjukat és magukat, csakhogy elkerüljék a perzsák kegyetlenségét.

Szidonból Egyiptomba vonult Okosz. Hadserege három nagy hadtestben vonult Egyiptom ellen, minden hadtestét egy görög és egy perzsa vezér vezette.

A fáraók országa ezúttal ismét elbukott a perzsa királylyal szemben. Bagoasz és a Rodosztól való Mettor meghódították Egyiptomot. Okosz kegyetlenül büntette az országot elszakadásáért, kíméletlen, kegyeletet sértő volt és sok istentelen dolgot, amit ő követett el, Kambiesz emlékéhez szőtte a monda.

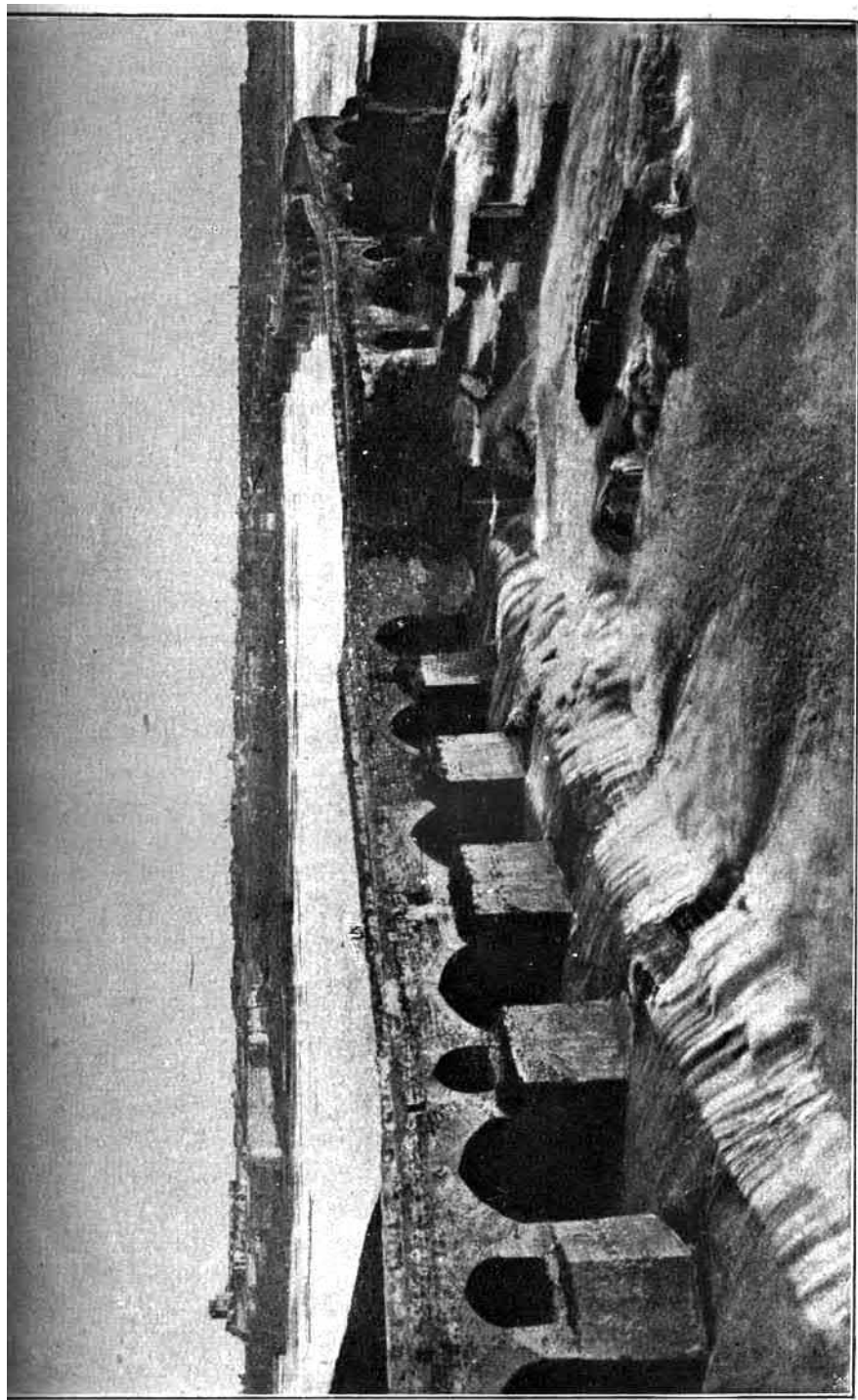
Okosz később meglepően változott; a satrapiákat, az ország főhivatalait bizalmatlanság nélkül kiváló emberekre bízta, aminek megvolt a maga haszna, mert az ország közigazgatása hamar fellendült és igen jól működött.

Okosz éleslátása azt is észrevette, hogy Görögország mellett Macedonia igen gyorsan fejlődik és azt veszedelmesnek tartotta, tehát készségesen segítette a görögöket a macedónok ellen.

A gonoszlelkületű, gyilkos Okosz maga is erőszakos halállal halt meg. Egy Bagoasz nevű egyiptomi, aki egyízben megmentette a király életét, azóta mindég a király körül volt, megnyerte annak teljes bizalmát, szolgált is híven sokáig mindenféle dologban, amíg végre gyanút fogott, hogy kiesett a király kegyéből; de akkor már annyira ismerte annak kegyetlen, gonosz lelkét, hogy mielőtt feje felett a veszedelem lecsapott volna, ő menekült, de úgy, hogy elküldte Okoszt őseihez, hadd számoljon le az ellenük elkövetett sok gazságról. Bagoasz előbb maga pártjára hódította a testőrséget és azután megmérgezte a királyt: III. Artaxerxeszt.

Bagoasz azonban folytatta a királyon kezdett gyilkosságot és legfiatalabb fia kivételével, mind megölte a király fiait.

A r z e s z volt a legifjabb királyfi. Bagoasz őt jutatta a királyi trónra, hanem amikor észrevette, hogy az ifjú király nem akar pusztán báb lenni Bagoasz kezében, akkor őt is és családját is a bátyái sorsa érte. Bagoasz valamennyit megölte.

Kőhid a szazanok korából.

Ekkor már csak egyetlen sarja élt még a Hisztaszpesz nemzetségnek. Kodomannosz, aki második Artaxerxesz öcscsének, Osztánesznek 'volt a fia. Bagoasz most őt emelte a trónra, melyet Kodománnosz III. Darius néven foglalt el.

III D a r i u s K o d o m á n n o s z , szép, hatalmas alakú férfi a fiatal éveiben az a királyi hírnök volt, aki a satrapiáknak, a király legfontosabb leveleleit, üzeneteit vitte. Később a seregben szolgált és a hadjáratokban annyira kivált hősiességével, kitűnőségével, hogy a király Örményföld satrapájául nevezte ki.

III. Darius erős kezű, derék uralkodónak való király volt, aki Bagoasznak csakhamar nem tettett; benne sem talált a gonoszlelkű kamarás alkalmas bábót és már készítette számára a méregpoharat, de ezúttal árulója akadt, Kodománnosz értesült Bagoasz gaz tervéről és kényszerítette, hogy a méreg poharat ő maga igya ki.

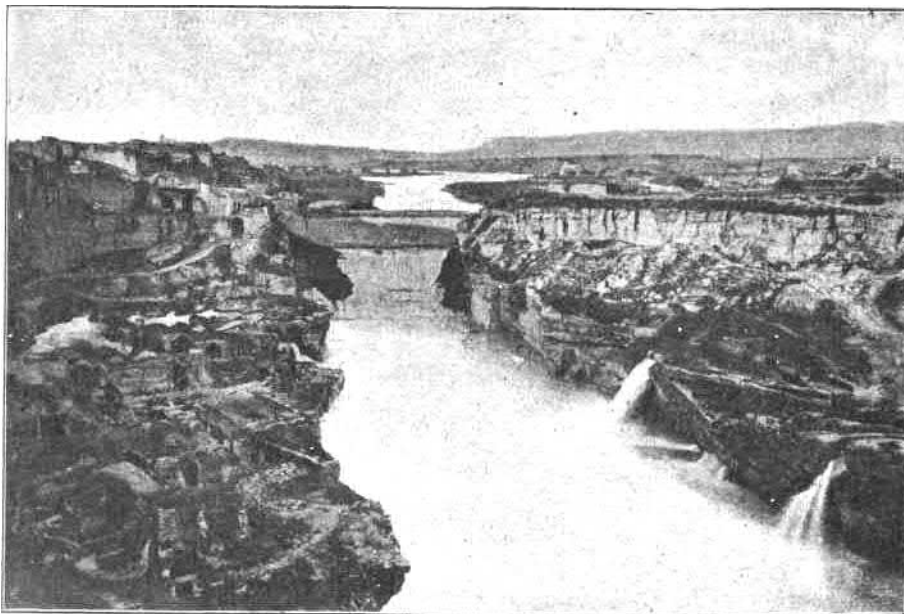
Az Akemének irtója meghalt és az utolsó^ Akernén sarjnak módjában lett volna a züllésben, tespedésben senyedő birodalmat újra helyreállítania, rendeznie. Mindehhez meg is lett volna a képessége, egyéni tehetsége, ereje, akarata, de a népek sorsának könyvében új fejezet kezdődött és új, hatalmasabb ellenfél támadt nyugaton, mely nem engedte meg, hogy az a nagy birodalom újra megerősödjék, hanem jött mint vihar és összetörte a már ingadozó, korhadó Akemén trónt.

Mondtuk, hogy Megabizosz nem sejtette, hogy az a Máczedonia, mely neki, mint a perzsa király helyettesének készségesen meghódolt, körülbelül kétszáz év múlva romba fogja dönteni az egész hatalmas perzsa birodalmat. Maczedóniának most hatalmas, világra szóló fejedelme volt, a híres Nagy Sándor! Nem kicsinyíthetjük tehát Kodomannoszt, hogyha ezzel a hatalmas ellenféllel szemben nem bírta a birodalmat megtartani; ha Kodomannosz más időkben, a birodalom más korában kiváló, nagy uralkodó lett volna.

A világhírű hódító Nagy Sándor csak átlépett Ázsiába, már övé volt a diadal, már leverte az ellentállást Granikosznál s aztán szabad volt^az útja tovább.

Isszosznál került össze az első ütközetre Kodománnosz és Nagy Sándor. A szűk csatatéren a küzdelemből oly szoros kézi tusa fejlődött, hogy a sebesült harcosok nem állhatták ki a sorból, mert mögöttük harcoló bajtársaik, előttük pedig az ellenség szorította őket.

Nagy Sándor Dáriust kereste, aki harci szekeren állott. Sándor minden áron elakarta fogni a perzsa királyt, vagy megölni. Mint a közlegény harcolt, hogy utat törhessen magának Dáriushoz. Dariusz öccse észrevette ezt és bátyja elé törtetett a lovassággal. De Sándor mint a fergeteg tört előre és a maczedon lovasság élén harcolt, könnyű sebet is kapott a czombján, de mikorra Dáriussal szembe került, Dariusz harci ménjei megvadultak és

Csatorna a Százánok korából.

Dáriusnak paripára kellett átszállania. Ekkor a csata már eldőlt, a macedon király serege megingatta az egész perzsa hadat, magának Dáriusnak menekülnie kellett és az ő futása macával ragadta az egész hadsereget.

A macedonok roppant zsákmány birtokába jutottak. Elfogták II. Dárius anyját, feleségét, nővérét, fiát és két leányát.

Nagy Sándor azonban nem üldözte Dáriust, hanem előbb a birodalom nyugati satrapáit akarta meghódítani, hogy hátúiról fedezve legyen és így előbb meghódította Szíriát, Fönikiát és Egyiptomot.

Ez alatt Dáriusnak módjában volt seregét ismét összeszednie és döntő mérkőzésre készülnie. Későn látta be, hogy hibázott, amikor az Isszosznál nagyon rossz harczteret választott és remélte, hogy nagy, széles területen, nagy harcztéren, ahol a roppant perzsa hadseregnek egészen ki lehet fejlődnie és a harczban részt vennie, ott megveri a macedoniai sereget.

Dárius készült a döntő csatára, de azért előbb mégis alkuba bocsátkozott. Babilonból békét akart Nagy Sándorral kötni és az elfogott királyi családért rengeteg váltságdíjat kínált és a békeért hajlandó volt az Eufratesztől nyugatra elterülő tartományairól Sándor javára lemondani.

Nagy Sándornak azonban le kellett volna mondania egész Ázsia meghódításáról, ha elfogadja a békét. Nagy céljait nem akarta elejteni, tehát visszautasította Dárius ajánlatát.

A perzsa király minden tartományából sereget gyűjtött, oly erélylyel

regére emlékeztetett. A régiek feljegyzése egy millió emberre becsülte a perzsa sereget. Az isszoszi ütközet után két esztendővel 331-ben K. e. került a döntő ütközetre a sor.

II. Dárius ezúttal a legkitűnőbb harczteret választotta, assziriai síkságot. Kodomanosz bizonyosan tudta, bár hol fog is állani, bárhol fogja is bevárni az ellenséget, az el fog jönni és ott fog vele csatát vívni, ahol ő akarja. Nem is csalatkozott. Sándor felkereste Dáriust, ott, ahol ő a Macedon királyt csatára várta. A macedon király elfogadta a csatát ott, ahol Dárius akarta, de azért nem úgy támadta, mint azt a perzsa király elgondolta. Nagy Sándor előbb teljes tájékozást nyert a perzsa hadsereg elhelyezéséről, állásáról, azután kitűnő csata-tervvel meghiúsította a roppant sereg erő kifejtését, ellenben oly erővel és sikerrel támadott, hogy a perzsa hadsereg a legnagyobb zavarba került s a csata vége a perzsák részéről roppant ember veszteség és futás volt.

Dáriusnak ismét menekülnie kellett.

A hadi zsákmány megint óriási volt, a hadi pénztár ezúttal még többre rúgott mint Isszosznál. Ott körülbelül 13,000.000 korona, itt 15,000.000 koronaértékű arany és ezüst pénzt zsákmányoltak.

Nagy Sándor nem üldözte a menekülő királyt, hanem Babilon elé vonult, a mely tárt kapukkal, ünnepélyesen fogadta a hódítót.

Dárius ezalatt a régi méd fővárosba, Ekbatanba menekült, onnan akart még egy utolsó küzdelemre erőt gyűjteni.

Mialatt Dárius az új hadjáratra előkészült, két satrapa, Barzaentesz és Besszosz árulást követett el Dárius ellen; elfogta és egy fedett kocsin elszállította.

A két czinkos terve az volt, hogy vagy kiadja Dáriust. Nagy Sándornak, vagy pedig, ha a sereggel a macedonok ellen meg tudnak állani, akkor megölik Dáriust és a maguk szakállukra folytatják a háborút és jó siker esetén megosztoznak a birodalmon.

Sándor üldöző serege azonban utói érte a perzsákat. Ekkor a czinkosok megölték a királyt, maguk pedig elmenekültek. A két gaz satrapa közül az egyiket, Besszoszt azonban Sándor emberei elfogták és a halott királylyal együtt Sándor elé vitték.

Sándor Dárius holttestét elvitette az akeménok temetkező helyére s ott szikla sírba helyeztette porladó ősei mellé. Az áruló Besszoszt azonban átadta a megölt király bátyjának, aki az "árulót két lehajlított fának a két végéhez kötöztette és amikor az erős sudár fákat ismét elbocsátották, azok kettéhasították az árulót.

A perzsa birodalom ura és királya ekkor már Nagy Sándor volt.

A macedon király uralmával véget ért a hatalmas perzsa nagy-birodalom, mely soha többé nem támadt fel újra.

Lám. Virágzó város volt a SVazánok korában ma legnagyobb része romokban hever.

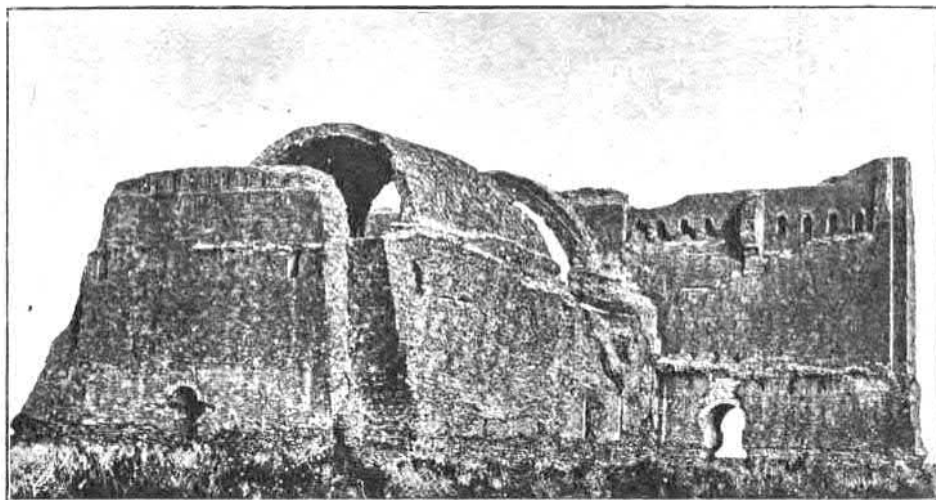
A NAGY BIRODALOM ÖSSZEOMLÁSA UTÁNI IDŐK.

Nagy Sándor halála után a perzsa trónra Sándornak a III. Dárius leányától, Barszinától származó fiának kellett volna a trónra jutnia, de azt mellőzték és a Nagy Sándor bátyja, Aridéosz került a trónra. Alatta azonban nagy zavarok támadtak, mert a satrápiák fellázkodtak és elszakadtak és nemzeti fejedelmek vagy maczedon hadvezetők ragadták magukhoz a hatalmat és mint független országot kormányozták tovább. így támadt újra az Örményország, külön ország a méd-földön. Az így szétdarabolt birodalomnak legnagyobb alakulása volt a Szíriai birodalom, mely Perzsa országot is hatalma alá hajtotta és megalapítója Szelenkosz Nikator volt. Utána öt király következett, és azokat Szelenkoszoknak (Szelenczidák) nevezzük. A Szelenkoszok építették Szelenkia városát Babilon közelében és annak romjaiból, köveiből építetették a várost, mely később a pártiak uralma alatti királyok székhelye lett és Kteszifon volt a neve. A Szelenkosz uralkodóház megalapítója kiváló képességű és erős akaratú uralkodó volt. Ura lett egész Elő-Ázsiának és ekkor Európába készült, hogy Macedoniát is meghódítsa, de ebben megakadályozta gyilkosa, Ptolemaiosz Keraunosz.

A Szelenkoszok uralma után a szíriai birodalom szétdarabolódott és a perzsák szokásaik szerint élő, a perzsa vallást ápoló pártiaknak sike-

rült Perzsia felett is uralomra szert tenni, de a perzsák soha sem ismerték el, hogy a pártiak velük egyenlő rangúak volnának és hosszas viszály, háborúskodás után le is rázták magukról az igát és ismét perzsa vér került az uralomra. A pártiak uralma alatt uralkodó királyokat az arzákész fiáknak (arzakidák) nevezték.

A pártiak uralmát Arzákész állapította meg, ő megölte a Szeleukoszok pártiai satrapáját és magához ragadta az uralmat. Utódai, akik a pártiak

A Ktezifonban épült királyi palota romja hátulról.

uralmát igen megnövelték az Arzákész fiáknak, (Arzakidákak) hívják. Harminczegy utód uralkodott a pártiai birodalmon, amelynek fennhatósága alá tartozott Perzsa ország is. Az uralkodásuk székhelye a Szeleukiából épített és nagyra lett Ktezifon város volt, melynek szép királyi palotája büszkén hirdette királyi hatalmát, a palota romjai pedig pártiai birodalom nagyságát.

A pártiak uralmát követő időt a Szazán fiák (Szazánidák) korának nevezik, mert az uralomra kerülő és uralkodó család Szazántól származik.

A Szazánok uralkodó házának uralma a pártiak elleni lázadásból származik.

Szazánnak az unokája Ardesirt, mindég lelkesítették a letűnt nagy Perzsa birodalom emlékei. A letűnt kornak még állottak hatalmas tanúi, a nép még mint nem is régi dolgot mesélte Kirósz történetét, Dárius hódításait, Xerxesz roppant birtokát.

Az ifjú Ardesirt nagy tettekre sarkalták az emlékek és addig biztatta atyját Pápeket aki a pártiak szolgálatában álló perzsa helytartó, kormányzó volt Darabgirdben.

Az atya hallgatott fia biztató, unszoló szavára és fellázadt a párti uralom ellen, megölte a perzsa alkirályt és a maga fejére tette a koronát.

A felkelés sikerült, de annak, akinek az agyában a gondolat megszületett, nem hozta meg a várt jutalmat, mert Pápek nem az Ardesir fiára hagyta a trónt, hanem másik fiára, S z a p o r-ra.

Ennek persze nem volt más következménye, minthogy a két fiú közt kitört a testvérháború, melyben Ardesir maradt a győztes és azután meggyilkoltatta az öccsét.

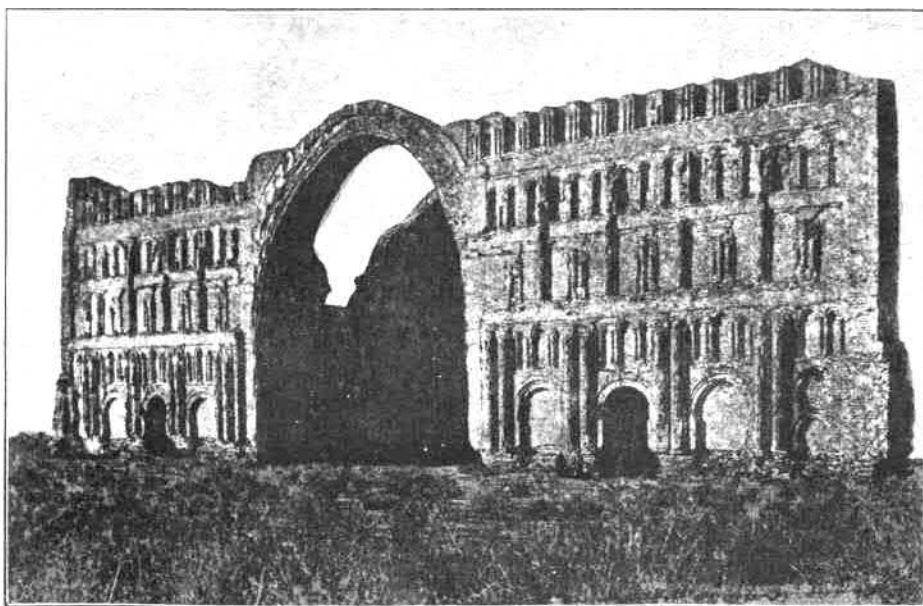
Ardesir volt tehát az újra függetlenné lett Perzsa ország első királya; küzdelmei voltak ugyan még a pártiakkal, de azért már a független Perzsa ország ismét saját úra, saját királya alatt élt.

Ardesir, mindenben törekedett a régi Perzsa birodalom királyait utánozni.

A régi birodalom királyi palotái romokban heverték, a perzsa építkezés dicsőségét: Perzsavárost, a hódítók feldúlták, felégették. Nagy Sándor hadai kíméletlenül vetettek üszköt Perzsaváros pompás palotáira. Ardesirnek méltó királyi palotájában kellett lakni, építtetett tehát Gyúr városában díszes királyi palotát, melyet a perzsa építkezése a nyugotról, Görögországból hozott építkezés összeolvasztásával épített fel mestere.

Mialatt a királyi palota készült, körülvette a király Gyúrt falakkal és négy kapuval látta el.

A Szazánok korából szép építkezések, érdekes emlékek romjai maradtak reánk. A Szazán fejedelmek sorában kitűnő uralkodók voltak, akik építkezést, művészetet, tudományt irodalmat ápoltak, fejlődésükhöz bőkezűen

A Ktezifonban épült királyi palota előlről. A palotát a babilóniai királyi palota romjaiból, annak mintájára építették a pártiak uralma alatt.

hozzájárultak és nagyszerű alkotásokat hoztak létre. A szazánok korát a máig is fenálló romok dicsérik. Az ő dicsőségükről tesz tanúságot a Szarvisztán-palota, a kuszteri híd, a Gyúr melletti magas tűztorony. A

Ardesir emléktáblája, melyet öcscei felett nyert győzelme emlékéül faragtatott és amelyen Ahuramazda átnyújtja neki az uralom gyűrűjét. A földön hevernek a legyőzött, megölt fivérek.⁷

kuszteri híd oly tekintélyessé teszi annak a kornak tudását, építkezését, mérnöki ismereteit, hogy tisztelettel gondolunk vissza a messze korban munkálkodó emberi tudásra.

A szazánok korában megcserélték a szerepet a pártiakkal; Ardesir király sorba meghódította, alig néhány kivétellel a parti tarto-

mányokat. Annak oka, hogy a szazánok a nagyhatalomra növekedett pártiakat könnyen le tudták győzni és királyaik ellen győzedelmeskedni, az a népek rokonszenvében is rejlett. A párti tartományok népei szívesebben látták a perzsa uralmat, mint az Arzakoszok uralkodását, mert az Arzakosz uralkodóház a görög műveltséget táplálta, a görög szellemet honosította meg és terjesztette. A perzsák pedig az ősi írja vallásnak, Zoroaszter tanainak voltak rendíthetetlen hívei. Ahuramazda nevében indultak a harciba, a szent tűzzel gyújtott oltárokon áldoztak és magukhoz hódították a népeket, akik az ő szívükhöz közelebb állónak tartották a hódító perzsákat, mint a felettük uralkodó Arzakosz családot.

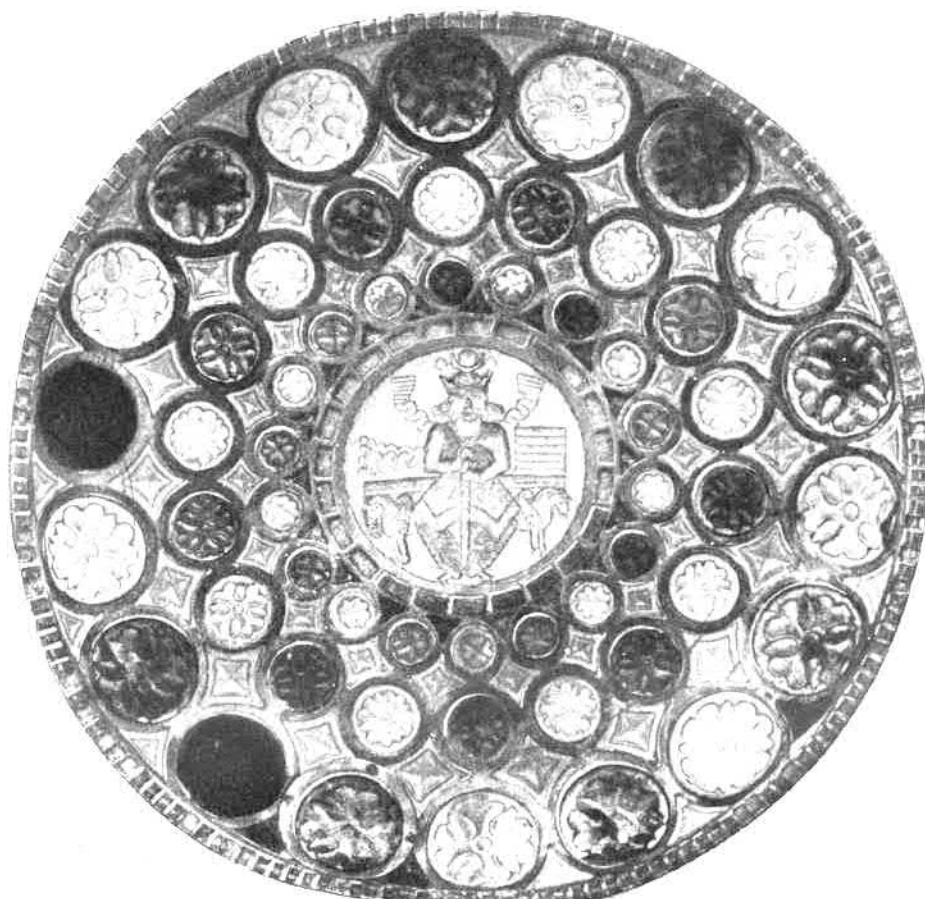
A Zoroaszter-valláshoz való ragaszkodás és annak a védelme volt a Szazán-uralkodóház későbbi idejében az állandó harcz. Azt védelmezték a kereszténység ellen, azt akarták megóvni Mohamed tanaitól, annak a diadala volt a legnagyobb becsvágyuk

Tizenkilenc kiváló Szazán- király négyszáz esztendőnél tovább védte Zoroaszter tanait és áldozott Ahuramazdának, amíg az arabok izlám fanatizmusával hosszú küzdelem után diadalmaskodtak az utolsó Szazán királyon: Izdegerden. Vele együtt elbukott Perzsa ország és Zoroaszter tana.

Az utolsó király fia, mint trónvesztett királyfi a kínai udvarba menekült és ott élt tovább, lelkében a fájdalmas tudattal, hogy Ahuramazda Perzsa

országa örökre elveszett, idegen úr, idegen nép és idegen istenek uralkodnak benne.

A Szazánok uralkodásának végével, a Zoroaszter híveinek elnyomatásá-

Színes mellédís a Szazánok korából.

val véget ér a perzsa faj története is, mert ami azután következik, az már új alakulás; szellemében, erejében nem éri fel az elmúlt birodalom népét.*

A Szazánok korában még élt az erő, mely királyát elég hatalmassá tette, hogy az megmérkőzhetett a római csapatokkal, a görögök erejével,

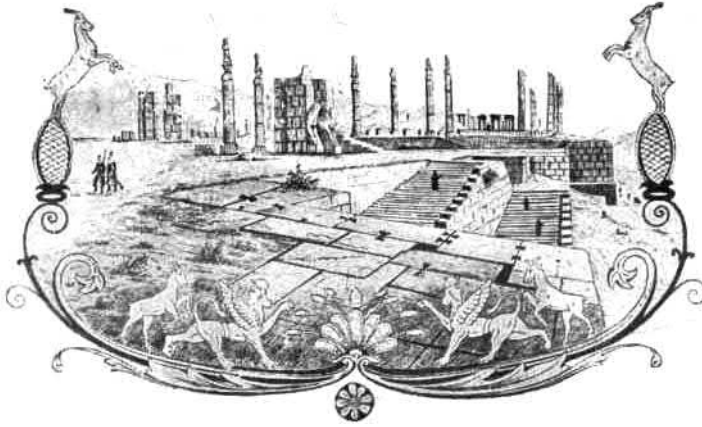
* A Szazán királyi ház uralkodóinak névsora: I. Ardesir, Szapor, I. Nárzesz, I. Ormizd, II. Szapor, II. Ardesir, I. Jezdeger, V. Varahrán, II. Jezdegerd, II. Ormizd, Peroz, Baláss, Kobad, Kozro Anotirvan, IV. Ormizd, Kozró Parvez, Kobad Siruje, III. Ardesir, III. Jerdegard. A pártiak Krisztus előtt 248-tól Krisztus után 226-ig, Szazánok Krisztus után 226-tól 651-ig uralkodtak.

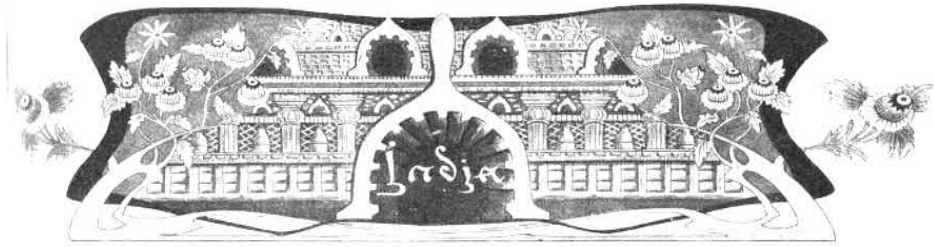
sőt megfenyegethette Európát, hatalmát kiterjeszthette Elő-Ázsiában, hogy a Kaspi tengerig nyúlt a birodalom északi határa.

A Szazánok elbukásával elmúlt a perzsa erő teljesen, Kirósz birodalma eltűnt a semmibe, mint ahogy eltűnt az egyiptomi, fönikiai, zsidó, asszír, babilóniai hatalom.

Ahogy romokban hever Amon temploma, elpusztult Adonisz oszlopa, a frigszekrény szentélye, Asszur szent csarnoka, Bél emeletes tornya, úgy eltűntek Ahuramazda oltárai.

Perzsiában ledőltek a szent tűz oltárai, a szent tűz tisztátalan lett, lángja örökre kilobbant s csak a történelem fáklyája ég és küld világító sugarakat a múltak távolába és megmutatja ott az oltárait vesztett Ahuramazda népének világát.

A KINCSEK FÖLDJE.

Csodás mesék országába lépünk, ahova a hír után a gazdagság vágya csalta az embereket. Csodás, kincses ország híre volt Indiának mindig. A mesék földje, a hol terem az arany, ahol szerte ékkövek hevernek, a hol a gyémánt oly sűrű, mint másutt a kavics. Ahol csodás fák teremnek és csodás állatok élnek.

Nevét ez a csodás ország a nyugati határától, az Indus folyótól kapta. Ez a hatalmas folyó, mely kétezerkilencszáz kilométernyi utat fut meg forrásától a tengerig, választotta el Indiát a tőle nyugatra fekvő népektől.

Nagy Sándorig nem sokat tudott róla a világ, talán India volt az az Ofír, ahonnan az aranyat hozták.

Indiának ős történelme teljesen a homályba vész el. Amikor az első bevándorló nép, mely azután ura lett annak a földnek, átlépett az Indus folyamon, fekete bőrű néptörzseket talált, a kincses földön, a „daziju“-kat.

A bevándorló nép az árja nép egyik nagy raja volt és körülbelül 2000 évvel K. e. kelt át a hatalmas Induson; kiszorította helyéből a bennszülötteket és letelepült. Ezt az újonnan érkezett népet azután az Indusról elnevezték Hinduknak.

Az érkezők a bennszülötteket összefoglalva *d a z i j u k n a k* nevezték, vagyis ellenségeknek, amelyeket az érkezők azonban legyőztek.

Az újonnan érkezetteknek meg kellett a földet művelniük, de azok még sem lettek csupán földművelők, hanem földművelésen kívül állat-

tenyésztést is űztek. A termőföld azonban dúsan, buján fizetett s jól tenyésztett az állat. Kevés munka szép eredményt adott és az ember igen kényelmesen élhetett és úgy is élt, hogy az élvezetekből bőven kivette részét s csak arra szorítkozott, hogy a bennszülöttek ellen védekezzenek. Azok, akik a földet meghódították, akik diadalmas harcokat vívtak tovább, plántálták gyermekeiben a harci mesterséget és a hódító katonák fiai ismét katonák lettek és alakult letelepült népben külön rend, a harcosok rendje, amelynek semmi más kötelessége nem volt, mint az országot, a szerzett földet továbbra megőrizni és megtartani.

A harcosok tetteit ünnepek alkalmával dicsőítő énekekben ismételték el újra-meg-újra; dicsérték a nagyokat, a vitézeket, bátrakat és azokat kiválóknak nevezték.

A harcosok önérzete, büszkesége így nőttön-nőtt és végül különböknek tartottak magukat a köznapi munkát végző véreiknél. Így támadt a harcosok nemes osztálya.

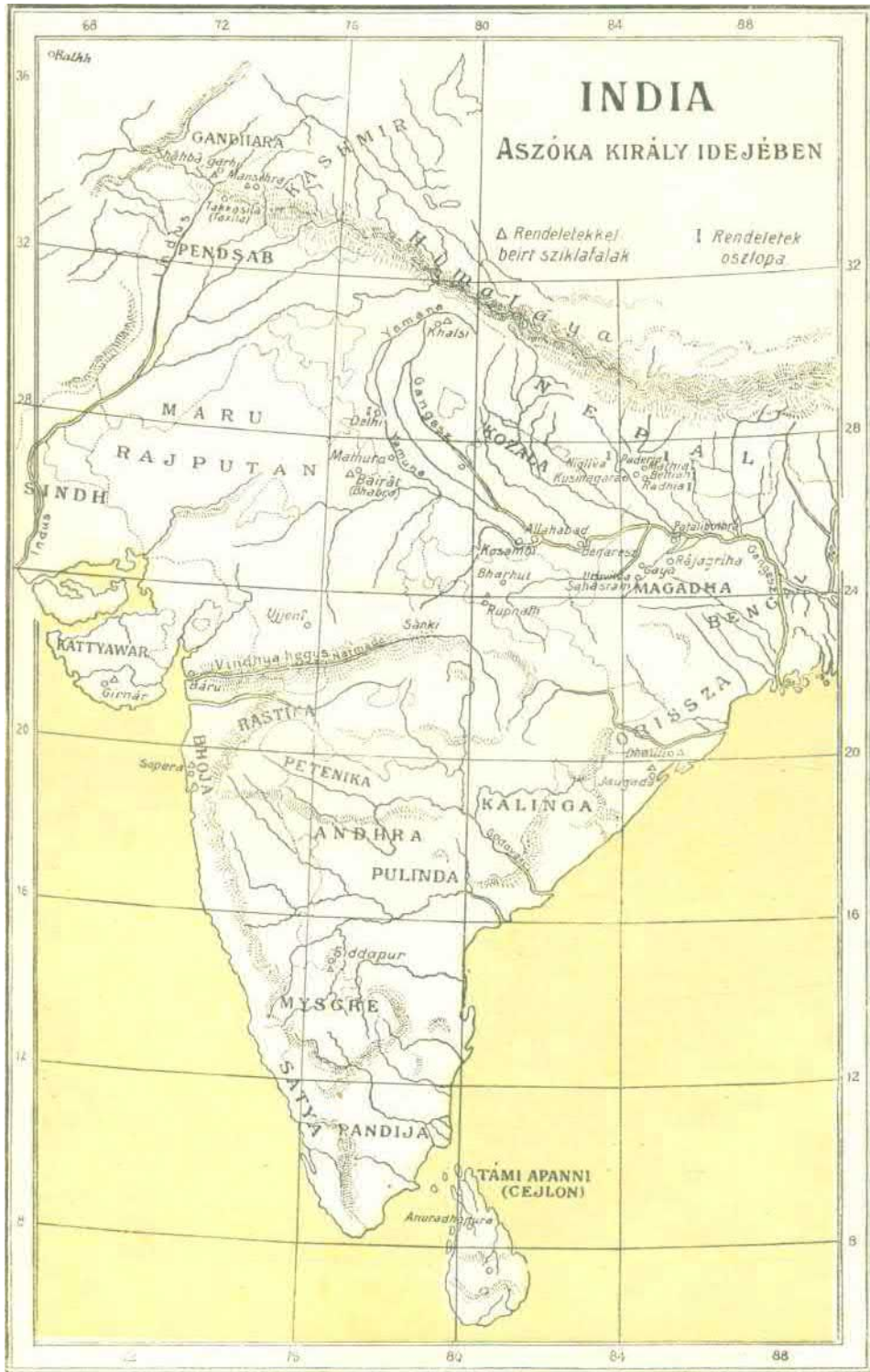
A népnek királya mindég a harcosok osztályához tartozott; a harcosok rendjét a k s á t r i á-nak, pirosoknak hívták a népet, amely dolgozott és a másik osztály fentartásáról gondoskodott, v a j s z i j á-nak, a sárgáknak hívták, megkülönböztetésül az ő s lakóktól, azokat s z u d r á-nak, feketeének nevezték. Volt azonban a hódító népnek még egy osztálya, amely mindkét rendtől, pirostól es sárgától külön vált, az a papok osztálya volt, melyhez a papok egész családja is tartozott, azok voltak a b r á m á n o k .

Az ősi hindu vallás szerint az emberek felett kétféle szellem világ él. A ragyogó, a fényes és a sötét, a fekete.

A ragyogó, fényes szellemvilág az embereknek barátja, támogatója, segítője volt, melléje állott harcaiban, megsegítette törekvéseiben, áldáossá tette a munkásságát, egyidejűleg folyton harcban állott, küzködött az ellenséges szellemvilággal, a sötét szellemekkel. A fényes szellemek leghatalmasabbja volt I n d r a . Ő a legelső rangban, születésben, ott lakozik a magas egekben, az égboltozat felett, ő a „százhatalmú“, aki mindenek felett van, a kezében tartja rettentő fegyverét, a villámkéjét és azzal sújt le az ellene támadottra, a fekete szellemekre, a büntetendő emberekre.

Indra az, aki szereti az embert, mint atya a gyermekét, ő támogatja mindenben és elhárítja fejről a veszedelmet, visszatartja a sötét szellemeket, hogy romlását ne okozhassák. Ő adja az egészséget, a hosszú életet, ő tőle jó a szülőkre gyermek-áldás, ő ad földi javakat, marhákat, lovakat.

Indra segítők társai: a szelek istene V á j ú , a lenge szél és a M a r u t o k , a vihar, orkán, villám és zápor istenei és V r i t a a bevonó, aki az eget besötétíti fekete felhővel. A legrettenetesebb a Marutok között a bömbölő R ú d r a , aki a Marutok atyja. Aki megelőzi a szelet, meg a jótékony esőt hozza.

Bráhmának a négy világtáj felé néző feje.

Mindkettő Jáva szigetéről való, most a müncheni Glyptothékben őrzik.

Buddha feje.

Amikor Indra útjára indul, arany kocsiba száll, melyet fakó vagy pej-lovak röpitének tova. Nyomában követi Rúdra s annak valamennyi fia. A Marutok kocsijával foltos, tarka lovak száguldanak; a marutok fején arany sisak csillog, alsó lábszárakon pánczélt hordanak, dárda a fegyverük. Így kísérik Indrát, amikor az harczba indul Vritra ellen, aki besötétíti az éjét, az egész világot.

Indrához fohászkodik a király és a harczos győzedelmért; ő a csaták diadalának istene. „Vezess minket Indra, — szól egyik ima. — Járjon a te győzedelmes fegyvereid előtt a marutok serege. Hatalma^isteái, emeld fegyveredet, önts bátorságot harczosaink leikébe, erősítsd az erőset; légy velünk Indra, amikor zászlóink lobognak, adj győzedelmet fegyvereinknek.

Indrával egyenlő hatalmú, sőt felette álló isten V a r u n a a mindenség királya, az életadó, a sors úra. A mennyei vizek között lakik, roppant arany-palotában, melynek ezer ajtaja van. Varuna teremtette a világot, az egész mindenséget, ő jelölte meg a nap útját, ő adta a világnak a rendjét, arra folynak a folyók, amerre ő mutatta útjukat; de nemcsak ő teremtett és rendezett mindent, hanem tud is mindenről, tudja merre repülnek a madarak, hol járnak a tengeren a hajók, merre száguldanak a szelek. Az eget borító felhők világa, a mérhetetlen tenger, mely a földet borítja, az éjszaka, mely sötétségbe burkolja a fényes nappalt, mind az ő birodalma. Előtte nincs titok; ő mindenről tud égen és földön, belát az emberek szívébe, ismeri az ember minden gyarlóságát, bűnét és előle ember nem menekülhet, nem rejtőzhetik sehova. Ahol két ember titkolózva suttog, ott ő a harmadik és hall minden szót. Ő örködik az emberek tettei felett és ha azok vétettek az erkölcsi parancsok ellen, akkor ő betegséggel látogatja őket vagy halált hoz reájuk

A halál istene azonban már Járna, aki Varuna arany palotájában lakik. Járna mutatta meg először az embereknek az utat, melyen a halál után menniük kell. Ő Varunánál, az örök világosság egében lakik és a hősök, akik a csatában elesnek, az erényesek, az igazságosak, a jók azon az úton, melyet Járna mutatott — mert ő volt az első — aki meghalt, eljutnak Jámához, az örök világosságba, ott a meghaltak teste világosan fénylő lesz; a kegyes, dicsőséges, reá méltó férfiak teste saját fényével világít. Ott újra egyesülnek azok, akiket a halál elválasztott egymástól, ott örömben, örökös ünnepet élnek.

Ez az érdemesek, a jók túlvilági sorsa, a bűnösök, a gonoszok lelke lebukik az örökös sötétségbe.

A legrégebb időben eltemették a halottat. A temetés szertartását vezető követ állított fel a temetésnél, hogy az legyen a halott és az élők közt a határ.

A gyászoló gyülekezet oda állott a sír köré, ahol a halott mellett ült az őt gyászoló özvegye. A temetés perczéig a halottnak kezében volt az íjja.

Mialatt a búcsúimát elmondták, felállították a határkövet, „hogy az élők közül senki se siessen többé az utolsó czél felé“. Azután oda léptek a sír előtt felállított oltárhoz azok az asszonyok, akiknek a férjük még élt, az áldozat után a szertartás vezetője, ünnepélyesen kivette a halott kezéből az íjjat, „a becsület, a bátorság és uralkodás“ jelét, ugyanakkor felszólította a gyászoló özvegyet, hogy keljen fel a halott mellől, akit azután a sírba tesznek azzal az áldással, hogy Járna fogadja őt be és adjon neki azontúl lakást.

A temetés szertartását a legrégebb időkben a nemzetség- vagy család-fők végezték, ép úgy mint az áldozatok bemutatását; amikor pedig nagy, általános ünnepek voltak, amelyen az egész nép részt vett, akkor az áldozó tisztséget kiváló családok tagjai vitték, különösen a bölcsnek tartott férfiak. Ezekből lett azután később a papi osztály, mely ismerte azt a titkot, mely által az imának, fohásznak különös ereje és foganatja volt, ezeknek a papoknak a neve prohítász volt.

Az áldozatok ételből és itatból állottak, mert az ó-hindu vallás az* tartotta, hogy az istenek lakásában nincs semmi enni vagy inni való és ha az emberek nem áldoznak nekik, akkor szomjazniuk és éhezniük kell.

Az isteneknek csak egyetlen italuk volt, az a m r i t a, de az nem szolgált szomjúság csillapítóul, mert az adta az istenek hallhatatlanságát; az volt az örök élet itala, azonkívül nem volt sem ételük, sem italuk.

Az áldozatul nyújtott étellel és itallal hálára kötelezte az ember az isteneket és kiérdemelte segítségüket. Különösen nagy erejű áldozat volt a szórna nevű ital.

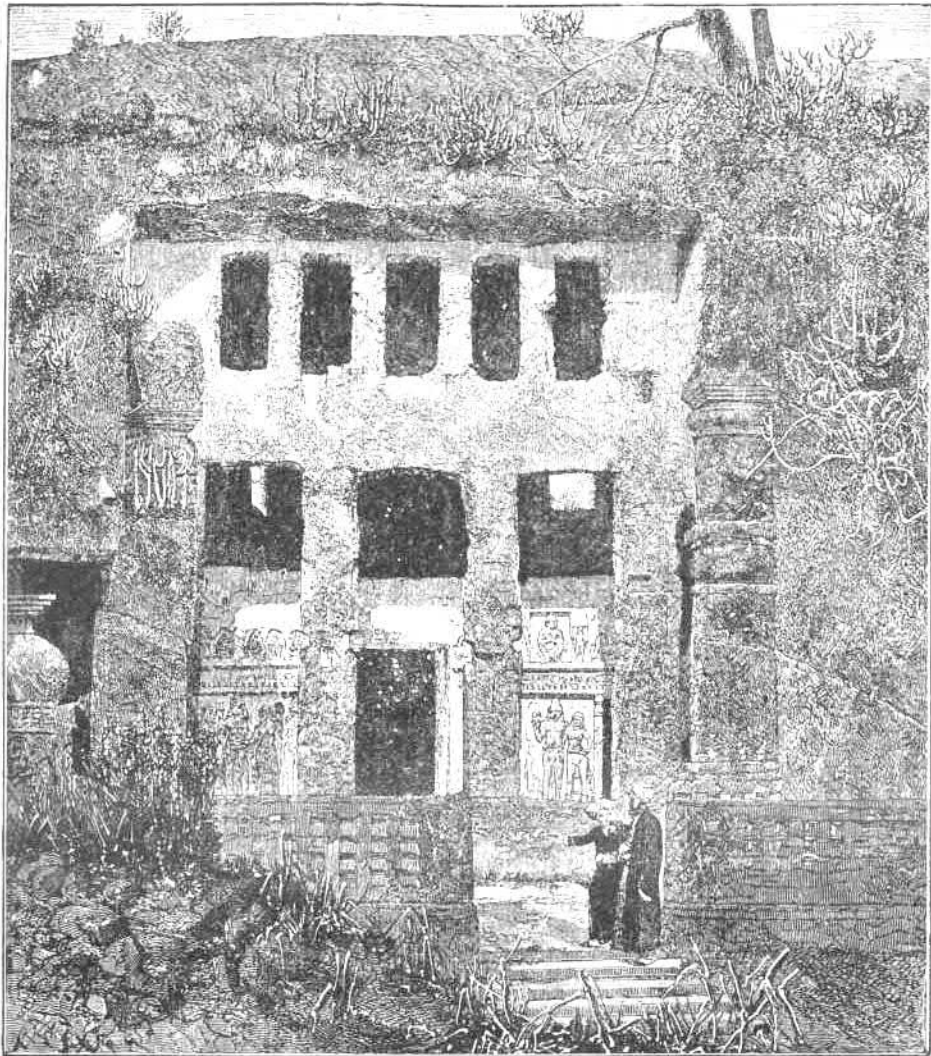
A szóma-italt a szóma-növényből kiperéselt nedvből készítették tejjel; a szóma-ital részegített. A szóma-italt nagy áhítattal áldozták az isteneknek, mert azt is hitték, hogy ez az ital adja erejüket. Indra, amikor az ellenséges, gonosz szellemekkel csatázik, előbb iszik az áldozatul neki adott szómából és attól részegülten támadja meg a gonoszokat, mert ittasultan ellentállhatatlanul győzedelmeskedik az ellenségein.

A hinduk először az Indus folyó északi részén túl, keletre fekvő földterületen települtek le. Azt a földterületet P e n d s a b-nak nevezték azután az őt folyó után, mely ott azt a földet öntözi.

Idővel azonban Pendsab vidékén a hinduk elsokasodtak és terjeszkedni kezdtek és India másik nagy folyójának < a Gangesznek vidékét akarták megszerezni. Az ott élő törzsek természetesen védték áldásos, gazdag földjüket és évszázadokon át tartott a háborús küzdelem a gazdag földért, amig végül teljesen a hinduk birtoka lett.

Erről a háborúról szól a hinduk két hőskölteménye a Máhabharátá és a Ramajáná.

A Gangesz vidékére egyes hindu törzsek külön-külön törtek be és iparkodtak területet foglalni és önálló államot létesíteni. Ilyen módon ala-

Sziklafalba vágott hindu templom Kanheriben.

kult az első és legnagyobb állam a Gangesz vidéken: a Magadh állam, melynek a fővárosa a törzs királyának székvárosa volt Rádságríha. Ettől a legnagyobb Gangesz vidéki hindu államtól nyugatra alakított államot a kászí törzs, fővárosa Váránászi volt. Az anga törzs az Anga-államot alapította Magadahától keletre, a Gangesz mindkét partján, így alakultak még a Vrídzsí államok és Mithilá.

Mihelyt ezek az államok kialakultak, megszűntek a harcok is és a harcias osztály tétlenül élvezte azt, amit a gazdag föld termett s amit a vajsziya adózott neki. A harci zaj elcsendesedése után, a béke napjaiban

a papság felhasználta az időt arra, hogy a négy rend között, az első helyet biztosítsa magának.

A papság mindenekelőtt új isteni tant hirdetett. A hindukban ős időktől fogva mindég meg volt a hajlam, az egységes, mindenekfelett uralkodó isteni fogalom iránt. A papság tehát azt hirdette, hogy van olyan isteni szellem, erő, amely a papság imáját és áldozatát felviszi az istenekhez, hogy azok az imát meghallgassák, az áldozatot elfogadják. Ezt az erőt, ezt az istent elnevezték Brámán-nak, ő az ős erő, az őslény, akiből minden származott, akinek kényszerítő ereje, hatalma van mindenek felett, ő viszi az imákat az istenek elé és kényszeríti őket, hogy teljesítsék. Amit Indra, Mitra, Ruda tesz, azt mind csak Brámán erejével hajta végre. így azután fnindent a Brámánnak köszönhet az ember; minden erő benne van meg, tehát ő a leg-hatalmasabb istenség. Majd azt hirdették, hogy Brámán nem csak az égben él, hanem a földön is, és benne a szent szertartásokban, az ájtatóságban, az imában és a szent szertartást végző papokban. így azután éles különbség támadt a papság és a többi osztály közt. A papok a szent erő osztályosai lettek, az ő osztályuk a szent rend, míg a többi három csak a köznapi, világi rend. »

A papok azután mindent Brámántól, az ős erőtől származtattak, még a növényeket is, melyek szintén osztályosai Brámán éltető, életet adó erejének. Az embereket így származtatták Brámántól: az ő l e h e l e t é b b ő l lettek a brámánok, az ő k a r j á b ó l a ksátriák, az ő c z o m b j á b ó l a vajsziák és végül a lábaidból a szudrák.

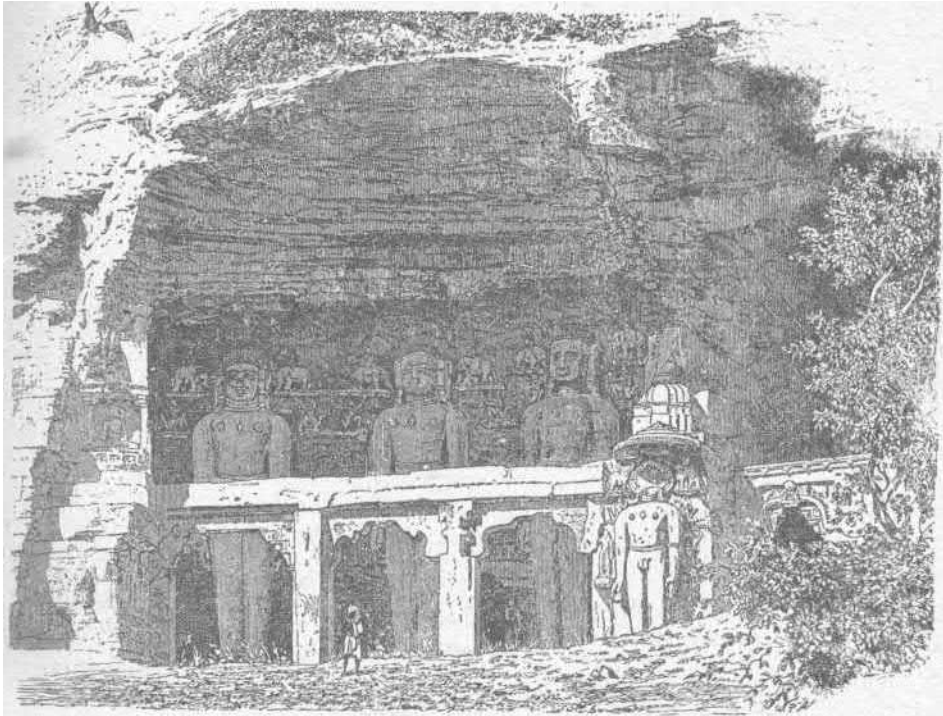
A származtatásnak ez a rendje a papságot az első rangú osztálylyá jelölte. Ettől az időtől kezdődik a rendeknek az egészen szigorú külön választása, az új sorrend azontúl megmarad. A négy rend között, majd az azokban származó apróbb osztályok közt egyre merevebb lett a különbség, végül már tilos volt az egyik k a s z t-ból a másikba átlépni. Kaszt a neve a különvált osztályoknak. Különböző kasztból nem volt szabad egymás közt házasságra lépni“, ha ilyen házasság néha mégis történt, akkor a kiváltságosabb veszette el jogait, kiváltságait, azonkívül sok keserűség érte.

A Brámán tana a halál utáni életről szóló felfogást is teljesen megváltoztatta.

Járna nem volt többé az aranyház, az üdvözültek otthonának lakosa, hanem a pokol királya.

Az új tan szerint a lélek Járna elé kerül, ahol az megméri a lelket, amennyiben azt nehéznek vagyis bűnösnek, gonosznak találja, a pokolra kárhoztatja, ahol a rája mért büntetéseket kell elsenvednie. Nyolcz féle forró poklot ismertek a hinduk, ahol a lelket forró üstökben főzik, vagy izzó vasakon kell járnia, de minden büntetés forrósága és tűz.

Az igaz, tiszta lelkek azonban az újjászületés és nemesbülés jutalmában részesülnek. Az új hit szerint az igaz lélek, aki cselekedeteivel, erkölcsös

Hindu sziklatemplom az istenek óriás szobrával.

életével, áldozataival az igazak közé tartozik, tisztultabb, egy fokkal neme-
sebb rendbe jut és újjá születik. Így azután addig tisztul, míg végre tel-
jesen visszatér az őس forráshoz, Brámánhoz és azzal összeolvad. Minden
ami él, Brámán lényéből kapta életét; célja tehát az, hogy lassan, fokón-
ként megtisztuljon és többszöri földi élet után az életet adó Brámánhoz
visszajusson.

Így lesz az igaz életű szudrából előbb vaiszija, majd ksatria, azután
brámán, végül a brámán minden bűntől ment, szent tiszta lényné válto-
zik, amíg végre felolvad a teremtő Brámán lényébe.

Ha a meghaltak bűnei voltak, akkor mielőtt a lélekvándorlás útjára
bocsátották volna, előbb a pokolban bűnhődnie kellett vétkeiért.

Brámán isten megmutatta ez embereknek az utat, hogy melyen halad-
janak itt a földön, hogy végűi hozzá eljuthassanak, azért teremtette M a-
nut, az isteni bölcsességgel megáldott férfiút. Manutól származott azután
tiz nagy bölcs; ezek a férfiak voltak a brámánok ősei. Manu leírta
azokat a szabályokat, melyekről neki Brámán kinyilatkoztatta, hogy azok
mutatják az élet útját, mely hozzá visszavezeti az ember lelkét.

Manu törvénykönyve azonban nemcsak az ember erkölcsi életére
vonatkozott, hanem tartalmazta az állami, társadalmi élet törvényeit, a

királynak kötelességeit, jogait, a háborúskodás szabályait. Meghatározta a rendek életét és meghatározta elkülönítésüket.

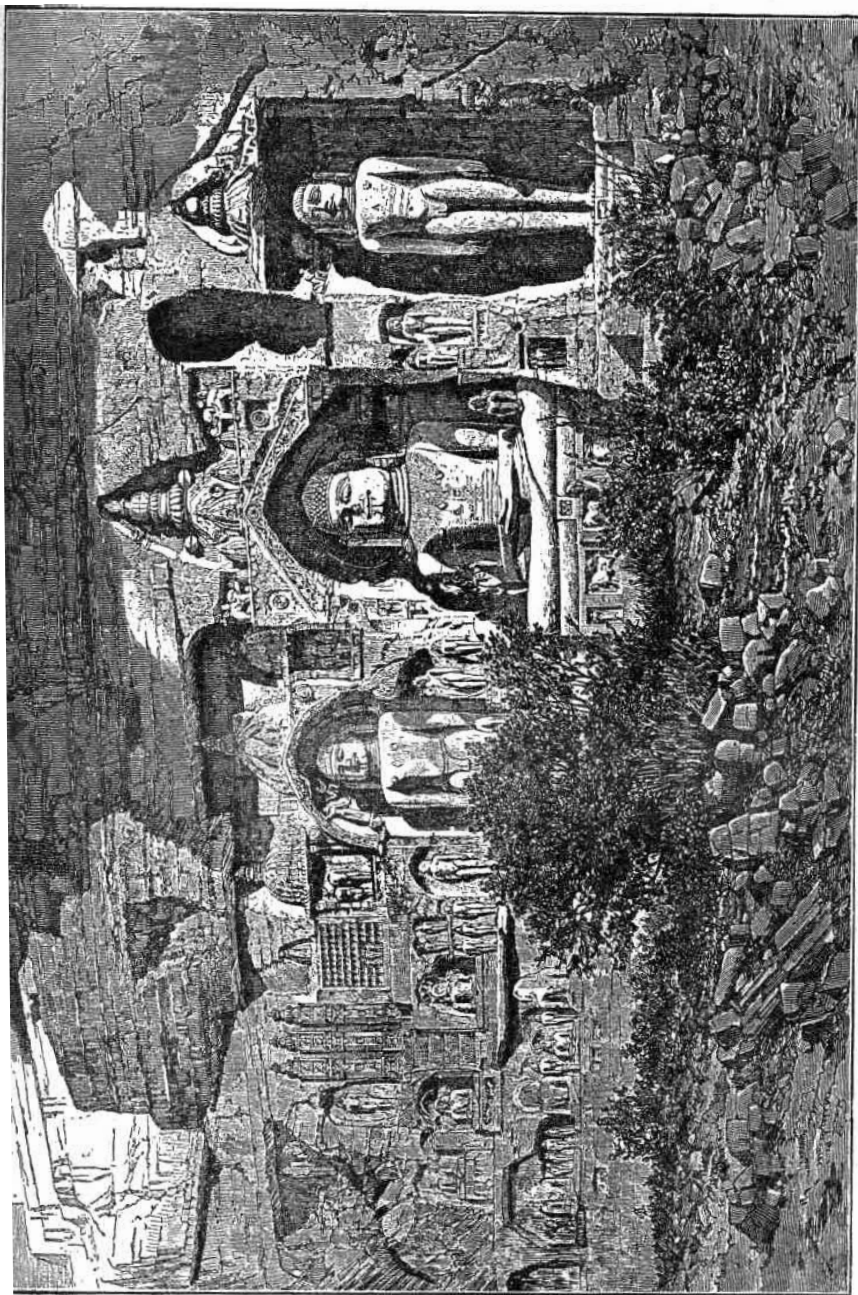
Minden rend fentartójául és örül Manu törvénykönyve a királyt jelöli. Neki kell gondoskodnia arról, hogy mindenki teljesítse kötelességét, de a királynak a tisztje, hogy megoltalmazza alattvalóinak a jogait, vagyonát, személyét és megbüntesse a bűnösöket. A törvénykönyv kötelességül szabja a királynak, hogy a törvényeket tudja, tanulmányozza, jól ismerje és a bűnösöket — elrettentő például — könyörtelenül büntesse. A törvénykönyv a király személye iránt feltétlen, határtalan tiszteletet követel, mert hisz a király személye isteni lény, már születésekor isten volt.

Manu kiszabja a király életmódját, lakását is. A király tartózkodása helyéül termékeny, egészséges vidéket válasszon, ahol jó emberek élnek; de azért ott is lehetőleg nehezen hozzáférhető helyre építse kastélyát, melyet falakkal és vízzel telt árkokkal vegyen körül. A kastélyt ossza fel úgy, hogy királyi életének megfelelő termek legyenek benne, kellő számú helyiségek, ahol kincseket, fegyvereket, élelmet, állatokat tarthasson, a szolgálatában állókat elhelyezhesse. A királyi palotában az örök, különösen a személye örei, lehetőleg korlátolt eszű emberek legyenek, a király körüli közvetlen szolgálatot pedig nők lássák el. Éjszaka a király időközönként változtassa a szobákat és mindég másutt aludjék, hogy aki talán halálát keresi, reá ne akadjon.

A királynak hajnalban kellett felkelnie és megfürödni; utána szent áldozatot hoznia és úgy megjelenie a bramának előtt, akik a szent könyveket ismerik és őt szent kötelességeire figyelmeztetik. A brámánoktól az elfogadó terembe ment, ott a reá várakozó alattvalói felett, amint kellett, törvényt ült vagy az érdemeseket jutalmazta.

A nagyteremből a király az ő leghívebb, kiválasztott tanácsosaival elvonult valami rejtkehelyre, erdő mélyére, sziklacsúcsra és ott tanácskozott velük. Majd visszatért a palotába, ott kipihente magát és gondolkozott az erényről, a gyönyörökről, az ország jólétéről, békéről, háborúról. Pihenése után ismét megfürdött és belső termeibe vonult, hogy étkezzék. Az ételeit öreg, kipróbált szolgák készítették és azok hozták el; a királynak azonban óvatosnak kellett lennie, fűj madáron ki kellett próbálnia az ételt, ha az evett belőle és szemei nem vörösödtek meg, akkor nem volt az ételben semmi mérég. Mielőtt az ételhez hozzányúlt, imákat kellett mondania, mert azok elvették az esetleg az ételbe kevert mérégnek az erejét.

Ebéd után meglátogatták az asszonyok, legyezték, illatosítókat hoztak, de mielőtt a király elé léphettek, megvizsgálták őket, vajjon ékszereik nem rejtenek-e valami fegyvert vagy mérget. Mikor az asszonyok ismét magára hagyták a királyt, az felöltötte harci ruháját, fegyvereit és megszemlélte katonáit, az elefántokat, a lovakat, a harci szekereket. Este bemutatta ál-

Hindu faragványok a sziklafalban, az istenek szobraival.

dozatát és úgy amint volt, fegyveresen a palota valamelyik titkos termében fogadta kémeit és meghallgatta jelentésüket. Ez alatt beállott az est, a király belső termeiben estebédhez ült, melyet nők szolgáltak fel. A vacsora után vidám zeneszó mellett háremhölgyei közt szórakozott, amíg le nem feküdt.

Manu törvénykönyve nagy figyelemmel gondoskodik a királyról, minden dologban; állami ügyekben, harcászásban utasításokkal látja el, de még nagyobb figyelemmel gondoskodik a bramánokról.

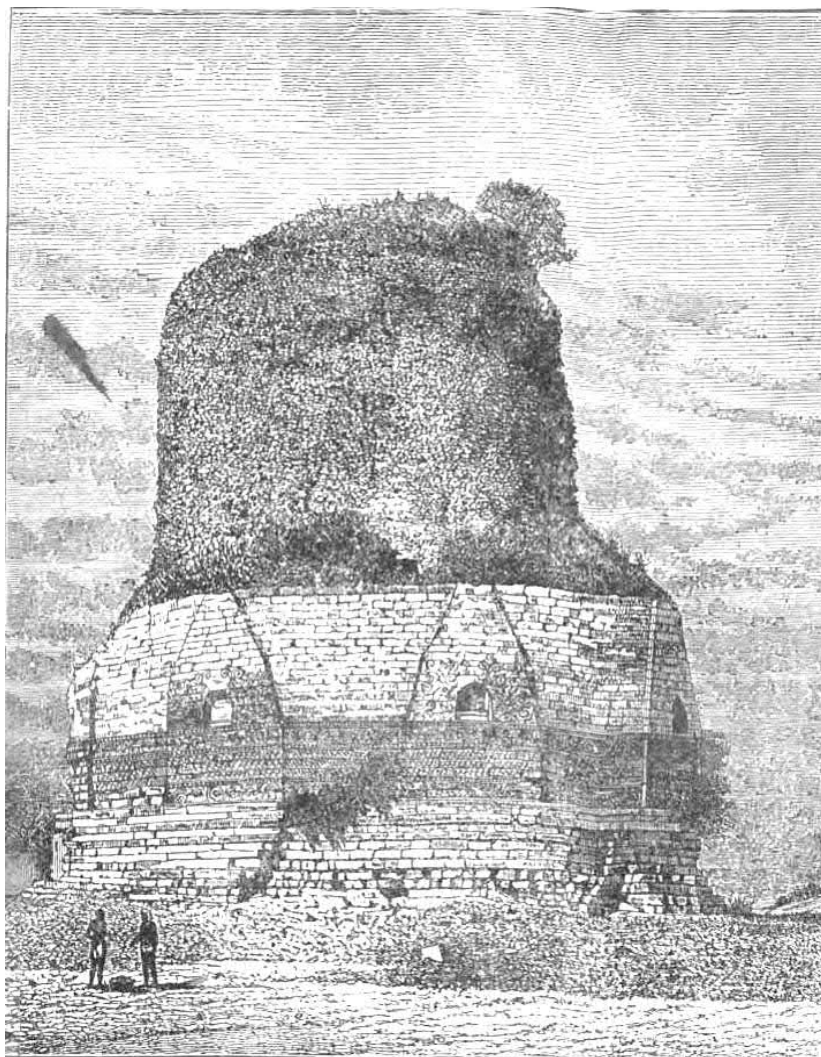
A bramánok nem állottak a királyi parancs fennhatósága alatt, nekik még a király is tisztelettel tartozott. A bramánok iránti tiszteletlenséget igen szigorúan büntették és a vallás törvényei még túlvilági büntetéssel is fenyegették a bramánok ellen vétkezőket. Ha valaki bramánt támadott meg, büntetésül levágták a kezeit. A bramánt adósságért soha sem lehetett rab-szolgául odaítélni a hitelezőnek, vagyonát nem lehetett elkobozni, testileg nem volt szabad megfenyíteni, még főben járó bűneiért sem lehetett őt halálra ítélni, csakis száműzni.

Halál utáni büntetés vár a tanuló bramánokra, ha mesterüket megsértik; amelyik tanuló gáncsolja bramán mesterét, még ha joggal is, akkor is halála után, mint számár fog a földön járni, ha a tanítvány rágalommal illeti mesterét, akkor kutya képében kerül ismét a földre. A legborzasztóbb büntetés vár arra, aki akarattal öl meg brámánt; az olyan bűnös csak mint „átkozott“ vezekelhet. Az átkozottnak el kell vonulnia az erdőbe, ahol kunyhót épít magának és szótlanul él, kezében nagy botot hordott, melyen a megölt feje van. Az átkozott ruhája, csak a csipőjétől a térdéig erő lenvászon; amikor kijön az országútra, a két kerékvágás között kell mennie és minden hindu elől ki kell térnie. Kezében ócska, törött érez tállal be kell mennie a faluba és azt kell kiáltania: Ki ad alamizsnát az átkozottnak? Hét ajtóra kell bekopognia és kenyeret koldúlnia s ha a hét ajtón nem kapott semmit, koplalnia kell.

Így kell tizenkét évig élnie, akkor ki kell jönnie az erdőből és kunyhóját az út szélén felütnie és lesnie a rablókra, akik a bramánok marháit rabolják el. „Háromszor kell legyőznie, vagy magának győznie. Ilyen az egész élete. Ily nyomorúságos tengődéssel él, amíg meghal, csak az utolsó lehelével nyer az átok alól feloldozást.

A törvénykönyv, mely a bramánokat minden kaszt fölé helyezi, óriási kiváltságokat biztosít nekik; de szigorú is irántuk és amikor megöregedtek, sanyargatniuk kell magukat; mindenféle kínzással kell önmagukat nyomorogtatniuk és ha a sanyargatásokat nem bírják ki és betegek lesznek, akkor vegyék útjukat a Méru hegy felé, amíg testük kimerültén össze rogy, meghal és lelkük Bramánnal egyesül.

Az a Méru, amely felé az agg bramán igyekszik, a hinduk paradicsoma. Méru a Himmalája hegységen túl emelkedett, ott, ahonnan egykor a

Buddhista szentély romjai Váránasziban (ma Benáresz), ott tartotta Buddha első szónoklatát az ő tanairól.

hinduk ősei jöttek. A Méru a hétrészre osztott világnak közepén áll, ép azért nevezik mérut-nak: közép.

A Méru az istenek lakása, a boldogultak hazája. Onnan ragyog a nap a világ minden tája felé. Ott négy tó áll, egyikben tej, a másikban vaj, harmadikban tejfel, negyedikben cukorlé van. Négy hatalmas folyó ered onnan s indul a világ négy tája felé. A hegyet búbajos ligetek, szép fák

gyönyörű virágok borítják. A hegy minden feljárománál éktelen, borzalmas sárkányok őrizték a bejáratot, hogy bűnös lélek be ne jusson; ha vétkes, gonosz lélek érkezett, azt azonnal visszaűzték.

A hindu nép nemcsak rendkívül nagy képzelő tehetséggel megáldott hanem elmélkedő, bölcselkedő nép is volt, mely a világi dolgokról, az étellel és a halál utáni világgal foglalkozott elmélkedéseiben.

A brámán bölcsök állították először, hogy az egész látható, hallható, érzékeinkkel felfogható világ élete valójában nem is létezik, hanem az csak érzékeink csalódása és valóban csak a szellem él.

A kifejlett brámán-vallás tanait egyszerre új bölcselőnek a tanai zavarták meg. Bölcselkedő férfi támadt: K a p i l a, aki elvetette az egész vallást és új tanokat hirdetett:

Öröktől fogva létezik a természet, az anyag és öröktől fogva létezik a lélek. Ez a két fogalom öröktől fogva létezik. Ép úgy, amint az anyag roppant nagy tömeg, ép úgy a lélek is roppant sokaságban van az anyag mellett vagy vele összekötve, de a lélek sokasága sokféle alkatrészből áll és így történik, hogy amíg a lélek egyik emberben örül, ugyanakkor a másokban szenved. Az anyag, a természet az tud teremteni, de öntudatlan, a lélek nem tud teremteni, de tudatos: megismeri a világot, a természetet, sőt önmagát is. Ezt a t a n t a s z a n k h i j a-tannak nevezték és ez elvetette az istenek tanát, tagadta létezésüket és az ember végcéljául a léleknek a testtől való megszabadulását jelölte meg.

Az új tan elvetette az istenek tanát, azzal együtt a brámánok csálhatatlanságát, kiválóságát.

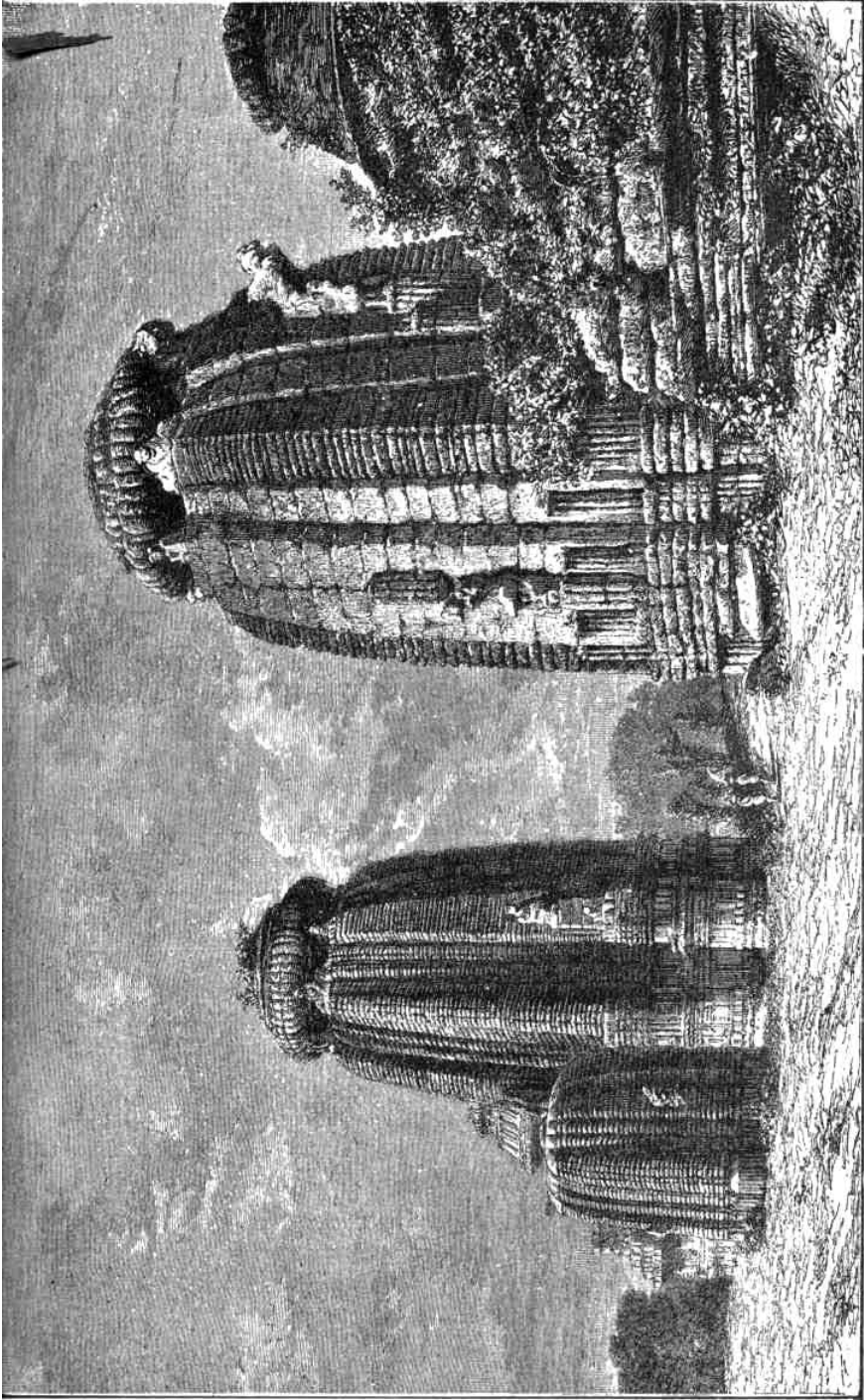
A hindu-vallás alakulása az indiai föld két részén, az öt folyó vidékén: Pendsabban, eltért a Gangesz folyó vidékén alakult államok vallásától.

A Gangesz-vidéken a Brámán istene helyét V i s n u foglalta el; Visnu a megtestesült isten, aki törődik az emberekkel, aki tesz, cselekszik, hogy gondját viselje a világnak. Ő az égboltozat istene, ő szabályozza az időt, ő az időjárás ura, ő gyűjti össze a felhőket és bocsát jótékony esőt a földre s megtermékenyíti azt.

A Gangesz-melletti államokban fokozottabb tisztelettel áldoztak Rudrának, akinek oly hatalma van, hogy még az istenek is félnek tőle. Ő a hegyek, erdők, mezők, állatok ura és amikor haragját lecsillapítják, akkor áldást hoz a földre, akkor ő a kegyes, jóságos isten: S i v a .

A „siva“ jelzöt, ami kegyes, jóságos istent jelent, más istenre is használták, de különösen őt nevezték el úgy, mert haragja kitombolása után áldást hint a földre.

A bölcselkedő, elmélkedő hindu népnek, mely vallás-bölcselkedésben a világ legelső népe, idővel ismét támadt új hitvallás Hirdetője, aki a hinduknak a legnagyobb vallásreformátora lett. Az a vallásújító B u d d h a volt, azaz: felvilágosodott ember.

Siva templomok, melyeket neki mint a föld istene-urának emeltek.

A királyfi-remetét a brámánok tanai nem elégítették ki, sem megvigasztalni nem tudták. Sziddhartha elhatározta, hogy visszavonul a világtól, elrejtőzik zavartalan, csendes, tökéletes magányba, ahol sanyarúan fog élni, mint a vezeklők, tüzet nem gyújt, csak úgy tengeti életét, hanem elmélkedni, gondolkozni fog, hogy az igazságot megtalálja.

Magadha állam déli vidékére vonult a remete királyfi és magát Szakjamuni-nak nevezte, (ami azt jelenti, a Szakja nemzetségből való remete). Az U r u v i l va nevű falu mellett kezdte meg a legszigorúbb vezeklő életet. Mozdulatlanül ült egy helyen napokig és tűrte a rettentő forróságot, ygm hideget, a zivatart, az éhséget és szomjúságot. Naponként csak egy szem rizsmagot vagy búzaszemet evett. így élt hat esztendőn át, de hasztalan volt minden elmélkedése, sanyargása hiábavaló, mert a teljes igazságot ' még mindig nem találta meg.

A sanyargás, a sok koplalás elgyengítette; észrevette, hogy az éhezés meggyöngíti a szellemét és a gondolkozásának az erejét; azontúl elfogadta a mézet, tejet és rizst, amit az uruvilvai leányok hoztak neki.

Elindult Uruvilvából és a közeli Gájába ment; ott fügefafa árnyékába ült le és mélyen elmerült gondolataiba. Ott újra támadtak az emberi hiúságnak csábító képei, de ő legyőzött minden hivságos vágyat, belátta, hogy az ember vágyai úgy is betölthetetlenek; minél több vágya telik be, annál többre igyekszik; egyszerre végig látott az egész világon, felfogta az egész életet és azon az éjszakán megnyílt előtte a megismerés és tökéletesen felfoghatta a világ s az élet czélját.

A remete királyfi azzal a tökéletes bölcsességgel Buddha lett, vagyis a „felébredt, a felvilágosodott ember“.

Mikor Buddha értelmét a tökéletes bölcsesség malasztja megvilágosította, negyvenkilencz napig fontolgatta, vajjon kihirdesse-e, amit megismert, amit megtalált, mert hisz az embereket a tudatlanság meg a bűn tartja fogva és az ő igazságát úgy is nehéz felfogni.

Hosszú megfontolás után mégis elhatározta, hogy közölni fogja az emberekkel az üdvösség törvényét.

Legelőször két arra haladó kereskedővel ismertette meg, amikor a kettő az erdőn keresztül ment karavánjával. Onnan elindult Váránásziba és a város melletti erdőben tartotta meg első hitszónoklatát.

Hallgatói közül sokan sajnálkoztak rajta, azt mondták: a szegény királyfi elvesztette eszét; öt tanítványa azonban mégis akadt.

Buddha attól a naptól fazékkal a kezében koldúlni járt és így járta be egész Indiát és mindenütt hirdette az üdvösség törvényét és igazságát:

„Sokan az erdőben, hegyekben, remetelakásokban, szent fák alatt keresnek menedéket, aggodalom gyötri őket, de nem ott van a menedék, amely lelki fájalmától megszabadítaná, nálam van a menedék, aki nálam fogja azt keresni, az meg is fogja látni, mert megismeri a négy legfőbb

igazságot: a bajt, a baj eredetét, a baj megszüntetését és az utat, amely oda elvezet.“

Az igazság tanait hirdető Buddha híre hamar eljutott a királyhoz, aki azonnal hazahívatta fiát.

Tizenkét év múlt el, amióta Buddha szülővárosát: Kapilavasztut elhagyta. Atyja meghívására hazatért és otthon nemcsak atyja, de az egész szákja nemzetség az ő tanainak lett a híve.

Kapilavasztuból azután az ő legbúzóbb tanítványainak kíséretében tovább ment s olyan volt köztük, „mint a bika a tehenek közt, mint az elefánt a fiataljai közt“.*

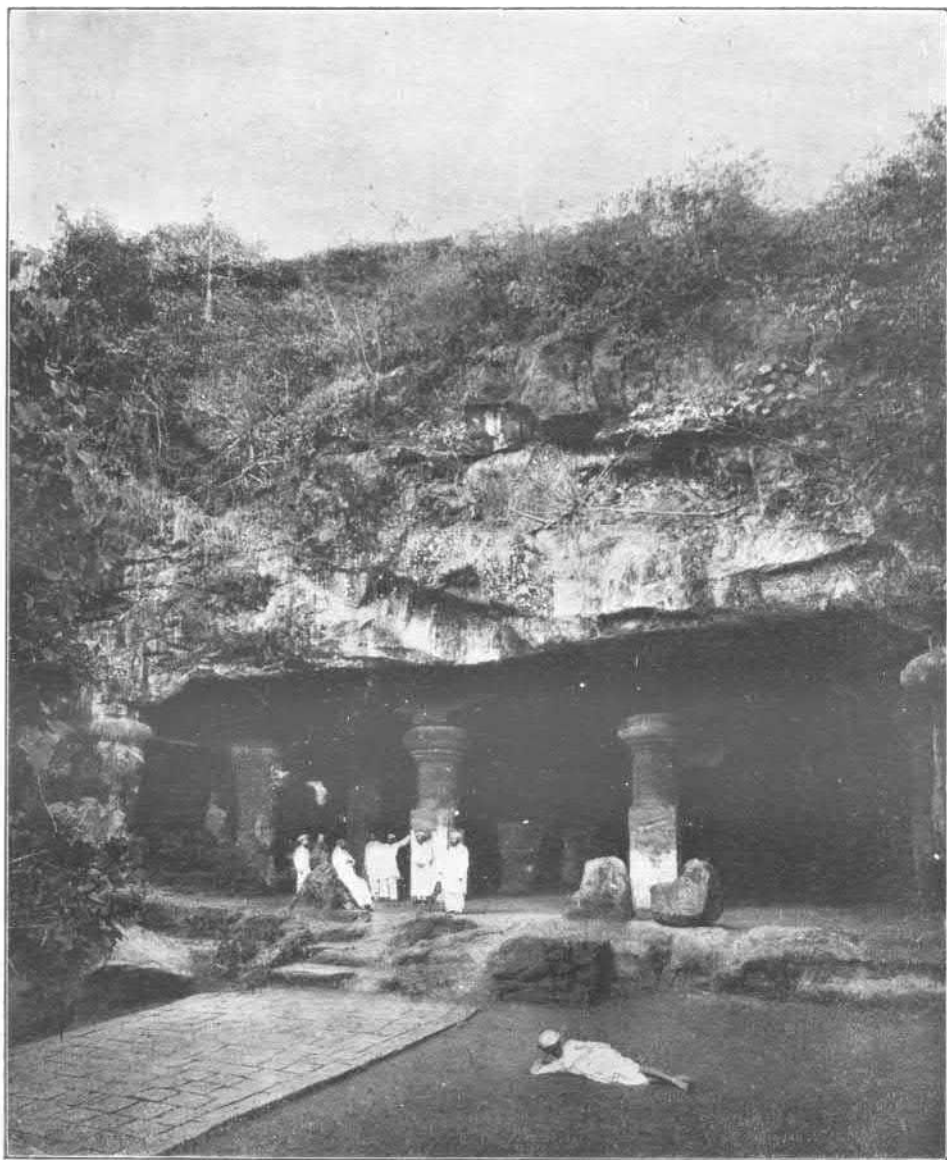
Buddha tanának alapja az, hogy az ember lelkének legnagyobb baja a földi lét. Kezdődik az emberi baj és nyomorúság a születéssel és a lélek a gyermekkor tehetetlenségében sínylődik. Ami érzékek által felfogható, a testnek kedvére való öröm van a világon, az mind hiúság, hiábavalóság és mert az ember mégis ragaszkodik hozzá és óhajtja, ez az óhaj teszi az életet szenvedéssé, nyomorúsággá, ez az óhaj, vágy a földi hiábavalóságok után, akadályozza meg a lélek boldogságát, mert a roppant vágy a földi hiábavalóságok után, a halálban sem ér véget és úzi, hajtja a lelket, hogy más alakban újra megszülessék és hajhászsa vágyának hiúságos, haszontalan örömeit. Az embernek tehát úgy kell élnie, hogy teljesen megfoszsa lelkét a földi, haszontalan örömeik utáni vágytól, hogy kihaljon leikéből a földi élet hiúságai után való vágy, azzal megszűnik a léleknek újjá születni akaró vágya és a halál után belemerül az örökös megsemmisülésbe, kialszik az egyén, eljön a n i r v á n a** és a tökéletes boldogság, mert a földön, a létben nincs boldogság.

A gyermekkor után, az ifjúság idejében, a szenvedélyek dúlják a lelket és a szenvedélyek kielégíthetetlenek; vágyak tengere zúg a fiatal lélekből és fájdalmat okoz, gyötrődést, vergődést, ha be nem töltheti, ha be nem tellik; azután észleljük, hogy már elröppen a fiatalság, vágyaink még mind betöltetlenek, már eljön a kor, ahol csak gyengeségünket, tehetetlenségünket érezzük s a lelki fájdalmakhoz járulnak a testi erők fogyatkozó jelenségei: a betegség, a fáradtság, az elerőtlenedés és a haszontalanná vált test kínlódva vonszolja terhét, amíg a halál beáll; de ha a földi vágyakat az ember a lélekből ki nem ölte, a vágyak újra meg újra az életbe hajtják a lelket s az újra születik és újra végig szenved az életet, melyben minden állhatatlan, múlandó, nyomorúságos s hitvány káprázat benne minden, amit örömmel, élvezetnek tart az ember.

Az, aki felismerte az életnek, a létnek hiábavalóságát, annak hitványságát, aki megölt lelkében minden vágyat, minden óhajt és érzést, az

* Dunker VI. 5.

** N i r v á n a jelentése: kialszás, elfuvatás, megsemmisülés.

Indiai barlang-templom Elefanta szigetén.

elérkezett oda, hogy halála után lelke nem érez, nem óhajt és nem fog újra támadni, de elmerül a megsemmisülésbe.

Az ilyen ember elmondhatja magáról, hogy „elmúlt leikéről a tévelygés retentő éjszakája és felragyogott felette a tudás, a megismerés napja; bezárultak előtte azok a kapuk, amelyen át a nyomorúságos léthez járt a lelke. Ő már a túlsó parton van, előtte már megnyílt az égnek az útja: a nirvána.

Buddha szabályokat adott a népnek, hogy azok szerint éljen és úgy a vágyakodás gyarlóságától az magát minél könnyebben megtartóztassa. A legfőbb szabálya az, hogy az ember egyszerűen, csendesen, békésen éljen, óvakodjék a vágyaktól, a szenvedélyektől, legyen mértékletes és mértékletesen önmegtartóztató, ne legyen cifrázkodó. Ne legyen senki kapzsi, pénzsovár, ne viszonozzon senki bántalmat, ne toroljon meg semmi sértést, mert minden fájdalom, ami az embert éri az csak ebben vagy régebbi életében elkövetett bűnéért való büntetés.

Buddha tanai szerint az embernek kerülnie kell minden gonosz és vétke cselekedetet, gyakorolnia kell a jót és szenvedélyes gondolatait meg kell fékeznie.

Buddha tanainak legnagyobb ellenségei természetesen a bn. nánok voltak, akik mindent elkövettek, hogy az új tan terjedését megakadályozzák, rávették egyik-másik államban a királyt, hogy tiltsa meg Buddh i tanításainak a hallgatását és szabjon büntetést arra, aki Buddha prédikációt meghallgat.

Az ilyen tilalmat azonban csak néhány fejedelemnél tudták elérni, mert viszont mások védelmükbe fogadták az új tant és támogatták terjedését.

Magadha királya az országa fővárosa, Radsagriha mellett levő „bam-busz kertet“ Buddhának adta, hogy ott tartózkodjék. Buzgó pártfogója volt Buddhának a koszálák királya is, akinek fővárosa mellett volt Buddha tanainak a központja.

Ahol a bramánok Buddhát üldözték, ott az üldözéssel ők maguk segítettek elő tanait, mert a nép azt kiáltotta a bramánoknak: miért üldözték Buddhát, hisz ő ép olyan koldus, mint ti vagytok!

Buddhának, a monda szerint, legnagyobb ellensége egyik szákja-nemzetségi rokona volt: D é v a d a t t a .

Dévadatta már ifjú korában irigye és ellensége volt Buddhának, Dévadatta szeretett volna a versenyeken, tornákon első lenni, de nem lehetett az, mert Buddha mindég legyőzte őt. Gyermekek és ifjú korában ezt a dicsőségét irigyelte, mikor pedig Buddha tanait hirdette, akkor népszerűségét és tanai diadalának dicsőségét irigyelte tőle. Elhatározta, hogy ő is hittanító lesz és el fogja foglalni Buddha helyét.

Dévadatta, aki jó pajtása volt a magadhai király fiának, Adsataszatrúnak, felbujtatta a királyfit, hogy ölje meg atyját, aki Buddha pártfogója, ő,

Dévadatta, majd megöli Buddhát és így majd közösen jutnak a hatalomhoz, a királyfi a trónhoz, Dévadatta pedig elfoglalja Buddha helyét.

Dévadatta ötszáz tanítványt gyűjtött maga köré, Adsatasztru pedig megfosztotta atyját a tróntól, magas toronyba záratta és ott éhen hagyta veszni.

Dévadatta Buddha halálára tört; első ízben, amikor Radsagriha mellett az úton ment, a hegyről óriási követ lökött reá, de az nem ölte meg, csak lábujját súrolta; másodízben lerészegített a gonosz vetélytárs nagy elefántot és azt Buddhára szabadította, ám ennek a kísérletnek sem volt eredménye, mert az állat Buddha előtt térdre borult

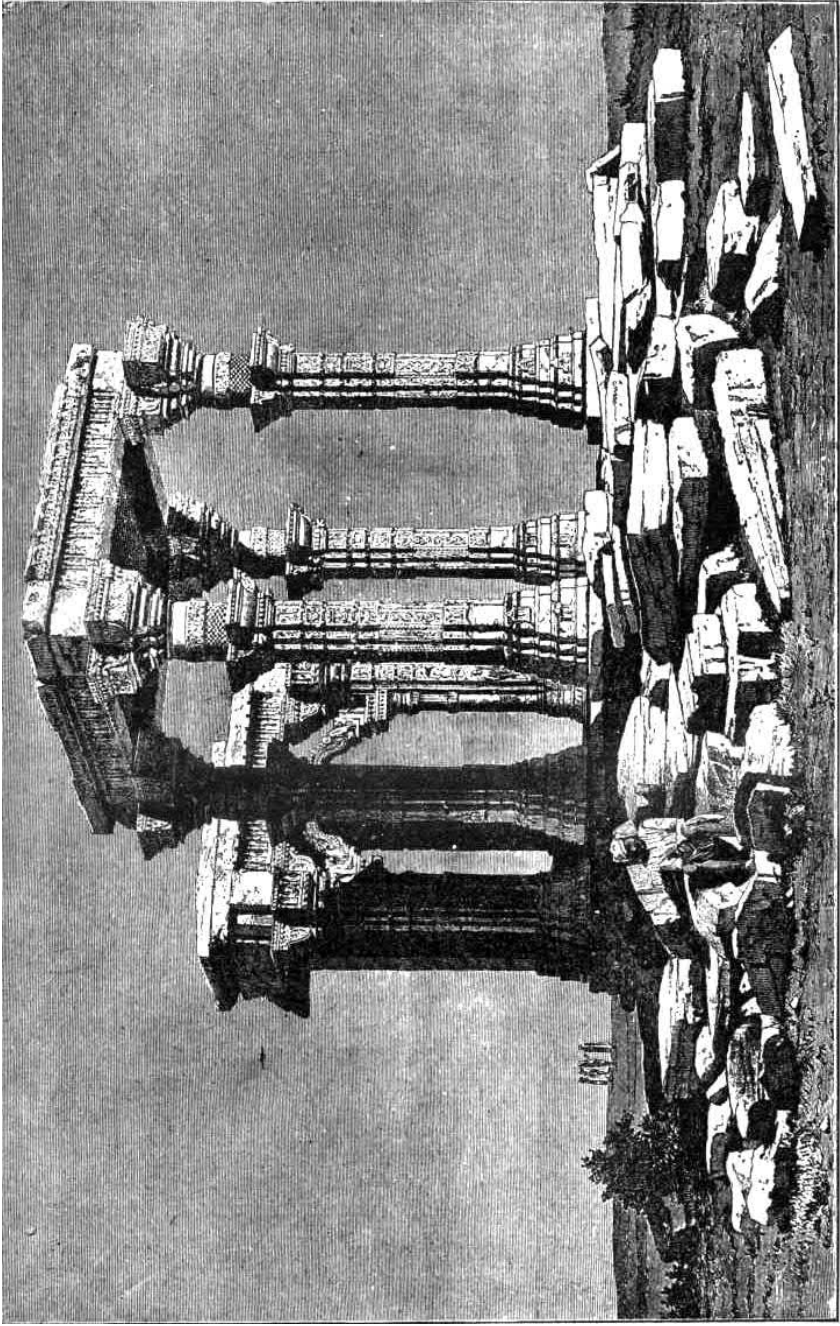
Buddha menekülni akart az üldözések elől és Szarvaszti városába ment. Dévadatta oda is követte, hogy halálra keresse. Megmérgezte az ujjai körmeit és azokkal megakarta Buddhát karmolni, de amikor Buddha elé ért, — így szól a monda — tehetetlenné vált, megnyílt a föld és ő a pokolba süllyedt.

Dévadatta halála után Adsatasztru is áttért a buddha-vallásra és ő, aki előbb üldözte a felvilágosodottak táborát, a legbuzgóbb harczosa lett; így akarta jóvá tenni, mit atya és így közvetve Buddha ellen is vétkezett.

Buddha tanainak terjedését maga vívta ki azzal, hogy nem csak kiválasztottaknak prédikált, hanem nyilvánosan minden népnek, a legutolsó kaszttól felfelé mindenkinek. A bramánok addig csak is a tanítványaiknak tartottak előadásokat. Buddha nem ismerte el a kasztokat, ő az emberek közti különbséget csak a szellem szerint ítélte meg, amely az emberben lakozik. Hangosan hirdette, hogy a rabszolga teste és a király teste közt nincsen semmi különbség és a legjobb testben is lehet rossz lélek, amint a rossz, gyenge testben is lehet kiváló szellem.

Buddha tanítványai közé különbség nélkül felvette, a szudrát, a rabszolgát, a hinduk minden kasztját.

A nagy hitoktató negyvenöt évig járt a hindu államokban városról-városra, hirdette tanait és erősítette hitükben híveit. Nyolczvan éves korában egyik napon megjósolta, hogy három hónap leforgása alatt meg fog halni. Azután kettőzött erővel intette és tanította híveit, tanítványait azon túl még szorgalmasabban tanította és meghagyta nekik, hogy halála után foglalják össze tanításait és hirdessék azt az egész világnak. Mikor érezte, hogy közelednek az utolsó napjai, elindult Ananda és Anurudda tanítványaival a mullák országába, ugyanoda, ahol mint huszonkilencz éves ifjú eldobott magától minden ékességet, lenyiratta haját, koldusnak öltözött. Már útközben beteg lett és összetörtén érkezett meg Kuszinagarába, ahol Ananda tanítványa nyughelyét készítette neki. Ott azon a nyughelyen búcsúzott el tanítványaitól, majd elmerült elmélkedő gondolataiba és e szavakkal: Minden elmúló, semmi sem maradandó — meghalt, hogy hite szerint is soha többé ne szülessék újra.

Jaina templomok Garsipurban.

A mullák nagy pompával, királyhoz illően temették el. Hét napi gyászszertartás után, arany koporsóban kivitték Kuszinagara keleti kapuja elé, ahol már készen állott a máglya, mely porhüvelyét megemészsze.

A nagy hitoktató hamvait arany urnába tették és még hét napig tartó gyászszertással gyászták.

Buddha vallása a nép vallása lett, mert hisz Buddha tanai ledöntötték a kasztok közötti választó falakat; Buddha tanai egyformának hirdették az utolsó rabszolgát a királyfival.

A ksatriak osztálya azonban soha sem barátkozott meg a Buddha vallással és így könnyebb volt a bramánok harcza a buddhisták ellen; folytatták is a harcot kíméletlenül és sikerült, néhány államot kivéve, a buddhisták felett győzedelmet aratniuk, Buddhát kiszorítaniuk és Bramának a tiszteletét ismét diadalra vinniük.

A felvilágosodott tan azonban nagyon sok államban, ahol a bramánok ellen el is bukott, a népnek a szokásait mégis megjavította, enyhítette, megnemesítette

Néhány évvel Buddha halála előtt halt meg Buddha versenytársa, aki szintén reformálta a régi vallást és mint hitvallás hirdetőnek a neve J i n a.

Jina is királyfi volt ég harmincz éves korában hagyta el a királyi házat, hogy sanyargassa *4esiét és vezekléssel töltse életét. Meztlenül járt és így kapta első nevét Nigánta, meztlenül járó, magát sanyargató. Tizenkét év és tizenhárom hónap múltán, J i n a, vagyis „győzedelmes“ lett belőle és új tanokat hirdetett.

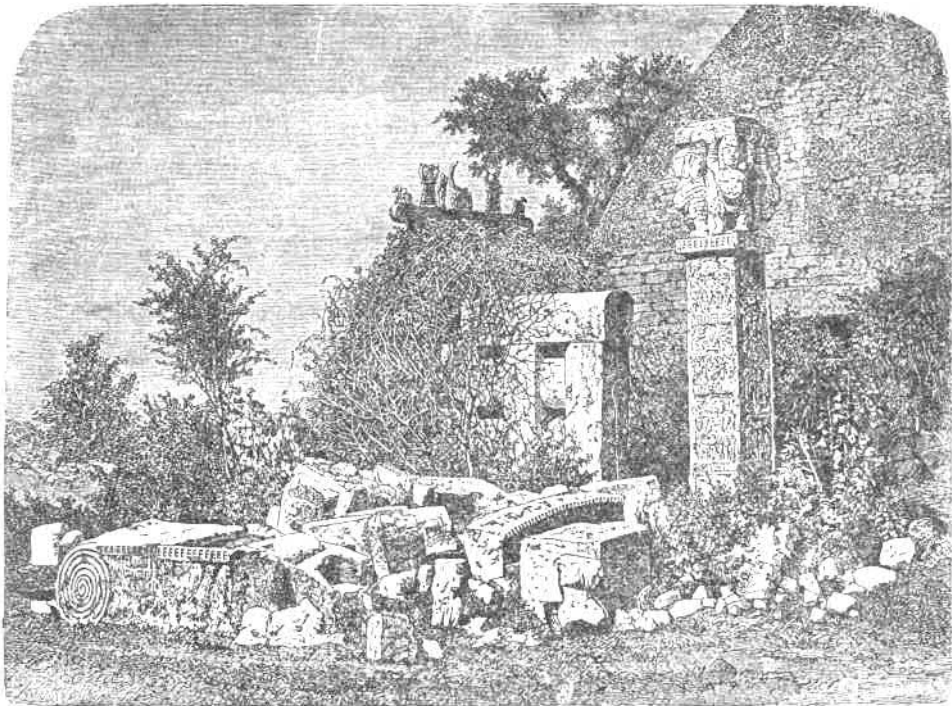
Ő is elvetette az istenekről való tant, tagadta létezésüket, haszontalannak mondta az áldozatot, az imát, de örökösnek vallotta a világot és a lelket. Az ő tanának legfontosabb része, az embernek maga sanyargatása, a vezeklő életmód volt.

Buddha korában több reformátor támadt, amely mind a bramán vallás ellen küzdött. Buddha valamennyit túlszárnyalta, Buddha utólérhetetlenül állott; a többi reformátor között a legnagyobb sikert Jina érte el és követőit jainák-nak nevezték.

Néhány király szívesen fogadta a jaina vallást, pártfogásába vette és támogatta. A jaina vallás szertartásainak bámulatos templomokat emeltek, káprázatos ékitményü szentélyek voltak azok. A jaina vallás mai napig fennmaradt és hatalmas templomok hirdetik Buddha kortársának Jinának vallásalapító sikereit.

A legszebb jaina templomok építése azonban már nem az ókorba esik, hanem a kereszténység századaiba.

A jaina szentélyek, melyek leginkább piramis alakúak és tele vannak díszítés, czifrasággal, minden ilyen szentély előtt udvar is volt. Ezeknek a szentélyeknek a neve bagaváti ,amiből az európaiak a „pagoda“ szót csinálták.

Régi hindu romok. Romba dőlt kapubejárat.

ORSZÁGOK ÉS KIRÁLYOK

Buddha leghatalmasabb pártfogója Magadha-ország királya volt; Magadha-ország volt minden hindu állam között a leghatalmasabb. Magadha országát másfélezer évvel Kr. e. Brihadráta alapította. Az első uralkodóházat már három másik követte, amikor Indiában Buddha tanaival fellépett. Buddha idejében Bimbizára ült Magadha ország trónján. A király több ezer hívével tért át a felvilágosultak pártjára, áldásosán uralkodott, amikor fia Adsatászátru K. e. 551-ben megfosztotta atyját a tróntól és toronyfogságba vetette, ahol éhen hagyta halni.

Tette azonban olyan lelkifurdalással gyötörte, hogy gyógyulást a felvilágosultak hitében keresett és a buddhista vallás buzgó híve lett. Adsatászátru uralkodása kezdetén legyőzte a király nélkül élő vridsi törzseket és országukat fennhatósága alá hajtotta.

A monda azt tartja, a vridsiek ellen is Buddha miatt kezdte a harcot. Adsatászátru azt követelte a mulláktól, hogy adják ki neki a nagy vallásalapító hamvait. A mullák nem akarták kiadni, azokra még a Szákja-

nemzetség is igényt tartott, a vridsi harczias törzsek is maguknak követeltek és ép így a kószalák is.

Magadh-ország királya már épen útnak akarta indítani seregét, amikor egyik buddha vallásra áttért brámán azt tanácsolta, hogy osszák fel Buddha hamvait és minden követelőnek adjanak egy-egy arany hamuvederben részt.

A tanács igen tetszett, az ereklyéket felosztották, minden részt követelő kapott egy-egy urnát s azután emléket épített föléje. Adsatászátru, Radsagriha mellett szentélyt épített, melynek kupolás torony alakja volt és abba rejtette Buddha hamvát.

Az hinduk ilyen ereklyéknek épített kupolás szentélyt sztupának neveztek; az ilyen szentélyek nagy gondozásban részültek. (1. 695. old.)

Adsatászátru két utóda mind egyformán került a trónra, meggyilkoltatta elődjét, aki az atya volt. Adsatászátru dédunokáját, tehát a harmadik utódját pedig a nép fosztotta meg a trónjától és helyébe a vridsiek felett uralkodó magadhai alkirályt, Sziszunágot ültették, akit azután a fia Kalaszoka követett a trónon.

Kalaszoka élénk szellemű, új divatoknak hódoló, pompát, fényt, külső csillogást kedvelő, erős akaratú király volt, akinek Magadha régi fővárosa nem volt inyére és új székvárost épített Pataliputrát (a trombitavirág fia) másképp Palibóthrának is nevezik.

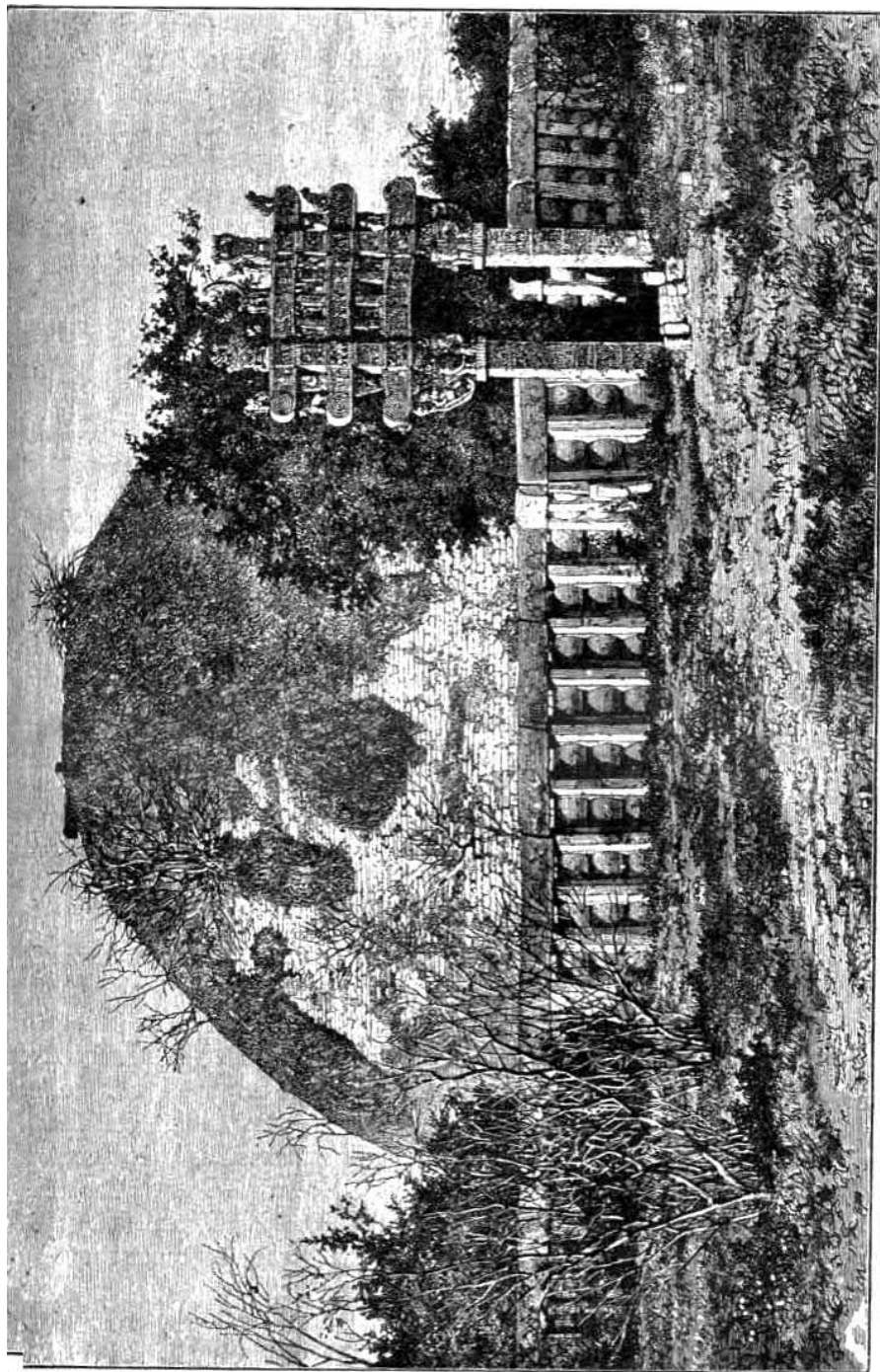
A városnak gyorsan kellett nőnie, a király parancsszavára kellett megszületnie. A gazdag ksatriak mind építettek benne pompás palotákat, a király maga mesés királyi kastélyt emelt; hogy pedig a városnak minél hamarabb legyen város alakja, tehát nem kőfalat, hanem fafalat emelt a város körül. A fafalnak 570 őrtornya volt és 64 kapuja. A fal alatt árok futott a város körül, az árok 30 öl mély volt.

Mihelyt a király az új fővárosba bevonult, az azonnal benépesült, és mint valami legyen szóra elővarázsolt, szép, díszes tündér város gyönyörködtette a lakosokat.

Kalaszoka volt az első király, aki mesés kincseit pazar, fényes udvartartására kihasználta és roppant kincseihez mérten mesés királyi fényűzést vitt.

Kalaszoka idejében települtek meg a hinduk a mai Cejlon szigetén és attól kezdődőleg terjedt a szigeten az árja műveltség. A Cejlon-ban való hindu letelepülésről a monda ezt beszéli:

Szinhapurában (Oroszlánváros) akkor Szurástra király uralkodott; fia Vidsája sokszor igazságtalankodott, erőszakoskodott a népen; az végre megsokalta a királyfi garázdálkodását és azt kívánta a királytól, hogy fiát végeztesse ki. A király belátta, hogy a népnek és a fia ellen szóló sok vádnak igaza van, de ezért halálra ítélni nem tudta; hanem hogy a nép óhajának eleget tegyen, felszerelt minden szükséges kellékkel nagy hajót,

Buddha-ereklye. A hindu szentély, elől a még jó karban levő bejáratát, körül a fűkóserfűvel.

arra hétszáz embert adott és útnak indította rajta fiát, hogy keressen magának valahol hazát.

A hajó Cejlon szigetén kötött ki, ahol a bennszülöttek — mint a monda beszéli — gonosz óriások voltak, akiket a királyfi az ő embereivel legyőzött és birtokába vette a szigetet. Ott, ahol kikötött, várost alapított. Az új városban azonban nem voltak asszonyok, mert azt a hajón nem hozták. A bennszülöttek leányaival nem akartak házasságra lépni, tehát Vidsája átküldött hajón a szemben fekvő szárazföldre, ahol Pandava király uralkodott és tőle kért leányokat az emberei számára, magának pedig megkérte a király leányát.

Pandava teljesítette Vidsája kérését, elküldte neki a leányát, az emberei számára pedig 700 asszonyt küldött. Vidsája ezért oly hálás volt, hogy Pandava királynak azontúl évenként 200.000 gyöngyagylót fizetett.

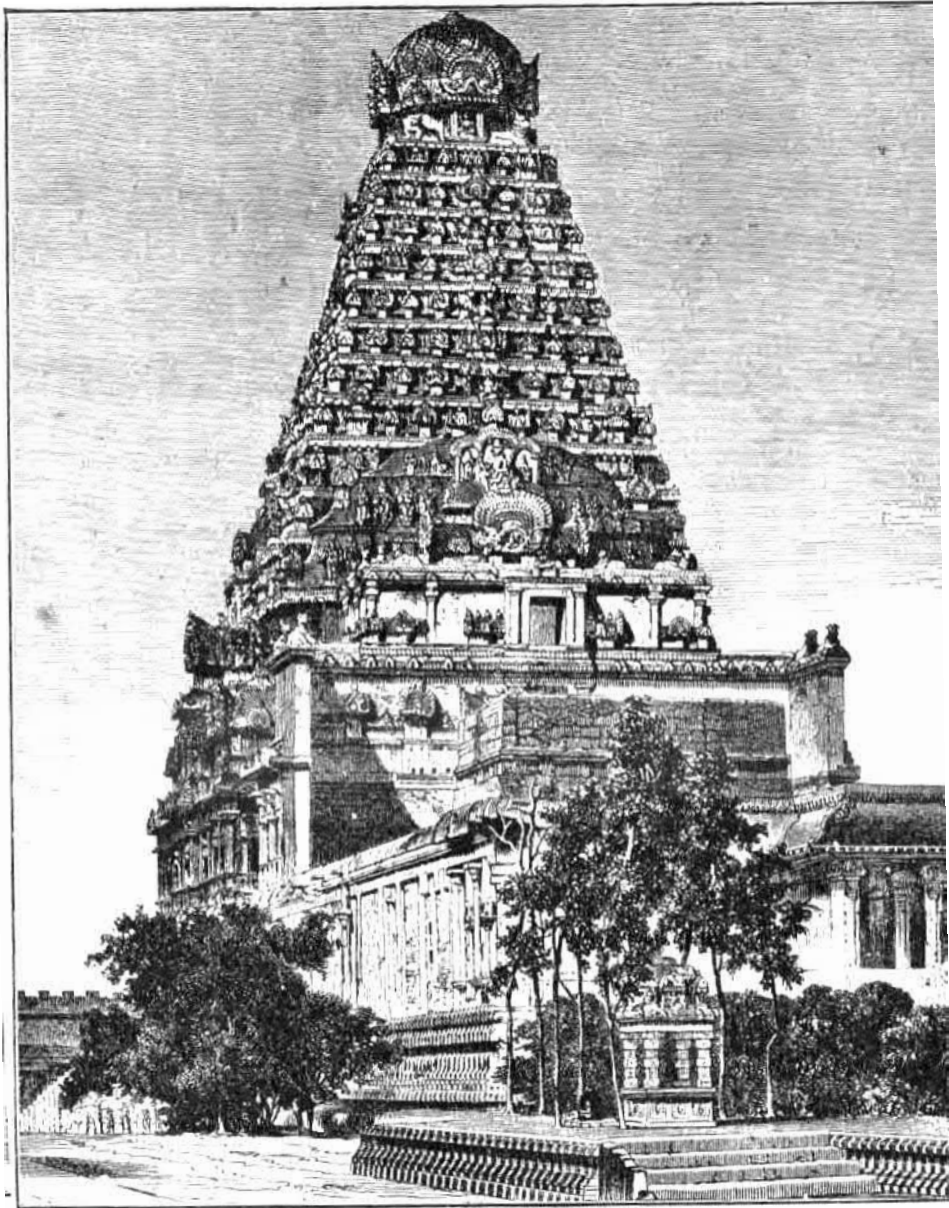
A házasságán azonban nem volt áldás, nem született gyermeke és így trónörökös nélkül maradt. Élete vége felé elküldött hazájába, az öcscséhez, Szumitrához, aki azóta Szinhapura királya lett, mert az öreg király már meghalt; Vidsája követje felszólította Szumitrát, hogy vegye át Vidsája szigetének kormányzását. Szumitra nem akarta elhagyni hazáját és trónját, hanem elküldte maga helyett legifjabb fiát, Pandunaveszdévát. A név jelentése: Pandu-nemzetségből való isten. Az ifjú király harmincz évig uralkodott a szigeten és utána fia következett Pandukabhája és azontúl a Panduk nemzetsége uralkodott a szigeten.

Cejlon szigetén való árja letelepülésről szóló monda még azt is beszéli, hogy Pandukabhája hozott nagyobb rendszerű törvényeket, állami berendezést, alkotmányt, mely még a sziget őslakói törzsfőinek is helyet biztosított az előkelő állások közt.

Magadha országban Kalaszoka halála után az ő három fia következett egymásután a trónon. Az utolsót Nanda nevű rabló megfosztotta a tróntól és magához ragadta Magadha felett az uralkodást.

Már Kalaszoka király idejében garázdálkodott az országban az a rablócsapat, melynek Nanda is tagja volt. Mikor annak a rabló-csapatnak valamelyik rablótámadásnál a vezére elesett, Nanda követelte a vezéri tisztelet. Azzal nyerte meg a csapat bizalmát, hogy nagyratörő terveket mondott el, megígérte, ha őt teszi meg vezérül, megszerzi az uralkodást az egész ország felett és a rablócsapat embereiből lesznek az ország első emberei. A csapat megválasztotta őt vezérül, mire ő mindenféle népségből nagy sereget gyűjtött és azzal megtámadta az egyik várost, azt elfoglalta, ott királyul kiáltotta ki magát és onnan városról városra ment mint hódító. Végre Kalaszoka által alapított új fővárost Palibothrát ostromolta meg, bevette és azzal Magadha országnak a királya lett.

A brámánok Nanda származásáról regényes történetet beszéltek, azt mondták, hogy Nanda is Kalaszoka király fia volt, csakhogy törvénytelen,

Indus tempelom Kumbakonamban.

mert a királynak Szudra kedvesétől származott; mindig a királyi vér, az uralkodás vágya vezette s rátérmettségénél fogva a trónra is jutott.

A brámánok ezzel a regényes elbeszéléssel a királynak akartak hízelegni, aki csakugyan hajlott is feléjük és úgy az ő, mint utódainak uralkodása alatt a királyok a brámánoknak kedveztek és inkább a brámán valláshoz szítottak, hajlottak, mint Budha tanaihoz.

A Nanda-uralkodóházból származott utolsó király ép oly erőszakosan halt meg és így erőszakosan ért véget a Nanda-uralkodócsalád, mint ahogy őse alapította.

A Nanda családból való utolsó király, Dászasziddhika volt, akinek a felesége Szananda szerelmes volt a király borbélyába Indrattába, akinek megígérte, ha a király meghal, feleségül megy hozzá. Indratta megölte a királyt és Magadha ura lett; fia örökölte a trónt.

A fiút Buddha követői Dhánanandának (gazdag Nanda) a brámánok pedig Hiraszjaguptának (az aranytól védett) nevezték.

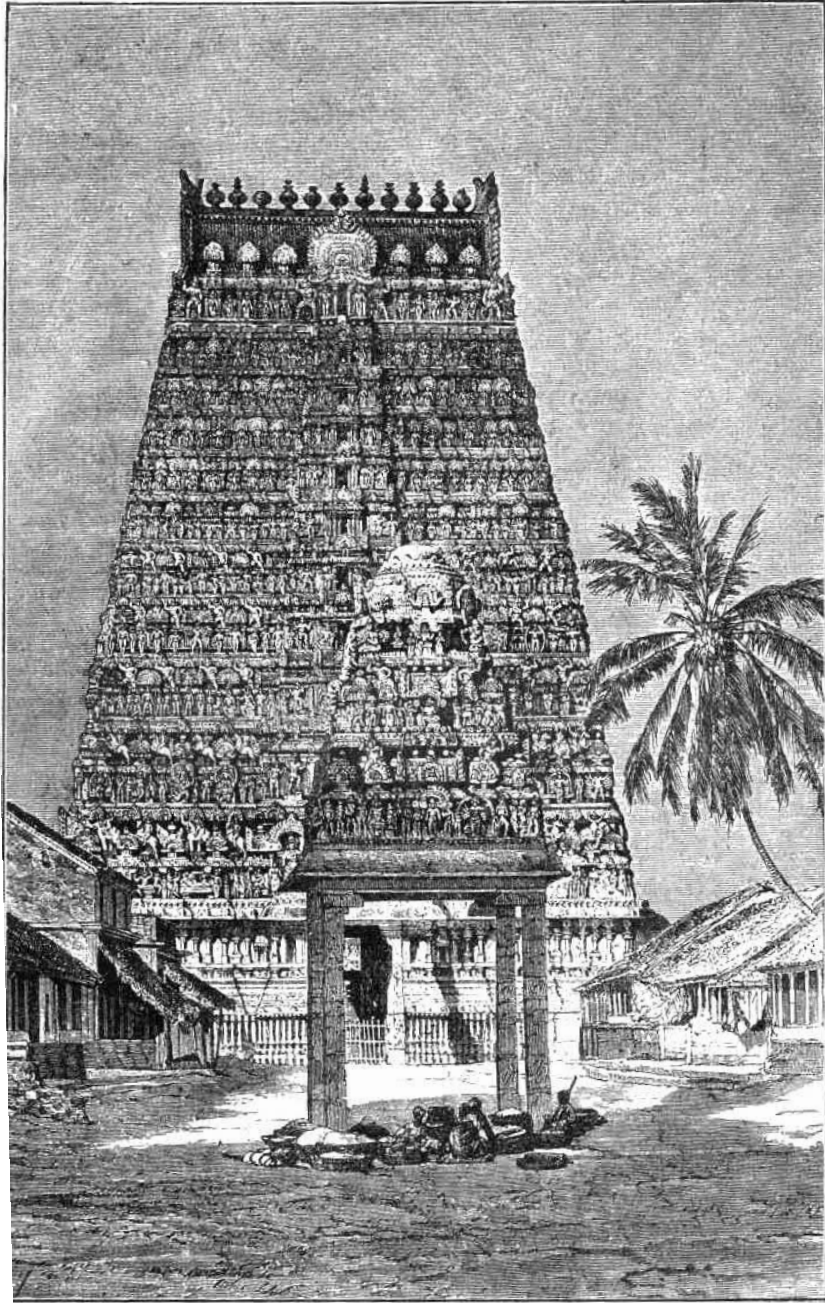
Dhánananda uralkodása alatt rengeteg kincset halmozott össze, mesébe illő gazdaságáról még a nyugoti népek is hallottak. Görögországba is eljutott gazdaságának a híre és származásának regényes története. A görögök Xandramesznek nevezik s elbeszél k, hogy milyen óriási hadserege volt, melyben 200.000 gyalogos és 20.000 lovas katona volt. Vannak, akik még ezeket a számokat is magasabbra teszik. Ennek a mesés gazdagságú királynak az uralkodása alatt Magadha hatalma az egész Gangesz vidékre kiterjedt.

Amíg a Gangeszvidék hindu államaiban hindu királyok uralkodtak, gazdag kincstárral dicsekedtek, háremeikben az indus államok minden vidékéről hozott szép leányok szórakoztatták, tánczczal, dallal, zenével a királyt, és mialatt az éjsötét szemű hindu nők szemébe merült el tekintete, nem kellett országáért aggódnia; a Gangesz melletti országokat sem az ázsiai, sem a nyugoti hódítók nem zavarták, míg az indusmenti államokban a perzsák, majd a macedónok hajtották a királyokat hódolatra. Az Indus vidéki államok első hódítója Kirósz volt, a második a Nagy Darius, akiről tudjuk, hogy diadalmasan nyomult ugyan előre Indiában, de hirtelen abba hagyta hódítását, megfordult és visszatért.

Mikor a Perzsa birodalmat a nagy macedón hódító: Nagy Sándor összetörte, akkor a macedónok uralma alá kerültek az Indus vidéki államok a Pendsab országai, Nagy Sándor után pedig a Szeleukoszok uralkodtak felettük.

Az idegen, nyugati uraság alul az indusmenti államokat, a Pendsab országait Csandragupta nevű indus hős szabadította meg. Csandraguptát a görögök Szandrakottusznak nevezték.

Csandragupta a mesés gazdagságú Dhanananda király szolgálatában élt Palibothrában. Történt, hogy Csandragupta megsértette a királyt, aki halálra

Pagoda Kombakonamban

ítélte. Csandragupta azonban még idején megszökött és hazája földjére Pendsab vidékére menekült. Akkor ott a Szeleukoszok uralkodtak.

Csandragupta sereget gyűjtött és azzal megtámadta a Szeleukoszok kormányzóját azt elűzte és az Indus vidéki országokat felszabadította az idegen járom alól.

Csandragupta származását és atya életét a monda így őrizte meg:

A kószalák királya elpusztította Kapilavasztut, Budha szülőhelyét és ki akarta irtani a szákják királyi családját teljesen.

A szákják királyi családjának egyik ága elmenekült a mérszárlás elől és a Himmalája hegységében keresett menedéket. Letelepült a hegynek egyik magasabban fekvő völgyében és ott új uralmat alapított.

Azon a vidéken rengeteg sok páva tanyázott és róluk elnevezték a vidéket Maurjá-nak. A vidékről azután a letelepült Szákja család felvette a Maurja nevet és az uralkodó családot a Maurjáknak nevezték.

Amikor Csandragupta atya ült Maurja trónján, nagy, erős ellenség tört az országra, mely megölte a királyt. A megrémült királyné, Magadha országba menekült Palibothrába és ott adott életet szerencsétlen véget ért férje fiának és azt egy magános istálló mellett kitette.

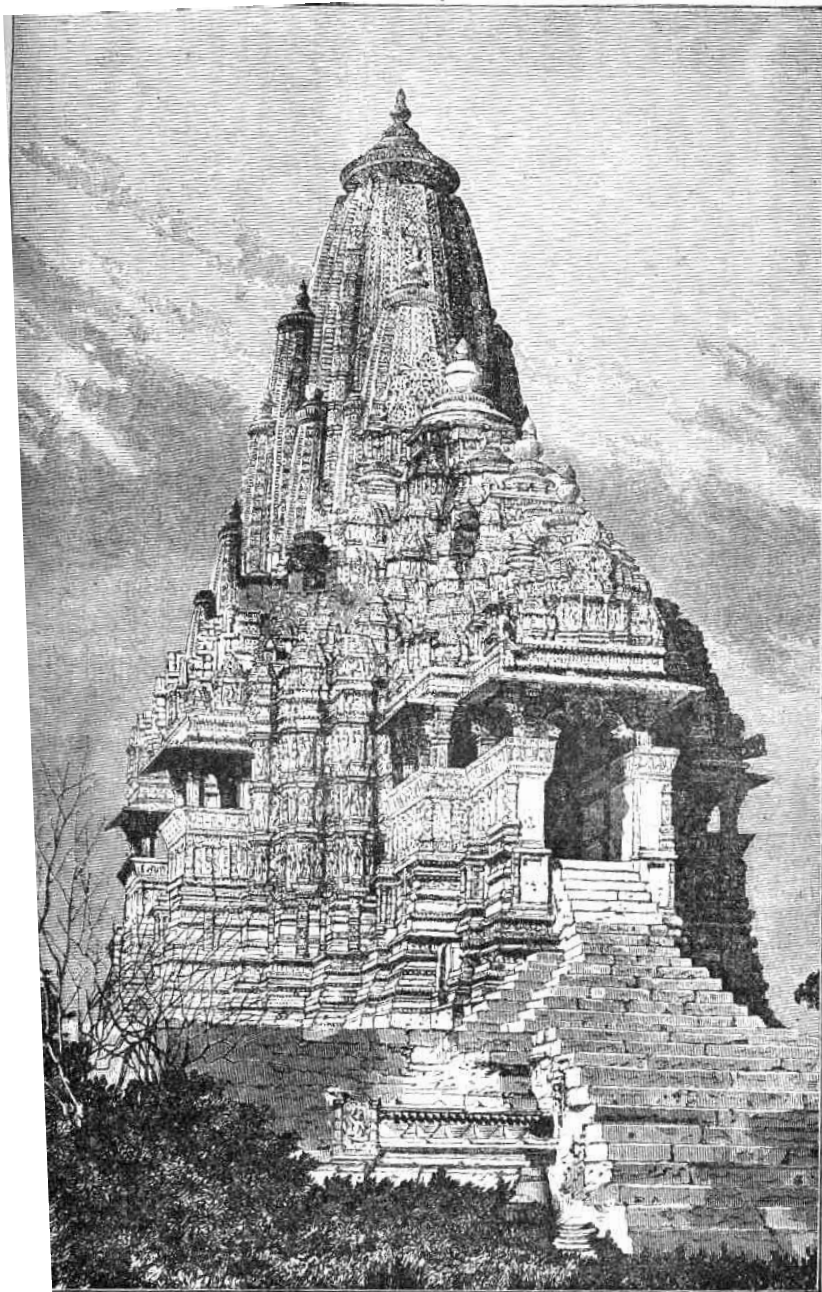
Idő múlva pásztor ember jött oda és meglepetten látta a csecsemőt, aki mellett homlokán fehér foltos bika állott s látszott, hogy őrzi a kis csecsemőt. Annak a bikának a homlokán levő fehér folt után Csandra (hold) volt a neve, a pásztor tehát elnevezte a kis csecsemőt Csandraguptá-nak (holdőrizte). Elvitte magával, gondozta, felnevelte, később pedig örökre adta valami vadásznak.

Mikor a kis gyermek már fiúcska volt, játszogatótt a falubeli gyermekekkel; királyosdit játszott és mint király büntetéseket szabott ki vádlottakra, egyiket arra ítélte, hogy vágják le a kezét, a másikat, hogy vágják le a lábét.

Észrevette ezt a Csanákja nevű brámán, aki Taksaszilóból való volt és nagy jövőt jósolt a fiúnak, nagy dolgokra hivatottnak tartotta. Elment a vadászhoz és megvette tőle a fiút. Csakhamar felfedezte, hogy a fiú a Maurja családból származik, ekkor az a gondolata támadt, hogy ezt a fiút fogja felhasználni Dhanánanda király ellen táplált bosszújának a kielégítésére. Dhanánanda király mélyen megsértette Csanákját, amit az nem tudott a királynak megbocsátani.

Boszújának oka az volt, hogy egyszer, amikor a király nagy ünnepséget rendezett a palotájában, Csanákja a legelőkelőbb bramán számára fenntartott helyre ült és a király elküldte őt onnan.

Mialatt Csandragupta növekedett, a boszúra vágyó bramán folyton kincseket gyűjtött, mikor azután az ifjú tette erős ifjú lett, akkor az összegyűjtött kincsen sereget toborzott, azt rábízta Csandraguptára és lázadást keltett Magadha országában.

Indus templom Tandsurban.

A király serege megverte Csandragupta seregét és az ifjúnak meg a bramának is a járatlan vadonba kellett menekülnie, hogy életét megmenthesse.

A monda tovább azt beszéli, hogy a lázadók újra erőt gyűjtöttek, de nem az ország belsejében kezdték a lázadást, mint ahogy először tették, hanem a határon támadták meg a városokat, azokat egymásután elfoglalták és végül a főváros is kezükbe került, Dhanananda király elesett és Magadha királya Csandragupta lett.

A valóság sorrendje a mondának abban felel meg, hogy Csandragupta valóban elmenekült Magadhaországból és az Indus vidéki államokban kezdte felkelését előbb a macedónok ellen, mikor azután a Pendsábot felszabadította az idegen iga alul, akkor megnagyobbodott haderejével Magadha országot támadta meg, előbb a határszél és folyton előbbre nyomult, amíg a fővárost, Páliboثرát is elfoglalta. Annak a védelmében Dhanananda valószínűleg elesett és trónját elfoglalta a hódító.

Csandragupta, aki már ura volt Pendsabnak, azután pedig Magadha országnak, de nem érte be ezzel, hanem kiterjesztette hatalmát egész Indiára, fennhatósága alá hajtotta a többi hindu államot is.

Olyan hatalmas birodalom, mint a milyenre Csandraguptaé növekedett, még nem volt Indiában. Csandragupta gondoskodott a roppant birodalom kormányzásáról, óriási számú hivatalnok és tisztviselő látta el birodalmi kormányzóságának mindenféle ágát és részét. A polgári élet rendben tartásán, a közügyek rendes vezetésén kívül legnagyobb gondot a király a hadseregére fordított, mely hatalmas, kiképzett, jól felszerelt hadtestekből állott, melyeknek mindenféle készletük felraktározva mindig készen állott.

Csandragupta haderejének legfényesebb bizonyítéka volt az a győzelem, amit a birodalom ellen támadó Szeleukosz felett nyert.

Mikor Szeleukosz megszilárdította hatalmát az Eufrát és Tigris között, Médföldön, Perzsaországban, az a vágya támadt, hogy kiegészíti birodalmát oly nagyra, mint a milyen a hódító macedon Nagy Sándor idejében volt és megtámadta Indiát; csak hogy Nagy Sándor idejében India csupa apró királyság volt, most azonban majdnem egész India egyetlen erős birodalommá tömörült. Csandragupta visszaverte a hódítót úgy, hogy Szeleukosznak békét kellett kötnie, amikor még az Industól nyugatra elterülő nagy földet kellett átengednie. |

Csandragupta ellen talán a legnagyobb nyugati hatalom sem tudott volna győzedelmeskedni; az ő korát évezreddel meghaladó szellemi tökéletességgel kormányozta birodalmát és szerves egységgé tömörítette lelkében hatalmasan kifejlődött szociális érzéssel.

A hadsereg fegyelmezett, de elégedett, királyáért lelkesülő, királya isteni küldetésében hívó ember-erő volt. A király szigorú, de emberséges bánásmódot követelt a főlebbvalóktól, minden emberének busás zsoldot

Igen, én vagyok a fiad! — mondta a vak koldus.

fizetett és megszerettette vele magát. A kereskedelem minden ágát támogatta, gondoskodott az utakról, a közlekedésről szárazon és vízen. Nagy gondja volt a földek öntözésére, a csatornázásra, a földművelő munkáját nagy állami munkálatokkal könnyítette és az utolsó vájszóját ép oly védelemben részesítette, mint a királyfit. Akár szudra, akár ksatria volt valaki, tudta, hogy igazságtalanság megtorolatlanul nem történhetik vele, s amennyi joga van, annyiban részesül. Gazdag, közép sorsú egyaránt nyugodtan alhatott, az országban nem voltak rablók, tolvajok; a szomzédok békén éltek, a türelmes, igazságos gondolkozás az emberek közt egymás iránt a király kormányzásából fakadt. A hinduk Csandragupta alatt a mesevilág boldog korát éltek, hogy a vérükből való vér szeretettel uralkodott felettük és elégedetté tudta tenni a szegényt és gazdagot egyaránt. Bár seregét busáson fizette, a nép adóját leszállította.

Szeleukosz a hadjárat után házasság révén rokonságba is került a nagy hindu királyllyal, akinek udvarába azontúl állandóan követett tartott. Az a követ Megaszthenesz nevű tiszt volt, aki leírta az indiai életet, a városok kormányzását. Az ő feljegyzéseinek köszönhetjük azt, hogy az akkori Indiáról becses értesüléseink vannak.

Csandragupta áldásos uralkodása rövid volt, mert korán, életének ötvenötödik esztendejében K. e. 291-ben meghalt.

Csandragupta roppant birodalma fiára Vinduzára királyfira maradt.

V i n d u z á r a kormányzásáról keveset tudunk. Atyja hatalmas birtokát megtudta tartani; csak egy városról tudjuk, hogy fellázadt ellene, de oda fiát, Aszókát küldte hatalmas sereg élén és a zendülés hamar megszűnt. Aszókát atyja Udzsajini helytartójául nevezte ki.

Vinduzára is rövid ideig uralkodott. Hirtelenül halálos beteg lett és meghalt.

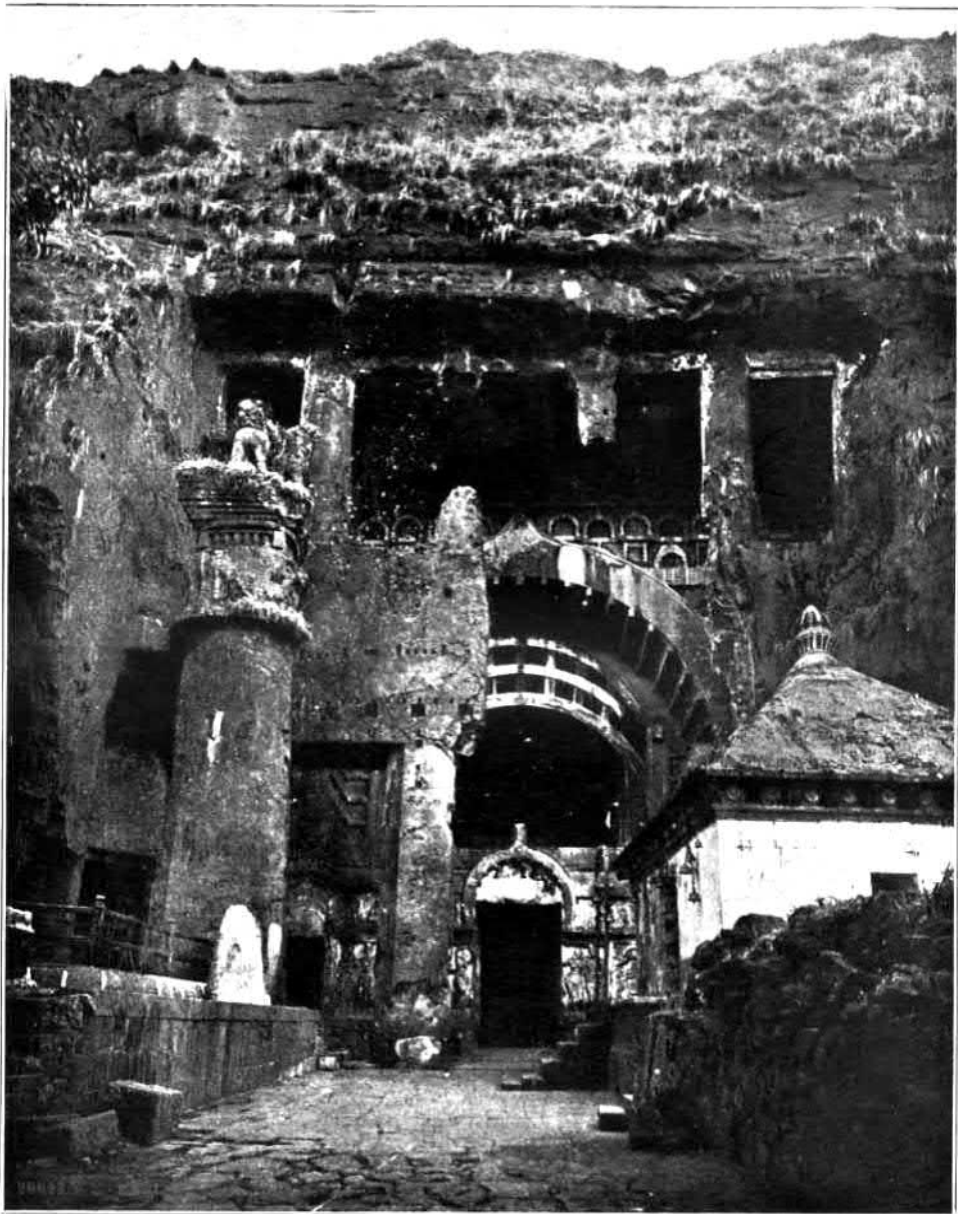
Fia, Aszoka, mikor hírért vette atyja betegségének, sereg élén azonnal Pálíbothrába sietett, magához ragadta a koronát és édes testvérenek a kivételével, akivel egy anyától származott, minden testvérét legyilkoltatta és ő maga lépett a trónra.

Aszoka a kormányzást roppant szigorúsággal, sőt kegyetlenséggel kezdte. Először üldözője volt a felvilágosodott tannak, a buddha vallásnak és a bramánoknak kedvezett. Hatvanezer bramánt látott el élelemmel.

Három évig tartott Aszoka kegyetlen, szigorú uralkodása és azzal együtt a buddha vallás követőinek üldözése; a harmadik év múltán azonban a király egyszerre, hirtelen megváltozott, megtért és a buddha vallás hívőinek táborába állott be.

A szinghalézek azt tartják, hogy a király egyik meggyilkolt testvéreinek a fia, Szumazán térítette meg.

Más monda szerint csodás eset hódította meg a király szívét és nyerte őt meg a Buddha vallás tanainak.

Hindu barlang-templom Kariyān falujában.

Azt a mondat az észak-indiai Buddha-követők mesélték; a monda így szól:

Aszoka király haragra lobbant Számúdra nevű, Szarvasztiba való, Buddha-vallású kereskedő ellen, akit borzasztó halálra ítelt. Parancsa szerint Szamudrát forró zsírral és vízzel telt üstbe kellett vetni. A kirendelt pribékek teljesítették is a parancsot, de Számúdra nyugalommal viselkedett az üstben és semmi fájdalmat nem érzett. A pribékek ekkor még jobban akarták forralni az üstben levő zsírt meg vizet és tüzet akartak rakni az üst alatt, de az sehoggy sem sikerült. Az ítéletet végrehajtató tiszt ekkor jelentette a csodát Aszokának, aki maga is megjelent, hogy meggyőződjék róla, igaz-e az, amit neki jelentenek..

A csoda annyira hatott Aszokára, hogy kivétette Szamudrát az üstből, hozzálépett, bocsánatot kért tőle; és ő maga elítélte ezt az ő embertelen tettét, de hogy jóvá tegye, ünnepélyesen megfogadta, hogy áttér a felvilágosodott tanra és megtölti a földet a nagy Buddha emlékét dicsőítő emlékművekkel.

Aszoka megtérése után összegyűjtette a nyolcz részre elosztott Buddhahamvakat. A kőszalák ereklyéit kivéve, a többi hét ereklyét meg is kapta és Buddha hamvait 84,000 részre osztotta, minden részt drága arany, ezüst, kristály vagy lazúrkő szelenczébe, ereklyetartóba tett és szétküldte egész Indiában, hogy minden város, falu őrizhessen Buddha hamvaiból. Az ereklyék részére mindenütt ereklyeemlékeket, sztupákat építtetett. Nyolczvannégyezer sztupa díszítette rövid idő alatt India földjét és hirdette Buddha tanának diadalát. Ezt persze a hagyomány Aszoka megtérésének Különös díszítésül beszélt el.

Aszoka megtérésének okát nem külső okokban kell keresnünk, hanem ő benne magában.

Aszoka nem volt mindennapos gondolkozású, képességű ember, hanem tehetséggel, kiválósággal megáldott férfiú, akit kitűnőségének érzete hajtott arra, hogy erőszakos módon ragadja magához a trónt. Érezte, hogy ő volna a többi fivére között a legjobb király, még akkor maga sem tudta, hogy mit akar üdvösét alkotni a trónon, csak érezte rátermettségét. Az erőszakosságra volt előtte példa elég; több elődéről tudta, hogy erőszakkal ragadta magához a trónt, tehát ő is úgy tett, mostohatestvéreit megölette s elfoglalta a királyi széket.

Később, amikor már gyakorolta a királyi hatalmat, amikor néhány év iulva gondolkozás, elmélkedés fejlődött ki benne és erőszakos tette flkiismeretét gyötörte, ekkor enyhülést, menedéket keresett a felvilágosodott tanban és Buddha-követő lett.

Aszoka igazi uralkodása akkor kezdődött, amikor áttért a buddha vallásra. Az új tan az elmélkedést még jobban kifejlesztette a királyban, dd a felvilágosodott tannal valóban felvilágosodott rendeleteket bocsátott valóban felvilágosodottan, a mai gondolkozásnak megfelelően uralkodott.

A Buddha-követőknek és minden más felekezetnek, más tanok követőinek egyetlen közös szabályt adott, melyet ő ugyan Buddha tanaiból merített, amely azonban minden vallásnak a közös célja, amelyet minden felekezet el is fogadott, ezt a szabályt D a m m á-nak nevezte.

Damma alatt értette Aszoka az erényes életet, a kerülését mindannak, ami gonosz, rossz, goromba, gőgös. A Damma a gyarlóságok legyőzése és a jónak gyakorlása. Ebből a nagy erkölcsi szabályból indult ki és rendelte el, hogy egyetlen vallásfelekezetnek sem szabad a másikat ócsárolnia; vallási prédikációkban a saját vallását nem szabad senkinek úgy dicsérnie, hogy azzal sértsen más felekezetet, valamint más vallást még csak említeni sem szabad a prédikációkban. Mindegyik vallásnak a célja az, hogy közelebb hozza az embert a Dammához.

Aszoka sok rendeletét, különösen azokat, melyek általánosak és amelyeket örökös törvényeknek tartott, sziklafalra vésette. Rendeletéi közt ott van, mely a vallási felekezeteknek szól:

„A király azt kívánja, hogy minden felekezet bárhol és háborítlanul megtelepülhessen, mert hisz minden felekezet az érzékek megfékezésére és az erényes életre törekszik. Az emberek vágyai és hajlamai azonban igen sokfélék és nagyon különbözők, tehát a felekezetek a tökéletességet csakis részben fogják elérni.“

„A király minden vallásfelekezetet tisztel, alamizsnával és a megtisztelés egyéb jeleivel tünteti ki a szegényt épp úgy, mint a gazdagot. Az embernek becsülnie kell a saját hitvallását, de nem szabad ócsárolnia a másét.“

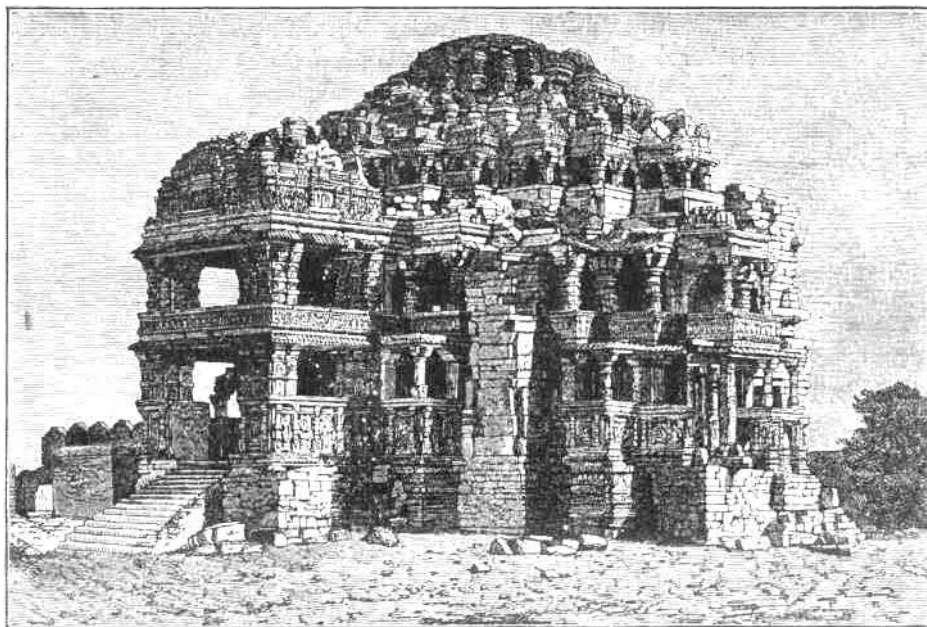
Az emberek testvéries érzéssel éljenek együtt, ne legyenek ellenségek, amiért különböző valláshoz tartoznak — ez volt Aszoka szabályai és rendeletéi közt az, mely a legtöbb áldást, békét hozta a népre és a társadalmi békés, hasznos életnek egyik aipja lett.

Aszóka a társadalmi életnek minden gyógyítható sebére rátette a kezét; elejét vette annak, hogy a bramánok zsarolhassák a népet, szigorúan ellenőriztette a tisztviselőket, hivatalnokokat, hogy a néppel szemben visszaéléseket ne követhessenek el.

Aszóka türelmességet követelt a különböző vallásfelekezetek iránt, de ugyanakkor igazságot és törvényelőtti egyenlőséget hirdetett mindenféle alattvalója számára és hogy saját királyi házába mutassa meg az egyenlőséget koldus és király között, saját fiát, leányát meg Tisja öcscsét felvételre bicsunak, vagyis buddha koldusnak; mind hárman felvették a szerzetes ruhát.

A szerzeteseknek nem volt szabad többé a szülei házában lakniuk, tehát a királyi gyermekek sem tehettek kivételt és Aszóka a főváros mellett építtetett zárdát, ahol gyermekei éljenek; ugyanakkor küldte szét az országban a parancsot, hogy minden város építsen zárdákat, melyeknek nevük v i h a r á volt. A Palibothra mellett épült zárdá neve As z k a r á m a -v ihará volt.

A biksuk eleinte elszórtan, a természet által nyújtott bűvöhelyeken tartózkodtak. Az erdő, a fák árnyéka, a barlangok, a sziklajűgök, bozótok nyújtottak a biksuknak menedéket vagy nyugvóhelyet. Ezekről a helyekről reggel a koldulók előjöttek, elvégezték az előírt mosakodásokat, azután elindultak az alamiznagyűjtésre, amiből magukat fenntartsák. Mikor azután beállott az esős időszak, a biksuk kénytelenek voltak valahol fedelmet keresni

Jaina templomromok Qváliorban.

és ahol helyet kaptak, ott húzódtak meg. Idővel egyesek, sőt községek is megajándékozták a buddha koldusokat egy-egy házzal, amelyben a biksuk az esős időszak alatt együtt laktak; így alakultak azután a zárdák, a rendházak. A buddhistáknak első épületei azok a zárdák voltak, azokhoz később a szentélyek a bagavatik (pagodák) járultak.

A király fia Mahinda mint szerzetes küldetést kapott; a rend elküldte őt Cejlon-szigetére, hogy az ottani hindu királyságot térítse a buddha vallásra. Mielőtt az ifjú útnak indult, elbucsuzot anyjától, aki boldog volt, hogy fiát a biksuk ruhájában és szent küldetéssel látta távozni.

Mahindát Cejlonban szeretettel fogadták és az ifjú egész életét India déli vidéken töltötte, működését arra terjesztette ki. Az északi államok el is felejtették nevét, ott semmi nyomát nem találjuk, a déli vidéken azonban magasztalt hittérítő volt, akinek a nevét kegyelettel őrizték, akit a szigeten (Cejlon) a világosság árasztójának neveztek.

Amint az északi országok semmitsem tudnak Aszókának Mahinda fiáról,

ép így még hírből sem ismerik az emlékek délen Aszóka király másik fiának K u n a l á -nak a történetét.

Kunalá ugyanaz a kedves, szeretett alakja volt az északi államoknak, mint Mahinda a délieknek.

Kunaláról érdekes monda maradt fenn, mely ugyancsak egészen mesealakban maradt reánk, de amely mesének minden esetre volt valami történeti alapja, melyet az elbeszélések azután regés, mondás részekkel czifrázták ki.

Kunalá királyfi a nevét szép szemei miatt kapta. A királyfinak bővülő szépségű szemei voltak, melyek a Kunalá madár gyönyörű szemeit is megszégyenítették.

Kunalá királyfinak az anyja Aszóka királynak Pádmavati nevű felesége volt.

Mikor Kunalá királyfi férfikorba lépő ifjú lett, szép fiatal feleséget kapott, Kankánámát. Egy buddhista biksu intette Kunalát, hogy éljen a szent tanok szerint, ne legyen hiú szépségére, mert az ő gyönyörű szemei is mulandóak.

Kunalá megfogadta az intést és azontúl elvonultan élt szép fiatal feleségével; mint valami remete, erdő magányában az elmélkedésnek és szép feleségének élt.

Történt, hogy Aszóka királynak a rangban első felesége, Tizhijárákzita az erdő mélyén járt, ott, ahol Kunalá remetelakása állott. Mikor meglátta a gyönyörű szemű ifjút, beleszeretett és szenvedélyes szavakkal vallotta meg neki szerelmét.

Kunalá azonban ellentállott a királynő csábító szavainak. — Nem szabad nekem szerelemről beszélned, te felesége vagy atyámnak, tehát az anyám is vagy.

A királyné le akarta győzni Kunalá ellentállását és bővülő szép szemein varázsos, csábos beszéddel akart erőt venni, de Kunalá befogta a füleit, hogy ne hallja a csábító, szerelmes'szavakat.

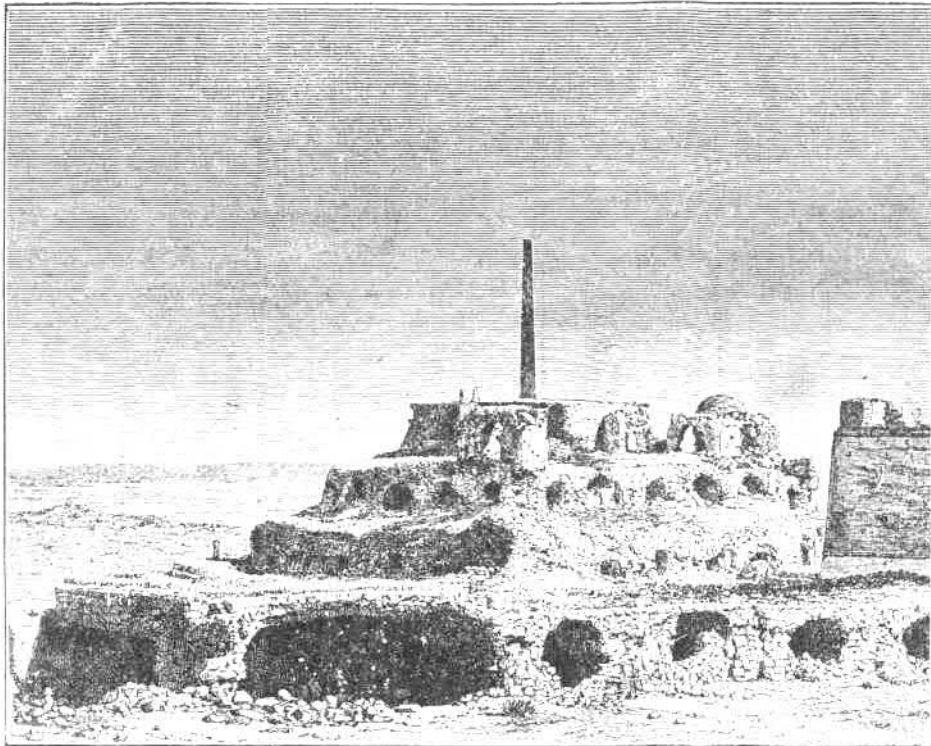
A királyné erre haragra lobbant, Kunalá úgy megsértette hiúságát, hogy megfenyegette és azt mondta neki, hogy keservesen meg fog lakolni a visszautasításért.

Arra a királyfi azt felelte, hogy erényhez hű maradnia és tiszta, büntelen szívvel meghalnia, mindég gyönyörűségül fog lelkének szolgálnia.

A királyné lobogó haraggal távozott, lelkében megszilárdult az elhatarozás, hogy a legelső alkalommal boszut áll a királyfin.

Az alkalom nagyon hamar kínálkozott.

Taxila városában, India északi részében zavargás támadt. A lakosok fellázadtak a hivatalnokok ellen, akik visszaéltek hatalmukkal. Aszoka miniszterei azt tanácsolták királyuknak, hogy küldje el a zavargó városba fiát, Kunalát, az könnyen helyre fogja állítani a rendet.

A Delhi melletti romok közt emelkedő Aszóka oszlop.

A király megkérdezte fiát, hajlandó-e elmenni Taxilába, a királyfi készségesen vállalkozott.

Aszóka király érzékenyen vett búcsút fiától. Átölelte két karjával fia nyakát, belemerült annak szép szemébe, könnyekre fakadt és így szólt: A te szemed csupa boldogság, csak azoknak hoznak gyönyörűséget a szemei, akik a te szemedbe nézhetnek. ^

Mielőtt Kunalá távozott volna, a király udvarán élő egyik jós azt mondta, hogy a királyfi rövid idő múlva elveszti szépséges szemeit.

Aszóka tehát újra meg újra gyönyörködött fia szép szemében, hogy egészen beteljék vele.

Kunalá távozott és szerencsésen elérte Taxilát. A lázongó városban üdvözléssel, ünneppel fogadták a királyfit, mert mindenki bizalommal volt iránta és tudta, hogy a királyfi megfogja őket szabadítani a hivatalnokok zsarolásától, megfogja szüntetni a visszaéléseket.

Mialatt Kunalá Taxilába utazott, Aszóka király igen beteg lett, már haza akarta hívni Kunalát, de Tizhijárakzita királyné kérte, hogy ne hívassa haza a fiút, mert egészen biztosan ígérheti a királynak, hogy rövidesen teljesen meggyógyítja.

A királynénak csakugyan sikerült a gyógyítás, mert a király hamar ismét ép, egészséges lett.

Aszóka hálásan köszönte meg feleségének az ápolást és jutalmul megígérte neki, hogy egy kívánságát, bármi legyen is az, ha az ő hatalmában áll, teljesíteni fogja.

A királyné arra kérte, hogy egy hétre engedje át neki az ország kormányzását.

Aszóka teljesítette a királyné kívánságát. A királyné szemei csillogtak, érezte, hogy elérkezett az alkalom boszújának a kitöltésére. Hét napra az ő kezében volt a kormányzás gyeplője, az elégséges volt arra, hogy boszút állhasson Kunalán.

A királyné parancsot írt a király nevében és elküldte azt Taxilába. A parancs így szólt:

— „A hatalmas és erős Aszóka¹ király megparancsolja a taxilai lakosoknak, hogy Kunalának, az ő ellenségének szúrják ki a szemét, mert Kunalá szégyene a Maurja-nemzetségnek.“

A királyné a levél alá oda ütötte a királynak elefántcsontból készült pecsétnyomóját, melyet azalatt lopott el, mialatt a király aludt.

Mialatt a királyné boszúját töltötte ki, Aszókát borzasztó álmok gyötörték, végül pedig azt álmodta, hogy kihullottak a fogai.

A király magához hívatta álomfejtőit és azok azt mondlák, az álom Kunalára vonatkozik, aki elveszti szeme világát.

A király buzgó imával akarta fiát a távolból megvédeni.

A királyné rettenetes levele megérkezett Taxilába; a taxilaiak megrémültek annak tartalmától, és senki sem akart vállalkozni arra, hogy a hírt Kunalával közölje. Végre a rettegés győzött felettük. Úgy okoskodtak, hogy az olyan király, aki arra képes, hogy ilyen jólelkű, kedves, derék királyfit a szeme világától megfoszson, az más ember iránt sem lesz kímélettel. Hosszú vonakodás után mégis megmutatták a királyfinak a levelet.

Kunalá elolvasta a levelet, azt teljesen rendben találta és felszólította az embereket, hogy hajtsák végre a parancsot.

Kunalá maga elé hívatta a hóhért és pribékjeit, de még azok az elfásult lelkű, durva emberek sem voltak hajlandók a kegyetlen parancsot teljesíteni.

Kunalá végre a tömeghez fordult és szólt, hogy jelentkezék valaki, aki a király parancsát hajlandó rajta végrehajtani.

Senki sem vállalkozott rá.

Kunalá ekkor levette fejéről az ékszerekkel díszített arany-abroncsot és azt kínálta jutalmul annak, aki a parancsot teljesíti.

A lakosságot a jutalom sem vette rá az embertelen cselekedetre, végre azonban mégis akadt olyan embertelen nyomorult, aki kész volt a parancs végrehajtására.

Ekkor eszébe jutott Kunalának, hogy mit mondott neki a buddhista barát és ezek a szavak szólaltak meg ajkán:

Bölcsek, akik mindent tudnak,
Mondták nékem egykoron,
Hogy oly semmis, állhatatlan
Minden itt a föld színén.

Fenkölt lelkű, hibátalan
Jó barátim voltak azok,
Kik nekem csak jót kívántak,
Ők mondták ez igazságot.

Ha a földi múlandóság
S e bölcs mondás jut eszembe,
Akkor nem fáj a fájdalom,
Bár veszítsem szemvilágom.

Maradjon vagy veszszen szemem,
Ahogy tetszik a királynak,
Nem veszít a szemem semmit,
Tudja: amit lát, múlandó.

Azután oda fordult ahhoz, aki jelentkezett, hogy végrehajtja a király parancsát és így szólt:

— Told ki az egyik szememet és tedd a tenyeremre. Amikor a nép látta, hogy a jelentkező csakugyan hozzáfog a parancs végrehajtásához, hangos jajongásba tört ki.

A vállalkozó kitolta Kunalá egyik szemét és a királyfi tenyerére tette; a királyfi megfogta a szemét és szólt hozzá:

— Miért nem látod többé mindazt, amit az imént még szemléltél, nyomorult húsdarab? Magukat ámitják és ócsárlást érdemelnek a dőrök, akik úgy csüngnek rajtad, veled hivalkodnak. Csakis azok, akik téged nem tartanak egyébnek, mint gondosan őrzendő hólyagnak, azok mentek a szenvedéstől.

Ezek az elmékedések Kunalát a szent férfiak első lépcsőjére juttatták.

Kunalá ismét szólt a pribéknek, hogy tolja ki a másik szemét is; mikor az is kezében volt, ezt mondta:

„Habár meg is fosztottak a nagyon becses húsból való szememtől, helyette elnyertem a mindennél becsesebb, tévedhetetlen szemét a bölcseségnek; ha atyám nem is szólít többé gyermekének, mégis fia lettem a fenkölt lelkű királynak, Buddhának és amikor elvesztettem az uralkodást, osztályrészemül jutott a hatalom, mely minden gondnak és fájdalomnak véget vet.

A taxilaiak szomorúan vették körül a kedves királyfit, aki megköszönte részvétüket s azután elvonult a nép elől.

Nemsokára értesült Kunalá, hogy a borzalmas parancsot nem atyja küldte, hanem a király felesége, Tizhijárázkita, aki ellene tört. A királyfi nem fakadt ki a királyné ellen, hanem áldást mondott reá:

— Éljen még sokáig, élvezze az életet és a hatalmat, mert általa én csak nyertem.

Kankánámala a királyfi felesége elkeseredetten, kétségbeesetten kelt ki, mikor a valóságot megtudta, de Kunalá vigasztalta; majd elhagyta Taxilát, vándorútra kelt, melyen felesége hűségén követte.

Kunalá igen szépen hárfázott és útjában hárfajátékából, koldulva tartotta fenn szép, fiatal feleségét és magát.

Így haladt a királyfi és felesége faluról-falura, városról-városra, amíg Patalibotrában megérkezett. A két fáradt vándor este ért a királyi palotához, melynek kocsiszínjében adtak nekik éjjeli szállást.

Hajnalhasadáskor Kunalá a király ablaka alatt hozzá fogott a hárfázáshoz és hárfakisérettel énekelte, hogyan vesztette el szemevilágát és miképp jutott osztályrészéül az igazság világossága.

Aszakat király a dalnak és a hárfajátéknak hallatára rögtön azt hitte, hogy talán fia jött meg; azonnal kiküldte az énekesért a szolgáját. Aszóka király nem értesült arról, hogy Taxiiében mi történt, nem hallotta híret fia megvakításának.

A szolga azonban nem ismerte meg a királyfit és azzal a jelentéssel tért vissza urához, hogy vak koldus meg a felesége van kint, a kolduspár az éjszakát a kocsiszínben töltötte.

Aszokát ekkor fájdalmas sejtelem szállotta meg, eszébe jutottak álmai, a jóslatok, kezébe temette arcát és zokogott. Majd magára öltötte királyi köntösét és behívatta az énekes kolduspárt.

A teljesen megváltozott külsejű, rongyokba öltözött királyfit még atyja sem ismerte meg. Többször jól megnézte, végre is nem tehetett mást, minthogy megkérdezte az előtte álló koldust, hogy kicsoda.

— Nem vagy-e Kunalá? — kérdezte a király.

— Igen, én Kunalá vagyok — felelte a vak királyfi.

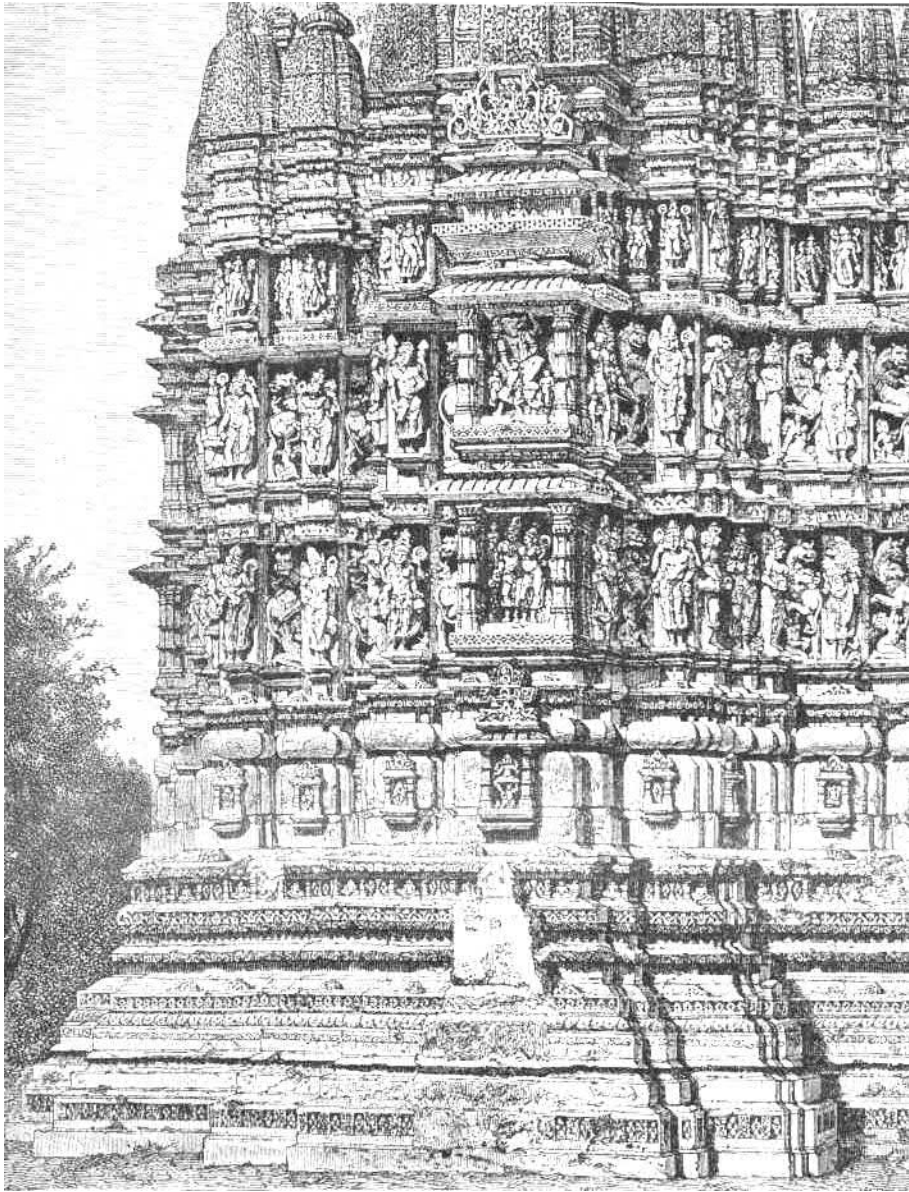
A király egy pillanatig megdöbbenve meredt fiára s mikor a rettentő valóságot felfogta, rémületében elvesztette eszméletét és lebukott a padlóra. Mikor kis idő múlva a király ismét magához tért, kitárta karjait, szívére ölelte fiát és sírva kérdezte, hogyan vesztette el gyönyörű szemevilágát.

Kunalá atyja lábához borult és így szólt:

— Az előző életemben rosszat cselekedtem, újra születtem és most vettem el a büntetésemet.

Ám ezúttal a buddha vallás tana nem vigasztalta meg a királyt és megparancsolta fiának, hogy mondja el híven, hogyan történt az ő megvakítása.

A királyfi végre nagy nehezen elmondta az egész történetet, megmondta, hogy az Tizhijárázkitanak, a királynénak a tette volt.

A kadsuráhi hindu-templom talapzatának és alsó részeinek díszítése.

A régi hindu díszítéseket leggazdagabban a Kr. utáni századokban épített templomok őrizték meg szá- munkra, a legszebb Jaina-templomok is K. u. időkből valók, de hű képét adják az Ászóka idejéig fejlődött hindu építészetnek.

A jaina-vallás Buddha korában támadt, Jína volt a hirdetője.

A király tomboló haragja, elkeseredett boszúja határtalan volt. Minden kínzás, amit ismert, semmiségnek tűnt fel előtte büntetésül kedves fia szemevilágáért.

Kunalá azonban csendesítette atyját:

— Ha Tizhijárakzita nemtelen volt is, te cselekedjél nemesen, ne ölj meg asszonyt. A jó, nemes szívnél nincsen nagyobb jutalom, a dicsőült Buddha a bocsánatot, az engesztelődést hirdette. Királyi atyám — folytatta -szavait Kunalá és a király elé borult — nem érzek semmi fájdalmat, még a borzalmas cselekedet sem töltött el gyűlölettel, nem gyújtotta lelkemben lángra a boszút. O, atyám, úgy nyerjem vissza régi szememvilágát, mint a hogy nincs a királyné ellen szívemben semmi harag, még csak neheztelő gondolat sem jut eszembe, amikor reá gondolok.

Alig mondta ki Kunalá ezeket a szavakat, csoda történt.

A királyfi sötét, fekete szemüregében egyszerre csillanás támadt és Kunalá visszanyerte gyönyörűséges szemeit, a király ismét gyönyörködhetett fia szép szemében.

A király boldogan ölelte szívére fiát, de azért nem hallgatott szavára, a királynénak, bűnhődnie kellett. Aszóka halálra ítélte feleségét és az ítélet végre is hajtotta, anélkül, hogy Kunalá tudott volna róla. Tizhijárakzitat elevenen elégették. A király haragja azonban nem érte be a királyné halálával, keményen megbüntette Taxila városát is.

Ez a Kunalá királyfi története, a Kunalá-monda.

A monda a király uralkodásának utolsó idejét mondja el, amikor a király már Buddha követő volt, amikor a kegyetlen uralkodását régen elfelejtették, mert hisz áldásos, szeretett, igazságos uralkodása mint derék, nagy, jó királyt ismertette meg a néppel, ha tehát a monda mégis ilyen véres és fájdalmas történetet beszél el, igaz, történeti alapjának kell lennie, mert a monda, a régi költők, mindenesetre csak szép, az öreg király boldogságát tárgyazó mesét költöttek volna.

A monda regés részein át, szomorú király bánat emléke szól hozzánk, a nagy királynak, a felvilágosodott tan harcosának, a mindenben felvilágosodott királynak családi életében fájdalmat, szenvedést, kellett elszenvednie. Vájjon a nagy Buddha tanítása megvigasztalta-e és a maga hirdette damma diadalmaskodott-e lelkén? Vájjon a tan, hogy minden szenvedés, ami éri az embert az életében vagy az előzőben elkövetett bűnért való bűnhődés, eszébe juttatta-e, hogy ez az ő bűnhődése volt a megölt fivéréiért?

A király uralkodásának második évtizedében éppen ennek a vétkének a levezekléséért is indult el vezeklő búcsújáratra és meglátogatta Indiának minden helységét, ahol a boldog nagy Buddha életében járt; L u m b i n i tól kezdve, ahol Buddha született, végig járt minden kegyeletes helyet.

Aszóka ebben az útjában vétette körül kápolnával azt a függefát, mely

alatt Buddha felfogta az örök igazságot, amely alatt legfelsőbb felvilágosodásban részesült.

Annak a fügefának egyik ágát elvitte Cejlon szigetére Aszoka király leánya a bátyjához, aki Cejlon királyát és nejét a Buddha vallásra térítette.

A szent fügefának, a Bó-fának az elhozott ágát Cejlon szigetén, maga a Buddha vallásra tért király fogadta, amikor a hajó, mely hozta, megérkezett, nagy ünnepélyességgel fogadták a királyné, de még nagyobb a szent faágat, melyet bucsújárat kísért be Cejlon fővárosába Anuradhapurába.

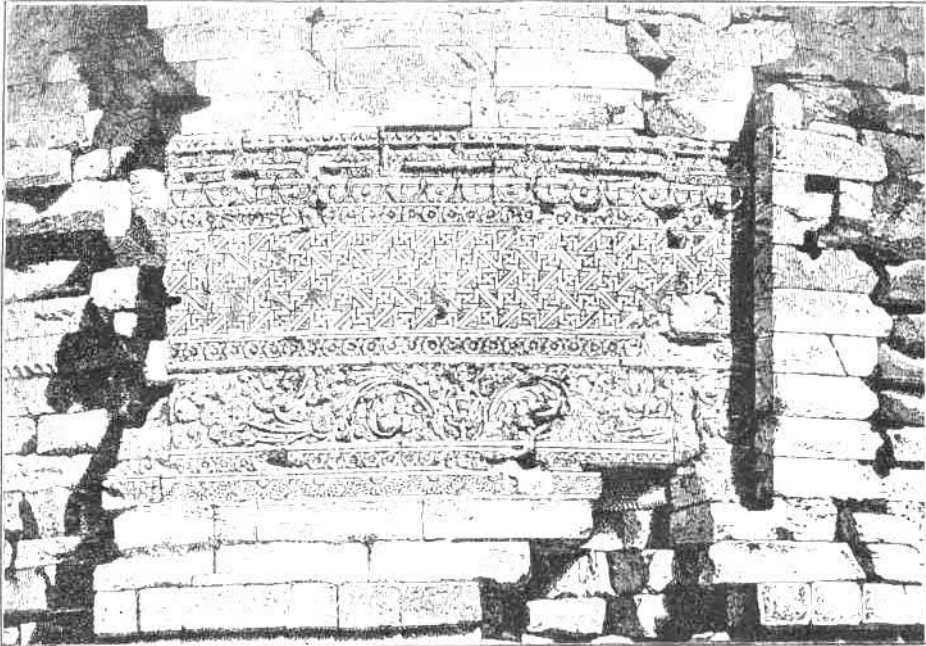
A szent ágat elültették, az gyökeret vert és a cejloni buddhisták nagy öröme virulásnak indult, növekedett, erősödött és ma is napig zöld a Buddha emlékének dicsőségére.

A bó-fa ágai, amikor leérnek a földre, ott gyökeret vertek és így folyton újra és újra megerősödtek.

A szent bó-fát, mióta Aszoka leánya beültette sohasem hagyták őrizetlenül, az örök azóta, 2000 évnél régebben szakadatlan sorban váltották fel egymást.

Cejlon király a őrt állított a szent fához és az ő — bár más-más szegélyben - de még mindig az ő rendeletéből áll ott s mutatja a szent ereklyét, mely huszonnégy század óta őre a cejloni nép hitének.

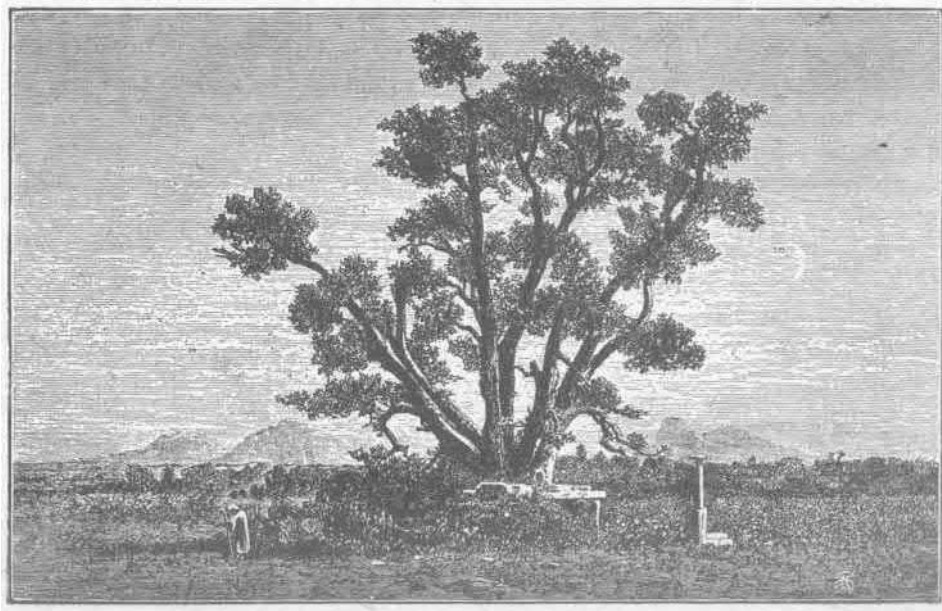
Aszoka egész uralkodásában a buddha vallás tanainak érvényesülése és

Szarnathban álló sztupa talapzatának díszítése.

érvényesítése ékeskedik. A sziklafalakra és oszlopokra írt rendeletek mind a köz-jót, a társadalmi (a szociális) élet boldogulását, békéjét czélozták.

Uralkodása első két évtizedében Aszóka király az addig felállított oszlopokra a király vésősei nem véstek semmiféle szöveget, habár a király meghagyta, hogy mindeniket használják fel, hogy arról tanait hirdessék, azokon üdvös rendeleteit közzé tegyék. Az oszlopokat a vésősök azonban szenteknek tartották, mert azokon mindég valami vallásos jelkép, szent

A szent Bó-fa Cejlon-szigetén.

Ez a világnak legöregebb kegyeletes emlékü fája; ezt annak a fának az ágából ültették, mely alatt Buddha a teljes felvilágosodásra jutott. (L. 715. oldal.)

szobor volt, és nem merték a mindennapos felírásokkal megszenstégetleníteni. így történt, hogy csak nagyon kevés íratos oszlop maradt reánk, összesen nyolcz darab. Ezek közül a legművészebb kivitelű az Alláhábád mellett talált oszlop, mely tíz méter magas.

A szikla feliratok között a legújabban 1900-ban a Girnár szikláról levált darabot találták meg, mely Buddhát a világ jóltevőjének nevezi. (L. 720. o.)

Az olyan feliratokat, melyek vallási tanokat hirdetnek, Aszóka különösen akkor készítette, amikor a buddha vallásban egyre több eretnek csoportok alakultak. Ezeknek az ellensúlyozására, visszatérítésére Palibothrába nagy vallásgyűlést hívott össze, melyre elhívta minden vidék bölcs szerzetesét és hit vitákattartatott, ahol a tiszta, meghamisítatlan felvilágosodott vallás tanait a maguk eredeti alakjukban ismertették és azzal a hamisítatlan felvilágosodott tanban való hitet és hozzávaló ragaszkodást öregbítették. Aszóka

polgári kormányzásában a buddha vallás hatása a legkitűnőbbben a halál-ítélekben győzedelmeskedett.

Aszóka eltörülte a halálbüntetést, hanem életfogytig tartó böjtöltre és büntörlő vezeklésekre ítélte, melyeket a bűnösnek halála napjáig kellett folytatnia.

Aszóka folyton tudni akarta, hogy az ország lakosainak nincs-e bajuk, hajtásuk, nem történik-e valahol igazságtalanság, törvényszegés, azért

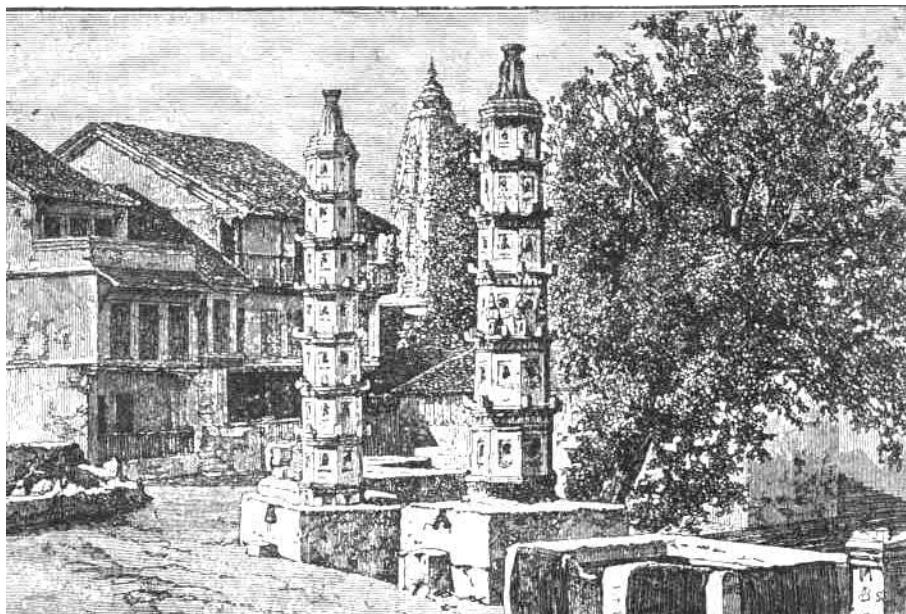

Az indiai függefa.

Ennek a fának az ágai lehajlanak a földre, ahol mihelyt azt elérik, gyökeret vernek és új törzsek támadnak, egy-egy fa egész erdő. Ilyen fának ágából való a cejloni Bó-fa,

bárhonl járt, akár merre ment, mindenütt voltak királyi híradók, akik megjelentették neki mindazt, amit tudtak, amiről értesültek, amit megtudakolhattak, kikémlelhettek.

Maga a király mondja egyik feliratában: „Azelőtt nem volt szokás, hogy a király minden időben intézzen el közügyeket és hallgasson meg jelentéseket. Én most azonban így cselekszem. Mindenkor, bár a nők termeiben mulassak vagy a gyermekszobában, társaságban szórakozzam, kilovagoljak, vagy kertemben sétáljak, mindenütt híradók várnak reám, akiket azzal a parancssal állítottam oda, hogy adják nekem hírül a nép ügyét-baját és én mindenütt elintézem a nép dolgait. A munka, az ügyek végzésében soha sem tehetek elegendőt; a legnemesebb cselekvés az egész világ üdvösségére közremunkálkodni. Minden törekvésem és iparkodásom az, hogy az embereket itt a földön boldoggá tegyem s azok a túlvilági üdvös-

Hindu templom a Malabár-dombou.

séget kiérdememeljék. Ennek a czélnak a követésére írtam ezt. Maradjon fel sokáig és kövessék szavát unokáim és dédunokáim és munkálkodjanak az egész világ üdvösségére, amit azonban csak kiváló fáradhatatlansággal lehet elérni.“

Aszókában érdekesen egyesül az akarat, a munka-erő és ernyedetlen buzgalom a hindu egyéniséggel, melynek ép az a jellemvonása, hogy nincs tetteje, de belenyugvó, csendes, megadó természetű, nyugalom és pihenésre vágyakozó. Általánosan ismert hindu mondás az:

„Jobb ülni mint menni, jobb feküdni mint ülni, de mindennél jobb a halál, a teljes megsemmisülés.“

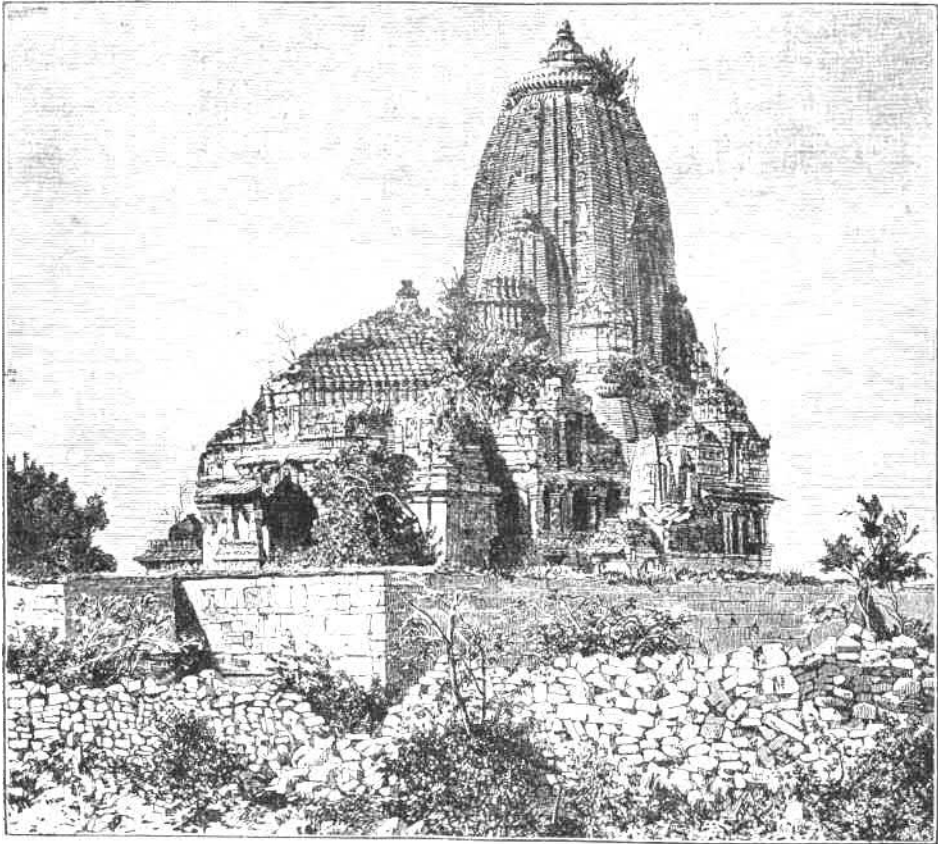
Aszókát áthatotta az a meggyőződés, hogy a buddha vallás a nép boldogságára, a nép elégedettségére alkalmas vallás és magát pedig hivatottnak tartotta arra, hogy ezt a vallást a népben elterjessze, általánossá tegye.

A buddha vallásnak királyi prófétája, királyi ügyvivője volt, aki ernyedetlen buzgalommal követett el mindent, hogy a vallás egész Indiában minden réteget áthasson, minden vidéken meghonosodjék.

Aszókát meggyőződése vezette egész kormányzása alatt, az önzést nem ismerte, önző csak akkor volt, ha a nép javáért kellett annak lennie. Aszóká az akaratnak a legbecsesebb alakjában küzdött az ellentmondó, tagadó akaratnak alakjában. Aszókának hatalma roppant birodalomra

szólott, mégis küzdenie kellett az akaratáért, mert hisz roppant hatalmas ellenséggel, a bramánkasztal, a régi vallás híveivel állott szembe. Az ellenkező, szembeszálló akarat az, ami már a hinduknál is becses volt, náluk ismerték fel először az igazságot, hogy az az akarat, mely csak az igenlésre szorítkozik, az csak a maga érdeke kényelmes védelmezésére szolgál és semmiféle nagy dologra nem alkalmas, semmiféle nagy sikert, alkotást elérni nem fog, ellenben a szembeszálló, ellentmondó akarat, az önföláldozó tud lenni és küzd azért a célért, melyet kitűzött és hivott nagy, jeles alkotásra. Ez az igazság benne gyökerezik Buddha tanai-ban, mert az azokat követőknek ellent kell mondanunk a vágyaknak, a test gyarló kívánságainak, le kell győzniük mind azt, ami kényelmesebb volna és az önmegtagadással kell diadalmoskodniuk az emberi természetben, gyöngeségeken; ebben a küzdelemben azután az igazi hindu törhetetlen, minden szenvedésbe belenyugvó, türelmes, kínokat elszenvető.

Aszóka a szent cél elérésében volt megtántoríthatatlan, fáradhatatlan

A Mahábháráta hőseinek Krisnának a tiszteletére épült templom.

és minél nagyobb küzdelmébe, fáradtságába, szüntelen munkájába került céljához közelebb jutni, annál elégedettebb, boldogabb volt.

A béke, amely Aszóka király alatt áldásos, nyugalmas életet hozott Indiára, hatalmas fejlődésnek indította az indiai kereskedelmet, mely Indiában már különben is nagyon régi volt.

A gazdag növényvilág, a dús érczermés, a drágakövek mind busás jövedelmet hoztak az országnak, melynek tengerpartjait Egyiptom, Fönikia, Palesztina már évezred óta felkereste, melynek utain Arábiából, Szíriából, Kínából jöttek a gazdag karavánok.

Az élénk és nagy jövedelmű kereskedelem nemcsak a kereskedőknek,

Aszóka király egyik sziklafelirata, mely a Girnár-szikláról vált le; 1900-ban találták meg. (L. 716. oldal.)

hanem az országnak és a királynak is tetemes jövedelmet hozott; a hindu templomok hatalmas épületeit sok-sok kereskedelmi adóból, vámból építették.

Aszóka idejében a jövedelmekből ép úgy jutott a buddha vallásnak, mint a többinek; még a bramán földalatti templomok is élvezték az ország egyre gyarapodó gazdagságát.

A legtöbbit természetesen a buddhista építkezések kapták, így épültek a szuták, a buddha sziklatemplomok, a pazar pompájú és czifraságú bagavathik.

India gazdasága, fénye, oly nagy volt, hogy a szomszédságban nem is

mertek gondolni arra, hogy Csandragupta birodalmát megtámadják, hanem a hősiес fejedelem birtoka, Vinduzáráról sértetlenül szállott Aszókára, aki alatt szintén teljes épségben maradt, mert hisz ki mert volna szembe szállani az olyan országgal, mely gazdag, melynek népe, épen a szegény népe oly lelkes szeretettel csüng királyán, hogy kész érte tűzbe-vízbe vakon rohanni.

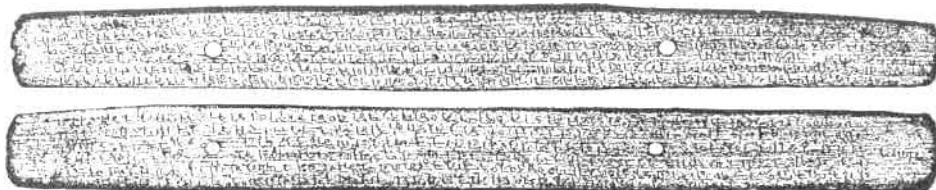

Pálma levelen írt szanszkrit kézirat.

A hinduk legkiválóbb királya, aki a felvilágosodott tant valódi felvilágosult érzéssel terjesztette az országban és ő maga is felvilágosodottan kormányzott. Büntetéseiben enyhe, jutalmazásaiban bőkezű volt, körülbelül 223-ban K. e. halt meg.

Aszókában elvesztette a buddha vallás a leghatalmasabb támaszát, az egész indiai nép felett uralkodni tudó, szeretetben részesülő király minden felé szétküldtem a vallás hirdetőit és azok meghallgatásra találtak.

Aszóka uralkodása alatt két új és erős központja támadt a buddha vallásnak, amelyet a két helyen ép Aszóka hirdettetett. Egyik volt Cejlon szigete, a másik a K á s m i r állam. Mindkettő szilárd, állhatatos követője maradt a buddha vallásnak, bármennyire igyekeztek is a brámánok uralmukat ott is visszaállítani.

Mihelyt Aszóka meghalt, a brámánok felvették a harcot a buddha vallás ellen, amihez még segítségükül járult az, hogy nem volt többé egységé uralkodás, sőt csakhamar idegenek uraskodtak Aszóka összedőlt birodalmában.

Aszóka halála után fiai felosztották egymás közt a birodalmat, ami az első veszedelmes lazulást okozta, a szétforgácsolt erő nem volt erő és idegen uralkodók hatalma alá kerültek a hindu államok. Előbb a görög-baktra királyok vetették fenhatóságuk alá az északi államokat, később a görögök

egészen különálló királyságot alapítottak. Az idegen királyok alatt a brámánoknak könnyű dolguk volt a népet a maguk pártjára hódítaniuk; a népet a bűvölések, varázslások, csodás mutatványok, amiket a brámán önmagukat kíntak a népnek mutogattak, könnyebben meghódították, mint a józan, egyszerű buddha vallás. A babonák, melyeknek legnagyobb részét Aszóka kiirtotta, ismét lábra kaptak, a brámánok terjesztették és hatottak azokkal.

A brámánok harcza a buddha vallás ellen a Maurja-család után következő két uralkodóház alatt még erős és fáradtságos volt. Ez a két uralkodóház a Z á n g a és az Á n d r a pralkodóház volt; az ezek után következett időkből a brámánok már diadalmaskodtak.

A idegen hatalom uralmának Indiában a görög-baktriai királyok alatt kezdődött.

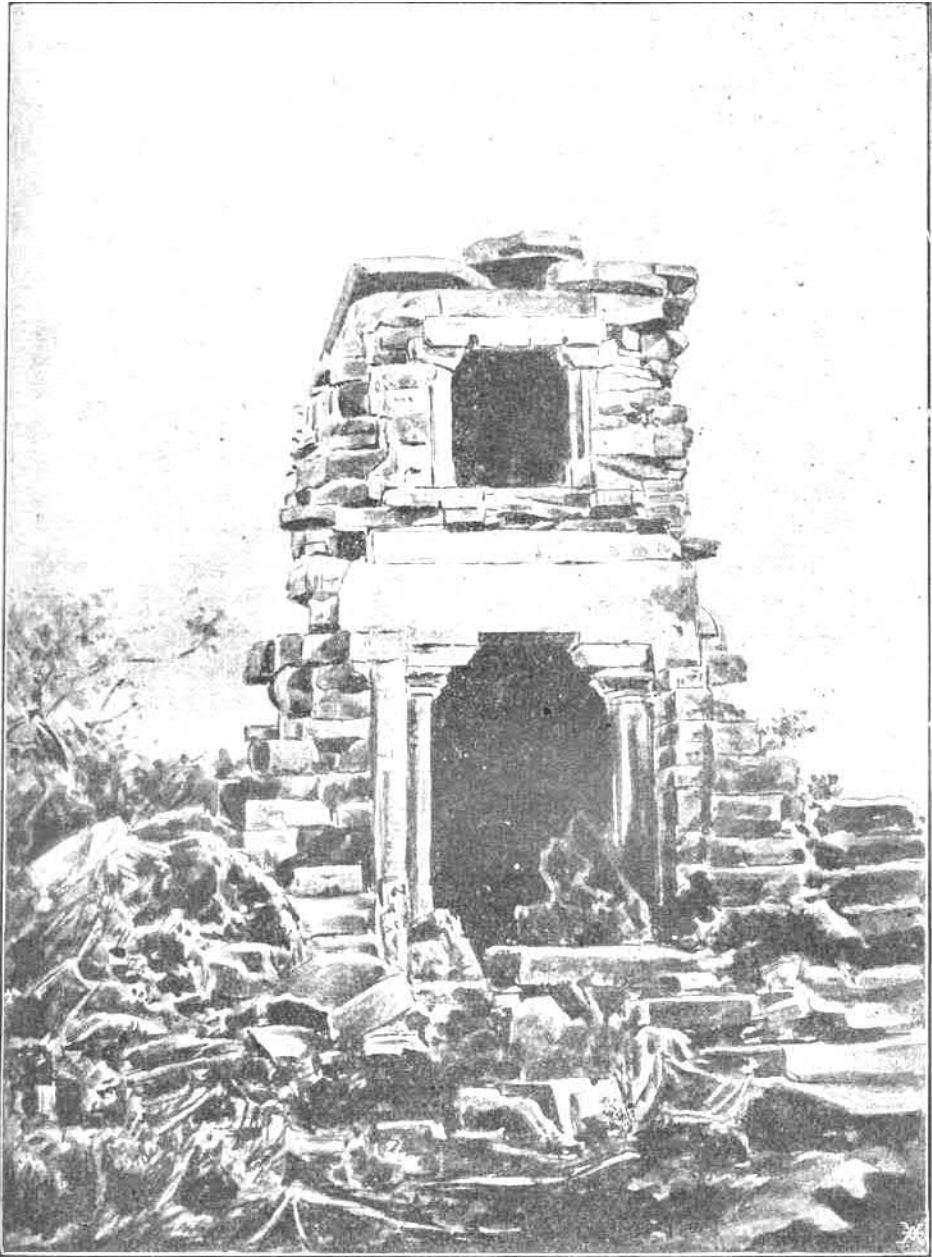
Még 254-ben K. e. történt, hogy Szeleukosz egyik satrapája, Diodotosz fellázadt ellene, kivált a szíriai birodalomból és alapította a görög baktriai királyságot, melyet később utódai egyre terjesztettek; előbb az Indusig, később az Induson túli terjedt uralmuk.

Nemsokára azonban a görög Apollodórosz maga különálló királyságot alapított Indiában és kitűnő utódai erős, tekintélyes birodalomra fejlesztették. A legkiválóbb volt közöttük Menander, akinek fegyverei és pénzei egész Indiában hirdették az ő uralmát, hatalmát, királyságát. Ennek a királyságnak külső támadás, új hódító vetett véget, melyet megint két más új uralom váltott fel, amíg Észak-India ismét perzsa uralom alá került, ugyanis a Szazán perzsa királyok később Indiára is kiterjesztették hatalmukat. Az Indus vidékén ép úgy urak lettek, mint valamikor Dárius, akinek a nagy birodalma lebegett a Szazánok előtt követendő például és czélul, amelyet el kellene érniük.

Ennyi külföldi hatalom uralkodása alatt a buddhista tan magára maradt, nem volt vezetője, védelmezője, a brámánok teljesen diadalt arattak és a hódítóknak mindég készséges szolgálói voltak. Általuk lett a hindu szánszkrít nyelv, udvari nyelv. Ez a nyelv őrizte meg az ó hindu költészetet és irodalmat, amelyet visszanyulnak K. e. másfélezer év előtti időkbe.

A szánszkrít nyelv legrégebb emlékei a védák, melyek négyfélék a Rig-védák a dalok, Szám a-védák, melyek a szórna italhoz énekelendő verseket foglalták össze, Jádsur-védák áldozati énekek, végül az Átárv a-védák.

Ezek közt a védák közt voltak olyanok, melyek a hinduk ősi énekeit, legrégebb emlékeit, imáit, hitregéit, harci dalait tartalmazták, írták le, melyek abból az időből valók, amikor még az Indus folyó mentén laktak és egész Indiára nem terjeszkedtek ki. Ezek a védák, a négy osztály közül bármelyikhez tartozzanak is szánskita védáknak (összegyűjtések) nevezetnek. Azok a védák, melyek a brámán vallásról szólnak, az új vallás alapján a régi védákat magyarázzák azok a brámánok. Végül vannak rövid

Aszoka korából származó buddha-zárda romja; az egyetlen, mely még áll.

mondások, tanító versikék, bölcs mondások, melyeket Z u t r á k-nak hívnak. Szánszkrit nyelven maradt ránk a hinduk két híres hőskölteménye, a M á h a b h a r á t a és a R a m a j a n a, amelyről már szóltunk.

A szanszkrit nyelv szépen láttatja az indus nép vallásos, emelkedett lelkét, gyönyörűen zengi Brámának, a világ teremtőjének, Visnunak, a világ fentartójának és Sívának, az élet megújítójának istenségét. Ez a három isten a brámának diadalmaskodása után mindig összefoglalva, együttesen szerepel és trimurti, a hármas egység néven szinte egy fogalommá alakult.

A brámának az istenek fogalmát közelebb akarták hozni a nép felfogásához, azért sokszor mint a földre látogató és testet öltött alakot szerepeltették az isteneket. Az ilyen megtestesülés emberi vagy állati alakban történt. Az ilyen megtestesülésnek két kiváló alakja volt: Krisna hős és Rámá hős. Az első a Mahábhárata a második a Ramajáná hősköltménynek a hőse.

Az új brámán vallásban a trimurti mindegyik személyének felesége is volt. Bráma felesége volt Zarászváti, a művészetek istennője; Visnu felesége volt Laksmi, a szerelem és házasság istennője; Siva felesége pedig Káli volt, a pusztító vésznek, kolerának az istennője.

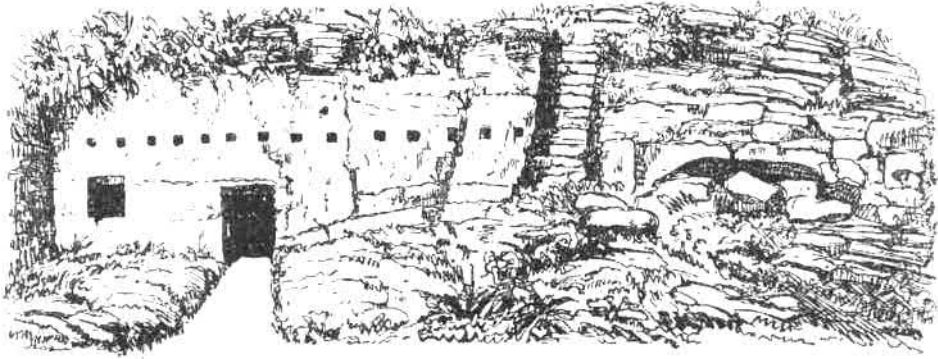
Ezeket az alakokat könnyebben felfogta a nép, mint Buddha tanait, a nép képzeletét könnyebben foglalkoztatta és a brámának diadalát elősegítette. A brámán vallás diadalával a régi hindu kasztrendszer újra kiélesedett, teljesen kifejlett és így ismét visszaesett az emberek egyenlőtlenségének botor világába, ahonnan Buddha az ő felvilágosodott tanával egyszer már kiragadta.

A buddhista kolostorok lakói egyre gyérültek, majd lakatlanokká váltak, omladoztak, búsan hirdették, hogy a felvilágosodás tanai elbuktak, diadalmaskodott a maga érdekeit kereső brámán sereg, az emberek lealázó kasztrendszere, az egyenlőtlenség. Két ponton azonban tisztultabb volt az emberek érzése, egyik Kasmír, a másik Cejlon, onnan a brámának nem tudták kiszorítani Buddha tanait, sőt onnan elterjedt Tibetbe, Nepálba, Kínába.

A nagy hindu király halála, a nagy hindu államnak romba dőlése Buddha bukását is jelentette, mert hisz idegen királyoknak a hatalom megtartása lehet csak céljuk, nem törődnek a nép boldogságával. Nagyon is dús és gazdag föld volt mesés India, mindég az volt a sorsa, hogy megkívánták kincseit az idegenek és nem élt a népben olyan szellem, mely a hódításoknak ellentállhatott volna és Aszóka ideje után elmúlt a hindu hatalom és India mindég másé volt, mint a hinduké.

Apollodórosz korából való pénzek.

Hindu szikla-kolostor.

INDIAI SZOKÁSOK.

Vajszija hindu lép ki a háza elé és vizsgálja az utat, messzire elakar látni. Keres valakit az úton, akit vár. Úgylátszik megpillantotta már, mert visszasiet a házba, ott intézkedik, azután ismét kijön a ház elé, s de akkora már oda ért az, akire várt. A vajszijának vendége érkezett. A vendégnek pedig nagy megtiszteltetésben kell részülni, mert az indusnál a vendégszeretet szentség.

A vajszija örömmel, szeretettel, megtisztelő üdvözléssel fogadja az érkezőt, bevezeti háza szentélyébe, ahol az istenség képe áll. Ott a házigazda és a vendég együttesen mondanak imát, egymásnak hűséget fogadnak, s amíg a vendégfogadás szertartása tart, a vajszija leánya virágokat hint a két férfi elé. A házigazda azután a lábmosó medenczéhez vezeti a vendéget, s mikor az megmosa kezét és lábát, a gazda kíséri a vendéget az ebédlőbe, amely szép, tiszta, körben futó szoba. A vajsziják ebédlője mind egyforma, mind körben fut, mert azt szabály rendeli. Ugyanaz a szabály megmondja azt is, hogy a bramánnak négyszegletes, a skátriának háromszegletes és a szudrának félkör alakú szobában kell ebédelnie. Megmutatja neki az asztalnál a helyet, ahova leüljön és az eléje tett ételeket elfogyasztja. A vendéggel szemben áll a gazda, a felesége és szép, fiatal leánya, amíg a vendég eszik és jól nem lakik, addig a háziak nem ülnek az asztalhoz.

A vendég nem sokára szól, hogy már jóllakott, nem eszik többet. Ekkor a gazda és a családja ül az asztalhoz, hanem előbb mindhárman megmossák kezüket és lábukat, mert az evés vallásos cselekedet és azt megelőzőleg kezet, lábát kell mosnia minden igaz hindunak.

A beszélgetés most a leányra vonatkozik, másnap lesz a lakodalma, a vendég is arra a lakodalomra jött el.

A vendég jó nyugágyat kap, a hol hajnalig pihen; már korán reggel talpon van, mert a házigazdával és családjával, nagy ünnepi szertartásra siet; a trimurti tiszteletére nagy ünnepnap van. Sietnek a templomhoz, hogy lássák az áldozást, résztvehessenek az ünnepi körmenetben.

Áhítattal nézték végig az áldozás szertartását, mely alatt több kisebb csapatban szép tánczosnők vonultak be a templom előcsarnokába és ott imbolygó tánczokat jártak.* Mikor a szertartás véget ért, megindult a körmenet, legelői az első csapat tánczosnő haladt tánczlépésben és az út felét tánczczal tett meg.

Mikor az ünnepség véget ért, a gazda vendégével és családjával haza sietett, mert nemsokára sokan lesznek és hozzá kell fogni a lakodalom szertartásához, melyhez minden előkészület már megtörtént.

Otthon a gazda kinyitja azt a szobát, melyet a vőlegény fogadására tartottak fenn és amelyet arra az alkalomra különösen feldíszítettek és amelynek arra alkalmas helyén tisztára mosott, felczifrázott tehén áll; az a jelképe az üdvös házasságnak, melyet az istenek a gyermekek áldásával jutalmaznak meg.

A tehén körül összegyülekezik a násznép, kiki elhozza a maga ajándékát, olyan vendég nem jön, aki valamit ne hozna.

Utoljára érkezik a vőlegény.

A házigazda fogadja, az istenkép elé lép vele, elmondja az imákat, ami utána kéz és lábmosás következik, mely után legelőször a vőlegényt vendégelik meg.

Amíg ez történt, a nők a menyasszonynál voltak, megfürösztötték és három kanna vizet öntöttek a fejére. Azután leiörülgették és bekenték a testét mindenféle kellemes illattal, a haját befonták és ráadták a ragyogó fehér menyasszonyi ruháját, mialatt így szóltak: Az istennők, akik fonták, szőtték és szegték ezt, öltöztessenek téged vénségedig. Az egyik öregebb asszony koromból készített feketítővei kifestette a menyasszony szemöldökét, azután piros növényfestékekkel befestette a leány kezeit és lábait. Mikor a szép, fényes festék megszáradt, drága arany bokaabroncsokkal díszítették a leány lábát, a nyakára dús nyakfüzereket akasztottak, elhalmozták ékszerrel, karperecekkel, karabroncsokkal, mikor a felöltöztetést teljesen befejezték, virágkoszorút tettek a leány fejére és ünnepélyesen kivezték a vőlegény elé, aki ép oly díszesen, ékesen öltözködött.

A vőlegény is szépen rendbe fonta a haját, fején mitrát viselt, rajta is fehér ruha volt, mely a czombja feléig ért, arra hosszú köpenyeg borult,

* Ezeket a tánczosnőket nevezzük Európában a portugálok elnevezése után baja-dérokknak.

melyet a jobb vállán kapcsoltak össze. Lábára tarkán befestett sarkakkal ellátott fehér bőrczipőt húzott.

A vőlegénye elé vezetett menyasszony kezét egyik öregebb asszony hozzákötötte a vőlegény kezéhez. Az apa összekötötte a mátkapár köpönyeget és azután átadta nekik az ajándékokat.

Ekkor előlépett a brámán, felbontotta két befont hajfonatját s így szólt: „Felmentelek az atyai háztól.“

A leány attól a percztől kezdve felszabadult az atya hatalma alól.

Erre az atya átadta leányát a vőlegénynek és harmadízíglén elszámálta a fiú leszármazását és ugyan akkor elmondta a leány leszármazását is.

A leány is, a legény is elmondták a szokásos fohászokat, elvégezték az apró szertartásokat, ami alatt már lobogott az áldozó oltáron a tűz, ekkor következett a házasság megpecsételése.

A vőlegény kezét nyújtotta a menyasszonynak, amire az kezét a vőlegény kezébe tette és mindketten egyszerre hét lépést tettek a tűz körül jobbról balra. Minden lépés után megállót a vőlegény és imát mondott. Mikor a hetedik lépést is megtette, meg volt pecsételve a frigy, a vőlegény és menyasszony akkor már férj és feleség volt. A brámán eléjük lépett, szentelt vizet fecskendezett reájuk áldásul. Ezzel véget ért a házasságkötés szertartása és következett a lakodalom, amely három napig tartott.

Három napig szakadatlanul szólt a zene, járta a táncz. Negyednapon virradóra előállott két ökörtől vont szekér, melyre a fiatal férj felültette az ő fiatal feleségét, a körül álló násznép pedig áldást kívánó imát mondott el, mire a szekér elindult s a férj vitte haza feleségét.

Otthon a fiatal férj házában már tudták, mikor indul a pár s mikor kell érkeznie, Az ott összegyűlt rokonok is ünnepélyesen várták az érkezőket és elmondták a szokásos imát, amely arra kérte az istent, hogy hozzon a fiatal asszonyban a fiú testvéreinek testvért, a háziállatoknak gondos gazdaasszonyt és örvendeztesse meg férjét fiúkkal. Hozzon az új asszony a házba üdvöt, boldogságot, ne ártson senkinek, boldogítsa férjét, teljesítse kötelességét úgy, amint azt a szent törvények követelik.

A törvénykönyv igen szigorú a hindu asszonyokhoz, amint a nőkhöz egyáltalában.

A hindu asszony sohasem önálló. Mint gyermek az atyjától függ, mint feleség a férjétől, mint árva a bátyjától, mint özvegy a fiaitól. Az asszony nem cselekedhetik szabad tetszése szerint soha, csak is férje engedelmével; nem szabadítja fel ez alól semmi, még férjének kárhozatandó élete sem, még ha férje hűtlen is, ha nem szereti, akkor sem tehet mást, minthogy engedelmeskedik és elvégzi kötelességét.

A férjnek azonban kötelessége, hogy jól bánják a feleségével, hogy megadjon neki mindent, ami szeme, szíve óhajt. A hindu hit azt tartja,

amelyik férj megszorítja a feleségét, az magára haragítja az isteneket és ha a megbántott asszony megátkozza a házat, az átka megfogamzik és a ház elpusztul.

Az ifjú férj hazahozta feleségét, aki hűségesen szerette őt; követte is őt mindig, részese volt minden bajban, munkában, amikor az erdő vadonába ment követte, hogy ápolhassa, ha baja esnék; igaz feleség volt szive és a szent törvények szerint.

A férj is megbecsülte feleségét, nem szomorította meg szívét soha. Nem beszélt más férj feleségével, mert azt tiltja a hűség törvénye, valamint tiltja azt, hogy más férj feleségének virágot adjon, annak illatosított küldjön, megérintse karját vagy vele enyelegjen.

Ezt a házasságot egyszerre megölte a halál.

Meghalt a férj.

A boldogtalan özvegy fájdalmasan siratta férjét; de nyugodtan, méltósággal állott a férje holttestét elégető máglyához; arczán, egész tartásában egyszerre valami különös magasztosság jelent meg.

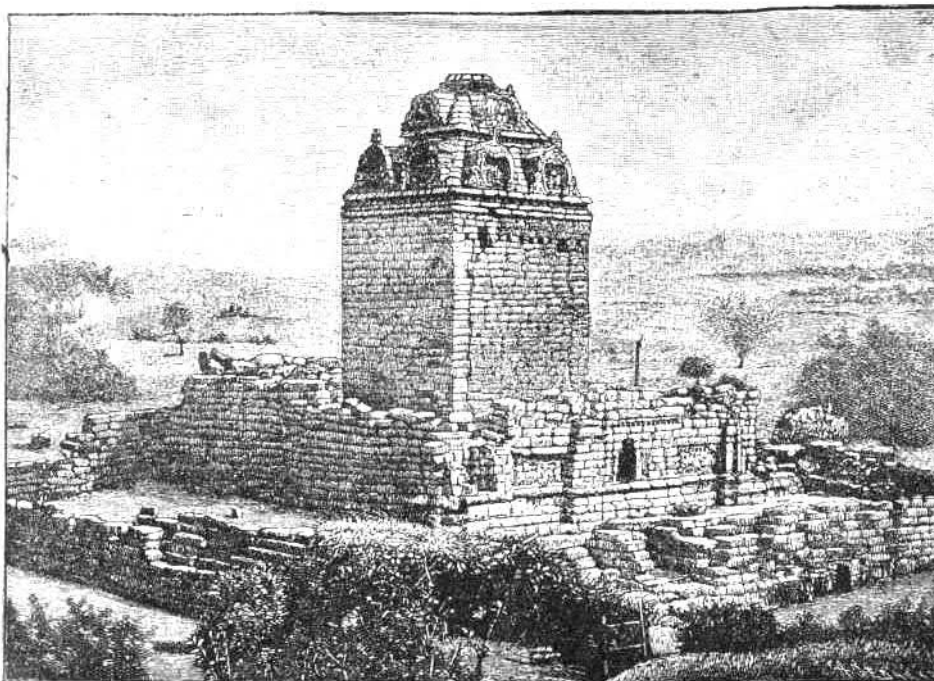
Aszoka után trónra került uralkodóházak idejéből való pénzek.

A bramán illetődötten szólt hozzá:

— Nem törvény, nem parancs, hogy az özvegy elégettesse magát férje holttestével, de csak az az asszony nyer bebocsáttatást a túlvilági jobb életbe, aki férjét a sírnál követi e halálba. Szólj, akarsz-e férjeddal a lángok martaléka lenni?

Az asszony, már előzőleg elhatározta, hogy követi férjét és ezért felöltötte ünneplőjét, magára vette ékességeit, mint amikor nászát ünnepelte; a bramán kérdésére igennel válaszol, elvégzi a szertartást, körüljárja a máglyát, azután a bramánnak adja ékszereit, röviden elbucuszik rokonaitól és elmondja utolsó imáját: — Osztolni óhajtok férjemmel a mennyei üdvösségben, megakarom tisztítani a férjem és magam őseit, le akarom vezekelni a bűnöket, amelyeket talán férjem elkövetett! Hozzátok kiáltok, kik heten vagytok, világnak őrei és tettem tanújaul szólítalak! Te nap, hold, levegő, tűz, föld, éter és víz! Lelkem, lelkiismeretem! Nappal és éjszaka, legyetek tanúim, hogy hűségesen követem meghalt férjemet! Követem a máglyán!

Az özvegy némán még egyszer búcsút int a gyülekezetnek és fellép a

A Ramájána hősének tiszteletére emelt hindu templom.

máglyára, fia égő csóvával meggyújtja a fahasábokat, hogy kioltsa az ő élete adójának földi életét.

A láng fellobog — a máglya ég — az özvegy férje holttestére borul és háromszor kiáltja: Férjem! férjem! férjem!

Azontúl szótlanul tűri a fájdalmat, rettentő kínok közt hal meg, hogy férjével osztozhassék a boldogságban, melyet a népek évezredek óta folyton keresnek a földön s csak a túlvilágon reményük elérni.

Az özvegy számára a földön úgy sem maradt volna semmi öröm, mert a törvény azt mondja, hogy a nő, ha özvegyen marad, ne menjen másodszor férjhez még akkor sem, ha nincsenek gyermekei; aki azonban megszegi ezt a tilalmat, azt már ezen a világon megveti kasztja, minden rokona, ismerőse és az a súlyos büntetés nehezül reá, hogy halála után nem egyesülhet a férjével.

Az özvegyasszonynak vezeklő életet kell folytatnia, rossz, bőjtölő táplálkozással kell élnie, hogy lesóványodjék; ha bárki igazságtalanul bánik vele, túrnie kell; jámbor cselekedeteket kell gyakorolnia, haláláig le kell mondania minden gyönyörről; vezeklő életével azután kiérdemli, hogy halála után a mennyekbe jusson férje urához még akkor is, ha nem voltak gyermekei.

Ez a szigorú törvény azonban csak a nőkre vonatkozik, a férfiakra nem.

A kerék, mint a Damma jelképe. A szánki sztupa kapuján levő díszítés részlete.

Az özvegy ember, ha feleségével erényesen, hűségesen élt, akkor felesége halála után újra megnősülhet, újra lakodalmat tarthat.

A hindu családban a családtagoknak egymás iránt nagy tiszteletben kellett élniük. A fiúknak földre kellett borulniuk atyjuk előtt és úgy üdvözölni; ugyanígy üdvözölte innepiesebb alkalmakkor az öcs a bátyját.

Az atya halála után a családban az első helyet a legidősebb fiú foglalta el, ő lett a családfő, ő lett a gyámja még az anyjának is és az engedelmeskedni tartozott a fiúnak, aki azontúl a házának feje, védelmezője lett.

A hinduk nagyon szerették gyermekeiket, a gazdagabb családoknak minden gondjuk az volt, hogy gyermekeiknek a jövőjét biztosítsák, főleg, hogy a leányaikat jól adják férjhez.

A fiúk különös szülei szeretetben részesültek, mert a fiúnak a kötelessége volt az atyáért meghozni a halottakért bemutatandó áldozatot; ha a fiú nem hozná meg ezt az áldozatot, az atya sohasem szabadulhatna ki a Put-ból, a pokolnak ilyen nevű csarnokából. A férfiaknak, már azért is, hogy fiuk egykor haláluk után meghozhassa a halotti áldozatot, kötelességük volt megházasodniuk. A férfi kétféle házasságot köthet, jót vagy rosszat; jó házasság az amelyből a szent törvények szerint olyan fiú származik, aki születésével megtisztítja bűneitől a családnak néhány őstét és utódát.

A jó házasságok négy csoportba oszlanak, a brámán-, az isteni, prudsuputi és a risi házasságokra.

A b r á m á n - h á z a s s á g az, amikor az atya valami kiváló, nagy tudományu brámánt hív meg a házához és ünnepi, díszes, gazdagon felékesített leányát dús hozományyal feleségül adja neki. Ezért a brámán-házasságért a házasságból születendő fiú a családnak úgy apai, mint anyai ágán tíz meghalt és tíz azután születendő tagját tisztítja meg a bűneitől.

Isteni házasság az, ha az apa a leányát áldozás közben ajándékozza az áldozó brámannak, az ilyen házasságból való fiú családjának hét meghalt és hét születendő tagját tisztítja meg.

A prudsuputi házasság az, amikor egyenrangú családokból való mátkapárt a leány atyja ezzel az áldással ad össze: „Teljesítetek minden kötelességet, amely reátok vár.“ Az ebből a házasságból származó fiú születése öt-öt családtagot tisztít meg.

A risi házasság az, ha a vőlegény, mikor megkapja a leányt, szent, vallási célokra egy bikát és egy tehenet ajándékozik. Az ilyen házasságból született fiú három-három családtagot tisztít meg.

Ezt a négy házasságot tartotta a szent törvénykönyv jó házasságnak, ellenben rossz házasság volt az, melyet a mátkapár szerelemből kötött, azt az égi muzsikások, házasságának nevezték. Amelyik apa eladta a leányát vagy ajándékért adta oda a kérőnek, azt a házasságot a gonosz szellemek házasságának nevezték.

A rossz házasságok utolsóelőtti fokán áll a leányrablás, szöktetés útján szerzett leánynyal való házasság, de a legrosszabb, sőt bűnös házasság az, amelyet valaki olyan elrabolt vagy elszöktetett leánynyal köt, akit előbb lerészegített és aki nem is szabad akaratból követte; ezt a vérszopók házasságának nevezték.

Az ilyen házasságokon nincsen áldás, a születendő fiúk nem hoznak engesztelést a családtagokra, sőt az ilyen házasság gyümölcseire átok nehezől mert az ilyen frigyből gonosz jellemű, hazug szívtelen, törvényeket nem tisztelő gyermekek származnak.

A jó és rossz házasságok törvényeihez csatlakozik a tilos házasságokról

Ünnepi körmenet Buddha tiszteletére. Aszóka idejében.

Képek az indus életből. Áldozat bemutatás a vízparton és mindennapi foglalatosság.

Domborkép a szanki sztupa kapuján.

szóló törvény. Tilos feleségül venni olyan nőt, aki a vőlegény családjával közeli rokonságban van, amelyik leánynak a családja vét a szent törvények ellen, végül, amelyiknek családjában gyakori valami betegség.

Amilyen korlátozó volt a házasságkötésnél a hinduk törvénye, ép oly szigorú volt a házasságtörés megbüntetésében; de azokban a büntetésekben is kiváltsága volt a brámának osztályának. Ha brámán követett el házasságtörést, büntetése enyhébb volt, viszont ha a brámán családi tűzhelye ellen vétett kisebb rend tagja, sokkal szigorítottabb büntetést kellett elszenvednie.

Ha brámán követett el olyan súlyos házasságtörést, melyért más rendbeli hindunak az életével kellett lakolnia, a brámán büntetése csak száműzés, hajának lenyírása volt, de vagyonát nem vesztette el.

Ha ksátria vagy vajsziya férfi elcsábította a brámán feleségét, akkor a csábítót tűzhalállal büntették, a hűtlen asszonyt pedig nyílt helyen, mezítlenül a kutyák elé vetették s azok szétmarczangolták.

Az elsőszülött fiút különös tiszteletben, szeretetben részesítették, mert mindenki tudta, hogy amikor az atya meghal, ő lesz a családfő. A legidősebb fiú atya halála után átvette a vagyon kezelését; az atya vagyona oszthatatlan volt, a többi gyermek csak a jövedelemben osztozott az örökség birtokosa a legidősebb fiú lett. Ez a szokás azonban később megváltozott. Az atyai vagyon csak addig nem volt elosztható, amíg az anya élt, mihelyt az is meghalt, felosztották a gyermekek maguk közt; ha az elsőszülött a többenél tudósabb, kiválóbb volt, akkor nagyobb osztályrészt illette meg, ha nem, akkor egyformán osztottak.

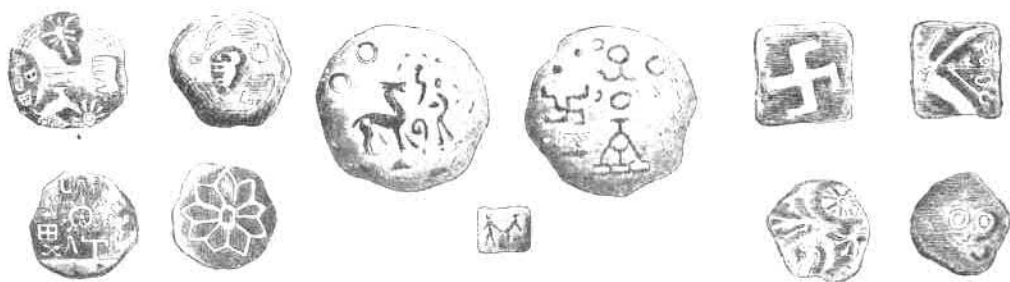
A gyermekek azonban csak akkor részesültek egyforma osztályban, ha egyenlő rangú anyáktól származtak. A második, harmadik és a többi feleségnek szabad volt renden alulinak is lennie, csak az első feleségnek kellett ugyanabból a rendből származnia, az volt az igazi törvényes feleség. így azután a brámának közt megtörtént, hogy mind a négy rendből volt feleségük. Az első feleség brámán leány, a második ksátria, a harmadik vajsziya, a negyedik szudra. Az ilyen családban, amikor a gyermekek osztottak az apai jusson, az anyjuk rendje szerint kaptak többet vagy kevesebbet, még pedig úgy, hogy az egész vagyont tíz egyforma részre osztották, négy rész illette a brámán anyától való fiút, három a ksátria, kettő a vajsziya, egy a szudra anya gyermekét.

A fiúk elnevezését is törvény határozta meg, és pedig úgy, hogy már a fiú neve is mutatta, melyik rendhez tartozik. A fiuk számára mindig valami jelző, vagy tulajdonságot jelentő szót kellett névül választani; a brámán fiúnak oly nevet kellett adni, amely mint fogalom üdvöt jelentett, a ksátriáknál erőt, a vajszijáknál gazdagságot, a szudráknál alázatóságot. Ez a négy meghatározás a négy rend jellemző tulajdonságaira is vonatkozott. A brámának osztály része az üdv, a ksátria legyen erős, mert hisz az ő hivatása a fegyverforgatás, a vajsziya legyen gazdag, mert

ő az ország többi rendjének eltartó polgára, az ő gazdagsága táplálja a bramánt, a ksátriát, s ad kenyeret, munkát a szundrának, amelyek rend szolgálja a többit, tehát alázatosnak kell lennie.

A hinduk minden törvénye, szokása elsősorban a bramánok kiválóságának, elsőrendiségének a hirdetését czélozta. A szertartások, szokások, az ünnepek megölésének szabálya minden tőlük származott, tehát saját tekintélyük emelése volt mindég a céljuk. A bramánok, különösen a magukat kínzó, sanyargató vezeklők terjesztették a legtöbb babonát, amely ellen Aszóka király ernyedetlenül küzdött, habár néhány olyan bevett babona is volt már az ő idejében, hogy annak a kiküszöbölésére nem is gondolt, mert előre tudta, hogy úgy is meddő volna minden iparkodása; a legtöbb babona ellen azonban nyíltan küzdött és rendeletekben harczolt ellenük, különösen, amelyek már kuruzslással voltak kapcsolatosak.

Az ártatlan, semmi jelentőségű babonákra nem hederített, csak a jövőmondást és a kuruzslást tiltotta el.

A legrégebb indiai pénzek.

„Az olyan mindenféle szertartások, melyeket az asszonyok különösen betegségeknel üznek, vagy véghezvitetnek, meg a jövődelések, melyeket lakodalmaknál és születéseknél vén asszonyok mondanak és a fiatalok szívesen hallgatnak, haszontalan hiábavalóságok. A kuruzslások nagyon megbízhatatlan dolgok, — mondta Aszóka — melyek által az ember óhajtása ép úgy teljesülhet, mint nem; az értelmes, józan ember csak megbízható dolgokhoz forduljon.“

A babonák ellen Buddha is küzdött, de azért a teljesen ártatlan és általánosan elterjedt dolgokat nem üldözte; ő is megengedte az ő szerzeteseinek, ha valaki tüszentésnél a szokásos köszöntést elmondja, ők azt elfogadassák és a h a s o n l ó j ó t kívánnó választ reá megadassák.*

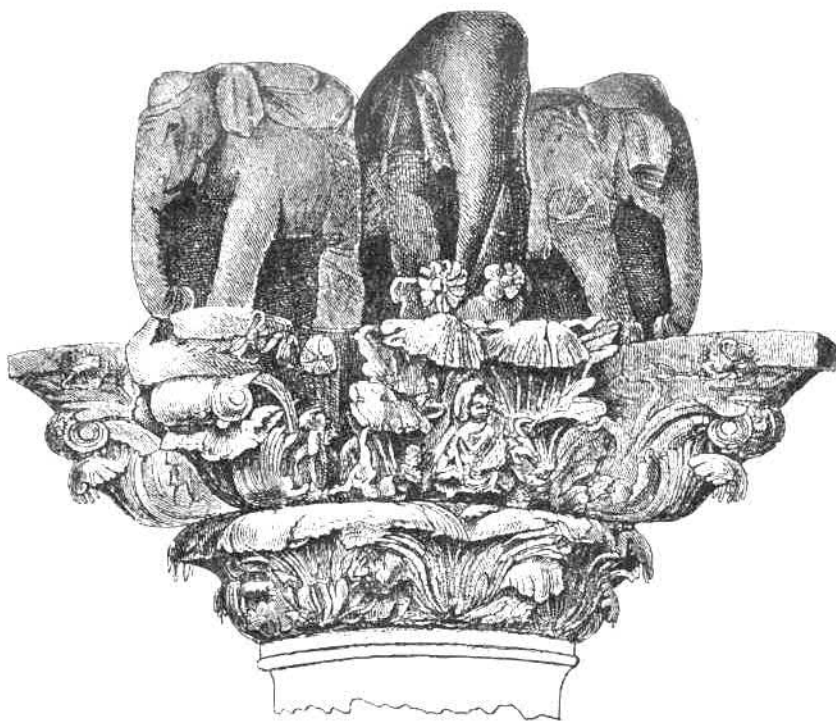
A hindu nép, mihelyt az Indus mentén, majd a Gangesz völgyében s később egész Indiában letelepült, a földfoglaló harczai megszűntek és a bramánok uralma a harczosok fölé került, megszűnt cselekvő nép lenni, hanem elmerült az elmélkedés, a bölcselkedés világába.

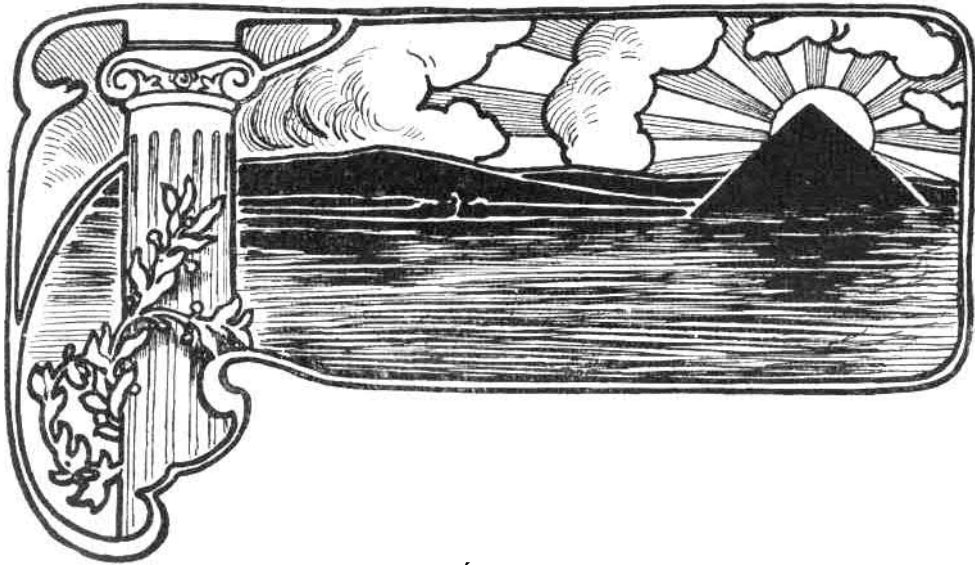
* A hinduk, ha valaki tüszentett, így üdvözölték: é l j e n , ami teljesen megfelelt a mi: e g é s z s é g ü n k r e kívánságnak, amire a hindu azt felelte: h a s o n l ó a n .

Néhány tetterre vágyó király akadt ugyan a hinduk életében is, de az a hinduk negyed-félezer éves életében igen kis cselekvő szereplés. Sem hódítás, sem a földi halhatatlanság, sem a hivalgó földi dicsőség nem sarkalta ezt a népet, a legnagyobb boldogsága a béke és a bölcselkedés volt.

A hinduk voltak az ókor keleti népei közt a bölcselkedők, míg a többi népet nagy hódítások, a cselekvés, a dicsőség ösztöne sarkalta, addig ők a lélek életének kérdésével, az örökkévalóság és elmúlás fogalmainak meghatározásával, elmélkedéssel, bölcselkedéssel töltötték évszázadaikat és gyakorolták a különleges hindu erényt, a tűrést, a fájdalmak néma elszenvetését és hiába volt uruk a legzsarnokabb hódító és ellenségük más uralkodóvallás, a nyugodt, türelmes nép békén szenvedett el mindent és törhetett lentül csüngött hitén, melylyel együtt mai napig is megőrizte nemzetiségét, egyéniséget ó-hindu sajátágát és jellemét, amit az ő bölcselmük ereje óvott meg, mely mindennél becsesebbnek tartotta a gondolatok világában való élest, amit híven fejez ki a hindu vers:

Gondolkozás az örök élet útja,
A gondolattalanság a halál ösvénye.

UTÓHANG.

Napkeletről indult a népeknek árja,
Napkeletről vonult idegen világba.

A mesés keleten, Ázsia fennsíkjain ringott az ó-kor történelmében ismert népek bölcsője; a keleti őshazából vándoroltak a népek nyugatra és alapítottak nagy országot és hatalmas birodalmakat.

Az ázsiai földeken végig vándorló népek legkiválóbb, nagy népcsaládjai hamar földet foglaltak, megtalálták a legjobb, legalkalmasabb vidékeket és ott letelepültek; amelyiknek nem jutott alkalmas hely Ázsiában, az tovább ment, így került az egyiptomi nép a Nílus völgyébe, ahol alapját vetette az egész világ műveltségének, tudásának. Onnan az emberi képesség és szellem munkája még egyszer visszahatott kelet felé is, de azért az őshazából való népek szellemi ereje folyton nyugat felé hatolt, nyugat felé terjedtek az ismeretek, hogy ott tovább fejlődjenek, ékesebbé váljanak. Ez a kötet, melyet e sorok lezárnak, az óvilágnak keleten uralkodott népeinek történetét mondta el; érdekes volt az egyes ember rövidke kis életéhez viszonyított roppant időtávolságban felfedezett emberi nagyság. Elfogódottá teszi a szívet, meglepi a mindennapi gondolkozást és a száguldó időnek csak perceiben élő embert elmélkedésre készíti. Csodálkozás fogja el, amikor arról értesül, hogy évezredek előtt ép olyan volt az ember, mint ma és már annyi ismerettel, olyan meglepő tudással, fejlett ügyességgel dicsekedett. A keleti népeknél építész, ács, asztalos, lakatos, kárpitos, ékszerész, takács, varga, orvos, patikus, fegyverkovács, minden volt már öt-hat ezer év előtt. . . s alig zárul le ennek a nagy nép csoportosításnak a története, nagy, új, azt mindenben felülmúló, csillogó, min-

denek felett érdekes népek története követi, feltárul a mai emberi műveltségnek is folytonos mestere: a k l a s s z i k u s v i l á g t ö r t é n e t e .

Ez a kor az, mely az ember isteni tulajdonságát ragyogtatja fel az emberiség örök dicsőségére, ez a kor hozta el a művészi szépnek lelket gyönyörködtető, teremtő erejét.

Az ember testet ad gondolatoknak, melyeknek tartalma a mindenek felett levő: szépség; szavakba foglalja a megtermékenyült emberi szellem képzeletének alkotásait és hangosan hirdeti, hogy az emberi szellemében istenség lakik, mert tud teremteni a művészet erejével; mert a klasszikus világ embere művészsé lesz, ha épít, ha ír, ha kőbe farag, ha dalol, zenél, tánczol, egyetlen eszme vezeti mindenben: a s z é p , a n e m e s .

De megnemesült emberi érzések is diadalmas ünnepeket ülnek; és fennen ragyog az emberek iránt való kölcsönös tisztelet, nagyrabecsülés, emberi érzés: a lelkesülés és ezeknek az összefoglalása, a legszentebb egymás iránt való h a z a é s s z a b a d s á g s z e r e t e t !

Nagy férfiak, kiváló nemzetek története kezdődik és a következő fejezetek elmondják a klasszikus népek küzdelmeit, alkotásait, érdekességeit és — mert hisz nincs nép és népcsoport bűnös, hibás, gyarló emberek nélkül — fellebbenti a gyarlóságokról, hibákról, bűnökről is a fátyolt, szenvedélyek hatalmas lobogásának, pusztító tüzének érkészítő történeti tolnak egymás után és emberek gyarló volta romokba dönti emberek hatalmas alkotásait, hogy a klasszikus népek dicsőséges pályafutás után, bár alkotásaik örökre szólnak, az elmúlásban egy sorba kerüljenek a keleti népekkel.

